НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ – БАН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
през 2006 г.

София
2007

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

н.с. д-р Христо Попов (главен редактор)
н.с. д-р Красимир Ников
н.с. д-р Таня Христова
н.с. Анастасия Чолакова
н.с. Петър Димитров
н.с. д-р Виктория Петрова

© Автор на картния материал: инж. Никола Тонков

Технически сътрудник: д-р Иво Д. Чолаков

ISSN: 1313-0889

Оформление, предпечат и печат: **Фабер** (062) 600 650; *faber@abv.bg*

СЪДЪРЖАНИЕ

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ 19

I. ПРАИСТОРИЯ 21

№ 1. Я. **Бояджиев**, К. **Бояджиев**, М. **Гюрова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАРНОБАТ 21

№ 2. Я. **Бояджиев**, Й. **Асланис**, С. **Терзийска-Игнатова**, В. **Мацанова**
СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ - ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2006 г. 24

№ 3. Г. **Ганецовски**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА
(ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН 27

№ 4. П. **Георгиева**
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КОЗАРЕВА МОГИЛА, ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ ПРЕЗ 2006 г. 29

№ 5. П. **Георгиева**
ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛА ПРИ КОЗАРЕВА МОГИЛА, В
ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ, БУРГАСКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2006 г. 31

№ 6. В. **Living**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЛЪГА - С. ТЕЛИШ,
ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ 32

№ 7. М. **Гребска-Кулова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ,
М. МАСОВЕЦ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ 34

№ 8. С. **Иванова**
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА РЕДАКА II ПРЕЗ 2006 г. 37

№ 9. К. **Лещаков**, В. **Петрова**, Р. **Златева**, Н. **Спасов**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО ПРЕЗ 2006 г. 39

№ 10. К. **Лещаков**, Н. **Тодорова**, В. **Петрова**, Е. **Ангелова**, М. **Славова**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДАНА БУНАР 1 ДО ГР. ЛЮБИМЕЦ 41

№ 11. В. **Николов**, В. **Петрова**, Е. **Анастасова**, Н. **Еленски**, Д. **Андреева**,
С. **Игнатова**, П. **Лещаков**, М. **Доткова**, Е. **Найденова**, М. **Класнаков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ
ЛЮБИМЕЦ-ДАНА БУНАР 2 44

№ 12. В. **Николов**, В. **Петрова**, Н. **Христов**, Е. **Анастасова**, П. **Лещаков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 47

№ 13. В. **Николов**, К. **Ников**, Т. **Христова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 28, М. ХАУЗА,
КАПИТАН АНДРЕЕВО, ОБЩ. СВИЛЕНГРАД 51

№ 14. Н. **Сираков**, Ж.-Л. **Гуадели**
РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО 53

№ 15. В. **Славчев**
ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАЛЕТО ПРИ С. ЛЕВСКИ, ОБЩ. СУВОРОВО, ОБЛ. ВАРНА
ПРЕЗ 2006 г. 57

№ 16. В. **Славчев**
ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОЕНЕОЛИТНОТО МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ ДОЛНАТА ЧЕШМА
В С. ЯГНИЛО, ОБЩИНА ВЕТРИНО, ОБЛАСТ ВАРНА ПРЕЗ 2006 г. 57

№ 17. С. **Чохаджиев**
СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ЗЛАТАРИЦА - УЛ. ЗАВОЯ № 11-25,
ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ........ 58

№ 18. С. **Чохаджиев**, С. **Венелинова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. ЕРЕКЛИК, С. ЛОВЕЦ,
ШУМЕНСКО........ 59

№ 19. С. **Чохаджиев**, А. **Чохаджиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХОТНИЦА ПРЕЗ 2006 г. 62

№ 20. **С. Чохаджиев**, С. **Венелинова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХАЛКОЛИТНИЯ НЕКРОПОЛ В М. ГОРЛОМОВА КОРИЯ
КРАЙ ГРАД СМЯДОВО 65

КАРТА 1. РАЗДЕЛ ПРАИСТОРИЯ........ 71

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 72

№ 21. Д. **Агре**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД ПИРДОП........ 72

№ 22. Д. **Агре**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СМИЛОВЕНЕ
В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД КОПРИВЩИЦА 72

№ 23. Д. **Агре**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОПОВО,
ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ 74

№ 24. Д. **Агре**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО,
ОБЩИНА ЕЛХОВО, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ........ 76

№ 25. Д. **Агре**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 РАЗПОЛОЖЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА
С. КРУМОВО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА КАРНОБАТ 77

№ 26. Д. **Агре**
АВАРИЙНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА
МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО 77

№ 27. З. **Арчибалд**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БРИТАНСКИЯ ЕКИП В ПИСТИРОС (ВЕТРЕН), СЕЗОН 2006...... 78

№ 28. Е. **Божинова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВР. ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 82

№ 29. А. **Божкова**, П. **Делев**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ПОДМОГИЛНО И ОКОЛОМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО
НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРИ СИМЕОНОВГРАД ПРЕЗ 2006 ГОДИНА
(ОБЕКТ № 19 ПО ТРАСЕТО НА Ж.П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД) 85

№ 30. Б. **Бориславов**, Н. **Иванова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ЛИЛОВО, ОБЩИНА ДЕВИН, СМОЛЯНСКА ОБЛАСТ 87

№ 31. Б. **Бориславов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СЕМЕРЧЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ 91

№ 32. Я. **Боузек**, И. **Мусил**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЧЕШКИЯ ЕКИП В ПИСТИРОС (ВЕТРЕН), СЕЗОН 2006........ 95

№ 33. М. **Валентинова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. БАНУНЯ, С. БЕЖАНОВО, ЛОВЕШКО........ 98

№ 34. Д. **Гергова**, Х. **Камуро**, Т. **Кънчева-Русева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА........ 101

№ 35. Д. **Гергова**, М. **Кузманов**, Я. **Иванов**
ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ШЕСТ МОГИЛИ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕТСКОТО СРЕДИЩЕ В ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА СВЕЩАРИ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ 104

№ 36. Д. **Гергова**, М. **Кузманов**, Я. **Иванов**, И. **Катевски**
ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ЧЕТИРИ МОГИЛИ ОТ ЗАПАДНАТА ГРУПА НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА МАЛЪК ПОРОВЕЦ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ 107

№ 37. Д. **Гергова**, Р. **Василев**, Й. **Анастасов**, Я. **Иванов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНСАМБЪЛ ОТ КАМЕННИ СГРАДИ В М. БЮВЕН КАСАБЪ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩАТА НА МАЛЪК ПОРОВЕЦ И СВЕЩАРИ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ 108

№ 38. Г. **Гинев**
СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 2, С. РУЕЦ, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ, 2006 г. 111

№ 39. А. **Гоцев**, Н. **Ангелов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ПРЕЗ 2006 Г. - КВ. Б/23 И Б/24 113

№ 40. Д. **Димитрова**
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО С. БУЗОВГРАД, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК........ 116

№ 41. Д. **Дичев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРКОВО, СОФИЙСКА ОБЛАСТ........ 119

№ 42. В. **Игнатов**, К. **Велков**, Т. **Кънчева-Русева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЯМАТА МОГИЛА, С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА........ 120

№ 43. В. **Игнатов**, Т. **Кънчева-Русева**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ, ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА (КМ 73+000 ДО КМ 73+500)........ 122

№ 44. В. **Игнатов**, Т. **Кънчева-Русева**, К. **Велков**, К. **Господинов**, М. **Василева**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 24 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД, М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ 125

№ 45. С. **Илиев**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВА ДОЛМЕНА БЕЗ МОГИЛЕН НАСИП В М. ЕШМЕДЖИКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ 128

№ 46. Д. **Катинчарова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КУЛТОВ ОБЕКТ ГОЛЯМ КОСОМАН КРАЙ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО 130

№ 47. Д. **Катинчарова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ОБЕКТ СВ. ИЛИЯ КРАЙ ВЕЛИНГРАД 133

№ 48. Д. **Катинчарова**
ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ПРЕЗ 2006 г. 136

№ 49. К. **Кисьов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН ЦЕНТЪР ОТ КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. В. ЛЕВСКИ, ОБЩИНА КАРЛОВО. 139

№ 50. К. **Кисьов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ РЪЖЕВО КОНАРЕ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО 142

№ 51. Г. **Китов**, Д. **Димитрова**, Е. **Димитрова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ДВОРА НА ЗАВОД АРСЕНАЛ КРАЙ ШЕЙНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ 143

№ 52. Г. **Китов**, Д. **Димитрова**, Е. **Димитрова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ КРАЙ ЯСЕНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ 144

№ 53. Г. **Китов**, Д. **Димитрова**, И. **Петров**
МОГИЛА КЕЛЕШЕВА ЧУКА КРАЙ СЕЛО КОНУШ В ХАСКОВСКО 148

№ 54. Г. **Китов**, Д. **Димитрова**, Е. **Димитрова**
МОГИЛИ КРАЙ ШЕЙНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ 151

№ 55. И. **Кулов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КРЪСТО, КРАЙ С. ПОКРОВНИК, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 154

№ 56. Г. **Лазов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС, КВ. АВ I А ПРЕЗ 2006 г. 157

№ 57. М. **Маджаров**, Д. **Танчева**, Т. **Тачихара**, З. **Косева**, В. **Бонев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 161

№ 58. М. **Маджаров**, Д. **Танчева**, Т. **Тачихара**, З. **Косева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 164

№ 59. В. **Марков**
ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА ЦАРЕВ ВРЪХ – РИЛА ПЛАНИНА, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИСТРИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 167

№ 60. Ф. **Михайлов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА СВЕТИ ПЕТЪР, С. ДОЛНА СЕКИРНА, ОБЩИНА БРЕЗНИК 170

№ 61. Г. **Нехризов**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЗАПАДНИЯ СКЛОН НА АДА ТЕПЕ ПРЕЗ 2006 г. 173

№ 62. Г. **Нехризов**
ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И РИТУАЛНИ ЯМИ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА
ПРИ СВИЛЕНГРАД 176

№ 63. Г. **Нехризов**, С. **Илиев**
РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕНЕН НЕКРОПОЛ В М. БАЯМЛЪКА ПРИ С. ВАСКОВО,
ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 180

№ 64. К. **Ников**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ КЖЕ - ДАНА
БУНАР 2 (КМ 92+200 – 92+400 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГЕОРГИ
ДОБРЕВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ) 183

№ 65. К. **Ников**, Д**. Стоянова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РЖЕ - ДАНА БУНАР 3 (КМ 92+400 –
92+540 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГЕОРГИ ДОБРЕВО,
ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ 185

№ 66. И. **Панайотов**, С. **Александров**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 11, С. КРУМ, ОБЩИНА
ДИМИТРОВГРАД, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ (КМ 225.550 – 225.600 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА
ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД) 187

№ 67. В. **Паунова**
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ МОГИЛИ В М. ВЕТРИЛНИКА
НА С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА РАДОМИР (КМ 301+480 НА ПЪТ Е 79) 188

№ 68. В. **Паунова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРИ МОГИЛИ В ПОДНОЖИЕТО НА ВРЪХ ГОЛЕМА
СТОБЛЕНИЦА, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТУДЕНА, ОБЩИНА ПЕРНИК 191

№ 69. Е. **Петков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЦАРЕВ ДОЛ,
ОБЩИНА ТУТРАКАН, СИЛИСТРЕНСКА ОБЛАСТ 194

№ 70. Х. **Попов**, Д. **Василева**, Г. **Дянкова**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО
СЕЛИЩЕ ПРИ С. КАПИТАН АНДРЕЕВО (ОБЕКТ № 27, КМ. 312+550-312+850 ПО ТРАСЕТО НА
ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-КАПИТАН АНДРЕЕВО) 194

№ 71. Х**. Попов**, С. **Илиев**
СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КУШ КАЯ,
С. ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 199

№ 72. Г. **Радославова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕДНА МОГИЛА ОТ ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ В
М. КАЛЕТО, С. ТОПЧИИ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ 203

№ 73. Л. **Стайкова-Александрова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО
НА С. ПОРОМИНОВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО, КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ 206

№ 74. С. **Стойчев**, Ю. **Йоргов**, И. **Бабаджанов**
НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. САЛМАНОВО, ОБЩИНА ШУМЕН 206

№ 75. С. **Стойчев**, Ю. **Йоргов**, И. **Бабаджанов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ТРОШКА МАХАЛА
КРАЙ ГР. ВЪРБИЦА – МОГИЛА 1 208

№ 76. Т. **Стоянов**, Ж. **Михайлова**, К. **Ников**
ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР СБОРЯНОВО ПРЕЗ 2006 ГОДИНА 209

№ 77. Н. **Тонков**
ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРЕЗ 2006 г. 213

№ 78. М. **Тонкова**, П. **Караилиев**
ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ
И НЕКРОПОЛ – ОБЕКТ *ДВОРА* В ЦЕНТЪРА НА БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО. ... 216

№ 79. М. **Тонкова**, Я. **Иванов**
ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1 ОТ ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ В М. БОСТАНЛЪКА
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРИЗОВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 220

№ 80. М. **Тонкова**, Р. **Миков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В.
ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ 9, КМ. 222.050 – 223.570 ПО ОВОС
НА Ж.П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД) ПРЕЗ 2006 г. 223

№ 81. М. **Христов**
ПРОУЧВАНЕ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ III В М. БАЛИНОВ ГОРУН
КРАЙ ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО 226

№ 82. Т. **Христова,** Б. **Атанасов**, Г. **Иванов**, Г. **Ганецовски**
ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ И СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. МАЛО ПОЛЕ,
С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ 228

КАРТА 2. РАЗДЕЛ ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 231

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 234

№ 83. С. **Александров**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В М. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ 234

№ 84. Д. **Антонов**, Н. **Торбов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ
ДО БЕЛОГРАДЧИК ПРЕЗ 2006 г. 234

№ 85. Г. **Атанасов**, И. **Бъчваров**
АНТИЧНИ СГРАДИ СРЕЩУ КРЕПОСТТА ТЕГУЛИЦИУМ ДО С. ВЕТРЕН, СИЛИСТРЕНСКО 235

№ 86. С. **Бакърджиев**
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЮРТА ПРИ С. СТРОЙНО,
ОБЩИНА ЕЛХОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 238

№ 87. П. **Балабанов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 04 – НАДГРОБНА МОГИЛА 4 (*ХЕЛИКОН*)
В НАР ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ ПРЕЗ 2006 г. 241

№ 88. Ю. **Божинова**
КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 242

№ 89. Ю. **Божинова**
КЪСНОАНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В М. ДОБРЕЧКОВО, ГР. ДОБРИНИЩЕ,
ОБЩИНА БАНСКО 243

№ 90. А. **Божкова**, А. **Петрова**
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА НА Н. КОЛОКИТА РЕГ. № 6000008
ПО АКБ, СОЗОПОЛ (УПИ 6080-6113, КВ. XIX-6143) 244

№ 91. А. **Божкова**, Х. **Прешленов**, М. **Даскалов**, П. **Кияшкина**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. КРАЙБРЕЖНА В ААР СТАРИНЕН НЕСЕБЪР ПРЕЗ 2006 г. 247

№ 92. Л. **Вагалински**, И. Д. **Чолаков**
АНТИЧЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР КРАЙ СЕЛО КРИВИНА, РУСЕНСКО 251

№ 93. Л. **Вагалински**, И. Д. **Чолаков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ 252

№ 94. Ж. **Величков**
AMPHITHEATRUM SERDICENSE 254

№ 95. П. **Владкова**
СГРАДА EXTRA MUROS ЗАПАДНО ОТ NOVAE (СЕКТОР VIII A) 256

№ 96. В. **Върбанов**, Д. **Драгоев**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ 260

№ 97. В. **Върбанов**, Д. **Драгоев**, Н. **Русев**
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ 262

№ 98. Е. **Генчева**, Т. **Сарновски**, П. **Дичек**, А. **Биернацки**
БЪЛГАРО-ПОЛСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ ПРЕЗ 2006 г. 263

№ 99. Л. **Гетов**, К. **Рабаджиев**, В. **Ханджийска**
НАР КАБИЛЕ, СЕКТОР V 266

№ 100. Д. **Грозданов**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ЦАР СИМЕОН I № 23 В НААР ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ, ГР. КЮСТЕНДИЛ 271

№ 101. М. **Гюзелев**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ СТАРАТА ОБЩИНА В УПИ – II, кв. 28, ГР. СОЗОПОЛ 273

№ 102. Д. **Дамянов**, Н. **Бояджиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА БЕДЕНСКА КРЕПОСТ – СРЕДНИ РОДОПИ 276

№ 103. Д. **Дамянов**, Н. **Бояджиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТУРЛУК ПРИ ГР. СМОЛЯН 279

№ 104. П. **Делев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ТЮРЗИС НА ЗАЙЧИ ВРЪХ НАД АНТИЧНИЯ ГРАД КАБИЛЕ ПРЕЗ 2006 г. 282

№ 105. В. **Динчев**
СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР (М. МОГИЛИТЕ) ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО, ПРЕЗ 2006 г. 286

№ 106. И. **Дончева**, Н. **Русев**, С. **Станев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ ПРЕЗ 2006 г. 290

№ 107. Р. **Иванов**, В. **Бараков**
ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. ЧЕРНОВРЪХ, ОБЩИНА ТРЯВНА 292

№ 108. М. **Камишева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА (УЛ. С. СИЛОВ / УЛ. В. ЛЕВСКИ – УПИ I-3354,3355,3356, КВ. 68А В ГР. СТАРА ЗАГОРА) 294

№ 109. М. **Камишева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –СТАРА ЗАГОРА
(УЛ. Х. Д. АСЕНОВ № 89 – УПИ III-2805, КВ. 83А В ГР. СТАРА ЗАГОРА)........ 296

№ 110. М. **Камишева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА
(УЛ. Д. НАУМОВ № 116 – УПИ IX-1534, КВ. 44А В ГР. СТАРА ЗАГОРА) 297

№ 111. М. **Камишева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА
(УЛ. МИТРОПОЛИТ МЕТОДИ КУСЕВ И УЛ. ВАСИЛ ЛЕВСКИ – УПИ III-3368,3369, КВ. 91А В
ГР. СТАРА ЗАГОРА) 299

№ 112. М. **Камишева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА
(УЛ. Х. Д. АСЕНОВ № 139 – УПИ XVI-3536, КВ. 67 В ГР. СТАРА ЗАГОРА)........ 302

№ 113. И. **Карайотов**, К. **Кръстев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРИЗАРЕ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР........ 304

№ 114. Д. **Катинчарова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. РОСЕН, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК........ 305

№ 115. В. **Кацарова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 10
НА Н. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ 307

№ 116. П. **Кияшкина**, С. **Димова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. НЕСЕБЪР, ОБЕКТ: ЕЛИНИСТИЧЕСКИ
И КЪСНОАНТИЧЕН ЗИД, УЛ. МЕНА №16........ 311

№ 117. Н. **Кирова**
АНТИЧЕН ОБЕКТ В ТРЕТА СПАСИТЕЛНА ЗОНА НА ИАР СЕРДИКА – СРЕДЕЦ, УЛ. Д. ГРУЕВ № 8,
СОФИЯ, ПРЕЗ 2006 г. 314

№ 118. К. **Костова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОПТИЧЕН КАБЕЛ – СКАТ ТВ
В НАР ДЕУЛТУМ - ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 317

№ 119. К. **Костова**, Е. **Дочева**, М. **Манолова-Войкова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН ГРАД ПОДОБЕКТ 02 АНТИЧНА
И КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ В НАР ДЕУЛТУМ - ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ........ 318

№ 120. Х. **Кузов**, К. **Друмев**, Т. **Роков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТИМУМ ДО ГР. КАВАРНА........ 320

№ 121. Х. **Кузов**, Т. **Роков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКАТА ГРАДИНА – ВАРНА
КЪМ БИОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ" ПРЕЗ 2006 г. 324

№ 122. И. **Лазаренко**, Е. **Мирчева**, Д. **Добрев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. БОЖУРЕЦ,
ОБЩИНА КАВАРНА, ПРЕЗ 2006 г. 326

№ 123. И. **Лозанов**, С. **Бакърджиев**
НАР КАБИЛЕ, СЕКТОР II, КВАРТАЛ 35 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ)........ 329

№ 124. М. **Маджаров**, Д. **Танчева**, Т. **Тачихара**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ БАЛНЕОКОМПЛЕКС В
ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) ПРЕЗ 2006 г. 333

№ 125. М. **Мартинова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I И УЛ. ОТЕЦ ПАИСИЙ (ТЪРГОВСКИ ЦЕНТЪР СТАР ГАЛЕРИ) В ГР. ПЛОВДИВ 336

№ 126. С. **Машов**, Д. **Аврамова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД АВГУСТЕ ПРИ С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ, ПРЕЗ 2006 г. 339

№ 127. Р. **Миков**
СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 9 ОТ НЕКРОПОЛА НА Н. КОЛОКИТА 341

№ 128. А. **Минчев**, Х. **Кузов**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КАТОЛИЧЕСКА ЧЕРКВА НА УЛ. ПРЕСЛАВ № 43 ВЪВ ВАРНА 344

№ 129. Д. **Момчилов**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ КРАЙ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОБРИНОВО, КАРНОБАТСКО 348

№ 130. Д. **Момчилов**, Ц. **Дражева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УЧАСТЪК КМ 6+400 – 6+800 В ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. КАРНОБАТ, ЧАСТ ОТ АМ ТРАКИЯ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА КАРНОБАТ 350

№ 131. Д. **Недев**, К. **Господинов**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ (УПИ XI-XII-515, КВ.27; УПИ XIX-525, КВ. 27; УПИ X-393, КВ. 36) 353

№ 132. Д. **Недев**, Ц. **Дражева**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ – УПИ 226, КВ. 18 356

№ 133. Л. **Нинов**
АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2006 г. 359

№ 134. К. **Панайотова**
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КРЕПОСТНА СТЕНА НА П-В УРДОВИЗА, ГР. КИТЕН 360

№ 135. К. **Панайотова**, Д. **Недев**, М. **Гюзелев**
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПРЕЗ 2006 г. 364

№ 136. В. **Петков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГР. САНДАНСКИ ПРЕЗ 2006 г. 368

№ 137. В. **Петков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ПРЕЗ 2006 г. 369

№ 138. К. **Рабаджиев,** И. **Лозанов**
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ ЛЮЛИН (КМ. 10+100 – 10+500), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ 370

№ 139. Г. **Радославова**, Г. **Дзанев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС ПРЕЗ 2006 г. 373

№ 140. Р. **Спасов**
НААР ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. ЦАР АСЕН № 5 375

№ 141. Р. **Спасов**, В. **Вандова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ИВ. ШИШМАН № 8 В ГР. КЮСТЕНДИЛ 378

№ 142. Л. **Стайкова-Александрова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. ХАН КРУМ № 6
В ГР. КЮСТЕНДИЛ 380

№ 143. Л. **Стайкова-Александрова**
РАЗКОПКИ НА СГРАДА ОТ АНТИЧНИ СПОЛИИ В С. ПОРОМИНОВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО.... 381

№ 144. С. **Стойчев**, Н. **Неделчев**
РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БАБАНОВ, НИАР МАДАРА,
ОБЩИНА ШУМЕН 382

№ 145. Ж. **Танкова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ № 17,
ГР. ПЛОВДИВ, ПРЕЗ 2006 г. 383

№ 146. Н. **Тонков**
ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР
(М. МОГИЛИТЕ) ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО, ПРЕЗ 2006 г. 386

№ 147. И. **Топалилов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. МАКГАХАН № 1 В ГР. ПЛОВДИВ 387

№ 148. С. **Торбатов**
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2006 Г. НА КЪСНОАНТИЧНАТА И
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ОСТРИЯ ВРЪХ КРАЙ С. ОВЧЕПОЛЦИ, ПАЗАРДЖИШКО........ 390

№ 149. С. **Торбатов**, Г. **Ганецовски**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО КРАЙ МЕЗДРА
ПРЕЗ 2006 г. 392

№ 150. С. **Торбатов**, Н. **Тонков**
ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛАТА ЧАТАЛ ТЕПЕ ДО ГР. ПОМОРИЕ ПРЕЗ 2006 г. 396

№ 151. Н. **Торбов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН КАСТЕЛ В ОКОЛНОСТИТЕ НА С. ЛЮТИ ДОЛ
ПРЕЗ 2006 г. 397

№ 152. Н. **Торбов**, Н. **Теодосиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО ПАВОЛЧЕ ПРЕЗ 2006 г. ... 398

№ 153. В. **Хаджиангелов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ – ОБЕКТ
ШИШМАНОВО КАЛЕ ПРИ ГР. САМОКОВ 399

№ 154. Н. **Якимова**
НАБЛЮДЕНИЕ И АВАРИЙНО ПРОУЧВАНЕ ПО ВРЕМЕ НА КОНСЕРВАЦИЯ
НА СЕВЕРОЗАПАДНА КРЪГЛА КУЛА И БАЗИЛИКА № 2 – ОБЕКТ КАРАСУРА........ 403

№ 155. Д. **Янков**
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 3381, КВ. 63А В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА........ 404

№ 156. Д. **Янков**
РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИ УЛИЦИ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА, УПИ 3864,
КВ. 66 А (УЛ БОРУЙГРАД № 32) 406

КАРТА 3. РАЗДЕЛ АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 408

III. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 411

№ 157. Ж. **Аладжов**
РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ 411

№ 158. Й. **Алексиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В С. ГОРСКО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА 413

№ 159. Й. **Алексиев**
СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ХОТАЛИЧ ПРИ ГР. СЕВЛИЕВО 416

№ 160. С. **Ангелова**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЧАСТИ ОТ КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА ДОРОСТОЛ – ДРЪСТЪР...... 419

№ 161. С. **Ангелова**, Р. **Колева**, Ч. **Кирилов**, Б. **Думанов**, В. **Пенчев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ ДУРОСТОРУМ - ДРЪСТЪР - СИЛИСТРА ПРЕЗ 2006 г. 420

№ 162. К. **Апостолов**
РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГР. ОМУРТАГ 423

№ 163. Т. **Балабанов**, П. **Славов**
РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 425

№ 164. Т. **Балабанов**, К. **Стоева**, П. **Славов**
ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ГОТСКИ ЕПИСКОПСКИ ЦЕНТЪР В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ, ДО С. ХАН КРУМ 428

№ 165. С. **Бонев**
РАЗКОПКИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ 431

№ 166. С. **Бонев**, С. **Дончева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИЯ ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО 433

№ 167. Б. **Борисов**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНОТО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЯДЖИК КРАЙ БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, В КОМПЛЕКСА МАРИЦА – ИЗТОК 437

№ 168. М. **Ваклинова**, И. **Щерева**, С. **Горянова**, П. **Димитров**, М. **Манолова-Войкова**
ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 439

№ 169. С. **Витлянов**, К. **Константинов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 443

№ 170. П. **Георгиев**, Р. **Василев**
РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 446

№ 171. П. **Георгиев**, С. **Иванов**
ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА 449

№ 172. П. **Георгиев**, Г. **Илиева**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПРЕД ЗАПАДНАТА ФАСАДА НА ГОЛЯМАТА БАЗИЛИКА В ПЛИСКА 451

№ 173. С. **Горянова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВЕТИ ТЕОДОР” В С. ДОБРИНА, ОБЩИНА ПРОВАДИЯ 453

№ 174. С. **Горянова**
РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТ/ОВЕЧ 455

№ 175. В. **Григоров**, Г. **Абдулов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КРАСЕН 458

№ 176. М. **Даскалов**, М. **Николов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РИМСКОТО КАЛЕ КРАЙ ГР. КОТЕЛ........ 462

№ 177. М. **Даскалов**, И. **Сотиров**
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СМИЛЬОВО ГРАДИЩЕ КРАЙ С. ВЕЛИЧКОВО, ПАЗАРДЖИШКО 463

№ 178. И. **Джамбов**, П. **Калоферова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ХИСАРЛЪКА – С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ 465

№ 179. И. **Джамбов**, П. **Калоферова**, Г. **Митрев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЦЪРКВИЩЕ В С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 468

№ 180. И. **Джамбов**, П. **Калоферова**, **Г. Митрев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ВАКЪФА В С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ........ 470

№ 181. П. **Димитров**
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ТЕРАСА СЕВЕРОИЗТОЧНО ПОД КРЪГЛАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 472

№ 182. Я. **Димитров**, И. **Кънев**
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА КАМЕННАТА КРЕПОСТ 474

№ 183. Я. **Димитров**, И. **Кънев**
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В РАЙОНА НА МОТЕЛА 476

№ 184. Я. **Димитров**, Х. **Стоянова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД........ 477

№ 185. Я. **Димитров**, Х. **Стоянова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КАМЕННА ПОСТРОЙКА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 480

№ 186. Л. **Дончева-Петкова**, К. **Константинов**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА 482

№ 187. Л. **Дончева-Петкова**, К. **Апостолов**, Е. **Коматарова**
БИРИТУАЛЕН ЕЗИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК 485

№ 188. Ц. **Дражева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, БУРГАСКА ОБЛАСТ 488

№ 189. Ц. **Дражева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ АХТОПОЛ УЧАСТЪК В УПИ II 52, КВ. 7 ПО ПЛАНА НА ГРАДА НА УЛ. ХР. БОТЕВ № 7) 491

№ 190. Е. **Евтимова**
СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО КРУМ, ДИМИТРОВГРАДСКО........ 494

№ 191. С. **Иванов**
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЕВЕРОЗАПАД В ПЛИСКА 497

№ 192. М. **Инкова**, И. **Кънев**
СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА И НЕКРОПОЛ В М. СЕЛИЩЕ, С. НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО 499

№ 193. С. **Йорданов**
ЕПИСКОПСКА РЕЗИДЕНЦИЯ ОТ НАЧАЛНИЯ ОСМАНСКИ ПЕРИОД В СРЕДНОВЕКОВНИЯ
ГРАД ЧЕРВЕН 502

№ 194. М. **Камарев**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ХАМАМ В СТАРАТА ЧАСТ НА
ГРАД КЪРДЖАЛИ........ 504

№ 195. П. **Караилиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. АЛЕКОВ БАИР
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО 507

№ 196. Ц. **Комитова**
РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПИСАНАТА ЦЪРКВА
В М. КРУШЕ, ПРИ РАЗЛОГ 509

№ 197. Ц. **Комитова**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО –
ИМОТ № 151, ПАРЦЕЛ IV, КВ. 9 В ГРАНИЦИТЕ НА АРХИТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
РЕЗЕРВАТ МЕЛНИК 511

№ 198. А. **Конаклиев**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА
БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ КРУМОВО КАЛЕ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 514

№ 199. А. **Конаклиев**, С. **Дончева**
РАЗКОПКИ В СЕВЕРНАТА ЧАСТ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ 517

№ 200. К. **Лещаков**
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 10 ВОДЕНИЦА И СТАР МОСТ
ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЯ РУДОЗЕМ – КСАНТИ 520

№ 201. Г. **Майсторски**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА – ВЪНШЕН ГРАД.
ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ, М. ЯЗА 521

№ 202. Т. **Марваков**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДВОРА НА ЦЪРКВАТА “СВ. СТЕФАН” В ГР. НЕСЕБЪР 524

№ 203. К. **Меламед**
СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ОТ XI-XII ВЕК В МЕСТНОСТТА КАРАБЮЛЮК КРАЙ С. ЯБЪЛКОВО,
ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (ОБЕКТ № 9, КМ 222.050 – 222.570 ПО ОВОС НА ЖП ЛИНИЯТА
ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД-ГРАНИЦАТА)........ 527

№ 204. Г. **Митрев**, С. **Иванов**
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЧУКАТА ПРИ С. КОЛАРОВО,
ОБЩИНА ПЕТРИЧ 530

№ 205. Т. **Михайлова**
ОБЕКТ АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 533

№ 206. Д. **Момчилов**, Р. **Христова**
ПРОУЧВАНИЯ НА КАРНОБАТСКАТА КРЕПОСТ МАРКЕЛИ 536

№ 207. Д. **Момчилов**, К. **Костова**
ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ЕРКЕСИЯ, ПОДОБЕКТ 05 В НАР ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ 539

№ 208. Р. **Морева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ 540

№ 209. В. **Нешева**, Ц. **Комитова**, О. **Миланова**, С. **Попов**, З. **Коркутова**, Г. **Гошев**, К. **Георгиев**
МАНАСТИР “СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА” В ГРАД МЕЛНИК 542

№ 210. Н. **Овчаров**, Д. **Коджаманова**, З. **Димитров**, К. **Лещаков**, А. **Божкова**, К. **Дочев**, К. **Тотев**
ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН 546

№ 211. Е. **Пенчева**, М. **Николаева**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО 551

№ 212. Б. **Петрунова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ИЗГОРЕЛИЯ ХАН ДО ГР. РУДОЗЕМ 552

№ 213. Б. **Петрунова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО С. РОГОЗОВО, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД 556

№ 214. Б. **Петрунова**, Я. **Димитрова**
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 25 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД 558

№ 215. Б. **Петрунова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР *ПРЕДГРАДИЕ* НА КРЕПОСТТА КАЛИАКРА 561

№ 216. В. **Плетньов**, Х. **Кузов**, А. **Стефанова**
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД – ВАРНА 563

№ 217. К. **Попконстантинов**, Р. **Костова**
МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 567

№ 218. К. **Попконстантинов**, В. **Плетньов**, Р. **Костова**
СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧ ТЕКЕ – ВАРНА 569

№ 219. Р. **Рашев**
РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН МОГИЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ КАБИЮК 571

№ 220. Р. **Рашев**
НОВИ РАЗКОПКИ НА СГРАДА № 32 В ПЛИСКА 573

№ 221. Р. **Рашев**, Я. **Димитров**, С. **Иванов**
РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА 576

№ 222. С. **Станилов**, В. **Григоров**, М. **Инкова**, А. **Аладжов**, С. **Иванов**, И. **Кънев**, Д. **Рабовянов**
ТАЙНИ ХОДНИЦИ СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 580

№ 223. Х. **Стоянова**
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СЕВЕРОИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА.... 584

КАРТА 4. РАЗДЕЛ СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 586

V. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ 589

№ 224. А. **Аладжов**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В РАЙОНИТЕ НА СЕЛАТА ТРИГРАД, МУГЛА, ЯГОДИНА, БЕДЕН, ГРОХОТНО И ТЕШЕЛ, ОБЩИНА ДЕВИН 589

№ 225. Е. **Божинова**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ДРАГОЙНОВО, БУКОВО, БРЯГОВО, ЕЗЕРОВО И ИСКРА 590

№ 226. Л. **Вагалински**, Й. **Михайлов**
ТЕРЕННО ИЗДИРВАНЕ В ОБЩИНА ПОМОРИЕ 592

№ 227. М. **Валентинова**
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ДОЛНОТО ТЕЧЕНИЕ НА Р. КАМЕНИЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЖАНОВО, ОБЩИНА ЛУКОВИТ 593

№ 228. В. **Вандова**, Р. **Спасов**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В КЮСТЕНДИЛСКАТА КОТЛОВИНА ПРЕЗ 2006 г. 594

№ 229. Й. **Гатев**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КАВАРНА ПРЕЗ 2006 г. 597

№ 230. С. **Иванова**
СКАЛНИ СВЕТИЛИЩА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ 598

№ 231. И. **Карайотов**, К. **Кръстев**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОРИЗАРЕ, КОШАРИЦА И ГЮЛЬОВИЦА, ОБЩИНА НЕСЕБЪР 600

№ 232. К. **Кисьов**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В РЕЗЕРВАТ ДУПКАТА, М. ДЖЕНЕВРА, ОБЩИНА БАТАК 603

№ 233. И. **Кулов**
ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ОБЩИНА РАЗЛОГ 605

№ 234. М. **Маджаров**, Д. **Дамянов**, Н. **Бояджиев**
ИЗТОЧЕН ПРЕЗРОДОПСКИ РИМСКИ ПЪТ ПО РАДЮВА ПЛАНИНА В СРЕДНИТЕ РОДОПИ 608

№ 235. Г. **Митрев**, С. **Иванов**
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОЛАРОВО, ОБЩИНА ПЕТРИЧ 611

№ 236. Ж. **Михайлова**
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА МАЛЪК ПОРОВЕЦ, СВЕЩАРИ, ВАЗОВО, ИВАН ШИШМАНОВО НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ИСПЕРИХ 2006 г. 614

№ 237. Е. **Найденова**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ С ЦЕЛ ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ОРЯХОВО 617

№ 238. Г. **Нехризов**
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЖЕБЕЛ ПРЕЗ 2006 г. 619

№ 239. Х. **Попов**, С. **Илиев**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, КАМИЛСКИ ДОЛ И МАЛКО ГРАДИЩЕ 620

№ 240. В. **Славчев**, Е. **Петков**
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА, ОБЛАСТ СИЛИСТРА ПРЕЗ 2006 г. 623

№ 241. Д. **Чернаков**
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА СЛИВО ПОЛЕ, РУСЕНСКА ОБЛАСТ 624

№ 242. А. **Чолакова**
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ТРЪН ПРЕЗ 2006 г. 627

№ 243. Д. **Янков**
ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАНИТ, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В М. КЛИС ТАРЛА И ЧЕРКВАТА В С. ГРАНИТ 629

КАРТА 5. РАЗДЕЛ ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ 631

№ 244. К. **Шалганов**, Н. **Козарев**, Г. **Бояджиев**
НАБЛЮДЕНИЯ И КОНТРОЛ ПО ТРАСЕТО НА МЕТРОТО В ПЛОЩТА НА АР СЕРДИКА – СРЕДЕЦ И ВТОРА ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА РЕЗЕРВАТА – ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ 633

№ 245. Б. **Думанов**
ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 633

№ 246. Б. **Думанов**
ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ В М. ЕСКИМЕЗАРЛЪК КРАЙ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 636

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ 638

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Уважаеми колеги,

Пред Вас е новият том на *АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ*. Неговият вид и съдържание са променени, в сравнение с традиционния облик от предходните години. Необходимостта от основни промени е била коментирана в колегията многократно. Говорим не толкова за осъвременяване на формата, колкото за нов подход по отношение на съдържателност на текстовете, визуализация на представяната информация и стриктно отчитане на всички разрешения за теренни археологически проучвания, които са били реализирани през предходната календарна година. На всички ни е познат формализмът и пестеливостта (за да не кажем конспиративността), често срещани в предишни издания. Големите потърпевши от подобно отношение в повечето случаи са били археологическите обекти, много от които са оставали публикувани на “ниво АОР” и практически научно неизползваеми. От друга страна, нуждата да бъдат ползвани резултатите и те да бъдат въведени бързо в научно обръщение, при коректно спазване на авторските права на проучвателите, наложи текстовете да придобият характер на първични публикации. Като допълнителен подтик да бъдат направени съществени промени в АОР, не на последно място, трябва да бъде споменато и нашето изоставане в сравнение със съседни държави като Гърция и Румъния, където годишните археологически отчети вече са придобили посъвременен, по-информативен и в крайна сметка по-коректен от гледна точка на колегията и на самите проучвани паметници вид.

Обемът на новото издание е огромен дори и за нашите предварителни очаквания. Хубавото в случая е, че от страна на авторите беше демонстрирано ясно желание да се пише и да бъдат представени по-качествено резултатите от миналогодишните археологически проучвания. Новите изисквания (брой на печатни знаци, формат и брой на образите и пр.) получиха най-различни интерпретации. В крайна сметка това е нормално за всяко начало и ние мислим, че прощъпулникът беше успешен. Далеч сме от мисълта, че формата е съвършена, но в бъдеще, след като първата крачка вече е направена, могат спокойно да бъдат премислени някои корекции в изискванията. Много от последните предизвикаха разнопосочни коментари. Един от най-дискутираните беше максимално допустимият обем от 7200 печатни знака. Наясно сме, че трудно може да бъде правено опростено сравнение между обект, на който са проучени няколко квадратни метра площ и такъв, на който работят многобройни проучвателски колективи и става въпрос за големи сектори и многомесечен труд. Балансът трябва да бъде търсен не само от редакторите, но и от самите автори. И макар че в интерес на чисто техническото издаване на тома сме си позволявали да съкращаваме представените текстове, ще видите, че сме се опитвали да бъдем максимално толерантнти и сме проявили добронамереност за обекти, на които обемът на проведените проучвания е голям.

Трябва да отбележим, че повечето автори бяха подходили добросъвестно към поставените нови изисквания и много откликнаха коректно и навреме на отправяните от наша страна молби за поправки и съкращения в текстовете и образите. Имаше и колеги, които в кръга на шегата могат да бъдат поставени в графата *обичайните заподозрени*, за които изискванията, най-вече за срокове на предаване, бяха по-скоро пожелателни, но не и нещо важно, с което трябва да се съобразяват. Ако се изхождаше от максимата, че правилата са за всички, трябваше тези отчети да не бъдат включени в изданието. Както винаги остават надеждите, че през следващата година, поучени от опита, колегите ще са си взели бележка. До другия път, разбира се...

Ние също не сме застраховани от грешки, каквато е например изпускането от общия списък на 3 отчета, което наложи прибавянето им след приключването на предпечатната подготовка. Със сигурност при един по-внимателен прочит ще бъдат откривани и други пропуски. Голямото количество и обема на текстовете (общо 246) и изключително кратките срокове от събирането на резюметата и образите до окончателното отпечатване на книжното тяло допринесоха за натрупване на неточности. Опитали сме се да направим тома максимално информативен и за местоположението на обектите и възможностите за контакт с техните проучватели. Има върху какво да се поработи, за да се подобри изданието. Със сигурност може да се помисли за малки резюмета на чужд език и преминаване към по-подходящ начин на цитиране. Сроковете за събиране на текстовете също не са оптимални – не само от Ваша, но и от наша гледна точка. Ще бъдем благодарни за всяко предложение, което може да направи изданието *АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ* по-добро. Все пак става въпрос за сборник, който представя целогодишния труд на колегията.

В настоящия си вид сборникът показва ясно колко голям е обемът на археологическите проучвания, които се осъществяват на територията на страната само за една календарна година. Постепенното натрупване на впечатления и от следващи издания би могло да доведе до формирането на по-задълбочени преценки за насоките на нашата работа. Считаме, че подобен подход може да помогне за по-трайно осмисляне на стратегията на теренните археологически проучвания, които се провеждат в България. Въпреки трудностите вярваме, че усилията, положени за осъвременяването на *АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ* са си стрували.

Новото издание е вече в ръцете Ви. Надяваме се, че ще Ви хареса.

ОТ РЕДАКТОРИТЕ

I. ПРАИСТОРИЯ

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАРНОБАТ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Мария Гюрова

Карнобатската селищна могила се намира на територията на град Карнобат, между промишлената зона и жп гарата. Висока е близо 12 м, а диаметърът при основата ѝ е около 120 м. През двадесетте години на миналия век са направени няколко сондажа, на дълбочина до 0,30 м (Игнатиев 2002), чието местоположение засега не може да се установи със сигурност.

Задачата на проучването беше да се установи стратиграфията на селищната могила в нейната горна част, за която досега няма никакви данни. За тази цел в периферията на най-високата част беше заложен сондаж в посока Ю-С (по оста на централния репер) с широчина 5 м и дължина 16 м – три квадрата 5 х 5 м, номерирани от 1 до 3 и южния край на кв. 4 (Обр. 1). Квадрат 1 се намира на най-високата тераса на могилата, квадрат 3 – на следващата, по-ниска, а кв. 2 – на склона между тях. По този начин културните напластявания можаха да се проследят на максимално голяма дълбочина – над 2,50 м. Между кв. 1 и 2 се остави контролен профил с дебелина 1 м. Бяха установени пет последователни нива на обитаване.

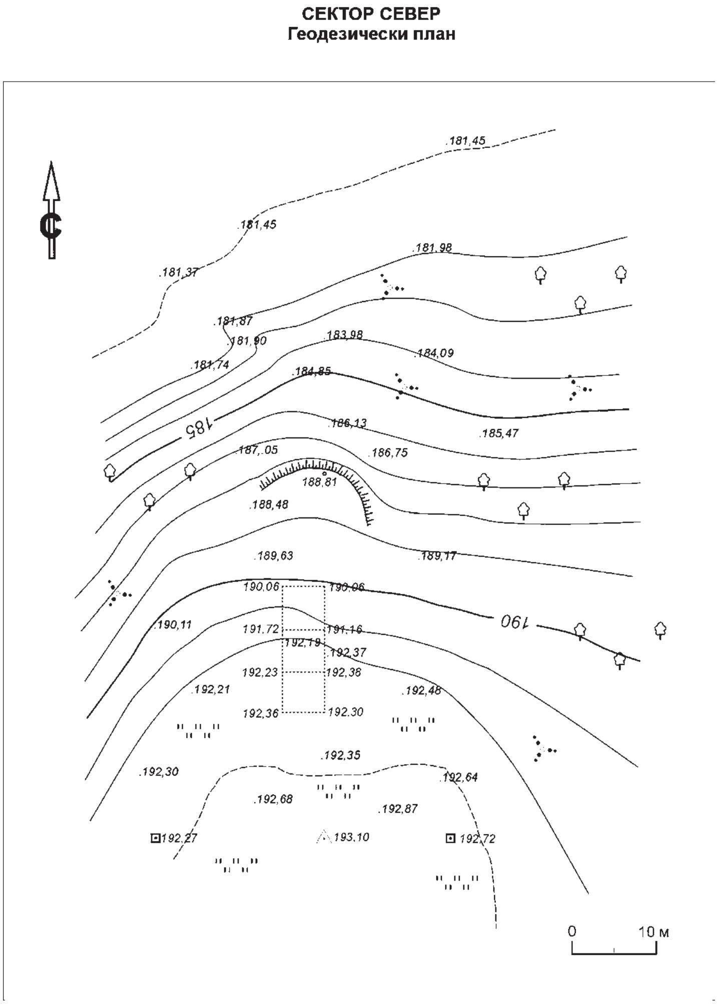
СЕКТОР СЕВЕР
Геодезически план
С
.181,45
.181,45
.181,37
.181,98
.181,87
.181,90
.181,74
.183,98
.184,09
.184,85
185
.186,13
.185,47
.187,.05
.186,75
188,81
.188,48
.189,63
.189,17
190,06
190,06
.190,11
190
191,72
191,16
192,19
.192,37
192,23
192,36
.192,21
.192,48
192,36
192.30
.192,35
.192,30
.192,64
.192,68
.192,87
192,27
193,10
192,72
0
10 м

Обр. 1. Селищна могила Карнобат. Тахиметрична скица на северния склон на могилата и разположение на сондажа (автор А. Каменаров)

Ниво I. Регистрирано е в югозападната част на кв. 2, на дълб. 198,85-198,75 м (Дълбочината се отчита от централния репер, височината на който условно е приета за 200,00 м. Действителната му височина е 193,10 м, така че между работните дълбочини и действителните има систематична разлика от –6,90 м). Маркира се от струпване на камъни, образуващи редица с посока И-З. Те лежат върху слой от жълтокафява глина с дебелина до 0,10 м, в която личат и разбити горели мазилки. Разбити обмазки, включително и от под на пещ, както и единични камъни, се проследяват на това ниво в целия квадрат. Налице е повишена концентрация на керамични фрагменти, кремъчни артефакти и животински кости.

Ниво II. Установено е в източната половина на кв. 1, на дълб. 198,55-198,40 м. Характеризира се с жълтокафява пръст с оранжеви петна от горели мазилки и дребни въгленчета. Непосредствено върху нея лежи слой от зеленикавокафява пръст, в който личат и петна от белезникава глина. В него има висока концентрация на керамика (предимно от дебелостенни съдове), животински кости и рога.

Ниво III. Регистрирано е в южната половина на кв. 2, на дълб. 198,05-197,70 м. Маркира се от основата на огнище, в което личат 3 етапа на поправки и обмазване. Западно от него се проследява и слой от керамични фрагменти и животински кости (сред тях и два еленови рога). Пръстта, върху която лежат, е зеленикава, като този слой достига до огнището и южния профил.

Ниво IV. Проследява се на дълб. 197,70-197,10 м, основно в централната и югоизточната част на кв. 2, където пръстта е оранжевокафеникава, с многобройни парченца горели мазилки. До източния профил личи слой бяла глинеста пръст, която покрива купчина от горяла мазилка, както и фрагментирана паница. Явно се касае за западния край на горяла конструкция, която продължава в източна посока под непроучения терен.

Ниво V. Констатирано е в кв. 3, южната част на кв. 4 и северния край на кв. 2, на дълб. 196,95-196,50 м. В СИ ъгъл на кв. 3 се разчистиха деструкциите на голяма разбита пещ, западно от която лежи дебел слой белезникава глинеста пръст. В южната част на квадрата, на същата дълбочина започва дебел до 0,30 м пласт горяла глина (явно деструкции от опожарено съоръжение), който в южна посока продължава под ниво IV.

Керамичният материал се отнася към късния халколит. Формите са разнообразни: паници с различно оформяне на устието – фуниевидно, цилиндрично, с извит навътре или удебелен устиен ръб; биконични купи с различни размери, някои с подчертан прелом; вазовидни съдове; гърнета с различна големина и форма. Украсата е богата – с графит; тънки врязани линии или широки полета с бяла инкрустация; врязана с тънки линии; насечки по устието; “мидена” набодена; нокътна барботина; релефни ленти с ямички; пъпки; излъскана горна и изкуствено огрубена долна част. Често са комбинирани различни видове украса. И като форми, и като орнаментация, най-близките паралели на керамиката са в обектите, разположени по южното Черноморие – Козарева могила до с. Каблешково и подводните проучвания до Созопол. Някои елементи показват и връзки със СИ България.

Проучването през 2006 г. показа, че през втората половина на късния халколит, на селищна могила “Карнобат” са съществували най-малко пет селища, от които поне две са опожарени. Значителната височина на могилата под достигнатото ниво, както и откритите в основата ѝ археологически материали, показват, че нейното обитаване е започнало значително по-рано – още през неолита. Същевременно в повърхностния пласт на най-горната тераса на могилата, както и по склона към долната, бяха намерени фрагменти керамика от бронзовата епоха, някои от които с много прецизно изпълнена “псевдо-шнурова” украса, образуваща сложни композиции, включително и т. нар. соларни мотиви. Те показват, че могилата е обитавана и през по-късни периоди – през бронзовата епоха и ранното средновековие, от което също бяха открити няколко фрагмента керамика.

Открити са 234 находки – 3 фрагментирани глинени антропоморфни статуетки (Обр. 2), триръбест костен идол, 2 фрагмента от култови масички със схематично изобразени очи по ръба им, оръдия на труда от камък, кост и рог. Най-многобройни обаче са кремъчните артефакти. Колекцията наброява 192 екз. Най-общо структурата на ансамбъла може да се представи по следния начин:

Продукти на дебитажа – 119, подразделящи се както следва:

– пластини – 46;

– отломъци (включително 3 с размери до 1,5 см)- 25;

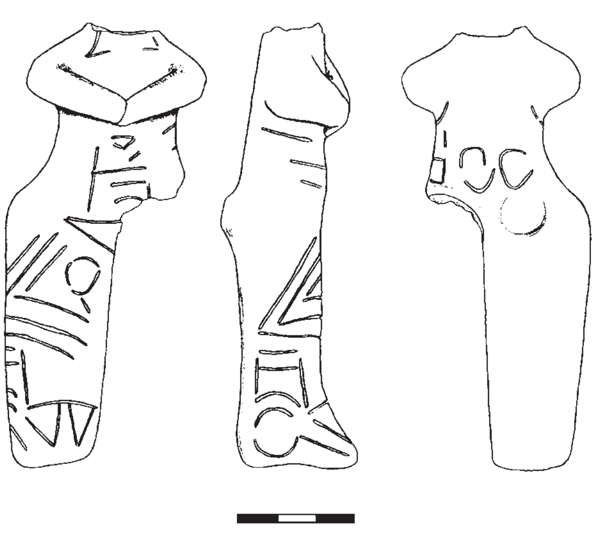

Обр. 2. Селищна могила Карнобат. Антропоморфна женска статуетка с врязана украса

– фрагменти от отломъци – 11;

– неопределими фрагменти и отпадъци – 31;

– клинчета от резци – 5;

– други – 1.

Типологически оръдия – 73.

Продуктите на дебитажа не позволяват адекватно възпроизвеждане на "chaîne opératoire" поради оскъдността на артефакти, свидетелстващи за начало на производствения процес – няма ядра и отпадъци от тяхно поддържане и поправка. Част от отломъците са разкриващи, което е индикация за оформяне или начална (първична) експлоатация на ядра от корови конкреции. От продуктите на дебитажа преобладават пластини във фрагментиран вид с определено преобладаване на средните фрагменти (32 бр.), следвани от основните (10 бр.). И двете цели пластини са връшници, има и 2 върхови фрагмента. Сеченията на пластините са трапецовидни, запазените основи свидетелстват за отделяне на полуфабрикати от едноплощадкови ядра с оформени с 1 удар площадки и използване главно на техника на отделяне чрез посредник. Единични случаи допускат употреба на директна перкусия с органична чукалка.

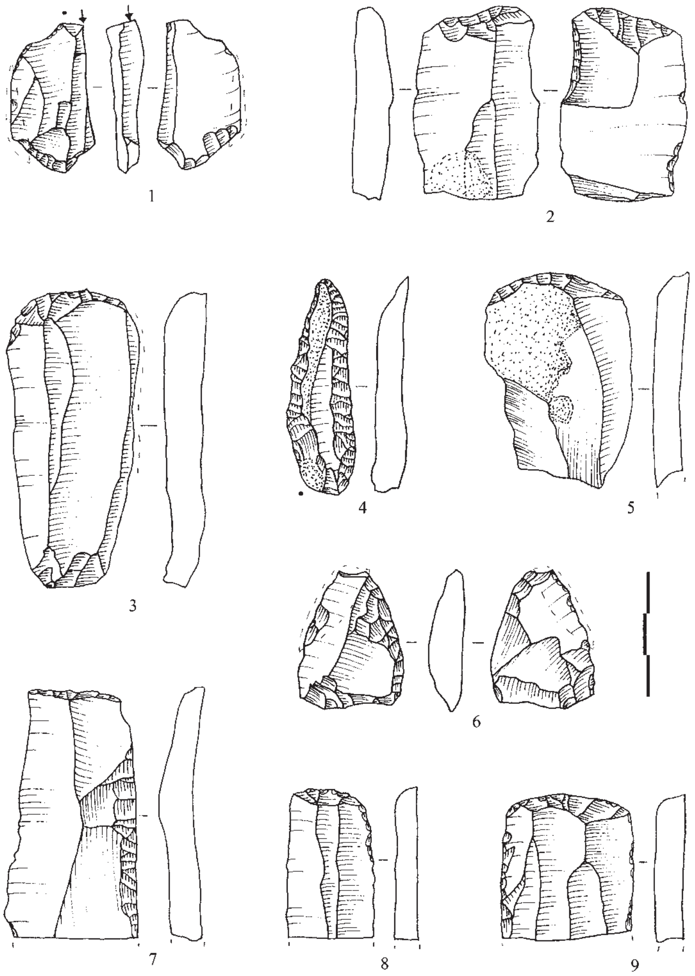

Обр. 3. Селищна могила Карнобат. Кремъчни оръдия: 1 – комбинирано оръдие – резец/лющник (№ 181), 2 - лющник (№ 196), 3 – стъргалка (№ 117), 4 - отломък с ретуш (№ 183), 5 – стъргалка (№ 179), 6 – лющник (№ 40), 7 – пластина с напречно затъпяване (№ 147), 8 – стъргалка (№ 151), 9 – стъргалка (№ 151)

Типологическите оръдия са в спектъра, характерен за къснохалколитните ансамбли: преобладаване на стъргалки върху пластини (17), ретуширани пластини (16 -с определена доминация на билатералните ретуши), пластини с напречно затъпяване (11) и лющници (8). В по-ограничено количество се срещат фрагменти от оръдия, резци, отломъци с ретуш и комбинирани оръдия.

Следи от употреба са идентифицирани върху 53 артефакта: 38 оръдия, 14 неретуширани пластини и 1 отлъмък. Преобладават следи от третиране на растения (главно *Cerealia*). За елементи от сърп са използвани пластини с напречно затъпяване, ретуширани и неретуширани пластини. Стъргалките не се асоциират напълно с обработка на кожи – част от тях не са използвани. Сред употребяваните изделия има оръдия за обработка на костни материали, керамично тесто, кожи, а в някои случаи – материя трудна за диагностициране.

№ 2. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ – ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2006 Г.

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова, Величка Мацанова

През 2006 година са проучени 670 м^2 площ в ЮИ сектор на могилата, средно на дълбочина 0,30-0,40 м, и 30 кв. м на дълбочина 1 м в сондажа, направен в западната ѝ част. Предварително беше почистена южната половина на централния профил.

В ЮИ част на могилата (южно от сондажа на В. Миков) се изследваха квадратите, в които не беше работено от 1993 г., по време на българо-руската експедиция (БРЕ). Заключението на колегите от БРЕ, че през 1992 г. "върху цялата площ на южния сектор беше достигната субструкцията на първи строителен хоризонт от късния халколит" (Катинчаров и др. 1994а, 18) и през 1993 г. е започнало проучването на II строителен хоризонт (Катинчаров и др. 1994б, 15), се оказа не съвсем точно. Поради ясно изразената денивелация на терена в посока юг и изток, оставеното от БРЕ приблизително хоризонтално ниво в този участък съдържа останки от три хронологични етапа – хиатусен пласт от прехода между между късния халколит (КХ) и ранната бронзова епоха (РБЕ), I и II халколитен хоризонт.

Хиатусния пласт е запазен в югозападния край на проучвания участък. В кв. С9 той личи слабо, но от южния край на квадрата започва постепенно да се удебелява в южна посока (кв. Т9, У9). В ЮЗ ъгъл на изследваната площ (кв. У9), на дълб. 7,30 м, беше установена камбановидна яма с диаметър над 3 м и дълбочина над 2 м. Запълнителят ѝ е от черна пръст, близка с тази от хиатусния пласт. В тази част беше достигната горната повърхност на I хоризонт от КХ.

В кв. О6/О5 се констатира елипсовидно хлътване в терена с дължина 8 м и широчина над 5 м (северната му част остава в сондажа на В. Миков). Две подобни структури, проучени през 1992 г., са означени като вкопавания (Катинчаров и др. 1994а, 18-19). Всъщност става въпрос за хлътвания на повърхността на I халколитен хоризонт (това личи ясно и в централния профил, под който продължава западната част на "вкопаване I"), които явно се дължат на слягане на по-мек запълнител в долните пластове. Те са запълнени със сивочерна пръст, характерна за хиатуса между КХ и РБЕ.

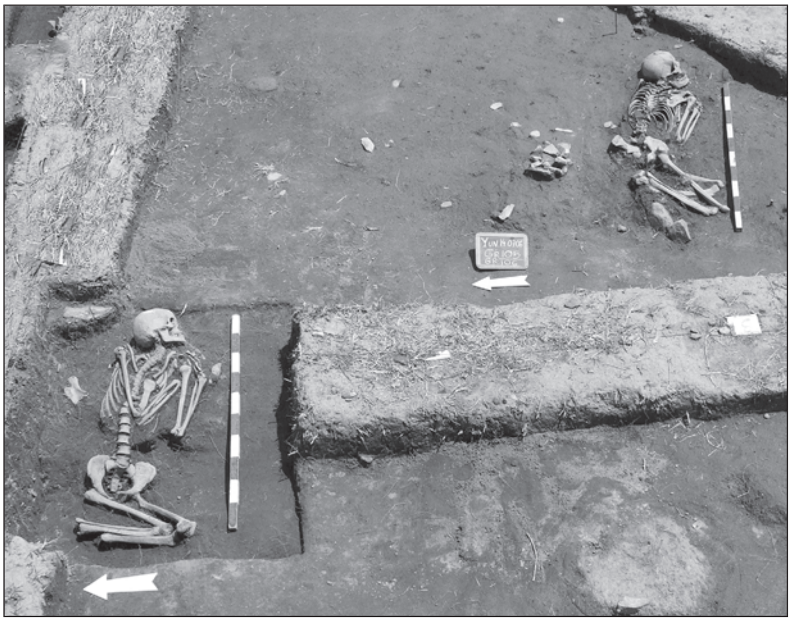

Обр. 1. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Скелети – № 105 и 106, I хоризонт (късен халколит)

В по-голямата част на ЮИ участък на СМЮ се проучваха субструкции от хоризонт I от КХ, като се достигна до основите му (границата I-II хоризонт). Хоризонт I е имал продължителен живот с различни преустройства на жилищата и съоръженията. Останки от основи на подове на жилища, които се свързват с началото му, са установени в: кв. Р6 (СИ ъгъл), Р5 (северна половина), Р4 (СЗ ъгъл)-П6 (източен край), П5/П4-О5 (ЮИ половина), О4 – възможно е да се касае за едно жилище (окончателното изясняване ще е през следващия работен сезон); кв. О9/О8; С5 (западна половина), Р7/П7. В източната периферия на могилата – кв. О3, при почистване на вкопаването на укрепителния зид от римската епоха, в профила се очертаха останки от три жилищни нива: от хор. I е запазена само основата на пещ; от хор. II личат под с поне 10 замазки и пещ с 4 преустройства; от хоризонт III личат 6 броя подови замазки.

До южния профил на кв. П6 беше разчистено струпване от поне 11 долни челюсти на различни животни. Челюстите са плътно преплетени една в друга. Не се очерта структурата, в която те са положени.

В кв. С5, в периферията на могилата бяха открити 2 погребения (хокери наляво, ориентирани И-З), които се отнасят към I халколитен хоризонт (Обр. 1).

В кв. С6, П9-Р9 и отчасти в съседните им квадрати по време на работата на БРЕ частично се е навлязло и във II хоризонт (това е най-високата част на терена от I халколитен хоризонт). В тези участъци, след свалянето на горния слой (обрасъл с растителност) и изясняването на ситуацията, работата беше прекратена.

Керамиката се отнася предимно към финалния етап на халколитната епоха в Тракия, като са налице и черти на култура Криводол. Водещо място имат фино изработените разлати и средно-дълбоки паници с прегъната навътре устийна част и/или разнообразно надебелен ръб на устието. Често са орнаментирани с линеен позитивен графитен орнамент, предимно върху вътрешната им повърхност. По ръба на външната страна на устието им се срещат релефни ребра и канелюри. Добре застъпени са купите с различна височина на шийката, която обикновено е украсена с графитен орнамент, а тялото е огрубено. Откриват се единични екземпляри от чашите с две дръжки тип "Криводол" и от съдовете, рисувани с пастозна червена, бяла и жълта боя. Грубите съдове са украсени с характерната за късния халколит релефно-пластична техника. Застъпена е и украсата от дълбоки отпечатъци или вдлъбвания, направени с нокти или с остър предмет. Срещат се съдове-хранилища с доста големи размери, украсени с врязана метопна украса със или без инкрустация.

В сондажа, направен в западната част на могилата (кв. М20-Н20), бяха проучени два хоризонта от РБЕ. В горния се попадна на западната част на жилище с дебело обмазан под с кафява глина и дебели горели деструкции. Те се разделят от 3-4 см дебел слой черна пепел и въглени, която дава основание да се предположи наличието на втори етаж с дървен под. Именно над черната ивица (респективно на втория етаж) се откриха многобройни фрагменти от съдове, под нея концентрацията им е значително по-малка.

Подът на жилището е прерязан от траншея от горния хоризонт с набити колове в нея (Обр. 2). Тя е слабо дъговидно извита, като следва линията на

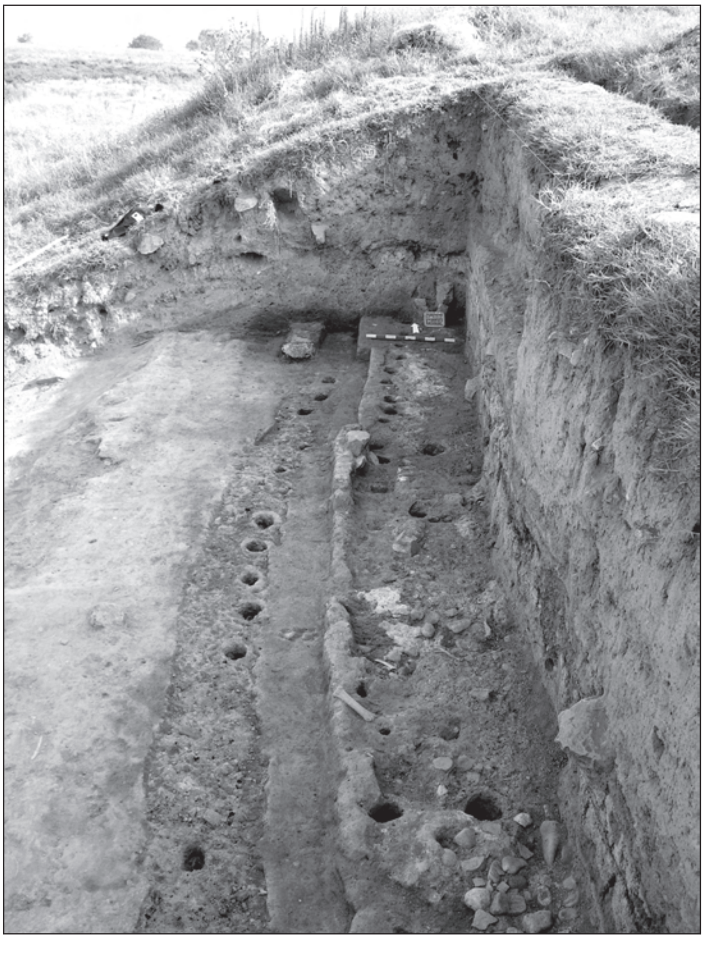

Обр. 2. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Траншея с набити колове в нея – РБЕ. Западна периферия на могилата

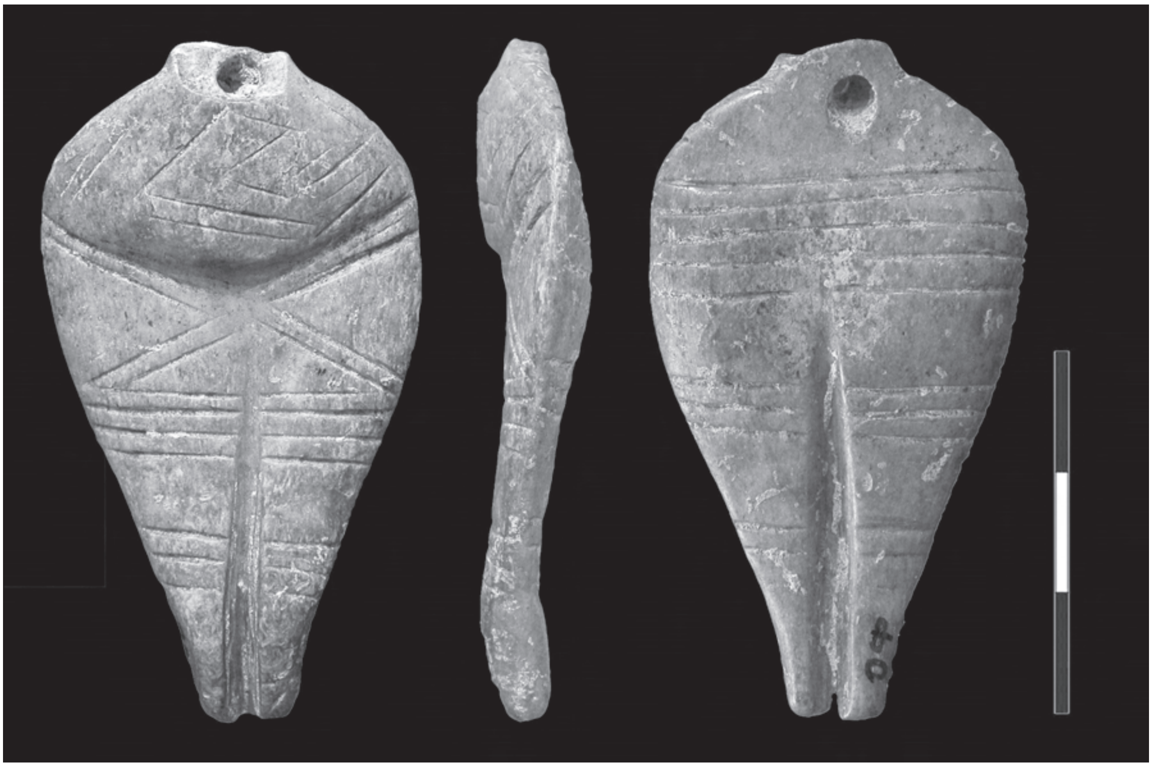

Обр. 3. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Преизползвана долна част от плоска костна антропоморфна фигурка

склона на могилата. Траншеята е била дълбока около 1 м. Възможно е да се касае за укрепителна стена. Редица от колове в посока С-Ю беше разкрита и под пода на жилището. На този етап не е ясно дали тя е укрепителна или е стена на жилище.

Керамичният материал е аналогичен с този от IX-X хоризонт – финала на РБЕ II. Преобладава грубата керамика – гърневидни съдове, дълбоки купи с форма на обърнат пресечен конус, съдове-хранилища, украсени с прилепени релефни ленти или изпъкнал релефен ръб, прекъснат с ямички или резки. Фината керамика е представена от аскоси с излъскана черна повърхност и паници със завит навътре ръб на устието, украсени с орнаменти тип „Михалич“.

На разстояние до 380 м в южна, западна и северозападна посока от могилата, бяха прокопани 16 траншеи за търсене на праисторическия некропол. Некропол не бе открит, но беше установено, че в южна, западна и северозападна посока, на разстояние до 200 м от могилата, е имало селище/селища от халколитната епоха. Керамиката е предимно от началото на култура Марица, но има и къснохалколитна. В западна и северозападна посока се простира селище от РБЕ. В СЗ посока, на разстояние 250-350 м от могилата бяха констатирани ями от желязната епоха.

Открити са общо 320 находки – оръдия на труда от кремък, камък, кост и рог; керамични съдове; зооморфна и антропоморфна пластика (Обр. 3) и др. Повечето от тях са от късния халколит, но има също така от РБЕ и по-късни епохи.

Литература:

Катинчаров и др. 1994а: Р. Катинчаров, Д. Генов, В. Мацанова, Н. Мерперт, Т. Мишина. Разкопки на селищната могила при с. Юнаците, Пазарджишко. Българо-руска експедиция.- Археологически разкопки на праисторически обекти през 1992 г. София, 1994, 18-20.

Катинчаров и др. 1994б: Р. Катинчаров, Д. Генов, В. Мацанова, Н. Мерперт, Т. Мишина. Разкопки на селищната могила при с. Юнаците, Пазарджишко.- Археологически открития и разкопки през 1992-1993 г. Велико Търново, 1994, 14-15.

№ 3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН

Георги Ганецовски

Разкопките през 2006 г. бяха реализирани на два етапа в периода от 16 юни до 21 октомври. Проучванията се осъществиха под ръководството на Георги Ганецовски – археолог в РИМ – Враца и екип в състав: д-р Радка Златева-Узунова, д-р Елена Маринова и Вивиана Митева. Провеждането им беше възможно благодарение на финансовата подкрепа на Община Враца. Разкопките бяха съсредоточени в участъка южно от структура 2 с раннонеолитния гроб, открит през 2004 г. Основната цел беше да се потърсят евентуална неизследвана част на структурата и нейната връзка с разкопаната през 2002-2004 г. структура 1 (Ganetzovski, in press, 157-174, обр. 1). Бяха разкопани седем сондажа с размери 5/2 м и три квадрата 5/5 м. Общата проучена площ през изтеклата година беше 145 кв. м.

Проучванията в три от сондажите (10, 10а и 11) установиха, че вкопания жлеб на структура 2 продължава в южна посока с още около 7 м, като ширината му постепенно се стеснява от 1,5 м в северната част, до 0,75 м в южната част (Обр. 3). Дълбочината на вкопаването в древната повърхност (глинест льос) е от 0,20 до 0,40 м. Беше установено, че тази част на вкопания жлеб е конструктивно свързана с останалата част на структура 2. Общата площ, която тя заема е не повече от 20-21 кв. м. В централната ѝ част, през 2004 г. беше открита гробна яма със скелет положен в поза хокер и лице обърнато на изток (гроб 1). В южната периферия на структурата бяха разчистени други две симетрично разположени една спрямо друга гробни ями (Обр. 2-3). Югозападната яма (яма 3) се оказа празна. В югоизточната яма беше открит скелет на дете, също в поза хокер (гроб 2). Гробната яма е вкопана стъпаловидно с около 0,25 м от древния терен и има размери 1,00 x 1,30 м. Проучванията установиха сериозни поражения, както върху нея, така и върху положения в нея детски индивид, резултат от биотурбация и обработка на земята с машини. Тъмнокафявият запълнител на гроба съдържа керамични фрагменти, въгленчета, опалени и отухлени мазилки. В областта на краката открихме гробен дар – кремъчен пробой със заострен връх и затъпяващ ретуш, изработен от кафеникав вносен кремък.

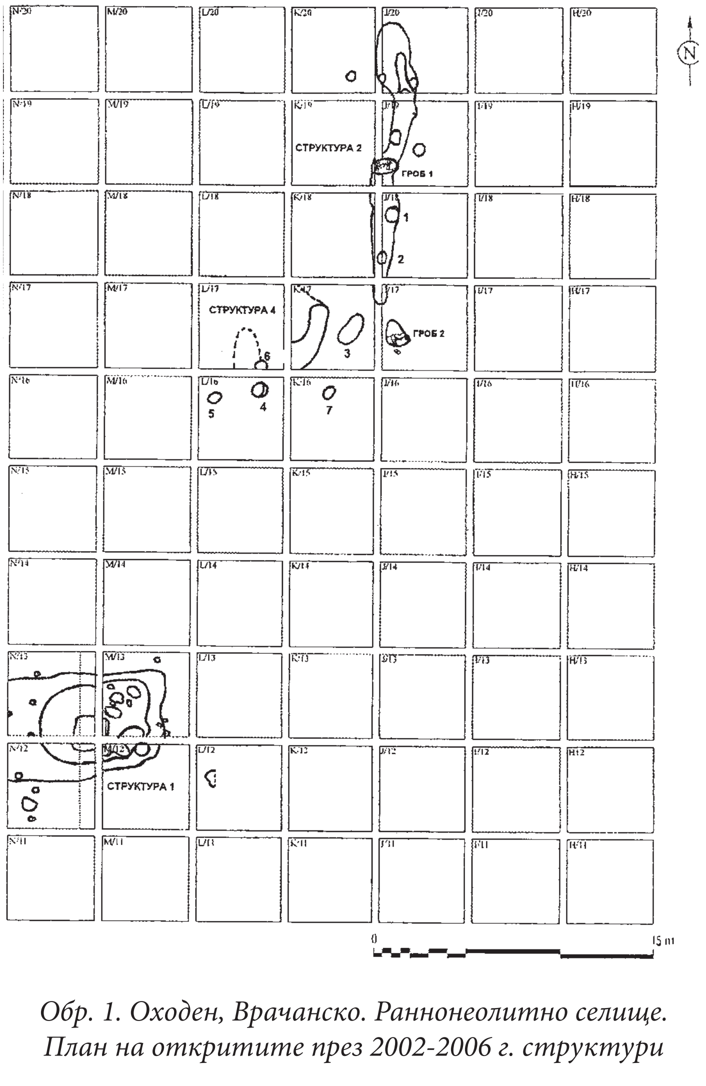

Обр. 1. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. План на откритите през 2002-2006 г. структури

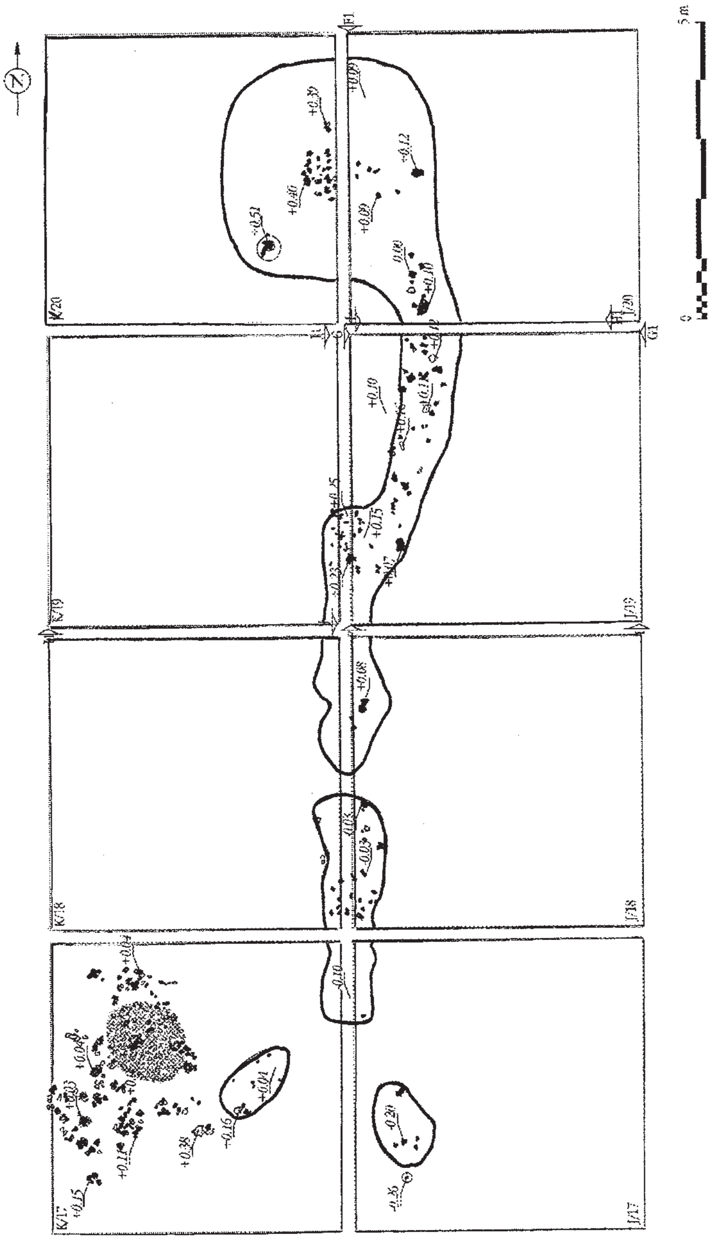

Обр. 2. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. План на структура 2, ниво на запълване

Разположението на скелета е хокер надясно с глава на запад и лице на юг. Костните останки принадлежат на един индивид – дете в първа детска възраст infans I (на около 5 г). Ранната възраст и неразвитите полово-диференциращи белези на скелета, не позволяват да бъде определен неговия пол.

Данните показват хронологическа синхронност на гроб 2 с останалите съоръжения от структурата. Това ни позволява да го отнесем към края на “монохромния неолит” или началото на VI хил. пр. Хр. (Тодорова, Вайсов 1993, 59-63). Културно-хронологическата принадлежност на структурата е към втория период на култура Протостарчево (Srejović 1973, 252-263).

Структура 4 е разположена на около 2,00 м югозападно от структура 2. Тя беше локализирана в сондажи 12, 13 и в западната част на планквадрат К$_{17}$. Струпването отстои на около 2,4 м югозападно от вкопания жлеб на структура 2. Тук бяха открити варовикови камъни със следи от опалване и характерните за основата на пещ четвъртити, начупени камъни. Изглежда, в тази част на структурата се е намирало нейното отоплително съоръжение. Беше установено вкопаване в този участък на структурата и наситеност на запълващия го пласт с керамика, кремъчни и каменни артефакти, опалени и отухлени мазилки и животински кости. Теренните наблюдения показаха, че откритите четири дупки от колони, разположени югозападно от него имат конструктивна връзка с вкопаната част на структура 4.

Керамиката от южната част на структура 2 и от структура 4 е идентична в основните си елементи с тази от структура 1 и северната част на структура 2. Откривахме я във фрагментирано състояние, концентрирана в участъците на вкопаните жлебове, ямите и дупките от колони (Обр. 2). Установени са три ***технологични групи***: червеноангобирана, кафявоангобирана (в някои случаи почти черна) и неангобирана. Керамиката от структури 2 и 4 се вписва в основните характеристики на керамичния комплекс от финалната фаза на култура Протостарчево. Откриват се многобройни паралели в керамичните комплекси на селищата Дивостин и Доня Браневина в Сърбия (Karmanski 2005, 47-300).

Предмети на материалната култура. Освен обичайните вече кремъчни и каменни находки в структури 2 и 4 бяха открити една антропоморфна фигурка, две глинени топчета, част от глинена гривна и диск, изработен от едрозърнест червен пясъчник.

От посочените по-горе данни можем да потвърдим заключението, че структура 2 не е жилище, а представлява по-скоро сакрално съоръжение, изградено в пряка връзка с гробовете и погребалните ритуали, свързани с тях. Този извод се налага след съпоставката на резултатите от проученото през 2002-2004 г. жилище (структура 1, Ганецовски 1999, 11-28) с тези от структура 2. Поради непълното ѝ разкопаване все още не е уточнено предназначението на структура 4. Според нас от съществено значение са откритите остатъци от отоплително съоръжение, което се намира в непосредствена близост до южната периферия на структура 2. Допускаме възможността структура 4 да е използвана за ритуалите свързани с култовите пиршества. Теренните наблюдения показват едновременност на структури 2 и 4 със структура 1.

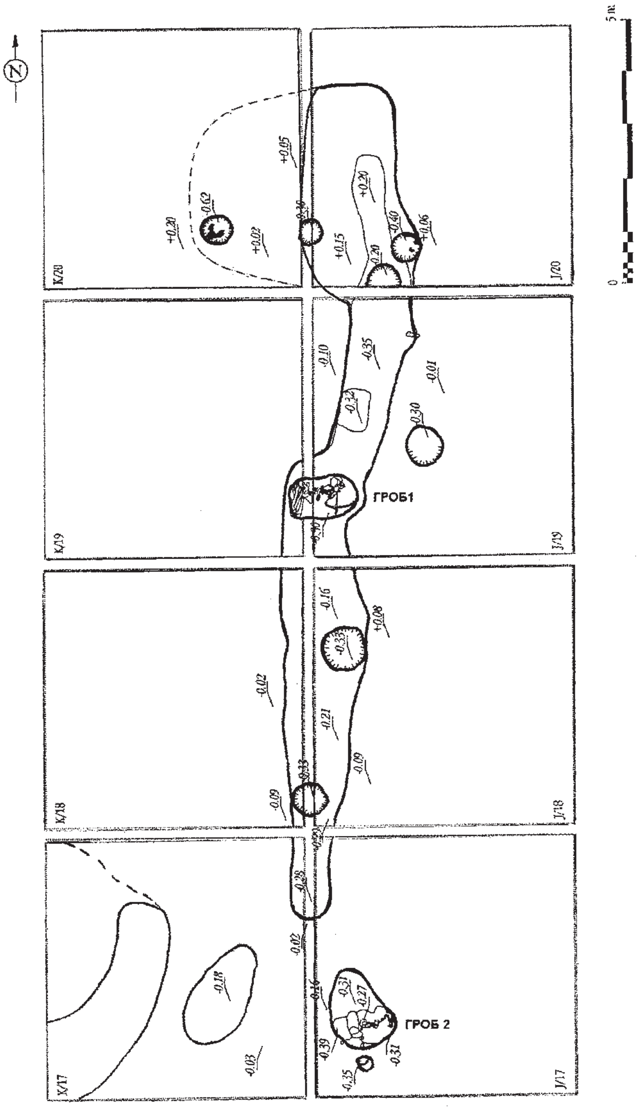

Обр. 3. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. План на структура 2, ниво на вкопаване

Литература:

Ganetzovski: G. Ganetzovski. Nouvelles données sur le début de Néolithique en nord-est de Bulgarie. The Struma (Strymon) River Valley in Prehistory.- In: In the Steps of James Harvey Gaul, 2 (in press).

Karmanski 2005: S. Karmanski. Donja Branevina: a Neolithic settlement near deronje in the Vojvodina (Serbia).- In: P. Biaci (Ed.) Societa per la preistoria e protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia, 2005, 47-300.

Srejović 1973: D. Srejović. Die Anfänge des Neolithikums im Bereich des mittleren Donauraumes.- In: Actes du VIII-e Congres UISPP, 2, 1973, 252-263.

Тодорова, Вайсов: Х. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59-63.

№ 4. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КОЗАРЕВА МОГИЛА, ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Петя Георгиева

През този сезон продължи работата по разчистването на разрушенията от иманярски и животински ями. От гледна точка на проучването на могилата интерес представлява иманярския изкоп, направен в нейната югоизточна част. Той е дълбок около 6 м и достига до дълбочина 11,20 м от централния репер. Прерязва горелия I късноенеолитен хоризонт, под който следват няколко негорели хоризонта. След това нарушава още един загинал при силен пожар строителен хоризонт. Доколкото може да се съди по материалите и дълбочината, това е ранноенеолитния горял хори-

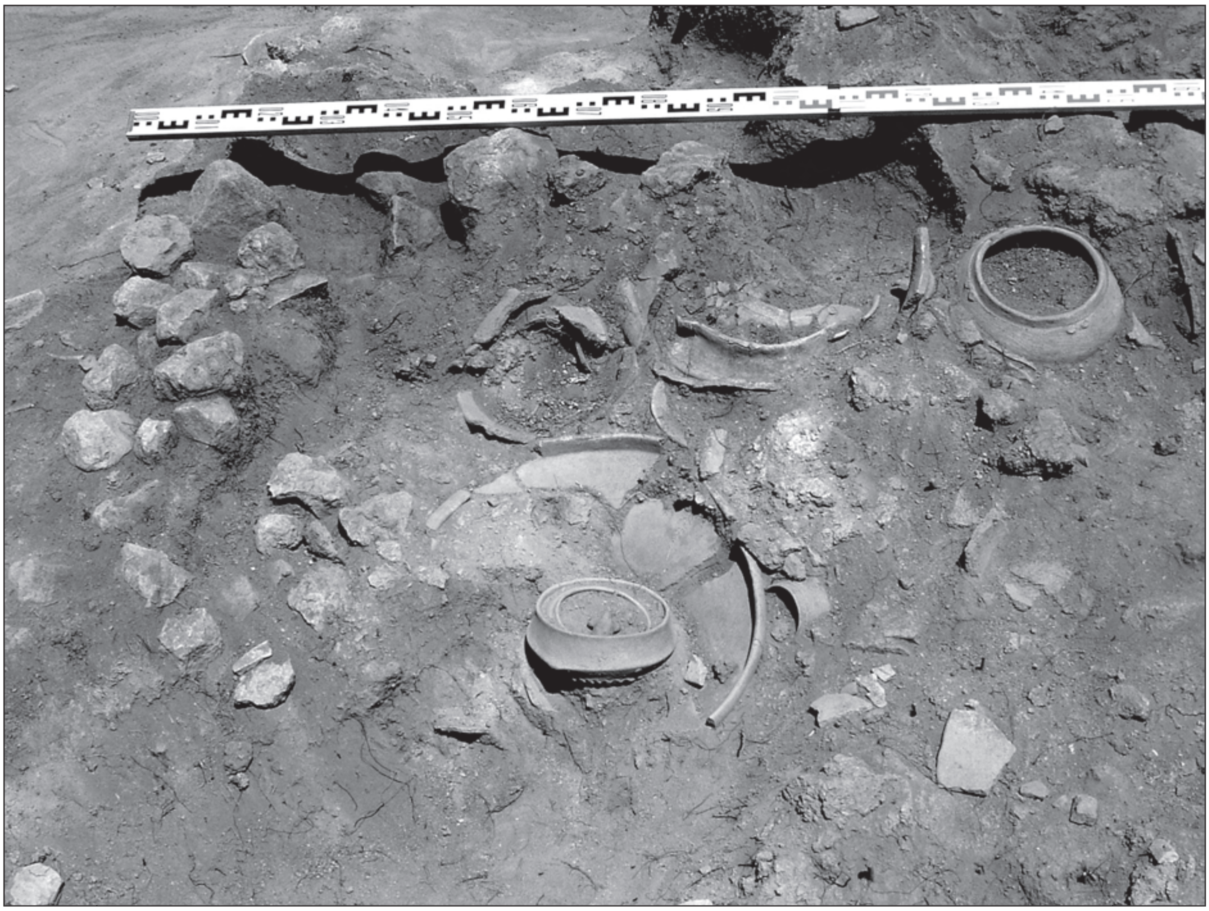

Обр. 1. Козарева могила, Поморийско. Керамични съдове, подредени един до друг и един в друг на пода на сграда от I късноенеолитен хоризонт

зонт, част от който е проучена в периферията на могилата. Под него, иманярският изкоп навлиза с около 0,50 м в тъмен пласт, в който все още има керамика. Достигнатото ниво е малко по-ниско от нивото в западната периферия на могилата, отчитано по съвременната повърхност – т. е. може да се очаква, че най-долните хоризонти на могилата са под нивото на съвременния околен терен.

В пл. кв. 2/44 продължи проучването на частично изследваната през 2005 г. сграда. В най-горния пласт бяха намерени парчета горели мазилки и малко горели и деформирани от високата температура камъни. След вдигането им се достигна до голяма купчина от отлично запазени керамични съдове, наредени по пода един до друг и един в друг (Обр. 1). Преобладават гърнетата, но има и фини съдове. Формите не се различават от откриваните досега през предишни години. В един от съдовете имаше няколко тесли, обли мраморни камъчета, много силно повредени от пожара кремъчни артефакти, повредени костени предмети, сред които една сравнително добре запазена антропоморфна фигурка. След вдигането на съдовете и натрошените останки от глинени стени, беше частично разкрита каменна стена, фланкираща от север керамичното струпване. Не е ясно дали става дума за външна стена на сградата или по-скоро за вътрешна разделителна стена между две помещения на една и съща постройка. Съоръжението продължава на изток в непроучената част на могилата.

В пл. кв. 2/44, непосредствено под съвременната повърхност, на площ от около 2 кв. м се достигна до ненарушен горял античен пласт. Беше намерена една натрошена в пожар родоска амфора (Обр. 2).

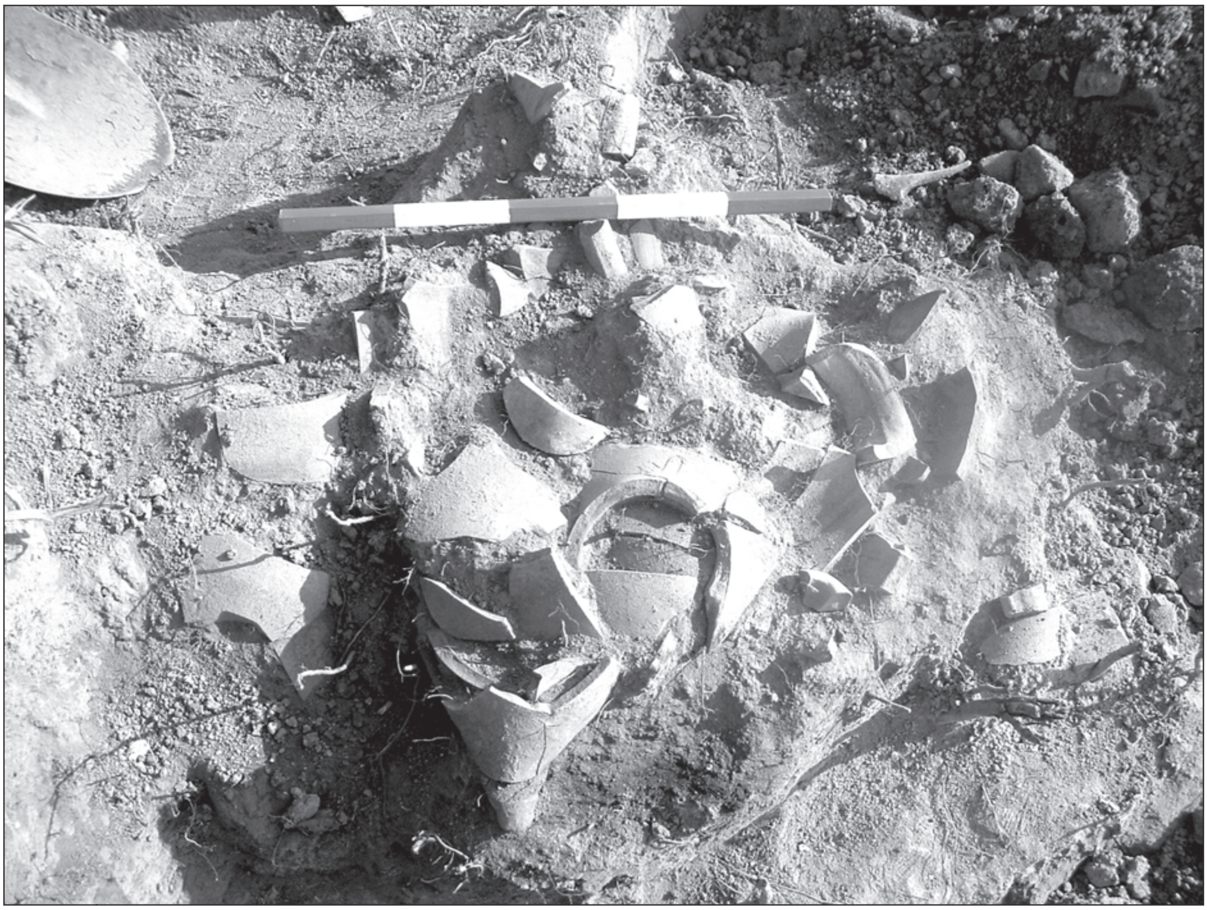

Обр. 2. Козарева могила, Поморийско. Фрагментирана антична амфора от горял античен хоризонт

Литература:

Георгиева 2003: П. Георгиева. За края на енеолита в Западното Черноморие.- В: Добруджа, 21, 2003, 214-238.

Georgieva 1998: P. Georgieva. Early Eneolithic Pottery from a Burnt Dwelling – Kozareva Mogila, a Tell near Kablešhkovo.- In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (Eds.). In The Steps of James Harvey Gaul, 1. Sofia, 1998, 153-159.

№ 5. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛА ПРИ КОЗАРЕВА МОГИЛА, В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ, БУРГАСКА ОБЛАСТ ПРЕЗ 2006 Г.

Петя Георгиева

Територията на некропола, открит при риголване на нива, намираща се на 100-500 м от селищната Козарева могила е проучвана чрез обхождане и сондажи през 2005 г. Тя беше обявена за археологически паметник на културата, съгласно Заповед на Министъра на културата № РД-09-515/21. Х.2005 г. и с Протокол от 3.XI.2005 г. на комисия с председател Румен Миков – гл. експерт, археолог от НИПК. Съгласно предписанията за опазване на територията на охранителната зона на паметника на културата предписани в Протокола, се предвижда „всички дейности, свързани с целостта на земните пластове на дълбочина повече от 0,30 м да се извършват в присъствието на археолог от ИМ Поморие, СУ „Св. Кл. Охридски“ или РИМ Бургас“. Това предписание не е спазено и на територията на некропола през началото на 2006 г. са изкопани дупки за засаждане на овощни дръвчета, без за това да е уведомен археолог от посочените институции. Това възпрепятства правенето на сондажи и предвиденото проучване се сведе до детайлно обхождане на терена на археологическия паметник в рамките на 5 непоследователни работни дни, включително и след дъжд.

При тази теренна работа се установи, че по повърхността се срещат само дребни керамични фрагменти от енеолита, античността и ранното средновековие, както и малки фрагменти човешки кости. Не бяха намерени монети, по-големи фрагменти от съдове, подлежащи на реставрация, части от глинена пластика или други находки, както през 2005 г. Теренът около фиданките е отлично заравнен. Установената ситуация дава основание да се предполага, че ако при копаенето на дупките за засаждане на дръвчетата са намирани археологически материали, те са били събрани и изнесени извън територията на обекта. Няма видими данни за по-дълбоки изкопи. Неразрушени структури могат да се очакват на дълбочина 0,70-1,00 м от съвременната повърхност.

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЛЪГА – С. ТЕЛИШ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ

Венцислав Гергов

При проучванията през 2006 г., обхващащи югозападната част на селището, беше регистриран некропол от ранната бронзова епоха. Целта на разкопките беше изясняване на цялостната стратиграфия на селището от късния халколит и некропола от ранната бронзова епоха. Проучванията се финансираха от община Червен бряг.

Работатата беше концентрирана в квадрати 10Б, 10В, 10С и Сондаж 14. При проучването на строителния хоризонт беше открит керамичен фрагмент от ранната бронзова епоха.

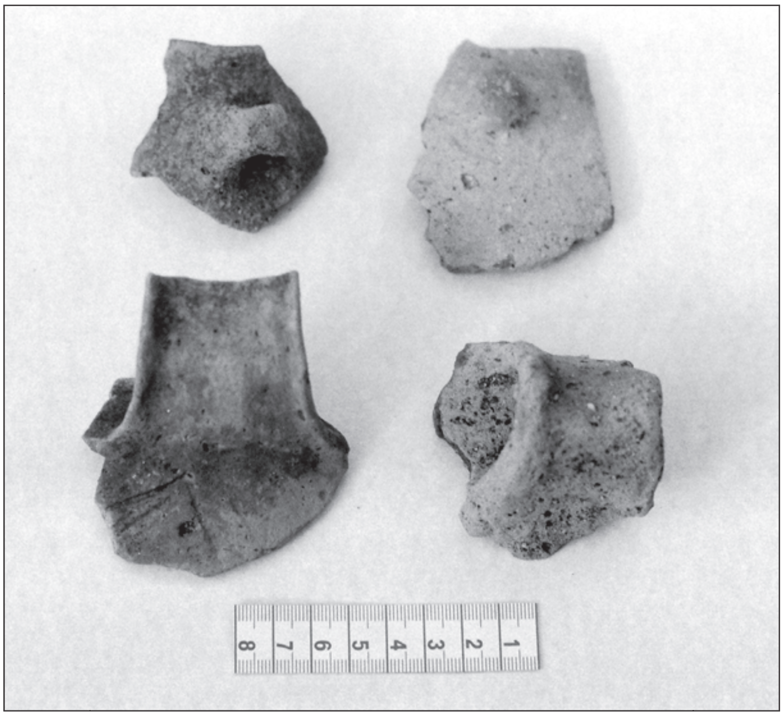

Обр. 1. Телиш - Лъга, Червен бряг. Керамика

Селището от късния халколит се отнася към етнокултурния комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани. Регистрирани са два, разположени един върху друг, строителни хоризонта, без видим стратиграфски хиатус между тях. На дълбочина 0,40-0,50 м от повърхността беше достигнат горния къснохалколитен строителен хоризонт. Той е силно опожарен. Горелите мазилки и деструкции свидетелстват, че жилищата са изграждани с т. нар. “глинобитна” техника. Керамиката е къснохалколитна и силно фрагментирана (Обр. 1). Беше проучена глинобитна стена с дължина 3,10 м, дебелина 0,31 м и на места запазена височина 0,26 м (Обр. 2).

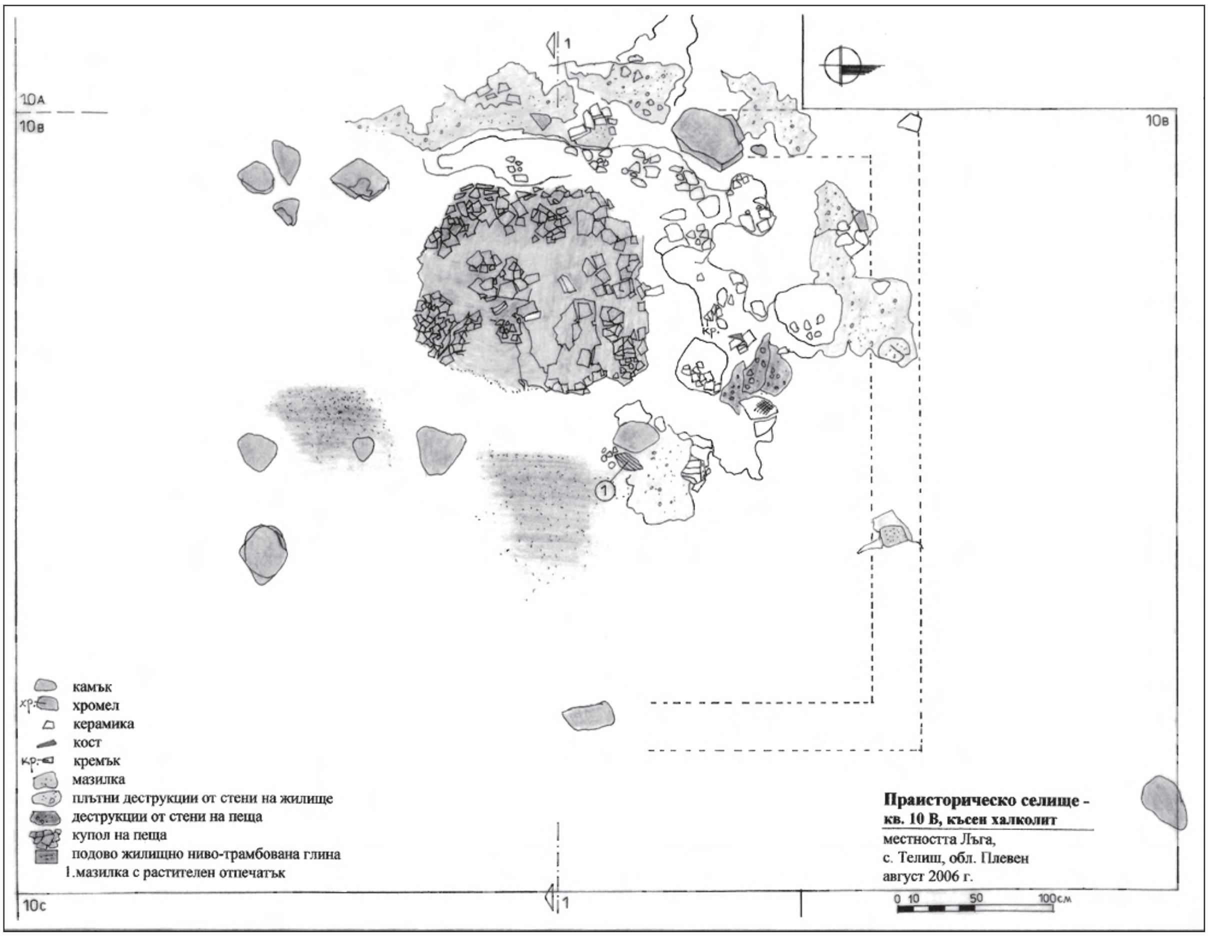
1
10А
10в
10в
кр.
1
камък
хр.
хромел
керамика
кост
кр.
кремък
мазилка
плътни деструкции от стени на жилище
деструкции от стени на пеща
купол на пеща
подово жилищно ниво-трамбована глина
1.мазилка с растителен отпечатък
10с
1
Праисторическо селище -
кв. 10 В, късен халколит
местността Лъга,
с. Телиш, обл. Плевен
август 2006 г.
0 10 50 100см

Обр. 2. Телиш - Лъга, Червен бряг. План на запазени деструкции от пещ и глинобитна стена в кв. 10Б и кв. 10В

Жилищните хоризонти са идентични като дебелина с тези от Телиш-Редутите.

На дълбочина 0,46 м от повърхността бяха разкрити силно фрагментирани кости от детски череп. По черепните кости и фрагментите от бедрената кост може да се предположи, че е погребано дете на възраст 4-5 години, в положение хокер, с ориентация изток-запад. Проучените до момента седем гроба имат същата ориентация. Гробът е вкопан в жилище от II строителен хоризонт на къснохалколитното селище. Малката дълбочина, на която е положено тялото, не дава възможност да се проучи гробното съоръжение.

За съжаление, на осмия ден от разкопките бяхме принудени да прекратим работата. Местен “бизнесмен” беше закупил чрез измама в поземлената комисия в гр. Червен бряг земята, върху която провеждахме разкопките, както и близката тракийска могила.

Обект Телиш-Лъга е регистриран със статут “А” – паметник с национално значение. В поземлената комисия е подменен на режим “Б” и е незаконно продаден. Уведомени са Прокуратурата, НИПК и областният управител на гр. Плевен. Поради тези непредвидени обстоятелства започнатото проучване не можа да бъде довършено.

№ 7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. МАСОВЕЦ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска – Кулова

Праисторическото селище при с. Илинденци, м. Масовец е разположено на един от западните склонове на Пирин, спускащ се към долината на р. Струма. Площта му е около 12 дка, а надморската височина варира между 240 и 260 м. Намира се на 2 км западно от с. Илинденци. Асфалтов път, свързващ с. Струмяни и с. Илинденци минава през северната периферия на обекта. От юг и югозапад е долината на Шашка река, десен приток на Струма.

Материалът, събран от повърхността (Гребска-Кулова 2005) показва наличие на два периода: 1) ранен неолит с бялорисувана керамика и 2) среден/късен неолит с черна полирана керамика тип Долна Рибница.

Двата сондажа направени през 2004 (Гребска-Кулова 2005) и 2005 г. (Гребска-Кулова 2006а), дават сведения за много добре изразена хоризонтална стратиграфия на селището. Около сондаж 1 в западната част на терасата е разположено раннонеолитното селище, докато около сондаж 2, който се намира 100 м на изток от сондаж 1 се намира селище от средния/късния неолит. На базата на тези стратиграфски наблюдения и с цел по-доброто проучване на раннонеолитния пласт, беше разширена площта около сондаж 1.

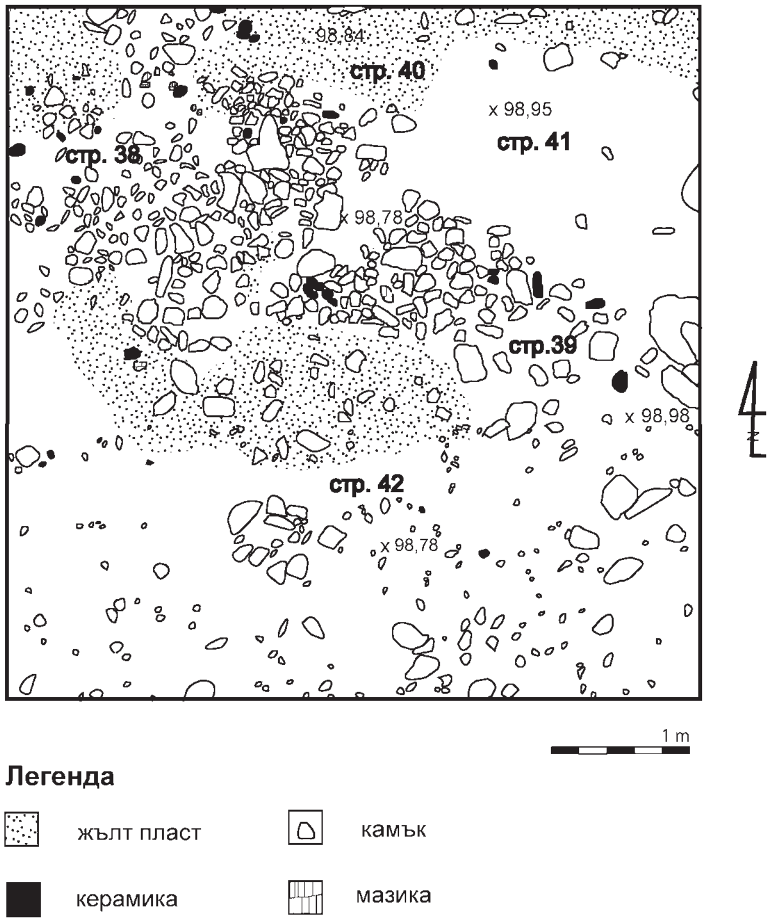

Обр. 1. Илинденци, м. Масовец. Раннонеолитно селище. Кв. А4, пласт II

Проучванията са финансирани от Община Струмяни. В тях участва Силвия Ценова, уредник в Музейната сбирка на с. Струмяни. Археологическите проучвания бяха проведени от 10 до 28 октомври 2005 г.

За проучването на площта около сондаж 1 е изградена план-квадратна мрежа с размери 10 х 10 м, ориентирана по посоките на света. Квадратите с размери 5 х 5 м са означени като следва: СЗ – А1, СИ – А2, ЮЗ - А3 и ЮИ – А4. Сондаж 1 попадна в квадрат А3.

Проучванията са концентрирани в квадрат А4. Между него и сондаж 1 е оставена пътека с ширина 0,40 м. През 2006 г., в този квадрат бяха проучени 3 пласта със средна дебелина 0,40 м. Под хумусния пласт с дебелина 0,20-0,25 см (**пласт I**) беше разкрит здрав културен пласт. В СЗ ъгъл пръстта е твърда, сива и на места жълтеникава. В нея има керамични фрагменти и голямо количество чакълести камъни. Обозначена е като структура (стр.) 38. Концентрацията от чакълести и средноголеми камъни продължава в източна посока под формата на ивица с ширина около 1 м, с тази разлика, че пръстта между камъните е кафява и не толкова сбита и в нея има и керамични фрагменти. Тази ивица е означена като стр. 39. Северната ѝ страна е ограничена от жълта, много твърда пръст – стр. 40. Този пласт рязко прекъсва в западната част (на границата със стр. 38), почти под права линия, докато южната му граница е доста нерегулярна. Нерегулярни петна от жълтия пласт има по южната периферия на стр. 39. В СИ част на квадрата, между ивицата камъни (стр. 39) и жълтия пласт се очертава петно с полукръгла форма, запълнено със сива, рохка пръст и няколко камъка, подредени на границата със стр. 40. То е обозначено като стр. 41.

В южната част на квадрата пръстта е сива, сбита – стр. 42. По цялото ѝ пространство има разпръснати чакълести камъни и не се очертават никакви структури.

Пласт II (Обр. 1)**.** След свалянето на пласт от 0,10 м в стр. 38, камъните значително намаляват, а пръстта продължава да е сбита, но е по светла и с добре изразен жълт оттенък. В нея се срещат единични керамични фрагменти и мазилки. След свалянето на реда чакълести камъни с пръстта в стр. 39, беше установено, че надолу те продължават, като някои от тях са с много големи размери. Помежду им са открити старателно подредени чакълести камъни и керамични фрагменти. Пръстта е сива и сбита. Беше проучен и пласт от 0,10 м в стр. 41. Пръстта е изключително рохка, сива, с малко количество керамичен материал.

Проучването в южната част на стр. 42 показа, че пръстта все още е сива и сбита с чакълести камъни, но не се оформят никакви структури.

Пласт III (Обр. 2). Работи се само в стр. 38 и 39, като се проучва пласт от 0,10 м. В стр. 38 се увеличи пространството с по-светла сиво-жълтеникава пръст. В нея се очерта ивица от компактна жълта пръст с ширина 0,20 см, ориентирана в посока СЗ-ЮИ. Количеството чакълести камъни в стр. 38 намалява.

Беше проучено и следващото ниво от чакълести камъни и керамика около камъните в стр. 39. Под тях се появи ниво от чакълести камъни и керамични фрагменти. Добре личат границите на структурата. Тя е вкопана в материка, има ширина 0,60-0,80 м, ориентирана е в посока И/ЮИ-З/СЗ и продължава в дълбочина.

Стратиграфската ситуация в кв. А4 е продължение на тази в сондаж 1. Стр. 38 има вид на подови нива, разделени едно от друго със старателно подредени чакълести камъни и керамични фрагменти. Те са продължение на подовите нива, разкрити в северната част на сондаж 1 (Гребска-Кулова 2005). Много е вероятно, твърдата жълта пръст в северната част на квадрата – стр. 40, да принадлежи също към наземната част на това жилище. Подовите нива лежат върху стр. 39, т. е. те са по-късни от

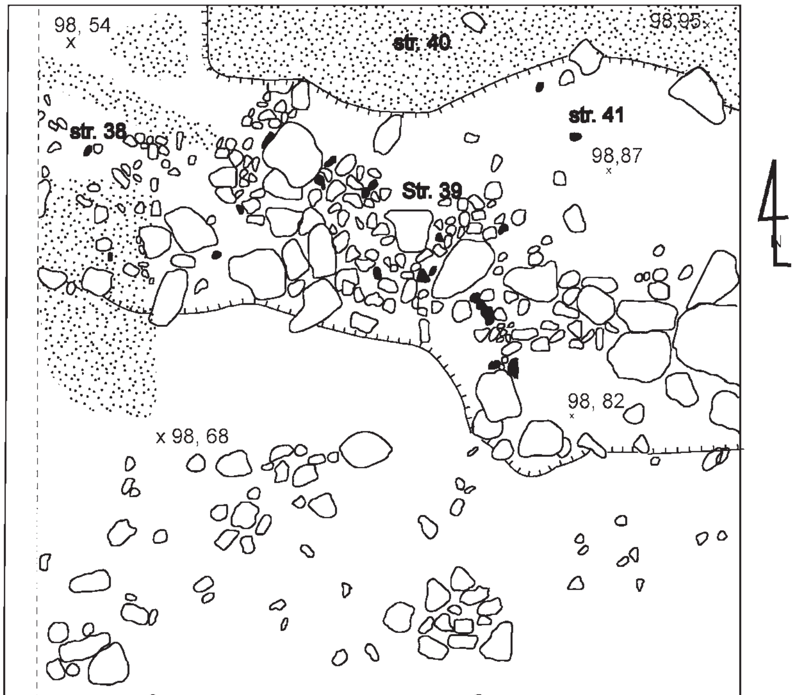

Обр. 2. Илинденци, м. Масовец. Раннонеолитно селище. Кв. А4, пласт III

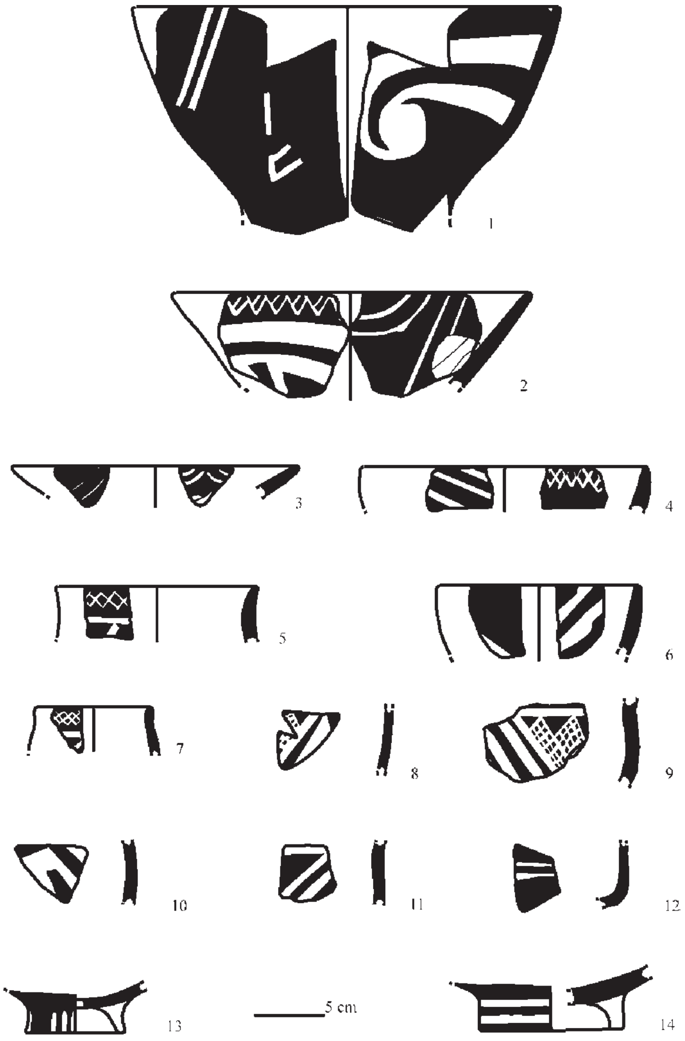

Обр. 3. Илинденци, м. Масовец. Раннонеолитно селище. Бялорисувана керамика

вкопаването, запълнено с камъни. Тази структура е регистрирана в сондаж 1 като стр. 12 и 13. Не е ясен характера на това вкопаване, запълнено с големи камъни и плътно подредени между тях чакълести камъни и керамика – стр. 39. В източната част на изкопа прави впечатление, че тази структура е вкопана в стр. 41, която има вид на яма.

Откритият керамичен материал е еднороден. Не се забелязват никакви стилови или морфологични разлики при керамиката между отделните структури. Най-многобройна е керамиката с кафява повърхност, а след нея е тази със сива повърхност. В двете категории глина се съдържат само минерални примеси. Най-типична е украсата с бяла рисунка върху червена повърхност (Обр. 3). Боята е бяла, гъста, но на места изтрита. Регистрирани са следните мотиви: мрежовидна лента, най-често под устието; триъгълници, запълнени с мрежа; успоредни широки линии; концентрични полукръгове; плътна спирала или по-големи пространства, запълнени с бяла боя. Рисунката покрива външната страна или е върху двете страни. Срещат се следните форми: полусферични купи; есовидни купи; конусовидни паници; гърнета с цилиндрична шия. Дъната са плътни, слабо подчертани или столчета с различна височина. Намерени са две тесли, три топки от бял камък, костено шило, няколко кръгли плочки, направени от стена на съд; гладилки, направени също от стена на съд и едно мънисто от зелен камък.

Керамичният материал, находките, както и част от структурите, намират много добри паралели в материалите от по-късния период на развитие на раннонеолитното селище Ковачево Іс. Обстоятелството, че раннонеолитното селище при Илинденци е еднослойно, дава възможност за много прецизна характеристика на този период в долината на Средна Струма.

Литература:

Гребска-Кулова 2005: М. Гребска-Кулова. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Връшник/Масовец.- В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 41-43.

Гребска-Кулова 2006а: М. Гребска-Кулова. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец.- В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 35-36.

Гребска-Кулова 2006в: М. Гребска-Кулова. Данни за праистория в община Струмяни.- В: Известия на Исторически музей Кюстендил. Кюстендил, 2006, 5-12.

№ 8. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА РЕДАКА II ПРЕЗ 2006 Г.

Стефанка Иванова

В рамките на международния изследователски проект „Най-древните прояви на човешката култура на Балканите", през 2006 година продължиха сондажните проучвания в пещерата Редака II.

Изследователски екип: Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели (ръководители на проекта), С. Иванова (ръководител на сондажното проучване), И. Крумов (зам. р-л), К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Ф. Фернандез, Н. Захариев, Н. Карастоянова.

Въведение. Пещерата Редака е образувана в юрски варовици и се намира на около 20 км западно от пещерата Козарника, в покрайнините на с. Салаш. Отворът ѝ е на 510 м надморска височина и гледа на запад.

В пещерата се провеждат сондажни изследвания от 2005 г, когато в близост до входа ѝ беше направен сондаж, достигащ до дълбочина 2,50 м (от основния репер). Тук бяха разкрити множество костни останки на плейстоценски животни. Наред с костния материал се разкриват и кремъчни артефакти, принадлежащи на средния и късния палеолит. Особено внимание заслужават останките на пещерна хиена. Това е първото находище на пещерна хиена у нас.

През периода 40000-30000 BP, в пещерите на европейския континент се наблюдава масова експанзия на хиена и заедно с това, наличие на кремъчни ансамбли характеризирани като „преходни". В повечето случаи не е възможно еднозначно да се определи принадлежността на ансамблите към средния или към късния палеолит. Този преходен период е с изключително значение в развитието на човешката история – тогава се извършва смяната на среднопалеолитните култури и техния носител – неандерталеца с късните палеолитни култури, свързани със съвременния човек – кроманьонеца.

Наличието в района на две, близко разположени пещери, със седименти от този много значим за човешкото развитие период, определя необходимостта от продължаване на изследванията в пещерата Редака.

Стратиграфия. На разстояние 1,5 м от I сондаж по посока на вътрешността на пещерата бе направен втори сондаж с площ 2,5 кв. м. До края на сезона в сондажа бе достигната дълбочина 1,85 м (от репера).

В получените разрези бяха разграничени 5 литостратиграфски единици (използваме същата номерация както на пластовете в I сондаж).

Пласт 1. Съставен е от льосоподобен седимент с тъмнокафяв цвят и голяма концентрация на органични материали. Дебелината му в II сондаж е 1-4 см и изтънява по посока на вътрешността на пещерата;

Пласт 2. Останки от сталагмитна кора, която се наблюдава в източния ъгъл на сондаж II. Предполага се, че е образувана през холоцена;

Пласт 3. Льосоподобна-глинеста фракция с тъмно-жълт цвят. Рядко се срещат варовикови късчета с малки размери (< от 3 см). Горната граница е ясна и хоризонтална.

Пласт 4. Глинест льос с тъмен жълтокафяв цвят, богат на варовикови чакъли и блокове, които в близост до стената на пещерата са с по-големи размери. Пластът съдържа и по-дребни варовикови късове и чакъл от зелени шисти и разпръснати дървесни въглени. Горната граница е ясно очертана и е с лек наклон по посока на входа. Пластът е с дебелина 15 см (в югоизточната част на сондажа) и 60 см (в северозападната му част).

Пласт 5. По-слабо глинеста льосоподобна фракция в сравнение с пласт 4, с кафяв до жълтокафяв цвят. В него често се срещат дървесни въглени, обикновено разпръснати, но на места образуват концентрации. Наблюдават се фини прослойки от водни седименти и дифузна граница. Видимата дебелина на пласта е около 65 см (до края на сезона пластът не беше изчерпан) (Ferrier, Leblanc 2006).

Палеонтология. Останките от дребни бозайници са характерни за животни, населяващи открити пространства и степни райони. Те са свидетелство за сух континентален климат.

За характеристика на многобройния костен материал от едри бозайници са анализирани 3118 фаунистични останки. Характерно за района е многообразието на едри бозайници. Представени са:

Lynx spelaea	Пещерен рис
Panthera spelaea	Пещерен лъв
Crocuta crocuta spelaea	Пещерна хиена
Canis lupus	Вълк
Canis cf. Familiaris	Куче
Vulpes vulpes	Лисица
Ursus arctos	Кафява мечка
Ursus spelaeus	Пещерна мечка
Carnivora ind.	Хищник
Cervus elaphus	Благороден елен
Capreolus capreolus	Сърна
Megaloceros giganteus	Гигантски елен
Cervidae ind.	Елен – неопр.
Capra sp.	Козирог
Rupicapra rupicapra	Дива коза
Caprinae	Кози
Bison priscus	Бизон
Bos primigenius (probable)	Диво говедо (вероятно)
Bos Taurus	Домашно говедо
Bovinae ind.	Говедо – неопр.
Mammuthus primigenius	Мамут
Equus caballus	Кон
Equus hydruntinus	
Artiodactyla ind.	Чифтокопитни
Artiodactyla ou *Perissodactyla*	Копитни

Върху някои костни фрагменти има следи от зъби на хищници.

Фаунистичния състав на Редака свидетелства за относително студен климат и отворени пространства. Преобладават степната, но не арктическата среда (Guadelli, Fernandez, Marinska 2006).

Археологически материали. Кремъчните артефакти произхождат от пластове 4 и 5. Не са установени следи от концентрации, или други видове структури. Артефактите са аморфни и с изключение на два, нямат диагностични форми:

- Ансамбълът от пласт 4 се състои от 18 артефакта. Преобладават отпадъците от производството и отломъците. Ретушираните форми са само 3 броя – фрагмент от ретуширана пластина и два ретуширани отломъка.
- Ансамбълът от пласт 5 съдържа 16 артефакта. Преобладават отломъците и отпадъците. Една пластина е с надлъжно ретуширани ръбове и пряк и инверсен назъбващ ретуш в дисталната част.

Двете пластини от ансамблите от 4 и 5 пласт са формирани чрез прилагане на къснопалеолитна техника. Не може обаче еднозначно да се отговори дали става въпрос за някаква „преходна" култура, или е механична смес (Sirakov, Krumov, Ivanova 2006).

Литература:

Ferrier, Leblanc 2006: C. Ferrier, J.-C Leblanc. Projet de recherche conjoint: Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, 2006, 235-237.

Guadelli, Fernandez, Marinska 2006: J.-L. Guadelli, F. Fernandez, M. Marinska. Projet de recherche conjoint: Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, 2006, 238-302.

Sirakov, Krumov, Ivanova 2006: N. Sirakov, I. Krumov, S. Ivanova. Projet de recherche conjoint: Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans, 2006, 303-307.

№ 9. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО ПРЕЗ 2006 Г.

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Радка Златева, Николай Спасов

Спасителните разкопки на раннонеолитното селище Ябълково през 2006 г. се проведоха от 02.10.2006 г. до 08.11.2006 г. на 500 кв. м. Бяха разкрити части от жилища, пещи и огнища, както и от вкопани структури – раннонеолитни ями и част от раннонеолитен ров.

В западния сектор са запазени съоръжения само от I стр. х. През този сезон беше проучена западната половина на жилище с огнище, регистрирано през 2005 г. То е лошо запазено и неговият план не беше установен. Тук бяха регистрирани масивни струпвания от деструкции, изхвърлени при строежа на съвременната ж.п. линия. Средновековните структури са разрушили почти напълно по-ранните културни напластявания. Раннонеолитният пласт в този сектор е изчерпан до стерилна основа.

Централният сектор е в най-високата част на естествения хълм, върху който е разположено селището. Там са проучени части от две жилища от II стр. х., както и част от жилище от III стр. х. Цели планове не са установени. Разкрити са части от масивните им стени, изградени в глинобитна техника. В основата на някои са изкопани траншеи с дълб. до 0,25 м, а при други има постамент от трамбована глина с деб. до 0,10 м. По-добре са запазени огнищата и пещите, което се дължи на факта, че те са изключително здраво изградени. Пещта в кв. J_{37} има два периода на използване. Основата е от средноголеми речни камъни, речни камъчета и чакъл. Новост представляват ямите под огнищата, запълнени с опалена и трамбована глина. В жилищата има хранилища, глинени съдове, фрагментирани *in situ*, както и неголямо количество малки находки от камък, кремък, кост и глина.

Извън жилищата са проучени огнища и площадки от плътно наредени ломени камъни с кръгла и овална форма, които вероятно са поддържали колоните на навеси. Характерно за огнищата в извънжилищното пространство е наличието само на една замазка, както и бордюр от средноголеми ломени камъни. Обща черта на всички тях е подложката от речни камъчета и платформи от средноголеми ломени камъни и трамбована глина.

Бяха проучени и редица раннонеолитни ями с различна форма и размери. Интерес представляват три от тях, ситуирани в границите на частично застъпващи се жилища от III и II стр. х., кв. I_{38}-I_{39}. Те имат отвори с диам. ок. 0,80-0,90 м, леко разширяващи се надолу или почти отвесни стени, сходен запълнител и са вкопани на дълбочина от 0,60 до 1,40 м. На дъното на ямите е регистриран дебел пласт овъглена органична материя, в който има керамични фрагменти, животински кости и костени сечива – шила и длета. Над този пласт ямите са компактно запълнени с опожарени деструкции, опалена глина и пръст, примесена с въглени и пепел. Ямите са свързани с преустройство на III стр. х., когато част от жилищните останки са депонирани специално в тях.

В квадратите по линии 42-45 културният пласт е изчерпан до стерилна основа. В тази част липсват наземни структури. Там са документирани няколко раннонеолитни ями, вкопани в стерилната основа. Интерес представлява ямата в кв. I_{44}, в чийто запълнител има ниво червена охра и овъглена органична материя, върху което лежат фрагменти от дебелостенен глинен съд *in situ*.

В източната част на обекта завърши проучването на рова в кв. H_{46-49}/I_{48-49} (Leshtakov et al. 2006). Трасето му е проследено на дълж. 20 м в границите на сервитута. Той продължава както в северозападна, така и в югоизточна посока под жп линията. Ровът е ориентиран СЗ-ЮИ и има много голям диаметър на дъгата, което предполага и голямата му дължина. Сечението е от клиновидно до U-образно, макс. шир. до 2,50 м, а дълбочината на вкопаване достига 0,70 м. Ровът прониква в пясъчни пластове с различно оцветяване, структура и плътност. Установени са два основни пласта в запълнителя, които маркират два периода в неговото функциониране. Горният пласт е от силно сбита, тъмно-кафява до черна глинеста субстанция с груба структура. В него са концентрира-

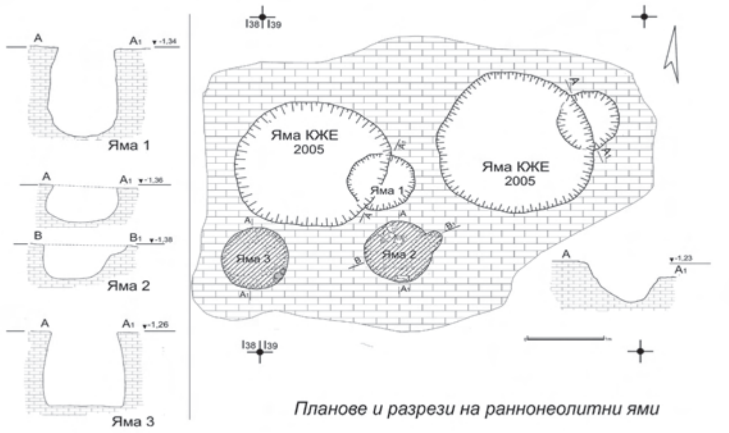

Планове и разрези на раннонеолитни ями

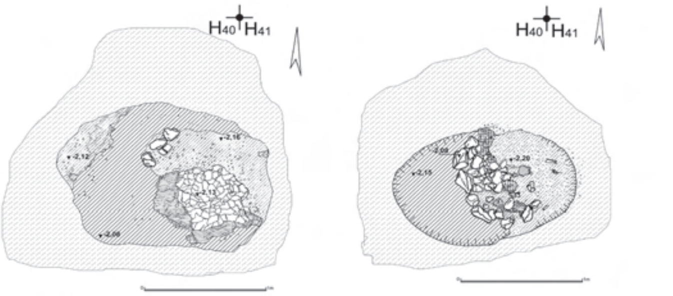

Основа на раннонеолитно огнище, два етапа в разчистването

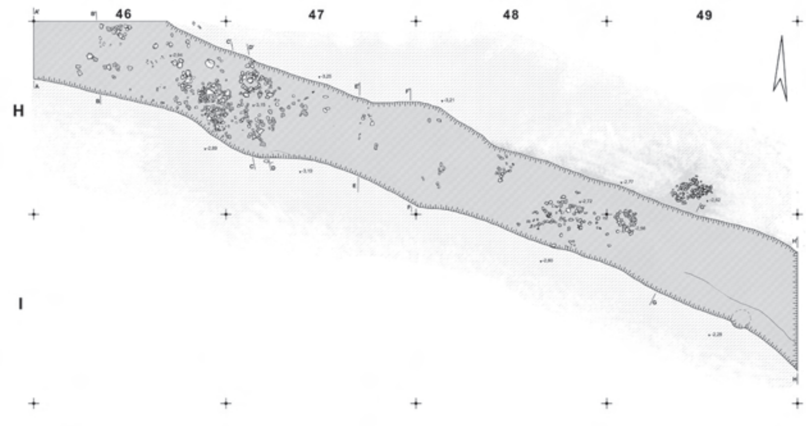

План на раннонеолитния ров, ограждащ северната периферия на Ябълково

ни ломени и речни камъни, късове опожарена мазилка и керамични фрагменти със средна концентрация. Керамичните фрагменти имат зле запазена повърхност и заоблени ломове; по принцип са вторично горели. Част от тях са характерни за края на ранния неолит и хронологически съответстват на керамиката, регистрирана през 2005 г. в полувкопаните структури южно от рова. Долният пласт е посветъл, кафяв, нехомогенен, прошарен от тънки пясъчни прослойки, които могат да се обяснят с ерозирането на стените. В него изобилстват парчета опожарена мазилка, въглени и керамични фрагменти с добре запазена повърхност. Датировката им е по-ранна, ако се базираме не само на стратиграфската им позиция, но и на датиращи елементи като плътна червена ангоба, качествена бяла рисунка, кухи столчета, „възжести дръжки" и др. В запълнителя на рова са открити и неголям брой малки находки от камък и кремък, фрагменти от глинени масички и др. Подобни структури не са новост за ранния неолит в Тракия и Анатолия и са документирани в Ходжа чешме, Ашъ пънар и Актопралък (Karul 2006).

В централния и източния сектор има вкопани структури, проучени частично, тъй като продължават под леглото на действащата ж.п. линия.

Като предварително наблюдение за остеологичният материал може да се каже, че в този сектор са регистрирани кости от диви животни, но тяхното количество все още е незначително, в сравнение с данните, известни от други раннонеолитни обекти.

Деветдесет и шест кремъчни артефакта са подложени на специализирани изследвания. Прави впечатление общото намаляване на количеството на артефактите, особено на отнасящите се към ядрата и дебитажа – отломъци и пластини. Нараства броят на силно фрагментираните и горелите неопределяеми екземпляри. Следва да се отбележи наличието на различни варианти ретуширани пластини – с висок, полустръмен, полустръмен-назъбващ и приръбест ретуш. Понякога има допълнителни модификации в приосновните части с цел изтъняване. Наблюдават се и следи от използването на твърди подложки при вторичната обработка на изделията. Новост са стъргалата върху отломъци – предимно малки, като за оформянето на някои от тях са използувани и натурални отломъци.

Литература:

Karul 2006: N. Karul. Kazeybatı Anadolu'da Neolitik ve Kalkoliyik Çağ Yerleşimlerinin Sınırlandırılması.- In: B. Avunç (Ed.). Studies in Honor of Hayat Erkanal; Cultural Reflections. Istanbul, 2006, 479-486.

Leshtakov et al. 2006: K. Leshtakov, N. Todorova, V. Petrova, R. Zlateva-Uzunova, O. Özbek, Tz. Popova, N. Spassov and N. Iliev. Preliminary Report on the Salvage Archaeological Excavations at the Early Neolithic Site Yabalkovo in the Maritsa valley, 2000 – 2005 Field Seasons.- Anatolica, 32 (forthcoming).

№ 10. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДАНА БУНАР 1 ДО ГР. ЛЮБИМЕЦ

Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова,
Елена Ангелова, Мариана Славова

През 2006 г. завърши проучването на онази част от обекта, която беше застрашена от изграждането на АМ „Марица". Разкопките бяха проведени от 1.07. до 1.10.2006 г. Проучени са 4200 кв.м до стерилен терен. Установени са археологически структури от ранен и късен халколит, РБЕ, РЖЕ, КЖЕ, римската епоха и средновековието.

Ранен халколит. Пластът от ранния халколит е нарушен от съоръжения от КЖЕ и римската епоха, особено в Централния сектор. Там изцяло или частично са проучени 14 жилища. Те са маркирани от компактни струпвания на керамични фрагменти, речни и ломени камъни и незначително количество опожарени стенни деструкции. Измазани подове не са запазени. Под струпванията са разкрити сравнително плитки вкопавания с овална или кръгла форма. По-ранните структури са концентрирани в Западния и Централния сектор на обекта и затова предполагаме развитие на селището от запад към изток. Очертават се групи от 2 до 4 жилища със синхронни материали, разположени в непосредствена близост едно до друго. Няма данни за входове или стъпала. На отделни места дъната са покрити с бяла варовикова материя. В някои от жилищата има останки от нестабилни огнища. Няма сигурни данни за конструкцията на стените във височина, но най-вероятно те са били леки, дървени. В жилищата има цели и фрагментирани глинени съдове, хромели, антропоморфни фигурки, сечива и др. В пространството между тях концентрацията на археологически материали е малка. Стратиграфски наблюдения могат да се извършат само в няколко участъка на селището. Най-сигурни са те в кв. F_{14-15}, където едно над друго са разположени три последователни жилища. На базата на артефактите в тях може да се счита, че са представени всички етапи на ранния халколит.

Извън жилищата са проучени 7 ями от ранния халколит. Те са вкопавани в материковата глина, имат почти кръгли отвори с диам. от 0,90 м до 2,00 м и дълб. от 0,20 м до 0,70/0,80 м. В сечение са полусферични. Запълнени са с фрагментирана керамика, животински кости, безформени късове горяла мазилка, речни и ломени камъни, фрагменти от хромели и др.

В най-западната част на обекта и извън селището бяха заложени контролни траншеи, в които беше установен аморфен културен пласт и вкопавания върху площ от над 230 кв.м. Съоръжения липсват, а археологическите материали са незначителни. Може да се предположи, че в тази част на обекта през ранния халколит са правени изкопи за добиване на глина, впоследствие запълнени с отпадъци.

Късен халколит. Проучени са седем различни по характер структури. Безспорните ями имат различни размери и форма – най-често близка до кръг или овална. Дълбочината им варира от 0,30 до 1,00 м, а диаметрите от 1,20 до 2,00 м. В характера и структурата на запълнителя, вида и концентрацията на откриваните материали има явни различия. Повечето вкопани съоръжения с голяма степен на сигурност може да се интерпретират като жилища със сравнително малки размери: от 3-3,50 до 6 м. Във всички тях инвентарът е домашен – съдове, хромелни камъни, сечива, животински кости и т.н. Най-ранните материали бележат плавната трансформация на раннохалколитната култура, следва керамика от началото на култура Караново VI. След прекъсване, включващо развитата фаза на тази култура, тук е представен нейният финал. Датировката ще се прецизира след обработка на целия керамичния материал.

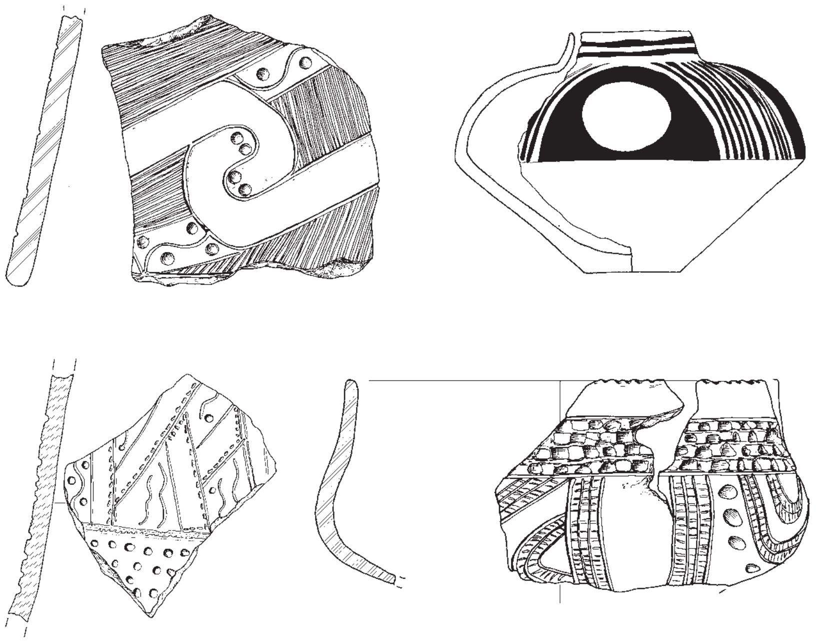

Ранно и къснохалколитна керамика

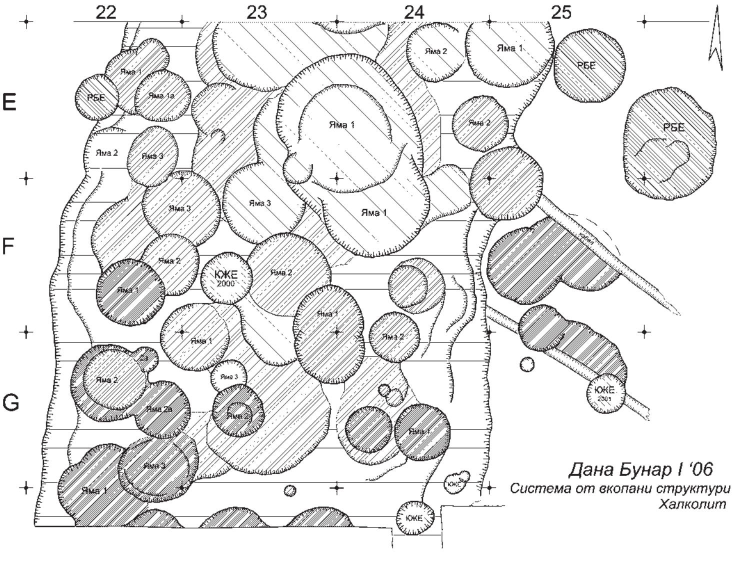

Дана Бунар I '06
Система от вкопани структури
Халколит

Вкопани структури в Сектор Изток. В кв. E_{22-25}, F_{22-24}, G_{22-24} и H_{22-24} беше проучена структура със сложна микро-стратиграфия. Тя представлява комплекс от над 40 асинхронни вкопани съоръжения с почти кръгла форма, разположени в границите на вкопаване в материковата глина. Ширината на структурата е приблизително 15 м, а в дължина са проучени 17 м. На север тя продължава под АМ, а на юг е извън сервитута. Дълбочината надхвърля 4 м. Ямите вътре имат различни размери и дълбочина. Стратиграфски са разграничени пет основни фази, свързани с етапите на функциониране на структурата. Прави впечатление наличието на съседни или пресичащи се ями с близки размери и синхронни материали. Керамиката е с висока концентрация – цели съдове или фрагментирана, а в горните нива и при дъната има „керамични килими". Установени са и останки от огнища. В някои от ямите са открити значителен брой (над 30) фрагменти от хромелни камъни, чукалки и точила. Най-ранните материали се отнасят към края на ранния халколит, а основната част от вкопаванията се поставят в началото на Караново VI. Осем ями се отнасят към края на късния халколит, като седем от тях се разполагат по периферията на структурата. Намерени са над 100 глинени съда, антропоморфни фигурки, фрагменти от „масички", два фрагмента от мраморни паници и др. Интерпретацията на този сложен като стратиграфия, а явно и като функция, комплекс остава открита.

Ранна бронзова епоха. Към РБЕ са отнесени две ями или общо пет съоръжения. Ямите в кв. E_{22} и E_{25} имат почти кръгла форма с диам. 1,20 и 2,30 м и дълб. 0,30-0,40 м, но вероятно са били по-дълбоки. Керамика от РБЕ е регистрирана в кв. C_5, E_{13}, E_{15} и E_{18}. Всички материали се датират във втората фаза на ранната бронзова епоха – етап Михалич.

Ранна и Късна желязна епоха. Проучени са 13 ями от РЖЕ и КЖЕ или общо 28 за обекта. Размерите, напречното сечение, характера на запълнителя и депонираните материали имат значителни различия. Датировката на комплекса е в VI–III/II в. пр. Хр, като долната хронологическа граница е сигурно установена чрез импорти (авторите изказват благодарност на А. Божкова за консултацията). Фрагменти рисувана малоазийска керамика са открити в яма с депониран човешки череп в кв. H_{24}.

Вкопани съоръжения от КЖЕ са установени и в западния сектор на обекта. Там се разполага вкопано в материковата основа съоръжение с размери И-З – 17 м и С-Ю – над 15 м. Южната граница е извън сервитута на АМ. Максималната дълбочина е 1,30/1,40 м. В запълнителя ясно се разграничават три отделни пласта. Концентрацията на археологически материали е висока, основно керамика. Структурата се датира в III-II в. пр. Хр. С контролните траншеи са проследени очертанията и на два рова, вкопани в материковата глина и пласта от ранния халколит. Ширината е приблизително 3 м, дълбочината достига 1,70-1,80 м, а сечението е V-образно. Запълнителят е от тъмна сиво-кафява рохка, хомогенна пръст. Концентрацията на археологически материали е много ниска.

Римска епоха. Проучени са жилищни и стопански съоръжения, ями, пещи за битова и строителна керамика. В западния сектор на обекта са локализирани основите на сграда със сложен план и дълж. над 25 м. На север тя продължава под магистралата, а на юг е извън сервитута. Ширината е 10,50 м. Основите са от ломени камъни на кал. Ширината на зидовете е 0,60 м, с контрафорси по западната линия. Най-вероятно сградата е била с отчасти покрит вътрешен двор. Комплексът се датира в III в. По всяка вероятност към него принадлежи и сградата, унищожена при готските нашествия през 249-251 г.

В кв. $D_{5\text{-}6}$, $E_{5\text{-}6}$ е локализирано вкопано жилище от III в. с неправилна овална форма и огнище, обмазано с глина. Към инвентара на жилището принадлежат железни сечива, тежести за стан и прешлени за вретено, тежести за рибарска мрежа и др. В кв. D_{12} е проучена еднокамерна пещ за изпичане на битова керамика, в чийто пълнеж има бракувани стомни, червенолакови чашки и др. Като се има предвид проучената пещ за изпичане на строителна керамика от същия период, явно имаме случай на керамичен производствен център, който е задоволявал нуждите на сравнително малък кръг потребители.

Средновековие. Останките от две средновековни жилища са разчистени кв. D_{10}-E_{10} и C_{13}-D_{13} и общият им брой достига пет. Три от тях са с почти квадратна форма (3,00 x 3,50 м), ориентирани са СЗ-ЮИ. Всички са плитко вкопани с масивна каменна печка в единия ъгъл. Материалите в тях са малко, но могат да се датират в IX-X в.

Монети. Открити са 90 монети, от които неопределяеми са 9. Долната граница определя хемидрахмата на Тракийски Херсонес (V-IV в. пр. Хр.), а горната – фолис на Василий I Македонеца (867-886 г.). Най-много (25 бр.) са бронзовите монети на Маронея, като преобладават малките номинали. Почти толкова – 22 бр., са бронзовите монети на Абдера (373-360 г. пр. Хр.). Единствената елинистическа монета е на Месамбрия от 175/150-125/100 г. пр. Хр. Римските монети са 28 и се разпределят между Каракала (212 г.), Галиен (253-268 г.), Аврелиан (270-274 г.) и Констанций II (354-361). Намерени са и по една монета на Лъв I (457-474 г.) и Василий I Македонеца (867-886 г.).

Тезата за активният стопански живот до към средата на IV в. се подкрепя от монетите на Маронея и Абдера. Втори подобен период фиксират антонинианите от средата до 70-80-те години на III в. Върху част от последните, монетарниците не се разчитат, но прави впечатление големият брой на монетите от Сердикийската монетарница.

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ЛЮБИМЕЦ-ДАНА БУНАР 2

Васил Николов, Виктория Петрова, Елка Анастасова, Недко Еленски, Десислава Андреева, Стоилка Игнатова, Петър Лещаков, Мирослава Доткова, Евгения Найденова, Мирослав Класнаков

През юли-август и октомври 2006 г. екип на НАИМ-БАН под ръководството на проф. Васил Николов продължи спасителните археологически проучвания на неолитно светилище Дана бунар 2 край Любимец на площ от 675 кв. м. В екипа участваха археолозите н.с. д-р Виктория Петрова – заместник-ръководител, Елка Анастасова, Петър Лещаков и Мирослава Доткова (НАИМ-БАН), Десислава Андреева (ИМ Казанлък), Стоилка Игнатова (ИМ Пазарджик), Недко Еленски (ИМ Велико Търново), Евгения Найденова (ИМ Оряхово), Мирослав Класнаков (ИМ Бургас), докторантите Камен Бояджиев и Десислава Такорова (НАИМ-БАН), Маргарита Люнчева (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”), както и реставраторите д-р Петя Пенкова и Мария Попова (НАИМ-БАН). Възстановяването и разширяването на план-квадратната мрежа, както и част от измерванията по време на разкопките бяха осъществени от Бистра Гяурова (НАИМ-БАН). В екипа участва и палеоботаника д-р Елена Маринова (СУ “СВ. Климент Охридски”).

Стерилната основа на обекта е неравна и има денивелация в посока север-юг. Върху нея лежи пласт от сива пепелива пръст, отнесен към култура Караново III-IV. Максималната му проучена дължина е около 35 м, а проучената ширина е до 15 м. Продължава в северна и южна посо-

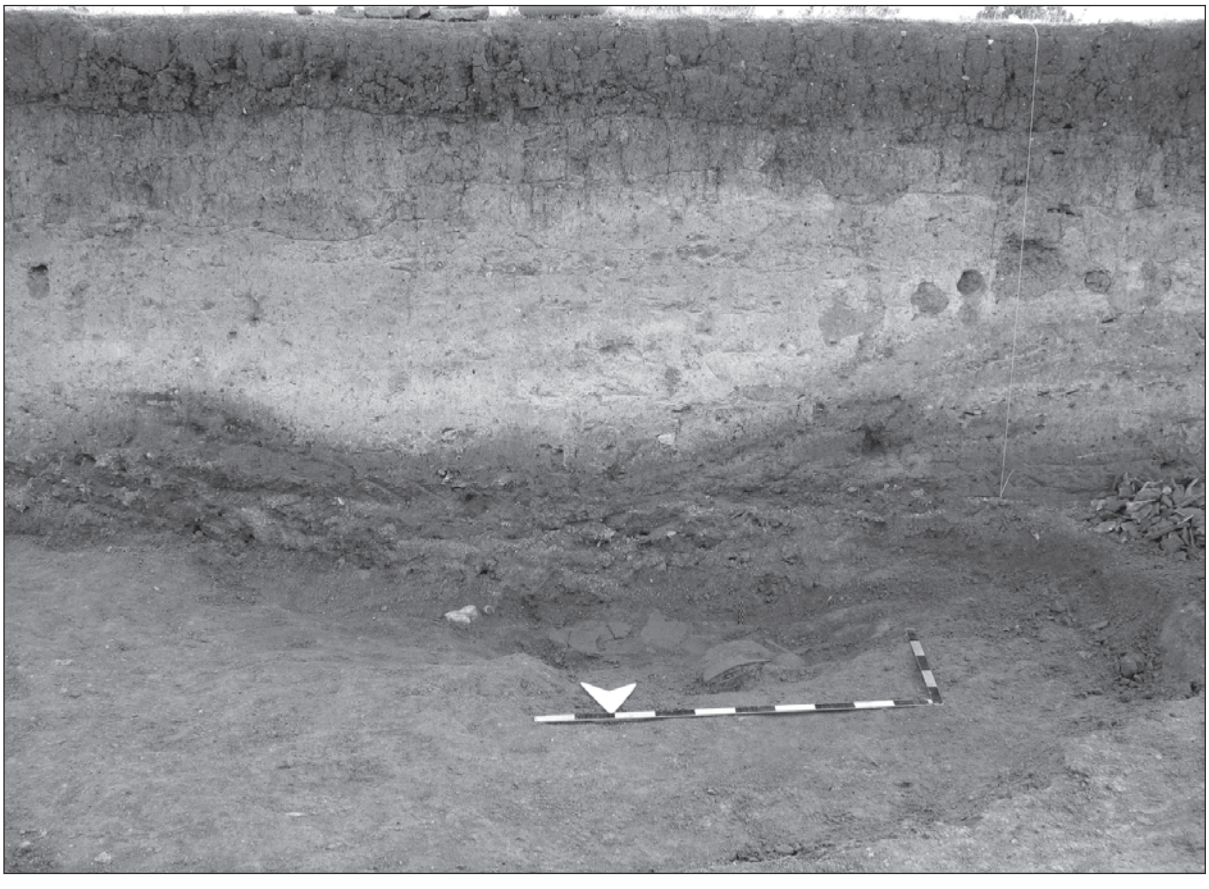

Обр. 1. Любимец-Дана бунар 2. Късннеолитно ямно светилище. Южен профил

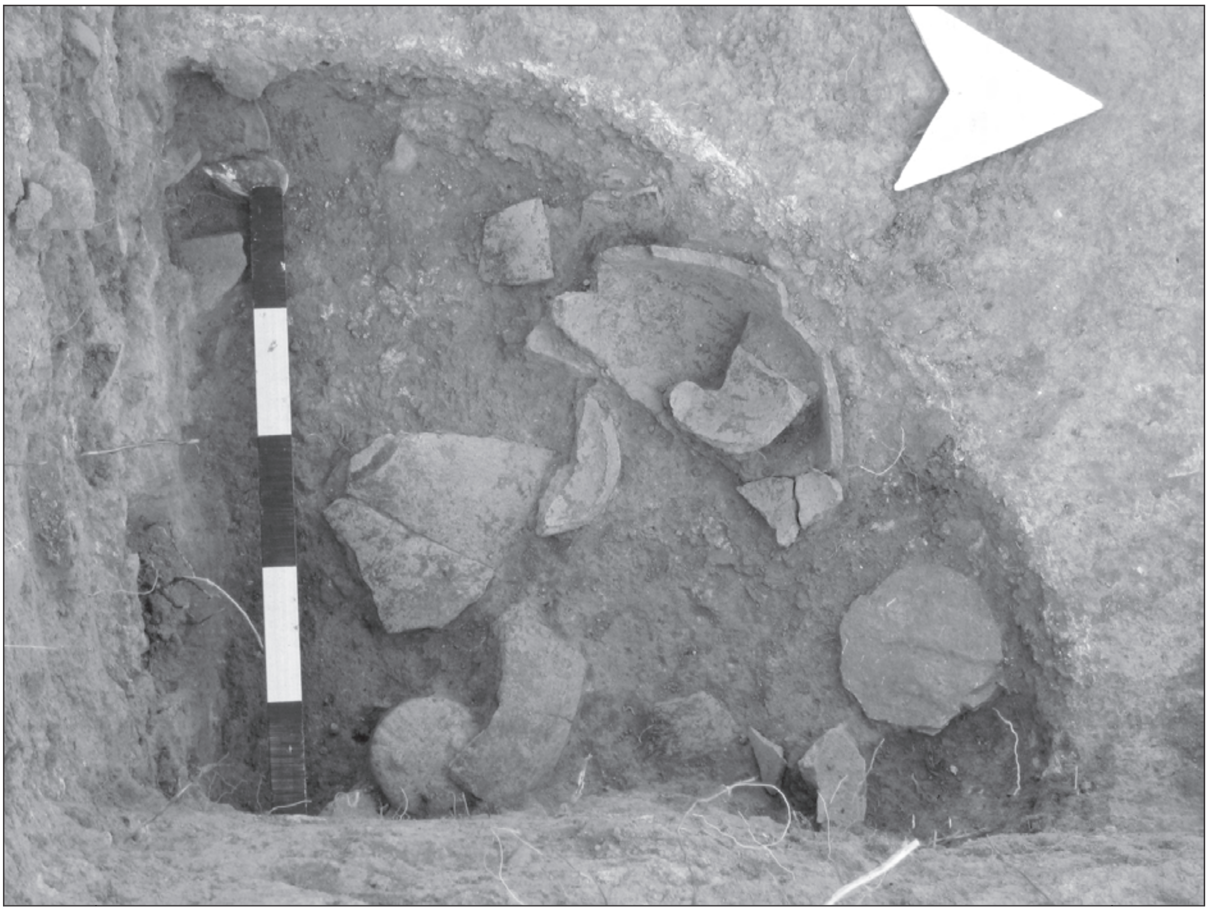

Обр. 2. Любимец-Дана бунар 2. Късннонеолитно ямно светилище. „Зърнохранилище" 2

ка. Най-висока е централната част на белия пласт, докато западният и източният му край лежат по-ниско. Средната дебелина в западния и източния край е до 60 см, докато в централната част е поне 80 см (Обр. 1).

В долната част на пласта са проучени девет ями, интерпретирани първоначално като „зърнохранилища", чиито характеристики (обмазката на стените и дъното, наличието на пепел, въглени, цели или разтрошени съдове, фрагменти от антропоморфни пластики) и разположение дават повод да се смята, че става дума за ямен култов комплекс от култура Караново III-IV.

В централната част на проучената площ е разкрита Централната яма. Има приблизително кръгла форма. Диаметърът в горната ѝ част е 4,60 м, а този на дъното е 3,40 м. Вкопана е в стерилната основа до 50 см. В ямата са намерени керамични фрагменти, животински кости, много кремъчни артефакти, култова масичка, костено шило, чукалка и фрагменти от два хромелни камъка. В центъра е разкрита дупка с диаметър 30 см и дълбочина 15 см. По периферията на ямата са разположени още шест дупки – пет с диаметър около 20 см и дълбочина 10 см, а едната има размери съответно 44 и 43 см.

„Зърнохранилище" 1. Запазено е до дълбочина 55 см, долните 20 см от които са в стерилна основа. Има диаметър 84 см, S-овиден профил и равно дъно Стените и дъното са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси с дебелина 3-4 см.

„Зърнохранилище" 2. Има кръгла форма с диаметър около 1 м. Стените и дъното са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси с дебелина 2 см. Върху дъното има пепел, обилно примесена с дребни въглени с дебелина 3-4 см. Разкрити са капак, част от биконична купа, керамични фрагменти, миди, кости и дребни камъчета (Обр. 2).

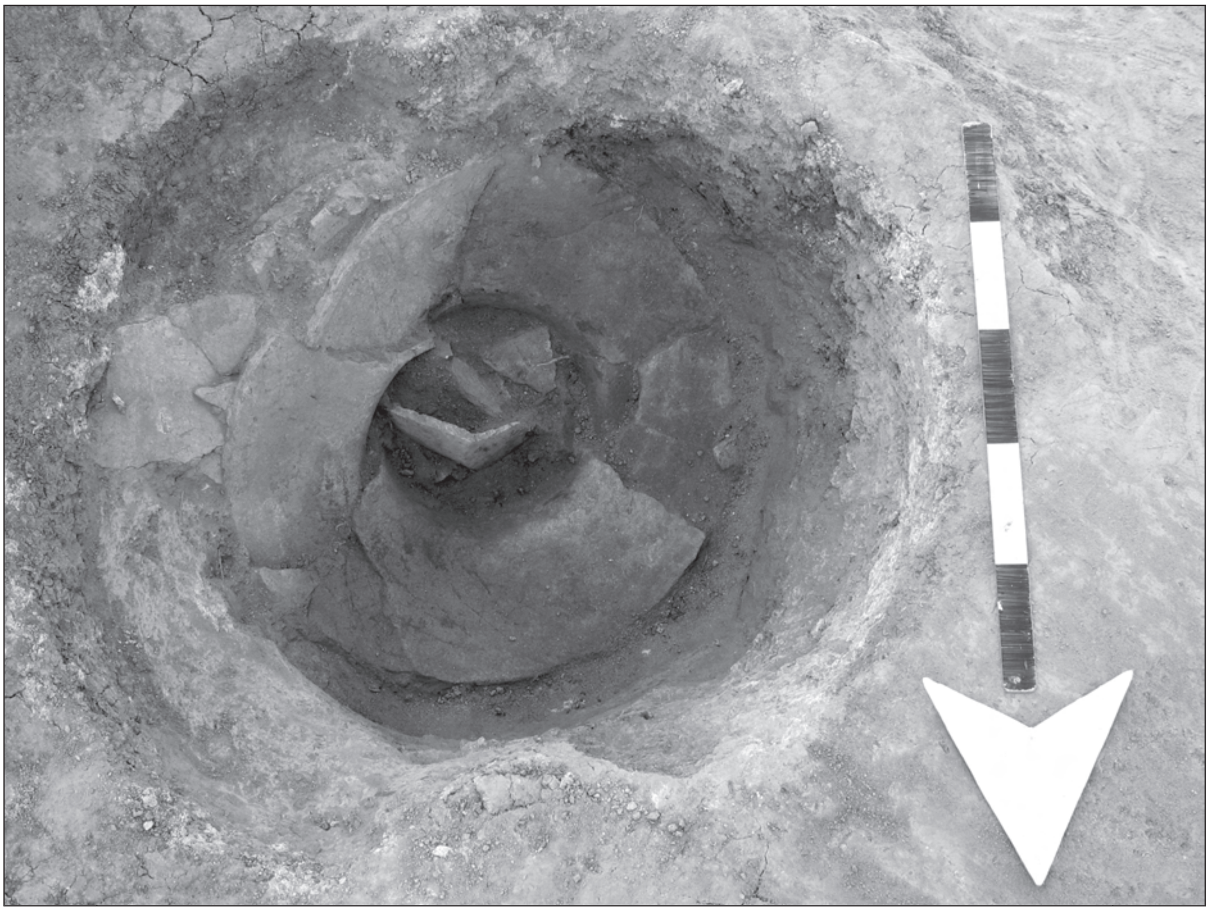

Обр. 3. Любимец-Дана бунар 2. Къснонеолитно ямно светилище. „Зърнохранилище” 4

„Зърнохранилище” 3. Запазена дълбочина 15 см. Разкрити са голям фрагмент от керамичен съд и чукалка, пепел и дребни въгленчета.

„Зърнохранилище” 4. Има диаметър около 75 см (Обр. 3). Вкопано е в стерилната основа. Стените и дъното са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси с дебелина 2 см. В съоръжението са открити натрупани един върху друг керамични фрагменти, цели и фрагментирани керамични съдове, между които се срещат множество дребни въглени, дребни животински кости и концентрации сиво-бяла пепел.

„Зърнохранилище” 5. Има слабо овална форма и максимален диаметър 90 см. Запазената дълбочина е 60 см. Стените и дъното са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси с дебелина 3-4 м. Вкопано е в стерилната основа около 20 см.

Източно от „зърнохранилище” 5 е разкрита южната половина от дъното на „зърнохранилище” 6.

„Зърнохранилище” 7. Обмазката е от кафява стерилна глина с варовикови примеси. Върху дъното са открити керамични фрагменти, животински кости, миди, кремъчен артефакт.

„Зърнохранилище” 8. Стените са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси. Открити са концентрации на сива пепел и дребни въгленчета, две панички, животински кости, глава от антропоморфна фигура, костено шило и др.

„Зърнохранилище” 9. Има диаметър 1,40 м. Вкопано е в стерилната основа с около 20 см. Стените са обмазани с кафява стерилна глина с варовикови примеси. Вътре са открити големи фрагменти от керамични съдове, кости, миди и каменна чукалка.

Яма 89. Има диаметър 1-1,10 м, който в дълбочина се разширява до 1,20-1,30 м. Вкопана е в стерилната основа. Открити са две чукалки, фрагментирани паничка, капак, биконичен съд с украса от канелюри и цяла кана с вертикална дръжка. На дъното на ямата е констатирана дупка с диаметър 45 см, в която е открит силно фрагментиран керамичен съд.

Към периода Караново III-IV се отнасят и ями 80, 83, 85, 89, 96, 97. Вкопани са в културен пласт. Не са констатирани следи от обмазване на стените. В тях са намерени цели или фрагментирани керамични съдове, много животински кости, костени шила, кремъчни артефакти, хромелни камъни, каменни чукалки. На различни места в пласта са разкрити струпвания от счупени или цели съдове.

В горната част на белия пепелив пласт е констатирано ниво от разпръснати дребни и едри мазилки с отпечатъци от колове и пръчки и също следва денивелацията в посока север-юг. Проучената дължина е 15 м (продължава на север и юг), а ширината е 5 м.

Сред най-характерните черти на комплекса Караново III-IV са паниците с прегънато устие, кани с вертикални дръжки с плоски израстъци и голямото количество кремъчни артефакти.

Над културния пласт от периода Караново III-IV е проучен кафяв плътен пласт с мазилки и пепелни примеси, отнесен към периода Караново IV. Средната му дебелина е 25-45 см. Отнесен е към култура Караново IV. Проучена е част от постройка, която продължава в южна посока. В него беше констатирано огнище, но под не беше установен.

Проучени са две пещи и две огнища в западните и източните периферни квадрати. В средната част на проучвания участък е открит фрагментиран човешки череп, положен изправен, с поглед на юг. Не беше регистрирана яма.

В кв. С13, на дълб. 98, 98 м беше разкрита разбита основа на пещ с размери 70 х 50 см. Между фрагментите ѝ са намерени дребни парченца от малахит, с големина 3-4 мм.

Към този пласт се отнасят ями 29, 69, 70, 76, 78, 81, 90, 95, а най-вероятно и ями 82, 86, 87, 91, 92, 93, 94. В тях са намерени керамични фрагменти, животински кости, костени оръдия, каменни чукалки, кварцитни топки, кремъчни артефакти, хромелни камъни, точила, керамични кръгчета, каменна тесла.

Характерна черта на керамичния комплекс е богатата и инкрустирана с бяло украса, както и украсата с бяла боя. Открити са антропоморфни и зооморфни фигури, много рядко костени и каменни оръдия. Кремъчните артефакти са в изключително голямо количество.

Над пласта, отнесен към култура Караново IV лежи орница със средна дебелина 25-30 см. Материалите са смесени; датират от периодите Караново III-IV, Караново IV и античността.

В северната част на селището, върху културния пласт, е констатиран насип с обща дебелина от 55-70 м, положен във връзка с изграждането на северното платно на АМ Марица.

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Виктория Петрова, Николай Христов, Елка Анастасова, Петър Лещаков

Археологическият паметник Провадия – Солницата има приблизително кръгла форма, диаметър в основата 105 м и обща височина 22 м. Той представлява селищна могила, върху която вероятно през IV в. пр. Хр. започва натрупването на “надгробна” могила. Диаметърът на “надгробната” могила е 68 м, а височината ѝ е 15 м.

Проучванията са проведени от 8.09. до 5.10.2006 г от екип на НАИМ-БАН с ръководител проф. Васил Николов и н.с. д-р Виктория Петрова – заместник-ръководител. Членове на екипа са: Николай Христов (ИМ-Провадия), Елка Анастасова, Петър Лещаков, инж. Никола Тонков, Бистра Гяурова, д-р Петя Пенкова и Мария Попова от НАИМ-БАН, Росица Миткова (Шумен) и Маргарита Люнчева (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий).

При археологическите проучвания през този сезон са установени шест строителни нива, които са представени отдолу нагоре.

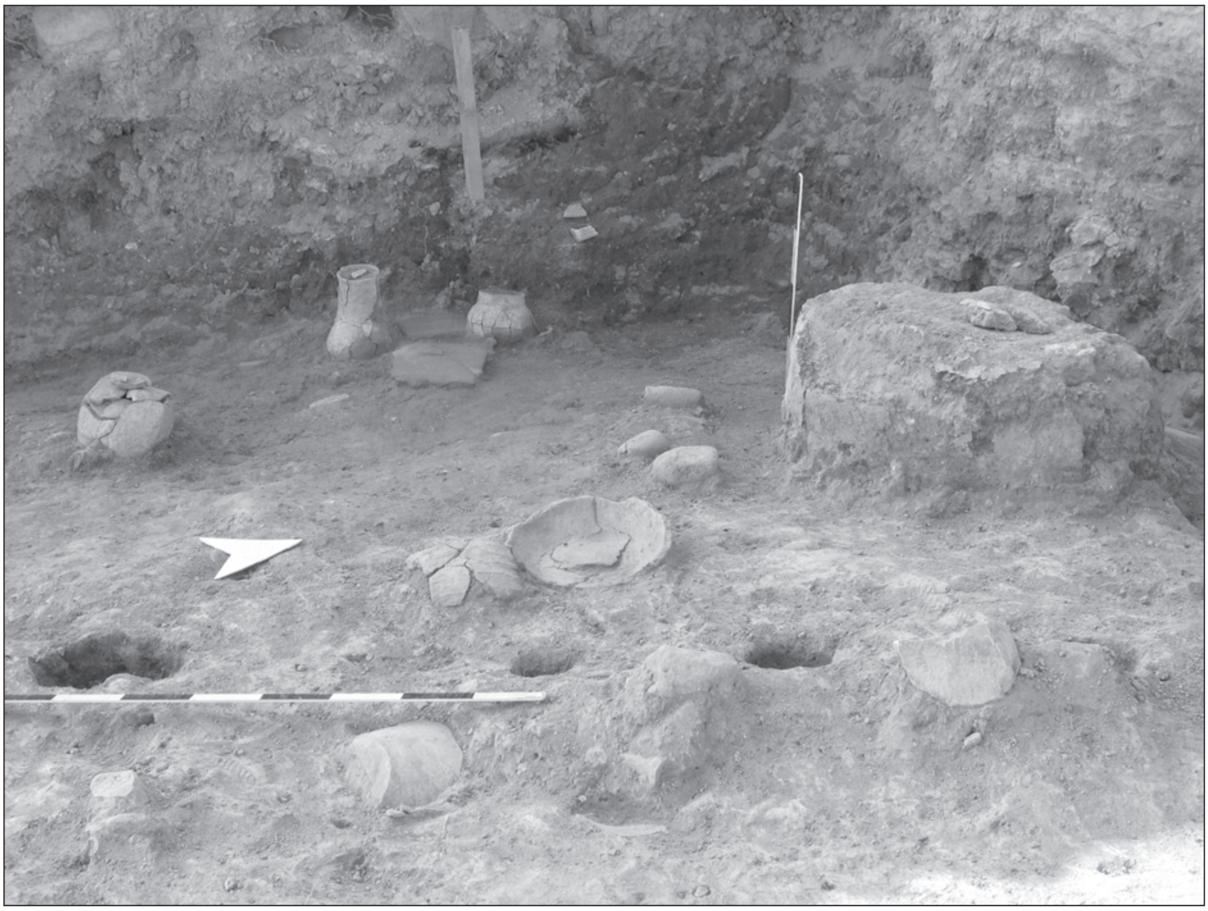

Обр. 1. Провадия-Солницата. Пласт 5, жилище 4. Късен неолит, култура Караново III-IV

Пласт 6. Плътен жълт пласт с денивелация в посока югоизток. Отнесен е към култура Караново III-IV.

Пласт 5. Сиво-бежова пръст с нормална плътност. В този пласт са проучени части от жилища 4 и 5. Пластът е отнесен към култура Караново III-IV.

Жилище 4. Разкрита е източната му стена с посока ЮЗ-СИ. Установени са 15 дупки от колове с диаметър от 10 до 20 см. Подът има слаба денивелация в посока С-Ю. Горната му повърхност е светлочервена, добре загладена и изпечена от пожара. В очертанията на жилището е разкрито изградено на място зърнохранилище, слабо вкопано в пода. Формата му е овална, с размери 47 х 64 см (Обр. 1). Плътно до стената на зърнохранилището е открита изправена паница, а до нея и малка обърнатоконична чаша с вертикална дръжка. Югозападно от тях са намерени в изправено положение гърневиден съд с цилиндрична шия и заоблено тяло, и кана с удължено сферично тяло с висока цилиндрична дръжка. Югоизточно от тях е открит лежащ на едната си страна гърневиден съд с биконична форма и къса цилиндрична шия.

В южната част на жилището е установена захлупена надолу паница с прегънато устие и два, поставени един в друг гърневидни съдове. В жилището са намерени и две каменни оръдия, долен хромелен камък и каменна чукалка. Броят на фрагментите от съдове за добиване на сол рязко преобладава сред масовата керамика.

Жилище 5. Изгоряло е. Установена е част от западната му стена. В посока С-Ю тя има дължина 1,44 м; прави чупка с около 20 градуса на североизток и дължината на втория участък е 1,20 м. При вътрешната страна на чупката на стената е установено удебеление, което обмазва дебел кол. Ширината на стената е 18 см. Има две лица, между които са установени 5 дупки от колове с диаметър от 8 до 10 см. Подът на жилището представлява кафява трамбована глина. Върху него са разкрити две глинени стълбчета, ориентирани в посока С-Ю и лежащи в една линия с

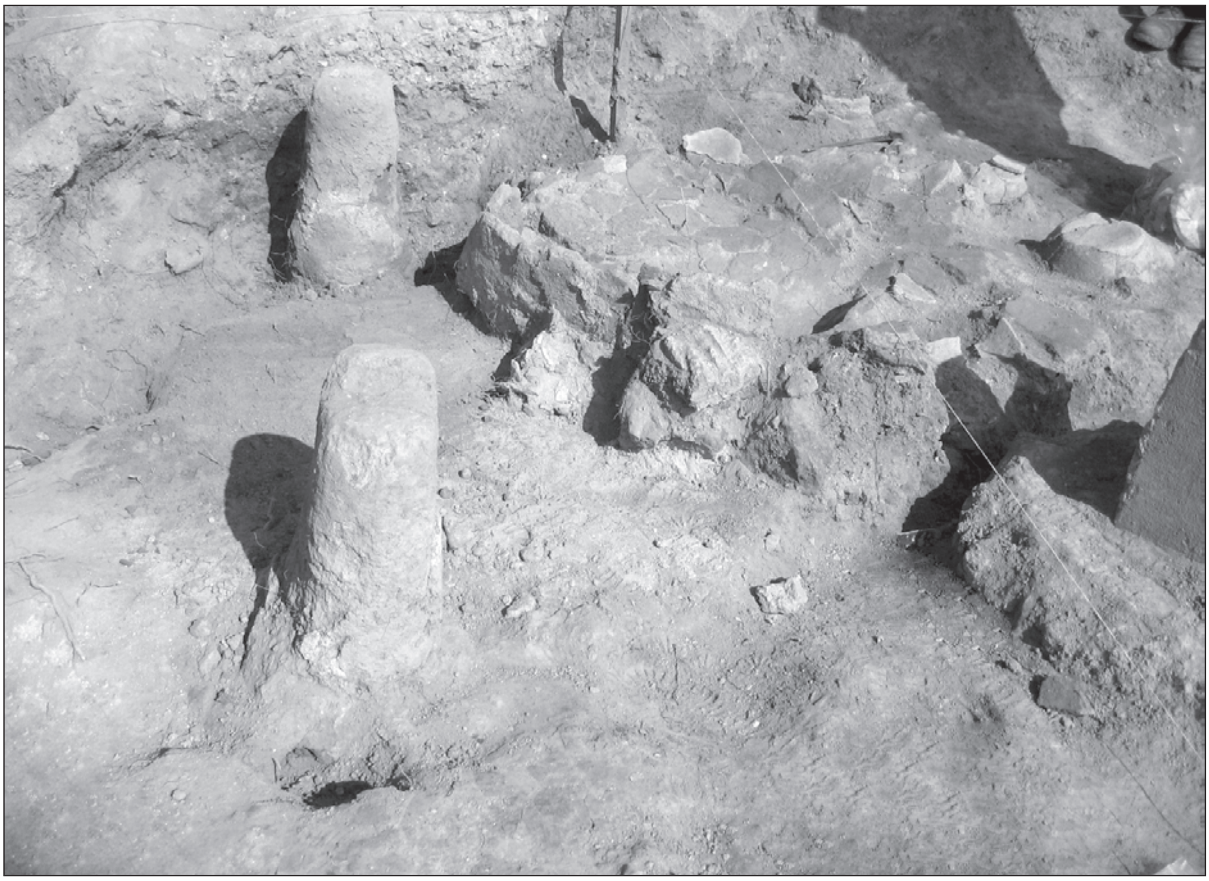

Обр. 2. Провадия-Солницата. Пласт 5, жилище 5. Късен неолит, култура Караново III-IV

посока ЮЗ-СИ (Обр. 2). Имат слабо конична форма и четиристранно напречно сечение, отгоре са конкавни. Високи са съответно 34 и 36 м, ширината в основата им е съответно 16 и 20 см, а дължината е 20 и 27 см. Изработени са извън къщата, залепени са с глина към основата ѝ, след което е направен пода. Вторичната обмазка върху основата на стълбчето е замазана към пода. Разстоянията между центровете на двете стълбчета е 98 см. Наблизо върху пода на жилището е изградено зърнохранилище с квадратна форма, заоблени ъгли и слабо издути стени. Размери на зърнохранилището: 62 х 62 см. Запазената височина е 28 см.

Между и около глинените стълбчета са разкрити лежащи две кани с вертикални дръжки, купа, фрагменти от подставка и части от други керамични съдове. Близо до тях са намерени четири каменни чукалки, наредени в дъговидна форма. Броят на фрагментите от съдове за добиване на сол рязко преобладава сред установената керамика. Северно от глинените стълбчета, върху мазилките на постройката е открита колективна находка от осем тежести за стан.

Пласт 4. Има денивелация от запад на изток. Дебелината му достига 22 м. Отнесен е към култура Хаманджия IV. В този пласт са проучени жилища 2 и 3.

Жилище 2. Разкрити размери: И-З – 2,20 м; С-Ю – 3,20 м. Жилището е силно горяло. Разкрита е част от южната му стена, маркирана от 14 дупки от колове с диаметър 8 до 10 см. Има запазена дължина 3,50 м и посока ЮЗ-СИ. Северно от стената е установен много добре запазен под от трамбована глина с обща дебелина 4-5 см. Върху него са открити лежаща конична паница, керамично струпване и долен хромелен камък. Мазилките върху пода са силно горели и имат дебелина 20-30 см.

Жилище 3. Подът на жилището представлява сиво-кафява трамбована глина с дебелина 6-7 см. Върху него лежи черен пласт от горели растителни материали с дебелина 1-2 см. Най-отгоре е установена жълта глина, най-вероятно от стена или таван.

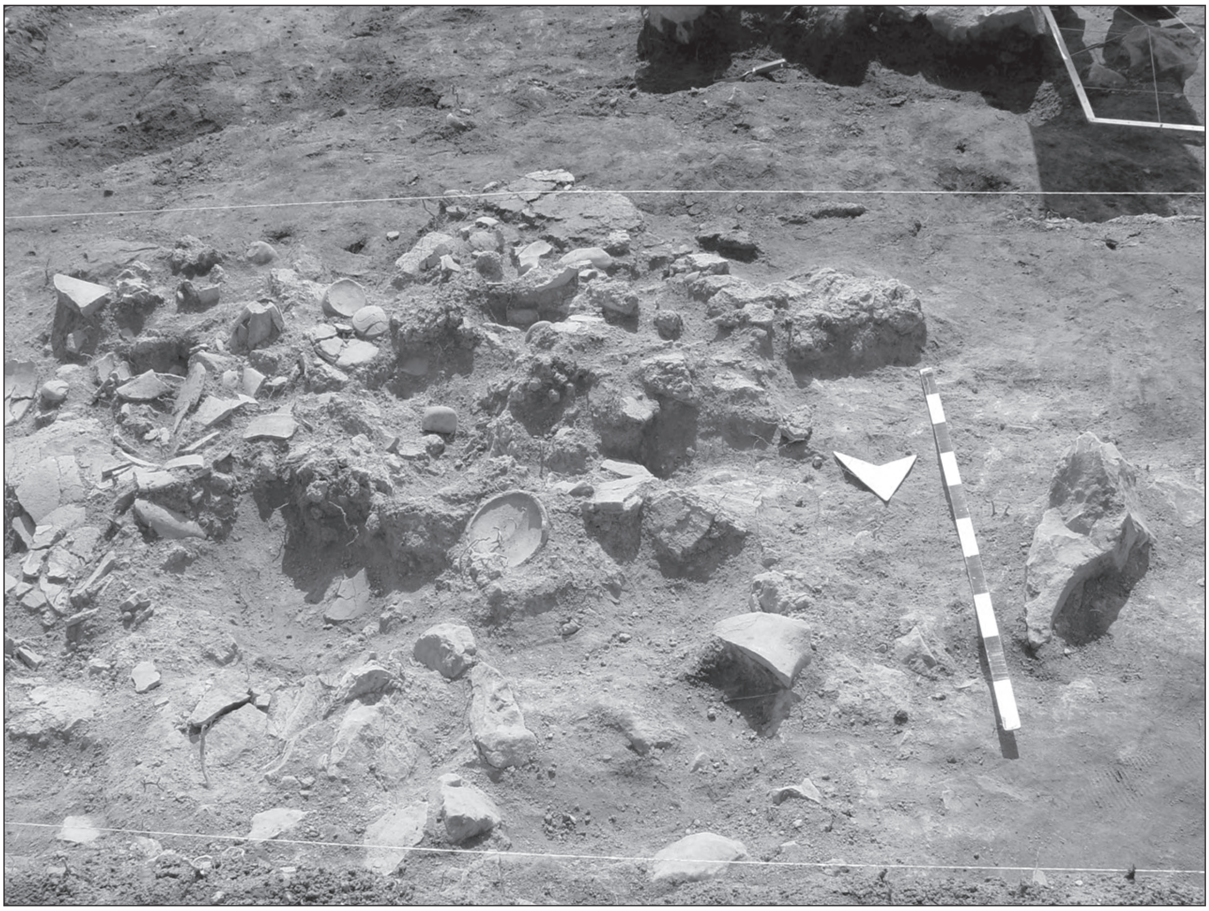

Обр. 3. Провадия-Солницата. Пласт 2, жилище 1. Среден халколит, култура Хаманджия IV

Пласт 3. Жълт, мек пласт с дебелина около 30 см. Отнесен е към култура Хаманджия IV.

Пласт 2. Светлосива, жълтеникава пръст с дебелина 15-20 см. Отнесен е към култура Хаманджия IV. В този пласт е проучено жилище 1.

Жилище 1. Разкрита е югозападната му част с размери: С-Ю – 2,15 м; И-З – 3,28 м. Не са констатирани дупки от колове. Подът на жилището представлява белезникава, жълта, мека глина. Върху него лежат 12 фрагментирани на място керамични съдове и много керамични фрагменти. Съдовете лежат на едната си страна или са обърнати с дъното нагоре (Обр. 3). Между и върху тези съдове са паднали мазилки. На различни дълбочини между и върху мазилките са разкрити още 13 фрагментирани керамични съдове, обърнати настрани или с дъното нагоре.

Сред керамичните съдове е и един зооморфен (схематично изображение на птица). Там е намерена и малка каменна тесличка.

Южно от жилище 1 е разкрита редица от колове, на места двойна, с посока ЮЗ-СИ, която е оставена от стълбове на палисада. Състои се от 23 дупки с диаметри от 15 до 22 см; разстоянието между тях е 23 до 30 см. Те са набити в ями с диаметър около 30 см в траншея с ширина 0,75-1,00 м и дълб. 60 см. Тя е уплътнена и запълнена с жълта глина. Палисадата нарушава най-горния неолитен пласт, от което следва, че най-вероятно е халколитна.

На около 4 м югоизточно (външно) от палисадата е разкрита част от ров с посока ЮЗ-СИ, който както и тя, заобикаля селището. Има слабо дъговидна форма. Установена е само северната (вътрешната) граница на рова, който навън е отворен. Ширината на дъното е около 60-70 см. За проучването на рова бяха направени седем напречни сондажа.

Пласт 1. Тъмнокафяв, тъмносив, рохкав пласт с дебелина 10-20 см. Керамиката е смесена – основно от култури Караново III-IV, Хаманджия IV и Варна. В този пласт е установена голяма концентрация от каменни блокове, едри, средноголеми и дребни ломени камъни, следващи денивелацията на могилата. Те нямат видима подредба. Всички камъни са останки от използването на мястото като обредно през тракийския период.

Повърхностен слой. Сив, ронлив пласт с дебелина 10 см. Керамиката е смесена. Датира от култури Караново III-IV, Хаманджия IV, Варна и античността.

Сондаж IX. Намира се в западната периферия на надгробната могила. Има правоъгълна форма и размери 1,50 х 2,35 м. На дълб. 87,44 м (при кота на върха 100) е установен халколитен културен пласт. Над него лежи насип от светлосива, ронлива пръст с примеси от мазилки, въгленчета и късноантична керамика.

Сондаж X. Намира се в западната част на надгробната могила, източно и по-високо от сондаж IX. Размери: 1,60 х 3,50 м. На дълб. 87,44 м (при кота на върха 100) е достигнат халколитен културен пласт, регистриран и в сондаж IX. Над него са констатирани четири насипни нива с дебелина от 5 до 10 см и денивелация от юг на север. Върху тях лежи дебел насип от сива хомогенна пръст. Насипният пласт съдържа късноантична керамика.

След изминалия археологически сезон става ясно, че проучваният обект има два основни периоди на натрупване. Първият обхваща времето на културите Караново III-IV, Хаманджия IV и Варна (Николов 2005, 109-119), а вторият – от IV в. пр. Хр. до VI в. сл. Хр. През първия период обектът е укрепен солодобивен център, през втория – култов тракийски център.

Литература:

Николов 2005: В. Николов. Първи свидетелства за най-ранното солодобиване в Европа.- Археология, 2005, 1-4, 109-119.

№ 13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 28, М. ХАУЗА, КАПИТАН АНДРЕЕВО, ОБЩ. СВИЛЕНГРАД

Васил Николов, Красимир Ников, Таня Христова

Спасителните археологически проучвания се проведоха в периода 26.06.2006 г. – 4.07.2006 г. Обект 28 се намира в м. Хауза, в землището на с. Капитан Андреево, общ. Свиленград, обл. Хасково. Обектът е разположен на 1,5 км източно от центъра на селото и на 300 м северно от КПП-Капитан Андреево. Той се явява най-източният от всички проучвани до момента по трасето на ЖП линията Пловдив-Свиленград-Истанбул.

С цел изясняване характера на обекта и определяне на неговия обхват в очертанията на сервитута, в разстояние от 500 м бяха направени осем сондажа с размери 2 х 1 м, пет от които са с ориентация изток-запад и три – север-юг. В три от осемте сондажа бяха открити керамични фрагменти, но по-масивни структури, които да индикират антропогенна дейност не бяха идентифицирани. В останалите пет сондажа не са регистрирани никакви следи от човешка дейност.

Съгласно археологическите изисквания, в хода на работата беше направен и теренен обход на околния терен. В резултат на това, в нивата, намираща се южно от сервитута на ЖП линията, на площ 40 х 40 м беше констатирана голяма концентрация на керамични фрагменти, кремъчни ядра, кремъчни артефакти, части от хромели, а също и кварцитни камъни. Именно в този участък бяха направени два сондажа, съответно № 5 – ориентиран север-юг, с размери 2 х 1; и № 7 – ориентиран изток-запад, с размери 4 х 1 м. Още в самото начало на тяхното проучване, беше констатирана голяма концентрация на керамични фрагменти. За да се установи дали съществува връзка между последните два сондажа и тези, разположени в очертанията на сервитута, бяха направени още седем сондажа, всичките с размери 2 х 1 м.

При проучването на деветте сондажа, всичките южно от сервитута, беше констатирано, че в шест от тях археологически материали няма. Най-голям интерес предизвика проучването на три-

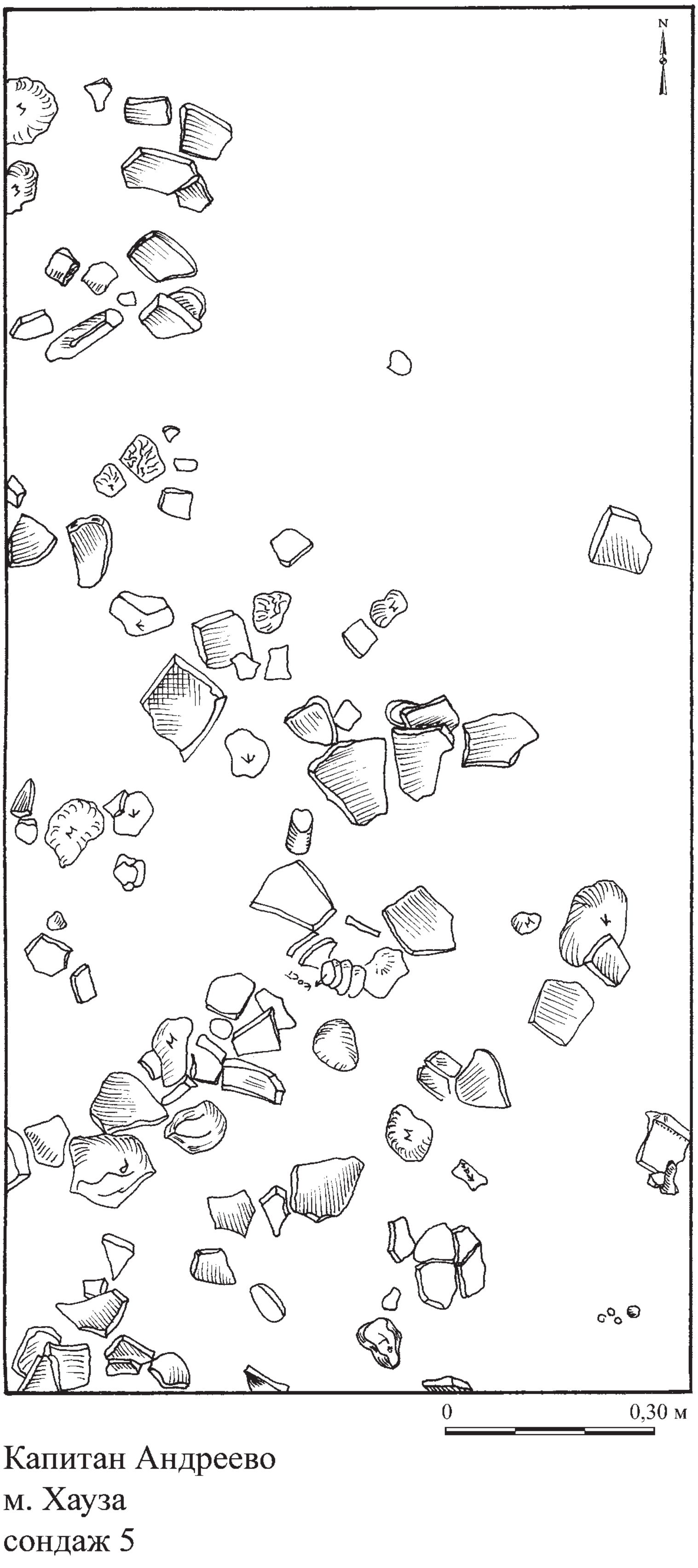

Обр. 1. Капитан Андреево, м. Хауза. Сондаж 5 – керамичен килим

те най-южни сондажа, съответно обозначени като № 5, 7 и 13. При тези сондажи, от повърхността започва кафяв пласт с песъклива структура, след който следва един относително дебел черен пласт с плътна, лепкава структура, като в дълбочина след него следва материк с жълтокафяв цвят. Именно в черния пласт беше открита голяма концентрация от керамични фрагменти, кремъчни артефакти и животински кости. При проучването на сондажи № 7 и № 13 (с ориентация север-юг и размери 2 х 1 м) археологически структури не са документирани, но беше намерено значително количество археологически материал, като в първия на дълбочина 0,50 м беше открита и фрагментирана антропоморфна фигура. За разлика от тези два сондажа, при проучването на № 5, на дълбочина 0,60-0,85 м, беше документиран и проучен керамичен килим. Той беше съставен от керамични фрагменти, сред които бяха констатирани камъни, животински кости, парчета мазилки, както и керамична лъжица. Непосредствено под този килим в северната половина на сондажа бяха открити и проучени останки от огнище (или пещ), част от което излиза извън очертанията на сондажа.

Проучването на тези сондажи и преди всичко на № 5, от който произлизат сравнително големи фрагменти от съдове, някои от които с украса, устийни фрагменти, както и дъна, позволяват керамиката да се определи като праисторическа. Наличието на керамични фрагменти, част от които с елементи, характерни за ранния халколит в Тракия, предоставят възможност да се направи една по-конкретна датировка на материала и на проучените структури, а именно в ранния халколит.

Идентифицирането на структури, свързани с човешката дейност, от една страна и откриването на материали с антропогенен характер, от друга, в тези три сондажа, позволява да бъде направено предположението за съществуването на тънкослоен селищен обект от ранния халколит в тази част на местността.

№ 14. РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ В ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели

Обектът се разкопава в рамките на българо-френски изследователски проект на НАИМ БАН и IPGQ University Bordeaux I/UMR 5198 CNRS.

В сезон 2006 теренните проучвания бяха осъществени от екип в състав: Н. Сираков и Ж. Л. Гуадели (ръководство), С. Иванова, С. Сиракова, В. Попов, К. Ферие, Ф. Фернандез, Ж.- К. Леблан; младши проучватели – членове на проекта: С. Танева, И. Крумов, А. Гуадели, М. Маринска, В. Митева, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев, Н. Ковачева; гост-участници и практиканти: П. Фернандес, С. Бес, Б. Вагалински, Ц. Докатанова, Д. Кунц, И. Ристески, Л. Стрейт.

Успоредно с разкопките, в пещерата се проведоха следващи етапи в изследванията на регионалния геоморфологичен и карстов контекст, на залежите и разновидностите използвани скални суровини. Ще маркираме новооткритите археологически и палеонтологически комплекси, както и някои нови възможности в интерпретацията на теренните данни.

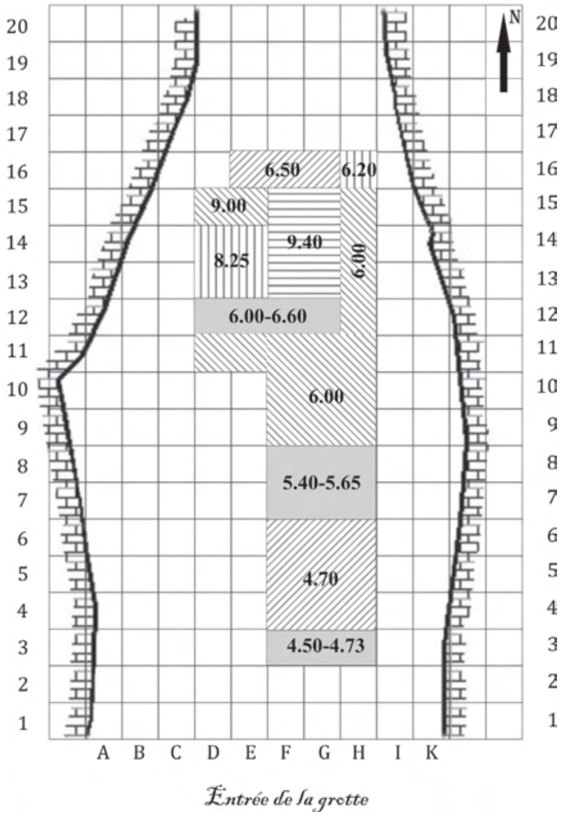

Обр. 1. Козарника. План на входната галерия с координатна система (кв. 1х1м). Разкопаваната площ е в сиво (сезон 2006 г.) или защрихована (предходни сезони). Числата в тези сектори отразяват достигнатите нива (в м.) от основния репер

Продължавайки разкопаването на седиментите в средната част на входната зала, през тази кампания работихме в три района: сектор 3; сектори 7 и 8; сектор 12 (Обр. 1).

Начални фази на късния палеолит в сектор 3

Този контекст бе проучван в съседния сектор 4 през миналия сезон (Сираков, Гуадели 2006), така че в района остана да разкопаем една ограничена площ от 3 кв.м (квадрати F3, G3, H3) между коти 450 и 473 см. Стратиграфски, в това пространство се включваха пластове 5c и 6/7 с археологически ансамбли VII и VIII съответно.

Ранната фаза на култура Козарника от пласт 5c бе представена от няколко серии ядра за пластинки и дребни пластини, които илюстрират няколко технологични подхода в това производство: еднопосочен дебитаж на удължена тясна отломъчна с тенденция към развитието ѝ в съседните повърхности от конвексна до полуоколна (Обр. 2.2); еднопосочен дебитаж в малки серии върху надлъжния ръб на отломък или плочест фрагмент, започващ с отделяне на пластинка – гребеняк с частичен

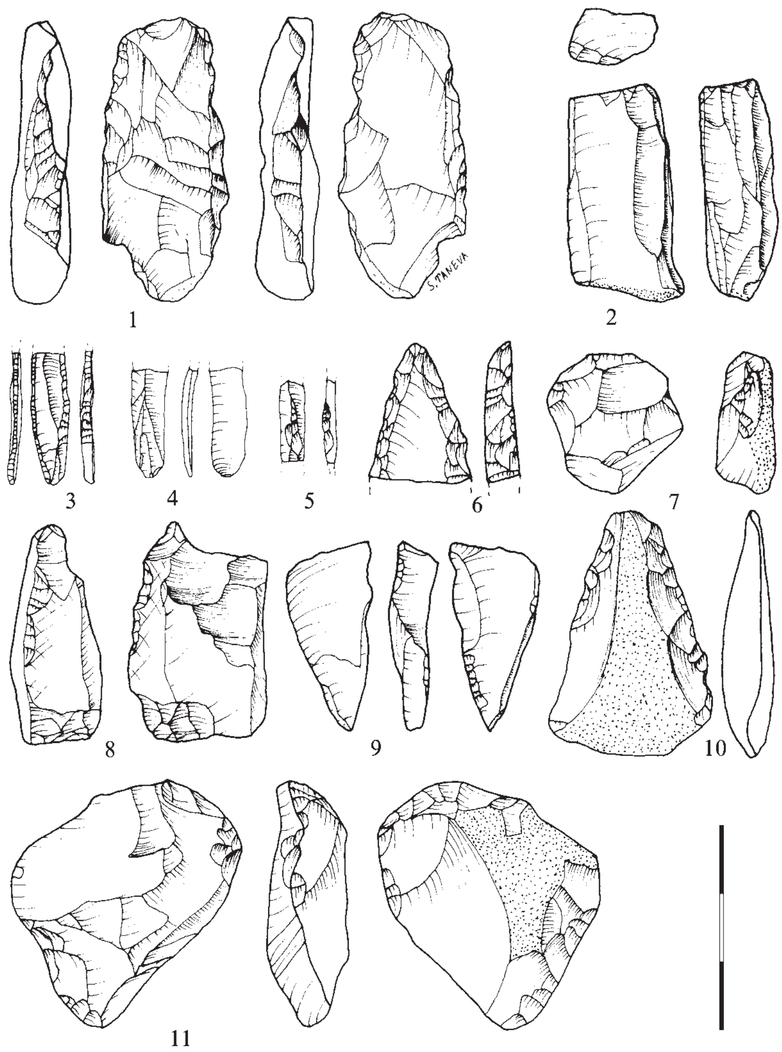

Обр. 2. Козарника. Кремъчни артефакти. Късен палеолит, к.н. VII (1-5, 8, 9) и среден палеолит, пл. 10b (6, 7, 10, 11). 1-фрагмент с бифациална обработка (начална форма на листовиден връх?); 2, 7, 8, 11-ядра; 3-фрагмент от пластинка или връх с двустранен, полустръмен, маргинален ретуш; 4, 5-пластинки; 6-фрагмент от мустиерски връх; 9-начален дебитаж; 10-стъргало

едностранен гребен или на "естествен" гребеняк (Обр. 2.9); доста по-рядко двупосочен дебитаж, при това обикновено принуден поради лошо развитие, а не същински, по предварителен проект (Обр. 2 8). Част от пластинките (Обр. 2.4, 5) са превръщани с полустръмен маргинален ретуш във връхчета или други елементи за съставни сечива и оръжия (Обр. 2.3). Един фрагмент (или отломък?) с бифациална обработка може да представлява начален етап в оформянето на листовиден връх (обр. 2.1), особено като се има предвид серията от подобни форми в същия контекст от предходни сезони.

Тези находки не само допълват и разширяват характеристиката на началото на късния палеолит в Козарника (Guadelli, Sirakov et al. 2005; Sirakov, Tsanova et al. in press). Те намират напоследък известни аналогии в Кавказ (Западна Грузия), където също в пещерни находища са открити ансамбли с ретуширани и затъпени пластинки датирани между 34 и 32 х.г. BP (Bar-Josef et al. 2006). Липсата и там на класически Ориняк подкрепя нашето становище, че твърденията за трансконтиненталния характер на тази култура, с която навсякъде започвал късния палеолит, вече не могат да се поддържат. Аргументи поставящи под съмнение ролята на Ориняка във възникването на късния палеолит се изтъкват и в друг съседен район, но на запад от нас, в Хърватска, при последните проучвания на материали от пещера Виндия (Jankovic et al. 2006).

Разширяващото се потвърждение на данните от Козарника вече започва да очертава една специфична картина на началото на късния палеолит в ЮИ Европа, доста различаваща се от класическите схеми разработени в Западна Европа, които, почиващи на локални явления, в различни аспекти са неприложими в континентален мащаб.

Пласт 6/7 почти липсваше в този район и в незначителните му останки, вероятно от долната му част, бе разкрита малка серия находки с по-скоро мустиерски облик.

Късни етапи на ранния палеолит и преход към мустериена в сектори 8 – 7 и 12.

Разкопавайки границата ранен/среден палеолит се натъкнахме на няколко негативни форми в горната част на пласт 11а (краят на ранния палеолит), запълнени със седимент от пласт

10b (начало на средния палеолит). В този контекст бе разкрит оскъден материал, но с няколко доста характерни мустиерски форми между които 2 левалуазки ядра, мустиерски връх, конвергентно стъргало (Обр. 2.7, 11, 6, 10).

В сектори 8-7, в пласт 11а и 11а' бе разкрит ансамбъл в който освен вездесъщите в цялата раннопалеолитна секвенция форми като ядра – оръдия (Обр. 3.1, 2) се натъкнахме отново на форми като едно бифациално стъргало (Обр. 3.3) или 2-3 ядра с дебитаж с тенденция в известна степен към левалуазка концепция и дисковидните ядра. По този повод ние предложихме отнасяне на тези ансамбли към един вид протомустериен (отчет 2004), но засега поради спорадичността на тези находки и не особено изразен мустиерски характер, предпочитаме определението "развит ранен палеолит".

В сектор 12 бяха установени няколко фациеса на пласт 11b на места с подобни на солифлукционни леки нарушения. В този контекст бе разкрит не особено богат ансамбъл включващ ядра-оръдия, стъргала, пробои (Обр. 3.4, 5, 6).

Корекции и уточнения в биохронологията на ранния плейстоцен

Миналата година докладвахме първите резултати от приложението на метод (предложение на Ф. Фернандез) за привързване на фаунистичните ансамбли от Козарника към биозоните на Клод Герен (Guerin 1982; 1988). Изхожда се от принципа, че колкото по-кратко (в по-малко биозони) е присъствието на един таксон, толкова по-висока е стойността му на биостратиграфски маркер. За ансамблите от пласт 13,12, 11с (Таб.1) ние внесохме промени, изключвайки останките от *Megalovis, Ovis* и *Soergelia aff. intermedia* поради малкото им количество засега и недостатъчна сигурност в определението им. Така тези ансамбли се отнасят с по-висока вероятност към биозона 18 на Герен и отчасти към зона 17.

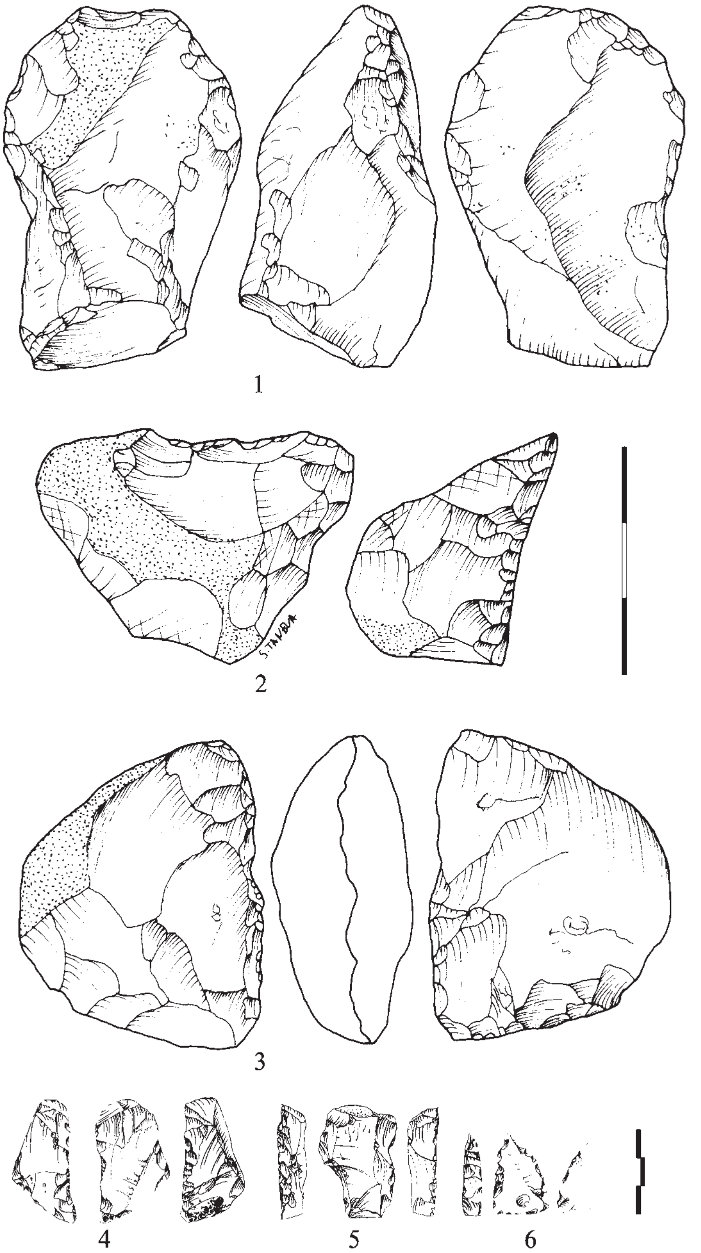

Обр. 3. Козарника. Кремъчни артефакти. Ранен палеолит, пл. 11а' (1), 11а'/11а (2), 11а (3) и 11b (4-6). 1, 2, 4- ядра-оръдия; 3-стъргало с частичен бифациален ретуш; 5-стъргало; 6-пробой

Това означава датиране на началото на ранния палеолит в периода между 1,8 и 1,4 мил. г. BP. Впрочем присъствието на видове като *Panthera cf schaubi, Canis etruscus, Chasmaporthetes lunensis* подсказва дори по-ранно датиране.

Taxons / MNQ	15	16	**17**	**18**	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Panthera cf. *schaubi*			0,333	**0,333**	0,333								
Panthera gombaszoegensis				**0,143**	0,143	0,143	0,143	0,143	0,143	0,143			
Homotherium cf. *crenatidens*		0,200	0,200	**0,200**	0,200	0,200							
Felis cf. *lunensis*		0,143	0,143	**0,143**	0,143	0,143	0,143	0,143					
Lynx cf. *issiodorensis*		0,250	0,250	**0,250**	0,250								
Chasmaporthetes lunensis	0,250	0,250	0,250	**0,250**									
Pachycrocuta perrieri		0,167	0,167	**0,167**	0,167	0,167	0,167						
Canis etruscus		0,250	0,250	**0,250**	0,250								
Nyctereutes megamastoides		0,250	0,250	**0,250**	0,250								
Equus cf. *suessenbornensis*						0,500	0,500						
Ursus etruscus ?		0,200	0,200	**0,200**	0,200	0,200							
Ursus deningeri					0,167	0,167	0,167	0,167	0,167	0,167			
Dicerorhinus etruscus		0,143	0,143	**0,143**	0,143	0,143	0,143	0,143					
Hemitragus cf. *orientalis*			0,500	**0,500**									
Rupicapra sp.								0,167	0,167	0,167	0,167	0,167	0,167
Procamptoceras cf. *brivatense*			0,500	**0,500**									
∑ *Dt*	0,250	1,852	3,186	**3,329**	2,245	1,662	1,262	0,762	0,476	0,476	0,167	0,167	0,167
Taux de définition des biozones *(Db)*	1,563	11,577	**19,911**	**20,804**	14,033	10,387	7,887	4,762	2,976	2,976	1,042	1,042	1,042

Табл. 1. Козарника. Биостратиграфска оценка на маркерни таксони едра фауна от началото на ранния палеолит (пл. 13, 12, 11с).
**MNQ- биозони по Cl. Gurin (1988); ∑ Dt – сума от маркерните стойности на таксоните в ансамбъла; Db- степен на вероятност (в %) за принадлежност на фаунистичния ансамбъл към една от биозоните*

Литература:

Сираков, Гуадели 2006: Н. Сираков, Ж. Л. Гуадели. Разкопки в пещерата Козарника, ранен – късен палеолит.- В: Археологически открития и разкопки през 2005. София, 2006, 54-57.

Bar – Josef et al. 2006: O. Bar – Josef, A. Belfer – Cohen, D. S. Adler. The implications of the Middle – Upper Palaeolithic chronological boundary in the Caucasus to Eurasian prehistory. – Anthropologie, 1, 2006, 49-60.

Guadelli, Sirakov et al. 2005: J. L. Guadelli, N. Sirakov, S. Ivanova, S. Sirakova, E. Anastassova, P. Courtaud, I. Dimitrova., N. Djabarska, Ph. Fernandez, C. Ferrier, M. Fontugne, D. Gambier, A. Guadelli, I. Iordanova, N. D. Jordanova, M. Kovatcheva, I. Krumov, J. Kl. Leblanc, J. B. Mallye, M. Marinska, V. Miteva, V. Popov, S. Taneva, N. Tisterat-Laborde & Ts. Tsanova.- Une sequence du Paleolithique inférieur au Paleolithique récent dans les Balkans: la grotte Kozarnika à Orechets (nord-ouest de la Bulgarie).- In: N. Molines, M. H. Moncel & J. L. Monnier (Eds). Les premiers peuplements en Europe: Colloque international: Données récentes sur les modalités de peuplement et sur le cadre chronostratigraphique, geologique et paleogeographique des industries du Paleolithique ancien et moyen en Europe. Rennes, 22-25 septembre 2003, John and Erica Hedges Ltd, British Archaeological Reports, International Series 1364. Oxford, 2005, 87-104.

Guerin 1982: Cl. Guerin. Premier biozonation du Pleistocene européen, principal resultat biostratigraphique de l'étude des Rinocerotidae (Mammalia, Perissodactyla) du Miocene terminal au Pleistocene supérieur d'Europe occidentale. Geobios, Lyon, 15, 4, 593-598.

Guerin 1988: Cl. Guerin. Biozones or mammals Units? Methods and Limits in Biochronology.- In: E.H. Linsay, V. Falbusch.& P. Mein (Eds). European Neogene Mammal Chronology, NATO advanced Research Workshop "European Neogene Mammals Chronology", Munich, may 1988, Plenum Press. New York, 1988, 119-130.

Jankovic et al. 2006: I. Jankovic, I. Karavanic, J. C. M. Ahern, D. Brajkovic, J. M. Lenardic, F. H. Smith – Vindija Cave and The Modern Human Peopling of Europe. – Coll. Anthropology, 30, 3, 2006, 457-466.

Sirakov, Tsanova et al. in press: N. Sirakov, Ts. Tsanova, S. Sirakova, S. Taneva, I. Krumov, I. Dimitrova & N. Kovatcheva. Un nouveau facies lamellaire du début du Paleolithique supérieur dans les Balkans. Paleo, Hors serie, SAMRA, Les Eyzies de Tayac.

№15. ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАЛЕТО ПРИ С. ЛЕВСКИ, ОБЩ. СУВОРОВО, ОБЛ. ВАРНА ПРЕЗ 2006 Г.

Владимир Славчев

Селищната могила се намира на брега на микроязовир на север от с. Левски. Поради периодичните ѝ заливания от водата обектът постепенно се руши и затова през 2005 г. Регионален исторически музей – Варна реши да започне спасителните му проучвания.

През този сезон, миналогодишния сондаж беше разширен на север, до границата на квадрати 14 и 15. В така очертания участък с площ около 25 кв. м. бяха отнети хумусния слой и пласт сбита стерилна глина с жълтокафяв цвят. Поради ограниченото време беше решено в западната част на квадрат 15 да се заложи контролен стратиграфски сондаж с широчина 1 м, в който да се работи до ходовото ниво на наречения условно през миналия сезон I-ви хоризонт.

В резултат от проучването беше установено, че над него лежи още едно опожарено ниво. Бъдещите разкопки на по-голяма площ ще покажат дали се касае за два различни хоризонта или за два етажа на едно и също жилище. От типологическа и хронологическа гледна точка материалите не се различават. Те принадлежат към II-ра фаза на култура Варна.

Макар и проучването през тази година да потвърди информацията за изключително силния пожар, довел до гибелта на селището (или селищата), върху откритите парчета стенни мазилки с доста големи размери (до 30х25х10 см) не бяха установени следи от колове или пръти. Това, както и сравнително овалната форма на по-запазените парчета ни кара да предполагаме, че при строежа на къснохалколитните жилища са използвани кирпичи. В полза на тази хипотеза е и разчистването на такъв неотухлен кирпич, направен от сивожълта глина.

Прави впечатление сравнително рядкото използване на графит при украсата върху керамичните фрагменти. По-често се използва кербшнит и врязване, както понякога и канелюри. Въпреки малката площ на сондажа, бяха открити над 40 кремъчни сечива.

№ 16. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОЕНЕОЛИТНОТО МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ ДОЛНАТА ЧЕШМА В С. ЯГНИЛО, ОБЩИНА ВЕТРИНО, ОБЛАСТ ВАРНА ПРЕЗ 2006 Г.

Владимир Славчев

Селището се намира над едноименната чешма, на около 300 м източно от кметството на селото. Разкопките му започнаха по инициатива на община Ветрино през 2005 г., когато бе заложен сондаж в периферията му с площ 25 кв. м с цел изясняване стратиграфията и културната принадлежност. Тогава бе установено наличието на три последователни неопожарени хоризонта, като и трите принадлежат към класическата, II-ра фаза на културния комплекс Коджадермен–Гумелница–Караново VI, варианта Коджадермен.

През този сезон бяха проучени още 25 кв. м в квадрат с размери 5 на 5 м непосредствено на запад от миналогодишния сондаж. По време на разкопките бяха документирани остатъци от по-горен хоризонт, който е бил напълно унищожен при строежа на селската улица, преминаваща през селището. От него е запазен само тънък слой силно горели мазилки и дупките от коловете от две съседни жилища, които са нарушили по-долния, първи хоризонт, установен в сондажа от миналата година. Макар и да бяха разчистени няколко фрагментирани съда, на проучваната площ съоръжения от трети хоризонт не бяха открити. Находките потвърждават миналогодишната ни хипотеза за по-трайно усядане на това място, за което свидетелстват и сравнително многобройните парчета стенни мазилки.

Керамичните фрагменти от II-ри хоризонт са по-малобройни, а и линейните им размери са по-малки. Цели съдове не можаха да се реставрират. От този хоризонт в изследвания квадрат бяха проучени части от три дълбоки траншеи с широчина около 0,80 м. В две от тях беше достигнато дъното на дълбочина 1,65 м от днешната повърхност. В третата, след дълбочина –1,80 м бе достигната подпочвената вода и по-нататъшната работа бе невъзможна. В две от траншеите бяха открити само десетина много дребни безлични фрагмента енеолитна керамика. В третата (пресечена от южния профил) бяха разчистени парчета от подова част на огнище, които не са в хоризонтално състояние, а са безраборно нахвърляни в изкопа заедно с камъни и фрагменти от мазилки. В траншеите ясно се проследяват прослойките от поетапното им запълване. Засега предназначението и целта на изкопаването им са неясни. Те не са свързани помежду си и функциите им ще станат по-ясни при разкриването на по-голям участък от селището. На този етап можем само да предположим, че е възможно да са били използвани за добив на глина за строителни цели или направа на съдове. В две от траншеите през по-късен етап (през средновековието или по-късно) дълбоко са набити дървени колове – вероятно поради пропадането на запълнителя на траншеите.

Следи от каквито и да е съоръжения не бяха установени и в III хоризонт. Макар и да бе разчистена in situ малка купичка, фрагменти битова керамика се откриват много рядко. Многобройни са обаче животинските кости – предимно от едър рогат добитък. Сред откритите кремъчни находки преобладават отломъците. Това още веднъж потвърждава предположението от миналия сезон, че се касае за следи от временно, може би сезонно обиталище, което през по-късните периоди (II и I хоризонти) вече е било заселено за по-дълъг период и се е превърнало в трайно селище при усядането на обитателите му.

№ 17. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ЗЛАТАРИЦА – УЛ. ЗАВОЯ №№ 11-25, ВЕЛИКОТЪРНОВСКА ОБЛАСТ

Стефан Чохаджиев

През месеците август-септември 2005 г. са проведени изкопни работи за канализация и реконструкция на ул. Завоя в гр. Златарица, Великотърновско. По време на строителните работи, на дълбочина около 2,55 м, около къщи №№ 11-25, са открити следи от човешко присъствие. Под двуметровия наносен пласт, строителите попаднали на културни останки – опалени мазилки, огнища с пепел и въглени, животински кости, кремъчни артефакти и др. Въпреки усилията на краеведа г-н Васил Узунов от гр. Златарица да спре строителството, за да се проведат археологически проучвания, повечето от откритите материали са изчезнали, а изкопите веднага затрупани и положена нова асфалтова настилка.

Въпросният участък от ул. Завоя се намира на левия бряг на р. Бързица – на 218 и 265 м от църквата и е с надморска височина 104,5 м.

Специалисти от Общината ни посочиха място за разполагане на сондажа – върху склона между улицата и коритото на реката, но за съжаление, там не успяхме да попаднем на културен пласт. Върху тази първа заливна тераса, в наносен пласт от пясък и големи речни валуни открихме само четири кремъчни артефакта – три малки отломъка и една стъргалка със стръмен ретуш и формирана основа. На други следи от човешко присъствие не попаднахме, поради което и датирането на обекта засега е невъзможно.

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. ЕРЕКЛИК, С. ЛОВЕЦ, ШУМЕНСКО

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

Целта на сондажното археологическо проучване през 2006 г. беше да установим вида на праисторическото селище; дебелината на културния пласт; приблизителната му площ и културна принадлежност.

Обектът се намира в м. Ереклик – съседна на м. Иреклик, на около 2,5 км североизточно от с. Ловец, община Върбица.

Селището е разположено върху възвишение с елипсовидна форма и надморска височина 296,338 м (Fбр. 1).

Работата беше концентрирана в 4 съседни сондажа, представляващи общо квадрат със страна 6,60 м, ориентиран по основните посоки на света. Основният репер (Ro) се намира в центъра на квадрата и е с надморска височина 295,06 м.

В резултат на постоянната машинна обработка, културният пласт е разрушен на дълбочина около 0,30-0,40 м.

На дълбочина 0,60-0,70 м попаднахме на сигурно стратиграфско ниво – вероятно част от жилище, в което открихме множество фрагментирани керамични съдове, сечива от кремък, камък, кост и рог и други дребни находки.

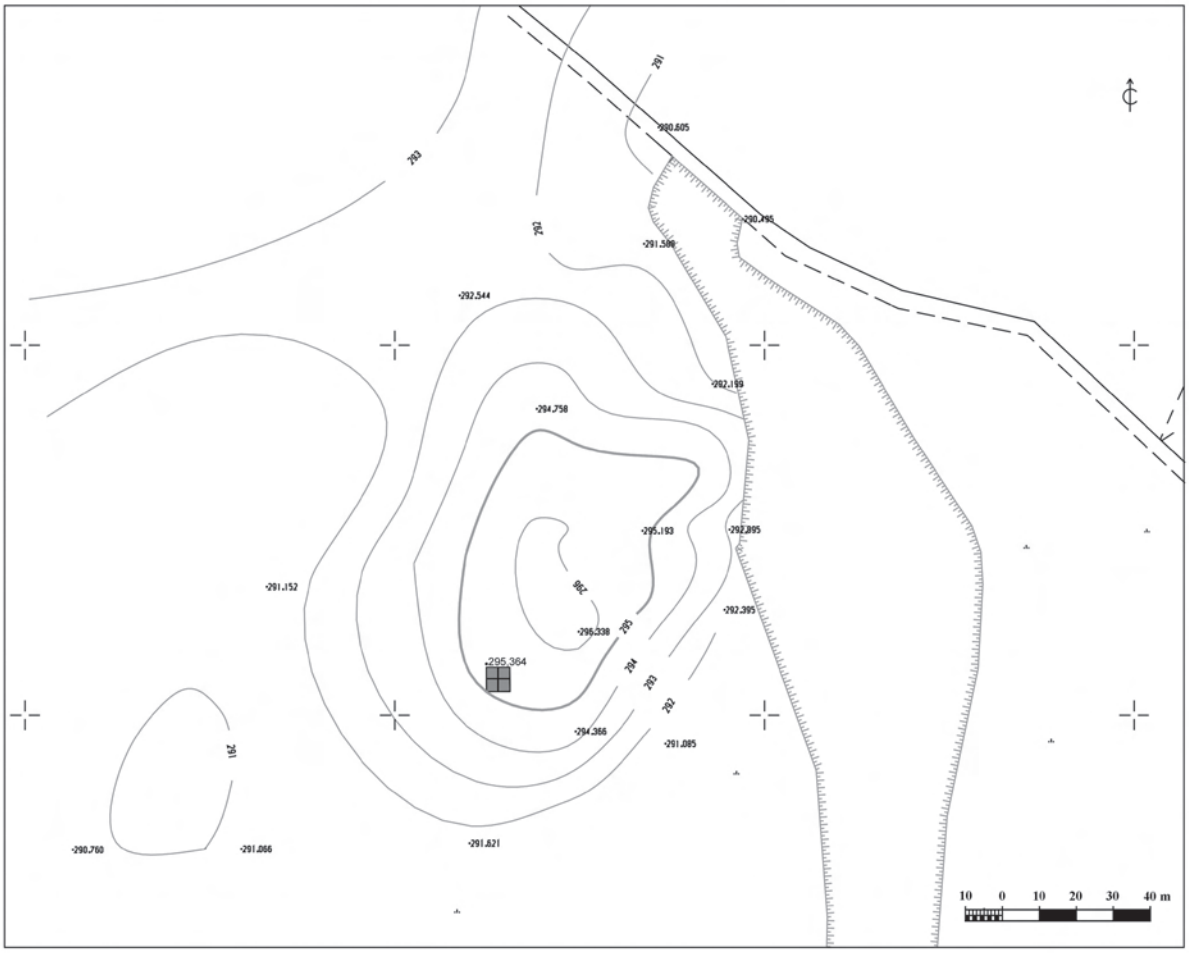
291
С
290.605
293
292
290.495
291.500
292.544
292.199
294.758
295.193
292.895
291.152
296
292.395
296.338
295
295.364
294
293
292
294.366
291.085
291
290.760
291.066
291.621
10 0 10 20 30 40 m

Обр. 1. Селищна могила в м. Ереклик край с. Ловец, Шуменско. Геодезична снимка

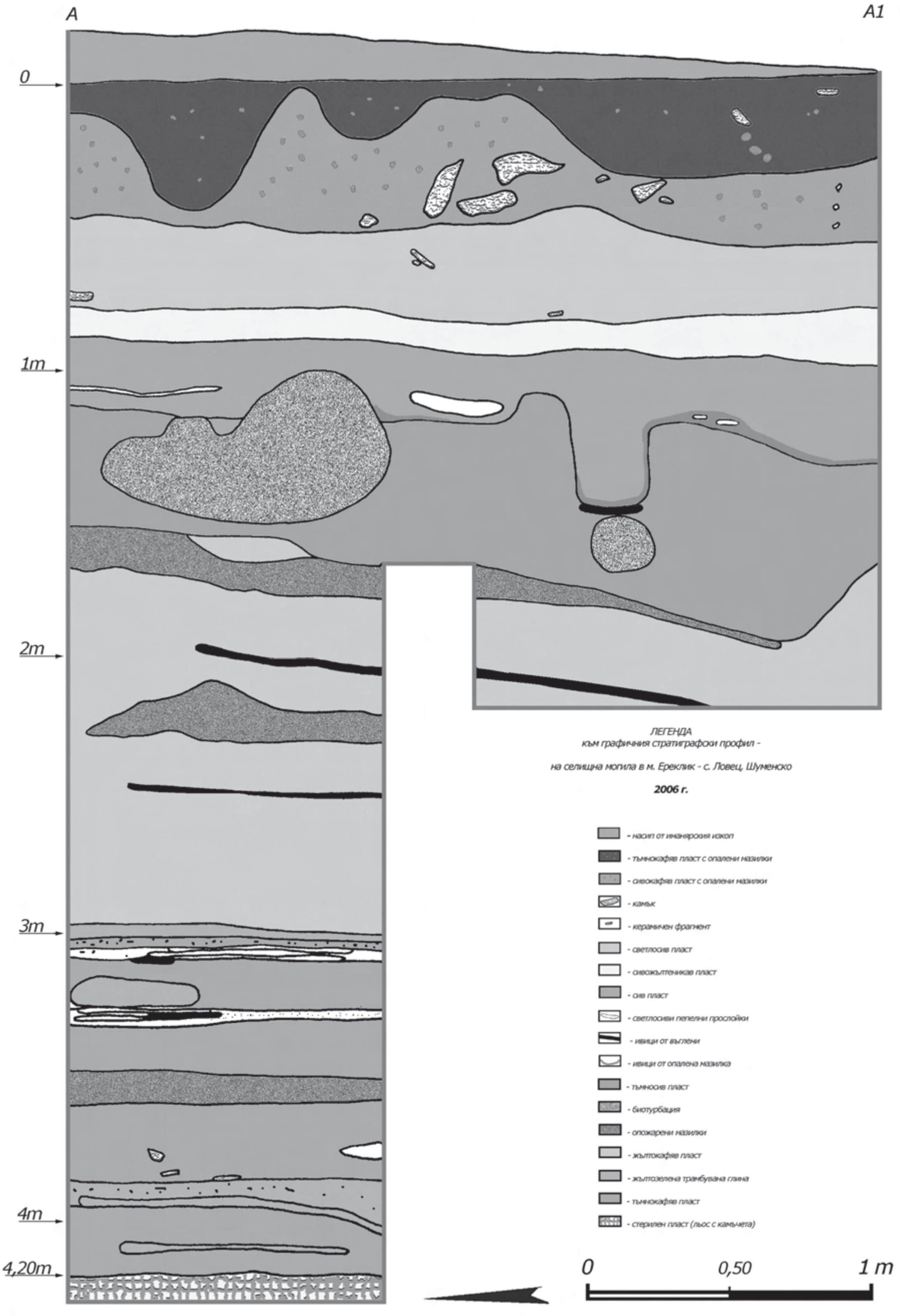
A
A1
0
1m
2m
3m
4m
4,20m
ЛЕГЕНДА
към графичния стратиграфски профил -
на селищна могила в м. Ереклик - с. Ловец, Шуменско
2006 г.
- насип от иманярския изкоп
- тъмнокафяв пласт с опалени мазилки
- сивокафяв пласт с опалени мазилки
- камък
- керамичен фрагмент
- светлосив пласт
- сивожълтеникав пласт
- сив пласт
- светлосиви пепелни прослойки
- ивици от въглени
- ивици от опалена мазилка
- тъмносив пласт
- биотурбация
- опожарени мазилки
- жълтокафяв пласт
- жълтозелена трамбувана глина
- тъмнокафяв пласт
- стерилен пласт (льос с камъчета)
0
0,50
1 m

Обр. 2. Селищна могила в м. Ереклик край с. Ловец, Шуменско. Източен стратиграфски профил в сондаж 3/сондаж 5 - 2006 г.

Поради поредица от дъждовни дни съсредоточихме усилията си само в сондаж 3. В него, на дълбочини 1,10-1,20 м; 1,40 м; 1,70 м попаднахме на разрушена основа на пещ, подове не жилища – горели и негорели, които маркираха по-ранни жилищни нива.

Предвид постигането на основната цел на проучването – установяване дебелината на културния пласт, стеснихме още повече проучваната площ. В североизточната част на сондаж 3 очертахме нов сондаж – № 5. Той е с размери 1,10/ 1,60 м.

От повърхността до дълбочина 1,00-1,20 м, пръстта е “суха” – сивожълта, с понижена плътност. Според откритата керамика, този пласт може да бъде отнесен към ранния халколит. Основните керамични форми са цилиндричноконични и биконични. Украсата е релефна и рисувана. Релефната украса е врязана, инкрустирана, щампована, с отнемания, кербшнит с бял и червен запълнител и др. Рисуваната украса е изпълнена с графит – предимно с позитивен орнамент.

От дълбочина 1,00-1,20 м надолу, пластът е хомогенен с нюанси между жълтокафяв и тъмнокафяв цвят. След един пласт със смесена от биотурбациите керамика – в най-горната му част (1,20 м) се появи сива и сивочерна излъскана керамика със ситни растителни примеси в тестото. Формите са изключително заоблени, като липсват биконични съдове. Често срещани са съдовете с леко удебелено навън устие с канелюри – коси и “рибена кост”. Открихме вертикални дръжки – с цилиндричен и заострен коничен израстък. Често срещана е релефната украса от елипсовидни вдлъбвания, нокътни набождания и др. Откритите материали ни дават основание да отнесем този пласт към началото на периода Караново III.

В пласта с дълбочина 2,00–3,00 м открихме лентести дръжки с елипсовидно напречно сечение и релефен ръб (ребро) в средата. Продължават да се срещат канелюри. На дълбочина 2,90-3,00 м съдовете със заоблените и извити навън устия изчезват. Често срещани са врязаната украса с “мрежовидни” мотиви, уплътнените дъна с насечки по ръба и ниски кухи столчета с триъгълно отнемане в стената. На базата на ограничения в количествено отношение керамичен материал, този пласт отнасяме към периода Караново II-III.

В пласта 3,70-4,20 м керамиката променя своя облик. Глината съдържа дребни минерални и растителни примеси. Повърхността е отлично загладена и има червеникав и сивокафяв цвят. Малкото открити фрагменти са от съдове със заоблена форма. Устията са предимно прави изтънени и заоблени, а някои с малки плитки ямички върху ръба. Срещат се съдове с ниски шии; с вертикално разположени въжести дръжки; с ниски плътни дъна и с ниски кухи цилиндрични столчета. Украсата се състои от плитки врязани линии; набождания с нокът; дъговидна релефна лента с вдлъбвания и др. Според тези материали, можем да отнесем най-долния пласт към периода Караново II.

Селището беше проучено до стерилен пласт – дунавски льос с примеси от дребни ръждивокафяви камъчета.

Установихме, че селището в м. Еренджика представлява ниска селищна могила с дебелина на културния пласт около 4,20 м (Обр. 2). Размерите на основата ѝ са 100/140 м. Могилата е била обитавана през неолита – периодите Караново II, II-III и III, както и през ранния халколит.

Събрахме 505 находки – множество сечива от камък, кремък, кост и рог, както и цели и фрагментирани керамични съдове. От раннохалколитните находки особено внимание заслужават: стилизирана костена фигурка, вероятно една от най-ранните от тази група находки, зооморфна керамична фигурка, керамична “звезда”, антропоморфна фигурка от Spondylus, множество пробити и обработени (изпилени) ашици, сред които се откроява един – разрязан косо на две части също с дупка за окачване. От неолитния пласт по-интересните находки са изработени от кост и една висулка от Spondylus.

Основният принос на проучването в Ловец през 2006 г. е, че то е първото по отношение на неолита в Шуменска област, и има важно значение за установяване връзките със земите на Горнотракийската низина през този период.

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХОТНИЦА ПРЕЗ 2006 Г.

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Редовните археологически разкопки на селищна могила Хотница продължават за седма поредна година.

При предварителното посещение на могилата констатирахме нов иманярски изкоп – в кв. 76, с размери 3,30х1,40х0,55 м. Почти пълното разрушаване на централния ни профил И-З доведе до промяна в стратегията ни за работа през този сезон. Решихме да започнем работа в кв. 105 и 95 с цел да допроучим жилища 1 и 6 в техните южни части. Същевременно продължихме работа и в квадрати 86-96 с цел установяване на четвърти строителен хоризонт.

Жилища 1 и 6 от III стр. хоризонт са разположени в квадрати 86, 87, 96, 97, 106 и 107 и се проучват от самото начало на археологическите разкопки на с.м. Хотница. С цел окончателното проучване на тези две жилища, в южна посока разчистихме растителността по линията на квадратите 105, 95, 85, 75.

След отнемането на повърхностния пласт от 0,10-0,20 м се показаха опожарените деструкции от южната част на жилище 6. В югоизточния ъгъл на кв. 95 също бяха разкрити опожарени деструкции и фрагментирани керамични съдове от същото жилище. Южно от деструкциите в кв. 105 попаднахме на траншея с ширина около 0,60 м с посока И-З. Възможно е тя да принадлежи на жилище от по-горен строителен хоризонт и да съвпада с южната стена на жилище 6 от трети хоризонт. Южната част на квадрата е осеяна с дупки от колове и вкопавания, които вероятно маркират източната част на жилище № 11. В средата на кв. 105 разчистихме опалено петно от пречистена трамбована глина, оградено с дупки от колове. Тази структура също може да бъде причислена към жилище № 11 (Обр.1).

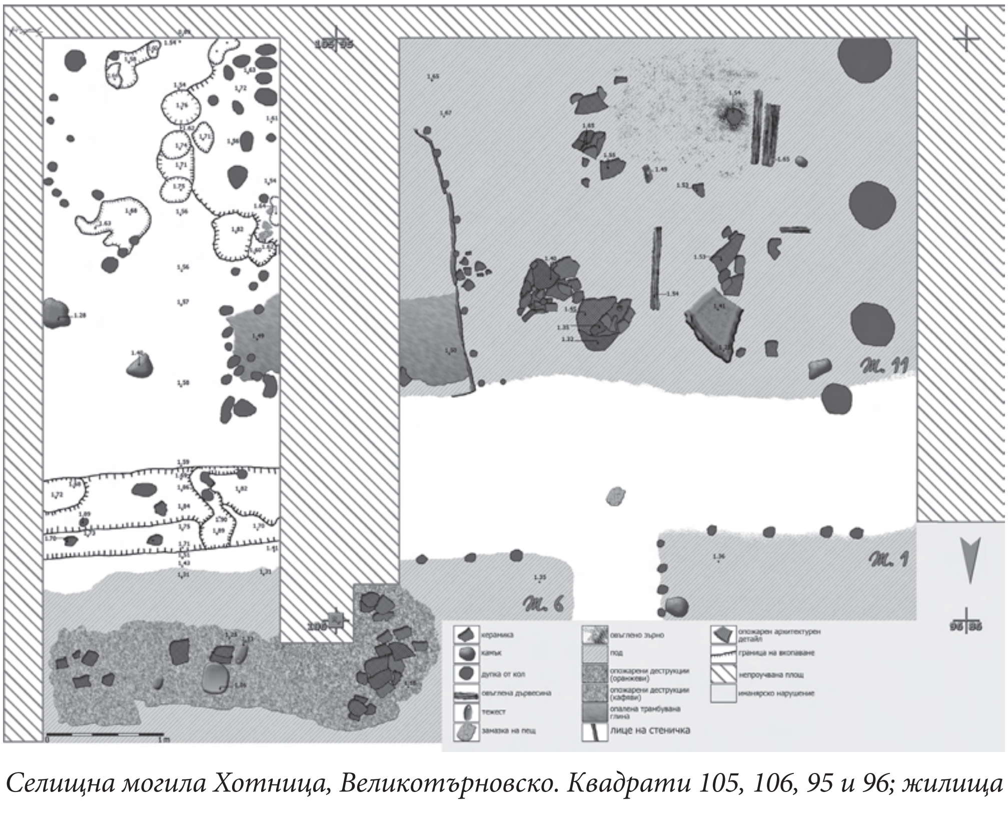
105|95
ж. 11
ж. 1
ж. 6
96|86
106
0
1 m
керамика
камък
дупка от кол
овъглена дървесина
тежест
замазка на пещ
овъглено зърно
под
опожарени деструкции (оранжеви)
опожарени деструкции (кафяви)
опалена трамбувана глина
лице на стеничка
опожарен архитектурен детайл
граница на вкопаване
непроучвана площ
иманярско нарушение

Обр. 1. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Квадрати 105, 106, 95 и 96; жилища 1, 6, 11

В кв. 95 на 0,10-0,15 м от повърхността разкрихме няколко съда *in situ*, които вероятно принадлежат на унищожен строителен хоризонт – т.нар. II стр. хоризонт.

След отнемането на повърхностния пласт в кв. 95, в южната му половина попаднахме на опожарени деструкции и фрагментирани керамични съдове от жилище от III стр. хоризонт – № 11. Почти цялата площ на жилището под деструкциите беше покрита с овъглена дървесина – дъски, греди и клечки. В някои участъци се забелязваха концентрации от горяло зърно. Подът на жилището вероятно е бил покрит от дъски – те лежат директно върху светлата замазка. На някои места горялото зърно е затиснато от деструкции, а върху тях се намират керамични съдове, което ни кара да допускаме, че това жилище е имало и обитаемо подпокривно пространство, или такова, което се е използвало за склад.

В източната част на квадрата установихме останки от стеничка, вероятно вътрешна за жилището. Също така и едно горяло петно от плътна пречистена глина, което лежи точно срещу вече споменатото в кв. 105.

Така, през този сезон успяхме да разкрием части от три съседни жилища – 1, 6 и 11, както и кръстовището между тях. Уличката между жилища 1 и 6 е широка около 0,50-0,60 м, а между тях двете и 11–1,00-1,20 м, като те образуват Т-образно кръстовище (Обр. 1).

На този етап от проучванията считаме, че жилище 11 се е състояло от поне две помещения. Възможно е помещенията да са и повече, ако приемем че големите дупки в средата, освен на носещи стълбове, са играли ролята и на преграда. Може би става дума за едно по-голямо от нормалното жилище, тъй като досега в Хотница не сме срещали подобни носещи колони.

В кв. 76 и 86 имахме шанса да попаднем на струпвания от фрагментирани керамични съдове, камъни, кости и изтляла дървесина. Установихме, че не става въпрос за място, на което е изхвърлян боклук, нито някаква специфична настилка, а по-скоро за жилище, което получи № 12.

Навсякъде разкривахме керамичен „килим”. На много места проучвахме останки от дъски и греди с посока С-Ю, които вероятно са принадлежали на пода и тавана. На едно място разкрихме масивна греда с посока И-З, за която считаме, че е част от покривната конструкция на това жилище.

Деструкциите са разположени в два пласта, които обаче са взаимно проникнати и са се смесили. Фрагментите от долното ниво лежат върху под от трамбована глина и дървено дюшеме. Вероятно къщата е била с обитаемо подпокривно пространство. В кв. 96 между фрагментираните керамични съдове и кости разкрихме останки от плет (дървена скара) – колове с ширина 3-4 см, на разстояние 6-8 см и преплетени с пръти с ширина 1-1,5 см (Обр. 2). По всичко личи, че въпросното жилище е било изоставено и се е саморазрушавало продължително.

През 2006 г. регистрирахме 2104 находки. Интересно е, че за периода 2000-2005 г. броят на находките е 3572, т.е. за седемте години, 37% от находките са разкрити през последната. Това може би се дължи на прецизната ни работа през този сезон – копаенето само с дребни инструменти и пресяването на цялата пръст.

Според материала, разкритите находки се разделят както следва: от кремък – 85%, кост и рог 6,75 %, камък 3,60 %, глина 3,37 %, седеф (миди и охлюви) – 1,25 % и метал – 0,10 %.

За първи път попаднахме на костен „ъгъл” (Обр. 3.1). През 2006 г. открихме 6 триръби и фрагменти от 3 плоски костени фигурки. От шестте керамични фигурки, впечатление прави долната половинка на мъжка антропоморфна статуетка (Обр. 3.4). През този сезон разкрихме разнообразни маниста – керамични, костени, каменни, както и едно от денталиум и едно седефено. Интересна находка е едно копче, изработено от мрамор (Обр. 3.2). И през тази година едни от най-често откриваните накити са пробитите миди и охлюви. Особен интерес представлява плоска антропоморфна фигурка, изработена от обикновена речна мида чрез изрязване, вероятно с конец (Обр. 3.3). Безспорно една от най-интересните находки през 2006 г. беше долна половинка от мраморна антропоморфна фигурка (Обр. 3.6). Изработена е от изключително финозърнест мрамор. Най-близките находища на подобен мрамор се намират по Егейското крайбрежие и острови. Запазената височина на фигурката е 7,5 см, а ширината при таза 4,2 см, дебелината е 1,4 см. Вероятно ръцете са били сключени отпред. Краката (отпред и отзад), половият триъгълник и

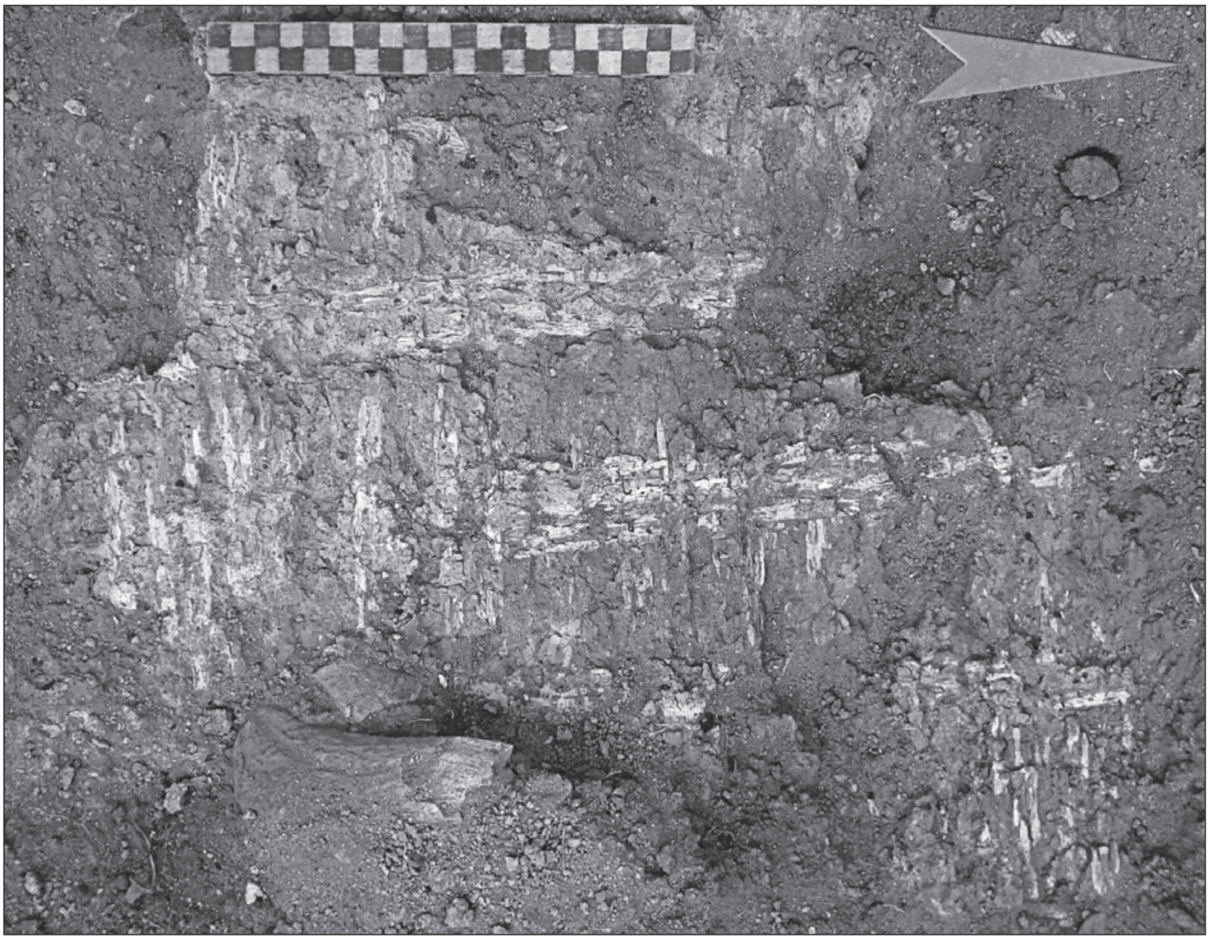

Обр. 2. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Изтляла дървесина - останки от плет, кв. 95, жилище 12

линията на кръста са предадени чрез врязване. Отпред на краката са издълбани 8 плитки ямички по подобие на някои плоски костени антропоморфни фигурки. В средата на „триъгълника" е пробита дупка – провъртяна е от двете страни, като от задната страна дупката е малко по-дълбока. Фигурката произхожда от негорялото жилище № 12 от IV хоризонт. Други интересни находки са трите керамични модели на зърна (Обр. 3.5). Две от тях бяха намерени в опожареното жилище № 11 в овъгленото зърно, което може да се приеме за доказателство на хипотезата, че подобни предмети са използвани в обредни действия, свързани с реколтата.

През този сезон открихме и едно силно корозирало медно изделие – вероятно игла.

Точно 50 години след откриването на т. нар. Хотнишко съкровище, имахме шанса да открием още един златен предмет. Той представлява спирала с дължина 8,7 см, дебелина 2 мм и тегло 4,5 гр. За разлика от другите спирали, тази вероятно е изработена не чрез изтегляне, а чрез изковаване на златната тел – на места напречното ѝ сечение е почти четвъртито, а по повърхността личат множество неравности. Чистотата на златото в спиралата е 22,9 К. Данните от анализа сочат високо съдържание на злато – 95,42% и сравнително ниско на сребро – 3,21%, факт, който ни насочва към вероятността за рафиниране на природното злато. Съотношението между тези два елемента е твърде различно от това в златните предмети от Варненския некропол, където количеството сребро е значително по-голямо – 9-14%.

Трябва да се отбележи наличието на три двойни и три по-малки насичания върху спиралата, получени вероятно от косо разрязване с остър инструмент. Натрупването на метал в краищата на разрезите може да означава, че нарезите са извършени в момент, когато изделието е било нагрято. Новооткритата златна спирала има важно значение по отношение относителната хронология на известните ни златни предмети и най-ранния добив и обработка на злато. Тя е открита на дълбочина 1,93 м, т. е. на около 1 м по-дълбоко от откритите през предишните сезони златни

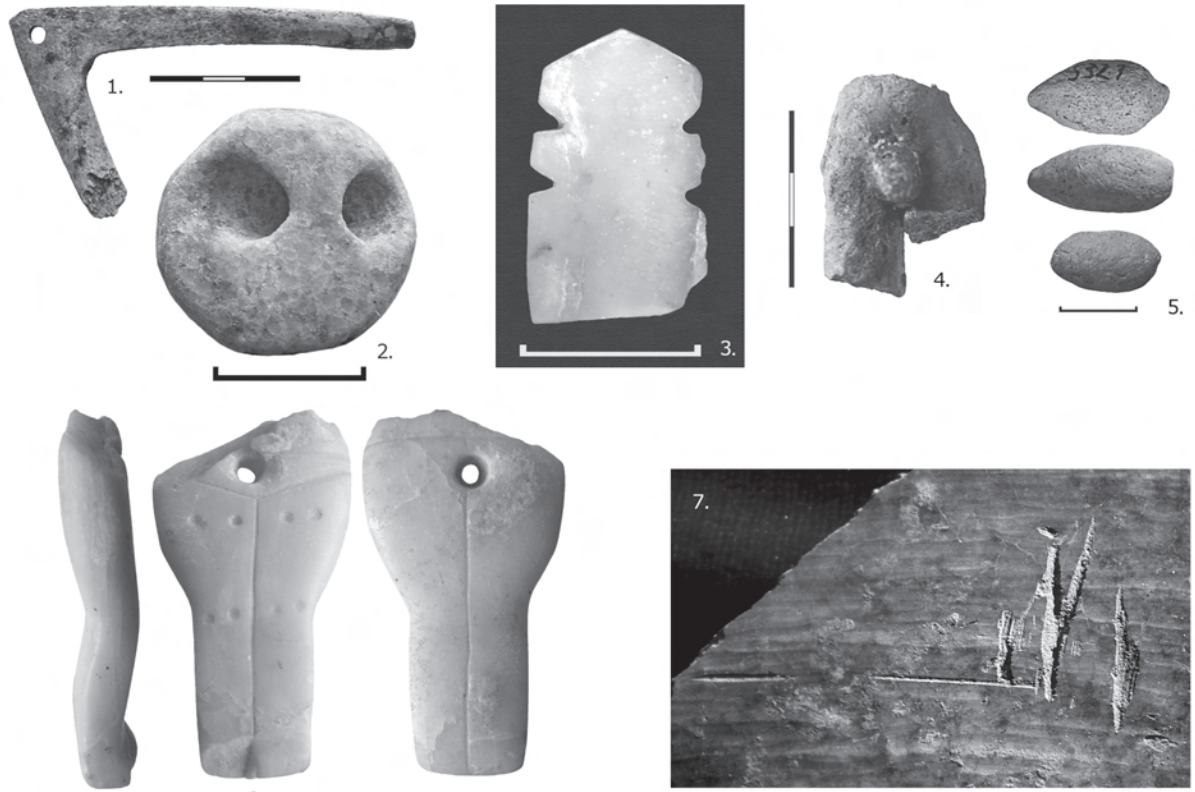

Обр. 3. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Находки. 1) Костен накит „ъгъл. 2) Копче от мрамор. 3) Антропоморфна фигурка от мида. 4) Фрагмент от керамична мъжка антропоморфна фигурка. 5) Керамични модели на зърна. 6) Мраморна антропоморфна фигурка. 7) Фрагмент от керамичен съд с врязани знаци

предмети и почти 2 м по-дълбоко от т. нар. Хотнишко съкровище. Стратиграфската ѝ позиция със сигурност ни насочва към по-ранни етапи на късния халколит в района, а грубата изработка и сравнително голямото тегло потвърждават тази възможност.

Една от най-интересните находки през 2006 г. е керамичен фрагмент от долна половина на стандартна дълбока купа с врязана група от знаци, подобна на т.нар. IYI (Обр. 3.7). Резките са нанесени след изпичането на съда като са нарушили повърхностния излъскан слой. Дълбочината е почти 1 мм. Повтаряни са по няколко пъти, като на места ръката се е отплеснала и е нанесла съвсем плитки резки. Хоризонталната линия не е повтаряна. Това е първият подобен паметник от селищната могила Хотница.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХАЛКОЛИТНИЯ НЕКРОПОЛ В М. ГОРЛОМОВА КОРИЯ КРАЙ ГРАД СМЯДОВО

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

През 2006 г. продължихме търсенето на гробове в западна посока от миналогодишния сондаж. С помощта на машини беше отстранен повърхностния пласт с дебелина 0,20-0,30 м, който е разбит от многогодишната механизирана обработка на терена. Очертахме работна площ с размери 40/28 м (1120 кв. м). Положена бе план-квадратна мрежа, ориентирана по главните посоки на света. Квадратите са със страна 5 м. Основният репер – Ro е в най-високата част на обекта и е с надморска височина 131,2 м.

Гробовете бяха търсени с помощта на траншеи с ширина 0,50 м, разположени в посока север-юг, и на разстояние 0,50 м една от друга.

В южната част на проучвания терен попаднахме на няколко ями от откритото през миналия сезон ранносредновековно селище, а в северната – на ями от тракийско селище.

Върху площ от около 1 дка успяхме да проучим 14 гроба. При половината от тях беше възможно очертаване на гробната яма. Най-често мъртвите са полагани в поза хокер наляво с глава на изток. В три гроба не открихме инвентар, но те са били разрушени от строителната дейност през по-късни епохи. В 11 гроба открихме керамични съдове (повечето с изключително лошо качество на изпичане); каменни, кремъчни и медни сечива; мъниста от серпентинит и Spondylus; накити от мед и злато. В 7 гроба открихме парченца охра, а в 3 гроба – черупки от охлювчета. Потвърдиха се наблюденията ни от миналия археологически сезон по отношение на керамичните "зрънца" (?). Подобни непознати досега находки, открихме в 5 гроба.

Гроб 005 (Обр. 1). Мъртвият е положен "огледално" на традицията – хокер надясно с глава на запад (СИ-ЮЗ – 230°). Като гробен инвентар в него имаше три керамични съда, два наниза (?) от каменни мъниста, вероятно от антигоритов серпентинит и една златна апликация – в областта на гърдите. Апликацията е с тегло 1,9 г и съдържание на злато – 94,06 % (22,57 К). Под методическото ръководство на колегата Венцислав Гергов гробът беше "вдигнат" и след съответната консервация експониран в експозицията на РИМ – Шумен.

Гроб 006 (Обр. 1). Мъртвият е положен в поза хокер наляво с глава на югоизток (130°). Откритият гробен инвентар се състоеше от четири лошо изпечени керамични съда; каменна брадва с дупка; мъниста от мидата Spondylus – 3 бр. в съд и 4 – пред брадвата и медно клинче под керамичен съд. В единия съд открихме парченце охра, а на различни места в гробната яма – охлювчета.

Гроб 007. Гробът е разрушен от средновековни вкопавания. Успяхме да разкрием само няколко фрагмента от черепа.

Гроб 008 (Обр. 1). Погребан е възрастен индивид, ориентиран с главата на югоизток (114°). Интересното при него са пръстите на двете ръце, разположени пред лицето. Пред лицето е положена каменна брадва с дупка, а в един от съдовете – повече от 80 мъниста от серпентинит, някои от които – плътно долепени помежду си – явно части от огърлица.

Гроб 009. Гробът също е разрушен от късни вкопавания – запазени са само отделни фрагменти от кости.

Гроб 010 (Обр. 2). Погребан е възрастен индивид, ориентиран с главата на югоизток (110°). Ръцете и краката са силно свити към тялото. Като гробен инвентар бяха открити два керамични съда, сравнително добре изпечени. Намерихме и няколко парченца охра върху гърдите и таза, а пред челюстта – глинено зрънце(?).

Гроб 011 (Обр. 2). Погребан е възрастен индивид, ориентиран с главата на югозапад (212°). Върху главата е положен голям керамичен съд, а в него – друг по-малък. Под главата открихме макропластина с дължина 23,1 см, а друг кремъчен артефакт – западно от таза. Южно от главата попаднахме на костено шило. Върху тазовите кости открихме парченце охра, а върху гръдния кош – глинено зърно (?).

Гроб 012 (Обр. 2). Вероятно гробът е кенотаф – в редица с посока изток-запад и дължина 0,76 м са положени три лошо изпечени и трошливи керамични съда, единият от които не подлежи на документиране.

Гроб 013 (Обр. 2). Погребан е възрастен индивид с глава на североизток (75°). Пръстите на ръцете са пред лицето. Зад гръдния кош открихме каменна брадва с дупка, а между лактите и коленете – половин керамичен съд.

Гроб 014 (Обр. 3). Погребано е дете с ориентация на главата към югоизток (120°). Южно от скелета открихме охлювчета и парченце охра. Между лактите и коленете – биконично съдче. В коремната област открихме глинено зрънце (?).

Гроб 015 (Обр. 3). Погребан е млад индивид с глава на изток (88°). Липсват части от черепа и крайниците. В западната част на гробната яма открихме дребни керамични фрагменти, парчета

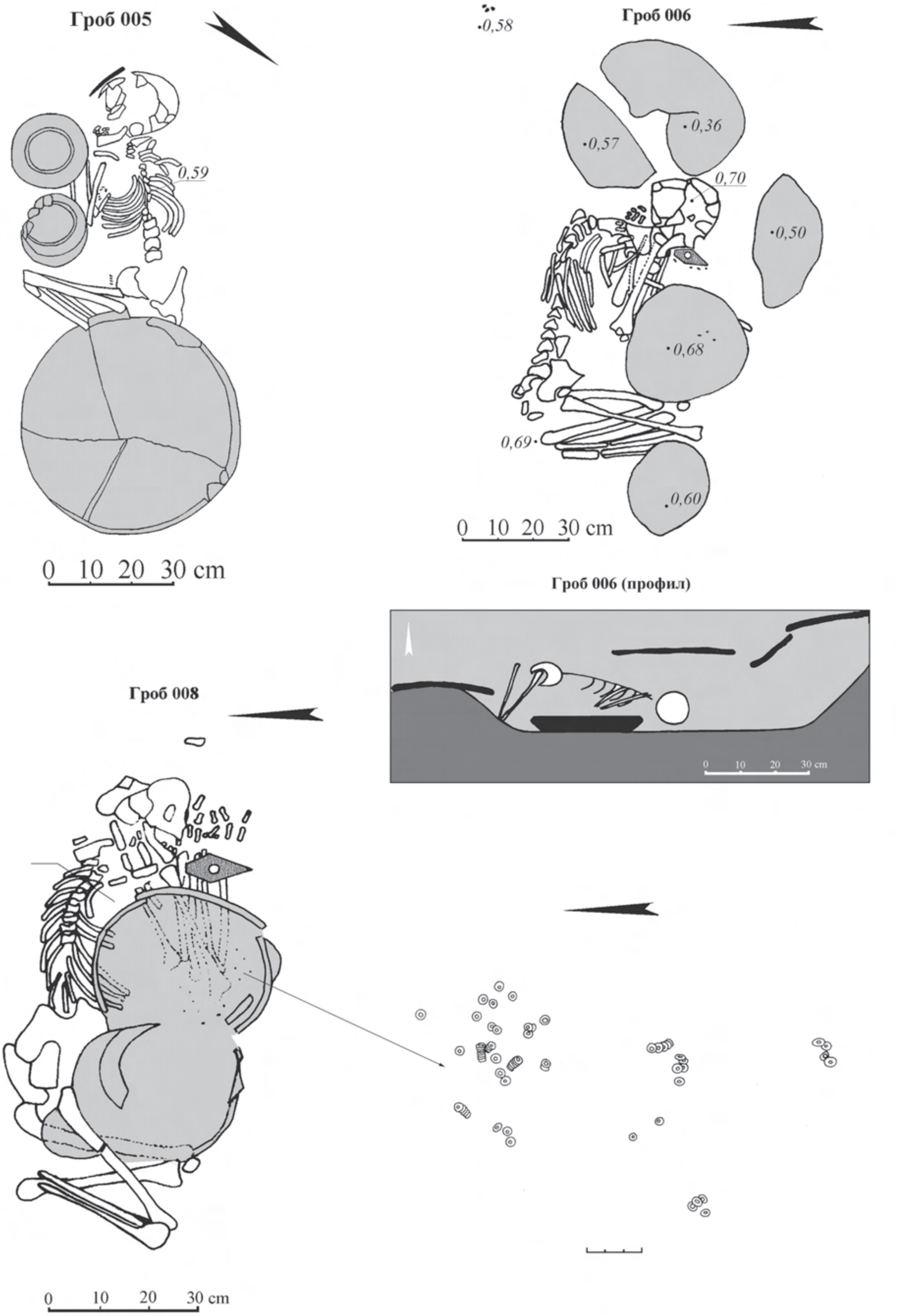
Гроб 005
0,59
0 10 20 30 cm
0,58
Гроб 006
0,57
0,36
0,70
0,50
0,68
0,69
0,60
0 10 20 30 cm
Гроб 006 (профил)
0 10 20 30 cm
Гроб 008
0 10 20 30 cm

Обр. 1. Гробове от халколитен некропол край гр. Смядово – 2006 г.

Гроб 010

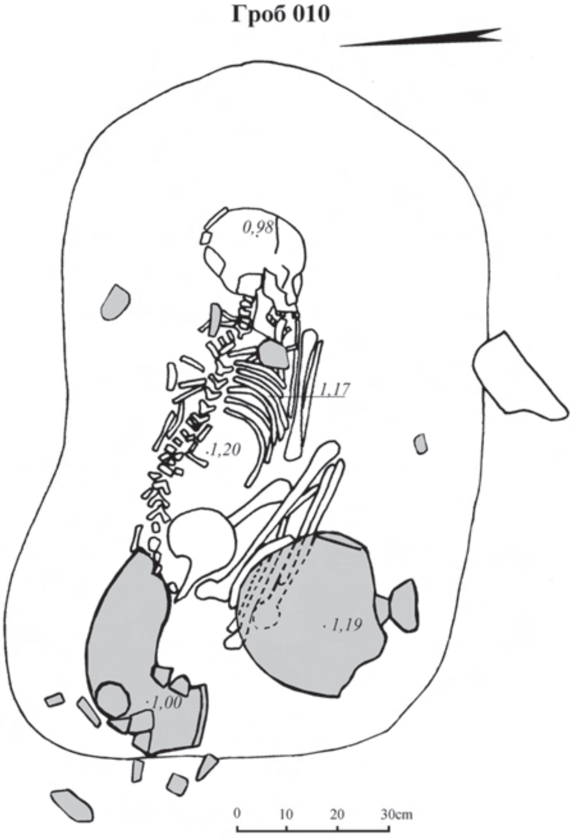
0,98
1,17
1,20
1,19
1,00
0 10 20 30cm

Гроб 011

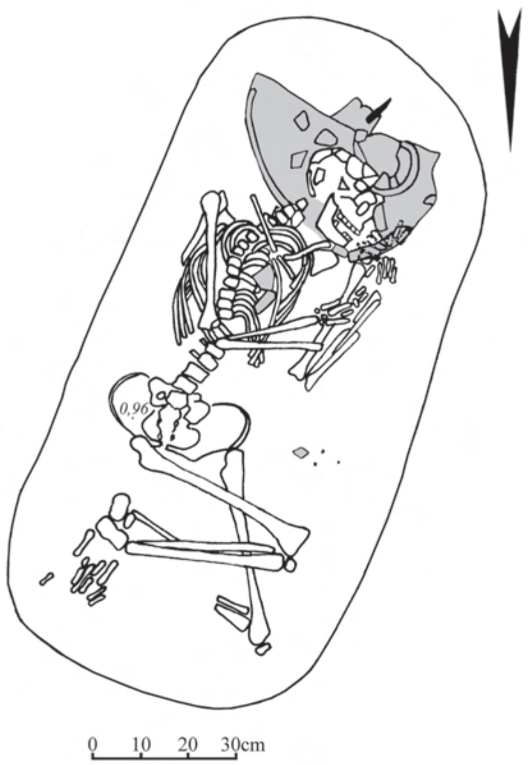
0,96
0 10 20 30cm

Гроб 012

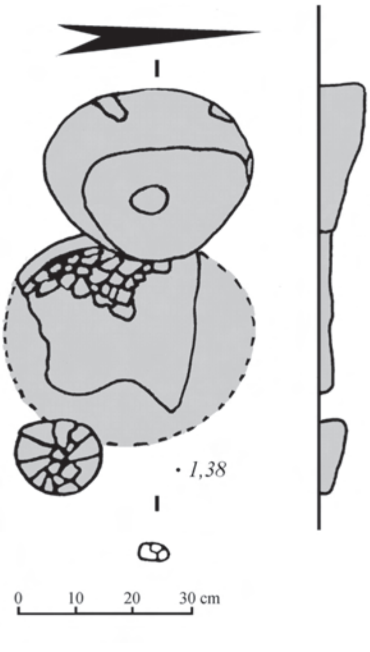
1,38
0 10 20 30 cm

Гроб 013

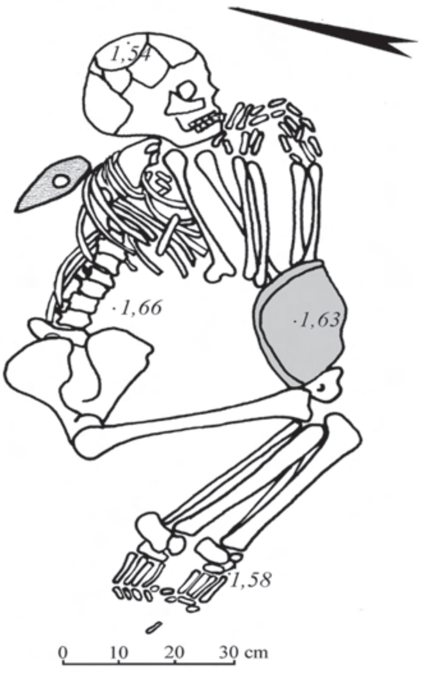
1,54
1,66
1,63
1,58
0 10 20 30 cm

Обр. 2. Гробове от халколитен некропол край гр. Смядово – 2006 г.

Гроб 014

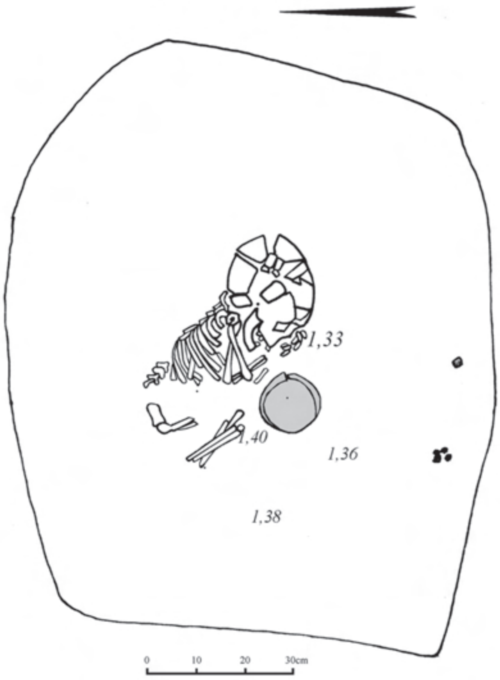
1,33
1,40
1,36
1,38
0 10 20 30cm

Гроб 015

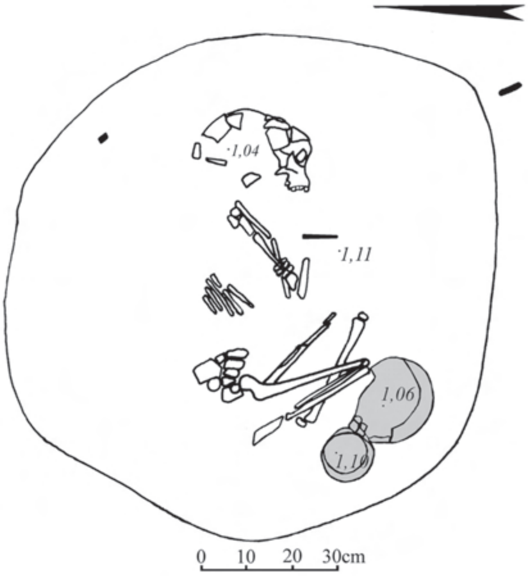
1,04
1,11
1,06
1,10
0 10 20 30cm

Гроб 017

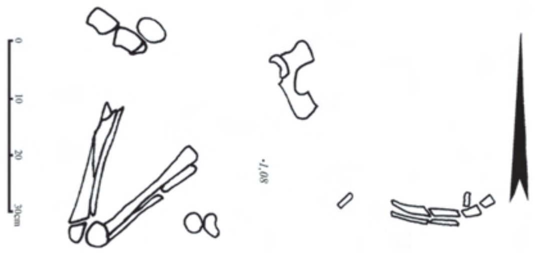
0 10 20 30cm
1,08

Гроб 016

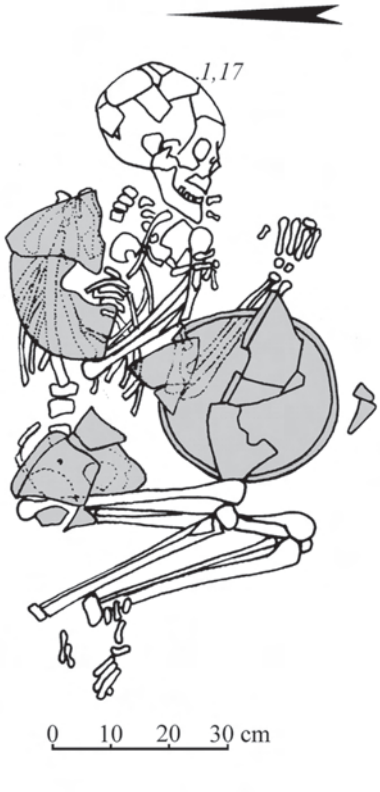
1,17
0 10 20 30 cm

Гроб 018

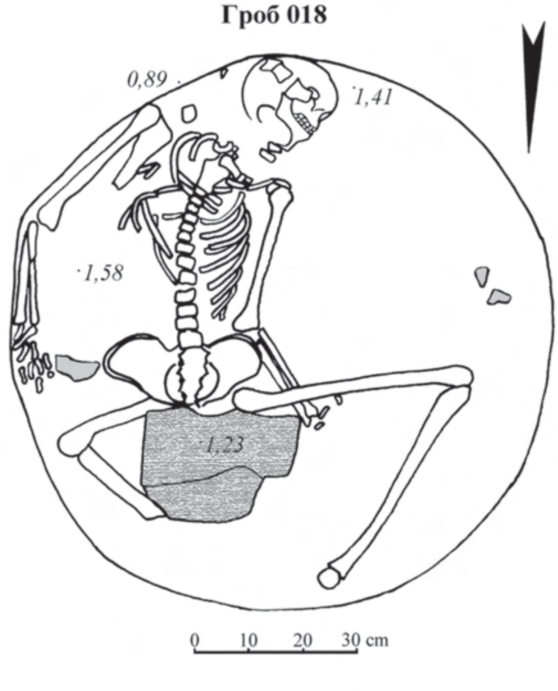
0,89
1,41
1,58
1,23
0 10 20 30 cm

Обр. 3. Гробове от халколитен некропол край гр. Смядово – 2006 г.

охра и въгленчета. Охра и въгленчета има и зад тила, върху тазовите кости и под дясното рамо. До десния крак са положени два керамични съда. Върху дясната лакътна кост открихме медна гривна със спираловидна форма (4 оборота), а пред гърдите – миниатюрна медна брадвичка с дължина 7 см.

Гроб 016 (Обр. 3). Погребан е възрастен индивид с глава на изток (96°). Като инвентар открихме два фрагментирани керамични съда; парченце охра до черепа, а при фалангите на лявата ръка – керамично зрънце (?).

Гроб 017 (Обр. 3). От погребания са запазени само отделни фрагменти от крайниците и тазовите кости, а инвентар не беше открит.

Гроб 018 (Обр. 3). За разлика от всички останали гробове – този е с почти кръгла гробна яма и дълбочина 1,58 м. Запълнителят на ямата е съставен от опалени мазилки с ръждивочервен цвят и въглени. Мъртвият е положен по гръб с глава на юг (190°). Черепът е оцветен в червено. Долните крайници са свити в колената и силно разтворени. Между тях е поставен камък. Под скелета, в областта на таза, открихме фрагментиран керамичен съд. Различията в ритуала сочат възможността гробът да е от по-късна епоха, но засега ще се въздържим от конкретни предположения. Фактът, че гробната яма не нарушава други гробове, дава основание да се допусне, че халколитните гробове са имали трайни надгробни знаци, отбелязващи територията на некропола.

Описание на Карта 1. Раздел Праистория

№ 1. Карнобат; научен ръководител Я. **Бояджиев**
№ 2. с. Юнаците; научни ръководители Я. **Бояджиев**, Й. **Асланис**
№ 3. с. Оходен; научен ръководител Г. **Ганецовски**
№ 4. с. Каблешково - Козарева могила; научен ръководител П. **Георгиева**
№ 5. с. Каблешково; научен ръководител П. **Георгиева**
№ 6. с. Телиш; научен ръководител В. **Гергов**
№ 7. с. Илинденци; научен ръководител М. **Гребска-Кулова**
№ 8. Белоградчик - Редака II; научен ръководител С. **Иванова**
№ 9. с. Ябълково; научен ръководител К. **Лещаков**
№ 10. Любимец - Дана Бунар I; научен ръководител К. **Лещаков**
№ 11. Любимец - Дана Бунар II; научен ръководител В. **Николов**
№ 12. Провадия; научен ръководител В. **Николов**
№ 13. с. Капитан Андреево; научен ръководител В. **Николов**
№ 14. с. Орешец - Козарника; научен ръководител Н. **Сираков**, Ж.-Л. **Гуадели**
№ 15. с. Левски; научен ръководител В. **Славчев**
№ 16. с. Ягнило; научен ръководител В. **Славчев**
№ 17. Златарица; научен ръководител С. **Чохаджиев**
№ 18. с. Ловец; научен ръководител С. **Чохаджиев**
№ 19. с. Хотница; научен ръководител С. **Чохаджиев**
№ 20. Смядово; научен ръководител С. **Чохаджиев**

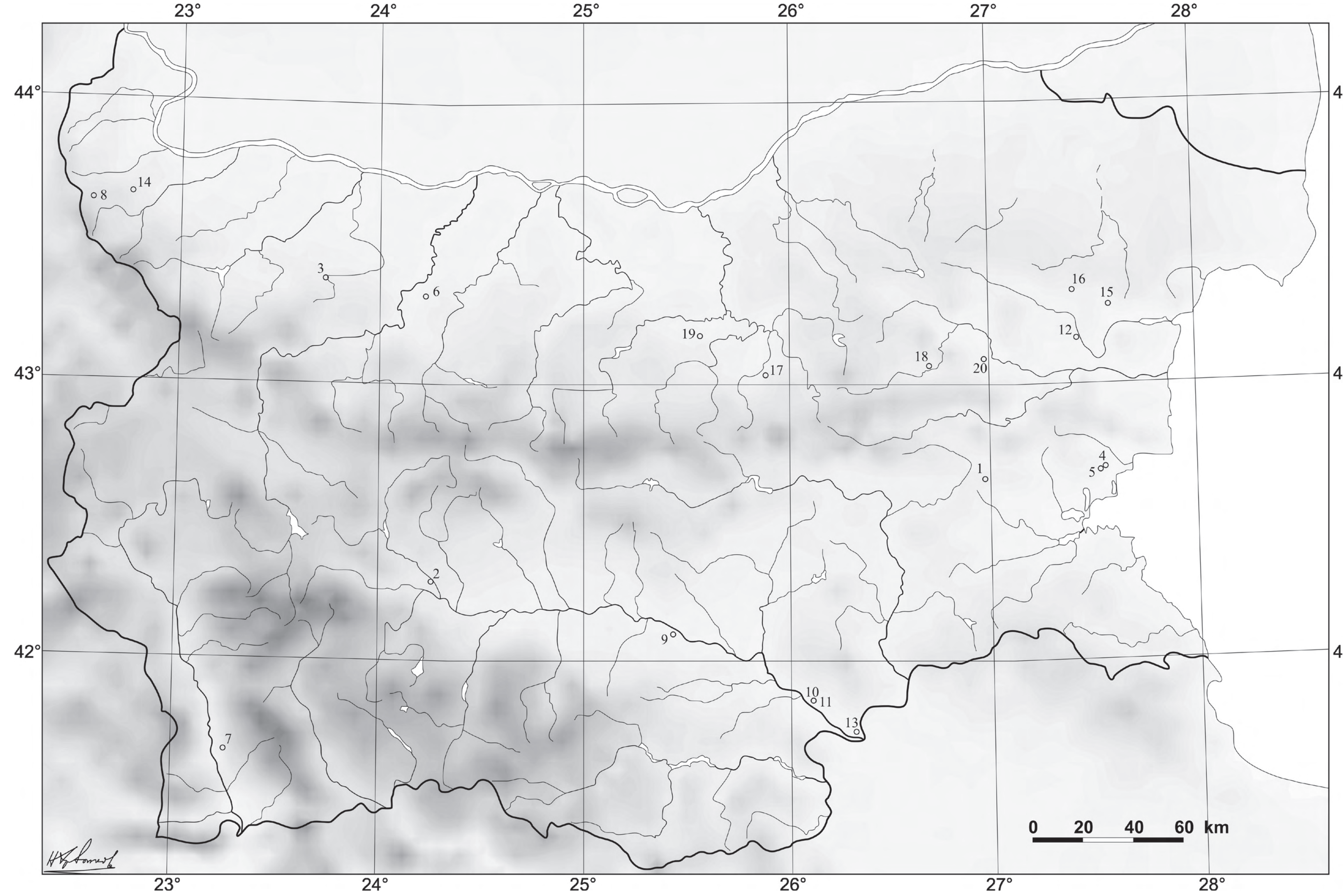
23°
24°
25°
26°
27°
28°
44°
43°
42°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
0
20
40
60 km

Карта 1. Раздел Праистория

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД ПИРДОП

Даниела Агре

Спасителните археологически разкопки на могилата се проведоха от 04.06. до 30.06.2006 г. Научен ръководител Даниела Агре – НАИМ-БАН, зам. ръководител Деян Дичев –НИМ.

Могилата е разположена на 2 км източно от гр. Пирдоп. Тя е част от некропол от 7 могили, известна е сред населението под името Тартарица. Има форма на неправилен сегмент от кълбо. Периферията ѝ е нарушавана многократно, като от насипа е отнемана пръст.

На могилата беше направено геофизично проучване от инж. Н. Тонков. Единствената регистрирана аномалия при това изследване е в СИ периферия. В областта на аномалията, при разкопките, не бяха открити никакви структури в сектора.

В могилата не бе открит първичен гроб. Не бяха открити и абсолютно никакви археологически структури и материали, които позволяват изясняване на причините за нейното насипване. Тя може да бъде отнесена към категорията на т. нар. *празни* могили.

През XI-XII в. в насипа на могилата са вкопани 9 гроба. Те са групирани в центъра и ЮИ сектор. Вкопани са на дълбочина до 1,00 м от повърхността ѝ. Гробните съоръжения представляват обикновени ями с издължена правоъгълна форма и заоблени ъгли. Ритуалът е трупополагане с изпънати долни крайници. Ръцете са свити в лактите, положени на таза или върху гърдите. Ориентация: И-З с глава на З с известни отклонения. По периферията на някои от гробните ями са поставени ломени камъни (един или няколко). Инвентарът се състои от бронзови накити: две обеци и гривна, които позволяват гробовете да се датират в XI-XII в.

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СМИЛОВЕНЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД КОПРИВЩИЦА

Даниела Агре

Обектът се проучва във връзка с цялостното археологическо проучване на района на Панагюрска Средна гора по проект "Средногорие". Ръководител – Даниела Агре. Екип в състав: Д. Дичев-НИМ, Т. Борисова – ИМ, Правец, М. Занева, Хр. Христова, Ат. Атанасов – магистри по археология; Ат. Каменаров – инж. геодезист, студенти по археология от СУ "Св. Кл. Охридски" и ВТУ. Разкопките се финансират от Геотехмин-София, Община Копривщица и Исторически музей Копривщица. Те се осъществиха от 17.10. 2006 г до 20.11.2006 г.

Обектът се намира в м. Смиловене на около 10 км южно от гр. Копривщица и на около 11 км северно от гр. Стрелча. Разположен е на естествена височина на рида, открояващ се на десния бряг на река Меде-дере. Проучването му се проведе чрез залагане на 4 сондажа. Общата проучена площ е 125 кв. м. Целта на сондажите е да се добие представа за характера и облика на обекта, както и да се определят основните периоди в използването му. В заложените сондажи бяха разкрити отделни участъци от крепостната стена, които не са били унищожени при многогодишните разрушения. Поради цялостното объркване на културните пластове, основно място в проучванията заема укрепителната система, чийто изключително солиден градеж е оцелял частично.

Сондаж 1 и 2 са заложени пред южната крепостна стена и нейния ЮЗ ъгъл. Общата проучена площ при двата сондажа е 65 кв. м. От южната крепостна стена е запазена основата и един до два реда от суперструкцията. Външното и вътрешното лице на стената се състои от големи обработени квадри. Върху горната страна на някои от тях има изсечени жлебове с правоъгълна форма. Вероятно те са служили за опора на лоста или друг инструмент за приплъзване на блоковете с цел плътното им прилепване един до друг. Никакви следи от скоби на целия обект не са открити. Освен обработените камъни, за градежа е използвана и естествената скала, която добре се вижда на терена в ЮИ ъгъл на стената.

Проученият участък в сондаж 2 е с дължина 4,70 м. Разкрит е ЮЗ външен ъгъл на оградната стена. In situ са запазени част от камъните от първия и втория ред на стената и цокъла. Разликата в нивата между вътрешния и външния цокъл при проучения участък от западната стена е 2,23 м.

При сондаж 1 и 2 не е достигнато до стерилен терен.

Сондаж 3 е заложен пред външното лице на северната стена. Проучената площ е 25 кв. м. Изцяло е разкрито външното лице на северната стена. Общо след слизането на максимална дълбочина са разкрити десет реда каменни блокове, като цялата стена следва конфигурацията на терена и в СИ участък е с много голяма денивелация. В градежа на стената е включена естествената скала. Цялата северна стена с изключение на СИ ѝ ъгъл е изградена в псевдоизодомен стил.

Единствено при сондажа, пред външното лице на северната стена, са открити обработени каменни блокове от пясъчник. Може да се предположи, че в северната част на укрепената площ е имало сграда, изградена от квадри от пясъчник.

Сондаж 4 обхваща външното и вътрешното лице на източната стена. Общата проучена площ е 34 кв. м. В проучения участък от външното лице на стената са запазени четири реда квадри на височина 1,75 м, които лягат върху издаден напред цокъл от субструкцията, който е с височина 0,30 м. Вътрешното лице на стената при този сондаж е запазено във височина от един до два реда обработени гранитни квадри подредени плътно един до друг. В централната част на проучвания участък е открит камък с издълбан улей в него. Улеят е с ширина от 30 см в западния си край до 20-15 см в източния, дълбок е 9 см. Този камък се явява част от отводнителен канал за извеждане на отпадните води извън стената. Каналът маркира със сигурност ходовото ниво.

Във вътрешността на укрепеното пространство са проучени 5 кв. м. Те са част от сондаж 4. Културният пласт е напълно унищожен от иманярска дейност. Неговата дебелина е около 0,60 м. До запазен културен пласт в сондажа не се достигна.

Участък пред вътрешното лице на западната стена е разбит от иманяри. При тяхната дейност е разкрито лице на стената с дължина 6,30 м. Субструкцията е от един ред камъни с необработени лица, наредени хоризонтално и плътно един до друг. Те се издават напред (до 0,17 м) във вид на цокъл пред запазените два реда от суперструкцията. Перпендикулярно на тази стена има разкрит участък от стена ориентирана И-З. Вероятно това е част от стената, която е преградна за следващо помещение.

Откритите находки при проучването на обекта са от изцяло нарушения културен пласт. Те включват голямо количество замазки (особено пред северната стена) и битова керамика с кафяв, сив и тъмно червен цвят, изработена на ръка и колело. По-голяма част от керамиката се отнася към КЖЕ. Открита е и римска битова керамика, изработена на ръка и колело. Сред останалите находки са няколко тежести за стан с пирамидална форма, както и осем монети – седем бронзови и една сребърна. Бронзовите монети се отнасят към втората половина на IV – началото на V век. Сребърната монета е денар на императрица Фаустина, съпруга на Марк Аврелий, сечена в периода 161-175 г.

Наблюденията които бяха направени при разкопките са следните:

Проучваният обект е укрепен по цялата си площ. Крепостната стена е изградена след предварителна планировка и разбира се съобразявайки се с особеностите на терена. Градежът е от обработени квадри. Дебелината на зида е от 2,80 до 3,00 м. Изграден е на сухо. Техниката на градеж е псевдоизодомна – двуредна ортостатна, от два реда ортостати, редуващи се ниски и високи.

Основите са от по-грубо обработени гранитни блокове с различна големина, но строго подравнени, които се издават напред пред стената, като своеобразен цокъл. При южната и северната стена в градежа е използвана материковата скала. Съвпадението на фугите през ред е по-скоро изключение и трябва да се подчертае, че не е търсено такова съвпадение. Това обаче се компенсира от добрата обработка на лицевите повърхности. Част от блоковете от ниските редове навлизат дълбоко в емплектона, като действат като анкери и създават много устойчива структура на зида. Емплектонът е от ломени камъни с кал. Обработката на квадрите е фино рустициране. Строителният материал, начина на обработката му и техниката при изграждане на цялата стена е еднакъв. Няма никакви видими следи от преустройство и преправки на стената.

Особеностите на структурата на зида са предопределени от разположението на обекта върху малка площ на връх, поради това външното и вътрешното лице са разположени на различни нива.

На този етап обектът може да се датира около средата на IV в. пр. Хр.

№ 23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОПОВО, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ

Даниела Агре

Спасителните археологически разкопки се проведоха под ръководството на Даниела Агре в периода от 13.07. до 13.08.2006 г.; зам. ръководител е Ил. Илиев РИМ Ямбол. Участници в екипа: Д. Дичев – НИМ; Ст. Бакарджиев – РИМ Ямбол, Г. Илиев – РИМ Ямбол; Т. Борисова – ИМ Правец; М. Занева, Хр. Христова, М. Николов, Ат. Атанасов, Д. Гюрджийска – магистри по археология; Хр. Христов – ЕМ Елхово.

Т. нар. Голяма Поповска могила се намира на около 4 км южно от с. Попово, община Болярово. Могилата има формата на сегмент от кълбо. Тя е с размери: диаметър 48 м; височина от И – 5,50 м; от З – 6,30 м; от Ю – 6,60 м; от С – 6,80 м.

В могилата са разкрити 39 гроба, от които 12 от РБЕ (гроб № 10, 12, 18, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 38 и 39 – празен); 20 от КБЕ (гроб № 1–2, 4–5, 7–8, 11, 13–17, 19–25, 27); 1 от РЖЕ (гроб № 34); 1 от КЖЕ (гроб № 26), 4 вероятно от КБЕ (гроб № 6, 9, 32, 35); 1 вероятно от средновековието (гроб № 3).

Дванадесет от гробовете в могилата се датират във втората фаза на РБЕ епоха. Четири от тях принадлежат на ямната култура (гроб № 28, 36, 37, 39). Мъртвите са полагани в средата на дълбока гробната яма по дължината ѝ, така че ориентацията на ямата е еднаква с ориентацията на скелетите. Скелетите са ориентирани в повечето случаи в посока И-З с глава на запад с известни отклонения. Мъртвите са полагани по гръб, глава леко наведена напред и свити в коленете крака. Ръцете са изпънати надолу до тялото. Охра се открива най-много около черепа. Четирите ями имат дървено покритие. Върху късите стени на ямата напречно са поставяни три или четири по-тънки греди (с кръгло сечение). Върху тях, надлъжно на гробната яма, са поставяни по 6 или 7 плоски греди.

Ямата обозначена първоначално като гроб № 39 е с правоъгълна форма, заоблени краища и размери: 1,50 x 1,05 x 0,93 м. Вкопана е в материка с ориентация СИ-ЮЗ. Ситуирана е почти в геометричния център на могилата. Върху късите страни на ямата, върху гредите, са поставени два масивни необработени гранитни блока. Пълнежът ѝ е от черна пръст. По вътрешните ѝ страни са открити следи от органика. Никакви археологически материали не са открити в нея. От територията на България, подобни ями, без погребение, в могили от РБЕ са известни от некропола Горан-Слатина (могили II и VI), които са с много по-големи размери от тази в Поповската могила.

Местоположението им, липсата на погребение, както и други археологически материали, позволява те да се разглеждат заедно, като се търси обяснение извън погребалния контекст.

Гроб № 37 се ситуира в СИ сектор на могилата, вкопан е в материка. Ориентиран е СЗ-ЮИ. В него е открит силно натрошен череп, от който липсва горната челюст и цялата лицева част. На ЮИ под черепа е открита раменна кост без епифизи. Върху тази кост има следи от охра. По вътрешната периферия на гробната яма са открити 8 дупки от колове. Наличието на тези дупки подсказва за вероятността ямата преди да бъде покрита с дървени греди и засипана, да е имала друго дървено съоръжение.

Яма № 39 и гроб 37 са единствените съоръжения от могилата вкопани в материка. Възможно е тези ями да са изградени заедно и да са в някаква взаимовръзка. След приключване на обредите върху тях е насипан първичният могилен насип.

Гроб № 28 е вкопан почти в центъра на могилата. Гробната яма е с правоъгълна форма, ориентирана И-З. В нея са открити само костите от ръце леко свити в лактите. Те са обилно посипани с голямо количество тъмно червена охра. Цялото дъно на ямата е обилно покрито с парчета от тъмно червена охра. Аналогия за начина на погребване, както е в този гроб, на територията на България липсва.

След всяко едно погребение от ямната култура могилата е донатрупвана и е придобила следните размери: височина 3,20 м; диаметър 27,00 м.

Останалите гробове от РБЕ са вкопани във вече съществуващия могилен насип. При тези гробове липсва дървено покритие. Скелетите са ориентирани в повечето случаи в посока И-З с глава на запад с известни отклонения. Позите, в които са погребвани мъртвите са по гръб, глава леко наведена напред и свити в коленете крака, които са паднали по-късно в различна посока. Ръцете са положени в областта на таза. Върху скелетите се открива червена охра, като най-силно са обагрени черепът, ходилата и китките. Късове червена охра са поставяни най-вече до главата и върху дъното на гробната яма.

Инвентарът в гробовете от тази епоха се свежда до накити – спирали за коса от сребро и злато. Накитите открити в гробовете от Попово намират паралели сред инвентара от гробове от днешна България, Сърбия, Румъния, Молдова и Украйна, като датирането им навсякъде е във втората фаза на РБЕ.

След извършване на всички погребения от РБЕ могилата е добила следните размери: диаметър 50,00 м и височина 5,00 м.

През КБЕ в могилата са извършени 20 погребения, без тя да се донасипва. Всички погребения, с изключение на гроб № 27, са вкопани в южната ѝ половина. Гробните ями, с малки изключения, не се очертават на терена. Резултатите от разкопките показват, че всички погребения са извършени с трупополагане в поза хокер, най-често наляво. Ръцете са поставени пред гърдите, свити в лактите, краката са свити в остър ъгъл. Ориентацията е различна, повечето са с глава на юг. В гробовете се откриват само малки бучици червена охра, поставена най-вече пред лицето, а в някои от тях са поставени керамични съдове. Съдовете се откриват в областта на ръцете. Те са от типове характерни за КБЕ. На база на керамиката, гробовете в които тя присъства следва да се отнесат към последната фаза на КБЕ.

През РЖЕ почти в центъра на могилата на нивото на гробовете от РБЕ е извършено погребение. Гробът (№ 34) е интересен с това, че тялото е поставено в своеобразен ковчег, факт, от тази епоха, регистриран за пръв път в Тракия. Скелетът е с дължина 1,80 м, ориентиран И-З, с глава на запад. В гроба е открита двуспирална бронзова фибула и железен нож. Фибулата е от тип БI2 по Д. Гергова. Типът е разпространен от края на VII–VI в. пр. Хр.

През КЖЕ в могилата е извършено едно погребение (гроб № 26). Ритуалът е кремация, останките от нея са събрани в урна, за похлупак на урната е послужил половин керамичен съд изработен на ръка. Кремацията е извършена по всяка вероятност в близост до мястото, където е положена урната. Този гроб се датира в края на V-първата половина на IV в. пр. Хр. След това погребение върху могилата е насипан нов могилен насип и тя е добила сегашният си вид.

Резултатите от проучването на могилата са от голямо значение за изясняване на развитието на ямната култура на територията на България, както и континуитета между отделните фази на самата БЕ.

№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ

Даниела Агре

Могилата се проучва спасително. Разкопките се провеждат под ръководството на Даниела Агре, със зам. ръководител Ст. Бакърджиев, РИМ-Ямбол. Разкопките се проведоха от 13.08. до 26.09.2006 г. В тях взеха участие специалисти археолози, магистри и бакалаври по археология, художник, керамик – реставратор, студенти по археология от СУ "Св. Кл. Охридски" и ВТУ.

Могилата е разположена на около 1 км ЮИ от с. Стройно. Известна е сред местното население под името Райкова или Райкина могила. Има полусферична форма, като в най-високата си част е полегата. Ров с ширина около 10 м опасва цялата ѝ периферия. Могилата е с размери: височина 10,00 м, диаметър 88 м. Разделена е на четири сектора. Върху целия ѝ насип са заложени 11 сондажа с размери 10,00 х 1,00 м, с дълбочина между 1,70 и 2,20 м. Целта на сондажите бе откриването на по-късни структури в насипа. Такива не бяха регистрирани. През 2006 г. изцяло са проучени СИ и ЮИ сектор на могилата. В тези сектори не бе открито гробно съоръжение или друга структура, която да се свърже с издигането на могилния насип. Той се състои от разнородни по състав и цвят пластове. По тази причина много добре се проследява последователността на насипване на могилата. Тя е следната: първоначално е насипан землен вал, с който приблизително е очертана периферията на бъдещата могила. Вторият етап на насипване е от вътрешната страна на валовете към центъра. Това насипване е с височината на валовете. След това е запълнено останалото пространство. Във височина, насипването на могилата е продължило да става от периферията към центъра.

В западната периферия на могилата (в сондаж № 3, на 39 м западно от т. 0, до профила И-З) е разкрито съоръжение, състоящо се от малки ломени варовикови камъни, строителна керамика и хоросан, ориентирано строго И-З. То е с дължина 2,30 м и ширина 1,50 м. Покритието от тухли следва денивелацията на терена. Между тях се откриват отделни бучки хоросан. Най-голяма концентрация на камъни има в централната част на съоръжението. След демонтиране на камъните и тухлите стана ясно, че те са поставени върху античния терен, без да покриват други археологически материали. На база на тухлите тази археологическа структура следва да се отнесе към I-II в., като предназначението ѝ на този етап остава неясно.

След цялостното проучване на могилния насип в източната половина на могилата се премина към отнемане на 0,20 м пласт чернозем, върху който е издигната могилата. Целта бе евентуалното откриване на негативни структури, вкопани в материка. По този начин бяха локализирани три гробни съоръжения от КЖЕ.

Гроб 1 – Координати: от т. О на изток 3,40 м; на север 1,85 м; дълбочина 10,00 м, в черния (смолник) пласт. Гробът представлява кремация поставена в урна. За урна е послужила част от амфора, която е захлупена с висок съд, изработен на ръка. В дъното на амфората, между костите и пепелта от кремацията е открита много силно корозирала желязна фибула тракийски тип. До урната са поставени две керамични чаши, изработени на ръка.

Гроб 2 – Координати: от т. О на изток 0,90 м; на юг 0, 70 м, дълбочина 10,00 м. Гробът представлява кремация в урна. В урната са поставени две силно горели и в много лошо състояние железни фибули тракийски тип и една бронзова игла. Урната е похлупена с друг съд, до който е поставена чаша, изработена на ръка.

Гроб 3 – Координати: от т. О на север 3, 75 м; на изток 0,75 м; дълбочина 10,00 м. Гробът представлява кремация в урна. За урна е послужила дълбока купа изработена на ръка. Тя е захлупила частите от кремацията, които са поставени на купчинка върху терена. До урната е поставена половината от съд изработен на колело. Урната, заедно с останалите съдове е затрупана с малка купчина от ломени камъни.

Урната от гроб № 1 е амфора, внос от Тасос. Типът е разпространен в края на първата четвърт на IV в. пр. Хр. Желязната фибула от гроб № 1 и двете фибули от гроб № 2 са идентични. Те се отнасят към тип I, подтип I A по Домарадски – време на разпространение първата половина на IV в. пр. Хр. Останалите съдове от трите гроба са характерни за периода V-IV в. пр. Хр. На база на материалите датата на трите гроба следва да се постави в първата половина на IV в. пр. Хр.

Проучването на обекта ще продължи през настоящия сезон.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 РАЗПОЛОЖЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУМОВО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Даниела Агре

През сезона продължи проучването на оставалия непроучен през 2005 г. сектор от могилата разположена в землището на с. Крумово градище, община Карнобат. Ръководител на разкопките Даниела Агре; зам. ръководител – н.с. Димчо Момчилов – ИМ Карнобат. Разкопките са проведени в периода от 08.10.2006 г. до 16.10.2006 г.

През 2005 г. изцяло бе проучена южната половина на могилата и част от северната. Проследено е нейното насипване. Тя е образувана от две добре разграничени могилки, обединени от трета под общ насип. В могилата не е открит централен гроб. Тя е насипана известно време преди да бъде използвана като некропол. През 2005 г. в нея бяха проучени 8 гроба. Материалите от тях позволяват да се определи хронологическата рамка на използването – от средата до края на II в.

През 2006 г. изцяло е проучен оставалия СИ сектор на могилата. Никакви археологически материали не са открити. Пръстта е сбита, глинеста с жълто кафяв цвят. Оставалият сектор от могилата ще бъде проучен през настоящия сезон. Той е с дължина 12 м и ширина 5,00 м.

№ 26. АВАРИЙНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩ. ЦАРЕВО

Даниела Агре

Могилата, намираща се в землището на с. Синеморец, е проучвана през 1995 г. от П. Теодосиев, Н. Торбов и Н. Теодосиев. В нея са открити археологически материали (огнища, керамика, накити и др.). След тези проучвания на терена е останала само западната ѝ половина. С течение на времето профилите са започнали да се рушат, вследствие на климатичните условия, както и на човешка намеса със земекопна техника за изземване на пръст.

При посещение на могилата през м. август 2006 г. ръководеният от мен екип забеляза в силно нарушения профил на могилата площадка с кремация, отухляване и въглени. Пред част от площадката в насипа бяха нападали малки глинени предметчета и част от антропоморфна фигурка.

За провеждането на аварийните разкопки и проучването на гроба бе заложен сондаж, непосредствено над гробната яма, на повърхността на могилата. Площадката с кремацията се намира в югозападния сектор на могилата, на дълбочина от повърхността 1,30 м. Установи се, че става дума за кремация на място. Погребана е жена с принадлежащите ѝ златни и сребърни накити. Като дар в гроба са поставени и керамични съдове. Вероятно тялото при кремацията е било ориентирано изток-запад, с глава на изток, където огънят е бил най-силен. В кладата бяха открити части от златен венец, златни висулки-бича глава, амфорки, мъниста, голяма част от тях превърнати в стопилки, една запазена обеца – наушник и части от втора идентична, силно стопени сребърни накити, верижки, гривни(?) и др. Върху вече изстиналата клада са поставени сребърни предмети (дискове – сега много силно разрушени и консервирани на място). В гроба са поставени и 2 амфори, едно ойнохое, един лакримарий и железен ключ. Амфорите са късен вариант на тасоските амфори, който не излиза от рамките на третата четвърт на III в. пр. Хр. Лакримарият се отнася към тип VI по класификацията на Аполония, с период на разпространение през втората половина на III в. пр. Хр. На база на откритите материали гробът следва да се датира в последната четвърт на III – самото начало на II в. пр. Хр.

От 27.09.2006 г. до 12.10.2006 г. бяха извършени спасителни археологически проучвания на останалата част от разрушената могила. Разкопките са осъществени със средства отпуснати от БАН, в рамките на 5000 лв. Проучената площ на могилата представлява 2/5 от целия могилен насип. При допроучването на гроб № 1 се установи, че площадката върху която е издигната кладата е с размери 2,00 х 2,00 м. На около 3 м южно от гроб № 1, на около 1,40 м дълбочина от повърхността на могилата, под каменен насип (ломени камъни), бе разкрит втори гроб. Ритуалът е кремация на място, като горенето е много интензивно, от скелета са останали съвсем малко костици. Кладата не е върху хоризонтална площадка, а върху силно наклонен на югозапад терен. Тя е с ориентация СИ – ЮЗ. В гроба е поставен керамичен лакримарий, керамична лампа, богато украсена с растителни и антропоморфни мотиви и миниатюрни керамични предмети, аналогични на откритите в гроб № 1. Всички съдове са строшени на място. Лакримарият е идентичен с лакримария от гроб № 1. Датирането на този гроб може да се постави в средата-края на III в. пр. Хр. На този етап на проучването, може да се допусне, че гроб № 2 принадлежи на дете.

На различни места в насипа на могилата бяха открити фрагменти от амфори, датирани най-общо в III в. пр. Хр.

Двата гроба, проучени от нас, са разположени почти в периферията на могилата и по-средата на могилния насип, място не характерно за извършване на такова богато погребение, какъвто е гроб № 1. На база на отчета на колегите проучвали могилата преди нас, става ясно, че са разкрили ритуални площадки и тризни, керамични и стъклени съдове, които са датирани от тях най-общо в III в. пр. Хр. Може да се предположи, че част от тези ритуали предхождат извършването на погребенията, но най-вероятно са свързани с гроб № 1, а някои от тризните са съпътствали и самото погребение, понеже (съдейки по отчета) са на същото ниво в могилния насип.

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БРИТАНСКИЯ ЕКИП В ПИСТИРОС (ВЕТРЕН), СЕЗОН 2006

София Арчибалд

От 1999 г. насам британският екип прави разкопки в два района на Пистирос: северна част в далечния западен край на тераса АБ1 (квадрати Д19, Д24), както и южна част (квадрат Б21), успоредна на площите, проучвани от М. Домарадски през 1993-95 г.

За разлика от отпадъчните ями, разкрити в по-голямата част от квадратната мрежа през 2001 г., резултатите от сезон 2006 показаха голямо разнообразие от нови контексти свързани с поне две строителни структури, най-вероятно от жилищен характер. Някои от тези контексти започнаха да се разкриват през 2004 и 2005 г. Едната от тези конструкции е разположена в северозападната част на квадрат Б21, а другата в югозападния.

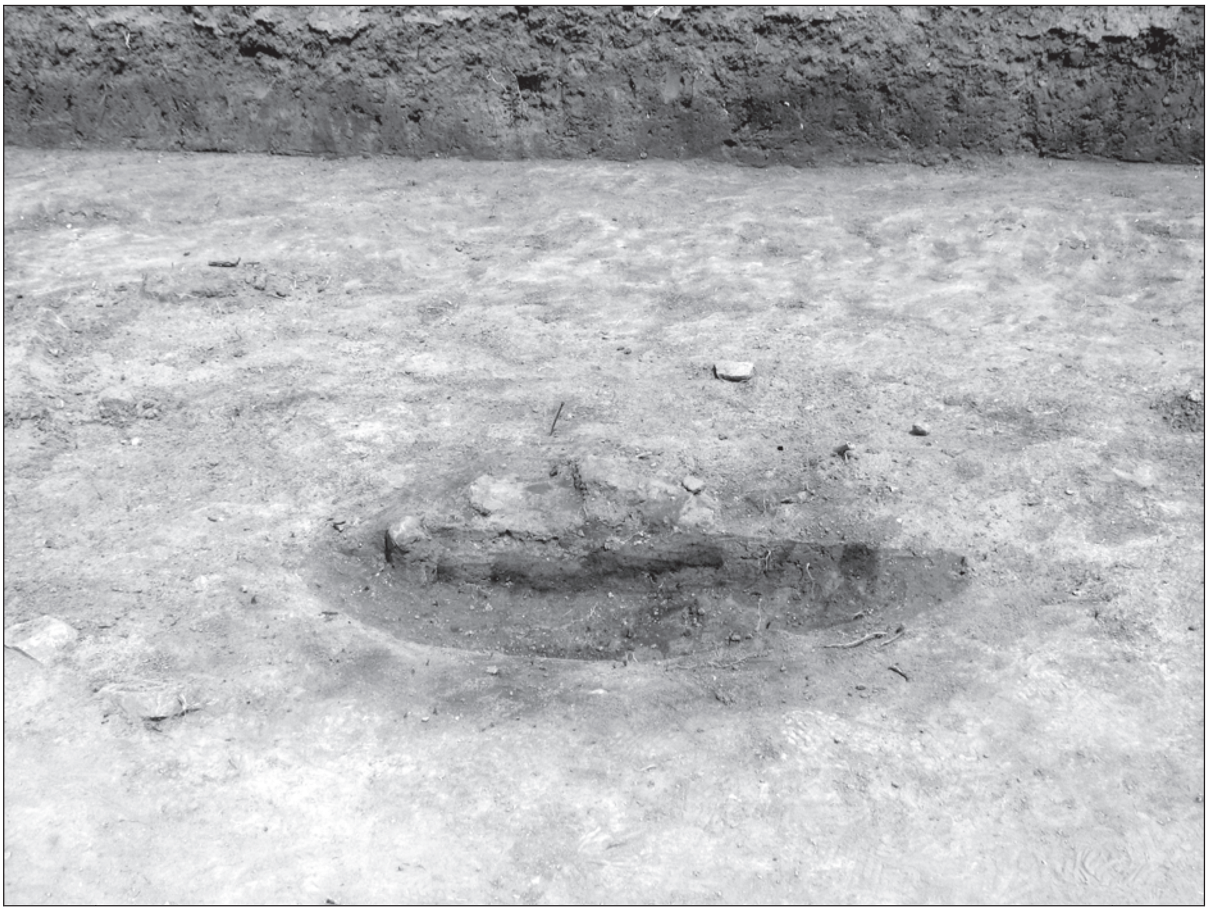

Обр. 1. Глинена пещ, кв. Б21, Емпорион Пистирос

Проучванията продължиха в северната част на квадрата и доведоха до откриването на големи количества метални находки. През 2005 г. фрагменти от бронзови предмети и глинен калъп бяха открити в повърхността на обгоряла глинена структура. Контекстът беше изцяло проучен и идентифициран като пещ. Други фрагменти от бронзови предмети (31) бяха разкрити в северната половина на квадрата през 2006 г. Д-р Матю Понтинг проучи данните за наличие на металургична дейност в този район и заключи, че няма достатъчно количество материал, както под формата на метални находки, така и на метални отпадъци (разкрити предимно чрез флотация), за да се защити хипотезата, че се е извършвало металообработване в квадрат Б21.

Количеството и разнообразието на находките от Пистирос, които могат директно да се асоциират с металообработване в участъка на юг от главната улица е достатъчно, за да предположим, че вторични металургични дейности, вероятно по различно време, наистина са били извършвани някъде в този обхватен район, но сложната ситуация в определени квадрати ни затруднява да посочим точни доказателства. Или същинските металургични пещи са били разположени наблизо и не са открити или местата за коване са били изцяло преустроени и повече не могат да бъдат реконструирани. Редовното преправяне на структури направени от органичен материал се предполага от количеството тухли, плочи и отухлена глина, които се появяват във всички депозити.

Най-северната част на квадрата се оказа относително бедна на структури. Няколко плоски камъни, видими в западната част, в северозападния ъгъл, в северната част и в далечния източен край, бяха свързани през 2005 г. с подобен камък намерен близо до центъра на квадрата. Ако камъните са били опори на стълбове, тогава вероятно са оформяли вид портик, но не и нещо по-солидно. В най-северната част на квадрата това е потвърдено от съществуването на домашно огнище, независимо дали там е имало работилница. Предполагаемият портик вероятно е заобикалял стая на това място.

Край северозападния ъгъл на квадрата, близо до южната му граница, бяха разкрити многобройни силно обгорени глинени фрагменти. В този участък големи концентрации от обгоряла глина са били забелязани и по-рано. Новооткритите фрагменти са добре огладени откъм повърхността, но съдържат дълбоки следи от колове на обратната страна. Очевидно са паднали с лице надолу когато стената или голяма част от нея, се е срутила в южна посока. Пласт обгоряла глина и печени тухли са ясно забележими и в южната част на сондажа, на максимална дълбочина от 0,26 м.

Срутилата се стена е най-ясното оцеляло доказателство за сграда със стени направени от гъсто наредени колове, измазани отвътре и отвън с глина, равно загладена от външната страна.

В изминали сезони в този участък се проучваше сграда от трета фаза. Интериорът се състои от трамбован глинен под. Пещ от обгоряла глина е разположена върху разбита вносна амфора, чиито фрагменти са били използвани при строежа на основата ѝ. Пещта се свързва със сградата, която се интерпретира като наследник на изгорената конструкция, намерена през 2006 г. Почти правоъгълната основа на обгорялата глинена пещ, която е по-ранна от помещението, явно принадлежи към междинна структура.

Погледнато стратиграфски, всички детайли разкрити през 2006 г. в този сектор принадлежат към втора фаза от съществуването на Пистирос.

Сред най-интересните самостоятелни находки от тези нива беше топка гранит с почти кръгла форма, леко сплесната от едната страна. Камъкът вероятно е добит в района на Връшило, на север от Ветрен (консултация Г. Балтаков). Тежестта, 2,20 кг, е равна на топка за балиста от 5 *minas (Лат.)*, един от най-малките калибри в употреба в гръцка Егея. Стенобойна техника от този вид влиза в употреба по време на управлението на Александър Велики и е била значително развита към началото на 3 в. пр. Хр. (Campbell 2003).

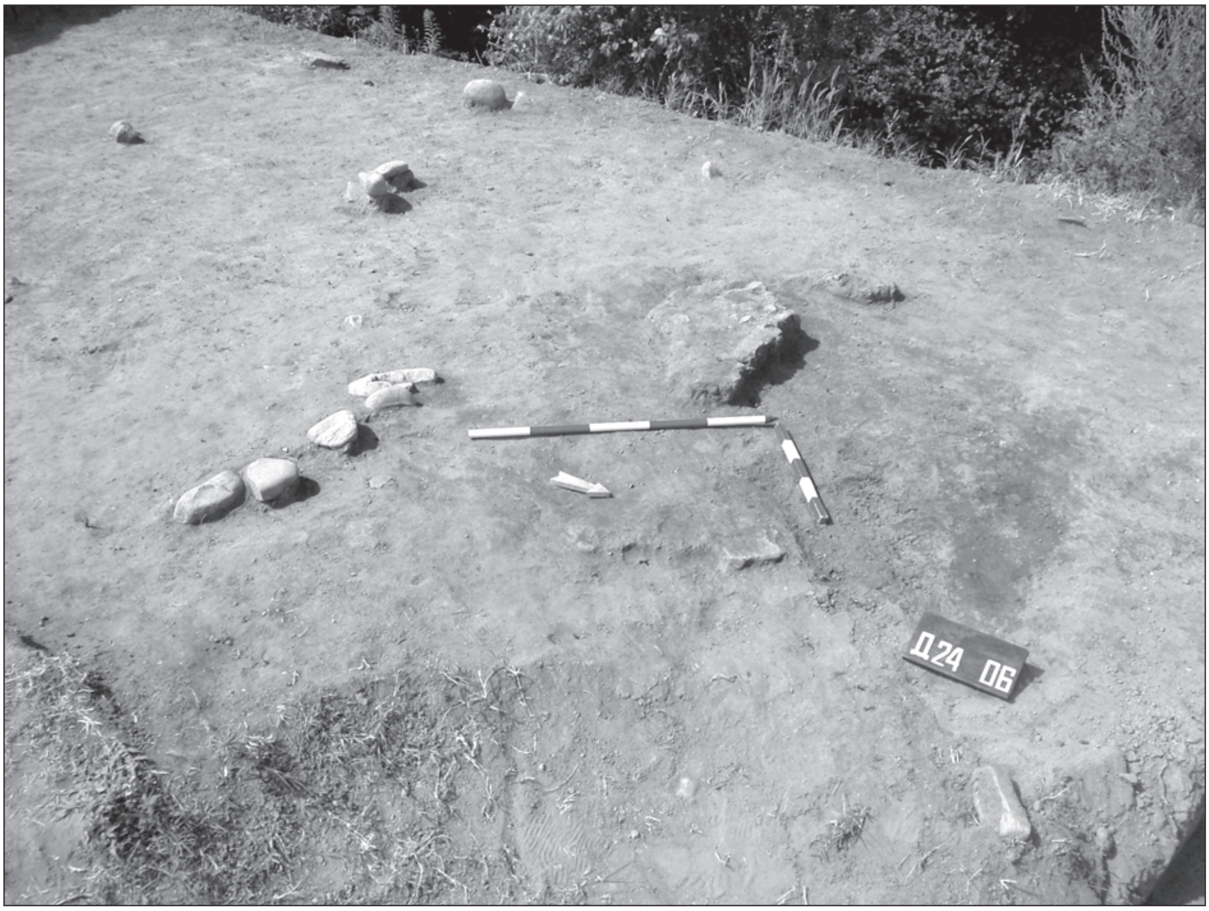

Обр. 2. Ситуация с паднала стена от кирпичени тухли и базови камъни за колове в югозападната част на кв. Б21, Емпорион Пистирос

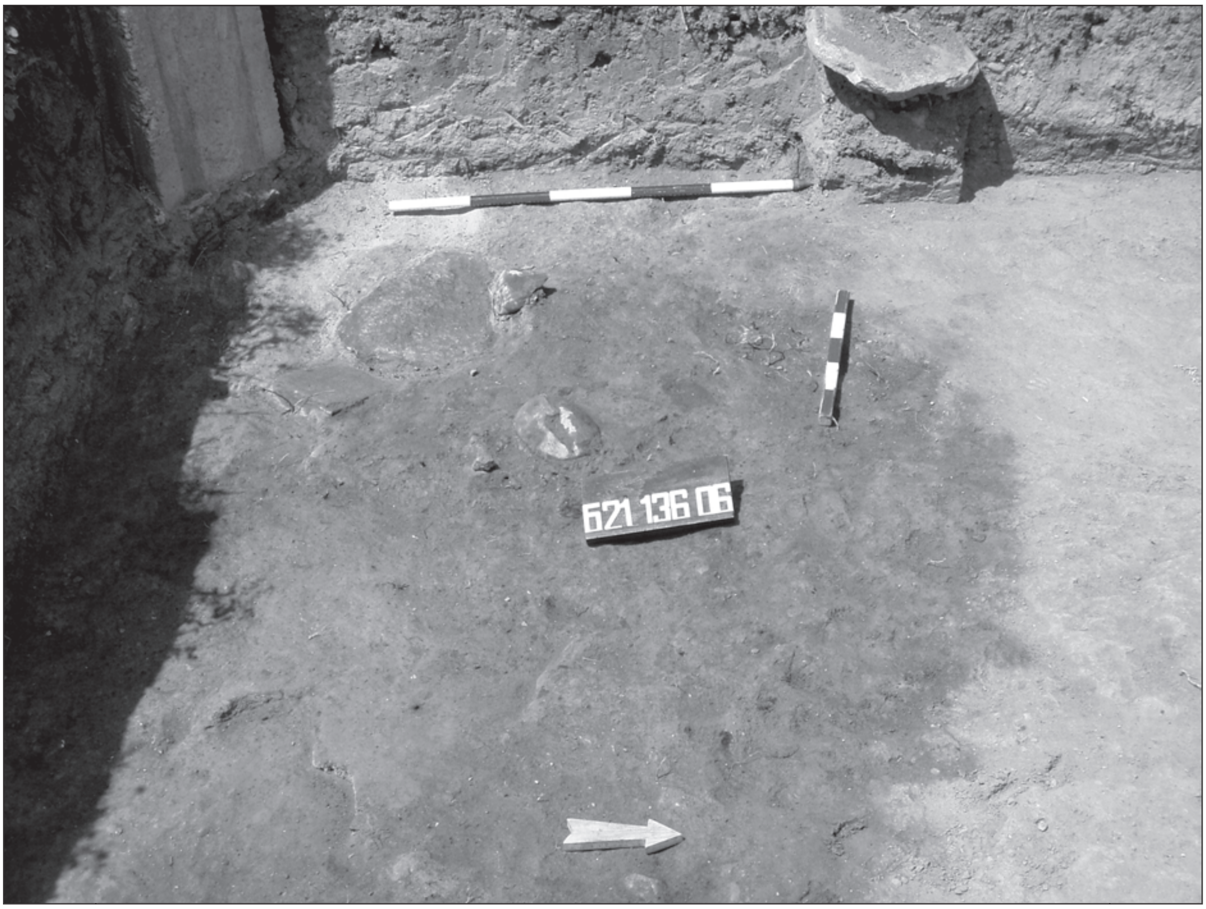

Обр. 3. Глинени подови нива в кв. Д24, Емпорион Пистирос

Проучването в квадрат Д24 е затруднено от съвременните дейности в този район. На източната и северна страна пластове са били активно разрушавани от машини през 80-те години на миналия век. Въпреки това е ясно, че до втората фаза от историята на обекта, в този район е започнало изграждането на жилищни структури, като процесът е продължил без прекъсване в третата фаза. Структурите, които мога да се документират на този етап се отнасят към IV в. пр. Хр. Те се състоят от серия добре огладени подови настилки, свързани със северната половина на квадрата с няколко пещи от обгорена глина. Непрекъсната линия от речни камъни, минаваща приблизително от югозапад до североизток, е забелязана във всеки пласт. Тези гладки, несиметрични речни камъни, със средна широчина от 0,15-0,35 м, са подобни на вида камъни, които могат да се наблюдават при оцелелите стени споени на калов разтвор в други части на Пистирос. Тяхното ориентиране съвпада с посоката на плана на обекта като цяло.

Точно под обработената почва има серия почти хоризонтални контексти, съдържащи строителен материал (керемиди, мазилки), както и сравнително добре запазени животински кости и гърне. Под тези имаше частично запазено очертание на измазан с глина под, разкрит през 2004 г. През 2006 г. беше разкрита друга част от този комплекс в южния край на квадрата.

Животинските останки, които бяха проучени тази година потвърждават жилищния характер на районите описани тук. Ями от кв. Б21 съдържат транжирани кости от едър и дребен рогат добитък, елен, гризачи (вероятно от заек, лат. *Lepus*), както и птичи кости (вероятно от кокошка, лат. *Gallus*).

Литература:

Archibald 2002: Z. Archibald, M. Adams, S. Stallibrass, S. Ovenden. 'A River Port and *emporion* in Central Bulgaria: An Interim Report on the British Project at Vetren'. – Annual of the British School at Athens 97, 2002, 309-351.

Bouzek and Musil 2003: J. Bouzek, J. Musil. A survey of diagnostic examples of Attic Black Glazed and Red Figured fragments from Adzijska Vodenica II, oikoi A and B'. – Studia Hercynia, 7, 2003, 71-77.

Campbell 2003: D. Campbell. Greek and Roman Artillery, 399BC-AD363. Wellingborough, 2003.

Domaradzki 1996: M. Domaradzki. 'Interim report on archaeological investigations at Vetren-Pistiros, 1988-94. – In: Pistiros 1, 13-34.

Domaradzki 2002: M. Domaradzki. An Interim Report on investigations at Vetren-Pistiros 1995-1998. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (Eds), Pistiros 2. Excavations and Studies**.** Prague, 2002, 11-29.

№ 28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВР. ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩ. ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова

Археологическите разкопки на вр. Драгойна се проведоха в периода 1.07.–31.08.2006 г. като продължение на проучванията от 2004-2005 г. с ръководител Е. Божинова и научен консултант – ст.н.с. д-р К. Кисьов.

Проучвана беше централната западна част в рамките на оградената от стената част на върха. Работи се в 10 квадрата върху площ от общо 250 кв. м. (кв. IIIG-I, IVF-J, VF-G) (Обр. 1). Тук, в най-западната част, през 2005 г. бяха проучвани 2 помещения (№ 2 и 3), разположени в 2 стратиграфски пласта. През настоящия сезон продължи проучването им в кв. IIIG, IIIH и IIII. В кв. IIII

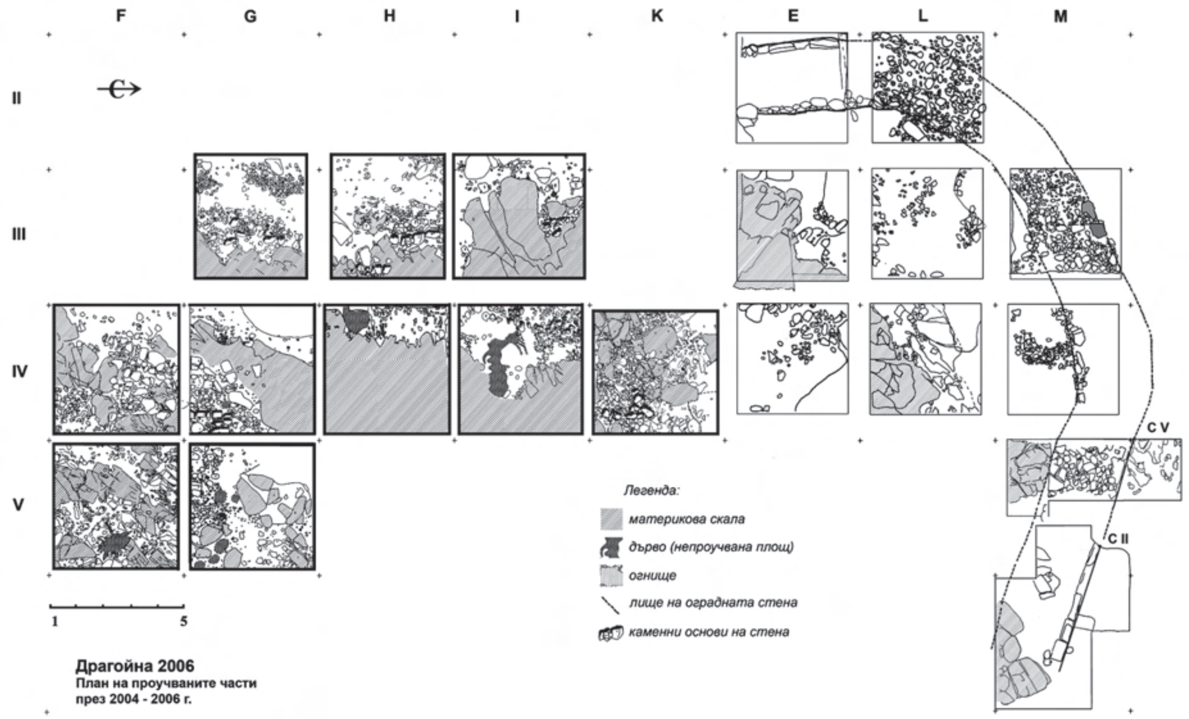
F
G
H
I
K
E
L
M
II
III
IV
V
C V
C II
1
5
Легенда:
материкова скала
дърво (непроучвана площ)
огнище
лице на оградната стена
каменни основи на стена
Драгойна 2006
План на проучваните части
през 2004 - 2006 г.

Обр. 1. План на проучваната площ от обекта през 2004 – 2006 г.

голяма част от пространството е заето от материкова кулминация, която вероятно е използвана за северна стена на сгради № 2 и 3. В горния стратиграфски пласт тук, аналогично на ситуациите в кв. IIIH и IIIG, западната част на квадрата е заета от струпване от необработени камъни от деструкцията на оградната стена. В пласта, свързан с тези деструкции, беше открита местна керамика от елинистическия период, фрагменти от чернофирнисови кантароси и транспортни амфори, сред които и тасоски амфорен печат с дата около 360–350 г. пр. Хр.

В долния разграничен стратиграфски пласт през 2005 г. започна проучването на сграда № 3 – жилищна структура, от която е разкрита източната част от едно помещение с ориентация С-Ю. Структурата заема цялата западна част на кв. IIIH и IIIG (Обр. 2). За северна стена вероятно е използвана високата материкова скала в кв. IIII. Източната стена на жилището опира на плавно спускаща се от изток материкова плоча. Основата на стената е запазена in situ само в северната част, където е изградена от един ред големи (до 50 х 60 см), необработени или грубо оформени местни камъни. Каменното струпване на запад от материковата скала е част от нейната деструкция. Във височина стената е била изградена от дървена конструкция, обмазана с глина. Следи от горели дървета и петна отухлена глина се откриват между и под камъните от тези струпвания в кв. IIIG. Камъните от основата на стената са червени, разкриващи следи от пожар. Помещението продължава в южна и западна посока. Разкритите му до момента размери са 3 х 10 м. Във вътрешността на помещението пластът е сив, пепелив. Разграничени са 3 строителни хоризонта, които се отделят от две подови нива от трамбована пръст с дребни камъчета и мазилки. Към горния хоризонт се отнасят огнище в северния край на жилището и пещ, разположена до източната стена (този стр. хоризонт е проучван през 2005 г.). Под нея, в следващия, 2-ри строителен хоризонт, се открива почти напълно разрушено огнище (№ 2). Отухлянето на почвата под него позволява приблизително да се възстановят размерите му – диаметър около 1,30 м. Частично запазено огнище с част от замазката (№ 3) се открива и в най-долния проучен 3-ти строителен хоризонт. Размерите му не могат да се установят, тъй като по-голямата му, южна част, попада в стратиграфския профил между кв. IIIH и IIIG, а периферията му в северната част е напълно разрушена. И двете огнища са изградени върху основа от дребни камъни и единични керамични фрагменти. В 3 строителен хоризонт в южната част на жилището (кв. IIIG), под пласт от дребни камъни се откриват петна от овъглено дърво. Археологическите материали, произхождащи от вътрешността на жилището, са оскъдни – керамични фрагменти, най-късните от които са от монохромна керамика и чернофир-

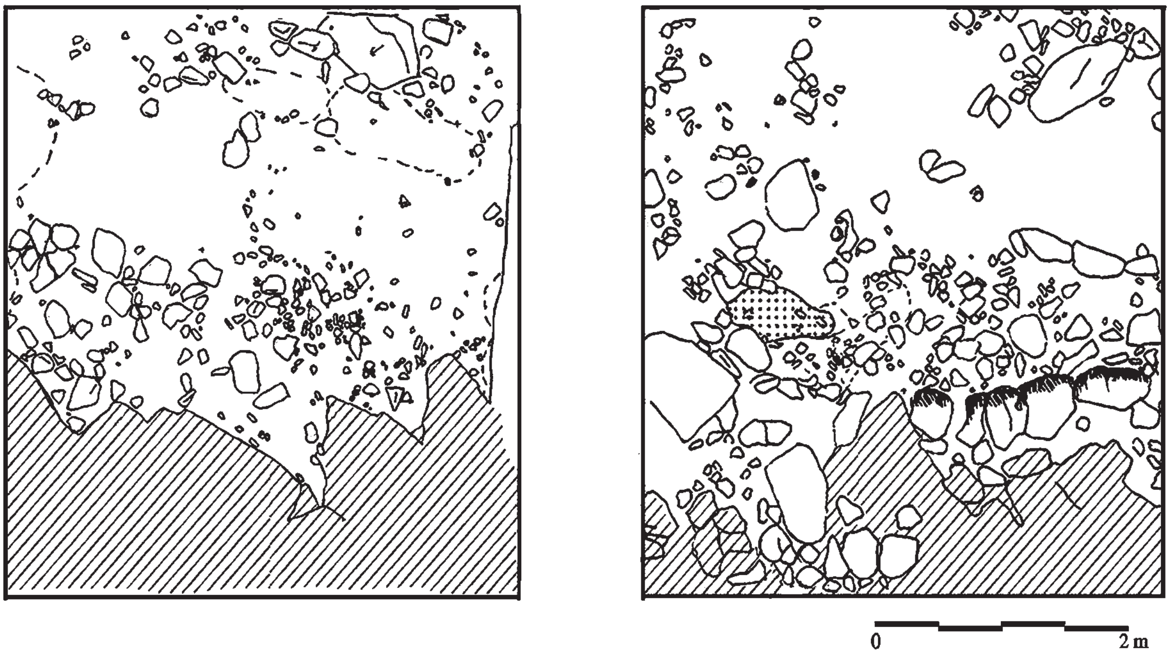

Обр. 2. План на сграда № 3, II-ри жилищен хоризонт (кв. IIIG и IIIH)

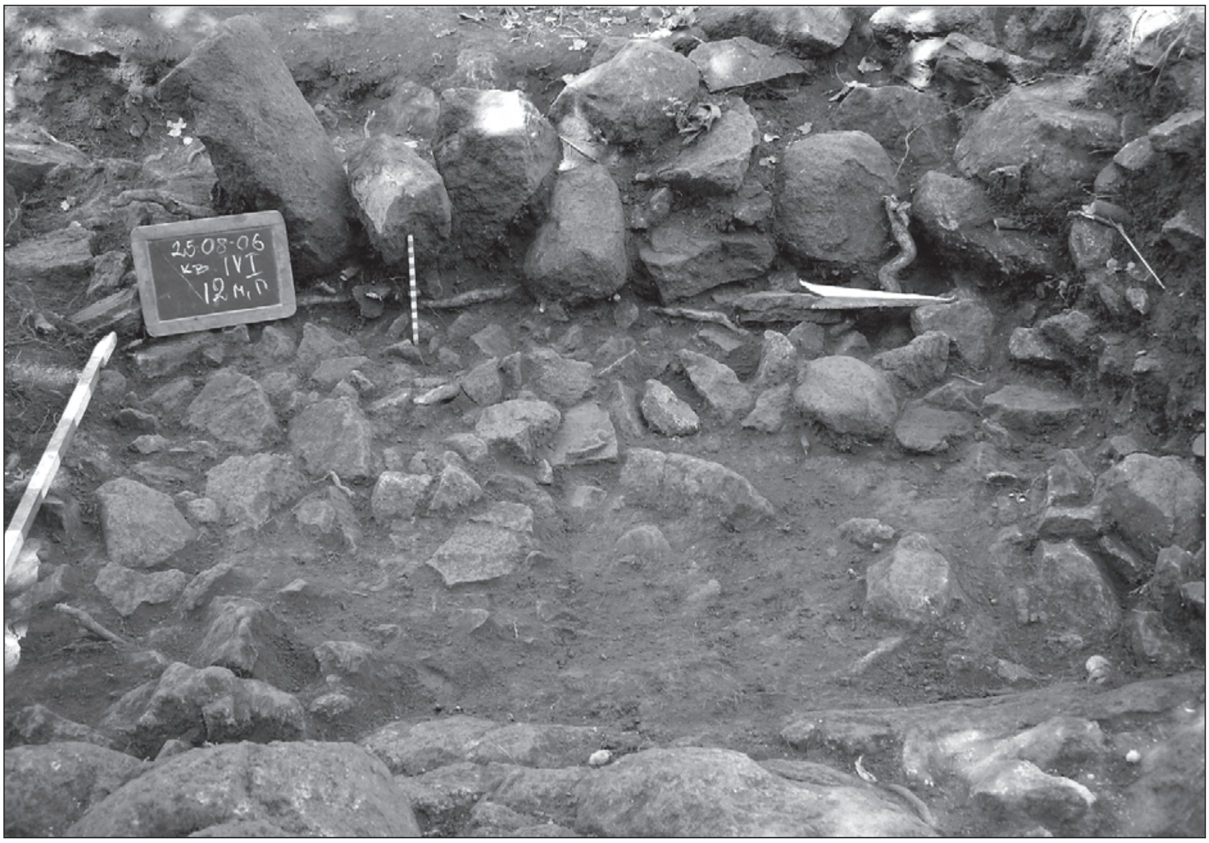

Обр. 3. Каменни основи на стена над заравнения терен (кв. IVJ)

нисов съд. Откриват се и прешлени за вретено и пулове от керамични фрагменти. Грубо изработена антропоморфна фигура се откри под огнище № 1.

За разлика от най-западните проучвани квадрати, където дебелината на културния пласт достигига 1,50 м без да е изчерпан, в източната част на проучваната площ, към най-високата част на билото, той рядко надвишава 0,20 м. Тук материкът се издига високо, след рязък отстъп. В близост до най-високата точка на върха се разкрива част от каменна основа на сграда (кв. IVG, VG, IVF и VF), от която е запазен единствено североизточният ъгъл, изграден от един (С-Ю) – два реда (И-З) големи, грубо оформени камъни (запазени размери на разкрития ъгъл – 1,00 x 1,20 м). На юг и изток основите са разрушени и се разкрива единствено струпване от необработени камъни. В цепнатина на материковата скала, под предполагаемите деструкции на стените, се откри изцяло запазена каменна тесла. Керамиката от пласта, свързан с тази сграда, се отнася към елинистическия период. Това, както и близкият градеж с този на сграда № 2 предполагат едновременното им съществуване.

Каменните основи на няколко зида са запазени в северната част на проучваната площ в кв. IIII, IVI и IVJ, където теренът е зает от издигнати високо материкови кулминации. Културният пласт тук е с максимална дебелина 0,70 м. Вероятно тези стени са част от една сграда (№ 5), ориентирана изток-запад, като се разграничават две помещения, долепени едно до друго. Източното помещение е разположено върху вдлъбнатина на материка – ниша, която е запълнена с пласт от сивокафява, сбита пръст, много дребни камъни, керамични фрагменти и животински кости (Обр. 3). Всички артефакти от този пласт се отнасят към КБЕ. Два от фрагментите са от съдове, правени на бързо грънчарско колело и са идентифицирани като импорти. Единият е с технологичните характеристики на познатата от обекта керамика в LH IIIA стил. Вторият фрагмент е основата на дръжка от съд със сив цвят, вероятно с анатолийски произход. Датата на изграждане на помещението не е възможно да бъде определена на този етап от проучването. Въпреки хомогенността на описвания пласт, той вероятно е насипан с цел подравняване на терена за изграждането на сградата. Керамичните фрагменти от РЖЕ и КЖЕ са единични и се откриват в повърхностния пласт на източното помещение. В пласта, свързан със западното помещение, се откриват значително по-голям брой фрагменти от КЖЕ (елинистически период). Възможно е сградата да е изградена в един ранен период от обитаването на обекта, още през КБЕ, като е използвана и в по-късните периоди с известни преустройства. В подкрепа на последното е и градежът на стените, камъните от основите на които са по-прецизно подредени при западната стена, която е най-добре запазена.

По време на разкопките бяха открити 23 303 керамични фрагмента. Хронологически най-висок е процентът на керамиката от КЖЕ, следвана от тази от КБЕ. Няколко фрагмента от съдове от LH IIIA стил бяха открити преотложени в по-късни контексти, като до момента от целия материал от обекта се разграничават две гобелета, киликс(?) и алабастрон. Сред малките находки са 39 кръгове, оформени от керамични фрагменти, 15 прешлени за вретено, 2 антропоморфни фигури, 4 глинени зара, каменен брус, две глинени мъниста и др. Откритите метални предмети са малък железен трион, железен нож, лък от бронзова фибула и две бронзови пластини.

№ 29. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ПОДМОГИЛНО И ОКОЛОМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРИ СИМЕОНОВГРАД ПРЕЗ 2006 ГОДИНА (ОБЕКТ № 19 ПО ТРАСЕТО НА Ж.П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД)

Анелия Божкова, Петър Делев

През лятото на 2005 г. се проведоха спасителни разкопки на две надгробни могили в землището на Симеоновград, които са част от малък могилен некропол в местността Ванчови чуки (наричана още Герените), на около 1,5 км източно от квартал Злати дол, в участък от км. 258+500 до км. 258+550 по трасето на ж.п. линията Пловдив – Свиленград. Могилите са издигнати на първата надзаливна тераса на десния бряг на река Марица и отстоят на около 1,5 км югоизточно от археологическия обект в м. Асара, който е имал централна роля в селищното развитие на региона от бронзовата епоха до времето на средновековието почти без прекъсване. Открити бяха два централни гроба с представителен инвентар, датиращи съответно около средата на V в. пр. Хр. (могила № 1) и около средата на IV в. пр. Хр. (могила № 2). При проучването на могилите бе документирано наличие на множество керамични фрагменти и други артефакти от ранната желязна епоха в насипите на могилите, както и присъствието на керамични струпвания от същото време в югоизточната периферия на могила № 1. Тази ситуация предизвика предприемането на допълнителни проучвания върху подмогилните и околомогилните пространства, реализирани през 2006 година. След престъргване на хумусния пласт с машина, в пространството около двете проучени могили бяха заложени, проучени и документирани общо 10 сондажа с размери от 2 х 5 м до 2 х 15 м (Обр. 1). Придобити бяха следните резултати:

1. В сондажи № 1, 3, 7 и 8, попадащи в границите на издигнития по-късно могилен насип на могила № 2, на дълбочина от 0,40 до 0,60 м от съвременното ниво бе документиран слой с дебелина между 0,15 и 0,20 м от пръст със сив цвят и пепелява структура, отличаващ се по цвят и състав от околния стерилен терен. Този пласт изобилства с артефакти (предимно керамични фрагменти) от съдове, работени на ръка, с украса, типична за втората фаза на ранната желязна епоха. Пластът не се проследява извън очертанията на могилния насип и това провокира насоката на неговата интерпретация. По всяка вероятност става дума за “погребан” хумусен слой, формиран преди насипването на могилата с културни материали от вече разрушени структури, който е съхранен и запечатан под могилния насип. В околомогилното пространство, пластът вероятно е бил унищожен при по-късни селскостопански дейности.

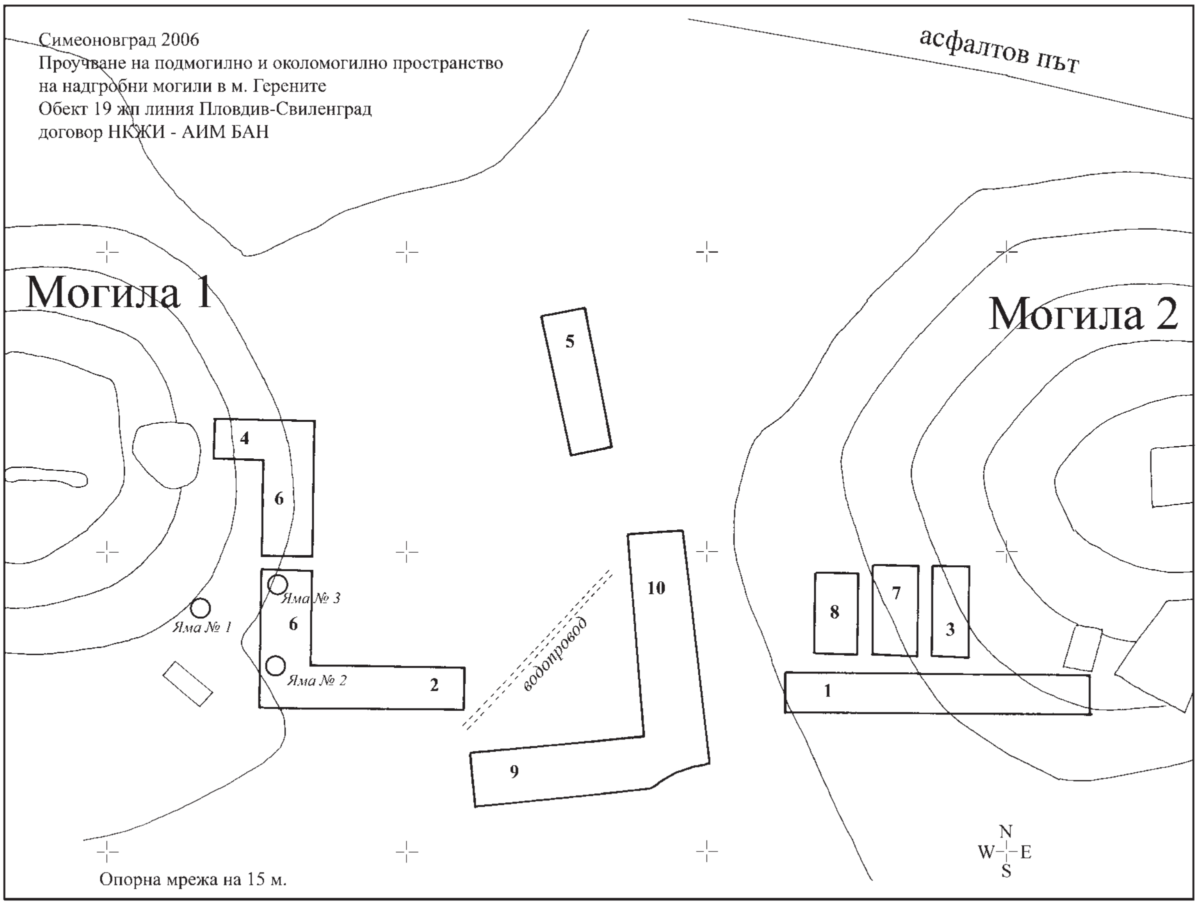
Симеоновград 2006
Проучване на подмогилно и околомогилно пространство
на надгробни могили в м. Герените
Обект 19 жп линия Пловдив-Свиленград
договор НКЖИ - АИМ БАН
асфалтов път
Могила 1
Могила 2
5
4
6
10
Яма № 3
Яма № 1
6
8
7
3
водопровод
Яма № 2
2
1
9
N
W
E
S
Опорна мрежа на 15 м.

Обр. 1. План на проучените сондажи около могили 1 и 2 край Симеоновград

2. В подмогилното пространство на могила № 1 и в нейната периферия, в близост до мястото на разкритите през 2005 година керамични струпвания, бяха открити и проучени три негативни контекста – ями. И трите структури се характеризират със сравнително малки метрични данни – диаметър на устията от 0,60 до 1,20 м и дълбочина от 0,20 до 1,10 м. Устройството на ямите е просто, а формите им – конвенционални. Яма № 1 е с форма на къс цилиндър, яма № 2 – с полусферична форма и яма № 3 – с форма на пресечен конус. Запълнителите са от кафява сбита пръст (при ями № 1 и 2) или мека, пепелява пръст със сив цвят (яма № 3). Съдържат традиционните елементи като дребни камъни, керамични фрагменти, животински кости, парчета мазилки, фрагменти от прешлени. По-интересна и богата по отношение на устройството и инвентара си е яма № 3. В нея бяха открити множество керамични фрагменти от работени на ръка съдове с разнообразна украса, две големи пирамидални тежести за стан и фрагменти от работени на грънчарско колело съдове с рисувана геометрична украса (Обр. 2). Последните могат да се квалифицират като особено значими находки с оглед на техните вероятни датировка и произход. Фрагментарното им състояние не позволява те да бъдат диагностицирани безапелационно, но някои от орнаментите (като този на вертикалния зигзаг) силно наподобяват известните от Троя (пластове 8 и 9) и еолийския културен кръг декоративни мотиви, свързани с късногеометричната керамика, датирана от края на IX до началото на VII в. пр. Хр. и условно наричана “G 2-3”.

3. Въз основа на придобитите резултати се формира становището, че в прериода на втората фаза на ранната желязна епоха върху проучваната територия е съществувал комплекс от негативни структури – ями. Според извършените върху терена наблюдения, проученият участък представлява западна периферия на комплекса, чието основно ядро, според концентрацията на керамични артефакти, се локализира на изток от местоположението на могила № 2, извън обсега на сервитута на ж.п. линията.

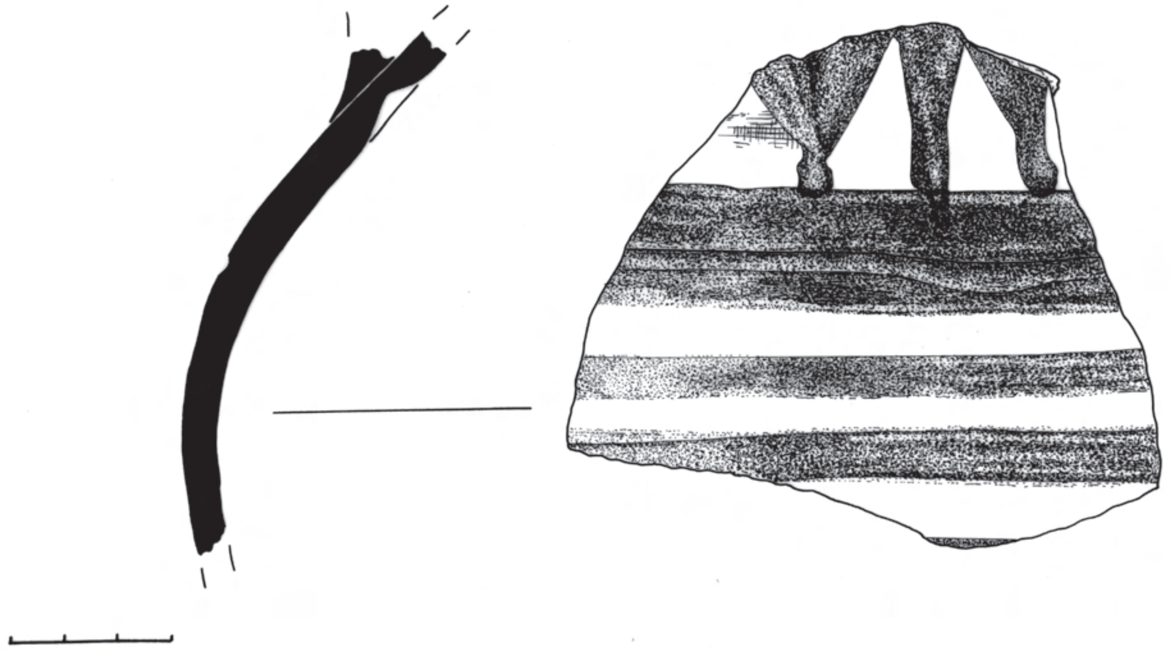

Обр. 2. Фрагмент от импортна керамика с рисувана геометричва украса

Проучването на обекта се осъществи от екип под ръководството на Анелия Божкова и Петър Делев. Участие в теренната работа и обработката на материалите взеха Ирко Петров, Красимир Ников, Десислава Василева, Алена Тенчова, Слава Василева, Владимир Станев и Евгения Иванова.

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ЛИЛОВО, ОБЩИНА ДЕВИН, СМОЛЯНСКА ОБЛАСТ

Борислав Бориславов, Надежда Иванова

През есента на 2005 г. беше регистриран голям могилен некропол в м. Лилово, на 13 км СЗ от гр. Девин. Могилите са разположени по билата на неголеми твърдици с надм. вис. 1330–1400 м. В непосредствена близост има късноримско селище. Южно от него има светилище, разположено върху ясно обособено конично възвишение (диаметър на върха – около 50 м) със заравнена площадка.

Редовните археологически разкопки, през 2006 г., се проведоха през месеците юли, август и октомври. Бяха проучени общо 4 могили.

Могила № 1 е с размери– 17 м С-Ю х 16 м И-З. Като продължение на южния склон на могилния насип се развива цистов некропол от късноримския период, който е с размери 11 м С-Ю и 15 м И-З.

Проучени са четири гроба от КБЕ in situ. Погребалният обред е трупоизгаряне, като останките са полагани в глинени съдове – урни. Сред костите има глинени прешлени за вретено. Като гробни дарове са поставени по една кана и кантарасовидна чашка. Повърхността на съдовете е

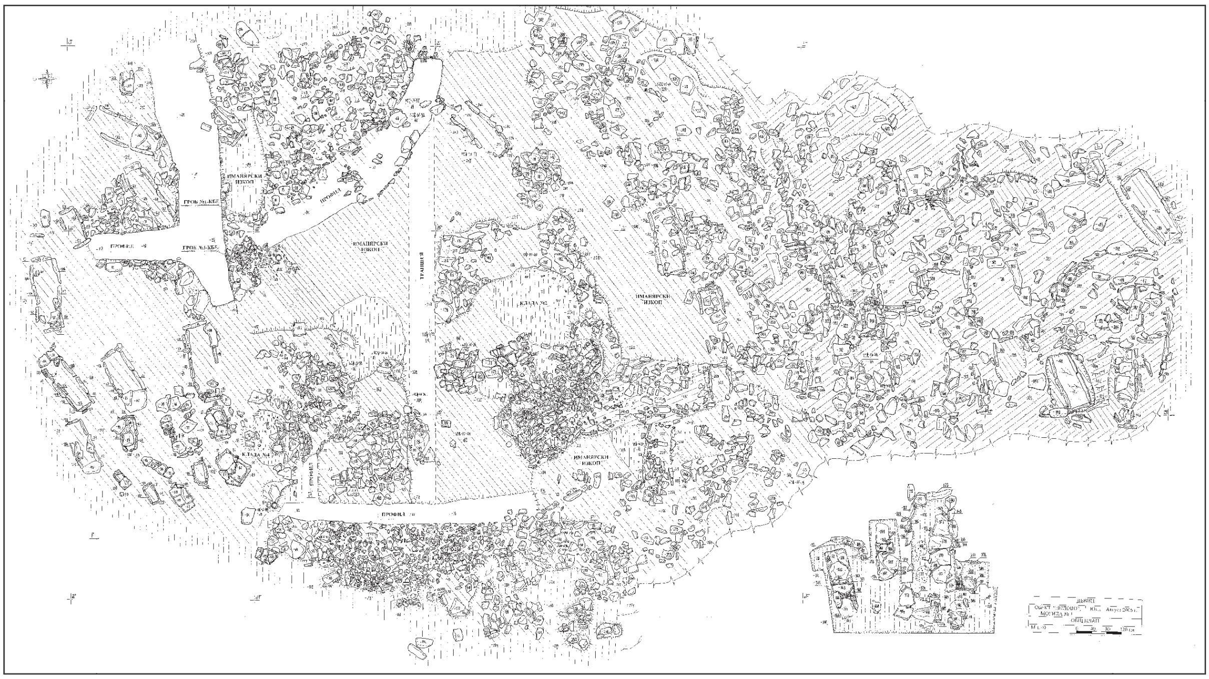

Обр. 1. Могила № 1, общ план

излъскана с графит, а някои от тях са с богата врязана соларна украса, инкрустирана с бяла паста. Гроб № 1 и 2 са в източната половина на могилата, а № 3 е разположен по-близо до центъра и е двоен. Гроб № 4 е вероятно най-ранен и се намира в западната половина на могилата. Гробното съоръжение е с форма на трапец – 3,35/3,10 м (И-З) х на 2,00/1,80 м. От северната страна на изток продължава канал с дълж. 2,20 м, с което общата дължина е 5,55 м (Обр. 2). То е вкопано в ма-

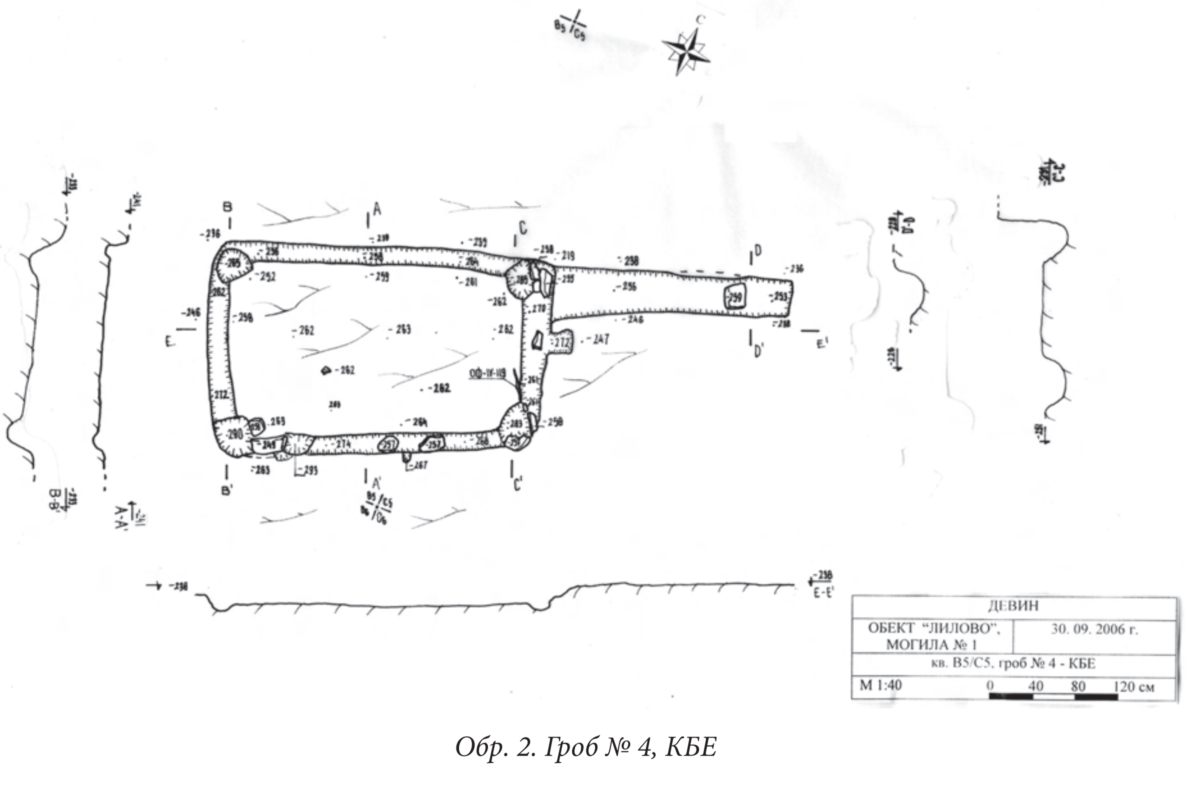
B5/C5
C
A
B
C
D
E
E'
D'
A'
B'
C'
B-B'
A-A'
E-E'
ДЕВИН
ОБЕКТ "ЛИЛОВО", МОГИЛА № 1
30. 09. 2006 г.
кв. B5/C5, гроб № 4 - КБЕ
M 1:40
0 40 80 120 см

Обр. 2. Гроб № 4, КБЕ

териковата скала и е очертано с улей и четири дупки за колове. Възможно е, преди кремацията, тялото да е било изложено за поклонение под навес с дървена конструкция. В рамките на гроба бяха разкрити бронзова рапира, бронзов накрайник от дръжката и 10 глинени съда. На 2,00 СЗ от гробното съоръжение беше проучена клада, в която заедно с останките от горели човешки кости, бяха открити седем златни стопилки от накит (?), фрагменти от горели бронзови предмети и горял глинен прешлен за вретено.

Рапирата (дълж. 70 см, запазена шир. от 2 см в основата на дръжката до 1 см при острието) е първата от този тип, открита при редовни археологически разкопки в България. Тя е близка до микенските рапири Тип А (по Каро) (Karo 1930, Taf. 73, 414, 417; 80, 748, 750; 81, 727, 731), обособени като “Трансилвански рапири” (Bouzek 1985, 34, Fig.7). Оръжието е лято и допълнително шлайфано. При дръжката има скосяване, а по средата острието е с надлъжно профилиран ръб. От двете му страни са врязани по две успоредни линии чрез много остър и твърд инструмент – вероятно кремък. Химическият анализ дава следните резултати: Cu 91,96 %, Sn 7,78 %, Fe 7,78 %. В България най-близките паралели са рапирите от Драма (Kancev, Kanceva-Ruseva 1993, 228, abb.1), Сокол и Йонково (Panayotov 1980, 177, Fig. 2). Тази находка е важно свидетелство за ранните тракo-микенски контакти, както и важен датиращ предмет от затворен комплекс с около 10 съда от почти непознатата първа фаза на КБЕ в Тракия. От същия район има информация и за други находки с микенски произход, което дава основание ЮЗ Родопи да се утвърдят като област, попадаща в т. нар. външна граница на разпространение на Микенската култура (Feuer 2003, Fig. 2; 3; 5).

Могила № 1 е преизползвана през късноримския период – проучени са 70 гроба. Според начина на изграждане, гробовете могат да се обособят в 4 групи. I група – изградени с камъни от късноборнзовия насип с правоъгълна форма, вкопани в центъра на могилата (8, 9, 34). Гробният инвентар включва чашки с три дръжки, паници, бронзови монети, стъклени мъниста от накити. II група – гробове, вкопани в пръстта от насипа – ями с правоъгълна форма (22, 16) – имат богат инвентар. III група – гробове, вкопани в материка – правоъгълни ями, облицовани и покрити с плочести камъни (10-15, 17-21, 23-33, 35-48). Разположени са основно в северната и източната периферия на могилата. Само в 5 от тях има инвентар (10, 18, 21, 20, 35). IV група –имат каменни ограждания с овална форма (1-7, 49-70). Това е характерно за региона – некрополите при Барутин (Кисьов 1998, 36-37, Обр. 9), край Борино (Кисьов 1999, 47-48, 50). Като градеж са идентични с тези от III група, с изключение на гробове 62, 63 и 66 (нямат странични и покривни плочи и са маркирани с камъни в средата на ограждането). Инвентар има в 58, 61, 62, 66, 67.

Ориентацията на гробовете е преобладаващо СИ-ЮЗ, вариациите са в зависимост от позицията им спрямо могилния насип. Практикуваният и в Могила 1 погребален обред – кремация в рамките на могилния насип и полагане на еднотипни дарове – съдове, монети и накити е традиционен за могилните некрополи от III-IV в. в района на Западните Родопи (Кисьов 1999, 45-49, 52). Въз основа на нумизматичния материал цистовият некропол се датира в рамките на IV в. сл. Хр. (монети от Диоклециан, Валентиниан I (или Валенс), Константин I, Констанции II – преобладават).

Могила № 2 е с размери 8,80 м х 9,60 м (в диаметър) и височина 1 м. Намира се около 100 м южно от светилището. Могилният насип е от средно големи ломени камъни и пръст. Под два реда камъни от насипа, в южната половина на могилата е проучена следната ситуация: около монолитен каменен блок, с размери: 92 см дължина, 1 м макс. широчина, 1 м височина са поставени като дарове – два железни върха за копие, две железни двуспирални фибули, желязно ножче и фрагменти от три съда. Фибулите са предварително фрагментирани – отделните части имат различни позиции около каменния блок. Керамиката е с форми, характерни за КБЕ, но е с канелирана украса или изобщо без украса. Близки паралели на откритите в Могила № 2 находки има от могилни погребения до с. Борино (Кисьов 1991, Обр. 6; 10), както и в некропола в м. “Нивата на певеца” в Сборяново (Стоянов 1997, Табл. XVIII, 127, 128; Табл. XIX, 136). Не са открити човешки кости. Могилата се датира в началото на ранножелязната епоха – Х в. пр. Хр. и може да се интерпретира като кенотаф.

Могила № 3 е разположена в подножието на светилището. Размери – 7,20 м (С-Ю) х 9,20 м (И-З), 1,00 – височина. От ЮИ и ЮЗ има иманярски изкопи – от периферията до центъра на мо-

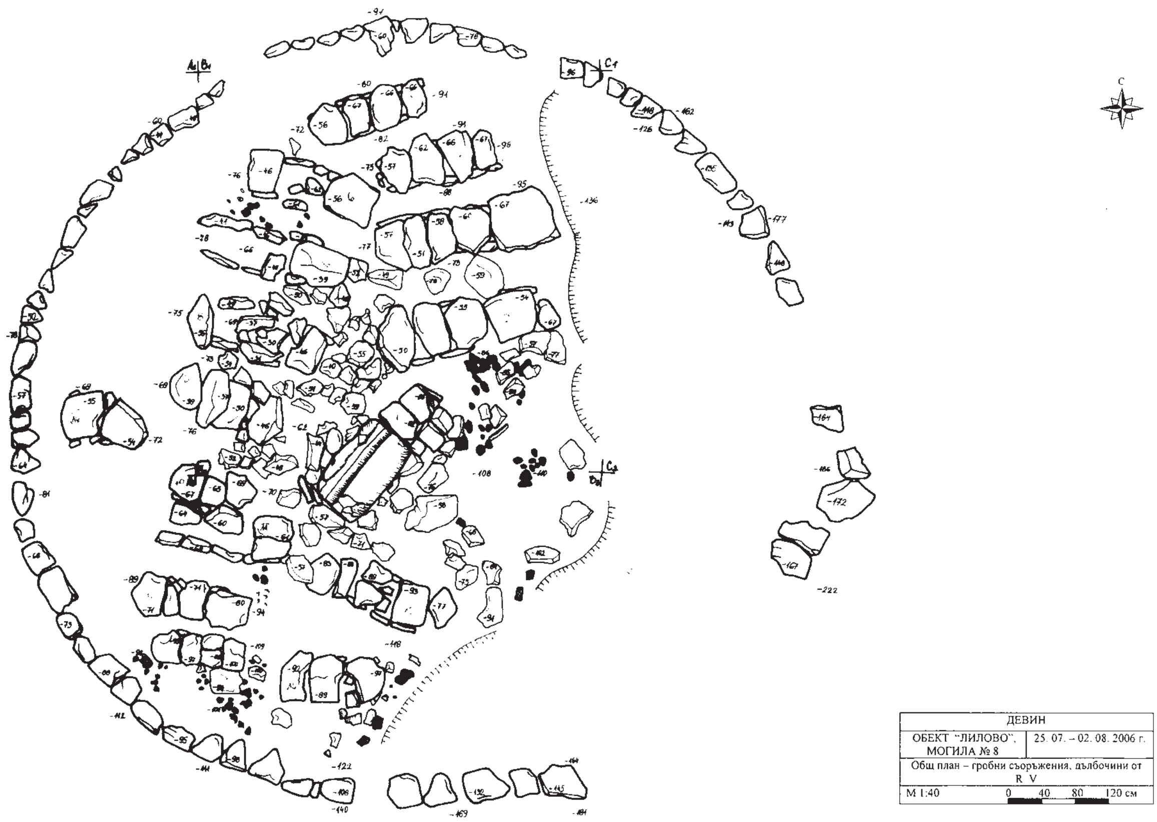
С
ДЕВИН
ОБЕКТ "ЛИЛОВО", МОГИЛА № 8
25. 07. – 02. 08. 2006 г.
Общ план – гробни съоръжения, дълбочини от R V
М 1:40
0 40 80 120 см

Обр. 3. Могила № 8, общ план

гилатата, в които са открити фрагменти от глинени съдове и един прешлен за вретено с форма на пресечен конус. В центъра на могилата беше проучено съоръжение-площадка – 2,40 м дълж., 1,10 м шир., дълб. 0,40 м (ЮИ-СЗ), вкопана в материка и облицована с камъни. Могилата се датира във втората фаза на КБЕ, по-късна е от Могила № 1 и не е преизползвана.

Могила № 8 Разкрита е каменна крепида, с диаметър 10 м, в рамките на която са регистрирани 16 цистови гроба (Обр. 3). Подобна крепида има могила № 10 от некропола Кочан-Сатовча (Gergova 1995, 36, Fig. 4).

Централното съоръжение – саркофагоподобен цистов гроб с отлично обработени каменни плочи (№ 1) е с ориентация СИ-ЮЗ. Близък паралел на гроба е цистата в Могила 4 от некропола Кочан – Сатовча (Gergova 1995, 35, Fig. 3). На дъното на Гроб № 1 е намерен череп, а в пръстта над него – сребърен тетробол на гр. Хистиея, о-в Евбея – II-I в. пр. Хр. До СИ стена на съоръжението, в яма са открити глинена купа, фрагменти от желязна махайра и бронзов обков на кания с украса. Те са били увити в плат, тъкани от който са запазени. Дръжката и част от канията на меча са били от слонова кост. Останалите 15 цистови гроба са вторични и са разположени в две редици С-Ю, 4 от тях имат ориентация СИ-ЮЗ, а 11 – СЗ-ЮИ. В някои гробове има части от човешки кости или инвентар, но повечето са празни. Датиращи находки са: катарама с 2 коланни апликации (втора ½ на IV в. – нач. на V в.), две отворени полиедрични бронзови обеци (кр. IV в. – V в.), мъниста, желязна гривна и два стъклени украсени жетона.

Гроб № 1 и крепидата се отнасят към II–I в. пр. Хр., въз основа на двата сребърни тетробола на о-в Евбея, както и на желязната махайра с кания. Могилата е преизползвана през IV-нач. на V в. сл. Хр., когато са направени останалите 15 цистови гробни съоръжения, а Гроб № 1 е отворен и преизползван.

Проучените през 2006 г. 4 могили са свидетелство както за доста продължителен период на обитаване на местността – от началото на Късната бронзова епоха (XVI-XV в. пр. Хр.), началото на РЖЕ – Х в. пр. Хр., II-I в. пр. Хр. и къснoримския период – III-нач V в. пр. Хр., така и за активни контакти със Егейския регион и Македония.

Литература:

Кисьов 1991: К. Кисьов. Към въпроса за погребалния обичай през ранната желязна епоха в Западните Родопи. – Археология, 4, 1991, 1-8.

Кисьов 1998: К. Кисьов. Археологически свидетелства, свързани с тракийските култови места и практики в Средните и Западните Родопи в периода края на II – I хил. пр. Хр. – Rhodopica, 1, 1998, 31-38.

Стоянов 1997: Т. Стоянов. Могилен некропол от ранножелязната епоха.”Сборяново” I. София, 1997.

Bouzek 1985: J. Bouzek. The Aegean, Anatolia and Europe: cultural interrelations in the second millenium B.C. SIMA, XXIX(= AAE). Goteborg – Prague, 1985.

Feuer 2003: B. Feuer. Cultural Interaction Processes in the Mycenaean Periphery. – In: The Periphery of the Mycenaean World. 2nd International Interdisciplinary Colloquium Lamia 1999. Proceedings. Athens, 2003, 15-24.

Gergova 1995: D. Gergova. Culture in the Late Bronze and Early Iron Age in Southwest Thrace (Upper Mesta and Middle Struma Valleys). – Зборник н.с., 1, Археологија. Скопје, 1995, 31-48.

Kancev, Kanceva-Ruseva 1993: M. Kancev, T. Kanceva-Ruseva. Ein Bronzerapier vom mykenischen Typ aus Drama (Bulgarien) in Museum Nova Zagora. – SASTUMA 2, 1993, 225-228.

Karo 1930: G. Karo. Die Schachtgraber von Mykenai. Munchen, 1930.

Panayotov 1980: I. Panayotov. Bronze Rapiers, Swords and Double Axes from Bulgaria.– Thracia, 5, 1980, 173-198.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СЕМЕРЧЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Борислав Бориславов

През лятото на 2006 година продължиха редовните археологически разкопки на тракийския култов комплекс СЕМЕРЧЕТО до с. Доситеево. Обектът е учебен за студентите от Специализирания лекционен курс *Тракия през КБЕ и началото на РЖЕ*, специалност Археология, СУ “Св. Климент Охридски”.

През този сезон продължи работата на **Сондаж V**, който обхваща най-високата част на светилището. Беше завършено проучването на естествена скална ниша с трапецовидна форма, ориентирана изток – запад и отворена на изток. Размерите ѝ са: 1,60 м (И-З) х 1,30 м (С-Ю). Нишата е заградена напречно от запад с вертикален гранитен блок (Обр. 1).

След разчистването до нивото от миналата година – запечатка от бели кварцови камъни в нишата – олтар, камъните са махнати (деб. 0,30), а под тях е разкрито ниво от мазилки и керамични фрагменти (кантарос; двоен съд с врязана украса, бежов цвят, загладена повърхност – 5,34 до – 5,47 м от RV). Част от мазилките са със следи от плет, а останалата част – изпечени на място. В южната част на заграденото пространство пръстта е сиво-черна, примесена с въглени – вероятно това е събраната пепел след изпичането (дълбочина -5,30 до 5,45 м от RV). В северната част на нишата пръстта е сиво-кафява с отделни фрагменти мазилки (дълбочина – 5,57 до 5,64 м от RV). Керамичните фрагменти са концентрирани в централната и южната част на струпването и са

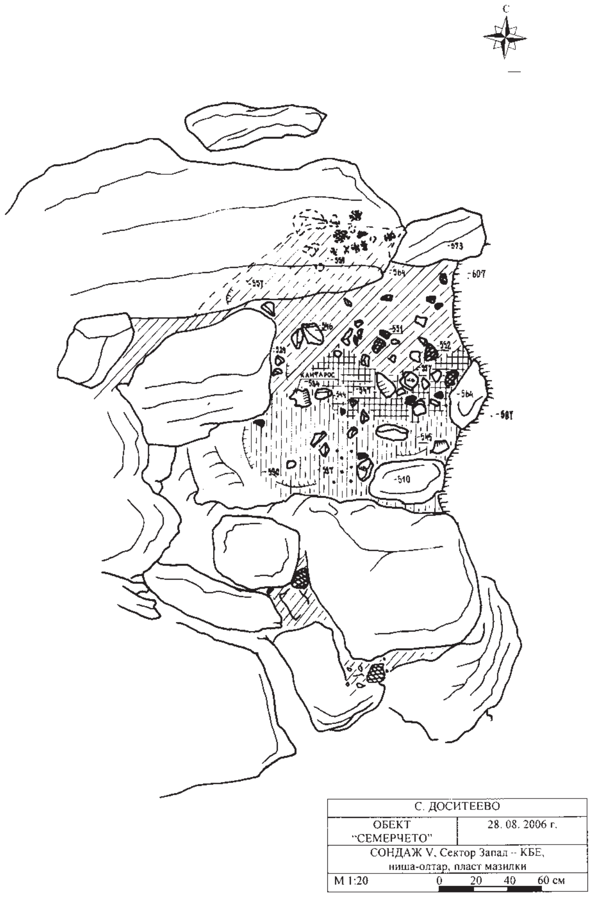

Обр. 1. Сондаж V, ниша – олтар, КБЕ

примесени с мазилки, изпечени при много висока температура. Съдовете са били предварително счупени и примесени с глината, като всичко е било изпечено на място. Фрагментите са споени с мазилките. Не се откриват други материали, освен малки кварцови камъчета. Датировката на цялото съоръжение е КБЕ.

Сондаж VIII Обхваща участък от върха на светилището, на запад от Сондаж V – кв. А2, В2 и ЮИ ъгъл на С2. От юг и изток е оградено от големи скали, на запад достига кв. С2, а на север е ограничено от стръмен склон, спускащ се към р. Балъчка (Лудата река). В източната част на сондажа е оставен контролен профил с широчина 0,80 м и дължина – 4,30 м. Тази площадка е обърната изцяло към "Асарчето" и се намира над най-тясното място на реката – Казана. Целият склон под вертикалните скали е запечатан с ниво от малки и средно-големи камъни. В южната част запълват пространството между скалите, а в северната достигат най-стръмната част на склона. Основно са гранито-гнайси, а на отделни места са положени и кварцови камъни. Пръстта между камъните

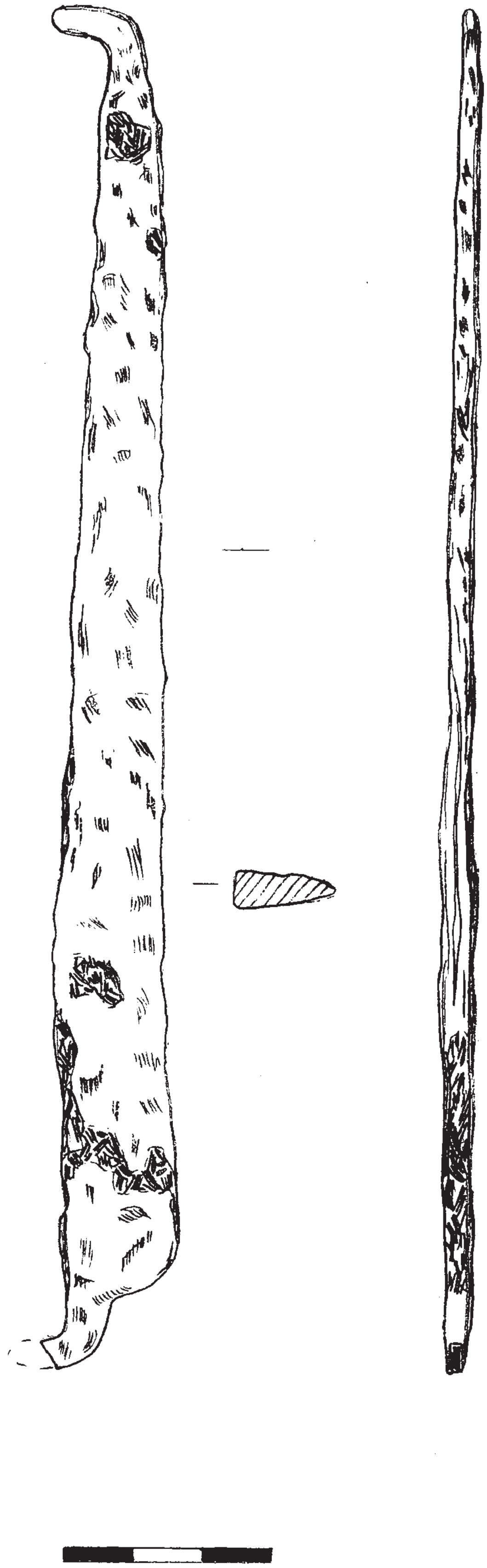

Обр. 2. Сондаж VIII, железен инструмент, ЕЕ

е сиво-кафява. На около 2 м от скалите, между струпване от камъни и керамични фрагменти е открит железен инструмент за обработка на дърво (?) (Обр. 2). На около 0,70 – 0,80 м източно е открито желязно ножче. В северозападната част на кв. А1, между два големи скални блока е намерена желязна махайра. Положена е между гранито-гнайсови и кварцови камъни. Пръстта е сиво-кафява. Дълбочина: от -0,26 м в южната част до - 0,73 м от RIII-W в северната.

В най-ниската (северозападната) част на проучваното пространство (кв. С2) е разкрита обмазка на огнище. Огнището е частично разрушено в северозападния си край поради денивелацията на терена (разпръснато е по склона). Размери: изток-запад – 0,63 м, север-юг – 0,75 м. Обмазката е дебела 2-3 мм и е положена върху насипана и трамбована пръст със сиво-кафяв цвят с дебелина от 10 до 17 см. Дълбочина на огнището – 2,76 м от юг и – 2,86 м от RIII-W от север. Керамиката около огнището (и в цялото ниво) е елинистическа – на ръка и на колело. На 10 см източно от огнището е намерена горяла бронзова монета на Филип Македонски. В близост са намерени 2 глинени прешлена за вретено, фрагмент от глинен модел на колело и дъно на амфора. Размери на проученото до момента пространството: изток-запад – 8,60 м, север-юг – от 3 до 5 м. Денивелацията е голяма. Откриват се отделни фрагменти керамика РЖЕ, което предполага наличието на по-ранен пласт или сруктури в този участък.

През този сезон продължи проучването на **Соднаж III, сектор 2 и Сектор 3** (Централна Южна площадка), където досега са проучени шест нива от ритуална площадка от КБЕ и 2 от прехода към РЖЕ. В западния край на площадката от КБЕ през 2000 г. беше оставен контролен профил, с размери 1 м шир.(И-З) и 2,10 м дълж. (С-Ю). Поради изчерпване на необходимостта от запазването на профила, този участък беше проучен и се достигна до ниво VI на площадката от КБЕ.

ЮИ склон. Южно от площадка КБЕ следва подграждане от средно големи ломени камъни, които оформят тераса, изравняват денивелацията и запълват пространствата между скалите. Подграждането е широко 5,50 – 6 м (И-З) и 3-4 м (С-Ю). Източно от голямата скална площадка има няколко големи скални блока, вероятно отломъци от големите вертикални скали. Те са използвани в подграждането – запълнено е пространството между тях. Южната страна на подг-

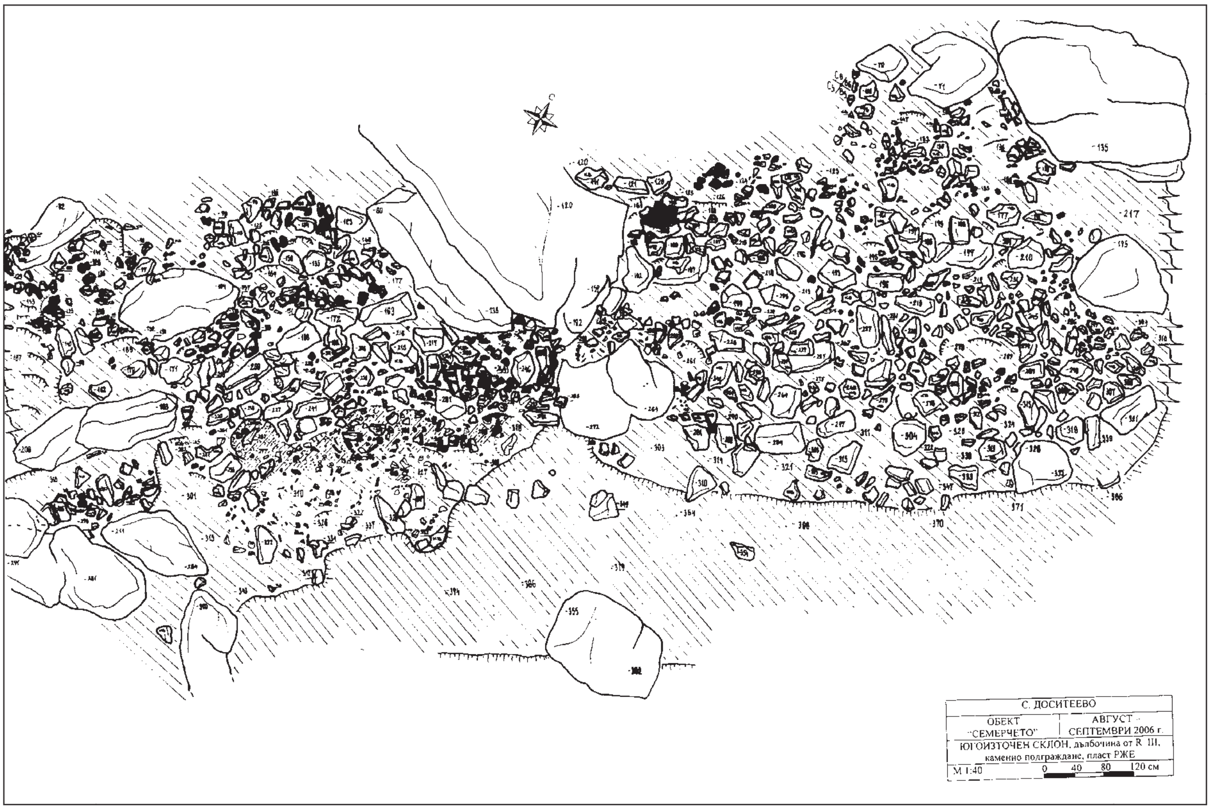
С. ДОСИТЕЕВО
ОБЕКТ "СЕМЕРЧЕТО"
АВГУСТ - СЕПТЕМВРИ 2006 г.
ЮГОИЗТОЧЕН СКЛОН, дълбочина от R III, каменно подграждане, пласт РЖЕ
М 1:40
0
40
80
120 см

Обр. 3. Югоизточен склон, каменно подграждане, РЖЕ раждането е северна граница на ниво РЖЕ. Там са направени ямите, а след тях (на юг по склона) – ниво РЖЕ IV. Възможно е там да е била границата на светилището през КБЕ, т. е. тогава е било по-компактно. През по-късните епохи се е разширявало концентрично навън към периферията и надолу по склона. По близкия участък, до подграждането от КБЕ, е наситен с по-ранна керамика от РЖЕ, а по-отдалечения – с по-късна. Следва пласт КЖЕ (след РЖЕ, надолу /на юг/ по склона) и ограждане в ниската част на склона.

***Пласт РЖЕ* -Сондаж II – III**, *Ниво Ями – кв. D4/C4*

Завършва проучването на ями № 1, 2, 3 и 4, които бяха регистрирани през 2005. Под ямите е разчистено ниво на голяма площ с висока концентрация на керамични фрагменти и кости, пръстта е светло сива, фина – пепел. Ниво "ями" се отнася към РЖЕ II-III (Обр. 3). То е с широчина 1,70 (С-Ю) м, на 2,60 м (И-З) Концентрацията на животински кости и керамика е много висока. Глинените съдове са предварително фрагментирани и разхвърляни заедно с костите. Няма метал. Долната южна граница е с гранито-гнайсови камъни. Южно от това ниво има редица от отделни ломени камъни, които го ограничават от юг и играят ролята на подграждане. Следва по-късно ниво – пръстта е сиво-кафява. Наситена е с фрагменти от големи съдове с щампована украса. То също е с широчина 1,20 – 1,50 м. Керамичните фрагменти принадлежат на РЖЕ – IV.

Пласт КЖЕ, кв. С3. Открит е бронзов инструмент за ювелирна обработка на метал – много добре запазен и огънато желязно ножче. След ракриването на участък с размери 2,50 х 2,50 м е разкрито ниво от керамични фрагменти (вкл. и на колело) и животински кости.

Сектор Асарчето площадка № 2 – (Западна част)

Площадката се намира на склон с южно изложение. През 1997 г. на това място беше проучен олтар с форма на двойна брадва, направен от парчета изпечена глина, датиран в КБЕ. През този сезон беше подновена работата на същата площадка, но в западния ѝ край. Западната част на площадката е с приблизителни размери – широчина около 5,50 м и дължина около 7 м. Размери на проученото пространство – изток-запад – 12,80 м, север – юг – 7,80 м. Дълбочина: в северната част: +22 м от R, а в южната: -40 м от R. Пръстта е кафява, примесена с мазилки в отделни участъци между скалите.

В северната и централната част на кв. В1, бе разчистено струпване от дребни кварцови камъни (Обр. 4). Камъните очертават ограждане с неправилна правоъгълна форма и размери

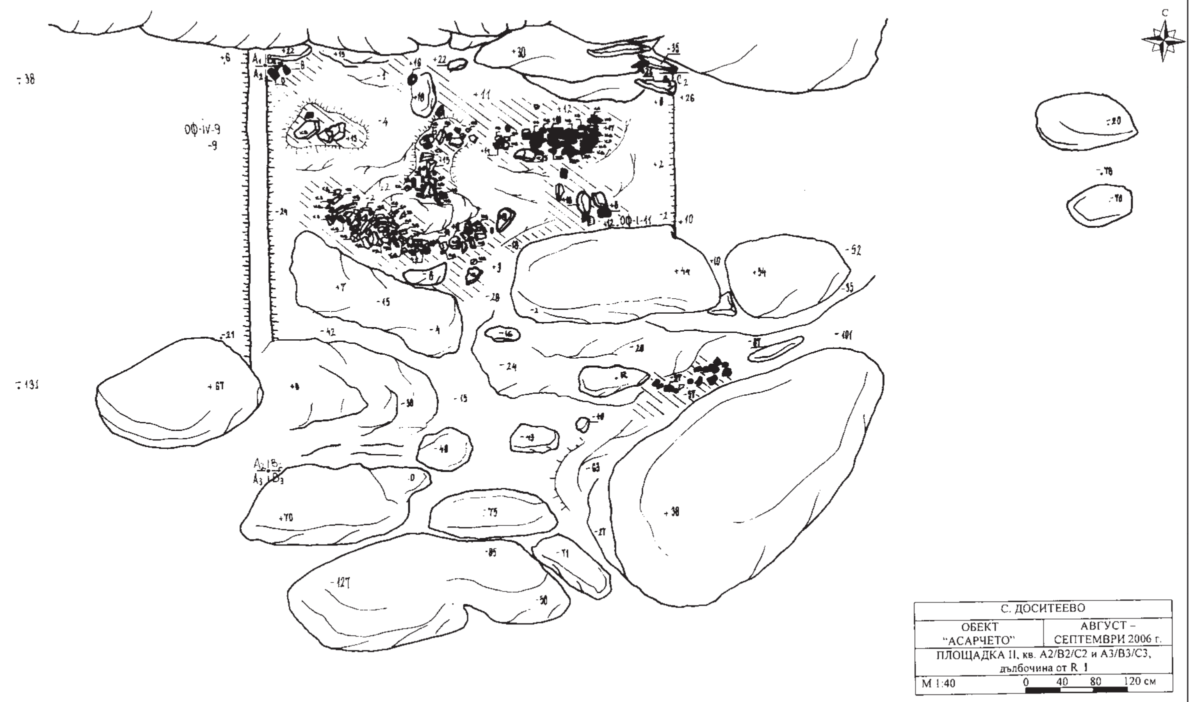
С
С. ДОСИТЕЕВО
ОБЕКТ "АСАРЧЕТО"
АВГУСТ – СЕПТЕМВРИ 2006 г.
ПЛОЩАДКА II, кв. A2/B2/C2 и A3/B3/C3, дълбочина от R 1
М 1:40
0
40
80
120 см

Обр. 4. Сектор Асарчето, площадка № 2, каменно съоръжение приблизително 3,60 м (север, североизток – юг, югозапад) и приблизително 1,58 м (запад, северозапад – изток, югоизток). Характера и функциите на откритото съоръжение на този етап не могат да бъдат точно определени.

В западния край на проучения участък бяха намерени две монети – денари на Фаустина Стара (ср. на II в. сл. Хр. и Плавтила (III в. сл. Хр.) и двете са без контекст и е възможно да са оставени като дар или да са случайно попаднали на това място.

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЧЕШКИЯ ЕКИП В ПИСТИРОС (ГР. ВЕТРЕН), СЕЗОН 2006

Ян Боузек, Иржи Мусил

Разкопките започнаха на 7 август и продължиха до 25 август. В стария изкоп в квадрат Б16, вътре в сградата, беше разчистена, графично заснета и фотографирана каменната стена. Също така беше разчистено нивото на разрушение от около 300 г. пр. Хр., а една малка яма или вдлъбнатина, затворена по това време, беше разкопана. Там бяха открити сребърна тетрадрахма на Филип II, три бронзови монети (едната на Александър III), устието на една хераклейска търговска амфора с дипинто, гръцка и местна керамика от втората половина на IV в. пр. Хр., т. е. от фази IIb-IIc на емпориона. В тези пластове бяха разкрити многобройни големи фрагменти от керемиди, като лаконският тип значително преобладава над коринтския. Беше открит фрагмент от керемида с вдълбана палмета. Малки фрагменти от атическа керамика главно от втората половина на IV в. пр. Хр. също произлизат от тези слоеве. От развалини от 300 г. пр. Хр. в този сектор (квадрат Б16 северозапад) произхожда и един триъгълен връх на стрела, от типа, въведен най-напред от скитите, но по-късно намерил широка употреба.

В квадрат Б11 извън сградата (южно) беше направено само разчистване на развалините, с цел фотографиране, без да се копае по-дълбоко. Разчистването на сектора източно от сградата разкри останките от разрушението от 300 г. пр. Хр. и разчисти основата му. Графично бяха заснети всички речни камъни с фрагменти от керемиди и питоси. Някои от тях може да водят произхода си от разрушена стена, докато други са останки от настилка/паваж, очевидно от улицата, която е преминавала над канала. Разчистването беше проследено до дъното на разрушението от 300 г. пр. Хр. и беше разчистена част от настилката, която очевидно е по-ранна, но е била наново

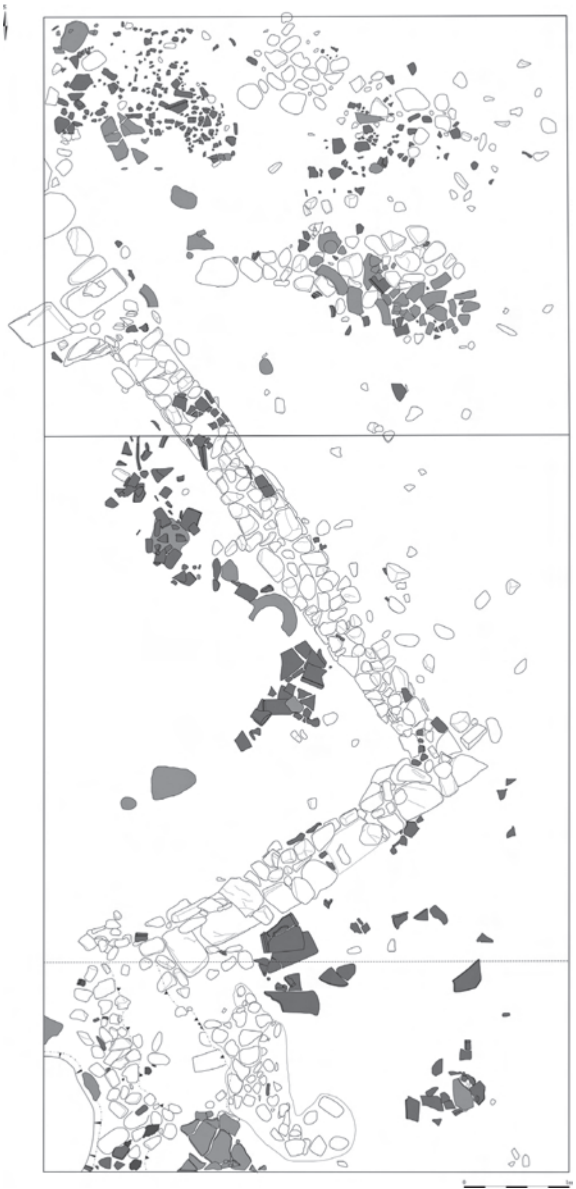

Обр. 1. Графичен план на разкопките в кв. Б16 северозапад, Емпорион Пистирос

разчиствана и използвана след разрушението от 300 г. пр. Хр. Тук между камъните на настилката бяха намерени три бронзови монети, практически на повърхността ѝ.

Започна работа в квадрат Б11. Старият изкоп, направен от М. Домарадски още през 1989 година, беше разчистен и леко разширен. Профилът му беше маркиран, а по-късно разкопан. Проучени бяха и районът между улицата, триделната сграда и портата с кулата. Беше разчистен югозападният ъгъл на портата с кулата, заедно с пълнежа от разрушеното от стената, както и с пълнежа вътре от интериора на ъгъла на портата. Между лицата от шлифовани камъни най-ясно се разграничава един вид мек и порест варовик. Той е използван с многобройни по-малки речни камъни, докато пластът с по-малки речни камъни, вътре в югозападния ъгъл на портата може да е бил основата на една платформа за стражата или на едно малко светилище при портата, както е обичайно за късно-класическите и елинистическите порти като цяло.

В квадрат Б16 на северозапад върху настилката бяха намерени две монети, едната на Александър III.

В изкопа западно от контролния сондаж на Домарадски беше проучен най-горният слой, включващ материали, отложили се по време на и след разрушението от 279/8 г. пр. Хр. Тук бяха открити обичайният пласт от разрушение от третата фаза и последващо натрупване на кирпич от срутилата се защитна стена, а освен това в най-горните пластове – големи и малки парчета от желязна шлака. Керемидите от покрив бяха представени само от малки фрагменти, тъй като този район очевидно не е бил покрит. Както и на други места, този слой съдържаше само съвсем малки изтъркани фрагменти от търговски амфори и от сива керамика, очевидно вторично преотложени, които са попаднали тук от по-ранна фаза/етап като отпадъци. Преобладаващата керамика е ръчно изработена, често с добро качество, наподобяваща цялостните серии съдове, открити в района на монетното съкровище. От друга страна са представени и парчета от кафяви керамични съдове, изработени на грънчарско колело (една категория, идентична със съдържащата монетното съкровище). Бяха открити също така и известно количество фрагменти от сива керамика с поправки; отново става очевиден обеднелият характер на живота в последния етап на града.

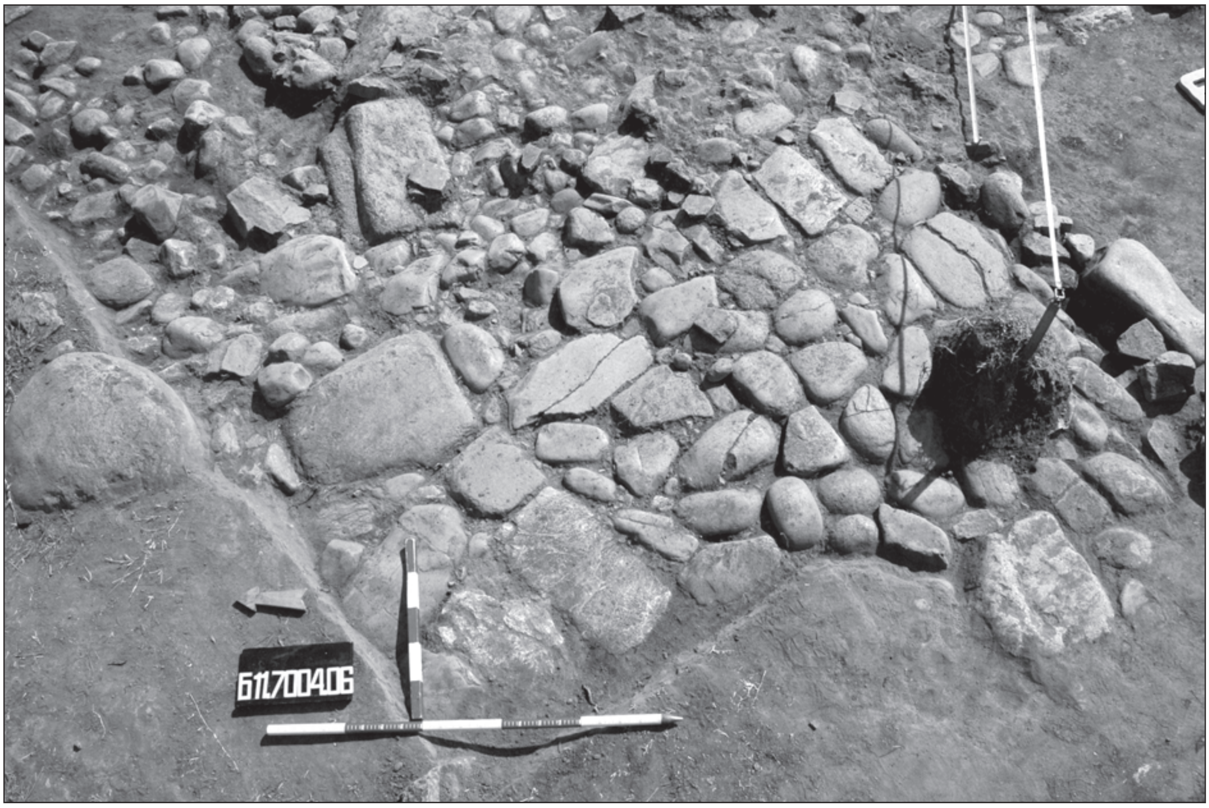

Обр. 2. Сондаж в кв. Б11, Емпорион Пистирос

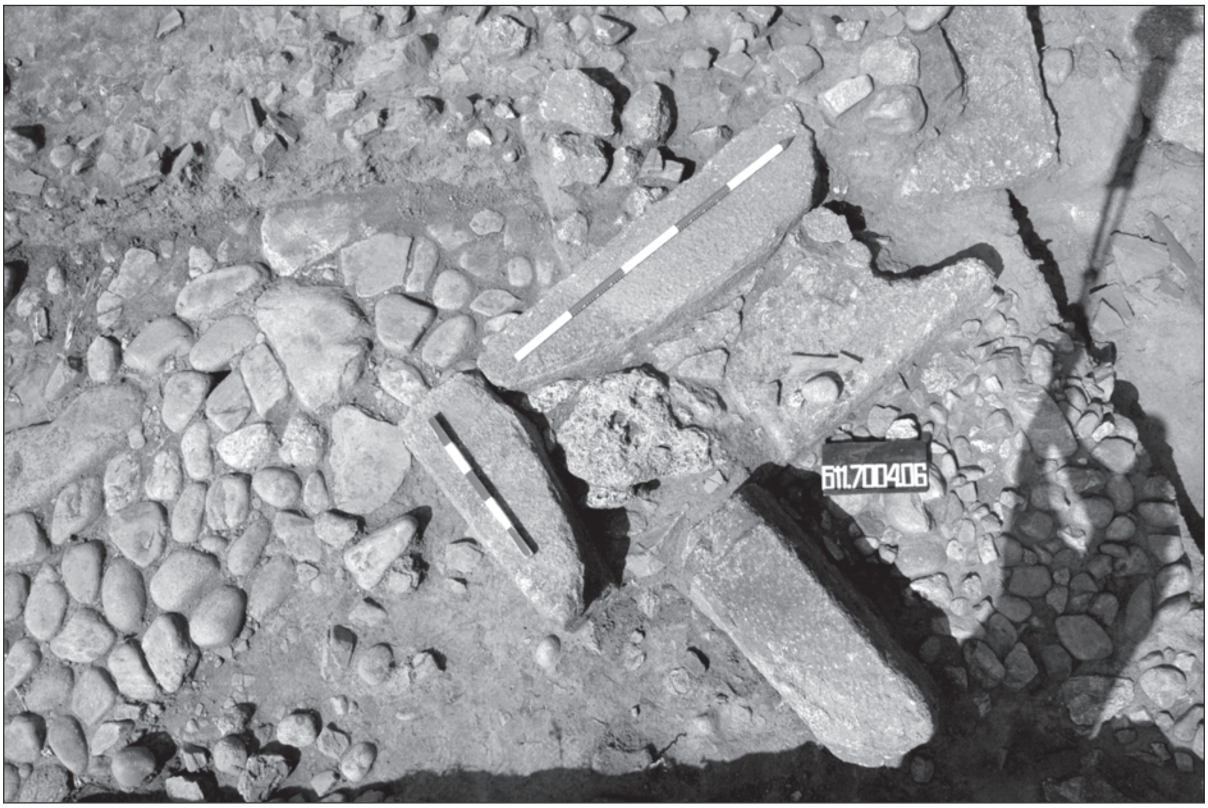

Обр. 3. Настилка между източния ъгъл на триделната сграда и Източната порта, кв. Б11, Емпорион Пистирос

Под това ниво се разкрива солидна настилка на пътека (или част от улица), водеща покрай югозападния ъгъл на портата с кула и в същата южна-югоизточна посока, където би трябвало да протича каналът. Това много напомня една от настилките на главната улица, ориентирана изток-запад, а каналът очевидно е протичал тук, като съответно неговото южно разклонение е водело до южния излаз.

Друга по-лошо запазена настилка беше разчистена в участъка на източния ъгъл на триделната сграда. Тя вероятно е била част от улицата, водеща от южното разклонение на главната улица в посока югоизток. Както и при главната улица, ориентирана изток-запад, от двата края на улицата са направени малки издигнати пътечки. Няколко ями на места разрушават повърхността ѝ. Разчистването на развалините от последното разрушение в този район не е приключило и беше отложено за следващата година. Изглежда, че периферните части на улицата са имали по-добре направено и по-високо като ниво павиране, вероятно за пешеходците.

Много желязна шлака беше открита в най-горните слоеве, което показва последователни фази/етапи от последното разрушение: най-напред пожара, след това срутването на част от градската стена, а накрая наносите от наводнение, причинено от зимни и пролетни дъждове. Шлаката очевидно принадлежи към последната фаза от съществуването на града, но след проучване на тези наноси е много вероятно топенето на желязо в района да е започнало не само в след-градския период, както се вижда от резултатите в други по-отдалечени сондажи, но вече да е било факт и по време на съществуването на града от началото на III в. пр. Хр. – по време, когато търговията очевидно е замирала и икономическата база е трябвало да се променя в посока на ресурсите, които са добре представени в района. Освен това отново може да бъде повдигнат въпросът колко от гръцките емпорити все още са живеели в последния период в града. Въпреки общия континуитет и въпреки спазването на традиционните обичаи, през този период олтарите станали по-общо употребявани. От тези пластове произхождат само няколко графити. Много вероятно е градът през последния период да е ставал все по-близък до тракийските градове от същата епоха – като например Севтополис и Кабиле.

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. БАНУНЯ, С. БЕЖАНОВО, ЛОВЕШКО.

Мая Валентинова

Археологическите разкопки на могила 1 в м. Бануня, с. Бежаново се проведоха от 12. IX. до 25. X. 2006 г. В тях взеха участие докторанти, магистри и студенти от ВТУ и СУ и уредници от РИМ – Ловеч. Те са продължение на започналото през 2005 г. проучване на могилата, провокирано от регистрираните иманярски интервенции върху обекта. Тогава бе установено, че могилният насип е натрупан от големи и средни варовикови камъни. Пространството между тях е запълнено с дребни камъни и кафява глинеста пръст, примесена с керамични фрагменти, животински кости и кремъчни артефакти. На дълбочина ок. 0,80 м от повърхността на могилата беше документиран единичен пръстен с диаметър ок. 10 м от големи свободно поставени камъни. В профилите на иманярски изкопи бе установено, че могилният насип е издигнат върху горелите деструкции на жилище(а) от т. нар. преходен период между каменно-медната и РБЕ. В основата на могилата, непосредствено до централния профил в сектори D и B, бе достигнат и частично отнет в ивица с ширина ок. 0,50 м, пласт от дребни варовикови камъни, в който се откриваха керамични фрагменти от бронзовата епоха – култура Тей.

През 2006 г. проучването продължи в сектори C, D и B. В сектор C камъните от насипа са демонтирани на пластове отгоре надолу. И тук добре се очертава дъгата от оградния пръстен,

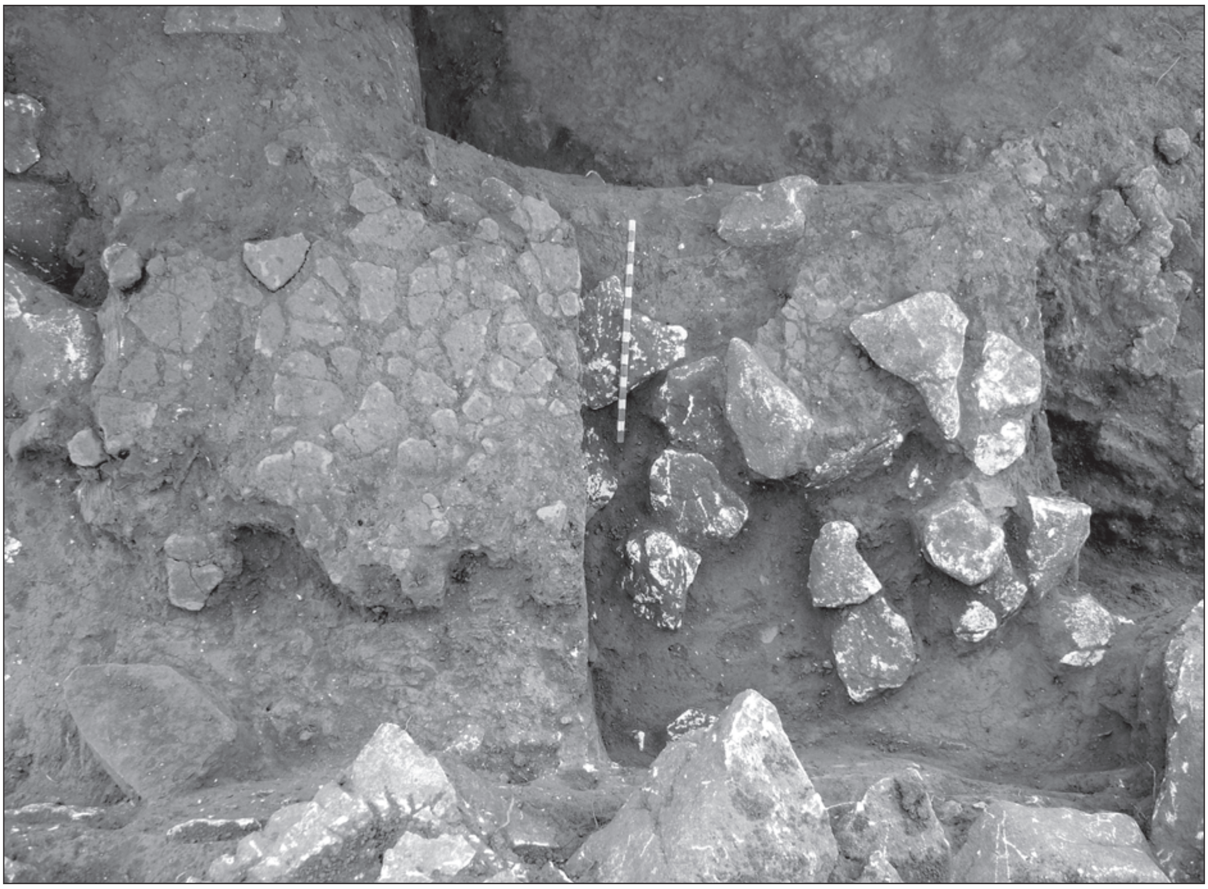

Обр. 1. Кв. C2, огнище

регистриран в другите сектори. В периферията на могилата са открити фрагменти от сива монохромна керамика от КЖЕ. Под най-долния ред камъни, под пласт от светлокафява глинеста пръст с дебелина ок. 0,10 м е разчистено добре нивелирано ниво от дребни камъни. То обхваща кв. С2 и северната половина на кв. С4. В западната част на сектора в кв. С1 и С3 тази структура не е документирана. Тя комуникира с разкритите големи “петна” от дребни камъни в кв. В1/В3 и D1/D3. В СЗ ъгъл на кв. С2 под този пласт е разкрита част от огнище. То има запазени размери 1,10 м (И-З) х 0,60 м (С-Ю). От юг е нарушено от иманярски изкоп 5, а в северна посока влиза в профила на оставеното ребро между сектори А и С. Установени са четири нива на замазки, между които има тънък слой от пръст. Като подложка са използвани варовикови камъни. Замазките са с дебелина от 0,8 – 1 см до 2 см.

При демонтирането на камъните от могилния насип, западно от огнището са разкрити горели деструкции. Върху някои от тях личат следи от пръти с диаметър 3 см. Те лежат на около 0,30 м под основата на най-долната замазка на огнището.

В централната част на кв. С2, непосредствено под и частично между дребните камъни е разчистено струпване от животински кости, въглени и парчета мазилка. Тук е открит и счупен на две, горял предмет, изработен от рог, с форма на малка брадвичка. В близост до южната граница на кв. С2 е документирана част от горяла греда с размери 32 х 9 см. Предния сезон на относително една линия с нея в източна посока в кв. D3 бе разкрита част от друга греда. На това ниво между струпването от кости и горялата греда са открити кремъчен връх за стрела и каменна брадва. В СИ ъгъл на кв. С2, под пласта от дребни камъни е разчистено петно от горели мазилки с бежов цвят, които влизат в северния и източния профил. То е върху площ от 0,50 м (С-Ю) х 0,30 м (И-З) и лежи на едно ниво със струпването от горели деструкции, документирано до западния профил на кв. D1.

В южната част на кв. С2 са разкрити няколко средни по размер камъка, оформящи дъга, която от своя страна комуникира с разкрити на същото ниво камъни в кв. D 1. Интерпретацията им на този етап от проучването е все още несигурна.

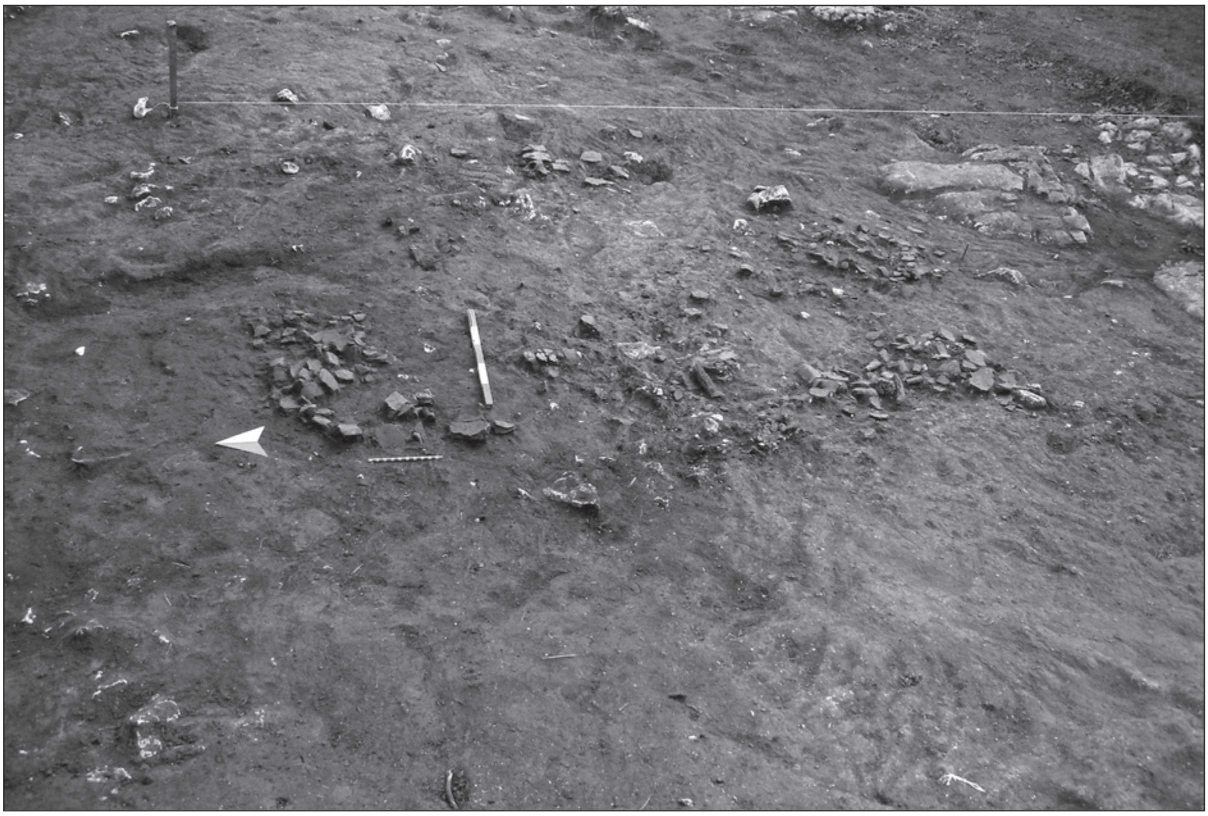

Обр. 2. Кв. D3, керамични струпвания

Обр. 3. Кв. В4, траншея Изток – Запад

В сектори В и D е демонтиран оградният пръстен и останалата част от каменния насип по периферията на могилата. В източната част (кв. В2/В4 и D2/D4) почти непосредствено под най-долния пласт камъни е достигнато до деструкциите на жилището от т. нар. преходен период между каменно-медната и РБЕ. В кв. В1/В3 и D1/D3 подобно на С2/С4 е документирано ниво от дребни варовикови камъни. Между и под камъните и в двата сектора са разчистени керамични струпвания.

В кв. В3 на това ниво са открити каменна брадва и два върха за стрели изработени от кремък. На места пръстта около керамичните струпвания е примесена с дребни въгленчета. Откриват се и единични малки кости, някои от които горели. Следи от огън има и върху някои от камъните “запечатали” нивото. Вторично горене е регистрирано и при част от керамичните фрагменти от струпванията. В кв. D1 до западния профил и 1,50 м от Ю е документирано аморфно петно от замазки с дебелина от 0,8 до 1 см. То е със запазени размери 0,60 м (С-Ю) х 0,40 м (И-З). Непосредствено югоизточно от него е разкрит голям варовиков камък, който лежи на едно ниво с регистрираната дъга от камъни в кв. С2. В северна посока на около 0,50 м от петното със замазки, до западния профил, е разчистено компактно струпване от горели деструкции, върху някои от които личат следи от пръти, върху площ с дължина 1,20 м (С-Ю) и 0,30 м (И-З). Откритите археологически материали, свързани с тези структури хронологически се отнасят към средата на II хил. пр. Хр. и се свързват с култура Тей.

В сектор В и D бяха заложени две траншеи с ширина 0,50 м с цел достигане на горелите деструкции на жилището от т. нар. преходен период между каменно-медната и РБЕ, и установяване на границите му в северна, южна и източна посока, както и отношението му с хоризонта от бронзовата епоха. Траншеята ориентирана С-Ю е разположена в кв. D1/D3 и В1/В3 на 0,50 м западно от източните граници на квадратите. А тази ориентирана И-З в кв. В3/В4 на 1 м северно от линията на т. 13, 14 и 15. В кв. В4 по цялата дължина на заложената траншея са разкрити компактно големи парчета от горели деструкции. В западната част те са с добре оформени лица, като долната им повърхност е също огладена. Дебелината им е 4 см. Между тях е открито малко съдче, горяло вторично.

В кв. В3, в източната част деструкциите образуват компактна маса и се разкриват до 1,80 м от т. 13. В западна посока се наблюдава денивелация в масата от горели мазилки като в западния край на траншеята се навлиза в пласт от сивочерна на цвят, сбита, глинеста пръст, примесена със ситни въгленчета и дребни мазилки. Възможно е това да е част от междужилищно пространство. В траншеята С-Ю в северната част на кв. D1, където тя се свързва с източния иманярски изкоп са разкрити компактни горели деструкции с оранжево-червен цвят. Между тях се откриват керамични фрагменти и животински кости. В южната част на дълбочина 0,81 м (ЦР) е достигната материковата скала. По цялата дължина на траншеята С-Ю в кв. В3 също са достигнати горелите деструкции на жилището от т. нар. преходен период между каменно-медната и РБЕ, които продължават в северна посока извън границите на могилата.

На този етап от проучването най-вероятно изглежда могилата да е издигната през КЖЕ. Структурите от бронзовата епоха засега се интерпретират като жилищни. По-ясна характеристика ще може да се направи след окончателното им проучване. Планировката и характера на жилището(а) от т.нар. преходен период между каменно-медната и РБЕ също остават предмет на следващия етап от проучването. Засега керамичния материал свързан с него намира най-близки паралели с находките от обектите в м. Клисе баир, с. Шемшево, Търновско, Качица Д – В. Търново и Еменската пещара.

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Татяна Кънчева-Русева

От 25 август до 13 септември се проведе 18 сезон на българо-японските археологически проучвания на селищна могила Дядово, Новозагорско. Разкопките за пръв път бяха финансирани от японска Фондация за развитие на науката по проект *Аналитични изследвания на селищната система от бронзовата епоха в България.*

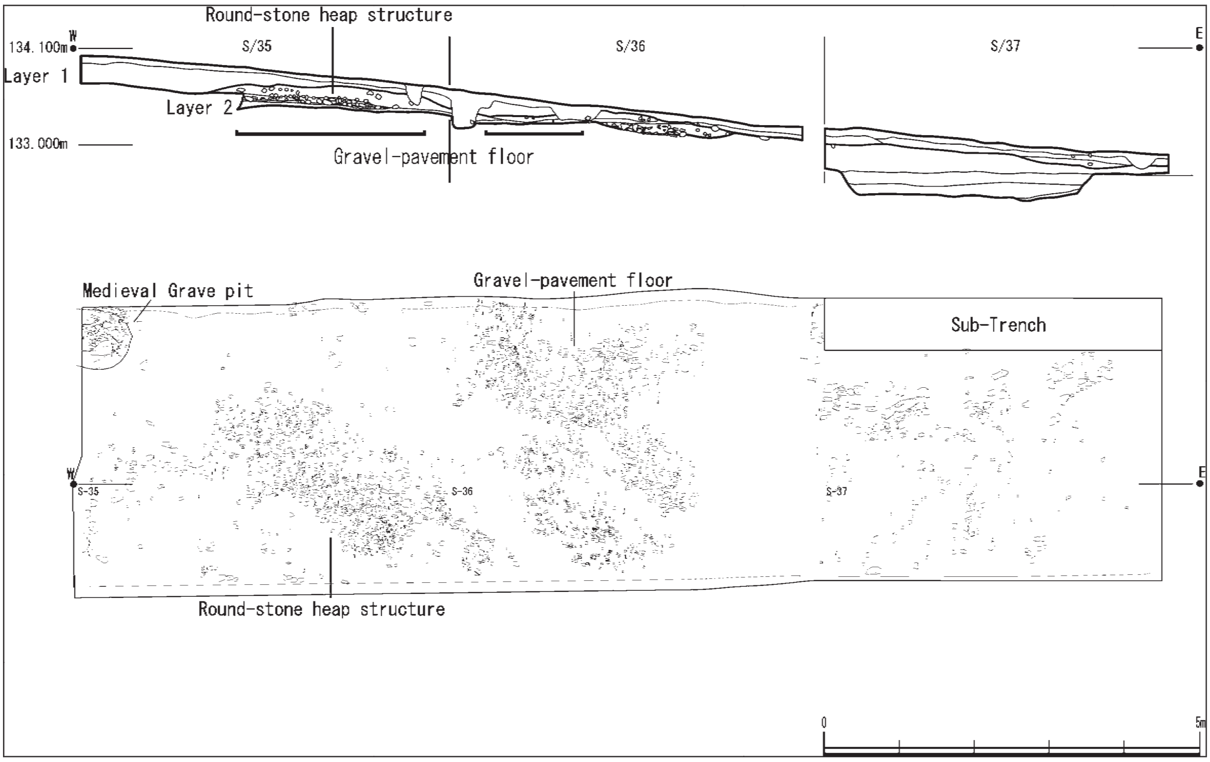
Round-stone heap structure
134.100m
W
S/35
S/36
S/37
E
Layer 1
Layer 2
133.000m
Gravel-pavement floor
Medieval Grave pit
Gravel-pavement floor
Sub-Trench
W
S-35
S-36
S-37
E
Round-stone heap structure
0
5m

Обр.1. Източен сондаж

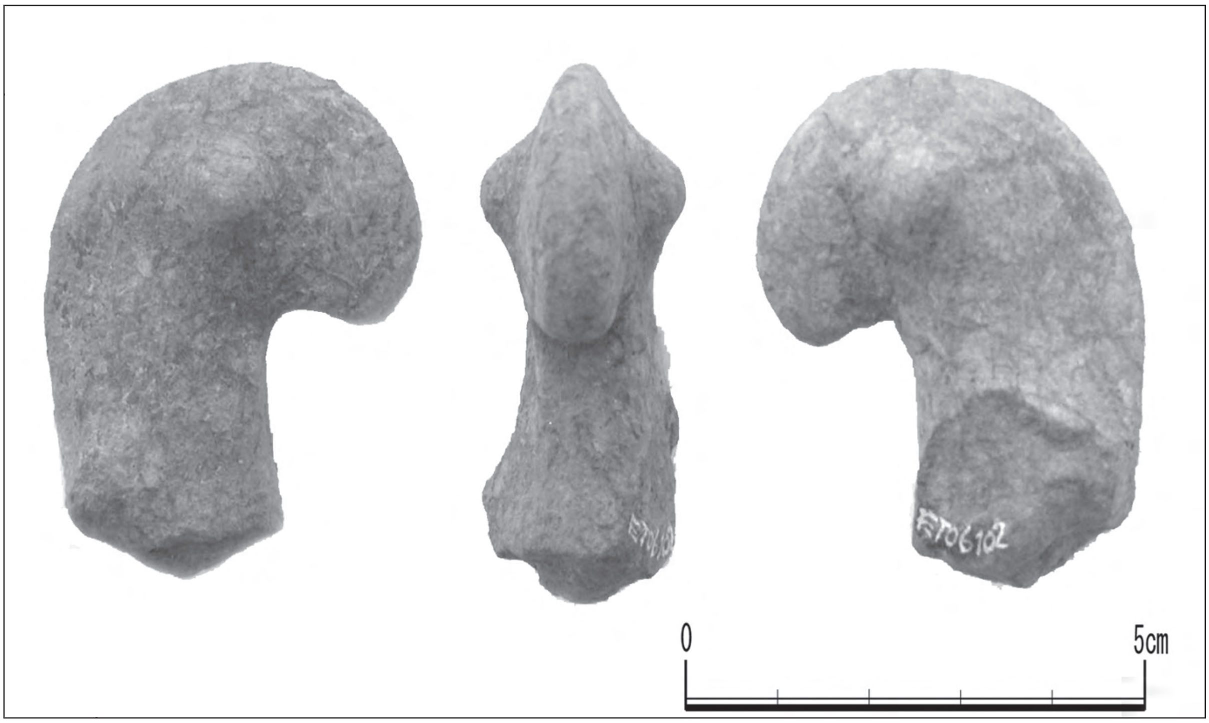

Обр. 2. Глава на птица (източен сондаж)

Проучванията се проведоха под ръководството на ст.н.с. Диана Гергова и проф. Х. Камуро. От българска страна в екипа участват Т. Кънчева-Русева (зам.-ръководител), проф. К. Кънчев, Д. Генов, Д. Димчева, Вл. Гоцев, а от японска – проф. Т. Секине и проф. Х. Фурушо от Университета Комазава, М. Семмото, Т. Йошизава, М. Сато, Р. Комода, Ж. Димитрова от Токайския университет.

Основните задачи на проучванията през 2006 г. бяха:

1. Продължаване на работата в заложените през 2005 г. източен и западен сондаж, с оглед установяване съществуването на допълнителни отбранителни съоръжения – каменни стени или ровове, ограждащи селището от бронзовата епоха;

2. Почистване на участъка с жилища от Ранната бронзова епоха (L, M, N/24, 25) в СИ част на селищната могила, проучван от японския екип от 1985 г., както и в съседните квадрати J, K/24, 25, в които е достигната дълбочина 138 м над морското равнище;

3. Дигитално заснемане на археологическия материал от проучванията през изминалите 16 години.

Сондаж на Източния склон (S, R/35, 36, 37).

В Източния сондаж, с размери 1,50 х 15 м (кв. S/35, 36, 37) през 2005 г. бяха намерени няколко фрагментарни структури от средновековната епоха, чийто характер не бе възможно да бъде изяснен. С оглед изясняването на средновековните структури, както и възможността да се проучва в дълбочина, сондажът беше разширен с 1,50 м на север. Размерите на сондажа станаха 4 х 15 м в кв. S, R/35, 36, 37. Основните открити пластове са: 1 – Съвременен; 2 – Средновековен с няколко вътрешни нива, в които бяха разграничени различни структури, включително и една гробна яма; 3 – Пласт от ранната бронзова епоха само в малкия сондаж в кв. R/37.

Средновековна гробна яма. В СЗ ъгъл на кв. R/35 беше открита част от правоъгълна гробна яма, с размери 1,10 х 1,60 м. Останалата ѝ част е в непроучвания кв. R/34. В източния и край се разчисти вертикално поставена плоска квадратна глинена тухла с размери: 0,30 х 0,05 м, с врязан кръстовиден орнамент, която вероятно маркира гроба. В ямата бяха открити човешки кости (десен фемур, талус и калцанеус), както и малки фрагменти от керамика. Костите, по предварителни наблюдения вероятно принадежат на възрастен индивид. Оказа се, че кв. R/34, е проучен през 80-те години от предишната експедиция. Според публикувания от Б. Борисов отчет през 1989 г., в кв.

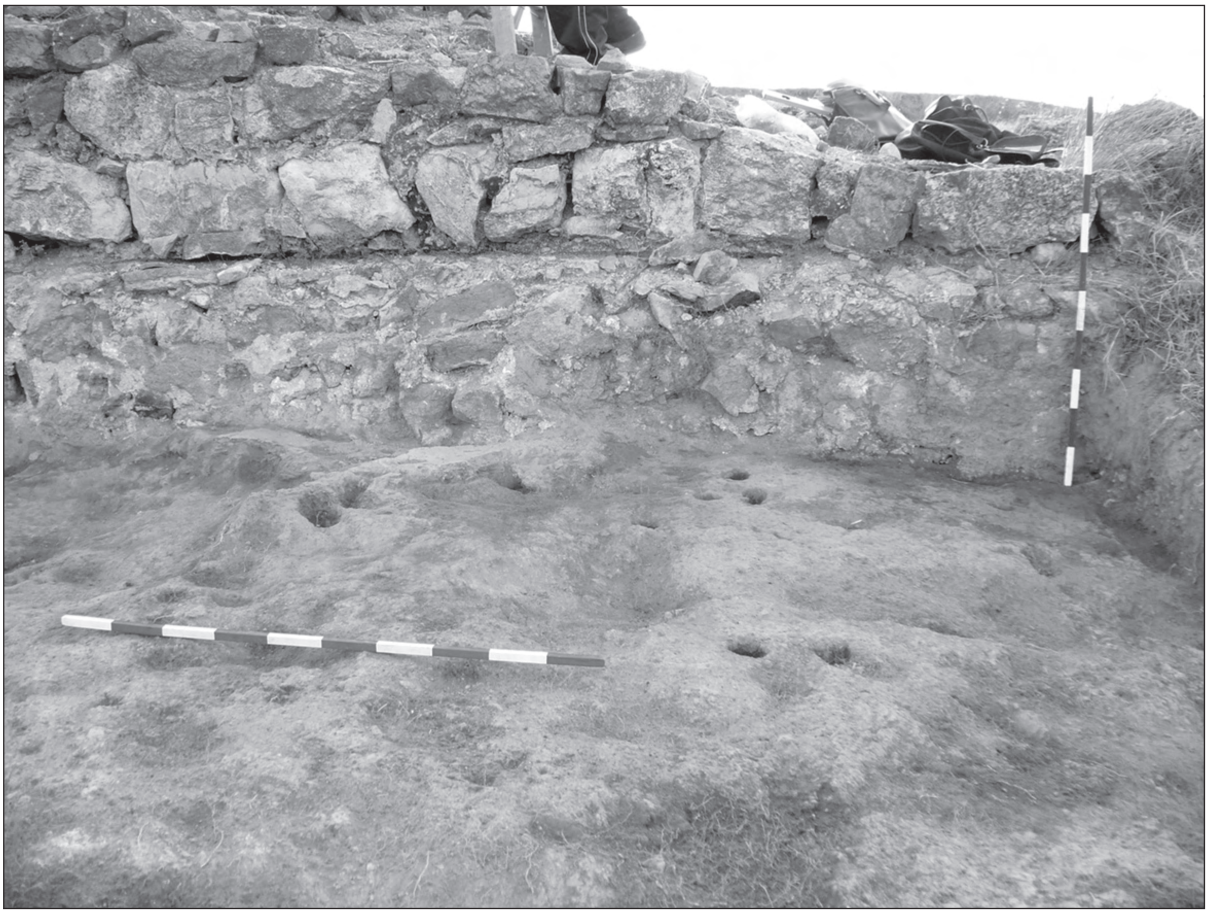

Обр. 3. Западен сондаж – жилище от бронзовата епоха и античната стена

R/34, и в периферията не е имало гробове. При тези обстоятелства е невъзможно да се установи формата на гроба.

Каменно струпване. Струпването от обли камъни е открито в кв R, S/35, в пласт 2. Има правоъгълна форма и е с размери 2,90 x 1,20 м и дебелина 15 см. Състои се от камъни с размер на юмрук, споени със сива пръст, а някои и обгорели. Характерът на тази структура не е ясен, но е възможно тя да е следа от честван на открито, с храна и пиене празник.

Подови нива № 1 и № 2. Под струпването от камъни, в кв. R, S/35, 36 беше открито ниво, покрито с фини камъчета. Вероятно, то е продължение на покритата с камъчета улица, проучвана през 2005 г. Фините камъчета частично бяха разположени в два пласта с дебелина около 5 см. Вероятно, това е поправена част от улицата, чрез насипване на нов чакъл. Горният слой е наречен 1, долният – 2. В близост до настилката бяха намерени няколко фрагмента от керамика, включително и глазирана, с врязана украса, както и железни предмети, и железен нит, стъклени гривни и други предмети.

Вътрешен сондаж в кв. R/37. С оглед достигането до пласта от бронзовата епоха беше направен тесен и дълбок сондаж в кв. R/37, с дължина 5 м и ширина 0,70 м. Под съвременния слой, беше открит дебел пласт от чиста бяла пепел, без находки, с дебелина от 0,80 до 1,00 м, вероятно принадлежащ на средновековната епоха. Пласт 3 от ранната бронзова епоха, беше открит под него. В него са разграничени няколко вътрешни пласта – горен, тъмно кафяв, пепелив, с фрагменти керамика от ранната бронзова епоха и глинена глава на зооморфна фигурка (хищна птица, или грифон), с размери 5,25 x 4,08 x 2,40 см, с червеникаво-кафяв цвят, а под него още два от ранната бронзова епоха, от твърда глинеста пръст и въглени, с отделни фрагменти керамика. Вероятно те маркират две жилищни нива. Достигната беше дълбочина от повърхността 2,00 м.

Сондаж на западния склон (кв. 011 и кв. 014-013). Проучванията бяха проведени в двата участъка с най-интересни структури – кв. О14-013 и кв. 011.

Жилище от бронзовата епоха (кв. 014-013).

Проучванията в този квадрат се очаква да дадат нови данни за стратиграфията на селището от бронзовата епоха. Непосредствено до античната крепостна стена беше открита част от жилище с размери 5 х 3,50 м. Разкриха се под от трамбована жълтозелена глинеста пръст, дупки от колове, ориентирани в посока ЮИ-СЗ, както и част от пещ с подложка от керамични фрагменти, някои с пластична украса. Жилището и пещта са пресечени от античната стена, но са плътно прилепени до нея.

Проучване в кв. 011. В този квадрат се очакваше възможно регистриране на укрепителни съоръжения от бронзовата епоха. Поради това проучването беше продължено в дълбочина. На нивото на терена тук се откри каменно струпване от средно големи камъни, подредени на едно или две нива, оформящи *ограда*, с ширина 3 м. Под тях – в сивокафявата пръст, бяха открити множество керамични фрагменти от средновековието, бронзовата и халколитната епохи.

На дълбочина 2,00 м от повърхността се разкри *средновековен гроб*. Скелетът е на възрастен индивид, положен в правоъгълна яма, без инвентар, с глава на изток, обърната леко на юг и скръстени ръце.

Северен сондаж (1977). Поради силната обрушеност на стените на сондажа, правен през 1977 г. и срутването на част от античната крепостна стена след проливните дъждове през 2004 г., бяха предприети мерки за нейното укрепване, почистване и експериментално заздравяване на западния профил на сондажа. Събрани бяха голям брой находки без стратиграфски данни, сред които и фрагмент от съд с пластична човешка фигура, моделирана от вътрешната страна на устието, без познати от други обекти паралели. Над сондажа беше поставено покритие.

Поради комплексния характер на откритите средновековни структури в източния сондаж, те бяха оставени на място. През 2007 г. ще продължи проучването на бронзовите пластове в двата сондажа на участъка с жилища в СИ част на могилата, както и окончателното почистване и укрепване на профилите в Сондаж 1977.

№ 35. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ШЕСТ МОГИЛИ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ГЕТСКОТО СРЕДИЩЕ В ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА СВЕЩАРИ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ

Диана Гергова, Момчил Кузманов, Явор Иванов

Проучванията на погребалната обредност на гетското средище в Сборяново през 2006 г., включваха изследвания на могили 12, 17 и 30 от Източния некропол на резервата и на една силно разрушена могила в гората, източно от пътя Исперих – Свещари. Те са в рамките на проекта *Сборяново – кръстопът на култури и религии*. В проучванията участваха Д. Димчева, Й. Анастасов, студенти от Университетите в Женева и Лозана (Швейцария), НБУ и Шуменски университет „Св. К. Преславски". Геофизичните изследвания са осъществени от инж. И. Катевски и гл. ас. Я. Шопов от СУ „Св. Кл. Охридски". Геодезичните заснемания са на Н. Дерменджиев и студентите от Университета в Букурещ Д. Щефан и М. Дутеску.

На Могила 12, проучена през 1989 г., бяха осъществени изследвания за изсняване на характера на каменното дъговидно струпване пред входа на гробницата, както и на комплекса от глинен олтар и яма, разположени югозападно от фасадата на гробницата.

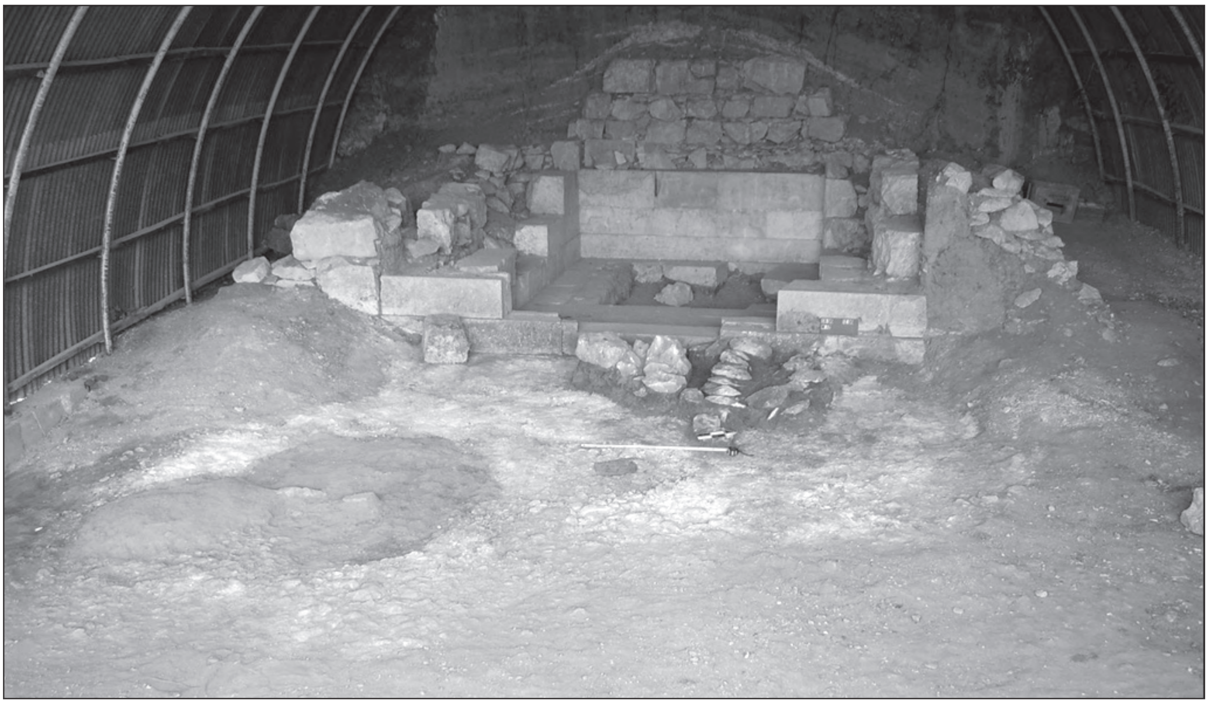

Обр. 1. Могила 12 – предгробнично пространство

Каменната дъга се затваря пред прага на гробницата, оформена е от средно големи необработени камъни и има вътрешен диаметър 1,30 м. След почистването на най-горния пласт от безразборно нахвърляни камъни, в западната част на струпването се очертаха два реда от по-големи камъни, вероятно от стена на дромос с ширина около 1 м, изградена върху пласта от каменен трошляк, покриващ предмогилното пространство. Оформянето на каменната дъга е свързано с един по-късен етап на обредни дейности, съпъствали пренасипването на могилата след земетресението в края на IV – началото на III в. пр. Хр. Тогава разрушената гробница била частично демонтирана, част от блоковете от градежа ѝ изнесени и могилният насип в този участък възстановен.

Проучена беше и овалната ямата, свързана с кръгъл олтар (омфалос) в югозападния участък на предмогилното пространства. Ямата е вкопана в пласта от трошляк, покриващ пространството пред гробницата. В централната ѝ част бяха открити средно големи необработени камъни. Кръглият олтар застъпва ямата от югозапад и очевидно е бил изграден след нейното изкопаване.

Проучването на двете съоръжения позволи да се допълни представата за постпогребалните практики в гетското средище.

Могила 17 е висока 1,20 м и има диаметър 16 м. Разположена е в централната част на източния некропол, в непосредствена близост до проучената през 2005 г. могила 18. Тя е изцяло проучена, но бяха оставени профили с посока С-Ю и ширина 1 м и с посока И-З с дължина 7 м и ширина 0,50 м. Под хумусния пласт, в насипа от сивокафява и светлокафява пръст, се откриваха спорадично много дребни късчета от горяла мазилка. На дълбочина 1,80 м се достигна стерилният пласт. Не бяха открити никакви съоръжения. Това е втората могила на територията на източния некропол, в която няма открити никакви съоръжения или следи от обредна дейност.

Проучванията на могила 30 през 2006 г. включваха анализи на предишни резултати от геофизични изследвания (И. Катевски), ново електропрофилиране на могилата (Я. Шопов), както и сондажни проучвания в северния и западния сектор. Започна се и ново геодезично заснемане.

В рамките на геофизичните изследвания са измерени 8 профила на привидното електрическо съпротивление и 8 вертикални електрически сондирания на дълбочина до 19 метра. Регистрирани са три аномалии с вероятен археологически характер.

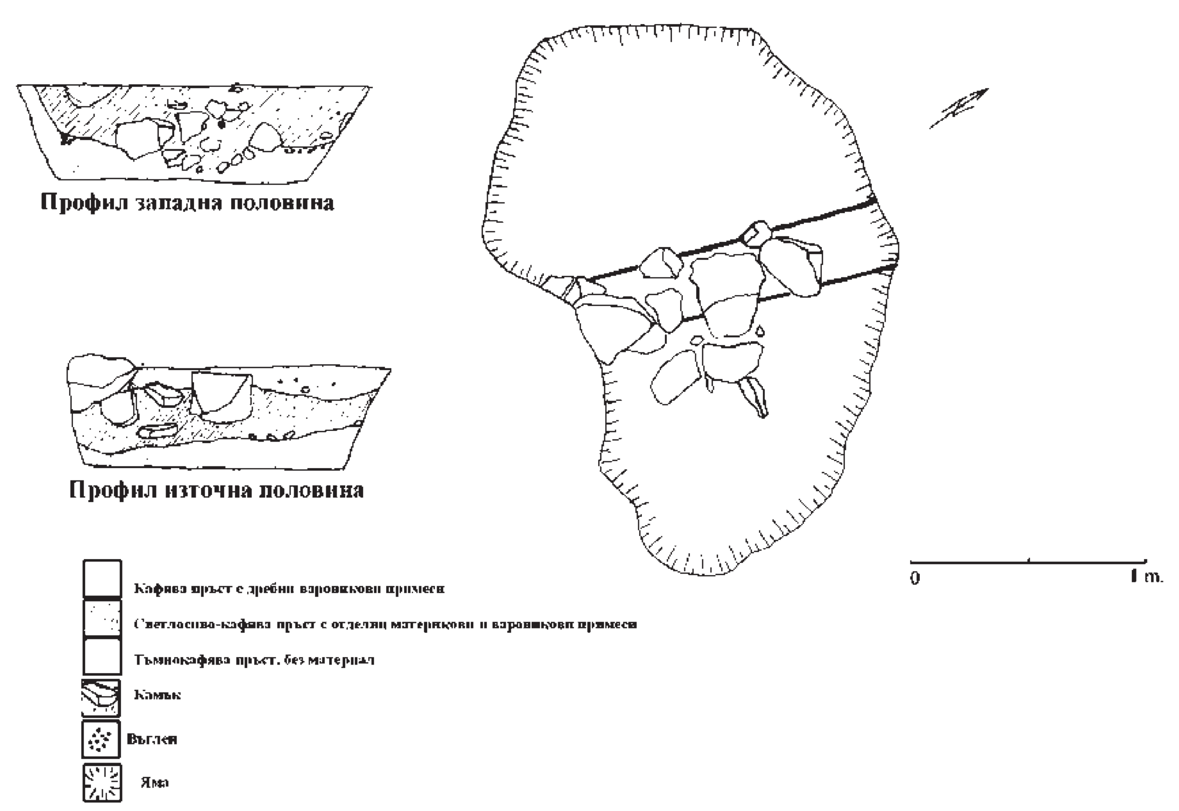
Профил западна половина
Профил източна половина
Кафява пръст с дребни варовикови примеси
Светлосиво-кафява пръст с отделни материкови и варовикови примеси
Тъмнокафява пръст, без материал
Камък
Въглен
Яма
0
1 m.

Обр. 2. Могила 12 – план на предгробничното пространство с ямата, омфалоса и останките от дромоса

Направените два сондажа в северната част на могилата позволиха да бъде проследена стратиграфията на могилния насип, и да бъде засечен за пръв път ровът около могилата. Северната му граница не беше уловена, поради влошените атмосферни условия.

В сондажа в западния сектор, продължение на заложения през 1994 г., в северния му профил, на около 6 м от центъра на могилата, бяха открити останки от голямо дърво, вероятно дъб, расло на това място и засипано in situ. Уловените в профила участъци позволяват да се установи дебелина на ствола, която е около 1,60 м. В долната част на сондажа, който достига дълбочина около 0,40 м над оригиналното ниво на терена, бяха открити части от разклоненията на кореновата му система. До височина 12 м в профила се засичаха фрагменти от короната му. Сондажът беше засипан и цялостното почистване на профила с евентуална консервация на разкритото дърво ще бъде направено през следващия сезон.

Могила 1 (Горатa). Могилата е част от некропол от 8 установени при обхождането могили, който принадлежи на гетското средище в резервата Сборяново и е разположен в гората южно от Свещари и западно от пътя Исперих-Свещари. Тя е най-голямата от некропола и е разположена значително по на север от останалите могили. Има височина 1,55 м и диаметри 24,60 (И-З) х 20,80 м (С-Ю). Обрасла е с дървета. Насипът е нарушен от два големи иманярски изкопа в югоизточната му половина.

Проучванията обхванаха само ЮИ сектор на могилата. В насипа от светлокафява пръст, близо до профила С-Ю и иманярския изкоп, се откриват отделни фрагменти от сива керамика на колело и на ръка, малко амфорна тара, както и дребни фрагменти от мазилки, сред които някои с отпечатъци от колове, а други с добре изгладена повърхност и врязана украса, вероятно от есхара. Възможно е те да произхождат от разрушени от иманярския изкоп структури. В този профил

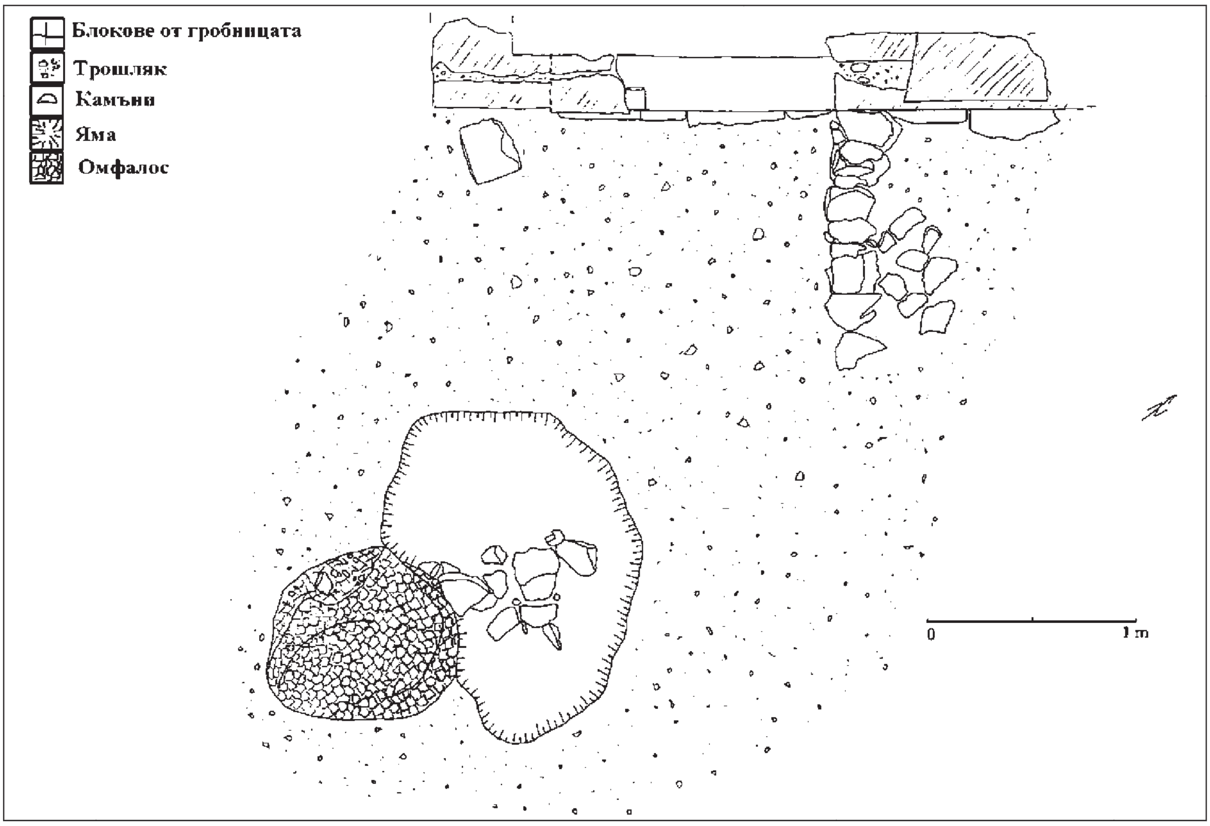

Обр. 3. Могила 12 – план и профил на ритуалната яма

се проследява дълбокият 0,75 м иманярския изкоп, чиято по-голяма част е оставена извън обсега на разкопките. Открити са отделни неголеми петна от горели фрагменти от глинена замазка, керамични фрагменти и единични въглени в ЮЗ част на сектора, струпване от замазки заедно с неголям варовиков камък в СИ част, както и фрагмент от дъно на съд – сива тракийска керамика с няколко средни по големина варовикови камъни.

Материалите датират могилата в края на IV и началото на III в. пр. Хр. По-пълното изследване и документиране на могилите около гетското средище в един по-широк радиус, както и довършването на проучването на тази могила ще позволи да бъдат получени по-точни данни и за групирането, планировката и характеристиката им в района на гетското средище.

№ 36. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ЧЕТИРИ МОГИЛИ ОТ ЗАПАДНАТА ГРУПА НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ НА ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА МАЛЪК ПОРОВЕЦ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ

Диана Гергова, Момчил Кузманов, Явор Иванов, Илиян Катевски

Традиционното и задължително включване на геофизичните изследвания като неделим етап от проучванията в резервата, датира от 1982 г. Във връзка с осъществяването на идеята за цялостно проучване на западния некропол на гетското средище, в който досега и във връзка с наложителни разкопки, са осъществени геофизични изследвания на 6 могили, обект на това проучване бяха могили 4 и 8. Изборът им беше продиктуван както от непосредствената им близост до вече проучените могили 1 и 2, така и заради иманярски набези, нарушили насипите им. Могилите са с приблизително еднакви размери (височина около 6 м).

Геофизичните изследвания бяха извършени по 6 радиални профила и за двете могили и по 9 кръгови (могила 4) и по 10 кръгови профила на могила 8, по метода на симетричното електропрофилиране.

И в двете могили не беше установен аномален смутител, който да може да бъде свързан с масивно гробно съоръжение. В могила 4 бяха установени 2 локални аномалии със слаба интензивност. Аномалията в изтоточно/североизточния сектор на могила 6 е с по-висока интензивност. Характеристика на аномалиите и в двете могили ще бъде направена след провеждане на допълнителни детайлизационни изследвания, непосредствено преди провеждането на археологическите разкопки.

№ 37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНСАМБЪЛ ОТ КАМЕННИ СГРАДИ В М. БЮВЕН КАСАБЪ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ИАР СБОРЯНОВО, В ЗЕМЛИЩАТА НА МАЛЪК ПОРОВЕЦ И СВЕЩАРИ, ОБЩИНА ИСПЕРИХ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ

Диана Гергова, Радослав Василев, Йордан Анастасов, Явор Иванов

Проучванията на ранносредновековния ансамбъл в м. Града на доверието, в резервата Сборяново, бяха насочени през 2006 г. към няколко проблема: геодезично заснемане на целия ансамбъл от сгради на двата бряга на река Крапинец; довършване на проучването на двете жилища и ранносредновековен параклис; уточняване на функциите на нови сгради и проучване на участъка около портата на селището; прилагането на нов тип документация, използвана в Европа за археологически обекти от комплексен характер; лабораторен анализ за идентифициране характера на съхранената и открита в параклиса реликва, а именно бронзовия кръст-енколпион.

В проучванията, които се осъществяват в рамките на Проект финансиран от МОН *Сборяново – кръстопът на култури и религии* и от Сдружение *ГЕТ*, участваха 15 студенти от Швейцария и България, от университетите в Женева, Лозана, Фрибург и НБУ. Геофизичните изследвания са осъществени от инж. Ил. Катевски, геодезическото от Я. Телеа и Н. Дерменджиев, а техническото заснемане от В. Танков и Д. Димчева.

Цялостното геодезично заснемане на района по двата бряга на реката предостави данни за оградени с каменни стени и равномерно парцелирани терени, свързани със стопанската дейност на обитателите на селището, на площ от 12 хка.

В границите на селището, оградено с каменни външни стени без отбранителни функции и с площ от 2,700 кв. м, бяха идентифицирани 7 сгради с култово, битово и стопанско предназначение.

Беше завършено проучването на ранносредновековния еднокорабен параклис (кв. L3). Основата му е градена от необработени камъни. Входът е локализиран в западната стена. В границите на абсидното пространство през предишния сезон беше открит голям кубичен блок, вероятно олтарната маса. В източната основа на абсидата в параклиса през предходния археологически сезон беше открит бронзов кръст-енколпион с размери 7,50 х 3,40 м.

Анализът, на откритата във вътрешността му реликва, е направен в Лабораторията в Лангнау, Швейцария от д-р Вернер Шох, в резултат на което се установи, че сърцевината е от кедрово дърво.

В центъра, в непосредствена близост до параклиса, беше проучена най-представителната жилищна сграда в селището (L4). Тя е вкопана и има облицовани с камъни стени. Състои се от две

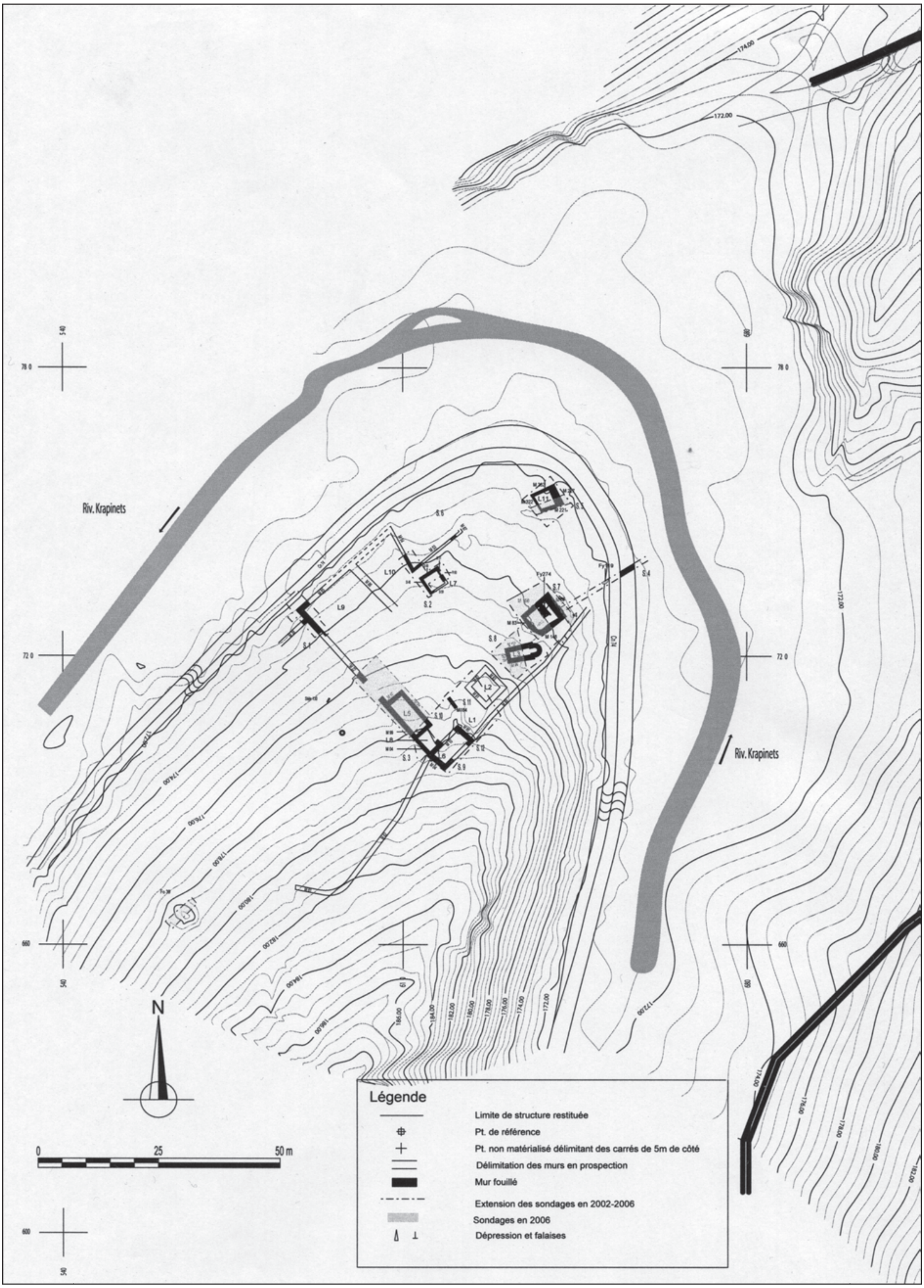
Riv. Krapinets
Riv. Krapinets
N
0
25
50 m
Légende
Limite de structure restituée
Pt. de référence
Pt. non matérialisé délimitant des carrés de 5m de côté
Délimitation des murs en prospection
Mur fouillé
Extension des sondages en 2002-2006
Sondages en 2006
Dépression et falaises
L9
L10
L7
L2
L5
L1
S.2
S.6
S.7
S.8
S.4
S.1
S.3
S.9
S.10
S.11
S.12
174.00
172.00
176.00
178.00
180.00
182.00
184.00
186.00
78 0
72 0
660
600
540
600

Обр. 1. Общ план

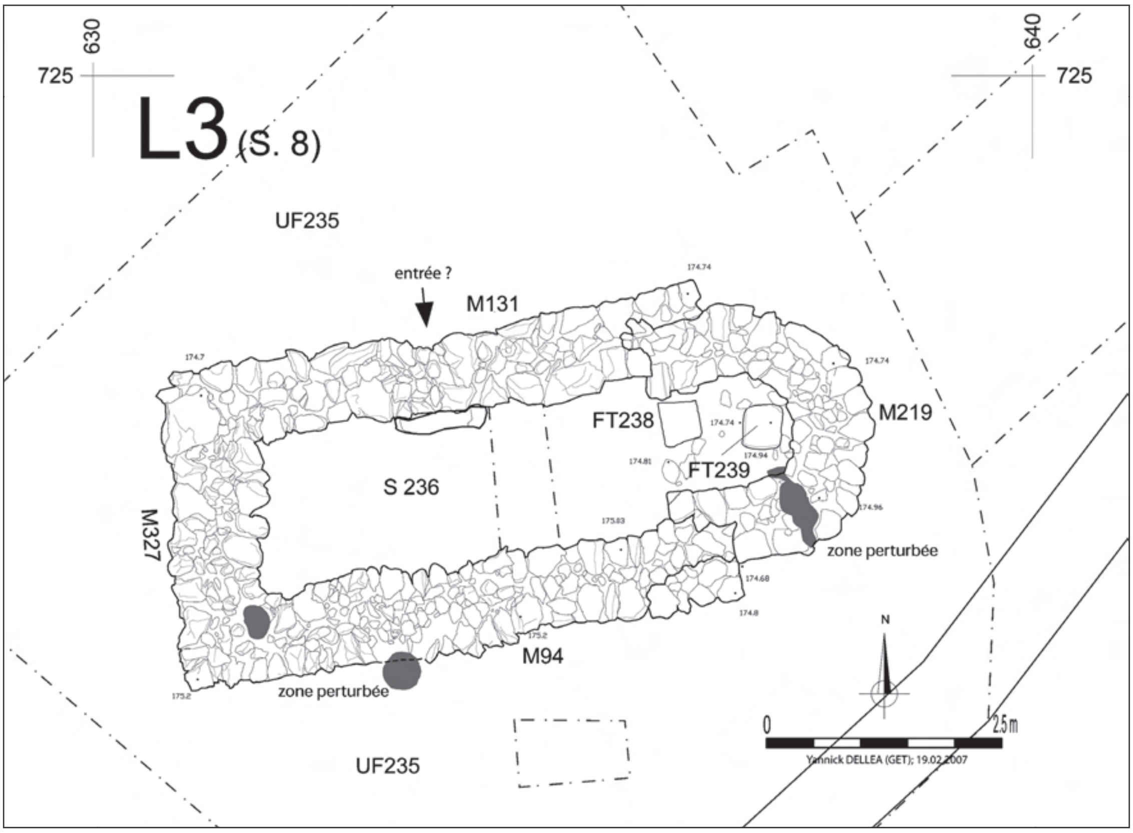
630
725
640
725
L3 (S. 8)
UF235
entrée ?
M131
174.74
174.7
174.74
M219
FT238
174.74
174.94
174.81
FT239
S 236
M327
175.83
174.96
zone perturbée
174.68
174.8
175.2
M94
zone perturbée
175.2
N
0
2.5m
UF235
Yannick DELLEA (GET); 19.02.2007

Обр. 2. Средновековен параклис

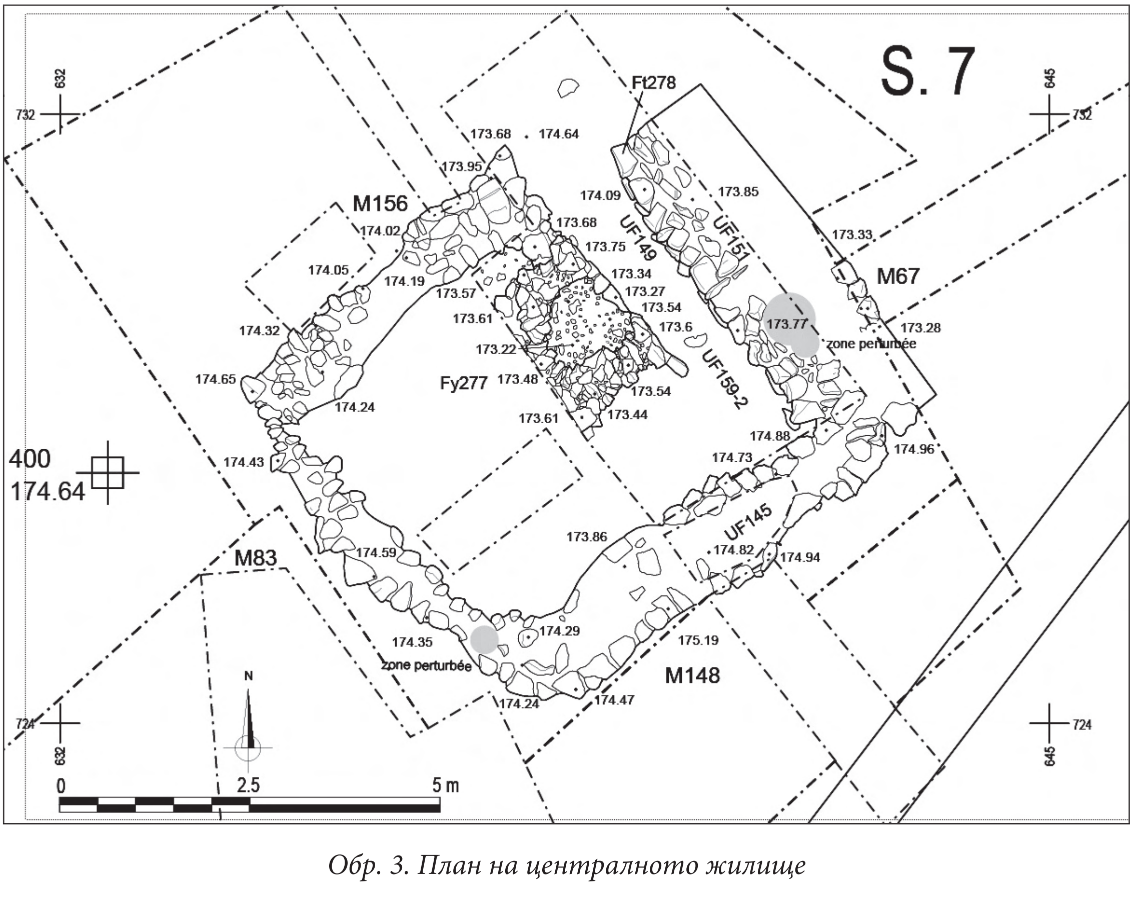
S. 7
632
732
645
732
Ft278
173.68
174.64
173.95
M156
174.09
173.85
173.68
174.02
UF149
UF151
173.75
173.33
174.05
174.19
173.34
173.27
M67
173.57
173.54
173.61
173.6
173.77
173.28
174.32
173.22
zone perturbée
174.65
Fy277
173.48
173.54
UF159-2
174.24
173.61
173.44
174.88
400
174.64
174.43
174.73
174.96
UF145
173.86
174.82
174.94
M83
174.59
174.35
174.29
175.19
zone perturbée
M148
174.24
174.47
724
632
N
724
645
0
2.5
5 m

Обр. 3. План на централното жилище

помещения. В северната част на помещението при входа се намира оформена на нивото на терена площадка. Пещта, разположена в центъра на постройката, е с частично запазен каменен свод. Под нея беше открита яма от по-раннна фаза на съществуването на жилището.

Довършено беше проучването на едноделната полувкопана сграда с облицовани с камъни стени и по-висока вътрешна площадка или работен плот, намираща се в северния край на селището, кв. L11. Открити бяха четири двойки дупки от колове от носещата конструкция, пещ в северния ъгъл и елементи от хромелно устройство. Жилището е с площ от 30 кв. м. Откритата тук желязна шлака дава основание да се предположи евентуалната функция на постройката, а именно като ковачница.

В югозападния край на селището беше разчистен участък от водещия в него път, покрит с дребни камъчета. Източно от разположената в средата на югозападната стена порта, беше разкрита постройка с каменни основи и с две помещения, която вероятно е със стопански характер.

Наблюденията дават основание да се предположи, че градежът на всички постройки над каменните основи е бил дървен, с покриви от дърво и слама. Многобройни паралели на сгради, строени в тази техника, са познати в традиционната българска архитектура и до наши дни.

Малобройният керамичен материал, няколко костени шила, кремъчни пластини и почти пълната липса на друг инвентар, предполагат, че селището, датирано в кр. IX-XI в. е било напуснато от обитателите си, вероятно във връзка със започналите по това време набези.

Проучваният обект се очертава като централен за системата от селища от ранното българско средновековие на територията на резервата. Заедно с откритата на територията на западния некропол могила от VIII-IX век, те са свидетелство за едно стабилно раннобългарско присъствие в този район, отличаващ се с изключителна динамика в развитието на селищната система през всички епохи.

№ 38. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 2, С. РУЕЦ, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ, 2006 Г.

Георги Гинев

Могилата се намира на около 1,5 км северозападно от с. Руец, Търговищко. В миналото и сега повърхността ѝ се обработва. Размери: диаметър 35-40 м, височина 3-4 м. Целостта на могилния насип е нарушена през миналия век, когато край нея минава път от Търговище за Преслав. При строителните работи за пътя е отнета част от западната периферия на могилата. Сега тя се отличава от другите части на периферията със стръмния си наклон. В източната и югоизточната части на могилата личат два скоро направени иманярски изкопа. В единия от тях и около него има много разхвърляни необработени камъни. В западната, стръмна част на могилата се очертава каменно струпване.

Цялостно проучване на могилата е невъзможно поради липса на финансови средства. По тази причина разкопките се ограничиха в рамките на два сонджа. Първият бе направен на мястото на каменното струпване в западната половина, а вторият – на мястото на иманярския изкоп с камъните, за да се провери дали там има разбито гробно или друго съоръжение.

Сондаж № 1. След внимателно разчистване на каменното струпване се оказа, че под него има гроб, зидан от необработени камъни. Гробът е силно разрушен и напълно ограбен (Обр.1).

Има правоъгълна форма. Ориентиран е по дългата си ос в посока североизток-югозапад. Частично са запазени само двете дълги успоредни страни. Поради това обстоятелство точните размери на гроба не могат да бъдат посочени. Ясна е само ширината – 0,80-0,85 м. дълбочината е приблизително 0,40 м, а дължината не може да е повече от 1,50-1,70 м. Северозападната стена е изградена от 2 каменни плочи, забити една след друга отвесно в могилния насип. Югоизточната е изградена от необработени камъни и плочи. Плочите са от пясъчник, имат дебелина 0,08-0,10 м.

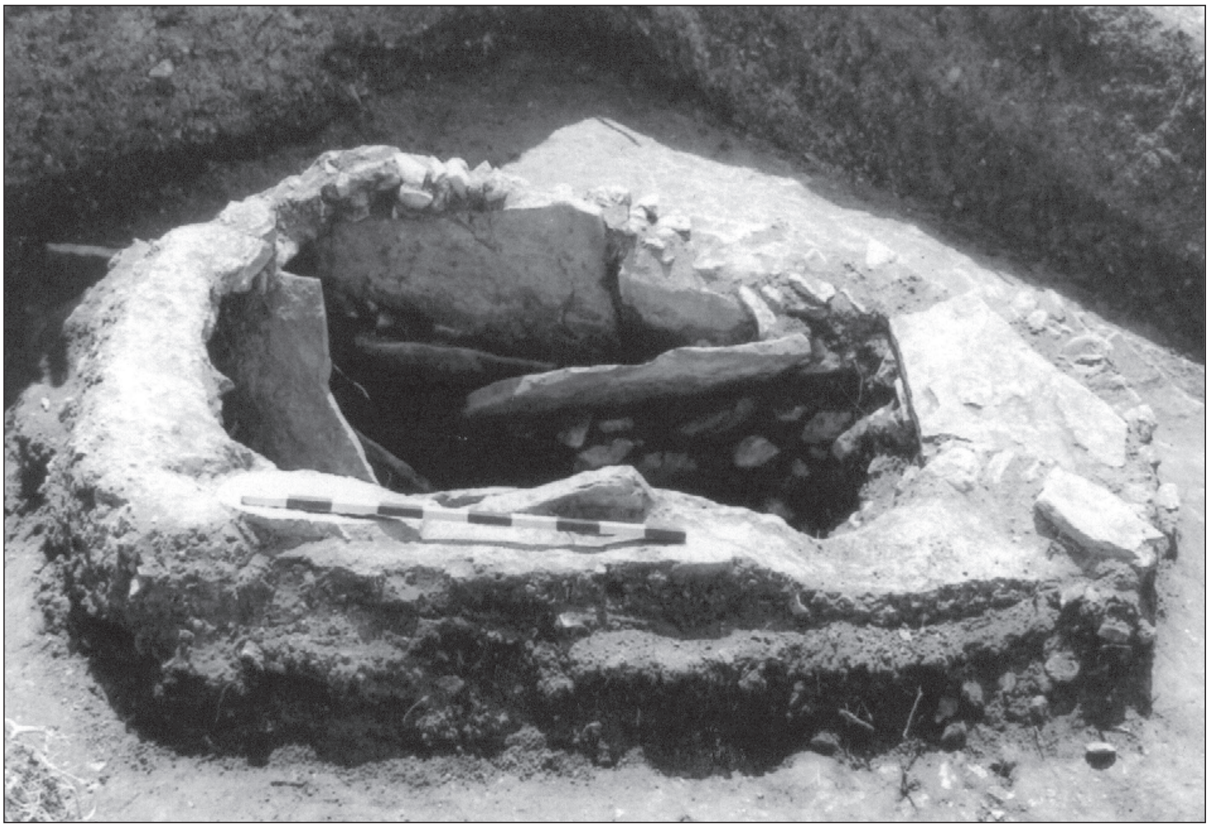

Обр. 1. Гроб в сондаж №1 – изглед от север

Подът на гроба е бил постлан с каменни плочи. Запазени са само под дългата югоизточна стена и то в полуизправено положение, което показва, че подът е бил вдигнат от иманярите, за да се провери пространството под него. Гробът е бил покрит с каменни плочи, някои от които са запазени в ъглите.

Находки и следи от извършеното погребение липсват.

Стратиграфските наблюдение показват, че гробът е вкопан във вече съществуващ могилен насип и следователно той е вторичен.

Като план и конструкция гробът има близки аналогии в некропола от с. Друмево, Шуменско (Нелчинова 1965, обр. 5, 8), който е датиран от средата на IV до първата половина на III в. пр. Хр.

Сондаж № 2. Гробно съоръжение не бе открито. На двете дълги стени на сондажа, източна и западна, симетрично се очерта каменно струпване с неправилна правоъгълна форма и размери: ширина 2,20 м, височина 1,20-1,50 м. Камъните не са обработени и не са подредени, а нахвърляни плътно един върху друг, като по този начин образуват плътна каменна стена. Най-вероятното обяснение е да са част от крепида. Стратиграфските наблюдения показват, че тази крепида е направена не върху терена, върху който е натрупана могилата, а върху съществуващ вече могилен насип с височина 1,50-1,80 м. На дъното на сондажа се очерта огнище и непосредствено до него глинена замазка със силно напукана повърхност – вероятно есхара. По голямата част от огнището и есхарата остават под източната част на могилния насип, която няма да бъде проучена поради липса на финансови средства.

От този сондаж произхождат три находки: бронзова фибула от известния “тракийски“ тип и два железни върха за копия, единия от които силно фрагментиран.

От двата сондажа са малкото на брой керамични фрагменти от съдове, работени на ръка и колело. Върху някои от фрагментите, работени на ръка, има запазена шнуровидна украса и езичести дръжки. Фрагментите принадлежат към характерната за IV-III в. пр. Хр. керамика, намирана при разкопки на тракийски обекти у нас.

Гробът и находките позволяват да се направи заключение, че могилата може да бъде датирана от средата на IV до първата половина на III в. пр. Хр.

Литература:

Нелчинова 1965: Цв. Дремсизова-Нелчинова. Могилен некропол при с. Друмево, Коларовградско. – Археология. 4, 1965, 54-65.

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ПРЕЗ 2006 Г. – КВ. Б/23 И Б/24

Алексей Гоцев, Николай Ангелов

В изпълнение на общ план за проучване на емпорион Пистирос и през 2006 г. продължиха редовните археологически разкопки в най-източната част на обекта, непосредствено до крепостната му стена. Разкопките се проведоха в периода май-септември с прекъсвания в зависимост от дейността и на другите експедиции, които проучват Пистирос.

Цели на проучването през 2006 г.:

Първата и основна задача на екипа в този квадрат беше да се проследи трасето на крепостната стена в участъка на югоизток от Източната порта и от бастиона на Пистирос. Това проучване включва изясняване характера на регистрираните през миналата година каменни струпвания, които могат да подскажат технологията на изграждане на фортификационната система на обекта. В същото време този участък от Пистирос е разположен между укрепителната система на изток и зона, в която няма остатъци от монументални архитектурни съоръжения, а се наблюдават следи от култови практики и металургична активност. Разкритата през миналата година тук украсена есхара също поставя въпроси относно функциите и дейностите практикувани в този участък през последния период от съществуването на обекта. С оглед разкриване на ситуациите, площта на разкопките беше разширена в източна посока като обхвана част и от кв. Б/24.

Проучванията през сезона започнаха в североизточната част на кв. Б23. Беше вдигнато струпването от камъни на достигнатото ниво от VI механичен пласт проучен през 2005 г. Под струпването има голямо количество разпръснати кости от едри и дребни животни.

Цялостното състояние на остеологичния материал показва, че вероятно тук е имало сметище. Костите са от едър рогат добитък, овца, коза и свиня. Открити бяха няколко кучешки кости, три – вероятно от пиле, както и зъб, и копито от кон. Нито един от представените видове не доминира. Много от костите (включително и кучешките) имат следи от разсичане. Целият остеологичен материал създава представа за отпадъчно средище, чиято локализация в периферията на защитения ареал, също подкрепя това предположение. Костният материал (около 200 броя) е както следва: 50% – едър рогат добитък, 30 % – овца и коза, 12% – свиня, 7 % куче, 1 % кон и 2% птици.

След вдигането на струпването се очерта една редица от камъни с ориентация ЮИ-СЗ, която е успоредна на крепостната стена. В този участък беше открита една бронзова апликация, фрагменти от амфори и една сребърна монета на Тракийския Херсонес, която се отнася към втората половина на IV в. пр. Хр.

Продължи работата и в северозападната част на квадрата. Непосредствено на изток от есхарата открита през 2005 г. беше разкрит негативен контекст, в който по всяка вероятност е било ситуирано глинено съоръжение. В източния профил се вижда яма, чието дъно е било покрито с тънък пласт светлокафява глина. Над него личат следи от горене – по-тъмна пръст и въглени. Разкрити бяха и няколко плочести камъни, които оформят неправилна дъга от изток.

Откритото тук голямо количество замазки, в по-голямата си част горели, поставят въпроса за наличието на вкопано съоръжение или изолирано помещение. По този начин есхарата е била

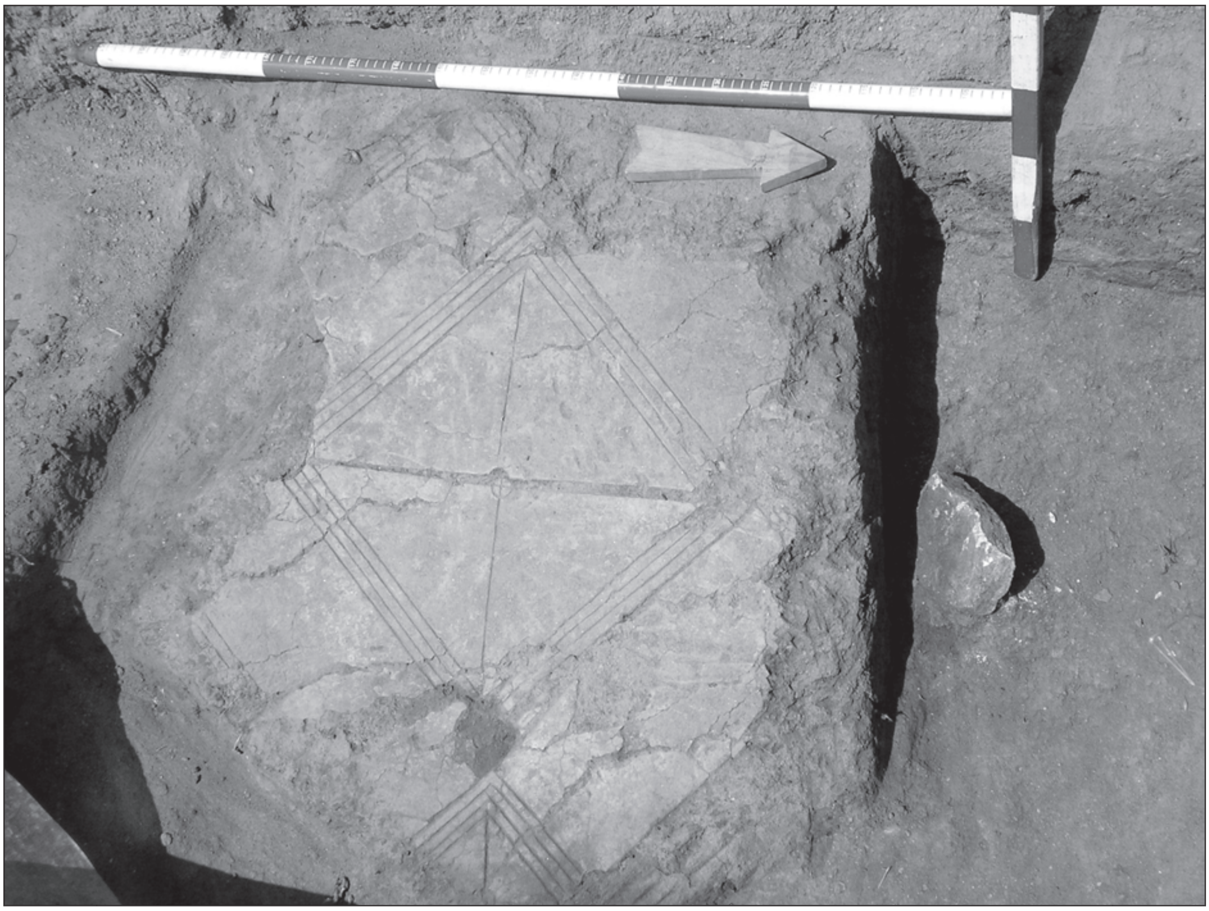

Обр. 1. Глинена есхара с украса в кв. Б23, Емпорион Пистирос

разположена в някаква конструкция с покритие, за да се отдели от околната среда. Разкритите през предишната кампания късове от керемиди, в тази част на квадрата, подкрепя подобно предположение.

От намерените тук артефакти интерес представляват – един обработен камък, чийто фрагменти бяха открити от двете страни на есхарата и дъно от съд с графит.

На запад от есхарата е документирано продължението на този негативен контекст. Тук беше документирана яма с диаметър около 1 м, проучена само в западната ѝ половина. Горният пласт в тази част на ямата е с тъмен цвят на пръстта, в който се разкри петно от горяла пръст и 5 хаотично разположени дребни и средни речни камъни. В следващото ниво на ямата бяха разкрити няколко фрагмента от строителна и битова керамика, включително и дръжка от чернофирнисов кантарос. Дълбочината на ямата е около 0,40-0,50 м.

В самия северозападен ъгъл на Б/23 бяха открити парчета отухлена мазилка, но в по-ниска концентрация в сравнение със ситуацията на изток от есхарата, както и фрагменти от строителна керамика, от различни гръцки кантароси, и 2 железни върха за копия. Разкритите тук мазилки поставят въпроса за наличието на вкопано съоръжение със стени и покритие. По този начин есхарата вероятно е била ситуирана в своеобразно „помещение", за да се отдели от околната среда.

По време на разкопките в югозападната част на кв. Б/23 беше почистено едно интересно каменно съоръжение. Представлява асиметрична, овална яма, чието дъно е облицовано с неправилни редици от речни камъни и едри фрагменти от строителна керамика. Най-високата част на тази структура е на изток, а на запад се спуска плавно и не се проследява в западния профил на квадрата. В проучените през предишните години участъци от емпориона, непосредствено на изток от Б/23 също няма данни за продължаване на каменното съоръжение в тази посока.

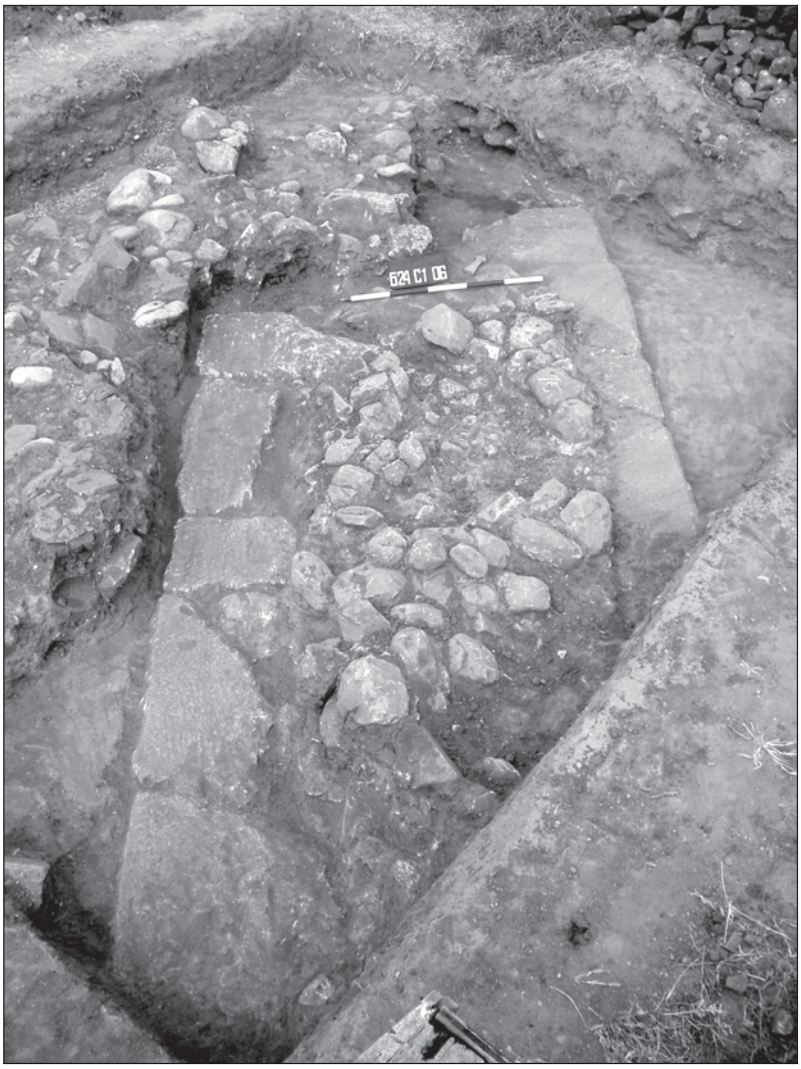

Обр. 2. Новоразкрит участък от крепостната стена в кв. Б24, Емпорион Пистирос

Тази каменна конструкция поставя някои важни въпроси, сред които е и този за хронологическата позиция на съоръжението. Фрагментите от тасоска амфора, открити в него, се отнасят към третата четвърт на IV в. пр. Хр. Разкритата монета от македонски тип (по всяка вероятност Александър III – постумна) също насочва към периода от финалното съществуване на Пистирос. Бъдещите проучвания на изток в квадрата ще установят дали има някаква връзка между есхарата и каменната конструкция до нея.

Проучвания в кв. Б/24

За да се разкрие и проследи трасето на крепостната стена се наложи да се направи разширение и в съседния квадрат Б/24. Работата беше съсредоточена в западната му част като се проучваше ивица с дължина 10 м и ширина 5 м.

Най-горните пластове – 1 и 2, съдържаха голямо количество средни и дребни камъни, без подреждане. Това вероятно са остатъци от емплектона на вече разрушената крепостна стена на емпориона, които са се „разсипали" след демонтирането на големите блокове от суперструкцията на съоръжението.

В каменното струпване от първите пластове (над стената) има петна и парчета от отухлена мазилка. Тук се откриват и фрагменти от керемиди повечето коринтски тип. Регистрираната ситуация подкрепя предположението, че в изграждането и оформянето на крепостната стена са използвани такива материали като отухлена глина, кирпич (?), керемиди. Нарушенията на обекта през 50-те години на 20 век не позволяват да се направи прецизно сравнение между керемидите, открити от вътрешността на обекта, които са използвани за покритие на постройки (сгради от двете страни на централната улица) и тези в близост до крепостната стена.

На ниво от III механичен пласт в североизточния ъгъл на проучваната зона се разкри крепостната стена. Тя продължава трасето си от вече разкритата част на север и юг от Източната порта без изменение в посока северозапад-югоизток. За градежа на субструкцията ѝ са използвани същите по тип и размери обработени камъни както в разкритата вече част. Камъните са огладени и изсечени в правоъгълна форма откъм лицевата им част. Дължината на разкрития участък от стената е около 5 м, а ширината между двете ѝ лица около 2,10-2,20 м. Гранитните камъни със средни размери са поставени последователно надлъжно и напречно.

По своите характеристики новоразкритият участък от крепостната стена не се отличава от тази на североизток от портата и бастиона. Предстои разширяване на проучваната площ и от двете

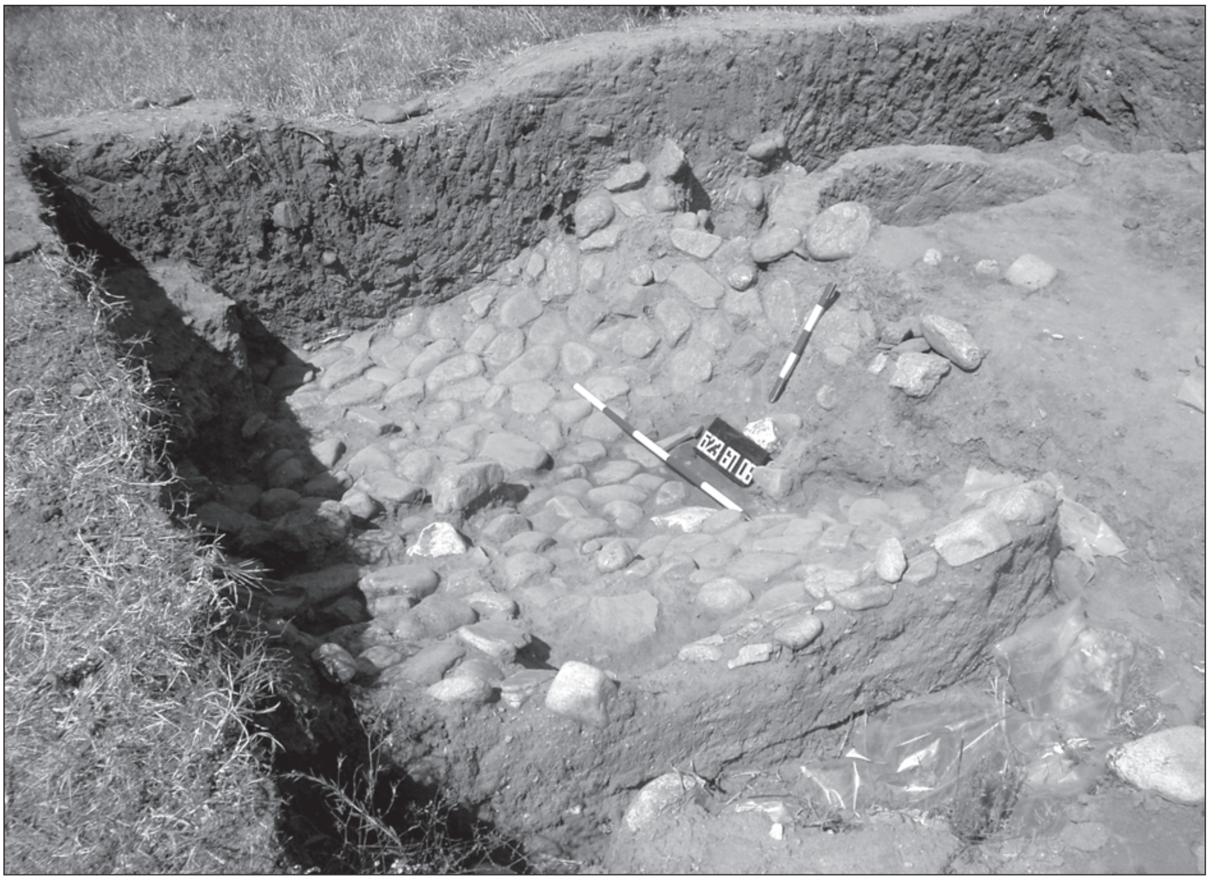

Обр. 3. Каменна структура в югозападната част на кв. Б23, Емпорион Пистирос

страни на стената, за да се проследи продължението ѝ в дълбочина, както и да се разкрият различните ситуации свързани с изграждането и функционирането ѝ.

Литература:

Домарадски 1995: М. Домарадски. Трако-гръцки търговски отношения. Емпорион Пистирос, 1. Пазарджик, 1995.

Bouzek et al. 2002: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald. Pistiros II. Excavation and studies. Praha, 2002, 271-282

№ 40. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БУЗОВГРАД, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК

Диана Димитрова

Интересът към района на Бузовград датира от средата на миналия век във връзка с построяването на язовир Копринка (Табакова-Цанова 1961, 55).

Светилището е разположено на 572 м надморска височина в северните склонове на Сърнена Средна гора, на около 2 км ЮИ от центъра на с. Бузовград. Местното му наименование е Буба кая (Бащин камък). Познато е още под името Слънчева врата и Мегалита.

Скалното светилище се извисява от юг над цялото Казанлъшко поле. От него се открива отлична гледка на запад, север и изток, което го прави удобна за астрономически наблюдения площадка. Представлява сравнително равно плато, заемащо площ от около 2 дка, като централната му част е с лек наклон от СЗ към ЮИ. В най-западния край на платото се извисяват огромни естествени скали.

В тях е оформен почти правоъгълен отвор с размери 0,80 х 1,40 х 1,80 м. Отгоре завършва с два, поставени от човешка ръка, скални къса, което причислява паметника и към групата на мегалитите. Тази част от светилището наричаме **трилит**. Той е ориентиран по надлъжната си ос С/СИ-Ю/ЮЗ, а по напречната – З/СЗ-И/ЮИ. Върху южната страница на трилита личат следи от подготовка за отцепване на скалата.

Непосредствено на СЗ от трилита скалата се спуска стръмно надолу по посока на с. Бузовград. В източната част също се наблюдава спускане, макар и по-плавно. Върху платото личат добре няколко групи скали. От Ю и ЮЗ в гората се откриват още видими скали, върху които личат следи от отцепвания на каменни късове. Това е станало по време на строежа на яз. Копринка, по сведения на местни хора. Възможно е по тези скали да е имало следи от обработване в древността, които са унищожени.

Според измерванията на археоастрономите д-р Алексей Стоев и д-р Пенка Стоева, отворът е бил оформен между 1800 и 1600 г. пр. Хр. Той е част от археоастрономическо съоръжение за трасиране (Stoev, Stoeva 2006, 25) на астрономически значимата посока на слънчевия залез по време на лятното слънцестоене. Това от своя страна е свързано с измерването на времето от местното население с единици, по-големи от денонощие, което е задоволявало календарните нужди на стопанския и обществен живот. На ЮИ от трилита основната скала е дооформена като “трон” – място за сядане (Stoev, Stoeva 2006, 27), където наблюдаващият е виждал връх Триглав в Стара Планина, който попада в центъра на отвора на трилита. Още по-източно в една от скалите се забелязва жертвеник, много изветрял през вековете.

Разкопките се проведоха от 22 до 26 юли 2006 г. С минималните финансови средства, с които разполагахме, направихме 6 сондажа.

Целта на проучването е да се потърсят археологически материали за датиране на светилището, както и да се установи стратиграфията му. Сондажите са ориентирани по световните

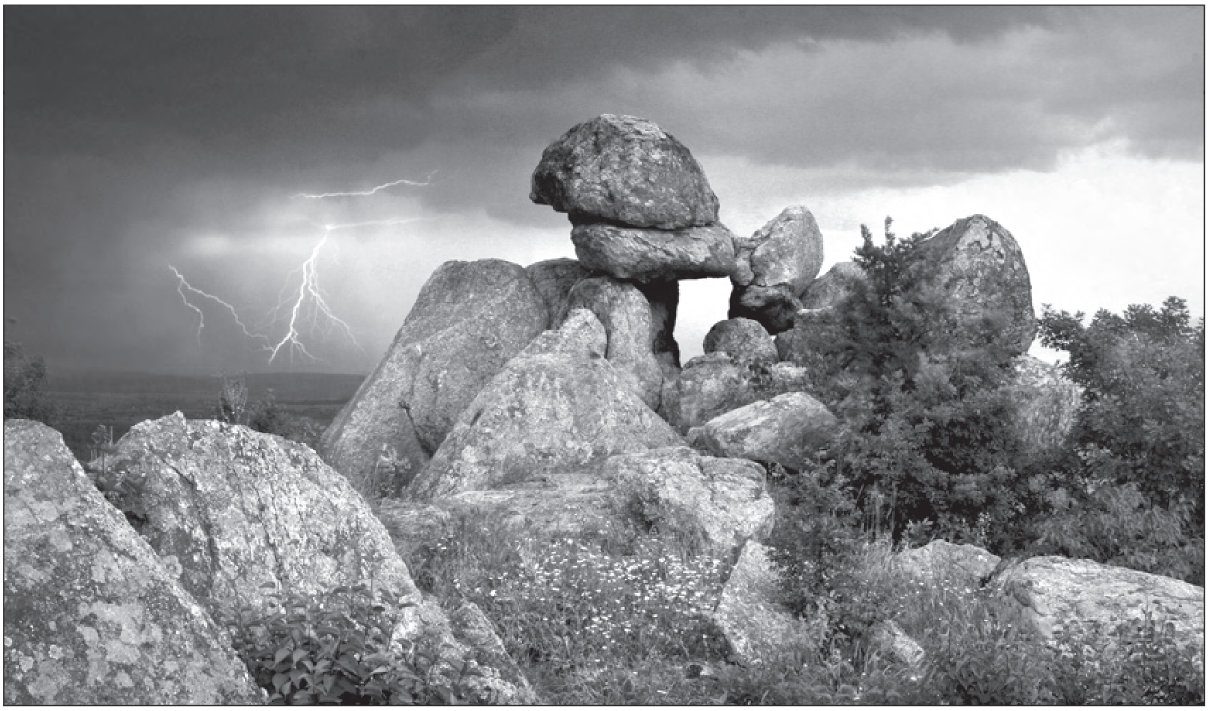

Обр. 1. Скално светилище при с. Бузовград – Слънчева врата (Сн. Ч. Стойчев)

посоки и са координирани спрямо т. I и т. II – съответно най-южната и най-северната точки на видими на терена скали, които не могат да бъдат заличени освен чрез съзнателни разрушителни действия.

Тъй като светилището е част от екопътека и се посещава от туристи, навсякъде по повърхността, а и в хумусния слой на сондажите, се откриват много съвременни боклуци. Местните хора в предишни години са извършвали и изкопни работи за поставяне на пейки за отдих.

Сондаж № 1 е с ориентация С-Ю и размери 0,50 х 5 м. Дълбочината му е от 10 до 20 см. Установява се наличие на хумус и пласт от еднородна кафява пръст преди да се достигне до материк. Открит 1 фрагмент керамика.

Сондаж № 2 е със същата ориентация и размери. Дълбочината му варира от 35 до 40 см. Стратиграфията му е аналогична. Не са открити археологически материали.

Сондаж № 3 е с ориентация С-Ю с отклонение от 4 града на изток. Заложен е успоредно и непосредствено в основата на скалата (трилит) в З край на платото. Дълъг е 3 м. Ширината му варира от 0,35 до 1,05 м. Дълбочината е от 3 до 35 см. Тук почвата се е свличала по наклона на терена през вековете. Открит е един малък фрагмент керамика – устие от тънкостенен съд.

Сондаж № 4 е с ориентация И-З с отклонение 4 града на СЗ. Заложен е перпендикулярно към средата на сондаж № 3 с цел да се провери процепът между скалите за наличие на материали. Следва конфигурацията на терена, като между източните и западните му краища има денивелация от около 0,80-1,00 м. Размерите му са 0,50-0,80 х 4,50 м. Дълбочината варира от 20 до 80 см. Стратиграфията е почти аналогична. Сред откритите около 20 фрагмента керамика, повечето от които съвременни и попаднали случайно, има няколко стени и устие – всички от различни съдове. Възможно е и те да са попаднали случайно.

Сондаж № 5 е с ориентация С-Ю. Размерите му са 0,50 х 5 м. Дълбочината варира от 25 до 40 см. Открит е един фрагмент от стена на амфора.

Обр. 2. Схема на скалното светилище при с. Бузовград и направените сондажи (Автори д-р А. Стоев, д-р П. Стоева, арх. М. Бужашка)

ването на ямите не само с ритуални цели. Извън съоръженията са открити бронзова монета на Филип II Македонски, фрагменти от есхара и др. Интерес представлява липсата на фрагменти от вносна керамика на един обект разположен на път, край брод на р. Марица. Керамиката намира паралели в проучваните обекти в Тракия (Тонкова 2006, 211-212 и цит. лит.). Повечето материали са характерни за V – IV в. пр. Хр.

От римския период са открити останки от едно жилище, две стопански помещения с неизвестен характер, 4 хамбара, 5 кошари и стопанско помещение с 5 пещи и 4 ями (извън контекста на хамбарите). През 2006 г. се допроучи хамбар, две стопански помещения, част от кошара, деструкции вероятно от жилище и 3 ями. Хамбарът има неправилна елипсовидна форма с размери 5,80 х 4,80 м. В него се проучиха 24 ями – в 3 от които стояха запазени долните части на долиуми. Освен тях се допроучи стопанско помещение (№ 2), където се откриха 5 пещи. Помещението е вкопано до 1,50 м и е с размери 41,50 х 20 м. Откриват се голямо количество фрагменти от съдове, прешлени за вретено, тежести за тъкачен стан, част от оброчна плочка на тракийски конник, хромелни камъни, накити (пръстени и гривни), железни ножчета и др. Интерес представляват откритите битови пещи. Те имат кръгла горивна камера с диаметър от 1,30 до 1,70 м и височина 0,42-0,50 м. На някои са запазени входовете, оформени от ломени камъни. Те са с ширина 0,30-0,40 м и височина 0,28 м (запазен при пещ № 3). Затваряни са с плочест камък. Три от пещите са с подове изградени от редени тухли, докато при две подовете са отухлени. В пещ № 1 се наблюдава пласт от пепел до 0,10 м. Всичките имат елипсовидна предпещна площадка с размери: дължина 2,70-3,30 м и 1,90-3,20 м и се намират на по-ниско ниво с 0,10 до 0,35 м от основата на пещите. В предпещните площадки на три от пещите се откриха дупки от колове разположени по средата или край стените. Те са с диаметър от 0,20 до 0,50 м и дълбочина от 0,14 до 0,40 м.

Интерес представлява пещ № 6 с откритите комини, които при другите пещи със запазени сводове липсват.

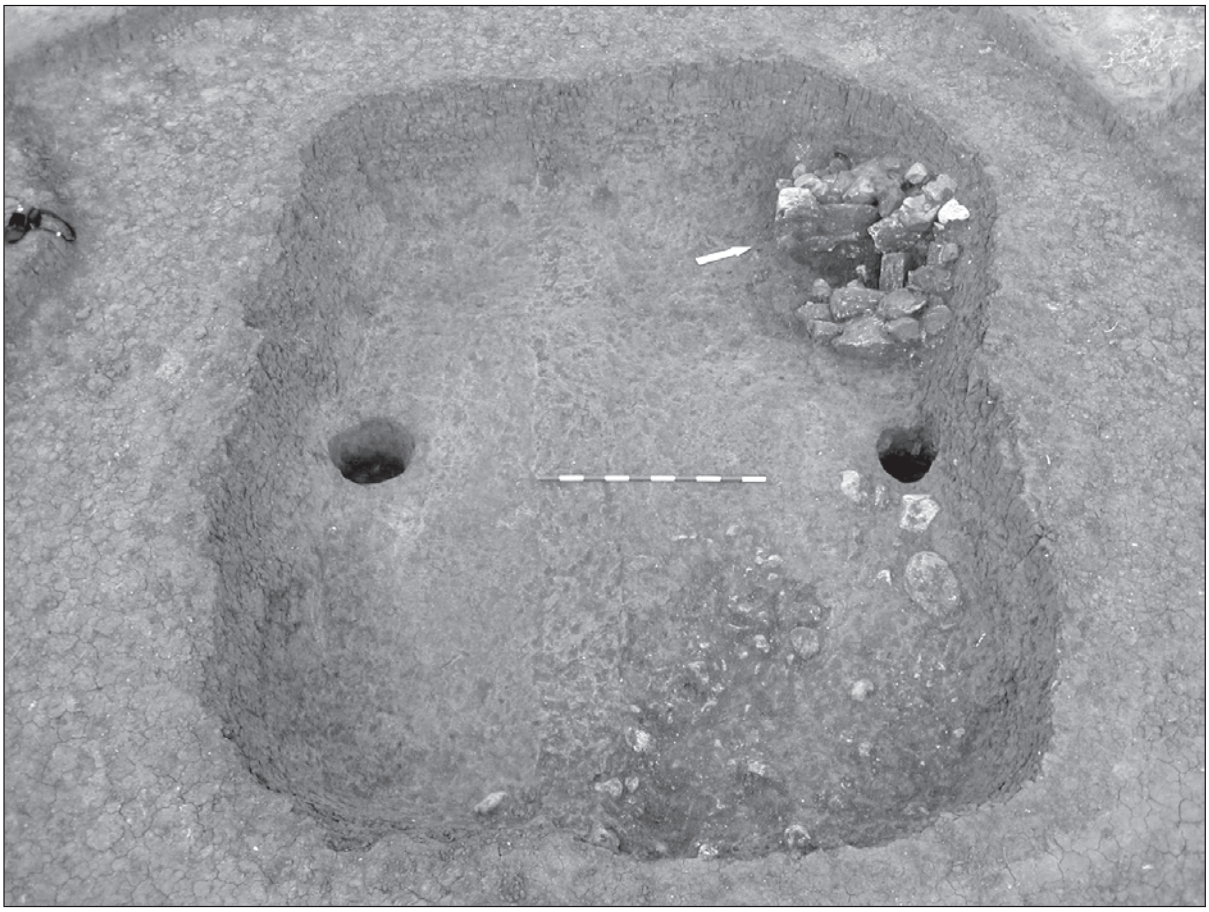

Обр. 3. Средновековно жилище

Керамиката е характерна за Югоизточна България (Кабакчиева, 1983; Кабакчиева, 1986). Поради разнородния материал в откритите съоръжения, отнесени към римската епоха, всичките могат да се датира най-общо II – IV в.

Средновековието се характеризира с проучени 5 жилища и 24 ями. Жилищата са вкопани спрямо съвременната повърхност на дълбочина от 0,30 до 0,70 м. Имат правоъгълна форма и вариращи размери: за дължина от 3,50 до 3,85 м и за ширина от 3,00 до 3,50 м.

Те са имали двускатен покрив, което е засвидетелствано от откритите дупки от колове. Четири от жилищата имат по две дупки по средата на двете срещуположни стени, а едно е с 8 дупки. И в двата варианта винаги е имало колове в средата на СИ и ЮЗ страна, което определя местоположението на входа – от ЮЗ страна. Последното се определя от факта, че винаги в срещуположния ъгъл са били разположени огнищата – в северния и източния. Огнищата са изградени от ломени камъни със спойка от кал.

Намерени са керамични съдове, два върха на стрели: железен и костен, железни ножчета и оръжия с 4 шипа *гарванов крак*. Отнасят се към периода IX-X в. (Атанасов 1998, 51-59).

Намерени са дупки от колове, които не са свързани със съоръжение, не са разположени в система и трудно могат да бъдат датирани.

От извършените проучвания е установено, че обектът е обитаван през един дълъг период от време – от късната бронзова епоха до XI в. Намерените предмети са характерни за бита на местното население, свързан предимно с животновъдство и земеделие.

Литература:

Агре, Дичев 2006: Д. Агре, Д. Дичев. Сондажни проучвания в м. Герена до гара Скобелево, Димитровградско. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 101-133.

Атанасов 1998: Г. Атанасов. Жилища. – В: Скала. Крепост от X-XI век до с. Кладенци, Тервелско, 1998, 36-63.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I-IV в.). – Археология, 1983, 4, 1-12.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград II-IV в. – (Разкопки и проучвания 15). София, 1986.

Лещаков и др. 2006: К. Лещаков, М. Тонкова, Р. Миков, К. Меламед. Археологически разкопки до с. Ябълково, Димитровградско през 2000-2003 г. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 135-165.

Тонкова 2006: М. Тонкова. Тракийско ямно светилище от втората половина на V – началото на III в. пр. Хр. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 205-266.

№ 44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 24 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД, М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева, Красимир Велков,
Костадин Господинов, Мая Василева

През 2006 г. продължиха спасителните археологически разкопки на обект тракийско, антично и средновековно селище в м. Шиханов бряг, община Харманли. Разкопките са финансирани от НК *Железопътна инфраструктура* по договор с НАИМ-БАН.

Обектът се намира на около 2 км източно от административния център на град Харманли. Разположен е на десния бряг на р. Марица, върху водоразделен рид. Проучван е в периода

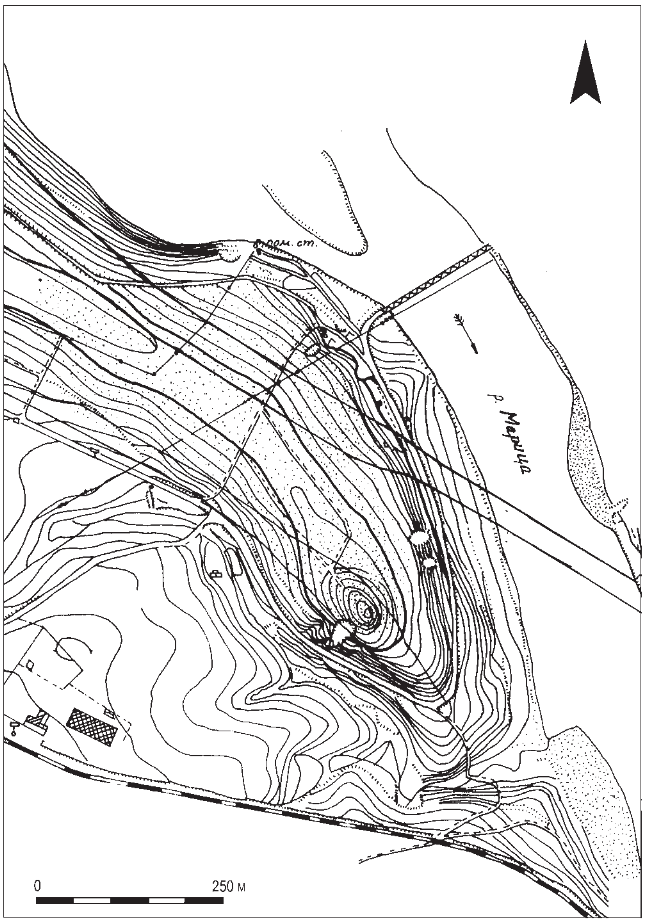

Обр. 1. Общ план на обекта

1999-2001 г., с прекъсвания, във връзка с изграждането на АМ *Марица*. Спасителните археологически разкопки започнаха през 2004 и продължиха през 2005 и 2006 г. (Игнатов и др. 2006, 335-336). През 2006 г. се работи в сектори I, II и IV.

Сектор I. Скално светилище. Разположено е в най-източната част на трасето, върху най-високата част на местността. Културният пласт е нарушен от негативни структури, вкопани в материка, представляващ гнайсови скали (датирани в КЖЕ, римската епоха, средновековието и съвременността). През 2006 г. на североизток от откритите досега структури се разкри нов ров – № 2. Той е ориентиран по надлъжната ос северозапад – югоизток. В северозападната си част продължава под прав ъгъл на североизток, където е прекъснат от съвременен изкоп. Максимални размери: дължина 9,30 м, ширина 2 м и дълб. 0,70 м. В него са установени 3 добре очертаващи се пласта, примесени с керамика от ранножелязната (Ников 1994, обр. 10, б, е) и късножелязната епоха, дребни въгленчета, късове отухлена мазилка. Откритите големи късове мазилка, заедно с документираните няколко струпвания от ломени камъни и тъмни петна, интерпретирани като дупки от колове, вероятно са свързани с разрушено на място наземно съоръжение.

Успоредно на ров № 2, на около 3 м на запад, е разположен разкритият по-рано ров № 1, с подобна характеристика. Двата рова заедно с разкритите други негативни структури в светилището образуват комплекс, използван вероятно в ритуалните практики на местното население.

Спецификата на разкритите в сектор 1 структури, както и намерените материали, които се датират в много широки хронологически граници – от ранната желязна епоха до средновековието, ни дават основание да потвърдим изказаното по-рано предположение за съществуването на култово място със съответните съоръжения и материали.

Близостта на Марица и специфичният релеф на местността несъмнено са въздействали на древния човек и са способствали за изграждането върху скалистата височина на Шиханов бряг на един значителен култов център, който има много дълъг период на съществуване.

Сектор II. Секторът е в непосредствена близост с първия, като се намира на запад от него. Проучените досега съоръжения се отнасят към римския период и ранното средновековие. През 2006 г. тук са проучени отчасти 2 полувкопани средновековни жилища, с което общият брой на проучените в сектора достигна три. Те са с правоъгълна форма и максимални размери 4 х 3 м. Ориентирани са по надлъжната си ос северозапад – югоизток. В югоизточния ъгъл на едното жилище се разкри добре изградено каменно огнище. В пълнежа на жилищата са открити дребни въгленчета и отделни фрагменти от керамични съдове (Аладжов 1995, 188; Аладжов 1973, 146-148).

През 2006 г. изцяло и частично се проучиха 9 ями. Ямите са с кръгло очертание в хоризонтален план и цилиндрична форма. Достигат максимална дълбочина 2,50 м и диаметър 1,30 м. Пълнежът е от сивокафява глина, на места – въглени, пепел, късове отухлена мазилка, шлака, животински кости, черупки от миди и фрагменти от керамични съдове.

Въз основа на намерения материал шест от ямите са датирани в средновековието.

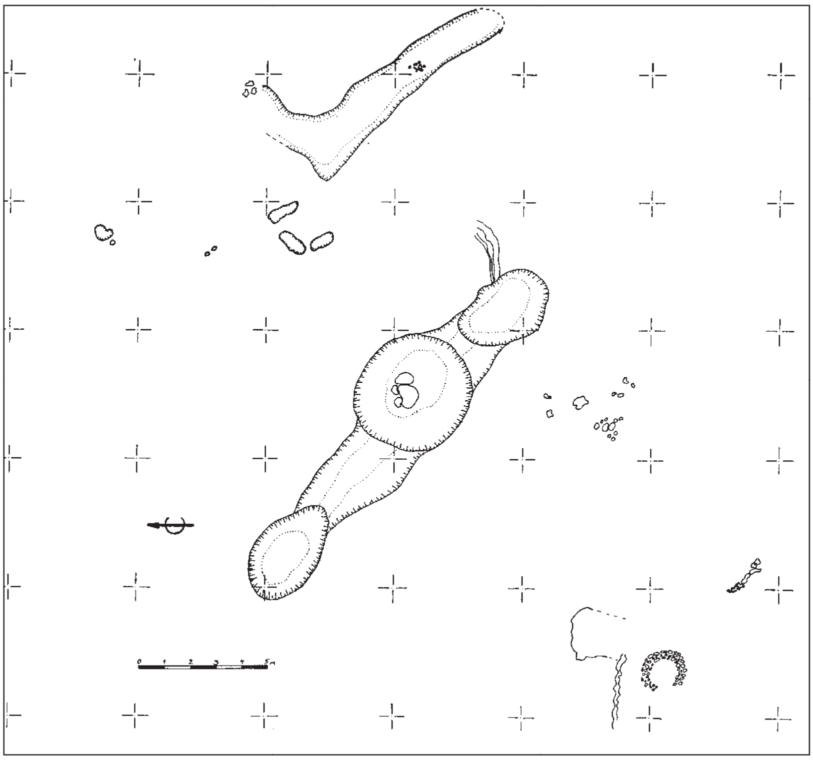

Обр. 2.Скално светилище

Интерес предизвиква яма № 13 с открития човешки скелет и части от костите на ръцете на друг. Очевидно е, че не се касае за редовно погребение. Не са намерени датиращи археологически материали.

Сектор IV. В най-северозападната част на обекта е разположен четвъртият сектор, където е регистриран културен пласт с дебелина средно от 0,40 м. Тук са проучени напълно две полувкопани средновековни жилища.

През 2006 г. продължи работата в сектора с цел установяване на нови негативни структури и жилищни съоръжения. Установени са петна от ями и следи от жилищни съоръжения, които не можеха да бъдат проучени през сезона. Намерените археологически материали се отнасят основно към ранното средновековие.

Резултатите от проучванията на обект № 24 през сезон 2006 г. позволяват да бъдат направени някои заключения:

В сектор I, (най-високото място в местността) е съществувало скално светилище, което е имало много дълъг период на съществуване (от РЖЕ до римската епоха). За ритуалните действия и използваните съоръжения през различните епохи може да се съди по разкритите негативни

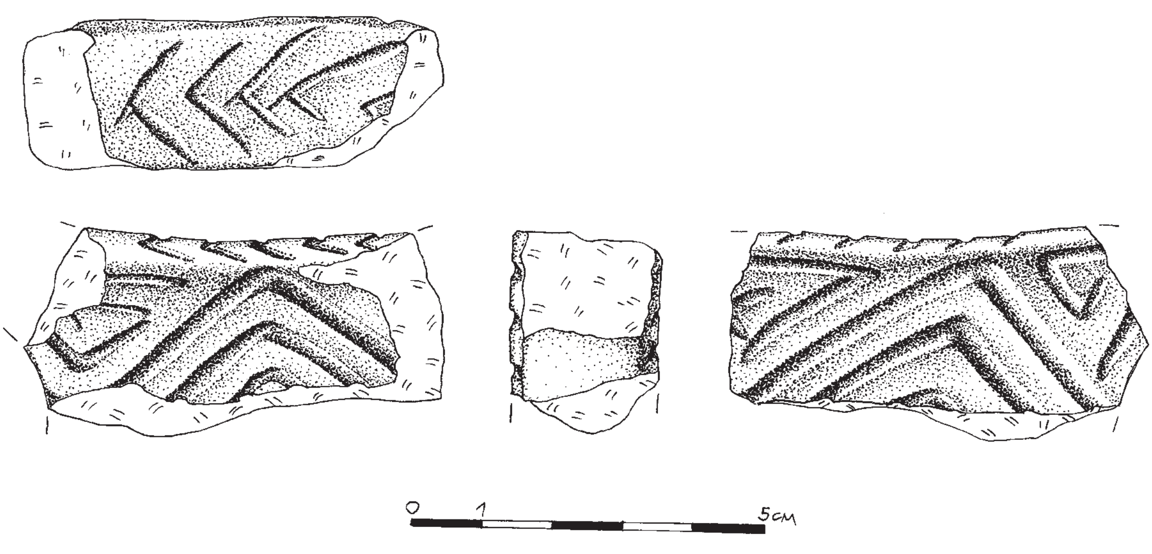

Обр. 3. Глинен предмет от светилището

структури – ровове и ями. Има индикации и за наземни съоръжения – разчистени дупки от колове и основи, вкопани в скалата. Незавършените проучвания не позволяват на този етап по-точни заключения за характера на съоръженията и на светилището като цяло.

Другият основен резултат от проучванията е регистрираното средновековно селище. Проучени са изцяло три и частично – две полувкопани средновековни жилища с характерния за този период начин на изграждане и вътрешно устройство. Има индикации за наличие и на други постройки.

Интересни са резултатите от проучванията на ямите в сектор II. Установено е наличието и на други вкопани структури, които не са проучени поради изчерпване на времето и средствата през сезона.

В заключение може да се посочи, че регистрираните на обекта културни напластявания обхващат много дълъг период – ранножелязната, късножелязната епоха, римския период, средновековието и османския период. Поради частичните проучвания не е изяснен напълно неговият характер през отделните епохи. Най-общите констатации, които можем да направим са за наличие на светилище и останки от антично и средновековно селище.

Литература:

Аладжов 1973: Д. Аладжов. Материалната култура на Югоизточна България през XI-XII в.– В: Славяните и средиземноморския свят VI-XI в. София, 1973.

Аладжов 1995: Д. Аладжов. Резултати от археологическите разкопки на Констанция. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 3, Раднево, 1995.

Игнатов и др. 2006: В. Игнатов, Т. Кънчева-Русева, К. Велков, Ц. Попова, Г. Рибаров, К. Господинов. Археологически разкопки в м. Шиханов бряг до Харманли. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 335-363.

Ников 1994: К. Ников. Керамиката от разрушеното селище от ранножелязната епоха в Раднево. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, 2. София, 1994.

№ 45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДВА ДОЛМЕНА БЕЗ МОГИЛЕН НАСИП В М. ЕШМЕДЖИКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Станислав Илиев

История на проучванията: За пръв път долменът в местността Ешмеджик е регистриран и публикуван от Георги Бончев през 1901 г. (Бончев 1901, 669). Той е поставен наред с други три разрушени паметника в източната част на гореспоменатата местност.

Втори път този долмен е предмет на публикация на страниците на том II от поредицата „Мегалитите в Тракия” (Делев 1982, 250-251).

По време на теренните обходи през 2004 г., провели се под ръководството на д-р Христо Попов, информацията за долмена е актуализирана (Попов, Илиев 2007, под печат).

Географски и културен контекст: Долменът е разположен върху език на полегат рид, спускащ се в посока северозапад–югоизток. Част е от по-голям некропол, който заема площ от около два хектара на територията на местностите Ешмеджика и Баямлъка. В съседство се локализират още няколко долменни некропола – този при Керез дере, намиращ се на около 5 км в южна посока от обекта, и този в местността Капаклийка, между селата Оряхово и Изворово, отстоящ на около 3,5 км северозападно от обекта.

Описание: Не е възможно да се установи дали долменът е бил ситуиран в могилен насип поради факта, че 80 % от околодолменната площ е разрушена от водоснабдителен тръбопровод, прокопан там през 1968 г. и преминаващ непосредствено на северозапад. Няколко години по-късно кабел, прекаран от военните в преддолменното пространство, е отнел и разрушил цялата площадка пред съоръжението. Околодолменното пространство, където личи леко издигане – около 0,30 м от повърхността, е с диаметър 16,00 м.

От съоръжението, с ориентация 284°-104°, на терен са запазени три плочи, от които двете надлъжни. Северната е с размери: дължина 2,50 м, височина 1,20 м, височина от повърхността на терена 0,55 м, и дебелина 0,32 м, а южната – дължина 2,60 м, височина 1,40 м, височина от повърхността на терена 0,85 м, и дебелина 0,39 м. Задната напречна плоча има размери: дължина 1,10 м, височина 1,08 м и дебелина 0,21 м. Липсват покривната и входната напречна плочи на съоръжението. По вътрешните лица на надлъжните плочи не се забелязват следи от жлебове. За това пък върху вътрешната плоскост на южната се откриват множество просвредлени отвори с кръгла форма и диаметри от 0,05 до 0,08 м и дълбочина на всичане от 0,02 до 0,06 м. Произходът на тези издълбавания по всяка вероятност е антропогенен.

Подобни издълбавания се локализират на множество от долмените в Сакар. Само на 15 км североизточно от обекта се намира скалната гробница при с. Хлябово, по чиито стени /респективно вътрешната повърхност на надлъжните стени/ са установени и публикувани идентични просвредлявания (Панайотов 1976, 52).

Предназначението на тези елементи, които се срещат основно по вътрешните стени на съоръженията от подобен тип, както и по повърхността на покривните им плочи, не е известно.

Методика на проучването: Поради малкото проучени съоръжения от този тип все още не е установена единна методика, по която да се провеждат разкопките на подобни обекти.

Тук накратко е представена методиката, по която се проучи долменът в местността Ешмеджик. Същата е ползвана и при разкопките на долменния комплекс в местността Баямлъка през 2004/05 година. Решено бе обектът да се раздели на три макроконтекста – могилен насип или,

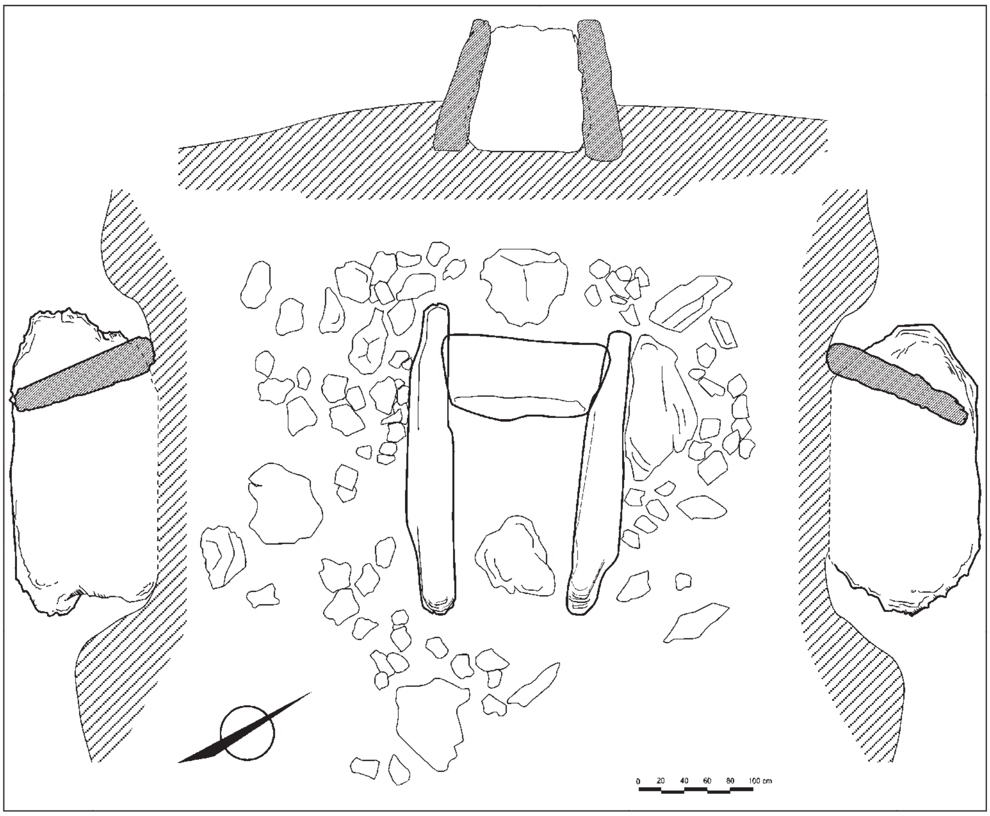

Обр. 1. Общ план на съоръжението с разрези

ако липсва такъв, околодолменно пространство; предфасадно респ. преддолменно пространство и съоръжение. Околодолменното пространство бе разделено на 4 сектора, съответно североизточен, северозападен, югоизточен и югозападен, между които останаха двете ребра: север-юг и изток-запад. Разделяйки обекта на макроконтексти, се предоставя възможност за обзор и яснота на ситуациите, проучвани при долмените.

Ход на проучването: В началото на проучването бе очевидно, че два от макроконтекстите са напълно разрушени /камера на съоръжението, пострадала при иманярска интервенция и преддолменно пространство, унищожено от електрически кабел на военните/, а останалият контекст – могилният насип, бе запазен частично. Това бе причината да се концентрират усилията в проучването на могилния насип.

На втория ден от началото на разкопките, на дълбочини между 0,20 и 0,35 м от повърхността, започна разкриване на съхранен кварцитен кожух. Кварцитите са със средни размери 0,40 до 0,60 м.

При зачистване се оказа, че кварцитният кожух заема сравнително добре очертан кръг около долмена, с диаметър между 4,00 и 5,00 м, и е натрупан от един пласт кварцити. Освен тях в кожуха участват и шисти, образувайки дъга с дължина 1,70 м около южната част на съоръжението.

Археологическият материал бе концентриран главно по фугите между камъните от кварцитния кожух. Керамиката е работена на ръка и принадлежи на ранножелязната епоха. Освен керамични фрагменти, други находки не бяха открити.

Хронология: Относно хронологичното поставяне на съоръжението можем да се обърнем към различен по характер датиращ материал.

Редуцираното количество керамика и липсата на материали с по-тесни дати поставят съоръжението най-общо в ранножелязната епоха. Колкото до стиловия анализ и конструктивните особености, долменът е еднокамерен със силует на надлъжните плочи, наподобяващ долмена при с. Остър камък, което го отнася към относително по-ранния тип съоръжения (Венедиков, Аладжов 1976, 58). Това заключение се потвърждава и от факта, че долменните плочи не са снабдени с жлебове.

Литература:

Бончев 1901: Г. Бончев. Мегалитни паметници в Сакар планина. София, 1903.

Венедиков, Аладжов 1976: Ив. Венедиков, Д. Аладжов. Проблеми на мегалитните паметници в Тракия. – Тракийски паметници, 1. Мегалитите в Тракия, 1. София, 1982, 31-35.

Делев 1982: П. Делев. Проблеми на тракийските мегалитни паметници. – Тракийски паметници, 3. Мегалитите в Тракия, 2. София, 1982, 398-427.

Панайотов 1976: Ив. Панайотов. Долмени. Историография и описание. – Тракийски паметници, 1. Мегалитите в Тракия, 1. София, 1976, 36-52.

Попов, Илиев 2007: Х. Попов, С. Илиев. Теренни обхождания на територията на община Любимец през 2004. – Известия на Регионалния исторически музей-Хасково, 3. Стара Загора, 2007 (Под печат).

№ 46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КУЛТОВ ОБЕКТ ГОЛЯМ КОСОМАН КРАЙ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО

Даниела Катинчарова

През 2006 г. продължиха проучванията на тракийския култов обект Голям Косоман край с. Дебращица. Целта на проучванията беше допроучване на сграда № 1. Разкопана беше част от насипа, разположен непосредствено южно от нея.

На 2,50 м западно от входа на дълбочина средно 0,15 м от повърхността и до външното лице на зида на сградата се разкри каменно струпване от средно големи речни камъни. То е с размери 2,60 х 1,00 м, ориентация И-З и наклон С-Ю, какъвто е и наклонът на насипа. То представлява деструкции от зида. Откритите в него археологически материали представляват фрагментирани керемиди и битова керамика, от две епохи: късножелязна и късноримска. Със същият характер е и каменното струпване, разположено до югоизточния външен ъгъл на сградата. Тук каменните деструкции лежат непосредствено под повърхността в 2-3 реда. Това са деструкции от югоизточния ъгъл на сградата и включват както големи обработени блокове от външното лице на зида, така и средноголеми камъни от пълнежа.

На 0,80-1,00 м южно от зида на сградата лежи струпване от камъни. То е с неправилна елипсовидна форма, с ориентация И-З. Размерите му са 4,50 х 1,50 м. Състои се от пласт плътно подредени един до друг средно големи обли камъни. Между камъните бяха открити част от украсен перваз от култово огнище, кости, фрагменти от съдове, предимно от дебелостенни гърнета и паници, работени на ръка, и само два на колело. Откритите материали и разположението на това каменно струпване показват, че то представлява място за полагане на остатъци от жертвоприношения.

Каменният овал и полуовал са изградени от подредени един до друг средно големи необработени камъни. Източната граница на овала и западната на полуовала лежат една до друга, като първата отстои на разстояние 2,50 м западно от входа на сградата. Пространството, оградено от каменния овал, е запълнено с камъни и пръст. Каменният овал и полуовал са изградени върху вече издигнат насип с наклон от север на юг, поради което северните им части (най-близко разположена до сградата) са по-високо с 0,45 м от южната и от подовото ниво на сградата.

В центъра на оградeното от каменния овал пространство под описания пласт от камъни и пръст на дълб. 0,60 м от повърхността се намира кръгъл олтар от изпечена глина, ограден от глинен перваз.

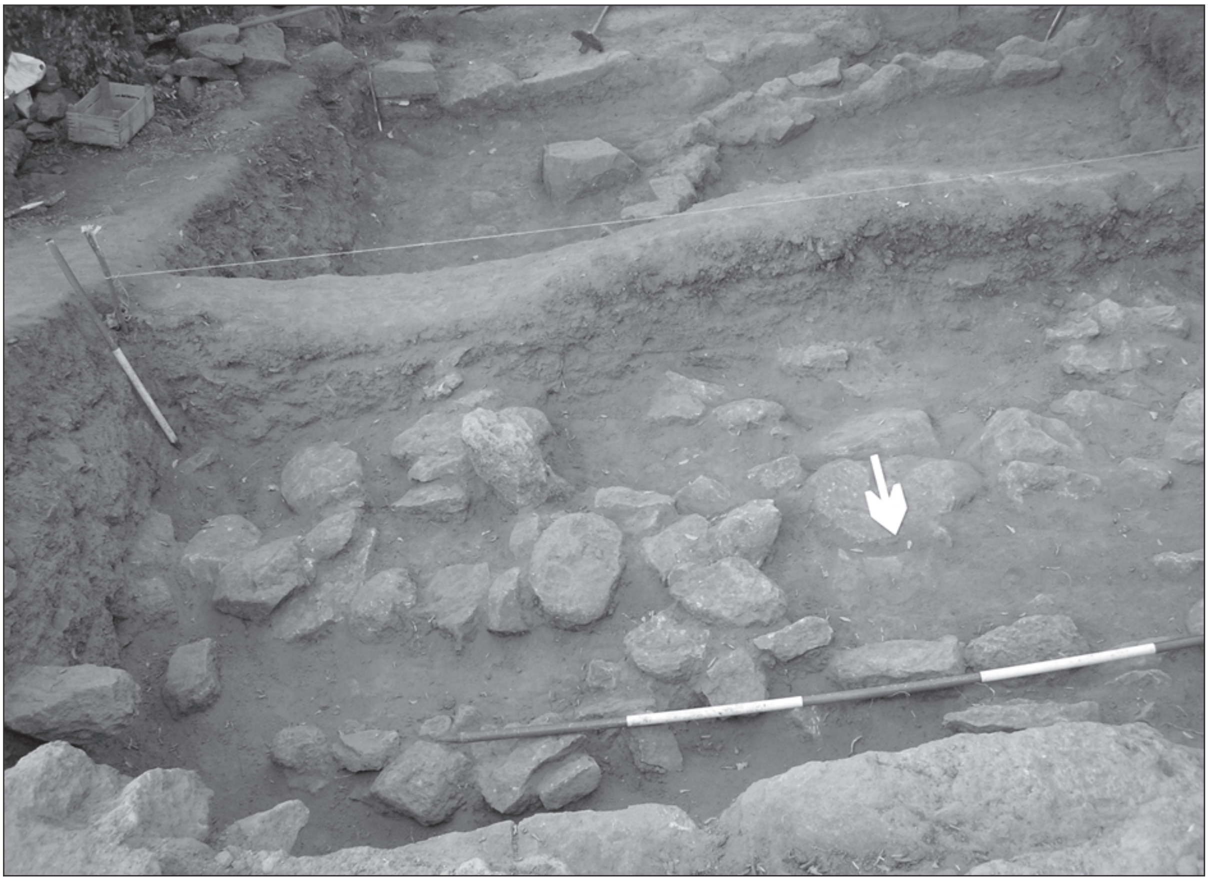

Обр. 1. Каменен овал и полуовал – поглед от север

ИЗК 12
4ПЛ ОБГ

Обр. 2. Глинен олтар – поглед от юг

Разкрита е южната половина на олтара, чийто диаметър е 0,70 м. Южно от огнището в овала е оформена площадка от трамбована глинеста пръст. В овала бяха открити разхвърляни без определен ред различни находки: фрагментирана купичка, прешлен, хромел, един пробой и бронзова монета на император Констанс, сечена 341 г. Над и около олтара се откриват още замазки със сива повърхност, украсени первази на огнище, фрагменти от тяло от зооморфна фигурка и питоси. Бяха открити още фрагменти от битова керамика. По-голяма част от работените на колело керамични фрагменти се отнасят към късноримския период и намират паралели сред керамиката от некрополите при Калугерово, Главиница, вилата при Кралев дол, Ивайловград и др. По формални белези някои от съдовете, работени на колело, както и питосите намират аналогии сред керамичния комплекс от късножелязната епоха (Domaradzki 2002, Fig. 8.2; Lazov 1999, Fig. 1,16; Хаджиангелов 2002, фиг. 154, 4). Откритите в полуовала материали не се различават от тези в овала – фрагментирана керамика, едно желязно ножче и бронзова тел. Артефактите от каменните овал и полуовал, и струпването над тях определят terminus post quem средата на 4 в. за тяхното изграждане.

При югоизточната дъговидна извивка на каменния овал на нивото, на което той е положен, беше разкрита горна част на пресичащи се под ъгъл каменни редици, представляващи продълженията на тези, оформящи южната и източна граница на овала. На това ниво беше открита *тракийски* тип фибула (Домарадски 2000, 504-505).

Южно от описаните структури в периферията на насипа на разстояние 0,30-0,40 м от каменния овал е разкрит каменен ограден зид с проследена дължина 7,40 м. По начин на изграждане и дебелина той е еднакъв със зидовете на сградата. Ориентацията му съвпада с тази на южния и северен зид на сградата.

В насипа извън разкритите каменни структури и над тях се откриват също фрагменти от строителна и битова керамика, фрагментирана купичка, хромели, тежести за стан, прешлени, астрагали, украсена *питка*, глава на конче от глина, една монета на император Проб (276-282) и др. Източно от входа бяха открити и струпани на едно място чашка, фрагменти от тежест за стан, хромел и бронзова монета от първата половина на 5 в.

Въз основа на проучванията през тази година могат да се направят следните заключения: обектът представлява тракийска могила. Проученият през предишните сезони пласт под сградата, представлява част от могилен насип, натрупан преди нейното изграждане и въз основа на откритите материали се датира в периода от последната четвърт на 4 в. пр. Хр. до 1 в. При построяване на сградата част от този насип е отнет, за да бъде подравнен теренът под нея. Насипът около и в сградата представлява допълнително издигнат могилен насип, натрупан след нейното използване. Разкритите през тази година структури в насипа ни позволяват да коригираме първоначалната си представа за него, а именно като резултат само от разрушаването на сградата. Вероятно за издигането на този допълнителен насип е използвана част от пръстта от първоначалната могила, което (както и иманярската дейност) обяснява присъствието на по-ранни материали в допълнителния насип. Въз основа на датировката на каменния овал (втората половина на 4 в.) и намерената в насипа монета от първа половина на 5 в. поставяме времето на натрупване на допълнителния могилен насип в периода от средата на 4 в. до средата на 5 в. Резултатите от последните проучвания ни позволяват да коригираме направената, на базата само на археологическия материал, предварителна датировка на сградата. Датата на натрупване на могилния насип върху сградата е и terminus ante quem за построяването и използването ѝ. Въз основа на стратиграфските наблюдения, на откритите досега материали и най-вече на монетите на император Валенс, и на император Констанс тя може да бъде датирана в 3 в.

От събраните досега данни сградата може да бъде отнесена към подмогилните архитектурни съоръжения от типа на храмовете (Катинчарова 2005, 123 и сл.). Досега нямаме данни тя да е била използвана за гробница. В проучената от нас част на могилния насип не е открит гроб, поради което засега поддържаме изказаната хипотеза за култовия характер на обекта.

Литература:

Domaradzki 2001: M. Domaradzki. Grey pottery from Pistiros. 1. – In: J.Bouzek, L. Domaradzka, S. Archibald (Eds). Pistiros, II: Excavation and Studies. Prague, 2001, 189-208.

Домарадски 2000: М. Домарадски. Фибули от късножелязната епоха в Тракия, 1. – Годишник на Департамент археология на Нов Български Университет. София, 2000, 4-5, 202-224.

Lazov 1999: G. Lazov. Pithoi from the Excavation of the emporion Pistiros – In: A. Koukuli-Chrisanthaki, A. Muller (Eds). Thasos. Matieres premieres et technologie de la prehistoire a nos jours. (Actes du Colloque International 26-29/9/1995 Jhasos, Limenaria). Paris, 1999, 339-348.

Хаджиангелов 2002: В. Хаджиангелов. Питоси. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.) Копривлен, 1. Спасителни археологически проучвания по пътя Гоце Делчев-Драма 1998-1999. София, 2002, 164-168.

№ 47. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ОБЕКТ „СВ.ИЛИЯ” КРАЙ ВЕЛИНГРАД

Даниела Катинчарова

През този сезон продължиха археологическите разкопките в пространството разположено южно и извън оградената с каменни стени територия на светилището (кв. G2 и кв. G3) (Катинчарова 2003; 55; Катинчарова 2004, 74).

Непосредствено под пласта от сивокафява рохка почва (чимов пласт) в северната половина, по цялото протежение на двата квадрата от запад на изток се проследява струпване от камъни. То се състои от 2-3 реда различни по големина предимно ломени и по-малко речни камъни. Най-северната му част е с най-голяма дебелина (0,50-0,65 м) като в южна посока постепенно изтънява. Между камъните в западната половина на струпването (кв. G2) пръстта е с глинеста структура и светлокафяв цвят. Концентрацията на археологически материали е ниска: единични фрагменти битова керамика и късове отухлени мазилки. Находките са представени от един железен секач и фрагментирана пирамидална тежест за стан.

Ситуацията в източната част на това струпване (кв. G3) е по-различна: между камъните пръстта е със сивокафяв цвят в горната част на струпването и със сивочерен цвят в долната част. Количеството на откриваните археологически материали е по-голямо: фрагментирана битова керамика, мазилки със следи от пръти и др. Тук бяха намерени 9 фрагментирани пирамидални тежести за стан, два прешлена за вретено и една миниатюрна чашка (половината от тежестите и единият прешлен лежаха струпани в долната част и в югозападния край на струпването).

Бяха документирани три каменни редици. Две от тях лежат в северната половина под първия пласт от каменното струпване и непосредствено южно до разкритите през миналата година култови комплекси: глинена замазка, кръгло глинено огнище и яма (Катинчарова 2006, 115 и сл.). Те са приблизително по една ос и са с относително еднаква ориентация: И-З. Редицата в кв. G2 е с малко отклонение: ЮИ-СЗ. Дължината ѝ е 1,40 м, а ширината – 0,40 м.

Тя продължава в източния профил на квадрата. Разкритата дължина на редицата в кв. G3 е 2,20 м, с ширина 0,30 м и продължава в западния профил на квадрата. Третата редица е с ориентация север-юг и се намира в югоизточната част на кв. G3 и кв. Н3. Тя е с ширина 0,40 м и дължина 1,63 м.

И трите редици лежат върху най-долния слой от културните напластявания – този от черна горяла почва, с дебелина 0,10-0,15 м и с голяма наситеност от керамика. Само най-южната част на редицата с ориентация ЮИ-СЗ е подредена направо върху материка

По вид и хронология откритите археологически материали не се различават от намерените на обекта през предишните сезони. Това са главно фрагментирана битова керамика, в това чис-

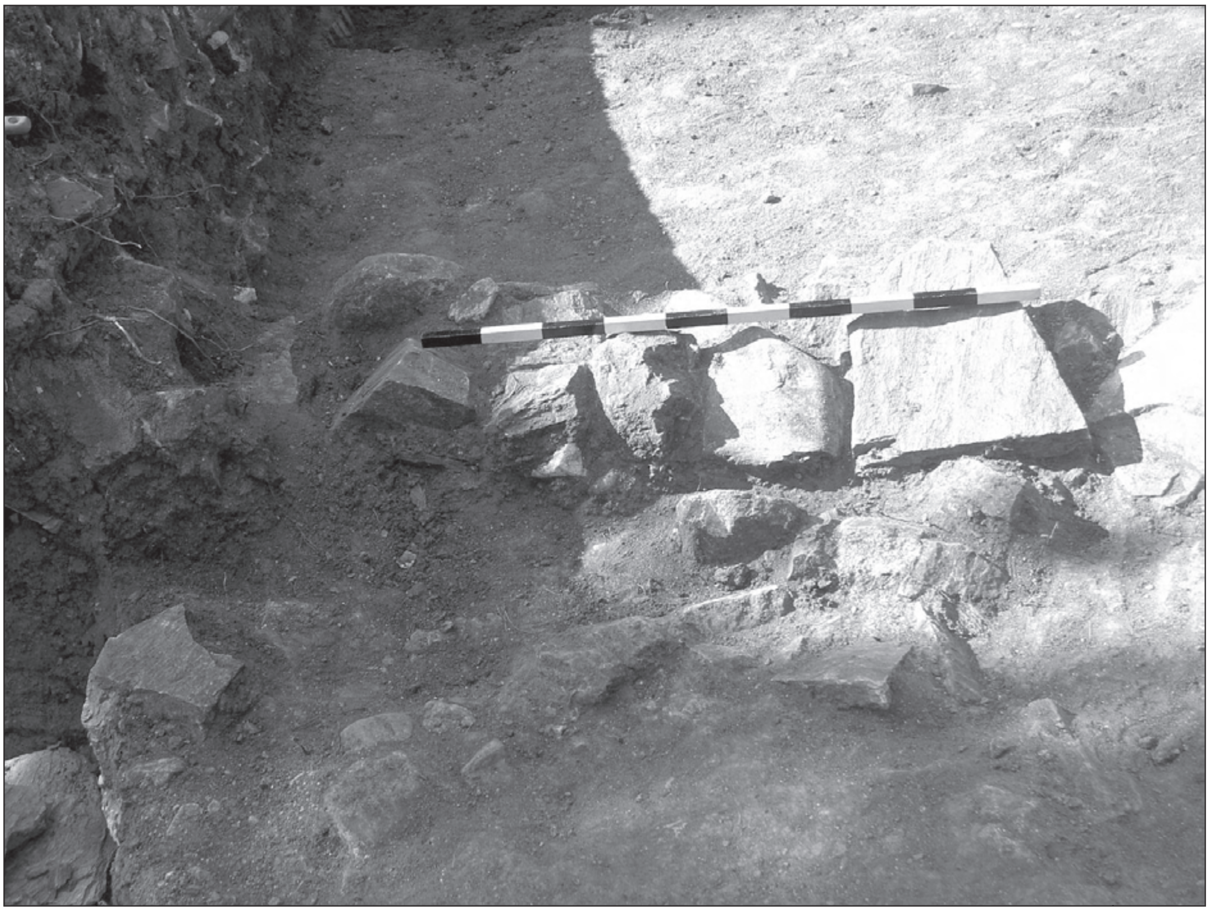

Обр. 1. Редица от камъни в кв. G2 – поглед от север

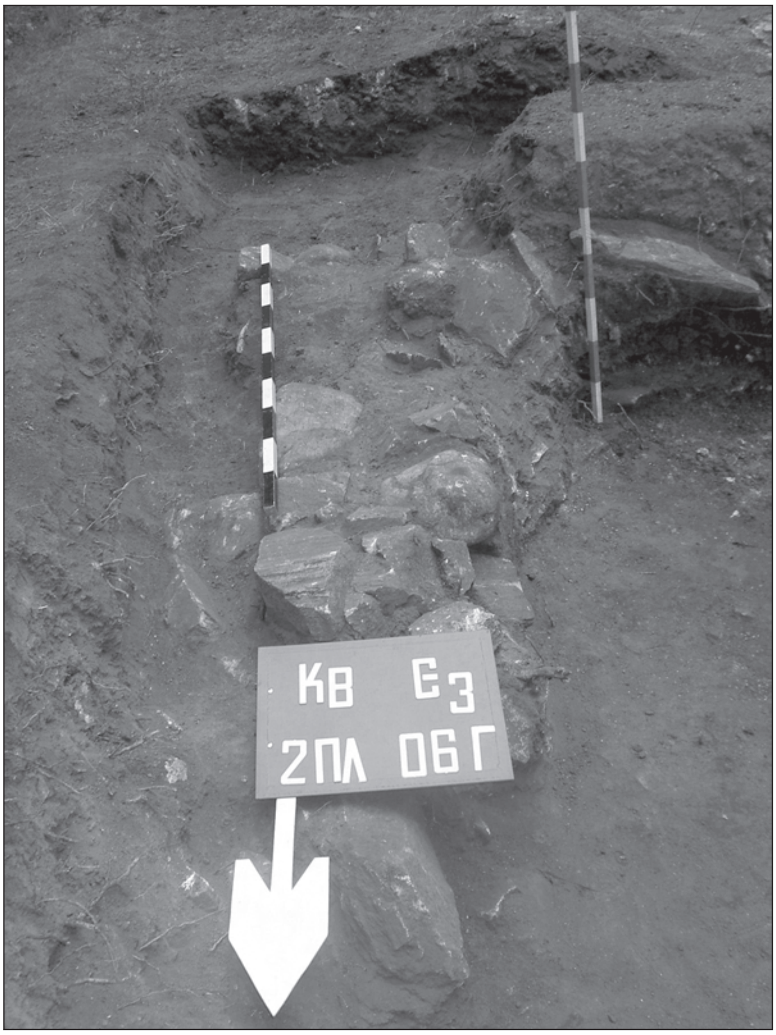

Обр.2. Редица от камъни с ориентация север-юг в кв. G3 – поглед от север

ло и от категорията *тракийска култова керамика*, мазилки със следи от пръти, прешлени, тежести за стан, различни оръдия на труда и монети, датиращи от късножелязната епоха, както и малко животински кости.

Документираните каменни структури са със същата стратиграфска позиция, както и проученият южно от тях каменен жертвеник (сондаж № 9) (Катинчарова 2004, 75; Катинчарова 2005, 12). Каменните редици, струпванията и каменният жертвеник лежат върху пласта от сивочерна горяла почва с археологически материали също от късножелязната епоха. Това ни дава основание да смятаме, че тези каменни структури са от един и същи етап от функционирането на светилището, а откритата монета на Истиея от 2 в. пр. Хр. (Катинчарова 2005, 124) определя неговия terminus ante quem. Въз основа на стратиграфските наблюдения може да се каже, че този етап е предшестван от по-ранен, също от късножелязната епоха, с който се свързват глинената замазка и кръглото глинено огнище, открити през миналия сезон до външното лице на южния зид на светилището, но под пласта от сивочерна горяла пръст.

Откритите каменни редици и археолотически материали в каменното струпване ни дават основание да предложим и друга интерпретация освен вече споменатата: деструкциите от южния зид, а именно зоната, в която се откриват главно археологически материали може да се разглежда и като място за депониране на дарове.

Литература:

Катинчарова 2003: Д. Катинчарова. Спасителни археологически разкопки на обект „Св. Пророк Илия" при гр. Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2002 г. София, 2003, 54-56.

Катинчарова 2004: Д. Катинчарова. Спасителни археологически разкопки на обект „Св. Пророк Илия" при гр. Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 74-75.

Катинчарова 2005: Д. Катинчарова. Спасителни археологически разкопки на обект „Св. Пророк Илия" при гр. Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 124-125.

Катинчарова 2006: Д. Катинчарова. Проучвания на обект „Св. Илия" край Велинград. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 115-116.

№ 48. ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ПРЕЗ 2006 г.

Даниела Катинчарова

Продължиха проучванията на емпорион Пистирос в кв. А5 и кв. Е24. В пространството западно от каменната структура (дъно на канала, минаващ покрай Източната порта в кв. А5 и кв. Е24) (Боузек, Арчибалд, Домарадска, Гоцев, Катинчарова, Лазов, Танева, Коларова, Юрукова, Иванова, Ангелов, 2006, 51 и сл.), беше проучен културен пласт, с дебелина 0,40 м. Той е със средна наситеност на строителна и битова керамика, кости и различни находки, представляващи предимно останки от металургичната дейност и свързаните с нея култови практики. Това са глинено сопло от познатия от Пистирос тип (Katinčarova 2002, Fig. 12.1), фрагменти и късове от различни метални предмети, колективна находка от 7 астрагалоса, два от които обработени и др. Откритата в пласта битова керамика, включително и от вносни съдове датира от средата и втората половина на 4 в. пр. Хр. В тази част на кв. А5 бяха установени два контекста със сходни характеристики.

Единият контекс се намира в югозападната част на кв. А5 и продължава в съседния кв. А4. Проучваната част от тази структура в кв. А5 представлява петно с неправилна овална форма и изменящи се в дълбочина граници. Максималните му размери бяха установени при откриването му: 1,90 м в посока С-Ю и 1,30 м в И-З. Тази структура се състои от сивочерна горяла рохка пръст с много въглени. Намерените в тази структура археологически материали представляват главно останки от металургична дейност: парчета шлака, фрагментирани бронзови фибули, бронзов пръстен с елипсовидна пластинка (Домарадски 1995, 65), бронзови пластини и телове, фрагметирани бронзови апликации и др. От този контекст произхожда значително количество животински кости и малко битова керамика, в това число единични фрагменти от чернофирнисови съдове и амфори.

Вторият контекст лежи непсредствено западно от и до разкритото дъно на канала в кв. А5 и представлява също петно от сивочерна горяла рохка пръст с много въглени и с неправилна удължена форма. Размерите му са 1,80 х 1,50 м. Най-горната му част се откри на нивото на дъното на канала и се проследява в дълбочина до 0,40 м. Намерените в тази структура находки представляват също следи от металопроизводство както и свързаната с него култова дейност: това са късове шлака, част от каменен калъп за отливане вероятно на обеци, фрагментирани бронзови фибули, полуфабрикати за фибули, бронзови пластини, бронзова вилка за плетене на мрежи, аналогична по форма на откритите в Севтополис (Огненова-Маринова 1984, обр. 30), както ѝ фрагментиран пираунос, фрагменти от зооморфна култова фигура и обработено рогче. Останалите археологически материали представляват една изцяло запазена купичка и фрагменти от други местни съдове, както и няколко фрагмента от луксозна гръцка керамика и животински кости.

В участъка на запад от крепостната стена и източно от трасето на канала в кв. А5 завърши проучването на двата негативни контекста, започнало през 2005 г.: това са яма № 1 и яма № 2. Проучена беше западна половина на яма № 1 и източната половина на яма № 2. Пълнежът и откритите в тази част на ямите археологически материали не се различават от тези, в проучената им през 2005 г. част. В тази част на кв. А5 през 2006 г. бяха открити още два негативни контекста: една яма и шахта, свързана с направата на кладенец.

Отворът на ямата лежи до крепостната стена на нивото на банкета ѝ. Ямата е вкопана изцяло в материка. Тя е с форма на обърнат пресечен конус. Стените ѝ са с малък наклон, а дъното ѝ е широко и равно. Пълнежът на ямата е еднороден и се състои от светлокафява сбита пръст, а откритите в нея археологически материали са сравнително малко.

През този сезон започна проучването на северната половина на шахтата. Отворът ѝ лежи на едно и също ниво с ямата до крепостната стена. Той е разположен непосредствено югозападно от нея и в по-долните пластове шахтата и тази яма се сливат. Шахтата е с отвесни стени, като

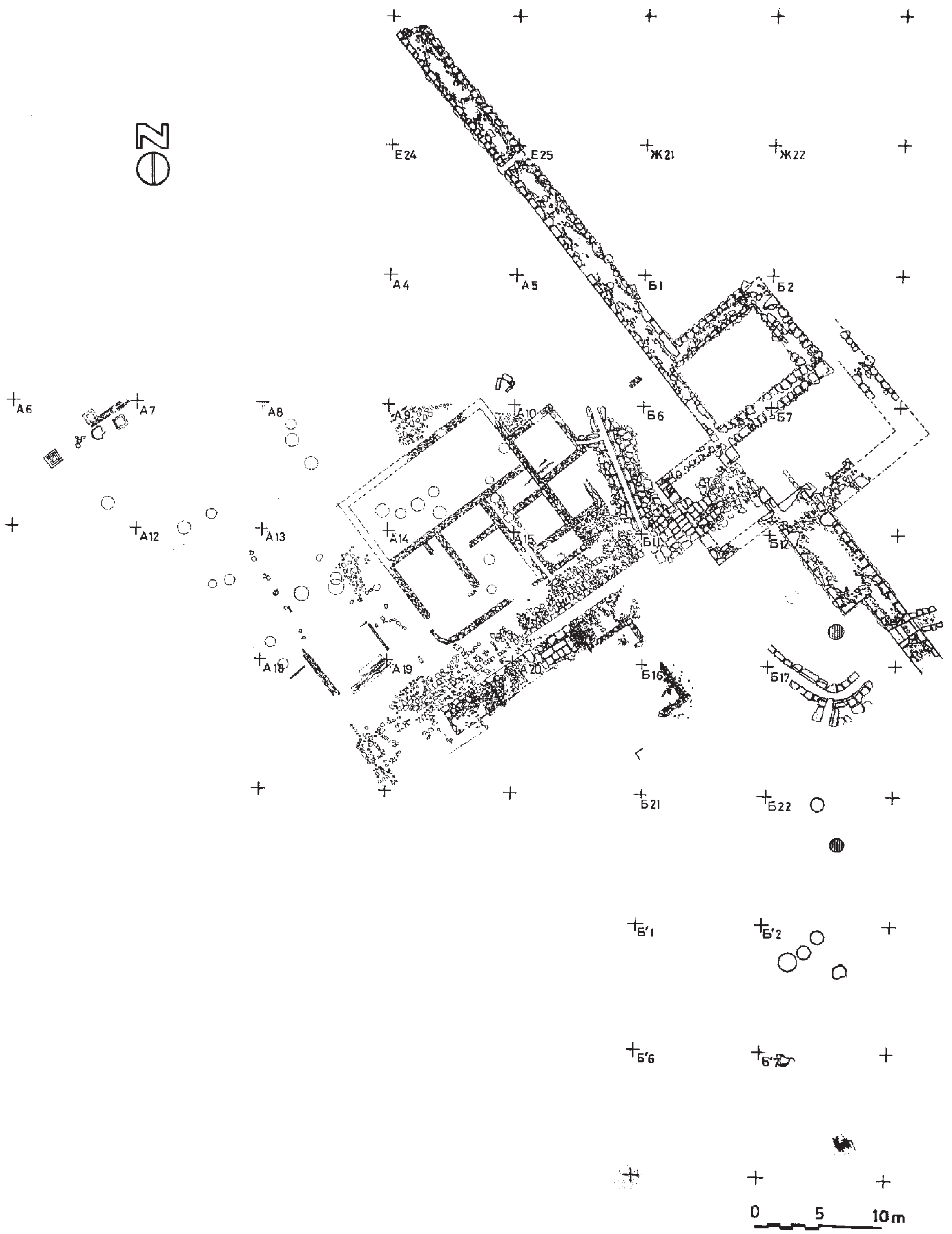
N
E24
E25
Ж21
Ж22
A4
A5
Б1
Б2
A6
A7
A8
A9
A10
Б6
Б7
A12
A13
A14
A15
Б11
Б12
A18
A19
A20
Б16
Б17
Б21
Б22
Б'1
Б'2
Б'6
Б'7
0
5
10m

Обр. 1. Пистирос – ситуация при Източната порта

Обр. 2. Археологическа ситуация в западната част на кв. А – поглед от юг

източната страна се стеснява стъпаловидно. На 1,10 м от отвора на шахтата, е открит in situ вкопан питос, устието на който е счупено и липсва. Разкрита беше най-горната запазена част от стената на питоса (до 0,10 м). В пълнежа на шахтата се откриват стени от питос, малко фрагментирана битова керамика, в това число и гръцка, единични фрагменти от керемиди – коринтски тип, животински кости и два къса шлака.

С цел цялостното разкриване отвора на шахтата, в югоизточния край на квадрата бяха проучени културните напластявания. Откритите в тях археологически материали представляват строителна и битова керамика, кости, а находките са една бронзова трирърба стрела и бронзова монета на Александър III, постумна (Домарадски, Танева 1998, 114).

Западно/югозападно от каменната структура, в проучваната през този сезон източна половина на кв. Е24 бяха разкрити останки от градежи. Това е едно струпване с дебелина 7 см от отухлени мазилки, което продължава в неразкопаната западна част на кв. Е24. На същото ниво, северно от него,

Обр. 3. Археологическа ситуация в източната част на кв. А5 - поглед от

са разкрити пръснати отделни средно големи речни и ломени камъни, а до южния профил на квадрата върху площ с размери 1,00 х 1,30 м – струпани керемиди. Откритите тук находки са свързани също с металопроизводство и култови практики, извършвани в селището: две сопла, фрагменти от фибули *тракийски* и *малоазийски* тип, последният предпочитан през IV-II в. пр. Хр. от населението на Македония (Домарадски 1995, 65), както и астрагали. Останалите находки са: тежест за стан, фрагменти от бронзова цедка, графит върху амфори, фрагментирана битова керамика, кости и др.

По своя характер комплексите в кв. А5 и кв. Е24 – канал с демонтирани стени, в който и около който лежат питоси, ями и струпвания от камъни, са аналогични на рова с разположени в непосредствена близост до него питоси, ями и каменни струпвания в кв. Б17 и кв. Б22 (Domaradzki 1996, 23). Намерените в проучваните комплекси в кв. А5 и кв. Е24 останки от металургична дейност и свързаните с нея култови практики са от един и същи характер, с откритите в кв. Б17 и кв. Б22 (Домарадски 1995, 19; Katinčarova-Bogdanova 1996, 105 и сл.).

Литература:

Боузек и кол. 2006: Я. Боузек, З. Арчибалд, Л. Домарадска, А. Гоцев, Д. Катинчарова, Г. Лазов, В. Танева, В. Коларова, Й. Юрукова, Е. Иванова, Н. Ангелов. Емпорион Пистирос в Тракия – В: IV Международен симпозиум Поселищен живот в Тракия, 9-11 ноември 2006. Ямбол, 2006, 41-70.

Домарадски 1995: М. Домарадски. Трако-гръцки търговски отношения (Емпорион Пистирос I). Септември, 1995.

Домарадски, Танева 1998: М. Домарадски, В. Танева. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха. Септември, 1998.

Katinčarova-Bogdanova 1996: D. Katinčarova-Bogdanova. Traces of metallurgical activity in the emporion. – In: Pistiros 1: Excavation and Studies. Prague, 1996, 103-108.

Katinčarova 2002: Ceramic crucibles and tuyeres from Pistiros. – In Pistiros 2: Excavation and Studies. Prague, 2002, 235-242.

Огненова-Маринова 1984: Л. Огненова-Маринова. Дребни находки, теракоти, скулптура. – В: Севтополис, 1. София, 1984, 159-231.

№ 49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН ЦЕНТЪР ОТ КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Костадин Кисьов

Проучванията се извършиха в периода юли-август 2006 г. Археологическите разкопки бяха съсредоточени в източната половина на обекта, където бяха проучени общо 19 квадрата. От тях цялостно, до нивото на стерилния терен (дълбочина 1,20-2,30 м) бяха проучени квадратите: М14 – М16; Н12 – Н16; О13 – О16 и П14. Квадратите с номерация К11 – К13, Л12 и Л13 бяха проучени до нивото на каменните структури, намиращи се на дълбочина 0,30-1,50 м.

В квадрати П15, П16, О14 – О16, Н14 и Н15 беше разкрита част от масивния крепостен зид на селището с дължина 30 м. Тук зидът променя своята траектория под прав ъгъл, като се развива в югоизточна посока. Суперструкцията на зида на места е запазена на височина до 1,70 м.

Разкритият източен сектор на крепостния зид също е изпълнен в opus emplektum, като основата е изградена от големи квадрови блокове подреждани в предварително оформени в скалния терен легла (Кисьов 2004, 51-53). Той има добре запазено вътрешно лице, оформено от два реда квадри споени с калов разтвор и глина. Суперструкцията е изградена от големи речни камъни споени също с калов разтвор и глина. На места редовете от речни камъни са подравнявани с по-

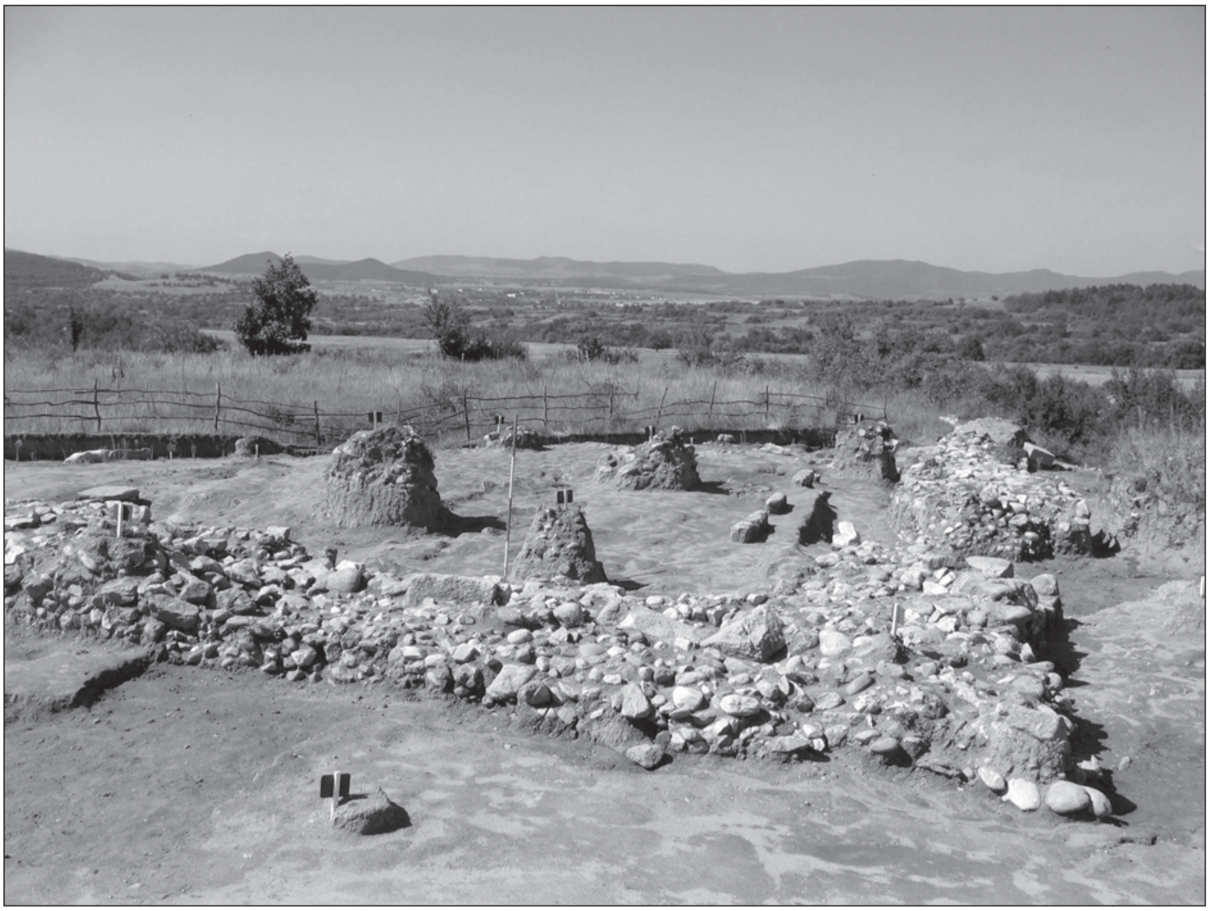

Обр. 1. Разкритият сектор на крепостния зид в североизточната част на селището

моща на фрагменти от плоски керемиди и глина. В квадрат Н16 крепостният зид отново променя своята траектория под прав ъгъл, като се развива в североизточна посока.

В квадрати М15, М16, Н15 и Н16 се достигна до основния скалист терен, намиращ се на дълбочина 2,20-2,30 м от нивото на съвременната повърхност. В кв. М15 и Н15 не се откриха културни останки.

В кв. М16, на дълбочина 2,30 м върху нивото на основната скала, се откриха горните части на два питоса с различни размери, използвани като обредни ями.

Горните части на питосите са поставени с отворите надолу. Тяхната вътрешност беше запълнена с редуващи се пластове пръст и речни камъни. В по-малкия питос бяха открити седем фрагмента от различни по форма глинени съдове.

В кв. Н16, на 5 м западно от двата питоса в скалния терен, беше открита яма № 3. Ямата има кръгла форма, с диаметър 80 см и дълбочина 35-40 см. Отворът на ямата е замазан с три пласта глина, която допълнително е опалена. Беше установено, че след като ямата е била оформена в скалния терен, по нейния ръб и над него е бил направен глинобитен перваз с височина 0,12-0,15 м.

В ямата бяха открити дъно от чернофирнисов атически киликс, кана и малък биконичен съд със сив цвят, киликс с черна повърхност без фирнисово покритие и две пирамидални глинени тежести за вертикален стан. Киликсът е поставен в ямата на две части, т. е. след предварително счупване. Дъното на съда се откри в южната периферия на ямата, докато горната част беше разположена на 30 см, до източната стена. Находките са характерни за периода края на VI – края на V в. пр. Хр.

В кв. П15, на дълбочина 1,70 м, върху основния терен бяха открити няколко фрагмента и две цели керемиди – калиптер и солен, покрити с червен лак и фирнис нанесен на ивици. Соле-

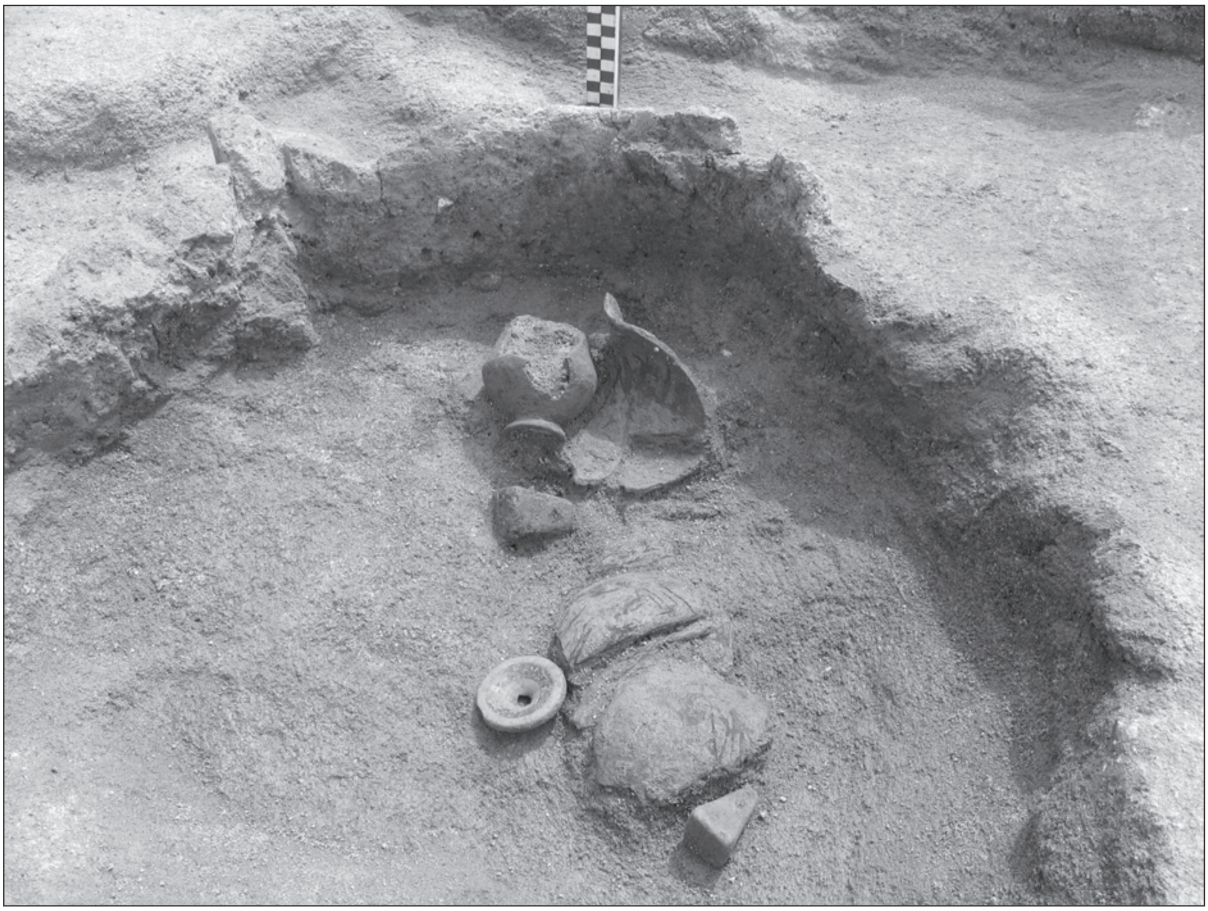

Обр. 2. Разкритите находки в култова яма № 3

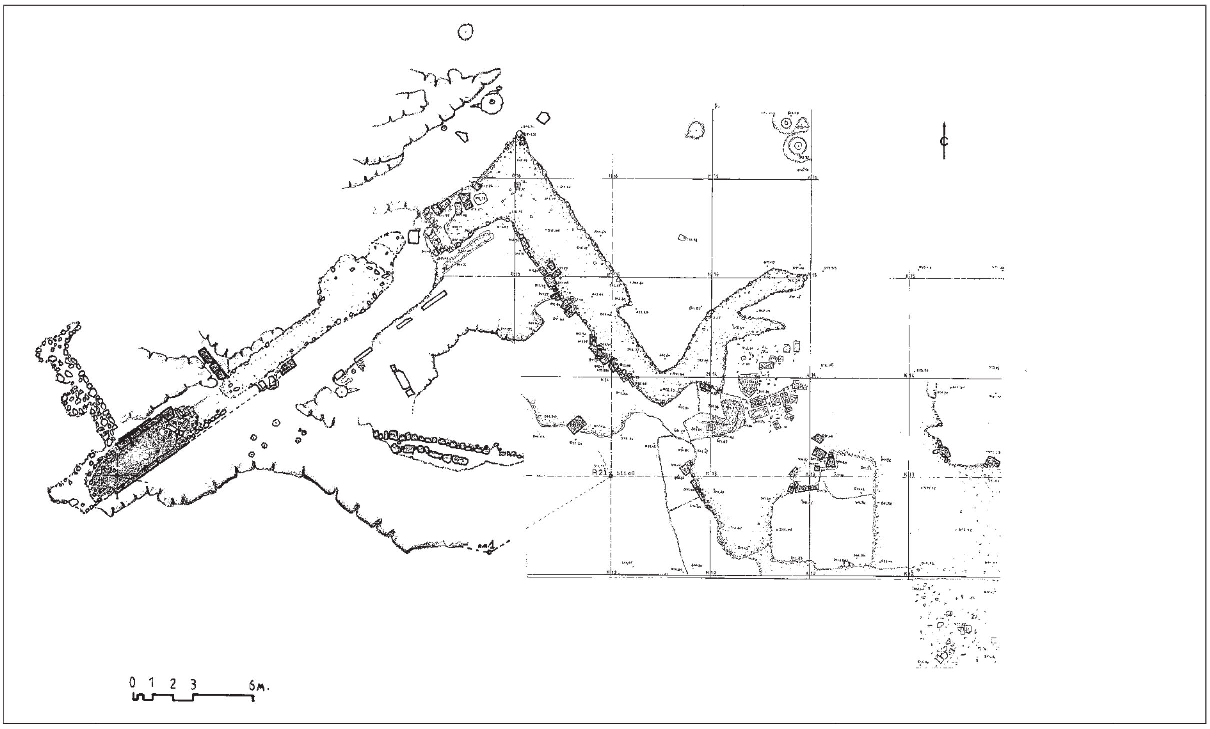

Обр. 3. План на проучените сектори на селището до 2006 година

ните спадат към *коринтския* тип покривни керемиди, характиризиращи се с плоската си форма и повдигнатите надлъжни ръбове – фалцове (Zimmerman 1990, 229).

В кв. М13 продължи проучването на пласта от покривни керемиди – калиптери и солени. В северозападния ъгъл на квадрата, на дълбочина 1,00-1,10 м, се разкри част от глинобитен под, който се намира непосредствено под пласта от керемиди. Глинобитната замазка, струпването от керемиди и квадрите са разположени върху земен пласт с дебелина 0,50-0,60 м, който покрива основната скала. Повърхността на глинобитната замазка беше покрита с въглени, пепел и малко количество фрагменти от битови съдове и амфорна тара.

През 2006 г. започна теренното проучване на нови пет квадрата: Л12, Л13 и К11 – К13, разположени източно от разкритите структури. На дълбочина от 0,30 до 1,50 м, в цялата площ на кв. Л12, Л13, К12 и К13, беше разкрито голямо струпване от речни камъни. В кв. К11, на дълбочина 30-35 см, непосредствено под чимовия пласт се разкри струпване от керемиди, което продължава и в съседните квадрати.

Находките открити в проучените квадрати се състоят предимно от различни по форма глинени тежести за вретено и фрагментирана битова керамика със сив, кафяв или черен цвят, работена на ръка и на грънчарско колело. При керамиката работена на ръка преобладава грубата, релефна украса, състояща се от прищипани с пръсти ленти. Втората група находки се състои от голямо количество импортна чернофирнисова керамика и няколко фрагмента от атически чернофигурен съд.

Използуваните строителни техники и материали при изграждането на крепостния зид в селището край с. Васил Левски са напълно сходни с тези прилагани при строителството на Олинт, където всички жилищни сгради, укрепителни съоръжения, улични настилки и канализации са изградени също с речни камъни споени с калов разтвър и глина (Zahrant 1971, 123).

Литература:

Zahrant 1971: M. Zahrant. Olynt und die Chalkidier, 1971.

Zimmermann 1990: K. Zimmermann. Archaische Dachterrakotten aus Histria. – HESPERIA, 59, 1990, 13-33.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ РЪЖЕВО КОНАРЕ, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО

Костадин Кисьов

През 2006 г. теренните проучвания на могилния некропол, намиращ се южно и югоизточно от Ръжево Конаре, бяха насочени към подготовката и създаването на условия за започване на цялостни археологически разкопки.

Студенти по геодезия от УАСГ София извършиха картировка и геодезически заснемания на целия могилен некропол, както и на могилите с номерация от № 1 до № 4, намиращи се в местностите Старите лозя и Дренака. На тези могили се изготвиха планове и профили със съответните коти спрямо координатната система:

– могила № 1 – диам. 27 м, вис. 6 м;
– могила № 2 – диам. 30 м, вис. 7 м;
– могила № 3 – диам. 11 м, вис. 2,50 м;

– могила № 4 – диам. 15 м, вис. 3 м.

При направения оглед и документиране състоянието на могилите, беше установено, че всички насипи са частично или почти изцяло разрушени в резултат на иманярски изкопи, извършени на ръка или с помоща на багер.

Събраната по повърхността на иманярските насипи и изкопи керамика е характерна за периода на елинистическата и римската епоха. През 2006 г. археологически разкопки на могилите не бяха извършени.

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ДВОРА НА ЗАВОД АРСЕНАЛ КРАЙ ШЕЙНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ

Георги Китов, Диана Димитрова, Евтимка Димитрова

Могилата се намира на около 700 м южно от групата могили Малка (Китов 1994; Kitov 2006, 45), Биньова (Kitov 1994), Голяма Арсеналка (Китов 1996) и още няколко проучени от ТЕМП през 1992 и 1995 г. Няма местно име и е наречена от ТЕМП Маестро (Малка Арсеналка). Тя е с диаметър 22-24 м и височина 5 м.

Проучването ѝ беше изключително затруднено от обстоятелството, че се намира в двора на цех от военните заводи Арсенал, където влизането е под строг режим със специални разрешения и всекидневни проверки. Поради това нямаше възможност да бъде направено геодезично засне-

Обр. 1. Могилата преди разкопките (Сн. Д. Димитрова)

мане и квадратната мрежа е направена с ръчни измервания.

Независимо от това, че се намира в двора на военен завод, насипът е сериозно нарушен от изкопи за сгради, складове и други съоръжения, някои от които все още се използват. Върху и около могилата бяха складирани тонове железни отпадъци, което също затрудни работата.

Разкопките са проведени по възприетата от ТЕМП методика с ръчни сондажи и ивици с фадрома. Никакви археологически материали и съоръжения не са регистрирани. Насипът е натрупан от пръст, чакъл и речни камъни. Върху стария терен е разстлан пласт от варовиков трошляк, който се е разложил от влагата и времето, и е образувал отчетлив бял слой с дебелина до 15 см. Над него са натрупани последователно няколко могилки, които са съединени чрез запълване пространството между тях до формирането на основния насип.

След разкопките могилата е изцяло възстановена.

Обр. 2. Ивица с напластяванията (Сн. Г. Китов)

Литература:

Китов 1994: Г. Китов. Долината на царете в Казанлъшката котловина. – Анали I, 1994, 2-3, 46-76.

Китов 1996: Г. Китов. Могилата Голяма Арсеналка. – Археология, 1996, 4, 31-42.

Kitov 1994: G. Kitov. Ein Neuendectes thrakisches Furstengrabbei Kazanlak. – Das Altertum, 39, 1994, 287-300.

Kitov 2006: G. Kitov. The Valley of the thracian Kings. – In: The Thracian Cosmos – the sacred Realm of Kings. Sofia, 2006, 4-95.

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ КРАЙ ЯСЕНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ

Георги Китов, Диана Димитрова, Евтимка Димитрова

В района на Ясеново се намират около 30 могили, някои от които са проучени от ТЕМП през 1992 и 1995 г. В Сашова могила (Китов 1996) е изграден каменен храм от IV в. пр. Хр., в който в края на следващото столетие е погребан тракийски цар и неговият кон. Като гробен ин-

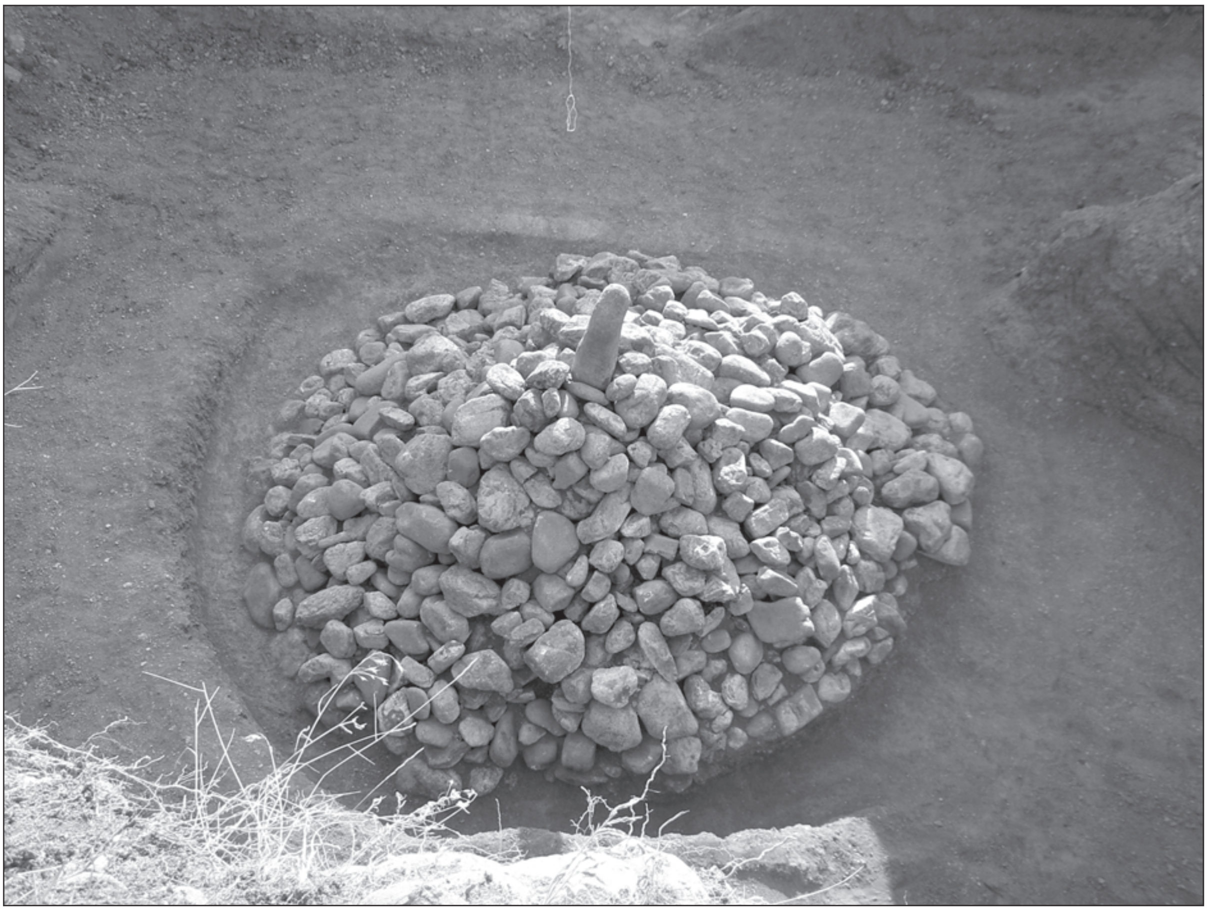

Обр. 1. Каменна грамада в Беличенова могила (Сн. Г. Китов)

вентар са открити: златна фибула, сребърна фиала, бронзови и керамични съдове, въоръжение и др. материали. Човек и кон са погребани и в Зарева могила. Мъжът е със шлем тракийски тип с набузници, сребърна фиала и др. материали, а този в Дочева с разнообразни керамични съдове. В могила Фомус са открити комплекс с две крепиди, гроб с трупополагане и множество накити и въоръжения. Във Вифор в гроба са поставени пет пръстена и 9 луновидни украси от сребро, както и две сребърни монети на Сараток, каквито се намират за пръв път в Югоизточна България (Юрукова 2005). В непосредствена близост до селото, в Манчова могила (Китов, Божинова 2005) са извършени 8 погребения чрез трупополагане през ранната желязна епоха.

През 2006 г. бяха проучени три могили: Събева, Беличенова и Минковска. Насипите им бяха сериозно нарушени от иманярски изкопи. Разкопаването им стана посредством сондажи на ръка, последвани от работа с фадрома в ивици. След изчерпването на насипа във всяка от тях, той се възстановяваше с пръст от останалите.

Събева могила е разположена на около 2,5 км южно от селото. Има диаметър 20-23 м и е висока само 1,70 м. В геометричния ѝ център, в стар иманярски изкоп, само на 50 см под повърхността, е открит гроб с трупополагане, ориентиран З-И. Той е християнски без инвентар и без следи от ковчег. При ходилата, колената и горния край на бедрените кости има по два големи гвоздея с остриетата навътре. Друг подобен пирон е забит в черепа.

Следи от тракийски гроб не са намерени. В насипа са пръснати незначително количество късове от керамични съдове, силно изтрита бронзова монета и почти цяла каничка.

На 1,5 км югоизточно от Ясеново е разположена **Беличенова могила**. Както и останалите в района, тя е натрупана от неплодородна камениста пръст. Имала е крепида, която е почти изцяло унищожена от иманярски изкопи. Около тях в изхвърлената пръст се намират отделни човешки и животински кости, както и единични керамични фрагменти. На различни места и нива в насипа

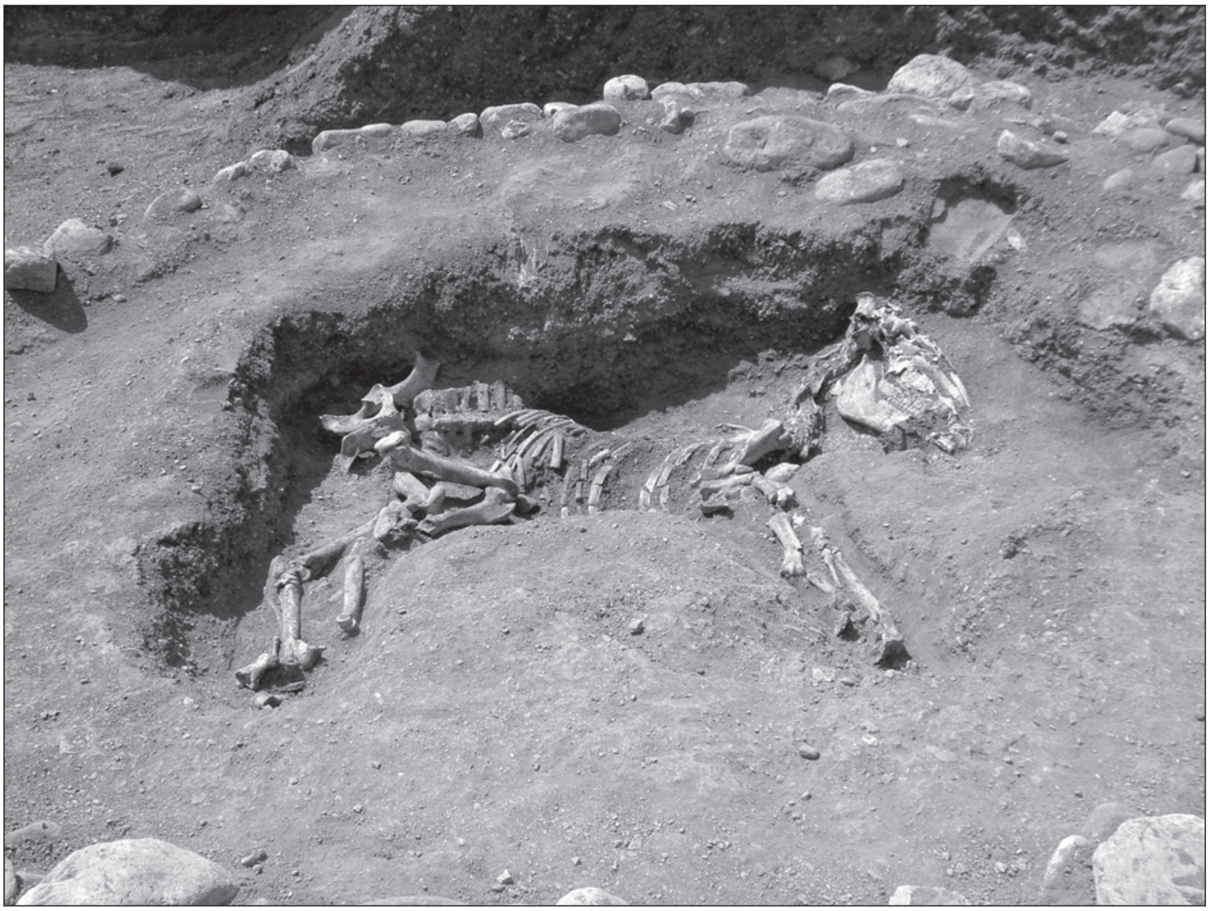

Обр. 2. Жертвоприношение на кон в Беличенова могила (Сн. Г. Китов)

се срещат малки каменни струпвания без определена форма и без археологически материали.

В югозападната периферия, в здравия терен е вкопана на дълбочина 1,20 м ритуална яма от два застъпващи се кръга, така че се получава форма на цифрата 8 в направление югоизток-северозапад. Тя е с дължина 2,10 м, като в дълбочина се разширява и достига 2,50 м. Ямата е запълнена с камениста почва, в която са пръснати единични керамични фрагменти, животински кости, пепел и въглени. Върху дъното е наслоен пласт пепел и въглени с дебелина 1-3 см.

Под геометричния център на могилата е извършено жертвоприношение на кон. В плитка овална яма на нивото на стария терен са издълбани ивици по тялото на животното и то е разположено легнало на лявата си страна. Краката са изпънати и сочат изток, черепът е на север. Над черепа са намерени фрагменти от силно корозирала желязна юзда. Установи се, че кнебелът е прав, а зъбалецът е с нанизани 3 диска – единият с 4 шипа. Апликации за амуниция не са поставени. Между ребрата на коня са пръснати оксидирали фрагменти от железен предмет – вероятно оръжието, с което е умъртвено животното.

Жертвената площадка е оградена с каменна елипса, която оформя овал с направление югоизток-северозапад с диаметри 4,20 и 4,50 м. Височината на грамадата е 1,30 м. На върха са монтирани два по-големи от останалите обли камъка, измежду които излиза под наклон около 45 градуса дълъг 65 см леко извит и заострен камък. Конфигурацията наподобява и е трябвало да представлява фалос. Той се приема като символ на плодородието и мъжкото начало. Съществуването му кореспондира с каменните грамади, в недалеч разположената Беличенова могила, които наподобяват женски гърди. Други подобни образувания не са ни известни. Голям тракийски фалос с дължина 1,20 м е моделиран от печена глина и излиза по същия начин от изградена кръгла ритуална площадка в могила край с. Славяни, Ловешко. Допреди двайсетина години край Старосел е съществувало светилище, наричано от местните *Уйов камик*, което е взривено от иманяри.

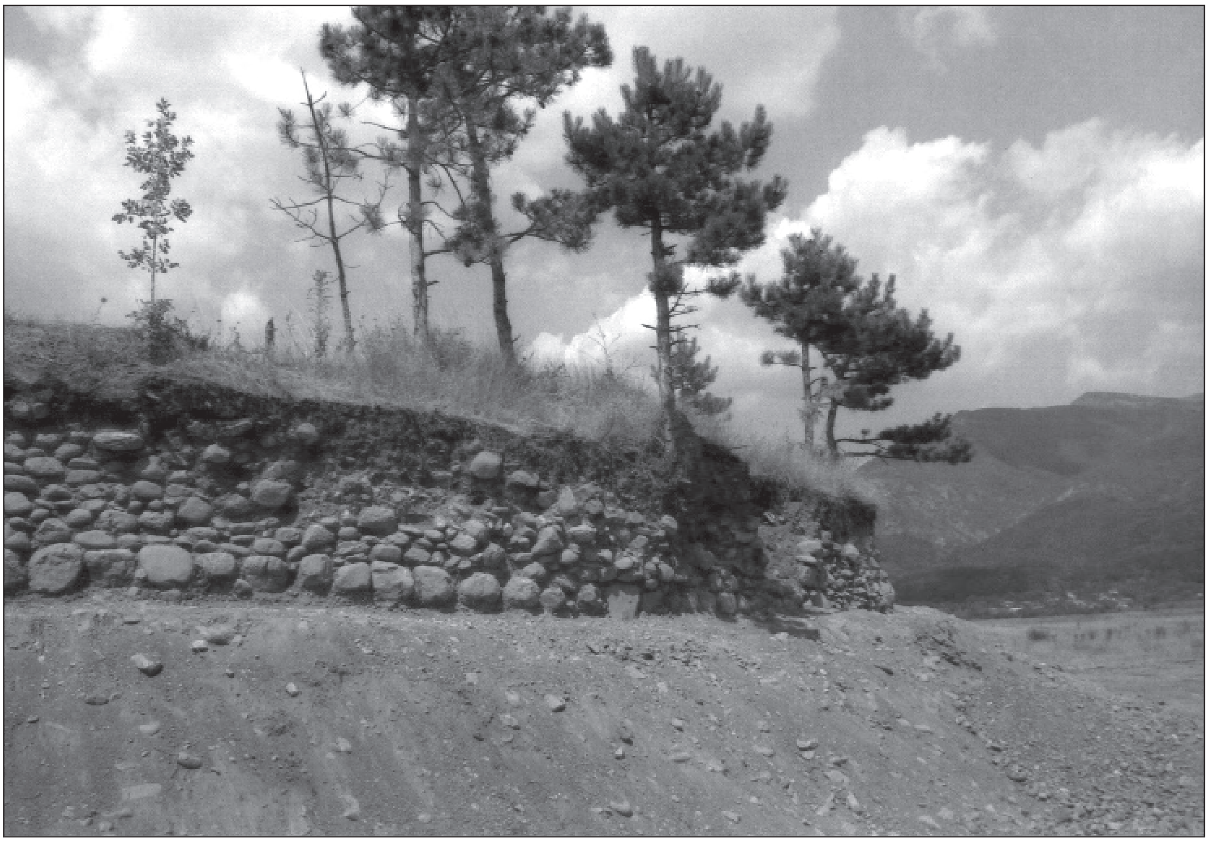

Обр. 3. Част от крепидата в Минковска могила (Сн. Г. Китов)

От снимката, с която разполагам, се вижда, че фалосът е моделиран перфектно в естествена скала и има височина около 2,50 м.

Въпреки сериозната иманярска намеса, няма данни да се допусне съществуването на първичен гроб на нивото на стария терен или под него. Най-вероятно могилата е натрупана над грамадата с фалоса в изпълнение на традиционни религиозни вярвания и практики.

В югоизточния сектор е попаднала, при насипването, бронзова фибула с иглодържател във форма на животинска глава и силно удебелено тяло с релефни ръбове, характерна за VIII-VII в. пр. Хр. (Dimitrova, 2003, с пос. лит.). Натрупването на могилата, ако се съди по особеностите на желязната юзда, е станало през IV в. пр. Хр.

Минковска могила се намира на около 1 км от Ясеново, на левия бряг на река Лешница, която в продължение на повече от две хилядолетия е отнесла западната половина и централната зона от насипа. Диаметърът на запазената част е 50 при височина 3,50 м. В така получения западен профил не се виждат остатъци от съоръжения.

Могилата е насипана върху чакълест нанос. На 1,30-1,70 м над околния терен, който съвпада с древния, върху заравнен плътен чакълест пласт е изграден примитивен зид от речни камъни с височина до 1,40 м. Той има само външно лице и неправилно очертание от югоизток, изток и североизток и отстои на средно разстояние около 10 м от периферията на могилата. Зидът вероятно е продължавал на запад като е очертавал крепида около центъра в средата на височината.

Гроб в могилата не е намерен. Ако е било извършено погребение или изградено някакво съоръжение, то би могло да се е намирало в отнесената от реката част.

На нивото на стария терен, върху слабо опечена почва, са намерени дъна с част от стени на питоси. Във вътрешността на единия е поставен или е паднал къс от устие с печат, който представя 5 пресичащи се релефни ръба, оформящи 10-листна розета.

В насипа са попаднали нехарактерни керамични фрагменти, единични метални предмети, животински кости. Натрупването на могилата може да се отнесе най-общо към периода V-III в. пр. Хр.

Поради обстоятелството, че могилният насип е сериозно подкопан от речните приливи и след консултация с местните власти, беше решено могилата да не бъде възстановявана, а насипът разстлан наоколо. С част от него е частично изправена бреговата линия на Лешница.

Литература:

Китов 1996: Г. Китов. Сашова могила. – Археология, 1996, 2-3, 9-22.

Китов, Божинова 2005: Г. Китов, Е. Божинова. Манчова могила от ранножелязната епоха в Долината на тракийските владетели. – В: Земите на България – люлка на тракийската култура 2. София, 2005, 115-121.

Юрукова 2005: Й. Юрукова. Редки монети от Долината на тракийските царе. – В: Земите на България – люлка на тракийската култура 2. София, 2005, 234-237.

Dimitrova 2003: D. Dimitrova. Unpublished Fibulae from the Region of Pyassachnik Dam, Central Bulgaria. – Thracia XV, 2003, 573-579.

№ 53. МОГИЛА КЕЛЕШЕВА ЧУКА КРАЙ СЕЛО КОНУШ В ХАСКОВСКО

Георги Китов, Диана Димитрова, Ирко Петров

Конуш се намира на 7 км южно от Хасково. В землището му са регистрирани множество различни по големина могили, почти всички със следи от иманярски нашествия. Келешева чука – на около 5 км западно, е една от тях. Разположена в гъста гора и отдалечена от пътища, тя е

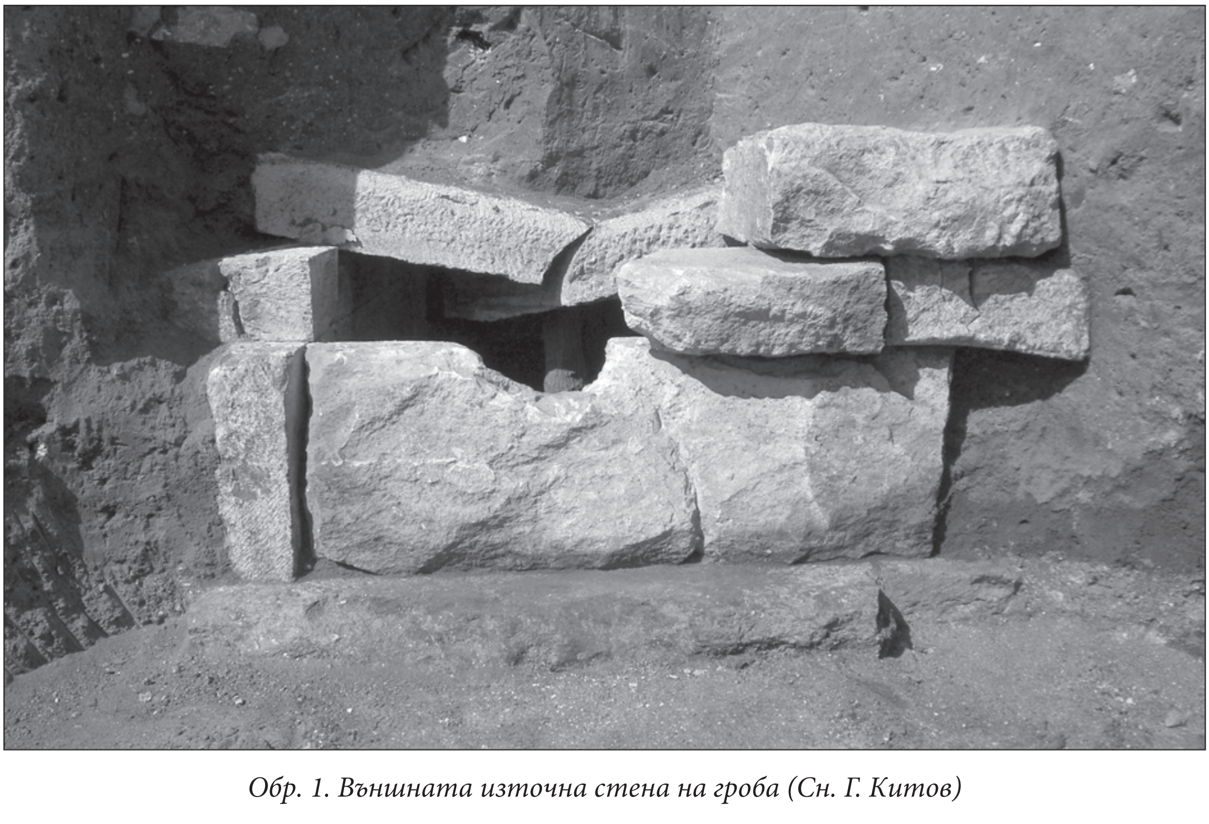

Обр. 1. Външната източна стена на гроба (Сн. Г. Китов)

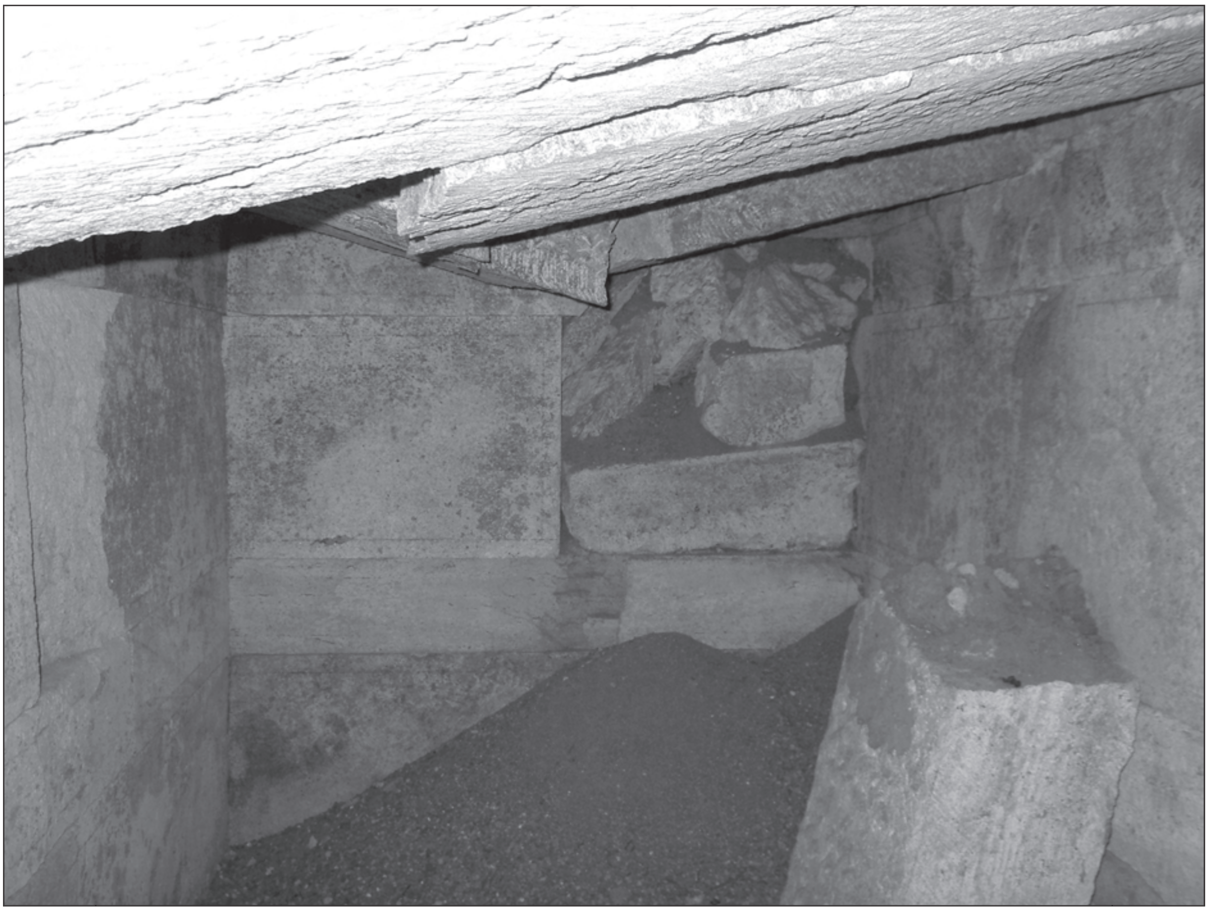

Обр. 2. Вътрешната западна стена (Сн. Г. Китов)

станала лесна плячка на иманярска вандалщина. В нея през 2005 г. търсачите на съкровища са издълбали поне 6 шахти, някои съединявани с тунели или просто с хоризонтални разклонения. В една от тях те са попаднали на каменно съоръжение, в което са проникнали. Целта на нашето проучване беше да открием съоръжението и да го документираме без да се надяваме, че в него са останали каквито и да било материали.

Келешева чука има среден диаметър 60 м и височина 6,50 м. След работа в сондажи на ръка и в две ивици с фадрома, съоръжението е засечено на 17 м югоизточно от центъра на могилата, на 4,60 м от повърхността в края на тунел, прокопан от дъното на една от шахтите. С помощта на сонди, шишове, може би геофизична апаратура иманярите са попаднали на източната външна стена на зидан гроб. В нея те са пробили малък отвор, през който са влезли във вътрешността и са я опразнили.

Гробът е иззидан от добре обработени блокове, съединени сухо. Ориентиран е изток-запад и има вътрешни размери 1,50 х 3,20 м с височина 1,50 м. Подът е от 5 реда плочи, някои повдигнати от иманярите. Стените са в 4 реда, някои от блоковете са поддали под натиска на насипа. В горния десен ъгъл на западната стена злосторниците са пробили отвор с надежда да попаднат на втора камера. Покривните плочи са напукани и увиснали, една половинка от тях е паднала на пода. По пода имаше един-два сантиметра разбъркана почва, от която се подаваха начупени железни предмети и късове дърво. В северозападния ъгъл се виждаше купчинка фина почва, просмукала се “по пътечка” след разбиването на блока над нея. Наложи се укрепване с дървени греди.

Площта пред източната стена е утъпкана и по нея са разхвърляни добре обработени блокове, които сигурно са били предназначени за по-представителен строеж, но са останали неизползвани и са засипани след изграждането на гроба.

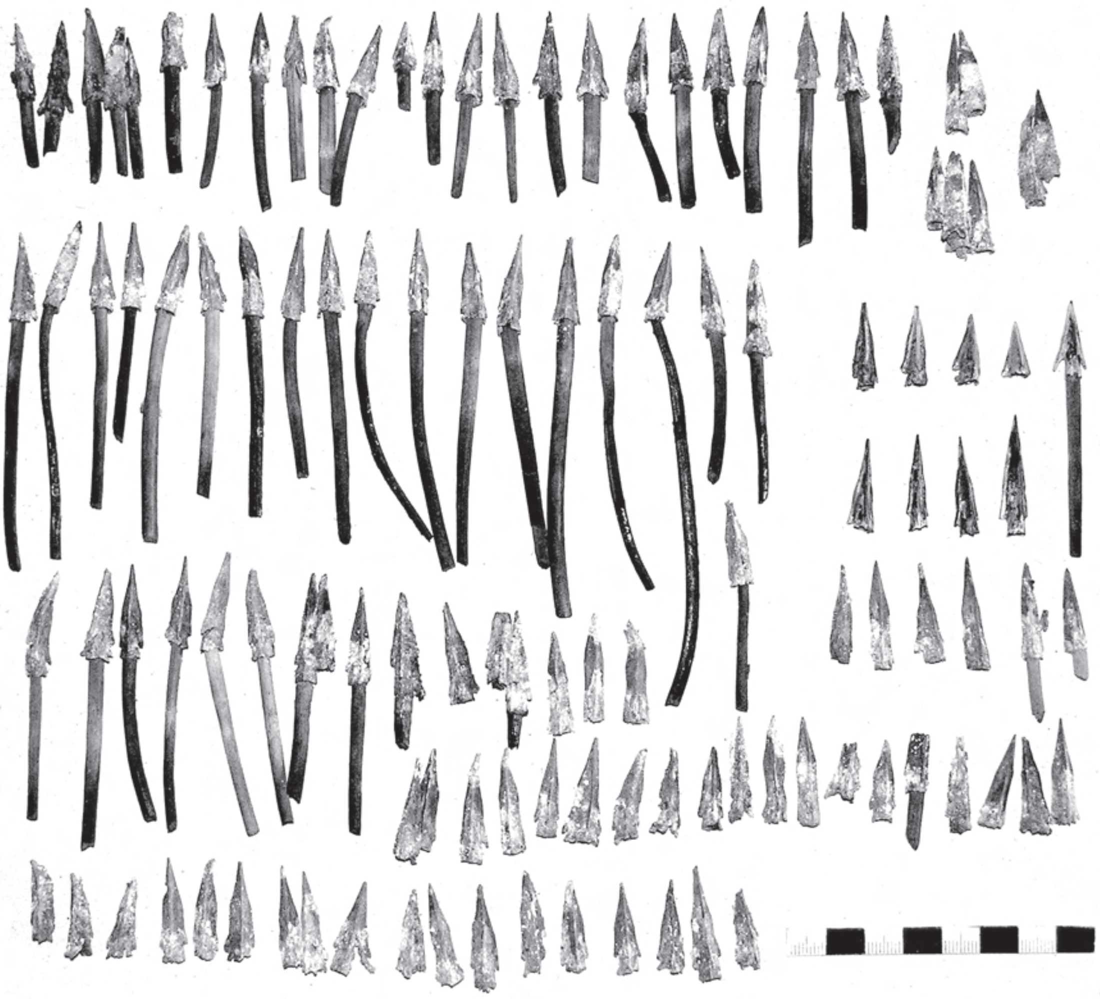

Обр. 3. Бронзови стрели, някои със запазено дървено тяло (Сн. И. Петров)

Не може да се предполага, какво са изнесли иманярите от камерата. Вън от тяхното внимание са останали късове от плетена желязна ризница, върхове на копия, части от фин дървен предмет. Когато е започнала “да се стича“ фина почва в северозападния ъгъл, те са се уплашили и не са посмели да влязат там. На място са останали 121 много добре запазени трирьби бронзови стрели, повечето с дървените си тела. Те са реставрирани и консервирани от д-р Георги Мавров, който работи и с остатъците от желязната ризница.

Слез проучване на гроба, той е изолиран с полиетиленово платно и дървени греди и е засипан с мека почва. Местните се надяват, че ще дойдат дни, когато могилата може да се превърне в туристически обект и място за обучение на ученици.

Датирането на гроба може да бъде направено условно въз основа на формата и количеството на стрелите, както и на вида му. Върховете са характерни за продължителен период от време, но се намират в такива количества, такава форма и подобни зидани гробове най-вече през втората половина на V в. пр. Хр. – Дуванлии в Пловдивско – 40 бр. (Филов 1934, 72), Черноземен в община Калояново – 211 бр. (Кисьов 2005, 56 сл.), могила Светица до Шипка – 144 бр. (Китов 2005, 144) и др.

Могилата е само частично проучена. Възможно е в нея да съществуват други съоръжения и материали. За цялостно разкопаване са нужни средства, с които ТЕМП не разполагаше през 2006 г. Разкопките са реализирани със средства от Министерството на културата приведени целево на БАН през 2005 г. и икономисани от Експедицията.

Литература:

Кисьов 2005: К. Кисьов. Тракия и Гърция в древността. Пловдив, 2005.

Китов 2005: Г. Китов. Проучвания на надгробната могила Светица край Шипка. – Археология, 2005, 1-4, 137-146.

Филов 1934: Б. Филов. Надгробните могили при Дуванлии в Пловдивско. София, 1934.

№ 54. МОГИЛИ КРАЙ ШЕЙНОВО В ДОЛИНАТА НА ТРАКИЙСКИТЕ ЦАРЕ

Георги Китов, Диана Димитрова, Евтимка Димитрова

Няколко могили в землището на Шейново са проучени през 1992 и 1995 г. от ТЕМП. Неограбена гробница от средата на IV в. пр. Хр. (Китов 2005, 9 сл.) е намерена в Малката могила, а в Голяма Арсеналка – монументален каменен храм от V-IV в. пр. Хр. (Китов 1996). В Биньова са принесени в жертва два коня – единият с комплект сребърни украси за конска амуниция с изображения на животни (Kitov 1994), а в Смаилова е разкрит гробен комплекс от V в. пр. Хр.

От предвидените за разкопки три могили, проучвания не бяха проведени на една от тях – непосредствено на северозапад от селото, поради това, че повърхността беше изцяло заета със слънчогледови насаждения. Другите две могили – Осман юк (Османова) и Касабова, са разположени съответно на запад от Шейново в посока Ясеново и непосредствено на запад, в югоизточния край на турските гробища. И двете са набраздени от безредно разположени иманярски изкопи, в които не се вижда да са открити археологически материали и съоръжения.

Осман юк е с диаметър 30 м и средна височина 6,50 м. В направените на ръка 5 сондажа се установи, че насипът се състои преимуществено от песъклива пръст с ниска плътност с примеси от обли камъчета, който се намира върху по-тъмен материк.

Насипът е изцяло изчерпан без да са регистрирани археологически съоръжения и материали. Вероятно могилата е натрупана, за да бъде изградено култово съоръжение допълнително в нея, или ако е съществувало такова близо до повърхността, да е разрушено от ерозионните процеси. Като се има предвид хронологията на другите могили в района, Осман юк трябва да се отнесе най-общо към времето между V и III в. пр. Хр.

Касабова могила (Kitov 2006, 91; Димитрова 2007) е с диаметър 35 м и средна височина 5,50 м. Проучена е чрез сондажи на ръка и в ивици с фадрома.

В самия център на насипа на дълбочина по-малко от 0,50 м е извършено колективно погребение на петима руски воини от Освободителната руско-турска война 1877-1878 г. Гробът не е обозначен и за съществуването му не е имало информация. Принадлежностите по дрехите и битовите материали бяха предадени на съхранение в Националния парк-музей *Шипка Бузлуджа*, а костите и личните вещи – препогребани в костницата на Шипченския манастир *Свето Рождество Христово* със заупокойна литургия.

Малко на североизток от геометричния център на могилата, на нивото на стария терен е извършен сложен погребален ритуал върху хоризонтална площадка. Тя е оградена с речни и ломени камъни, които оформят фигура наподобяваща цифрата 8, която в тракийското изкуство се тълкува като силно стилизирана двойна брадва (Маразов 1981, 10). Ориентирана е югозапад-североизток и има размери 5 х 8,50 м. Тялото на тракийски духовник, вероятно жрец на Загрей, е изгорен и останките с пепел и въглени са разделени на четири части. Две от тях са поставени на малки купчинки, другите две са в големи керамични съдове – урни. Едната е в югозападния край на площадката с дъното нагоре, другата е поставена нормално в средата на североизточната половина. Във вътрешността на втората урна освен горели кости, пепел и въглени, са подреде-

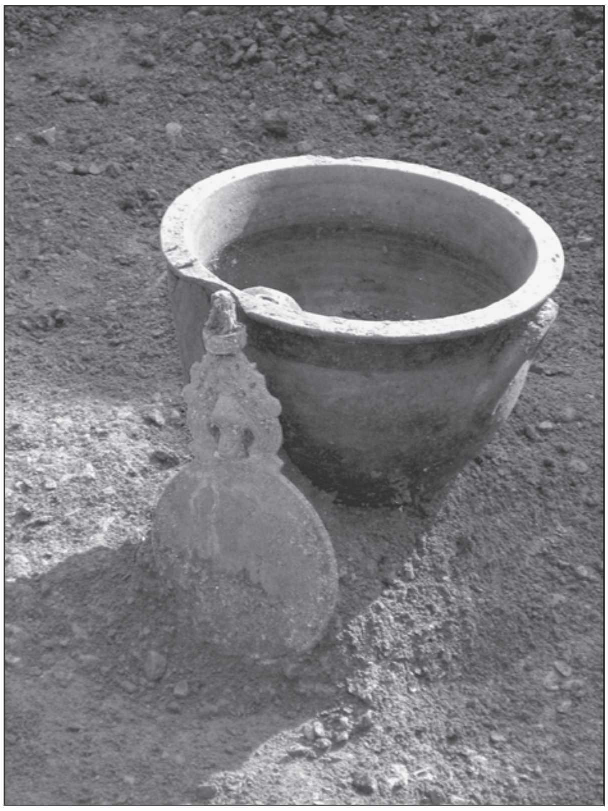

Обр. 1. Втората урна in situ (Сн. Д. Димитрова)

ни керамична чашка с два отвора под устието, местен лекит, висулка, две фибули тракийски тип, връх на трирърба стрела, халка от бронз, 3 сребърни монети от Парион, 9 стъклени мaниста, 7 глинени амулета, три миди спондилос, две сребърни имитации на съдчета с дръжки и др. предмети. Непосредствено на североизток от съда е поставено вертикално голямо бронзово огледало с дръжката нагоре.

След изпълнение на ритуала, площадката е покрита с две каменни грамади, които оформят съединени каменни могилки.

На върховете им са поставени два по-големи речни камъка, което ги прави да наподобяват женски гърди. Повърхността им е замазана със слой плътна кафява глина.

В северозападната периферия е издигната каменна могилка с височина 1,70 м, на върха на която е поставен череп на куче, а между камъните – други кости от същото животно. Непосредствено на запад от грамадата, върху елипсовидна площадка, са принесени в жертва две кучета, намерени в анатомичен ред. В самата източна периферия на могилата, непосредствено под горните пластове, са намерени кости от други две кучета – разбъркани при земеделски работи. Като се има предвид, че ку-

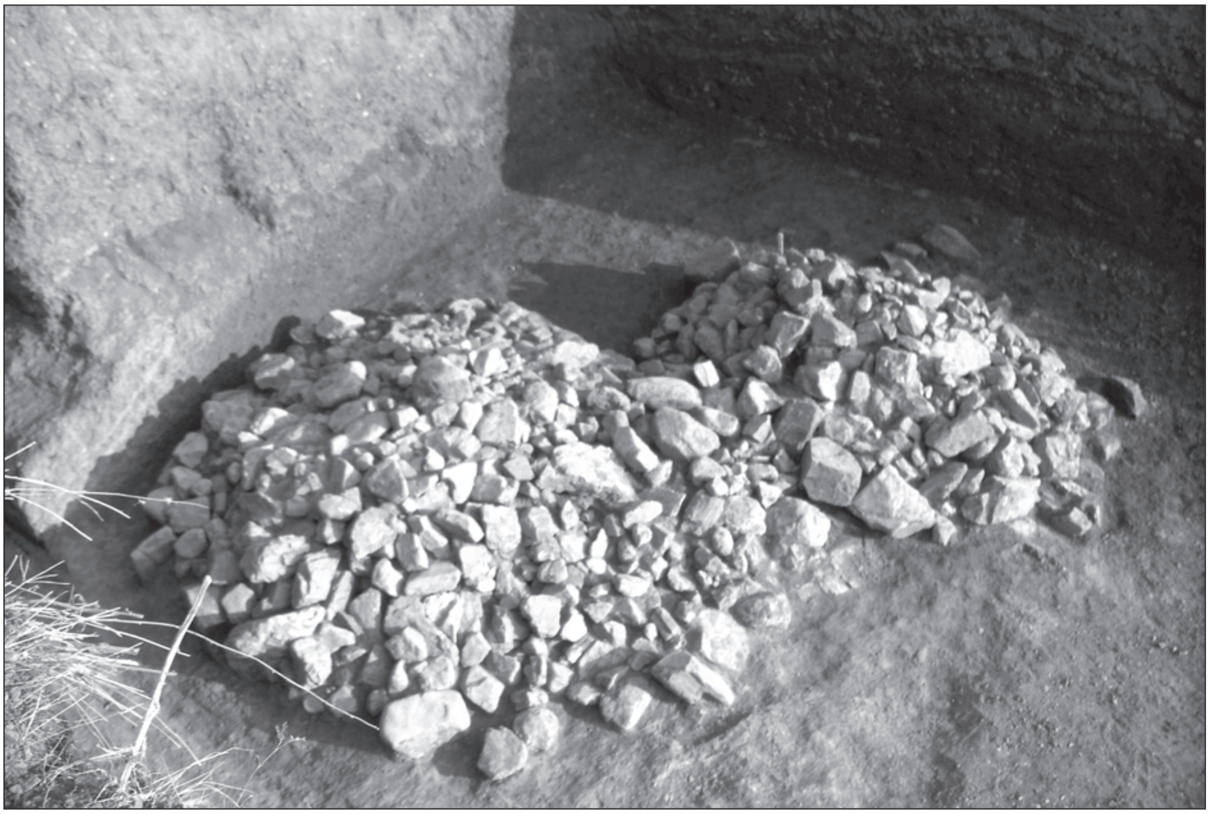

Обр. 2. Каменни могилки (Сн. Г. Китов)

чето е свещено животно на богинята Хеката, както понякога античните автори наричат Великата богиня-майка, скелетите в Касабова могила илюстрират хтоничното начало в синкретичната тракийска орфическа традиция (Фол 2006 и цит. лит.).

Комплексът в Касабова могила е непознат засега в тракийската погребална практика. От материалите в него специално внимание заслужава бронзовото огледало

То е имало голяма дръжка, която е трябвало да държи тежкото тяло. Огледалото може да се тълкува и като скиптър, който е трябвало да се вижда отдалеч. От двете плоски страни на дръжката са моделирани високохудожествени изображения на сирена. Това чудовище е добре познато от бронзови хидрии, където е моделирано обикновено в по-малки размери. Рисунъкът е характерен за края на V в. пр. Хр. Керамичните съдове и сребърните монети обаче се свързват с първата половина и средата на следващото столетие. Това не е изненадващо и подчертава значението на огледалото като сакрален предмет, предаван по наследство в жречески род и поставен като белег за високия ранг на погребания в Касабова могила.

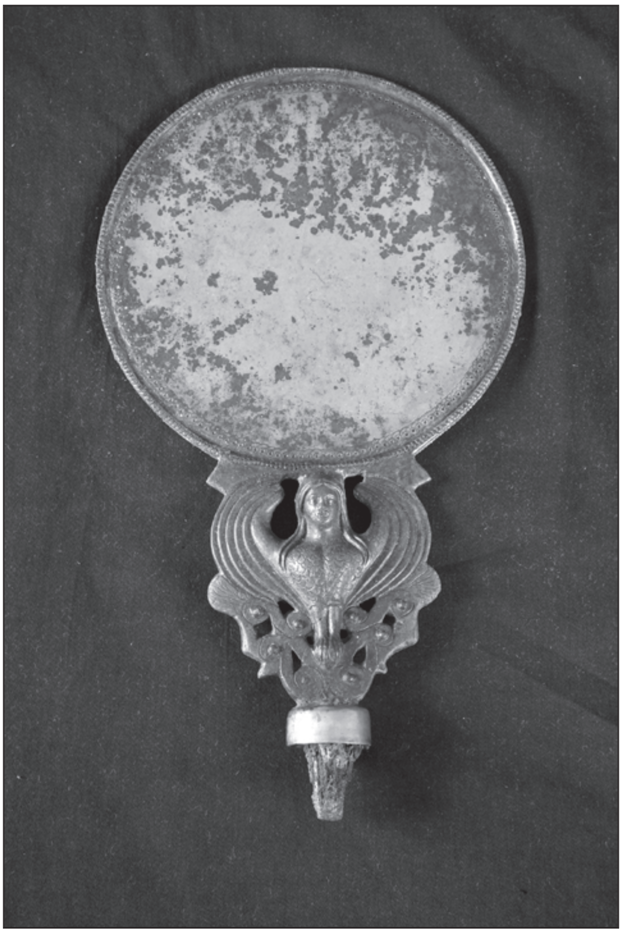

Обр. 3. Бронзово огледало (Сн. Ст. Димов)

Огледалото, както и манистата, амулетчетата и други магически предмета във втората урна илюстрират мита за детето Дионис/Загрей, което се оглеждало и играло с играчките преди титаните да го разкъсат на 7 части. В елинизирания вариант на мита огледалото отразява идеята за разчленяването и съединяването на космоса (Фол 1986). Комплексът в Касабова могила илюстрира някои от постулатите на тракийския орфизъм.

След завършване на работа насипът е изцяло възстановен в първоначалния му вид.

Литература:

Китов 1996: Г. Китов. Могилата Голяма Арсеналка. – Археология, 1996, 4, 31-42.

Китов 2005: Г. Китов. Долината на тракийските владетели. Варна, 2005.

Димитрова 2007: Д. Димитрова. Касабова могила. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура 2. Казанлък 2007 (под печат).

Маразов 1981: Ив. Маразов. Тракийският тип начелници. – Проблеми на изкуството 1981, 1, 10-29.

Фол 1986: Ал. Фол. Политика и култура в Древна Тракия, София, 1986.

Фол 2006: Ал. Фол. Тракийският орфизъм. Кратък обзор. – Проблеми и изследвания на тракийската култура 1. Казанлък, 2006, 5-22.

Kitov 1994: G. Kitov. Ein Neuendectes thrakisches Furstengrabbei Kazanlak. – Das Altertum, 39, 1994, 287-300.

Kitov 2006: G. Kitov. The Valley of the thracian Kings. – In: The Thracian Cosmos – the sacred Realm of Kings, Sofia, 2006, 4-95.

№ 55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КРЪСТО, КРАЙ С. ПОКРОВНИК, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Илия Кулов

Този тип постройки, известни вече като тип *Кайменска чука* (Кулов, Стефанович 2005), са разположени върху естествени възвишения непосредствено на някой от двата бряга на реката. Такъв е случаят и с постройката в м. Кръсто край с. Покровник.

Тя е разположена непосредствено на десния бряг на р. Четирка, десен приток на р. Струма. Проучванията на тази постройка започнаха през 2004 г. и продължиха през следващата година (Стефанович, Кулов 2005; Кулов, Стефанович 2006).

Целта през този сезон беше да се изчерпи тъмната пръст в двата сектора А и В, и разширенията, които са от първия етап от съществуването на постройката и да се опитаме да очертаем приблизително вътрешните ѝ размери. Работата на терен продължи от 12.06.2006 до 28.06.2006 г.

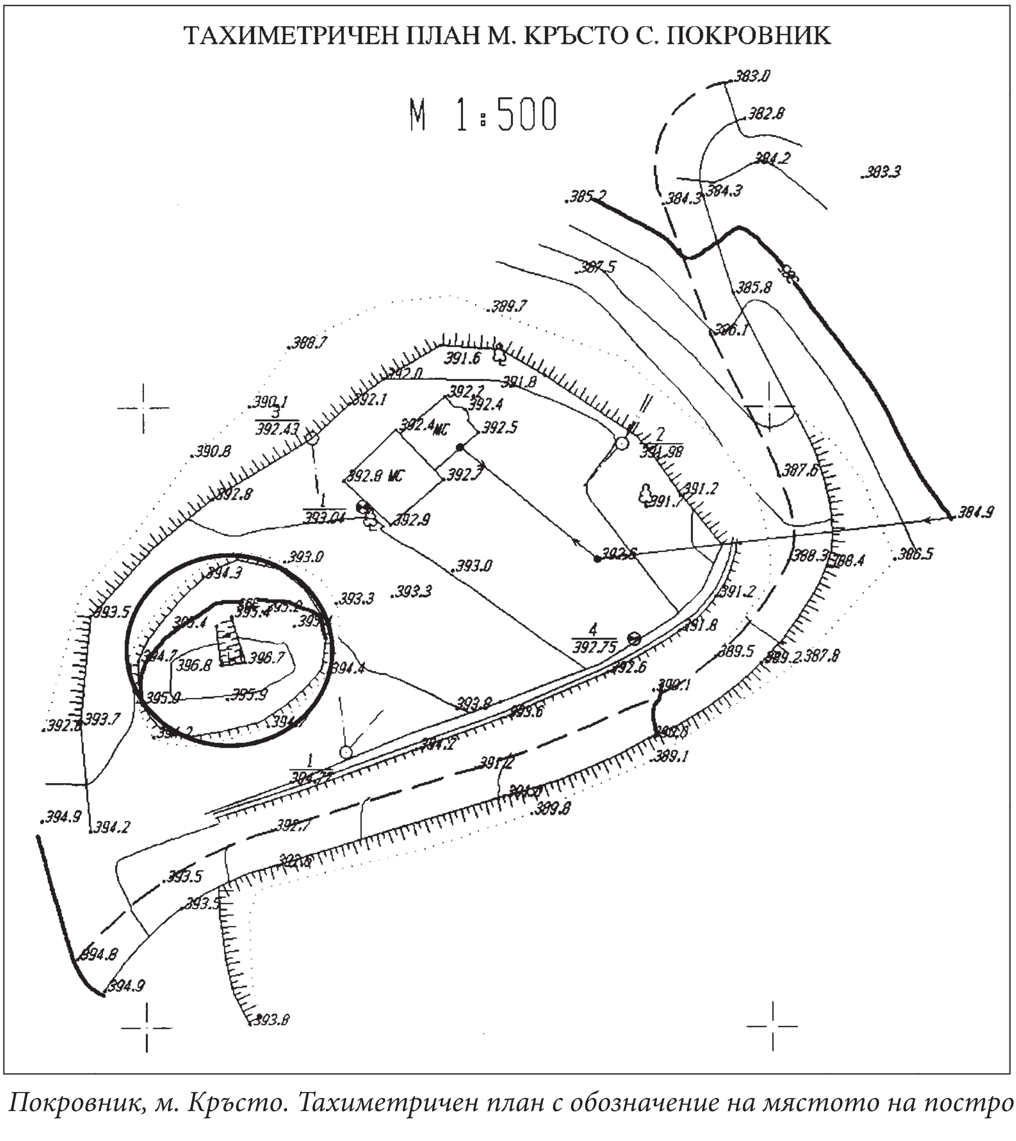
ТАХИМЕТРИЧЕН ПЛАН М. КРЪСТО С. ПОКРОВНИК
М 1:500
383.0
382.8
384.2
383.3
385.2
384.3
384.3
387.5
385.8
389.7
388.7
391.6
386.1
392.0
391.8
390.1
392.43
392.1
392.2
392.4
392.4 МС
392.5
390.8
392.8 МС
392.7
391.98
392.8
393.04
392.9
391.2
391.7
387.6
384.9
393.0
392.6
393.0
388.3
388.4
386.5
394.3
393.3
393.3
391.2
393.5
391.8
396.8
396.7
392.75
389.5
389.2
387.8
395.0
395.9
394.4
392.6
390.1
392.7
393.7
393.8
393.6
394.2
389.1
394.77
391.2
394.9
394.2
389.8
392.7
393.5
393.5
394.8
394.9
393.8

Обр. 1. Покровник, м. Кръсто. Тахиметричен план с обозначение на мястото на постройката

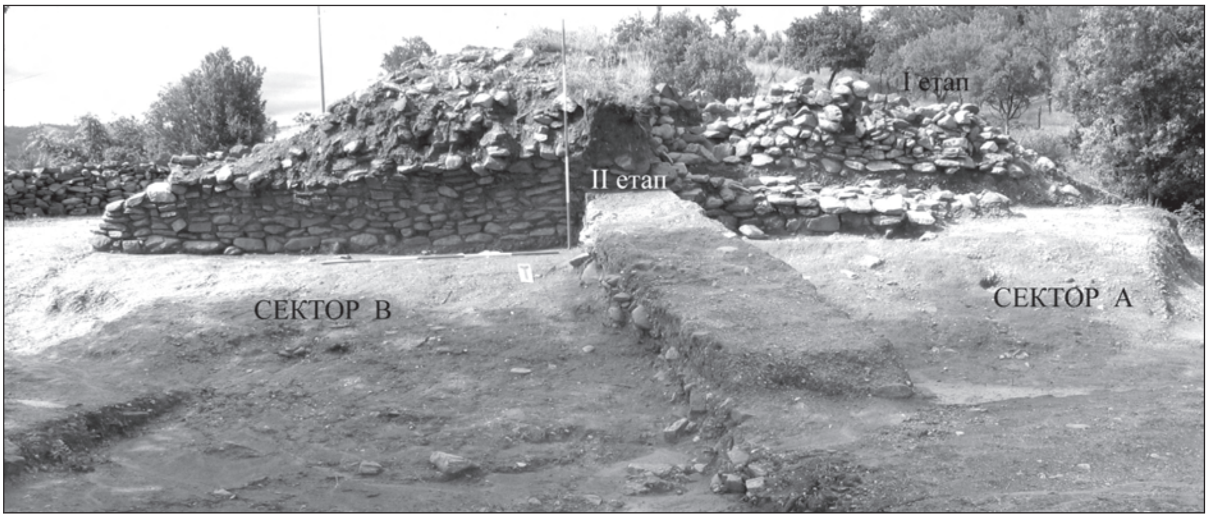

Обр. 2. Покровник, м. Кръсто. Общ поглед от север към сектори А и В и към стените от I и II строителни етапи на постройката

След изчерпване на тъмната пръст в двата сектора бе констатирано следното:

Дебелината на пласта в южната част на секторите е от 6 до 10-12 см, а в северната част достига 25-30 см. Този пласт следва денивелацията на терена, която в началото (в южната част), е по-голяма. В този пласт се откриват по-голямо количество фрагменти керамика, която е силно натрошена. В северната част на сектора, в направеното разширение стигнахме на дълбочина 1,00 м от околното ниво на терена. На тази дълбочина, освен фрагменти от характерната за късната бронзова епоха керамика, се откриха и такива от антични керемиди, дъно от съд, а така също и фрагмент от съвременно стъкло.

Изчерпвайки тъмната пръст в това разширение, се установи, че и тук тя лежи върху материка. Малко преди да стигнем до северния профил на разширението в тази част на сектора, тъмната пръст свършва, с което се предполага тук да е и края на вътрешната част на постройката. Разстоянието от стената от втория строителен период до края на тъмната пръст в северната част е 8,80 м, а от стената от първия строителен период на постройката е 13 м. Ако приемем, че този размер е точен, то през първия етап вътрешният размер, (север-юг), на постройката е бил около 13 м. За съжаление не можем да кажем подобно нещо за размера изток-запад. Единственият сигурен размер тук е на запазената част от стената от втория строителен период и част от стената от първия. В западната част се очертават някакви граници с краищата на двете стени и тъмната пръст в сектор А. Запазената част на стената от втория период е 10 м, като прибавим още 2 м от запазената част на стената в западна посока от първия период, то размерът приблизително е 12 м. Твърде вероятно е около тази цифра да е и вътрешният размер от първия строителен период на постройката с посока изток-запад.

Що се отнася за размерите на постройката от втория период на съществуване нямаме никакви податки.

В северното ребро на сектор В, на 10 м от стената от втория строителен период, на дълбочина – 0,50 м се локализира гроб (№ 4). От него са разкрити части от долните крайници. Гробът остана непроучен. Материали не бяха открити. Вероятно и този гроб, както и останалите три е от античната епоха.

Беше свалена и останалата част от северното ребро между секторите А и В.

За да изясним ситуацията между двете стени, от южната страна на постройката, заложихме сондаж в източната част на сектор С, разположен перпендикулярно на стените. При почистване на терена покрай каменното струпване, се разкри редица от изгорели колове, които са в едно направление с подобна редица открита през предишния сезон в сектор D, т. е. те са разположени успоредно на стената. Предполагам, че тези колове са носели покривната конструкция от втория строителен период на постройката. В тази част прави впечатление, че камъните са нахвърляни безразборно и няма чело на нито една от двете стени. Същият начин на градеж се налюдава и при постройката от Кайменска чука.

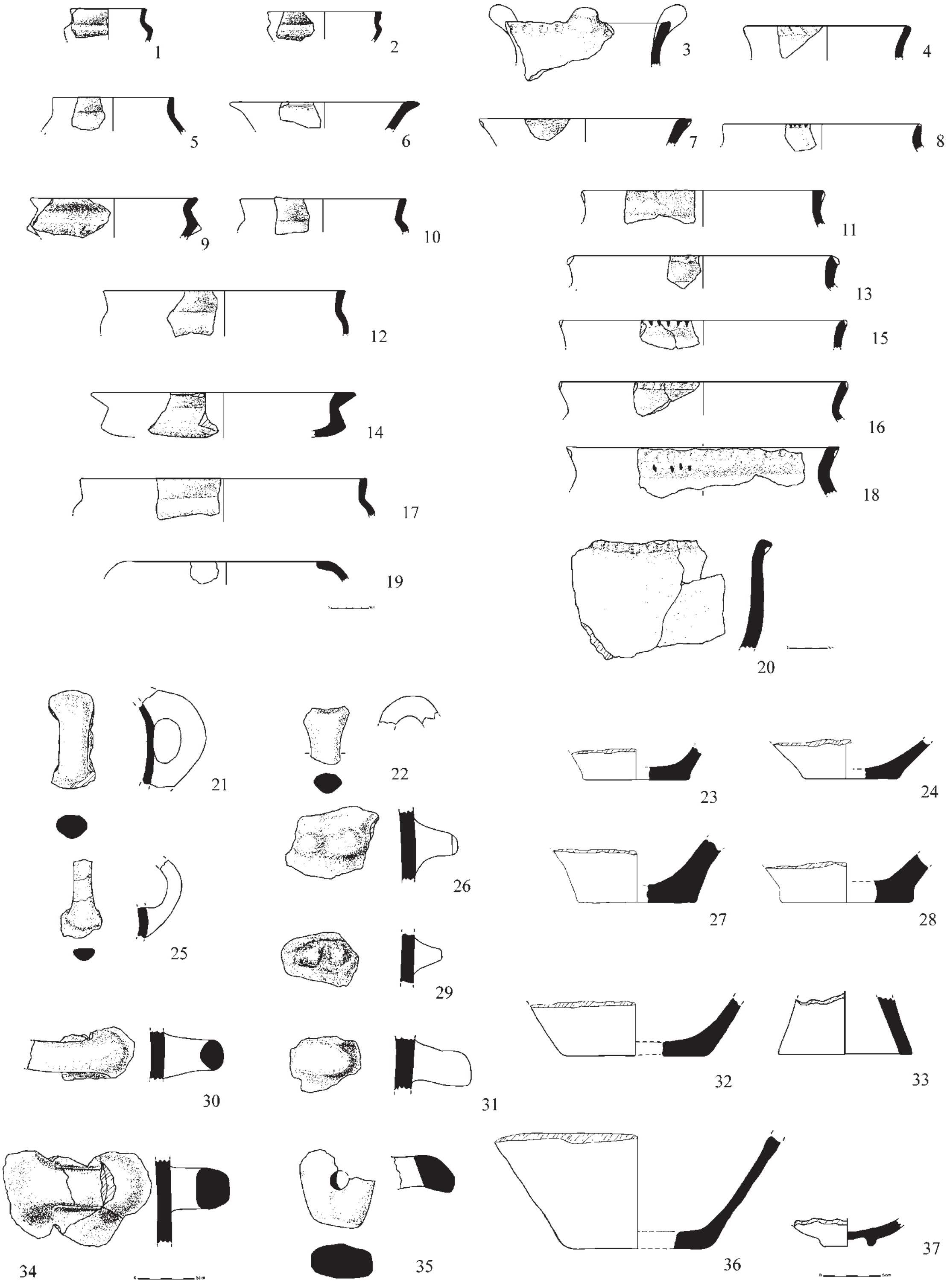
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37

Обр. 3. Покровник, м. Кръсто. Характерната керамика, откритата в тъмната пръст след първото разрушаване на постройката (1-36 – КБЕ; 37 – античност)

Откритият археологически материал е предимно силно фрагментирана керамика.

Находките са представени от: каменен амулет, две костни шила фрагментирани в предната си част, една каменна гладилка и костен предмет вероятно от игла за коса.

Керамиката основно можем да разделим на две групи: груба, преобладаващата част, от която е от дебелостенни съдове, предимно питоси и втората група е по-фина, с огладени стени, понякога излъскани. В цветово отношение преобладава тъмносивата и черната керамика, но има и с кафява повърхност. Примесите са минерални и с различна големина, като варират по големина. Преобладава керамиката с дребно и средно зърнести примеси.

Украсата е предимно релефна, разположена най-вече около устийния ръб, състояща се от пластична лента или наклонени врязвания по самия ръб на удебеленото венче. Среща се, но много рядко и врязана украса изразяваща се в защриховани триъгълници.

Дръжките са вертикални или хоризонтални, разположени върху най-изпъкналата част на тялото, някои от тях са от кантаросовидни съдове, излизащи от самото устие и извисяващи се над него. Срещат се и езичести дръжки, някои от които раздвоени.

В заключение можем да кажем следното:

1. Проучваната постройката в м. Кръсто край с. Покровник повтаря начина на градеж на постройката в м. Кайменска чука край Благоевград.

2. И тук бяха установени два етапа на строителство и използване.

3. При тази постройка следи от силен пожар са налице и при двете разрушения.

4. Размерите на двете постройки са почти едни и същи, поне през първия етап от тяхното съществуване.

5. Проучената постройка в м. Кръсто, край с. Покровник заема също така стратегическа позиция както тази в м. Кайменска чука.

6. Прави силно впечатление, че в постройката в м. Кръсто край с. Покровник откритата керамика е в незначително количество, силно фрагментирана и няма запазен нито един цял съд за разлика от постройката в Кайменска чука, където бяха открити огромно количество съдове. Според нас това се дължи на по-ранното напускане от обитателите на постройката в м. Кръсто край Покровник, което им е дало възможност да си изнесат и инвентара.

Литература:

Кулов, Стефанович 2005: И. Кулов, М. Стефанович. Селищен живот през късната бронзова епоха в Благоевградското поле. – В: Г. Китов, Д. Димитрова (ред.). Земите на България люлка на тракийската култура, 2. София, 2005, 27-39.

Кулов, Стефанович 2006: И. Кулов, М. Стефанович. Проучвания на постройка от късната бронзова епоха в м. Кръсто, край с. Покровник, община Благоевград. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 131-133.

Стефанович, Кулов 2006: М. Стефанович, И. Кулов. Втора постройка от късната бронзова епоха в м. Кръсто, при с. Покровник, община Благоевград. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 85-86.

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС, КВ. AB I A, ПРЕЗ 2006 Г.

Гаврил Лазов

Разкопките се проведоха от 20.06.2006 г. до 08.08.2006 г. Основната задача на проучванията беше да се изследват културните напластявания в кв. А7, А8, А14 и А15, където продължи работата от предходните години.

В северозападната част на кв. А7 се доразкриха петна с по-тъмна пръст, керамични фрагменти и дребни камъни – контексти 703, 704 и 710. Тук се допроучи редицата от неголеми речни камъни, ориентирана североизток-югозапад, която е разкрита през предходните кампании. Между нея и северната граница на квадрата се откри силно нарушено подово ниво. Посочените контексти попадат в V и VI механичен пласт. Цялата структура от речни камъни се различава от тези в по-долните нива на кв. А7 и А8 и се отнася към по-късен етап на втора фаза от развитието на емпориона. В останалата част на кв. А7 бяха проучени първо и второ ниво на VI пласт. Тук се разкри частично запазено подово ниво от постройка с фрагменти от отухлена глинена замазка – контекст 714. На югозапад от нея се откри структура от жълта глина, която се намира на по-високо ниво – контекст 707. Останки от тази постройка – голямо количество късове от отухлени мазилки, включително и със следи от плет, се разкриха и в двете нива на V пласт. Те са разположени на площ от около 6 м (северозапад-югоизток) х 4 м (североизток-югозапад). Откритите тук фрагменти са от местна и импортна керамика и амфорна тара, застъпени в комплексите от втора фаза от развитието на емпориона. Макар и неголям брой, датиращите фрагменти от гръцка керамика определят строителното ниво най-общо във втората и третата четвърт на IV в. пр. Хр. Тук се откриха и 5 броя глинени тежести за стан (пирамидални и дисковидни).

В кв. А8 бяха проучени двете нива на VI пласт. И тук продължи разчистването на струпване от отухлени късове мазилки, включително и със следи от плет. Те заемат югоизточната част на квадрата. Те се свързват с постройка – контекст 858. Към нея се отнасят разкрити останки от два питоса и фрагмент от отухлена глинена замазка. Подобно на описаната постройка в кв. А7 и тази в А8 е била унищожена от силен пожар (освен отухлената глина се разкриха останки от овъглена греда с дължина 40 см и дебелина 15 см). Керамичният комплекс е с характеристиките на този в А7 и се датира преди и след средата на IV в. пр. Хр. И тук се откриха пирамидални и дисковидни тежести за стан. На север от останките на сградата в кв. А8 се доразкриха основите на площадка с дъговидно съоръжение от жълта глина – контекст 850, което се очерта в първото ниво на V пласт

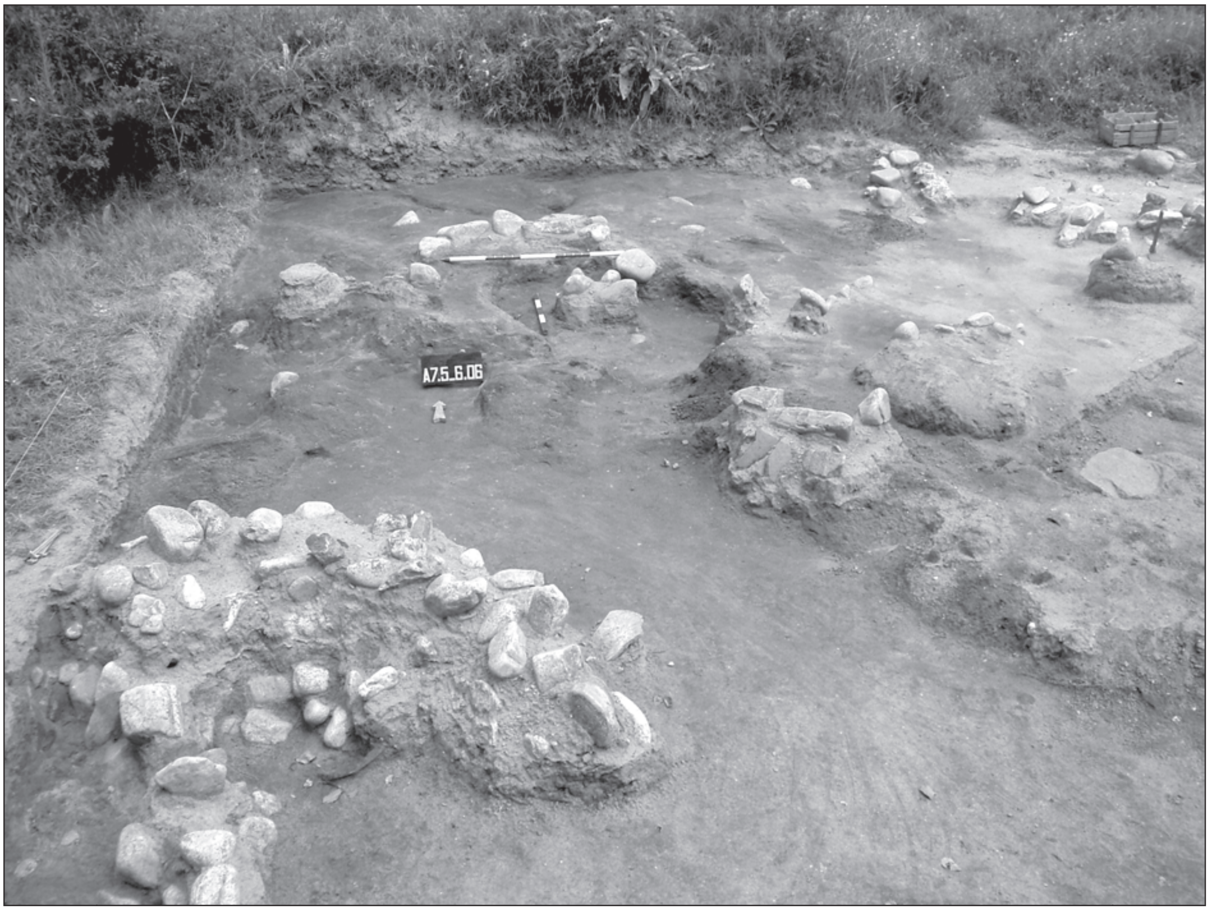

Обр. 1. Кв. А7, северозападен ъгъл, Емпорион Пистирос

(2004 и 2005 г.). Първоначалното определение на съоръжението като култово се потвърди и от откритата в неговата югоизточна периферия керамична антропоморфна фигура, ориентирана с глава на югоизток. Друг малък култов предмет от глина, се откри в южната периферия на същото съоръжение. И двата предмета, както и фрагмент от украсен глинен олтар и костени астрагали се откриха в VI пласт. Тези данни допълват култувата характеристиката на територията на северозапад от сграда № 1, където се разкриха in situ група олтари.

През отчетната година продължи сондажното проучване, в дълбочина, на пластовете в очертанията на портика на сграда № 1. Тук продължиха проучванията в сондаж № 2, попадащ частично в кв. A14/15. Те дадоха възможност да се проследят структури, които поради уличната настилка не могат да се проучат директно. В западния профил на сондажа се достигна до отухлена глинена замазка с нивелация 97,97. Тя попада в нивото на друга разкрита по-рано замазка от този вид на ръба на терасата, между улицата и сграда № 2, като определя междинното ниво на улицата в две отдалечени точки.

На 22 см под нивото на замазката в сондаж № 2 се очерта хоризонтален слой със светлосив цвят. Той е формиран от ситно натрошен камък и може да се свърже с откритите площи, на които се е разпръснал материал от обработката на гранитните блокове, употребени в строителството на укрепителните съоръжения и каменната канализационна система. Този слой беше проследен и в останалите профили на сондажа с изключение на северния. В основата на северния профил се доразкри контекст 1406 с фрагменти от червенофигурна керамика. Южно от него се откри редица от средно-големи камъни, ориентирана североизток-югозапад. Между камъните и северния профил в еднороден глинест пласт със светложълт цвят се откри вертикална дупка с диаметър 5 см и дълбочина 20 см, като началото ѝ е на 1,02 м от горния ръб на сондажа. Проучен беше частично IX пласт на сондажа. На тази дълбочина в северозападната му част се очертаха няколко петна от дуп-

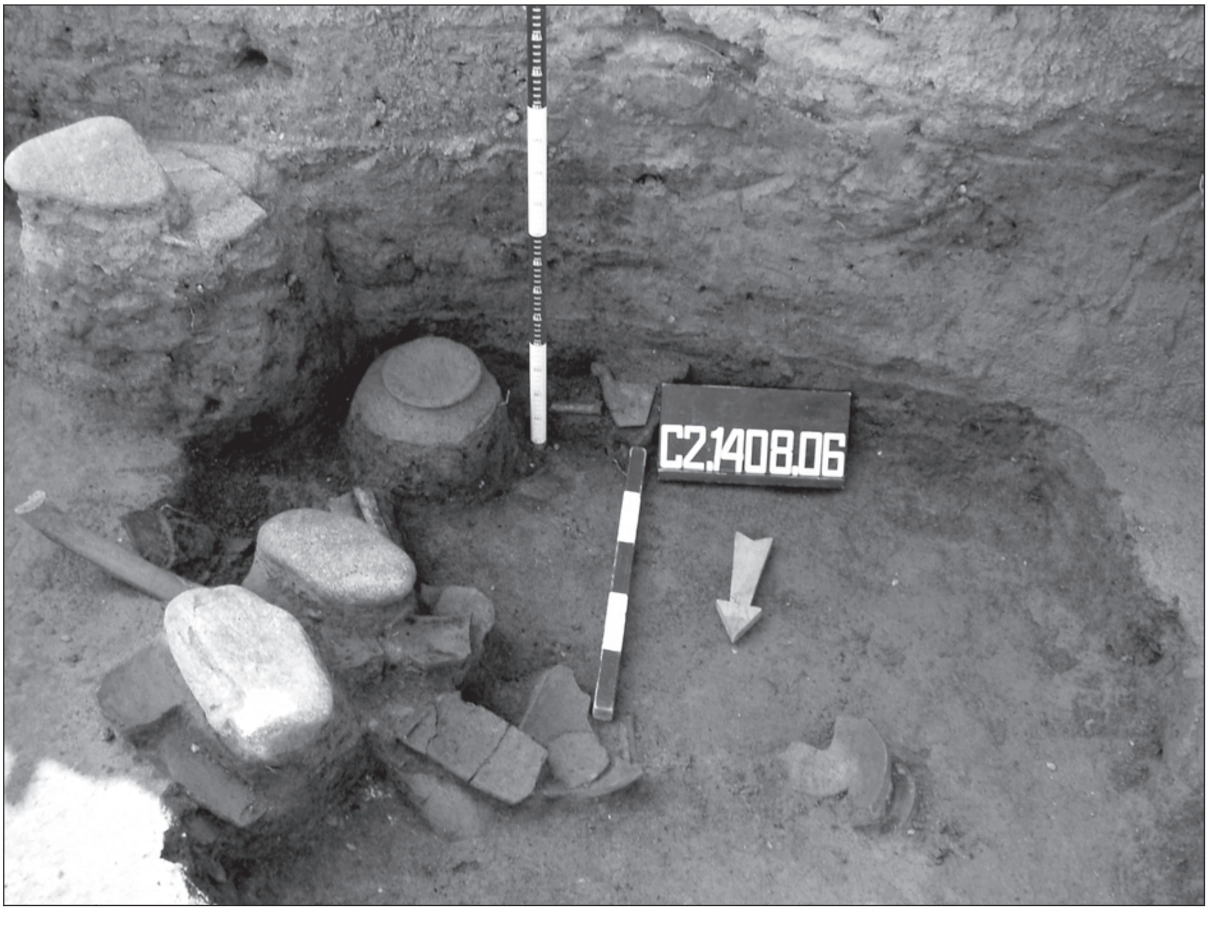

Обр. 2. Кв. A14/A15, сондаж №2, яма [1408], Емпорион Пистирос

ки със същия диаметър, оформящи дъговидна линия. Южно от нея, в пластове IX и X, се проучи яма с овална форма и размери 1,60 х 2,20 м, запълнена с по-тъмна рохкава пръст – контекст 1408.

В него се разкриха няколко фрагментирани керамични съда: червено-фигурен кратер, пираунос, от т. нар. чайници, дръжка от амфора и фрагменти от други съдове. Кратерът може да се отнесе към камбановидните от стиловия кръг на художника на Черния тирс (360-340 г. пр. Хр.). Датираните фрагменти от проучените през 2006 г. нива на сондажа се отнасят към втората и третата четвърт на IV в. пр. Хр. По-голяма дълбочина (60 см под X пласт) беше достигната в яма, разположена в югозападния ъгъл на сондажа – контекст 1409. Началото на ямата се очерта в горните пластове на сондажа. В XII пласт на ямата се разкриха фрагменти от аскос с графит № 1873 (К/ 2810). Той се датира в последната четвърт на IV в. пр. Хр. Фрагменти от същия аскос се откриха в кладенец разположен в северозападната част на кв. А7 – контекст 712 на дълбочина от 2,80-3,20 м. Тук на същата дълбочина и пластовете над нея от 2,40 до 3,20 м се разкриха фрагменти от два съда с овално дъно и две дръжки. Те имат фрагменти в контекст 1409. Това показва, че фрагментите от тези два съда и аскосът с графит са били депонирани в кладенеца в кв. А 7 и в ямата в югозападния ъгъл на сондаж № 2. От това следва, че кладенецът е бил запълнен на дълбочина от 2,20 до 3,20 м едновременно с отлагането на материали в XII пласт на ямата и може да се отнесе към последната четвърт на IV в. пр. Хр. Четири астрагала от кост се откриха в кладенеца на дълбочини 3,00; 3,10; 3,30 и 3,40 м.

В сондаж № 3 беше достигнато нивото на отухлената замазка в югозападния ъгъл на сондаж № 2. В сондажа се разкриха две ями. Първата 1407 е дълбока 60 см с диаметър 1,18 м, като се локализира в средата на северната ивица. Очерта се на 10 см под ръба на северния профил, в който навлиза частично. Другата – контекст 1410 е разположена в северозападния ъгъл на сондажа и с по-голямата си част попада в профила. Южно от нея се разкри струпване от керемиди

Обр. 3. Кв. А14, сондаж №3, яма [1410], Емпорион Пистирос

и фрагменти от питос. Двете ями имат характерния за обекта пълнеж от по-тъмна пръст, примесена с неголеми камъни, отухлени късове мазилка, малко фрагменти от керамични съдове и животински кости. Отнасят се към втората фаза на емпориона.

Проучванията в кв. А7 и А8, както и в сондажи № 2 и № 3 ще продължат и през 2007 г.

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Таку Тачихара, Зорница Косева, Велислав Бонев

През 2006 г. продължиха археологическите разкопки на тракийското селище при с. Кръстевич. Целта на проучванията беше да се изясни напълно плана, стратиграфията и предназначението на откритата вече сграда А от тракийското селище.

Тя се състои от три успоредни помещения, свързани помежду си с входове и едно по-малко правоъгълно помещение в СИ част.

В СИ ъгъл, на дълбочина 0,10 м под нивото на терена попаднахме на каменно струпване от средни и големи камъни. То е на площ от около 15 кв. м. Някои от камъните са обработени и имат гладки лица. Непосредствено до струпването и под него попаднахме на зидове от помещение, чиято суперструкция е запазена до 0,50 м. Помещението е с правоъгълна форма и има външни размери 3,25 x 4,77 м. Западната му страна е отворена към основното помещение на откритата вече сграда. За направата на зидовете са

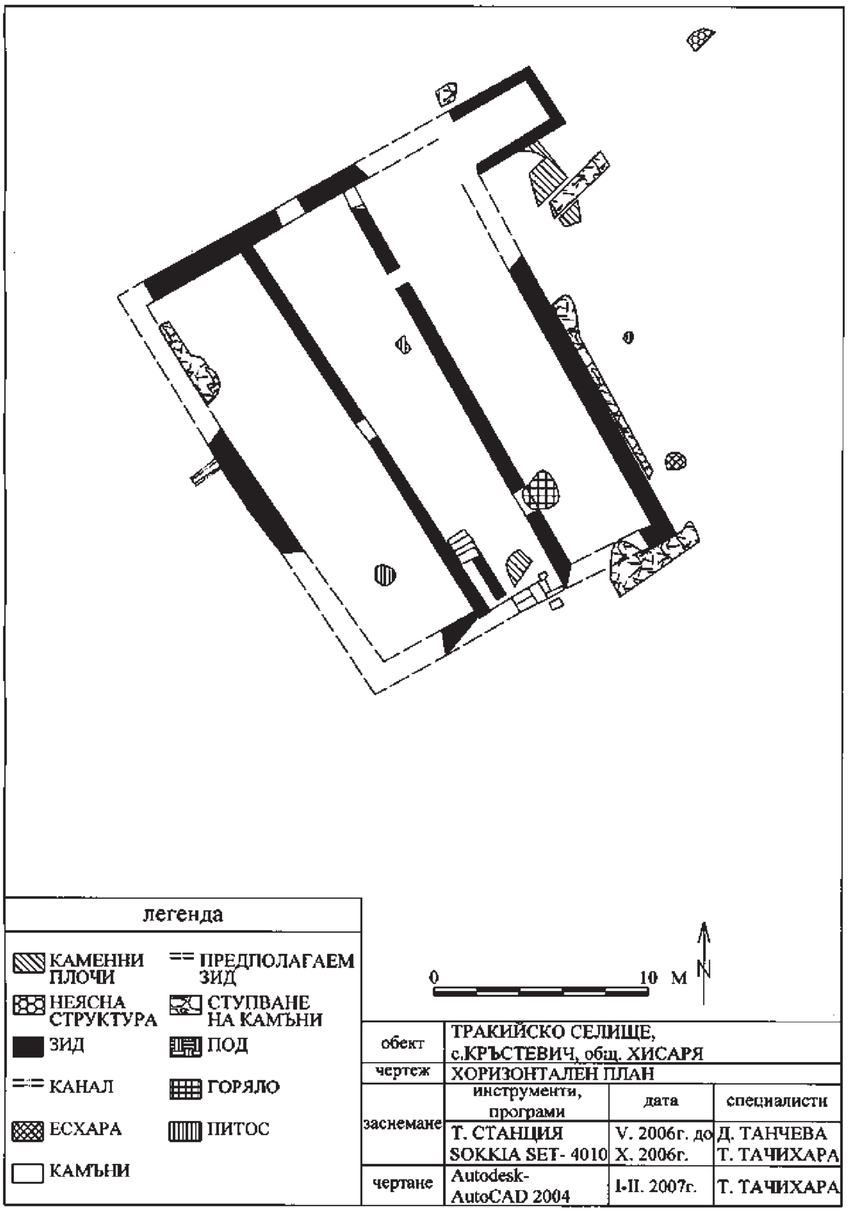
легенда
▨ КАМЕННИ ПЛОЧИ
== ПРЕДПОЛАГАЕМ ЗИД
НЕЯСНА СТРУКТУРА
СТУПВАНЕ НА КАМЪНИ
■ ЗИД
ПОД
== КАНАЛ
▦ ГОРЯЛО
ЕСХАРА
▥ ПИТОС
□ КАМЪНИ
0
10 М
N
обект
ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ, с.КРЪСТЕВИЧ, общ. ХИСАРЯ
чертеж
ХОРИЗОНТАЛЕН ПЛАН
заснемане
инструменти, програми
дата
специалисти
Т. СТАНЦИЯ SOKKIA SET- 4010
V. 2006г. до X. 2006г.
Д. ТАНЧЕВА Т. ТАЧИХАРА
чертане
Autodesk- AutoCAD 2004
I-II. 2007г.
Т. ТАЧИХАРА

Обр. 1. План на сграда А от тракийското селище при с. Кръстевич

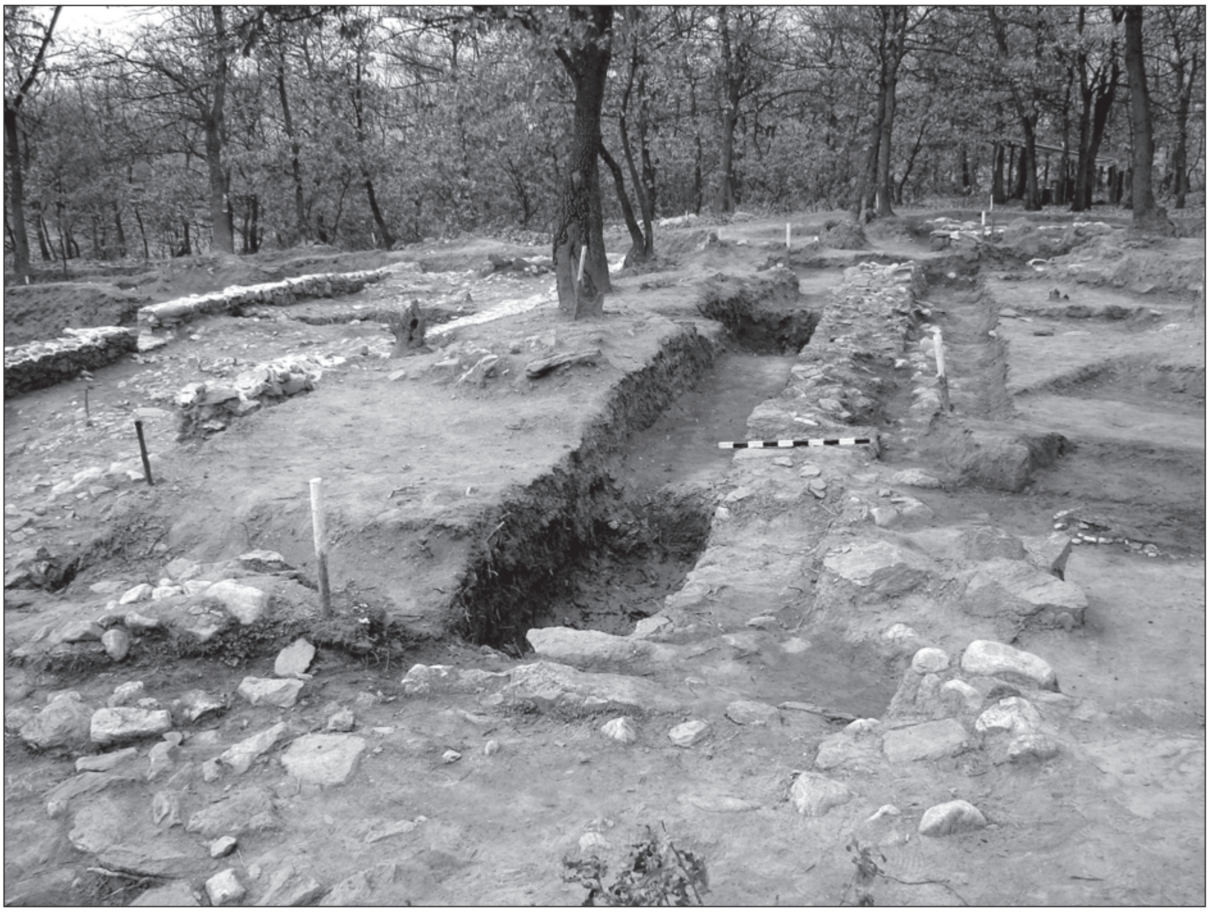

Обр. 2. Общ изглед на сграда А

използвани средни и големи камъни, на калов разтвор. Те са широки 0,50 м. Ъглите са оформени от масивни каменни блокове. След като прокопахме цялостен напречен разрез на обекта в посока И-З установихме, че това помещение възсяда каменна подова настилка. Настилката е разположена както от вътрешната, така и от външната страна на помещението. Тя се състои от каменни плочи, грижливо наредени върху здравата пръст. В този сектор стратиграфията се състои от следните пластове: върху здравия терен е положена каменната подова настилка, над нея следва културен пласт, с дебелина 0,25 м, върху който е разположено каменното струпване и над него – пласт от наносна почва, дебел 0,10 м. Височината на каменното струпване е от 0,20 м до 0,35 м.

Разчистихме изцяло откритото през миналия сезон централно помещение. То е настлано с каменна подова настилка, състояща се от трамбовани дребни камъни. В северната част помещението завършва със зид, широк 0,90 м. Непосредствено до зида, от вътрешната страна, попаднахме на малко каменно струпване, сред което установихме следи от кирпич. На източния краен зид на това помещение е разположен вход, широк 1,00 м, който допълнително е бил зазидан. Входът е свързвал централното с източното помещение. СЗ ъгъл на помещението е разрушен до основи.

Поради стръмно спускащия се терен, западната страна, където постройката е завършвала, е най-нестабилна. Това е наложило крайният западен зид да бъде най-широк – 1,10 м. Почти в средата на зида попаднахме на канал, който е отвеждал водите на запад извън постройката.

Каналът е направен от каменни плочи, които от двете страни са изправени. В профила, във вътрешността на западното помещение се вижда продължението на дъното на канала към помещението. Стратиграфията във вътрешността на това помещение се състои от следните пластове: Върху здравия терен се намира пласт с дебелина до 0,15 м, сред който освен пръст има и дребни камъни. Те са оформяли подовото ниво на помещението. Над този пласт следва втори, чиято дебелина е от 0,45 до 0,60 м. Пръстта в този пласт е светло кафява и в него освен камъни се от-

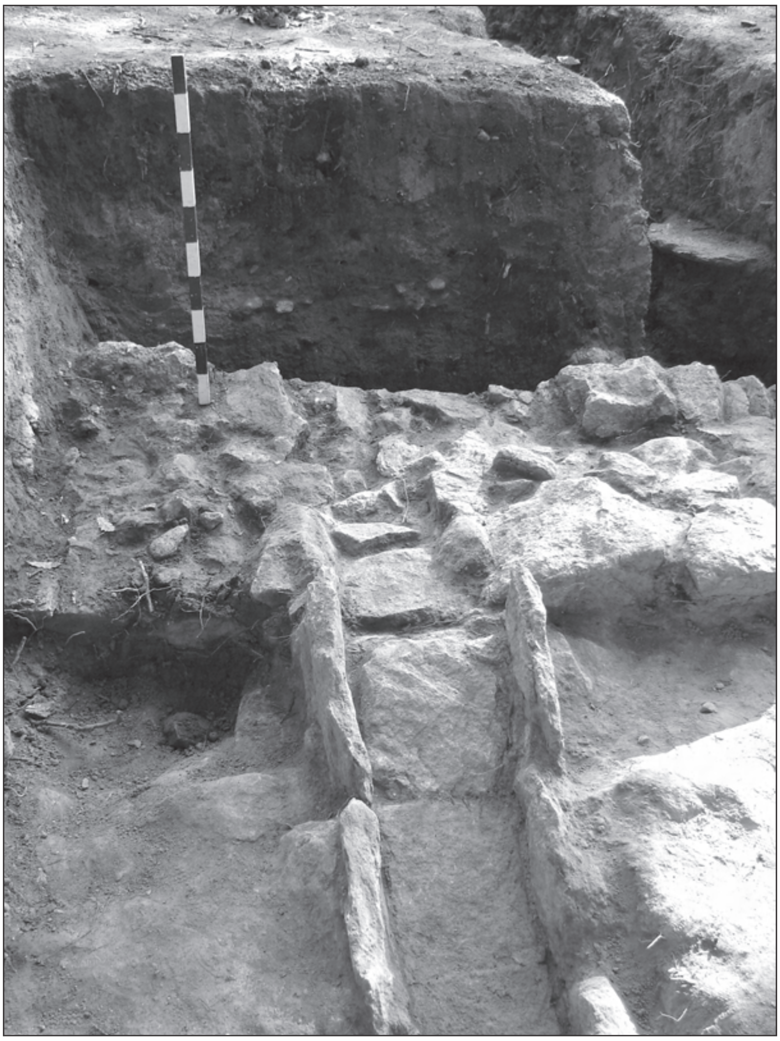

Обр. 3. Отточен канал на западния зид на сградата

криват и керамични фрагменти. Най-отгоре е хумусният пласт, който е дебел от 0,30 до 0,50 м. Западното помещение се е свързвало с централното чрез вход, широк 1,00 м. Страниците на входа са много добре оформени от средни и по-големи обработени камъни, на калова спойка. В западното помещение открихме вкопан в земята фрагментиран питос.

Почти изцяло беше открит и крайният зид на източното помещение. Той е направен от по-дребни камъни, свързани с кал. От двете страни са наредени по-големи камъни с гладки лица, а вътрешноста (емплектума) е запълнена с дребни камъни. Суперструкцията на зида е запазена до 0,35 м. Между централното и източното помещение беше открит втори вход, чийто праг беше силно обгорял. Следи от обгаряне на нивото на прага на входа бяха установени и в профила към източното помещение. По запазената северна страница на входа и от следите от горене се вижда, че широчината и на този вход също е била 1,00 м.

От външната страна на източното помещение открихме култово съоръжение (есхара) и до нея – колективна находка от 7 конусовидни тежести за стан. За основа на есхарата са използвани дребни камъни, върху които е положена глинена замазка с дебелина до 1,5 см.

Следи от огнище открихме и в северната част на източното помещение. Вследствие на високата температура пръстта е силно обгоряла до светлокафяв цвят. На това място намерихме бронзов и железен шлак и бронзови стопилки.

По време на разкопките бяха открити различни археологически находки: фрагменти и дръжки от бронзови съдове, железен връх от стрела, корозирали железни гвоздеи и куки.

Най-масовият материал е керамиката, която е изцяло фрагментирана. Концентрацията на вносна керамика е сравнително висока. От нея преобладават фрагменти от чернофирнисови съдове и амфори (Божкова 2002, 154-160). По-голямо е количеството на фрагментите от съдове, местно производство.

Сравнително многобройни са тежестите за стан (пирамидални и конусовидни (Димитрова 2002, 174-186). Основно те са съсредоточени в източното помещение и извън него, около есхарата.

В западното помещение, в близост до крайния зид, на подовото ниво намерихме една сребърна монета (трихемиобол) от средата на IV в. пр. Хр.

Резултатите от археологическите проучвания на този етап показват, че в случая е налице масивна сграда от тракийско селище. От плана и размерите на сградата може да се съди, че тя е била на два етажа. В долната част зидарията е изпълнена от камък на кал, а във височина тя е била от кирпич. Досега откритите археологически находки, включително и нумизматичният материал се ограничават във времето от началото на V в. пр. Хр. до средата на IV в. пр. Хр. Керамичният материал и особено сравнително високата концентрация на фрагменти от съдове от вносна керамика са показател за развитие на значителна търговия. Макар и малко откритите на този етап късове от бронзова и железена шлака навеждат на мисълта, че в тази сграда на определено ниво са се преработвали цветни и черни метали. Рудата е достигала до тракийското селище при с. Кръстевич от находищата на цветни метали при Пирдоп и Златица. В това отношение за отбелязване е, че селището е разположено на важен кръстопът. Най-близките търговски центрове, с които е контактувало тракийското селище при с. Кръстевич безспорно са били на запад – емпорион Пистирос (Домарадски 1995; Попов 2002, 77-92) и на изток – тракийското селище при гр. Хисаря (Маджаров 1993, 15-17) и тракийският търговски център при с. Васил Левски (Кисьов 2004, 48-69; Попов 2002, 72-76).

Литература:

Божкова 2002: А. Божкова. Чернофирнисова керамика. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.). Копривлен, 1. София, 2002, 154-160.

Димитрова 2002: С. Димитрова. Тежести за стан и прешлени за вретено. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.). Копривлен, 1. София, 2002, 174-186.

Домарадски 1995. М. Домарадски. Трако-гръцки търговски отношения. Пистирос, 1. Септември, 1995.

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианопол, 1, 1993, 15-17.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. Пловдив, 2004.

Попов 2002: Х. Попов. Урбанизация във вътрешните райони на Тракия през VI – I в. пр. Хр. София, 2002.

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Таку Тачихара, Зорница Косева

Археологическите разкопки при с. Кръстевич през 2006 г. бяха съсредоточени и към разкриването на нов обект от предримската епоха. Той се намира в местността Секиз Харман.

Местността Секиз Харман представлява невисоко възвишение, което във връхната си част, на площ от около 7 дка е идеално равно. По права линия местността отстои на 1,2 км СИ от тракийското селище. Денивелацията между двата обекта е 164 м. Преди започването на археологическите проучвания на повърхността се виждаха иманярски изкопи. От тях бяха извадени и разхвърляни големи, добре обработени каменни блокове. Местността е равна и само в централната част се издига каменно струпване, което иманярите частично са прокопали.

След полагането на планквадратната мрежа, която е синхронна с тази на близкоотстоящото тракийско селище и е разработена по националния кадастър от 1970 г. насочихме работата в западната половина на местността.

Работихме на площ от около 200 кв. м. На цялото това пространство на 0,10 м под нивото на съвременния терен се откриха големи каменни квадри, които от северната страна оформят бордюр с ориентация ЮЗ-СИ. Блоковете са широки 0,50 м, а дължината им е от 1,20 до 1,80 м. Непосредствено до каменния бордюр, на дълбочина 0,40 м попаднахме на подова настилка, която се състои също от големи по размер квадри. Южно от подовата настилка открихме масивни зидове, които затварят пространство почти с квадратна форма със страни 8,46 х 8,52 м с обща площ от 72,07 кв. м. Зидовете са оформени от варовиков камък. От двете страни за направата на зидовете

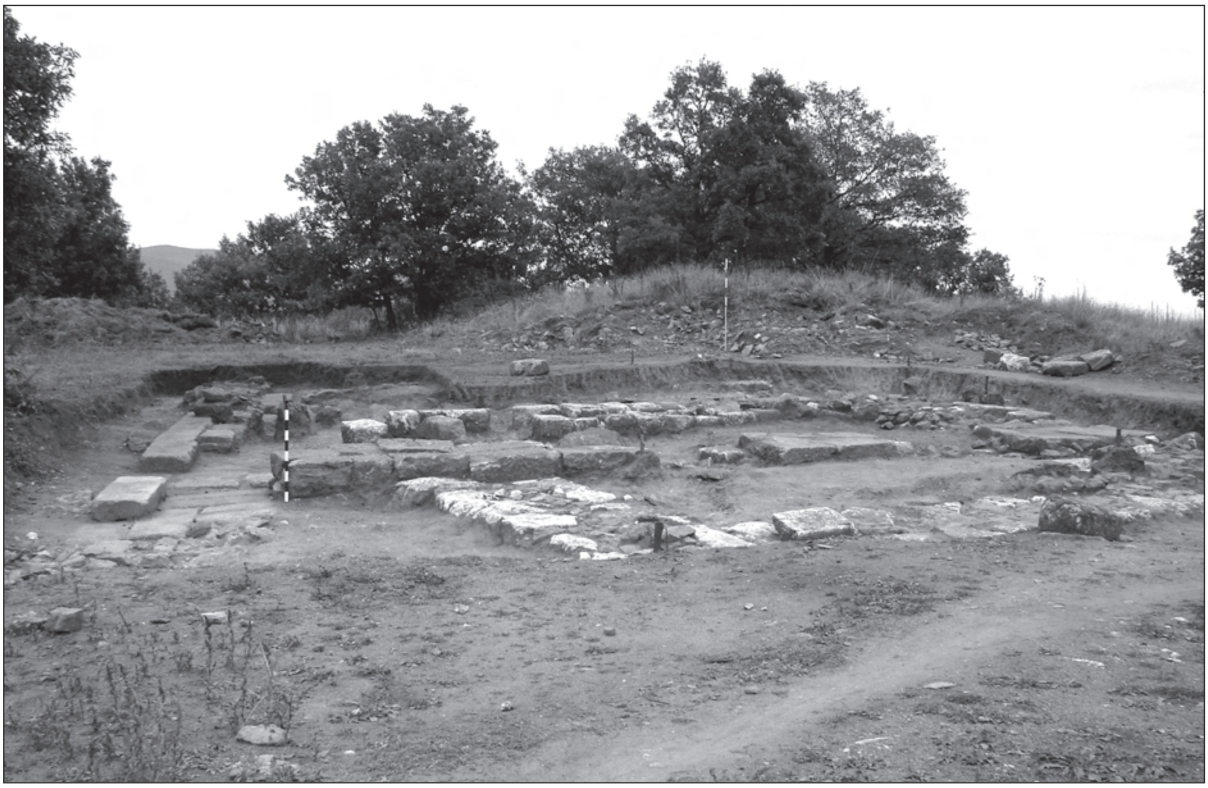

Обр. 1. Общ изглед на археологическите структури в м. Секиз Харман

са използвани големи камъни с гладки лица, а вътрешността (емплектумът) е запълнена с подребни камъни. Прави впечатление, че зидовете по цялото пространство се откриват на еднаква височина, което показва, че в случая вероятно се касае за стилобат. През средата на затвореното квадратно пространство, под прав ъгъл към бордюра преминава друг каменен стилобатен зид, който възсяда трасето на първоначално изграденият от варовикови блокове стилобат. Начинът на изграждане на този зид и материалът, от който е направен (гранитни блокове) са идентични с разположения в северната страна бордюр. Разстоянието между бордюра и стилобата е 1,10 м. Дебелината на културния пласт в работения участък е 0,55 м. Върху скалистия терен са наредени масивните камъни, оформящи стилобата. Културният пласт, в който освен камъни от стилобата се откриват и керамични фрагменти е с дебелина 0,30 м. Най-отгоре се намира хумусният пласт, който е с дебелина 0,25 м.

В крайната източна част каменните блокове от бордюра са положени върху скала, която е с мека структура. За оформянето на бордюра в този сектор се е наложило частично изсичане на скалата.

Наличните археологически структури на този етап от проучванията показват, че първоначално е било оформено квадратното пространство, ограничено от варовиковия стилобат. Варовиковите стилобатни зидове не са симетрични на разположения северно от тях бордюр. Последният, заедно с каменната подова настилка, сключва прав ъгъл с каменния зид с посока С-Ю. Този зид възсяда зидовете на варовиковия стилобат и е направен от гранитни блокове, каквито са блоковете на бордюра и подовата настилка.

По време на разкопки открихме малко археологически находки. Най-многобройна е строителната керамика, която е представена от фрагментирани керемиди (Попов 2002, 186-191). Те бяха запълнили изцяло вътрешността на ограденото от варовиковия стилобат пространство. Керемидите са от ранния тип – плоски с два отвесни странични перваза. Повърхността на някои от тях е оцветена с червена ангоба. Откриха се няколко фрагмента керемиди с палмети, които са

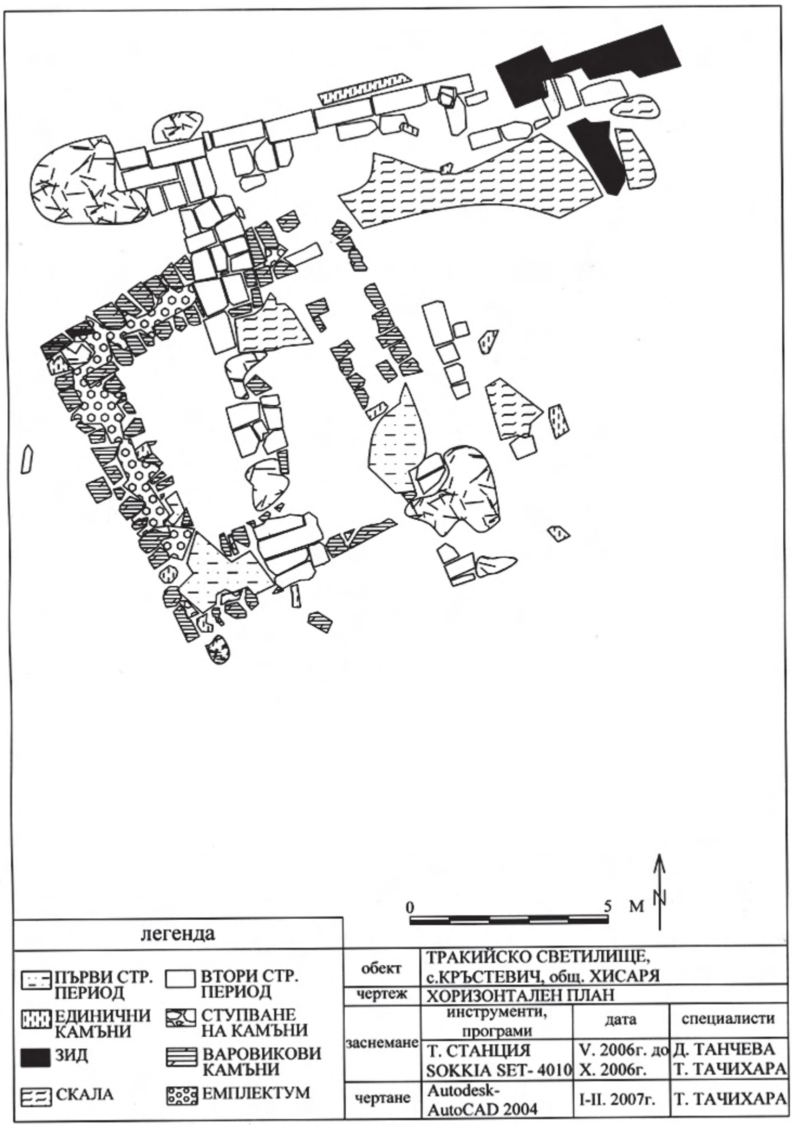
0
5 М
N
легенда
ПЪРВИ СТР. ПЕРИОД
ВТОРИ СТР. ПЕРИОД
ЕДИНИЧНИ КАМЪНИ
СТУПВАНЕ НА КАМЪНИ
ЗИД
ВАРОВИКОВИ КАМЪНИ
СКАЛА
ЕМПЛЕКТУМ
обект
ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ, с.КРЪСТЕВИЧ, общ. ХИСАРЯ
чертеж
ХОРИЗОНТАЛЕН ПЛАН
заснемане
инструменти, програми
дата
специалисти
Т. СТАНЦИЯ SOKKIA SET- 4010
V. 2006г. до X. 2006г.
Д. ТАНЧЕВА Т. ТАЧИХАРА
чертане
Autodesk-AutoCAD 2004
I-II. 2007г.
Т. ТАЧИХАРА

Обр. 2. План на съоръжението със стилобатни зидове в м. Секиз Харман

служили за декорация на краищата на ъглите на покривната конструкция. Наличието на масивен стилобат и голямото количество керемиди показва, че откритото правоъгълно пространство е имало вероятно дървена покривна конструкция, завършваща с керемиди.

Вторият, по количество, материал е керамиката. Тя е идентична с тази от близко отстоящото тракийско селище. Среща се както местна, така и вносна керамика, с тази разлика, че концентрацията на вносната керамика (чернофирнисова и фрагменти от амфори) е значително по-ниска от тази на селището (Божкова 2002, 154-160). Интерес представлява един правоъгълен глинен предмет с дръжка, който наподобява печат. Размерите му обаче са сравнително големи: дължина 9,5 см, ширина 4 см и височина с дръжката 7,8 см. Предполагам, че този предмет по-скоро е служил за трамбоване и заглаждане, вероятно на глина. Намерени бяха две пирамидални тежести за стан и един глинен прешлен за вретено (Димитрова 2002, 174-186).

Археологическите проучвания в местността Секиз Харман при с. Кръстевич са в самото начало. Местоположението и характерът на откритата архитектура, както и наличието на керемиди с украса на този етап показват, че на това място вероятно е съществувало светилище (Домарадски 1994, 126-136). Откритият просторен стилобат, ограничен отстрани с масивни бордюри, е носил дървена конструкция. Наличието на масивни и инкрустирани керемиди свидетелства за луксозност на съществуващото при стилобата съоръжение. В по-късно време, пак на същото място е било изградено друго каменно съоръжение от гранитни блокове (бордюр с подова настилка и напречен зид, възсядащ първоначалните зидове на варовиковия стилобат).

На около 10 м източно от стилобата се намира каменното струпване, което тепърва ще се проучва и е твърде вероятно то да се окаже същинската култова сграда, към която се е подхождало от запад.

Що се отнася до датировката на новооткритото светилище в местността Секиз Харман при с. Кръстевич, най-общо, на този етап можем да го свържем със съществуването на тракийското селище, което по всичко личи, че е представлявало важно търговско средище. Откритите археологически находки от двата обекта (най-вече керамичният материал) са еднотипни и се датират в периода V – IV в пр. Хр.

Литература:

Божкова 2002: А. Божкова. Чернофирнисова керамика. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.). Копривлен, 1. София, 2002, 154-164.

Димитрова 2002: С. Димитрова. Тежести за стан и прешлени за вретено. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.). Копривлен, 1. София, I, 2002, 174-176.

Домарадски 1994: М. Домарадски. Светилище на вр. Острец при Велинград. – В: Сборник “Славееви гори”, I. Пазарджик, 1994, 126-136.

Попов 2002: Х. Попов. Строителна керамика. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.). Копривлен, 1. София, 2002, 186-191.

№ 59. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА ЦАРЕВ ВРЪХ, РИЛА ПЛАНИНА, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИСТРИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Васил Марков

Експедицията беше реализирана между 3 и 5 юли 2006 г. като комплексно проучване от екип на ЮЗУ Неофит Рилски – Благоевград, НАИМ при БАН и Регионален етнографски музей – Пловдив. При теренното проучване е обходена основно билната част от южния дял на Рила планина между върховете Царев връх и Марков връх в землището на с. Бистрица, община Благоевград. Изследваният регион се намира само на около 7 км южно от Рилския манастир. Надморската височина варира между 2000 и 2474 м. Причината да съсредоточим тук усилията си са двете народни легенди, които подсказваха сакрализирана територия на върха на планината и даваха

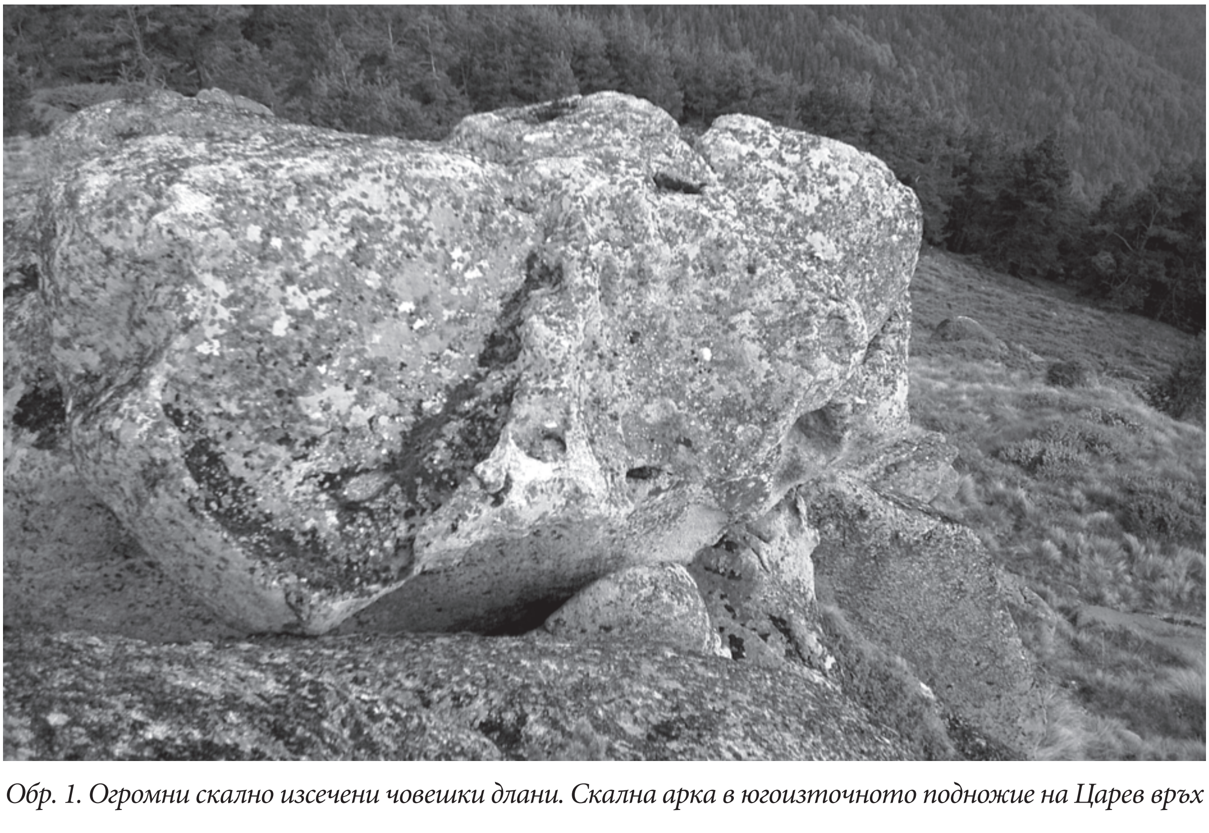

Обр. 1. Огромни скално изсечени човешки длани. Скална арка в югоизточното подножие на Царев връх

основание да се мисли, че става дума за древнотракийско скално светилище. Едната е свързана с Крали Марко, а другата – с българския цар Петър I, който се изкачил на Царев връх, от където разговарял със Св. Иван Рилски. В тази връзка усилията ни бяха съсредоточени главно в западната част на изследваната територия, в района на м. Добро поле – относително ниска и удобна за живот през лятото територия, в подножието на Царев връх, която на юг завършва със скален венец. Изявени материкови скали покриват цялата югоизточна част на Добро поле. Голяма част от тях са маркирани със скално изсечени жертвеници. Наблюдават се най-често вкопавания с кръгла форма с диаметър от 8 до 58 см и дълбочина от 8 до 12 см. Често кръглите вкопавания са съчетани със скални изсичания с елипсовидна форма. Максималната дължина на този вид вкопавания достига 55 см, широчината 43 см, а дълбочината им се колебае между 8 и 12 см. Третият вид вкопавания имат сърцевидна форма. Дължината им е от порядъка на 28 см, широчината 19 см, а дълбочината достига до 16 см. Значителен интерес представлява най-монументалната скална група в югоизточната част на скалния венец. На върха на скалата се наблюдават два сложни като структура скални жертвеника, изградени само от изсечени канали. Северният, който е с размери: дължина 1,20 м и широчина 0,70 м е ориентиран изток-запад. Източно, в непосредствена близост, се намира друг жертвеник. Размерите му са: дължинина 65 см и широчина 0,55 см. В геометричния център на Добро поле се наблюдава голям, самостоятелно изявен, скален блок маркиран с кръгли вкопавания горе. Дължината му е 2,16 м, широчината 1,95 м, а височината е 2,60 м. В съседство беше открита тракийска и късноантична керамика.

Най-голям интерес от сакралния център в Добро поле представлява монументалната скална арка, разположена в северозападния му край и в югозападното подножие на Царев връх.

Използвана е монументална материкова скала. Денивилацията и от юг е 8,80 м. Широчината на скалната група, в която е оформено мегалитното съоръжение, достига 8,50 м. В средата и се

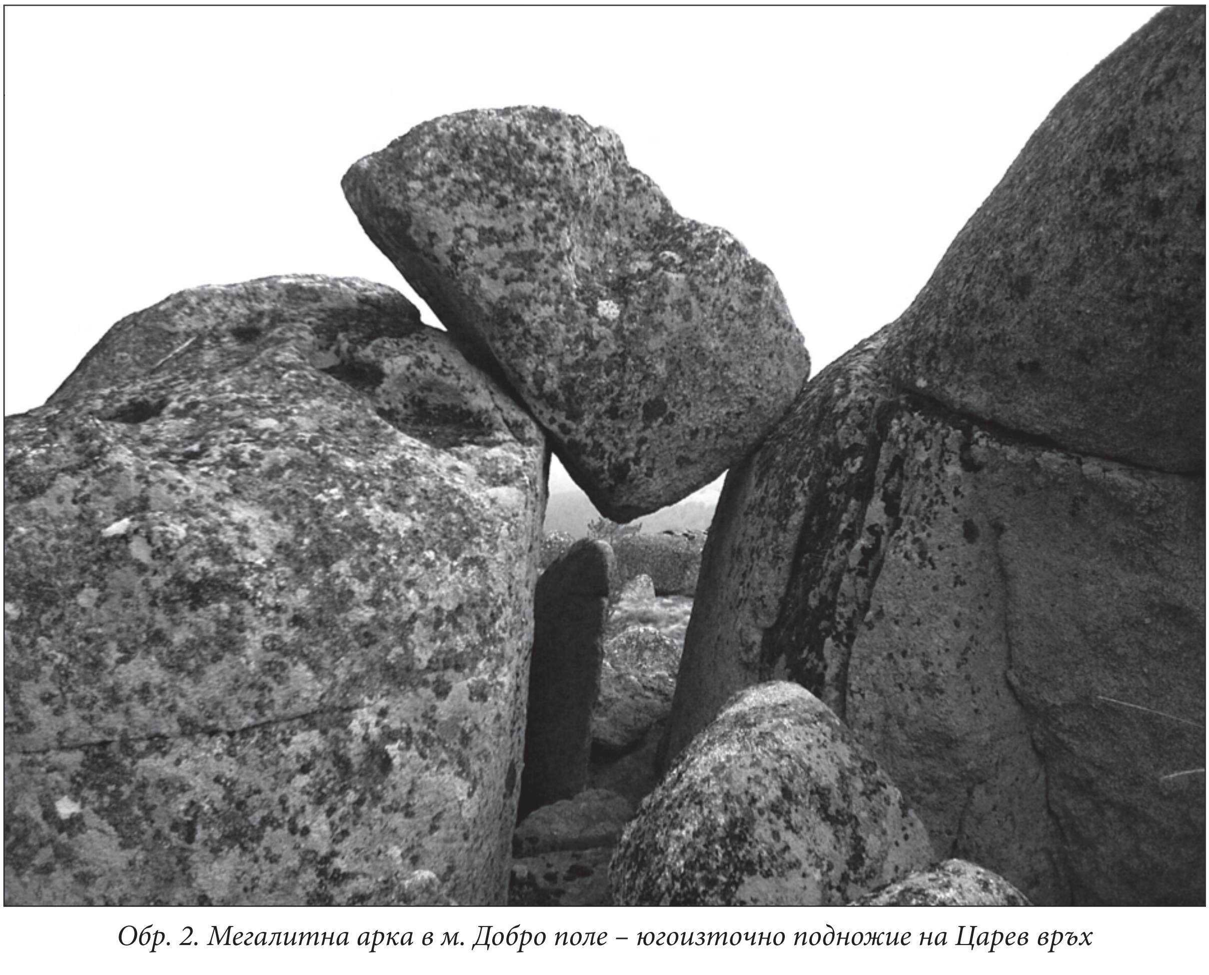

Обр. 2. Мегалитна арка в м. Добро поле – югоизточно подножие на Царев връх

наблюдава естествен процеп. Върху каменен блок, положен над арката, са изсечени два огромни жертвеника, от които излизат улеи, събиращи се накрая надолу към мегалитната арка. Горе, върху материковата скала, са оформени няколко вкопавания с кръгла и стъпковидна форма, които също са с улеи. В подножието, от източната страна на това мегалитно съоръжение в стъпаловиден ред са оформени няколко скални площадки, върху които се наблюдават кръгли скални вкопавания. При западния просвет на описваната скална арка, от юг е оформена втора, много по малка по размери. Считаме, че става дума за сравнително сложно архео-астрономическо мегалитно съоръжение, което е служело за определяне на две точки от слънчевите изгреви на хоризонта през лятото. Южната арка вероятно е ловяла зенита на слънцето от юг. Възможни са и наблюдения, свързани със звездното небе, но за установяването им са необходими допълнителни архео-астрономически наблюдения тук. От западната страна на мегалитната арка в скалата се наблюдава висока скална ниша. Таванът и е маркиран с множество правоъгълни и елипсовидни изсичания, наподобяващи като цяло пчелна пита. Изключителен интерес представлява огромното скално „яйце", намиращо се на около 40 м югозападно от скалната арка – неделима част от мегалитното светилище.

То представлява естествен, ориентиран изток-запад, каменен валун. Размери: дължина 5,60 м, височина 2,55 м и дебелина 2,80 м. Отгоре е маркирано в древността с цяла група скални изсичания с кръгла, сърцевидна и с неправилна форма. Част от тях са свързани със скално изсечени канали. От юг на този каменен феномен са разположени още два огромни каменни валуни, които горе са маркирани с кръгли вкопавания.

Наличието на слънчева арка, маркирана с човешки длани – древен слънчев символ, свързан с Дионис-Сабазий от трако-римската епоха, както и на сакрализирано скално яйце ни дават основание да предположим, че нашият паметник е свързан с основния орфически космогоничен

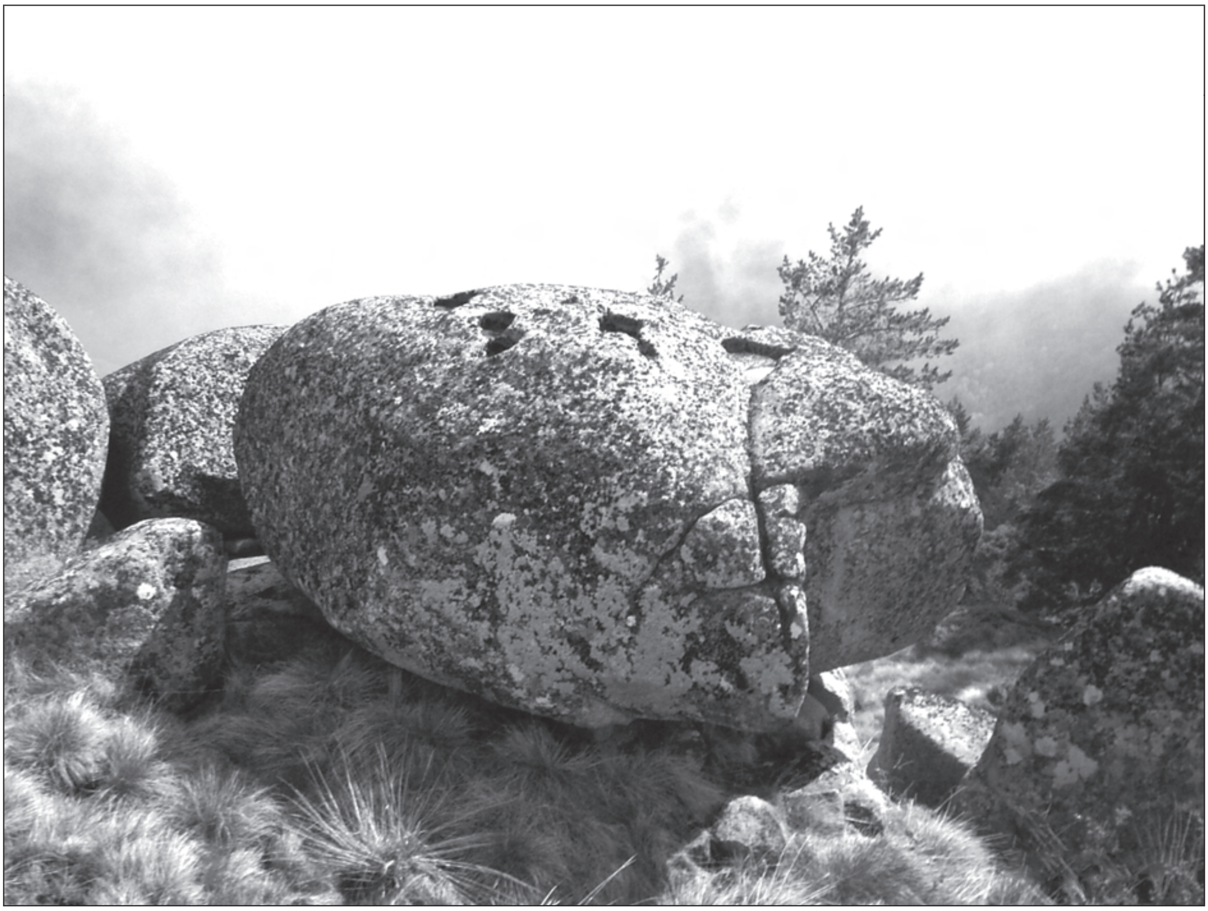

Обр. 3. Каменно яйце. Скална арка, югоизточно под Царев връх

мит, разказващ за раждането на струящия светлина бог Фанес (Ерос, Протогенос) от космическото яйце в изначалното митологично време. Наличието на улеи, изтичащи в просвета на арката, при това с възлияния „отгоре", както и паралелите от Западните Родопи свидетелстват според нас, за извършвани тук орфически култови практики, свързани с обреда на обезсмъртяването или обновяването на царската власт. Основание да предполагаме тук царски култови обреди в тракийската древност ни дава топонимите **Царев** връх, **Крали** Марков камък, както и мащабността на скалното светилище от върха на Рила, което се развива по билото на планината в посока югоизток, към Марков връх, както и по южните склонове, при изворите на десните притоци на р. Благоевградска Бистрица и заема една огромна предполагаема площ, чиято обща дължина достига около 5 км. Тук на билото на планината бяха регистрирани още три значими концентрации на скални изсичания – на връх Вододела, връх Аризманица и Малък Мечи връх. Те съвпадат с трасето на поклонниците, движещи се до късно от Рилския манастир към Атон и обратно, което ни кара да предположим съществуването на по-древен свещен път тук, предхождащ този от християнската епоха.

Литература:

Маразов 1988: И. Маразов. Царският път у траките. – В: Мит, ритуал, фолклор, III. София, 1988, 194-214.

Марков 2002: В. Марков. Следите на Бога. Благоевград, 2002, 58-60.

Марков 2005: В. Марков. Един неизвестен тракийски култов център от Югозападна България. – Известия на Исторически музей, Кюстендил, X, 2005, 63-66.

Марков 2007: В. Марков. Древно-тракийско скално светилище под Царев връх – предшественик на Рилския манастир. – В: Годишник на Факултета по изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски", IV. Благоевград (под печат).

Фекелджиев 1979: И. Фекелджиев. Народни легенди за Ив. Рилски. София, 1979.

№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА СВЕТИ ПЕТЪР, С. ДОЛНА СЕКИРНА, ОБЩИНА БРЕЗНИК

Филип Михайлов

През 2005 г. беше регистриран неизвестен археологически обект, системно унищожаван от иманярски набези. При посещение на терена през пролетта на 2005 г., на повърхността се забелязваха огромни иманярски изкопи, някои от които с размери до 8 х 15 м. Голяма част от тях достигаха до скала, намираща се на около 0,20 м от нивото на съвременния терен. В и около тях имаше голямо количество натрошена керамика с характерна за II фаза на ранножелязната епоха украса. В следствие на регистрираната ситуация Регионален исторически музей – Перник проведе спасителни археологически разкопки през юни-юли 2006 г. Тяхната основна цел беше да се изясни характерът на обекта, преди пълното му унищожение от иманярската дейност.

Новооткритият обект се намира на малка, сравнително равна тераса на северния склон на връх на рид, известен като *Свети Петър*. Върхът е разположен в южната част на Ерулска планина, между два дълбоки речни дола – десни притоци на река Светля.

Спрямо селищната система на района, върхът се намира между селата Горна и Долна Секирна, в землището на с. Долна Секирна, община Брезник. На най-високата му точка е разположен отдавна известен в научната литература археологически обект (Велков 1950, 159; Митова-Джонова 1968, 99; Митова-Джонова 1983, 52-53).

Проучванията бяха съсредоточени на северния склон на върха, на неголяма естествена тераса с надморска височина 1117 м. Направиха се три сондажа – един **централен,** с площ от 81,25 кв. м и два контролни, с площ съответно 7,50 кв. м и 6,25 кв. м.

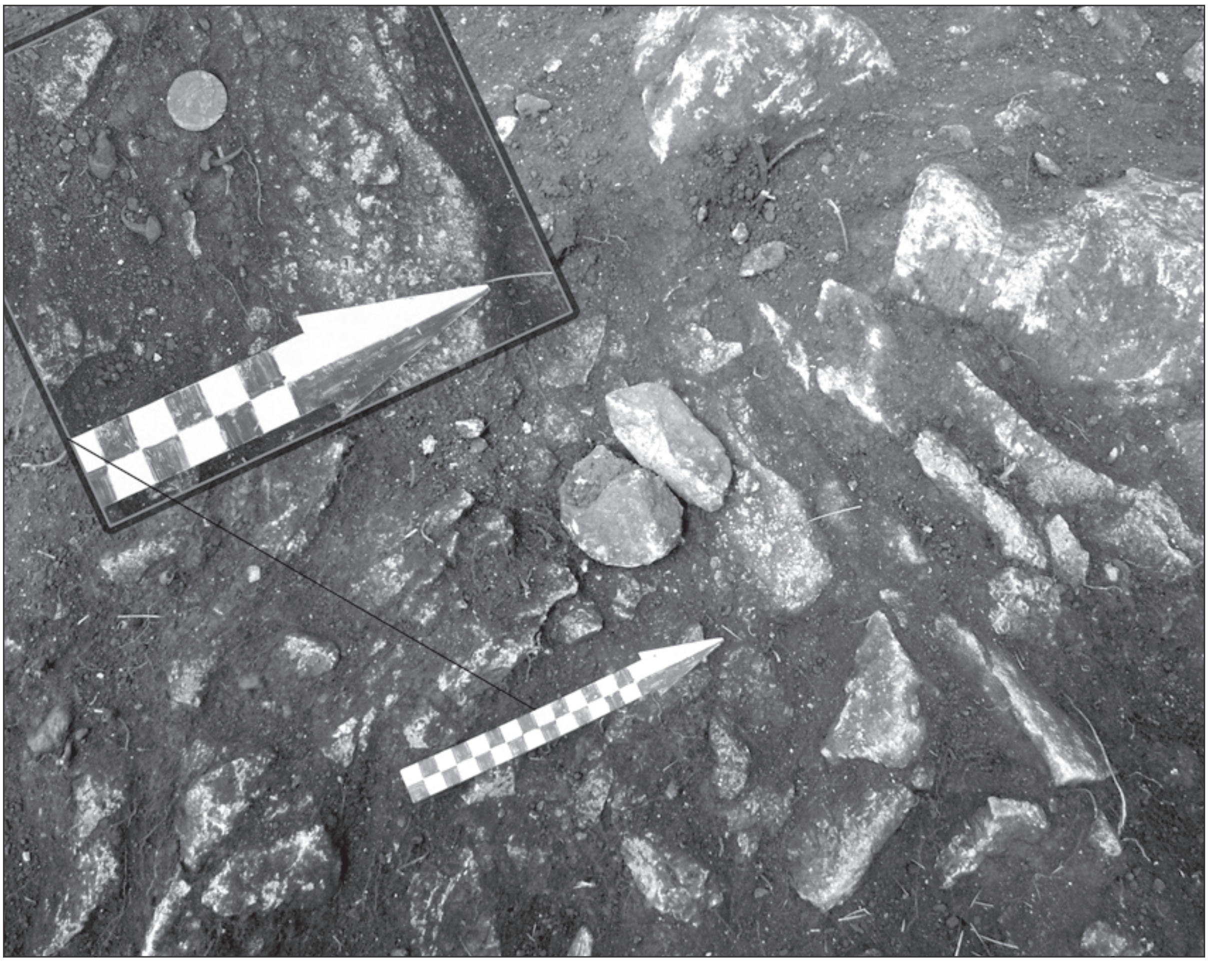

Обр. 1. Централен сондаж, кв. 44. Депонирана върху скалата монета на Валент

В **централния сондаж** бяха изчерпани множество иманярски изкопи и насипи. Над 50% от тънкия пласт пръст върху скалата е унищожена от иманярската дейност. Все пак, макар и силно засегнати и частично разрушени бяха открити много съоръжения от ранножелязната и римската епохи.

Открито и частично проучено е скално светилище. То е функционирало през втората фаза на ранножелязната епоха (VII-VI в. пр. Хр.) и е отново възродено 6 века по-късно – от II в. до IV в. сл. Хр. Даровете са депонирани предимно в естествени скални кухини – *кари*. Проучени са 33 такива обекта. Пет от тях са от ранножелязната, а останалите са от римската епоха. В случая е необходимо уточнението, че размерите и мащабът на ранножелезните съоръжения далеч надхвърлят тези на римските. Две огромни кари, попаднали в територията на сондажа, са били използвани основно през ранножелязната епоха. Има следи от преупотреба и нарушаване на ранножелезните от римски съоръжения. За съжаление огромните щети нанесени от иманярите не позволиха да бъде възстановена точната картина за функционирането на светилището. Рядък случай на сравнително ненарушен участък от иманярска активност е северозападният ъгъл на кв. 44.

Там около кара (Обект 30), запълнена с керамични фрагменти от ранножелязната епоха, беше регистрирано голямо струпване на монетни находки, които "ограждат" ямата. Една от тях представя и обичайния начин за депониране на даровете през римския период – върху скалата, затрупани с няколко камъка. Среща се и депонирането на една или две монети с или без цинти в малка скална шупла или директно вкопани в ерозиралата скала.

На Обр. 2 е представена регистрираната в **централния сондаж** ситуация характерна за използването на светилището през ранножелязната епоха – Обект 20 представлява кара, запълнена с богато украсени керамични фрагменти, а Обект 21 – керамични фрагменти от неукрасени съ-

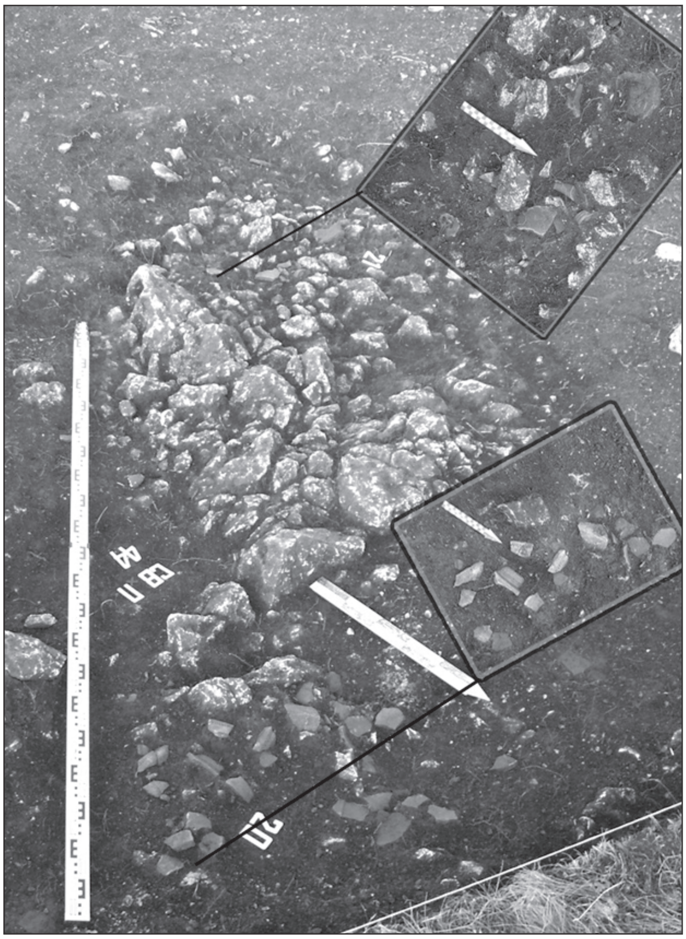

Обр. 2. Централен сондаж, кв. 44. Обект 20 и обект 21 – ранна желязна епоха (поглед от североизток)

дове с голям обем и бронзова спирала, положени директно върху камъни от еродиралата скала.

На Обр. 3 е представен **Сондаж 2**, в който беше проучен третият начин за депониране на даровете през ранножелязната епоха – върху подравнена скална площадка. Тя е оградена с големи камъни от север, юг и запад. В центъра има голямо струпване от керамични фрагменти, въглени и пепел. В северния и южния и край, до ограждащите камъни бяха намерени едноспирална биметална фибула и бронзова спираловидно завита в края тел. Площадката е със североизточно изложение (35°) и през лятото от нея може да се наблюдават най-добре първите слънчеви лъчи. Ако провежданите на площадката обреди са имали връзка с изгрева на слънцето, вероятно е те да са били практикувани предимно лятно време.

Украсата на керамиката от ранножелязната епоха, открита на връх Свети Петър е характерна за така наречения *Басараби стил*, който във втората половина на II фаза на ранножелязната епоха се разпространява като модно явление на една огромна територия – от Югозападна Румъния, Източна Сърбия, Македония, Източна Албания (басейна на Корча), Северна Гърция, чак до Северозападна Анатолия. Най-близки територииални паралели керамиката от ранножелязното светилище на връх Свети Петър има с тази от Пернишката крепост, както и с отделни находки без археологически контекст от с. Негованци, Радомирско, с. Гърло, Брезнишко, гр. Трън, и др. По своя характер обектът е сходен със светилището на връх Бабяк (Домарадски 1999, 16-18, 64-72) и други подобни обекти, разположени на изявени върхове в долината на Горна Места и Средна Струма. Най-близките паралели по отношение на геоморфоложкото разположение, типа и намерените при разкопките артефактите са от долината на Южна Морава, особено обектите в м. Црвена ливада и м. Паневачки рит (Стојић 1980, 97-102; Стојић 1997, 317-319, сл. 1, сл. 3).

Откритите артефакти от римския период (II-IV в.) на светилището са типични и широко разпространени. Монетните находки са от дребни номинали, които едва ли са представлявали ценност за населението в големите градски центрове. В този отдалечен край обаче, те вероятно са имали значение за местното консервативно население. Именно поради тази консервативност и отдалеченост езическите обичаи продължили да се практикуват на труднодостъпния връх и отдавна след налагането на християнската обредност.

Светилището е обхващало значителна територия. Голяма част от северния склон на връх Свети Петър е била използвана за провеждане на ритуалните практики. От него има прекрасно изложение към много голяма територия – от Крайще и Руй до Витоша и Копитото. Тези факти, както и голямото количество богато украсени керамични фрагменти позволяват да се допусне, че новооткритото светилище е играло важна роля в култовите практики на населението в Горнострумския район през ранножелязната епоха.

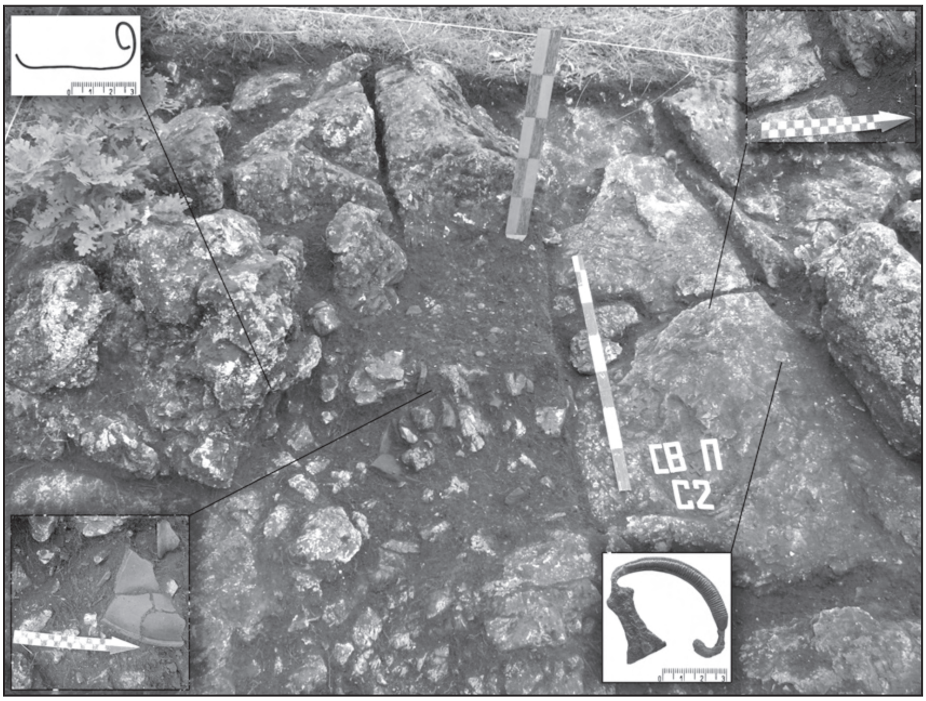

Обр. 3. Сондаж 2. Одялана в скалата площадка с депонирани дарове от ранната желязна епоха (поглед от изток)

Литература:

Велков 1950: И. Велков. Градища. Опит за систематизиране и датиране на укрепените селища в българските земи. – В: Годишник на Пловдивския Народен Музей, 11, 1950, 157-183.

Домарадски 1999: М. Домарадски и колектив. Паметници на тракийската култура по горното течение на река Места (Разкопки и проучвания 26). София, 1999.

Митова-Джонова 1968: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Пернишко. София, 1968.

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Пернишки окръг. София, 1983.

Стојић 1980: М. Стојић. Налазишта Басараби културе у околини Светозарева. – Старинар 30, 1979, Београд, 1980, 101, сл. 8: 4-5.

Стојић 1997: М. Стојић. Културни објекат на локалитету Пањевачки рит у Јагодини. – В: Уздарје Драгославу Срејовићу. Београд, 1997, 316-322.

№ 61. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЗАПАДНИЯ СКЛОН НА АДА ТЕПЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Георги Нехризов

През 2006 г. се създаде възможност да бъдат изследвани културни напластявания, отложени по западния склон на Ада тепе. Те бяха установени при теренните обходи през 2004 г. в профилите на прокараните от геолозите пътища и площадки за сондиране.

Целта на разкопките бе да се установи хронологическата и пространствена връзка на локализираните културни отлагания по западния склон с функциониралия обект на билото и да

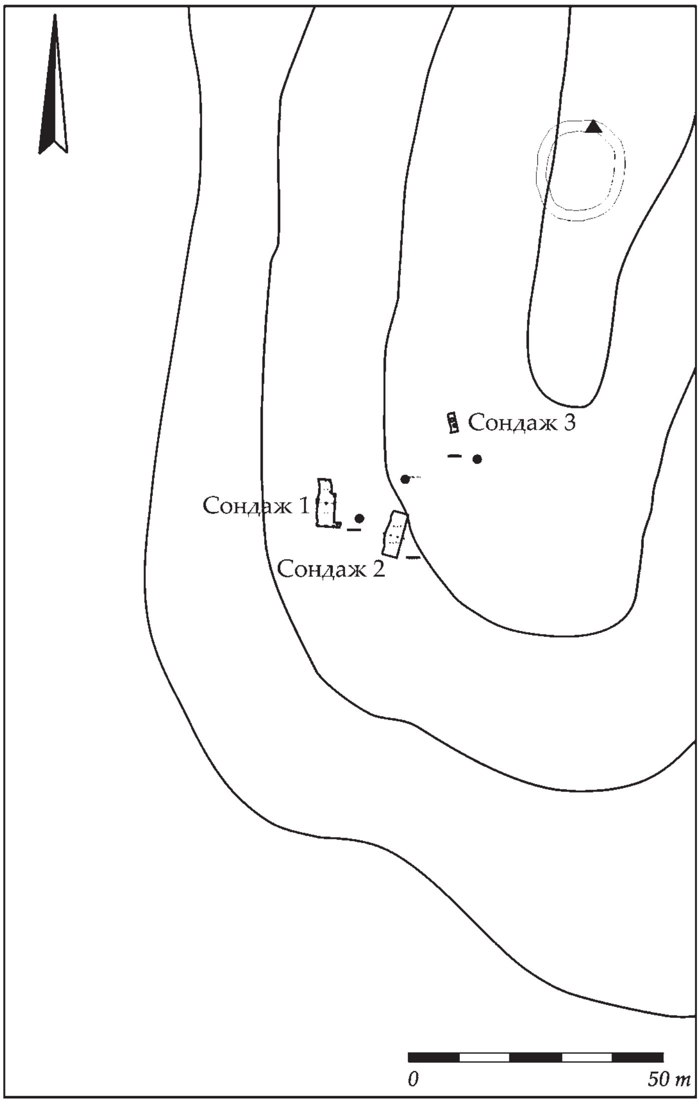

Обр. 1. Ада тепе – западен склон, местоположение на сондажите

се потърси обяснение за тяхното присъствие там – до колко става въпрос за преотложен материал или за съпътстващи централния обект структури. Проучени бяха три петна, разположени на югозападния склон, в участък между 15 и 25 м под нивото на триангулачния знак на върха, на разстояние от 60 до 90 м от него. Теренът над тях беше затрупан със съвременен насип от прокарването на пътищата, надвишаващ понякога 2 м, което значително затрудни работата. Бяха заложени три сондажа, ориентирани с дългата си ос според трасето на геоложките пътища, като основната посока е север-юг, с леко отклонение на изток или запад. Западната им граница се определяше от линията на шкарпа на прокараните пътища. За централни репери бяха избрани разположени на съответното ниво бетонирани отвори на геоложки сонди, получили номера и нанесени на картите на фирма Болкан Минерал енд Майнинг.

Сондаж 1 е заложен в участък, в който в профила на геоложки път се проследяват следи от културен пласт в продължение на около 20 м. Той е с размери 10 х 3,50 м и обхваща зоната с най-значителни напластявания. За репер беше избрана геоложка сонда ATRC 263, отдалечена на 89 м, 210° от триангулачния знак. Сондаж 2 е разположен на по-горно ниво, той има за репер геоложка сонда ATRC 219, намираща се на 77 м, 207° от триангулачния знак. Приблизителните му размери са 9 х 3 м. Сондаж 3 има за репер геоложка сонда ATRC 214, отстояща на 67 м, 199° от триангулачния знак. Целта на този сондаж е да се изследва малко петно от културни напластявания, разположено най-близо до върха. Размерите му са 4,00 х 1,50 м.

Проучването и в трите сондажа протече по идентичен начин – първоначално беше прегледан и отстранен разсипа от културен пласт от профилите. След това беше иззет съвременният насип до нивото на затрупания хумус. Стратиграфските изследвания се проведоха чрез отнемане на тънки механични пластове до изчерпване на културните напластявания. Всеки механичен пласт е фотодокументиран, заснети бяха и оформените профили и плана на проучената площ.

В процеса на проучване в сондажите беше установена сходна стратиграфия. Непосредствено под хумусния слой с дебелина около 0,05 м, следва културният, достигащ до максимална дълбочина 0,55 м. В него се разграничават два пласта – горен с кафяв и долен – със сив цвят, с приблизителна дебелина съответно 0,30 м и 0,20 м. След изчерпването им се достига до материкова скала, която в горната си част е раздробена, с жълто-кафяв цвят. На изследваната площ не бяха документирани значими археологически ситуации. В IX механичен пласт на сондаж 1 беше разкрит почти цял съд със скосено устие, положен с устието надолу (обр. 3/4), а в IV механичен пласт на сондаж 2 се попадна на каменно струване от пет камъка, единият от които е хромелен, а

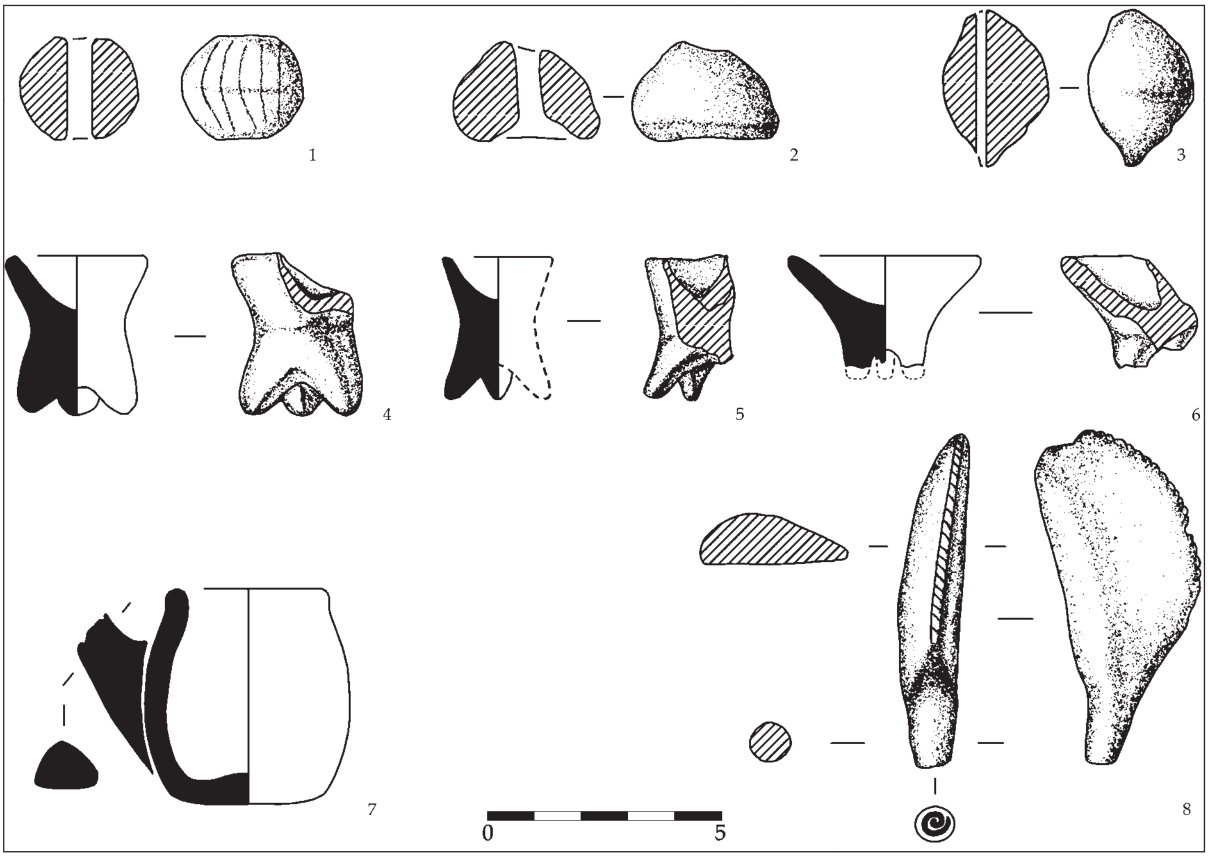

Обр. 2. Керамични находки от проучванията: 1-2 прешлени за вретено; 3 мънисто; 4-7 миниатюрни съдчета; 8 печат за щампована украса

другият – речен. Контекстът на откриване на съда и каменното струпване обаче, не позволява да се предполага съзнателното им депониране и обвързването им с някакви структури.

И в двата стратиграфски пласта беше установена висока концентрация на археологически материали – дребни късове отухлена мазилка и замазка, фрагментирана битова керамика, части от хромели, дребни речни камъни, някои от които със следи от използване. Прави впечатление почти пълното отсъствие на животински кости. Откритите находки са само керамични – цели и фрагментирани прешлени за вретено, кръгове от стени на съдове, миниатюрни съдчета, комбиниран печат за щампована украса на керамични съдове.

Обработката на керамиката показва, макар че се отличават по цвят и структура на седимента, че двата стратиграфски пласта съдържат смесени материали. Преобладават фрагментите от съдове с характеристики, типични за РЖЕ, но се среща и значителен брой фрагменти от КБЕ. Макар и единични се откриват и части от работени на колело съдове от КЖЕ. Все пак прави впечатление факта, че в долните механични пластове процентът на керамични фрагменти, които се отнасят към КБЕ, е относително по-висок, а фрагментите от керамика на колело се откриват основно в най-горните. Въпреки ограничения обем на работа през 2006 г. сред придобития керамичен материал има представители на почти всички категории и форми на керамичния комплекс от КБЕ и РЖЕ на Ада тепе. Представени са и основните техники на украса и техните най-разпространени мотиви.

Това говори за общ произход на керамичната продукция, както и за времева синхронност. В хронологически план отлагането на проучения седимент в трите сондажа е станало основно по времето на първите три фази от функционирането на обекта Ада тепе – от края на II и първата половина на I хил. пр. Хр.

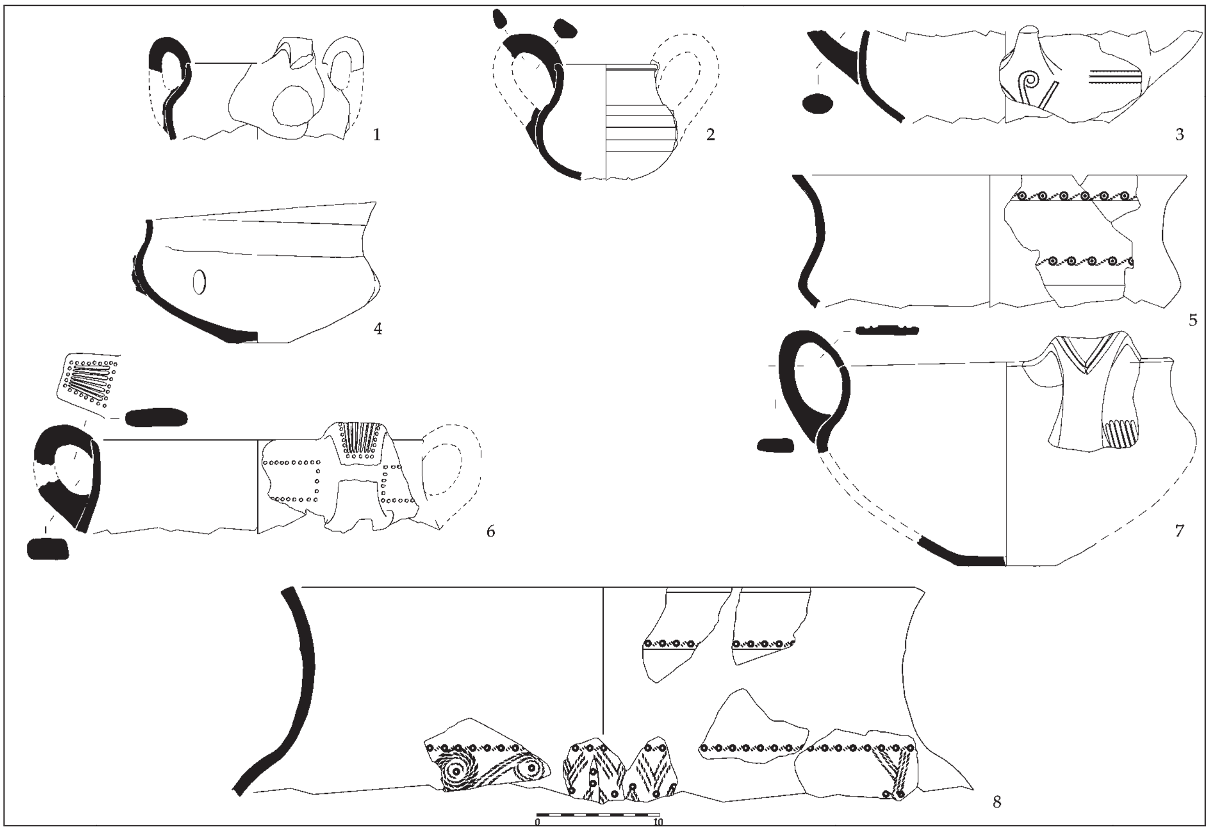

Обр. 3. Фрагменти от керамични съдове: 1-3 от КБЕ; 4-8 от РЖЕ

Друг е въпросът каква е причината за отлагането му. Близостта до обекта на върха и естествената денивелация на терена, наклонът, който варира между 15° и 20°, позволяват тези петна да се приемат за транспортирани културни напластявания. Това заключение се потвърждава и от липсата на археологически структури и смесените материали в културния пласт. Трябва да се има предвид и факта, че е много малък броят на фрагментите с нарушена повърхност и обрушени ломове – следи от пролувиално транспортиране на материала. Важно е и наблюдението, че изследваният седимент и в трите сондажа ляга направо върху основната скала, която по оценка на геоморфолози е разрушена и носи белези на химическо изветряне. Може да се допусне, че поради изсичане на гората склонът е бил обезлесен, което е активизирало ерозионните процеси и това би обяснило отлагането на значителни маси от културните пластове на обекта, заемал билото на връх Ада тепе.

№ 62. ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И РИТУАЛНИ ЯМИ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ СВИЛЕНГРАД

Георги Нехризов

През лятото на 2006 г. за трети пореден сезон се проведоха археологически проучвания на обекта в м. Брантията. Те се извършват във връзка с необходимостта от предприемането на мерки за опазване на археологическите паметници, застрашени от дейностите по реконструкцията на жп линията Пловдив-Свиленград-границата.

В спасителните разкопки и в изготвянето на археологическата документация взеха участие М. Валентинова – зам. ръководител, д-р Ю. Цветкова – гл. асистент в СУ “Св. Кл. Охридски”, А. Андонова – магистър, Д. Ненова – бакалавър, Н. Иванова, М. Хубчева, М. Ботушанов и Н. Кечева – студенти по археология от СУ “Св. Кл. Охридски”. Съдействие в организацията на проучванията оказа Ц. Караджова – уредник на музея в Свиленград. Анализ на придобитите при разкопките остеологични материали направи ст.н.с. д-р Л. Нинов, на палеоботаничните – н.с. д-р Ц. Попова, на антропологичните – н.с. д-р В. Русева. Колекцията от кремъчни артефакти е обработена от ст.н.с. д-р М. Гюрова. Реставрацията на керамика е извършена от С. Нейкова. Научен консултант на разкопките на структурите от РБЕ беше ст.н.с. д-р С. Александров.

През 2006 г. продължи разкриването на ямния комплекс, с проучените 76 ритуални ями общият брой на изследваните достигна 213. По отношение на формата, пълнежа и находките в тях, като цяло съоръженията не се отличават от откритите през предходните кампании. Основната част от ямите се отнасят към двете фази на желязна епоха, съответно 44 към РЖЕ и 14 към КЖЕ. В секторите, в които се намират структурите от РБЕ, бяха проучени и 12 ями от тази епоха. Както и при разкопките през 2004 и 2005 г. се попадна на 6 ями, в които освен керамика от I хил. пр. Хр. имаше и единични фрагменти от ранното средновековие.

Независимо от хронологията им, всички ями са запълнени с тъмнокафява или черна пръст, примесена с въглени и дребни късове горяла глина. В повечето се откриват части от отухлена глинена мазилка и замазка, керамични фрагменти и животински кости, срещат се и речни камъни и парчета от хромели. Най-често като дарове в ямите са поставяни дребни керамични предмети, свързани с домашното производство – кръгове от стени на съдове, прешлени за вретено и тежести за стан. Намерени са 25 печати за нанасяне на щампована украса върху керамика. Общият брой на откритите на обекта печати е 49 и те сформират най-голямата колекция от такива предмети в Тракия. Сред тях има няколко, които представят непознати досега типове и такива служили за

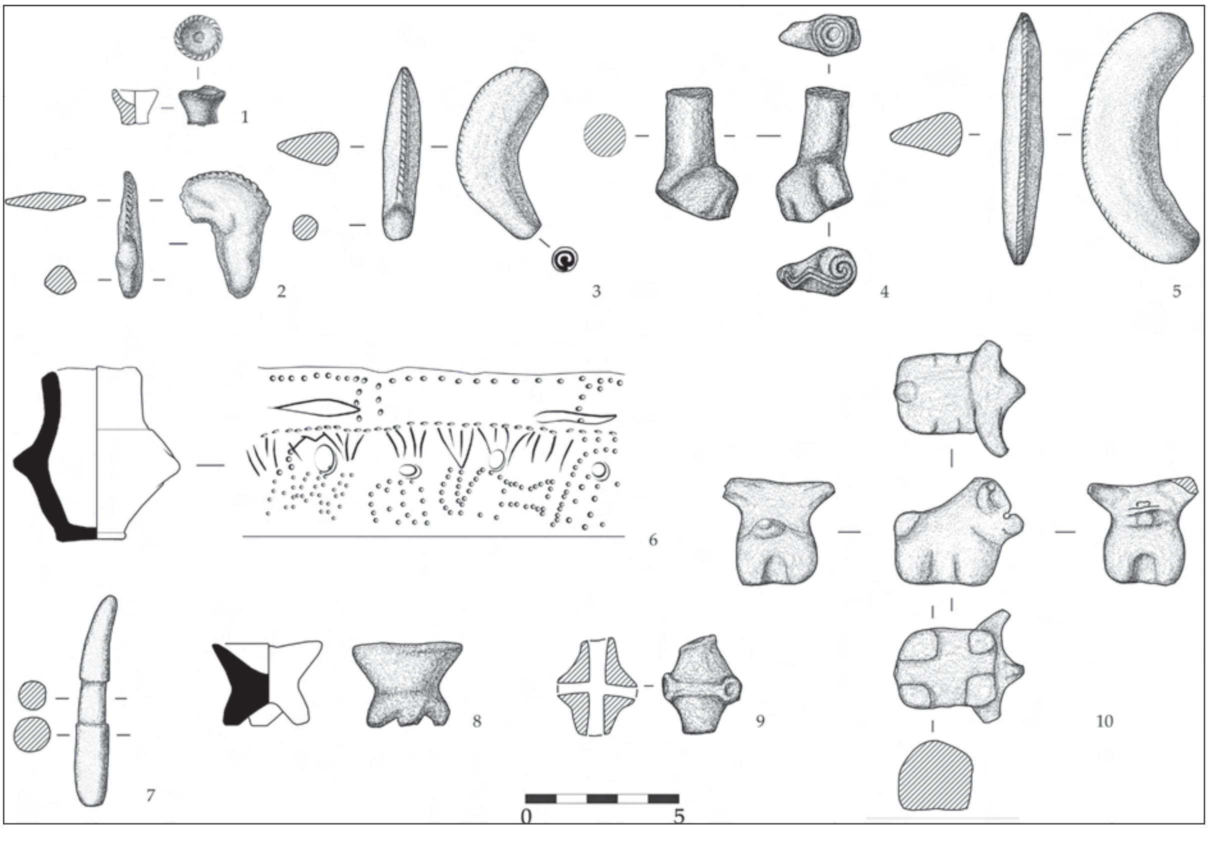

Обр. 1. Находки от обекта: 1-5. Печати за щампована украса на керамични съдове; 6. Миниатюрен модел на букел-амфора; 7. Предмет от кост; 8. Миниатюрно съдче; 9. Странично пробит прешлен за вретено; 10. Керамична фигурка на бик

отпечатване на рядко срещани орнаменти. От няколко ями произхождат миниатюрни съдчета, особено интересен сред тях е един богато украсен модел на букел-амфора. По-рядко в ямите се откриват изработени от кост, камък и кремък сечива, металните находки са единични. Повечето от поставените в ямите предмети са излезли от употреба.

Изключително разнообразен е произхождащият от ямите керамичен материал. Открити и подложени на обработка са общо 13 722 фрагмента. Преобладаващата част от тях са от работени на ръка съдове – 97,78%. Сред работената на ръка относителният дял на фината керамика с излъскана повърхност е 34,97%. Тази група обединява почти всички форми и типове от съдовете за хранене и за течности (паници, купи, чаши, кани, кантаросовидни, амфоровидни съдове и хранилища). За тези категории е присъща богатата декорация, мотивите на която са създадени като са използвани основно канелюри, щамповани и врязани орнаменти, често съчетани помежду си. Всички установени на обекта категории имат представители сред най-масовата керамика с огладена повърхност, чийто дял е 44,14%. По тази причина украсата на съдовете от тази група е твърде разнообразна. Грубата керамика е с най-нисък дял – 20,89%, към нея се отнасят повечето от гърнетата, питосите, капаците и миниатюрните съдове и част от паниците и чашите. Украсата на тези съдове е по-семпла и включва основно пластични, набодени и врязани орнаменти. Преобладаващата част от изработената с помощта на грънчарско колело керамика е с червен цвят (78,91%). Най-често срещани са фрагментите от паници, купи, амфоровидни съдове и кани. В няколко ями се откриха части от вносни съдове.

Чрез флотация на част от пълнежа в много ями се установи наличието на овъглени зърна от културни и плевелни растения. Остеологичните изследвания показват, че сред намерените в ямите кости преобладават тези на домашни животни. В пет ями се установиха цели скелети на

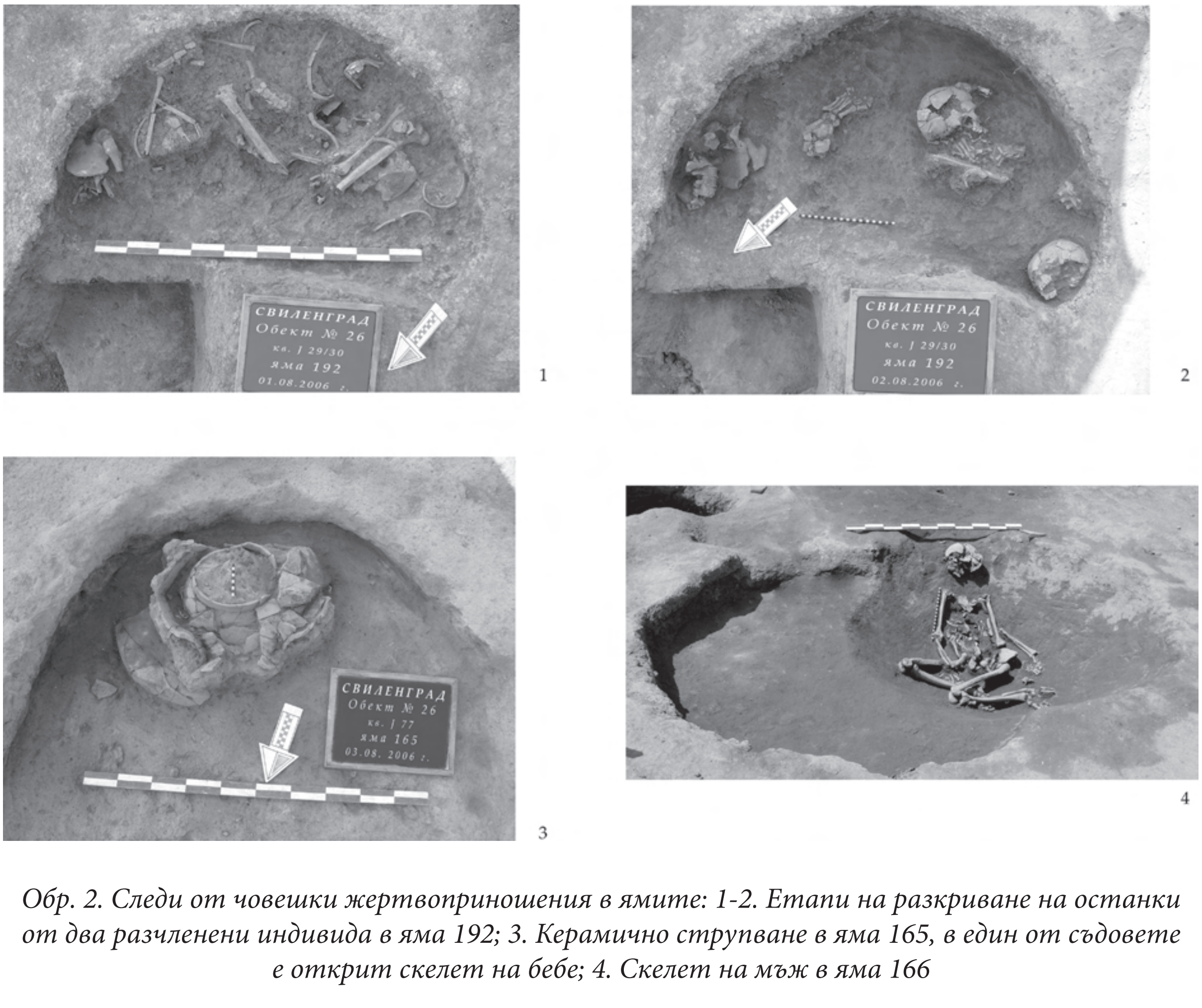

Обр. 2. Следи от човешки жертвоприношения в ямите: 1-2. Етапи на разкриване на останки от два разчленени индивида в яма 192; 3. Керамично струпване в яма 165, в един от съдовете е открит скелет на бебе; 4. Скелет на мъж в яма 166

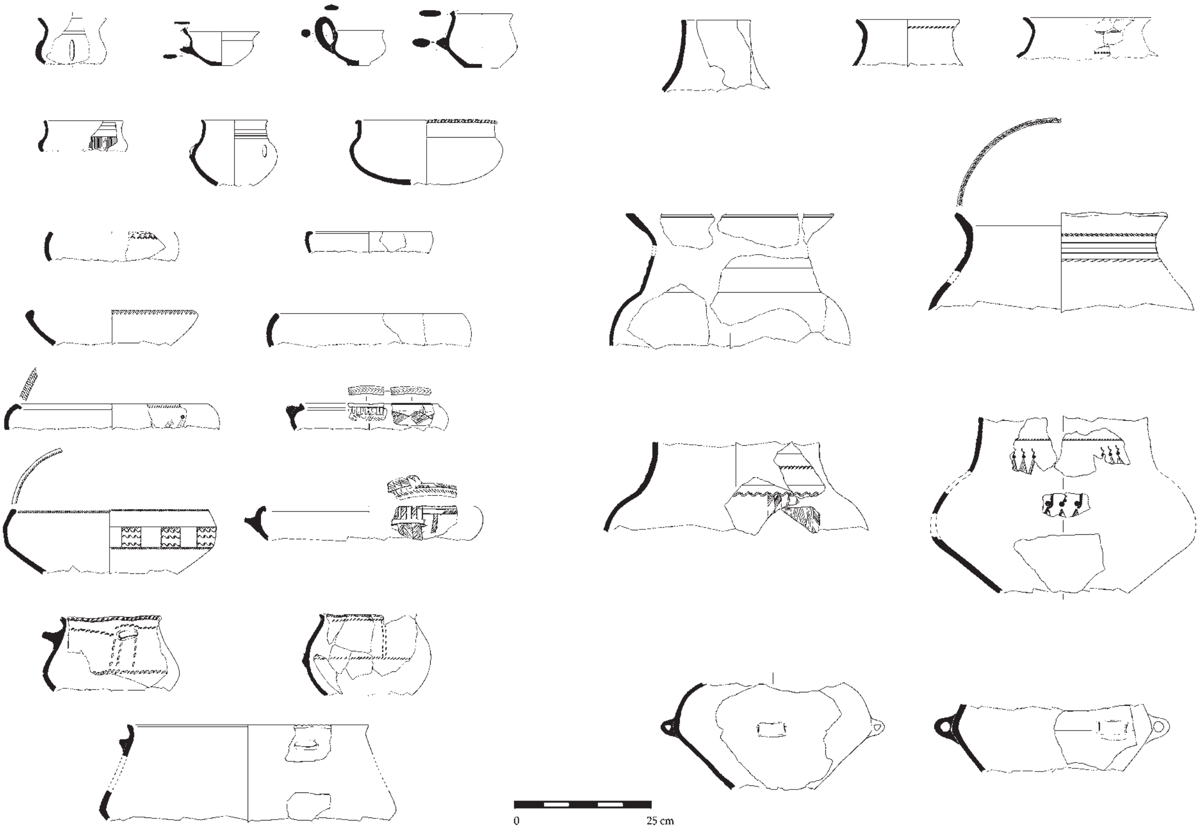

Обр. 3. Керамични съдове, открити в ямите

животни – в три на кучета, в останалите – на прасе и овца. В близост до ямата от РЖЕ, в която през 2005 г. бяха открити два скелета на възрастни мъже, беше проучена такава с кости от предварително разчленени мъже на възраст 20-25 и 30-35 години. В друга яма бяха открити останки от кърмаче, а в съседна на нея – скелет на мъж на 35-40 години, положен седнал на дъното. Любопитно е, че в тази яма присъстват и фрагменти от съд от ранновизантийската епоха. В още три ями са намерени единични човешки кости.

Завърши изследването на локализираният през 2005 г. негативен контекст от РБЕ в централния сектор на обекта. С цел проследяване на границите му изследваната площ беше разширена до 250 кв. м. Установи се, че той заема около 140 кв. м площ. Културните напластявания са отложени във вкопана в алувиалните наслаги форма с неправилни очертания и достигат дебелина до 1 м. При проучването не бяха разкрити съхранени in situ структури. Беше изяснена стратиграфията и последователността на отлагане на седимента и на отделните вкопавания. Въпреки че се разграничиха няколко контексти, слабо отличаващи се в цветово и структурно отношение, като цяло културният пласт е сравнително еднороден – сива до светлокафява пепелива пръст, наситена с керамични фрагменти, кости от животни и късове отухлена мазилка. Обработката на керамиката показа, че няма отчетливо хронологическо различие между отделните контексти, отлагането на които може да се постави в сравнително тесни времеви рамки – края на етап Михалич и началото на Св. Кирилово (РБЕ 2/3). Петно със сходни характеристики и находки се проучи и в южния сектор, две подобни бяха изследвани през 2005 г. От ранобронзовите контексти произхожда голямо количество фрагментиран керамичен материал, прешлени за вретено, зооморфни фигурки, каменни и кремъчни оръдия. Разкриването на културните напластявания от РБЕ като пръснати на разстояние едно от друго аморфни петна, в които няма запазени структури, най-вероятно се дължи на заливането на терасата след прекратяването на живота на това място.

През 60-те години след корекцията на коритото на р. Марица, по-голямата част от терасата, вдадена в завоя на реката, е била отнета с машини и пръстта е използвана за заравняване на терена и пресушаване на блатата. Запазена е само най-западната част, върху която бяха съсредоточени проучванията. Не е изключено при тези дейности да са унищожени селища от представените на обекта епохи.

В резултат на проведените спасителни разкопки в периода 2004-2006 г. бяха проучени участъците с най-голяма концентрация на ритуални ями, изследвани бяха всички локализирани структури от РБЕ, разкриха се свързани с ямите съоръжения от РЖЕ. След приключване на разкопките всички археологически изкопи бяха засипани.

№ 63. РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕНЕН НЕКРОПОЛ В М. БАЯМЛЪКА ПРИ С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов, Станислав Илиев

Проведените през лятото на 2006 г. археологически разкопки са част от започналата през 2004 г. програма за издирване и проучване на мегалитни паметници на територията на община Любимец. Те се осъществиха от екип в състав: Г. Нехризов, С. Илиев и Ю. Цветкова.

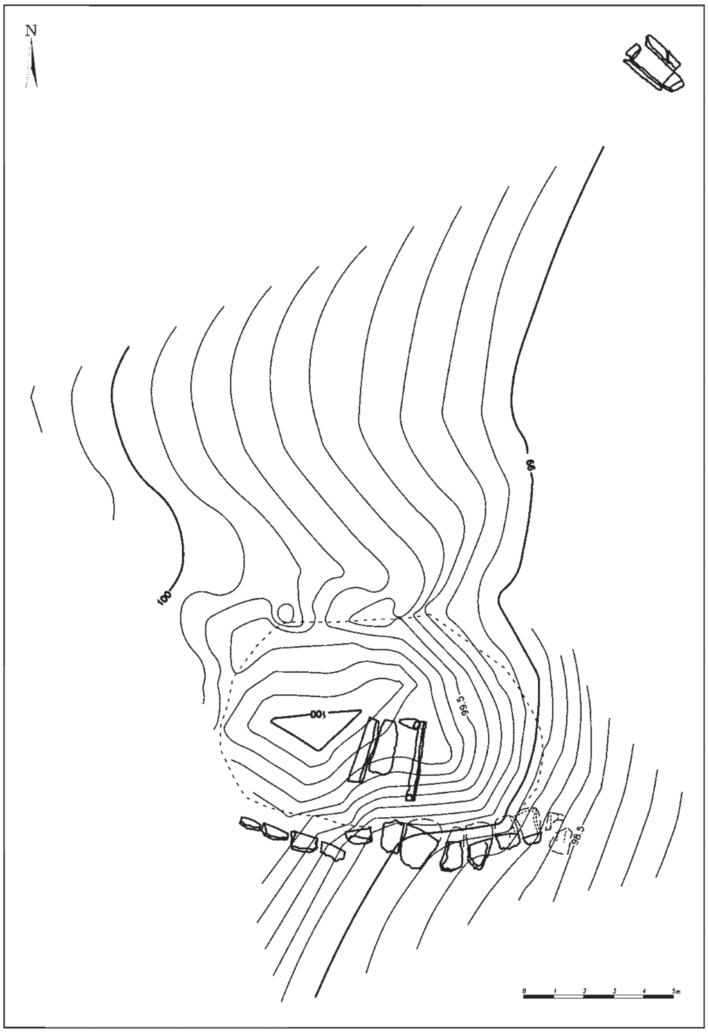

Обр. 1. Тахиметрична снимка на проучените съоръжения и пространството около тях

На билото на рида, разположен източно над Баямлъшки дол, са регистрирани общо 6 долмена. Тази група отстои на около 1 км източно от проучваната през 2004 и 2005 г. могила с два долмена, която е натрупана на рида, издигащ се западно от Баямлъшки дол. Всички споменати паметници в различна степен са пострадали от иманярски действия. Обект на изследване през 2006 г. бяха две съоръжения, локализирани в м. Горелия орман, която е част от м. Баямлъка и е на 3,5 км северно от с. Васково. Според местоположението си те са получили номера 2 и 3.

Долмен 2 е разположен в центъра на могилен насип с височина 0,90 м и диаметър 16 м със слаба денивелация от запад на изток. Той е ориентиран по дългата си ос в посока север-юг с леко отклонение на изток. Иманярски изкоп е разкрил отчасти гробната камера. От нея са запазени долните плочи от надлъжните стени, които са били съставни и задната северна стена, оформена от две вертикални плочи, западната от които е съборена в камерата. На повърхността на могилата са разхвърляни големи късове от обработени плочи, вероятно части от разбитата покривна плоча или тези от стените на долмена. На около метър пред камерата личат няколко полегнали плочи, които са били подредени в посока изток-запад, оформяйки фасадата.

На 20 м север-северозападно от Долмен 2 е регистриран долменоподобен гроб. Оформен е от четири вертикално поставени плочи, сега разместени вследствие на иманярска интервенция. Камерата има приблизителни вътрешни размери 1,30 х 0,65 м и ориентация северозапад-югоизток (азимут 126°). Около нея е натрупан насип с диаметър около 5 м и височина – 0,40 м. Плочите, използвани за изграждането на двете съоръжения, са отцепени от местни параметаморфни скали – гнайси. Могилните насипи са натрупани основно от ломени кварцови камъни, също с местен произход.

В резултат на проведените разкопки бяха напълно разкрити камерите на двете съоръжения, проучен беше могилният насип до нивото на кварцитния кожух, изследвано беше предфасадното пространство на долмен 2.

Проучването на камерата на долмен 2 беше затруднено от наличието на пропадналата плоча от северната напречна стена. Насипът там беше отнет първоначално в източната половина като се оформи профил север-юг, след което плочата беше вдигната и опряна до източната надлъжна плоча на долмена, фиксирана с помощна на дървена подпора. Това даде възможност да се изясни, че падналата плоча всъщност е била умишлено преместена, тя е завъртяна по двете си оси, така че лежи на външната си страна с горната си част към мястото на основата. Камерата е имала трапецовидно напречно сечение, леко наклонените навътре странични стени са затваряли помежду си напречните, като здравината на сглобката е осигурена чрез издълбани в тях жлебове. За под служи основната гнайсова скала, която е допълнително подравнена. Поради това, че долменът е пострадал сериозно от иманярска интервенция, вътрешните размери на камерата могат да се установят само приблизително – 1,95 х 1,40 м, височината на северната стена е около 1,30 м и това дава представа за нивото, на което е лежала покривната плоча. Не се откриха цели или

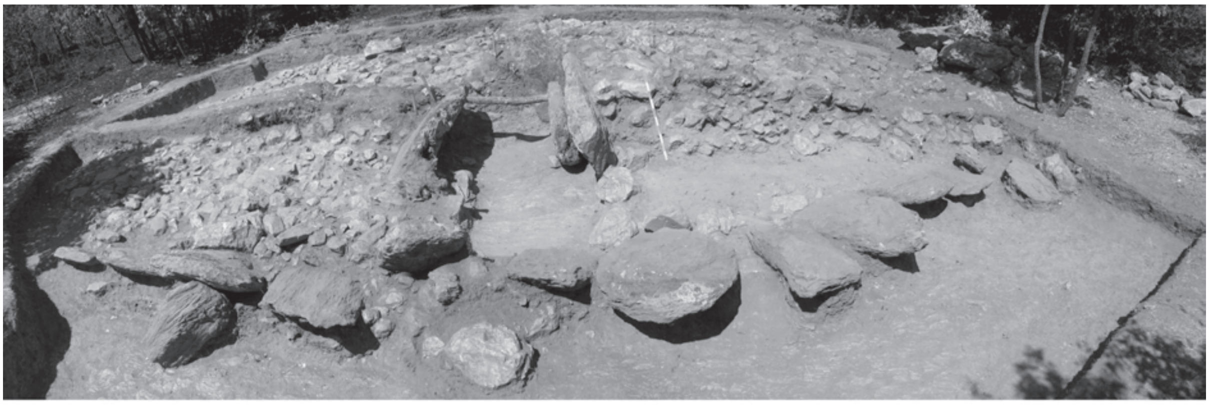

1

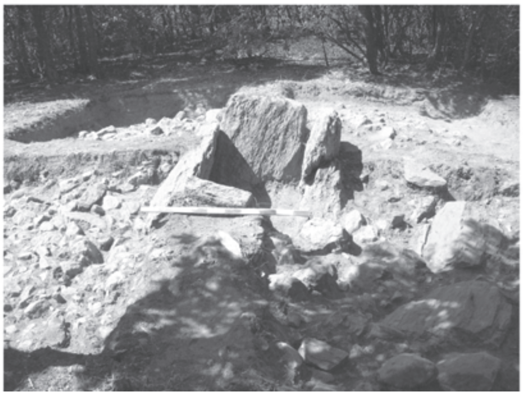

2

Обр. 2. Състояние на разкритите съоръжения в края на проучването: 1. Долмен 2 – поглед от юг; 2. Долменоподобен гроб 3 – поглед от югоизток.

части от плочи, оформящи преддверие или дромос. В камерата и пред нея не се установиха следи от погребение.

Могилният насип около долмена е натрупан от камъни, чиято функция вероятно е била да укрепва съоръжението и да служи като дренаж. Височината му сега достига до нивата на долните плочи от надлъжните стени на камерата. С цел да се проследи начинът на натрупване беше направен разрез, като в югоизточния сектор камъните бяха отнети до стерил, така че се оформи профил по реброто. Насипът е съставен основно от кварцити, но се срещат и отделни гнайсови плочи, както и единични хромелни камъни. Във вертикалното му изграждане се наблюдава съзнателна подредба на камъните – в основата са полагани по едри скални късове, по-големи камъни са натрупани в източната периферия, където поради денивелацията на терена е било необходимо по-стабилно укрепване. В горната част насипът е съставен от камъни с по-малки размери. В периферията на североизточния сектор беше разкрита масивна гнайсова плоча, която най-вероятно не е част от насипа, а е преместен конструктивен елемент от долмена.

На юг каменният насип опира във фасада, изградена от 12 гнайсови плочи. Първоначално те са стояли вертикално, но впоследствие под натиска на насипа или в резултат от човешка намеса са полегнали почти хоризонтално на юг и отчасти са затрупани от каменния разсип. Разкриването на плочите от фасадата и установяването на броя им стана възможно след проучването на предфасадното пространство и отнемането на каменния насип в югоизточния сектор. Установи се, че за укрепването на плочите в основите им са били полагани едри камъни. В централната част на фасадата са поставени плочи с по-големи размери, докато периферните са по-ниски и по-тънки.

Културният пласт в предфасадното пространство е с дебелина около 0,40 м. Той е съставен от светлокафява песъклива пръст, в която е установена средна концентрация на керамични фрагменти. Откриха се малко горели човешки кости.

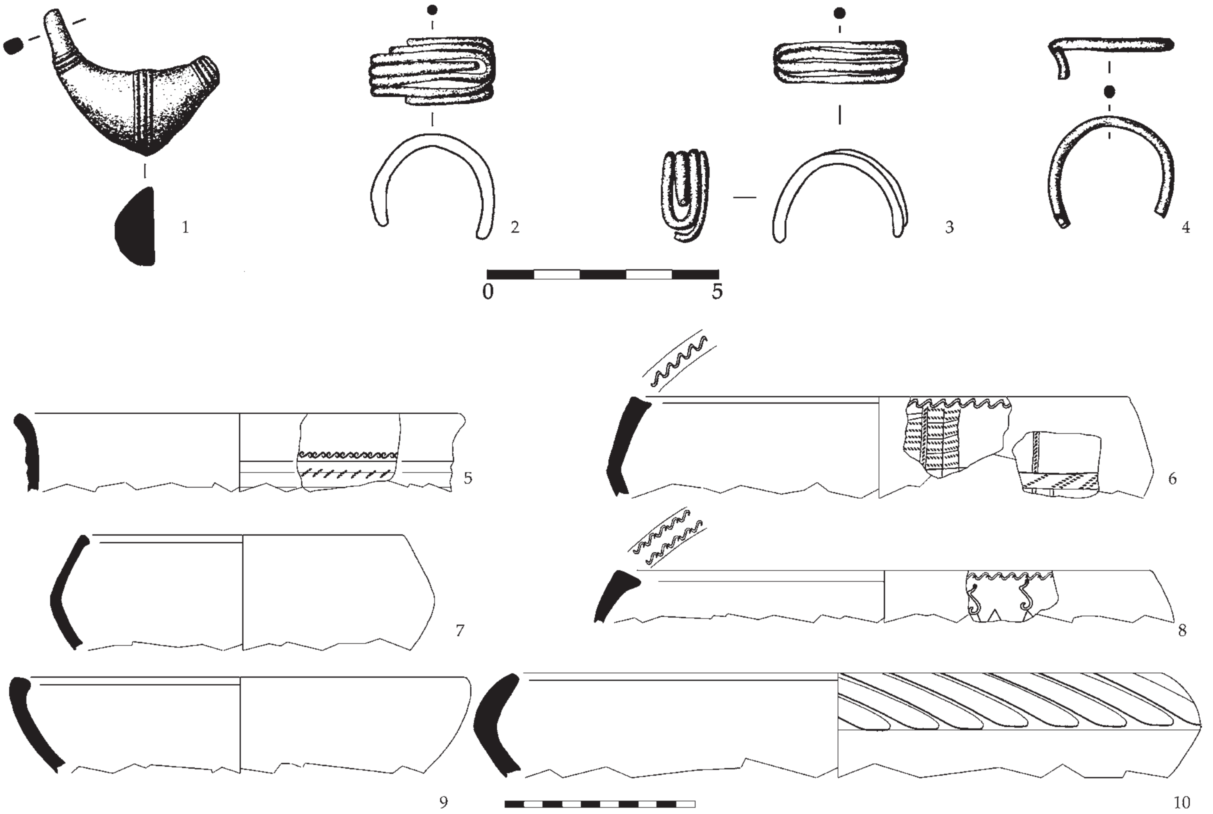

Обр. 3. Находки от Долмен 2: 1. Лък от бронзова ладиевидна фибула; 2-4. Бронзови спирални пръстени; 5-10. Фрагменти от керамични съдове от ранната желязна епоха

Археологическият материал от разкопките на долмен 2 е оскъден и е представен основно от битова керамика, работена на ръка и на колело. Във вътрешността на камерата се намери незначително количество хронологически смесена керамика. В горния хумусен пласт на могилния насип са открити повечето метални находки – лък от ладиевидна фибула, два спирални пръстени, халка. Най-вероятно те са изхвърлени от камерата при иманярските интервенции. Керамичният материал произхожда основно от предфасадното пространство, но той е без ясен стратиграфски контекст. Във всички механични пластове е представена керамика от два хронологически периода – втора фаза на РЖЕ и късната римска епоха (III-IV в.). Сред керамиката на ръка от РЖЕ се срещат фрагменти главно от паници, чаши, гърнета, както и от един амфоровиден съд. Работените на колело съдове са представени с фрагменти от амфори, чаши и паници. Идентични са и находките от долменоподобния гроб, открити основно в изкопаната от иманяри пръст, извън съоръжението. Присъствието на римска керамика на обекта предполага използването му и през римската епоха, още повече, че в близост е разположено антично селище.

Проученият еднокамерен долмен може да се причисли към групата на сакарските долмени със съставни надлъжни стени. Този конструктивен похват е използван при изграждането на долмена в същата местност, открит и изследван през 2004 г., както и тези в местностите Нъчеви чаири, Пейов кладанец и Гердемското кули при с. Хлябово и Бялата трева при с. Българска поляна. Само първите три от тях, обаче, имат представителна фасада от вертикални плочи, както и разположено в близост по-малко мегалитно съоръжение, използвано вероятно като осуарий.

№ 64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ КЖЕ – ДАНА БУНАР 2 (КМ 92+200 – 92+400 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГЕОРГИ ДОБРЕВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ)

Красимир Ников

За трети сезон (1999, 2000 г.) продължиха проучванията на полето с обредни ями, вкопани в културния пласт на обект от неолита Дана Бунар II. Теренът, върху който е разположен той представлява най-северната част на първата незаливна тераса на левия бряг на р. Марица, ограничен от изток и запад от естествени суходолия.

През тази година в границите на сервитута бяха проучени 3 нови ями (№ 68, 76, 82) и структура в кв. С13, разположени в източния край на предвидения за изследване участък, с което общият брой на изследваните структури стана 25. Имайки предвид тяхното разположение, може да се предположи, че зоната с по-голяма концентрация (и съответно централна част? на полето) се разполага на запад-северозапад в близост до мощния извор (сега каптиран). Ямите имат форми близки до цилиндър и обърнат пресечен конус и размери: отвори от 1,00 до 1,29 м, дълбочина от 0,40 до 1,10 м. Техният пълнеж се състои от светлосива до си-

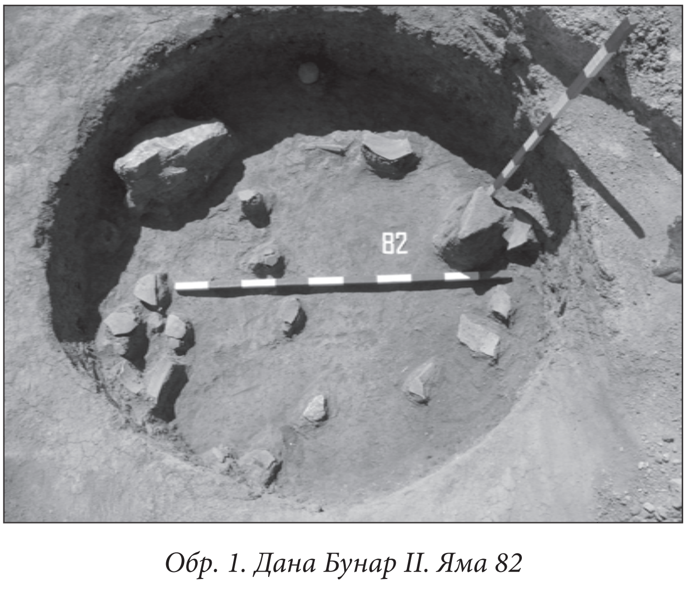

Обр. 1. Дана Бунар II. Яма 82

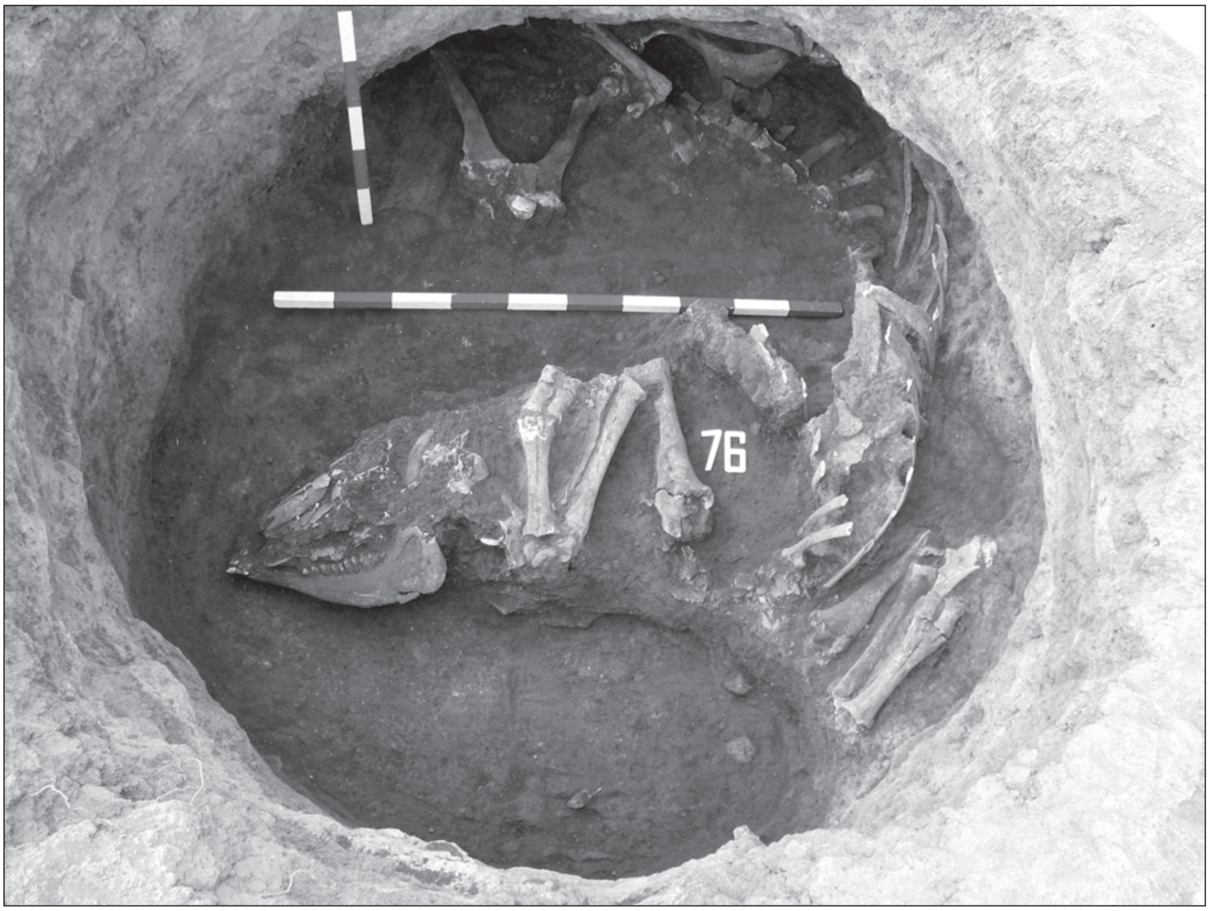

Обр. 2. Дана Бунар II. Яма 76

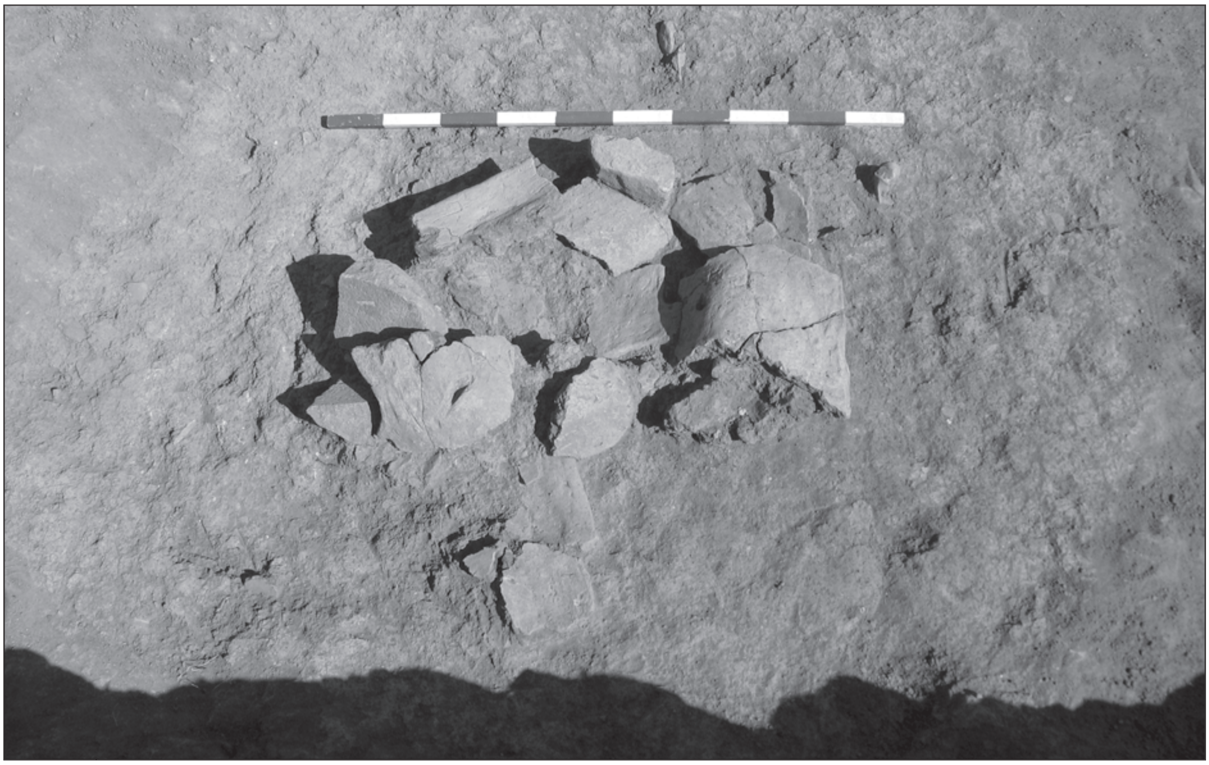

Обр. 3. Дана Бунар II. Структура в кв. С 13

вочерна пръст, която понякога се слива с неолитния културен пласт. За разлика от предходните археологически кампании липсват ясни различия в характеристиките на запълнителя, които да отграничат отделни етапи в тяхното запълване. Това позволява да се твърди че те са резултат от еднократен (или непродължителен по време) акт. Освен равномерното присъствие на керамични фрагменти в целия обем на структурите, отново се проследява регистрираната през предишните сезони закономерност – керамични струпвания, разположени главно към дъното. Останалите археологически материали, регистрирани в обредите, при запълването на ямите са животински кости, единични средни и дребни по размери камъни, глинени мазилки, пепел и въглени. Сред интересните ситуации следва да се споменат целият скелет на говедо (в анатомичен порядък на костите) с предварително отрязана глава, положен на дъното на яма № 76, както и натрошеното на място глинобитно съоръжение (яма 68). Контекстът в кв. С13, поради своята малка дълбочина и липсата на ясни граници, може да се интерпретира и като позитивно съоръжение, паралел за което може да се открие отново в проучванията от предходните сезони (1999 г., структура № 9). Положеното на място и засипано с пръст съоръжение (?) има полусферична форма, централен отвор и малки отвори по периферията

От проучванията през трите сезона прави впечатление засиленото присъствие на фрагментирани или натрошени на място опалени глинени структури.

Въз основа на открития керамичен материал (керамика на ръка, сива монохромна) функционирането, на откритите през този сезон ями, може да се отнесе към IV в. пр. Хр.

№ 65. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РЖЕ – ДАНА БУНАР 3 (КМ 92+400 – 92+540 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГЕОРГИ ДОБРЕВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Красимир Ников, Даниела Стоянова

За трети сезон (1999, 2000 г.) продължиха проучванията на обект Дана Бунар III. Теренът, върху който е разположен той, представлява най-северната част на първата незаливна тераса на левия бряг на р. Марица, ограничен от изток и запад от естествени суходолия.

Изяснени бяха границите на обекта: южната съвпада с линията на сервитута, като част от съоръженията в застрашения участък продължават и на юг от нея; северната съвпада с вече изграденото платно на магистралата; източната попада в квадрати по линията A-D 9; западната (квадрати A`-C` 4-6) съвпада с естественото суходолие, където през 70-те години, при изкопни работи за напоителен канал голяма част от проучвания терен е компрометиран.

Съоръжения:

Ров-Западно крило:

След пласт от стерилна глина и сивокафява пръст, насипани при прокопаването на канала и изграждането на действащото платно на пътя (с дебелина до 1,00-1,20 м в кв. A`-C` 5-7) следва сбита орница (с дебелина до 0,40 м), в която се откриват единстве-

Обр. 1. Дана Бунар III. Западно крило на рова (поглед от запад)

но следи от съвременна антропогенна дейност – парчета тухли, керемиди и части от земеобработваща техника.

Непосредствено под нея се разграничава ясно пласт от черна, мазна, сбита пръст, късове отухлена глина и кости. Дебелината на този пласт варира от 0,20 до 0,40 м. Непосредствено под него започва материковият, светлокафяв, на места до бежов, глинест пласт.

В долната част на смолника, в западната част на обекта (квадрати А`1; С`1-3) приключи проучването на негативното съоръжение – ров, вкопан в здравия терен развиващ се в посока ЮИ-СЗ. В план има неправилна лентовидна форма със средна ширина 1,30-1,80 м.

Установен беше западният край на крилото (в кв. С`3) и общата разкрита дължина е приблизително 41 м. На запад от него (квадрати В`-С`4-5) беше регистрирано петно с преотложени материали (съвременни, късносредновековни, римски период, късна желязна епоха) натрупани при прокопаването на напоителен канал.

В профил проучените сектори (№ 7``, 9-12) имат форма на сегмент от овоид и дълбочина от 0,20 до 0,60 м.

Пълнежът се състои от черна, мазна пръст, примесена с въглени, късове отухлена глина, рядко животински кости, фрагменти от зооморфни фигурки, кремъчни артефакти. Сред откритата керамика диагностични са фрагментите от Караново IV. Няколко фрагмента от сиви съдове, работени на колело позволяват употребата на съоръжението да се отнесе към началото на късната желязна епоха. Присъствието на керамика Караново IV може да се обясни с преизползване на материали от съседния неолитен обект Дана Бунар II.

Ров-Източно крило.

Стратиграфия: В източната част се наблюдава сходна стратиграфска картина: след пласт от стерилна, светлокафява глина, насипана при изграждането на пътя, следва сбита светлокафява орница, в която се откриват главно следи от съвременна антропогенна дейност – фрагменти

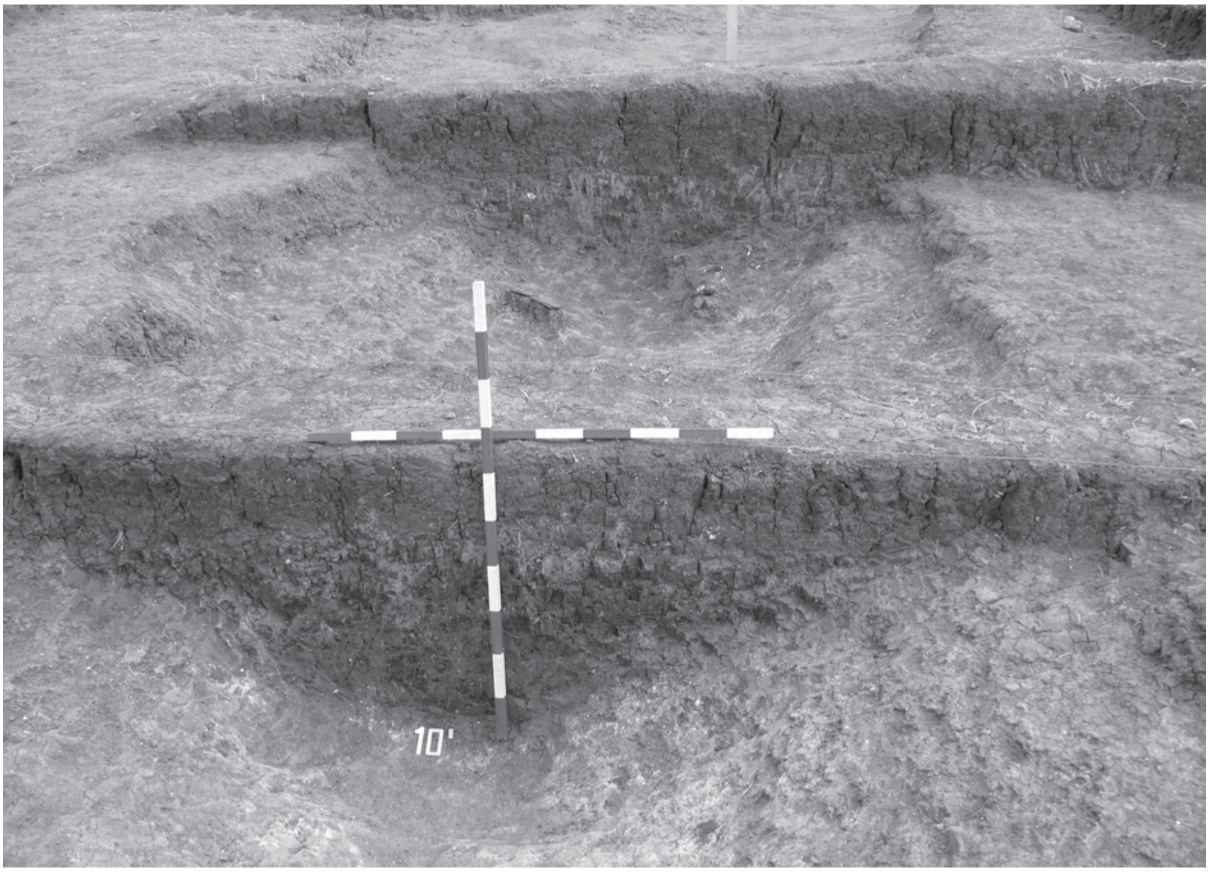

Обр. 2. Дана Бунар III. Западно крило на рова. Сектори 9` и 10 `(поглед от запад)

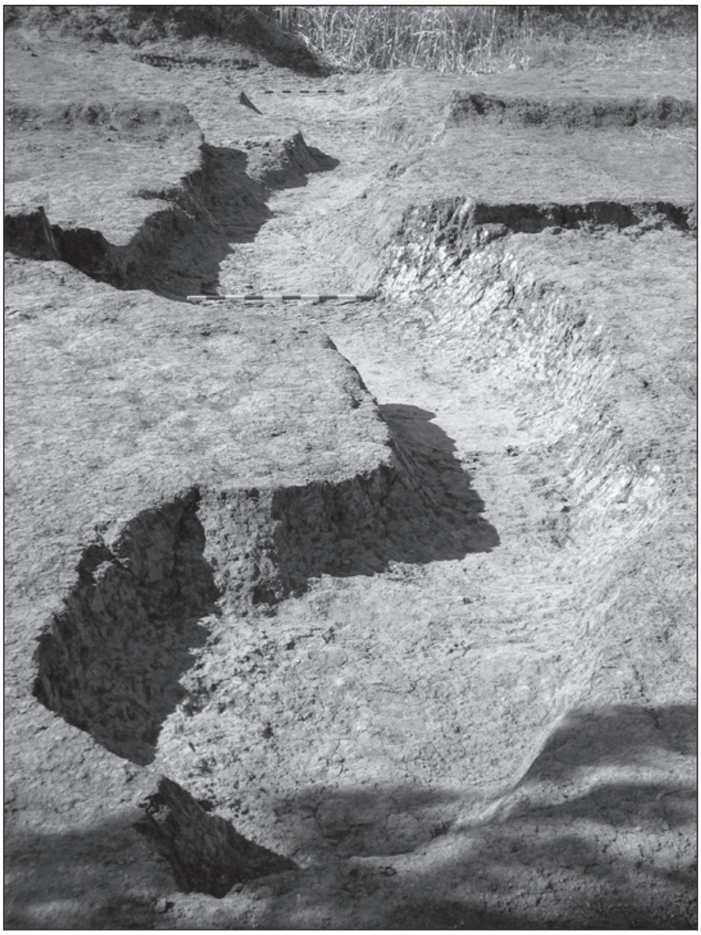

Обр. 3. Дана Бунар III. Източно крило на рова (поглед от север)

от тухли и части от земеобработваща техника. Под нея се наблюдават слаби следи от черна, мазна пръст, регистрирана главно в южната част на обекта. Непосредствено под орницата следва материковата, светлокафява, стерилна пръст, в която е вкопано и източното крило на съоръжението. В план то има правилна лентовидна форма и средна ширина от 1,50 до 2,00 м развива се в посока север-юг със слабо отклонение на запад.

В северната част (квадрати В 9-10) то е унищожено от изкоп за леглото на действащото платно на пътя; в южната част продължава извън границите на сервитута. Общата разкрита дължина е 17,50 м. В профил съоръжението има форма близка до обърнат трапец и средна дълбочина от 0,50 м. Пълнежът му се състои от сивочерна, сбита пръст, примесена с късове варовик и фрагменти от съдове, които се отнасят към границата между ранната и късната желязна епохи. При неговото прокопаване, са били пресечени и две ями (сектор Е, кв. В 9). Те имат цилиндрична форма и дълбочина до 0.70 м. Пълнежът им се състои от сивочерна сбита пръст, примесена с голямо количество пясък, единични въглени и керамични фрагменти, които се отнасят към ранната желязна епоха.

№ 66. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 11, С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ (КМ 225.550 – 225.600 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД)

Иван Панайотов, Стефан Александров

Разкопките се проведоха през юли и август 2006 г. Върху шест декара бяха заложени 8 сондажа с обща площ 100 кв. м както следва:

Сондаж № 1: Ориентиран север – юг. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Максимална достигната дълбочина в северната част на сондажа – 1,70 м, а в южната – 0,50 м.

Сондаж № 2: Ориентиран изток – запад. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Максимална достигната дълбочина в източната част на сондажа – 1,30 м, а в западната – 0,70 м.

Сондаж № 3: Ориентиран север – юг. Дължина – 3 м, широчина – 1,50 м. Максимална достигната дълбочина в северната част на сондажа – 1,25 м, а в южната – 1 м.

Сондаж № 4: Ориентиран изток – запад. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Максимална достигната дълбочина в източната част на сондажа – 1,35 м, а в западната – 0,70 м.

Сондаж № 5: Ориентиран север – юг. Дължина – 3 м, широчина – 1,5 м. Максимална достигната дълбочина в северната част на сондажа – 1,40 м, а в южната – 0,60 м.

Сондаж № 6: Ориентиран изток – запад. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Достигната дълбочина по цялата площ на сондажа – 0,50 м.

Сондаж № 7: Ориентиран изток – запад. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Достигната дълбочина по цялата площ на сондажа – 0,50 м.

Сондаж № 8: Ориентиран изток – запад. Дължина – 5 м, широчина – 1 м. Достигната дълбочина по цялата площ на сондажа – 0,40 м.

Във всички сондажи беше достигнато материковото ниво. В тях бяха открити разпръснати материали от късната желязна епоха. Не бяха регистрирани археологически структури, което ни кара да мислим, че материалите са преотложени вследствие разливи на р. Марица. Последното дава и основание да считаме спасителните разкопки за приключили.

№ 67. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ МОГИЛИ В М. ВЕТРИЛНИКА НА С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА РАДОМИР

(КМ 301+480 НА ПЪТ Е 79)

Василка Паунова

В периода 12 юни – 24 юли 2006 г. беше проведено спасително археологическо проучване на два могилни насипа в местността Ветрилника, на 1 км югоизточно от с. Старо село, община Радомир.

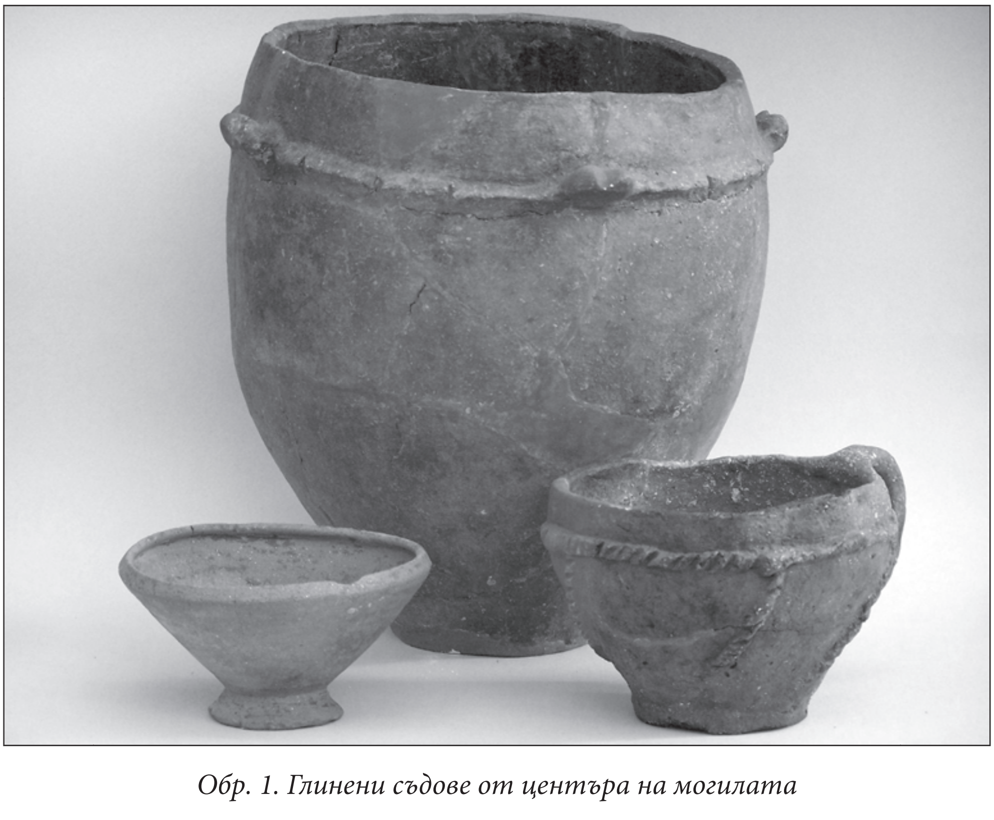

Обр. 1. Глинени съдове от центъра на могилата

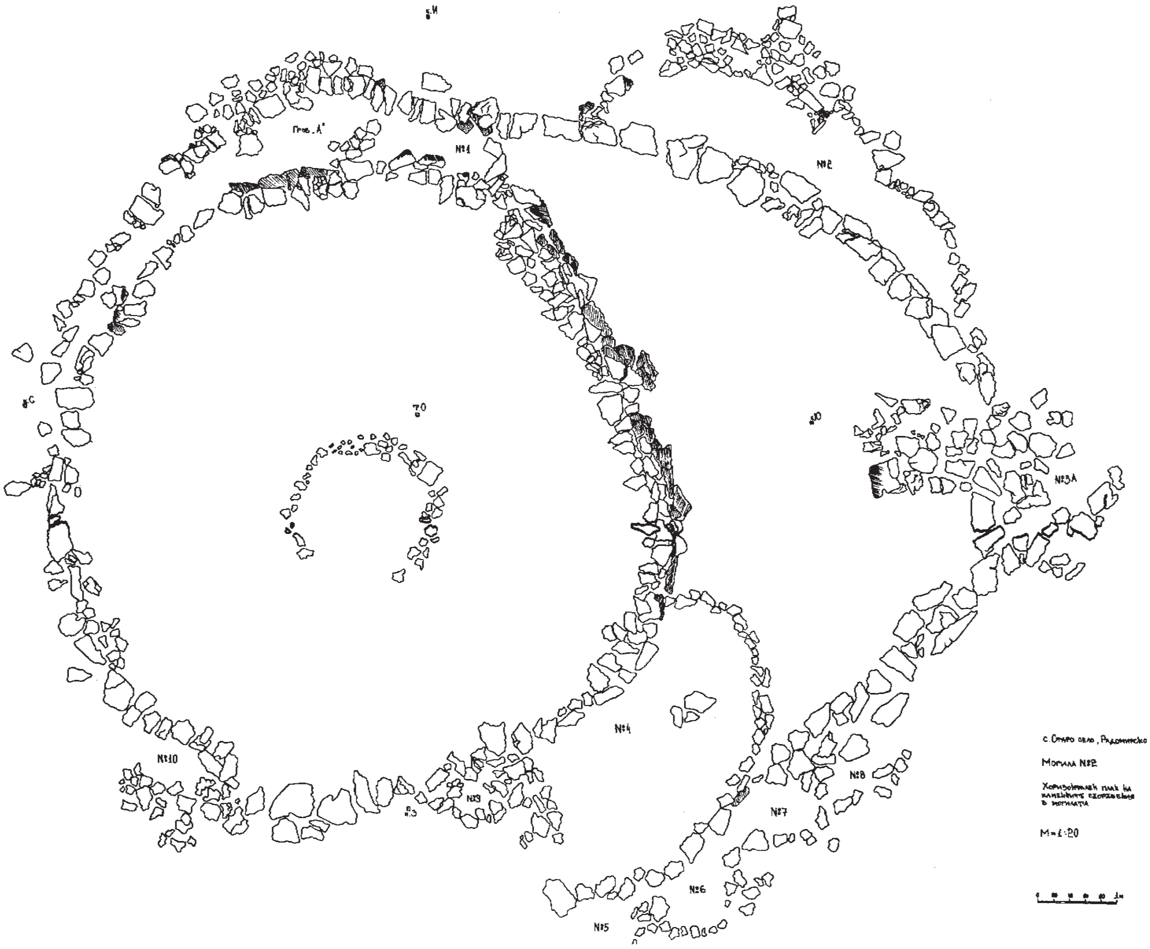
Проф. А'
№1
№2
№3А
№4
№5
№6
№7
№8
№9
№10
с. Старо село, Радомирско
Могила №2
Хоризонтален план на каменните съоръжения в могилата
М=1:20

Обр. 2. План на могила 2

Спасителното им проучване се наложи поради опасността от пълното им унищожаване при взривните работи, изрязването и стъпаловидното терасиране на хълм, намиращ се вляво на магистрален път Е-79 при км 301+480. Изброените строителни дейности са свързани с корекциите и разширяването на главния път. При взривяването и шкарпирането на скалите през 2005 г. беше засегнат насипът на могила с височина 0,30 м.

Първият могилен насип (могила 3) е унищожен в значителна степен. Беше проучена оцелялата част от южната му периферия. Тя е със запазена височина 0,30 м и дължина 7,86 м. Насипът е каменно-землен. Той беше проучен изцяло и се достигна до скалната основа на терена. Не бяха открити оцелели каменни структури. Сред намерените находки са фрагменти от глинени съдове изработени на ръка и железни клинове. Използването на могилата най-общо може да се отнесе към късната желязна епоха.

Втората могила (могила 2) е с диаметър 14,50 м и височина 0,72 м. В нея бяха открити каменни структури, които са били изграждани и използвани продължително време. В началния етап е бил изграден каменен толос, оформен като средно висок зид от ломени камъни – техника *сух градеж* (сега със запазена височина до 0,50 м). В центъра му е изградено ниско кръгло съоръжение, в което са били поставени три глинени съда, изработени на ръка, на колело и желязна фибула.

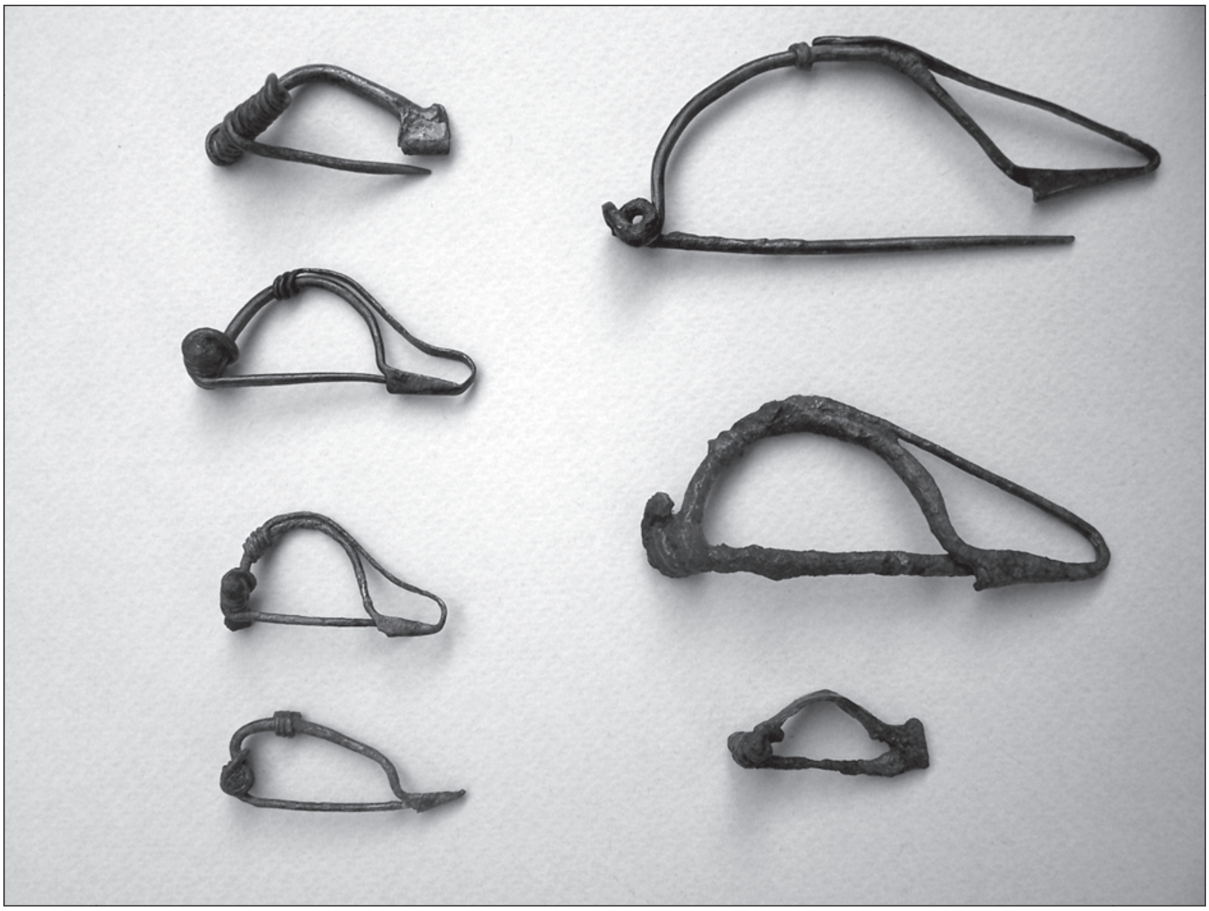

Обр. 3. Фибули от могила 2

Толосът е бил затрупан със землен насип. В няколко следващи етапа към вече натрупаната могила и видим каменен зид са били доизграждани допълнителни каменни съоръжения, които са били използвани като гробове и оградни зидове на некропола.

Бяха проучени множество „цисти" (10) и гробове с кремирани човешки кости, глинени съдове, железни и бронзови предмети (ножове, клинове, халки и накити), стъклени мániста, сребърни стопилки и монети. Преобладават железните и бронзови фибули с билатерална намотка и подвито краче. Те представят различните фази от използването на некропола през периода II–I в. пр. Хр.

С откритата монета на град Истиея, която е отсечена върху много тънко сребърно ядро, се фиксира една от последните фази на съществуването му – средата на I в. пр. Хр.

Спасителното проучване на двете могили в км 301+480 предостави важна информация за погребалните обреди на територията на днешна Средна Западна България, за вида на гробните съоръжения и за датировката на накитите през един от най-слабо проучените исторически периоди – II–I в. пр. Хр.

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРИ МОГИЛИ В ПОДНОЖИЕТО НА ВРЪХ ГОЛЕМА СТОБЛЕНИЦА, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТУДЕНА, ОБЩИНА ПЕРНИК

Василка Паунова

През периода юли-септември 2006 г. беше проведено археологическо проучване на три могилни насипа под връх Голема Стобленица, в землището на с. Студена, област Перник.

Те са сравнително ниски, натрупани от големи и средни камъни, с които изобилства околният терен. Могилите трудно се различават от него. Изтеглени са в направление северозапад-югоизток.

Некрополът, в който попадат е сравнително голям и се състои от около 20 насипа с височина от 0,20 до 3,00 м. Те не са били проучвани до този момент. На приблизително 200 м северозападно от могила 1 се разпознават деструкциите на голяма антична сграда – вероятно вила, която е била унищожена с булдозер от иманяри. Виждат се антични тухли и ломени камъни, разпиляни от градежа ѝ.

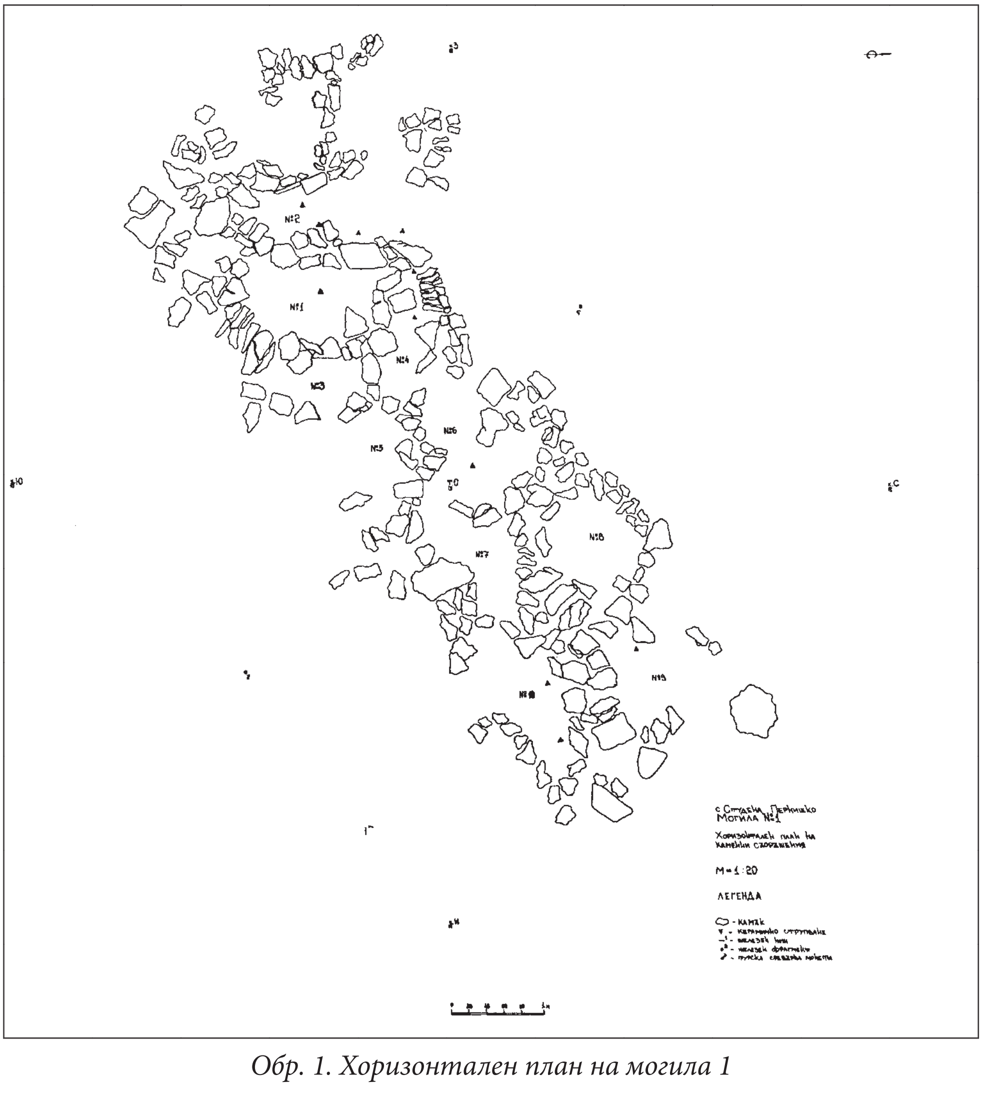
с. Студена, Пернишко
Могила №1
Хоризонтален план на каменни съоръжения
М=1:20
ЛЕГЕНДА
- камък
- керамично струпване
- железен нож
- железен фрагмент
- турска сребърна монета

Обр. 1. Хоризонтален план на могила 1

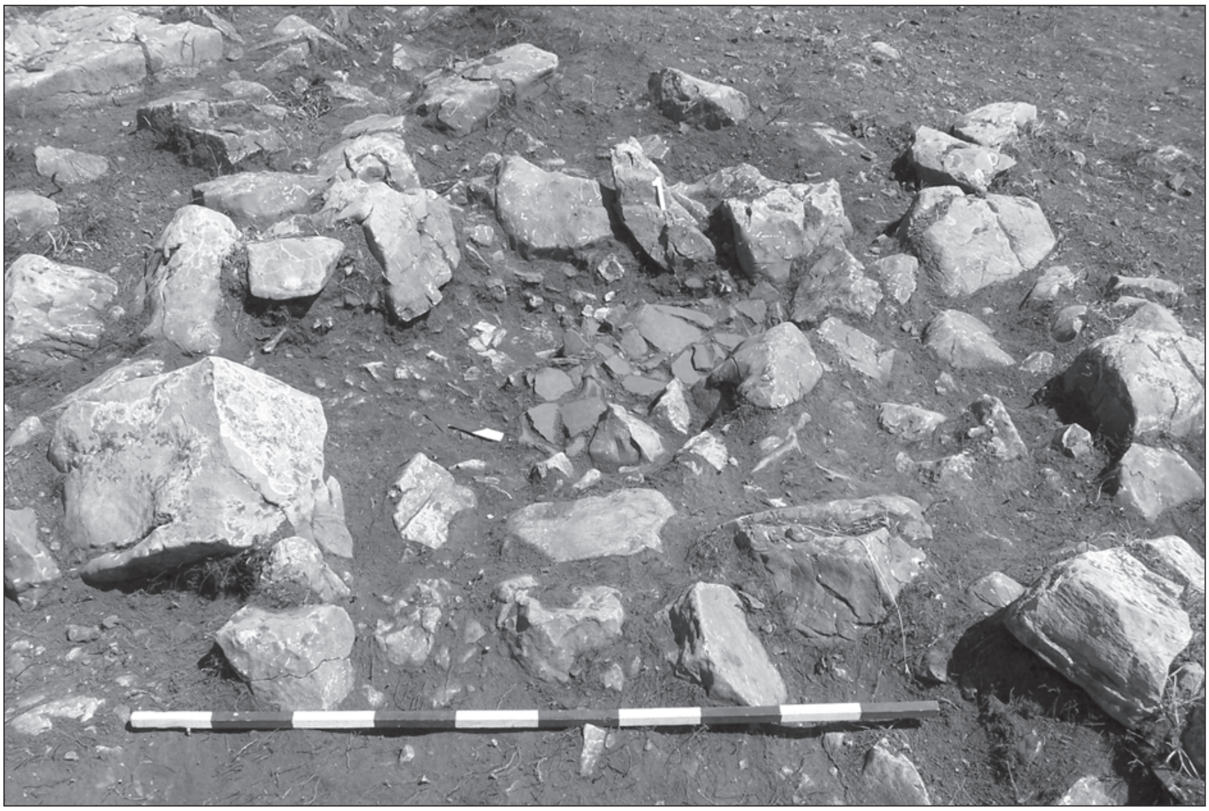

Обр. 2. Глинени съдове от гроб 1, могила 1

Могила 1 няма типичната сферична форма на повечето могили, а напомня издължена рампа в направление северозапад-югоизток. Тя е с дължина 9,60 м в направление северозапад-югоизток, ширина 3,40 и височина 0,35 м. Под каменния ѝ насип бяха проучени 13 малки четириъгълни и полукръгли съоръжения, оградени с един или два реда камъни.

В тях бяха открити керамични фрагменти от съдове и тухли, железен нож, цинти от обувки. Само за едно от тях се установи, че е било използвано като гробна яма – съоръжение № 1. В направление северозапад-югоизток то е с външна дължина 2,00 м и вътрешна дължина 1,47 м. В направление североизток-югозапад то е с вътрешна ширина 0,80 м и външна ширина 1,45 м. В него бяха разчистени кремирани детски кости (възраст около 7 години) и два глинени съда, положени един в друг.

По откритите предмети и по характера на гробните съоръжения се установи, че могилата е била използвана и донатрупвана в периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Възможно е каменните ограждания около детския гроб да са били изграждани допълнително при поменални обреди.

Могила № 6 е с диаметър 10 м и височина 0,80 м. Под каменния насип в центъра ѝ беше открито кръгло съоръжение с диаметър 2,90 м, оформено от големи ломени камъни. В най-високата точка от каменния му пълнеж бяха разчистени кремирани човешки кости, фрагменти от керамични съдове, глинена тежест за стан и фрагменти от железен нож. На дъното на централното съоръжение, на дълбочина 0,80 м беше разчистена горяла греда и единични керамични фрагменти.

Във всички посоки, извън централното съоръжение, сред насипа на могилата и до периферията му бяха проучени 12 по-малки съоръжения – правоъгълни, трапецовидни, полукръгли. Оградени са от големи и средни ломени камъни. Повечето съоръжения са били използвани като гробни ями – откриха се кремирани човешки кости, железни цинти от обувки, върхове от железни ножчета, бронзова фибула, бронзови халки, фрагментирани керамични (на колело и на ръка)

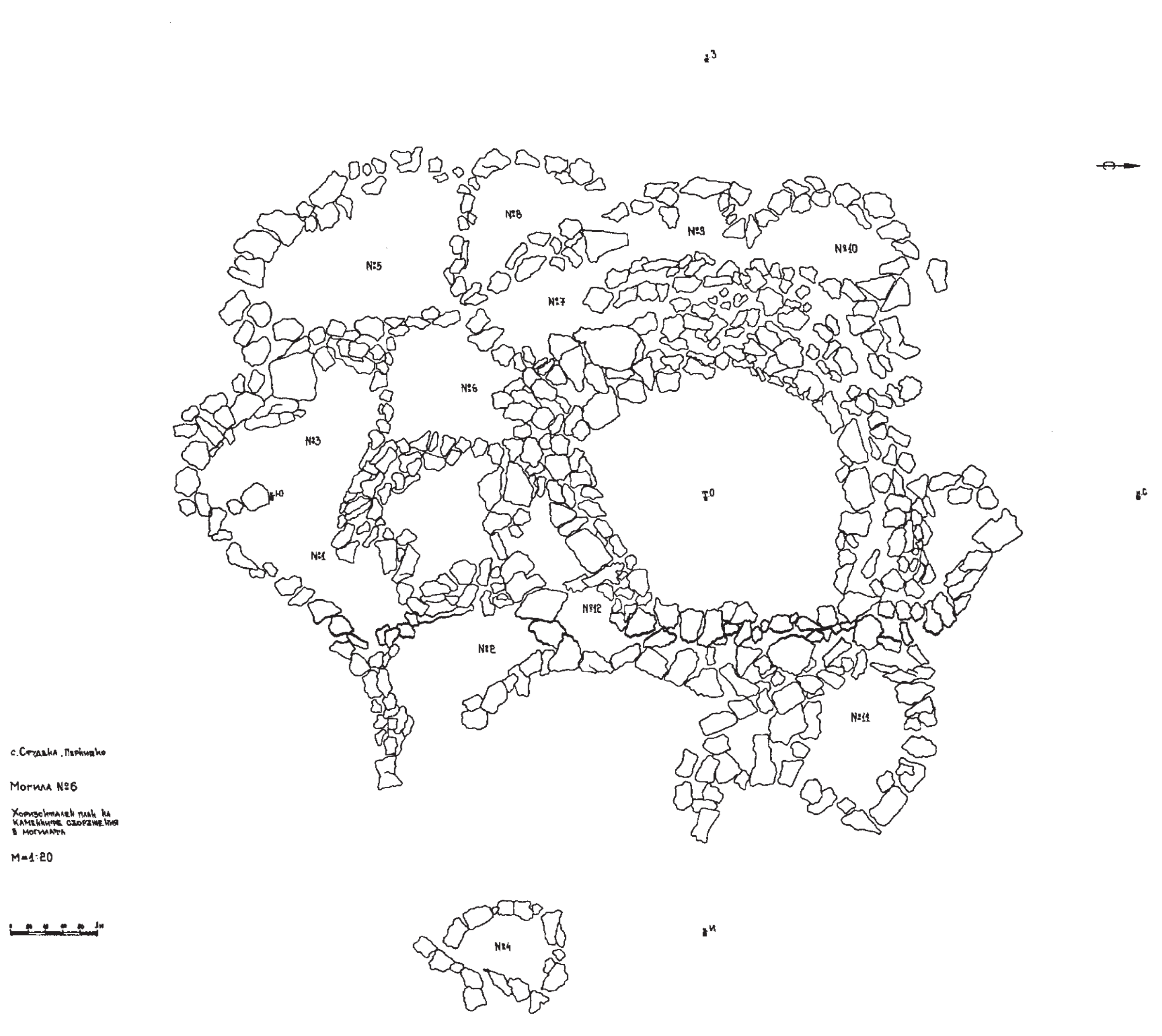

Обр. 3. Хоризонтален план на могила 6

и стъклени съдове и монети от края на II до IV век. Гробните съоръжения са били използвани най-вероятно в продължение на два века – през III и IV век.

Могила № 10 е с дължина 7 м и височина 0,40 м. В нея не бяха разкрити гробни съоръжения, а само антични керамични и стъклени фрагменти от III-IV век.

Въз основа на археологическите проучвания се установи, че некрополът в подножието на Голема Стобленица е бил използван продължително време – с доказани в настоящия момент хронологически граници – I в. пр. Хр. – IV в. сл. Хр. В процеса на работа се оказа, че освен видимите над терена каменни могилни насипи, между тях са изградени множество немаркирани гробове от същия период – т. е. некрополът е смесен (плосък и могилен). Откритият в тях инвентар е сравнително беден и в голяма степен е обгорен при поставянето на предметите на кладите, на които са били кремирани мъртъвците. Въпреки това, некрополът съдържа важна информация за начина на оформяне на гробните съоръжения от Античността в района на Средна Западна България и научният принос от археологическото му проучване е безспорен. Този начин на изграждане на гробните съоръжения, обединени под общ каменен насип беше регистриран и при проучването през 2003 г. на две могили в с. Забел, община Трън, датирани също в периода III-IV век.

№ 69. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЦАРЕВ ДОЛ, ОБЩИНА ТУТРАКАН, СИЛИСТРЕНСКА ОБЛАСТ

Емил Петков

На територията на община Тутракан са регистрирани три надгробни могили в землищата на селата Старо село, Варненци и Царев дол, съответно № 1, 2 и 3.

Могилата в Старо село се намира в парк, разположен в центъра. В периода 10.06.2006-20.06.2006 г. беше направено геофизично проучване от инж. Никола Тонков съвместно с екип от Историческия музей на гр. Тутракан. Не беше установено наличието на масивни структури. Същевременно, поради разположението на могилата в центъра на селото, нейното разкопаване беше невъзможно.

В същия период беше направено и геодезично проучване на могилите в селата Варненци и Царев дол, съответно № 2 и 3 от инж. Атанас Каменаров.

Археологически разкопки са проведени на могила № 2 при Варненци. Разкопана беше част от източната половина на могилата без да се достигне до стерил. Не се откриха гробни съоръжения и други структури, както и археологически артефакти. Поради отсъствието на финансиране проучването беше преустановено.

№ 70. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КАПИТАН АНДРЕЕВО (ОБЕКТ № 27, КМ. 312+550 – 312+850 ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-КАПИТАН АНДРЕЕВО)

Христо Попов, Десислава Василева, Галина Дянкова

През 2006 г. продължиха спасителните разкопки на обект № 27 по трасето на железопътната линия между Пловдив и Капитан Андреево. След като по време на кампанията през 2005 г. бяха изяснени приблизителните териториални граници, функционалните и хронологически характеристики на обекта, през 2006 г. се пристъпи от сондажно към пълно археологическо проучване в рамките на сервитута, определен за строителни работи. Разкопките се проведоха от края на м. септември до края на м. ноември 2006 г. От гледна точка на направените през 2005 г. теренни наблюдения за степента на запазеност на археологическите структури в различните участъци на обекта, основните усилия бяха насочени в отсечката 312+550 – 312+800 км, южно от настоящата железопътна линия. Беше разгърната план-квадратна мрежа с 25 квадрата с размери 10 х 10 м, разположени линейно с поредна номерация от запад на изток по протежение на жп трасето. Поради голямата площ, на която се провеждаха спасителните разкопки (2500 кв. м) първите 0,20-0,30 м от хумусния пласт се отнеха с помощта на машини, след което работата продължи на ръка. Археологическите структури се регистрираха след престъргване, като след изясняването на общата ситуация в рамките на заложената план-квадратна мрежа се пристъпи към тяхното проучване.

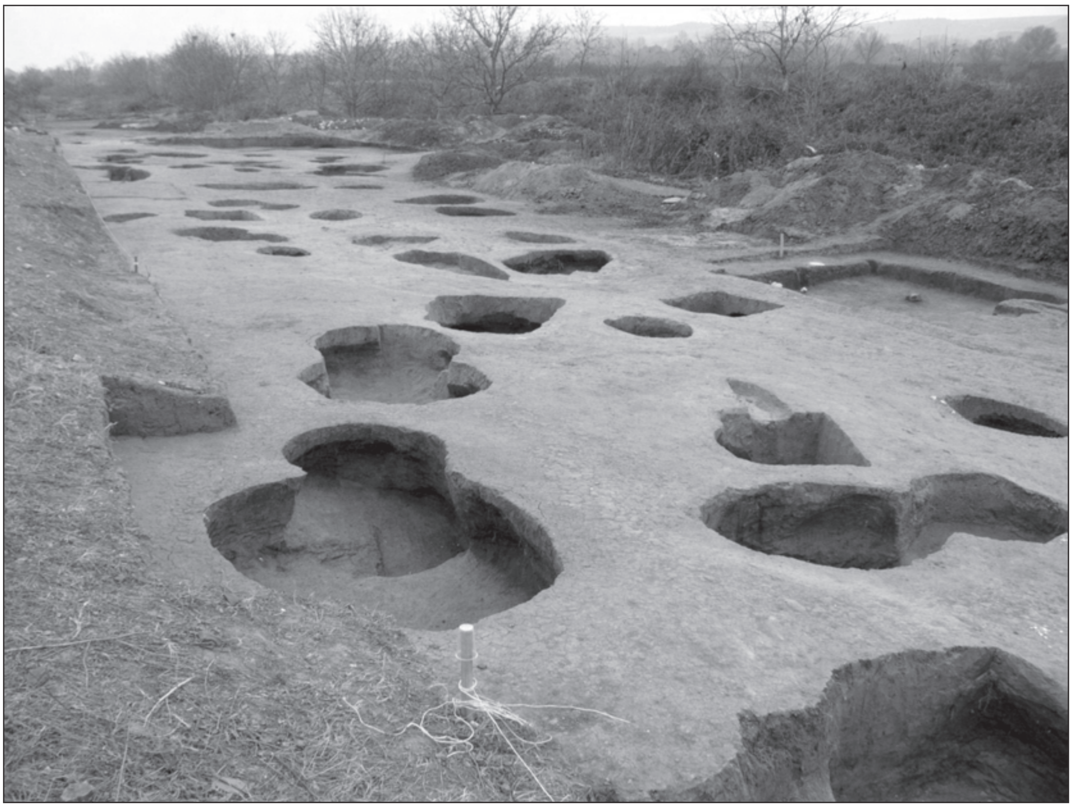

Обр. 1. Централен сектор. Линейни метри 130-210 м. Участък с най-голяма концентрация на ями от ранната желязна епоха (VIII-VI в. пр. Хр.) и на жилища и отпадъчни ями, свързани с тях, от ранносредновековното селище (VII в. сл. Хр.)

При приключването на разкопките беше достигнат брой от 130 вкопани структури, от които 107 бяха проучени през 2006 г. и се разпределят както следва: 90 ями от желязната епоха, 6 ранносредновековни жилища, 5 отпадъчни ями, свързани с тях, 6 ями от работна площадка за производство на керамика. Към тях се прибавят и 2 керамични пещи, проучени в кв. 1 и 2. Най-голямата концентрация на археологически структури беше регистрирана в участъка между линейни метри 130 и 210.

В най-западните части от проучената площ (линейни метри 0-60) концентрацията е сравнително слаба. Количествено преобладават структурите, свързани с площадката за производство на керамика, а ямите от желязната епоха са единични. Отсечката между линейни метри 50-120 се намира в участък, в който има ясно изразено понижение на терена. По тази причина последният е бил заливан от реката, понякога за продължителни периоди от време, което е водело до установимо от геоморфоложка гледна точка заблатяване. Въпреки това и в този участък се разнесени в периодите на наводняване ями, 1 ранносредновековно жилище и единични керамични фрагменти без контекст, което показва, че в хронологическите периоди, регистрирани на обект № 27, теренът е бил обитаван.

Преобладаващата част от ямите от желязната епоха се отнасят към ранната желязна епоха (около 70). За разлика от сезон 2005 г., когато част от проучените ранножелезни ями можеха да бъдат отнесени към първата фаза на ранната желязна епоха (X-VIII в. пр. Хр.), почти всички от проучените през 2006 г., с много малко изключения, могат да бъдат отнесени към втората фаза на ранната желязна епоха (VIII-VI в. пр. Хр.). Ямите са със сравнително малък размер (дълбочина до 1-1,20 м и диаметър често не надвишаващ 1-1,20 м. Преобладава формата на пресечен конус, като в редица случаи в разширението при дъното се открива сбит сив на цвят пепелив пласт. Металните находки са единични, въпреки големия брой проучени ями. В керамичния репертоар са застъпени почти всички известни форми, както от кухненска – гърнета, питоси – така и от трапезна керамика – чаши, кани, амфоровидни съдове, паници (обр. 3. 1-4). По-голям интерес представлява една биконична купа с чучур и езичеста дръжка, чиято степен на запазеност позволи да се възстанови не само формата, но и цялостната композиция на украсата (врязана и псевдошнур). Сред интересните находки могат да бъдат отбелязани и няколко печата за украса на керамика, антропоморфни и зооморфни глинени фигурки.

Остеологичният анализ показва количественото преобладаване на кости от кози, овце и свине, като в редица случаи има следи от процеса на приготвяне на храната, преди костите да бъдат изхвърлени в ямите.

Считаме, че на този етап от обработката на теренната информация няма достътъчно данни за интрпретирането на ямното поле като култово и голяма част от ямите могат да се впишат в определението "отпадъчни".

От гледна точка на хронологията на ямното поле особен интерес представляват няколко ями, които се датират на границата между ранната желязна и късната желязна епохи (VI-V в. пр. Хр.) и предоставят богат керамичен материал – монохромна керамика на колело, даващ възможност за създаване на по-прецизни хронологически репери за керамичните комплекси от този етап на желязната епоха.

От ранносредновековното селище, регистрирано през 2005 г. напълно бяха проучени 5 и частично 1 нови жилища, с което броят им достигна общо 8. Теренните наблюдения показаха, че жилищата, разположени по-близо до жп линията са били в значителна степен нарушени при нейното изграждане. При подравняването на терена горната част на жилища № 4 и 7 (както и на 1 и 2 от 2005 г.) е била унищожена. По-добре запазени са жилищата разположени на самия ръб на надзаливната тераса, южно от линията.

Проучването на жилища № 3, 5 и 6 показа, че дълбочината на вкопаването е достигала 0,40-0,50 м. Всички имат квадратен план, като дължината на стените варира между 2,80 и 3,40 м.

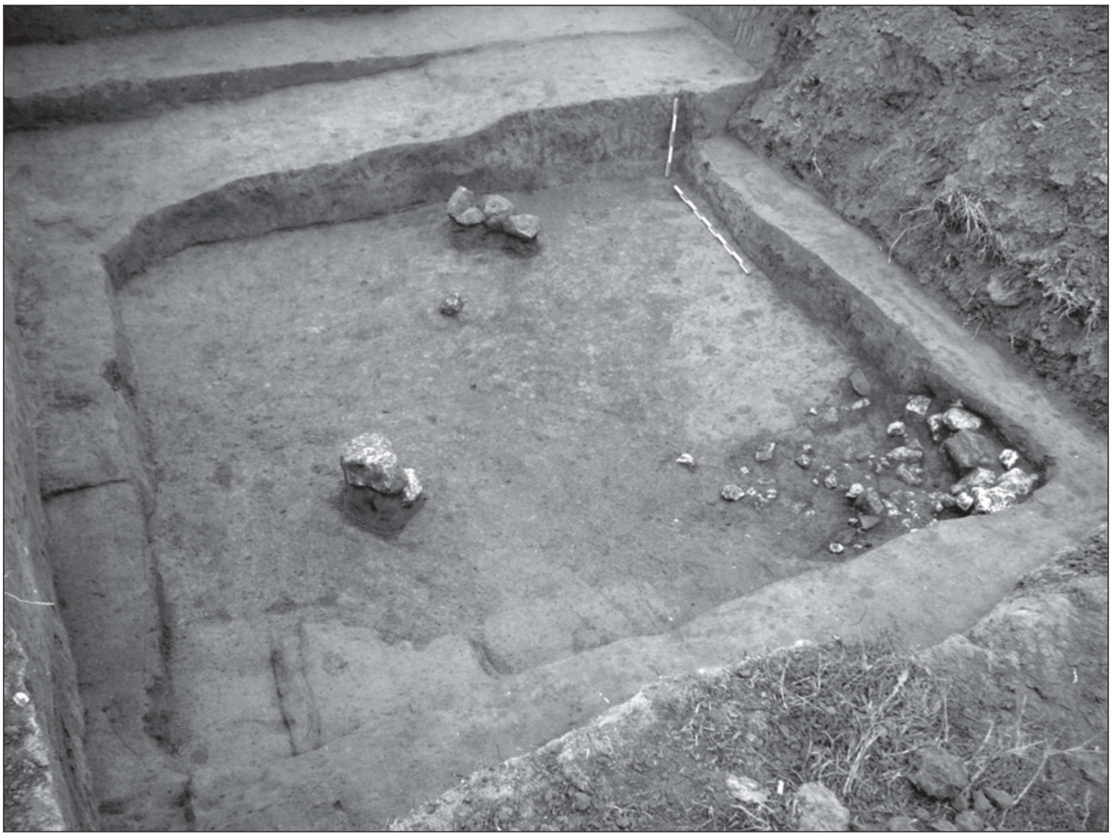

Обр. 2. Жилище № 3 от ранносредновековното селище

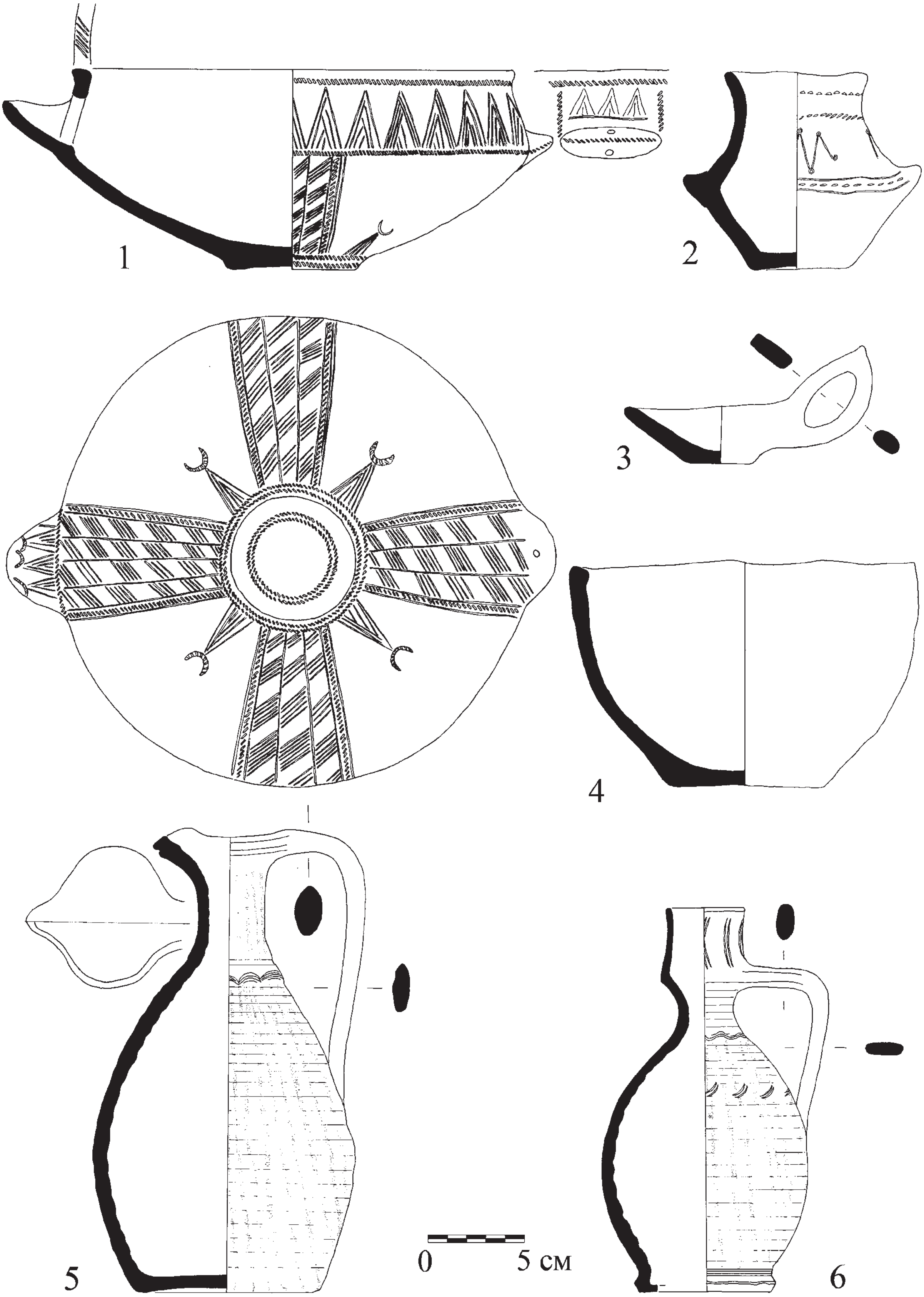

Обр. 3. Керамични находки от обект № 27 при с. Капитан Андреево. 3.1-4. Биконична купа, гърне, чаша и купа от различни ями. Втора фаза на ранната желязна епоха (VIII-VI в.пр. Хр.). 3.5-6. Кани от яма № 78. Ранно средновековие (VII в. сл. Хр.)

Отоплителните съоръжения са изградени от ломен камък и глина и са ситуирани в североизточния ъгъл. Разположението на къщите една спрямо друга – в интервали от по 15-20 до 40 м и откриването в отделни случаи на дупки от колове с малък диаметър в пространството помежду им дава възможност да се изкаже хипотезата, че жилищата са разполагали с малки дворове, поне част от които са били оградени.

Керамиката от средновековните структури в технологично отношение принадлежи на три различни групи: на ръка, на бавно колело и ранновизантийска керамика на бързо колело. Като форма най-често срещани са гърнетата, с различни размери. Ранновизантийската керамика е представена предимно от амфори и амфороподобни съдове, както и от няколко фрагмента трапезна керамика. Сред другите находки могат да бъдат отбелязани няколко връха от стрели и фрагментирани ножчета. Анализът на костния материал показва използването в значителна степен на ресурсите, които е предлагала реката.

На този етап от проучванията най-приемливо изглежда датирането на възникването на селището около втората четвърт на VII в.

Допълнително внимание от резултатите от спасителните разкопки следва да бъде обърнато на двете пещи. Те са еднокамерни, като предпещното им пространство е представлявало общо, полувкопано помещение с правоъгълен план. Ямите, разположени около тях, вероятно, първоначално са имали суровинен характер, а по-късно са били преизползвани като отпадъчни. В една от тях бяха открити 2 фрагментирани кани, изработени от много фина, пречистена глина, с характерен жълт цвят, украсени с излъскване и врязване (Обр. 3.5-6). Заедно с тях бяха открити значително количество тънкостенни гърнета, изработени от песъклива глина на бързо (крачно) колело.

Северно от жп линията бяха разположени контролни сондажи, които показаха, че ями от ранната желязна епоха и средновековни жилища се откриват и в този участък. Тук за първи път бяха регистрирани и структури от ранната бронзова епоха (етапи Михалич и Свети Кирилово), чието проучване тепърва предстои.

Като топография, функционални особености и хронологически граници (ранна бронзова епоха, желязна епоха, ранно средновековие) обект № 27 при Капитан Андреево показва много близки черти с обект № 26, проучван от д-р Георги Нехризов в югоизточната периферия на гр. Свиленград.

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Ангелова, Колева 1992: С. Ангелова, Р. Колева. За някои особености на раннославянската керамика от Северозападна България. – Приноси към българската археология, I, 1992, 173-179.

Ангелова, Колева 2003: С. Ангелова, Р. Колева. Археологически данни за ранното славянско заселване в България. – Годишник на Софийския университет “Св. Климент Охридски” Исторически факултет, Специалност археология, 2, 2003, 159-185.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 397-501.

Стоянов, Ников 2003: Т. Стоянов, К. Ников. Спасителни сондажни проучвания на обекти от ранножелязната епоха в землището на с. Рогозиново, Харманлийско. – Годишник на Софийския университет “Св. Климент Охридски”, Исторически факултет, специалност Археология, 2. София, 2003, 7-92.

Shejleva 2001: G. Shejleva. Archaeological Study of the Late Antiquity and the Early Middle Age. – In: Maritsa-Iztok. Archaeological Research, 5. Radnevo, 2001, 139-168.

№ 71. СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КУШ КАЯ, С. ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Христо Попов, Станислав Илиев

През 2006 г. продължиха археологическите проучвания в м. Куш кая. С оглед на постигнатите в предходния сезон резултати екипът пристъпи от сондажни към редовни археологически разкопки, разчетени в дългосрочен план за период от около 10 години. Заради гъстата горска растителност и трудната проходимост беше преценено, че на този етап не е уместно да се полага пълна квадратна мрежа, а в района на сондажите от 2005 г. в три сектора бяха разгърнати локални мрежи с общо 56 квадрата с размери 5 х 5 м. И трите сектора попадат във вътрешността на укрепената част. Отново беше извършено детайлно обхождане в северните и източните части на обекта, при което се регистрира част от трасето на предполагаемата източна укрепителна стена. Тя, както и западната, преминава по билния ръб и следва естествения терен. Изградена е на сухо в груб полигонален градеж, от големи необработени или грубо, само частично обработени камъни. Външното лице на стената на места е запазено до височина от два реда и се проследява, заедно с разсипите на около 48 м. Камъните, от които е изградено, са с размери до 1,20 х 0,70/80 м. Общата укрепена част на обекта се намира върху билото на възвишението и попада в участък с неправилна трапецовидна форма, между двата основни скални масива на Куш кая, надхвърляйки 25 дка. Разширените наблюдения през 2006 г. показаха, че по източните и югозападните склонове на възвишението на места се наблюдават терасирания и каменни разсипи, като в последните се откриват археологически материали. Това предполага, че обитаването е излизало извън рамките на най-високите, укрепени билни части и се е разпростирало и по склоновете и на места е достигало до деретата на двете реки, на чийто водосбор се намира Куш кая.

При започване на работа в Сектор I, в участъка южно от бившия сондаж 3, беше регистрирано керамично струпване от 5 съда от късната бронзова епоха, като една каничка е напълно запазена, а другите съдове позволяват частична реставрация (Обр.1).

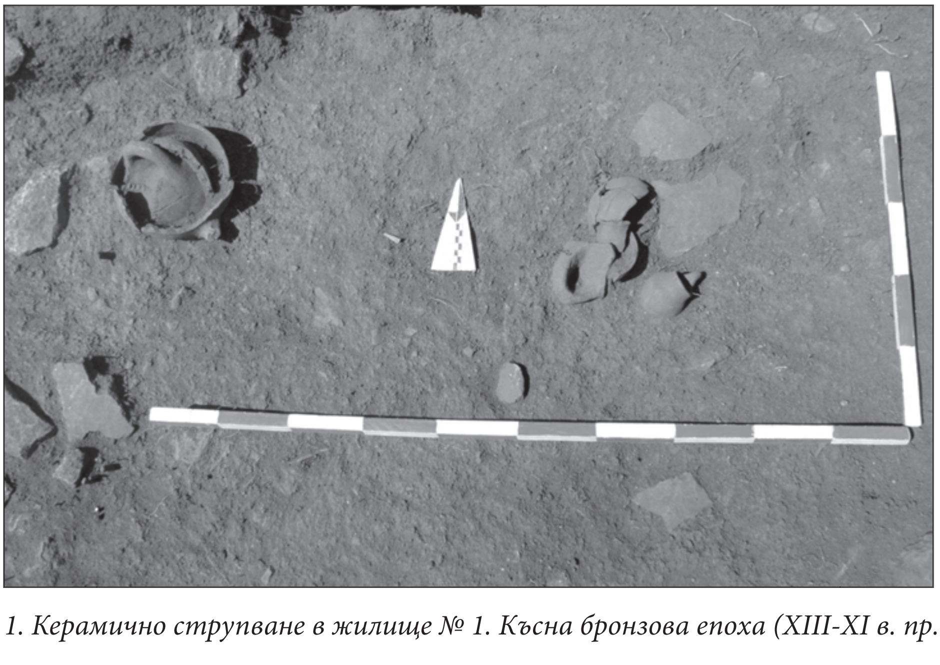

Обр. 1. Керамично струпване в жилище № 1. Късна бронзова епоха (XIII-XI в. пр. Хр.)

Между съдовете беше открита и триръба костена стрела с втулка, като по трите ѝ страни е направена украса от врязани линии. Стрелата намира много добри паралели сред известните находки от Полски Градец и Деветашка пещера. Друг важен резултат е свързан с проучването на съдържанието на един от разкритите керамични съдове. Палеоботаническият анализ показва, че в него са запазени овъглени останки от каша, чиито основни съставки са просо, ечемик и ленено семе (анализите са извършени от д-р Елена Маринова от СУ "Св. Климент Охридски").

Работата в кв. D2, D3, E3 и F3 на Сектор I потвърди наблюдението, че в тази част на обекта е имало жилище (жилище № 1). Неговото огнище остава под профила между квадратите D3 и E3. Има неправилна правоъгълна форма с размери 0,80 x 1-1,10 м. Северно и южно от огнището бяха разчистени глинени замазки на площ от около 2,50-3,00 кв. м. В кв. E3 във вътрешността на същото жилище беше разчистено керамично струпване. Жилището има приблизително правилна правоъгълна форма с размери 10,50 x 5,50 м и ориентация З/ЮЗ-И/СИ. Стените му в субструкция са били изградени от средни до големи (от южната страна по склона) камъни, като вероятно над така образувания каменен цокъл е имало по-лека конструкция от пръти и глина. Цокълът е запазен в по-голяма степен от юг и отчасти от север. Предполагаемият вход е бил по-скоро от север, тъй като от юг жилището е стъпвало върху ръба на започващ на това място стръмен преход на склона. За изравняване на нивото от образуващата се в различните части на сградата денивелация са били ползвани трамбовани малки ломени камъни (трошляк). Върху тази подложка стъпва и огнището. Сред находките от жилище № 1 могат да бъдат отбелязани няколко кремъчни пластини със зъбчат ретуш, 3 фрагментирани модели на колело (два от които апликирани върху стени на съдове), глинени прешлени, фрагментирани хромели и др. След вдигането на трамбовката в кв. E3 беше установено, че жилище № 1 е било изградено върху съществувало на това място по-ранно жилище. Запечатани под трамбовката се откриха огнище и много добре направена, частично запазена подова замазка (Обр. 2). Огнището има сравнително правилна елипсовидна форма, като ръбовете му са издигнати на около 0,05-0,08 м от останалите части, наподобявайки по такъв начин формата на съд. Размерите на огнището са 0,60 x 0,90 м.

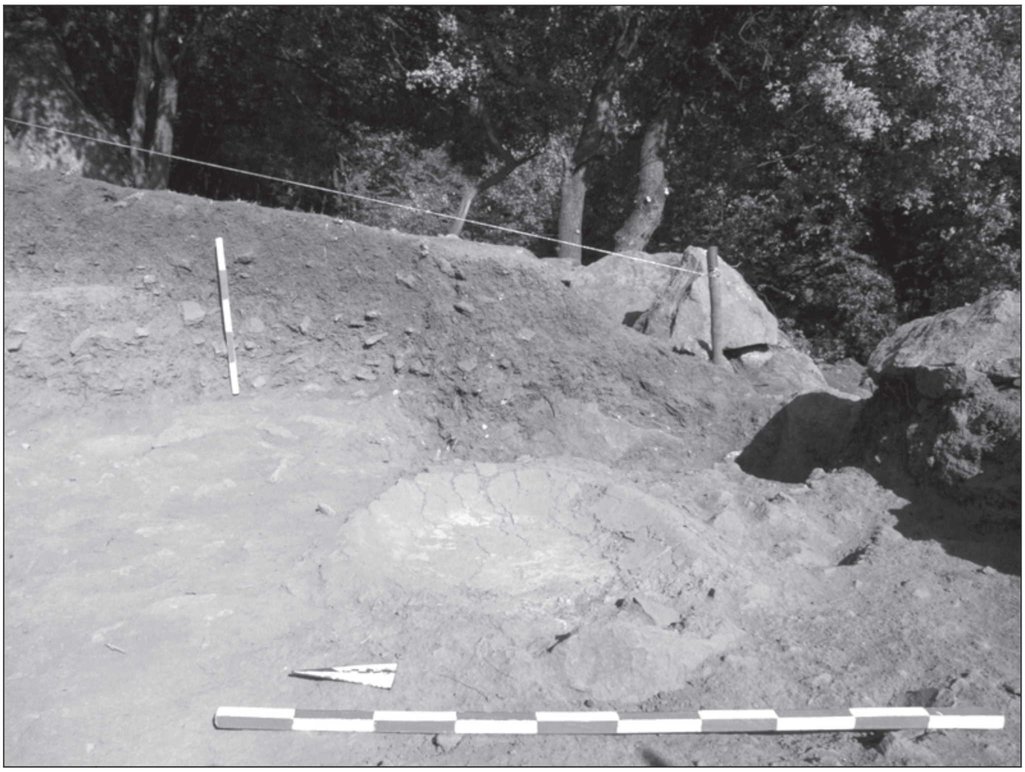

Обр. 2. Огнище и част от подовата замазка на жилище № 2. В профила на заден план до мащаба се вижда част от огнището на по-късното жилище № 1. Разликата в нивата между двете огнища е около 0,35 м.

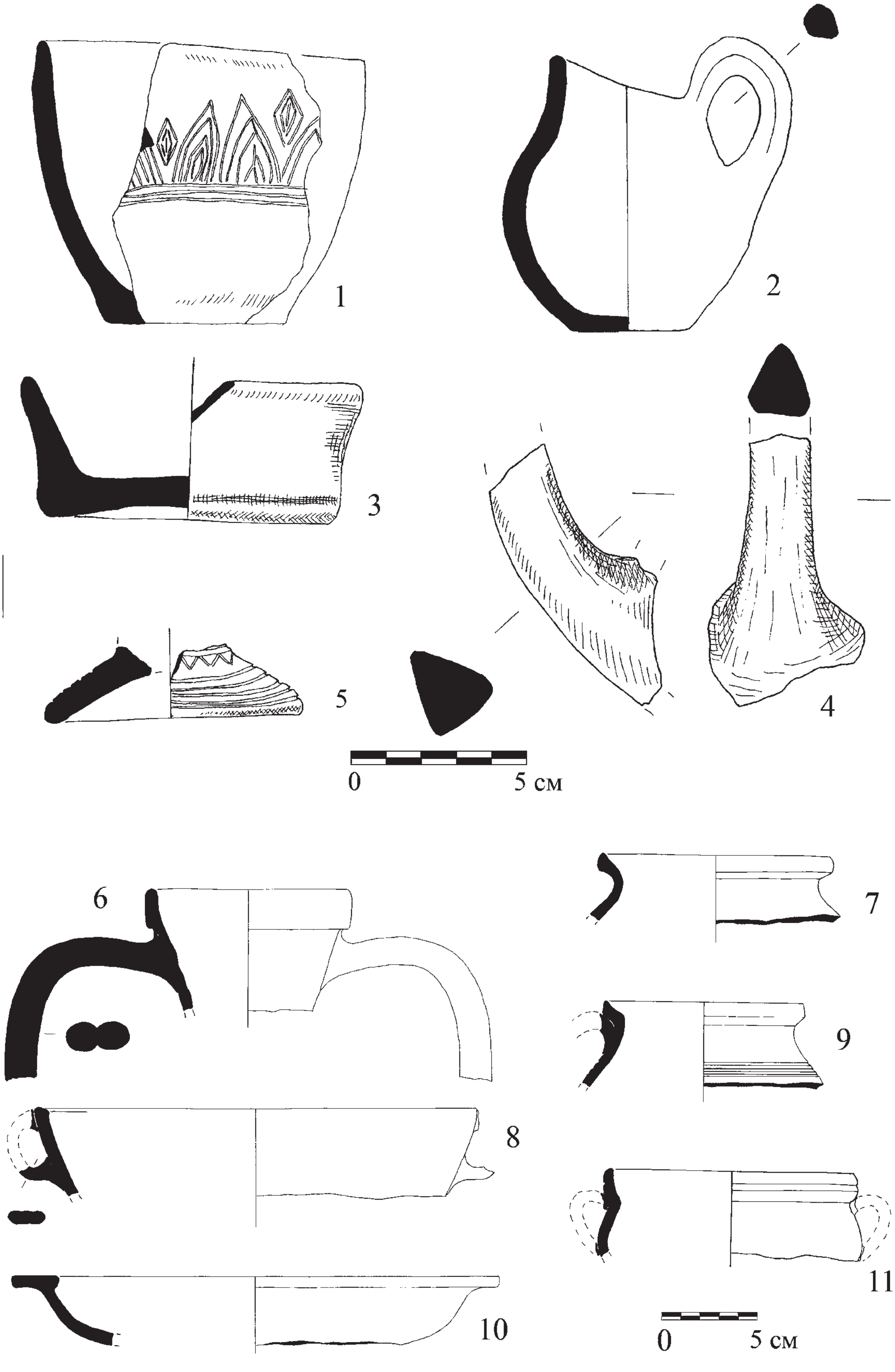
1
2
3
4
5
0
5 см
6
7
8
9
10
11
0
5 см

Обр. 3. Керамични находки от Куш кая. 3.1-5. Късна бронзова епоха (XIII-X в. пр. Хр.); 3.6-11.Римски период (II-III в. сл. Хр.)

Разкритото жилище № 2 се отнася към по-ранен период на обитаване, но хронологически той също попада в рамките на късните фази на късната бронзова епоха (XIII-XI в. пр. Хр.). Размерите на второто жилище трудно могат да бъдат установени, поради разрушенията причинени от по-късната сграда. От север границите могат да бъдат реконструирани по вкопаването в склона, което по-късно е било запълнено с трамбован трошляк при повдигането на нивото и нивелацията, свързани с изграждането на жилище № 1.

Западно от жилища № 1 и 2, в квадрати C2 и C3 започна проучването на деструкции от паднала стена, изградена от колове и глина. Мазилките показват ясно, че структурата е горяла, което може да бъде свързано и със значителния пласт пепел, откриван в жилище № 1 и да бъде индикатор за съдбата на тази част от къснобронзовото селище.

В Сектор II проучванията бяха съсредоточени в кв. C2 и C3 (обхващащи значителна част от бившия сондаж № 1) и в кв. B2 и B3 с цел да се регистрират пълните очертания на жилището от ранножелязната епоха, регистрирано през 2005 г. В кв. C2 и C3 беше допроучено глинобитното подово ниво (дебелина до 0,10-0,15 м). Керамичният материал се отнася към втората фаза на ранната желязна епоха (VIII-VI в. пр. Хр.). Сред дребните находки могат да бъдат отбелязани още 3 печата за щампована украса (за нанасяне на псевдошнур, концентрични кръгчета и S-ове), с което общият им брой в жилището, за двете години на проучванията достигна 10. В подовото ниво беше направен контролен разрез, при което се установи, че то запечатва останки от каменни структури, принадлежали към по-ранен етап на обитаване. Керамичният материал е също от ранната желязна епоха, но като особености на украсата и разлики с находките от предходното жилищно ниво той може да бъде датиран по-рано. Работната ни хипотеза е, че тези структури могат да бъдат отнесени към късната фаза на първия етап на ранната желязна епоха.

В кв. B2 и B3 беше постигнат съществествен напредък в изясняване на горната хронологическа граница на обитаване в м. Куш кая. В двата квадрата бяха проучени основите на постройка, датираща от края на II – началото на III в. сл. Хр. Основание за датирането дава добре запазена монета на Плотинополис, отсечена при управлението на император Каракала (211-217). Сградата е била изградена от ломени камъни на сухо, без хоросанова спойка и вероятно е имала едноскатен керемиден покрив. Дебелината на зидовете е от 0,30 до 0,50 м. Има правоъгълен план и приблизителни размери (западните части са все още непълно проучени) 6,50 х 4,60 м. С оглед на откритите фрагменти от най-малко 5 питоса, части от хромели и единични фрагменти шлака може да се предположи, че постройката е имала по-скоро стопански характер. Откриването на идентични находки на повърхността северно и източно от Сектор I дава основание да се предположи, че в периода II-III в. на това място е съществувало малко селище, което не е било гъсто застроено.

Контролният сондаж в северозападния ъгъл на кв. B3 показа, че на това място културните напластявания достигат дебелина от 1,80-1,90 м, като тези от късната императорска епоха стъпват непосредствено върху два пласта от ранната желязна епоха и един от късната бронзова епоха. Ситуацията показва, че пред бъдещите проучвания на Куш кая има добра перспектива за изграждане на периодизация, която да послужи за репер в микрорегионален аспект.

Литература:

Лещаков 2006: К. Лещаков. Бронзовата епоха в горнотракийската низина. – Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски", Исторически факултет, Специалност Археология, 3, 2006, 141-216.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Керамичният комплекс от ранната желязна епоха в Източните Родопи. – Дисертация за присъждане на образователна и научна степен "доктор". София, 2006.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Глинени печати за украса на керамика от ранната желязна епоха в Тракия. – Хелис, 5, София, 2006, 299-312.

Ников 1994: К. Ников. Керамиката от разрушеното селище от ранножелязната епоха в Раднево. – Марица-Изток. Археологически проучвания, 2. София, 1994, 143-150.

Попов, Илиев 2007: Х. Попов, С. Илиев. Теренни обхождания на територията на община Любимец. – Известия на историческия музей Хасково, 3. Стара Загора, 2007, 46-63.

Стоянов, Ников 2003: Т. Стоянов, К. Ников. Спасителни сондажни проучвания на обекти от ранножелазната епоха в землището на с. Рогозиново, Харманлийско. – Годишник на Софийския университет “Св. Климент Охридски”, Исторически факултет, специалност Археология, 2. София, 7-92.

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕДНА МОГИЛА ОТ ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ В М. КАЛЕТО, С. ТОПЧИИ, РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ

Галена Радославова

На 17.07.2006 г. при посещение на тракийската крепост и принадлежащия ѝ некропол (Шкорпил 1898, 102, фиг. 41), намиращи се в м. Калето, в землището на с. Топчии, се натъкнахме на пресни иманярски изкопи върху една от могилите в източния некропол. В един от дълбоките изкопи се виждаха два обработени каменни блока поставени един върху друг. Това наложи провеждането на спасителни разкопки на могилата. Разрешението за теренно проучване е № 989 от 19.07.2006 г.

Могилният некропол се намира в източната част на землището на с. Топчии, югоизточно от тракийската крепост и се състои от 18 надгробни могили. Всички те са с нарушени насипи от иманярски изкопи. Най-разрушена е най-високата могила намираща се в северната част на некропола. Върху нея има 18 дълбоки изкопи, някои от които достигат до дълбочина 5,00 м.

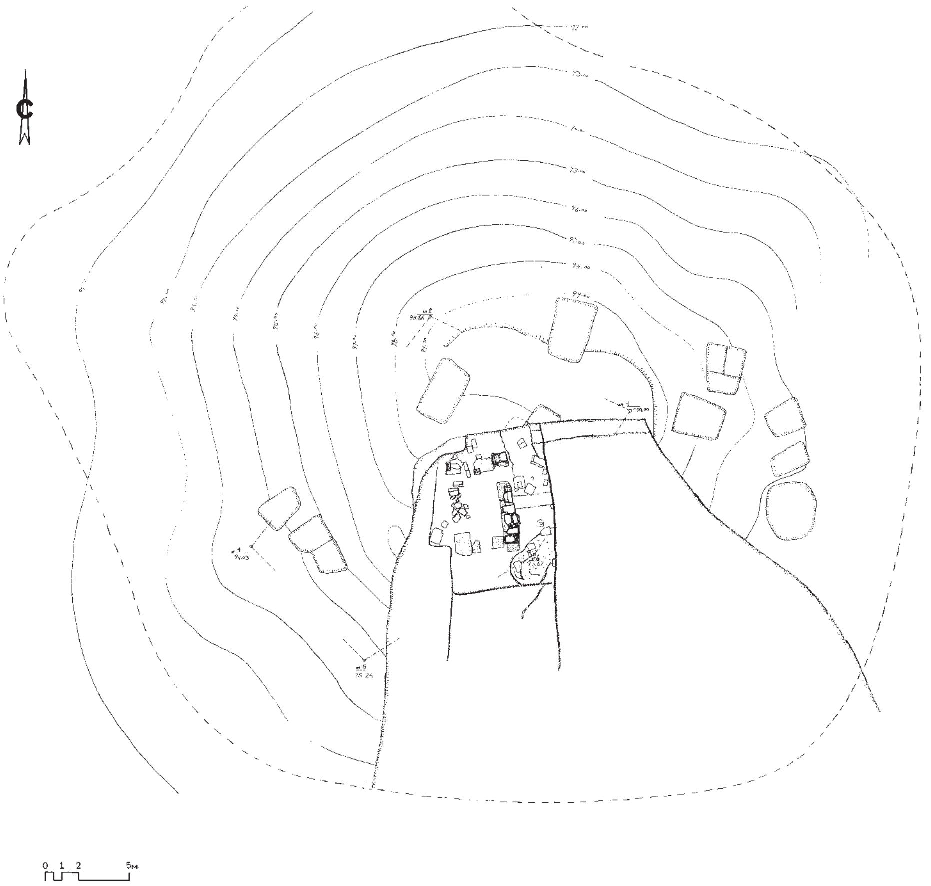

Обр. 1. Общ план на могилата с проучваната площ

При посещение на този обект през лятото на 2003 г., в западната част на могилата открихме два иманярски изкопа и разрушения от каменен зид от плочести, необработени камъни. От изхвърлената пръст събрахме много фрагменти от амфори и питоси. Тогава финансови затруднения не ни позволиха да започнем нейното проучване.

Могилата, обект на нашето проучване е наречена от местното население заради височината ѝ Дългата могила. Тя е разположена в гъста гора и е обрасла с големи дървета и храсти. На около 10 м североизточно от нея е разположена друга, по-ниска могила с дълбок иманярски изкоп в централната ѝ част и тунел минаващ през средата ѝ. Могилният насип на Дългата могила е нарушен от 18 дълбоки иманярски изкопа. Тя е висока 10 м и има диаметър 50 м. Проучването ѝ стана чрез два сондажа разположени в южната част на могилата. Между тях оставихме едно ребро с посока север-юг и ширина 2,00 м. Сондаж № 1, разположен западно от реброто, е ситуиран върху иманярския изкоп с каменното съоръжение и има размери 4,15 м изток-запад и 15 м север-юг. Отстои на 5,20 м западно от най-високата точка на могилата. Източно от реброто заложихме сондаж № 2 с размери: изток-запад 6,30 м и север-юг 4,80 м. Върху площта на сондаж № 1 има 7 иманярски изкопа.

След разчистване на пръстта в иманярския изкоп се очертаха неговите размери: дълбочина 3,10 м, широчина 2,30 м север-юг и 2,55 м изток-запад. В северната му част, на дълбочина 2,50 м от сегашното ниво на могилата се разкри каменна структура от два големи варовикови блока поставени един върху друг, без спойка. Горният камък е с размери: височина 0,44 м, ширина 0,64 м (долу) и 0,67 м (горе), и дебелина 0,46 м. Южното, видимо лице на блока е рустицирано с кант по ръбовете с ширина 5-9 см. Под този блок лежи друг, по-голям от него с размери: дължина изток-запад 1,06 м, видима височина 0,27 м, ширина 0,34 м. В западния край блокът е скосен дъговидно и се издава от горния блок с 0,17 м западно и 0,25 м източно. Върху източната издатина има следи от червена неорганична боя. Общата височина на двата блока е 0,71 м. След разчистване на горния пласт с дебелина 2,00 м, западно от каменната структура се разчисти струпване от големи и

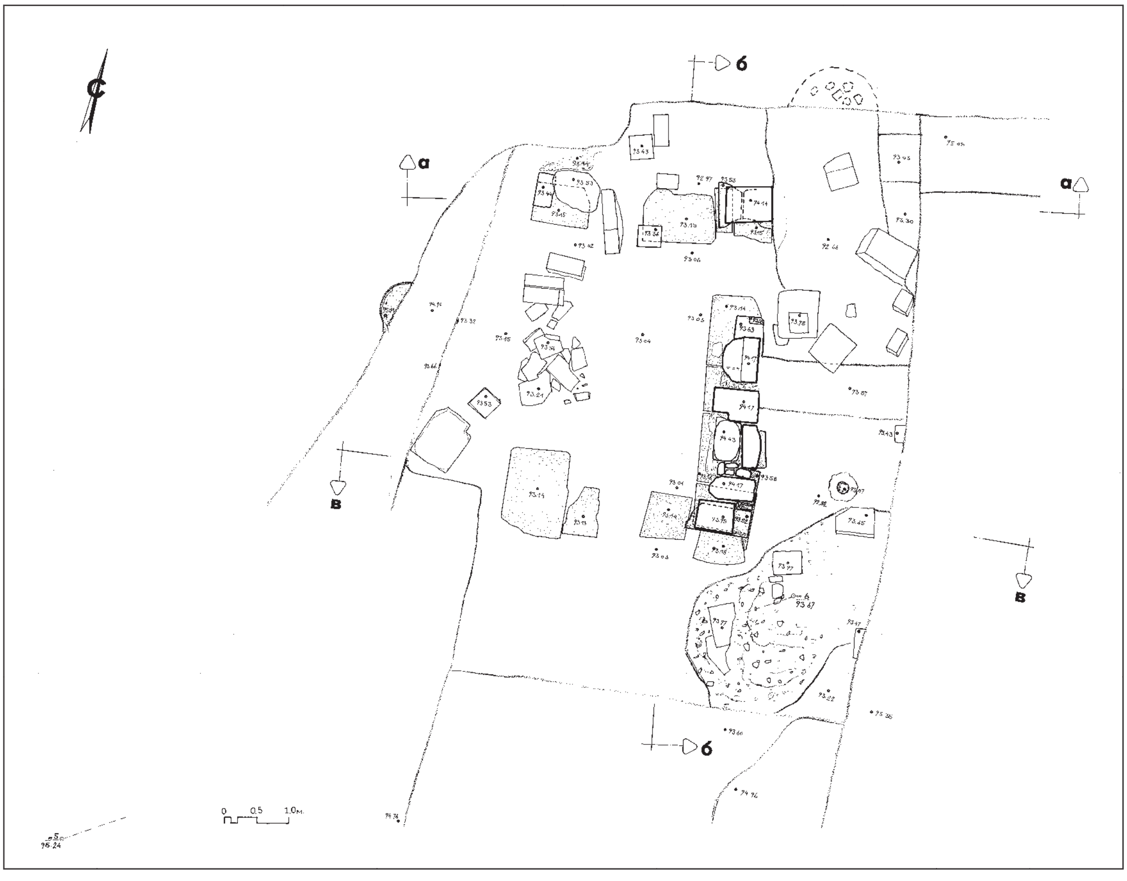

Обр. 2. Общ план на гробницата

средни необработени камъни, вероятно изхвърлени от иманяри копали тук по-рано. Непосредствено до западната част на иманярския изкоп имаше и дънер на дърво, което също говори, че тук има и много стари изкопи.

Постепенното сваляне на пластове пръст и разпръснати камъни даде възможност да се установи, че съоръжението е напълно разрушена камера. Нейните основи се разчистиха на дълбочина 6,00 м от най-високата точка на могилата и на 4,00 м във вертикал от нейната основа.

Разкриха се големи каменни плочи, които образуват камера с правоъгълна форма, като дългата ѝ ос е ориентирана север-юг. От източния зид са запазени пет каменни плочи с различна дължина, лежащи хоризонтално на подово ниво – най-дългата е 1,12 м и ширина 0,90 м. Върху тях има пласт от пръст примесен с не много дребни необработени камъни, а върху тях едри, някои обработени в “Г”-образна форма, каменни блокове. Общата запазена височина е 1,40 м. На южната страна открихме три хоризонтално поставени каменни плочи с различна големина, като най-голямата е с размери 1,37 х 1,00 м. По трасето на западната стена открихме само 13 броя разпръснати каменни блокове с различна големина. По трасето на северната стена разкрихме четири големи каменни плочи с различна големина и девет разпръснати каменни блокове с обработени лица, три от които от много фино обработен бял варовик с размери 3,00 х 0,30 х 0,30 и 0,50 х 0,25 х 0,25 м. Това дава основание да се предположи, че най-вероятно е имало вътрешна облицовка, демонтирана още в древността. Предположението ни се подкрепи и от откритото в северния профил, източно от съоръжението, каменно струпване от правоъгълни блокчета от бял и мек варовик, с фино обработени лица. Не е ясен въпросът и за покритието на гробницата.

При окончателно разчистване на съоръжението се очертаха приблизителните му вътрешни размери – 4,00 м север-юг и на 2,00 м изток-запад. От външната страна на камерата, в нейната югоизточна и югозападна част разчистихме дебел пласт от каменен трошляк. В западния и северен профили личат натрупвания от слой пръст и пет тънки слоеве трошляк. Пред южната стена на камерата, на подово ниво в трошляка открихме и петно от горели въглени.

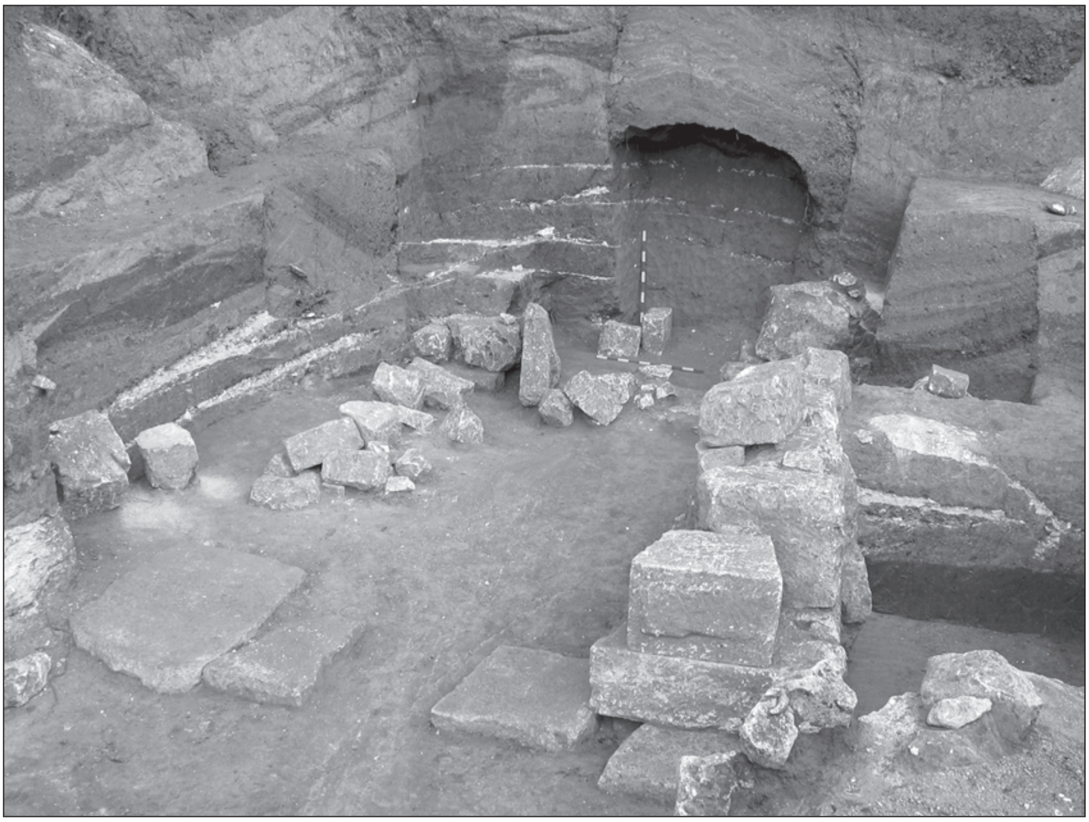

Обр. 3. Поглед от юг към гробницата. Ситуация след приключване на проучванията

Между камъните от струпването и разпръснати в пръстта, но извън границите на съоръжението се откриха фрагмент от устие на амфора, фрагментирана чашка, устие на съд (аскос?), фрагменти от стени на съдове с пластична украса работени на ръка, фрагмент от устие на паница работена на колело, съвсем малко животински кости и множество дребни керамични фрагменти от други съдове също работени на ръка.

Изглежда гробницата е била разрушена и демонтирана още в древността. Наблюденията върху стратиграфията на могилата говорят, че могилният насип е насипван на три могилки, като слоевете са от тъмнокафява и жълта пръст. От намерените фрагменти от съдове бихме могли да дадем една най-обща дотировка на гробното съоръжение IV-III в. пр. Хр.

Литература:

Шкорпил 1898: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Могили. Пловдив 1898.

№ 73. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОРОМИНОВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО, КЮСТЕНДИЛСКА ОБЛАСТ

Лидия Стайкова-Александрова

Спасителните проучвания са проведени от 09.10.2006 г. до 13.10.2006 г. Финансирането е в рамките на проект *Антични паметници от Пороминово* на община Кочериново.

Село Пороминово е разположено сред Кочериновската котловина. На десния бряг на р. Рилска е разположен квартал от селото, а северно от него се намира местността Чалтико. В нея има минерален извор, а на около 500 м северозападно от него – тракийска могила. Тя отстои северно от регистрирания археологически обект в местността Бачо.

Могилата е разположена в равнинна местност, сред обработваеми площи. Поради малките ѝ размери и факта, че е силно обрасла, сега тя е трудно забележима. Могилата има форма на пресечен конус. Периферията ѝ е била отнета при култивация в местността. Отгоре тя представлява площадка, в която има недълбоко вторично вкопаване. Размерита на могилата са: височина – 1,50 м; диаметър – 16 м.

В югоизточния сектор А е положен сондаж-профил в посока изток-запад по линията на очертаното ребро. Той има дължина 8 м и ширина 1,50 м. При проучването на сондажа се установи трипластова вертикална структура от различни видове пръст, вероятно взимана от няколко места. Южно от центъра на могилата е натрупана глина с кафяв цвят, примесена с много едри необработени камъни. Липсват движими археологически артефакти.

№ 74. НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. САЛМАНОВО, ОБЩИНА ШУМЕН

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Село Салманово е разположено на около 15 км южно от гр. Шумен, на десния бряг на р. Камчия. В околностите му са регистрирани две праисторически селищни могили, няколко могилни некропола и селища от тракийската, римската, късноантичната епохи и средновековието.

Могилата е разположена на около 1,5-2,0 км южно от селото, в края на обработваема площ. Самата могила не се обработва, обрасла е с акация. Непосредствено до нея от изток има малка могила с височина около 1,50 м и диаметър около 30 м. Западно на около 100 м има две други могили с височина около 1,50 и диаметър 20-30 м. По сведения на информатори около могилите са засичани петна на жилища. В пространството около могилите се откриват фрагменти керамика от различни епохи.

Върху могилата има два големи и няколко по малки иманярски изкопа. По повърхността се откриват фрагменти керамика.

След отнемане на насипа в източната част на могилата се разкри малка могила от каменен трошляк, върху която имаше струпване от цели и фрагментирани съдове на ръка и колело. След вдигането ѝ се разкри огнище. То е с неправилна елипсовидна форма, в северната и южната си периферия има две петна от тънък пласт горели въглени. Южното петно е смесено с фрагменти луксозна керамика и горели кости, северното е от въглени, фрагменти керамика, много по-малко кости и култови предмети. В централната си част и източната периферия огнището няма въглени. Западната периферия на огнището влиза под профила север-юг. Върху самото огнище се засичат три успоредни линии отпечатъци от летви с ширина 2-3 см и дължина до 2 м, с посока И-З. В огнището бяха засечени 7 дупки за колове. Те, заедно със следите от летви, вероятно са остатъци от погребалната клада.

Гроб 1. Западно от огнището в югозападния ъгъл на кв. 23 се разкри гроб (две паници използвани за урна). В тази си част огнището е нарушено. Не се засичат граници на гробна яма. Двете паници са напукани и фрагментирани. Западно от тях са били положени като дар крив нож и връх на копие, които са силно горели. При вдигане на горната паница (капака) се забелязаха следи от плат полепнал по вътрешната повърхност и остатъци от плат смесен с горелите кости (вероятно костите са били увити в плат преди да бъдат положени в урната) между костите се откриха силно горял железен предмет и желязна двуспирална фибула с остатъци от плат. Платът е от растителен произход най-вероятно лен (тъканта е определена от д-р Иван Чокоев).

Гроб 2. В кв. 33 под петното от въглени, както и под струпването на фрагменти керамика и култови предмети се засякоха очертанията на яма с размери 1,10 х 1,17 м. Ямата нарушава ог-

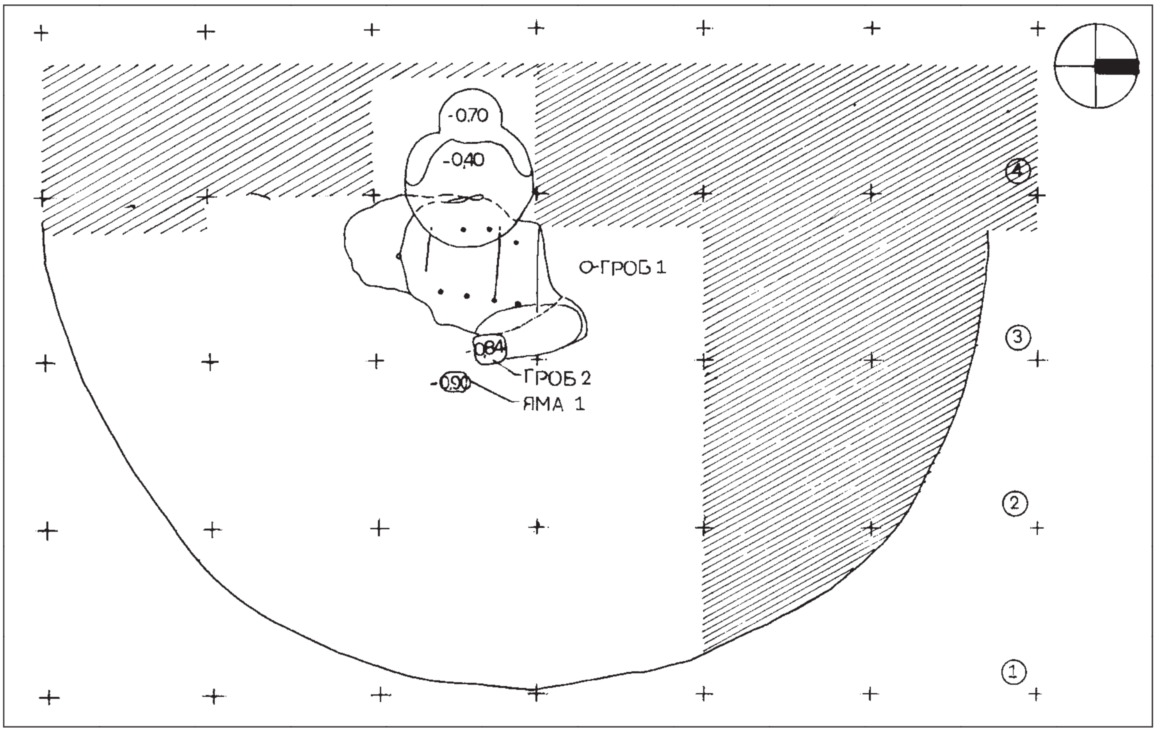

Обр. 1. Общ план на проучените структури в югоизточния сектор на могилата

нището. На дълбочина 0,10 м от повърхността се откри част от долна челюст на дребно преживно животно, изцяло запазена глинена лампа покрита с черен фирнис, със запазен фитил в нея. Фитилът е овъглен и също е от лен, но тъканта е много по-финна от тази в гроб 1. Лампичката е положена с дъното нагоре. В дълбочина се откриха бронзова игла, култови предмети, фрагменти керамика, дребни въглени. На дъното на ямата се разкриха две купчинки от горели кости, стъклени мъниста, желязна фибула, глинени култови фигури, сребърна верижка (фрагмент), сребърна тръбичка и малко фрагменти керамика. Всички открити предмети са силно горели. При дъното гробната яма се стеснява и има кръгла форма.

Източно от огнището се разкри вкопаване. То има правоъгълна форма със заоблени ъгли, размери 0,70-0,90 м (Яма 1). Вкопана е в материка и основната скала на дълбочина 1,12 м. Дъното е равно и се разширява до 1,10 м. Насипът е от смесена пръст с черен цвят. На дълбочина 0,80 м се разкриха нахвърляни фрагменти от андирон, част от животински череп, малко керамични фрагменти, идентични с керамиката от насипа на могилата и прешлен за вретено.

Под каменната могилка и огнището се разкри вкопаване – гроб 3 (символичен). Той е с формата на два долепени кръга с размери 4,80 х 3,80, дълбочината му е 1,00 м на запад и 0,50 м на изток. По периферията му има малки вкопавания. В него на дълбочина 0,10 м се откри слитък от силно горели и корозирали железни копия, вероятно 3 или 4 и бронзова тока от конска сбруя. Намерени са също силно корозирал и фрагментиран бронзов шлем – халкидски тип и 3-4 корозирали и фрагментирани железни върха за копия със следи от горене. Насипът на вкопаването е смесен с дребни въглени и фрагменти керамика.

Откритата в могилата керамика може да бъде разделена на 3 групи.

1. Керамика от огнището и от гроб 1 и 2 – 41 съда, работени на ръка и колело с най-различно функционално предназначение;
2. Керамика от символичния гроб – фрагменти от съдове, на ръка и колело, без цели форми и без наличие на фрагменти от съдовете от огнището;
3. Керамика от насипа на могилата – фрагменти със силно нарушена повърхност, от същия период като керамиката от огнището.

Освен местната керамика е открита и вносна – чернофирнисова керамика и тасоска амфора. Тя се датира в IV–III в. пр. Хр. Подобна е керамиката от Мадара – Могила 1, от некропола при Янково, от некропола на Аполония и др.

Като цяло досега откритият материал ни дава датировка IV–III в. пр. Хр.

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ТРОШКА МАХАЛА КРАЙ ГР. ВЪРБИЦА – МОГИЛА 1

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Некрополът е разположен в североизточните покрайнини на гр. Върбица в местността Трошка махала (или Черешака). Шкорпил споменава за около 20 могили, в една от които през 1885 г. е разкрита гробница. До момента са останали 12 могили с различна големина и с височина от 1 до 6 м.

Могила 1 е разположена в западната му част, като образува група с още две по-малки могили. Най-голямата от трите е с височина от около 6 м и диаметър 37 м, а другите две са с височина до 1,50 м и диаметър 6-8 м.

Могила 1 е обрасла с трева и ниски храсти. На няколко места личат иманярски изкопи. В южната ѝ част е отнемано от насипа и могилата има по-разлат вид. Пръстта е с червеникав цвят и по състав е глинеста, примесена с пясък, дребни речни камъни и чакъл.

Разкопките се проведоха в източната част на могилата като се работи основно в кв. 3, 13, 23, 04, 4, 14, 24, 5, 15 и 25. В кв. 4 и 14 беше засечено нарушаване на могилния насип. В профила север-юг се засекоха три малки могили, обединени под общ могилен насип. Откритите фрагменти керамика датират могилния насип в IV–III в. пр. Хр.

№ 76. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР СБОРЯНОВО ПРЕЗ 2006 ГОДИНА

Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников

Проучванията през сезон 2006 имаха за акцент обогатяване на данните за развитието на устройствената структура, укрепителната система и културната хронология на гетския град.

I. Южна крепостна стена (ЮКС) и сграда в сектори 200-201. Продължи разчистването на деструкциите в пространството между *зид* 1 и ЮКС на изток. Стена, затваряща „помещение В” не беше доловена. Под основната линия на разсипа от *зид* 1 се документира ивица от въгленчета – индикация за дървено ”подово” ниво над *зид* 1 и ЮКС. Окончателно се изясни, че *зид* 1 и ЮКС са фундирани в пласт от кафява, трамбована глинеста пръст, съдържаща кремъчни артефакти, фрагменти от праисторически съдове, мазилка и кости – останки от съществувалото тук праисторическо селище. Южното лице на *зид* 1 показва, като цяло, един добър градеж, доказващ конструктивната му функция в комплекса и съоръженията свързани с ЮКС. Около т. 201/15, основата на вътрешното лице на ЮКС е изградена от два реда големи камъни и квадри. Тук ясно се разграничава фуга по цялата вертикала на лицето.

Тя вероятно е от типа на документираните вече в кв. 200/23 и 215/5 конструктивни фуги, разграничаващи отсечка с дължина 12,50 м. Стената вероятно е била изграждана последователно на такива отсечки. В кв. 201/4 и 9 бе разграничена частично връзката между *зид* 1 и каменна конструкция широка около 4,30 м, с добре изградено лице на север в 3-4 реда от средни и големи камъни. Деструкциите и артефактите сочат, че тази „стъпка” е изградена върху изчистения до скалата терен през ранноелинистическата епоха. В този участък е осъществена връзката между идващата от изток вътрешна крепостна стена и комплексът на запад.

В помещение А беше отнет разсипът на *зид* 1 и се откри южното му лице от големи камъни, положени върху материка. Наблюденията в сондаж (А) в кв. 201/7, потвърдиха, че *зид* 1 е фундиран в траншея вкопана в трамбованата глинеста пръст, съдържаща останки от праисторическото селище, като северното лице е положено на по-високо ниво.

II. Западен квартал. Секторът беше разширен на север в кв. 259/2 за проследяване на крепостната стена, открита през 2005 г. В централната част на кв. 259/7 беше открита само част от нея, запазена на нивото на помещението, затрупано от деструкциите на стената в кв. 259/12. При разчистването му бяха открити смачкан на място кошеровиден съд, под него сред късове стенна и таванна мазилка два глинени и каменен прешлен за вретено, глинена чашка и камък, използван за гладилка. Наблизо, до лицето на стената, сред мазилката се откри цяла кана. Данните от комплекса подсказват, че вероятно се касае за помещение с жилищен характер, свързано конструктивно с масивно, дълго използвано глинобитно съоръжение, определимо като пещ.

Разчистването пред западното лице на стената в кв. 259/12, 17, на юг от отводнителния канал, потвърди, че тя е фундирана върху деструкции от ранноелинистическата епоха. Лицевият градеж на стената и ширината ѝ около 2,20 м контрастират с основната крепостна стена на цитаделата и имат най-близки паралели в укрепителните съоръжения на гетското селище при Сату Ноу, възникнало във втората четвърт на III в. пр. Хр. (Conovici, Irimia 1999).

В кв. 259/17 и 22 постепенно се очерта линия от лицеви камъни по продължение на източното лице на стената и друга – перпендикулярно на нея, на изток/югоизток. Тя се проследява на югоизток на разстояние над 5 м.

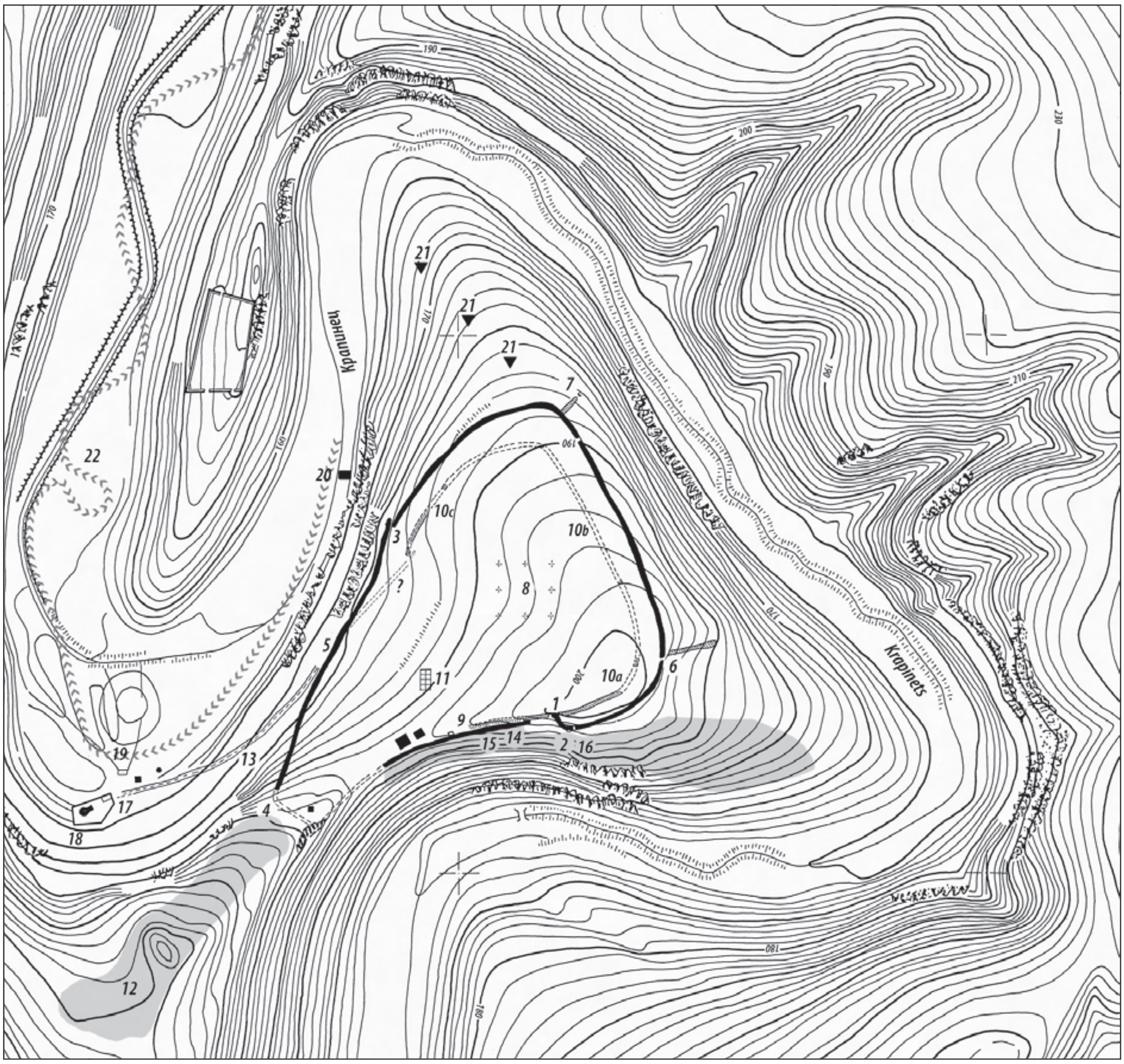

Обр. 1. Общ план на града: **1.** *Южна порта (ЮП);* **2**. *Кула при ЮП;* **3**. *Северна порта (СП);* **4**. *Предполагаема Югозападна порта;* **5**. *Предпологаема Западна порта;* **6.** *Южната диатейхизма (ЮД);* **7.** *Северна диатейхизма (СД);* **8.** *Централен изкоп (ЦИ);* **9.** *Сграда в сектори 200-201;* **10**. *Вътрешна крепостна стена (ВКС);* **11.** *Сектор 168;* **12. З***ападен квартал;* **13**. *Път към изворите;* **14**. *Керамични пещи.* **15**. *Работилница за костени изделия;* **16**. *Голям жилищен комплекс;* **17.** *Резервоар-чешма;* **18.** *Светилище при Демир Баба теке;* **19.** *Жилищни структури на север от светилището;* **20.** *Диатейхизма № 3;* **21.** *Сондажи;* **22**. *Езерото „Дипсиз гьол";* ▨ *Квартали извън цитаделата*

Предположнието, че каменните струпвания в сондажи 2 и 3 от 2005 г. принадлежат на крепостни съоръжения, провокира свързването им с комплекса в сектор 259. Очертаха се две струпвания с интересни данни – в кв. 264/6-7, 11 и в южната половина на кв. 264/11. В СИ ъгъл на кв. 264/6 се открои блок с форма на правилен паралелепипед, с много добре обработени страни. Върху горната рустицирана повърхност, на късата страна има много добре одялан кант, разграничен и върху страницата.

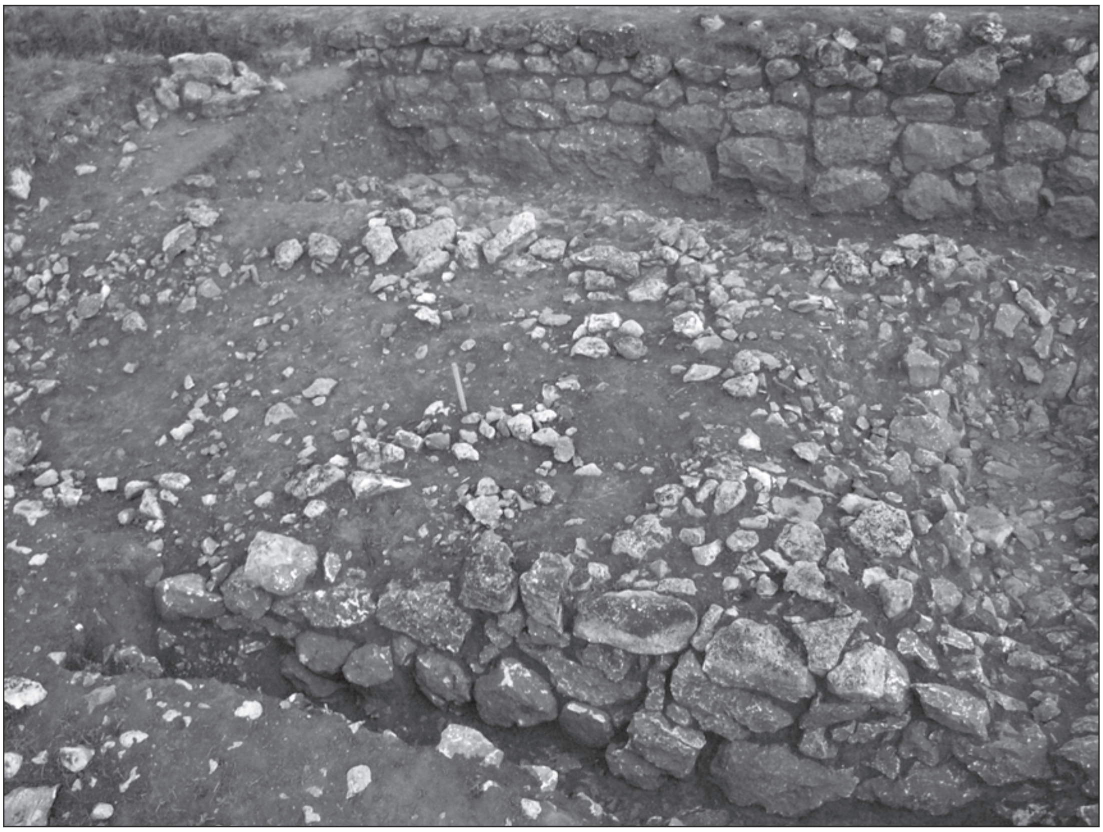

Обр. 2. Сектор I – комплекс при ЮКС. На заден план фугата в ЮКС

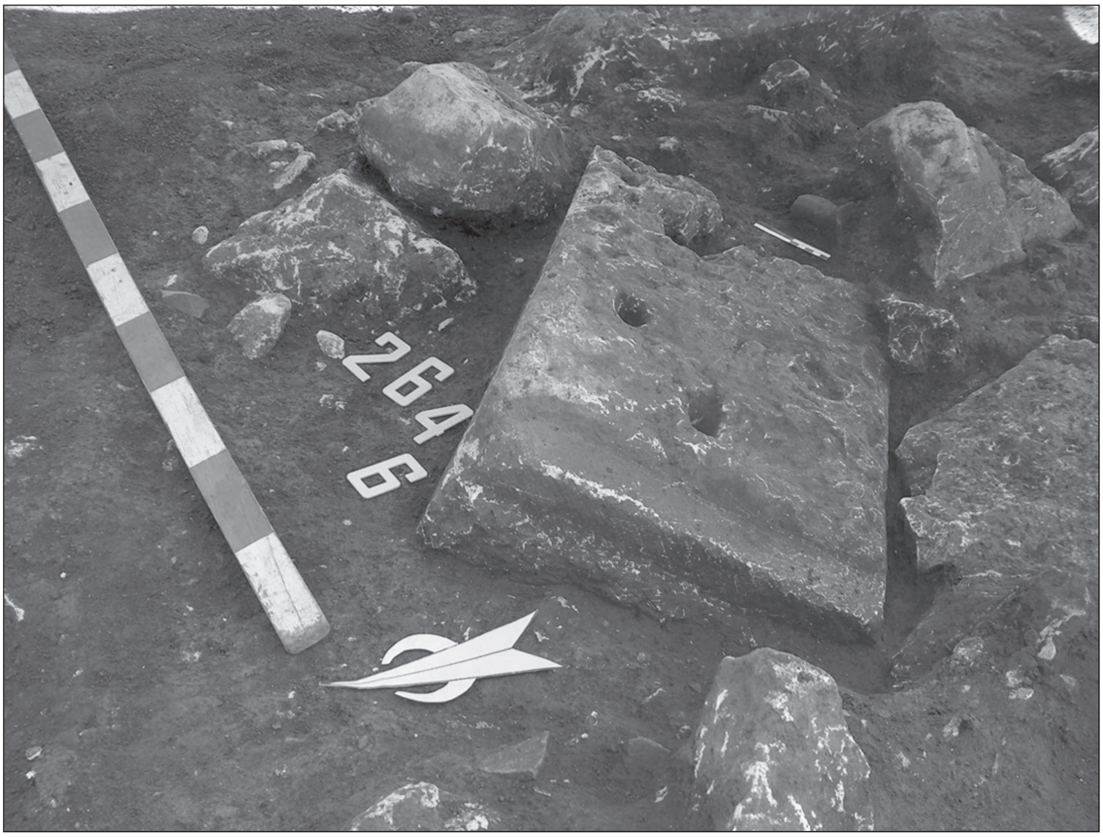

Обр. 3. Сектор II – Западен квартал. Квадра от руините на кула

Блокът е ъглов елемент от кула или бастион. Този тип оформление е характерен за крепостите от Егейския басейн през IV-III в. пр. Хр. (Adam 1982). В кв. 264/11 няколко камъка с ясно оформени лица, подредени в линия върху материковата основа вероятно са част от това съоръжение. Железен връх за стрела на катапулт потвърждава тази идея. Тасоски амфорен печат, с дата около 300 г. пр. Хр., сочи приблизителна дата на строителството или използването на съоръжението.

III. Южно подградие – Сграда в сектор 222. Проучванията на комплекса през 2006 г. продължиха с: изчерпване на културните напластявания в очертанията на стените, разкрити през 2004-2005 г.; с доизчерпване на културните останки в югозападния ъгъл на кв. 222/21; с проучване и на изток, в кв. 222/18, 23.

В кв. 222/21 фрагмент от есхара с врязана украса затвърди предположението от сезон 2005 г. за вероятността тя да е била разположена на втория етаж. В кв. 222/17-222/22 беше потвърдено наблюдението за значителна дебелина на пласта. Източният надлъжен зид на комплекса беше откроен още по-добре. Под него се откри глинобитно огнище, изградено на материка, което сочи два периода от развитието на комплекса.

Доразчистването в югозападния ъгъл на кв. 222/21 и на запад от него откри още находки и утвърди идеята, че в този изкуствено дооформен участък е имало стопанско помещение, свързано с основната сграда. В кв. 221/25, до западната стена, сред късове мазилка, бяха разчистени фрагменти от амфори с остри ломове, сред тях и амфорна дръжка с печат на Синопе от 80-те години на III в. Тези деструкции вероятно са от втория (?) етаж над основните помещения в кв. 222/16-17, 21-22. Отнетите пластове в кв. 222/18 и 23 показаха, че комплексът е развит и на изток, а площта и плановата му структура нарастват и сочат по-сложен характер. В ЮИ част на кв. 222/22 са разчистени три стъпала изсечени в материковата скала.

Впечатлява броят и функционалният репертоар на чернофирнисовите съдове. Фрагмент от келтски графитен съд добавя нов щрих към въпроса за келтското присъствие в града и региона през елинистическата епоха.

IV. Селищна могила Демир баба теке (СМДБТ) – каменно съоръжение. В централната част на съоръжението са разкрити два обработени камъка, разположени в редица перпендикулярно на надлъжните стени на помещението. Разкрит беше и трети, на югоизток от тях, добре оформен от всички страни. Вероятно камъкът е основа на дървена опорна греда, тъй като отгоре има дупка. Все още няма ясни данни за датиране на конструкцията и определяне на функциите ѝ.

V. Сектор 241. Сондажът е заложен в участък, в който се очакваше да се открият и двете лица на стена, разположена по ръба на провлака. В кв. 241/17 е разчистена част от вътрешното лице на стена, изградена от ломени и грубо оформени камъни, без спойка, в шест реда. Най-долният ред лежи върху сбита глинеста пръст. До тази дълбочина пръстта е пепелява, примесена с материали от късната античност, римската и елинистическата епоха.

В южния изкоп са разчистени камъни само в един ред и пласт дребни ломени камъни, отделени с пласт кафяво-черна пръст.

Литература:

Adam 1982: J.-P. Adam. L'architecture militaire grecque. Paris, 1982.

Conovici, Irimia 1999: N. Conovici, M. Irimia. Sistemul defensiv al davei getice de la Satu Nou – Valea lui Voicou. – In: Studia in honorem Ion Niculiță. Chişnău, 1999, 196-211.

№ 77. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРЕЗ 2006 Г.

Никола Тонков

През 2006 г. бяха извършени геофизични проучвания на шест надгробни могили. Използван беше електросъпротивителният метод. Той има най-дълга история в проучванията на археологически обекти. Неговата теория е добре изложена в обширната специализирана литература за приложението на геофизичните методи в геологията, откъдето всъщност е адаптирана за целите на археологията. Методът се основава на фундаменталното свойство на почвите и скалите, изграждащи земната повърхност – да се държат като електрически съпротивления при протичане на ток през тях. Това свойство зависи от редица фактори, сред които най-важни са съдържанието на влага в порите и наличието на глина, а оттам и на свободни йони. Например, увеличението на наситеността с вода и на минерализацията водят до намаляване на съпротивлението, докато присъствието на плътни магмени или седиментни скали – до обратния ефект. С други думи, каменните основи на стени ще предизвикат повишение на съпротивлението, докато един ров запълнен с глина – понижение. При електросъпротивителните проучвания, електрическият ток се пропуска в земята чрез два захранващи електрода А и В, като други два, М и N, измерват получената потенциална разлика. Резултантната величина $\rho_{пр}$ (ohm. M) = к.ΔU/I, функция на силата на тока (I), напрежението (ΔU) и един коефициент, зависещ от геометричната конфигурация на електродите (к), наречена привидно електрическо съпротивление ($\rho_{пр}$), е "обемен" показател, носител на информацията за характера на наслагите в дълбочина.

При провеждане на измерванията бяха използвани електродни схеми Венер-Шлюмбереже и дипол-дипол. Използвани бяха няколко различни дължини на електродните конфигурации, за да се добият данни за различни дълбочини от могилните насипи. Разстоянието между приемните електроди MN и стъпката на измерване беше постоянно – 1 м. Мрежата на измерване беше правоъгълна, при по ниските (до 3 м) могили или радиална, съобразена с характерната осева симетрия на по-високите. В зоните с регистрирани аномални стойности на привидното съпротивление бяха провеждани детайлизационни изследвания. Те се състоят в „сгъстяване" на проучвателната мрежа и в измерване на т. нар. дълбочинни профили. При последните се използват 9, 10 и повече дължини на захранващата линия на електродна схема Венер-Шлюмберже. Резултатите се обработват с инверсионната програма Res2dinv на фирмата Geotomo Software, която като резултат дава реален модел на разпределението на електрическото съпротивление, и съответно на смутителите, в дълбочина.

Описаната по-горе методическа схема е доказала своята ефективност при проучването на вече над 150 могили във всички краища на България, при което са открити някои от емблематичните за археологическата наука тракийски гробници и богати гробове – тези от Гинина могила и могила № 13 от некропола при с. Свещари, от Малката могила и могилите Биньова, Оструша, Голяма Арсеналка и Светица от некропола при Шипка-Шейново и др.

1. Геофизично проучване на голямата могила в местността Тартерица край гр. Пирдоп.

Могилата се намира на около 1 км източно от Пирдоп, с височина – около 9 м и диаметър – около 50 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на каменно гробно съоръжение, за да могат да се планират предварително археологическите разкопки за тяхното най-ефективно провеждане (в частност – начина на използване на земекопна техника). При извършените проучвания не бяха регистрирани данни, които да ни дадат основание да предполагаме наличието на съоръжение от типа на монументалните гробници открити при Свещари, Шипка-Шейново или Старосел. Извършените по-късно разкопки, ръководени от Д. Агре, потвърдиха направената прогноза.

2. Тракийска надгробна могила при с. Старо село, община Тутракан.

Могилата се намира в центъра на с. Старо село. Височината ѝ е около 4 м, а диаметърът – около 40 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на каменно гробно съоръжение (гробница), което би обосновало финансирането на археологически разкопки на могилата и впоследствие превръщането ѝ в туристически обект. Не бе регистрирано наличието на гробница или каквото и да е друго каменно съоръжение, което би представлявало археологически интерес (Обр. 1). Ето защо, на този етап, разкопки на могилата не се предвиждат.

3. Голямата могила при с. Продановци, община Самоков.

Могилата се намира на около 200 м западно от центъра на с. Продановци. Височината ѝ е около 12 м, диаметърът – около 60 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на гробно съоръжение, което би оправдало финансирането на планови археологически разкопки на една толкова голяма могила. Геофизичните изследвания регистрираха аномалия, подходяща за проверка с археологически разкопки, в югозападната периферия на могилата (Обр. 2). Археологическите разкопки на могилата са планирани за 2007 г.

4. Тракийски надгробни могили до с. Оризово, община Братя Даскалови.

Некрополът от около 15 могили се намира на около 500 м западно от последните къщи на с. Оризово, непосредствено на север от асфалтовия път за с. Опълченец.

Целта на проучването беше да се установи наличието на аномални обекти в някоя от измерените могили, за да се насочат археологическите разкопки, като при това се помогне и за избора на методиката на тяхното провеждане.

Електросъпротивителните изследвания включиха три могили:
Голямата могила: височина – около 4,50 м, диаметър – около 30 м;
Могила 1: височина – около 2,50 м, диаметър – около 30 м;
Могила 2: височина – около 1,50 м, диаметър – около 25 м.

Единствено при проучването на могила 2 беше регистрирана една аномалия западно от центъра ѝ. Аномалията не беше достатъчно интензивна, за да предполага наличието на каменна конструкция. Все пак, тя бе приета за перспективна от археологическа гледна точка, поради факта, че имаше сравнително правилните очертания в план на квадрат със страна 4 м (Обр. 3). Археологическите разкопки проведени от ст.н.с. М. Тонкова започнаха от тази могила. Установено беше, че причина за регистрираната аномалия е плитко разположена локална нееднородност с различни характеристики от останалата част на насипа и образувана в самия процес на натрупване на могилата.

Литература:

Тонков, Катевски 1996: Н. Тонков, И. Катевски. Геофизично изследване на могили от некропола при Шипка-Шейново. – В: Първи международен симпозиум „Севтополис. Надгробните могили в Югоизточна Европа“, 2. В. Търново, 1996, 122-128.

Тонков 2001: Н. Тонков. Геофизично проучване на тракийски надгробни могили в Казанлъшко – Годишник на археологическия институт и музей, 1, 2001, 253-268.

Франтов, Пинкевич 1966: Г. Франтов, А. Пинкевич. Геофизика в Археологии. Ленинград, 1966.

Aitken 1974: M. Aitken. Physics and Archaeology. 2nd edn. London, 1974.

Clark 1990: A. Clark. Seeing Beneath the Soil. London, 1990.

Katevski 1986: I. Katevski. Etude geophysique d’une necropole Thrace sous tumulus en Bulgarie du nord-est. – In: Y. Liritzis, T. Hackens (Eds.). Proceeding of the First South-European Conference on Archaeometry, PACT, 15, Louvain-La-Neuve, 1986, 169-173.

Tonkov 1996: N. Tonkov. Geophysical Survey of Tumuli in The Valley of the Kings, Central Bulgaria. Prognosis and Archaeological Evidence**.** – Archaeological Prospection, 3, 1996, 209-217.

Tonkov, Loke 2006: N. Tonkov, M. H. Loke. A resistivity survey of a burial mound in the 'Valley of the Thracian Kings'. – Archaeological Prospection, 13, 2006, 129-136.

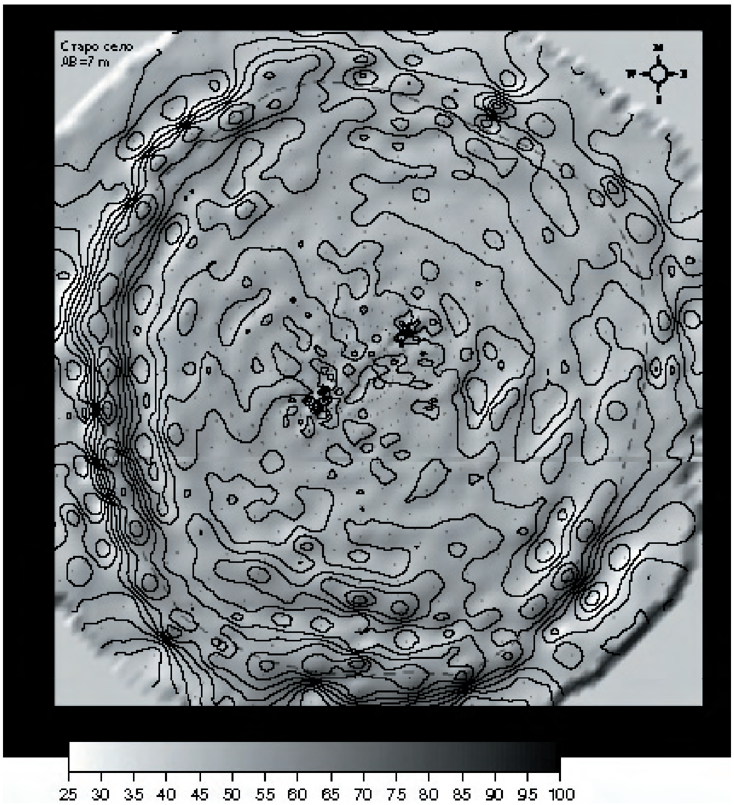

Обр. 1. Старо село. Карта на привидното електрическо съпротивление [ohm. m]

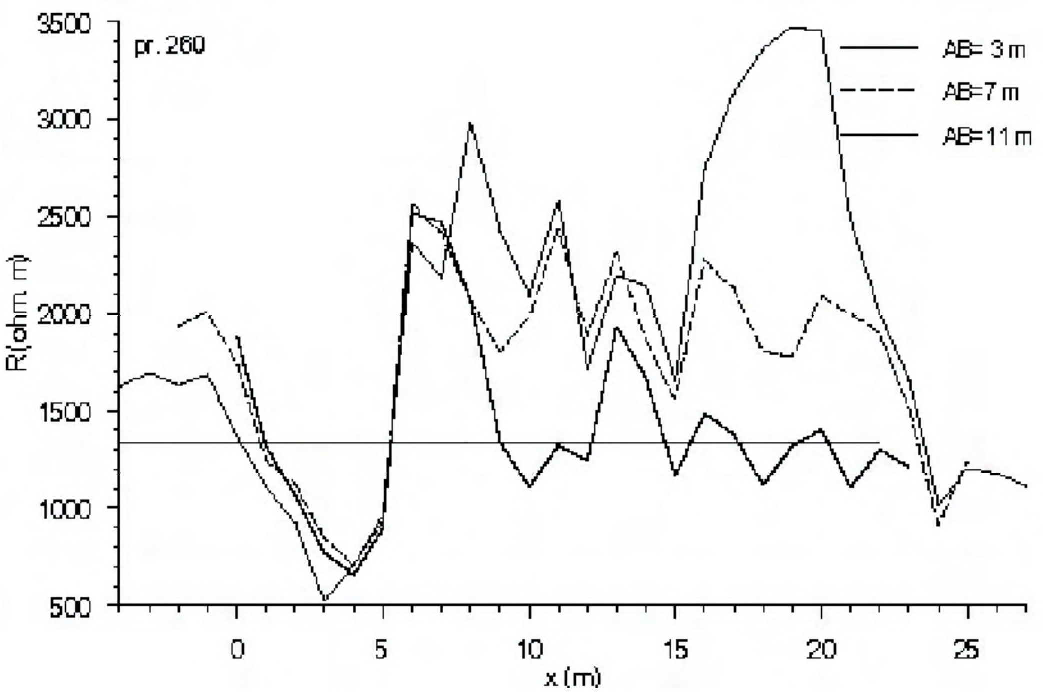

Обр. 2. „Голямата могила" при с. Продановци.
Криви на привидното електрическо съпротивление по пр. 260^{g}

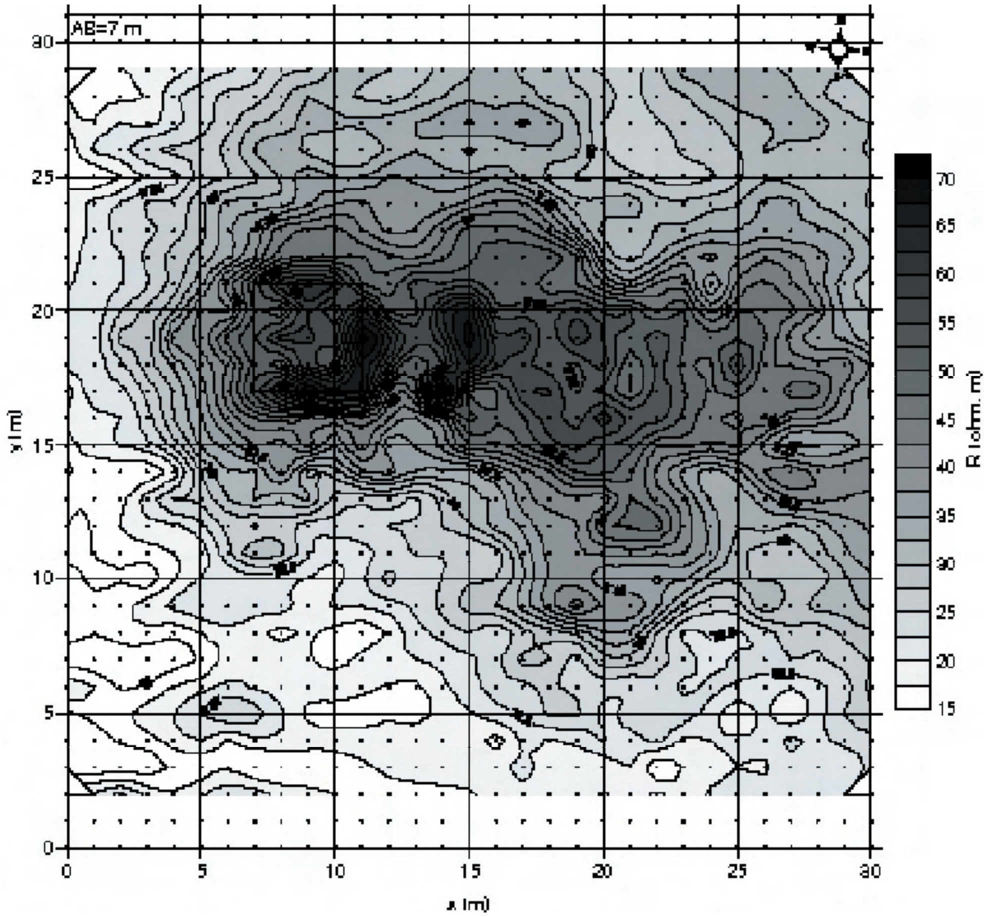

Обр. 3. Оризово, могила 1. Карта на привидното електрическо съпротивление

№ 78. ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ – ОБЕКТ *ДВОРА* В ЦЕНТЪРА НА БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО

Милена Тонкова, Пламен Караилиев

Археологическата кампания на обект *Двора* през 2006 г. беше подчинена на следните цели: да бъде довършено проучването на структурите от предишния археологически сезон и най-вече да се разшири проучваната площ в източна и западна посока с цел изясняване границите на ямното поле. Сектор II беше разширен в източна посока с площ от 700 кв. м. Беше избран и друг терен в близост до реката, наречен сектор „Запад", отстоящ на 30-50 м от сектор I, където по време на теренни обхождания в предишните години беше откривана керамика както от късножелязната епоха, така и от средновековната епоха. Тук бяха направени шест контролни линии с булдозер, отстоящи на около 4 м една от друга.

През кампанията от 2006 г. бяха проучени 40 ями, принадлежащи на ямното светилище, както и структури от средновековната епоха – гробове, землянки, яма с човешки останки. Последните са открити в новосъздадения сектор „Запад".

Резултати от проучването на ямното светилище от V-IV в. пр. Хр. в сектор II.

Сред проучените комплекси се откроява яма 40, в която наблюдаваните в светилището култови действия, свързани с жертвоприношения на хора и на животни, достигнаха своеобразен апогей. Тук бяха разкрити останки от жертвоприношения на дете на възраст 1,5-2 г. и на кон, най-близко стоящото животно в йерархията на вярванията на древните траки. Детският скелет е в пълен анатомичен порядък. Тялото е поставено близо до дъното, върху пласт от пръст с много въглени и керамични фрагменти. Това е първото действие след изкопаването на ямата. Непосредствено върху телце-

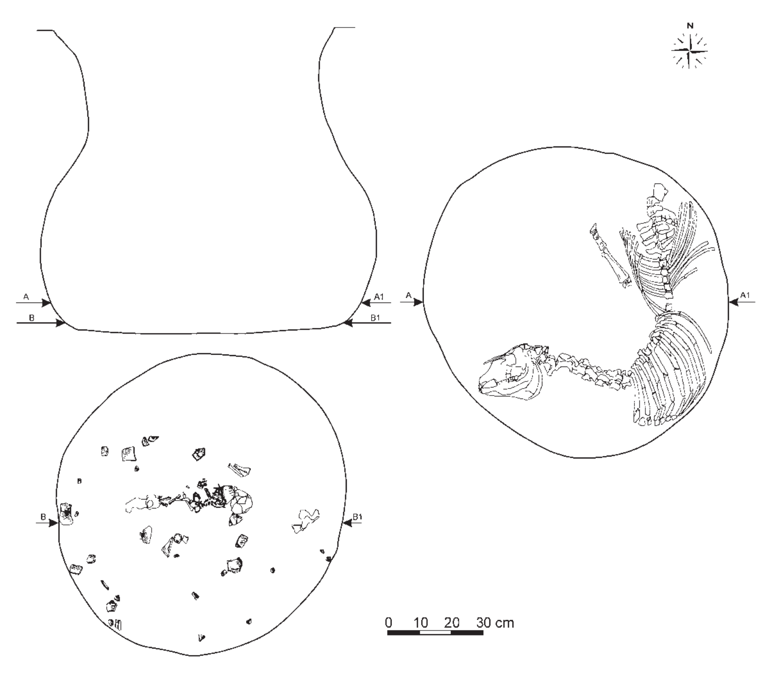

Обр. 1. Яма 40: скелети на дете и на кобила. Ситуационен план

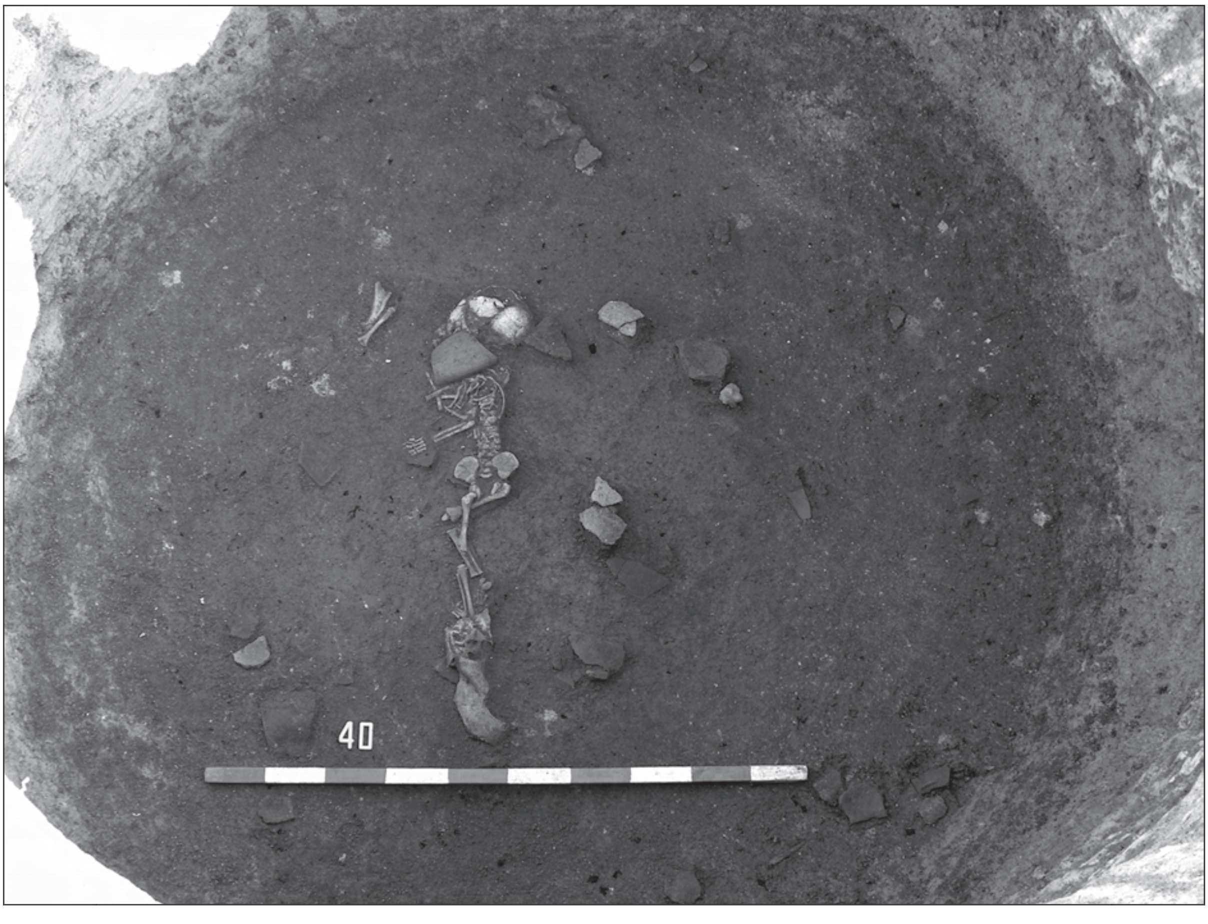

Обр. 2. Яма 40: скелет на дете

то са хвърлени или поставени множество фрагменти от съдове, сред които голям фрагмент от паница, който закрива част от черепа. Тялото на детето е покрито с пласт от пръст с дебелина 0,20 м с черен цвят и органични останки (зърна от пшеница), въглени и керамични фрагменти. В него има и много животински кости от домашни и диви животни – говедо, свиня, овца, коза, куче, фазан и жерав (последните са единствени в рамките на светилището). На това ниво е хвърлено тялото на кобила на 9 години с липсващи крайници (запазена е само долната част от предния ляв крайник). Гръбнакът е пречупен (възможно и при хвърлянето в ямата, тъй като тялото е паднало от височина 2 м). Описаната яма може да се възприеме като организиращ център на ритуалите в този участък на светилището. Тук през сезон 2005 бяха открити много на брой ями с пепелни пластове и хромели.

В яма 44 е документирано струпване от фрагментирани съдове правени на ръка. Те се отнасят към периода V-IV в. пр. Хр. Ямата се намира непосредствено до участъка, в който през 2005 г. бяха проучени останки от глинобитна постройка с олтар и открити на място на древното ниво други два цели съда правени на ръка. Връзката между пълнежа на яма 44 и дейностите на този терен е очевидна.

В разширението на сектор II в източна посока бяха проучени 20 ями. В този новооткрит участък съоръженията са с по-ниска концентрация на археологически материали.

В характеристиката на пълнежа на ямите бяха наблюдавани същите акценти, като при проучването през 2005 г. На първо място това е наличието на пепелен слой от 0,50 – 0,70 м в горната част на ямата. Това е последният, завършващ етап в ритуала, съответстващ на затварянето на ямата. Освен него, във всички ями има и много въглени, следи от извършваните ритуали с огън. Практикуването на земеделски култове е подсказано чрез резултатите от палеоботаническите изследвания, а именно документирани са растителни останки в пълнежа на почти всички ями, макар и в неголямо количество. Установено е разнообразие във видовия им състав и доминиране

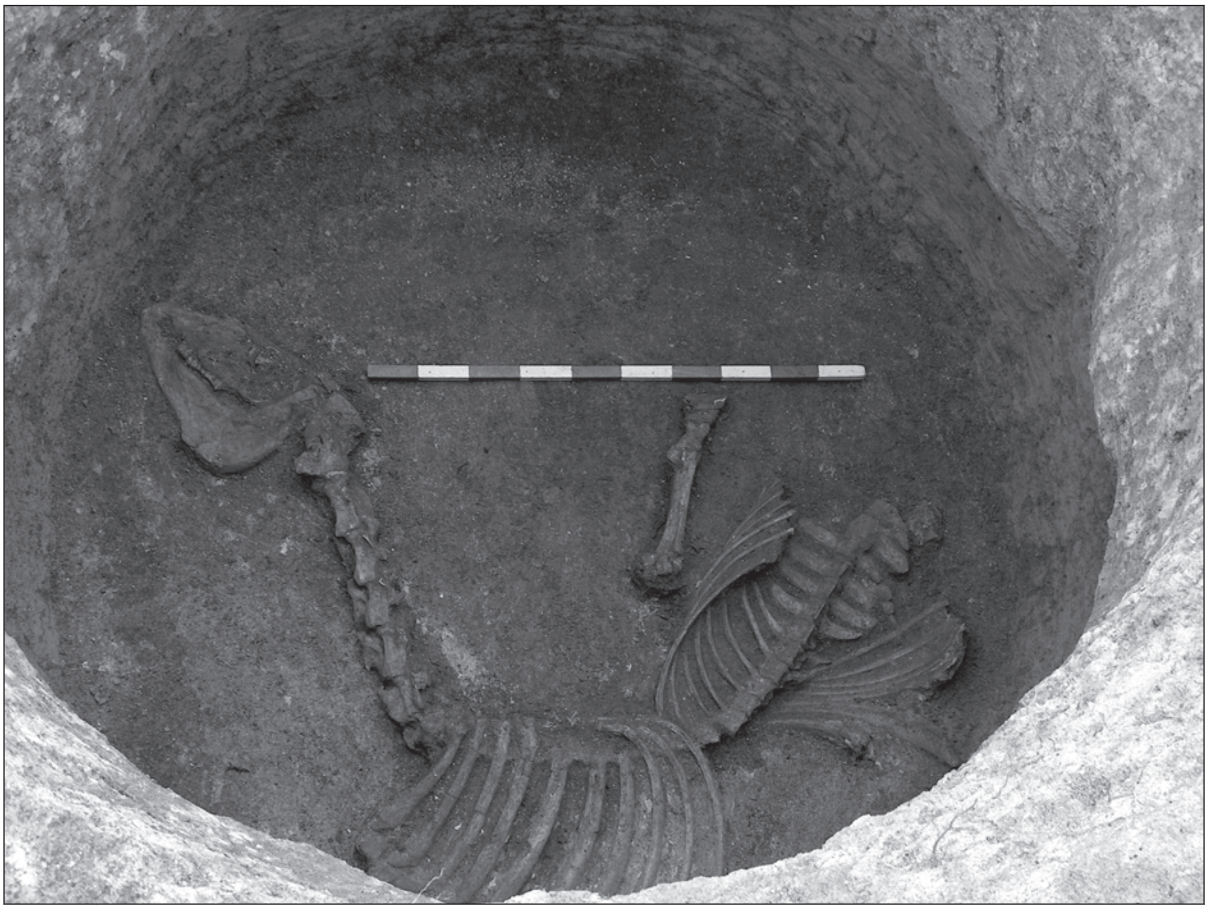

Обр. 3. Яма 40: скелет на кобила

на еднозърнеста пшеница. Овъглената дървесина в ямите е най-често от дъб, но се среща и леска, елша, топола, както и черен бор, срещащ се в по-ниските части.

В ритуалните ями бяха открити и няколко метални находки – кнебел от юзда на кон от втората половина на V – средата на IV в. пр. Хр. (тип IV по класификацията на W. Werner), както и бронзов пръстен и гривна от класическата епоха. Сред находките са и няколко фрагмента от транспортни амфори от втората половина на V и IV в. пр. Хр., от гръцки чернофирнисови съдове от IV в. пр. Хр., фрагменти от съдове, правени на колело и на ръка, както и късове от преносими огнища, кирпичи, по-рядко от мазилки. Ямите с повече материали са 33, 40, 44, 46, 64, 65.

Проучените през сезона комплекси се отнасят към времето на функциониране на светилището във втората половина на V до края на IV в. пр. Хр.

Резултати от проучването на ямите от късножелязната епоха в сектор „Запад”. Бяха проучени 10 ями от късножелязната епоха и съоръжения от средновековната епоха. Ямите от късножелязната епоха имат същите характеристики, както и в досега проучваните сектори I и II на обект „Двора”. Всички са с разширяващи се към дъното стени, пълнежът им е еднороден или с по-сложна стратиграфия. В три от тях бяха открити по-големи струпвания от керамични фрагменти, сред които почти изцяло запазена каничка със сив цвят, правена на колело, както и множество фрагменти от питос. Вносните материали – фрагменти от амфорна тара, се срещат по-рядко.

Съоръжения от средновековната епоха в сектор „Запад”. Те са сред най-важните резултати от проучвания сезон. Бяха открити останки от две жилища – полувкопани землянки, както и три гроба със скелети в изпънато положение без инвентар. Селището е съществувало в периода X-XII в. От голямо значение е откриването на яма, в която бяха документирани два скелета на млади мъже (на 18 и на 25 години) и депозит от над 10 железни оръдия на труда. Сензационно беше откриването на стрела между прешлените на един от тях, категорично доказателство, че човекът е бил убит. Според наблюденията на антрополозите убит се оказа и вторият индивид, загинал най-вероятно от посичане в участъка на дясната теменна кост с твърд, остър предмет (меч?, сабя?). Въз основа на керамичните фрагменти и железните оръдия на труда, открити в ямата, тя се датира в края на XI – началото на XII в. Разкритата ситуация е уникална и документираният ритуал тепърва ще търси обяснение. Може да се предположи, че става въпрос за отделна етническа група сред местното християнско население, при която съществуват все още езически елементи в погребалния обряд.

Литература:

Tonkova 1997: M. Tonkova. Un champ de fosses rituelles des Ve-IVe s.av. J.-C. près de Gledacevo, Bulgarie du Sud. – In: “The Thracian World at the Crossroads of Civilisations” 1. Proceedings of the Seventh International Congres of Thracology (Constanta – Mangalia – Tulcea, 1996). Bucarest, 1997, 592-611.

Tonkova, Savatinov 2001: M. Tonkova, S. Savatinov. Thracian Culture of the Late Iron Age. – In: “Maritsa-Iztok”, Archaeological Research, V. Radnevo, 2001, 95-127.

Tonkova 2003: M. Tonkova. **Late Iron Age Pit-Sanctuaries in Thrace:** The contribution of the studies at Gledacevo. – Thracia 15, 2003, 478-504.

Тонкова 2005: М. Тонкова. Проблемът за човешкото жертвоприношение в Тракия. – В: Г. Китов, Д. Димитрова (ред.). Земите на България – люлка на тракийската култура, 2. София, 2005, 67-73.

№ 79. ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1 ОТ ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ В М. БОСТАНЛЪКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРИЗОВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Милена Тонкова, Явор Иванов

През 2006 г. беше извършено археологическо проучване на могила № 1 от некропол от 15 могили, намиращ се в м. Бостанлъка, непосредствено на запад от с. Оризово. Могилите са в обработваема земя, като някои са почти унищожени от земеделските дейности и едва личат на терена. Проучването е предшествано от геодезично заснемане на некропола от А. Каменаров. Бяха документирани и три концентрации от дребни камъни, разсипи от настилката на античен път. На три могили – № 1, № 2 и на т. нар. Голямата могила (№ 15), която е с височина 3,50 м и диаметър 27 м, беше направено геофизично проучване от инж. Н. Тонков от НАИМ-БАН. В могила № 1 беше установена аномалия с линейни размери, което предопредели нейното археологическо проучване.

Могила № 1 е с височина 2,5 м и диаметър 38 м.

През центъра на могилата беше оставен стратиграфски профил с посока север/юг. В западната част, в участъка, в който е регистрираната аномалията, се заложи сондаж за изясняване на нейния характер. Оказа се, че тя е предизвикана от насип с по-сбита пръст, без археологически материали. В източната част започна отнемането на равномерни пластове с булдозер. Близо до повърхността, в пласт с тъмносива пръст, в структура с неправилна форма и стесняващи се към дъното стени и размери 5х4 м и дълбочина 0,40 м бяха открити фрагменти от съдове с груба структура, правени на ръка и фрагмент от керемида. Структурата беше интерпретирана като

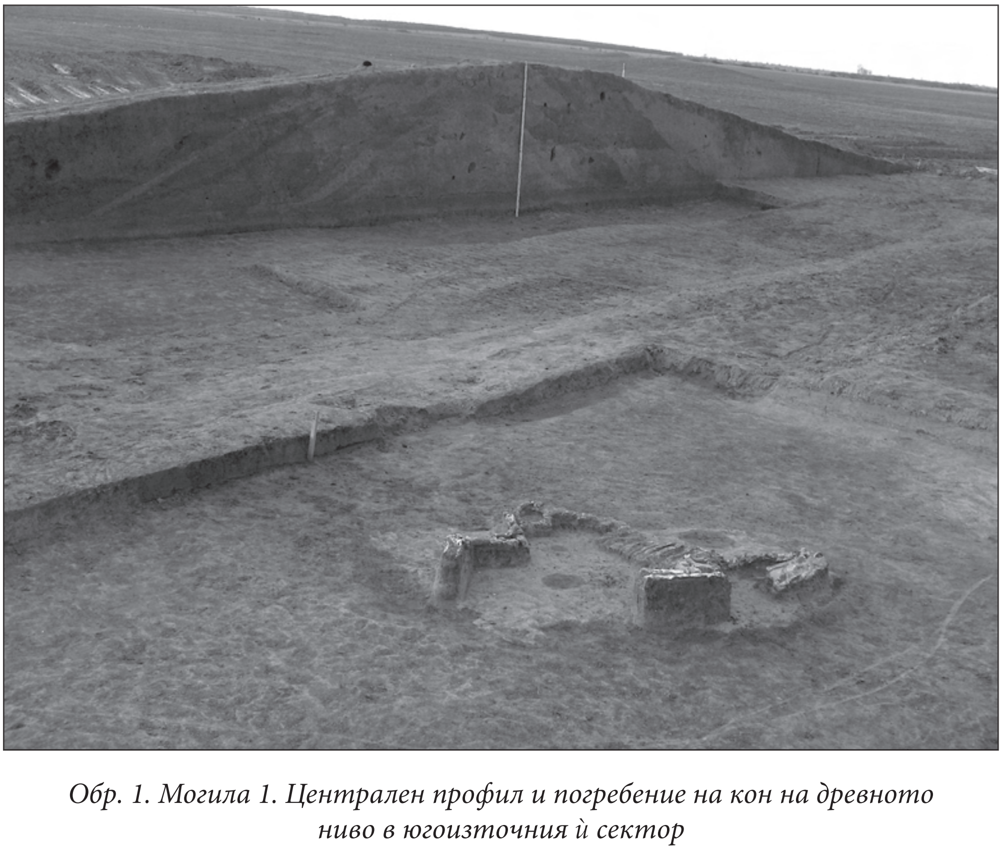

Обр. 1. Могила 1. Централен профил и погребение на кон на древното ниво в югоизточния ѝ сектор

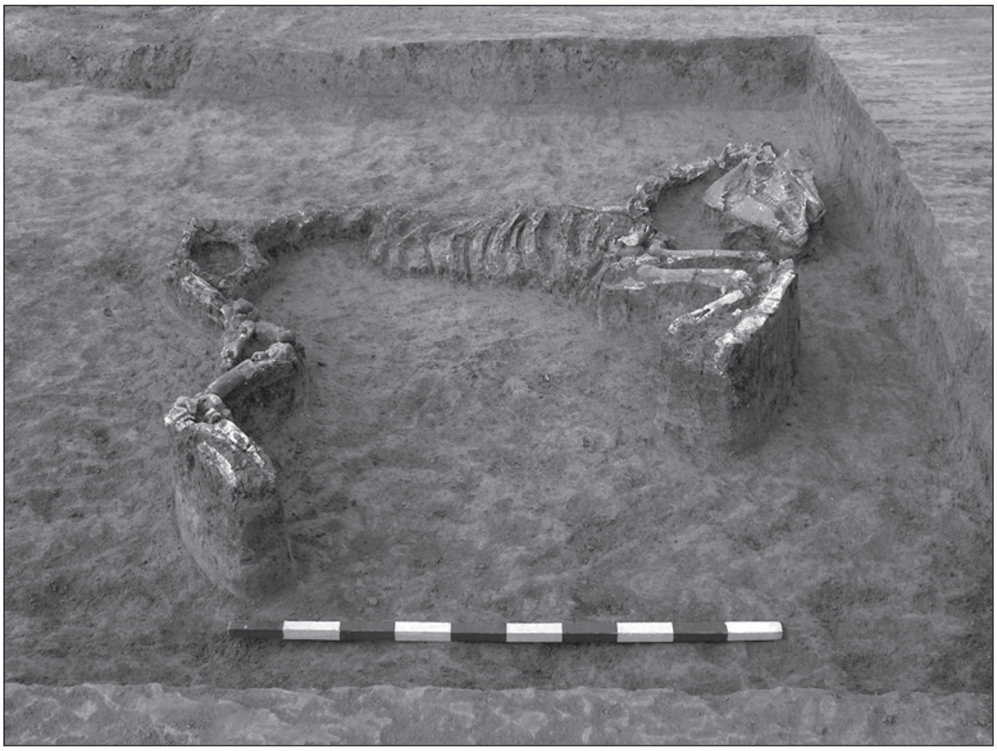

Обр. 2. Конят с юздата

пласт от пръст, взета при натрупването от намиращо се в близост древно селище. Още няколко подобни петна, но с по-малки размери бяха открити и на други две места в насипа.

В югоизточната периферия на могилата, в квадрати 25/0-25/10, на 10 м от централния профил, беше открит скелет на кон в пълен анатомичен порядък. Той е положен на древното ниво. В устата на коня беше открита напълно запазена, но много корозирала желязна юзда. Други археологически материали не бяха открити. На 7 м североизточно от коня беше открита кост от крайник на друг кон. В срещуположния северозападен участък на могилата, на 2 м от централния профил в кв. 25/15, в насипа на височина 1 м от древното ниво, беше открит череп на кон. До него беше документирано петно от едри въглени с диаметър 30 см. Други археологически материали не бяха открити.

Могилата е натрупана от малки конични насипи, които имат структурата на пръстта от околния терен. Тя най-вероятно е взета от участъка между могила 1 и Голямата могила, където сега има обширно хлътване на терена. След изчерпване на могилния насип беше снет пласт от 0,50 м в цялото подмогилно пространство с цел проверка на терена за евентуалното наличие на вкопани структури. Такива не бяха открити.

Според анализа на костния материал в могилата е погребан (или принесен в жертва) кон-жребец. Конският череп, открит самостоятелно в другата част на могилата, принадлежи също на жребец на възраст около 10 г. Изследванията показват, че жертвените животни са ездитни коне. По костите и зъбите им няма следи от аномалии или тежки болестни процеси. Целият кон е съвсем младо животно, убито в разцвета на силите си, без да достигне върхът на експлоатационните си възможности. Очевидно се касае за скъпа жертва, поднесена от хора с висок социален статус.

Откритата юзда принадлежи на разпространените, смятани за източнотракийски тип юзди. Тя се отнася към тип IV по класификацията на W. Werner, и се датира от средата на V до средата на IV в. пр. Хр. Близки паралели на юздата от Оризово са образците от известното богато погребение от Калояново, Сливенско с материали от първата половина – средата на IV в. пр. Хр., юздата от Белиш, Троянско от IV в. пр. Хр. и др.

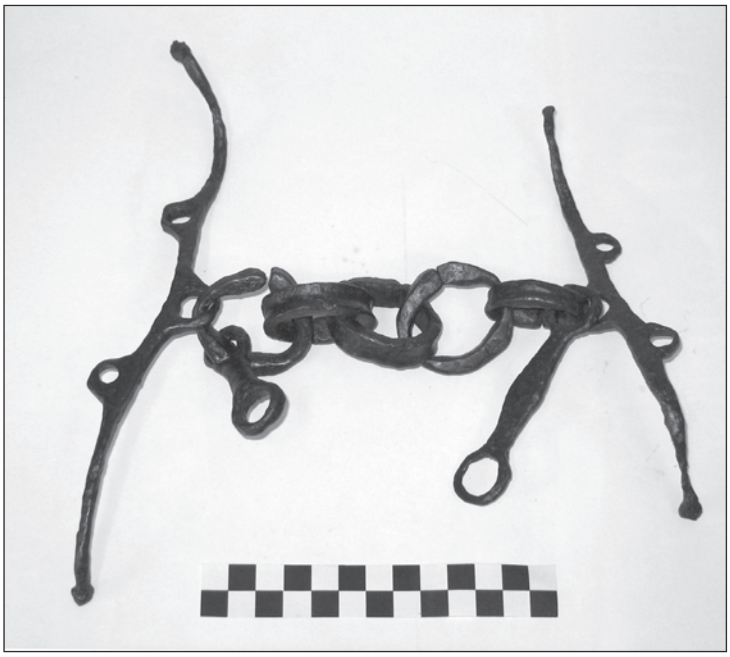

Обр. 3. Желязната юзда след реставрация

През късножелязната епоха конете присъстват често в монументални подмогилни гробници или в околомогилното им пространство, в свързани с тях ритуални ями или в ямните светилища. Един показателен пример за важната роля на коня в ритуалните практики на траките са резултатите от проучванията в Биньова могила при Шипка и в могилата при Вълчи Извор, община Болярово.

Положената конска глава от могила № 1 при Оризово също буди определен интерес. Тя би могла да символизира поднасянето на цял кон, въпреки че и поставена самостоятелно, тя има своя символика. Доказателства за това могат да бъдат потърсени както в тракийските погребални практики, така и в изображения върху апликации от известното тракийско съкровище от Летница и др.

В проучената могила № 1 от некропола при Оризово няма човешко погребение, но може да се предположи, че такова може да се очаква в съседните могили. Подобни комплекси от могили в група със сложен, свързан помежду си ритуал, са регистрирани на други места в Тракия.

Могилата № 1 в м. Бостанлъка и свързаният с нея некропол се намират на около 1 км югоизточно от група от някога шест могили в м. Янакиевото, на границата на землищата на селата Оризово и Опълченец. През 30-те и по-късно през 40-те години на XX в. са проучени две от тях. Документирани са гробни съоръжения с представителен инвентар (сребърни украси от конска амуниция, златен нагръдник, огледало и метални съдове, гръцки червенофигурни вази) от погребения с датировки в края на V и началото на IV в. пр. Хр. Откритата юзда в проучената през 2006 г. могила 1 позволява тя също да се отнесе към периода V-IV в. пр. Хр., както и да се предположи, че всички тези могили са елементи на един и същ некропол.

Литература:

Агре 2005: Д. Агре. Археологически разкопки на могила в землището на с. Вълчи извор, община Болярово. – Археологически открития и разкопки. София, 2005, 145-146.

Венедиков 1957: И. Венедиков. Тракийската юзда. – Известия на Археологическия институт, 1957, 21, 153-210.

Георгиева, Спиридонов, Рехо 1999: Р. Георгиева, Т. Спиридонов, М. Рехо. Жертвоприношения на животни в погребалната практика (края на II – началото на I хил. пр. н. е.). – Етнология на траките. София, 1999, 184-215.

Дякович 1930: Б. Дякович. Тракийска гробница при с. Опълченец. – Годишник на Пловдивската народна библиотека и музей, 1930, 187-193.

Китов 1994: Г. Китов. Долината на царете в Казанлъшката котловина. – Анали, 1994, I, 2-3, 46-76.

Цончев 1948: Д. Цончев. Антична могилна гробница при Оризово. – Годишник на Пловдивския народен музей, I, 1948, 15-26.

Tonkova 2000: M. Tonkova. Sur le système des sites du Deuxième Age du Fer dans la région des Collines de Chirpan. – dans M. Domaradzki (ed.) Pistiros et Thasos. Structures économiques dans la Péninsule Balkanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C. Opole, 2000, 133-145.

Werner 1988: W. Werner. Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau. – Prahistorische Bronzefunde, 2, XVI, 4, Munchen, 1988.

№ 80. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ 9, КМ. 222.050 – 223.570 ПО ОВОС НА Ж. П. ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД) ПРЕЗ 2006 Г.

Милена Тонкова, Румен Миков

През 2006 г., продължиха проучванията в централната, най-издигната част (могилата Карабюлюк) на сервитутната зона, където през 2005 г. бяха документирани значителни останки от всички проучвани епохи – неолитната, късножелязната и средновековната. В периферните участъци на обекта беше направено геофизично проучване и сондажи с цел изясняване на културните напластявания. Те потвърдиха наблюденията от предишните кампании, че в тези по-ниски терени, заливани от водите на р. Марица, отсъстват археологически структури, а откриваните археологически материали са преотложени. Бяха извършени и геоморфологични изследвания. Според тях, не е възможно да се установи дали древното корито на реката е било различно от сегашното, тъй като установените седиментни наслаги могат да се дължат и на нейните периодични разливи.

Сред проучените структури се открояват следните. На билото на издигната централна част на обекта (кв. H39-H42, I39-I42) продължи проучването на комплекс от яма с човешки скелети и питосовидни (дълбоки, тесни, с плавно стесняващи се към дъното стени) ями около нея. Към тях през изминалия сезон бяха добавени още 25 ями, повечето, от които питосовидни. В три ями бяха открити човешки останки, на индивиди от различен пол и възраст: бебе, млад мъж, възрастна жена. Позите на скелетите, когато са в антропологичен порядък, са анормални – в седяща поза

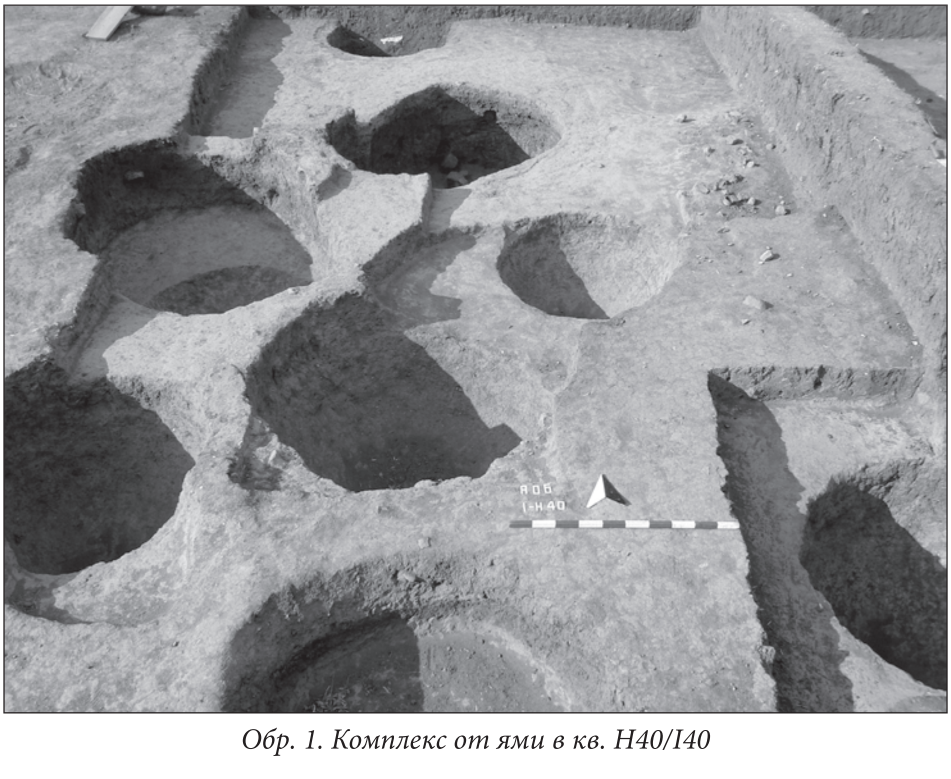

Обр. 1. Комплекс от ями в кв. H40/I40

или хвърлени с лице към земята. В две ями са открити само череп и отделни кости. Показателна е ситуацията в кв. Н40 – І40. Тук, само на 7 м източно от разкритата през 2005 г. яма с човешки скелети, бяха проучени двойка ями, съдържащи човешки останки.

В яма 1 в кв. Н40 беше открит човешки скелет в анормална поза – черепът и горната част на гръдния кош са върху терена извън ямата, докато в долната си част тялото изглежда облегнато на стената ѝ. Полът е определен като мъжки. Липсват фрагменти от бедрените кости, костите на подбедриците, стъпалата и лявата китка. Наличните дълги кости на крайниците са масивни, с много добре изразен релеф, признак за силна приживе мускулатура. Фрагментът от дясната бедрена кост завършва с посечна рана, нанесена с твърд остър предмет при наличие на меки тъкани.

В съседната яма 1 в кв. І40, бяха открити части от три индивида, придружени от фрагменти керамика и животински кости. Според антропологическите изследвания първата група кости са на израснал индивид. Втората група кости са дребни фрагменти от череп, два фрагмента от две раменни кости и камбанки на три млечни. Те принадлежат на дете в първа детска възраст на около година. Трета група кости са на друг израснал индивид от мъжки пол. В същата яма са идентифицирани и кости от овца и говедо. Около човешкия череп са открити останки от свиня.

На 10 м източно от разглеждания комплекс, в кв. J42, беше открита още една яма от късножелязната епоха с човешки скелет. Тялото е било хвърлено с лице към земята на дъното на ямата. Налице са кости и фрагменти от скелет на един индивид. Полът е определен като женски във възрастова група “maturus”(зрели), около 50 години. Фрагмент от бронзова фибула датира ямата в късножелязната епоха. Отчитайки контекста на намиране – в ритуални ями в светилище и анормалната поза на скелетите, регистрираните на терена ситуации, са интерпретирани като поредните човешки жертвоприношения.

В аналогична питосовидна яма в кв. J37 бяха открити останки на теле на възраст 18 месеца. Трупът на животното е бил предварително разчленен. В ямата, има единични останки от второ говедо. Около нея бяха документирани и други ями с аналогична форма.

В западната част на издигнатия участък бяха проучени още няколко ями от КЖЕ. Сред тях се отличава ямата в кв. Н33, която принадлежи към т. нар. богати комплекси на светилището от V-IV в. пр. Хр. Тя е с разширяващи се към дъното стени. В нея бяха открити многобройни керамични фрагменти от съдове и фрагменти от андирони от глина.

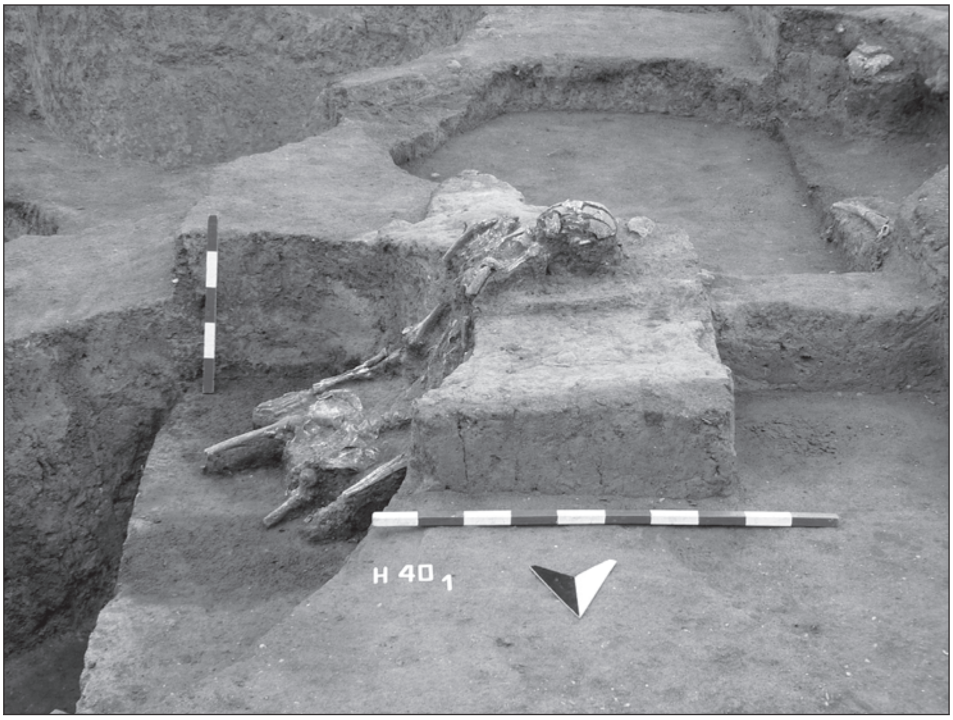

Обр. 2. Скелет на мъж в яма 1 в кв. Н40

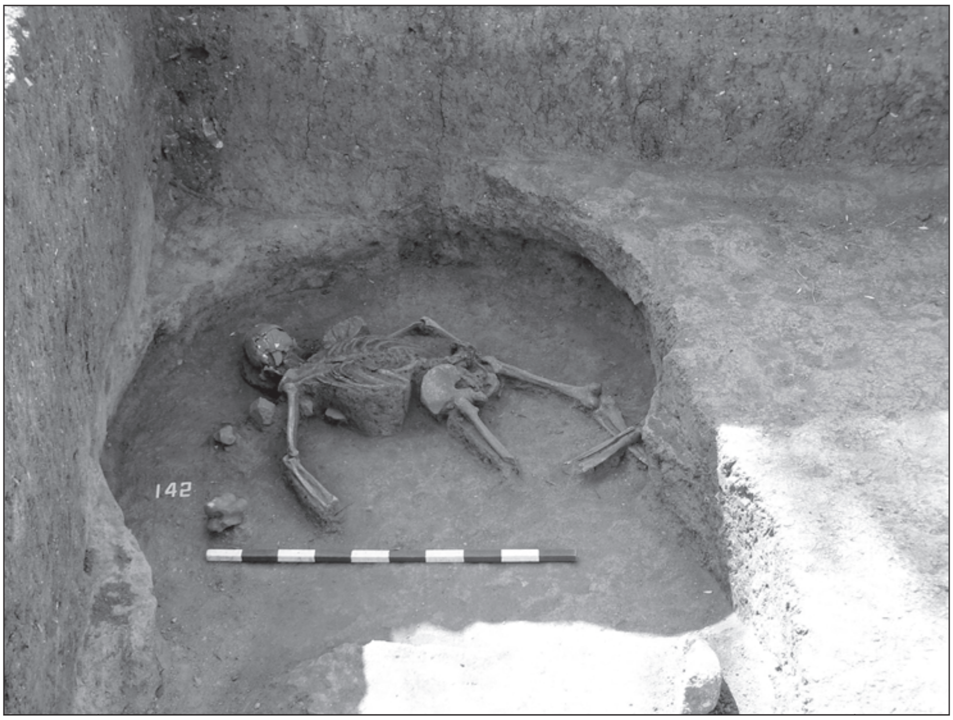

Обр. 3. Скелет на жена в яма J42

През 2006 г. продължиха проучванията в кв. Н24, където през 2004 г. беше открита колективна находка от монети на Филип Македонски и Александър Велики. Намерени са още три монети от същата колективна находка. С тях тя се състои вече от 11 монети, които се съхраняват в НАИМ. Съкровището вероятно е било положено в култов ров, чиито следи бяха установени на терена.

От голямо значение е откриването (в кв. Н38) на една бронзова монета на Севт III от типа орел/двуреден надпис с името на владетеля във венец от житни класове, който се поставя от Й. Юрукова в периода 320-295 г. пр. Хр., а от К. Димитров в 320-275 г. пр. Хр. Тя потвърждава посещаването на светилището и през ранноелинистическата епоха и предоставя още един аргумент за предположеното от нас съществуване на път през реката на това място, свързващ земите от левия и десния бряг на Марица. Монетата може да бъде тълкувана и като знак за връзките и влиянието на Севтовото царство и върху земите отвъд Марица.

Проучванията през 2006 г. допълват картината на структурите в северната периферия на ямното светилище в м. Карабюлюк. Ритуалните ями са разположени върху високата заравнена част на могилата Карабюлюк, наблюдава се групирането им в комплекси на терена. Потвърди се хипотезата, че комплексът от питосовидни ями и ями с човешки останки, вероятно маркира найсеверната, централна част на светилището, намираща се в непосредствена близост до Марица. Разливите на реката очевидно са достигали това възвишение. Логично е тук да са извършвани важни ритуални действия, както това е подсказано от ямите с човешки жертвоприношения, вече пет на брой. Установената през предишните сезони хронология на светилището остава непроменена: според откритите находки функционирането му започва през втората половина на V в. пр. Хр. и продължава до края на IV или началото на III в. пр. Хр. Съществуването му вероятно е свързано с интензивното използване през повече от два века на път през реката, свързващ Родопската област със земите около Чирпанските възвишения.

Литература:

Лещаков, Тонкова, Миков, Меламед 2004: К. Лещаков, М. Тонкова, Р. Миков, К. Меламед. Археологически разкопки до с. Ябълково, Димитровградско през 2000-2003 г. – В: В. Николов, Г.

Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 135-165.

Русева 2004: Б. Русева. Монетни находки от ямното светилище край с. Ябълково. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 234-243.

Тонкова 2004: М. Тонкова. Тракийско ямно светилище от втората половина на V-началото на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково, Димитровградско. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив-Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 205-233.

Tonkova 2003: M. Tonkova. Late Iron Age Pit-Sanctuaries in Thrace: The contribution of the studies at Gledacevo. – Thracia 15, 2003, 478-504.

№ 81. ПРОУЧВАНЕ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ III В М. БАЛИНОВ ГОРУН КРАЙ ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО

Мартин Христов

Археологическите разкопки са продължение на тези от 2005 г. и 2006 г., и са проведени въз основа на Разрешение за теренно археологическо проучване № 572/08.05.2006 г.

Структура 8. При допроучването през 2006 г. се установи, че голяма част от речните камъни не са на място, а са разнесени при обработката на земята. За разбиването на структурата е спомогнал и иманярски изкоп. Свидетелство за унищожението ѝ са и многото железни предмети и съвремнна керамика, които се откриват на всякакви дълбочини и места. Открити са само няколко камъка на място. Фрагментът от съд работен на ръка предполага, че датировката на структурата е в РБЕ.

Структура 9 (ритуална структура № 5). Разположена е между големи могили № 4 и № 5. При проучването се откриват речни камъни със средни размери. Под тях се откриват керамични

Обр. 1. Дъбене, Карловско. Ритуална структура № 5, златни мъниста in situ

съдове, някои от които с богата врязана и бяло инкрустирана орнаментация. Един от тях е купа, която е покрита с два други керамични съда. В нея са открити златна пластина, сребърна кутийка с капак, керамична чаша съчетаваща тракийски и егейско-анатолийски елементи, която е още едно доказателство за контактите с Мала Азия през РБЕ III (Lestakov 1996, 264-267), бронзов нож с два златни обкова на дръжката. Южно от този съд и същевременно източно от другите керамични съдове, които са паници, купи и др. са открити 5 479 броя златни предмета – спирали, разпределители и мъниста, дребни фрагменти от кости, сребърна кама, златен кинжал и стъклени мъниста.

Около керамичните съдове на шест места се откриват струпвания от речни камъни. В процеса на проучването им се установи, че това са ями, които както в малка могила № 3, са запълнени с дребни и основно със средни по големина речни камъни. В яма № 1 беше открит керамичен съд, в който е поставена чаша, а в яма № 2 керамични фрагменти. Ямите са с различни размери. Откриването на съдовете в яма № 1 и малката дълбочина на три от ямите, налага да се коригира изказаното от мен становище на базата на данните от ритуална структура № 3, че вероятно ямите с камъни са поддържали дървена конструкция (Христов 2005, 129). По-вероятно е те да са с чисто ритуални функции и да маркират пространството, в което се слагат керамичните съдове, металните и стъклени предмети. В ритуална структура № 5 ситуацията е сходна с тази в ритуална структура № 3: ямите, които тук са шест оформят правоъгълно пространство с посока северозапад-югоизток, като вътре в него са сложени даровете. Това прави двете структури близки по своя начин на изграждане. В същото време тази близост е достатъчно основание да се смята, че и ритуална структура 5 е била с каменен кожух отгоре, който би могъл да се интерпретира като запечатка. Той е силно разнесен при земеделската обработка на земята. На базата на формите и типологията на керамичните съдове и златните предмети ритуална структура № 5 се датира в РБЕ III.

Структура 10 (ритуална структура № 6). Разположена е на около 30 м източно от голяма могила № 5. Иманярската интервенция с дълбочина до 60 см потвърждава това и както се установи,

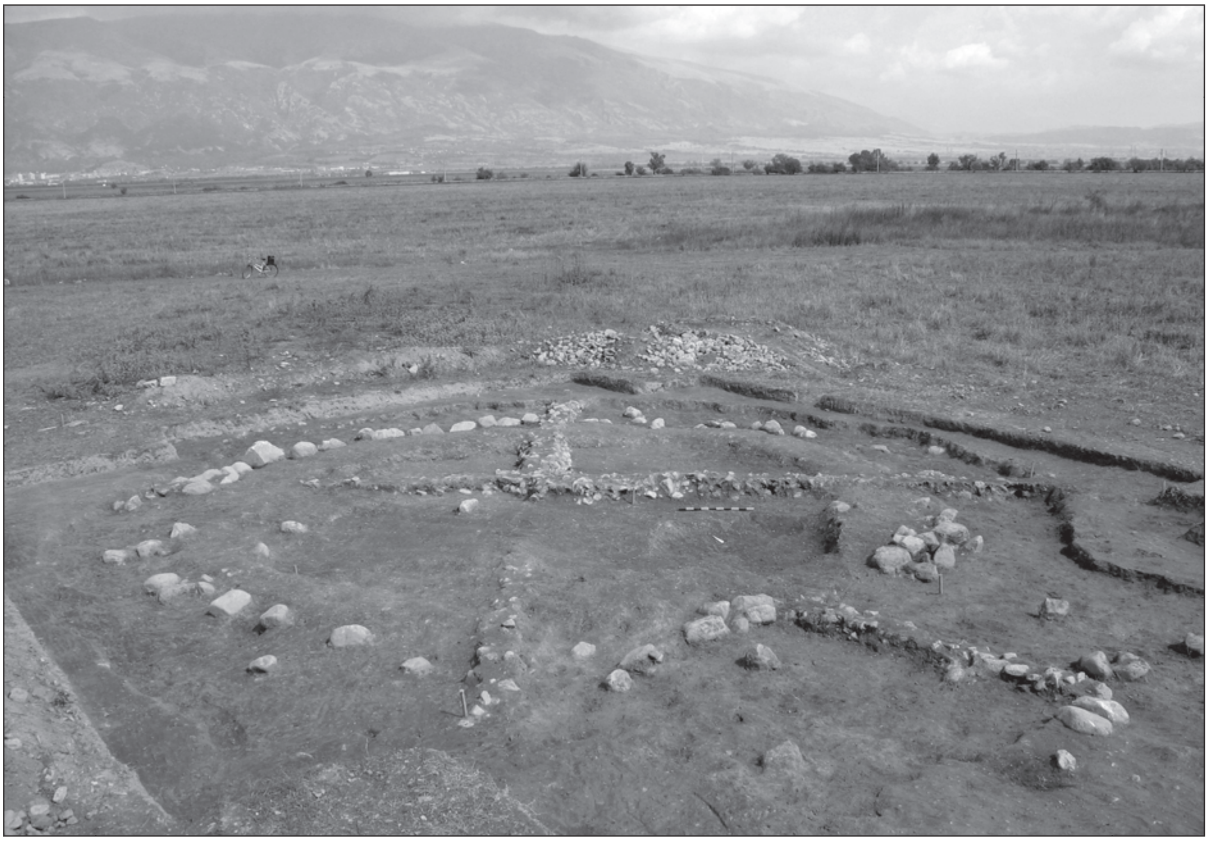

Обр. 2. Дъбене, Карловско. Ритуална структура № 6, профили от югозапад

тя попада почти в центъра на структурата. След зачистване на каменния кожух се установи, че структурата е с приблизително кръгла форма и диаметър до 14,50 м. Установи се, че тя се състои от две различни вкопавания. Едното е приблизително овално с диаметър до 8,20 м и дълбочина до 36 см. В неговия център са открити фрагменти от три керамични съда. В тази част на структурата са открити и 15 златни мъниста. Фрагментите от керамични съдове датират структурата в РБЕ III. Около това кръгло вкопаване, но на известно разстояние е направено второ вкопаване, което е с ширина до 2,70 м, дълбочина до 26 см и би могло да се оприличи на ров. Вътре в него на различни разстояния един от друг са сложени големи речни камъни, както и един, който е откъртен от скала. Тези камъни са с големи размери – с дължина до 70 см. Двете вкопавания, както и големите камъни са затрупани с речни камъни предимно със средни размери. Структура с такъв характер на изграждане се проучва за пръв път в рамките на обекта.

Направените анализи на костния материал, който произхожда от отделните структури не потвърждават наличието на човешки останки, а по-скоро на животински или птичи с оглед на наличието на зъб от преживно животно в ритуална структура 4 и на други фрагменти от животински кости в останалите структури.

Хронологическото разнообразие на всички проучени до момента структури и направените анализи на костите налагат промяна в наименованието и номерацията им. Големите могили остават със същите номера – от 1 до 5 в посока юг-север. Малки могили № 1-4 остават с непроменени номера, но с промяна на наименованието им и вече ще се наричат ритуални структури № 1-4 (Христов 2005). Малка могила № 5 (сезон 2005), за която при проучването се установи, че не е могила и е различна от останалите, но има същата датировка, получава наименование – раннобронзова структура № 1, а малка могила № 8 (сезон 2005-2006) получава наименованието раннобронзова структура № 2. Малки могили № 6 и № 7 (сезон 2005) получават наименование средновековни структури 1 и 2 поради датирането им в края на 12 в. Структура № 9 и № 10 (сезон 2006) се преименуват на ритуални структури № 5 и 6.

Продължилото проучване на обекта и материалите открити в процеса на работа, предоставят нова информация върху различни сфери от проблематиката на ранната бронзова епоха. Получените данни са особено важни, както за контактите между Тракия и Мала Азия, така и за състоянието на обществото тогава и ритуалните му практики, и не на последно място за технологиите на обработка и производство на метал и стъкло.

Литература:

Христов 2005: М. Христов. Некропол от ранната бронзова епоха край Дъбене, Карловско (предварително съобщение). – Археология, 2005, 1-4, 127-137.

Leshtakov 1996: K. Leshtakov. Trade Centres from Early Bronze Age III and Middle Bronze Age in Upper Thrace (notes on the interpretation of Baa Dere – Konstantia – Gulubovo). – RPRP, 1, 2-4,1996, 239-287.

№ 82. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ И СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. МАЛО ПОЛЕ, С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ

Таня Христова, Богдан Атанасов, Георги Иванов, Георги Ганецовски

С цел да се локализира и проучи откритият през 1973 г. некропол с трупоизгаряне датиран в късната бронзова епоха (Николов 1978) бяха направени археомагнитни и сондажни археологически проучвания в м. Мало поле, намираща се в землището на с. Градешница, община Криводол.

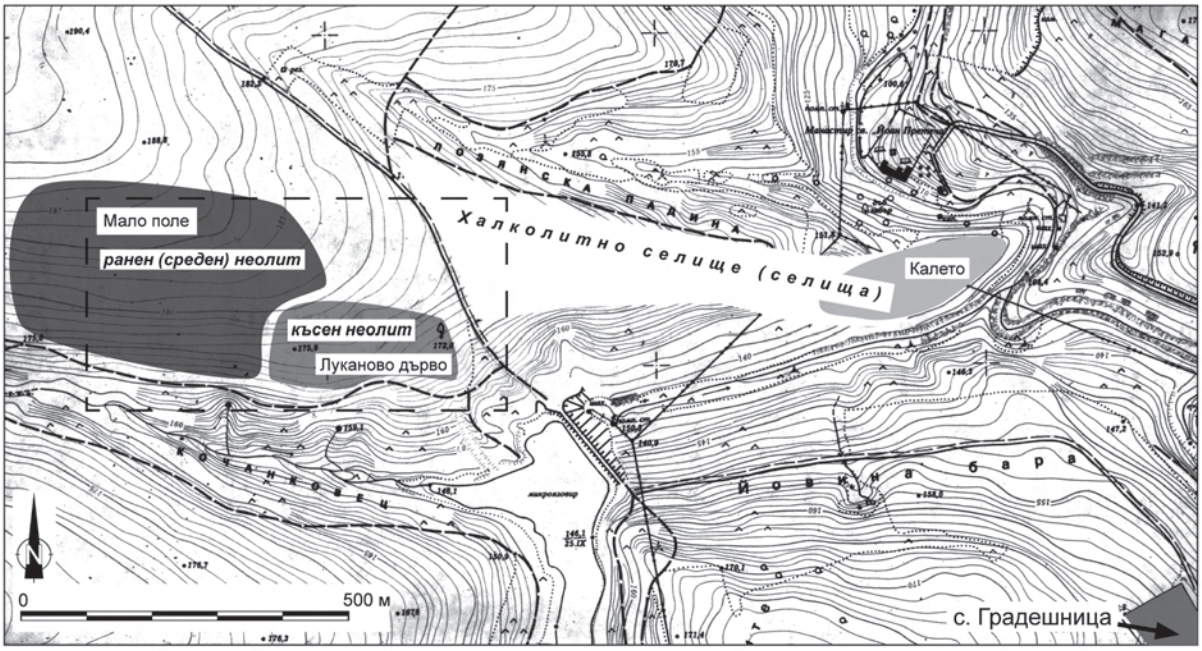

Обр. 1. Карта на местностите и археологическите обекти

В началото на кампанията бяха проведени археомагнитни проучвания от инж. Н. Тонков с цел да се определи по-точно мястото на некропола. От съобщенията на Б. Николов става ясно, единствено, че той се намира в западната периферия на селището от ранния неолит в м. Мало поле, като нито неолитният обект, нито мястото на некропола са нанесени на публикуваните от археолога карти.

В проучените ареали на 60-100 м и 240-280 м западно от Луканово дърво с обща площ 1600 кв. м не бяха засечени структури, които би могло да бъдат определени като гробове от късната бронзова епоха. Археомагнитни изследвания бяха направени още на около 120 м северно от Луканово дърво на площ от 60 х 80 м, в която се очертаха кръгли негативни аномалии с диаметър 3-4 м. Ако се съди по намиращата се по повърхността керамика, датираща от халколита и близостта до селището от същия период локализирано в местността Градището, то те могат да се приемат като структури от V хил. пр. Хр.

Паралелно с археомагнитните проучвания, а и след тяхното приключване, бяха направени 24 сондажа, повечето от които с размери 6 х 1 м и ориентация изток-запад. В голяма част от тях не бяха открити никакви артефакти. Ниска концентрация на керамични фрагменти от ранния неолит беше отбелязана в № 5, 6 и 12, а структури – в № 10, 11, 13, 19, 24.

В сондаж 10, разположен на 262-270 м западно от Луканово дърво, където беше отчетено повишено магнитно поле (в резултат на археомагнитните изследвания) бяха проучени компактни струпвания от големи парчета опалени мазилки, някои от които изпечени до остъкляване. Те се появиха на дълбочина 0,35-0,40 м от повърхността. Върху повечето от тях има отпечатъци от плет и колове. Преобладаващата част от мазилките са открити с лицевата си гладка страна надолу. При проучването им се установи, че натрупването им е с дебелина 0,30-0,35 м и покрива керамичен килим от натрошени съдове от ранния неолит. Пластът, в който бяха открити струпаните мазилки е тъмнокафяв, глинест с висока плътност, като дебелината му е 0,45-0,50 м и лежи върху льос. Следи от подова замазка не бяха регистрирани.

В сондаж 11, отстоящ на 12 м източно от № 10 на дълбочина 0,60-0,80 м беше разчистен фрагментиран керамичен съд, частично оставащ под южния профил, както и варовиков камък с размери 0,20 х 0,25 м. За разлика от сондаж 10 тук отсъстват големи парчета от опожарена мазилка, но се откриват включения от дребни такива в ниска концентрация, което индикира, че в този сондаж сме извън очертанията на жилище.

В сондаж 13 на дълбочина 1,10-1,20 м от повърхността беше разкрито тъмнокафяво петно с овална форма. При проучването на структурата се установи, че най-вероятно това е вкопана в льоса яма, част от която попада извън очертанията на сондажа. Максималният ѝ разкрит диаметър е 2 м. В запълнителя на ямата не бяха открити археологически материали с изключение на много малки фрагменти керамика и мазилки. На дъното ѝ, на дълбочина 1,20 м беше разкрито петно от въглени.

При проучването на сондаж 19 още от повърхността се регистрираха керамични фрагменти, но в сравнително ниска концентрация. На дълбочина 0,50 м беше открито струпване от фрагментирана керамика, малко мазилки и камъни с дребни размери, които са разположени на едно ниво. Не се разкриха цели съдове. По-голямата част от фрагментите се отнасят към ранния неолит, но има и такива от бронзовата епоха. При проучването под регистрираното ниво с керамика, концентрацията от археологически материал намалява. На дълбочина 1 м се регистрираха седем дъговидно разположени камъка. Те лежат върху жълтеникавия песъклив льос и излизат извън очертанията на сондажа. Около тази структура керамични фрагменти не бяха открити.

Последният сондаж, в който се проучи археологическа структура е № 24. В центъра, на дълбочина 0,80 м, беше открито струпване от малки камъни. След почистването му се установи, че излиза извън очертанията на сондажа, в резултат на което беше разширен с малка траншея в северния профил. При почистването на цялата ситуация се установи, че са налице две групи камъни от бели варовици, между които има 10 см хоризонтален пласт пръст. Горната група образува цилиндър с височина 0,20 м и диаметър 0,60 м. Размерите им са малки, обикновено под 10 см. По периферията и отгоре са фланкирани с три камъка с кафяв и син цвят, от които един е част от хромел. Долната група се състои от малко по-големи камъни, които не образуват никаква структура. Спойката между тях е жълтеникава глинеста пръст. Керамиката, която може да се свърже с каменните структури е изключително малобройна, като не позволява да бъде хронологически определена.

Керамиката от проучените сондажи се отнася към ранния неолит. Ясно се отличават три технологични групи: червеноангобирана; тъмнокафяво до черно ангобирана; светлокафяво и жълтокафяво ангобирана или неангобирана керамика. При по-голяма част от фрагментите глината съдържа органични примеси. Съответно при тънкостенните съдове съдържанието на органични примеси намалява за сметка на неорганичните (слюда и кварцови песъчинки). Характерна особеност на грубата керамиката от представените сондажи е наситеността на тестото с варовикови късове с различна големина според дебелината на стените. При дебелостенната керамика се срещат едри бучки варовик и шамот. Керамичният материал се отнася към ниво С на проученото раннонеолитно селище в м. Мало поле (Николов 1976).

Изключение представлява керамиката от сондаж 19, в който сред раннонеолитната керамика са открити и отделни фрагменти, от късния бронз, като не се изключва вероятността те да са попаднали и в резултат на риголването.

Въз основа на направените проучвания се констатира, че селището от ранния неолит в м. Мало поле е с по-големи размери, в сравнение с посочените от Б. Николов. Отсъствието на данни за по-ранни строителни хоризонти в направените сондажи не потвърждава информацията за вертикална стратиграфия в проучената територия. По-големите размери на раннонеолитното селище предполагат, че западната периферия на обекта трябва да се търси на северозапад, където би трябвало да се намира и къснобронзовият некропол.

Литература:

Николов 1970: Б. Николов. Праисторическо селище “Калето” при с. Градешница, Врачански окръг. – Иизвестия на археологическия институт, 32, 1970, 231-253.

Николов 1975: Б. Николов. Селище от стария неолит при с. Градешница, Врачански окръг. – Археология, 1, 1975, 25-39.

Николов 1978: Б. Николов. Некропол от късната бронзова епоха при с. Градешница, Врачанско. – Известия на музеите от Северозападна България, 2, 1978, 19-27.

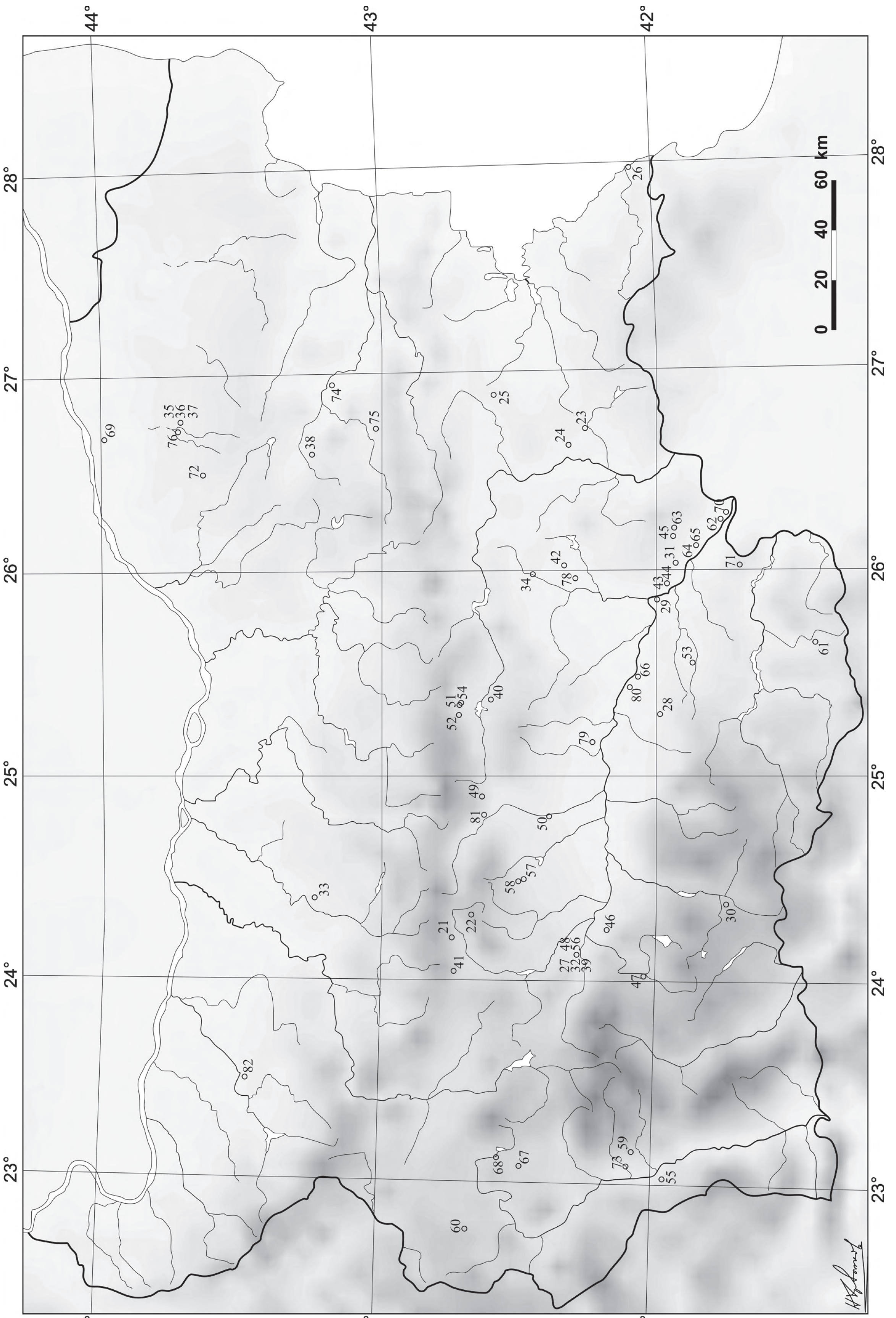
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
78
79
80
81
82

Карта 2. Раздел Тракийска археология

Описание на Карта 2. Раздел Тракийска археология

№ 21. Пирдоп; научен ръководител Д. **Агре**
№ 22. Копривщица; научен ръководител Д. **Агре**
№ 23. с. Попово; научен ръководител Д. **Агре**
№ 24. с. Стройно; научен ръководител Д. **Агре**
№ 25. с. Крумово градище; научен ръководител Д. **Агре**
№ 26. с. Синеморец; научен ръководител Д. **Агре**
№ 27. с. Ветрен - *Пистирос*; научен ръководител З. **Арчибалд**
№ 28. с. Драгойново; научен ръководител Е. **Божинова**
№ 29. Симеоновград ; научен ръководител А. **Божкова**
№ 30. Девин; научен ръководител Б. **Бориславов**
№ 31. с. Доситеево; научен ръководител Б. **Бориславов**
№ 32. с. Ветрен - *Пистирос*; научен ръководител Я. **Боузек**
№ 33. с. Бежаново; научен ръководител М. **Валентинова**
№ 34. с. Дядово; научен ръководител Д. **Гергова**
№ 35. ИАР Сборяново; научен ръководител Д. **Гергова**
№ 36. ИАР Сборяново; научен ръководител Д. **Гергова**
№ 37. ИАР Сборяново; научен ръководител Д. **Гергова**
№ 38. с. Руец; научен ръководител Г. **Гинев**
№ 39. с. Ветрен - *Пистирос*; научен ръководител А. **Гоцев**
№ 40. с. Бузовград; научен ръководител Д. **Димитрова**
№ 41. с. Мирково; научен ръководител Д. **Дичев**
№ 42. с. Пет могили; научен ръководител В. **Игнатов**
№ 43. Харманли - м. Шиханов бряг; научен ръководител В. **Игнатов**
№ 44. Харманли - м. Шиханов бряг; научен ръководител В. **Игнатов**
№ 45. с. Оряхово; научен ръководител С. **Илиев**
№ 46. с. Дебращица; научен ръководител Д. **Катинчарова**
№ 47. Велинград; научен ръководител Д. **Катинчарова**
№ 48. с. Ветрен - *Пистирос*; научен ръководител Д. **Катинчарова**
№ 49. с. Васил Левски; научен ръководител К. **Кисьов**
№ 50. с. Ръжево Конаре; научен ръководител К. **Кисьов**
№ 51. с. Шейново - завод Арсенал; научен ръководител Г. **Китов**
№ 52. с. Ясеново; научен ръководител Г. **Китов**
№ 53. с. Конуш; научен ръководител Г. **Китов**
№ 54. с. Шейново; научен ръководител Г. **Китов**
№ 55. с. Покровник; научен ръководител И. **Кулов**
№ 56. с. Ветрен - *Пистирос*; научен ръководител Г. **Лазов**
№ 57. с. Кръстевич; научен ръководител М. **Маджаров**
№ 58. с. Кръстевич; научен ръководител М. **Маджаров**
№ 59. с. Бистрица; научен ръководител В. **Марков**
№ 60. с. Долна Секирна; научен ръководител Ф. **Михайлов**
№ 61. Крумовград – вр. Ада Тепе; научен ръководител Г. **Нехризов**
№ 62. Свиленград; научен ръководител Г. **Нехризов**
№ 63. с. Васково; научен ръководител Г. **Нехризов**
№ 64. Любимец - Дана Бунар II; научен ръководител К. **Ников**
№ 65. Любимец - Дана Бунар III; научен ръководител К. **Ников**
№ 66. с. Крум; научен ръководител И. **Панайотов**
№ 67. с. Старо село; научен ръководител В. **Паунова**
№ 68. с. Студена; научен ръководител В. **Паунова**

№ 69. с. Царев дол; научен ръководител Е. **Петков**
№ 70. с. Капитан Андреево; научен ръководител Х. **Попов**
№ 71. с. Вълче поле; научен ръководител Х**. Попов**
№ 72. с. Топчии; научен ръководител Г. **Радославова**
№ 73. с. Пороминово; научен ръководител Л. **Стайкова-Александрова**
№ 74. с. Салманово; научен ръководител С. **Стойчев**
№ 75. Върбица; научен ръководител С. **Стойчев**
№ 76. ИАР Сборяново; научен ръководител Т. **Стоянов**
№ 78. с. Гледачево; научен ръководител М. **Тонкова**
№ 79. с. Оризово; научен ръководител М. **Тонкова**
№ 80. с. Ябълково; научен ръководител М. **Тонкова**
№ 81. с. Дъбене; научен ръководител М. **Христов**
№ 82. с. Градешница; научен ръководител Т. **Христова**

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

№ 83. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В М. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ

Стефан Александров

Съгласно протокол на НИПК от 01.08.2006 г. бяха проучени 7 позитивни структури, номерирани от З към И и от Ю към С с поредни номера от 11 до 17.

В структура № 11 бяха проучени останки от разрушен гроб от IV в. пр. Хр.

В структура № 12 беше проучено гробно съоръжение, намиращо се в югозападния сектор. То е правоъгълно, ориентирано север-юг с незначително отклонение северозапад-югоизток. Дължината на основното съоръжение е 2,40 м, а широчината – 1 м. Улавят се добре оформени вътрешни лица на зидовете. За поддържане на могилния насип са изградени два опорни зида.

В структура № 13 беше проучено ритуално огнище от IV в. пр. Хр.

В структура № 16 бяха проучени останки от гробно съоръжение, унищожено от съвременни военни изкопи.

В структура № 17 бяха проучени останки от сграда от XIX-XX век. В останалите структури не бяха открити археологически материали.

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ДО БЕЛОГРАДЧИК ПРЕЗ 2006 Г.

Добрин Антонов, Нарцис Торбов

Римската пътна станция е разположена на 10 км западно от Белоградчик в м. Анище. Предишните археологически сезони обектът е проучван от археолози от РИМ-Видин. Разкрити са няколко сгради, групирани около вътрешен двор и е установено, че пътната станция е съществувала през IV в. През 2005 г. археологическите разкопки бяха осъществено през юли и август под ръководството на д-р Д. Антонов и д-р Н. Торбов от РИМ-Враца. Целта на проучването беше да се очертаят приблизителните граници на целия комплекс. Разкрити бяха две помещения, свързани верижно едно с друго и завършващи с абсида. Те са изградени от ломени камъни с хоросанова спойка. Разположени са в непосредствена близост до реката и вероятно представляват антична баня.

Археологическото проучването през 2006 г. беше реализирано в периода 22.08-30.09.2006 г. под ръководството на д-р Д. Антонов (ръководител) и д-р Н. Торбов (зам. ръководител) и консултант ст.н.с. д-р В. Динчев от НАИМ-БАН. Поради здравословни причини Д. Антонов не можа да присъства на вторият етап на разкопките в периода 11.09.-30.09.2006 г.

Целта на проучването през 2006 г. беше очертаване на границите на пътната станция и продължаване на разкопките на сградата с двете верижни помещения. През зимата на 2006 г. иманяри са разкопали част от хипокаустния канал на голямото помещение и това наложи тя да бъде проучена. Беше установено, че западният ограден зид на пътната станция продължава под прав ъгъл в източна посока, като на място се разкри масивен ъглов камък. Отделни негови участъци са запазени на дължина 70 м и те маркират северната граница на пътната станция. Разчистено беше пространството между източния зид на банята и западния ограден зид на пътната станция. Проучването показа, че то е запълнено с камъни и пръст при подравняването с булдозер на терена през 60-те години на XX в. Те са покрили пласт от антични рушевини, който в отделни участъци достига дебелина 0,30 м, мерена от банкета. Изкопните работи бяха извършени на 10-15 см под нивото на банкета. Всеки един от изкопаните участъци беше документиран. Оформи се изкоп между оградния зид и зида на банята с дължина 11 м и ширина 1,45 м. Достигнато беше в южна посока до подово ниво на помещение, обозначено като Помещение 3, което свързва южната част на банята с оградния зид. Това помещение е на 20-25 см по-високо от банкета на оградния зид и източния зид на банята. В проучения участък не се попадна на прагов камък.

Разчистено беше и пространството от външната страна на западния зид на банята. Установи се, че неговата субструкция е направена така, че укрепва и стръмния бряг на реката.

Завърши проучването на Помещение 1 и Помещение 2 от античната баня. Помещение 1 е с размери 3,35 x 3,12 м – мерени от банкет до банкет, тъй като в отделни участъци суперструкцията е разрушена. Помещение 2 е с по-малки размери 3,35 x 2 м, също мерени от банкет до банкет.

Започна разчистването на Помещение 3. То е с подово ниво, изградено от хоросан и счукани тухли. Помещението е прилепено до оградния зид и вероятно е изградено по-късно от античната баня, тъй като не е конструктивно свързано с нея, а е на фуга. Подовата замазка е запазена в източната част на помещението в участък с дължина 4 м и ширина 1,50 м. Разчистената част от помещението е с дължина 4 м и ширина 3,60 м. Разкрити бяха банкетът и суперструкцията на северозападния ъгъл на зида.

Античната баня в м. Анище не се различава съществено от тези, които са открити в днешна Северозападна България. Те са от т. нар блоков тип и притежават опростен архитектурен план и са построени с по-малък разход на строителни материали (Александров 1980, 24-27, обр. 8-9; Александров 1983, 50-52; Александров 1984, 29-31, обр. 25).

Извършено беше проучване на хипокаустния канал на централната сграда на римската пътна станция на дължина 4 м. Установи се, че каналът има в основата си хоросанова замазка. Върху нея са иззидани от ломени камъни двете му страни. През средата на канала минава редица от тухли, иззидани с хоросан. Върху двата каменни зида и редицата от тухли са оформени легла. Върху тях са лягали тухли, които ги покриват. Върху тях е направена хоросанова замазка, която е част от пода на централното помещение. Хипокаустният канал вероятно е разрушен още през античността. Тухлите, които го покриват са се счупили и той е запълнен с пръст и рушевини.

Проучването на хипокаустния канал, като част от отоплителната система на голямото помещение, потвърди информацията за нея в конструктивно отношение. В античните вили, разкрити край Монтана, са проучени няколко представителни сгради с такова отопление (Александров 1980, 13-20, обр. 2-5; Александров 1983, 46-47; Александров 1984, 28-29, обр. 24).

Литература:

Александров 1980: Г. Александров. Антична вила № 2 край Монтана. – Известия на музеите в Северозападна България, 4, 1980, 9-64.

Александров 1983: Г. Александров. Антична вила № 1 край Михайловград. – Известия на музеите в Северозападна България, 8, 1983, 37-81.

Александров 1984: Г. Александров. Антична вила № 3 край Михайловград. – Известия на музеите в Северозападна България, 9, 1984, 9-45.

№ 85. АНТИЧНИ СГРАДИ СРЕЩУ КРЕПОСТТА ТЕГУЛИЦИУМ ДО С. ВЕТРЕН, СИЛИСТРЕНСКО

Георги Атанасов, Иван Бъчваров

Крепостта до с. Ветрен, Силистренско е регистрирана още в края на XIX в. от К. Шкорпил (Обр. 1). Намира се на брега на р. Дунав, на около 25 км западно от гр. Силистра (Шкорпил 1905, 446-447). К. Шкорпил и последователите му локализират на това място римската пътна станция

Тегулициум, отбелязана в Певтингеровата таблица и други пътеводители и документи от II – VII в.

Сондажни разкопки на това място извършват румънските окупационни власти през 1915 г. под ръководството на В. Първан и Д. Теодореску (Teodorescu 1915, 208-210). През 1982-1984 г. спасителни проучвания на *Калето* и некропола източно от него са извършени от Ив. Панайотов и Ив. Бъчваров (Панайотов, Бъчваров 1983, 88). При проучванията и при обработката на находките се установи, че крепостта *Калето* до с. Ветрен е обитавана през тракийската, римската и ранновизантийската епохи, периодите на Първото българско царство, византийското господство (XI-XII в.), Второто българско царство и е разрушена и напусната към средата на XV в. (Атанасов, Йорданов 1994). Всички проучвания досега бяха съсредоточени на високия хълм над р. Дунав, където са били фортификациите на античния Тегулициум и средновековния Ветринон – Витрини – Ветрен.

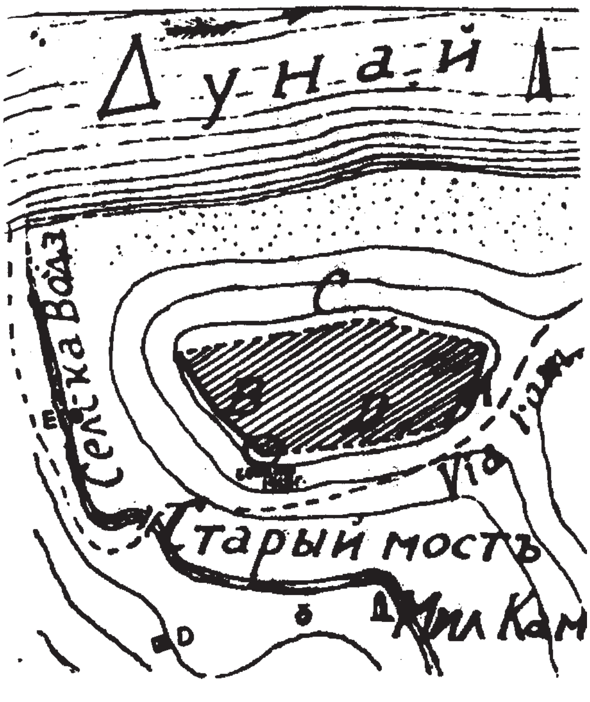

Обр. 1. План на крепостта до с. Ветрен, Силистренско (по К. Шкорпил с допълнения на Г. Атанасов)

През 2005 г. при проливните пролетни валежи се задействаха силни ерозионни процеси по асфалтовия път от с. Ветрен към пристанището на р. Дунав, непосредствено до което е крепостта. Точно срещу крепостта, западно от шкарпа на пътя имаше свличания, при които се разкриха масивни градежи. Тези структури са обозначени като *Обект D* (Обр. 1). На 150 м южно от *Обект D*, на 90 м северно от брега на р. Дунав и на 15 м източно от брега на малката Ветренска рекичка минава рибарски път. При силните валежи през пролетта на 2006 г. трасето е разкъртено от силните води, при което са засегнати два успоредни зида. Тези структури са обозначени като *Обект E* (Обр. 1).

На тези два обекта през септември 2006 г. бяха проведени спасителни археологически проучвания.

Тегулициум – Ветрен: Обект D

На върха на висок склон югозападно от крепостта Тегулициум-Ветрен е разкрита монолитна постройка с квадратен план (?), от която е съхранена изцяло западната стена и частично северната и южната стени (Обр. 2, 3). Западната стена е дълга 6,28 м, широка 0,64 м и запазена на височина 0,35-0,92 м. Иззидана е от полуобработени камъни, споени с много силен бял хоросан, в който има парчета едро счукана тухла (Обр. 3).

Използвани са и тухлени редове за подравняване (opus mixtum), като местата на квадратните тухли (0,30 х 0,30 х 0,04 м) личат като негатив в хоросана на градежа. По средата на външното лице допълнително е изграден на фуга правоъгълен пиластър със скосени ъгли и размери 0,38 х 0,70 м (Обр. 3). Пиластри, конструктивно свързани със зида, има в северозападния и югозападния ъгъл на сградата, издаващи се съответно 0,20 и 0,24 м пред северното и южното лице. Северната стена е запазена на дължина 2,30 м и е широка 0,62 см. От южната стена, широка 0,58 м е запазен само ъгълът. Подът на сградата, намиращ се на кота 35,60 м, е разрушен и силно горял. Само в югозападния ъгъл е съхранена част от подовата настилка от каменни плочи.

Основите на сградата имат ширина 0,80 м и са зидани от средни и дребни ломени камъни на бял хоросан. Дълбоки са 3,20 м и достигат до материка, в който се вкопават 0,30 м. Между материка (здрав жълто-кафяв льос) и пода на сградата вероятно е имало сутерен, висок около 2,80 м, запълнен с насип от строителни материали, трошляк, черна пръст, органични материали и др.

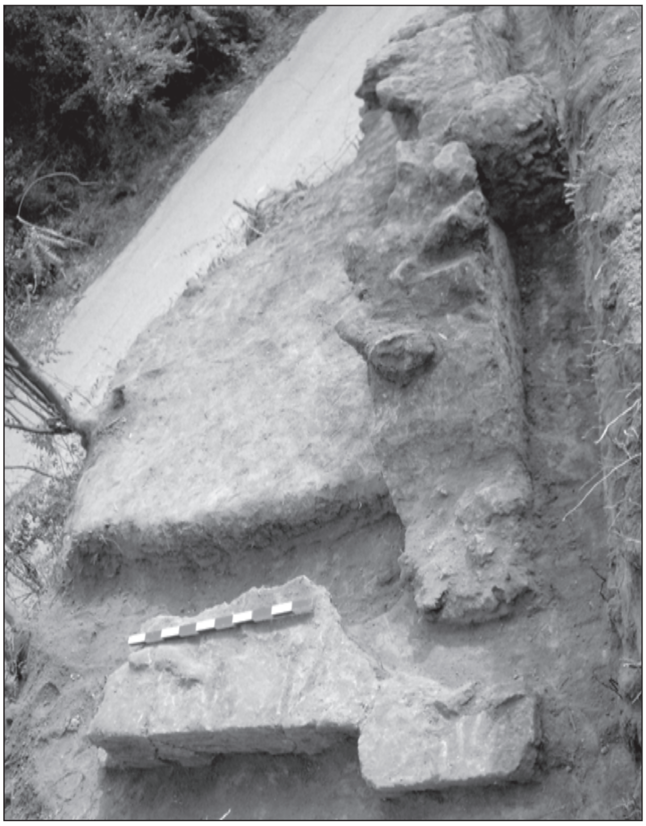

Обр. 2. Римска сграда от IV в. срещу крепостта до с. Ветрен (обект D)

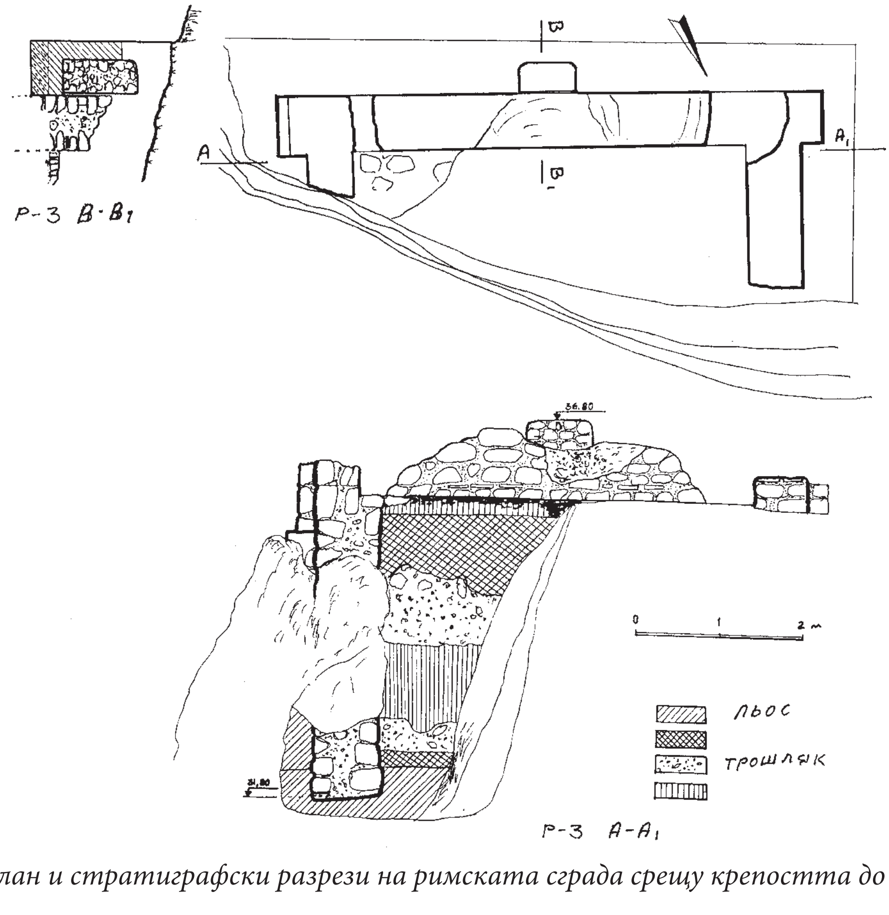
Р-3 В-В1
В
В1
А
А1
36.80
31.80
0
1
2 м
льос
трошляк
Р-3 А-А1

Обр. 3. План и стратиграфски разрези на римската сграда срещу крепостта до с. Ветрен

Сградата е разрушена при силен пожар датиран с три монети от горните хоризонти (Констанций II и Валент) към втората половина на IV в. След пожара това място не е обитавано.

Керамиката – строителна и битова, е в ограничено количество, като най-общо се датира между II и IV в. Има няколко фрагмента сивочерна керамика със следи от излъскване по повърхността, която може да се свърже с готско присъствие към края на IV в. По-важните находки – три монети и две фрагментирани луковични фибули също се датират в границите III – IV в.

Предназначението на сградата е неясно. От една страна приблизително 2/3 от нея са отнесени при строителството на пътя и от ерозия, а и сутеренът още не е проучен. От друга страна около нея засега не са локализирани други обекти.

Тегулициум – Ветрен: Обект Е

Разкритите частично два зида на брега на реката са изградени от ломени камъни на червен хоросан. И двата зида са широки 0,78 м, ориентирани са С-Ю, като разстоянието между тях е 4,85 м. Откритата керамика се датира в широк хронологически диапазон – има фрагменти от съдове от III-IV, V-VI и IX-XI в.

Литература:

Атанасов, Йорданов 1994: Г. Атанасов, Ив. Йорданов. Средновековният Ветрен на Дунав. Шумен, 1994.

Панайотов, Бъчваров 1983: Ив. Панайотов, Ив. Бъчваров. Археологически проучвания в землището на с. Ветрен, Силистренски окръг. – В: Археологически открития и разкопки през 1973 г. Смолян, 1984, 88.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Некоторыя из дорог восточной Болгарии. – ИРАИК, X, 1905.

Teodorescu 1915: D. Teodorescu. Raportul general al direcţiunei muzeului de antichitaţi asupra activitatei muzeului pe anne 1915, ACMI, 8, 1915.

№ 86. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЮРТА ПРИ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Археологическите проучвания на античното селище в м. Юрта в землището на с. Стройно, община Елхово, Ямболска област, се проведоха на два етапа. Първият етап обхваща периода от 19.09-26.09.2006 г., когато беше извършено теренно обхождане на местността и се направиха два сондажа. По време на втория етап (18.10-20.10.2006 г.) се направи геодезическо заснемане на местността и бе изградена част от план-квадратната мрежа на археологическия обект. Археологическите разкопки се ръководиха от екип на Рим-Ямбол в състав: Ст. Бакърджиев – научен ръководител и И. Илиев – зам. ръководител. В проучванията участваха и двама студенти от специалност „Археология" към СУ „Св. Климент Охридски". Ограничената работна ръка, осигурена по социалните програми на Община Ямбол и времето, в което можеше да бъде използвана, предопредели и съвсем краткия период на работа – общо 6 работни дни.

Археологическият обект се намира на 1,5 – 2 км североизточно от с. Стройно. Заема първата незаливна тераса на десния бряг на р. Дереорман, ляв приток на Тунджа.

Селището фигурира в каталога на археологическите паметници в Ямболски окръг (Димитрова, Попов 1978, 26, № 162); обявено е за археологически паметник на културата. Във фондовете на РИМ-Ямбол се съхраняват над 50 предмета, произхождащи от това място, като най-интересни са колективна находка от 29 сребърни монети от първата половина на III в., мраморен римо-дорийски капител, датиран във втората половина на I в. (Димитров 2004, 221) и фрагмент от военна диплома на ветеран от Мизенската флота с датировка II – началото на III в. (Боянов 2006, 239).

Археологически материали се откриват на площ от 150-160 дка, като най-голяма е концентрацията в южната, почти равна част на терена.

Археологическите проучвания бяха провокирани от сериозните иманярски набези. През 2004 г. част от терена по поречието на реката беше риголван незаконно, а след това цялата площ е осеяна с над 60 иманярски изкопа с размери от 1 х 1 м до 10 х 25 м с дълбочина 1,0-1,5 м. В част от изкопите се виждат зидове, изградени от ломен камък на калов разтвор. На терена могат де се видят, камъни, тухли, керемиди (плоски, извити), части от хромели, огромно количество фрагментирана битова керамика и архитектурни детайли. Поради ограничения ресурс от време и работници, бяха заложени само два сондажа.

Сондаж 1 е с размери 10 х 1,2 м и ориентация И-З (Обр. 1). Сондажът е заложен почти в центъра на участъка с най-много иманярски изкопи. Целта е да се проследи

Обр. 1. Сондаж 1

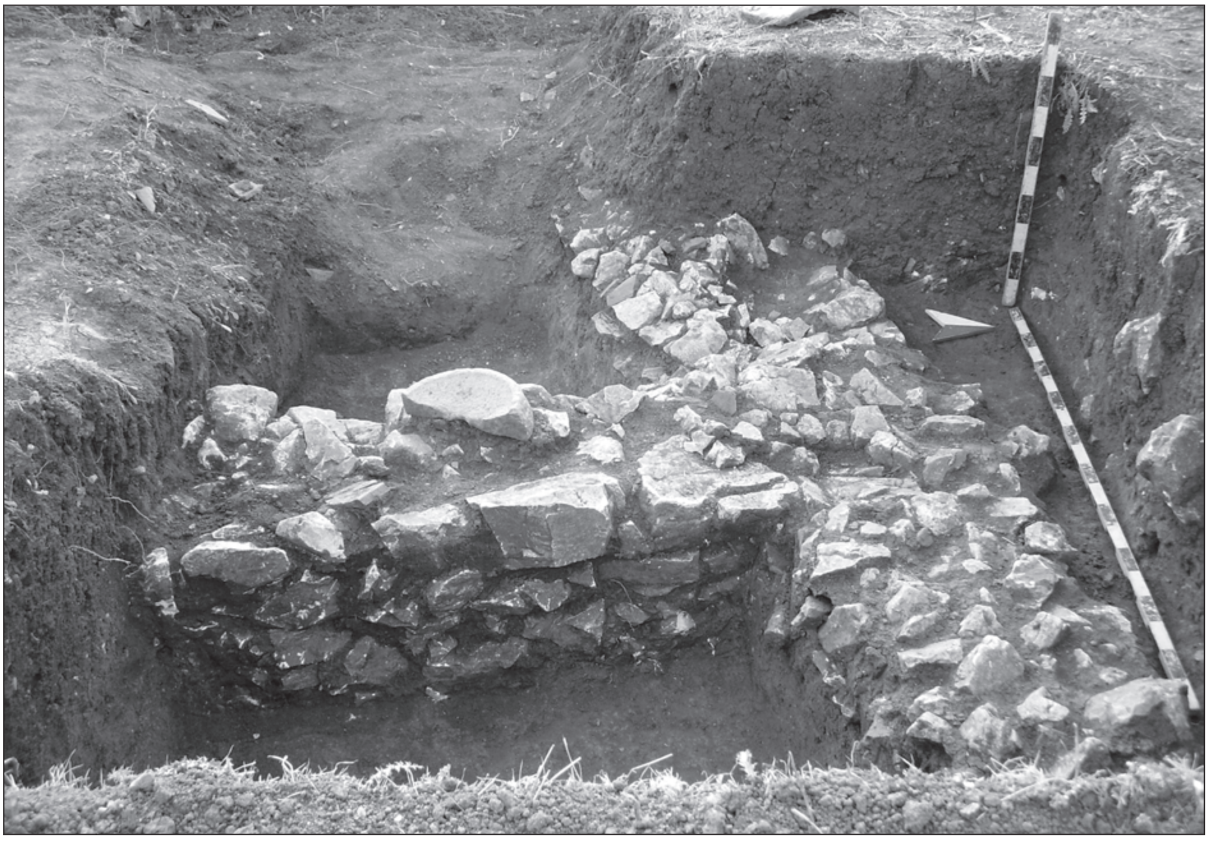

Обр. 2. Т-образно пресичащи се зидове, разкрити в сондаж 2

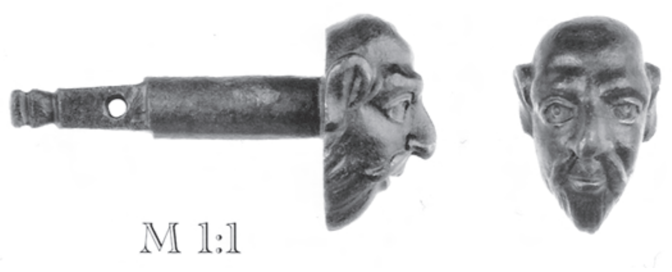

Обр. 3. Бронзова човешка глава. Украса от ключалка на тоалетно сандъче (?)

стратиграфията на незасегнат от изкопи участък. При достигане на материка се установи, че дебелината на културните напластявания в този участък не надхвърля 1,00 м, от които 0,55 м представляват риголван пласт с объркани материали.

В рамките на сондажа могат да бъдат разграничени най-общо 4 пласта. На границата между втори и трети пласт се откриват големи фрагменти от тегули, дребни необработени камъни, има много голяма концентрация на керамика. Откриват се отделни въглени и животински кости. В рамките на сондажа не се попадна на архитектура, което ни дава основание да предполагаме, че сме попаднали на вътрешно дворно пространство.

Сондаж 2. Сондажът е разположен на около 50 – 60 м северозападно от първия, има размери 3,00 х 2,50 м, и ориентация И-З.

Сондажът застъпва в югозападната си четвърт голям иманярски изкоп, при който е разкрит зид изграден от ломени камъни на калов разтвор. Целта бе, пресичайки този частично разкрит зид, който остава в средата на сондажа, да се получи по-голяма информация за градежите в рамките на археологическия обект. В резултат на проучването в сондажа стана ясно, че дълбочината на риголването тук е до 0,45-0,50 м. Културният пласт не надхвърля дълбочина от 1,0 м, и ориентацията на зидовете най-общо е С-Ю с отклонение 6° на запад. В рамките на сондажа видимо могат да се разграничат 3 пласта. В сондажа се попадна на два Т-образно пресичащи се зида (Обр. 2). От първия са запазени три реда от ломени камъни на кал, като фугите са запълнени с дребни камъчета. Другият зид (по-вероятно подложка на зид) с посока И-З е изграден от дребни и средни ломени камъни споени с кал, запазени в един ред. Двата зида са свързани на фуга.

Откритите находки и най-вече керамиката се отнасят към III в.

В резултат на проучванията се откриха и отделни находки, като дръжка на амфора с роговиден израстък, открита в Сондаж 2, тип Dresel 43 (Генчева 2002, 40, ТXXXV, обр.1), датирана в I в. Този факт, както и някои от находките от иманярските изкопи, които могат да се датират в IV в., ни дава основание да приемем на този етап по-широки хронологически граници на обитаване: I-IV в.

Сред керамичния комплекс от сондажите и обходите на античното селище в м. Юрта се открива значителна част от типовете и формите, характерни за Тракия в периода III-IV в. (Кузманов 1985, 41, 85; Найденова 1985, 86-87; Кабакчиева 1986, 12-13,107; Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996, 113, 115;). Среща се както червенолакова така и обикновена керамика, голямо е количеството на фрагментите от амфорна тара и фрагментите от долиуми. По време на проучванията в Сондаж 1 беше открит и един изключително интересен бронзов предмет – вероятно част от украсата на ключалка на голямо тоалетно сандъче (Обр. 3).

Откриването на тръба от стенно отопление, две обработени подови плочи, фрагменти от мраморни облицовъчни плочки, както и постъпилият в музея през 1982 г. капител, предполагат по-представителна архитектура. Можем да предположим, че обектът се вписва в категорията на селските викуси т. е. малка селищна единица с перманентно обитаване и домакинска субструктура (Динчев 2000, 188).

Литература:

Боянов 2006: И. Боянов. Римските ветерани от района на Кабиле. – В: Поселищен живот в Тракия, 4. Ямбол, 2006, 235-242.

Генчева 2002: Е. Генчева. Първият военен лагер Novae провинция Мизия (Северна България). София, 2002.

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологически паметници в Ямболски окръг. София, 1978.

Димитров 2004: З. Димитров. Типология на архитектурните детайли в Долна Мизия и Тракия през римската епоха (I-III в. сл. Хр.). – В: Археология на българските земи, 1. София, 2004, 203-256.

Динчев 2000: В. Динчев. Селските викуси в днешните български земи през римската епоха (I – кр. на III в.). – Известия на Националния исторически музей, 11, 2000, 185-220.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград (II-IV в.), (Разкопки и проучвания, 15). София, 1986.

Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996: Т. Кънчева-Русева, К. Велков, В. Игнатов. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. София, 1996.

Найденова 1985: В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол Пернишки окръг. (Разкопки и проучвания, 14) София, 1985.

№ 87. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 04 – НАДГРОБНА МОГИЛА № 4 (*ХЕЛИКОН*) В НАР ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ ПРЕЗ 2006 Г.

Петър Балабанов

През сезона бяха проучени дванадесет гроба и четири ритуални ями и бяха получени нови сведения за стратиграфията на обекта.

В централната част на могилата, под настилката от камъни с пръстеновидна форма (съоръжение 1/2005) бяха проучени два гроба. Единият (№ 10/2006) попадаше под югоизточната ѝ периферия. В гробната яма беше разкрит човешки скелет, поставен в поза хокер надясно, с глава на запад. Другият гроб (№ 12/2006) се намира наполовина под периферните камъни в югозападния сектор на съоръжението. Погребаният е положен в поза хокер надясно с глава на запад, в плитка гробна яма с неправилно елипсовидно очертание.

В кв. 16 и съседните му по повърхността на каменната настилка личаха следи от пепел. Черноземният пласт от античната дневна повърхност, върху който бяха поставени камъните, също така беше наситен с останки от пепел. В кв. 25 беше проучен гроб, ориентиран ЮИ-СЗ. Той е покрит със стреховидна конструкция от тегули. Непосредствено на север от него се откри друга гробна яма, ориентирана ЮИ-СЗ. При проучването ѝ се оказа, че тя прерязва по-стара, в която тялото на погребания е в поза хокер. Погребението в основната яма е на възрастен индивид, положен по гръб с глава, ориентирана на СЗ.

Отново в кв. 16 беше документирана гробна яма, ориентирана И-З. Размерите ѝ – 1,44 х 0,35 м, показват, че тук е било погребано дете.

Друг детски гроб с ориентация ЮИ-СЗ беше разкрит в кв. 65.

След демонтирането на каменните съоръжения в северната част на подмогилното пространство под тях бяха проучени пет еднотипни гроба. Общото между тях бе, че гробните ями бяха плитки (0,25 – 0,30 м), вкопани в здравия терен непосредствено под античния черноземен слой. В четири случая мъртвите са положени в поза хокер, като един от скелетите е без череп. В петия гроб скелет на сравнително млад индивид е открит по гръб с ръце, опънати покрай тялото.

През сезона бяха проучени и четири ритуални ями. В първата бяха документирани кости от два възрастни индивида, във втората и третата – фрагменти от керамични съдове, правени на ръка, в четвъртата – кори от добре изпечена глина.

Паралелно с разкопките бяха направени важни наблюдения върху стратиграфията на обекта. Те позволяват да се аргументират следните периоди на използване на терасата:

1. къснобронзова/ранножелязна епохи;
2. I – II в.;

3. III – IV в.;
4. V в.?

Насипването на могилата е станало очевидно към края на IV в. и не е свързано с едно погребение, а *погребва* целия некропол.

№ 88. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Юлия Божинова

Проучването на обекта през 2006 г. беше подчинено на две цели – цялостно разкриване плана на сградата и допроучване на помещение 1.

За да бъде изцяло установен планът на сградата, трябваше да се довърши разчистването на западната и източната външни стени от насипа върху тях, който както беше установено по-рано, е съставен изключително от строителни деструкции. Изцяло се разчисти северната външна стена и северозападната кула. В един участък на стената, беше регистриран запазен тухлен пасаж от втория четириредов тухлен пояс. Всички разчистени стени, външни и вътрешни, са запазени до едно и също ниво – хоросановата подложка на втория тухлен четириредов пояс. Тухлите навсякъде са извадени. В хоросана личат леглата на първия тухлен ред и начинът им на подреждане.

При разчистването на източната (външна) стена се разкри перпендикулярна на нея северна (вътрешна) стена на помещение 1. Тя се развива в посока И-З, а ширината ѝ е 0,90 м. По средата ѝ има оформен вход, водещ към вътрешно помещение. Страниците на входа са тухлени. Горната му част е разрушена, както и голяма част от стената над него. Запазените размери на входа са: височина 1,50 м и ширина 1,30 м.

Доразчистено беше и помещение 1, от което бе останала малка непроучена част, затворена между централния и вътрешния (западен) вход.

При свалянето на пластовете се очерта следната ситуация:

На дълбочина 0,40 м се регистрира тънък слой от пепел, с форма на голямо неправилно петно върху пласт от 10-15 см трамбована, жълта глина. Касае се за средновековното жилищно ниво, регистрирано при предишното проучване на по-голямата част от помещението.

На дълбочина 1,20 м се разчистиха нападали керемиди и се откриха много находки – глинени капаци, желязна халка, 2 ножа, клин, фрагменти от брава, ключе, монета от средата на VI в., керамика, семена. Пръстта около тях е силно отухлена. Това ниво отговаря на горното подово ниво, регистрирано в помещение 2 през 2005 г. с монети от средата на VI в.

На дълбочина 1,60 м стигнахме до трамбована земя. На това ниво бяха намерени железни предмети – стрела, нож, скоби, халки, пирони, а в североизточният ъгъл на помещението се очерта кръгла яма с размери 1,50 х 1,60 х 0,82 м. В нея се намериха фрагменти от керемиди, керамични съдове, стъкло, животински кости. Интересни са няколко по-големи фрагмента от чернокафяв съд с широко устие, две дръжки и чучур. В него бяха намерени животински кости. На дълбочина 0,76 м се откриха фрагменти от керемида, сива глинена купа и кости на животно (почти цял скелет). Дъното на ямата достига до червеноглинеста пръст.

Пластът с дълбочина от 1,60 до 1,80 м се състои от сива пепел и не съдържа находки.

Под този пласт се очерта калдъръм от малки наредени камъни. Такъв беше разкрит през 2005 г. от двете страни на западния вътрешен вход на това помещение. Калдъръмът обхваща цялото пространство до и пред новооткрития северен вход. Дебелината му е 0,20 м. Под него следва пласт отухлена пръст с дебелина около 5-6 см. След изчерпването на отухлената пръст, беше достигната замазка от розов хоросан. Същата замазка беше регистрирана и при миналите проучвания, и както се установи, обхваща цялото помещение.

При проучването от 2006 г. беше доразкрита западната стена на помещението и северната страница на входа. Размерите на доразкритата част от стената са: дължина 2,60 м, запазена височина 2,15 м. Дължината на новоразкритата северна стена е 5 м. Доразкрита бе и източната стена отвътре, с дължината 3,90 м. В новоразкритите стени има отвори разположени на определена височина и разстояние едни от други.

С допроучването на северната част на помещението, неговия план беше напълно изяснен. То има правоъгълна форма и е ориентирано с надлъжната си ос С-Ю. Вътрешните му размери са: дължина 10 м, ширина 5 м, запазена височина 2,15 м. Наличието на три входа – централен (източен), западен (вътрешен) и северен (вътрешен), го определят като вътрешен двор на сградата, вероятно покрит (имайки предвид голямото количество фрагменти от керемиди намерени тук).

С разчистването на външните стени се установи и планът на сградата. Той е почти квадрат с размери 28 х 27 м с полукръгли ъгли.

№ 89. КЪСНОАНТИЧЕН И РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В М. ДОБРЕЧКОВО, ГР. ДОБРИНИЩЕ, ОБЩИНА БАНСКО

Юлия Божинова

През лятото на 2006 г. в гр. Добринище бяха проведени спасителни разкопки на некропол, намиращ се в м. Добречково. Некрополът е открит случайно, когато на това място местното църковно настоятелство решава да построи параклис “Св. Атанасий”, като за целта е трябвало теренът да бъде заравнен с машина. При работата с машина е свален пласт от 0,50-0,60 м, като се стига непосредствено до нивото на гробовете. Някои от тях са напълно унищожени и отнесени. При огледа на обекта преди започване на разкопките, на терена се забелязваха разнесени фрагменти от керемиди, билата на стреховидни покрития, купчини пръст. Върху един от фрагментите личеше вдлъбната хризма.

Самият обект е разположен върху хълм, който отстои на 4 км югоизточно от гр. Добринище, в подножието на североизточен Пирин.

Проучването бе съсредоточено в югоизточната част на обекта. Успяхме да проучим 29 гроба. Основната част от тях са ориентирани И-З, други са СИ-ЮЗ. Подредени са в редове и не се застъпват.

Гробовете представляват правоъгълни ями, вкопани в скалата. В повечето от тях е оформено гробно съоръжение от стреховидно поставени керемиди по дължина. Късите страни са затваряни с по един фрагмент от керемида. Между ямата и съоръжението са слагани по няколко камъка. В някои гробове бяха оформени легла от керемиди, в други керемиденото покритие е поставено хоризонтално.

Регистрирани бяха и съоръжения, при които гробните ями са без керемиди, но те са малка част от общия брой. По дългите и късите страни на дъното им са сложени по няколко камъка и са запълнени с пръст.

Погребалният ритуал е трупополагане. След затрупването на мъртвия с пръст е оформено стреховидното керемидено покритие. Последното е укрепвано отстрани с няколко камъка. Ориентацията на скелетите е изток-запад глава с глава на запад и ръце, положени покрай тялото.

Само в два гроба от късноантичната епоха бяха открити гробни дарове. Това са: една бронзова тока, характерна за IV в. (намерена в гроб 21) и шест монети от средата до края на IV в. – три на Констанций II и две на Теодосий I (намерени в гроб 25). Една от тях беше намерена до зъбите, което говори за спазване на обичая *Харонов обол*. Останалите вероятно са били в платнена или кожена кесийка и се намериха накуп в по-тъмно оцветена пръст.

Върху някои керемиди има нанесени разнообразни знаци – вълнообразни линии, осморки, кръгове и други комбинации. Върху други са нанесени хризми или буквени знаци – вероятно старогръцки. При намирането им в един гроб нямаме смесване на различни знаци в покритието. Има и по два еднакви знака от покритие, но не сме регистрирали два различни знака в един гроб.

Датирането на проучената част на некропола от средата на IV в. до VI в. и определянето му като късноантичен и раннохристиянски произтича от намерения нумизматичен материал, от оформянето на гробните съоръжения, от погребалния ритуал. Съществуването на раннохристиянски некропол тук не е изненадващо, доколкото само на 35-40 км в югоизточна посока се намира големият раннохристиянски епископски център Никополис ад Нестум.

№ 90. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА НА Н. КОЛОКИТА РЕГ. № 6000008 ПО АКБ, СОЗОПОЛ (УПИ 6080-6113, КВ. XIX-6143)

Анелия Божкова, Анета Петрова

През лятото на 2006 г., във връзка със строежа на жилищен комплекс на н. Колокита, м. Буджака, гр. Созопол, бяха проведени спасителни археологически разкопки на надгробна могила с номер 6000008 по АКБ. Ръководител на проучването беше ст.н.с А. Божкова, заместник ръководител д-р А. Петрова. В разкопките взеха участие студенти и докторанти от СУ и НБУ.

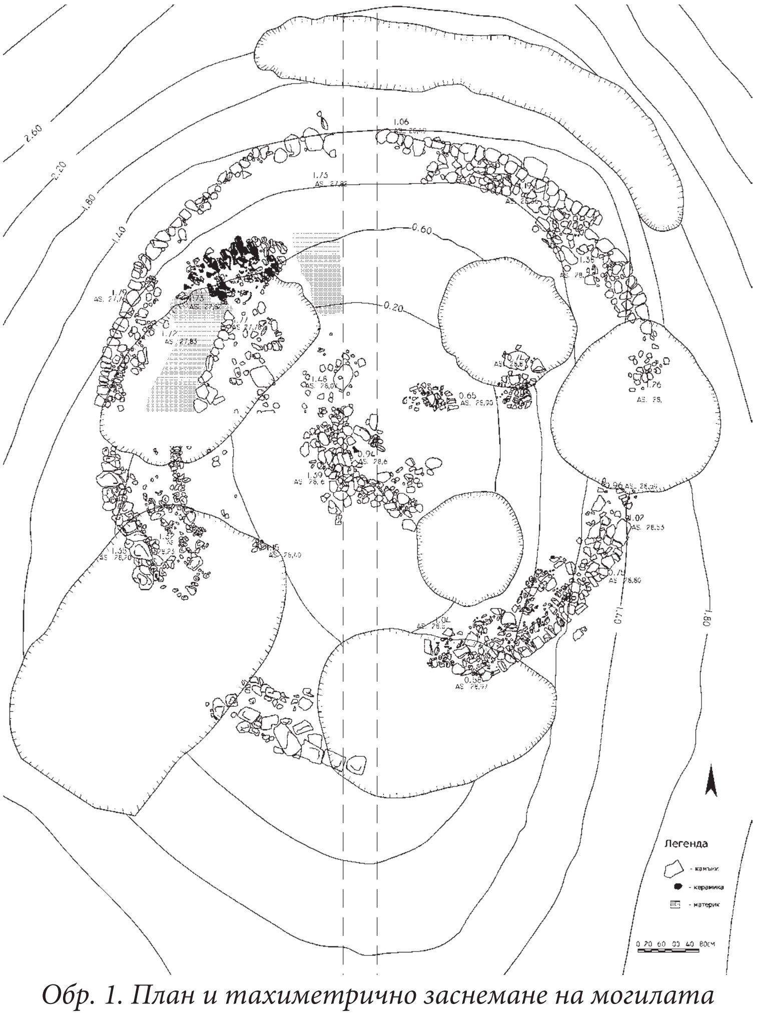

Обр. 1. План и тахиметрично заснемане на могилата

Могилата е издигната на силно вдаден в морето полуостров, който се намира на 3 км южно от гр. Созопол (началото на Стария град). Това дава възможност за отлична видимост от и към Созопол (Аполония). Полуостровът е ориентиран в посока ЮЗ-СИ (230°-50°), с максимална височина в южната част. Към морето полуостровът завършва с отвесни скали, а бреговата ивица е силно начупена. От най-високата му част на север са разположени три надгробни могили, най-северната, от които е № 6000008.

Най-издигнатата част на могилата е на 29,38 м надморска височина. Тъй като се намира на терен с денивелация, височината и е различна. От юг могилният насип е висок 1,20 м, докато от север е по-голям – 2 м. Диаметърът на съоръжението е 26 х 22 м. За съжаление могилният насип е силно нарушен от седем по-късни вкопавания, някои от които достигат до основата му и са разрушили част от намиращите се там структури.

При проучването се установи, че могилата е насипана върху терен, на който отчасти се е показвала материковата скала. Към центъра на съоръжението са открити две каменни струпвания, разположени върху скалния материк. Първото от тях е с диаметър около 4 м и покрива участък с тъмнокафява рохка пръст с фрагменти от амфора в нея. Североизточно от него има малка каменна могила (диаметър 1,5 м; височина 1 м). Пръстта отдолу е кафеникава, сбита, с дребни въглени.

В основата на могилата е бил оформен каменен кръг с диаметър 20,35 м (Обр. 1). Почти правилното му очертание е нарушено от юг, където изглежда, че дъгата се отваря. За съжаление в тази част има два късни изкопа, стигащи до основата на могилата. В западната част на могилата е регистрирана вътрешна каменна дъга, чието трасе се съобразява с материковата скала, която тук излиза на повърхността. Дъгата е на разстояние 2,40-1,40 м от крепидата. Кръгът е изграден от различни по размери, в преобладаващата си част ломени камъни. Няколко обработени блока, два от които от черупчест варовик, са използвани само в най-южната част – там, където дъгата се отваря.

Вътрешната дъга рязко прекъсва в северозападната част на могилата. На това място беше регистрирано струпване от амфори, което следва посоката на каменната дъга в продължение на около 2 м (Обр. 2). Въпреки това, двете структури не са непосредствено свързани, тъй като

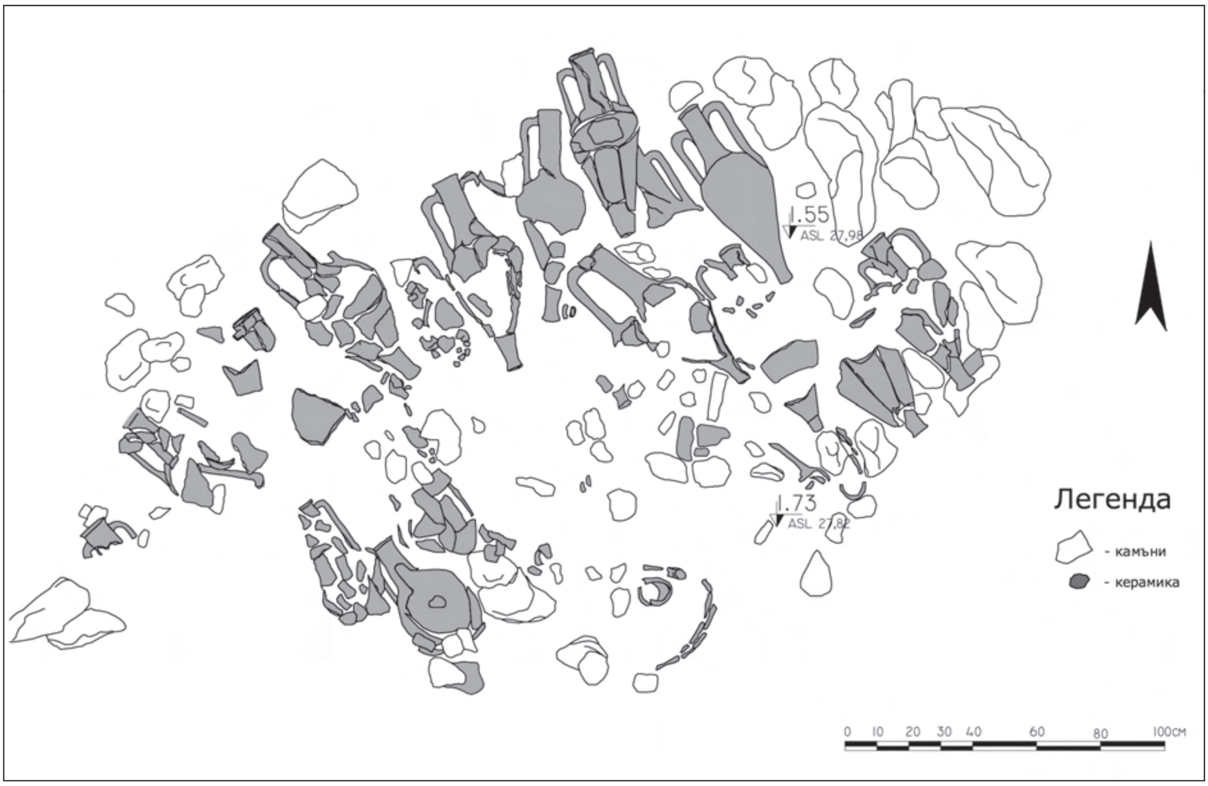

Обр. 2. Амфорно струпване в северозападния сектор

амфорите са положени след като дъгата е била засипана с пръст. По всяка вероятност амфорното струпване е продължавало в южна посока паралелно с дъгата, но е разрушено от по-късен изкоп, както показва огромното количество фрагменти от амфори, открити преотложени в периферията на могилата. Макар и частично запазено, амфорното струпване дава информация за начина на формирането си. Съдовете са били положени цели в две или три успоредни редици, следвайки наклона на насипа. Устията им, които сочат към периферията на могилата, са обърнати надолу.

Насипът на могилата е съставен от два основни вида пръст. В центъра тя е жълта, глинеста, много сбита, без археологически материали в нея. Останалата пръст (към периферията на могилата и във височина) е кафява, примесена с голямо количество необработени камъни. Установяването на някаква закономерност в разположението на камъните е изключително трудно поради многото нарушения на насипа. Подобна беше регистрирана само в югозападната част на могилата, където се намират няколко каменни редици, заграждащи правоъгълно пространство. В това пространство, което отчасти съвпада с един от късните изкопи, не бяха открити археологически структури.

Именно в кафявата пръст са открити археологическите материали, преобладаващата част от които са фрагментирани амфори. Изключение представляват само едно дъно от скифос, както и няколко фрагмента от чернофирнисов cup-skyphos от първата половина на IV в. пр. Хр. Най-голямо е количеството на находките в северозападния сектор (около 58%), което не е изненадващо, предвид амфорното струпване в него. В югозападния сектор са открити около 31% от амфорните фрагменти, което донякъде (но не напълно) се дължи на изхвърлените в периферията на северната му част материали от разрушеното амфорно струпване. Количеството на амфорните фрагменти в останалите части на могилата е незначително – около 10% в североизточния и около 1% в югоизточния сектор.

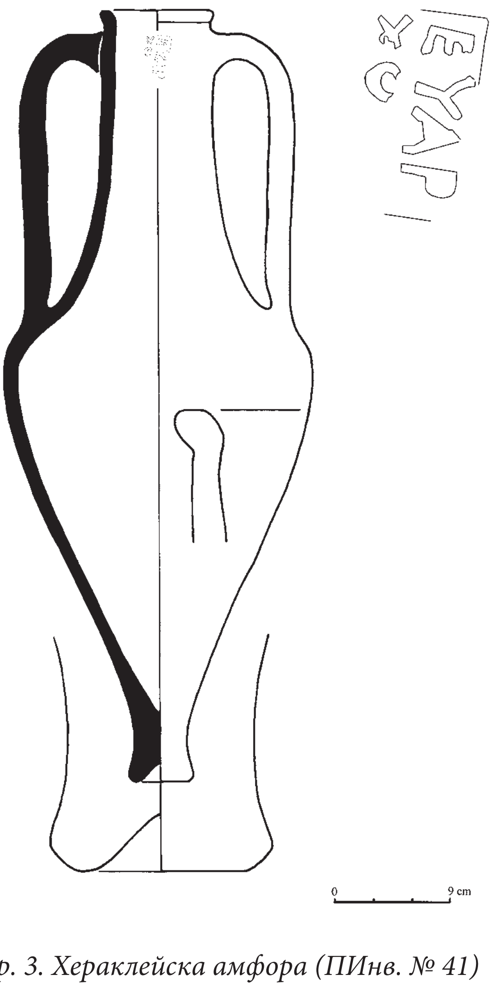

Обр. 3. Хераклейска амфора (ПИнв. № 41)

Сред намерените амфорни фрагменти, както от струпването, така и от насипа на могилата, безспорно превес имат хераклейските (около 85%). Значително по-малко са хиоските (около 13%) и фрагментите, които могат да се свържат с други центрове. При хераклейските амфори преобладават тези от тип I, които са характерни за периода от края на V – 70-те години на IV в. пр. Хр. Хиоските амфори са от типа амфори с качулковидно столче, във варианти, които могат да бъдат отнесени към първата половина на IV в. пр. Хр. (Обр. 3).

Определящи за датата на комплекса са седемдесет и петте амфорни печата, които са открити цели или фрагментирани, а от някои са запазени само нечетливи следи от букви. Всички, без изключение, изглежда са енглифични, поставени върху шиите на амфорите и съответно от група, свързвана като произход с Хераклея Понтийска. В един единствен случай е документирано присъствие на два печата върху една и съща амфора. Печатите съдържат по едно или две изцяло изписани имена, в два случая съпровождани от предлога ἐπὶ пред едното от тях. Сред разчетените или възстановени печати се четат имената на трима магистрати – Σωσίος, Ἀριστοκλῆς и Ὀρθεσίλας и на петима фабриканти –Ἀγάθων, Ἀρχέλας, Ὄνασος, Εὔαρχος и Ἡραίων (?), като някои от тях се срещат повече от един път. Името Ἀρχέλας например е засвидетелствано в десет случая, а имената на фабриканта Ὄνασος и на магистрата Σωσίος – поотделно, с други имена или често заедно – се четат върху девет печата. Според актуалната хронология на хераклейското амфоропечатане, откритите в могилата печати могат да се отнесат към периода на 90-те и 80-те години на IV в. пр. Хр. Логично е да се мисли, че в случая може да става дума дори за тарата на стоки от една и съща търговска пратка.

В проучваната могила не беше открито гробно съоръжение. Възможно е, ако е имало един или повече вторични гробове, те да са разрушени от късните изкопи, които са към периферията на могилата. Гроб нямаше и към центъра на могилата, въпреки, че там бяха регистрирани две каменни съоръжения. Очевидно ситуацията тук е подобна на тази в проучената през 1981-1982 г. от М. Цанева могила в същия некропол. Съпоставяйки и данните, публикувани от G. Seure в началото на XX в., може да се предположи, че в определен период от време (първата половина на IV в. пр. Хр.) некрополът на н. Колокита е имал специфично предназначение, като място за извършване на символични погребения (на загинали далеч от родината си аполонийци?).

Литература:

Damyanov 2005: M. Damyanov. Graves with circles of amphorae in the Greek necropoleis in the Black sea. – In: Stephanos Archaeologicos in honorem Prof. L. Getov, SAUS, 4. Sofia, 2005, 214-223.

Seure 1924: G. Seure. Archeologie Thrace. – RA, 19, 1924, 307-350.

Tzaneva 1985: M. Tzaneva. Thrakisches Hügelgrab bei Kolokita. – Thracia Pontica, 2, 1985, 352-359.

№ 91. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. КРАЙБРЕЖНА В ААР СТАРИНЕН НЕСЕБЪР ПРЕЗ 2006 г.

Анелия Божкова, Христо Прешленов, Методи Даскалов, Петя Кияшкина

През 2006 г., в рамките на три календарни месеца, се проведоха спасителни разкопки на територията на ААР *Старинен Несебър* съгласно договор между НАИМ и Феста холдинг, организирани от НАИМ и Музей Старинен Несебър.

Проучването се проведе от екип с ръководители ст.н.с. А. Божкова и н.с. Хр. Прешленов и зам. ръководители н.с. М. Даскалов и П. Кияшкина в границите на парцели в поземлен имот № 9047, квартал 18-а по плана на гр. Несебър, съгласно Разрешително за теренно археологическо проучване № 183/ 27.05.2006 г. В проучванията участваха още Т. Марваков, Ст. Димова, д-р Ч. Кирилов, К. Трендафилова, д-р В. Станев, докторантите А. Агре и Д. Василева, студенти от СУ “Св. Климент Охридски”. Консултанти на екипа по различни научни направления бяха проф. И. Карайотов, ст.н.с. Д. Аладжова, гл. ас. Д. Стоянова, ст. ас. И. Лозанов.

Археологическите разкопки засегнаха няколко парцела, разположени в подножието на полуострова, върху отвоювания от морето терен, а също и във високата част на полуострова (основна тераса), съгласно предоставен от Община Несебър проектен план за бъдещо строителство. За улеснение на археологическата документация, парцелите бяха индикирани с условни буквени обозначения – сектори. Извършени бяха сондажни проучвания в части от сектори А и Б, и в сектори В, Г, Д и Е. Пълно археологическо проучване се проведе в части от сектори А и В, които са разположени върху високата част на полуострова (основна тераса).

По-голяма част от терените, намиращи се в подножието на полуострова, върху отвоювания терен, се оказаха стерилни, без културни останки. Единствено в участък от сектор Д, и то само върху ограничена по площ междинна тераса, бяха открити структури от различен характер.

Сектор Д

Археологически данни са придобити при оформянето на т. нар. профил 1 (18 х 3,30 м), успореден на оградата на поделението на гранична полиция. Документирана е стратиграфската ситуация, проучени са 6 вкопани съоръжения, 18 гроба и останки от 1 домакинска пещ.

I. Вкопани съоръжения

Ямите са конични, цилиндрично-конични, или със стъпаловидни към дъното стени, със заоблени ъгли. Откритите в тях материали са средновековни: гърнета, дъна и стени от сграфито-съдове (купи и блюда), шийки с дръжки от амфори, над 30 броя цели и фрагментирани глинени триподи (триножки). Нумизматичният материал е от втората половина на XII и от XIII в.

II. Домакинска пещ

Пещта е силно разрушена при шкарпирането на склона, няма данни за отвор и конструкция, ясно е само, че е градена от камъни, фрагменти от керемиди и по-ранни амфори.

III. Некропол

От некропола са регистрирани и проучени 18 християнски гроба. Около 50 % от погребаните са деца. В два от гробовете има накити – обеци. Датирането на некропола е във втора половина на XIV и началото на XV в.

Сектор В

Върху малък парцел, разположен върху основната тераса на полуострова, са проучени четири непълни археологически квадрата. На дълбочина до 2,50 м от съвременното ниво бяха документирани останки от културни напластявания от средновековната епоха, както и негативите от извадените камъни на два зида с посока И-З, вероятно от напредналата елинистическа епоха, съобразно стратиграфски данни, керамични находки и амфорни печати. В квадратите са

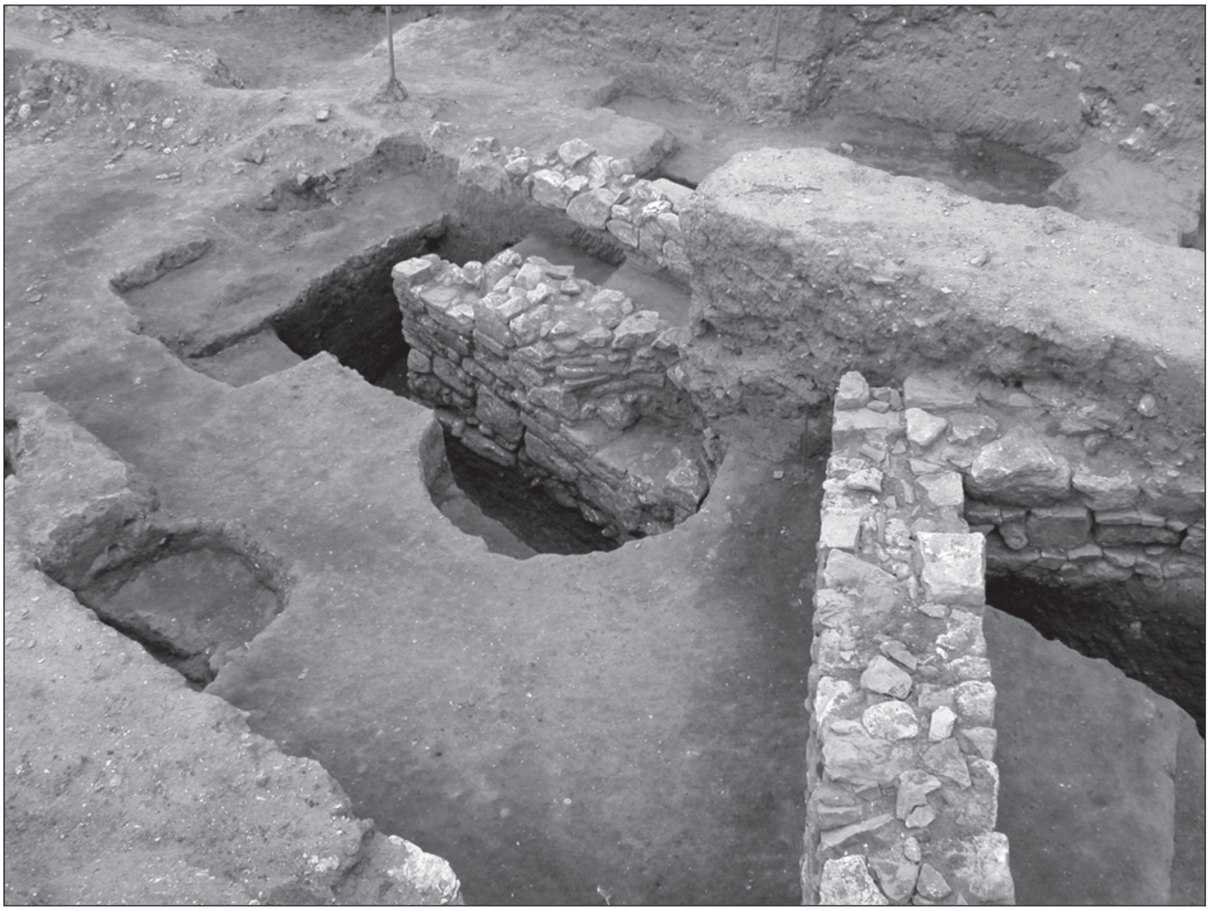

Обр. 1. Сектор А, негативни структури от ранната желязна и от класическата епохи под елинистически и ранновизантийски зидове

документирани още профилите на две ями и ядрото на трета, запълнена първоначално, според откритите чернофирнисови фрагменти, в класическата епоха, и по-късно, повторно вкопана във времето на средновековието. От тези квадрати произлизат и единствените архаични фрагменти от късния VI в. пр. Хр

Сектор А

Най-съществени, с най-голяма концентрация на структури и хронологическа продължителност се оказаха останките в частта от сектор А, попадаща върху основната тераса. В този сектор от предвиденият за строителство терен беше проучена само централната част поради факта, че на изток и на запад се достига до парцели със заведения за обществено хранене, където археологическият екип не беше допуснат за проучвания.

Общо за сектора са проучени около 400 кв. м с план-квадратна мрежа и с оставяне на ребра между квадратите. Дълбочината на културните пластове достига до 3 м от съвременното ниво на терена (от кота 13,63 до кота 10,20).

I. Негативни структури от РЖЕ и класическата епоха (Обр. 1).

Проучени са общо 6 негативни структури (ями) от РЖЕ и класическата епоха с богат керамичен материал. В някои от ямите присъстват видими елементи на преднамерена организация на вътрешното пространство (пълнежа). В три от негативните структури има по-късни вкопавания от времето на средновековието.

II. Културни пластове, архитектурни останки и други структури от елинистическата епоха.

На различни места от проучената площ са открити културни напластявания, части от зидове и нива с деструкции от елинистическата епоха. Независимо от присъствието на отделни диагностични артефакти от ранната елинистическа епоха, останките от зидове в квадрати от поредицата Б и Г могат да се датират най-общо в III в. пр. Хр., а свързаните с тях деструктивни нива, според керамичните находки – след първата четвърт на II в. пр. Хр. Документиран е и културен пласт с находки от втората половина на II и I в. пр. Хр., сред които и импортни съдове от Мала Азия (Пергам и Ефес) и техни местни имитации.

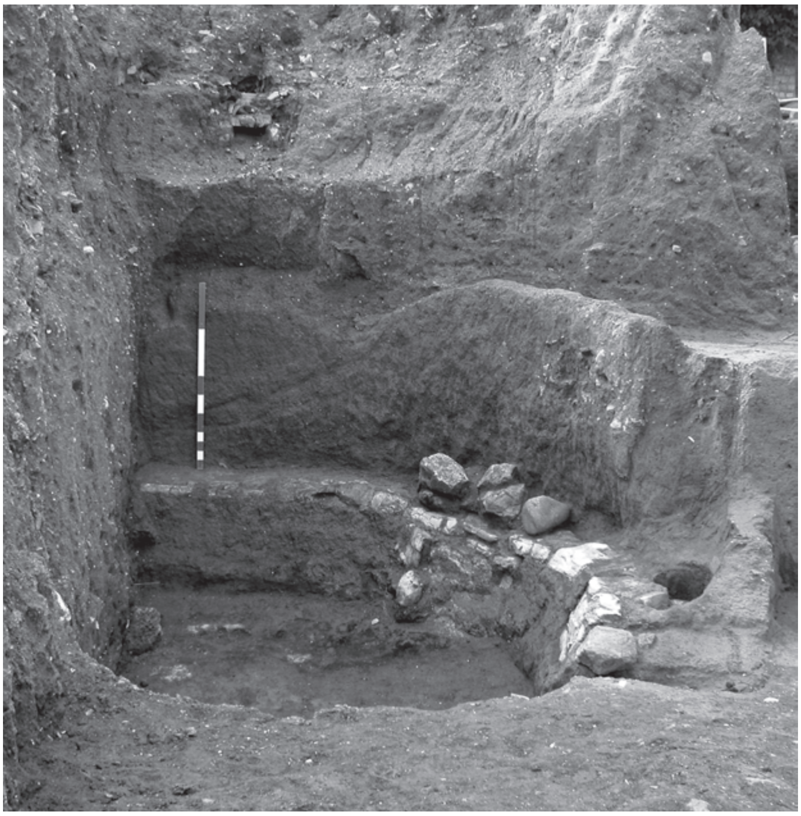
Обр. 2. Сектор А, ранновизантийска пещ за строителна керамика

Сред останките от елинистическата епоха е и частично запазена пещ, в чиято деструкция се откриват керамични фрагменти и керемиди от напредналата елинистическа епоха.

III. Останки от ранновизантийската и средновековната епоха.

1. Ранновизантийска сграда в кв. Ж1/Е2.

Сградата е частично проучена, изцяло е разкрита стена с дължина около 6,5 м. Зидовете са от камъни, преупотребени тухли и керемиди на глинена спойка. Във вътрешността са установени незасегнати отлагания с битова керамика и тара, фрагменти от стъклени съдове и прозоречно стъкло, натрупани върху трамбовано (?) ниво. Незасегнат пласт с ранновизантийски материали е регист-

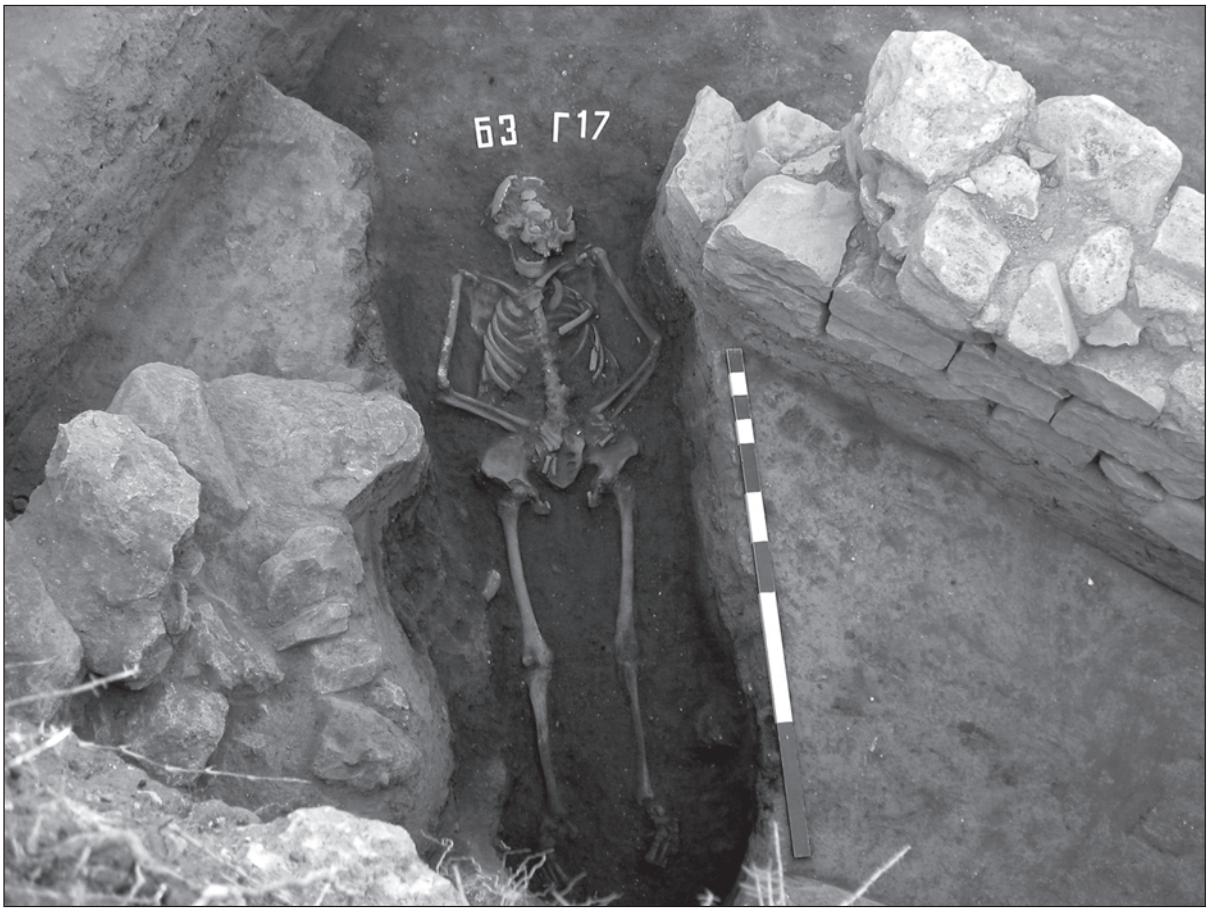

Обр. 3. Сектор А, гроб от ранновизантийски некропол, врязан в зид от елинистическата епоха

риран и на североизток от сградата, между стената и средновековните ями. Датирането е според намерените монети на императорите Лъв I (terminus post quem) и Тиберий II Константин.

2. Пещ за строителна керамика (Обр. 2). Пещта е частично проучена, разположена в южната част на кв. Е4 и Д4 и върху самия ръб на платото на полуострова. Разкрит е сегмент от основата и купола (около ¼) със запазена височина до 1,70 м, заедно с горивната камера. Предполагаемият диаметър е между 3,80 и 4 м. Има много добре замазан и заравнен под. Основата на пещта е изградена от камъни и глина и е с височина 0,58-0,64 м и с ширина 0,28-0,31 м. Куполът е запазен във височина от 0,70 до 1,05 м. Датирането е според материалите в запълването – керамика изключително от ранновизантийската епоха.

3. Ранновизантийски некропол. Проучени са 21 гроба (Обр. 3). Те се разполагат в две сравнително правилни редици с посока СЗ-ЮИ, като между гробовете на възрастни индивиди са вкопани и детски. Гробните съоръжения са 3 типа: камери от камъни отстрани и покрити с каменни плочи, оградени с камъни и обикновени ями.

Скелетите са в обичайната поза – по гръб с изпънати долни крайници, горните са изпънати край тялото и леко свити в лактите, китки – върху бедрата или крилата на таза. Датиращо значение има чифт сребърни обеци от първата половина на VII в. Хипотетично е свързването на този некропол с базиликалния комплекс “Св. Богородица Елеуса”.

4. Средновековни ями и съоръжения. Изцяло и частично са проучени 17 средновековни ями и съоръжения с много богат археологически материал – керамика, монети и метални находки от края на XI до XIII в.

Проучването на обекта не е приключено.

№ 92. АНТИЧЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР КРАЙ СЕЛО КРИВИНА, РУСЕНСКО

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

Обектът е разположен на около 2 км североизточно (азимут 25°) от центъра на селото, в м. Чичов елак. Последната представлява склон със западно изложение върху първа незаливна тераса, на около 1 км южно от днешния дунавски бряг и на около 2 км източно от устието на р. Янтра. Склонът се състои от дебели пластове льос, образувани през терциера и кватернера. Те лежат върху плато от варовикова скала. Обектът се разкопава трета година (2002, 2005 и 2006), като финансирането през последните две е от НАИМ-БАН. През 2006 г. работихме един месец на терена.

Търсейки безуспешно селището на подразделението на Първи Италийски легион, обслужвало пещите за вар, попаднахме на тракийско погребение чрез трупоизгаряне без гробен инвентар. Формата и украсата на урната изработена на ръка насочват към III – I в. пр. Хр. Вероятно то е част от местен елинистически (най-вероятно късноелинистически) некропол, който римските строителни изкопи унищожили, съдейки по парчета човешки кости, които откриваме около пещите за вар. Проученото миналата година женско погребение чрез трупополагане в грънчарска пещ от края на I в. пр. Хр. – началото на I в. сл. Хр. принадлежи най-вероятно също на този некропол.

Изследвайки пространството около работната площадка на споменатата грънчарска пещ с цел евентуално разкриване на втора такава, попаднахме на синхронна пещ за хляб.

Изцяло или частично разкрихме нови пет римски пещи за вар, с което общият им брой достигна седем проучени и три започнати (Обр. 1). Досегашната им датировка (последна трета на I в.) се потвърди от стратифицирана керамика и запазена бронзова фибула от така наречения *войнишки* тип. Че мащабната манифактура за вар принадлежи на Първи Италийски легион, свидетелства негов втори тухлен печат както и нови фрагменти от римски шлем от типа Вайзенау. Повечето римски находки намираме в опожаряване, което датирахме миналия сезон след 76 г. – вероятна атака на даките. Потвърди се наблюдението ни, че стените на оформените в льоса пещи за вар издържат високата температура на три-четири зареждания. Това принуждава римските войници да копаят нови и нови пещи, което обяснява гъстото им разположение. Броят им би бил значителен след евентуално пълно проучване на

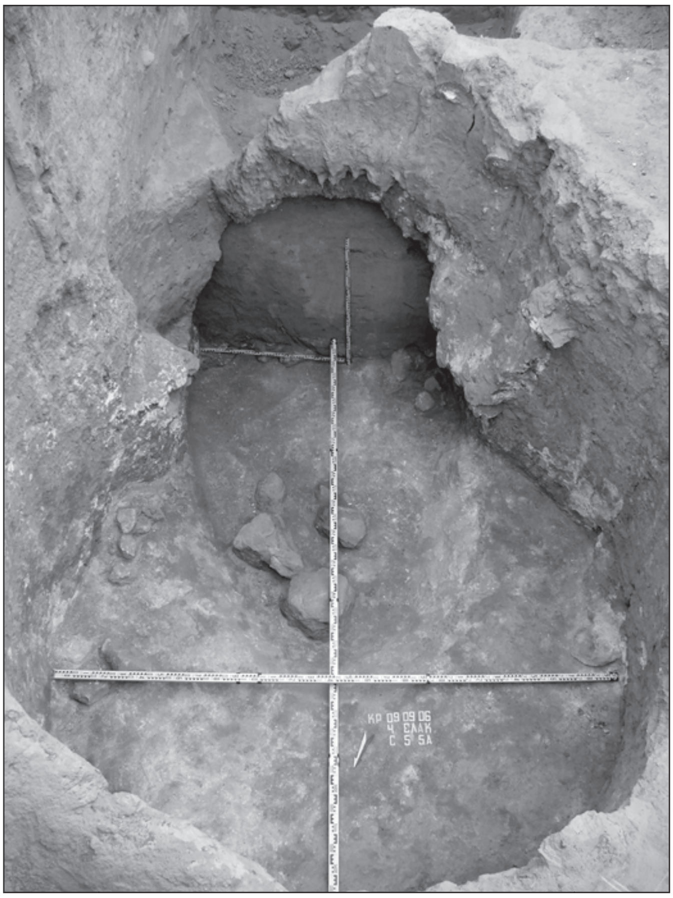

Обр. 1. Пещ за хляб

местността. По-важно е, обаче, локализирането на жилищата на римските армейски производители, каквито и временни конструкции да се те.

И тази година попаднахме на следи от живот от VIII-X в., съдейки по откритите фрагменти от глинени съдове. Проучихме езически безинвентарен гроб от това време – черепът на скелета е ориентирана на изток. Принадлежи на седемгодишно дете (антропологично изследване на д-р В. Русева, ИЕМАМ-БАН). Очевидно малко ранносредновековно българско селище било оформено между стените на изоставените римски пещи за вар. Може би е изпълнявало охранителна роля за голямото синхронно селище върху руините на късноантичния кастел Ятрус, отстоящ на 2 км в южна посока.

Според намерените стратифицирани животински кости (разпознати от д-р Л. Нинов, НАИМ-БАН), римските войници са яли разнообразно месо – свиня, овца, риба и говедо, като преобладават останки от първите два животински вида. Кости от птици и костенурки се откриват по-рядко в римския пласт.

Палеоботанични резултати (дело на Ц. Попова, НАИМ-БАН) потвърждават, че гориво на тукашните римски пещи за вар бил преимуществено дъбът.

№ 93. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

Работихме на терена 40 дни с финансиране от НИМ-София и ИМ-Средец. В екипа участваха още докторантите от НБУ С. Александрова и Н. Пеева. Продължихме проучването на обекти 1 и 6.

DT
04.08.06
C 1Б

Обр. 1. Деултум – обект № 1

Обект № 1. Установихме, че на това място се намира втора източна порта на ранновизантийски Деултум (Обр. 1). Тя лежи на юг от първата, проучена през 80-те години на XX в. от С. Дамянов и непосредствено северно от съвременното шосе Бургас – Средец. Южната от двете източни порти е фланкирана от две правоъгълни кули, южната от които разкрихме през 2003 г. и 2005 г. Уточнихме, че изграждането на портата станало след 457 г. Горна хронологична граница за строежа продължава да е 498 г., според монета на Анастасий, намерена през 2003 г. в рушевините на портата. Издигането на ранновизантийската порта с прилежащата куртина представлява първи строителен период за обекта. Надолу в дълбочина следват: опожаряване също от втора половина на V в.; ново опожаряване с *terminus post quem* 457 г.; предходно разрушение с *terminus post quem* 425 г.; ново опожаряване с *terminus post quem* 351 г. и *terminus ante quem* 355 г.; на достигнатата дълбочина лежи пласт от опожарени рушевини, чийто *terminus post quem* е 218 г. Всички тези разрушения са свързани със съответни градежи – сгради и канали.

В рамките на значително ограбената за строителен материал порта намерихме бронзова монета на византийския император Никифор I и сина му Ставракий (803-811). Заедно с откритите през 2003 г. два-три фрагмента от пáстирски тип керамика, тя илюстрира някаква човешка активност в местността през ранното средновековие, вероятно свързана с превземането на Деултум от хан Крум, за което знаем от писмените извори. Засега не можем да добавим информация, защото липсва средновековен пласт или такива структури. И двете находки са открити в стратиграфски смесени пластове.

Сравнително точната хронология на обекта се основава на 167 стратифицирани бронзови монети. За пръв път за обекта са разпознати емисии на Маркиан (450-457) и Лъв I (457-474). Изненадват продупчени като за нанизмонети от дребен номинал от края на IV-V в. Бронзово конче от началото на V в. е сред интересните находки.

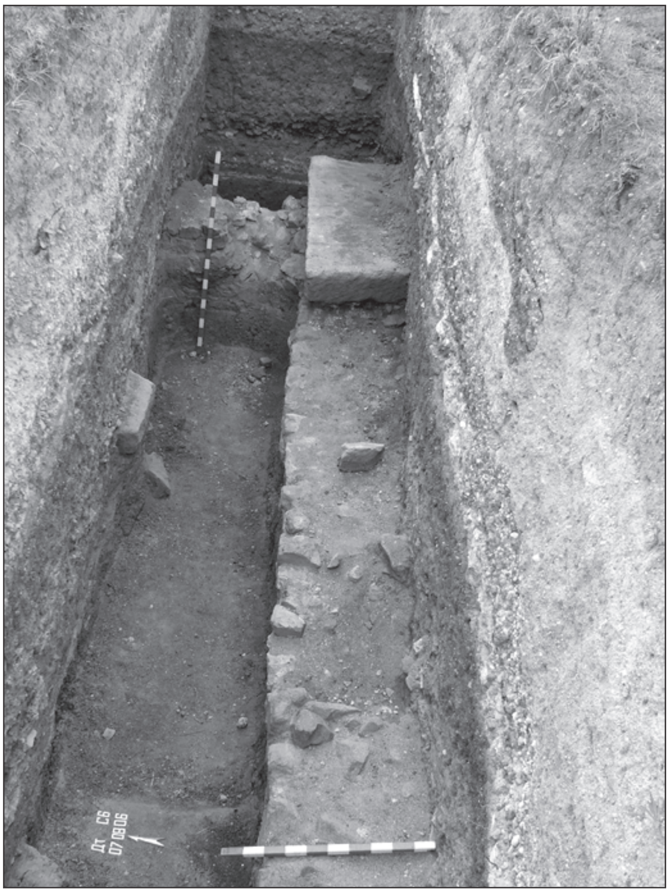

Обр. 2. Деултум – обект № 6

Обект 6. Завършихме проучването в започнатия миналата година сондаж с надежда да попаднем на ъглова (североизточна) римска кула, съдейки по особености на релефа. Оказа се, че тук лежи югоизточен ъгъл на римска сграда (Обр. 2). Нейното предназначение е неясно. Изградена е от грубо обработен ломен камък на бял хоросан. Субструкцията е дълбока 0,60 м, а от суперструкцията са оцелели 0,40-0,50 м. Ъгълът на постройката е подсилен чрез масивен каменен блок, вграден в началото на суперструкцията. Сградата е опожарена след 351 г. Същото разрушаване регистрирахме в отдалечения обект 1. Изглежда Деултум е преживял някакъв катаклизъм при управлението на император Констанций II. Постройката лежи върху два последователни римски пожара, чиято хронология е в процес на изясняване. Към най-долния (първи за обекта) пожар принадлежат субструкция от ломен камък на кал с вероятна суперструкция от ломен камък на бял хоросан както и вкопаване от възможно жилище.

В опожарените рушевини на сградата, разрушена в средата на IV в., открихме и две бронзови елинистически монети: от IV в. пр. Хр., най-вероятно на Филип II Македонски; от II-I в. пр. Хр., на Маронея. Стратиграфията на обекта не дава обяснение за тяхната поява в късноримски пласт. Разбира се, археологическата практика познава случаи на вековно “закъсняване” на монети. Хиатус свидетелства, че теренът бил запуснат за известно време след късноримското опожаряване. Впоследствие бил заравнен, най-вероятно през късната античност. Липсват постантични материали.

От обект 6 произхождат 4 стратифицирани монети.

№ 94. AMPHITHEATRUM SERDICENSE

Жарин Величков

Във връзка с предвиждащо се ново строителство на административна сграда на “НЕК” ЕАД с две нива подземни гаражи в УПИ VI-4 от кв. 506а, зона “А-север”-Център, по плана на гр. София, бул. “Княз Ал. Дондуков” № 12, през 2006 г. продължи проучването на западната част на кавеата и арената на амфитеатъра на Сердика. В процеса на работа са регистрирани следните напластявания и структури.

Римски театър

В хода на проучването на арената на амфитеатъра, на дълбочина 5,60-5,70 м от постоянната кота 0,00 на обекта, бяха разкрити пет радиални зида. Всеки е с дължина около 2,30 м и дебелина от 0,55 м. Градени са от стандартни римски тухли, споени с бял хоросан. Всички радиални зидове опират в полукръгъл зид, граден по същия начин. Разкритите градежи принадлежат към по-ранна сграда, която засега определяме, най-вероятно като римски театър. Дъговидният зид оформя полукръгло пространство, което според нас е част от *орхестрата* на театъра. Площта му е покрита с плътно подредени речни камъни, представляващи подложка за настилка от каменни плочи или тухли.

Северно от радиалните зидове се развива комплекс от две помещения, конструктивно свързани с дъгата на *орхестрата*. Първото е разположено точно срещу орхестрата, ориентирано

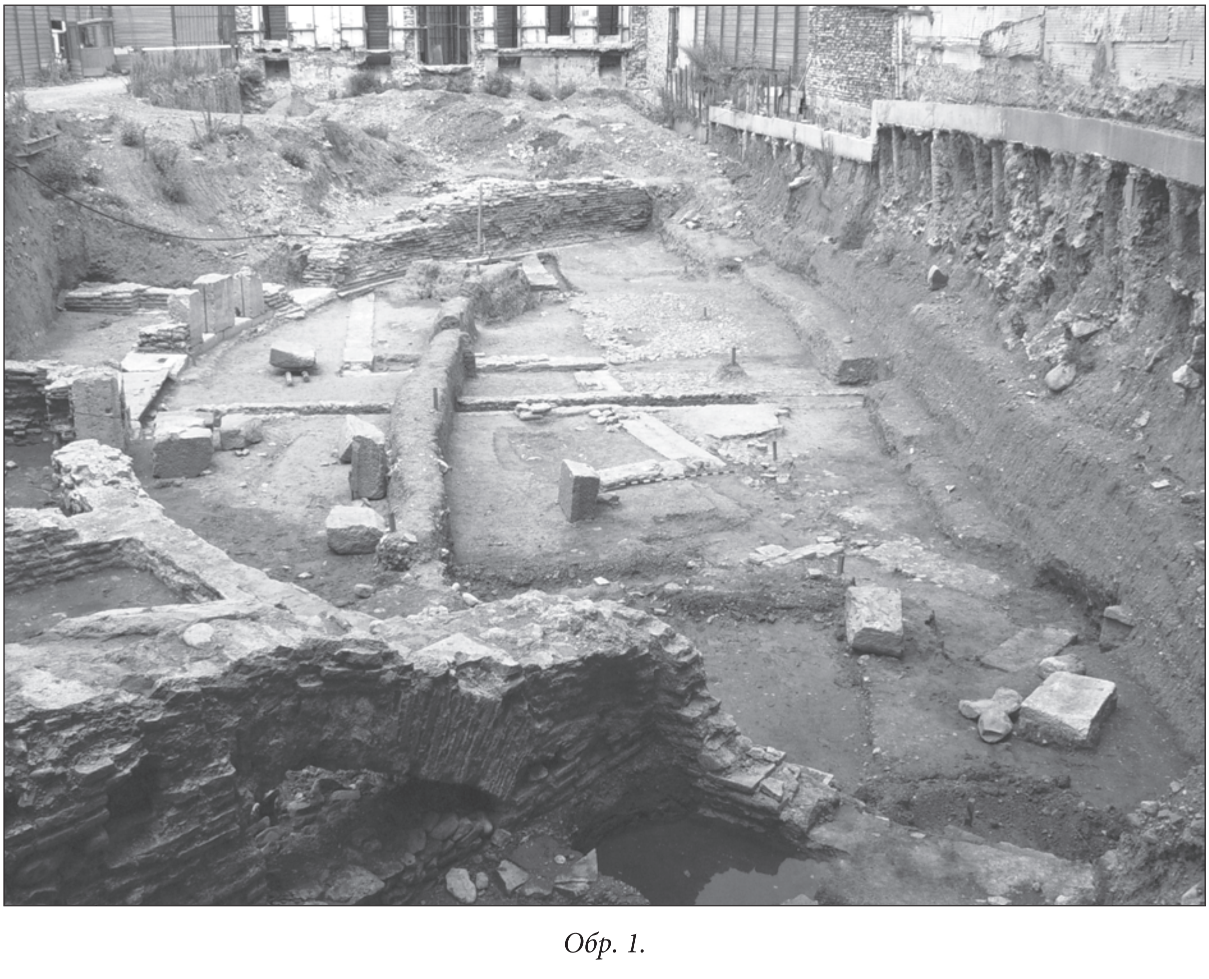

Обр. 1.

с дълга ос И-З, а второто – западно от първото и е ориентирано в посока С-Ю. И двете са конструктивно свързани. От север те са прекъснати при строителството на арената на амфитеатъра. Най-вероятно тези помещения представляват елементи от архитектурата на *скенето, проскениона* и *параскениона*, разкрити в очертанията на арената на амфитеатъра. Структурите на театъра все още не са съвсем изяснена и проучването им предстои.

Монетният материал показва, че този римски театър е разрушен след средата на III в. най-вероятно при готското нашествие от третата четвърт на III в. Датата на построяването му тепърва предстои да бъде изяснена, но предполагаме, че това е краят на II или самото начало на III в.

Късноантичен амфитеатър.

В процеса на археологическото проучване през 2006 г. е разкрита изцяло арената, попадаща в границите на строителното петно. Разчистен е банкетът от тухли, определящ нейното ниво. Напълно разкрит е западният вход – *вомиториум,* на късноантичния амфитеатър. Настлан е с 6 големи каменни плочи, открити до момента. Той продължава в западна посока и навлиза в западния профил на строителното петно. В ъглите са направени отвори за дървените греди от двукрила врата. В каменните плочи са изсечени отвори за шпригли. От средата на *вомиториума* през арената, почти точно по дългия диагонал е изграден отводнителен канал, отвеждащ атмосферните води на изток към източния *вомиториум,* където през 2004 г. открихме част от него в зида на арената. Стените му са изградени от камъни, споени с бял хоросан, а подът – от тухли със старателно замазани фуги.

Северно от западния *вомиториум* бяха напълно проучени трите *ортостата* с жлебове за катаракти, които най-вероятно представляват изходи от клетка за животни. Проучен е и нов радиален зид, който загражда клетката от север. Непосредствено северно от този зид беше разкрит нов вход, отвеждащ към арената. Прагът му е оформен с голям каменен блок, като от двете му страни личат леглата на каменни страници.

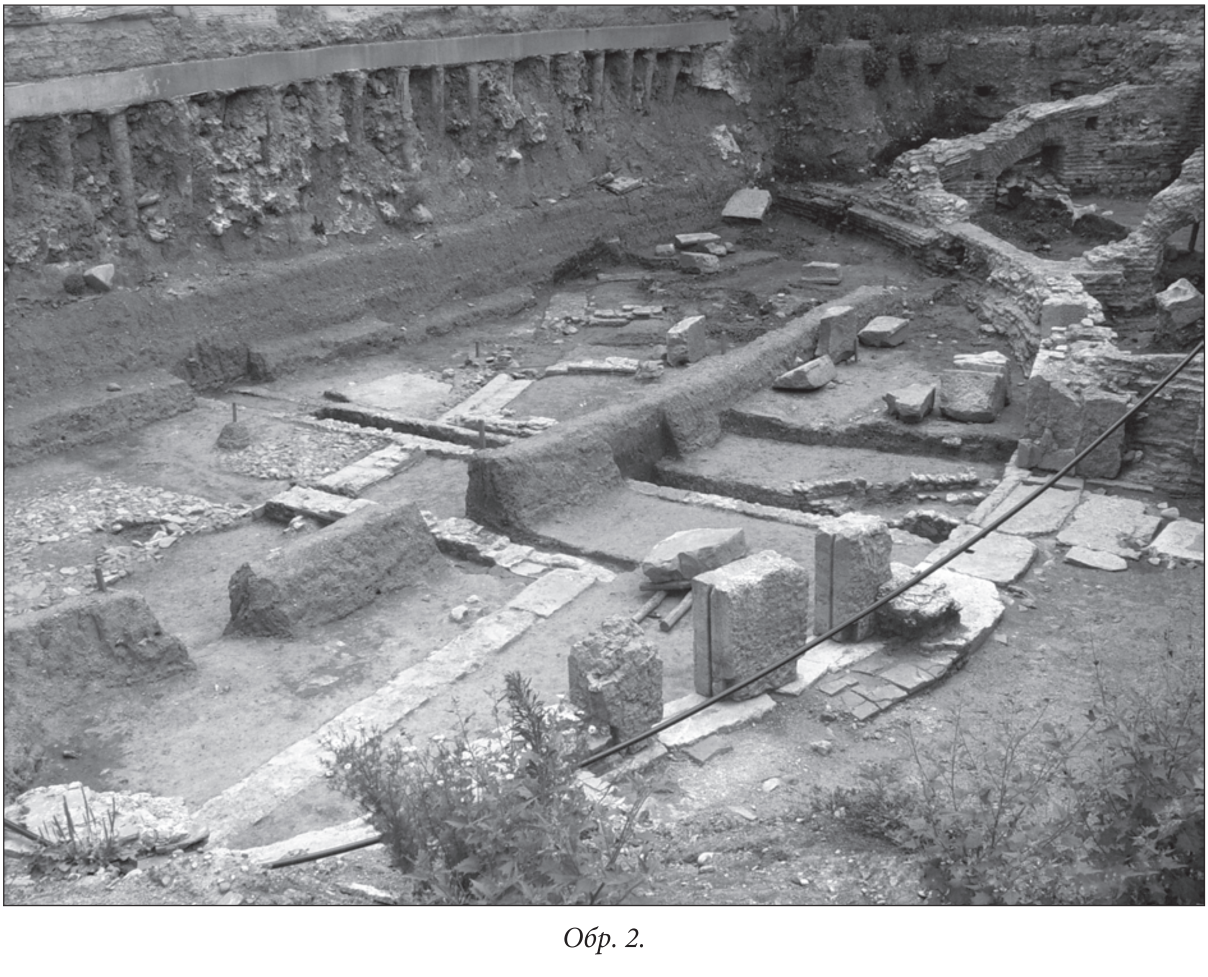

Обр. 2.

Почти напълно е разчистен трети сектор – *кунеус,* от трибуните до подово ниво. В него са засечени два входа – единият води към арената, а другият – към *вомиториума*. Прагът на входа към арената също е оформен с каменен блок. На място е запазен каменният блок на северната страница.

В южната част на имота беше разкрита сравнително добре запазена част от конструкцията на трибуните – *кавеата* на амфитеатъра. Проследен е двойният дъговиден зид, запазен във внушителна височина. Граден е в техника opus mixtum и представлява два долепени на фуга отделни зида с обща дебелина 2,20 м, маркиращи и двата строителни периода на амфитеатъра, регистрирани през 2004 г. Зидът на арената и дъговидният зид са свързани посредством три радиални зида, оформящи сектори – *кунеуси*. Два от тях са запазени във височина до петите на сводовете. Те са градени в opus mixtum с наклон към арената. На разстояние около 3 м от вътрешното лице на двойния дъговиден зид, в двата радиални зида са оформени входове, свързващи трите помещения. Архиволтите на арките са изпълнени във формата на полудъги, като южните им пети са изградени отвесно. Вероятно тази конструкция играе ролята на своеобразен контрафорс. Отделните кунеуси са били покрити с конусовидни сводове, като получените триъгълници между сводовете са попълнени с речни камъни, споени с бял хоросан. Над така оформения равен наклон са били поставени седалките. Част от тях (около 18 броя) бяха открити нападали на арената. При проучването бяха открити големи части от рухналите сводове, чиято вътрешна повърхност е измазана с хоросанова мазилка. Още през 2005 г. в първи и втори *кунеуси* започна проучването на късноантични жилищни нива, маркирани с тухлени настилки и подови замазки. Проследени бяха седем такива. През 2006 г. продължи това проучване. Находките от костени пластини, костени гребени, костени заготовки и рязани еленови рога подсказват наличието на предполагаема работилница.

Известните ни данни от проучванията през 2004 г., както и от тези през 2005 г., ни дадоха основание да потвърдим датировката на изграждането на амфитеатъра към самия край на III и началото на IV в. На този етап проучването му не е завършено.

Монетният материал определя, че окончателното построяване и на първа фаза от функционирането на сградата на амфитеатъра се отнася към 313/316 – 320/322 г. Исторически това е време на силно съперничество и на две граждански войни между императорите Лициний I и Константин I за Балканските провинции на Римската империя, и в частност – за Сердика.

Повечето най-късни за IV в. масови серии бронзови монети са добре запазени и ни дават основание да предполагаме, че окончателното затваряне на амфитеатъра като езическа сграда е станало по време на религиозните забрани и едикти на Теодосий I през 394 г.

№ 95. СГРАДА EXTRA MUROS ЗАПАДНО ОТ NOVAE (СЕКТОР VIII А)

Павлина Владкова

През 2006 г. проучванията бяха съсредоточени в югоизточната част на сектора, югоизточно от базиликата (Обр. 1). Основната цел на разкопките беше разкриването на архитектурни останки от различните строителни периоди и допълване плана на комплекса. Обхваната беше площ от приблизително 60 кв. м, като се достигна до източния портик.

Градежи от края на VI в., по-късни от базиликата

Разкриха се долни части от основи на зидове, по-късни от базиликата. Суперструкцията на стените е била над нивото над съвременния терен и е разрушена. Не се очертават цялостни помещения.

Водопровод и канал, изграден от имбрикси от първата половина на V в.

В кв. 216 се разкри глинена водопроводна тръба, продължение на водопровод, известен от предходни сезони и проследен около 20 м. Има посока ЮИ-СЗ. Тръбите са с диаметър 0,50 м, споени със здрав варовиков хоросан. Положени са направо върху пласт от жълта сбита глина.

В кв. 194 се разкри част от канал, изграден от имбрикси, положени по два един върху друг, който има посока И-З.

Тухлена настилка и източен стилобат от IV в.

Разкрито е част от помещение с под от тухли (Обр. 2). При по-ранни проучвания е установен югоизточният му ъгъл, а сега се проучи и по-голямата част от останалата площ и бяха установени размерите – 9,00 х 9,00 м.

Зидовете са градени от дялан и ломен камък на калова спойка. В суперструкция са надстроени с кирпич, обмазан с хоросанова мазилка. Тухлите на подовата настилка са с различни размери и формат, без печати. Положени са върху дебела хоросанова подложка. Помещението е пострадало от силно опожаряване.

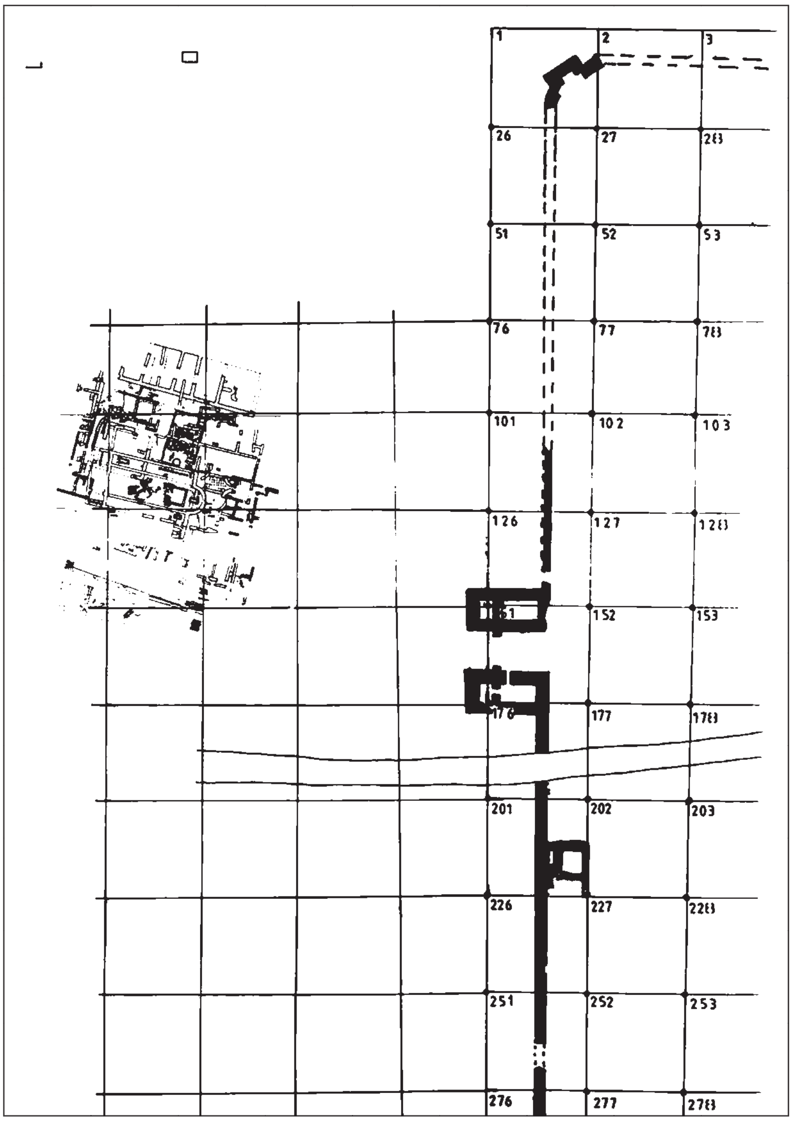

Обр. 1. План на сектор VIII А в Novae, ситуиран спрямо западната крепостна стена на лагера

Площта на източния портик (ширина 3,50 м) е настлана с фрагменти строителна керамика, част от тях с печати. Върху нея е положен пласт сбита трамбована глина.

Хипокауст след средата на III в.

Разкри се част от зид с посока С-Ю, на който за сега се очертава част от челото и западното лице, както и част от хоросанов под западно от него (Обр. 2). Изграден е от дялан камък, на редове, като за подравняване е използвана строителна керамика. Спойката е от песъклив, жълт на цвят хоросан. Подът на хипокауста е на 0,55 м под нивото на челото на стената. Запазени са няколко от последните тухли на колонките. Те отстоят на 0,33 м от зида, правоъгълни са и имат стандартни размери. Лежат върху подложка от хоросан, но спойката в колонките е глина. Подът в посока З-И е разкрит до 1,10 м. След това е нарушен от стена на по-късно помещение, която впоследствие е разградена.

Канал с находки от късния II – средата на III в.

Има посока С-Ю, страниците са зидани, а дъното е настлано с тегули (Обр. 2). Разкрита дължина 7,50, дълбочина 0,36 м, ширина на светлия отвор 0,40 м. Страниците са градени от камъни с калова спойка, като са използвани фрагменти от тухли за подравняване. Дъното е настлано с тегули, всички с печати. Покритието също е от тегули. Каналът е запълнен със строителна и

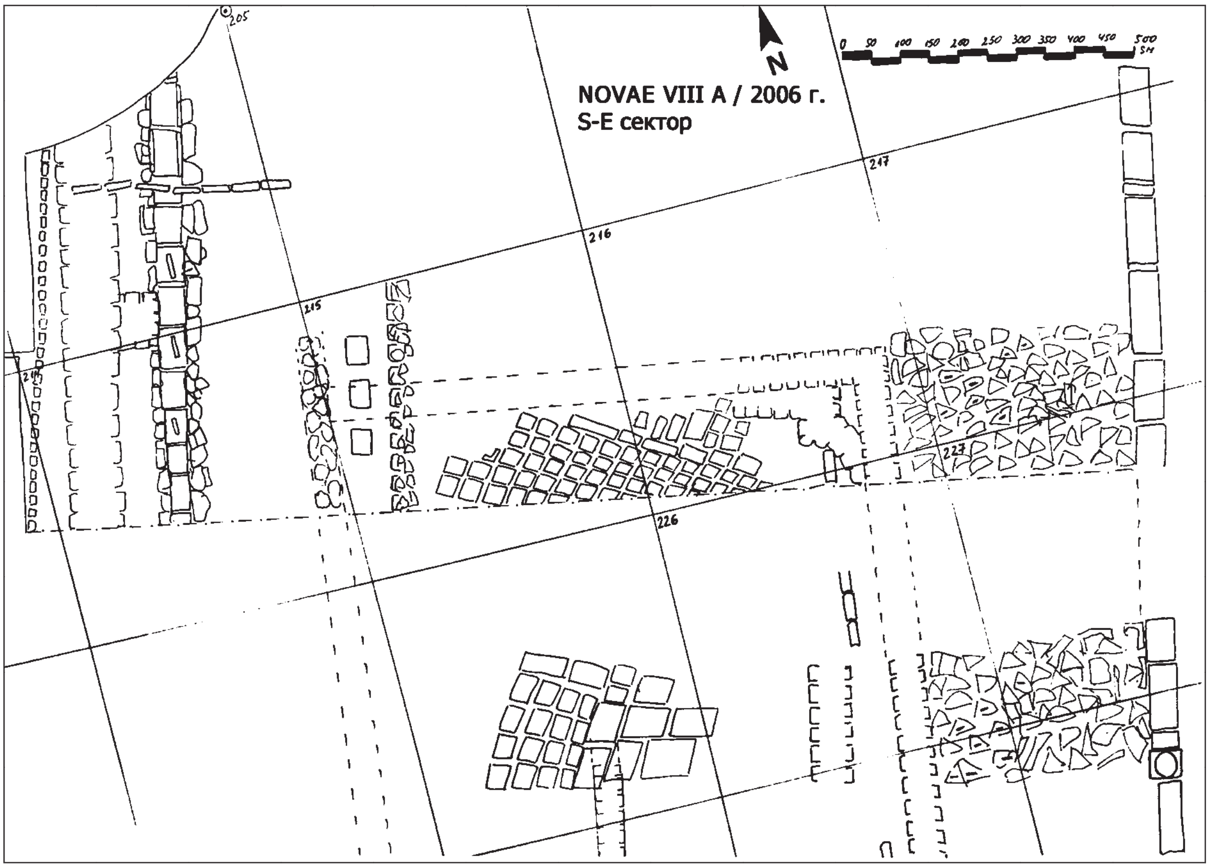

Обр. 2. План на югоизточната част на комплекса

битова керамика – фрагменти от лампи, стъклени съдове и прозоречно стъкло, амфори, съдове от каолинова глина и метални предмети.

Градежи от първата половина на II в.

На дълбочина 1,00 м под нивото на тухлената настилка се откри голямо количество керамика и находки – лампа с марка STROBILI, железен предмет (фибула?), фрагменти от стъклени съдове. Очерта се зид, граден от големи камъни, а върху тях по дребни споени с песъклив хоросан с едри речни камъчета в него и с малко примес от вар (Обр. 2). Разкри се североизточният ъгъл на помещение и част от екседра. Стените са с ширина 1,00 м. Помещението е част от комплекс, южната част на който е проучена през 2004 г. След проучванията през сезон 2006 г. с доста голяма вероятност може да се каже, че става дума за голяма баня.

Западен сектор

Работи се западно от помещение Д (помещението със запазените върху стените фрески). Бяха разкрити части от четири помещения с хипокауст (Обр. 3).Установи се, че помещения Д и Е в посока И-З имат дължина 9,00 м и ширина С-Ю 4,50 м. Хоросановият под на помещение Е е изцяло запазен, докато на помещение Д е нарушен в северозападния ъгъл.

Вътрешната дължина в посока И-З на помещения Д2 и Е2 е 4,50 м. Западният зид е изграден от големи каменни блокове. Върху зида между помещения Д1 и Е1 се оформи вход. Стената, разделяща помещения Д2 и Е2, е изградена от глина. Колонките са разположени непосредствено до нея.

Помещение Д1: Колонките са запазени във височина до четири тухли с различни размери. Хипокаустът се различава от останалите разкривани до сега в сектора, където колонките обикновено са изградени от тухли с по-малки размери. В по-голямата си част тухлите са с печати в негатив.

Помещения Д2 и Е2: В Д2 са запазени до 7 тухли на колонките, а в Е2 до 6. Нивото им е от 10-12 до 30 см над нивото на глинобитната стена. Някои от колонките в Д2 лягат върху основна, по-голяма по размери тухла, докато другите направо върху пръстта. В Е2 няколко от колонките са с каменна основа. Разстоянията между колонките са приблизително 40 см. Всички тухли са с правоъгълни печати с особеност при изписването на буквата А. Бипедалните са със зигзаговидна украса и размери 60 х 60 см. Излизат многобройни фрагменти от цветни и бели мазилки, дребни парченца от прозоречно стъкло, фрагменти от мраморни бели и цветни облицовки. Един от печатите върху тегула завършва на ....LI.

През първия строителен период – след началото до средата на III в., функционират две тройки помещения от изток към запад с хипокауст. През втория – от средата до края на III в., западните помещения Д2 и Е2 са изоставени и вместо тях е оформен портик.

Кула

Северно от северозападната част на комплекса, на приблизително 30 м от северния зид на сградата, по сведения на собствениците, бяха констатирани следи от градежи. Те са на самия отвесен бряг. Заложен беше сондаж 2,00 х 4,00 м с цел разкриване на стените и изясняване на тяхното предназначение и стратиграфското им определяне (Обр. 1).

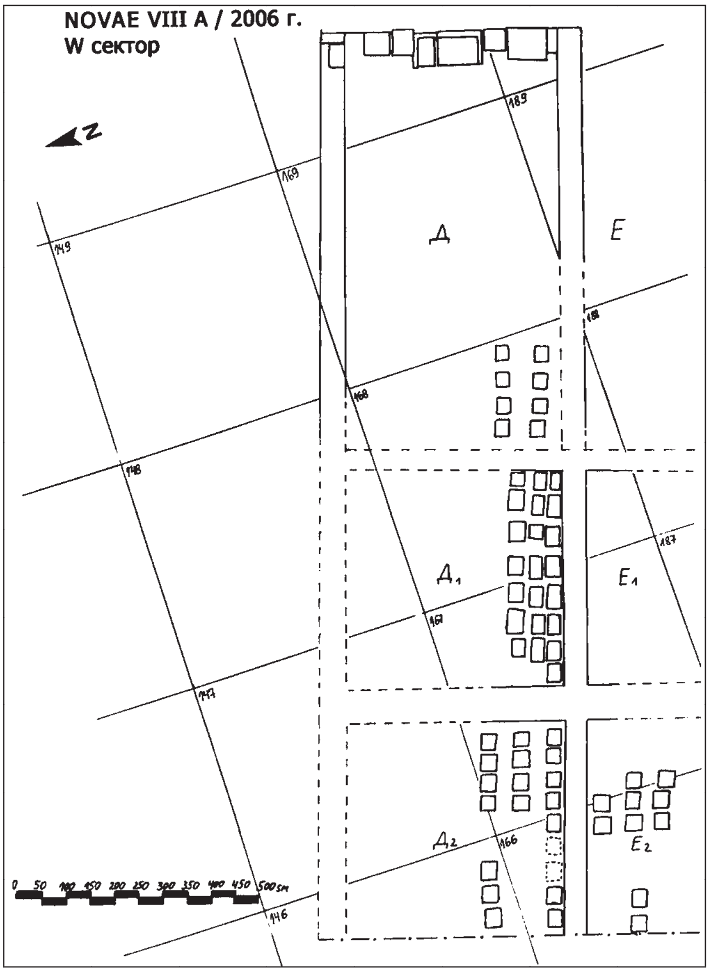

Обр. 3. План на помещенията с хипокауст в Западен сектор

В източната част на сондажа се разкри канал с посока С-Ю. Северната му част отдавна е паднала в посока към реката. Проучените 2,00 м показаха, че той е изграден по следния начин: дъно от тухли, страници и покритие от тегули. Първо са поставяни вертикално страниците, върху тях са положени тухлите като е оформено дъното и отгоре са обърнати с бордюра надолу тегулите. Вътрешността на канала е без обмазка. До сега в сектор VIII A, както и в лагера, няма разкрит такъв тип канал. В пласта над канала се откриха фрагменти битова керамика, която най-общо е отнесена към VI в.

В западна посока се разчисти южната стена на кула с външна дължина 4,10 м и вътрешна 3,50 м. От източната стена са разкрити 2,80 м. Ширината на зидовете е 0,80 м. Градежът е на редове, от дялани блокове, като фугите се разминават. По вътрешните лица на двете стени има хоросанова мазилка. Над запазената тухла в югоизточния ъгъл, която маркира подовото ниво, са запазени изцяло 4 реда и частично пети. Основите са с дълбочина 1,30-1,40 м, на хоросанова спойка. Върху тухлите на пода (36,26 м ВНМ) има замазка от глина, а върху нея – хоросанов под. Следователно кулата има две фази на използване.

Измерванията показват, че в сравнение с нивото на настилката на вътрешния двор и стилобата на източния портик на комплекс VIII A, нивото на кулата е с 9 м по-ниско. От друга страна е известно, че нивото на терена във вътрешността на лагера, например валетудинариума, е също значително по-ниско и приблизително отговаря на нивото на кулата. Денивелацията на терена е от запад към изток и от юг към север, а обект VIII A остава с близо 10 м по-високо от западната част на лагера и още по-вече спрямо източната.

№ 96. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Проучванията на обекта се проведоха в периода 05.06-27.10.2006 г. от екип в състав В. Върбанов – ръководител и Д. Драгоев (РИМ-Русе), Н. Василев (реставратор) и Д. Караколев. Научен консултант бе ст.н.с. д-р С. Торбатов (НАИМ). Остеологичният материал е обработен от ст.н.с. д-р Л. Нинов (НАИМ).

Тракийски ямен комплекс. Проучени са девет ями и две съоръжения. Ямите имат кошеровидна, полусферична и пресечено конусовидна форма, а диаметрите им са от 0,90 м до 2,30 м, най-често около 1,50 м. Проучената част от съоръжение 31 е с правоъгълна форма и размери 1,20 х 0,40 м и посока СИ-ЮЗ. Формата на съоръжение 33 е трапецовидна с посока приблизително С-Ю.

Нивото, на което започва откриването на тракийски материали е 1,10 – 1,40 м (кота 35,40-35,10), а дълбочината на ямите и съоръженията е от 1,0 до 2,0 м. Концентрацията на находките в тях е различна – в горната част тя е по-малка, а по-богата е в частта до 1 м над дъното. Пълнежът на ямите е подобен на проучените през предния сезон: освен пръст, въгленчета и пепел са открити около 200 фрагмента обмазка, 100 фрагмента от питоси, камъни, кремъци, кости, прешлени за вретено, хромел, фрагментирани бронзови предмети и около 2200 фрагмента керамика. Съотношението между керамиката, работената на колело, и работената на ръка е приблизително 1 :1,2.

В яма 32 бе открита кана с фрагментирано устие, положена права, с плосък камък над нея. В същата яма е открита и фибула, тип “Langton-Down” от втората половина на I в. сл. Хр.

В ями 35 и 38 са открити фрагменти от два питоса. В яма 35 е открит бронзов предмет с формата на орлова глава. В съоръжение 33 (кв II 30) е открита фрагментирана “фруктиера”, положена с устието надолу върху въгленчета и пръст с кост (приношение).

Керамиката от комплекса се състои от съдове, работени на ръка и колело. Съдовете, работени на ръка са груби и фини. Към първите спадат питоси, гърнета с и без лентеста и врязана украса, чаши, тип “дачика” и широко отворени съдове. Трябва да се отбележи, че върху част от съдовете от този тип се откриват следи от горене. Останалата част от керамиката, работена на ръка е тази с полирана повърхност – купи, “фруктиери”, кани и др.

Към керамиката, работена на бързо колело се отнасят откритите фрагменти от “фруктиери”, купи, кани, гърнета, чаши, амфори. Значителен е броят на фрагментите от амфори с жълт и охров до керемиденочервен цвят (от тях две дръжки с печати (изтрити); фрагменти от имитации на чашите мегарски тип; фрагменти от тънкостенна червенолакова керамика и от съд, покрит с черен фирнис. Засвидетелствана е фина керамика с керемиденочервен до охров цвят, рисувана с бяла боя.

Във всичките проучени през 2006 г. ями и съоръжения са открити фрагменти от сива керамика с украса от излъскани ивици. Тъй като тази керамика е най-характерна за периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр., такава е и датировката на проучените ями. В подкрепа на това са намерените монети от началото на I в. сл. Хр. и фибула, датирана също в I в. На този етап няма открити останки от жилища от периода. Не е изключено, обаче, откриването на подобни, съдейки по проучени синхронни обекти в Румъния (Бордушани, Градищя). Все още не можем да бъдем съвсем категорични относно функциите на ямите, но и през 2006 г. са установени факти в подкрепа на култовото им предназначение (поне при запълването им). Вероятно комплексът преустановява функционирането си с установяването на римляните на хълма или в непосредствена близост в последната третина на I в. сл. Хр.

Римско ниво (II – III в.): Непосредствено върху тракийското ниво (и отчасти разрушавайки го), са разкрити останки от две сгради от периода II – III в. Депонираните цели оброчни плочки и фрагменти от други, както и откритата in situ посветителна ара на Аполон, са сигурен довод за идентифицирането на архитектурните останки като храм на Аполон.

През 2006 г. бе проучено западната част на храма, а също и останките от югоизточната стена. На ниво 1,05 – 1,10 м се зачисти участък от подово ниво на храма от малки ломени камъни на площ от около 1 кв. м. Запазената дължина на лявата стена на храма на Аполон в посока СИ-ЮЗ е 5,05 м. Запазената ѝ височина е около 0,80 м, от които 0,30 м са субструкция. От вътрешната страна, върху суперструкцията се откриха около 50 фрагмента от хоросановата обмазка на помещението, оцветена в червено и бяло (до равнището на запазеното подово ниво). Част от обмазката е залепена с лице към зида, което говори за ремонт в храма. Върху западната част на стената се откри монета на Каракала.

Югоизточната стена бе запазена до три реда камъни, на калова спойка. Тя има дебелина 0,80 м (в субструкция) и запазена дължина 3,60 м.

Монетният комплекс от периода I – III в., разкрит през 2005/2006 г. е от около 50 монети. Интересен е фактът, че липсват монети от средата на III в., а повечето от откриваните антонинииани от последната четвърт на III в. са горели. Възможно е крепостта да изживява сътресения в средата на III в., след което са ремонтите в храма. Горелите монети на Аврелиан и Проб показват, че през 70-80-те години на III в. кастелът вероятно е пострадал от пожар. Може би тези събития са свързани с края на храма на Аполон, но е възможно той да рухва от старост или земетресение, тъй като в него не е разкрито опожарено ниво.

Късноантично ниво (IV – началото на V в.): През 2006 г. бе разкрита югозападната стена на голямата късноантична сграда, две бази за колони от перистилния ѝ двор, част от северозападното разширение, запазената паднала покривна конструкция и подово ниво. Установени са функциите на сградата в кастела. Тя има близки паралели с принципията на кастела Ятрус. Размерите на сградата в Сексагинта Приста са 24,95 x 16,50 м (без екседрата). Строителен период бележи построяването на югоизточна стена (на фуга) с два парадни входа, разделяща вътрешния двор на две части. Подовото ниво в екседрата на принципията е застлано с тухли, положени върху хоросанова подложка.

В контекста на падналата покривна конструкция на принципията и върху подовото ниво на екседрата се откриха 28 бронзови монети, а под покривната конструкция в западното помещение – 20, всичките от IV в. Пак в същия контекст се разкриха фрагменти от керемиди, с печат RVMORID, NOVAS. Откриваните фрагменти керамика и други находки са от периода IV – V в.

В западното помещение липсва запазено подово ниво, но в отделни сектори е налице подложка от трамбована глина. При зачистване на източната му стена се очерта прекъсване на банкета. Тук е зазидан централният вход към помещението – несиметрично разположен, но ясно забележим. Двете страници са на разстояние 2,70 м една от друга. Поправката (зазиждането) е от 3 до 4 реда дребни камъни на спойка бял хоросан, докато двете страници са от големи, добре обработени камъни. Пред входа се откри монета на Констанций II.

Сградата функционира като Принципия до последната четвърт на IV в. Възможно е преизползването ѝ през V – VI в, но нямаме сигурни данни за това, поради заравняването на терена през XIX в. Възможно е сградата да е опожарена през IV в., но ремонтирана след това. Факт е, че няма регистриран опожарен пласт под, в или непосредствено върху падналата покривна конструкция.

Веднага над падналата покривна конструкция на Принципията и отчасти разрушавайки я, се откриват материали от XIX – XX в.

Литература:

Върбанов, Драгоев, Иванов 2006: В. Върбанов, Д. Драгоев, Д. Иванов. Спасителни археологически проучвания на територията на римския кастел Сексагинта Приста в Русе. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. XLV Национална археологическа конференция**.** София, 2006, 193-196.

Върбанов, Драгоев (под печат): В. Върбанов, Д. Драгоев. Тракийски ямен комплекс в Русе (предварително съобщение). – В: Траките и околния свят. Международна научна конференция. Шумен, 10-12 май, 2006 г.

Станчев 2003: Д. Станчев. Сексагинта Приста. – В: Римски и ранновизантийски селища в България. София, 2003, 57-63.

Stancev 2006: D. Stancev. Ein Heiligtum des Trakischen Heros in Sexaginta Prista. – In: PONTOS EUXEINOS. Beitrage zur Archaologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer ind Balkanraumes (Manfred Opperman zum 65. Geburtstag – Schriften des Zentrums fur Archaologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 10). Langenweissbah, 2006, 237-252.

№ 97. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев

Проучванията на обекта се проведоха в периода 03.04-05.05.2006 г. от екип в състав В. Върбанов – ръководител, Д. Драгоев (РИМ-Русе), Н. Русев (ИМ-Попово) и Д. Иванов. Научен консултант бе ст.н.с. д-р С. Торбатов (НАИМ). Остеологичният материал е обработен от ст.н.с. д-р Л. Нинов (НАИМ).

Археологическите разкопки бяха предизвикани от иманярска интервенция, при която е разкрит зид на хоросанова спойка и варовиков жертвеник. Проучванията показват следи от обитаване на крепостта (в изследваната площ) през III-VI в. и IX-XI в. Разкрита е югозападната част на сграда и долепен до нея зид. В проучените квадрати не са открити останки от периода преди идването на римляните и от ранния им лагер (I-II в.). Не са открити и останки и материали от Второто българско царство и по-късни епохи.

Към най-ранното хронологическо ниво спадат две ями № 1 и 2, позиционирани в квадрат I А. Диаметърът на ямите е около 2,00 м, а дълбочината им 1,50 м. Яма №1 съдържа главно строителна керамика – фрагменти от керемиди (около 300); фрагменти от битова керамика (около 200), камъни, въгленчета, фрагментирани железни и оловни предмети, стъкло и кости. В ямата е открита и монета на Септимий Север (малък номинал), сечена в Никополис ад Иструм. Шест от керемидите са с печати: две на Първа Панонска кохорта (?), две на Първи Италийски легион и две на кохорта I Bracaraugustanorum (?). Над нея (и над яма №2) е регистрирано ниво с дебелина 0,10 – 0,20 м от жълта трамбована пръст, върху която има камъни с различна големина. От яма №2 е проучена съвсем малка част. Разположена е северозападно от яма №1. В нея са открити два фрагмента от керемиди с печати на I-ви Италийски легион, керамика, кости и монета на Септимий Север (малък номинал), отсечена в Никополис ад Иструм. В източната част на ямата е регистрирано по-късно вкопаване с различна плътност на пръстта. Тук са открити две монети на Лициний и фрагменти керамика, сред които и такива със сив цвят и излъскване.

Ямите бележат някакъв етап на ремонти или нови градежи в крепостта. Въпреки че в тях са открити добре запазени бронзови монети на император Септимий Север, вероятно те са запълнени във втората половина на III в. Основание за това ни дава откритата монета в пласта жълта трамбована пръст над яма №1. Тя е силно изтрит провинциален бронз (малък номинал) от първата половина на III в., т.е. била е дълго време в циркулация.

Пластът трамбована пръст над ями № 1 и 2 е на ниво начало на суперструкцията на сградата от IV в. Разкрита изцяло е югозападната стена на сградата, с дължина 10,20 м и дебелина 0,65 м. Зидът е от добре обработени каменни блокове, с измазани фуги. В югоизточния си край зидът е конструктивно свързан с друг, със същата дебелина, под тъп ъгъл, с посока ЮЗ-СИ. В северозападния си край зидът се свързва на фуга с друг (с посока ЮЗ-СИ). На места зидът е с височина 2,30 м, като 0,70 м от горната част в югоизточния ъгъл на сградата най-вероятно принадлежи към етап на преизползване през V – VI в. Субструкцията на зида е с височина 0,60 м, вкопана в льоса. В долната част на субструкцията има блокаж от камъни с ширина 0,25 м и дебелина 0,10 – 0,15 м. От външната страна на стената има банкет с ширина 0,05 м. На нивото му и под него има пласт от хоросан (трошляк) с дебелина 0,10 м и ширина от 0,30 до 0,50 м. Под хоросановия пласт, в блокажа от камъни са открити две монети от началото на IV в., които датират етапа на изграждане на сградата. Във вътрешността ѝ не е регистрирано подово ниво. То е унищожено от две по-късни вкопавания (ями).

Към сградата по-късно е пристроен зид на калова спойка (с посока СИ-ЮЗ). Той е свързан на фуга с югозападния ъгъл на сградата от IV в. и е с ширина 0,70 – 0,80 м и запазена височина 0,80 – 0,90 м. Фундиран е на 1,30 – 1,40 м от повърхността, т. е. с около метър над ходовото ниво при построяването на сградата с хоросанова спойка. На 2,30 м (в посока ЮЗ) от фугата на зида е регистриран преграден зид с дебелина 0,40 м и запазена дължина около 0,80 м. Под нивото на зида, на СЗ от него е регистриран пласт от редуващи се тънки ивици хоросан (трошляк), въгленчета, пепел и пръст с различен цвят. В пласта, под нивото на зида на калова спойка е открит фрагмент от праг на вход. Под него е позиционирано огнище (?). Открити са още фрагменти от керамика (IV в.), керемиди (едната с печат ....AL), железни, оловни и бронзови предмети, игла от кост, стъкла, кости, и няколко монети от IV в.

По-различна е ситуацията във вътрешността на сградата на хоросанова спойка. Както бе казано по-горе, тук са позиционирани две ями: средновековна (XI в.) и късноантична (VI в.). Късноантичната “яма” започва от ниво около 1, 90 м от репер (или 70, 15 м над м.р.). Диаметърът ѝ е над 3,00 м, а достигнатата дълбочина – над 0,50 м, без да е напълно изчерпана. Над “ямата” има пласт с дебелина от 0,20 м жълта трамбована пръст, в който бе открита монета на Юстин II и София. Веднага над него са регистрирани деструкциии от падналата навътре стена на сградата, където са открити преизползвани архитектурни детайли и фрагмент от каменен блок с надпис от началото на III в. В “ямата” (или съоръжението) пръста е с червеникав цвят. Тя съдържа камъни, кости, плоско стъкло, железни и оловни фрагменти, плочка от железен пръстен с гема, няколко монети (IV–V в.) и голямо количество керамика (главно стени от амфори).

Средновековната яма има диаметър около 1,60 м и дълбочина около 1,50 м (?) до 2,17 м от репер (или 69,88 м над м.р.). Тя прерязва античната “яма” и нейната запечатка от трамбована жълта пръст. Над нея бе регистрирано каменно струпване с височина около 0,50 м и размери приблизително 0,50 х 0,70 м. При демонтирането на камъните бяха открити само няколко фрагмента от гърнета (IX–XI в.) и от амфори с гребенчата украса. Ямата е бедна на находки и пръстта и не се различава по цвета си от околония терен. Тя се очерта ясно при вкопаването си в льоса. Тук са открити малко керамични фрагменти от съдове (IX–XI в.), като датиращи са две стени от съд със златиста ангоба, един със зелена глеч и фрагментиран бронзов пръстен. Малък процент от керамиката тук е късноантична. На дълбочина 1,27 м от повърхността (или 71, 32 м над м.р.) върху трамбована пръст (ниво ?) е открита кана с керемиденочервен цвят, без дръжка. До нея са открити и два фрагмента от средновековни гърнета.

Последните, най-видими, следи от човешка дейност са иманярските интервенции, които почти изцяло са унищожили най-горните нива – от средновековието и последната фаза на късната античност.

№ 98. БЪЛГАРО-ПОЛСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки

Изкопните дейности през изминалия сезон са ограничени до сондажи, главно във вече проучени участъци, които имат за цел доизясняването на някои детайли от застрояването на лагера, както и по-добра документация със съвременни технически средства.

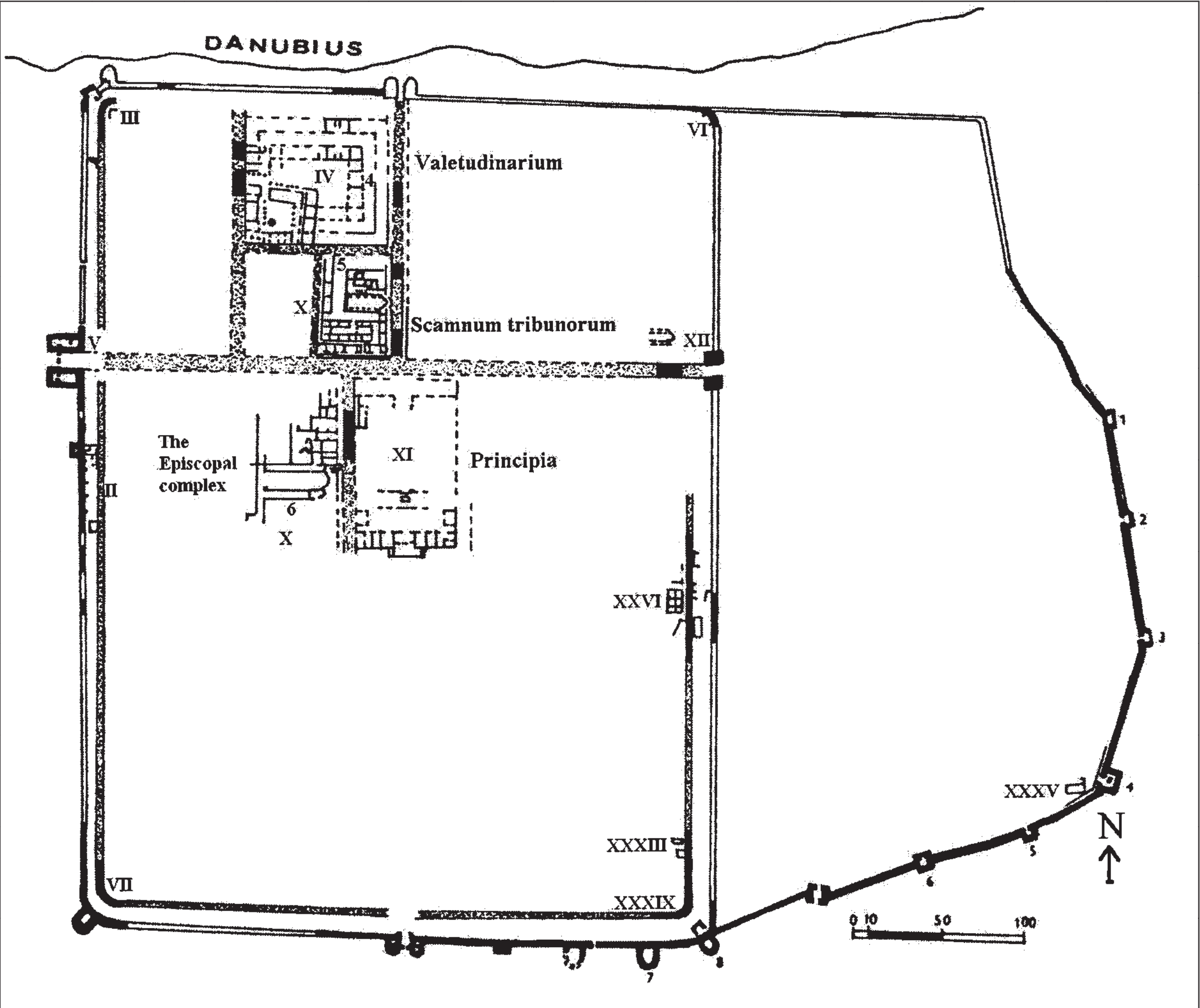

Обр. 1. План на римския военен лагер и ранновизантийски град Нове

Северна крепостна стена (Обр. 1, 1)

На разстояние от около 50 м на изток от северозападната ъглова кула е разчистен сондаж с дължина около 15 м. Той попада в сектора, разкопаван през 1962 г. от Ст. Парницки-Пуделко. В него бе разкрита и документирана северната крепостна стена, която е дебела 1,50 м. От външната страна тя е подпряна с друг зид с дебелина 1,10 м, което се е наложило поради стръмния дунавски бряг. Бяха открити и два тънки зида, перпендикулярни на крепостната стена и вероятно принадлежащи към вътрешна правоъгълна кула. Горната част на крепостната стена, както и подпорната, се отнасят към по-късни поправки.

Североизточен ъгъл на крепостта (Обр. 1, 2)

В района на североизточния ъгъл на крепостта продължи разчистването на разкопките на Б. Султов, проведени през 70-те години на XX в. Установи се, че по дължината на източната крепостна стена на разстояние 25 м от първата вътрешна кула се намира втора. Нейните вътрешни размери са 4 х 3 м. От вътрешната страна на крепостната стена на разстояние 2,10 м минава тънък до 0,60 м каменен зид, който вероятно е поддържал глинения вал.

Дебелината на крепостните стени е различна в зависимост от мястото и главно – от конфигурацията на терена. Така например около втората кула източната крепостна стена има дебелина 1,50 м, а на разстояние 5 м от кула № 1 – 2,15 м, при ъгловата кула достига и до 2,75 м.

Сондажи в принципиите (Обр. 1, 3)

В границите на щаба на легиона, в южната част на вътрешния му двор, са направени два изкопа с обща площ 31,50 м^2. Целта им е да се открият данни за най-ранните строежи в сектора от времето, когато тук стационира VIII Августов легион. В изкопите на разстояние около 11 м е проследен западният вътрешен зид на първата постройка на щаба.

Ако се проследи новооткритият фрагмент от ранната постройка и откритите преди части от зидове, може приблизително да се възстанови дължината на сградата, която е около 50 м. Това означава, че тя е с около 32 м по-къса отколкото през II в. Всички ранни зидове са с дебелина около 0,70 м и са изработени от неправилни ломени камъни, споени с глина. От строежите от II–III в. е запазен и един тесен канал за дъждовна вода, чието дъно е покрито с тегули с печати.

Сектор IV – Флавиеви легионни терми и валетудинаруим (Обр. 1, 4)

Разкопките в сектора са ограничени до сондажни проучвания на най-ранните легионни терми, строени по времето на Флавиите. Направени са 7 сондажа. Единият от тях е в перистила при централния вход на валетудинариума и в него се откриха стените на таберните, разположени по дължината на виа претория. Останалите шест сондажа се намират както следва: два в северния перистил на болницата, един на северния край на източния коридор, един във вътрешния ѝ двор и два в южния коридор.

В сондаж № 2 е разкрит префурниумът, който доставя топъл въздух до калдариума на банята. Цялата конструкция е направена от тухли с различна големина, свързани с глина или с хидрофобен хоросан. На мястото, където префурниумът влиза в хипокаустното мазе, се забелязва комин от керамична тръба.

В сондаж № 3 е засечен зидът, който отделя калдариума от тепидариума. Разкрита е и част от хипокауста на калдариума с запазени in situ колонки. В сондаж № 4, който е разположен найна север, е разчистен подът на аподитериума, покрит с малки тухлички и по-големи квадратни плочи, разположени в редуващи се редове. Възможно е баните да не са имали обикновен аподитериум, а базилика термарум, богато украсена със стенописи и гипсови релефни орнаменти, чиито фрагменти са откривани сред развалините на съблекалнята.

В сондаж № 5 във вътрешния двор на болницата излезе водопровод, който е снабдявал баните с вода. В сондаж № 6 има и следи от дървено-землените конструкции на първия военен лагер.

В изкопа до латрината, направен за улесняване на консервацията, е разкрит почти разрушеният керамичен под на помещение 33 от военната болница, както и два канала. Единият е свързан с първата фаза на цивилното строителство в сектора и е от края на III в., а по-ниско лежащият е отвеждал водите от покрива на валетудинариума към канала на латрината.

Сектор X (български) – скамнум трибунорум (Обр. 1, 5)

Работите в сектора са съсредоточени на две места: в кв. 107 – откритата през 2005 г. латрина, и в кв. 130/131, където се разчистват следи от най-ранното строителство.

Кв. 107 – латрина. За да се определят размерите на латрината, изкопът е разширен в източна посока. До момента е известна нейната ширина в посока С-Ю, която е 5,64 м. Въпреки усилията, обаче, дължината И-З не бе установена.

Направеният профил от източната страна показа, че през късната античност тук се оформя занаятчийски квартал, по всяка вероятност синхронен с останалите пещи и работилници от сектора, а именно от първа половина на V в. Открита е глинена пещ, вътре в която личи частично запазена скара. Пълнежът е от пепел и ситно натрошени сиви гърнета. Същият състав има и насипът пред отвора ѝ, който е разположен от северната страна. Самият той е маркиран с камъни. Размерите на пещта са: височина 1,70 м и ширина 1,14 м. Около нея има значително количество желязна шлака. Следи от керамичен брак или от други елементи на керамичното производство не са установени, затова предполагам, че по-скоро става въпрос за пещ за топене на желязо.

В същия профил личи как теренът спада рязко надолу към р. Дунав. Това обяснява и значително по-ниското разположение на военната болница спрямо скамнум трибунорум, както и факта, че стерилният пласт тук се намира почти три метра по-дълбоко отколкото в южната част на сектора (ок. 39,00 м срещу 42,00 м). При първото каменно строителство, обаче, е направена нивелация, която го подравнява и строителните бъркала лежат в една плоскост. Изграждането на пещта на това място също използва тази характеристика на терена – тя е вкопана в склона.

Кв. 130/131 – помещения от жилището на трибуна. Работата тук имаше за цел да установи най-ранните каменни строежи, както и развитието на сградата, чийто югоизточен ъгъл бе открит през 1990 г. Разчистен бе дълъг зид, който върви в посока И-З и ограничава от юг последния ред помещения. Вероятно той е граден по времето на Траян и застъпва два по-ранни напречни зида, които отговарят на най-ранното Нероново строителство. От северната му страна продължава проходът, в който минава водопроводът от глинени тръби. В квадрата личат и следи от изгорени дървено-землени бараки, които имат ориентация И-З, за разлика от разкритите преди години в южния край на сектора, обърнати С-Ю.

Сектор Х (полски) – легионни терми и епископски комплекс (Обр. 1, 6)

Разкопките се проведоха главно в южната и югоизточната част на сектора, като основната цел бе достигането на южния край на легионните терми и изясняването на техния план. Те са строени по времето на император Траян, вероятно след приключването на войните с даките, и са едни от най-големите, известни до момента, тъй като заемат площ от 6500 кв. м.

Върху тях е издигнат епископският комплекс с площ от 6400 кв. м, който функционира през V – VI в. Разчистени са трите най-източни помещения на приюта за богомолци към комплекса, стените на които са запазени на височина до 2,15 м. Всички те имат входове от юг и запад, които водят към вътрешен двор с колонада, разположен южно от голямата базилика. Цялостните размери на приюта вече са уточнени (29,60 х 11,70 м), като колонадата е от трите му страни. Под най-северното помещение се откри добре запазен префурниум с размери 3,70 х 2,05 м, който принадлежи към банските постройки.

От южната страна на приюта започна разкриването на намиращите се там археологически останки, като преди всичко се установи, че кварталът, заеман от легионните терми, е по-голям, отколкото се предполагаше, което може да увеличи площта на баните, над 7000 кв. м.

Легионните терми са строени от основи на два пъти. Най-вероятно вторите са от времето на основното преустройство на лагера след средата на III в. Те са изцяло унищожени при варварските нашествия от 376–382 г. Изглежда върху руините им близо половин век не са издигани други постройки. През първата четвърт на V в. започва изграждането на епископския комплекс, което съвпада с данните от писмените извори от 430 и от 449 г. за съществуването на епископията в Нове.

Епископският комплекс е силно пострадал по време на голямото земетресение от 557 г. Тогава е разрушена малката базилика и баптистериумът, който се намира в атриума на голямата. Затова във вътрешността ѝ се изгражда нов. Приютът също е разрушен, като са ликвидирани северните помещения от източната страна на вътрешния двор, който се разширява в тази посока. Появяват се множество преграждания, паянтови постройки, пещи, които заемат по-голямата част от площта му. Единствено външният зид, ограждащ целия комплекс, остава ненарушен, докато сградите във вътрешността му са все повече изоставяни.

№ 99. НАР КАБИЛЕ, СЕКТОР V. СГРАДА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА, ИЗТОЧНО ОТ КЪСНОРИМСКИЯ ХОРЕУМ

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска

През 2006 г. проучванията в сектор V бяха съсредоточени в нов участък, разположен в югозападната част на Квартал 40. Основната цел на разширяването на разкопаваната площ е да се проследи евентуалното развитие на сградата от елинистическата епоха, както и разположението на прилежащите ѝ структури в южна и югоизточна посока. Регистрирани и отчасти проучени са контексти от елинистическата, късноримската и късноантичната епохи.

Към късноримската епоха принадлежи ниво, маркирано от две каменни бази за колони, разкрито в най-високата част на разкопавания участък (дълб. 1,00–1,25 м, R 176), на границите на

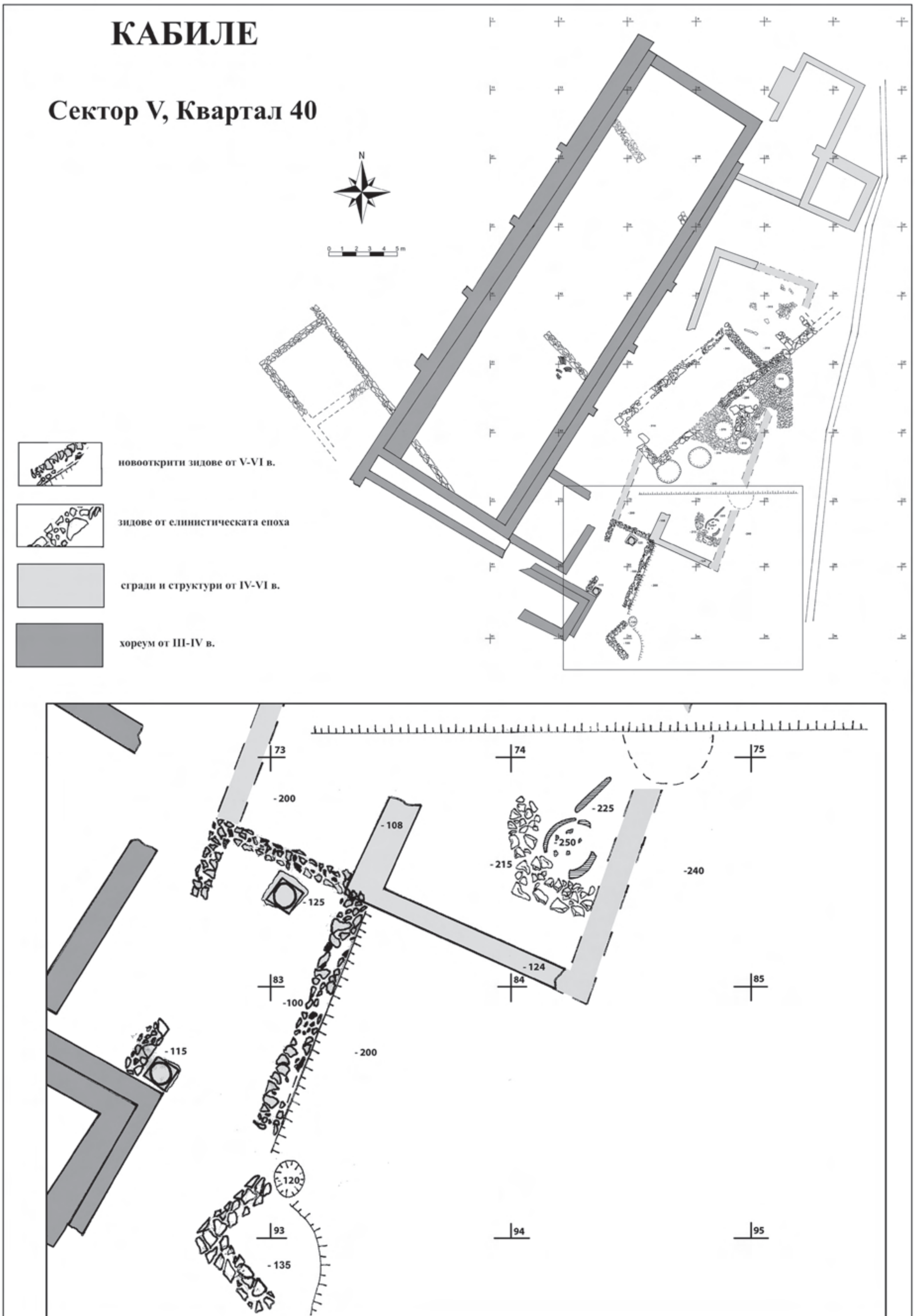
КАБИЛЕ
Сектор V, Квартал 40
N
0 1 2 3 4 5 m
новооткрити зидове от V-VI в.
зидове от елинистическата епоха
сгради и структури от IV-VI в.
хореум от III-IV в.
73
74
75
- 200
- 108
- 225
250
- 215
- 240
- 125
83
84
85
- 124
- 100
- 115
- 200
120
93
94
95
- 135

Обр.1. План на римския хореум и сградите около него. Отдолу – план на проучваната през 2006 г. площ кв. 82 и 83, 92 и 93 (Обр. 1). И двете бази са *in situ*, поставени върху подложки от камъни с розов цвят и хоросан. Разстоянието между центровете им е 4,55 м, а между плинтите – 4,00 м. Ориентацията на базите не съвпада с нито един от до сега частично разкритите зидове и не е ясно към какво съоръжение принадлежат. Според профилацията им те могат да се отнесат най-общо към периода IV-VI в. (Лилчиќ 2002, 1028). Датировката на пласта като цяло се базира на откритите монети на Константин I (306–337) и Констанций II (354–361). Малкото битова керамика също е характерна за това време (Обр. 3. 12). На места зидовете се застъпват помежду си, а същевременно част от тях се разполагат стратиграфски над нивото, маркирано от базите.

В кв. 83, 84 и 93 са регистрирани насипи от разрушени пластове от елинистическата епоха (Обр. 1). Ясно личи, че те са образувани от по-късните вкопавания през късноримската и късноантичната епохи. Натрупани са най-вече при укрепителните и консервационни дейности след проучването на хореума и сградите около него. Пръстта е много рохка, примесена с въглени и с висока концентрация на материали, главно от елинистическата епоха и единични по-късни керамични фрагменти. От находките се отличават тасоски амфорен печат с името на Ἡγησιτέλης от първата половина на III в. пр. Хр. (Debidour 1986, 332; Avram 1996, 60 – ок. 240 г. пр. Хр.) (Обр. 3. 22), амфорен печат от о. Кос (епоним ΤΑΠΩ) от първата половина на III в. пр. Хр. (Гетов 1995, 76–77, № 190) (Обр. 3. 21), лампа с червено-кафява ангоба, характерна за периода 300–220 г. пр. Хр. (Bozkova 1997, 124) (Обр. 3, 7), две бронзови монети на Антиох II Теос (261–246), едната с контрамарка на Кабиле от около средата на III в. пр. Хр (Драганов 1993, 60–66). Въз основа на тези материали разрушеният пласт може да се датира най-общо към средата и втората половина на III в. пр. Хр. Като цяло керамиката също е характерна за това време и показва най-близки

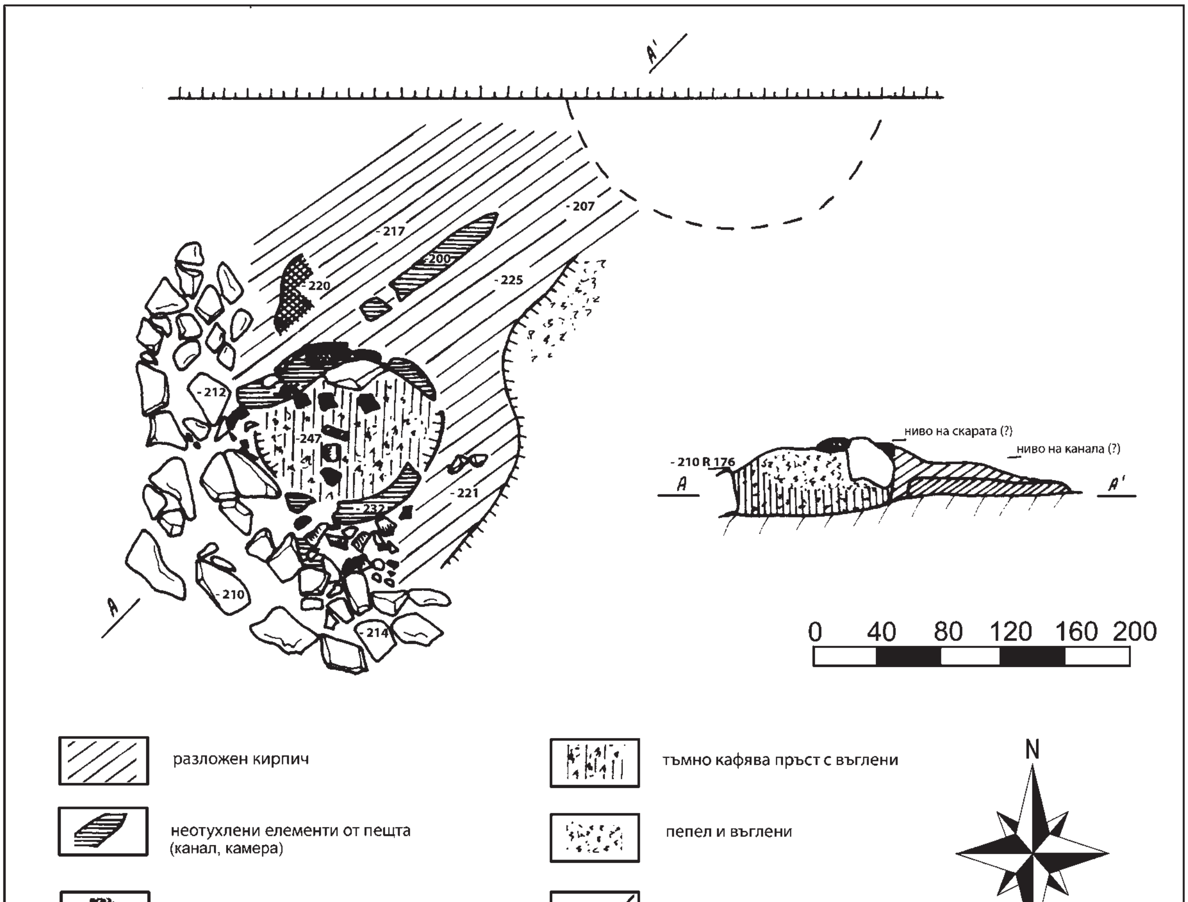
A'
-207
-217
-200
-220
-225
-212
-247
-221
-232
-210
-214
A
ниво на скарата (?)
ниво на канала (?)
-210 R 176
A
A'
0 40 80 120 160 200
▨ разложен кирпич
неотухлени елементи от пеща (канал, камера)
отухлени елементи от пеща (скара?)
тъмно кафява пръст с въглени
пепел и въглени
граница на предпещната яма
N

Обр. 2. План и разрез на пещта от елинистическата епоха в кв. 84

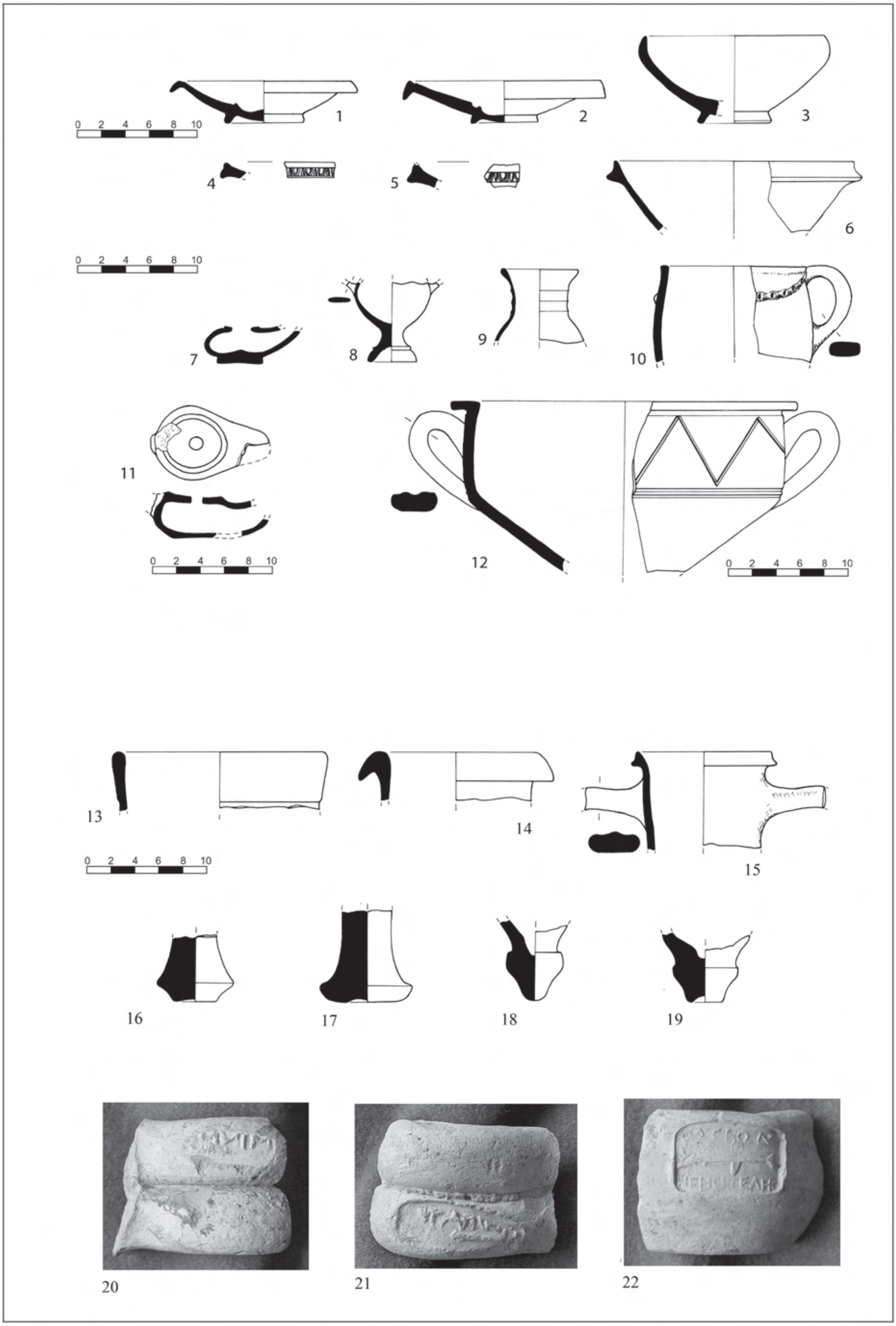
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
0 2 4 6 8 10

Обр. 3. Материали от нарушените пластове около пещта (кв. 83, 84, 93) аналогии сред материалите от елинистическия некропол на Кабиле (Гетов 1991, 169–176, Обр. 5, 16, 30, 60, 68; Bozkova 1997, 123–127). Открояват се присъствието на червени паници и купи с ръб от външната страна на устието, украсени с хоризонтални ивици от ангоба, на дълбоки ихтии с чевено-кафява ангоба, фрагменти от съдове с релефна кима по ръба на устието (Обр. 3, 1, 4, 6, 8–9). Впечатлява малкото импортна чернофирнисова керамика, представена само от единични фрагменти. В насипите се открива и голямо количество амфорна тара от различни центрове – о. Кос, о. Родос, о. Тасос, о. Самос, Менде, Хераклея, Книд, Еритре и др., които се датират от втората половина на IV в. до средата на III в. пр. Хр. (Обр. 3, 13–19).

Разрушеният пласт вероятно е част от културните напластявания от елинистическата епоха, регистрирани в западния профил, непосредствено под нивото на базите от IV в. (под дълб. 1, 25 м, R 176) (Обр. 1). Той е заемал останалото пространство на кв. 83 и 93, в източната част, на които сравнително здрав пласт е достигнат едва на дълбочина около 2,00 м (R 176). Същото се отнася и за кв. 84 и 94. Запазен е единствено вътрешен ъгъл от помещение (?) (кв. 92, 93 и кв. 3 от квл. 49), очертан от два зида от големи ломени камъни, които са с ориентацията на досега разкритите от елинистическата епоха (Обр. 1). Част от пространството е покрито с настилка (?) от средни ломени камъни и фрагменти от строителна и битова керамика, регистрирана на дълб. 1,35 м (R 176), която от източната страна е нарушена от боклучна яма от късноантичната епоха. Откритите находки в пласта над нея (дълб. 1,20–1,35 м, R 176) – два амфорни печата на о. Кос, единият, от които от първата половина на III в. пр. Хр. (епоним Μιννί[ων] – Гетов 1995, 76–77, № 189) и бронзова монета на Кабиле от средата на III в. пр. Хр., засега датират достигнатото ниво към средата и втората половина на III в. пр. Хр. Керамичният материал е аналогичен на намерения в насипите и е характерен за същото време.

В един от насипите, в източната част на кв. 84, се откриха останки от пещ за керамика (Обр. 1–2). Тя е разположена по оста СИ-ЮЗ, като е запазена само северозападната ѝ половина. Югоизточната ѝ част е изцяло разрушена при вкопаването на източният надлъжен зид от късноантична сграда. На място са запазени фрагмент от канала, с дължина около 0,80 м и може би част от основата на купола, на нивото на скарата, при връзката с горивната камера (Обр. 2). Забележимата липса на отухляване, особено при канала и по-голямата част на горивната камера, навеждат на мисълта, че съоръжението може би не е било използвано. Отухляване има единствено от северозападната страна, която е и най-високо запазената част от пещта. В случая вероятно става въпрос за вторично опалване. От южната и от западната страна на пещта се открива струпване от ломени камъни, които може би са част от каменен кожух обграждащ горивната камера и са служели за укрепване. Очертават се три дъги, оформени от средни и големи ломени камъни, пространствата, между които са запълнени с дребни речни камъчета и керамични фрагменти. Запазена е и северната половина на предпещната яма, която ясно се очертава в южния профил на кв. 74. Липсата на запазена скара позволи проучването на горивната камера, която е с диаметър в горната част около 1,00 м. Пълнежът ѝ се състои от рохка тъмно-кафява пръст с ивици пепел и въглени, в това число и голям ломен камък, който може би е разбил скарата (Обр. 2). Концентрацията на керамика в дълбочина се увеличава, като се откриха и няколко фрагмента от разрушената скара на пещта. Последните са предварително изпечени, което е обичайна практика при конструирането на пещите от елинистическата епоха (Тонкова 2002, 149–150). На дълбочина 2,70 м (R 176) е достигнато ниво от строителна керамика, като на този етап, поради малката разкрита площ, не е ясно дали става въпрос за дъното на горивната камера, или това е част от покривна конструкция от по-ранен строителен хоризонт. Керамичният материал, открит при проучването на съоръжението, е сходен с този от насипите и също може да се отнесе най-общо към средата и втората половина на III в. пр. Хр. (Обр. 3, 2–3, 5, 10).

Въз основа на новите данни, получени при анализа на материалите от проучванията през 2006 г. можем да поставим разрушаването на елинистическата сграда източно от хореума около средата на III в. пр. Хр. Същевременно, устройването на пещ върху останките на предполагаемата елинистическа агора на Кабиле е показател за промяна в характера на селищния живот след средата на III в. пр. Хр. Все пак трябва да отбележим, че наблюденията са свързани основно с нарушени контексти и тяхното уточняване тепърва предстои.

Литература:

Гетов 1991: Л. Гетов. Могилен некропол от елинистическата епоха при Кабиле. – В: Кабиле, 2. София, 1991, 168–197.

Гетов 1995: Л. Гетов. Амфори и амфорни печати от Кабиле (IV–II в. пр. н. е.). София, 1995.

Драганов 1993: Д. Драганов. Монетосеченето на Кабиле. София, 1993.

Лилчиќ 2002: В. Лилчиќ. Македонскиот камен за боговите, христијаните и за животот по животот, 2. Скопие, 2002.

Тонкова 2002: М. Тонкова. Новооткрит тракийски център от ранноелинистическата епоха при извора Халка Бунар в землището на с. Горно Белево (проучвания през 2000 и 2001 г.). – В: Годишник на АИМ – БАН, 2, 2002, 148–196.

Avram 1996: A. Avram. Les timbres amphoriques. 1. Thasos (Histria-VIII/1). Bucarest-Paris, 1996.

Bozkova 1997: A. Bozkova. La céramique des nécropoles hellénistiques de Cabylé. – In: Δ́ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ. ΑΘΗΝΑ, 1997.

Debidour 1986: M. Debidour. En classant les timbres thasiens. – In: Empereur, J.-Y. et Y. Garlan (édd). Recherches sur les amphores grecques (Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. 13), 1986, 311–333.

№ 100. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ЦАР СИМЕОН I № 23 В НААР ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов

Във връзка с предстоящо жилищно строителство на ул. Цар Симеон I № 23, квартал 296 а, парцел УПИ II 6011 по градоустойствения план на гр. Кюстендил, попадащ в зона „А” на НААР Пауталия – Велбъжд – Кюстендил, бяха направени спасителни археологически разкопки. Те се проведоха в периода 25.04-14.07. 2006 г. от екип на РИМ-Кюстендил с ръководител Д. Грозданов, Г. Дянкова – член на екипа и Р. Спасов – научен консултант. Проучената площ е 250 кв. м. Културните пластове не бяха изчерпани докрай поради наличието на подпочвени води в различни участъци на обекта на дълбочина от съвременното ниво между 2,57 (кота 509,56) и 3,30 м (кота 508, 83). Теренът е със слабо изразена денивилация с посока Ю-С.

Разкриха се материали от съвременната, възрожденската, средновековната, късноантичната и античната епохи.

От съвременната епоха са основите от съборената при подравняването на терена къща в североизточния ъгъл на обекта, изградена в началото на XX в., отходна яма (Обр. 1,1), направена от натрупани една върху друга гуми от камион, и яма №1 със строителни отпадъци.

Възрожденска епоха – откриха се голямо количество фрагменти битова и строителна керамика, фрагментирани и почти цели лули и една бронзова барутница.

На средновековната епоха принадлежат три каменно-тухлени струпвания. Вероятно това са останки от силно разрушени средновековни жилища. Каменно-тухлено струпване № 1 (Обр. 1,2) има размери 3,20 (И-З) х 2,20 м (С-Ю). Най-високата точка на струпването е на дълбочина от 1,22 м (кота 510,91) от съвременното ниво. След разчистването му на дълбочина 1,65 м (кота 510,48) се разкриха подредени плътно една до друга фрагменти от антични тухли и камъни. Съдейки по фрагментите от средновековна битова керамика и наличието на такива със златиста ангоба, каменно-тухлено струпване №1 може да се датира X–XI в.

Каменно-тухлено струпване № 2 (Обр. 1,3) е открито на дълбочина 1,91 м (кота 510,22) и е с размери 2,40 (И-З) х 2,70 м (С-Ю). От североизточната му страна има обмазка от горяла глина с преизползвани фрагменти от антични тухли върху нея. Тя има размери 0,55 (И-З) х 1,00 м (С-

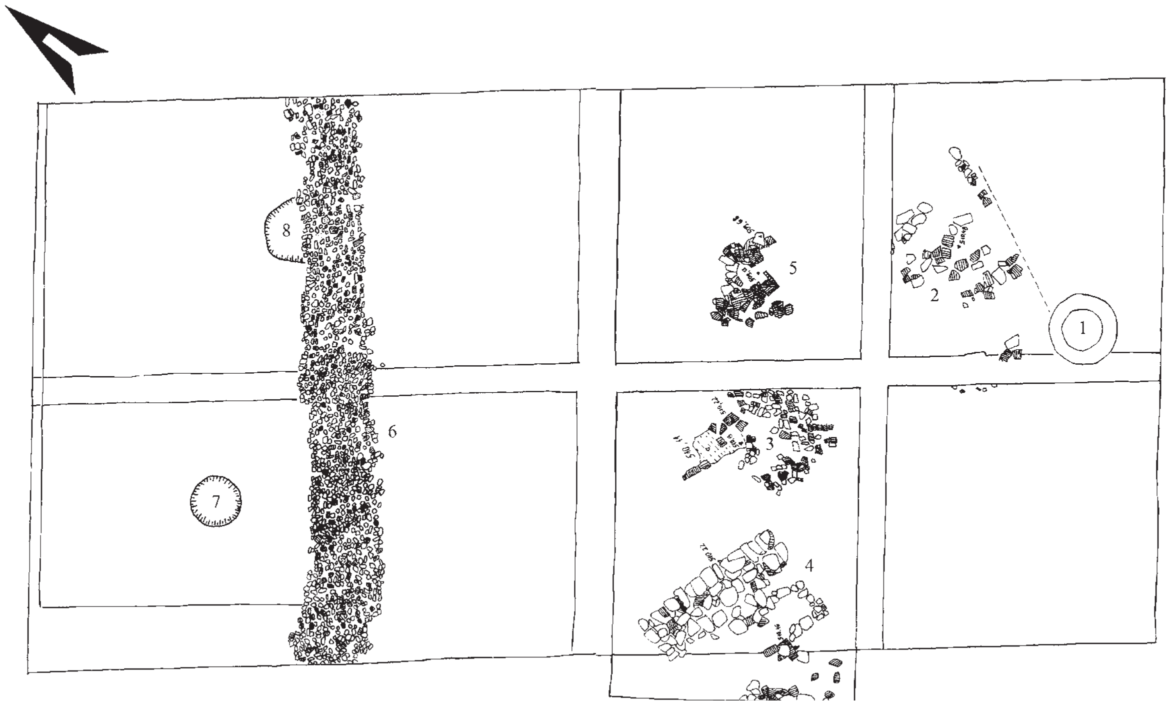

Обр. 1. План на археологическия обект на ул. „Цар Симеон I" № 23 в гр. Кюстендил

Ю) и дебелина 0,05 м. Вероятно това са останки от отоплително съоръжение. Каменно-тухлено струпване № 2 лежи непосредствено върху късноантичния пласт. Стратиграфските данни показват, че това съоръжение е по-ранно от описаното струпване № 1.

Каменно-тухлено струпване № 3 (Обр. 1,4) се намира непосредствено на запад от струпване № 2. Не са установени връзки между двете каменно-тухлени струпвания. Горялата глинена обмазка и деструкциите от съоръжение № 3 са на една и съща дълбочина 2,02 м (кота 510,11). Вероятно са синхронни, като № 2 се развива на югоизток, а № 3 на северозапад – запад. Последното е от по-големи ломени камъни и фрагменти преизползвани римски тухли. От запад границата му не е установена, тъй като излиза от проучваната площ на обекта. След разчистването на част от камъните и тухлите от струпване № 3 се оформи редица от големи речни и ломени камъни и преизползвани фрагменти римски тухли с посока СЗ-ЮИ.

По-прецизна датировка на средновековните каменно-тухлени струпвания ще бъде направена, след като се обработи керамичния материал от тях.

Късноантична епоха – откри се разрушено съоръжение и настилка (алея?). Съоръжението (Обр. 1,5) е с неясно предназначение. Изградено е от фрагментирани тухли и малко количество средно големи речни камъни. Вкопано е в античния пласт. Има трапецовидна форма и размери 1,50 х 1,50 х 1,30 х 1,00 м. Дълбочина на най-високата точка – 2,44 м (кота 509,69). Дъното от трамбована пръст се намира на дълбочина 3,01 м (кота 509,12).

Настилката от фрагменти строителна керамика малки и средни речни камъни лежи върху трамбована пръст и е ориентирана З-И (Обр. 1,6) Нивото ѝ в западния край е 2,40 м (кота 509,73), а в източния – 2,68 м (кота 509,45). Средната ширина е 1,10 – 1,20 м, дебелината 0,10 м, а разкритата дължина – около 10 м.

Към късноантичната епоха се отнасят и две ями (№ 2 и № 3, Обр. 1,7, Обр. 1,8), които съдържаха фрагменти битова, строителна керамика, животински кости и въглени. Яма № 2 имаше следи от глинена обмазка по периферията. Откритият от античната епоха подвижен материал по нумизматични данни се датира в периода от втората половина на III – началото на IV в.

Резултатите от археологическото проучване на ул. Цар Симеон I № 23, съпоставени с тези от съседните парцели, съответно от запад на ул. Родопи № 5, проучен през 1995 г. от Д. Лучанска, и от изток на ул. Цар Симеон I № 25, проучен през 2001 г. от В. Кацарова, потвърждават, че тази част от Пауталия не е застроявана през античността.

№ 101. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СТАРАТА ОБЩИНА” В УПИ – II, КВ. 28, ГР. СОЗОПОЛ

Мартин Гюзелев

Археологическото проучване в границите на имота бе извършено за времето от 04.10. до 04.12.2006 г. Обектът се намира в централната част на Стария град, между ул. Аполония и ул. Св. Св. Кирил и Методий. Наклонът на морската тераса е от запад на югоизток. Разгърнатата площ на имота е 250-300 м^2.

Останките от античния архитектурен комплекс се откриват под средновековен некропол от XI – XIV в., свързан с градски манастирски комплекс, проучен през 1993-1996 г. от Ц. Дражева и Д. Недев. Некрополът е значително нарушен от строителство в по-късно време и от него бяха проучени общо 11 гроба с различна степен на запазеност. Ямата на гроб № 11 е вкопана на нивото на отточния канал, свързан с обществената сграда от класическата епоха (Обр. 1). Гробовете са без инвентар, откри се само бронзово копче, вероятно от гроб № 6А. Със средновековието са свързани и фрагменти от сграфито и белоглинени съдове.

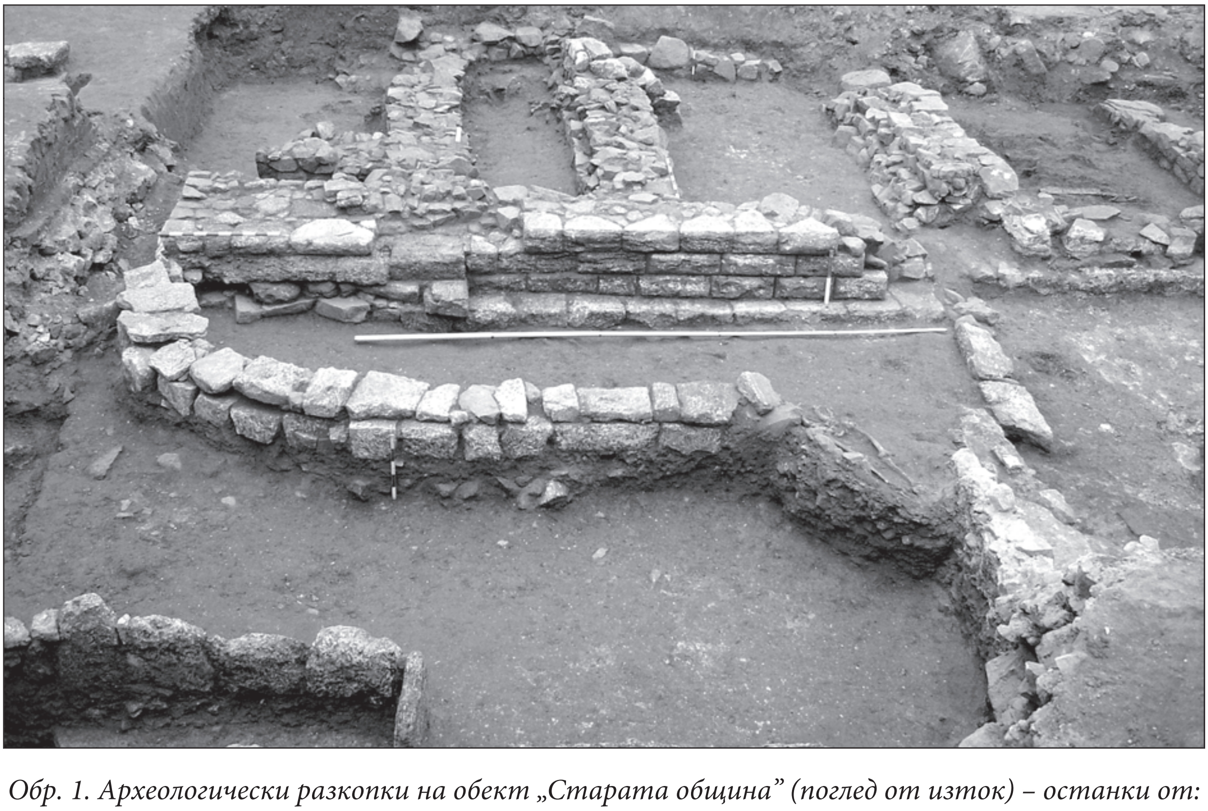

Обр. 1. Археологически разкопки на обект „Старата община” (поглед от изток) – останки от: архаичен зид, елинистическа сграда 2, фасада на обществена сграда от класическата епоха и свързания с нея отточен канал, християнски гроб № 11, стопанско помещение от османската епоха № 2 и част от резервоар за вода

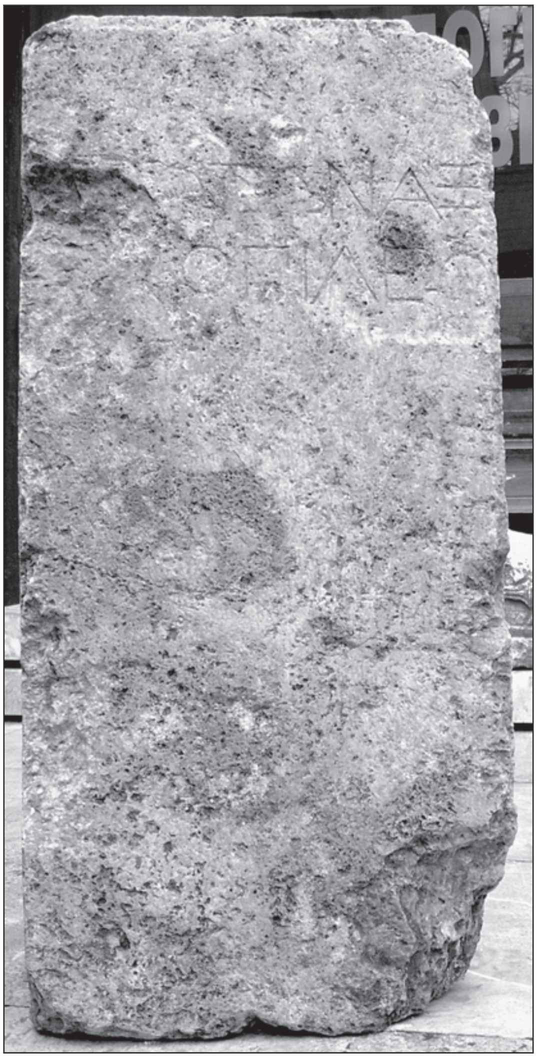

Обр. 2. Надгробна масивна варовикова стела със старогръцки надпис в два реда, открита в профила на северозападния ъгъл на обекта, под основите на зида на Старата община

От елинистическия период са запазени останки от 2 сгради. От едната от тях (Сграда 1) е разкрит зид с двулицев градеж от ломени и обработени камъни (дължина 3,64 м, дебелина 0,50 м и запазена височина до втория ред камъни 0,80 м). Прилежащите му ъгли са унищожени от съвременния резервоар за вода от югоизток. Зидът по надлъжната си ос се развива в посока югозапад под основите на съседната къща. Другата сграда (Сграда 2) е двуделна, датирана с материали от края на III – началото на II в. пр. Хр. и е разположена в северната част на обекта. Запазена е на ниво субструкция с ориентация СЗ-ЮИ. Зидовете са масивни, изградени от ломени камъни на суха зидария, вкопани до основната скала. Те са с дължина между 3,50 – 4,00 м и средна ширина 0,70 – 0,90 м. Разстоянието между тях е между 2,00 – 2,60 м (Обр. 1). Липсват подови нива. Сградата е преизползвала и унищожила вътрешното лице на сграда от класическата епоха. Данни за покритието се регистрираха СИ от зид D, където се откри струпване на плоски керемиди (размери 1,63 х 1,60 м) и под тях – калиптери. В струпването се откриха купи с релефна украса, дръжки и устия на родоски амфори и бронзови автономни монети на Аполония.

Указаната сграда от класическата епоха (от която е запазена фасада от ЮИ с дължина 6,60 м, регистрираната ширина е около 1,00 м) е изградена от добре оформени квадри. Тя има цокъл и вход с ширина 1,26 м. Един от елементите от плана ѝ е покритият отточен канал, изграден пред фасадата ѝ. Непосредствено под него и без връзка с канала е част от водопровод. От него са запазени 2 тръби, всяка с дължина 0,80 м. Нивото на водопровода е вкопано в пясъчна подложка, в която се откриха керамични фрагменти от архаичната епоха. От направените 3 контролни пробива в канала други тръби не се откриха. Керамиката между канала и фасадата на сградата, както и източно от канала е в големи количества, но доста натрошена и обезличена от вода. Сред нея по-характерни са дъна от амфори, чернофирнисова и червенофигурна атическа керамика, песой. Над основната скала – на нивото на пясъчната подложка, се откри архаична керамика.

Най-ранните архитектурни останки датират от края на VII – началото на третата четвърт на VI в. пр. Хр. От тази епоха са запазени фрагмент от сграда – зид с ъгъл (Обр. 1). Той има дължина 2,16 м, с ъгъл на югозапад – 1,65 м. Изграден е от ломени камъни на суха спойка. Основание за датировката му са фрагментите от архаична керамика, открита в основите. Концентрацията на архаична керамика е най-осезаема в югозападната част на обекта, успоредно на зида на елинистическа сграда 1, в нивото и особено под нивото на мощна акумулация на медни шлаки. Тя има регистрирани размери: дължина 2,83 м, максимална дебелина 0,30 м, като на юг изтънява до 0,20 м. В югозападната част на обекта се откриха и надписи на старогръцки. От единия надпис може да се възстанови личното име Ζώπυρος. Другият надпис е надгробен (Обр. 2) и е показателен, заради своето лексикално значение, като се разчита последния начин:

[Πρ]ωτώναξ
[Οἰ]νοπίλεω.

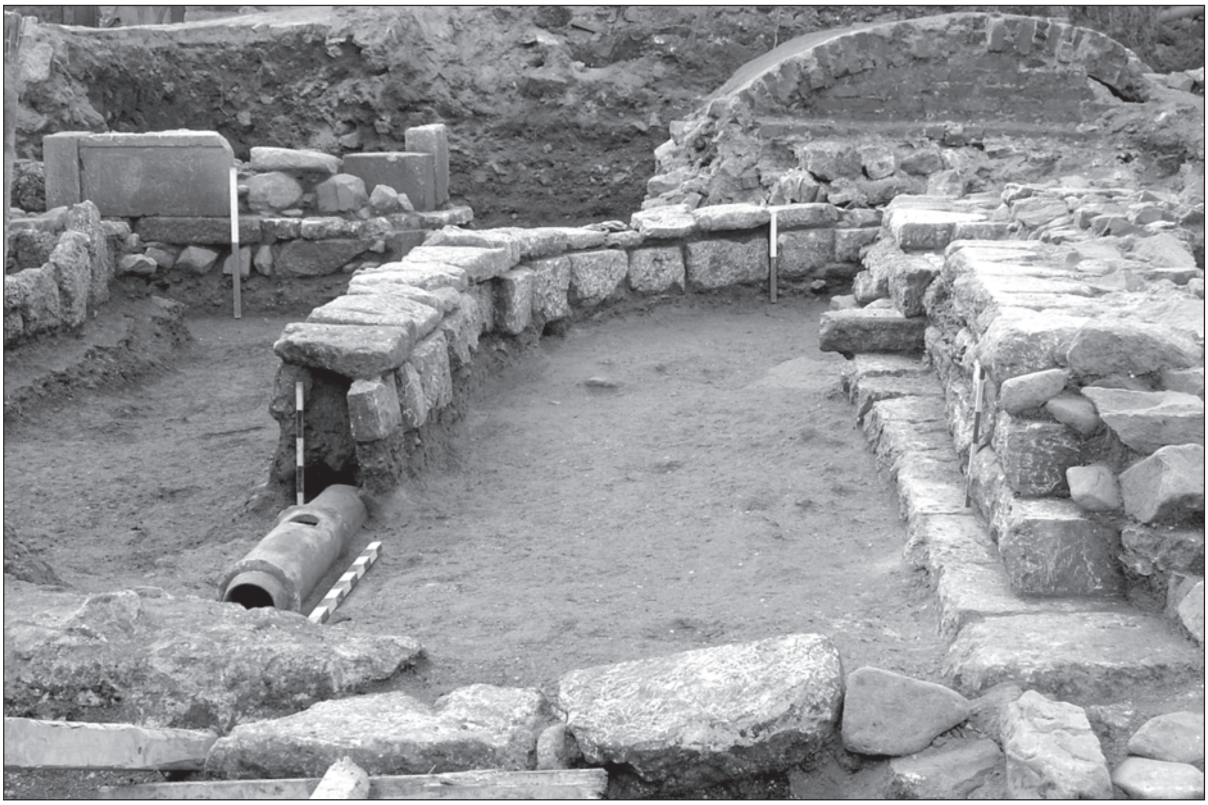

Обр. 3. Археологически разкопки на обект „Старата община" (поглед от североизток) – останки от: водопровод на равнището на архаичния терен, фасада на обществена сграда от класическата епоха и свързания с нея отточен канал, каменен постамент на равнището на елинистическия терен, част от стопанско помещение № 2 и част от резервоар за вода

Затворен археологически комплекс от архаичната епоха представлява откритата цистерна с неправилна форма и размери 2,23 х 2,14 м и дълбочина 1,12 м, всечена в основната скала във водоносния хоризонт. Материалите в нея датират от втората четвърт на VI в. до 40-те години на същия век.

По протежение на ул. Св. Св. Кирил и Методий са разкрити три стопански помещения от късното средновековие и османския период. Тяхното проучване бе затруднено от факта, че те попадат с част от обема си под уличното ниво.

Съществена част от комплекса през елинистическата епоха представлява също така останки от масивна каменна преграда. Проучените ѝ части имат размери 2,83 х 1,60 м. Два от каменните блокове имат отвори за скоби тип „лястовича опашка". Преградата е замостила по-стар зид, изграден от дялани камъни в псевдоизодомен градеж (Обр. 3).

Останките от най-ново време са избено помещение и засводена цистерна, свързани с функциите на сградата на Старата община. Присъствието им значително е нарушило свидетелствата за по-ранните периоди. В оградата на Старата община се откриха вградени архитектурни детайли от вероятен архитрав.

Резултатите от проучването и анализът на археологическите пластове доказват непрекъснато обитаване на терена от основаването на Аполония до ново време – от края на VII в. пр. Хр. до 1922-1925 г., когато е била построена сградата на Старата община.

№ 102. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА БЕДЕНСКА КРЕПОСТ – СРЕДНИ РОДОПИ

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Беденската крепост се намира северно от днешното с. Беден, община Девин, област Смолян. Тя е разположена на Сухия връх (1471,6 м), съставен от варовикови скали, чието продълговатото било е с приблизителна ориентация И-З. Денивелацията на терена е по-голяма на юг и това е предопределило построяването на южната стена по дължина на билото, а останалите – по северния склон. Преди разкопките на терена се виждаше, че южната куртина е изцяло разрушена, до скалното било. Дължината на крепостта е 50-60 м, а ширината – 9-10 м. По-удобният подход към обекта е по източния склон, който е с по-равен терен. През месеците юни-юли на 2006 г. бе проучена площ от 240 кв. м (Обр. 1).

Крепостните стени са запазени в субструкция. Бяха проучени цялостно източната и сектор от северната стена. Куртината е широка 1,30 м. Субструкцията ѝ няма обособен цокъл. Зидарията е двулицева. Тя е от ломени камъни, споени с бял хоросан и емплектон от бял хоросан и камъни. Основата е всечена в скалния терен. Това най-добре се вижда на билото, по което минава трасето на южната стена (Обр. 2).

Североизточният ъгъл на крепостта е изцяло разрушен. Главният вход е разположен в южния край на източната куртина – при югоизточния ъгъл на крепостта. Стените му са съхранени в субструкция. Праговите камъни и настилката на входа липсват.

Пред главния вход, на фуга, е изградена кула, чиито основи имат правоъгълен план. Разкриха се две основи на северната стена на кулата. По-ранната кула е с по-широка основа – 6 м (С-Ю) и 4 м (И-З), т. е. 24 кв. м площ. По-късната кула е с площ 20 кв. м. Тя е широка 5 м (С-Ю) и дълга 4 м (И-З). Стените на втората кула са широки 1,00 м и са запазени също в субструкция. Североизточният ѝ ъгъл е разрушен. Не се засича входът на кулата. Най-вероятно той е бил на източната ѝ стена, в една линия с входа на източната куртина. В съществуването на крепостта се разграничават два периода: I-ви период – през VI в., според откритата керамика, стъкло и монета; II-ри период – през XIII – XIV в., определен по керамиката.

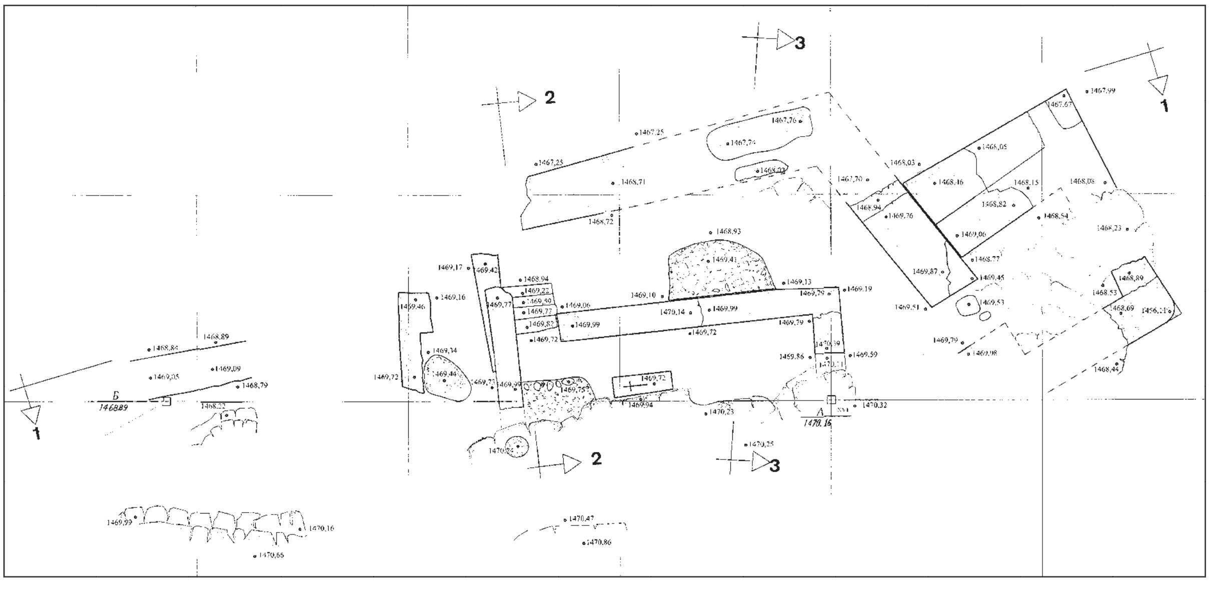
3
2
1
1
2
3
Б
146889
А
1470.16
1467,25
1468,71
1468,72
1467,25
1467,76
1467,74
1468,02
1468,93
1469,41
1467,70
1468,03
1468,94
1469,76
1468,16
1466,05
1468,15
1468,82
1469,06
1468,77
1469,87
1469,45
1469,51
1469,53
1467,67
1467,99
1468,08
1468,54
1468,23
1468,89
1468,53
1468,69
1456,21
1469,79
1469,98
1468,44
1469,17
1469,42
1468,94
1469,22
1469,59
1469,77
1469,82
1469,72
1469,06
1469,99
1469,46
1469,16
1469,77
1469,14
1469,44
1469,72
1469,73
1469,99
1469,75
1469,10
1470,14
1469,99
1469,13
1469,79
1469,19
1469,72
1469,79
1470,39
1469,86
1469,59
1469,72
1469,94
1470,23
1470,32
1470,24
1470,25
1468,84
1468,89
1469,05
1469,09
1468,79
1468,22
1469,99
1470,16
1470,66
1470,47
1470,86

Обр. 1. План на разкритията през 2006 г. (Изготвил: Ив. Саров)

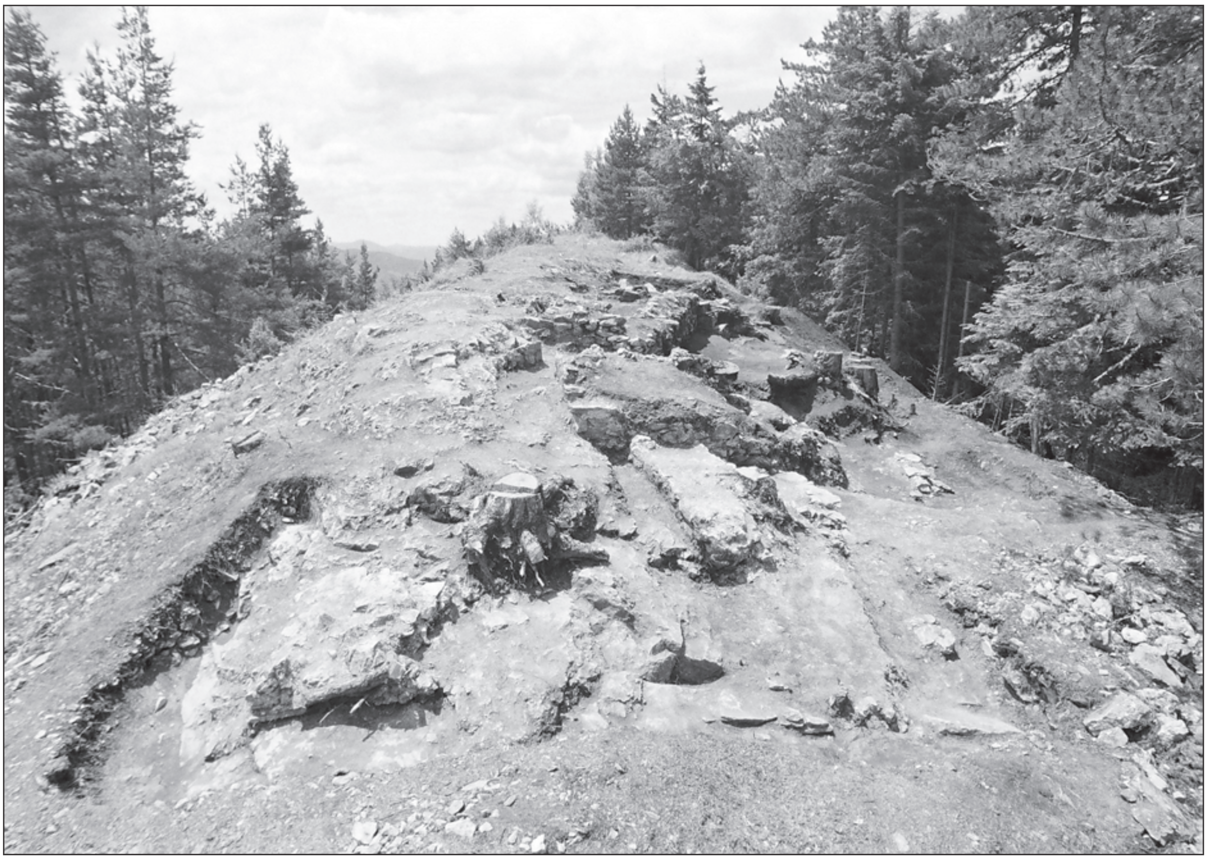

Обр. 2. Изглед на крепостта от изток (Сн. Д. Дамянов)

Западно от входа на крепостта се разкриват основите на по-ранна сграда, вероятно езически храм (Обр. 3). От нея са запазени: източната стена до източния вход, северната стена с вход/изход на север чрез стълбище от четири стъпала, западната стена – застъпена от основата на по-късна. Южната стена е изцяло разрушена от южната крепостна стена. Сградата е имала правоъгълен план. Стените ѝ са широки 0,65 м и са ориентирани с малко отклонение от посоките на света (5°). Градежът е от ломени камъни и калов разтвор. Дължината (И-З) на сградата е 8,40 м. Източната стена е дълга 1,70 м до входа. На юг (с издигането на терена) основата се губи. Стълбището на север е широко 1,10 м и от запад е фланкирано от западната стена на храма. Стъпалата са изградени от риолитни плочи. Те са широки 0,25 м, височината им от горе надолу е 0,08 м, 0,25 м, 0,30 м 0,30 м. Подът на култовата сграда е от трамбована пръст. Тя е била покрита с риолитни тикли. Проучването на сградата показа, че тя е била опожарена и разрушена. Откритата керамика на пода, стълбището и при външното лице на северната ѝ стена я датират в периода II – IV в. Разкопките под пода от трамбована пръст доведоха до откриването на фрагментирана керамика от къснобронзовата и ранножелязната епоха.

Ранножелязната керамика преобладава количествено над къснобронзовата в цялата проучена площ. Тя е представена от фрагменти от големи съдове с обърнато конична форма, паници и чашки – с една дръжка и кантаросовидни, украсени с плитки канелюри и букели (XI–IX в. пр. Хр.).

Къснобронзовите съдове са преобладаващо кантаросовидни, с графитна повърхност, украсени в техника фурхенщих, а някои от тях са с бяла инкрустация.

Западната стена на култовата сграда е застъпена от основата на стена, широка 0,55 м. Тя е градена от ломен камък и калов разтвор. От нея са запазени един – два реда зидария. На 1,70 м на запад се разкри основата на стена, градена със същата техника. Тя също е широка 0,55 м и лежи върху пласта от ранножелязната епоха. Откриваната керамика на дълбочината на основите на тези две стени (ориентирани С-Ю) е средновековна – XIII-XIV в. За сега тяхното предназначение

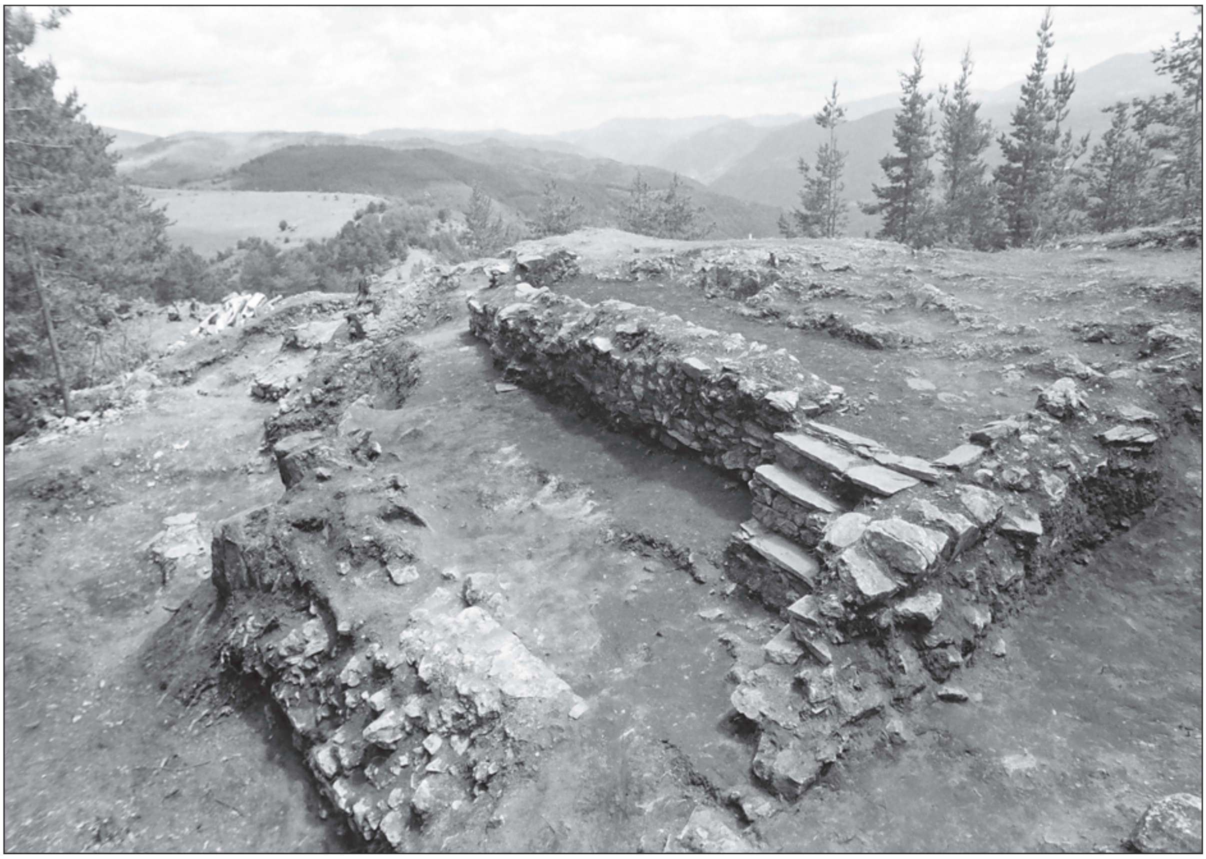

Обр. 3. Изглед на култовата сграда от северозапад (Сн. Д. Дамянов)

не е изяснено. Възможно е те да са и още по-късни, съдейки по местоположението им сред крепостните стени.

Под основата на западната стена, на дълбочина 0,40 – 0,50 м се разкриха останки от огнище върху скалната основа. То е постлано с две риолитни тикли, а горивната му камера вероятно е била покрита с кош от плетени пръчки, измазани вън и вътре с глина, съдейки по откритите фрагменти, съхранили отпечатъците от плета. Възможно е също тази глинена мазилка да е от стената на жилище. На нивото на огнището (на ходово ниво, на север от него) бяха открити две оръдия от късния енеолит: каменна тесла и кремъчен нож/стъргалка.

Обобщавайки резултатите от проучването на Сухия връх, може да се каже, че :

1. През късния енеолит на върха вероятно е съществувало жилище, а може би и няколко жилища. За сега фрагментите от енеолитна керамика са малобройни. Следи от жилищни стени или от укрепление не са открити.

2. Вторият период на осезателно присъствие на върха е през къснобронзовата и ранножелязната епохи, когато тук явно функционира светилище (на връх), без архитектура. От това време, през тази година също не бяха намерени доказателства за укрепяване на върха.

3. Третият период е през II – IV в., когато на Сухия връх е изградена култова сграда.

4. През VI в. византийската империя изгражда военна крепост, с площ 500 кв. м, поддържана вероятно от гарнизон, който е контролирал комуникацията по пътя, свързващ два от трансродопските пътища от Тракийската низина до Беломорското крайбрежие. Единия е на запад, в района на общините Девин и Доспат (Кисьов, Маджаров 2001, 6). Вторият, на около 12 км на изток от с. Беден, е пътя Филипопол – вр. Персенк – Смолян (Калето) – Кошница (Калето) – вр. Ком – границата с Гърция – Беломорието (Маджаров 1988, 98). Беденската крепост комуникира визуално на запад с Градището при гр. Девин и на изток с крепостта на връх Турлата при селата Стикъл, Солища и Гела.

5. Последният период от съществуването на крепостта обхваща XIII – XIV в., когато тя вероятно функционира като феодален замък. Към този период може да се причисли изграждането и повторното възстановяване на отбранителната кула пред източния вход на крепостта. Според Д. Цончев това е Бядън (Беаднос), една от крепостите, които през 1344 г. българският цар Иван Александър (1331-1371) получил от византийската императрица Ана Савойска, за обещаната ѝ помощ срещу Йоан Кантакузин (Цончев 1963, 87).

Литература:

Кисьов, Маджаров 2001: К. Кисьов, М. Маджаров. Новооткрит римски път в Средните Родопи. – Минало, 2001, 1, 5-10.

Маджаров 1998: М. Маджаров. Римски път от Филипопол през Родопите за Егейско море. – Известия на музеите от Южна България, 1998, 14, 97-104.

Цончев 1963: Д. Цончев. Родопските средновековни крепости ”Козникос и Беаднос”. – Известия на археологическия институт, 1963, 26, 87-93.

№ 103. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТУРЛУК ПРИ ГР. СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Смолянската крепост Калето е разположена на източния от скалистите ридове в м. Турлук, който на запад и северозапад завършва със отвесни откоси, играещи ролята на крепостна стена. Наклонът на терена е на изток. Надморската височина на обекта е 1482 м. Площта на крепостта е 4,5 – 5 дка. Стените ѝ са широки 1,60 м. Куртината е с гладко лице, основана без всичане в скалния терен, върху хоросанова подложка. Градежът е двулицев, изпълнен от ломени и обработени (при входовете) камъни споени с бял хоросан и емплектон от необработени камъни и хоросан.

Южната крепостна стена е със запазена дължина 38 м, а подложката от вар върху скалния терен подсказва, че дължина ѝ е била 40 м. Югоизточният ъгъл е напълно разрушен. Куртината е запазена на височина от 1 до 3 м. Приблизително в средата ѝ е разположен главният вход на крепостта, широк 1,80 м. Прагът на портата се състои от два квадрови камъка, в ъглите на които са запазени леглата (с диаметър 120 мм) за осите на двукрила врата. Източният прагов камък е леко разместен и сравнително по-неогладен от употреба, за разлика от западния, който е разкрит in situ и има гладка и равна горна повърхност. След прага, подът на входа е от трамбована пръст, до вътрешното лице на куртината, откъдето започва стълба с четири ниски стъпала, въвеждаща във вътрешността на крепостта. Запазени са само западните половини от първото и четвъртото стъпало. Възможно е, вместо стъпала, източната половина да е представлявала наклонена рампа за въвеждане на ездитни и товарни животни. До вътрешното лице, от двете страни на входа са изградени по три помещения, които са изпълнявали складови функции и вероятно са имали втори, жилищен етаж, от който чрез дървена стълба се е достигало до бойната платформа на стената (Дамянов, Бояджиев 2005, 258 и сл.).

Целта на проучването през 2006 г. бе да се разкрият сектори от източната и северната крепостни стени, за да се добие представа за действителната площ на обекта, а също така да се намерят доказателства за по-ранното му обитаване.

Източната стена бе проучена в границите на квадрати 15/4 и 18/2 с обща площ 50 кв. м (Обр. 1). Външното лице е запазено до около 1 м височина, като хоросанът във фугите е измит. Вътрешното лице е съхранено до 0,50 м над подовото ниво на долепено до него помещение. През тази година бе проучена източната половина на това приземно помещение, което най-вероятно е използвано като изба. Откритите в него находки датират от VI в. – фрагментирана керамика:

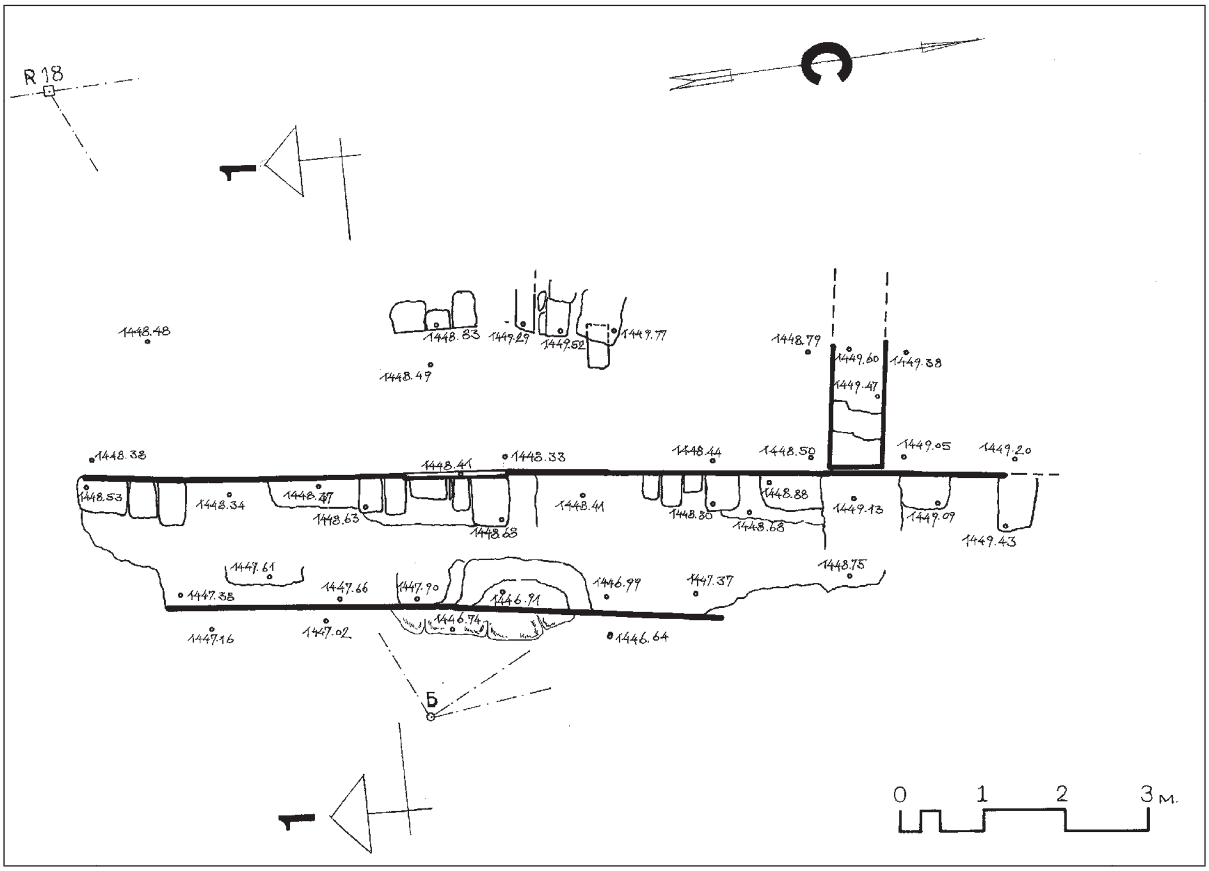
R18
С
1448.48
1448.83
1449.29
1449.52
1449.77
1448.49
1448.79
1449.60
1449.38
1449.47
1448.38
1448.41
1448.33
1448.44
1448.50
1449.05
1449.20
1448.53
1448.34
1448.47
1448.63
1448.68
1448.41
1448.80
1448.68
1448.88
1449.13
1449.09
1449.43
1447.61
1447.66
1447.90
1446.91
1446.99
1447.37
1448.75
1447.38
1446.74
1447.16
1447.02
1446.64
Б
0 1 2 3м.

Обр. 1. План на разкритията при източната куртина (изготвил Ив. Саров)

кухненска (гърнета, стомни) и питоси; гвоздеи, райбери, панти и куки за врати, ножици, части от брава, ключове, малки едноостри ножове; медна монета – фолис (лошо запазена); малобройни фрагменти от стъклени чашки със столчета.

При разчистването на насипа, на около 0,60 м над подовото ниво на помещението, се разкри каменно стълбище от три стъпала с ширина 0,30 м. Височината им е 0,16 – 0,20 м – между първо и второ и 0,25 – 0,30 м – между второ и трето. Под стъпалата се откриха керамични фрагменти от VI в., което свидетелства, че стълбището е от помещение в укреплението, което съществува в периода XI-XIII в. върху старата крепост. Това се доказва и от откриваната в насипа фрагментирана керамика от този период (тънкостенни гърнета без дръжки, работени на бързо колело). Разкопките на север от стъпалата разкриха градената от ломен камък и калов разтвор северна стена, долепена до вътрешното лице на източната куртина. Помещението в квадрати 15/4 и 18/2 не бе проучено до край поради наличието на гора около този сектор, намиращ се по средата на източната куртина. В този сектор не бяха регистрирани материали от по-ранни епохи.

Разкопките на север, в рамките на квадрати 6/2, 6/4, 9/2 и 9/4, целящи да бъде открита северната стена на крепостта, доведоха до разкриването на североизточния ъгъл на крепостта (Обр. 2). Външното лице на северната стена е запазено до 0,90 м височина. Куртината е основана върху скалния терен без всичане. Външно, лицето на стената е гладко, без обособен цокъл, с изключение на най-долния ред камъни, който излиза неравномерно навън, явно служейки като основа, която е била под ходовото ниво на външния терен, т. е. на пътеката край северната стена.

При североизточния ъгъл се засича втори вход към вътрешността на крепостта. Той вероятно бил необходим за по-бързото внасяне на строителния материал при строителството, а по-късно вероятно е играел ролята на потерна. Ширината му е 1,25 м. Праговите камъни са части от голям хромелен камък с диаметър 0,65 м, дебелината – 0,20 – 0,23 м и централен, цилиндричен отвор с диаметър 0,12 м (Обр. 3). Върху тях са издълбани легла за осите на двукрила врата. Лег-

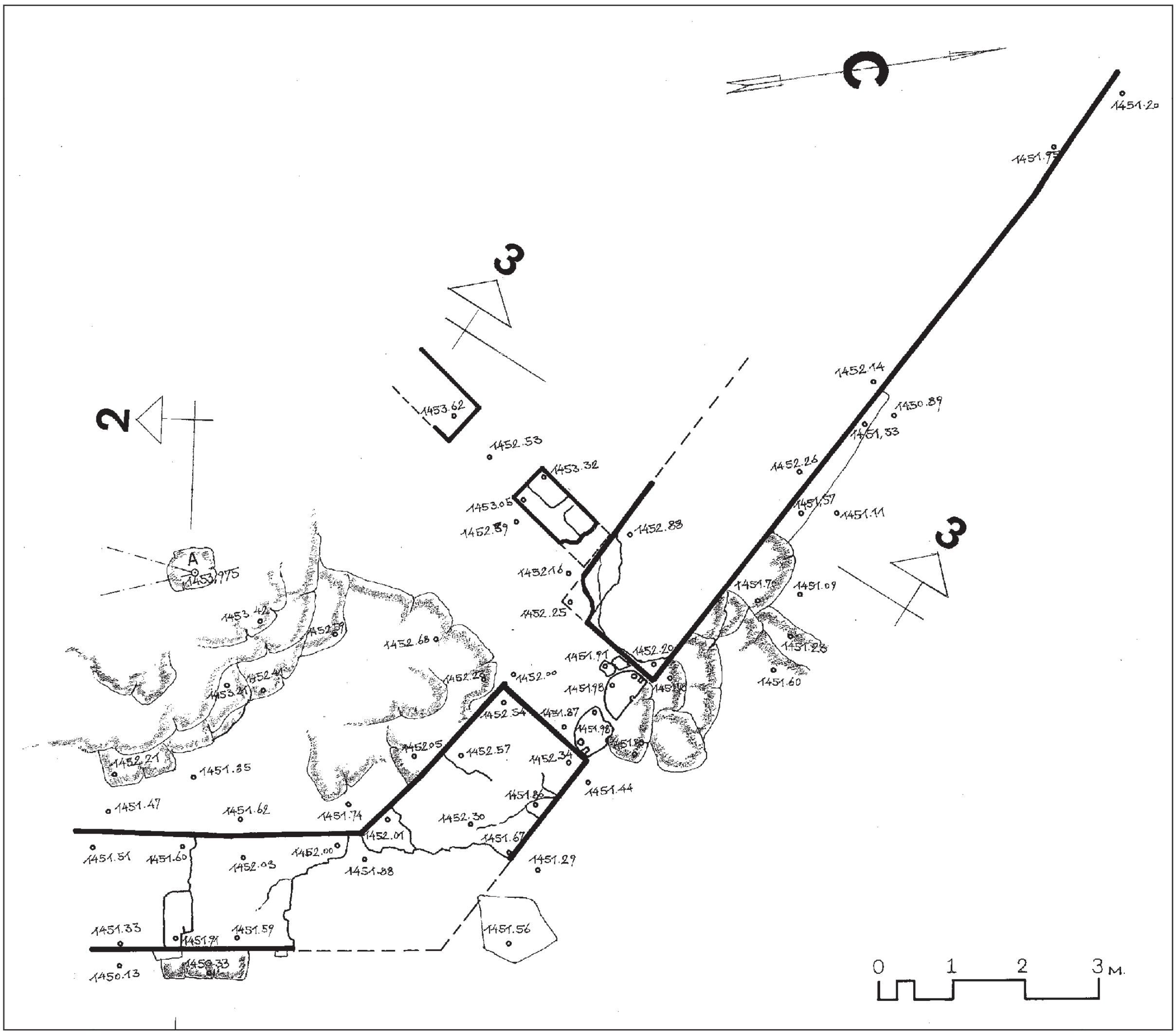
С
1451.20
1451.95
3
2
A
1453.975
1453.62
1452.53
1453.32
1453.05
1452.89
1452.88
1452.16
1452.25
1453.42
1452.59
1452.68
1452.41
1453.21
1452.28
1452.00
1452.21
1451.85
1452.05
1452.57
1452.54
1452.34
1451.47
1451.62
1451.74
1452.01
1452.30
1451.86
1451.67
1451.44
1451.51
1451.60
1452.03
1452.00
1451.88
1451.29
1451.33
1451.91
1451.59
1450.13
1450.33
1451.56
1452.14
1450.89
1451.33
1452.26
1451.57
1451.11
1451.70
1451.09
1451.23
1451.60
1451.91
1452.20
1451.98
1451.98
1451.87
1451.98
1451.80
0
1
2
3 м.

Обр. 2. План на разкритията при североизточния ъгъл на крепостта (изготвил Ив. Саров)

лата имат форма на обърнат пресечен конус с диаметри: на дъното 60-70 мм, а горе – 80-90 мм. Навътре входът е застлан с няколко тикли, а след тях следва материковата скала.

Теренът извън крепостта е много стръмен и достъпът до входа се е осъществявал благодарение на тясна пътека по скалата край северната стена, която и днес се използва за достъп до обекта.

Крепостната стена при североизточния ъгъл е запазена в субструкция. Северната и източната сключват помежду си тъп ъгъл. На ходово ниво при вътрешното лице се открива тънък пласт от въглени, свидетелстващ за пожар. Освен керамиката, бе открита и медна монета на гр. Филипи, сечена по времето на император Август (27 – 14 г. пр. Хр.). Тя е единствената монета, предхождаща хронологически крепостта. Единични са и керамичните фрагменти от по-ранни периоди (от ранножелязната епоха), което не дава основание да се говори за наличие на укрепление, жилища или светилище преди изграждането на крепостта.

Вътрешното лице западно от северния вход е разрушено в проучвания сектор. Западно от входа се разкри източната стена на помещение, долепено до вътрешното лице на куртината. Тя е запазена на височина от 0,70 м (при крепостната стена) до 1,60 м (към вътрешността). Над срутването от VI в., в пласта от XI-XIII в. има следи от пожар. Питос, заровен 1/3 в пода от пръст, бе разкрит вдясно при влизане в помещението. При вътрешното лице на куртината, отново in situ, бе открит втори питос, а трети, по-малък, се откри близо до втория. Сред фрагментираните съдове, хоросана и камъните, в помещението се откриват и горели греди и пепел, говорещи за

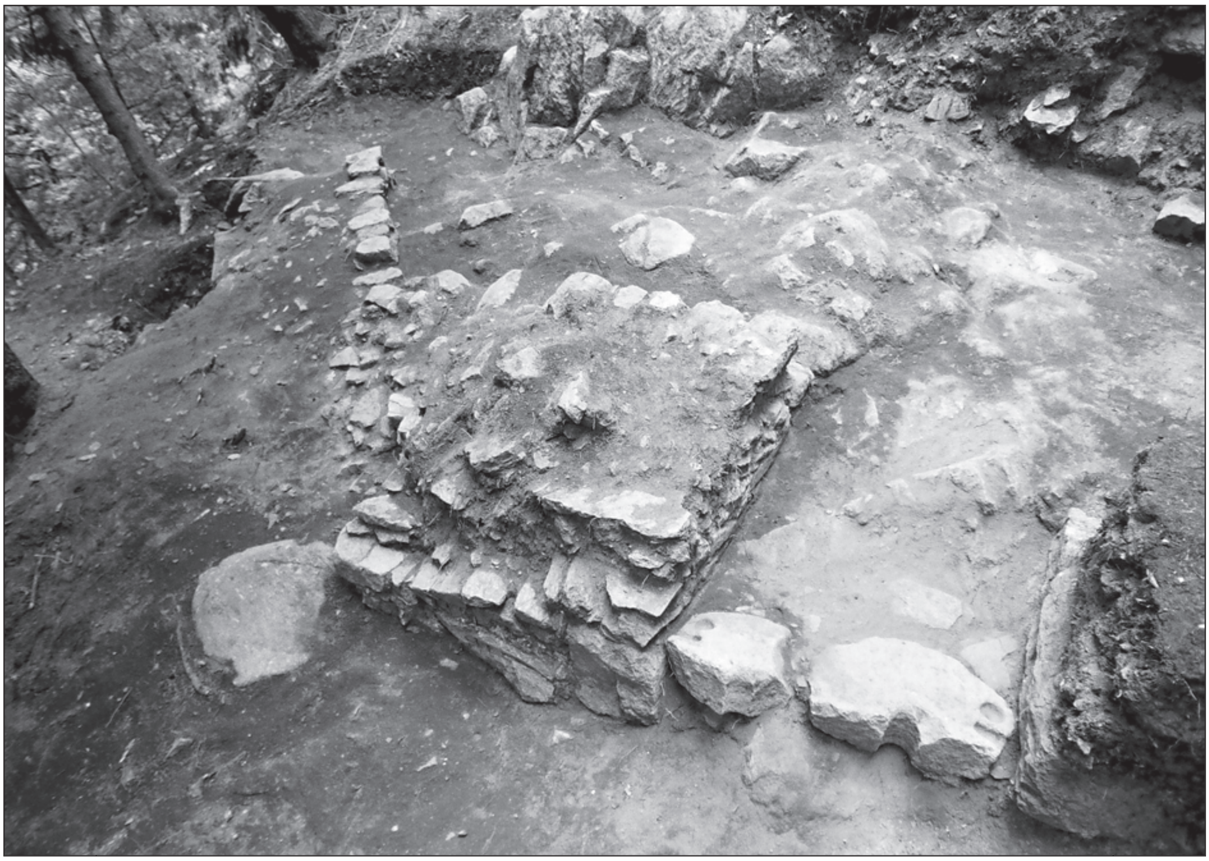

Обр. 3. Северният вход на крепостта (потерна) – изглед от север (сн. Д. Дамянов)

опожаряване на крепостта от VI в. Вероятно като приземно помещение то също е използвано като изба – склад.

Проучването на крепостта Калето доказа съществуването на два периода в развитието ѝ. Първият е през VI в. – в рамките на византийската империя, а вторият – XI – средата на XIII в.

Литература:

Дамянов, Бояджиев 1998: Д. Дамянов, Н. Бояджиев. Средновековна крепост “Кальота” край Смолян. – Rhodopica, 1998, 1, 193-197.

Дамянов, Бояджиев 2005: Д. Дамянов, Н. Бояджиев. Крепостта “Калето” в м. Турлук, северно от Смолян. – В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 258-259.

№ 104. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ТЮРЗИС НА ЗАЙЧИ ВРЪХ НАД АНТИЧНИЯ ГРАД КАБИЛЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Петър Делев

В продължение на започнатите през 1991 – 1992 г. и подновени през 2005 г. археологически проучвания на централния връх на масива Зайчи връх (Таушан тепе, кота 258, географски координати 42^0 32’ 52” северна ширина и 26^0 28’ 32” източна дължина), от 7 до 19 август 2006 г. бяха

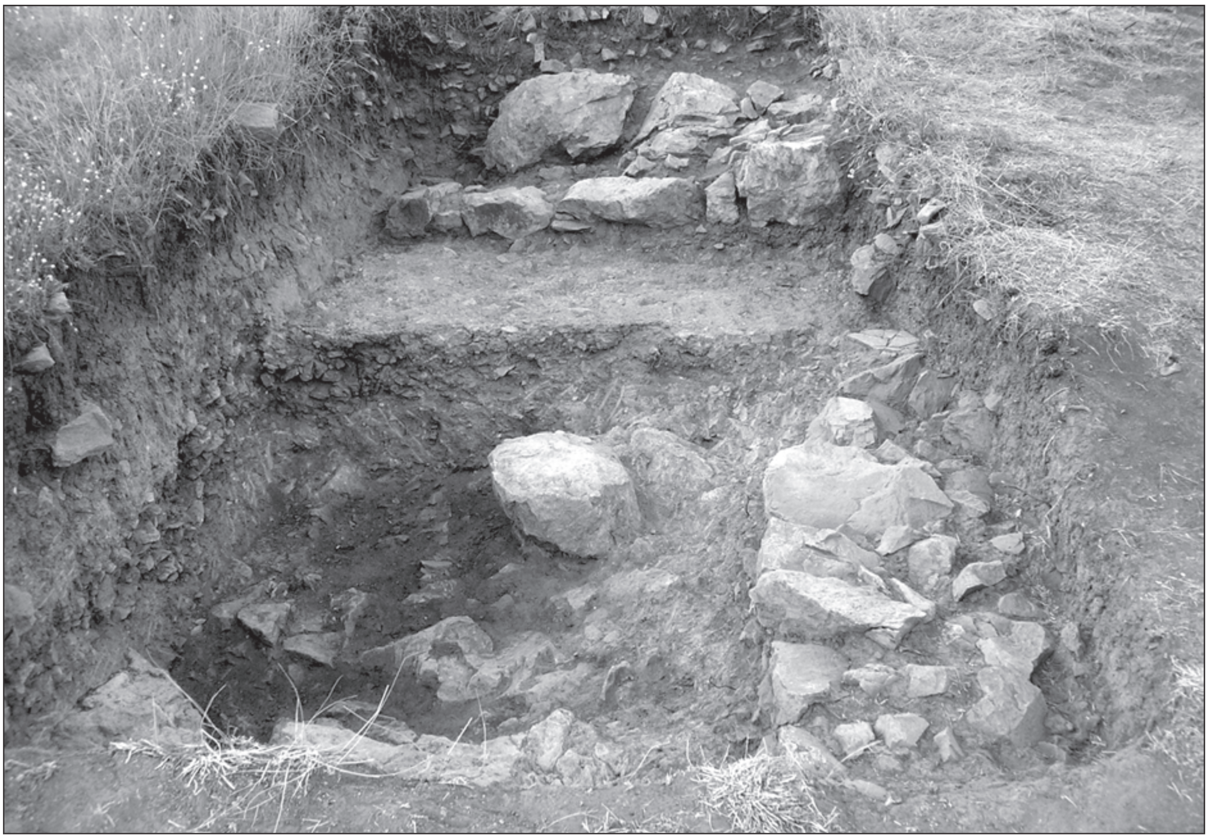

Обр. 1. Сондаж 2005: поглед от юг

проведени сондажни археологически разкопки под ръководството на доц. д-р Петър Делев. Участваха студенти-практиканти от специалност "Археология" на ИФ, СУ "Св. Климент Охридски" и работници, осигурени по социалните програми на Община Тунджа.

Беше допроучен сондажът от 2005 г. с размери 5 x 2,5 м (Обр. 1). Той беше достигнал в дълбочина до хоризонтален слой с деструкции (включително фрагментирани керемиди), залягащ в основата на зида в северния край на сондажа (зид А) и разкрит в цялото проучено пространство южно от него. Слоят с деструкции стъпва върху заравнена хоризонтална камениста площадка, на места грижливо замазана със слой от белезникава, подобна на хоросан глина. При проучване в дълбочина в южната половина на сондажа се оказа, че всъщност става дума за изкуствено заравняване, изпълнено чрез плътен блокаж от дребни камъни в хоризонтален слой с дебелина около 25 см и лека денивелация към юг. Под него в дълбочина излизат по-едри камъни (включително един голям блок) и участъци с по-чиста от камъни, сбита, кафява пръст до върховете на материковите скали. Последните имат неравна повърхност; най-високите им части се разкриват в южния край на сондажа само на около 30 см от повърхността.

Струпаните в ивица по-едри камъни в югоизточния ъгъл на сондажа от 2005 г. се оказаха част от силно разрушен зид (зид Б), по-ранен от зид А и несъвпадащ като ниво и направление с него. Останките от този по-ранен зид са включени в блокажа и са запазени във височина до нивото на горния му край, образувайки част от покритата с деструкции площадка пред зид А, който е изграден от това ниво нагоре и очевидно е по-късен. От зид Б са запазени един, а в южния край два реда блокове в западното лице, което е било обмазано до най-долния ред с хоросанова мазилка, от която беше запазен малък фрагмент. В южния край на сондажа зидът стъпва директно върху високите части на материковите скали. Източното лице на зида не е разкрито в границите на сондажа. Запазената част е ориентирана С-Ю (190^0); на север линията на западното лице се губи и зидът прекъсва, било защото е стъпвал по-високо и е бил изцяло демонтиран при изграждане на заравнената площадка южно от зид А, било защото е свършвал с чупка под прав ъгъл, продължавайки оттам на изток.

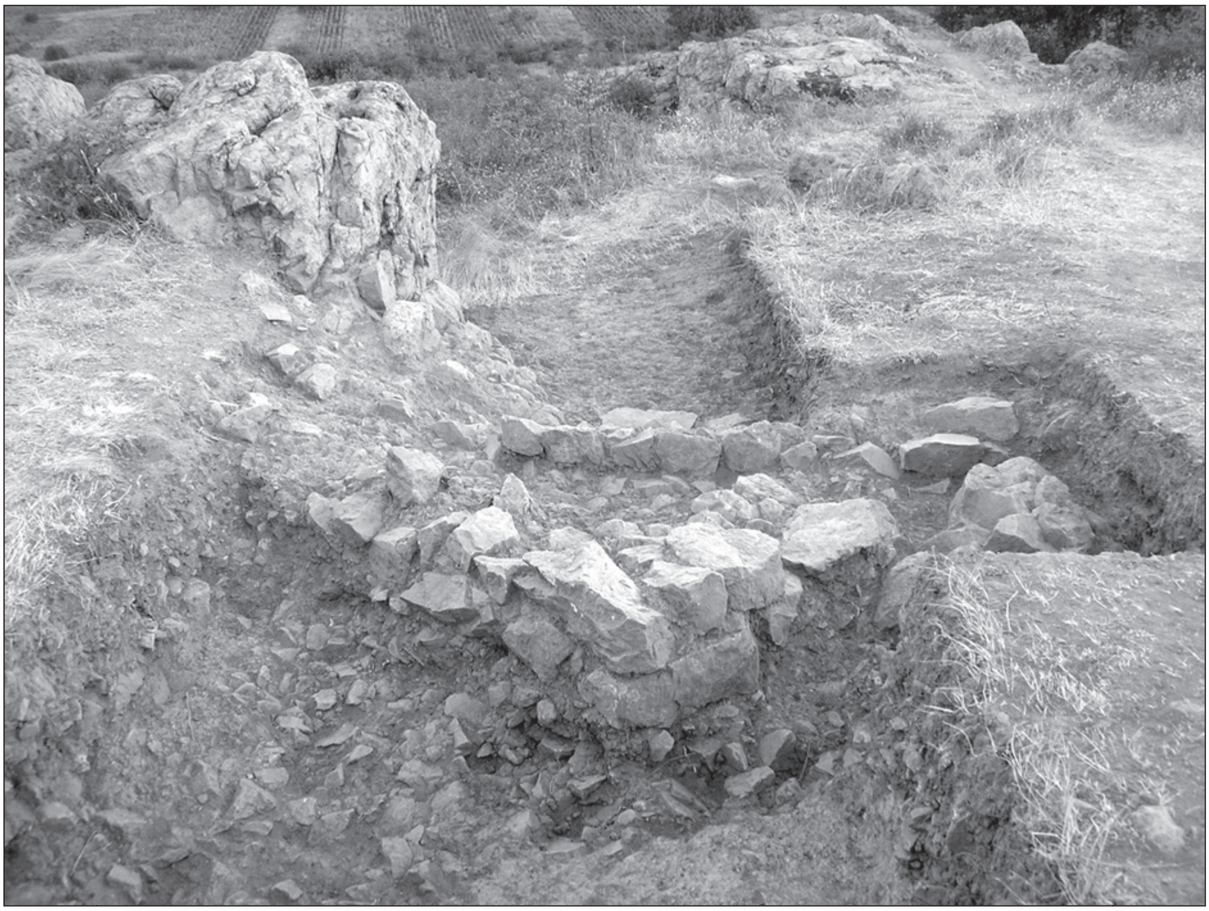

Обр. 2. Сондаж 2006: поглед от север

На 2,5 м източно от сондажа от 2005 г. беше заложен нов сондаж със същите размери (5 х 2,5 м) и ориентация С–Ю (Обр. 2). Югоизточният край на сондажа опира в издигащ се на 1,60 м над терена скален масив, част от заграждащия върха скален венец.

В новия сондаж не беше разкрито продължение на зид А; за сметка на това бяха разчистени части от два нови зида, които получиха обозначения В и Г. Зид В има общо направление приблизително З-И и дебелина 60-65 см. Зидът е изграден с две лица от средно големи камъни и пълнеж от дребни камъни между тях. Основата на южното лице заляга значително по-дълбоко от тази на северното (денивелация около 30 см); запазен е един ред блокове от градежа, които на 0,98 м източно от западното ребро достигат материковата скала и се свързват с нея. Северното лице стъпва върху блокаж от дребни камъни и има един запазен ред от значително по-дребни (в сравнение с южното лице) камъни. Източно от връзката на южното лице със скалния материк северното лице завива на югоизток към скалния масив, излизайки извън очертанията на сондажа. Направлението на правия участък от северното лице на зид В е запад-изток 105^0; той е приблизително перпендикулярен на зид Б, разположен е на същата дълбочина и е възможно да представлява негово продължение в източна посока, свързвайки се под прав ъгъл със северния край на запазената му в сондаж 2005 част.

Северно от зид В в сондажа от 2006 г. е разкрит ъгъл от друг зид (Г) с две страници под прав ъгъл. При ъгъла градежът е добре запазен с два реда средно големи камъни, които са значително по-малки от лицевите блокове на зид А, но доста по-едри от лицевите камъни на зидовете Б и В. Западната страница е запазена на дължина 1,20 м от ъгъла по външното лице и има ясно вътрешно лице от по-дребни и пълнеж от още по-дребни камъни, с дебелина на зида 0,60 м. Източната страница на зид Г е запазена на дължина 1,55 м по външното лице (направление СЗ-ЮИ 135^0) и няма запазено вътрешно лице. Северният ъгъл на зида стъпва върху слой с деструкции (камъни,

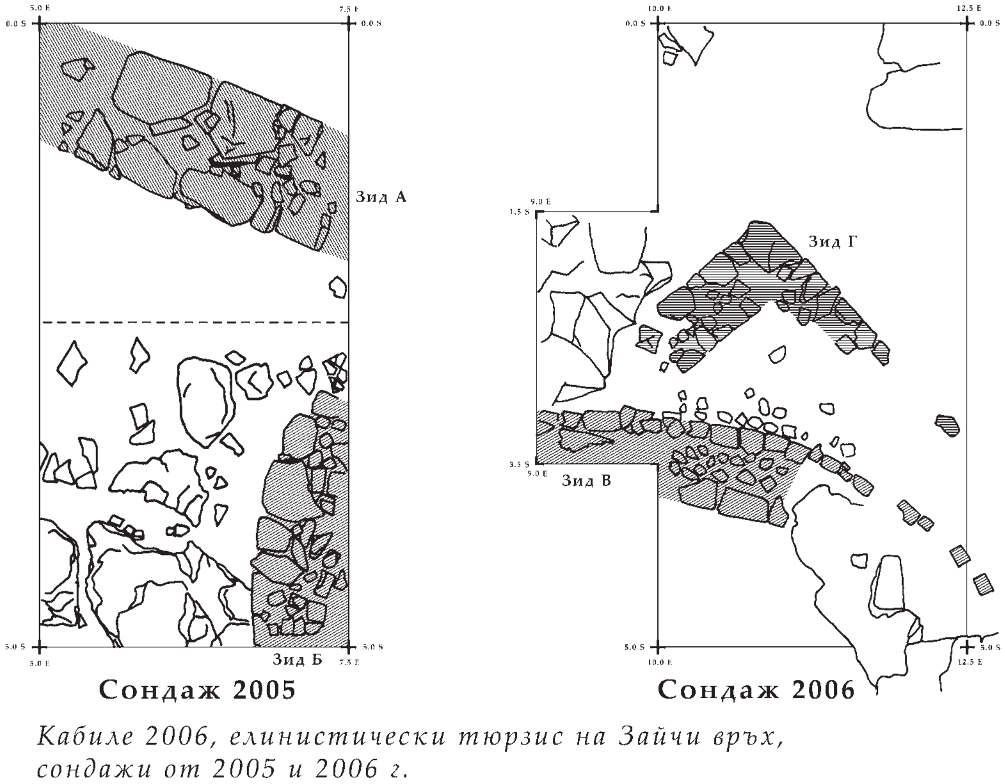

Обр. 3. План на сондажите от 2005 и 2006 г. с разкритите в тях каменни зидове

фрагменти от керемиди, пепел), разкрит в целия северен край на сондажа. Под слоя с деструкции в западната половина на сондажа излиза сбита светлокафява стерилна пръст, а в североизточния ъгъл се подават върховете на скалния материк. От по-висок пласт в този участък на сондажа произлиза един характерен фрагмент – дръжка от къснoелинистически кантарос със сърцевидна апликация, която дава и най-късната документирана засега дата за използването на тюрзиса на Зайчи връх (края на II – I в. пр. Хр.).

Сондажът от 2006 г. беше разширен с цел отводняване и за да се потърси пресичането на зидовете А, В и Г и евентуалната връзка между тях. Северното лице на зид В се проследява без прекъсване в южния край на разширението, макар и запазено само с един ред сравнително дребни камъни. Северно от него, на мястото, където би следвало да се пресичат зидовете А и Г, се разкрива неравната горна повърхност на голям блок от материковата скала, върху който не са запазени останки от основите на зидовете. Ситуацията не позволява изрично заключение за последователността на изграждането на зидове А и Г, които ясно се различават по структура и направление; и двата изглеждат по-късни от вероятно свързаните помежду си зидове Б и В. Така разкритите в двата сондажа зидове очертават поне три обособени строителни периода (Обр. 3). На базата на археологическите материали от сондажите те се отнасят общо към елинистическата епоха, без засега да е възможно по-прецизното им датиране.

Разкритата, макар и на твърде ограничена засега площ картина подсказва серия от активни преустройства на архитектурните съоръжения във вътрешното пространство на тюрзиса, оформено от голямата правоъгълна кула на запад и венеца от скали на юг и изток. Преустройствата в това изнесено напред съоръжение от отбранителната система на елинистическия град вероятно следва да се свържат с перипетиите на неговата военно-политическа история през тази бурна епоха.

Литература:

Делев 2006: П. Делев. Зайчи връх в елинистическата укрепителна система на Кабиле. – В: Поселищен живот в Тракия 4, Ямбол, 2006, 97-104.

№ 105. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР (М. МОГИЛИТЕ) ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО, ПРЕЗ 2006 Г.

Венцислав Динчев

Обектът е в северозападната периферия на Сакар, на около 2,5 км северно от с. Помощник и на около 5,5 км западно от с. Главан. Теренът му представлява горна полегата част на склон със северозападно изложение и надморска височина към 270 м. Днес е в непосредствена близост до действащо насипище на комплекса Марица-Изток. Самият обект е регистриран през 2005 г. Тогава са направени и първите сондажи, позволили отнасянето му към IV в. сл. Хр. (Александров 2006).

В разкопките през есента на 2006 г. участваха Пл. Караилиев (заместник-ръководител), Р. Йоргова и други служители на АМ "Марица-изток" в гр. Раднево, а също Е. Иванова и А. Манев – студенти по археология в СУ "Св. Климент Охридски". Работници бяха няколко десетки жители на с. Помощник. Наред с разкопките бе извършено и геофизическо проучване – дело на инж. Н. Тонков от НАИМ-БАН.

Първоначалната ни цел бе цялостното разкриване на археологическите структури. В хода на работата, обаче, се наложи да коригираме целта си, тъй като се оказа, че обектът съдържа останки не на една единствена сграда, а на комплекс от отделни постройки и съоръжения, чиято обща площ е не по-малко от 2-3 дка. В тази площ сметнахме за целесъобразно да разграничим три сектора: сектор "А" (северозападен), сектор "В" (централен) и сектор "С" (югоизточен). Разкопките осъществихме основно в първите два сектора. Геофизическото проучване бе в югоизточния сектор.

В северозападния сектор "А" изследвахме останки от сграда с поне пет помещения и вътрешен двор (Обр. 1). Площта ѝ вероятно надхвърля 300 кв. м. Ориентацията ѝ е СЗ-ЮИ. (За удобство в следващото описание използвам основните световни посоки.)

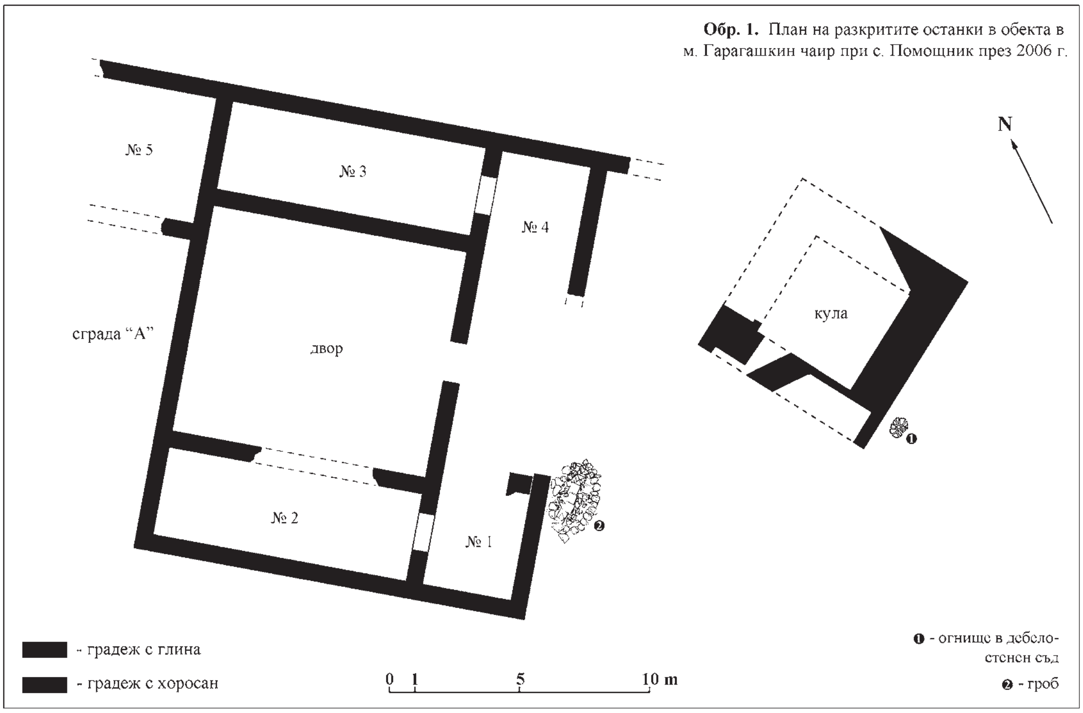
Обр. 1. План на разкритите останки в обекта в м. Гарагашкин чаир при с. Помощник през 2006 г.
№ 5
№ 3
№ 4
№ 2
№ 1
сграда "А"
двор
кула
N
❶
❷
▬ - градеж с глина
▬ - градеж с хоросан
0 1 5 10 m
❶ - огнище в дебелостенен съд
❷ - гроб

Обр. 1. План на разкритите останки в обекта в м. Гарагашкин чаир при с. Помощник през 2006 г.

С централно разположение е вътрешният двор, чиито размери (тези размери и данните за дължините и ширините на отделните помещения в следващото описание са вътрешни размери) са 9,80 (З-И) х 8,70 м. Външният вход към двора е от изток. Ширината му е 1,50 м. Встрани от входа, източно от двора, има две симетрично разположени помещения (№ 1 и 4) (номерацията на помещенията е по реда на установяването им). Ширината им (З-И) е по 3,40 м. Изцяло очертахме южното помещение (№ 1). Дължината му е към 4,20 м. Особеност на това помещение е широкият вход от север – около 2,50 м, което е указание за нежилищните му функции. На север и на юг дворът е ограничен от две дълги помещения (№ 2 и 3) с еднакви размери – по 9,80 (З-И) х 3,40 м. Те са свързани с входове с помещенията в източната част на сградата. Западно от дългото северно помещение (№ 3) и северозападно от двора разкрихме частично още едно помещение (№ 5). Ширината му (С-Ю) е 4,80 м, а дължината – над 5 м.

Запазените останки от долните части на стените на сградата са с необработени и полуобработени (по-рядко) камъни, споени с глина. Използвани са и отделни фрагменти от строителна керамика, основно от керемиди (Обр. 2a). Дебелината на стените е от 0,60 до 0,70 м. Във височина градежът им изглежда е бил с плет или с дъски, обмазани с глина. Регистрирахме едно по-късно зазиждане на входа между северните помещения № 3 и № 4 (Обр. 1 и 2b), но засега няма данни за по-съществени преустройства на сградата. Покривите на помещенията са били покрити с керемиди (тегули и имбрици). Разчистихме няколко значителни концентрации на паднали керемиди. В двора и в отделните помещения установихме едно безспорно ниво с трамбована глина (Обр. 2b). То е средно на около 1,00 м под днешната повърхност на терена, поради което в момента е разкрито само в отделни сондажи в очертанията на помещенията и на двора.

В и до сградата в сектор “А” открихме пирони, скоби и други железни предмети, части от каменни хромели, фрагменти от разнообразна битова керамика, глинени тежести и прешлен за вретено, части от накити, включително един почти запазен меден пръстен, част от меден съд. Открихме и десетина медни монети. Находките и техният стратиграфски контекст показват, че периодът на функционирането на сградата е в IV в. сл. Хр. Най-късна монета е отсечена в 367-370 г. (Определянето на монетите е дело на М. Минкова от РИМ-Стара Загора) Единичните по-ранни материали, които намерихме при разкопките – една каменна праисторическа тесличка, фрагмент от елинистически глинен съд с черен фирнис и една колониална медна монета на Филипопол от 172-178 г., доказват само, че районът на обекта е бил известен и посещаван спорадично преди изграждането на сградата. Нейното опожаряване и изоставяне се дължи на готските нашествия от 70-те години на IV в. По-късно, до останките от североизточния ъгъл на помещение № 1, е било извършено погребение с труполагане с християнска ориентация. Гробът е направен от вторично използвани тухли. Около него разчистихме и каменно ограждане с овална в план форма (Обр. 1). Погребаният индивид е бил в детско-юношеска възраст. Липсва инвентар, което затруднява точната датировка на гроба.

Интересът ни към централния сектор “B” бе обусловен от информацията на местни хора, че от тук са били извличани с трактори “много дялани камъни”. Индикации за солидно строителство, с употреба на хоросан, получихме и при извозването на “демонтажните” насипи от тази част на обекта. Проучването ни потвърди значителните щети от посочената дейност. Все пак установихме и частично разкрихме запазени останки от съответната структура. Става въпрос за квадратна в план кула с вътрешни размери 4,30 х 4,30 м. Дебелината на стените ѝ е около 1,60 м (Обр. 1 и 3). Основите са всечени в материковата скала (сравнително мек пясъчник). Градежът на основите е от ломени камъни, споени със здрав бял хоросан. Лицата на стените, от които очевидно са споменатите по-горе дялани камъни, са били измазани със същия хоросан. В разкритата източна част на кулата няма запазено подово ниво.

Непосредствено до външния югоизточен ъгъл на кулата разчистихме останки от голям, дебелостенен и разлат съд (Обр. 1), чието дъно бе покрито с пепел. Вероятно този съд е ползван за огнище.

Въпреки че културен пласт в самата кула не е запазен, имаме основания да приемем, че тя е била синхронна със сградата в сектор “А”. Кулата и сградата са на няколко метра една от друга (Обр. 1), а в сондажите в ненарушения терен между тях констатирахме само един културен пласт

“Помощник 06”

Сграда “А”
Югоизточен ъгъл на помещение № 3 ⟶

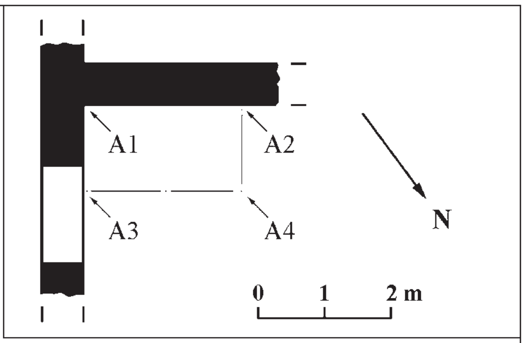
A1
A2
A3
A4
N
0
1
2 m

Обр. 2a. Изглед към вътрешното лице на южната стена на помещение № 3

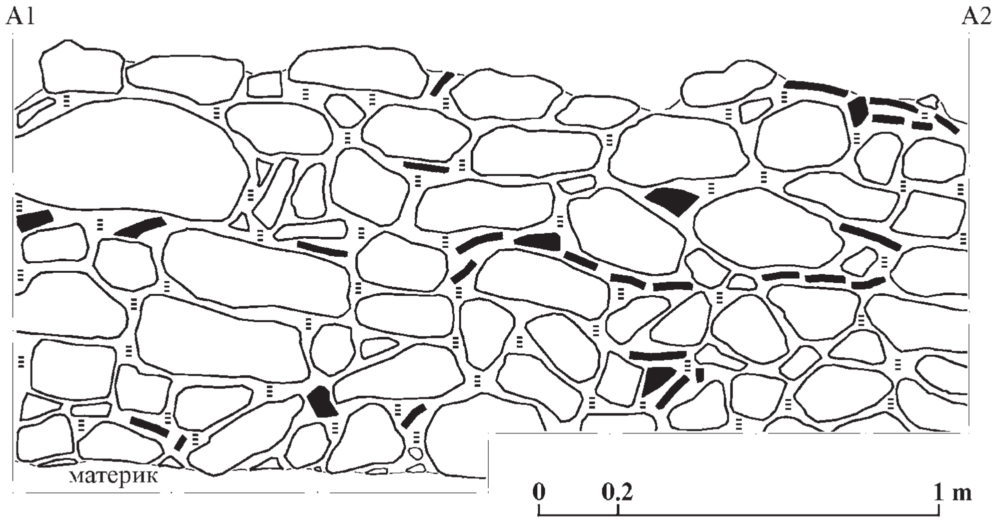
A1
A2
материк
0
0,2
1 m

▭ - камък ▬ - строителна керамика ⁝ - глина

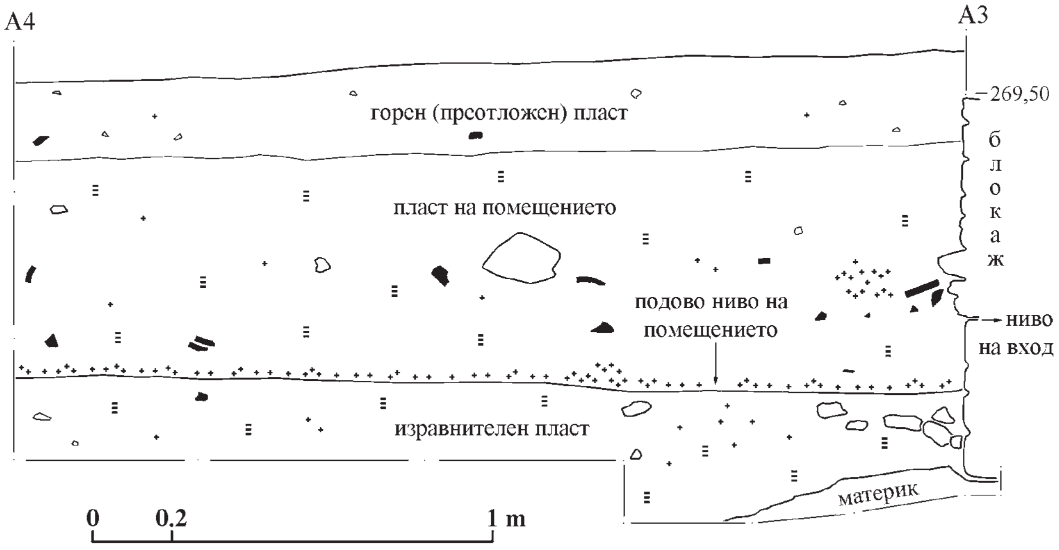
A4
A3
–269,50
блокаж
горен (преотложен) пласт
пласт на помещението
подово ниво на помещението
→ниво на вход
изравнителен пласт
материк
0
0,2
1 m

⁖ - въглени и/или пепел

Обр. 2b. Стратиграфски разрез в площта на помещение № 3

Обр. 2. Сграда „А” – югоизточен ъгъл на помещение № 3: Обр. 2а. Изглед към вътрешното лице на южната стена на помещение № 3; Обр. 2b. Стратиграфски разрез в площта на помещение № 3

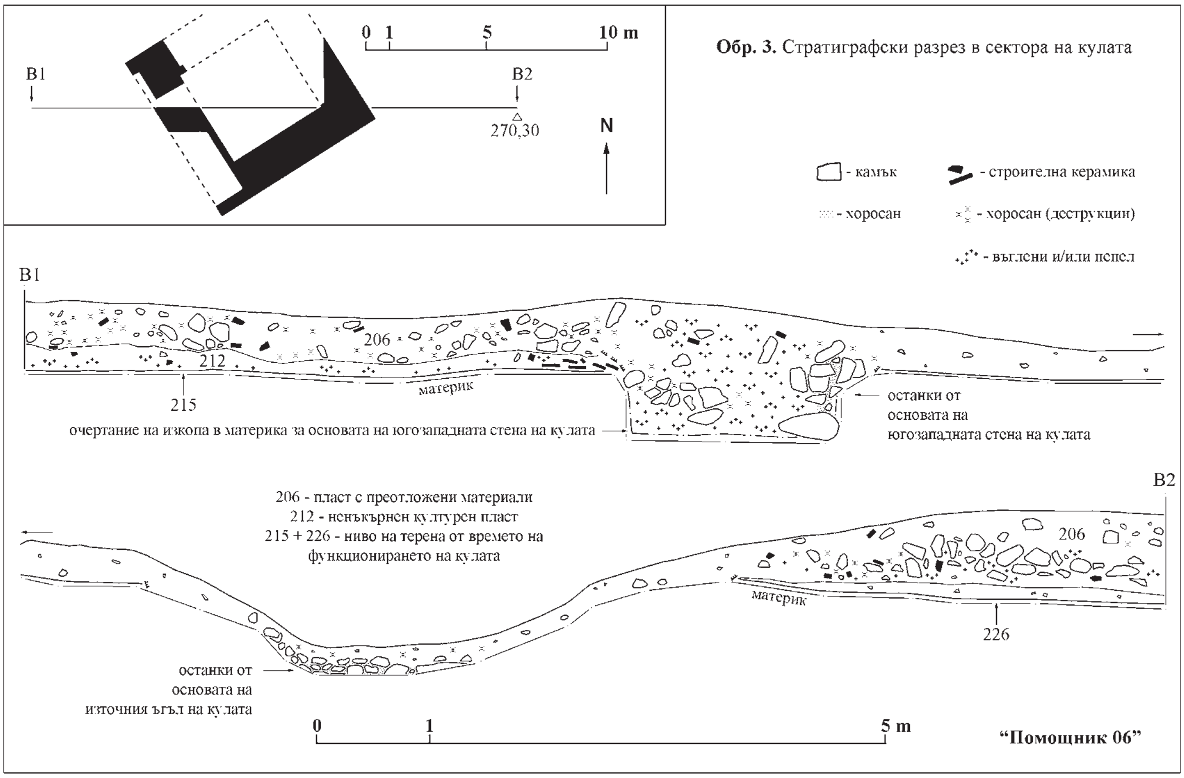
0 1 5 10 m
Обр. 3. Стратиграфски разрез в сектора на кулата
B1
B2
270,30
N
- камък
- строителна керамика
- хоросан
- хоросан (деструкции)
- въглени и/или пепел
B1
206
212
материк
215
очертание на изкопа в материка за основата на югозападната стена на кулата
останки от
основата на
югозападната стена на кулата
B2
206 - пласт с преотложени материали
212 - ненъкърнен културен пласт
215 + 226 - ниво на терена от времето на
функционирането на кулата
206
материк
226
останки от
основата на
източния ъгъл на кулата
0 1 5 m
"Помощник 06"

Обр. 3. Стратиграфски разрез в сектора на кулата

с ниво над материковата скала (Обр. 3). Като хронология находките, включително монети, от този пласт съответстват на тези от сграда "А".

Особеност на културния пласт в терена между сградата "А" и кулата "В" е значителното количество желязна шлака в него. Тя е ясно указание за наличието на железообработваща, ковашка работилница. Локализирането на последната е една от задачите ни за следващия полеви сезон.

За следващия сезон остава и реалното изследване на останалите компоненти на комплекса, установени чрез геофизична апаратура в югоизточния сектор "С". На този етап може да се посочи, че тук е имало поне още една постройка. Останките от една стена, разкрити в сондаж от 2005 г., позволяват да се допусне, че градежът на постройката/постройките в този сектор е бил като този на сграда "А".

Актуалната ни интерпретация за комплекса в м. Гарагашкин чаир е стражева кула (burgus) с помощни жилищно-стопански звена. Ако интерпретацията ни се потвърди, то това ще е първият археологически установен пример за единична стражева кула от римската и късноримската епоха в същинска Тракия. За разлика от известните единични кули по дунавската имперска граница (виж напр.: Stančev 1999; Torbatov 1999, Динчев, Николаева 2005), тази тук ще е служила като полицейски пункт за контрол над района. Може би някъде в съседство е минавал и античен път. Римска крайпътна стражева кула бе наскоро изследвана в Троянския проход (Христов, Иванова-Камишева 2004). Отдалечени от границите стражеви кули са известни и от други области на Империята (виж напр.: Jonson 1983, 138-142, 163-164, 212-213; Gichon 1999).

Литература:

Александров 2006: С. Александров. Спасителни проучвания северозападно от с. Помощник, община Гълъбово, в района на комплекс "Марица-изток". – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 177.

Динчев, Николаева 2005: В. Динчев, А. Николаева. Аварийни археологически проучвания в м. Лозята край с. Покрайна, област Видин, през 2004 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 165.

Христов, Иванова-Камишева 2004: И. Христов, М. Иванова-Камишева. Проучване на ранноримска кула (turris) в района на Троянския проход. – В: Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 131-132.

Gichon 1999: M. Gichon. The Hinterland of the Limes Palaestinae – remains and written evidence. – In: N. Gudea (Ed.), Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies. Zalău, 1999, 667-686.

Jonson 1983: S. Jonson. Late Roman Fortifications. Batsford, London, 1983.

Stančev 1999: D. Stančev. Eine Befestigung beim Dorf Batin (Gebiet Ruse). – In: G. v. Buelow, A. Miltscheva (Eds). Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios. Sofia, 1999, 201-205.

Torbatov 1999: S. Torbatov. A Note on Dinogetia. – In: G. v. Buelow, A. Miltscheva (Eds). Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios. Sofia, 1999, 271-274.

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Иванка Дончева, Никола Русев, Стамен Станев

През 2006 г. археологическите проучвания на късноантичната крепост Ковачевско кале бяха съсредоточени в три основни сектора: кула № X; кула № XII на Западната порта и един вътрешен сектор, източно от кула № XI. Същевременно, в хода на разкопките, бяха направени и три сондажа (№ 1 при куртината между кули № X и XI; № 2 при куртината между кула № X и оставащата под платното на пътя от гр. Попово за гр. Бяла кула № I; № 3 във вътрешността на кула № X).

Сектор кула № X.

През 2006 г. беше изцяло разкопана само северната половина на кулата, като се достигна до първоначалното ѝ подово ниво. Кулата има U-образна форма, изградена е в opus mixtum и е издадена изцяло пред куртината. Първоначалното подово ниво се състои от хоросан с жълт цвят, съдържащ дребни и по-едри камъни и е положено направо върху стерилна пръст със сиво-черен цвят. Разкрита беше част от прага на кулата, изграден от дребни ломени камъни, споени с хоросан. Разстоянието от прага до най-високо запазената точка на кулата (при южната ѝ страница) е 3,18 м.

Скоро след изграждането ѝ, кула № X е претърпяла частично разрушаване. За него свидетелства наличието на пепел, въглени и фрагменти от керемиди непосредствено върху подовото ниво и прага на кулата. Монетите, свързани с първоначалното подово ниво, са сечени преди 324 г. и принадлежат на Лициний I, Константин I и Крисп. Битовата керамика се състои основно от фрагменти от амфори, като върху някои от тях личат дипинти.

Над ивицата пепел следва натрупване на културен пласт, завършило с нов, доста по-сериозен пожар (сива пепел, въглени и части от овъглени греди). От пласта произхождат повечето материали, открити през отчетната 2006 г. Най-ранните бронзови монети принадлежат на Лициний I, Константин I и Константин II. Най-късните бронзови монети принадлежат на Валентиниан I и Валенс. Откриха се и части от коланни гарнитури, части от луковични фибули, накити и др.

Сред битовата керамика преобладават фрагментите от амфори, концентрирани основно около двата пилона. Следват купи и гърнета със сиво-черен цвят, фрагменти от кани, глинени лампи и др. Открита бе и значително количество, предимно фрагментирана, строителна керамика, в някои случаи с печати (SARV, ANNIA, AVXAN).

Пожарът, бележещ края на пласта, се отнася към началото на последната четвърт на IV в. Причина за него вероятно е въстанието на вестготите от 376 г. Периодът от изграждането на крепостта преди 324 г. до военните действия на готите след 376 г. може да се разглежда като строителен етап, имащ най-малко две фази.

Скоро след опожаряването на кулата последвало заравняване на терена, като на отделни места бил положен подравнителен пласт от стерилна кафява пръст. Над него било изградено ново подово ниво от фин жълт хоросан.

Върху цялата проучена площ от подовото ниво бяха регистрирани останки от силен пожар. Вероятно заради краткия период на използване или последвалото бързо възстановяване на кулата и почистването на деструкциите, върху пода почти липсваха находки. Към нивото се отнасят три бронзови монети, съответно на Крисп, Валенс (?) и Хонорий.

В северозападната част на кулата, върху пода, се откри голям разсип на овъглено зърно, в който са идентифицирани останки от плевест ечемик, уров, секирче, фий и нахут (изследвания на Ц. Попова – НАИМ-БАН).

Скоро след опожаряването, в кулата бил положен новият тухлен под. Нивото също е било опожарено и върху него се откри дебел пласт от керемиди, пепел и части от овъглени греди, големи железни гвоздеи от дървените конструкции на кулата.

Най-ранни са монетите на Константин I и Констанций Гал, останали в обръщение дълго време след отсичането им. Останалите се отнасят към времето на Аркадий, Хонорий и Теодосий II.

Сектор Западна порта (кула № XII).

Работата в сектора имаше за цел разкриването на външното лице на кула № XII и подготвянето на Западната порта за цялостна консервация и реставрация.

Куртината южно от кула № XII беше разкрита до дължина 3,30 м. Зидът има дебелина 3,15 м и е изграден от добре обработени ломени камъни, споени с хоросан, съдържащ парчета от натрошени тухли. Външното му лице е силно разрушено. Външният лицев зид на кула № XII беше запазен само до 3 м дължина, като каменният материал в западна посока е напълно ограбен.

Вътрешен сектор "Иманярски сондаж".

На около 25 м източно от западната крепостна стена, почти успоредно на кула № XI, още преди години беше локализиран иманярски сондаж. В него се беше оголило лицето на зид, изграден от правоъгълни каменни блокчета на калова спойка, ориентиран С-Ю.

Тази иманярска интервенция наложи залагането на сондаж, в който зидът беше разкрит до дължина 7,60 м и има дебелина 0,85 м. Изграден е от неголеми ломени камъни с грубо оформени лица, споени с кал. Върху зида, на относително равни разстояния, са поставени три значително по-големи каменни блока. Градежът има чертите на стилобат, а големите каменни блокове – на бази за дървена колонада. Стилобатът е бил изцяло вкопан в земята, което оправдава и грубия му градеж, а на повърхността са се виждали само каменните бази (сполии), поддържали дървена колонада. На юг стилобатът се допира на фуга до по-ранен зид, изграден в opus mixtum, който продължава в непроучения сектор.

На две места западно от стилобата бяха разкрити части от тухлена настилка, положена върху подложка от хоросан. В източна посока не бяха разкрити структури, което показва, че сградата се е развивала на запад и на юг, на територията на все още непроучения терен.

В пласта под тухлената настилка са открити бронзови монети на Теодосий I, Валентиниан II и Аркадий, а също костен гребен, желязна фибула, пръстен-ключ и една колективна находка от 9 железни скоби.

Вероятно изграждането на стилобата и тухлената подова настилка, западно от него, е станало най-рано след първите десетилетия на V в.

Сондаж № 1.

Сондажът беше заложен от външната страна на куртината между кули № X и XI. С него желаехме да измерим дълбочината на полагане на основите на крепостната стена. Субструкцията е вкопана до 2,25 м в стерилна жълта пръст (льос). Изградена е от необработени ломени камъни, обилно залети с хоросан с парченца от натрошена тухла, като при най-долния ред камъни липсва спойка. Следва банкет от два реда добре обработени квадри (някои с рустицирани лица). Над тях започва градежът на суперструкцията. В повърхностния пласт на сондажа се откриха бронзова монета на Константин II и оловна тежест.

Сондаж № 2.

Сондажът беше заложен от външната страна на куртината, северно от кула № X. С този сондаж се целеше установяването дебелината на неразкопания пласт и да се провери за евентуално наличие на останки от водопровод, маркиран на плана на К. Шкорпил.

До края на разкопките работата в сондажа не беше завършена. Най-горният пласт се състои от деструкции. Следва пръст с тъмнокафяв цвят, от която произхождат монети на Константин I, Констанс, Теодосий I и Теодосий II. Следва пласт от деструкции, без находки, лежащ върху стерилна пръст със сиво-черен цвят.

Сондаж № 3.

Заложен е в кула № X до западното лице на западния пилон. С него беше проучена дълбочината, на която е вкопана основата на западния пилон в стерилната пръст, под първоначалното хоросаново подово ниво на кула № X. Тя е само 0,35 м, което доказва, че западният пилон е изграден в по-късен етап от съществуването на кулата. Изкопът за неговата основа е направен в натрупания вече културен пласт. Изграждането на пилона е станало след опожаряването на кулата, което, според монети, се свързва с хунските нападения от края на втората четвърт на V в.

№ 107. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. ЧЕРНОВРЪХ, ОБЩИНА ТРЯВНА

Румен Иванов, Венелин Бараков

Проучванията върху светилището на Тракийския конник в землището на с. Черновръх, община Трявна през 2006 г. доведоха до нови резултати и заключения за развитието на обекта. Работи се в североизточна и северна посока. Под хумусния пласт се разкри тънък културен пласт с дълбочина 0,20 – 0,30 м.

Откритите монети могат да се разделят на две хронологически групи. Към първата спадат тези от края на II – началото на III в. Наред с монета на Септимий Север бяха намерени и две

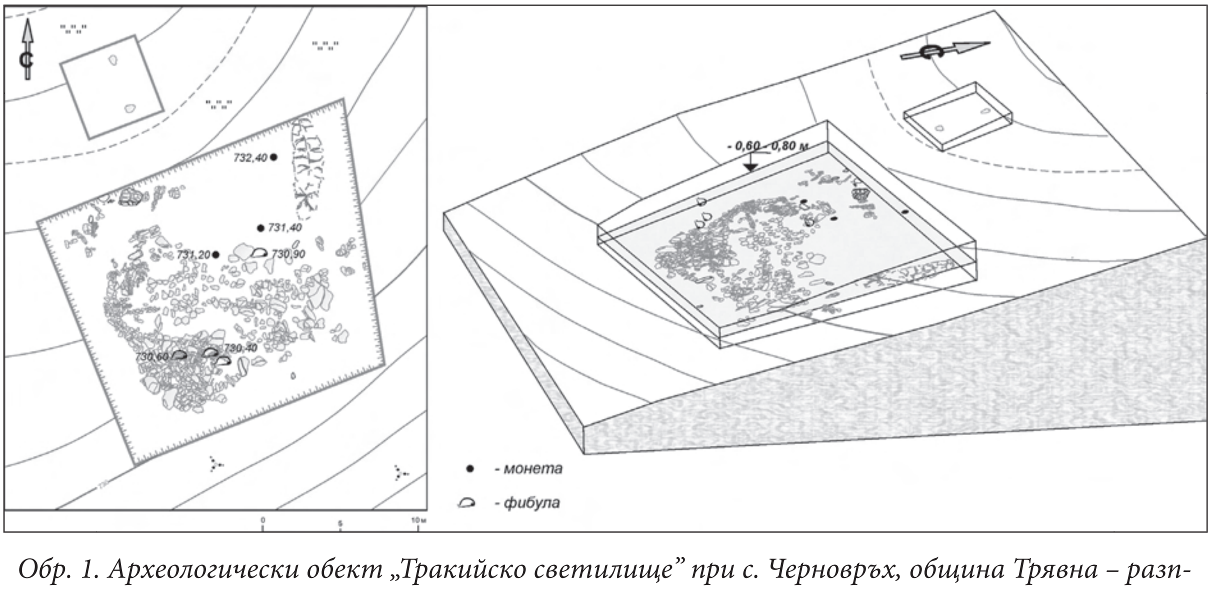

Обр. 1. Археологически обект „Тракийско светилище" при с. Черновръх, община Трявна – разпространение в пласта на монети и фибули от IV – II в. пр. Хр.

фибули тип "Aucissa". Другите монети са от IV в., като най-късните са от управлението на Юлиан (361-363) и Валент (364-378). За първи път бяха открити находки от IV в. с материали от времето преди готското нашествие от 376-378 г. Намерени бяха над 50 камбанки, част от които ритуално смачкани, токи от колани, керамични мъниста.

На базата на досегашните кратки тригодишни проучвания могат да се направят следните по-важни заключения:

Светилището е разположено в югоизточната част на билото. То е с кръгла форма и навярно е имало кръгло ограждение. По средата има кръгла каменна площадка. Тя е на малко по-високо ниво спрямо външния ограден кръг. При светилището се забелязва много голяма денивелация в посока от север към юг; за разстояние от 10 м теренът спада с 2,40 м.

Мястото около средната част е освободено (или почти освободено от камъни). Там намереният материал е обгорял – въглени, смачкани камбанки, мъниста, кости на овца и агне, камъни, натрошена керамика. Този пласт е неравномерен и не обхваща цялата светилищна каменна площадка. Вероятно тук става дума за култово огнище, на което са се извършвали обреди.

Поради високата денивилация, а и вследствие на иманярска интервенция, имаме свличане на каменна маса от високия северен край към ниския южен. Въпреки нарушената стратиграфия, могат да се направят следните наблюдения:

1. В най-голяма дълбочина от 0,60-0,80 м, се намериха 2 монети от времето на Александър Македонски и малко след него, а също така билатерални фибули, които се отнасят към III – II в. пр. Хр. (Обр. 1), фрагменти от сива тракийска ръчна керамика.

В хронологията на находките следва хиатус от края на II в. пр. Хр. до около първата половина на II в. сл. Хр.

2. На дълбочина от 0,40-0,60 м е римският пласт, който се отнася от средата на II до средата на III в. Откриват се монети, най-ранните от които на Фаустина Стара, съпруга на Антонин Пий, до епохата на Северите; следва пауза и по-късните монети принадлежат на Галиен, Аврелиан и Проб (Обр. 2). Не са открити монети от средата на III в.

3. През 2006 г. се проучи културен пласт (в посока С-СИ), разположен под хумусния, който има дълбочина само 0,20-0,30 м. Там бяха открити споменатите находки и материали от IV в. (Обр. 3).

Може да се предположи, че по времето на готските нашествия от 250-251 г. и от 376-378 г. светилището не е пострадало. Вероятно в тези периоди временно неговите функции са били пре-

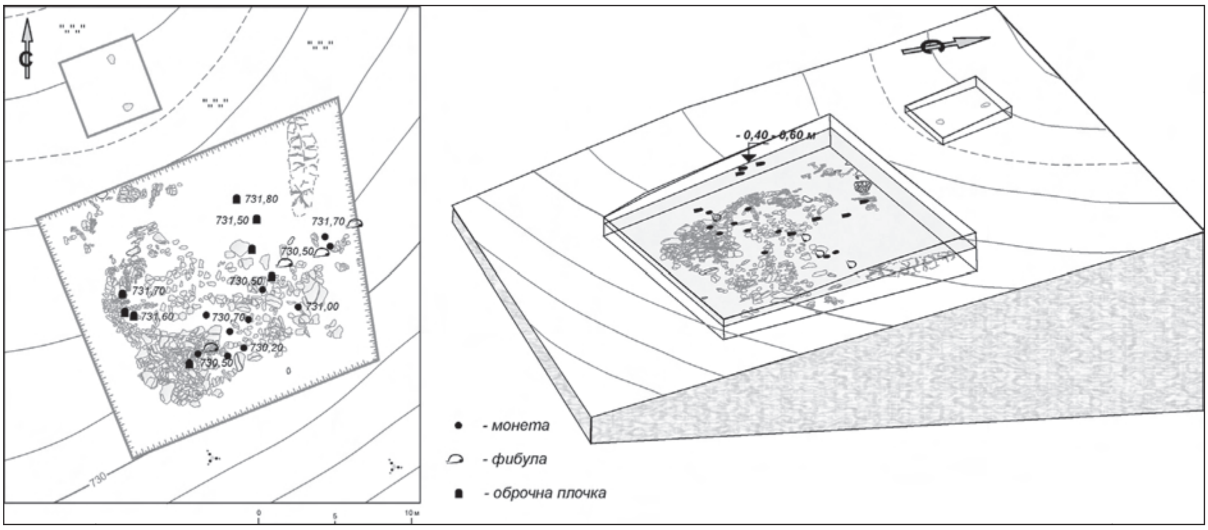

Обр. 2. Археологически обект „Тракийско светилище" при с. Черновръх, община Трявна – разпространение в пласта на монети, фибули и фрагменти от оброчни плочки от II – първата половина на III в.

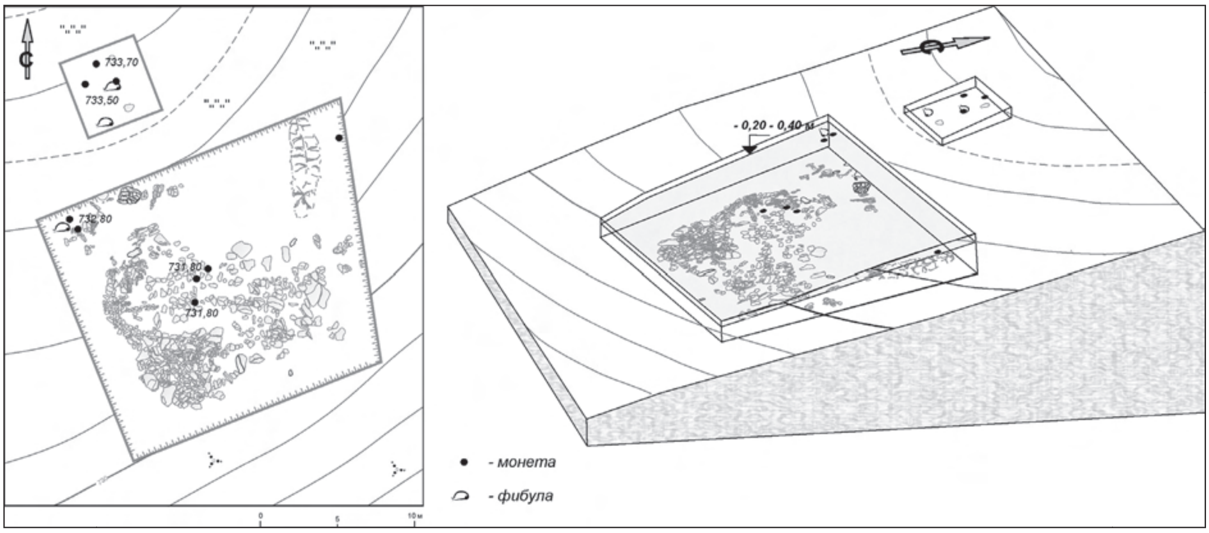

Обр. 3. Археологически обект „Тракийско светилище" при с. Черновръх, община Трявна – разпространение в пласта на монети и фибули от края на III и IV в.

къснати. В края на IV в., подобно на почти всички тракийски светилища от нашата страна, тук коментираното тракийско светилище е преустановило окончателно своите функции.

№ 108. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –СТАРА ЗАГОРА (УЛ. С. СИЛОВ/ УЛ. В. ЛЕВСКИ – УПИ І-3354,3355,3356, КВ. 68А В ГР. СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева

Обектът, предвиден за строителство се намира в северозападната част на Археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора, почти в непосредствена близост до крепостните стени. През 1997 г. н. с. К. Калчев проучва терена западно от сегашния обект (западната страна на ул. С. Силов) и открива една от триъгълните кули на античния град. През 2005 г. под ръководството на Д. Янков бе проучено продължението на крепостните стени и малка част от вътрешността на града.

Обектът има Г-образна форма, като в най-южната част на парцела проучване не бе направено поради разположението на съвременни септична яма и кладенец. Проучванията се проведоха на два етапа, съгласно Разрешение за теренно проучване №530/8.05.2006 г.

При първия етап се установи, че основите на съвременна къща са достигнали почти до античния терен, като горните пластове са изгребани и до голяма степен нарушени. В процеса на проучване бяха засечени няколко ями от периода края на XVIII – XIX в., част от които са достигнали стерилният терен (на коти 232,53 и 232,56) при ниво на сегашния терен 236,43 – 236,70. В северния профил на обекта личат трасетата на 10 водопровода от същия период, които са били пресечени при строителството на съвременната къща.

В западната част на проучения терен се разкриха останки от две шахти, които принадлежат на водоснабдителната система на Августа Траяна (Обр. 1). Първата е с размери 1,40 х 1,55 м.

Изградена е от тухли, споени с розов хоросан. За съжаление във височина тя е разрушена, като най-високата ѝ част е запазена на кота 233,51, а дъното на шахтата – на 233,22.

Втората шахта е разположена югоизточно от първата и е с външни размери 0,85 х 0,90 м. Дълбочината и е 0,40 м (кота 232,77). Изградена е от тухли, споени с розов хоросан. Вътрешността ѝ е измазана с хидрофобен хоросан. В южната ѝ част е прикрепена тръба за изтичане на водата. Тръбата е на 0,30 м от дъното на шахтата. По стените на шахтата е отложен бигор, който на места е с дебелина 0,05 м. Вероятно се касае за разпределителна и утаителна шахта, които са свързани с водоснабдяването на античния град.

При втория етап бе разкрито продължението на водопровода, започващ от утаителната шахта в северозападната част на обекта (Обр. 2). Водопроводът е с посока СЗ-ЮИ, като са открити два сегмента от него: първият е с дължина 0,62 м, запазени са две тръби (кота 233,11), а вторият е с дължина 2,07 м (коти 233,06 – 233,05), като продължава в югоизточна посока под съществуващата в съседния парцел къща. При втория сегмент се разкриха средни по големина ломени камъни, които са укрепвали тръбите. Водопроводните тръби са със сиво-бежов цвят и са с дължина 0,32 м и диаметър 0,13 м.

Във всички части на проучения терен е достигнато стерилно ниво – жълто-белезникава пръст и скала, като в югозападния ъгъл достигнатата кота е 231,75, а в югоизточната – 323,76. Бе засечено и началото на дерето, ограждало от запад античния град.

Находките, открити при проучването са сравнително малко – няколко тежести и заготовки за тежести, костени и бронзови предмети, както и три монети, едната от които се отнася към периода края на I – II в.

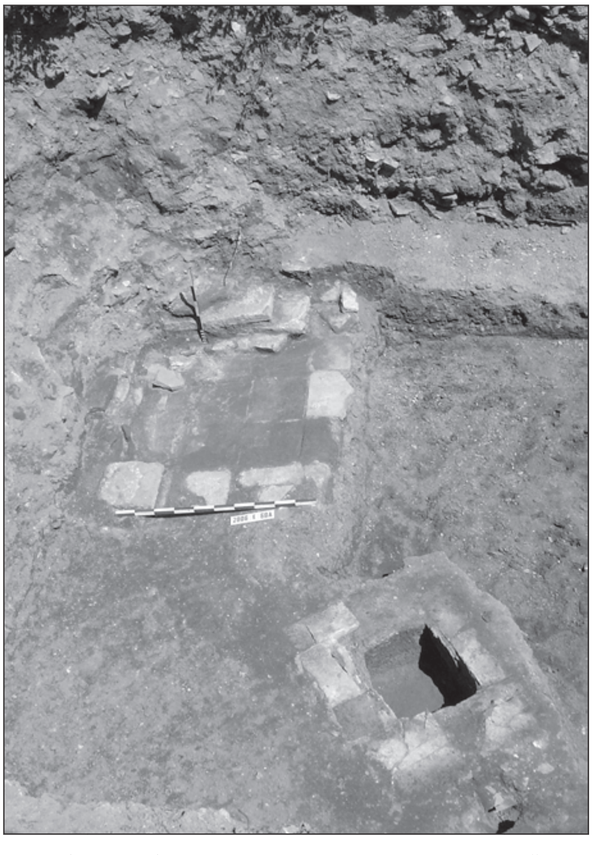

Обр. 1. Обект „Ул. С. Силов/ул. В. Левски“ в Стара Загора – шахти от водоснабдителната система на Августа Траяна

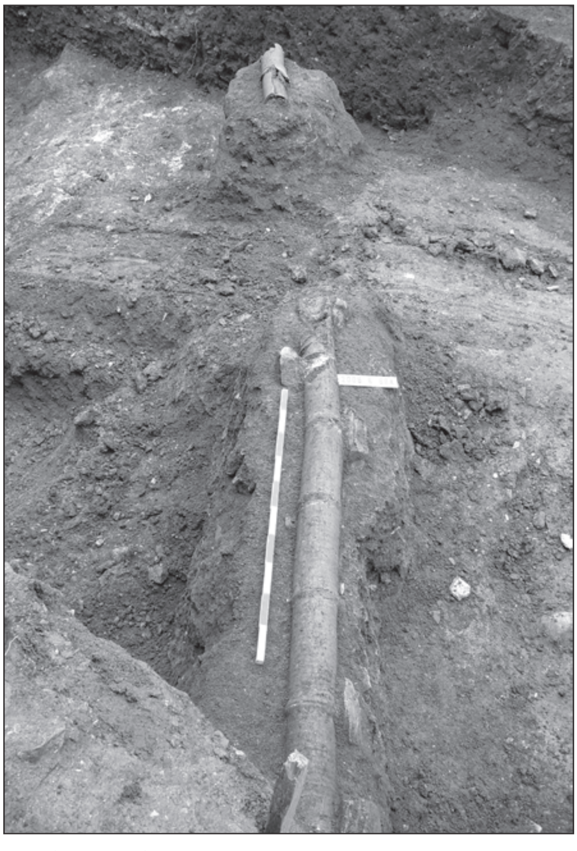

Обр. 2. Обект „Ул. С. Силов/ул. В. Левски” в Стара Загора – водопровод от водоснабдителната система на Августа Траяна

№ 109. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –СТАРА ЗАГОРА (УЛ. Х. Д. АСЕНОВ № 89 – УПИ III-2805, КВ. 83А В ГР. СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева

Обектът, предвиден за строителство се намира в западната част на Археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора, на територията на Югозападния некропол на Августа Траяна. На терена, непосредствено от юг, през 2004 г. н. с. Красимир Калчев проучва 26 гроба (два от които масови), както и части от антични зидове и ями от средновековието и периода на XVIII – XIX в.

Археологическите проучвания се проведоха под ръководството на М. Камишева, съгласно Разрешение за теренно археологическо проучване №781/5.06.2006 г. В тях участва М. Гинзарова – фондопазител в РИМ-Стара Загора.

Проученият терен има площ 250 м^2. В западната си част той не бе изследван до края, поради опасност от срутване на съседната сграда на Техникума по облекло и бе оставено пространство с ширина 3,50 м до края на парцела.

По време на разкопките се установи, че основите на съвременната сграда в северната част са достигнали до стерилния терен, като основата на стълбището е вкопана в него.

В процеса на проучване не се откриха антични материали и структури. Проучиха се 8 ями с материали от XVIII – XIX в, една от които е градена с камъни с калова спойка (Обр. 1).

Може да се предположи, че проучената част от некропола през 2004 г. маркира крайната северна граница на разполагане на гробовете. Не е изключено обаче, през по-късните векове (от

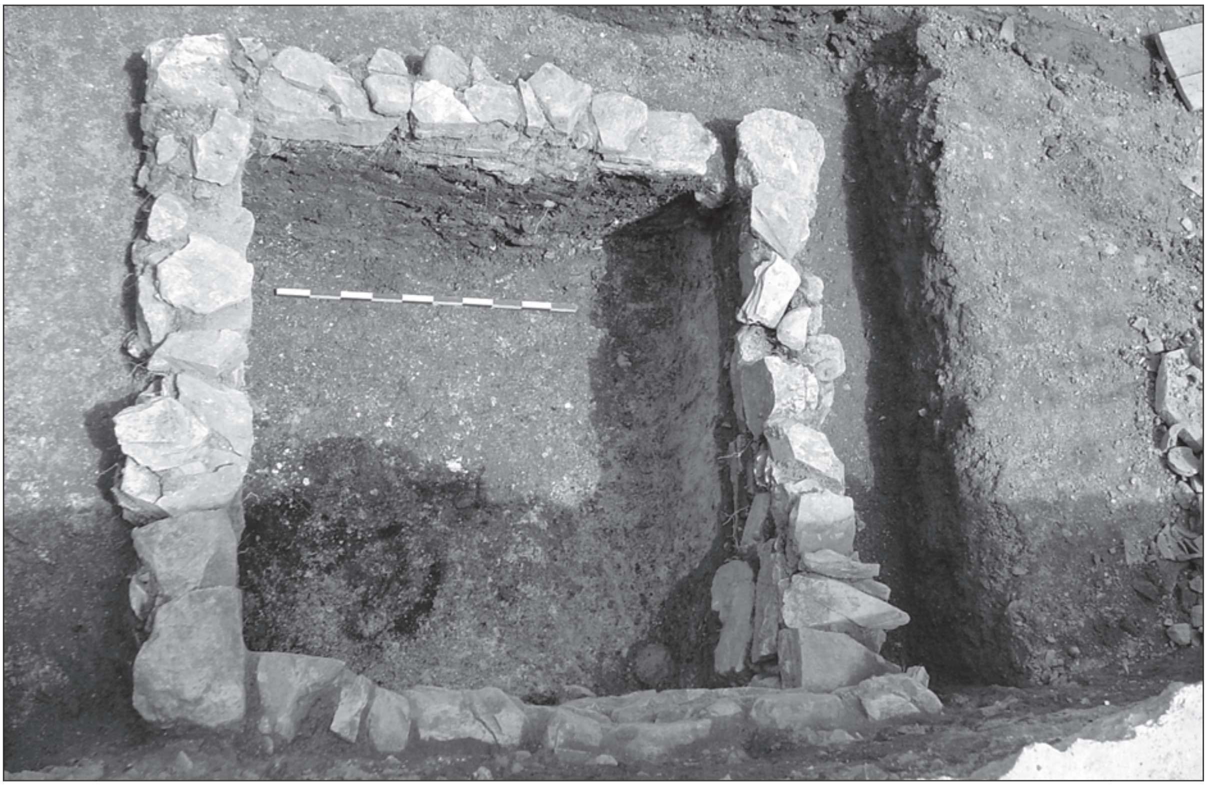

Обр. 1. Обект „Ул. Х. Д. Асенов № 89" в Стара Загора – яма, градена с камъни с калова спойка (XVIII – XIX в.)

XVIII в. насам) античният некропол в този участък да е бил унищожен. Тези две хипотези могат да се проверят единствено след проучване на околните терени.

Междуведомствената комисия, свикана със заповед на НИПК, взе решение, че откритите структури нямат експозиционна стойност и строителството на проектираната сграда може да се извърши.

№ 110. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –СТАРА ЗАГОРА (УЛ. Д. НАУМОВ №116 – УПИ IX-1534, КВ. 44А В ГР. СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева

Проучваният терен попада в северната-североизточна част на Археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора. По предварителни данни през него трябва да преминават трасетата на крепостните стени на античния град.

Археологическите проучвания се провеждат съгласно Разрешение за теренно проучване №1016/16.08.2006 г. под ръководството на М. Камишева – уредник в РИМ-Стара Загора и с участието на Д. Янков – научен консултант на обекта, и М. Гинзарова – помощно-технически персонал.

Проучването започна в началото на месец декември и поради лошите атмосферни условия продължи само две седмици.

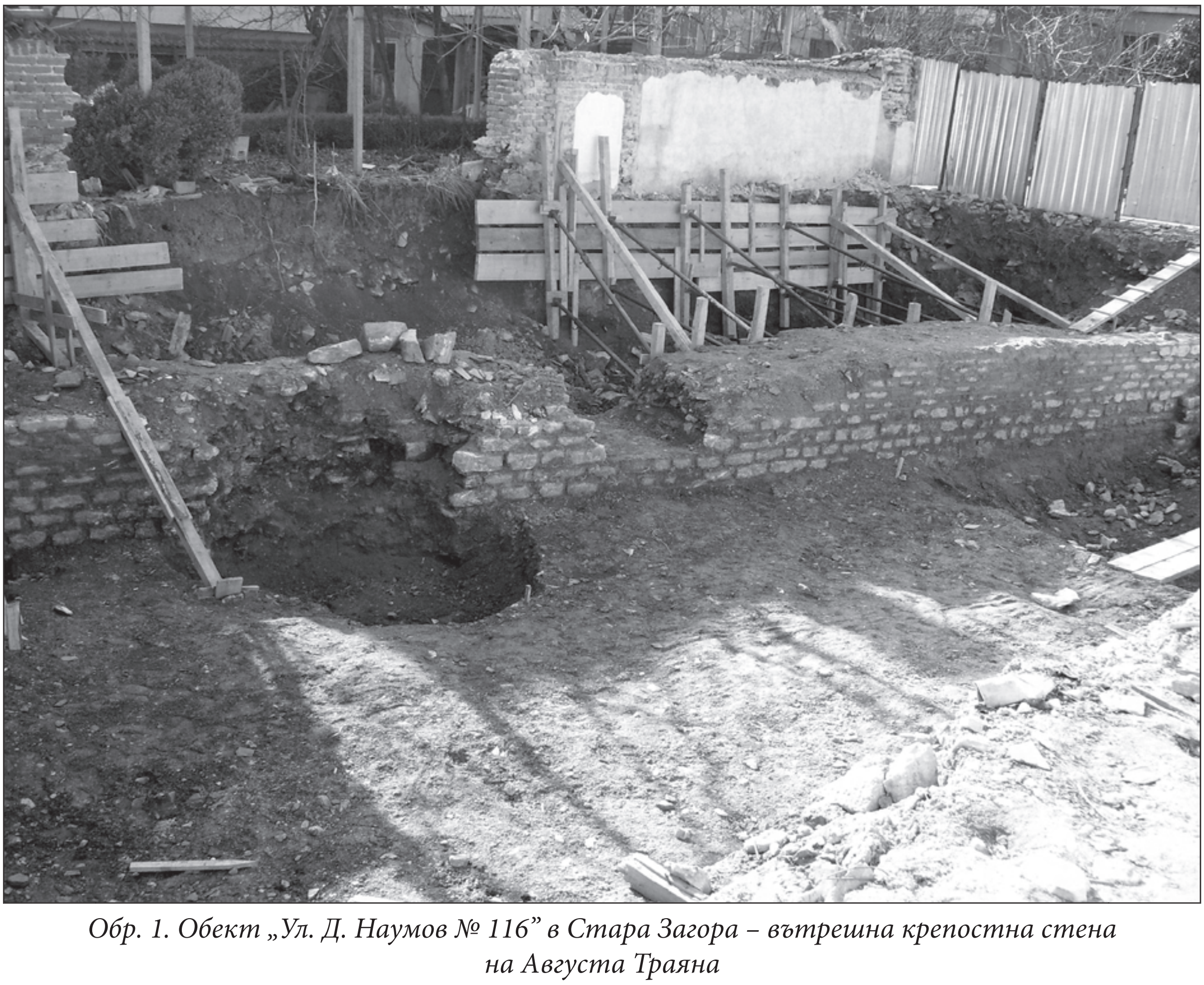

Обр. 1. Обект „Ул. Д. Наумов № 116" в Стара Загора – вътрешна крепостна стена на Августа Траяна

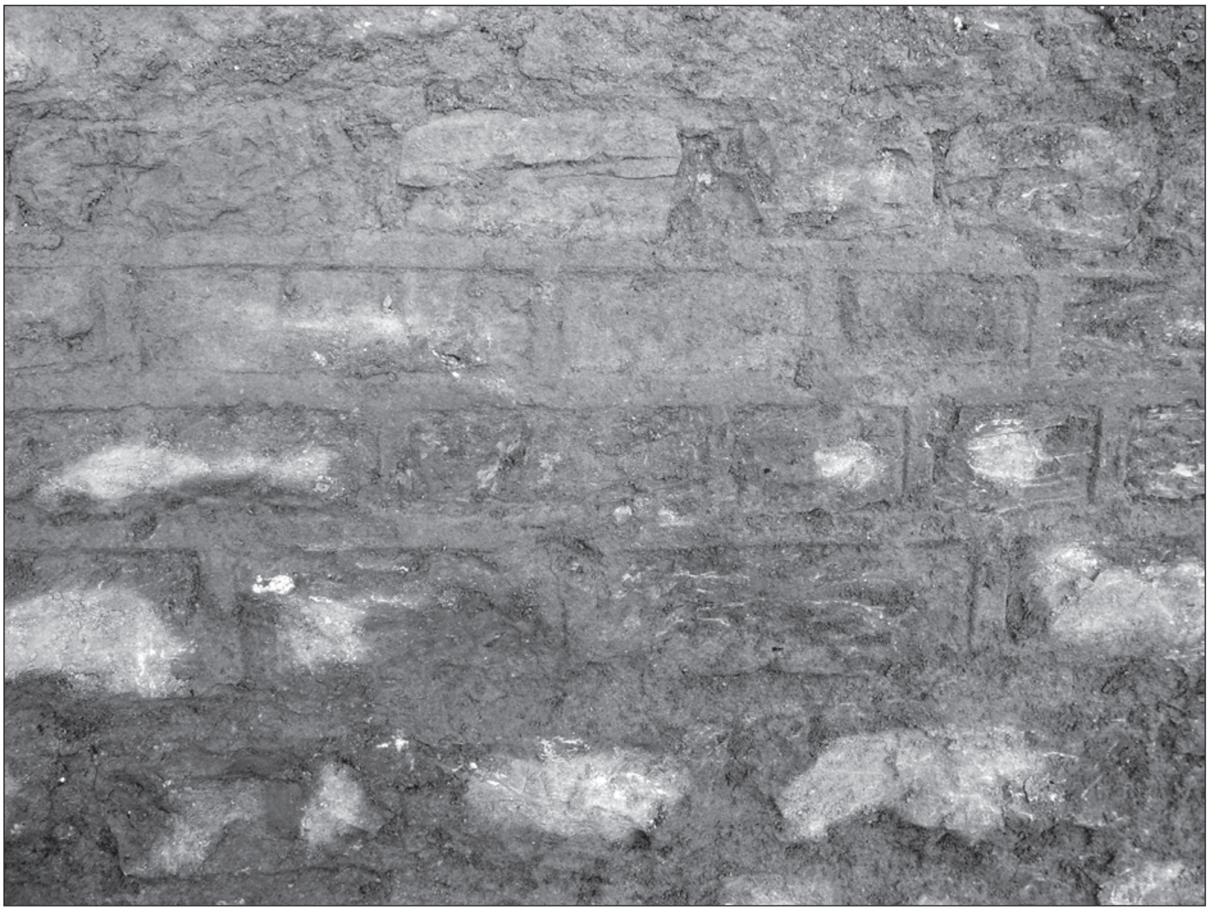

Обр. 2. Обект „Ул. Д. Наумов № 116" в Стара Загора – детайл от градежа на крепостната стена

Бе установено трасето на вътрешната крепостна стена с обща дължина 17,60 м, с посока СЗ-ЮИ, като югоизточната ѝ част попада в самия край на проучвания терен и продължава под къщата, намираща се от южна страна (Обр. 1). Изградена е от средно големи ломени камъни, споени с розов хоросан. От вътрешната страна на крепостната стена, на две места вероятно са изградени пиластри, които ще бъдат проучени през следващия археологически сезон. Стената има ширина 1,63 м.

От външната страна, в югоизточната част на обекта, бе засечен банкетът на крепостната стена, който е с ширина от 0,11 м (кота 223,22).

В западната част на проучвания терен крепостната стена е доста разрушена, вероятно от строителството на съвременна къща. В тази част, от външната страна на крепостната стена, ясно личи издаване, което до настоящият момент не може да бъде свързано с банкета на стената. Може да се предположи, че на това място, през втората фаза на изграждането на крепостните стени (втората половина на III – началото на IV в.) е съществувала кула и това е основата на стъпалата. Това предположение ще бъде проверено през следващия археологически сезон.

Пак в западната част личи грижливо обмазване на външната част на крепостната стена, което подчертава начина и на изграждане (Обр. 2). Вероятно то е съществувало по цялото продължение на стената, но в по-късно време е било обрушено. Обмазването също трябва да се свърже с втората фаза на изграждането на крепостните стени (втората половина на III – началото на IV в.).

Проучването на обекта ще продължи и през следващия археологически сезон.

Литература:

Kaltschev 1998: K. Kaltschev. Die Befestigungssystem von Augusta Traiana-Beroe (heute Stara Zagora) im 2.-6. Jh. U. Z. – Archaeologia Bulgarica, 3, 1998, 88-107.

Янков, Камишева 2006: Д. Янков, М. Камишева. Проучвания на обект УПИ II-3333, 3334, кв. 68, ул. „Сава Силов" No. 81-83 от регулационния план на Стара Загора – „Крепостни стени" в АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора". – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 275-278.

Янков, Камишева 2006: Д. Янков, М. Камишева. Проучвания на обект УПИ VII-3154, кв. 69а, ул. „Х. Д. Асенов"/"Ген. Столетов" от регулационния план на Стара Загора – „Крепостна стена с правоъгълна кула" в АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора". – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 278-280.

№ 111. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ –СТАРА ЗАГОРА (УЛ. МИТРОПОЛИТ МЕТОДИ КУСЕВ И УЛ. ВАСИЛ ЛЕВСКИ – УПИ III-3368, 3369, КВ. 91А В ГР. СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева

Обектът се намира в централната част на Археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора и обхваща приблизително 550 м^2 (Обр. 1). Североизточният му ъгъл не бе проучен, поради факта, че мазетата на съвременната сграда са достигнали до здравия терен и са били вкопани в него. Проучванията се проведоха съгласно Разрешение за теренно археологическо проучване № 204/1.03.2006 г.

По време на разкопките се установи, че обектът е многослоен и разкритите в него зидове могат да се отнесат към шест строителни периода.

I ПЕРИОД (II – IV в.)

В проученото пространство градежи от първия строителен период се разкриват главно в средната и югоизточната част на терена. В югоизточния ъгъл е проучена правоъгълна сграда, с дебелина на зидовете 0,55 – 0,60 м. Изградена е с ломени камъни от жълт травертин, споени с хоросан. От разкритите части става ясно, че тя е имала верижен план, но голямата степен на разрушеност не позволява да се уточни нейната функция. Вероятно става дума за жилищна сграда, разположена около евентуалното трасе на антична улица. При изграждането и е спазена денивелацията на античния терен, като в най-северната

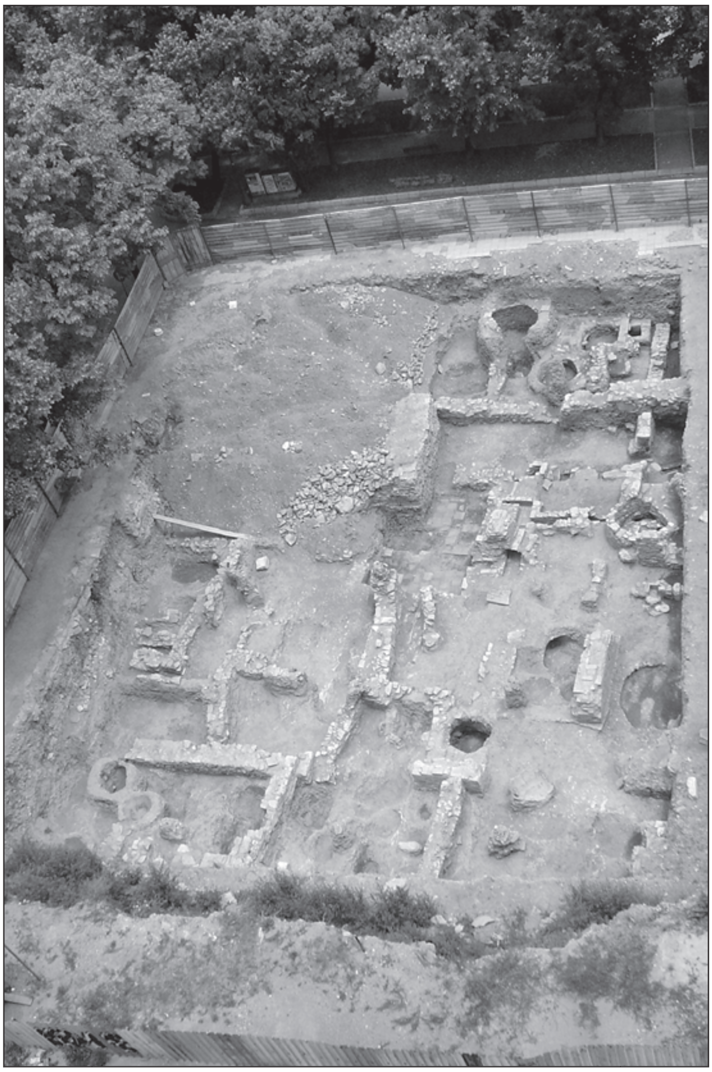

Обр. 1. Общ план на обекта. Крайна ситуация след приключване на проучванията

си част зидът е запазен на кота 229,14, а в най-южната – на 227,91, при ниво на сегашния терен 231,54.

Западно от описаната сграда е изграден басейн, вкопан в античния терен, с подово ниво на кота 227,89 (Обр. 2). По всяка вероятност той е бил разположен във вътрешен двор и около него са се развивали жилищните постройки. Той е с приблизителни размери 6 х 4,50 м с дебелина на стените 0,40 – 0,50 м. Дълбочината му е около 0,45 м. Подът е изграден от тухли, които сега на места липсват. Възможно е на западната му стена да е стояла и арата, открита при проучванията на пода на басейна. Тя е изпълнявала функцията на чешма, от която басейнът вероятно е бил пълнен.

Южно от него се развиват два канала, които следват античния терен, като в най-северната част единият е засечен на ниво 227,89, а в най-южната – 227,57 (Обр. 3). Тяхната функция е била да отвеждат водите от басейна в градската канализация. Изградени са от тухли и камъни, като за покритието им са употребени каменни плочи.

От този период е и засечената в югозападния ъгъл шахта, разкрита на ниво 228,07. Тя е изградена от тухли и старателно измазана с хоросан. В североизточният ѝ ъгъл е вградена глинена тръба. Шахтата е с дълбочина 0,74 м (227,33).

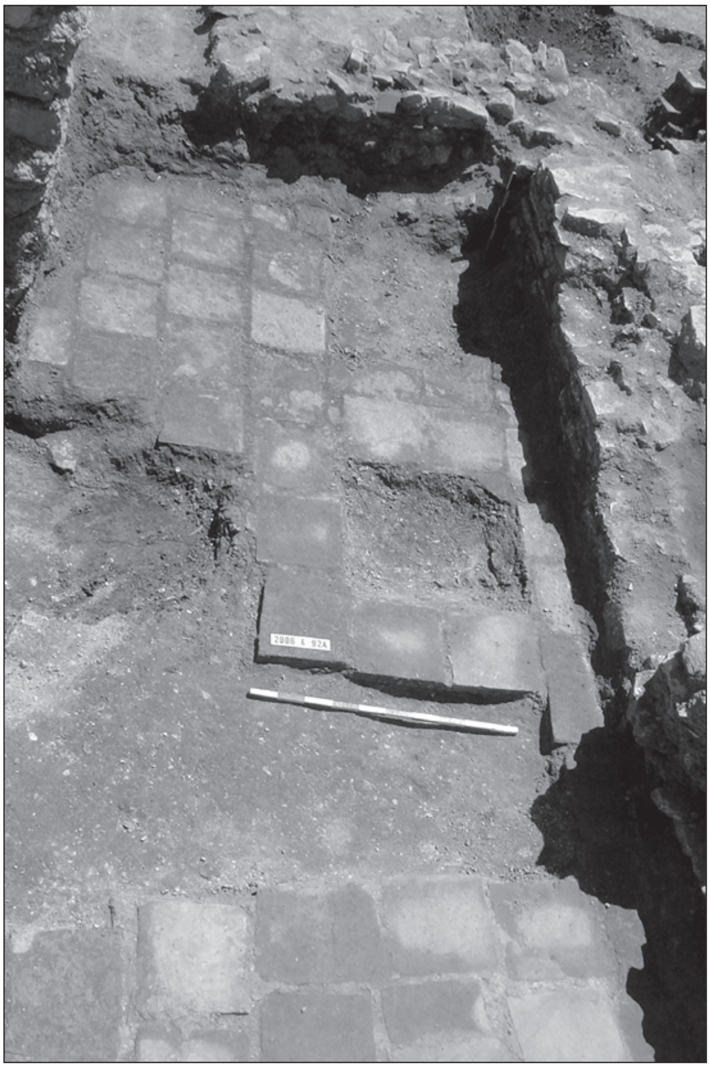

Обр. 2. Дъно на басейн (II-IV в.)

От този период е намерената заготовка за изработка на мраморна скулптурна глава, както и ръка от мраморна скулптура, открити при проучването.

II ПЕРИОД (IV – VI в.)

През този период, в източната част на терена, както и върху описания вече басейн, е била изградена масивна сграда, която, поради разрушенията от по-късните епохи, се е запазила в отделни части. Тя е имала правоъгълен план, като зидовете са с дебелина 0,75 – 0,80 м. Изградена е в *opus mixtum*. Приблизителните и размери са 17,50 х 12 м. Зидовете ѝ в северната част са запазени в субструкция, на нива 229,53 и 229,17, а в южната – 229,88.

От запазените основи може да се предположи, че става дума за представителна сграда, която вероятно е изпълнявала и обществени функции. В подкрепа на това могат да се приведат и откритите многобройни архитектурни детайли – бази, фрагменти от колони, архитектурни детайли за облицовка, корнизи, както и фрагментите от стенописи, открити в яма до западния зид на сградата. След изследване в Катедрата по реставрация към НХА – София бяха установени следните цветове: червена охра, жълта охра, глауконит (зелена земя); смалт (египетска синя) и черна. Изследванията на състава на мазилката продължават.

III ПЕРИОД (VI в.)

През този период представителната сграда вероятно отдавна не е изпълнявала същите функции, както в началото и към основните и зидове са били пристроени няколко по-малки. Те са изградени от източната и западната страна на западния зид от ломени камъни, споени с кал и имат

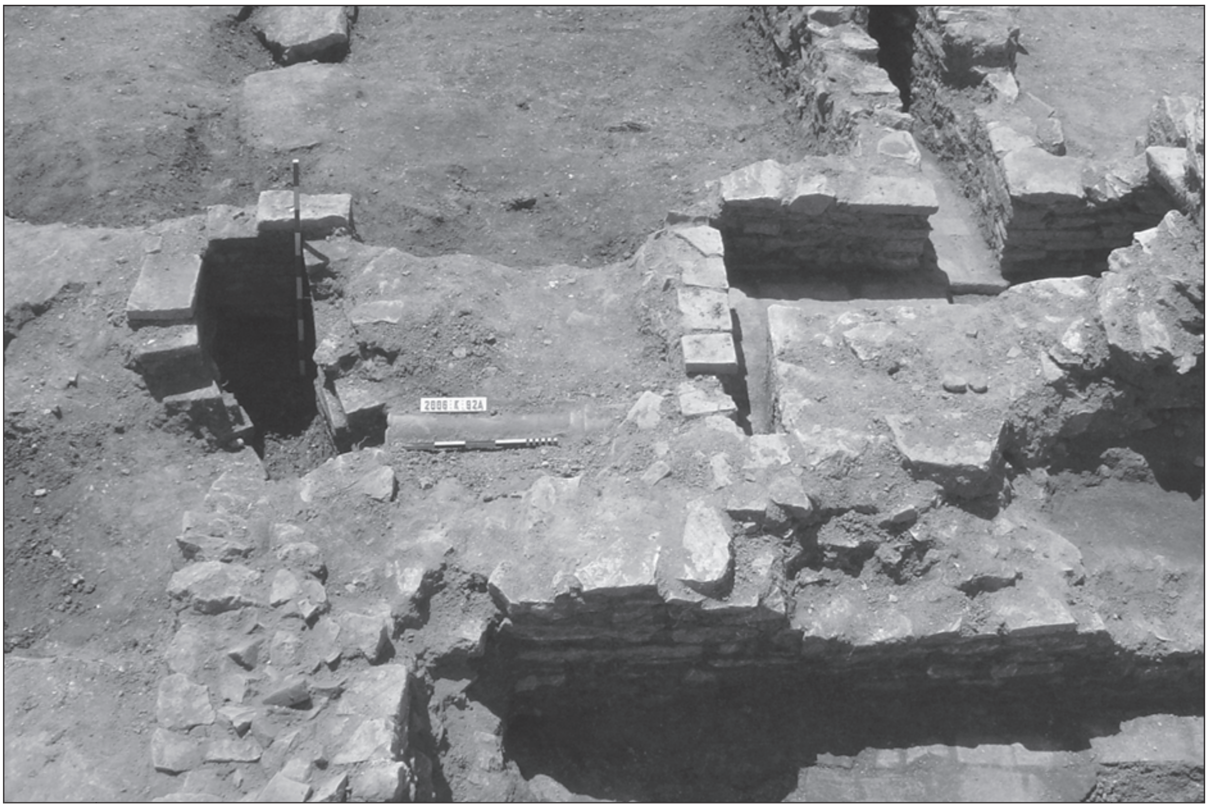

Обр. 3. Система от водопроводи и канали, свързани с басейна

дебелина 0,45 – 0,60 м. Помещенията, които се образуват при това преграждане, са били използвани за стопански цели. Откриха се 6 питоса, вкопани в здравия терен и още 10 ями, които са били легла на питоси. Тяхното вкопаване е станало по различно време, като също е следвало денивелацията на терена и докато в северозападния ъгъл питосът е на ниво 229,44, то в югозападния той е на 228,79. В по-късните епохи, запазените питоси са били използвани като боклучни ями.

IV ПЕРИОД (X – XII в.)

Градежите от този период се откриват в централната, южната и югоизточната част на проученият терен. До голяма степен те са се съобразили с останките на зидовете от предходните периоди и на много места ги надграждат. Трудно е да се установи план на някаква сграда. Зидовете са с дебелина от 0,40 м до 0,70 м. Градени са от ломени камъни, споени с хоросан. На места в градежа са използвани части от питоси и архитектурни детайли от предишните периоди. В централната част тези зидове се разкриват на кота 229,79, а в югоизточната – на 228,73.

Към този период се отнасят и зърнохранилищата в югоизточната част. Вътрешните им стени са изградени с ломени камъни. И те, както и питосите от предния период, са били използвани за боклучни ями през по-късните епохи.

В обсега на средновековните жилища бяха открити 4 гърнета с положено яйце в тях. Тези съдове не са открити в огнища, което предполага използването им за определена магическа практика. Това не е единственият случай, на тази практика, засвидетелстван в Стара Загора. При археологически проучвания на Ески джамия, в обсега на разрушена късноантична пещ за строителна керамика, също е открито яйце, положено в гърне. Тази практика е засвидетелствана и при разкопките на средновековното село в м. Бялата вода по АМ Марица. По етнографски данни този обичай се свързва с магия при изграждане на жилища или стопански съоръжения. Обикновено се слага яйце от черна кокошка в гърне, което се обръща или похлупва. Идеята, заложена в практиката, е изгонване на злите духове преди изграждане на съответното съоръжение. Откритият съд при Ески джамия може да се датира от VI в., което определено води началото на тази практика към времето на ранното християнство.

Може би една от най-ценните находки при проучването е оловен печат, открит до едно от средновековните жилища. Той принадлежи на Йоан – севаст и велик доместик на Изтока и Запада. Вероятната му датировка е XII в., като доуточняването му продължава.

V ПЕРИОД (XVIII – XIX в.)

Сградите и съоръженията от този период до голяма степен са разрушили, съществуващите такива от предни епохи.

В централната част се е развила сграда с правоъгълен план, изградена от средни и дребни ломени камъни, споени с кал. В градежа изобилстват и архитектурните елементи и фрагментите от тухли и питоси. Тя стъпва върху сградата от IV период (кота 230,04).

Освен нея, на терена се разкриха и три боклучни ями, изградени по същия начин.

VI ПЕРИОД (началото на XX в.)

Част от основите на съвременната къща са достигнали античния терен и са вкопани в него. Върху основите на една от боклучните ями от предния период била изградена и съвременна боклучна яма.

№ 112. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА (УЛ. Х. Д. АСЕНОВ № 139 – УПИ XVI-3536, КВ. 67 В ГР. СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева

Проучваният терен се намира в западната част на Археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора. Той е с приблизителна площ от около 200 м^2, като до момента изцяло проучени са 50 м^2 (Обр. 1). Проучванията се проведоха съгласно Разрешение за теренно археологическо проучване № 1015/16.08.2006 г. В проучването взеха участие М. Гинзарова – фондопазител в РИМ-Стара Загора и Г. Илиев.

Обр. 1. Общ план на проучената част на обекта

От разкритите в западната част на обекта съоръжения могат да се установят четири строителни периода:

I ПЕРИОД (III – IV в.)

Към този период се отнася разкритата пещ за битова керамика в западната част на обекта (Обр. 2). Тя е с елипсовидна форма, като от страната на фурниума е стеснена. Има размери: дължина – 2,45 м и ширина 1,30 м. В средата на пещта е запазено правоъгълно стълбче с дължина 0,70 м, ширина 0,20 м и запазена височина 0,26 м. (кота 234,595). То е изградено от правоъгълни тухли, измазани отвън с мазилка. Целият под на пещта е измазан, като на места не е успял да се остъкли.

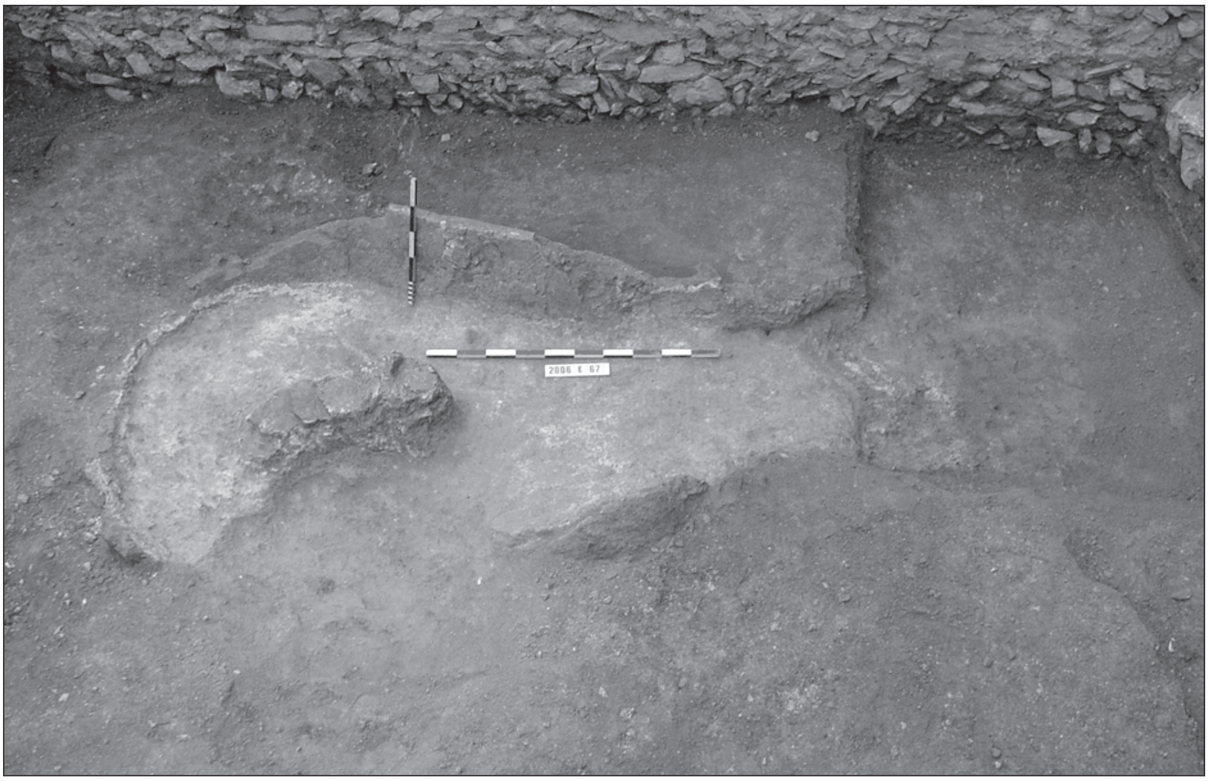

Обр. 2. Пещ за керамика. Общ план

От това може да се направи изводът, че тя е функционирала много кратко време, след което е била разрушена. Ямите, открити в съседство с нея, по всяка вероятност са използвани за добиване на глина, съдейки по структурата на терена. Някои от тях я разрушават, което предполага откриването на още пещи в близост.

Към същия период трябва да се отнесе и първоначалната сграда, която е съществувала на това място, но това може да се каже със сигурност едва след пълното проучване на обекта. Тя е изградена от средно големи ломени камъни, споени с розов хоросан.

II ПЕРИОД (IV – VI в.)

През втория период сградата, съществувала на това място, е от части разрушена и са се наложили преправки. В градежа са използвани и фрагменти от строителна керамика. В едно от помещенията стените са измазани.

Сградата е била разрушена и опожарена, като в останките се намери колективна находка от 18 бронзови монети, които датират разрушаването в края на V в. В края на периода зидовете са били ремонтирани със средно големи ломени камъни, споени с кал. В градежа са използвани и фрагменти от строителна керамика, фрагменти от питоси, както и дребни камъни за пълнеж. Зидовете от този период почти повтарят трасето на предишните, но на места се забелязва и дострояване, като зидовете са долепени на фуга до субструкцията на тези от първия период. На места те надкрачват и ямите от първия период.

Вероятно през този период на това място е съществувала работилница за производство на метални предмети, което може да се потвърди след довършване на проучването. Открита е фрагментирана пота, типологически сходна с късноантичните поти. Съдът има два етапа на използване, като при втория е поправен с допълнителна обмазка от огнеупорна глина. Заедно с колективната монетна находка е открито и блюдо на везна. Проучването в тази част не е завършено.

III ПЕРИОД (X – XII в.)

Останките от този период се откриват непосредствено върху горелия пласт от предходния период. Разкриха се два зида, изградени от средно големи ломени камъни, споени с кал. В западния профил на обекта ясно личи яма с кошеровидна форма. В нейния пълнеж се откриха голямо количество средновековна керамика – включително и съдове със златиста ангоба, рисувани с червено и съдове с апликирани човешки фигурки.

Към този период трябва да се отнесат и двете разкрити огнища, в едно от които е използвана за бордюр мраморна база.

IV ПЕРИОД (XVIII – XIX в.)

От този период е проучена една боклучна яма в северната част на обекта. Нейната източна стена е долепена до античните зидове, но не ги нарушава.

Литература:

Kalčev 1991: K. Kalčev. Zur Herstelung der antiken Keramik in Augusta Traiana (Stara Zagora) – RCRF, 29/30, 1991, 245-273.

№ 113. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРИЗАРЕ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР

Иван Карайотов, Красимир Кръстев

Археологическият обект, проучен сондажно през 2006 г., се намира в землището на с. Оризаре, на границите на м. Харманлъка. Обектът беше регистриран по време на проведените през същия сезон теренни обхождания, като по повърхността преди началото на разкопките се наблюдаваше концентрация от фрагментирани антични керемиди и амфори – дръжки, дъна, както и от други съдове (фрагмент от дъно на питос).

Мястото е разположено на наклонен терен, на границата между пасище и гора, в подножието на стръмен хълм. Недалеч се намира водоизточник (Лембер чешма), който днес е каптиран.

Обр. 1. Квадрат 1 – изглед

От мястото се открива широк изглед на изток, юг и запад. На север започват първите склонове на Стара планина.

Бяха заложени два сондажа с размери 4 х 4 м и траншея с размери 4 х 1 м, ориентирани по посоките на света.

Квадрат 1. Повърхностният слой в сондажа беше гъсто обрасъл, което затрудняваше изкопната работа. При достигнатата дълбочина 0,30 м културният пласт не беше изчерпан до материк (Обр. 1). Откриваха се само фрагменти от строителна керамика в ниска концентрация. Единственият по-интересен предмет, открит в този квадрат, беше един керамичен фрагмент с врязан с пръсти знак, напомнящ буквата М.

Квадрат 2. Работата и в този сондаж беше изключително затруднена, поради растителността и твърдата почва, наситена с голямо количество камъни. На дълбочина от 0,20 м в северозападния ъгъл на квадрата се намери струпване – най-отгоре се откри плосък камък, под него – фрагмент от гръцка керемида, а отдолу част от гърло на амфора с едната дръжка. Около амфорното дъно имаше разпръснати доста фрагменти от строителна керамика – антични керемиди и римска тухла с размери 0,20 х 0,15 м, както и корозирал железен предмет. Културният пласт в квадрата не беше изчерпан и материкът не беше достигнат. Но въпреки малката дълбочина, тук се откри значително количество керамика.

Траншеята беше ориентирана с посока С-Ю и в нея се достигна дълбочина от 0,30 м, без да се изчерпи културният пласт. Нарядко се намираха единствено керамични фрагменти, но следи от зидове не бяха констатирани.

При проведените проучвания, поради ограничената работна ръка, в нито един от сондажите не беше достигнат материкът. Откриваха се предимно фрагменти от антични керемиди, като за разлика от тези от повърхността, намерените в дълбочина принадлежат най-вероятно на римската епоха. Към тази епоха ни насочват и откритите в квадрат 2 две фрагментирани дебелостенни амфори.

Въпросът дали на това място се е намирало крайградско селище на Месамбрия, все още остава открит. Основание за това предположение ни дава значителният брой покривни керемиди, които може би трябва да отдадем на гръцко присъствие тук в една по-стара епоха, както и фрагментите от амфори.

№ 114. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. РОСЕН, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Даниела Катинчарова

След констатирано в началото на 2006 г. иманярско нарушение на археологически обект, в резултат на което са разкрити два долиума, в землището на с. Росен бяха проведени спасителни археологически разкопки през м. април в продължение на три дни. Археологическият обект е разположен на 1,2 км югозападно от центъра на селото, на надзаливната тераса на р. Луда Яна. На територията на обекта се намира бившият стопански двор, част от който е застроен.

Обектът е регистриран за първи път от Д. Цончев и е определен като селище, към което той отнася и разположената близко до него могила (Цончев 1963, 17). От този обект произхожда съхраняваната в РИМ-Пазарджик мраморна глава на жена, датирана въз основа на стилови белези в първата половина на III в. (Попова-Мороз 1992, 206 и сл.).

Цел на археологическите разкопки беше проучването на двата долиума и установяване на археологическата им среда. Заложеният изкоп, който включва нарушението, е с правоъгълна форма (3 х 2 м, ориентация И-З). На дълбочина 0,20 м от повърхността, в югозападната част на изкопа, бяха разкрити основи на каменен зид с ширина 0,40 м и запазена дължина 1 м. Зидът продължава в западния профил на изкопа. В южния и източен профил, на същото ниво и в една

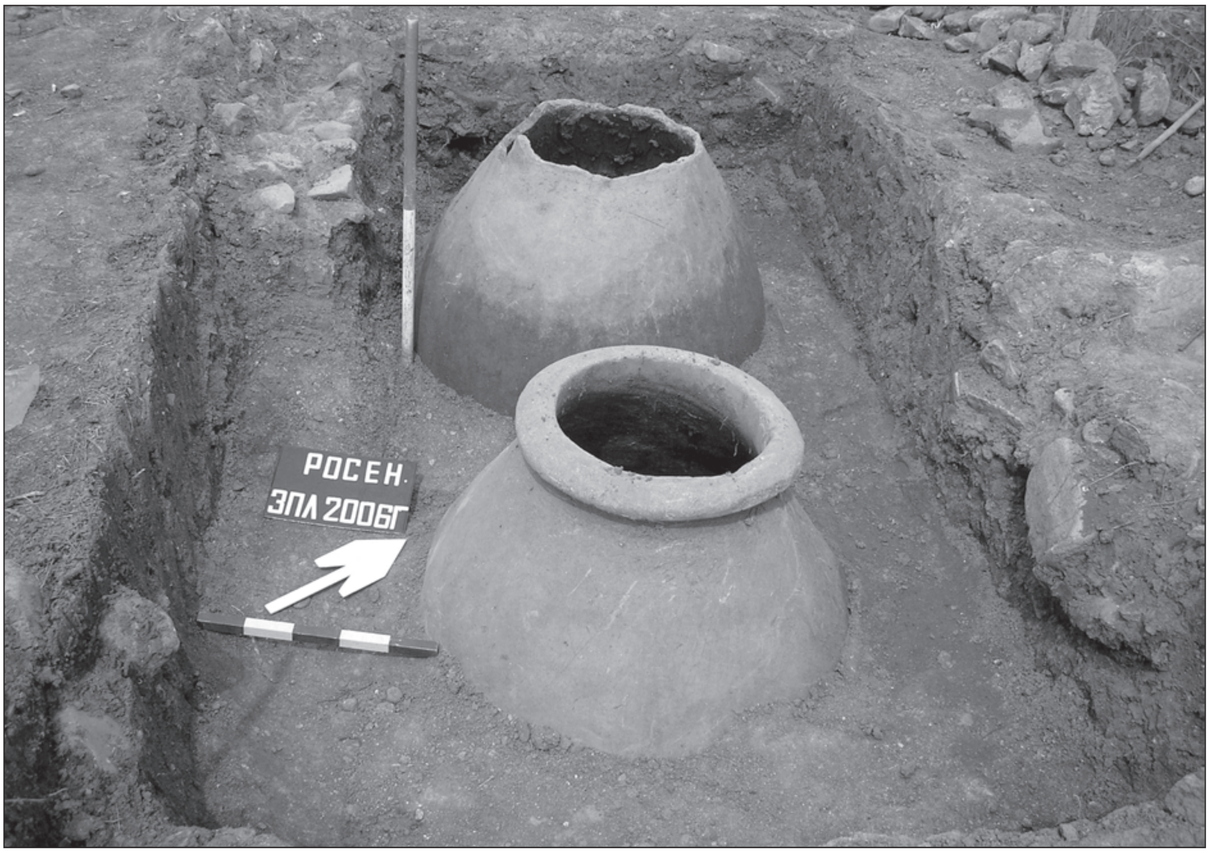

Обр.1. Изкоп 1 – поглед от изток

линия с разкритата стена лежат камъни – продължение на стената, част от която в рамките на иманярския изкоп е била разрушена. Запазен е един ред от зида от средно големи речни камъни на калова спойка. Той е положен върху материка, представляващ речен нанос. Върху зида и непосредствено до него, на същата дълбочина лежат единични керемиди и по-голямо струпване от деструкции с площ 0,50 х 0,30 м. Струпването лежи върху културен пласт, който се изчерпва на дълбочина 0,10 м под него. На това ниво бе открит и прешлен за вретено.

Северно и североизточно до зида се намират in situ двата долиума (Обр. 1). Устието и част от тялото на единия, по-близко разположения до запазената част на стената долиум № 2, са счупени, а ломът е стар. Той е с пълнеж от кафява почва, в която бяха открити фрагменти от стените му и част от устието, както и отделни камъни и фрагменти от керемиди. Другият долиум (долиум № 1) беше напълно запазен. Устието му лежи на повърхността. По-голяма част от пълнежа на долиума липсва, а на дъното бяха открити съвременни железни предмети. За полагането на долиумите е изкопан ров на дълбочина 0,60-0,70 м в материковата пръст. Горната му част е с ширина 0,80-1 м и в дълбочина постепенно се стеснява до 0,40-0,30 м. Той е с пълнеж от сивокафява пръст и археологически материали: строителна керамика, главно фрагментирани керемиди, два фрагмента от тухли и битова керамика. Последната е представена от стени от долиум и малко трапезна керамика, фрагменти от купи и амфоровидни съдове и стомни, принадлежащи на червенолаковата и сива керамика както и няколко фрагмента от съдове, работени на ръка. Фрагментите намират аналогии сред керамичния комплекс от II-IV в. В изхвърлената от иманярите пръст беше открита една пирамидална тежест за стан.

Откритите останки от зид, както и намерените находки, ни дават основание да смятаме, че двата долиума са били вкопани в пода на стопанско помещение от сграда. Въз основа на откритата керамика тя се датира в периода II-IV в. Намерената по-рано тук пластика ни дава основание да предположим, че стопанското помещение е принадлежало към антична вила.

Литература:

Попова-Мороз 1992: В. Попова-Мороз. Римска портретна пластика от Бесапара и нейната територия. – Годишник на Националния археологически музей, 8, 1992, 203-213.

Цончев 1963: Д. Цончев. Археологически паметници по южните склонове на Панагюрска Средна гора. София, 1963.

№ 115. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 10 НА Н. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ

Веселка Кацарова

Могилният некропол на н. Колокита при гр. Созопол отдавна е известен за археологическата наука, макар първите проучвания тук да са дело на любители (Seure 1924, 325-326; Frel 1960). До към края на 80–те години на XX в. на носа е съществувала военна база, което е възпрепятствало провеждането на археологически разкопки.

Предмет на настоящото съобщение са резултатите от спасителните разкопки на надгробна могила регистрирана под № 6000010 в АИС "Археологическа карта на България". Тя е разположена на най-високата точка на носа, в непосредствена близост до южния му ръб.

Могила № 10 има неправилна, издължена по оста И-З, елипсовидна форма и диаметър 23-27 м (Обр. 1). Силуетът ѝ е деформиран от голям изкоп за военно укритие, разположен в южната половина и окопи пред северната, източната и западната страна на укритието. В следствие на тези съвременни интервенции максималната ѝ височина е 2,60 м.

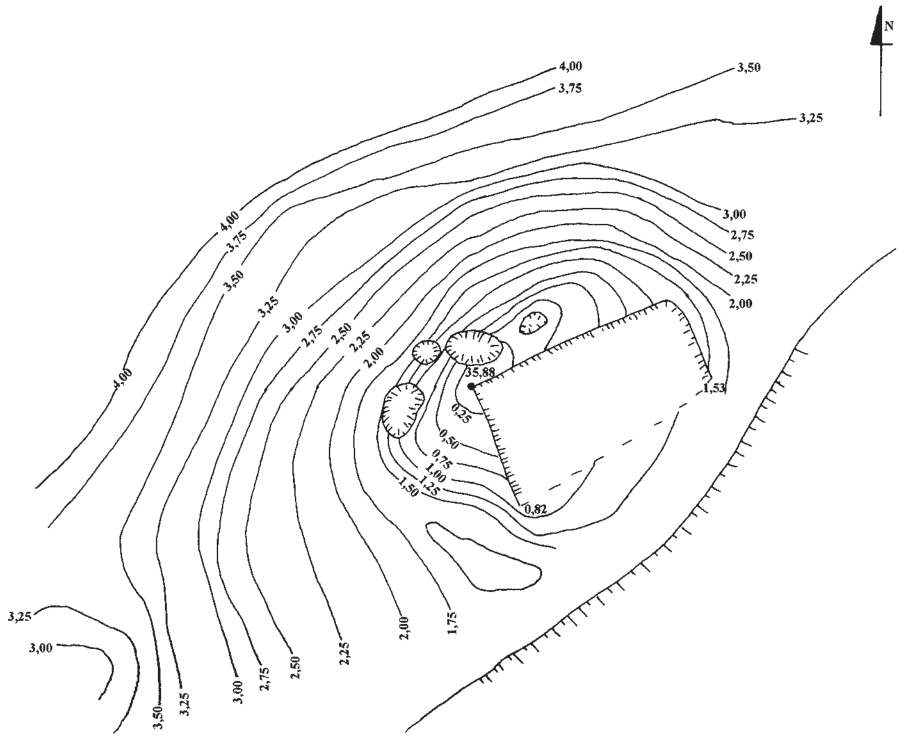

Обр. 1. Тахиметрично заснемане на могила № 10 (Автор: Б. Гяурова)

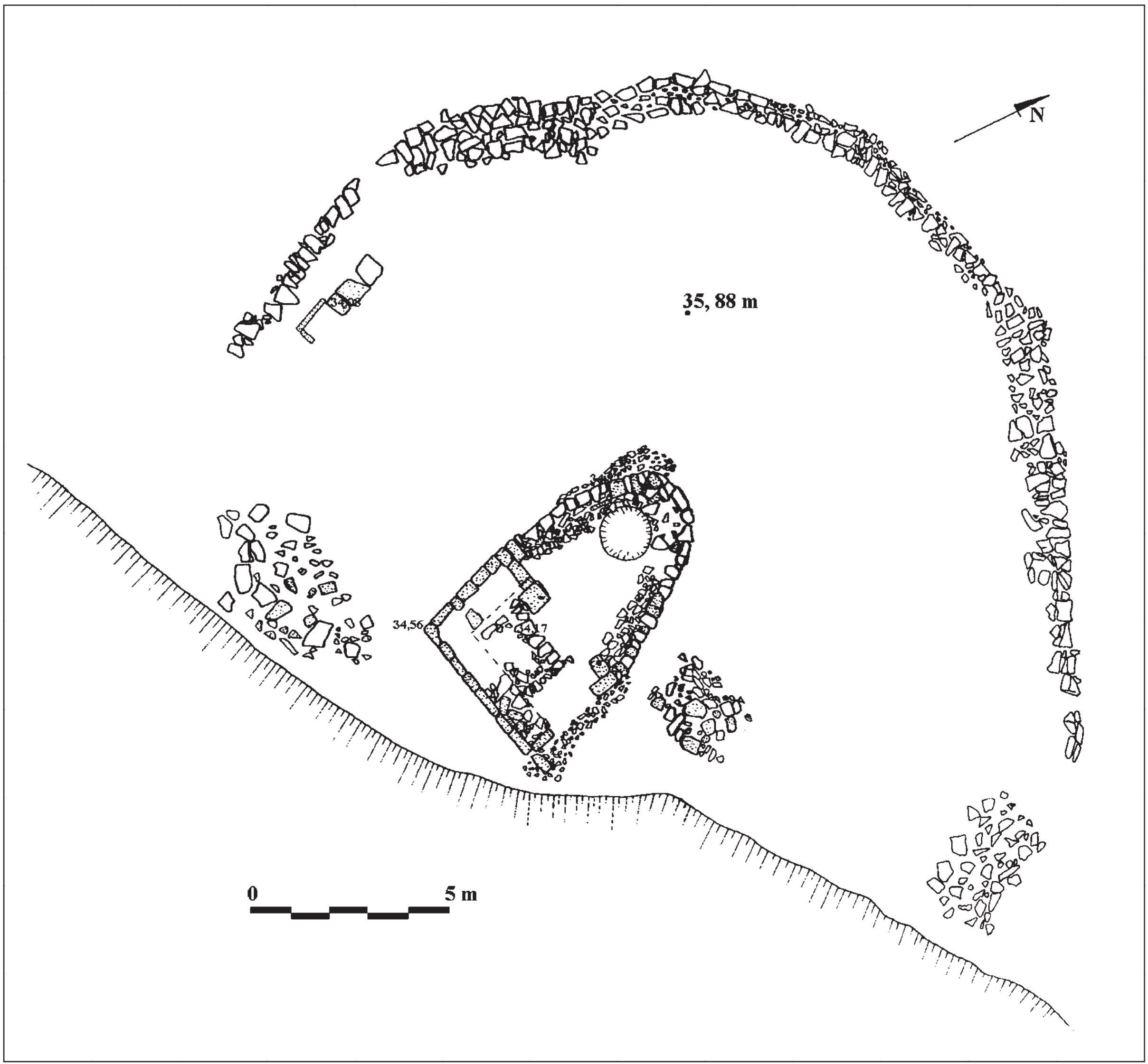

Обр. 2. План на разкритите гробни комплекси в могила № 10

В северната половина на могилата е запазен кожух от различни по форма и размери необработени камъни с вулканичен произход. Могилният насип е съставен единствено от камъни. От върха на могилата до нивото на античния терен в структурата на насипа се срещат обработени квадри от варовит пясъчник, необработени камъни с различни размери, фрагменти от строителна керамика и единични фрагменти от амфори.

В разрушената почти до нивото на древния терен южна половина на могилата са открити основите на двукамерна гробница (Обр. 2), ориентирана по надлъжната си ос в посока С-Ю (с отклонение 15° на СЗ). Гробницата е с размери 7,20 м (С-Ю) х 4,50 м (И-З). Стените ѝ са запазени във височина от 0,30 м до 1,00 м. Северното помещение е с неправилна форма на полуелипса и представлява същинската гробна камера. Зидът му е изграден от необработени ломени камъни, отделни блокове от варовит пясъчник и късове от същата каменна порода.

Предгробната камера е с правоъгълна форма, изградена е от обработени блокове от варовит пясъчник, запазени до два реда във височина. Тук е разчистена частично запазена подова настилка от нивелирани каменни плочи с неправилна форма. Входът, който свързва двете помещения е бил затварян с двукрила врата.

Голямото количество на откритите при проучването на могилата фрагменти от строителна керамика и типологическото им разнообразие, налагат извода че гробницата е имала керемиден покрив в коринтска система. Върху челните ръбове на два фрагмента от плоски керемиди, са запазени частично печати на фабрикант.

Планът на гробницата не намира паралели сред известните паметници от териториите на гръцките колонии по Черноморието. Сходен план има едно гробно съоръжение от некропола на самата Аполония в м. Буджака, проучено през 2005 г. (Кръстева, Тонев 2006, 218-219).

Единствените находки от гробницата са части от две дъна от дълбоки купи/паници с качествено покритие от черен фирнис и украса от щемпелувани палмети и кръгове с насечки. Единият от съдовете има паралели на украсата сред керамичния комплекс на Атинската агора от втората и третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Sparkes, Talcott 1970, № 759, 805).

В югозападния сектор на могилата е открито второ гробно съоръжение – цистов гроб. С него би могло да се свърже изграждането на крепидата около деструкциите на гробницата и оформянето на могилния насип с донатрупване на още необработени камъни. Крепидата е проследена в три от секторите на могилата – СЗ, СИ и ЮЗ. Тя има грубо оформено външно лице, като в отделните сектори камъните са подредени по различен начин – вертикално забити един до друг или в 2-3 хоризонтални реда, споени с кал. Ширината на крепидата варира между 0,50-1,00 м. Във височина е запазена до 1,10 м.

Цистата е разположена в непосредствена близост до крепидата (Обр. 3). Ориентирана е С-Ю. Разкрита е разбита и ограбена. Размерите ѝ са: 2,00 м (С-Ю) х 0,60 м (И-З). Вътрешните лица на плочите от стените ѝ са гладко измазани с бяла мазилка и боядисани с тъмночервена боя. Този тип гробни съоръжения са добре известни от некропола на Аполония в м. Калфата и са класифицирани като тип III, вариант 2 С (Панайотова 1998, 13-14; Панайотова 2003 а, 159-160). Изграждането на гробни съоръжения от варовикови плочи в аполонийския некропол започва от средата на IV в. пр. Хр. и продължава и през следващия век. Цистови гробове със стени украсени

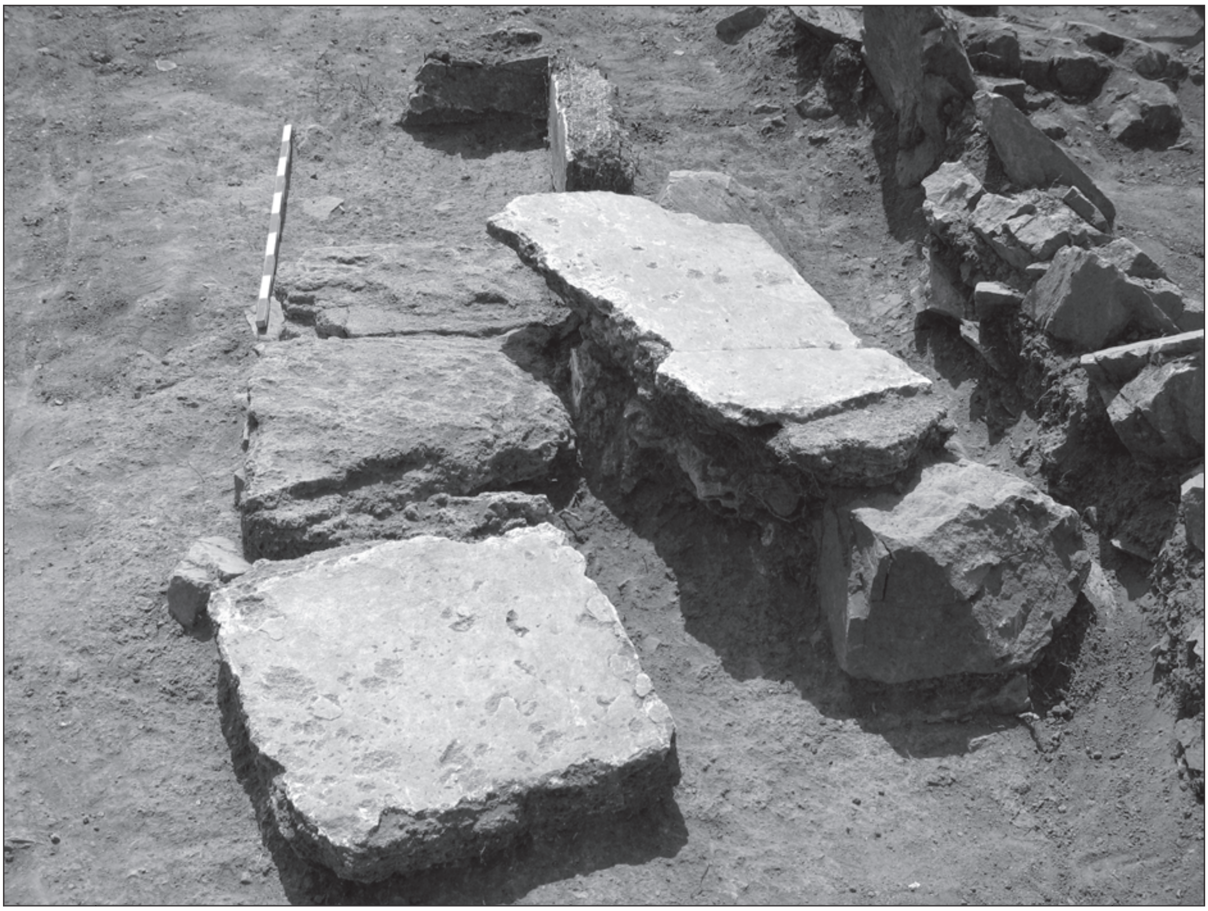

Обр. 3. Разрушена циста в югозападния сектор на могила № 10

с червена боя, открити в могили, са публикувани още от Х. Шкорпил от околностите на Одесос (Шкорпил 1909, 12).

Непосредствено пред крепидата в ЮЗ сектор са проучени останки от ритуално огнище (Панайотова 2003, б). Освен многобройните фрагменти от глинени съдове тук са открити и голямо количество керемиди, малко въглени и парчета отухлена глина. По-голямата част от керамичните съдове са намерени в силно фрагментирано състояние и не подлежат на реставрация и идентификация.

Най-отгоре, успоредно на дъгата на крепидата, са поставени четири паници от керемидено червена глина, обърнати с дъната нагоре. Специфични за обредните огнища са находките на рибни блюда и скари за риба. Те се срещат сред материалите от некропола в м. Калфата в периода между средата на IV и края на III в. пр. Хр. (Иванов 1963, 264-266; Панайотова 1998, 19-20). Откритите две цели рибни блюда се отнасят към тип I по Т. Иванов (Иванов 1963, 230) и имат близки паралели в керамичния комплекс от Атинската агора, датирани 350-325 и 325-310 г. пр. Хр. (Sparkes, Talkott 1970, № 1072, 1074, 1075). По-цялостно запазени от съдовете са един кантарос, покрит с кафяв фирнис и един аскос с апликации. Кантаросът по паралели с находки от Атинската агора може да бъде датиран към последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Sparkes, Talkott 1970, № 712, 714).

Въз основа на археологическите находки изграждането на цистовия гроб, крепидата и оформянето на надгробната могила могат да се отнесат към последната четвърт на IV в. пр. Хр., а строителството на гробницата – малко по-рано, но в рамките на втората половина на същия век.

Литература:

Иванов 1963: Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония. – В: Аполония. София, 1963, 65-273.

Кръстева, Тонев 2006: М. Кръстева, А. Тонев. Спасителни археологически проучвания на УПИ – 5078 от некропола на Аполония. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 218-219.

Панайотова 1998: К. Панайотова. Некрополът на Аполония Понтика в местността Калфата. – Археология, 3-4, 1998, 11-24.

Панайотова 2003а: К. Панайотова. Каменни гробове в некропола на Аполония Понтика в м. Калфата. – В: Пътят. Сборник научни статии, посветен на живота и творчеството на Г. Китов. София, 2003, 156-166.

Панайотова 2003 б: К. Панайотова. Обредни огнища в некрополите на Аполония Понтика. – Studia Archaeologica. I. Сборник в памет на д-р П. Горбанов. София, 2003, 133-140.

Шкорпил 1909: Х. Шкорпил. Разкопки на могили до гр. Варна. – Известия на варненското археологическо дружество, 2, 1909, 8-14.

Frel 1960: J. Frel. Monuments d'Apollonie Pontique au musée du Louvre. – Известия на археологическия институт, 23, 1960, 239-251.

Seure 1924: J. Seure. Archeologie Thrace. – Revue Archeologique, 19, 1924, 307-350.

Sparkes, Talkott 1970: L. Sparkes, B. Talkott. Black and Plain Pottery of the Sixth, Fifth and Fourth Centuries B. C. (The Athenian Agora, 12). Princeton, 1970.

№ 116. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. НЕСЕБЪР, ОБЕКТ: ЕЛИНИСТИЧЕСКИ И КЪСНОАНТИЧЕН ЗИД, УЛ. МЕНА № 16

Петя Кияшкина, Стоянка Димова

Обектът, който беше изследван със спасителни археологически разкопки, се намира на ул. Мена № 16 в Стария Несебър. Улицата се локализира на южния бряг на полуострова, на първата по-висока тераса по протежение на брега.

Проучването започна в края на месец ноември 2005 г. като наблюдение на изкопните работи за основи на новострояща се сграда. След откриването на археологически структури и свикване на междуведомствена комисия от НИПК, в края на месец януари 2006 г. започнаха спасителни археологически разкопки, които продължиха до края на месец март 2006 г. Проучването, финансирано от инвеститора на обекта, беше ръководено от П. Кияшкина и С. Димова. В него взеха участие и археологът Т. Марваков и реставраторът Г. Гьонев. Научен консултант на проучването беше ст.н.с. А. Божкова (НАИМ-БАН).

При разкопките бяха разкрити следните структури, представени по реда на тяхното проучване:

1. Съоръжение от елинистическата епоха – канал, най-вероятно за отпадни води. Разположен е в северозападната част на парцела, в близост до ул. Мена. Каналът е ориентиран в посока

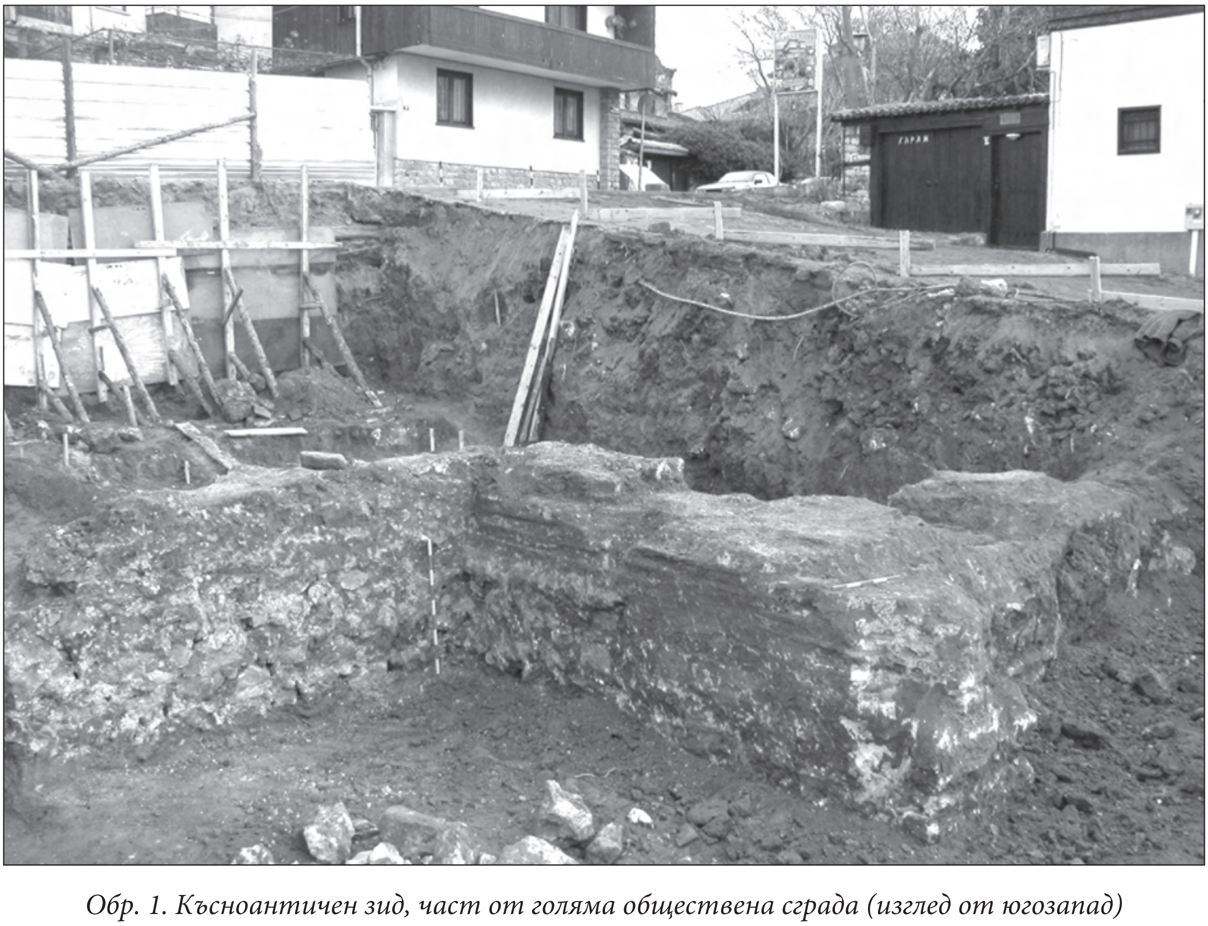

Обр. 1. Късноантичен зид, част от голяма обществена сграда (изглед от югозапад)

С-Ю, с денивелация от около 10° в южна посока. Граден е от добре обработени каменни плочи, като фугите между тях са били запушвани с по-малки камъни. Каналът е с правоъгълно сечение, с ширина 20 см и около 30 см височина. В южна посока той прекъсва. На север продължава явно и под ул. Мена. Над покривните плочи се откриха две бронзови монети, които много точно датират откритото съоръжение. Монетите са на Месамбрия, една от типа *Шлем насреща – МЕТА в колело* и една от типа *Глава на Атина – МЕТА в колело* и се датират във втората половина на IV в. пр. Хр. Пластът, в който бяха открити, съдържа и голямо количество фрагментирана керамика, главно елинистическа.

2. Масивен зид от късноантичната епоха (втората половина на V в.), изграден в opus mixtum. Откритият зид е част най-вероятно от голяма обществена сграда, чийто план и предназначение за съжаление не можем да определим и едва ли някога ще допроучим (Обр. 1). Основната част от зида върви в посока ЮИ-СЗ, разположена е почти по средата на парцела, успоредно на ул. Мена и продължава под съседната улица. Този участък е с дебелина 1,20 и дължина 4,50 м. Край югозападното лице в двата края са изградени масивни контрафорси. Стената се разклонява под прав ъгъл в североизточна посока, като на около 2,90 м прави чупка под прав ъгъл на северозапад, където след 4 м е унищожена при строителство на стара къща. Тези разклонения на зида са със значително по-плитки основи (1,60 м), което е продиктувано от денивелацията на терена в посока С-Ю.

От суперструкцията на зида са запазени само четири реда камъни и първият петредов тухлен пояс. Тухлите са с размери 30 х 30 х 5 см. Основите на зида, особено в участъка с ориентация ЮИ-СЗ, са много дълбоки. Структурата на тези основи беше установена посредством сондажи, заложени от северната и от южната му страна. При тези сондажи достигнахме до кота 3,30 и поради опасност от срутване спряхме слизането в дълбочина. По начин на изграждане, а и по откривания подемен материал, зидът се датира във втората половина на V в.

3. Подпорен зид (V – началото на IV в. пр. Хр.). Успоредно на ул. Мена в посока ЮИ-СЗ беше разчистен и изследван и друг масивен зид, изграден от средни и големи каменни квадри

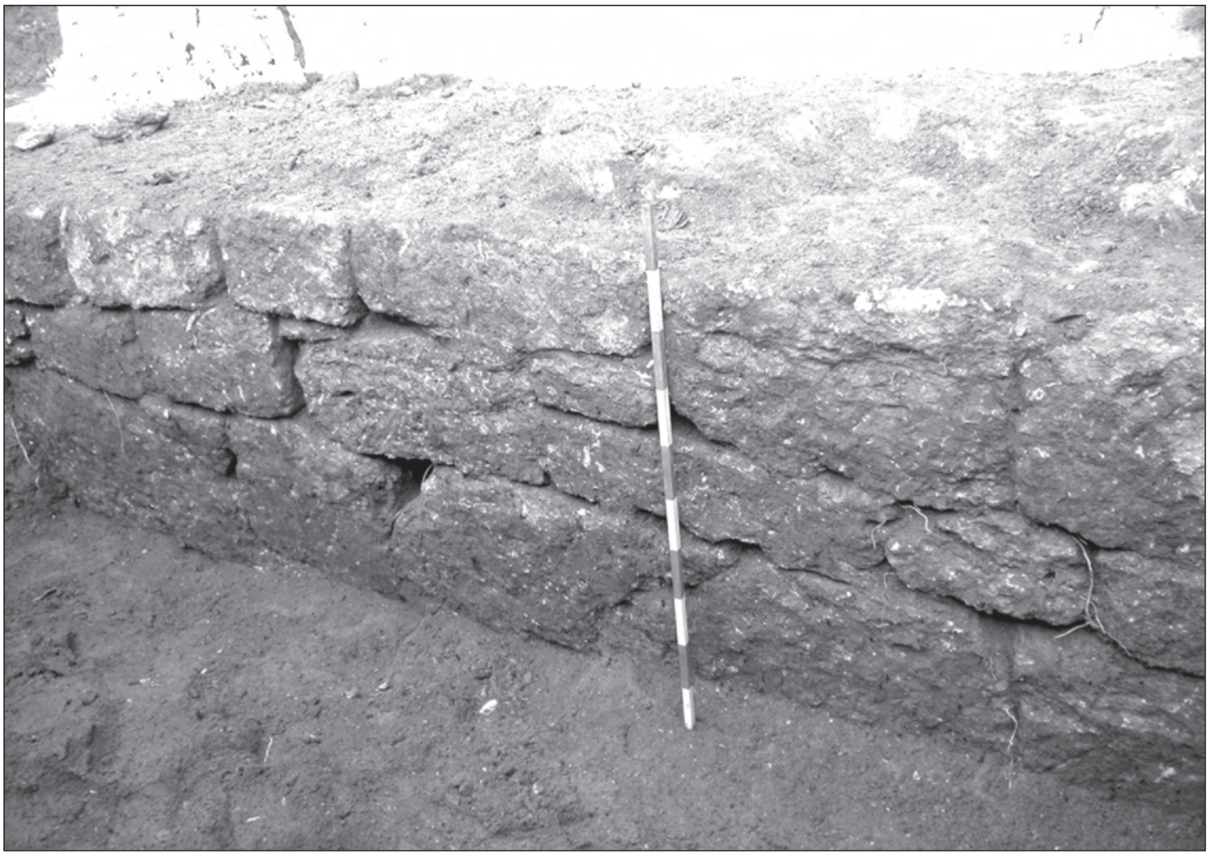

Обр. 2. Югозападно лице на подпорния зид

на суха зидария (Обр. 2). Зидът минава през целия парцел и е с ширина 1,40 м. От югозападната му страна лицето е оформено от добре подредени квадри в правилни хоризонтални редове. От североизток лице не е оформено.

Това ни кара да мислим, че в случая сме се натъкнали на подпорен зид, поддържащ заравнена тераса. Начинът на изграждане и откритият материал (предимно чернофирнисова и червенофигурна фрагментирана керамика) датират зида в края на V и началото на IV в. пр. Хр.

4. Участък от елинистическата крепостна стена на Месамбрия (III–II в. пр. Хр.). При археологическото проучване в пространството на юг от късноантичния зид, до южната граница на строителния изкоп и по западната страна на имота, извън строителното петно, се откриваха голямо количество огромни квадри. Оказа се, че те са от лице (ЮЗ) на мощна стена с ширина 2,50 м. Зидът преминава през целия парцел в посока ЮИ-СЗ. Югозападното му лице е изградено от добре обработени варовикови квадри, подредени в правилни хоризонтални редове, плътно прилепнали една към друга без използване на строителен разтвор (Обр. 3). Спазена е системата „биндер-лойфер". Някои от квадрите са изключително големи – размерът им е 1,90 х 0,60 х 0,60 м. С по-различна структура е североизточното лице. При него камъните са значително по-малки по размер и не е спазено стриктно подреждане в редове. Между двете лица емплектонът е от дребни ломени камъни на калова спойка. На места зидът е запазен във височина до 2,30-2,40 м, като от суперструкцията са останали между 3 и 5 реда квадри.

Интересен е фактът, че при част от квадрите има предварително изрязани полукръгли улеи, които продължават и в пълнежа поне на 0,50 м. При част от тях се установиха останки от дърво. Успяхме да проследим лицето от ЮЗ в продължение на 8 м.

Документиран беше и един друг факт – късноантичният зид използва в основите си тази стена, като първият контрафорс буквално е вкопан в нея.

Пред югозападното лице на стената подемният материал беше изключително от периода III-II в. пр. Хр. Това, както и аналогията с начина на изграждане на елинистическата крепостна стена, изследвана в западната част на полуострова и публикувана в сборника *Несебър* т. 1, ни кара да дадем тази датировка и за новооткрития участък.

Разнообразен и интересен е и подемният материал, открит по време на разкопките. Големи са хронологическите граници, в които той попада – от V в. пр. Хр. до късното средновековие.

Откриха се няколко фрагмента чернофигурна керамика от първата половина на V в. пр. Хр. – стена от лекит с изображение на сърна, фрагментирано устие на чашка с украса бръшлянова клонка, както и горна част от кратер със запазена палмета.

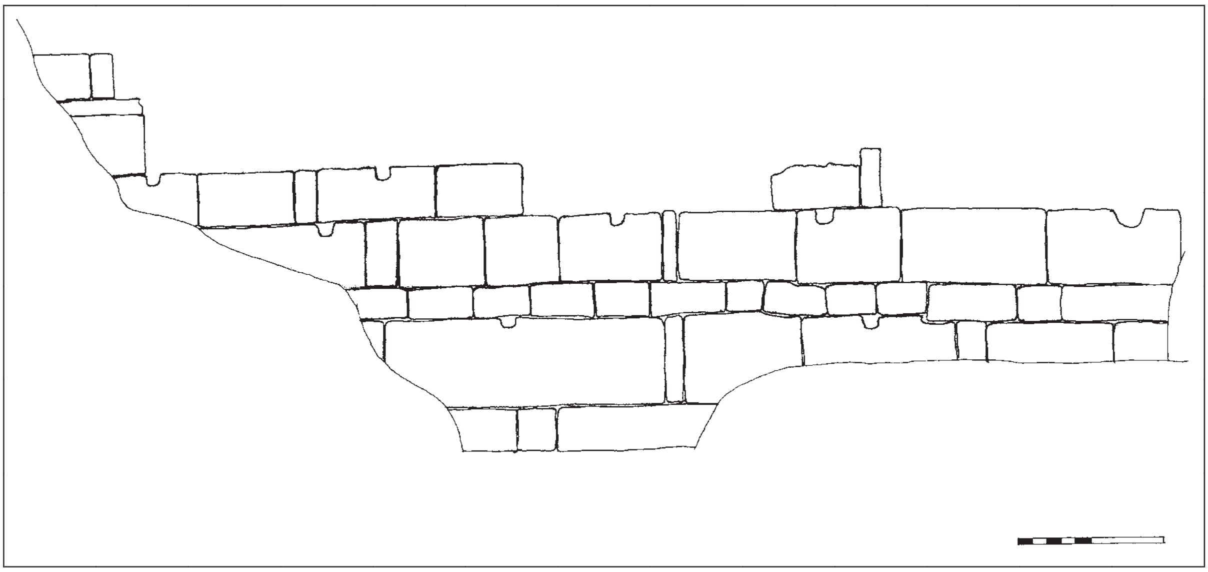

Обр. 3. Югозападно лице на елинистическата крепостна стена (III – II в. пр. Хр.)

По-многобройни са фрагментите от червенофигурна керамика, като запазените фрагменти са от камбановиден кратер, устие на пелике, от скифоси, от лекити и аскоси. Принадлежат към втората половина на V – първата половина на IV в. пр. Хр.

Амфорният материал е в по-голямата си част фрагментиран, като по-запазени са само две амфори, едната от които на Хиос. Откритите амфорни печати принадлежат на Тасос (началото на IV в. пр. Хр.) и остров Кос (III в. пр. Хр.).

Откриха се и много битови предмети – тежести за стан с форма на пресечена пирамида, както и прешлени за вретено.

Фрагментите от теракоти са от елинистическата епоха – III-II в. пр. Хр.

От късните материали ще споменем фрагмент от белоглинена паница с изображение на кон от XII в., дъно от чашка – тип „сграфито" от XIV в., средновековна каничка местно производство и порцеланова чашка с османски надпис.

Разнообразен е и нумизматичният материал. Освен споменатите по-горе месамбрийски монети, открити върху канала, се откриха още монети на Месамбрия – тип *Атина Алкис* и тип *Шлем насреща – колело*.

Византийските монети са от VII в. (на Констанс II) и от XIII в. (две на Михаил VIII Палеолог). Средновековните български монети принадлежат на Иван Стефан, Иван Александър и Иван Шишман.

№ 117. АНТИЧЕН ОБЕКТ В ТРЕТА СПАСИТЕЛНА ЗОНА НА ИАР *СЕРДИКА – СРЕДЕЦ*, УЛ. Д. ГРУЕВ № 8, СОФИЯ, ПРЕЗ 2006 г.

Надежда Кирова

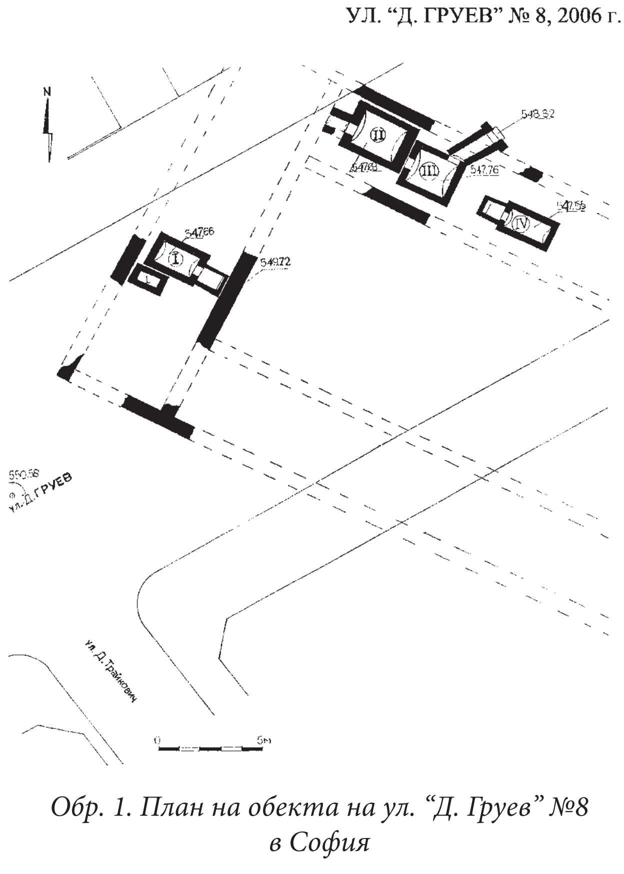

Обр. 1. План на обекта на ул. "Д. Груев" №8 в София

Във връзка с изкопни работи на ул. Д. Груев № 8, в края на 2006 г. Софийски исторически музей извърши спасително археологическо проучване. Обектът се намира в Трета охранителна зона на ИАР *Сердика – Средец*. Бяха проучени четири гробници, един зидан гроб, седем гробни ями и останки от базилика (Обр. 1).

Гробовете се проучиха при разчистването около гробница I. Антропологичното изследване е направено от д-р В. Русева. Два гроба се локализират източно от гробницата, три са върху нея и два – южно от преддверието ѝ. Скелетите са непълно запазени, с изключение на гроб 3. При гробове 4 и 5 се намери монета от края на IV в. Интерес представлява гроб 7 – погребан е мъж, с наличие на черепна травма, която е преживяна без усложнения приживе.

Гробница I представлява съоръжение с полуцилиндричен свод с отстъп, изградено изцяло от тухли, споени с хоросан (Обр. 2). Състои се от преддверие и гробна камера с размери: 4,10 м дължина (с преддверието), 2,70 м (без преддверието), външна ширина на камерата – 1,90 м. Гробницата има ориентация И-З (отклонение 30° в посока СИ-ЮЗ) с вход от изток.

Отвън гробницата е изцяло обмазана с хоросан. Преддверието е правоъгълно, долепено на фуга към гробната камера, с тухлен праг. Входът от преддверието към камерата е затиснат с голяма плоча, вторично преупотребена. Подът на преддверието е от глинеста пръст, а на гробната камера – изграден от хоросанова замазка върху основа от трамбовани дребни камъни, споени с жълтеникава пръст. В гробницата се откриха единствено няколкото фрагмента от плочи и един цял ранновизантийски капител, вероятно принадлежал на базиликата.

Гробница II беше разкрита при разширяване на трасето, северно от първата гробница (Обр. 3). Състои се от правоъгълно преддверие и камера (и двете с полуцилиндричен свод). Ориентацията е като на гробница I, но с вход от запад. Има външни размери 3,36 x 2,55 м. Засводяването на гробницата в източната и западната част на камерата е с напречно поставени тухли, а в средата на камерата – с надлъжно поставени. Източната стена на гробницата е изцяло от камъни, а всички останали стени

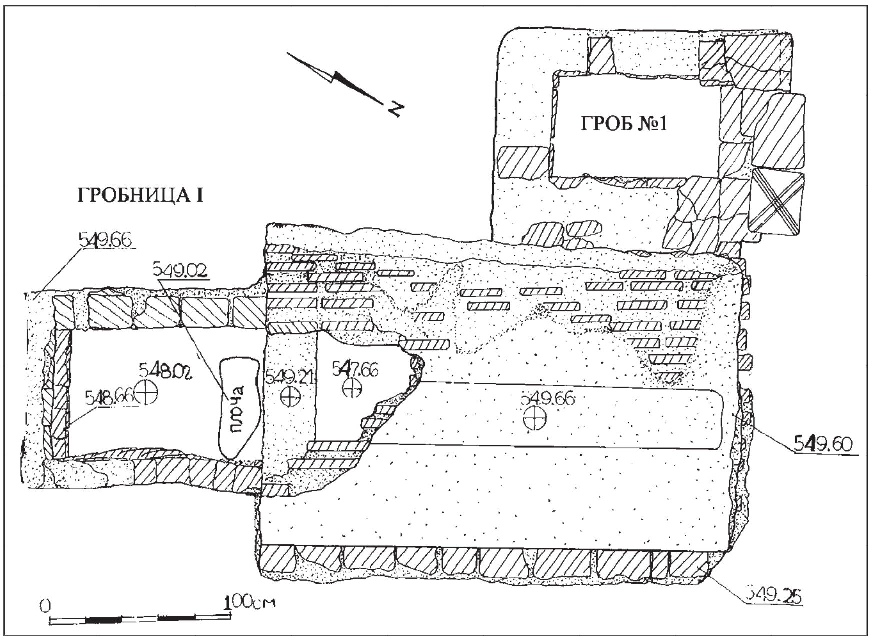
N
ГРОБ №1
ГРОБНИЦА I
549.66
549.02
548.02
548.66
плоча
549.21
547.66
549.66
549.60
549.25
0
100см

Обр. 2. Гробница I и зидан гроб № 1

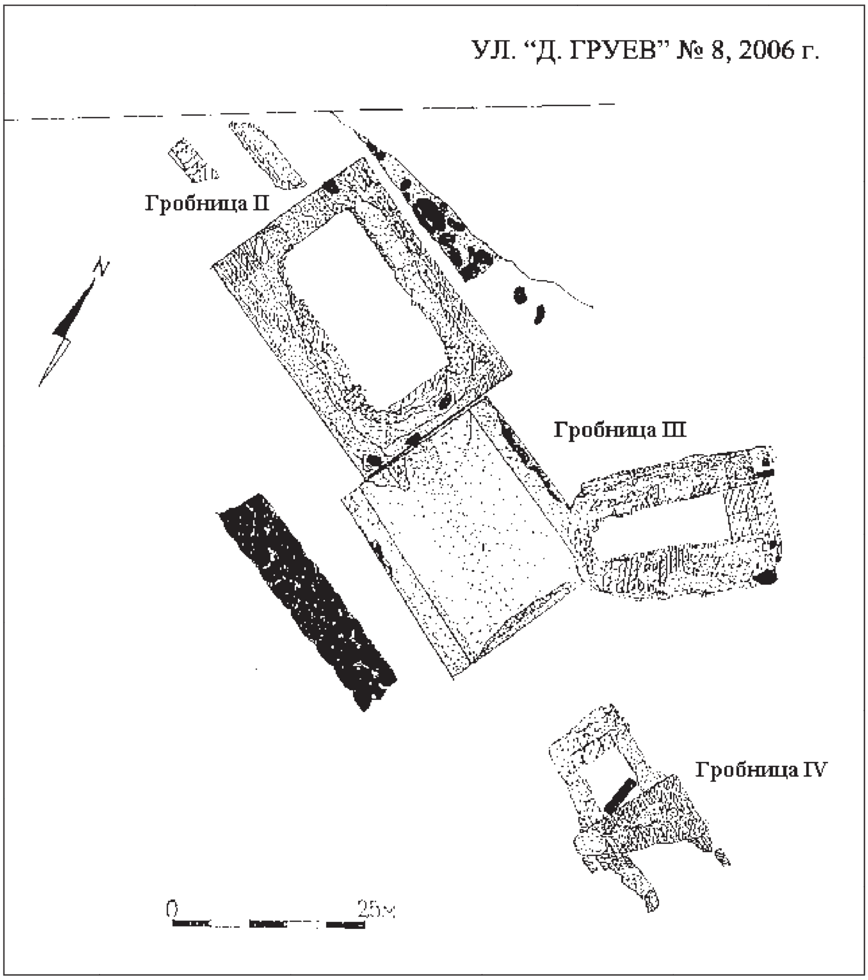
УЛ. "Д. ГРУЕВ" № 8, 2006 г.
Гробница II
N
Гробница III
Гробница IV
0
2,5м

Обр. 3. План на гробници II – IV

имат основа от камък, а във височина са от тухли. Гробницата е изцяло запълнена с пръст, примесена с разбъркани човешки и животински кости, парчета мазилка, хоросан и дребни керамични фрагменти, големи камъни, един фрагмент от капител и база за колона. Човешките кости са от два мъжки индивида – единия между 20-25 г., а другия – 40-60 г. В гробната камера се откри и една монета от втората половина на V в.

Гробница III се разкри източно от гробница II (Обр. 3). Тя се състои само от гробна камера с полуцилиндричен свод с отстъп, изградена от тухли с кожух от камъни върху двете надлъжни стени. Има вход от запад, който е запушен при изграждането на гробница II. Гробницата има външни размери 2,70 х 2,56 м. Подът е изграден изцяло от неправилни редове от тухли, споени с хоросан. На двете надлъжни стени са изградени по два симетрични отвора. Съоръжението е много грижливо градено, изцяло обмазано отвън с хоросан.

Северно от гробницата е разкрит тухлен коридор към съоръжението (Обр. 3). Той представлява две успоредни стени, подпрени под ъгъл към гробницата, а входът към нея е направен чрез пробиването на отвор в североизточния ѝ ъгъл. Коридорът е дълъг 2,50 м и има добре оформена фасада с праг и стъпало. Коридорът има тухлен свод; подът му е оформен от трамбована пръст. Пространството му беше пълно с пръст, примесена с керамика, метални предмети, две монети (едната от края на IV – началото на V в., а другата от втората половина на V в.). Коридорът е изграден след като базиликата престава да съществува, тъй като той пресича северната ѝ стена.

В гробницата in situ се откри скелет на мъжки индивид на възраст 20-25 г., с глава на запад. Между костите имаше пирони от ковчег. Най-вероятно става въпрос за вторично погребение. Установиха се и разпръснати единични кости от два други индивида.

Гробница IV се разкри източно от гробница III. Тя е изцяло изградена от тухли, има правоъгълно преддверие и гробна камера с полуцилиндричен свод, с вход от запад (Обр. 3). Има размери: дължина 2,68 м (камера), 3,88 м (обща дължина с преддверието), ширина на камерата (външна) – 1,68 м. Гробницата е с ориентация като останалите. Подът на преддверието е от хоросанова замазка, с едри примеси на тухла и пясък. Входът към гробната камера е затиснат с голяма каменна плоча. Гробницата беше запълнена с пръст, тухли, хоросан, човешки кости и др.

Зидан гроб № 1 се разкри непосредствено южно от гробница I и успоредно на нея (Обр. 2). Представлява правоъгълен гроб, изграден от тухли, споени обилно с хоросан, с размери 1,70 х 1,14 м. Има плоско покритие от тухли. Подът е от трамбована, жълта, глинеста пръст. На пода се откриха следи от изтлели кости. Вероятно става въпрос за детски гроб. Установи се, че гробът е по-ранен от гробницата, тя го е притиснала и частично е нарушила тухлите от покритието му.

В резултат на проучването се установиха и зидове от една сграда – трикорабна базилика с преддверие (Обр. 1). Тя има ширина 19,70 м. Стените на базиликата са запазени само в субструкция, изградени от големи, речни камъни, споени с песъклив, жълтеникав хоросан и имат ширина 65-70 см. Ширината на северния кораб е 3,70 м. Гробница I и зиданият гроб попадат в преддверието на базиликата, което има ширина 4,50 м, а останалите три гробници – в северния ѝ кораб. На изток базиликата продължава под неразкопаното улично платно и под сградата на Министерство на земеделието и горите.

Гробниците и базиликата са проучвани и преди – през 1915 г. и през 1937 г. (Бобчев 1943, 21 и 27 сл.). През 1915 г. е разкрита източната част на базиликата (Филов 1915, 223-224). През 1937 г. при сваляне на нивото за трасирането на улицата се попада на четири гробници, които по описанието съвпадат с проучените от нас (Герасимов 1940-1942, 258). Най-вероятно става въпрос за номерираните от нас като гробници I и II. Изглежда гробница III е останала непроучена. Освен тези гробници, Т. Герасимов споменава и друга, която е разрушила северната стена на базиликата. Очевидно става въпрос не за гробница, а за проучения от нас по-късен коридор към гробница III. Той споменава и за една гробница по ул. Д. Груев, в посока бул. Хр. Ботев. Имаме данни и за още една, проучвана през 60-те години – най-вероятно в близост до северния вход на Министерство на земеделието и горите.

Тъй като гробниците са проучвани преди, стратиграфията е нарушена и е много трудно да се определи датировката им. Изглежда зиданият гроб е най-ранен. След това са изградени гробници I, III и IV. Най-ранната монета от обекта е открита при един от гробовете върху гробница

I – 383-395 г. В последствие е изградена базиликата, която се е съобразила с разположението на гробните съоръжения. Тя е просъществувала през V в. – за това свидетелстват и каменните архитектурни детайли, захвърлени в гробниците, но най-вероятно принадлежали на базиликата. След това най-вероятно са изградени и гробница II, и коридорът към гробница III, като входът на гробница III е запушен от гробница II. Преддверието на гробница II и коридорът нарушават стените на базиликата. Двете съоръжения имат сходен градеж, което показва, че са градени с малка разлика във времето – след запушването на входа към гробница III от гробница II, в последствие е решено гробница III да бъде преизползвана и тогава е изграден коридорът – в края на V в., когато базиликата вече не съществува.

Литература:

Бобчев 1943: С. Бобчев. Сердика. Материали за изучаване топографията, устройството и архитектурата на града. София, 1943.

Филов 1915: Б. Филов. Новооткрити старини. – Известия на българското археологическо дружество, 5, 1915, 222-230.

Герасимов 1940-1942: Т. Герасимов. Новооткрити паметници в София. – Известия на българския археологически институт, 14, 1940-1942, 256-262.

№ 118. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОПТИЧЕН КАБЕЛ – СКАТ ТВ В НАР *ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ*, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова

С оглед на предвиждащото се ново строителство за полагане на подземна тръбна мрежа за оптично свързване на Скат ТВ ООД, преминаващо през зона А на НАР *Деултум – Дебелт* при с. Дебелт, община Средец, се наложи провеждането на спасителни археологически проучвания в рамките на заложеното трасе, което покрива площ от 558 линейни метра.

От 11.12.2006 г. до 09.01.2007 г. се проведоха разкопките по трасето, предвидено за полагане на оптичния кабел. Трасето препокрива в определени участъци телефонен кабел, положен през 70-те години на XX в., както и част от стария път Бургас-Средец, функционирал до 1973 г. Целта на проучванията беше да се установи хронологията на археологическите структури, попадащи в траншеята на кабела. Направени бяха следните по-съществени заключения:

Културните пластове на дълбочина от 0,40 до 0,90 м са нарушени поради полагане на телефонен кабел през 70-те години на XX в., по трасето от 53 до 82 метър.

Във външния град, по трасето от 32 до 41 метър, се разкриха зидове на антични сгради, изградени от ломени и речни камъни, споени с кал. Проучените зидове са с ориентация С-Ю и ЮИ-СИ. Откриха се бронзов медицински инструмент, две бронзови монети – едната на Максимин I Тракиец (235-238), другата е със силно нарушена повърхност; керамиката е предимно битова, характерна за III-IV в.

По трасето от 183 до 188 метър сондажът беше разширен до 1,50 м, разкриха се основи на антична сграда от III-IV в. Основите на сградата са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан и добре оформени лица. На дълбочина от 0,90 м се достигна материк.

По трасето от 194 до 198 метър се разкриха основи на зидове с посоки С-Ю. Зидовете са изградени от ломен камък, споен с бял хоросан и добре оформени лица. Откри се монета на Клавдий II Готски (268-270).

По трасето от 200 до 254 метър насипът достига дълбочина от 0,60-0,75 м, под него се достига културен пласт от IV-V в. Откриха се две бронзови монети на Константин I и тримата императори Аркадий, Хонорий и Теодосий II.

От 254 до 343 метър по трасето на достигнатата дълбочина се наблюдава насип, формирал се през последните 40 години.

От 343 до 352 метър по трасето се разчисти голямо каменно струпване, получило се от извличането на камък в наши дни от източната крепостна стена на ранновизантийския град. До разградената крепостна стена достигнахме на дълбочина 2,25 м от съвременната повърхност, запазена в субструкция и с ширина 2 м. В западния ѝ профил се разграничи пласт от пожар.

В трасето между 430 и 443 метър са проучени основи на жилищни сгради. Зидовете са със спойка от кал. На места се достигна пласт от пожар с големи парчета отухлен кирпич. Откриха се 3 броя бронзови монети на императори Аркадий, Теодосий II и Юстиниан I, битова керамика, железен нож.

По трасето между 448 до 453 метър под съвременната асфалтовата настилка се достигна зид изграден от ломени камъни, споени с хоросан примесен със счукана червена тухла. Това наложи разширяване на сондажа с ширина до 2,40 м. Разкрита беше северната страна на южната привратна кула при западната порта на рановизантийския град. Зидовете са силно обрушени от полагането на телефонен кабел и изграждането на асфалтовия път през 1951 г.

Източно от рановизантийския град керамиката е антична и се датира в III-IV в. В укрепената част от рановизантийски град най-ранните находки датират от V-VI в., а най-късните от VIII-IX в.

№ 119. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН ГРАД ПОДОБЕКТ 02 *АНТИЧНА И КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ* В НАР *ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ*, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова – Войкова

През 2006 г. продължи проучването на подобект 02 *Антична и късноантична баня*, разположен на територията на античния Деултум (Обр. 1). Разкопките се проведоха от средата на юни до началото на месец ноември с известни прекъсвания.

И тази година продължи прецизирането на стратиграфията на обекта и изясняване на строителните периоди на сградите, както и устройството и периодите на функционална експлоатация на банята. Разширихме сондажа на север с площ от 250 кв. м и достигнахме дълбочина от 2,60 м, а на места до 4,15 м.

Препотвърди се, че през първата половина на V в. банята е опожарена, като все още нямаме достатъчно доказателствен материал да прецизираме датата.

По протежение на целия сондаж в по-голямата част от проучваните участъци беше достигнато до отоплителната инсталация. Тя в голяма степен е унищожена от разрушенията на банята. В тази част хипокаустът е изграден от глинени и зидани колонки, като преобладаващи са глинените колонки, поставени върху постамент от две тухли. Глинените колонки са с дължина 0,82 м и диаметър от 0,24 м, в средата на тялото с два срещуположни триъгълни отвора. Бипедалните тухли са с размери 0,72 x 0,72 x 0,08 м. Подът и стените са измазани с хидрофобен хоросан, примесен със ситно счукана тухла. Висящият под е изцяло разрушен, предполагаме, че е бил настлан с мозайка. В разрушенията се разкриха два фрагмента от хоросановата замазка на висящия под със сиви и бели тесери. В строителния насип и трошляк керамиката беше предимно строителна; откриха се тесери от мозайка, както и мраморни фрагменти от корнизи, мраморна стенна облицовка. Вероятно става въпрос за мраморен цокъл, над който мазилката е оцветена с червена боя.

В източната част на сондажа при проучването на хипокауста се разкри въздуховод, изграден от тухли с вградени хоризонтално глинени колонки. Предполагаме, че въздуховодът е свързан с префурниума – подобни архитектурни решения се наблюдават в градската банята на

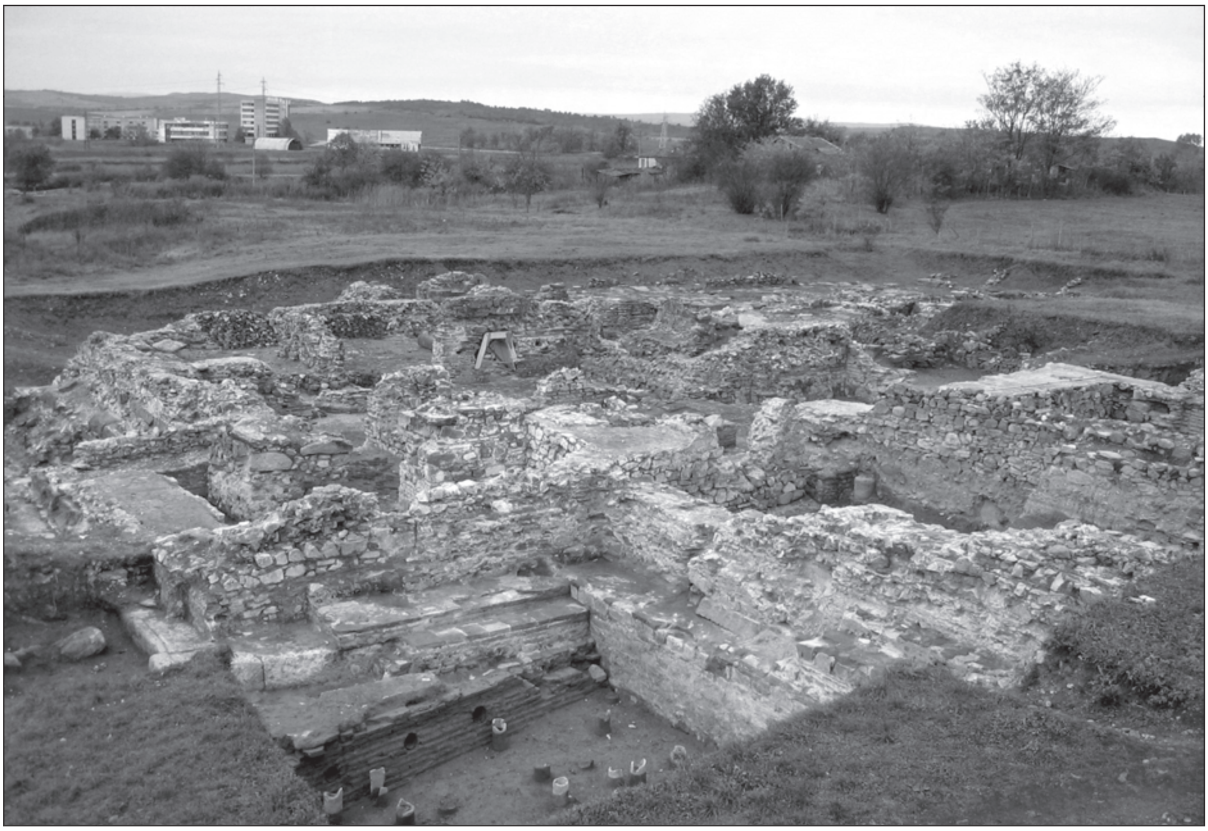

Обр. 1. Антична и къснонантична баня в НАР Деуртум – Дебелт

Corinthus (Korinthos) и Ulpia Traina Sarmizegetusa. Въздуховодът, както и отчасти хипокаустът, са послужили за основа на крепостната стена и бастиона към нея, изградени през втората половина на V в. Крепостната стена е изградена от големи каменни квадри, споени с хоросан, примесен със счукана тухла. Следвайки денивелацията на терена, по трасето на куртината са изградени отстъпи. В проучвания участък беше разкрит и отводнителен канал към крепостната стена.

През втората половина на V в. върху руините на банята се изграждат складови помещения, които са свързани с крепостната стена. В началото на управлението на Юстиниан I (627-638) пожар довежда до преустройства на складовите помещения. Най-добре регистрирахме културния пласт в западната част на сондажа и отчасти в централната. При изграждането на складовите помещения са използвани запазените части от старите стени на банята, преграждани са пространствата ѝ и се обособяват отделни помещения. Основите им са зидани на кал, а в суперструкция са зидани с кирпич. В складовите помещения разкрихме осем питоса in situ, амфори, луксозна и битова керамика, много лампи, инструменти, сечива, накити. Открит беше и един бронзов печат с гръцки надпис “МАРТИРИ” за подпечатване на хляб, оформен като сандал. Питосите са изпразнени преди пожара, в тях открихме предимно насип и фрагментирана строителна керамика.

Културният пласт от VI в. е запечатан от рухналата покривна конструкция в следствие на пожара. Пожарът е добре датиран от проучванията през последните три години с монети на Юстин II (565-578) и вероятно е следствие на славяно-аварските нашествия. Над пожара от края на VI – началото на VII в. се наблюдава нивелиране на нивата със строителен трошляк и изграждане на жилищни постройки с каменни основи, споени с кал, което продължава строителната традиция. Културният пласт в централната и западната част на сондажа е разнесен и в голямата си част унищожен от по-късни вкопавания за изграждане на полувкопани землянки в първата половина на IX в. В културния пласт преобладават фрагменти битова керамика, изработена на ръка и бавно колело, с врязан вълнообразен орнамент, стрели, фрагменти керамика от пастирски тип.

Източно от крепостната стена, пред бастиона, на дълбочина 12,45 м се откри монета на Лъв III.

През тази година подновихме проучването в сектор "Запад" на южното помещение № 1. Тук разкопки са извършени през 1988 г. от Ст. Дамянов. Изчерпахме културните пластове и достигнахме до материк. Стратиграфските наблюдения от достигнатото ниво през 1988 г. представят следните резултати:

След разчистването на насипа, създал се през годините, се проучи културен пласт, който се е формирал преди преграждането на помещението. В него не се откриха монети. Датираме го през II в. на база на откритата керамика: лампа с марка [ATI] METI и червенолакови паници. С този пласт се свързва и зидът в западната част на помещението, изграден от тухли, споени с бял хоросан, запазен в субструкция. Този зид е конструктивно свързан със северния зид, които е южна стена на едно от топлите помещения в банята (вероятно tepidarium) Под този пласт се проучи пласт от пръст, примесена с бучки бял хоросан, в която нямаше материали. След него следва пласт от насип чернозем – в него се откриха 5 фрагмента безлична керамика и едно дъно на чернофирнисов киликс от IV в. пр. Хр. При дълбочина от 9,20 (по Балтийската система) се достигна материк. Не успяхме да достигнем края на основите на източния и северен зидове. С проучването на това помещение все още не можем да дадем точна и прецизна датировка на изграждането на банята.

№ 120. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТИМУМ ДО ГР. КАВАРНА

Христо Кузов, Константин Друмев, Теодор Роков

Споменатият в Космографията на Анонимния автор от Равена град Тимум е локализиран преди няколко десетилетия от Г. Тончева (Тончева 1970, 91-92). Обектът е разположен на високия черноморски бряг, непосредствено над морето, на два километра западно от с. Българево, Каварненско. В югоизточния край на естествено оформената на това място крайбрежна тераса се намират останки от малко укрепление и по-голямо селище. Крепостта се намира между Бизоне и Тиризис. Теренните проучвания досега и отделни случайни находки, открити на това място, ни дават информация, че мястото е било обитавано от късножелязната епоха до края на VI – началото на VII в. (Торбатов 2002, 232–238). За крепостта се предполага, че е възникнала в края V – началото на VI в. (Торбатов 2002, 232–238).

Руините от вътрешната крепост се очертават на повърхността. Теренът представлява огромен каменен насип, получен при ограбването на камъка.

Бяха заложени три сондажа с размери 5 х 5 м, ориентирани по световните посоки. Целта беше със сондаж № 3 да попаднем в очертанията на вътрешната крепост, с № 1 – на нейния вход и с № 2 – в територията на селището. За съжаление, поради недостиг на работна ръка, успяхме да работим само в сондажи № 1 и 2.

Сондаж 1

Покрай южния профил на сондажа разкрихме външното лице на субструкцията на крепостната стена, ориентирана И-З. Разкритата лицева част от северната страна е зидана от грубо оформени каменни късове. Пълнежът на стената се състои от ломен камък. За спойка е използвано каменно брашно, примесено с малко количество керамични парченца. Запазен е банкетът на стената от нивелиращ ред парчета от долиуми и плочести камъни. Южното лице на стената е в южния профил на сондажа. Разкритата ѝ ширина е 1,5 м. От суперструкцията на южното лице е запазен един ред каменни блокчета, от които личат задните им страни. Спойката им е от бял некачествен хоросан. Този хоросан поставя въпроса дали куртината не е била възстановена през определен период от средновековието. Стената стъпва върху материкова скала, която е изсечена, за да се подравни. Под крепостната стена е разположен заравнен, много тънък културен пласт,

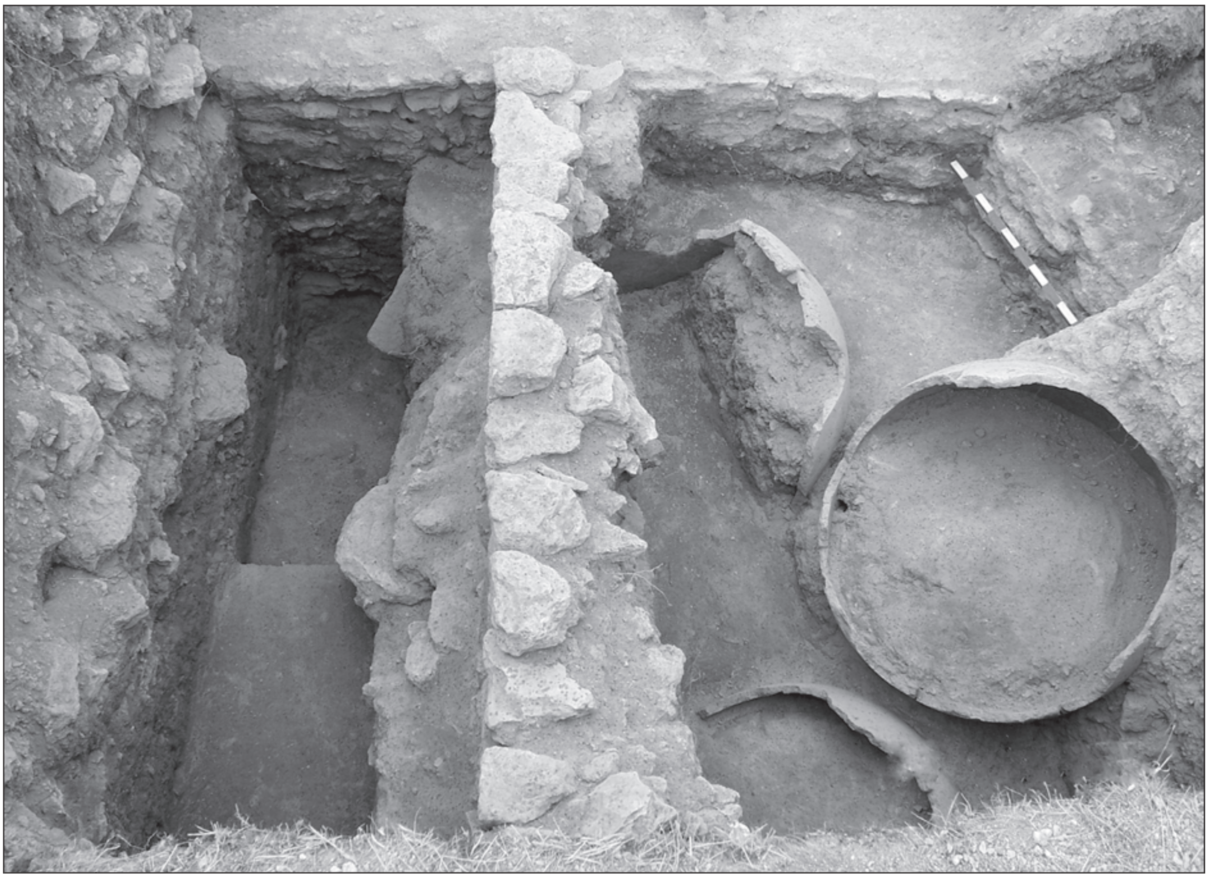

Обр. 1. Сондаж № 1

примесен с въгленчета. Най-вероятно той е от селище, предхождащо крепостта. В западната страна на сондажа се разкри субструкцията от стена на кула, ситуирана под тъп ъгъл спрямо крепостната стена и конструктивно свързана с нея. Тя продължава косо в западния профил на сондажа и вероятно е част от кула с трапецовидна форма, каквито има на крепостта Акре. Градежът и на двете стени е идентичен.

Перпендикулярно на крепостната стена се разкри еднолицев зид от камъни с калова спойка. Той е ориентиран С-Ю и е свързан на фуга с нея. Зидът е запазен в един участък до петия си ред и е с ширина 0,30 м. Този градеж е характерен за полувкопаните средновековни помещения (Бобчева 1976, 122–130; Джингов 1989, 29, 30, 39). Крепостната стена е била преизползвана за едната страна на помещението. Обработените лица на камъните са от вътрешната страна на зида. Средновековното помещение е вкопано в каменен трошляк от руините на крепостната стена.

Пред северното лице на крепостната стена и западно от средновековния зид се разкриха три долиума, запазени от рамената надолу (Обр. 1). Около тях имаше отчупени парчета с печати – розета. Долиуми със същите такива печати са известни и от Чиракман. Единият от трите долиума е по-тънкостен и е изработен от по-различна глина, в сравнение с другите два. Този долиум е вкопан по-надълбоко от останалите два. При оформянето на банкета на крепостната стена са използвани фрагменти от тънкостенни долиуми. Единият от тях датира от преди крепостта, а другите два са синхронни с нея. През ранновизантийския период в тази територия е характерно да се закопават долиуми покрай външната страна на крепостните стени. Два от долиумите са застъпени от средновековния градеж.

Сондаж 2

В този сондаж се разкри продължението на средновековния зид регистриран в сондаж 1. Той е запазен на височина до втория ред. Общата му дължина е около 13 м, след което образува ъгъл със стена, която продължава в източния профил на сондажа. В южния профил се разкри

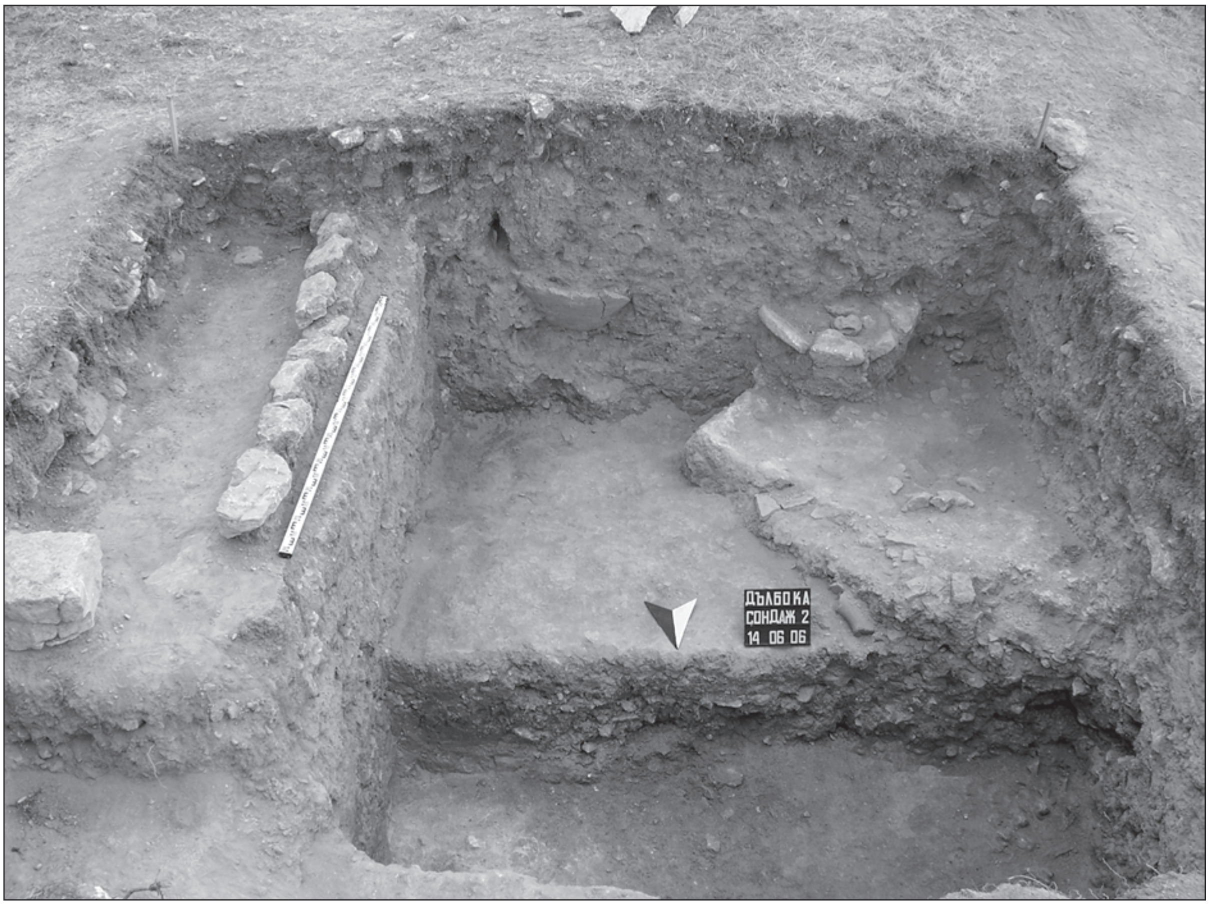

Обр. 2. Сондаж № 2

част от стената на долиум, който е със същите характеристики като двата долиума, синхронни на крепостта (Обр. 2). В югозападния ъгъл на сондажа се оформи подово ниво, на височината на дъното на долиума. От стратиграфска гледна точка то е по-ранно от долиума и крепостта. Малко вероятно е, когато куртината е изпълнявала своите функции, на няколко метра пред нея да има постройка.

В сондаж 2 е разкрит само североизточния ъгъл на помещението. Основата на пода е от ломени каменни късове, заляти с разтвор от каменно брашно. Отгоре той също е загладен със замазка от каменно брашно. В основата на пода разкрихме керамични фрагменти, които на вид са от долиум, като по-ранния в сондаж 1.

При разграбването в миналото на каменния материал от крепостта от местното население, и наличието на няколкото строителни периода в древността, стратиграфията на културните пластове на мястото на сондажите е нарушена (Обр. 3). Ситуацията в двата сондажа е еднаква. Преобладава късноантичната керамика, но бяха открити и керамични фрагменти от периода X-XIV в. Направеното преди време от Л. Бобчева предположение, че мястото е било населено през IX-X в. се потвърждава от откритите фрагменти от средновековна керамика (Бобчева 1982, 101).

Благодарение на сондажните проучвания се установи съществуването на старобългарско селище сред руините на крайбрежната ранновизантийска крепост. Подобна е археологическата ситуация и при съседните крепости Дионисополис (Димитров 1988, 71, 74-77), Бизоне (Мирчев, Тончева, Димитров 1962, 26-27, 56-107) и Тиризис (Джингов 1989, 29, 30, 39).

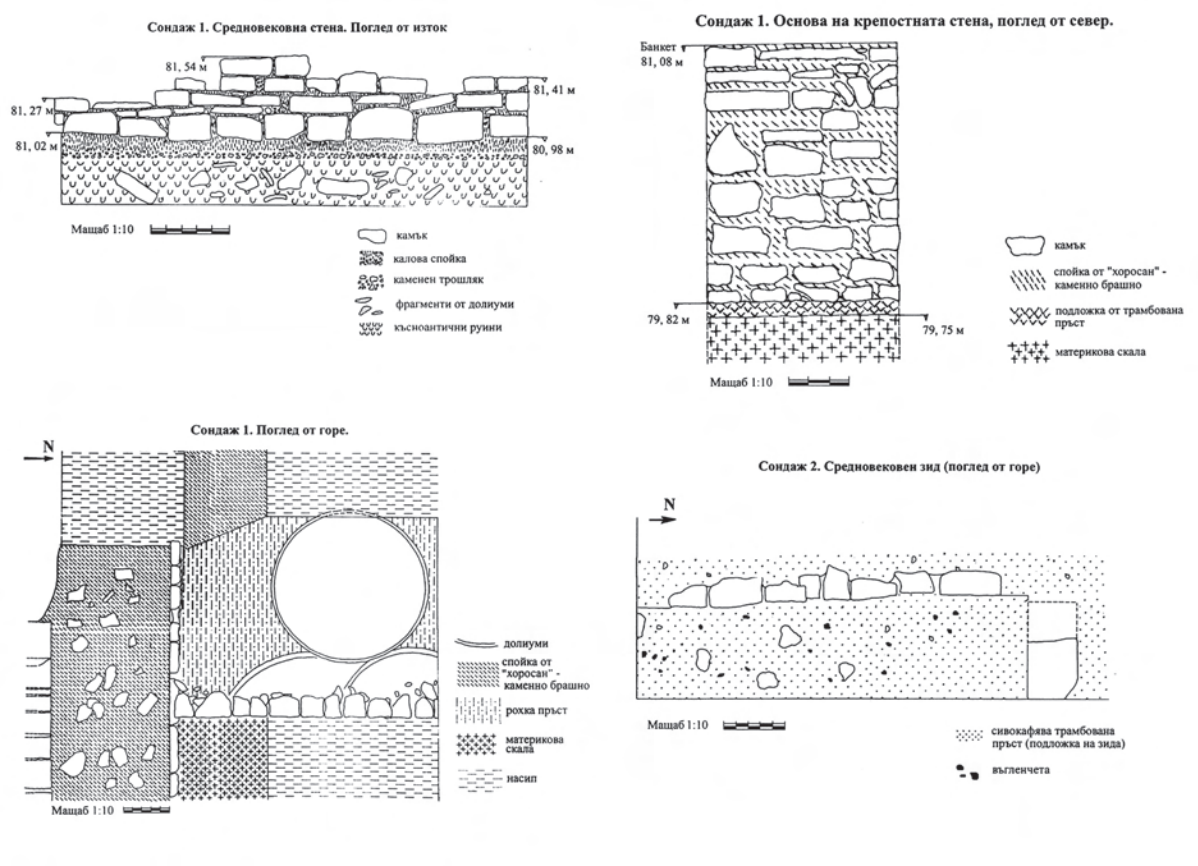
Сондаж 1. Средновековна стена. Поглед от изток
81, 54 м
81, 41 м
81, 27 м
81, 02 м
80, 98 м
Мащаб 1:10
камък
калова спойка
каменен трошляк
фрагменти от долиуми
късноантични руини
Сондаж 1. Основа на крепостната стена, поглед от север.
Банкет
81, 08 м
79, 82 м
79, 75 м
Мащаб 1:10
камък
спойка от "хоросан" - каменно брашно
подложка от трамбована пръст
материкова скала
Сондаж 1. Поглед от горе.
N
Мащаб 1:10
долиуми
спойка от "хоросан" - каменно брашно
рохка пръст
материкова скала
насип
Сондаж 2. Средновековен зид (поглед от горе)
N
Мащаб 1:10
сивокафява трамбована пръст (подложка на зида)
въгленчета

Обр. 3. Археологическа ситуация в сондажи № 1 и 2

Литература:

Бобчева 1982: Л. Бобчева. Ранносредновековни български селища и некрополи по южнодобруджанския черноморски бряг. – В: Средновековна България и Черноморието. Варна, 1982, 99-108.

Бобчева 1976: Л. Бобчева. Жилищни и стопански сгради в средновековното селище при с. Топола, Толбухенски окръг. – Известия на Народния музей-Варна 12 (27), 1976, 122-130.

Димитров 1988: М. Димитров. Приноси към историята на град Балчик. – Добруджа, 5, 1988, 71-85.

Джингов 1989: Г. Джингов. Тиризис – Акре – Калиакра. София, 1989.

Мирчев, Тончева, Димитров 1962: М. Мирчев, Г. Тончева, Д. Димитров. Бизоне –Карвуна. – Известия на варненското археологическо дружество, 13, 1962, 17-107.

Тончева 1970: Г. Тончева. Къде са се намирали градовете Тимогеция и Тимум. – Исторически преглед, 26, 6, 1970, 91-92.

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителната система на провинция Скития (края на III-IVв). Велико Търново, 2002.

№ 121. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКАТА ГРАДИНА – ВАРНА КЪМ БИОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” ПРЕЗ 2006 Г.

Христо Кузов, Теодор Роков

Целта на разкопките е да се експонира in situ късноантична гробница на територията на Ботаническата градина, като се разкрие фасадата с входа ѝ. Заложихме квадрат и половина, с размери 5 (И-З) х 7,5 м (С-Ю), пред западната фасада. Върху гробницата няма оформена могила, а изцяло е била вкопана в земята. Тя е с правоъгълен план и полуцилиндричен свод с *пети*.

Ориентирана е почти И-З (Обр. 1). Сводът ѝ е пробит от иманяри. Подът на гробницата е покрит с хоросанова замазка, положена върху пласт чакъл. Липсват останки от скелети и гробен инвентар. Стените са от грубо обработени камъни на хоросанова спойка. Фугите са измазани и очертани с две вдлъбнати успоредни линии. Фината хоросанова мазилка е бяла, примесена с пясък. Основата на тази мазилка е от хоросан, примесен с парченца керамика. Сводът е изграден от камъни и тухли. Тухлите са с размери 0,31 х 0,31 х 0,05 м. Дебелината на свода отговаря на дължината на една тухла. Входът от запад е затворен с каменен капак (балчишки камък).

Отворът е оформен от четири дялани каменни блока, като долният образува праг (Обр. 2). От външната страна на капака, в издълбана дупка, чрез наливане на разтопено олово, е захвана-

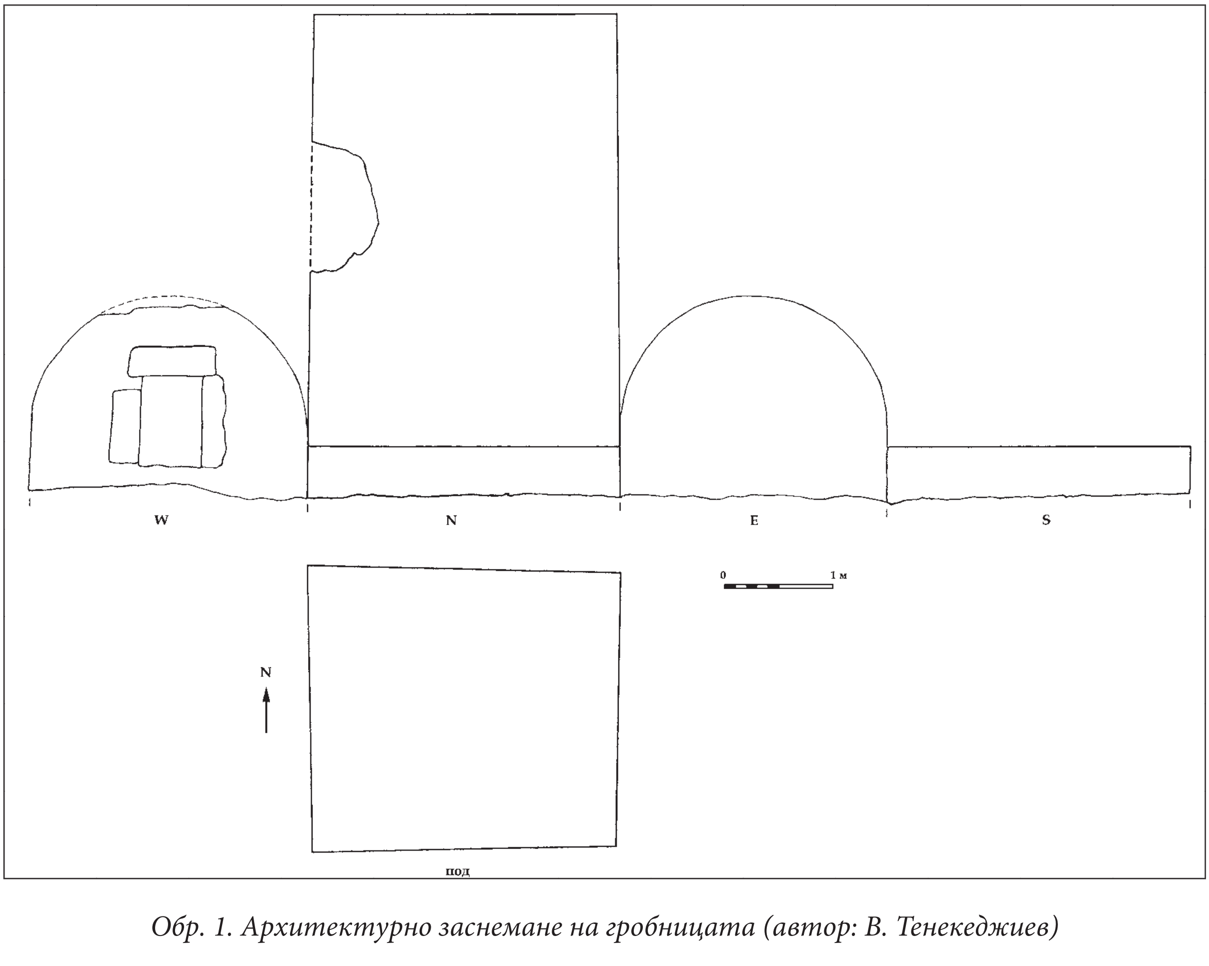

Обр. 1. Архитектурно заснемане на гробницата (автор: В. Тенекеджиев)

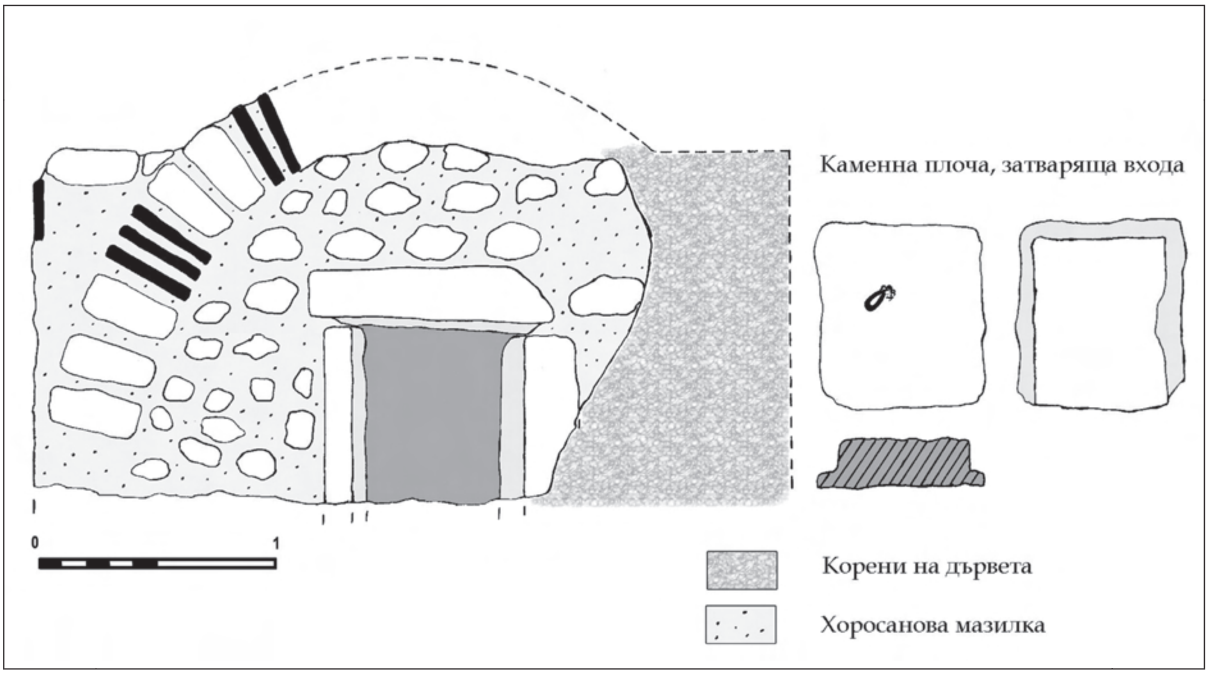

Обр. 2. Западна фасада на гробницата (автор: В. Тенекеджиев)

та желязна халка. С такава халка е бил снабден капакът на сводеста гробница край Плевен (Филов 1910, 159). Вероятно гробницата е фамилна и преизползвана за повече от едно погребение. Вътрешните размери на гробницата са: дължина 2,70 м; ширина 2,40 м; височина до зенита на свода 1,85 м. Отворът на входа е с размери 0,85 x 0,55 м. През 1947 г. в околността е открита подобна гробница, с две стъпала отпред и врязана рисунка на конник отвътре (Мирчев 1958, 582, обр. 15), но в момента липсва информация за локализацията и съдбата на тази гробница.

В близост до западния профил на изкопа, на дълбочина 1,65 м от нивото на съвременния терен, се откроиха две полуцели тегули с размери: дължина 0,60 м, запазена ширина 0,32 м и дължина 0, 60 м, подредени като едноскатен покрив. Под тях разкрихме детски скелет (Обр. 3). Височината му е 0,72 м. Скелетът е в анатомичен порядък, ориентиран с глава на запад и крака на изток. Дланите на ръцете му са разположени в областта на таза. В устата му има шестнадесет млечни зъба. Не се откроява оформена гроб-

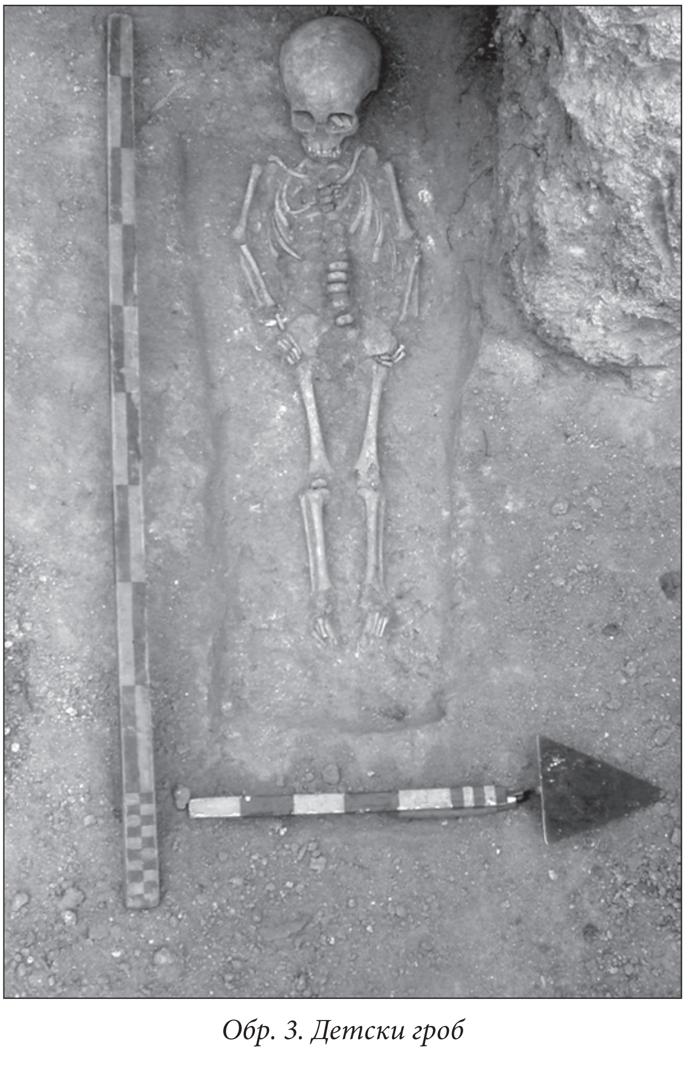

Обр. 3. Детски гроб

на яма. Находки няма. Гробът е раннохристиянски, разположен на 5 м западно от входа на гробницата.

В миналото, при изкопни работи по различно време, са разкрити в близост още няколко гроба, които също могат да се определят като раннохристиянски. Вероятно и гробницата е от раннохристиянската епоха, както некропола, в който се намира. Находките от съществуващите наблизо останки от жилищни сгради ни подсказват, че районът е бил гъсто населен през тази епоха.

Подобни късноантични гробници са разкрити при Дуросторум, но някои от тях имат различна ориентация (Доневски, Милошевич 2002, 42, табл. II_6). Представената тук гробница по план спада към така наречените еднокамерни гробници (Овчаров 1977, 20, обр. 1а; Овчаров, Ваклинова 1978, 17-18), без предверие, коридор или стълбище.

Литература:

Доневски, Милошевич 2002: П. Доневски, Г. Милошевич. Късноантични гробници от Силистра (Дуросторум). – Добруджа, 20, 2002, 41-54.

Мирчев 1958: М. Мирчев. Паметници на гробната архитектура в Одесос и неговата околност. – В: Изследвания в чест на академик Димитър Дечев. София, 1958, 569-582.

Овчаров, Ваклинова 1978: Д. Овчаров, М. Ваклинова. Ранновизантийски паметници от България IV-VII век. София, 1978.

Овчаров 1977: Д. Овчаров. Архитектура и декорация на старохристиянските гробници в нашите земи. – Археология, 4, 1977, 20-29.

Филов 1910: Сводеста гробница при Плевен. – Известия на Българското археологическо дружество, 1, 1910, 159-161.

№ 122. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. БОЖУРЕЦ, ОБЩИНА КАВАРНА, ПРЕЗ 2006 г.

Игор Лазаренко, Елина Мирчева, Добри Добрев

Село Божурец е разположено в западния край на Чиракманското плато. На изток от селото има вал, който пресича платото по цялата му ширина, както и елинистически некропол с вкопани и подмогилни гробове (Салкин 1989, 9-12; Theodossiev 1994, 109-122; Лазаренко 2006, 223-224).

Могилата има диаметър 25 м и височина около 2 м. През 2006 г. тя беше частично проучена. Могилният насип е от кафява пръст и различни по размер камъни. В периферията на южната половина на насипа, където не е имало човешка намеса в ново време, беше разчистена крепида от добре подредени необработени камъни с различен размер. Вероятно тя е опасвала основата на цялата могила, но в северната част е била унищожена при изхвърлянето на пръстта.

При проучването в северната и централната част на могилата, не беше разкрито никакво съоръжение. В основата на могилния насип бяха открити разпръснати в пръстта керамични фрагменти, части от горели кости и дребни въгленчета. Ситуацията обаче не позволява категорично да се твърди, че това са следи от погребален ритуал.

В югоизточната периферна част на могилата беше намерена бронзова монета на Филип II (359-336). Най-вероятно монетата е била загубена след като могилата вече е била натрупана. В този случай може да се приеме, че преди края на IV в. пр. Хр. тя вече е била част от местния пейзаж.

В хода на разкопките се оказа, че могилата е била използвана като място за погребение през средновековието. В северозападната най-висока част на насипа бяха разкрити три човешки скелета – два на мъже и един на жена, скелет на куче, череп и копита на кон. По реда на разкриването им гробовете бяха номерирани като вторичен гроб 1, 2 и 3. Покойниците са били положени с главите на запад. Начинът, по който са положени и приблизително еднаквата дълбочина, на която се разкриха скелетите (0,40-1,00 м), показва, че те са били заровени заедно или в кратък интервал от време. При разчистването на костите не можа да се установи първоначалната форма на гробните ями, тъй като само около единия скелет имаше частично очертаване на гроба с камъни. Може да се допусне, че близко разположените погребения са извършени в един общ гроб, приличащ на траншея. Възможно е върху гробовете да е имало някакво каменно покритие, тъй като в централната част на могилата, където бяха разкрити два от трите човешки скелета имаше наредени по-големи плочести камъни.

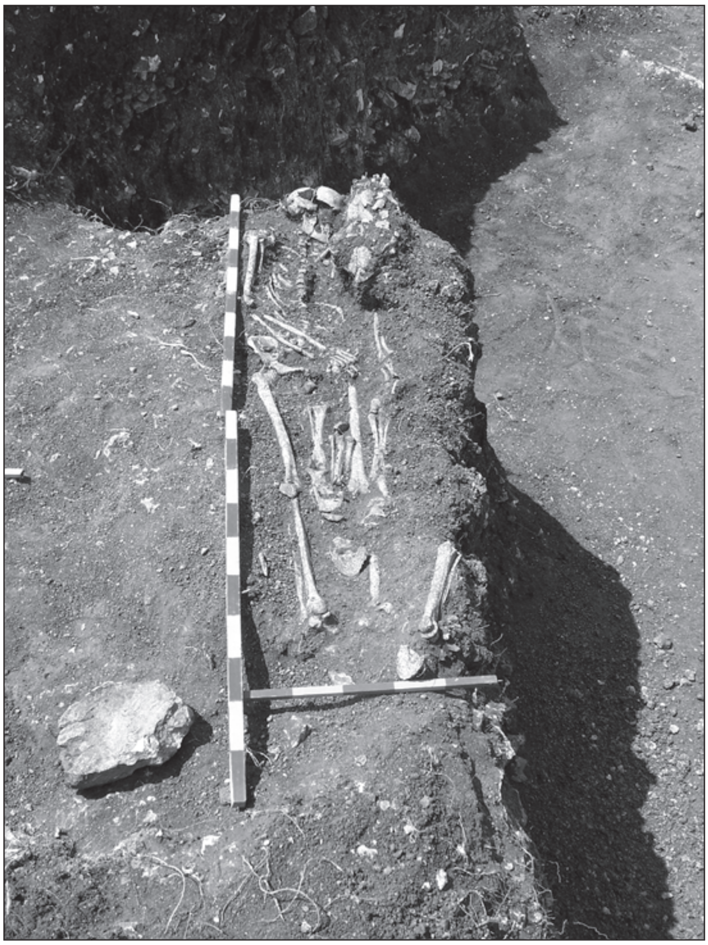
Обр. 1. Археологически проучвания на могила при с. Божурец – гроб № 1

В квадрат 8, на около 0,50 м от съвременното ниво на билото на могилата, попаднахме на вторичен гроб 1. В него е бил погребан човек заедно с конско чучело (конска кожа с главата и копитата, която е напълнена с трева). След разчистването се оказа, че скелетът е на мъж, положен по гръб, с глава ориентирана на запад. Запазената дължина на останките е 1,66 м. Черепът е обърнат на лявата си страна към черепа на коня. Лявата ръка е опъната до тялото, а дясната е присвита в лакътя и положена върху таза (Обр. 1). Между бедрената кост и лявата ръка беше открит силно корозирал фрагмент от железен предмет, а в тазовата област – правоъгълна бронзова апликация (Обр. 2). Между краката се намери желязна халка (Обр. 2).

Конското чучело е било положено вляво от човека. Главата на животното е отрязана от основата (няма шийни прешлени), а копитата – от коленните стави. Главата на коня е поставена непосредствено до главата на човека. Муцуната е на запад. В устата на коня е останала желязна юзда с цяло зъбало (Обр. 2). Предните копита са между краката на мъжа, а задните са вляво от левия му крак.

На границата между квадрати 7 и 8, на дълбочина 0,40 м от съвременното ниво на най-високата част на могилата, открихме останки на куче. Скелетът се разкри на около 1 м югоизточно от човешкия и този на коня. Запазената дължина на скелета е 0,87 м. Главата му е на запад, но муцуната е обърната на юг.

В квадрати 7 и 12, на 1,01 м от съвременното ниво на билната част на могилата, се разкри вторичен гроб 2. Скелетът е на мъж, положен по корем, с глава ориентирана на запад (Обр. 3). Запазената дължина на останките е 1,37 м. Черепът е обърнат на север. Дясната ръка е свита под брадата, а от лявата повечето кости липсват. Краката са изпънати и кръстосани. Те влизат под вторичен гроб 3. Останките са разбъркани и в много лошо състояние – липсва лявото ходило, от дясното бяха намерени само отделни костици. Един по-голям камък лежи върху лявата ръка и гръдния кош. Може да се предполага, че е поставен целенасочено, като ритуален начин за задържане на духа на покойника в гроба.

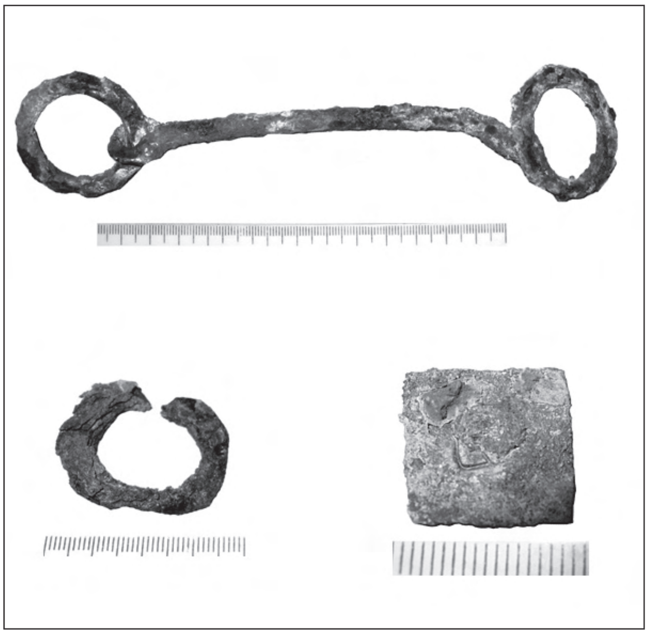

Обр. 2. Предмети от гроб № 1

В квадрат 12, на 0,70 м от съвременното ниво на билната част на могилата, се разкри вторичен гроб 3. Запазената дължина на скелета е 1,52 м. Останките са на жена, положена по гръб, с глава ориентирана на запад. Гръбнакът е сгърчен. Ръцете са свити в лактите и са пред гърдите. Китките са отсечени. Краката са изпънати. Ходилата липсват (Обр. 3).

Останките са разположени в оградено от камъни пространство. При краката, откъм изток, са поставени хоризонтално и вертикално две плочи. Дължината на гроба е 1,60 м.

Въпреки оскъдния погребален инвентар, който беше открит само във вторичен гроб 1, няма съмнение, че в могилата са погребани представители на степен народ, които не са били християни. От територията на днешна България са известни няколко гроба на мъже, погребани заедно с части от коне и метални предмети – саби, стремена и др. Те се датират в периода XI-XII в. и се свързват с късни номади – печенеги, узи и кумани (Въжарова 1981, 31, 55; Борисов, Шейлева 2000, 248).

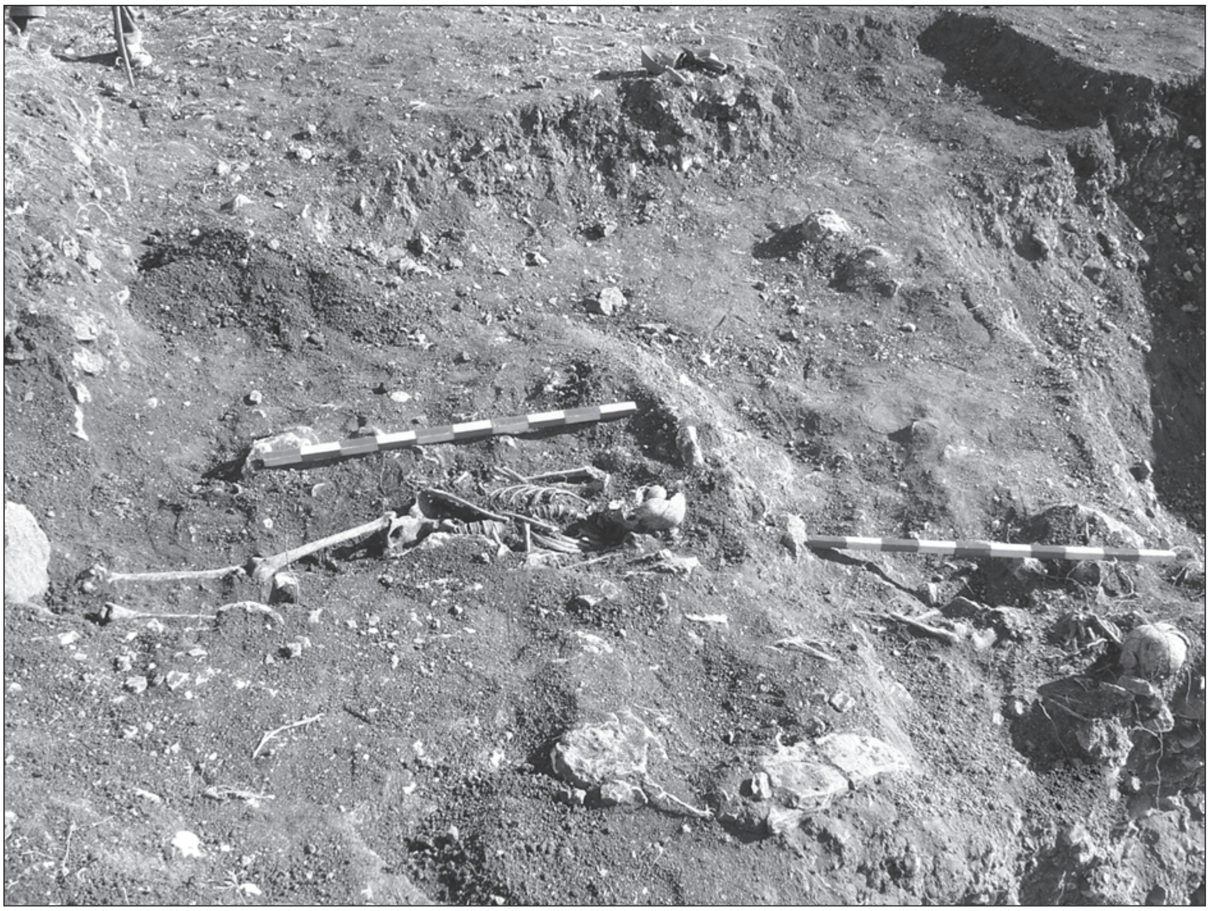

Обр. 3. Гробове №2 и № 3

Юздата от вторичен гроб 1 е с цяло зъбало. За юздите от този тип С. Плетньова е категорична, че са използвани от печенегите, които са обитавали територията от река Волга до реките Прут и Дунав през X-XI в. (Плетнева 1958, 164). Погребалните практики на печенегите са включвали погребение в могила, често пъти вече съществуваща, полагане в гроба на конско чучело и членовредителство спрямо покойниците, за да не могат да вредят на живите (Плетнева 1958, 153-155; Дончева-Петкова 2005, 50).

Поради това сме на мнение, че вторичните гробове в проучваната могила най-вероятно са на печенеги. Печенегите се появяват на юг от р. Дунав още през X в., но масовото им навлизане и заселване в днешна Добруджа става през втората четвърт на XI в. Според нас именно през втората четвърт на XI в. е било извършено погребението или погребенията.

Литература:

Борисов, Шейлева 2000: Б. Борисов, Г. Шейлева. Археологически данни за късни номади на юг от Балкана. – В: Плиска–Преслав, 8, 2000, 247-251.

Въжарова 1981: Ж. Въжарова. Славяни и номади на територията на днешните български земи от края на VI-XII в. – В: Плиска–Преслав, 3, 1981, 34-59.

Дончева-Петкова 2005: Л. Дончева-Петкова. Одърци, 2. Некрополи от XI в. София, 2005.

Лазаренко 2006: И. Лазаренко. Спасителни разкопки на подмогилно гробно съоръжение от елинистическия некропол при с. Божурец, Община Каварна. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 223-224.

Плетнева 1958: С. Плетнева. Печенеги, торки и половцы в Южнорусских степях. – В: Материалы и исследования по археологии СССР, 62. Труды Волго-Донской археологической экспедиции, 1. Москва – Ленинград, 1958, 151-226.

Салкин 1989: А. Салкин. Два тракийски гроба от околностите на Бизоне. – Известия на Народния музей-Варна, 25(40), 1989, 9-12.

Theodossiev 1994: N. Theodossiev. Thracian Tumulus near the Town of Kavarna. – Helis, 3, 1994, 109-122.

№123. НАР КАБИЛЕ, СЕКТОР II, КВАРТАЛ 35 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ)

Ивайло Лозанов, Стефан Бакърджиев

През настоящия сезон бяха проведени сондажни проучвания до югоизточния ъгъл на късноримския кастел, включващи площи пред лицето на източната крепостна стена, както и част от укрепеното пространство във вътрешността. Изследването трябваше да предостави по-надеждни наблюдения върху стратиграфията на културните пластове в тази част на кастела, както и да даде по-убедителни данни за хронологията на крепостните съоръжения.

В квадрати 76/77 и 86/87 (Обр. 1-2) бе разкрита крепостната куртина, състояща се от суперструкция, градена в емплектон – пълнеж от ломени камъни и бял хоросан, на места с фрагменти строителна керамика, и лицев градеж от дялани малки блокчета с неправилна форма (*opus incertum*). Субструкцията бе наблюдавана частично пред куртината в кв. 87. Няма следи от банкет, само леко изпъкнала ивица хоросан отделя надземния градеж от основите, които са изпълнени в блокаж (ломени камъни и бял хоросан). В по-голямата си част разкритото външно лице е обрушено и не позволява прецизното установяване на дебелината на зида – запазените участъци са с дебелина 2,05 – 2,20 м. В кв. 77 бе регистрирано допълнително нарушение – яма за вадене на камъни от куртината. Общата характеристика на градежа се вписва в строителните практи-

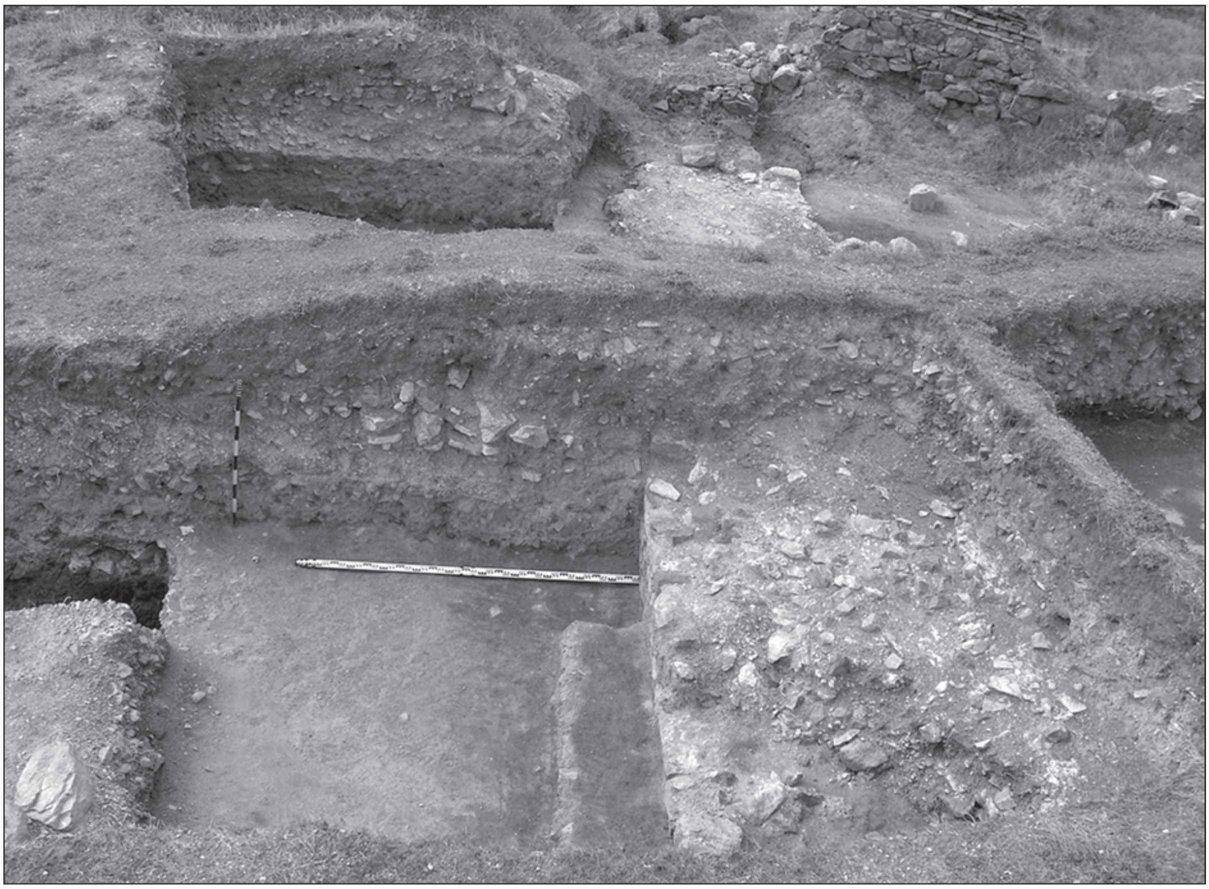

Обр.1. Сектор II, квартал 35, кв. 77, 78, 87, 88. Източната крепостна стена на Каблие – поглед от север

ки от времето на Тетрархията и Константин Велики, използвани при строежа на фортификационните съоръжения по Долен Дунав (Торбатов 2002, passim) и други области на Империята (Johnson 1983, 31–38) Въпреки незадоволителното състояние на разкрития градеж, стратиграфията в проучвания сектор като цяло е съхранена. Установено бе външното ходово ниво при първоначалния етап на построяване и използване на крепостната стена, като са запазени до 5-6 реда от външното лице на височина 0,70 – 0,80 м. Първоначалното ниво е маркирано от дебел пласт хоросан и трошляк (дебелина 0,10 – 0,20 м), най-отчетливо изразен пред лицето на стената в кв. 77. Синхронното ниво в кв. 87 е направено с повече вбити фрагменти строителна керамика, дребни камъни и значително по-малко количество хоросан. Стратиграфският профил-юг в кв. 77/78 показа, че над първоначалното ниво се разполагат още четири ходови нива, образувани от постепенното повдигане и изравняване на терена пред лицето на куртината (Обр. 1-2). Нивата могат да се проследят на около 7,20 м източно от лицето. Те се маркират от фрагменти натрошена строителна керамика и дребни камъни, като всяко ниво е разделено от останалите от пласт сива трамбована пръст. Последното ниво е съставено от по-едри късове строителна керамика и сива трамбована пръст. Непосредствено над него лежат деструкциите от стената, образуващи плътен слой от камъни, хоросан и фрагменти строителна керамика, проследим до около 2,40 м. от външното лице на стената.

От направените наблюдения става ясно, че четирите външни ходови нива са свързани с непродължителен период на използване след изграждането на крепостната стена. Деструкциите върху тях са изпълнени с фрагментирана строителна керамика, главно тухли, и още по-силно натрошена битова керамика. От прегледа на поддаващите се на възстановка форми се вижда, че присъства разнообразен в хронологическо и типологическо отношение комплекс – червено-

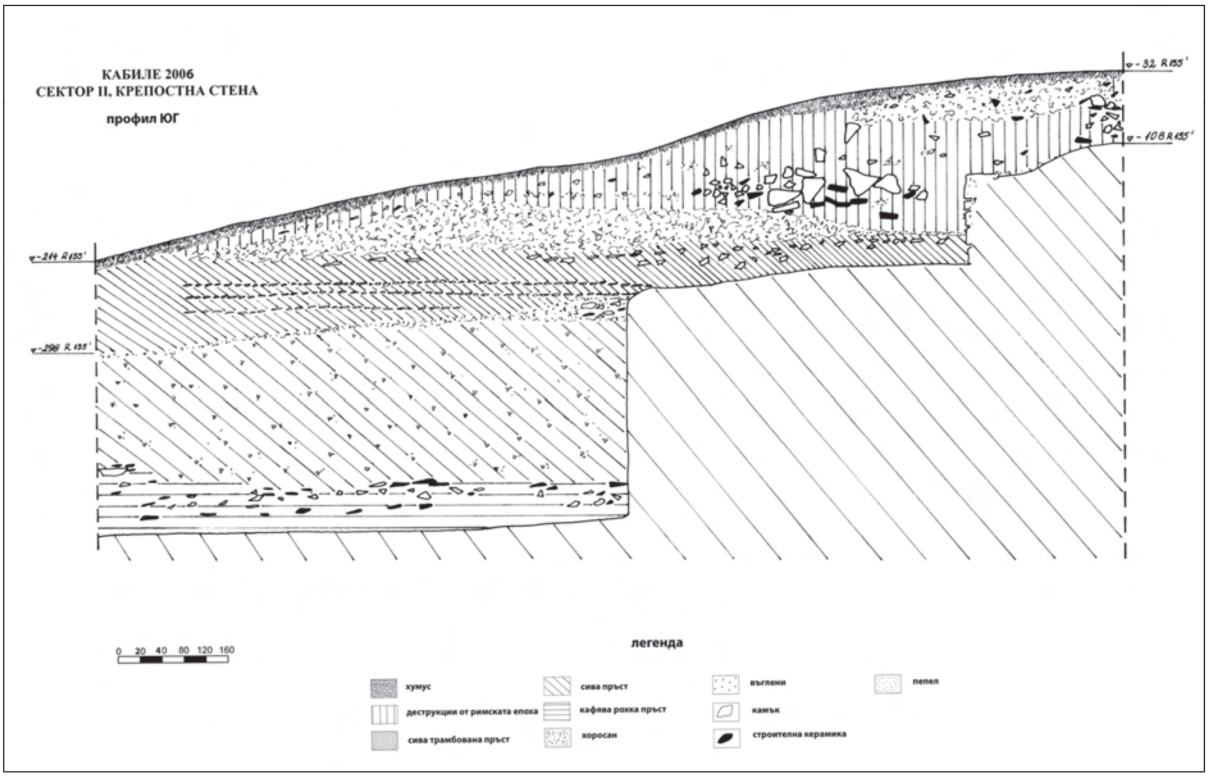

Обр. 2. Кв. 77, 78 – южен профил

лакова паница с цилиндрично конично тяло (Обр. 3,5) (II–III в. по Кабакчиева 1983, 5, тип 7), червенолакова паница с полусферично тяло и набразден перваз (Обр. 3,8) (IV–V в. по Кузманов 1985, 44, 86), гърнета с извит навътре устиен ръб (Обр. 3,4) (VI в. по Кузманов 1985, 89, Г.2,8) и др. Особено внимание трябва да се отдели на два фрагмента от т. нар. „излъскана керамика" (Обр. 3,10, 11), датиращи най-общо от периода IV–VI в. (Вагалински 2002, 153, А 18) Пак от контекста на деструкциите в кв. 77 произхождат няколко бронзови монети, от които са определени: на Галерия Валерия (305–311), (Обр. 3,12) на Константин Велики (306–337). В кв. 78 на дълбочина приблизително между първото и второто ходови нива е открита монета на Юлиан Цезар (355–360). Анализът на керамиката и монетния материал показва, че сред рушевините е попаднал разновременен материал, докато единственият сигурно стратифициран датиращ елемент е монетата на Юлиан Цезар, която бележи един от етапите на преправки на ходовите нива, и може да служи като *terminus ante quem* за изграждането на първото ходово ниво, респективно крепостната стена и *terminus post quem* за полагането на второто ходово ниво. Допълнителен аргумент за издигането на фортификационното съоръжение преди 50-те години на IV в. е откритата в кв. 86 бронзова монета на император Лициний (308-324), (Обр. 3,13), която стратиграфски трябва да се свърже с първия етап от градежа на стената. В подкрепа на евентуално датиране в началото на IV в. може да се посочи надписът, преупотребен в прага на едно от помещенията на термите в кастела, където се споменава мащабно (вероятно строително) мероприятие в Кабиле между 305–311 г. (Велков 1991, 20–21, № 10 б).

Разчитането на стратиграфската ситуация под първото ходово ниво показва наличието на пласт от сива пръст с въглени и пепел с дебелина 1,20 – 1,30 м. В него се откриват фрагменти от римска (II-III в.) и къснoримска (IV в.) керамика, сред които основно форми на червенолакови паници (Обр. 3,2-3) и дълбоки купи, украсени с прави и коси насечки. Трябва да се отбележи костен предмет с врязана и ажурна украса – вероятно декоративен елемент към ножница (Обр. 3,1). В същия пласт е открита и силно корозирала монета от елинистическата епоха. Елинистически материали от този контекст се откриват и на юг в квадрат 86 – глинена пирамидална тежест

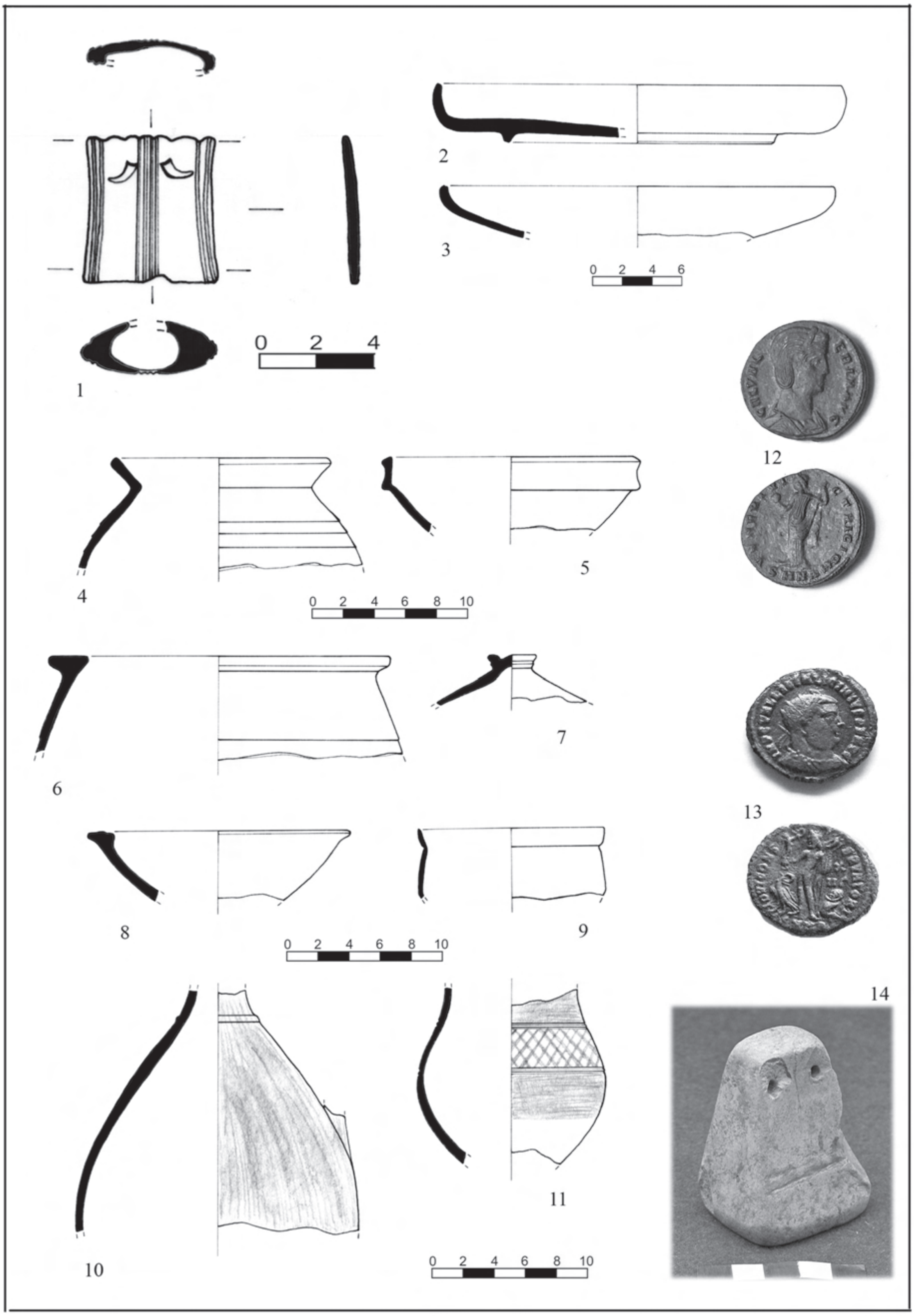
1
0 2 4
2
3
0 2 4 6
4
5
0 2 4 6 8 10
6
7
8
9
0 2 4 6 8 10
10
11
0 2 4 6 8 10
12
13
14

Обр. 3. Материали от различните нива пред лицето на куртината за стан с лицеви антропоморфизирани очертания (Обр. 3,14). Проучването по на изток в кв. 79 предстои да изясни дали този пласт представлява хомогенен насип, докаран преди строежа на крепостната стена за подравняване на терена, или е заварен пласт от деструкции с материали от елинистическата и императорската епохи. За непокътнати рушевини от епохата на елинизма говори разкритото под сивия пласт ниво от фрагменти строителна керамика – основно керемиди – което бележи останките от голяма конструкция в този участък. Тъй като проучването в дълбочина в кв. 78 и 79 не можа да изчерпи този пласт, нито да установи по-точното му залягане върху терена, интерпретацията му би била ненавременна.

Като сигурни резултати от наблюденията в проучваната площ трябва да се откроят: 1) констатираната липса на реален пласт от римската императорска епоха (I–III в.); 2) невъзможността изграждането на крепостната стена да се свърже с известния от епиграфски паметници военен лагер в Кабиле; 3) отнасянето на фортификационните съоръжения към началото на IV в. Открит остава въпрсът за периода на функциониране на укрепленията по цялата източна страна на античния град, както и отношението на късноримската към по-ранната стена от елинистическата епоха.

Литература:

Вагалински 2002: Л. Вагалински. Излъскана керамика от I–началото на VII век южно от Долен Дунав (България). София, 2002.

Велков 1991: В. Велков. Надписи от Кабиле. – В: В. Велков (ред.). Кабиле, 2. София, 1991, 7–53.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на червенолаковите паници в Тракия (I–IV в.). – Археология 1983, 4, 1–12.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV–началото на VII в.). (Разкопки и проучвания 13). София, 1985.

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителната система на провинция Скития (края на III–VII в.). Велико Търново, 2002.

Johnson 1983: St. Johnson. Late Roman Fortifications. London, 1983.

№124 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ БАЛНЕОКОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) ПРЕЗ 2006 Г.

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Таку Тачихара

Термалният комплекс на римския и ранновизантийския град Диоклецианопол е разположен в централното ядро на града, при западната група минерални извори (Малинов, Маджаров 1974, 31-33). В тази част на античния град са съсредоточени най-представителните и монументални обществени сгради: римска обществена сграда (резиденция), амфитеатър, терми (Обр. 1).

Първите археологически проучвания на термите на Диоклецианопол датират от 1935 г. и са свързани с името на Димитър Цончев (Цончев 1937, 128-155; Маджаров 1993, 112-116). Цончев определя разкритата от него постройка като самостоятелна римска баня, която датира във втората половина на IV в. (Цончев 1937, 155-157).

Проведените през последното десетилетие изследвания на термите на Диоклецианопол показаха, че това което е открил Цончев не е самостоятелна баня, а част от голям балнеокомплекс, който заема площ от около 3,5 дка. (Обр. 2). Новите археологически разкопки са съсредоточени в разкриването на източната част на комплекса. До ниво подпочвени води са разчистени две помещения. Суперструкцията на зидовете на места е запазена до 4,00 м.

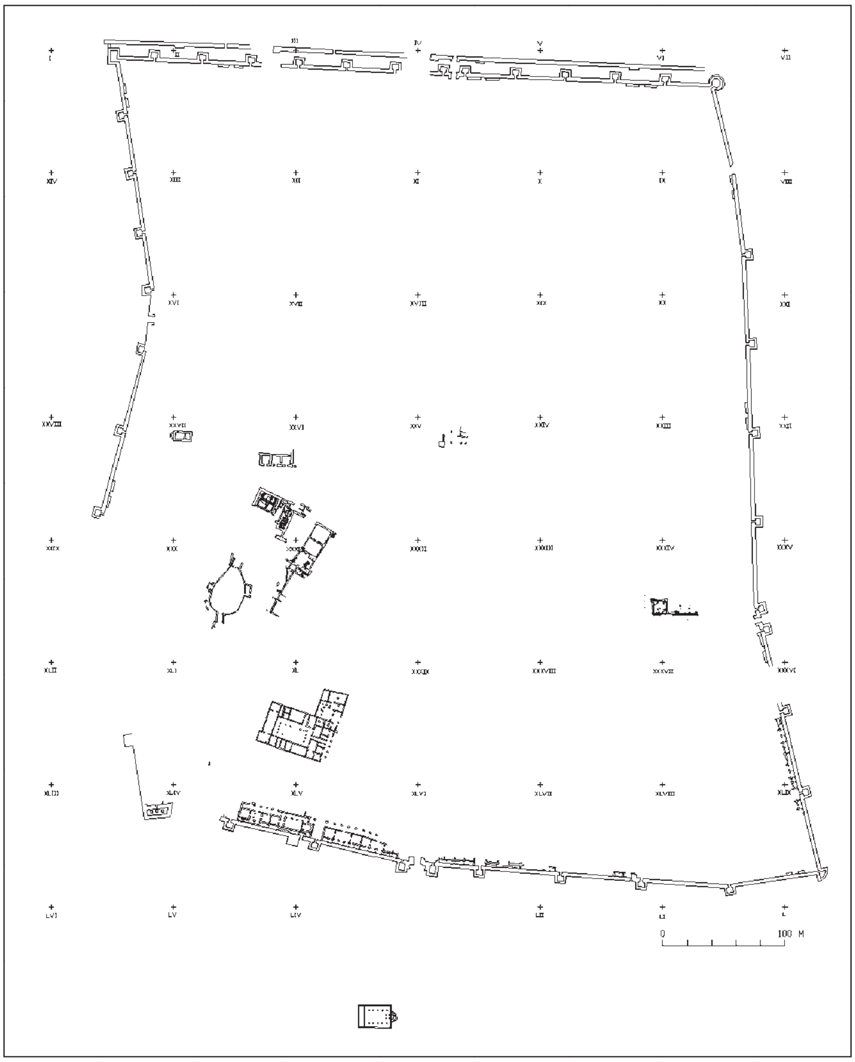

Обр. 1. План на Диоклецианопол

През 2006 г. Община Хисар чрез *Красива България* реализира проект за отводняване на банския комплекс на Диоклецианополис. Археологическите проучвания през годината основно бяха насочени по разкриване и документиране на новооткрити по трасето на отводнителната система археологически структури. В резултат на проучването беше установено, че термалният комплекс се развива в южна посока на около 40 м от разкритите досега зидове на римската баня.

На дълбочина 1,20 м под нивото на сегашния терен попаднахме на канал, който от вътрешната страна е силно опушен. Нивото на канала е на 1,70 м по-високо от нивото на отстъпа на основните зидове. Каналът е оформен не особено старателно от наредени камъни с различна големина. Покритието е също от камъни, замазани с кал.

При изкопа за полагането на дренажните съоръжения се попадна на система от масивни зидове, които очертават едно значително разширение на термалния комплекс в южна посока. Разширението има приблизителна площ в източната част около 2,5 дка. Новооткритите зидове са запазени в суперструкция до 1,7 м. Ширината на южния зид е 1,08 м, а на западния – 0,80 м. Тухлите в зидарията са с размери 35 х 35 х 5 см, фугата е с дебелина 5 см. Зидарията е изпълнена в техниката opus mixtum на четириредови тухлени пояси. Хоросанът е примесен с едро натрошени тухли. Височината от основата до първия тухлен пояс е 0,52 м. Разстоянието между първия и втория тухлен пояс е 0,45 м. В зидовете бяха открити три отвора, които преминават през цялата ширина на зида. По всяка вероятност това са вентилационни отвори на новооткритото помещение, чието предназначение е било свързано с ползването на минерална вода. Очертаха се две големи помещения и един коридор, които се развиват в източна посока. Входът към коридора е с ширина 2,45 м. По време на изкопните работи в основата на северното помещение, на дълбочина 3,10 м под съвременния терен се попадна на отточен канал. Страните на канала са изградени от камъни, а пода му е настлан с големи тухли. Посоката на канала е И-З. Вътрешната ширина на канала е 0,52 м, а външната – 1,10 м. При разчистването му намерихме няколко парчета желязна шлака. Сектор от друг канал открихме непосредствено пред южната фасада на основното помещение № 1 на термите. Този канал е широк 0,35 м. Вътрешността му е силно опушена. Каналът е много грижливо и стабилно направен. Отстрани е изграден от средни камъни, добре обмазани с хоросан, а дъното му е настлано с тухли. Със сигурност в случая сме попаднали на част от въздуховод на хипукауст.

По време на проучванията бяха открити малко археологически находки. Наред със строителните материали, сред развалините бяха намерени фрагменти от традиционна късноантична керамика, няколко бронзови монети, силно корозирали (най-общо от IV в.), мраморни парчета от стенна облицовка и един фрагмент от мраморна оброчна плочка на нимфите, вероятно използвана като строителен материал в термите.

Без съмнение новооткритите археологически структури са част от термалния комплекс на Диоклецианопол. На този етап от проучванията, поради масивните изкопи за прокарването на отводнителната система на термите, новооткритите зидове и съоръжения са само локализирани, документирани и разчистени, за да да не бъдат те разрушени. Тяхното цялостно разкриване както и достигането до подовите нива на термите ще се осъществи през 2007 г. Успоредно с археологическите разкопки ще се извършва и аварийна консервация на досега разкритите елементи от римския балнеокомплекс на Диоклецианопол.

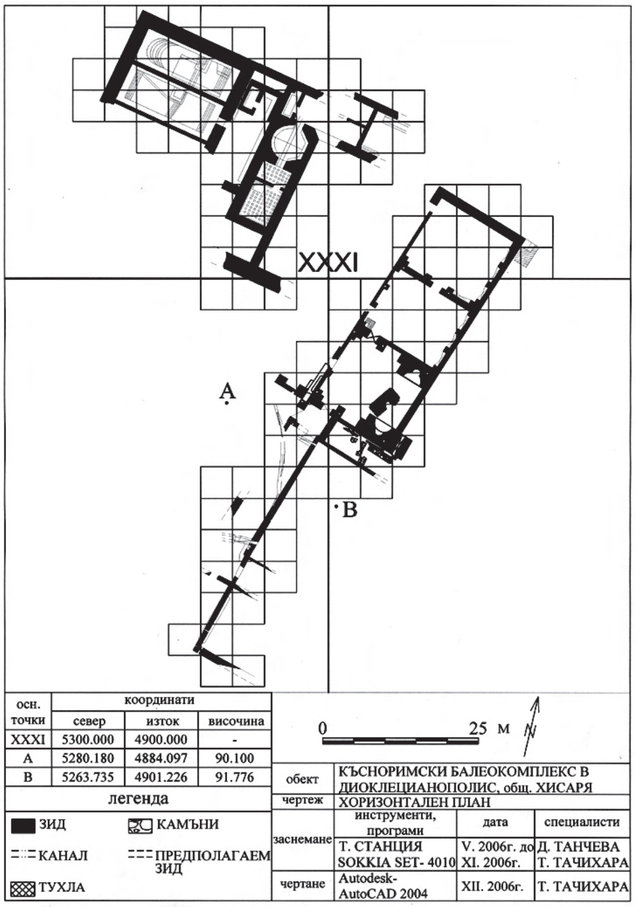

осн. точки	координати		
	север	изток	височина
XXXI	5300.000	4900.000	-
A	5280.180	4884.097	90.100
B	5263.735	4901.226	91.776

легенда

■ ЗИД
КАМЪНИ
КАНАЛ
ПРЕДПОЛАГАЕМ ЗИД
▨ ТУХЛА

обект	КЪСНОРИМСКИ БАЛЕОКОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, общ. ХИСАРЯ		
чертеж	ХОРИЗОНТАЛЕН ПЛАН		
заснемане	инструменти, програми	дата	специалисти
	Т. СТАНЦИЯ SOKKIA SET- 4010	V. 2006г. до XI. 2006г.	Д. ТАНЧЕВА Т. ТАЧИХАРА
чертане	Autodesk-AutoCAD 2004	XII. 2006г.	Т. ТАЧИХАРА

Обр. 2. План на къснорисмкия термален комплекс на Диоклецианопол

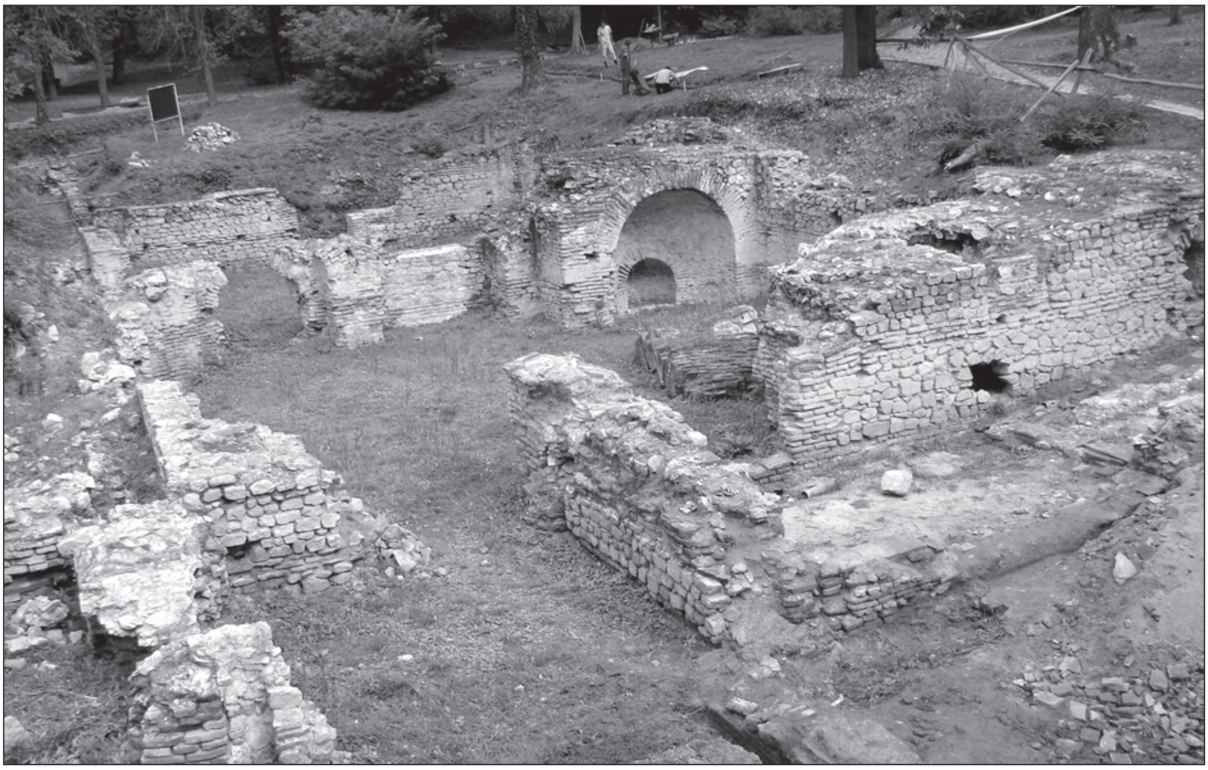

Обр. 3. Общ изглед на източната част на темите на Диоклецианопол

Литература:

Малинов, Маджаров 1974: Т. Малинов, К. Маджаров. Хисар, София, 1974.

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани. Географски, исторически и археологически очерк. София, 1937, 128-157.

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианопол, 1. София, 1993, 112-121.

№ 125 СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I И УЛ. ОТЕЦ ПАИСИЙ (ТЪРГОВСКИ ЦЕНТЪР *СТАР ГАЛЕРИ*) В ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова

Археологическите разкопки са продължение на проведените през 2005 г. (Мартинова 2006, 235-237). Те се извършиха в площта на две съседни къщи при запазване на конструкциите и фасадите им. Разкриването на античните структури се проведе в процеса на демонтиране на изброените помещения на съвременните сгради, които са фундирани върху античните градежи. Този факт обяснява липсата на културен пласт.

Западно от конструкциите на свода, проучени през 2005 г., се разкри сектор от първите четири реда на стадиона и подиума, оформящи лицето на кавеата към пистата (Обр.1). Седал-

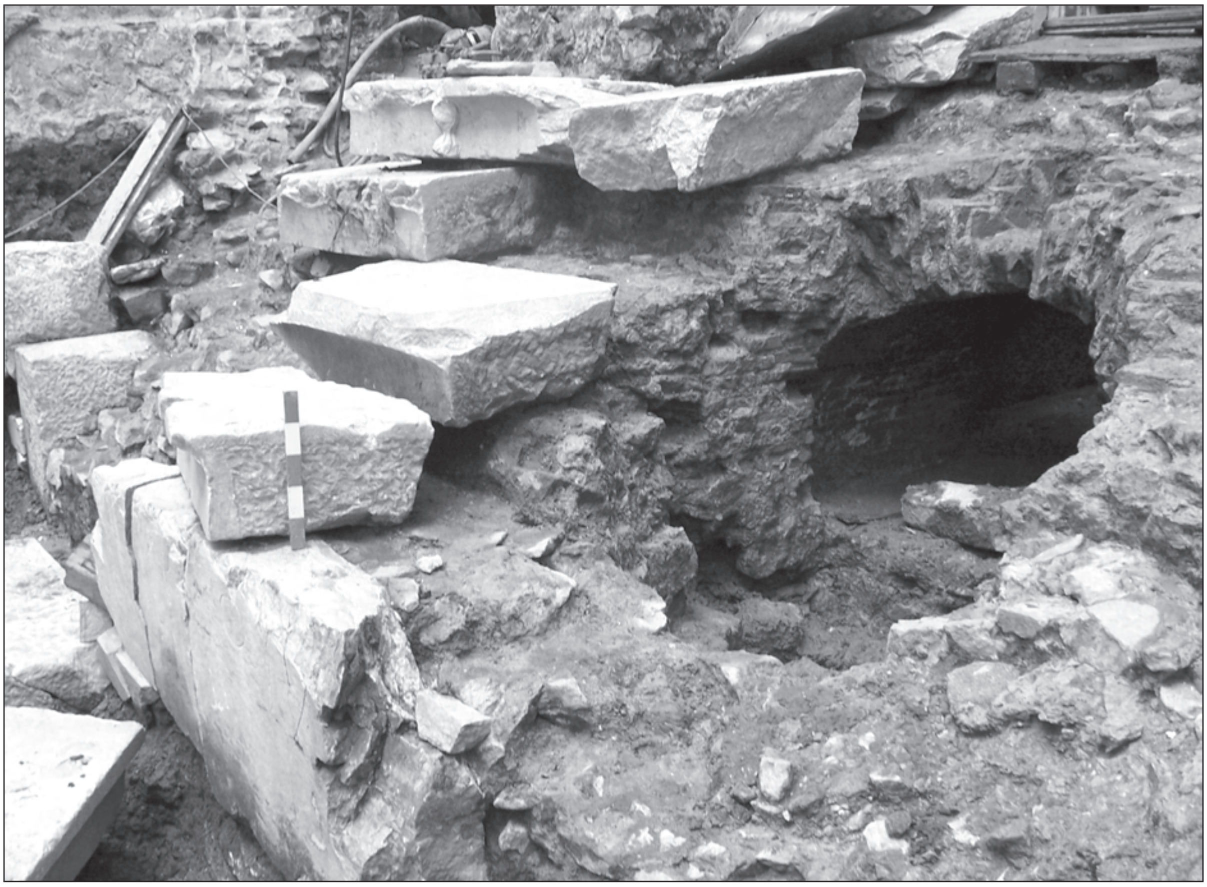

Обр. 1. Стадион на Филипопол. Сектор от източната кавеа

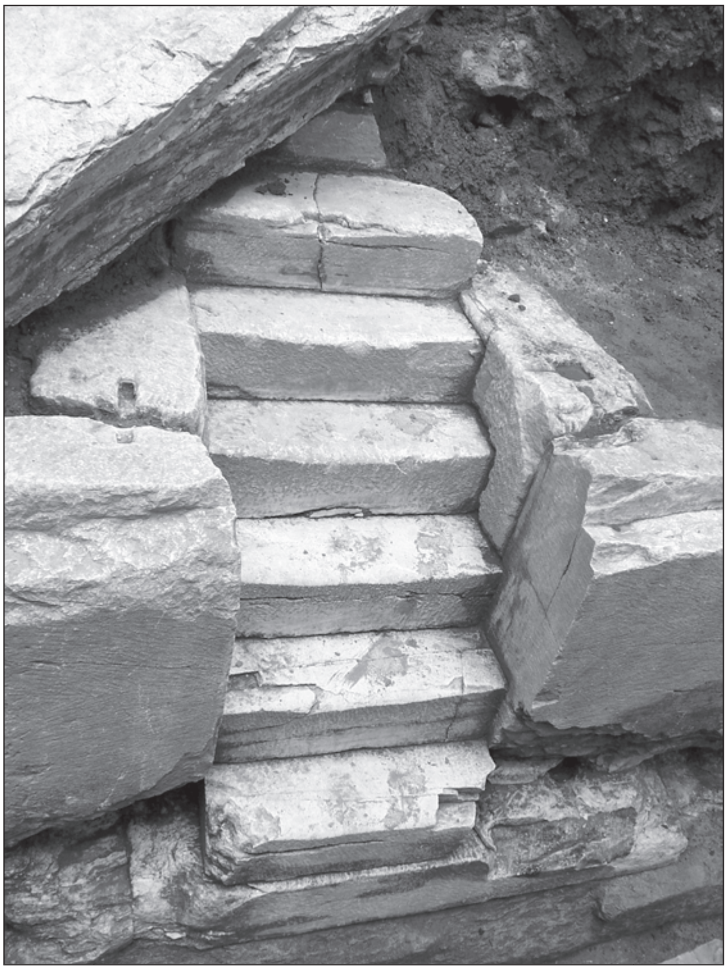

Обр. 2. Стълбищна пътека

ките са подредени върху два масивни зида, долепени на фуга, единият граден от ломен камък с обилна спойка от бял хоросан, а вторият – от тухли, споени с хоросан с тухлен прах. По горната им повърхност стъпаловидно са оформени редовете за полагане на мраморните седалки.

Лицето към пистата е оформено от подиум с височина 1,80 м, изграден от мраморни ортостати. Блоковете с корнизен профил, които покриват ортостатите липсват, но върху горната им повърхност се откриха отвори за вертикално скрепване и жлебове за метални скоби, заляти с олово за сглобяване на два съседни мраморни блока.

Мраморните ортостати са издигнати върху базисен ред от профилирани мраморни блокове, положен върху друг базисен ред от пясъчни блокове. На един от ортостатите се разкри част от надпис на гръцки език. За изравняване на терена при поставянето на ортостатите е изграден зид от дребен ломен камък, споен с бял хоросан, който навлиза с 0,40 м в площта на пистата.

В изследвания участък се откриха много цели и фрагментирани седалки, изработени от монолитни мраморни блокове, челата на някои от тях са с пластична украса – стилизирана лъвска лапа. Намериха се две седалки in situ, които принадлежат на трети и четвърти ред. По някои от седалките се откриха строителни сигнатури.

Разкрита е стълбищна пътека със запазени шест стъпала in situ, които достигат до пистата (Обр. 2). По стъпалата има следи от износване в резултат на продължителната им употреба.

Нивото на пистата в този сектор от стадиона е от трамбована глинеста пръст. При направената геоложка сонда се установи, че до дълбочина 3 м липсва скален масив. В пистата и конструкциите за седалки се откриха големи възрожденски и съвременни септични ями, проникнали дълбоко в античния терен.

На 4 м западно от мраморните ортостати, оформящи лицето на кавеата, се разкри сектор от дъговиден зид, построен изцяло в трасето на пистата. Зидът е в суперструкция и има ширина 1 м. Вътрешното му лице е изградено от сиенитни ортостати с височина 1 м, поставени върху базисен ред от сиенитни блокчета с височина 0,30 м (Обр. 3). Външното лице на зида е изградено от ломени камъни, някои обработвани, с правилна квадратна и правоъгълна форма, споени обилно с хоросан с тухлен прах и едра фракция тухли.

В градежа са включени като сполии и фрагменти от мраморни седалки. Зидът е изграден върху субструкция от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и едра фракция тухли, чието горно ниво е заравнено с дебел пласт хоросан и съвпада с нивото на пистата. На нивото на изравнителния хоросанов пояс в градежа са включени мраморни блокове, по горния край на които има плитък хоризонтален жлеб. Хронологическото определяне на разкрития масивен зид е зат-

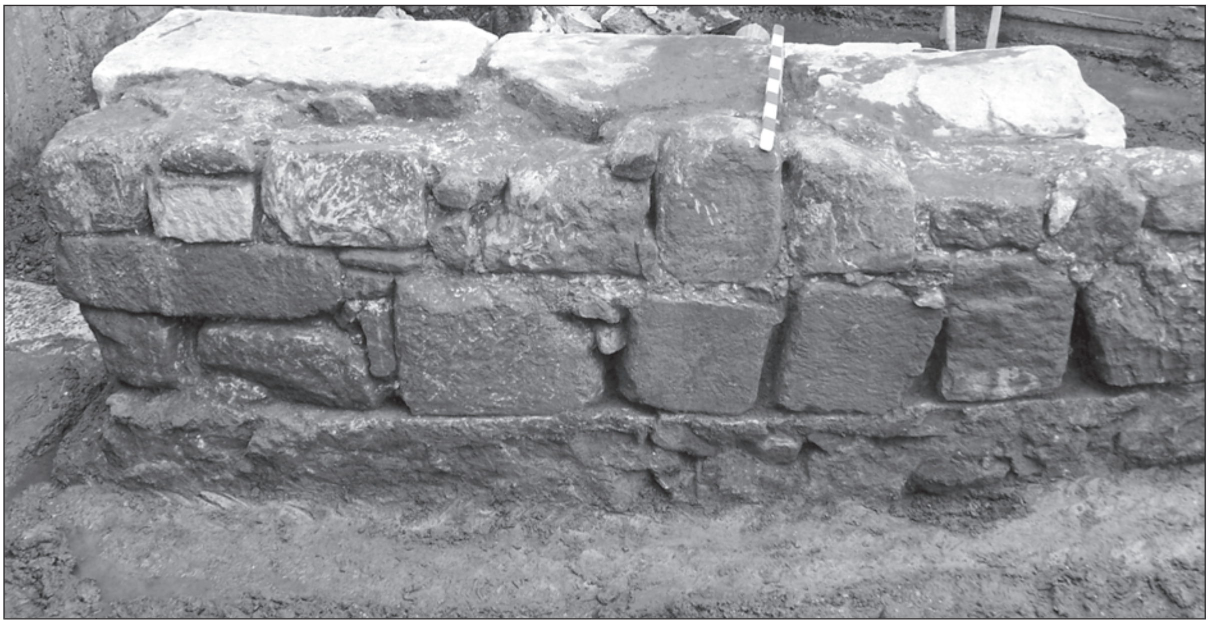

Обр. 3. Дъговиден зид – външно лице. Детайл на градежа

руднено поради липсата на датиращи материали, но изграждането му очевидно редуцира част от площта на пистата и вероятно се отнася към по-късна епоха.

В трасето на пистата се разкриха средновековни градежи от вторично използвани мраморни седалки, ломени камъни и фрагменти тухли на калова спойка.

Разкри се и гроб с трупополагане на терена на пистата, от който беше запазена само горната половина. Най-вероятно гробът датира от османския период.

Проучените останки принадлежат на стадиона на Филипопол, функционирал от II до IV в. и дават нови, неизвестни до момента данни за оформлението му в западните склонове на Таксимтепе (Ботушарова, Танкова 1982, 53; Мартинова 2001, 102; Мартинова 2005, 218-219; Tsontchev 1947).

Разкритите археологически структури ще бъдат експонирани на място в новостроящата се търговска сграда.

Литература:

Ботушарова, Танкова 1982: Л. Ботушарова, В. Танкова. Материали за археологическа карта на Пловдив. – Известия на музеите от Южна България, 8, 1982, 45-68.

Мартинова 2001: М. Мартинова. Спасителни археологически разкопки на обект „Княз Александър I” № 22 в Пловдив. – В: Археологически открития и разкопки през 1999-2000 г. София, 2001, 102.

Мартинова 2005: М. Мартинова. Спасителни археологически разкопки на обект „Княз Александър I” № 24 в Пловдив. – В: Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 218-219.

Мартинова 2006: М. Мартинова. Спасителни археологически разкопки на ул. ”Княз Александър I” и ул. ”Отец Паисий” – Търговски център в Пловдив. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 235-237.

Tsontchev 1947: D. Tsontchev. Contribution a l’histoire du stade antique de Philippopolis. Sofia, 1947.

№ 126 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД АВГУСТЕ ПРИ С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ, ПРЕЗ 2006 Г.

Спас Машов, Десислава Аврамова

През 2006 г. започнаха проучванията на кардото. Доразкрита беше и сградата в южния край на крепостта, чието проучване започна през предходната година. Започна разкриване и на друга сграда до западната порта на града.

В резултат на разкопките бяха проучени 1275 кв. м от кардото (площ с размери 85 х 15 м – сектор *Север*). В отделни квадрати се попадна на запазени участъци от настилката. Тя се състои от камъни, строителна керамика и чакъл. На места се разкриха останки от силно разрушени зидове. В градежа са използвани ломени камъни, споени с хоросан.

Цялата проучвана територия на главната улица с посока С-Ю е осеяна с ями, някои от които са вкопани в настилката. Повечето от тях са с диаметър 1,30 м и дълбочина до 1,50 м. Те са запълнени с льос, примесен с камъни, пепел и/или животински кости.

При свалянето на пътеката между квадрати А1 и А2, на дълбочина 1,00 м беше разкрит гроб, ориентиран И-З, като главата е на изток. Краката са опънати, ръцете – положени върху коремната област. Северно от черепа, на разстояние 0,20 м беше открито почти напълно запазено ойнохое. В гроба се откриха също напълно запазена амфора с графити по стената ѝ, друг фрагментиран глинен съд, шийка от стъклен лакримарийи останки от друг подобен съд, корозирали железни гвоздеи. До черепа беше намерена медна монета на Теодосий I. Друга медна монета от IV в., но в лошо състояние, беше открита отдясно на скелета, до таза. Според монетите гробът се датира в края на IV в.

Най-масовия материал от разкопките на кардото са монетите, повечето горели, нечетливи, лошо запазени (общо всички монети от трите сектора са 1862 броя). Преобладават тези от IV в. Срещат се и единични екземпляри от I-III в. и V-VI в.

Най-късни са няколко медни анонимни византийски монети от клас А2, датирани между 976 – 1035 г. От този късен период са повечето от бронзовите ремъчни апликации и коланни накрайници, а също и бронзов пръстен. Стиловите особености отнасят откритите бронзови нагръдни кръстове към XI в., по-голяма част от които са от типа енколпион.

Сред по-добре запазените и разчетените римски и късноримски монети са: златна монета на Хонорий, бронзова възпоменателна монета в памет на Октавиан Август, бронзови монети на Нерва, Траян, Фаустина, Елагабал, бронзова колониална монета на Виминациум на Филип I Араб, билонова монета на Требониан Гал. Откриха се медни монети на Галиен, Аврелиан, Клавдий II Готски, Проб, Максимиан, Лициний, Константин I, варварска имитация на медна монета на Константин I, медна монета, сечена в Сисция по времето на Константин I в чест на град Константинопол. Бяха намерени също така медни монети на Константин II, Юлиан II Апостат, Констанций Гал, Валентиниан I, Грациан, Теодосий I, Юстин I, Юстиниан I, Юстин II и София, Маврикий Тиберий (сечена в периода 588-589).

По-голяма част от откритите метални предмети са бронзови фибули и апликации. Фибулите са от типа луковични, датирани в IV в. Има и по-ранни типове от периода I-III в., както и няколко от VI в.

Интерес представлява кръгла бронзова апликация, датирана към II-III в. Лицето ѝ е заето от милефиорна стъклена маса, запълваща предварително издълбани гнезда.

От II-III в. е бронзова апликация – женска маска с диадема, както и три бронзови статуетки – на Аполон, на Фортуна и на Хермес.

Сред находките внимание заслужават още две бронзови дръжки от съдове, с релефна украса, оловна митническа пломба от III-IV в., оловен ашик, бронзови тежести за претегляне от V-VI в., бронзова рибарска кука, вотивна пръчица, бронзов инструмент, няколко бронзови пръстена, бронзови елементи от заключалки на сандъчета.

Намереният керамичен материал е твърде оскъден. Това са няколко съда, глинени лампи от V-VI в., както и няколко глинени прешлени за вретено.

В пласт с римски монети бяха открити и няколко предмета от много по-ранна епоха – керамичен съд от късножелязната епоха, чашка и кантарос от къснобронзовата епоха.

Находките потвърдиха виждането, че северната порта и съответно кардото са били използвани за кратко време като основна пътна артерия. След първото преустройство на портата, свързано с вторите готски нашествия, този участък от града бил използван само за военно-стратегически цели.

Средновековните материали са представени от глинени съдове, бронзови коланни апликации, бронзови пръстени с характерната форма и украса.

През 2006 г. беше доразкрита сградата (сектор *Юг*) в южния край на крепостта, чието проучване започнахме през 2005 г. Сградата има размери 12,30 м (С-Ю) и 20,80 м (И-З). Тя се състои от седем помещения. Стените са градени от ломен камък, споен с хоросан. Дебелината им е до 0,60 м. Запазената височина на зидовете е 0,95 м. Лицево дялани камъни са употребени само за оформянето на входовете. Праговете са от монолитни варовикови плочи. Отделни тухли са използвани спорадично в градежа. Единствено в квадрати 2D и 3D (помещение с хипокауст) до южната каменна стена има прилепена тухлена стена, която е изградена от бипедални тухли. В помещение 4 са запазени 28 колонки от хипокауст. Най-високите от тях са от шест реда тухли (размер 15 x 15 x 6 см), споени с хоросан. Запазена е и част от хоросановата замазка на пода под хипокауста.

Находките от изминалата година в доразкритата сграда са твърде оскъдни. Те включват няколко монети – една от VI в., а другите от IV в., вотивна пръчица, бронзова част от дръжка на сандъче, средновековна бронзова коланна апликация.

Въз основа на нумизматичния материал от 2005 и от 2006 г. можем да отнесем най-общо функционирането на сградата през IV в., а разрушаването ѝ – към последните десетилетия на същия век, време, което съвпада и с вторите готски нашествия.

През изминалата 2006 г. беше проучен и терен, до западната крепостна стена (сектор *Запад*), с площ около 250 кв. м. Беше разкрита южната част от сграда, разположена южно от западната крепостна порта. Сградата е имала най-малко две помещения. Стените са от ломени камъни, споени с хоросан. Дебелината им е до 0,60 м, а запазената височина достига до 0,90 м. Забелязват се и останки от хоросановата замазка на пода. Дължината на разкритите стени с посока З-И е 8,00 м, с посока Ю-С – 5,30 м. Сградата продължава на север в неразкопания терен.

И тук най-масов материал сред находките се оказаха монетите, но наред с големия брой на тези от IV в., не са малко и тези от I-III в. Намерени са и единични екземпляри от VI в.

Сред по-добре запазените монети са: бронзова монета на Август, сечена след смъртта му, бронзова сестерция на Хадриан, медни монети на Аврелиан, Тацит, Константин I, Лициний I, Константин II, Констанций Гал; Грациан, Юлиан II Апостат, Валентиниан II.

Бяха открити метални предмети – фибула, коланни апликации, пръстени, висулка, тока, елемент от ключалка на сандъче, част от обеца, декорирана със стъклени мониста и емайл. По-ранни като датировка са бронзова апликация от I-II в., бронзов елемент от заключалка на сандъче от II-III в., бронзова фибула от II-III в.

От времето на средновековието са оловен амулет и бронзов пръстен.

Откритите монети ни дават основание да приемем, че сградата е функционирала от средата на III и през IV в.

№ 127 СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №9 ОТ НЕКРОПОЛА НА Н. КОЛОКИТА

Румен Миков

Спасителното археологическо проучване на могила № 9 от некропола на н. Колокита е проведено на два етапа: 26.06-31.07.2006 г. и 29.08-12.10.2006 г., с Разрешение за теренно археологическо проучване № 912/22.06.2006 г. Заместник ръководител на обекта е Ю. Стоянов – катедра Археология на СУ "Св. Климент Охридски", а автор на графичната документация е Т. Джанфезова – ВТУ "Св. св. Кирил и Методий". Финансирането на проучването е осигурено от инвеститора на новото строителство по договор с НАИМ.

Могилата има диаметри 32 х 38 м, височината и варира от 2,30 м на юг до 4,50 м на север (Обр. 1). Могилният насип е нарушен от 8 изкопа с различни форми, размери и дълбочини, някои свързани със съвременно строителство.

Във връзка с тези особености надгробната могила е разделена на 4 сектора, като посоката на оставените ребра е изместена с 45° с цел да бъдат получени по-цялостни и информативни стратиграфски разрези.

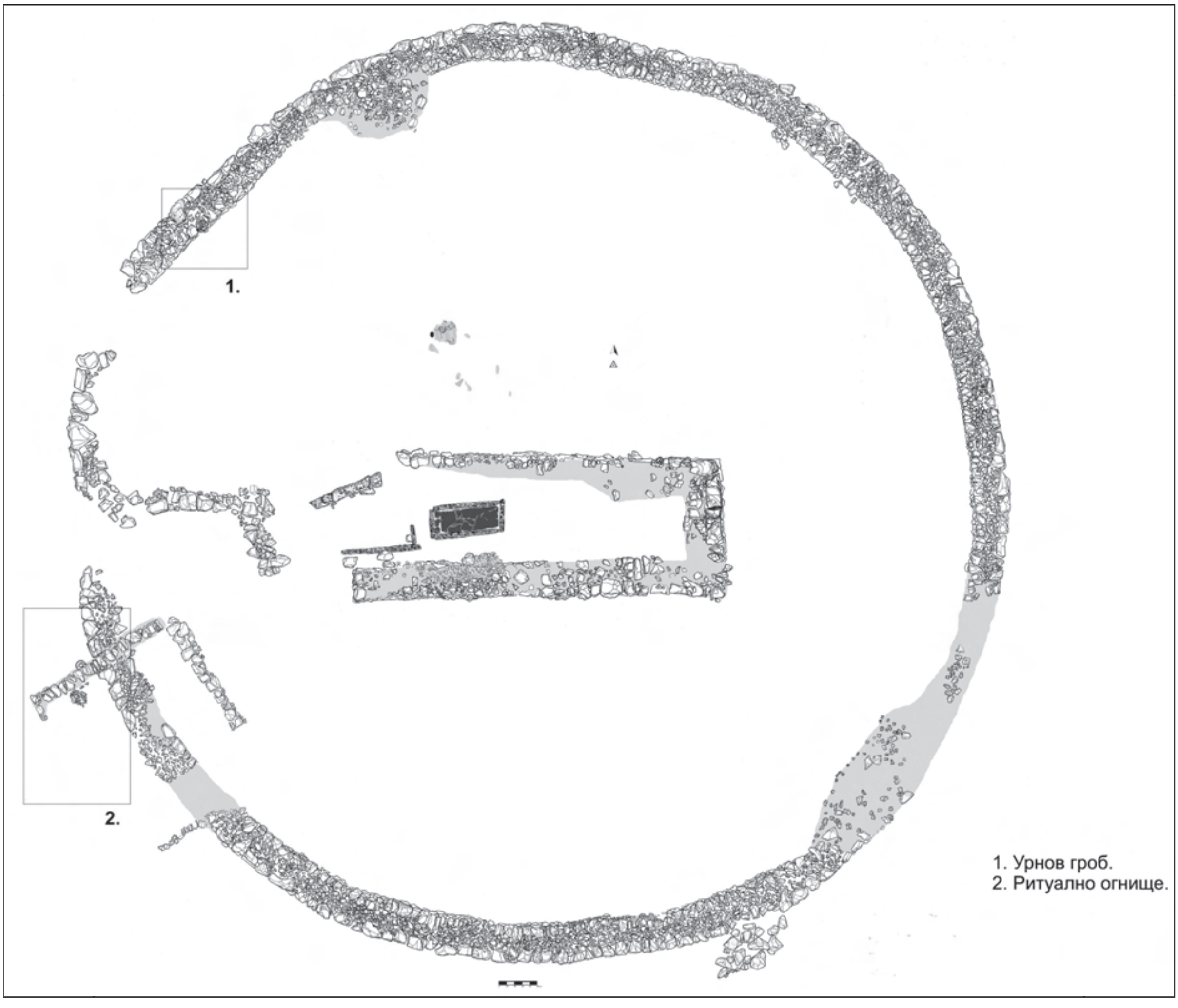

Обр. 1. Общ план на структурите, разкрити при проучването на могила № 9

В началото на спасителните разкопки е установено, че оригиналният могилен насип е ограден от монументален каменен пръстен. Разкриването му позволи да бъде уточнен реалният диаметър на същинската надгробна могила – 24,50 м. Очертанията на съоръжението са близки до идеалния кръг. Крепидата е изпълнена в двулицев градеж (ширина 0,90 м, максимално запазена височина 0,80 м), като във външното лице са използвани средни и големи блокове в два реда, споени с глина. Вътрешната страна на каменния пръстен е изградена от средноформатни камъни с неоформено лице, без следване на редове. Степента на запазеност показва, че това е била оригиналната височина на каменният пръстен.

Проучено е зидано подмогилно съоръжение, разположено приблизително в централната част на ограденото пространство (Обр. 2). Ориентирано е с дългата си ос в посока И-З. Запазената дължина на северната стена е 8,40 м, а на южната, която е цяла – 9,70 м. Съоръжението има неправилна П-образна форма, отворена на запад.

Изградено е от средни и големи по размери камъни на глинена спойка, без следване на правилни редове. Дебелината на зидовете е 0,90 м. Градежът е двулицев с пълнеж от по-дребни камъни. Значителни части от южната и северната стени на гробницата са разрушени от по-късни изкопи. При проучването на вътрешното пространство не е установен преграден зид, разделящ помещението на две части. Западното лице на южната стена е оформено от голям, плочест камък, заемащ ширината на зида, оформяйки по този начин фасадата му. Под него градежът е от камъни с различни, но по-малки размери, неоформящи редове. Вероятно те не са били видими над терена по времето на използването на съоръжението. Максимално запазената височина на двете дълги стени е 1,80 м. Във вътрешността на съоръжението са открити няколко фрагмента от стени на амфори и части от антични керемиди, едната от които със запазен цял печат. Сред тези материали има и "находки" от най-ново време.

Откритата в могилния насип и във вътрешността на гробницата антична строителна керамика дава основания да се предположи, че поне част от нея е била покрита с керемиди.

В западния край на зиданото съоръжение са проучени два цистови гроба (Обр. 2). Източният е с размери 1,87 х 0,80 м и дълбочина 0,58 м. Дъното му е оформено от подредени плочи. Гробът е бил покрит с капак от една цяла плоча. Единствените находки от тук са три фрагмента от стени на съдове, работени на колело, с червен цвят на глината. До източната стена има малки въглени, а непосредствено над дъното на гроба – пласт пепел. Може да се предполага, че тук е било извършено погребение с трупоизгаряне извън гроба.

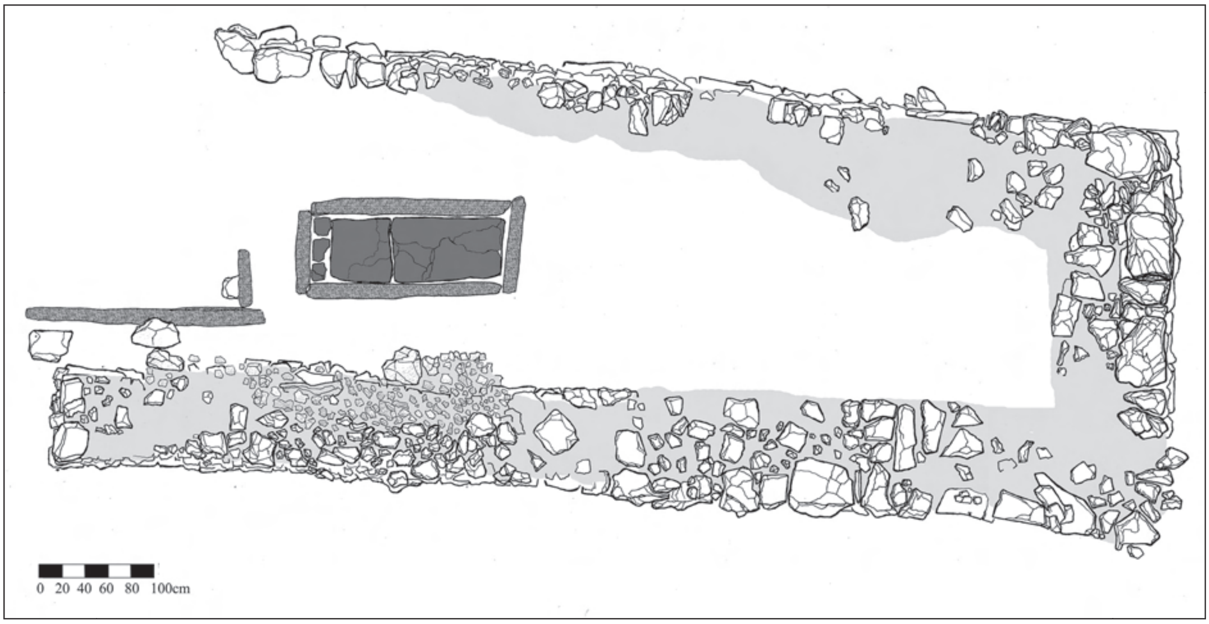

Обр. 2. Гробница и цистови гробове – общ план

Вторият цистов гроб е разположен на 0,35 м западно от описания. Северната му стена е открита наклонена и подпряна на южната. Плочите са с дължина 1,95 м и височина 0,65 м. Предполагаемата ширина на цистата е около 1 м. В пръстта между двете и стени са открити няколко негорели човешки кости (което предполага, че тук погребението е било извършено чрез трупополагане) и два нехарактерни фрагмента керамика.

Двата гроба са разкрити в разрушено състояние, вероятно те са били открити и ограбени в ново време, когато е била унищожена и западната страна на гробницата.

В близост до северозападния край на оставеното ребро, върху вътрешната страна на каменния пръстен е проучен урнов гроб (Обр. 3). Горелите човешки кости са събрани в голям съд с кратеровидна форма. Като гробен дар в урната е поставена желязна стригила. Съдът е покрит с рибно блюдо с високо фуниевидно столче, без фирнисово покритие. Върху него е поставена втора паница, обърната с дъното нагоре. Кратеровидният съд е поставен след изваждане на камък от вътрешната страна на крепидата, след което пространството около съда е било запълнено и уплътнено с дребни камъни и пръст.

Отново в границите на този сектор, близо до мястото на пресичане на двете ребра, на ниво с около 0,30 м над материковата скала, са разкрити 3 концентрации от горели метални предмети**.** Най-голямата от тях се състои вероятно от няколко предмета, които поради лошото си състояние не могат да бъдат определени. Те лежат върху пласт пепел с дебелина 0,07-0,20 м, под който следват въглени. Наблюдението на ситуацията позволява да се допусне, че горенето е станало на място, направо върху материковата скала. Мястото на горене е покрито с каменно струпване, като се оформя структура с размери 1,75 х 1,20 м и височина около 0,90 м.

Около и под северозападната напречна стена на постройката, пред фронта на каменния пръстен е проучено ритуално огнище с размери 1,90-2,00 х 1,45-1,50 м (СЗ-ЮИ/СИ-ЮЗ). В тези

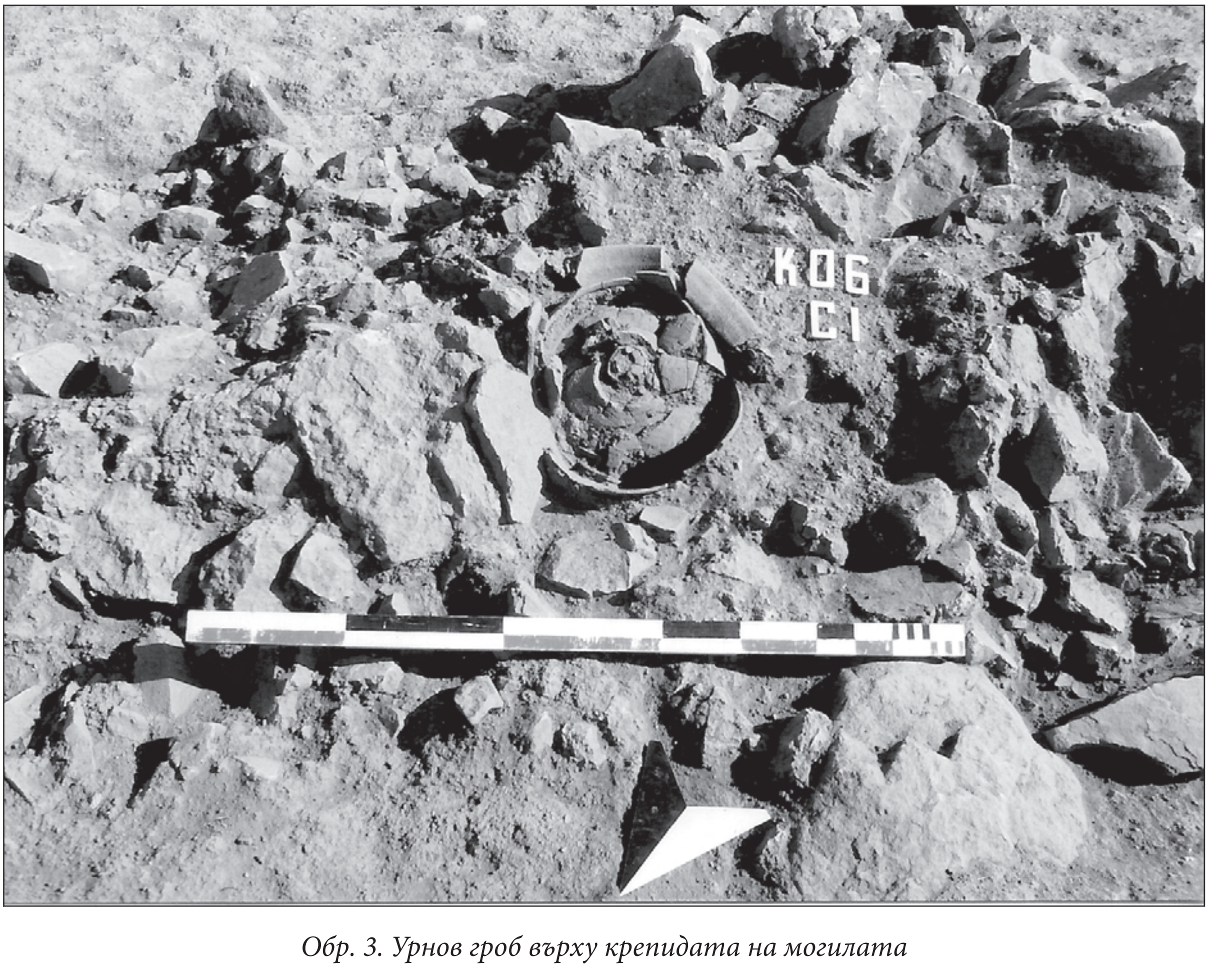

Обр. 3. Урнов гроб върху крепидата на могилата

граници са най-ясни и следите от горене. Тук са открити фрагменти от чернофирнисови съдове, съдове покрити с пояси от фирнис, отделни фрагменти от малки паници с бежов цвят на глината, покрити с червен лак. Формите, реставрирани до момента са рибни блюда, паници със завит навътре устиен ръб, арибал, кантароси, лекити. Преобладават малките по размери паници с конично тяло и такива със сложен профил. Запазена на място е открита и голяма купа с бежов цвят на глината, обърната с дъното нагоре. Всички те лежат в сивочерна, пепелива пръст с въглени. Открити са и части от желязно ножче.

Сред керамичния материал са представени фрагменти от амфорна тара (тасоска и хераклейска), както и контейнери с т. нар. *гъбовидни устия*; отсъстват фрагменти с печати. Най-общо амфорите се датират в рамките на последната четвърт на IV – първата четвърт на III в. пр. Хр. (Анализът на откритите при проучването на могилата фрагменти от амфорна тара е извършен от Ч. Цочев – катедра "Археология" на СУ "Св. Климент Охридски"). Приблизително в същите граници се вписват и фрагментираните чернофирнисови съдове, открити в могилния насип, както и в запазеното in situ ритуално огнище.

Типологическият анализ на откритата строителна керамика, показва наличието на фрагменти от плоски и покриващи коринтски керемиди, а също и от фронтални плоски и покриващи керемиди, поставяни при оформянето на стрехи. Те принадлежат на покривна конструкция, а не на обикновен керемиден гроб. Представени са две серии керемиди според глината, от която са изработени. Глината на едната серия е много специфична и керемидите от нея могат да бъдат свързани с подпечатаната продукция на фабрикант/магистрат ΜΟΣΧΟ, от когото са документирани печати върху плоски керемиди при проучването на некропола на Аполония Понтика. ΜΟΣΧΟ е познат като магистрат с монетни емисии, които се датират в по-новите изследвания около 330-323 г. Сред находките от строителна керамика е и фрагментът от плоска коринтска керемида със запазен цял печат. Размерите му са 21,30 x 2,40 см и съдържа името на фабрикант (?) – ΚΛΕΟΓΕΝΕΟΣ в родителен падеж, йонийски диалект. Необичайно големите размери на печата и мястото на полагането – върху челния зацепващ ръб, подсказват, че той е трябвало да бъде видим. Тази керемида дава възможност за датирането на гробницата, като я отнася след началото на последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Анализът на строителната керамика от могилата е извършен от д-р Д. Стоянова – катедра "Археология" на СУ "Св. Климент Охридски").

№ 128 СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ *КАТОЛИЧЕСКА ЧЕРКВА* НА УЛ. ПРЕСЛАВ №43 ВЪВ ВАРНА

Александър Минчев, Христо Кузов

През октомври 2006 г., в двора на католическата черква на ул. Преслав № 43 във Варна се проведоха спасителни разкопки. При строителство в края на XIX в. са били унищожени съществуващите тук културни пластове. Затова при проучването архитектурни останки от по-ранни епохи се откриха предимно в профила на съвременния изкоп. Строителното петно е с размери 25 x 7,50 м, ориентирано С-Ю с дългата си страна (Обр. 1).

I. Античен пласт

В западния профил на изкопа, на дълбочина 1,60 м от съвременното ниво се очертаха останки от каменна настилка със запазена дължина 6,70 м. Градена е от добре оформени варовикови плочи (най-голямата е дълга 1 м). Дебелината им варира от 0, 15 до 0,25 м. Установени бяха размерите само на една квадратна плоча 0,80 x 0,80 м. Върху настилката има пласт от 0,30 м, включващ въглени и късове от римски тухли и керемиди. Там се откри и повредена римска монета от голям номинал. По всяка вероятност плочникът не е част от улична настилка, а от вътрешен двор. Откритата върху него варовикова база с размери 0,40 x 0,40 x 0,20 м и тесният канал под него (Обр. 2) подсказват, че това е по-скоро дворна настилка, каквито са открити и на други места в римски сгради от Одесос (Минчев 2006, 71).

Плочникът стъпва отчасти върху каменен зид с посока С-Ю с видима дължина 9,40 м и запазена височина 0,85 м. Зидът е от дялани, средно големи камъни, свързани с бял хоросан. По всяка вероятност това са основите на по-ранна сграда – късноелинистическа или ранноримска, разрушена преди или при направата на плочника. За такава датировка подсказва и откритият на 0,75 м под неговото ниво малък питос, покрит с каменна плоча. На устието му е врязана буквата П с по-ниска дясна хаста. Питосът е бил поправян в древността с няколко оловни скоби. Край него имаше доста фрагменти от елинистическа строителна керамика и от чернолакова трапезна – дъна от кантароси, от купи, фрагменти от устия на рисуван с боя съд, от т. нар. *мегарски* чаши и др.

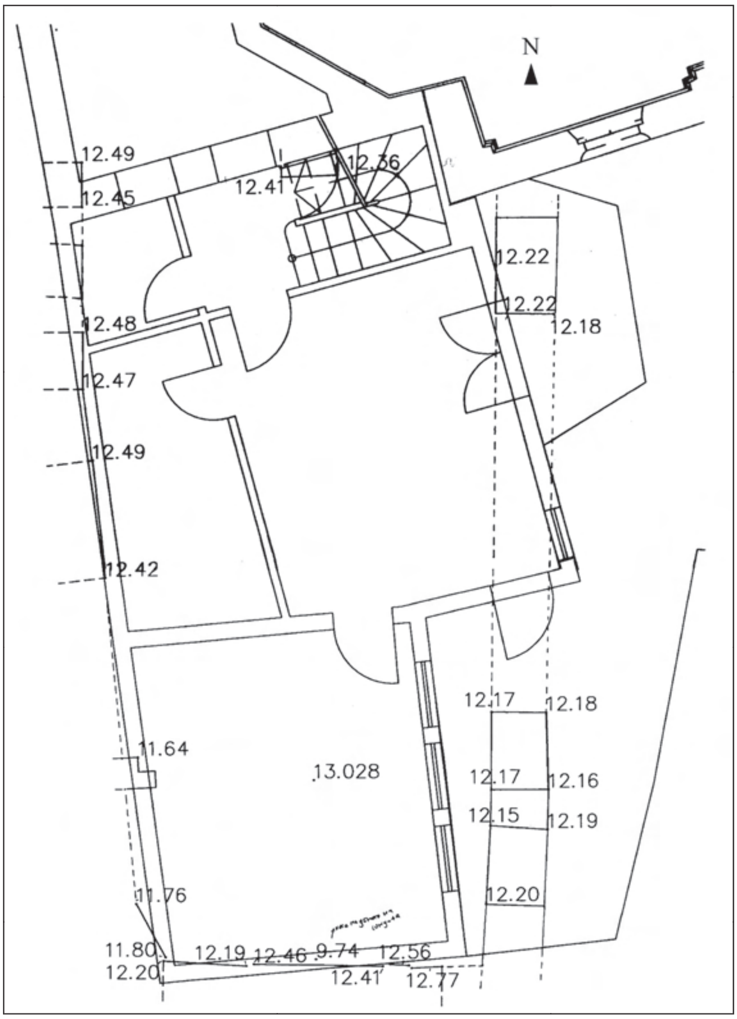

Обр. 1. Архитектурен проект на сградата, предвидена за строителство в проучвания парцел

В източния профил на изкопа се попадна на солиден зид с посока С-Ю. Граден е от големи варовикови квадри, редени по системата *биндер – лойфер* и свързани с бял хоросан и скоби тип *лястовичи опашки*. От зида в североизточния ъгъл на изкопа бяха запазени на място четири квадъра, а в северозападния – един. Запазената in situ част е с дължина 3,15 м, а височината му в суперструкция е 0,55 м. Основата му е от дребен ломен камък със спойка от бял хоросан, с дълбочина до 1,85 м.

В южния профил на строителния изкоп се очерта друг, напречен зид с посока С-Ю, свързан с квадровия (Обр. 3). В югоизточния ъгъл той е граден от същия тип големи квадри, но продължава с поправка, иззидана с тухли. Тя е в *опус микстум* – четири реда римски тухли със спойка от червен хоросан, а над и под тях има по един ред малки, добре оформени квадри. Запазената дължина на зида е 4,30 м, а височината – 1,25 м. Основата му е от дребен ломен камък с червен хоросан, която се проследи чрез сондаж до 1,80 м в дълбочина.

Основите на католическата черква в западния край на изкопа стъпват върху останки от зид, граден от малки квадри със спойка от червен хоросан, запазени в 5 реда, с височина до 1 м. Той се проследява на дължина 1,40 м и е издигнат върху споменатите други останки от плочника в западна посока. В насипа на сондажите и край античните зидове се откри предимно римска и малко елинистическа фрагментирана керамика. По-важните находки на обекта са три медни монети от IV-V в., една римска от голям номинал (горяла и нечетлива), една медна на Мурад II (XV в.), бронзова въдица, амфорен печат, фрагмент от глинена лампа от IV-V в., две каменни бойни топки и бронзова теглилка, изрязана от медна монета от VI в.

От тези откъслечни данни, засега може да се възстанови следната хронология на откритите антични обекти на ул. Преслав № 43:

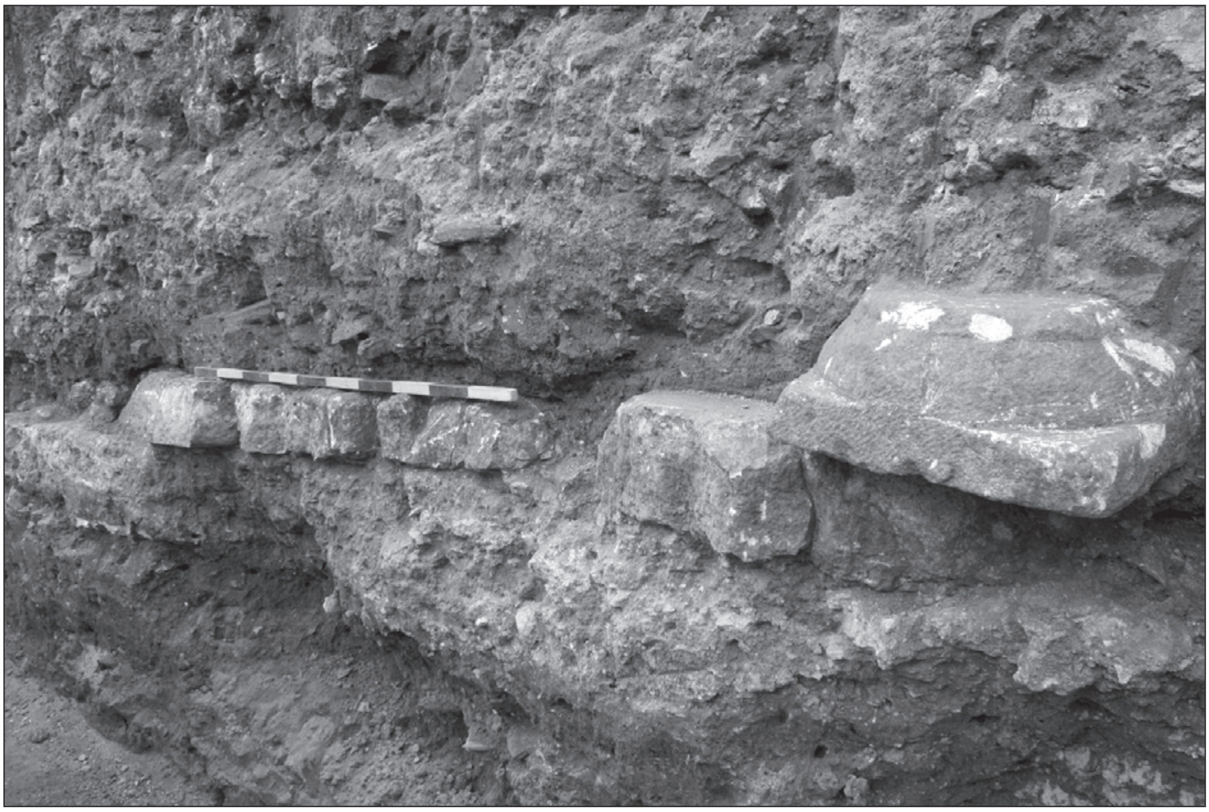

Обр. 2. Антична настилка от плочи и варовикова база върху нея, регистрирани в западния профил

1. Върху насип с останки от елинистическата епоха, към който принадлежи и питосът, през ранната римска епоха, вероятно през I в., е била изградена сграда със стени от големи варовикови квадри, взети най-вероятно от минаващата наблизо (на около 30 м северно, също по ул. Преслав) и вече неизползвана елинистическа крепостна стена (Лазаров 2003, 33-35; Минчев 2005, 44). От нея са солидният източен каменен зид и частта от южния градеж с големи камъни, както и зидът от малки квадри под плочника. В определен по-късен етап сградата е претърпяла преправки, като част от южния зид тя е била изградена в *опус микстум*. Вероятно в края на II или началото на III в. сградата е била разрушена и на по-високо ниво е изградена нова, с друг план, която имала голям вътрешен двор с плочник и перистил, като част от нея са откритите база на колона и плочникът в западния и в южния профил на изкопа (под черквата). Тази сграда е била опожарена и разрушена вероятно към средата или през втората половина на III в. След заравняване на рушевините, на нейно място през късната античност е била построена нова. От нея в южния профил (под черквата) е запазена само къса стена с посока И-З, която е стъпила върху останките от плочника на по-ранната постройка.

II. Средновековен пласт

Над останките от зида в южния профил на изкопа и над плочника в западния се откриха следи от средновековието. Разчистиха се останки от гроб с трупополагане, ориентиран И-З. Скелетът е с ръце скръстени над таза, а край тях се откри медно сферично копче. Части от други два такива гроба с трупополагане – останки от череп в единия и част от бедрените кости на скелет в другия, се откриха и над горелия пласт на плочника в западния профил на строителния изкоп. Те са ориентирани също И-З, с отклонение на ЮИ. Край тях не се откриха никакви материали. Откритите гробове са вероятно част от малък средновековен некропол, който, въз основа на копчето, може да се датира след X в. Никаква по-точна дата не може да се определи за откритите гробове. Това за момента е единственият некропол от това време в района югозападно от крепостта на средновековна Варна (Кузев 1962, 127-142). Вероятно той е свързан с жилищата от XI-XII в., отк-

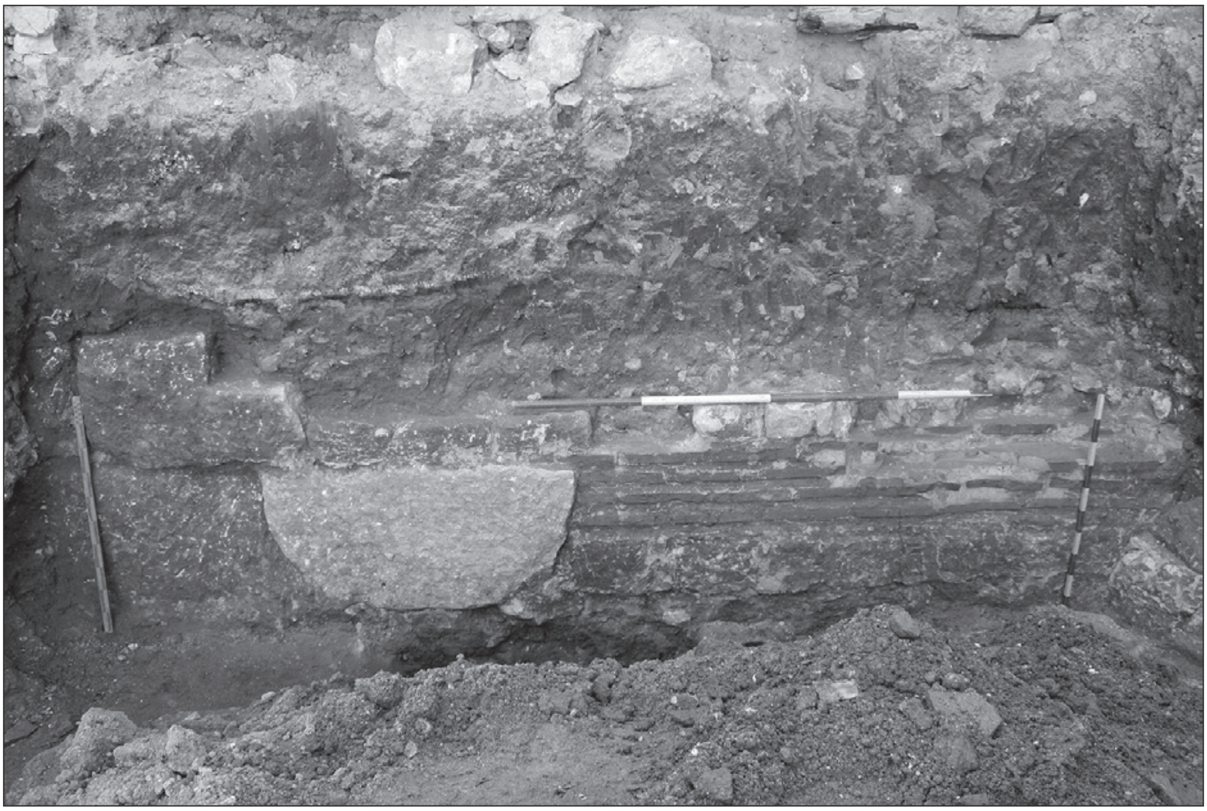

Обр. 3. Лице на зид с квадров градеж и поправка в opus mixtum, регистриран в южния профил

рити под сградата на МВР на ул. Патлейна (Плетньов 2003, 50-51). Известните други средновековни жилища и некрополи са край църквите в границите на Римските терми (Димитров 1982, 70) и се отнасят най-общо към XI-XIV в.

Край гроба в южния профил се откриха останки от някаква глинена структура с видима дължина 2,10 м. Ако се съди по белия варов пласт между двете тънки замазки на дъното, това са останки от примитивна пещ за печене на вар. Няма никакви данни за датирането ѝ, но според нейното разположение в некропола, тя би могла да бъде или средновековна (XII-XIV в.), или значително по-късна – от османския период (XVII-XIX в), което изглежда и най-вероятно.

Проучването край католическата черква на ул. Преслав № 43 предостави нови данни за градоустройството и архитектурата на античния Одесос, както и за топографията на средновековна Варна.

Литература:

Кузев 1962: А. Кузев. Средновековната крепост на Варна. – Известия на варненското археологическо дружество, 13, 1962, 127-142.

Лазаров 2003: М. Лазаров. Одесос през архаичната и класическата епоха (VI-IV в. пр. Хр.). – В: 10 книги за Варна/ 2002. Варна, 2003, 9-39.

Минчев, 2005: А. Минчев. Одесос през елинистическата епоха (краят на IV в. пр. Хр. – началото на I в. сл. Хр.). – В: 10 книги за Варна/ 2004. Варна, 2005, 11-78.

№ 129 СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ КРАЙ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОБРИНОВО, КАРНОБАТСКО

Димчо Момчилов

Иманярска интервенция в непосредствена близост до тракийска надгробна могила в м. Пет могили, на 4,5 км югоизточно от с. Добриново, наложи провеждането на спасителни разкопки (Обр. 1).

Обр. 1. Регистриране на иманярски изкоп

Около иманярския изкоп бяха открити кости, керамика и желязна втулка. С цел изясняване на ситуацията беше заложен сондаж с размери 7 х 6 м (С-Ю/И-З). Установи се, че изкопаната от иманярите яма е с почти квадратна форма. Както в процеса на разкопаването, така и на дъното на ямата постоянно се откриваха човешки кости. В западната част на заложения сондаж и почти в източната периферия на близката тракийска надгробна могила беше засечен гроб № 1.

Разкритият гроб е в анатомичен порядък, в обикновена плитка гробна яма (Обр. 2). Скелетът е в лошо състояние след иманярската интервенция. Черепът е силно разбит. Върху долния десен крайник се открива масивна желязна халка/ гривна (Обр. 3). Ръцете са свити нагоре. В областта на шията е намерена сребърна торква от II в. Разчистената гробна яма има следните окончателни размери: дължина 1 м, ширина 0,60 м и дълбочина 0,62 м.

Разкритият гроб в непосредствена близост до тракийска надгробна могила в м. Пет могили край с. Добриново, Карнобатско, е от II в. и се отличава с твърде странния начин на погребване (желязна окова и сребърна торква). Датировката му до голяма степен би могла да бъде хронологически ориентир за този некропол.

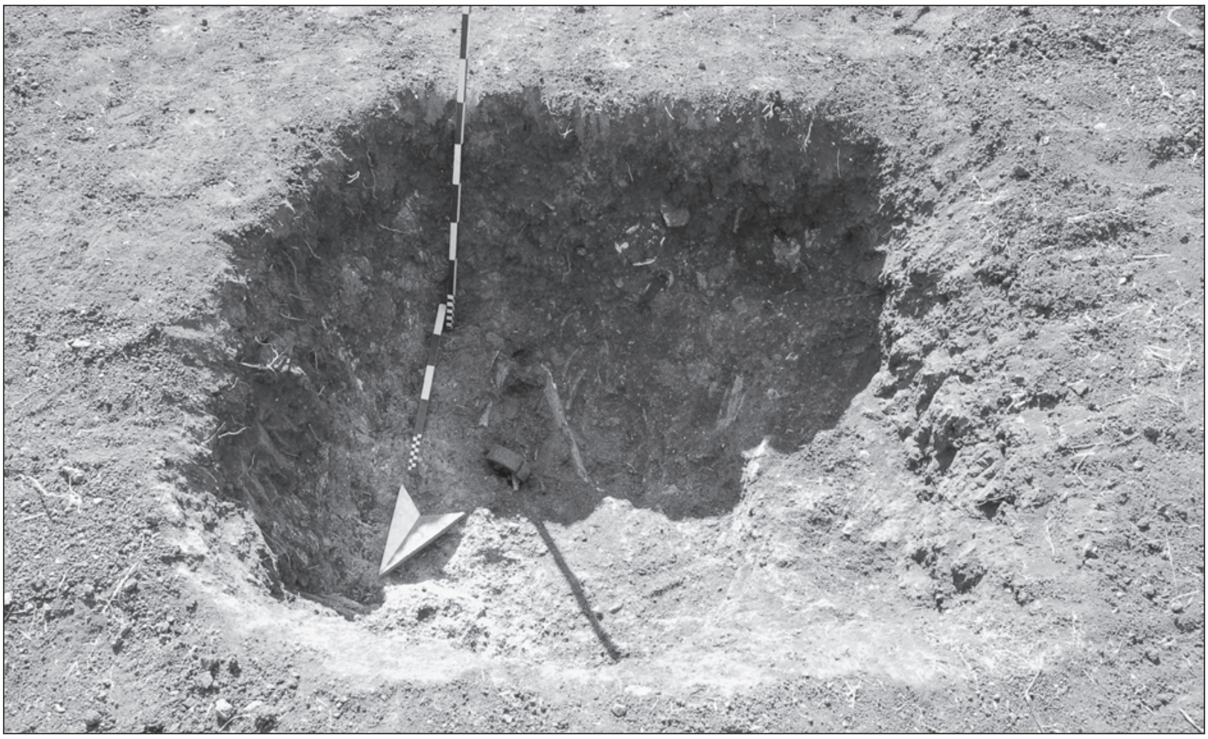

Обр. 2. Желязна халка в гроб №1

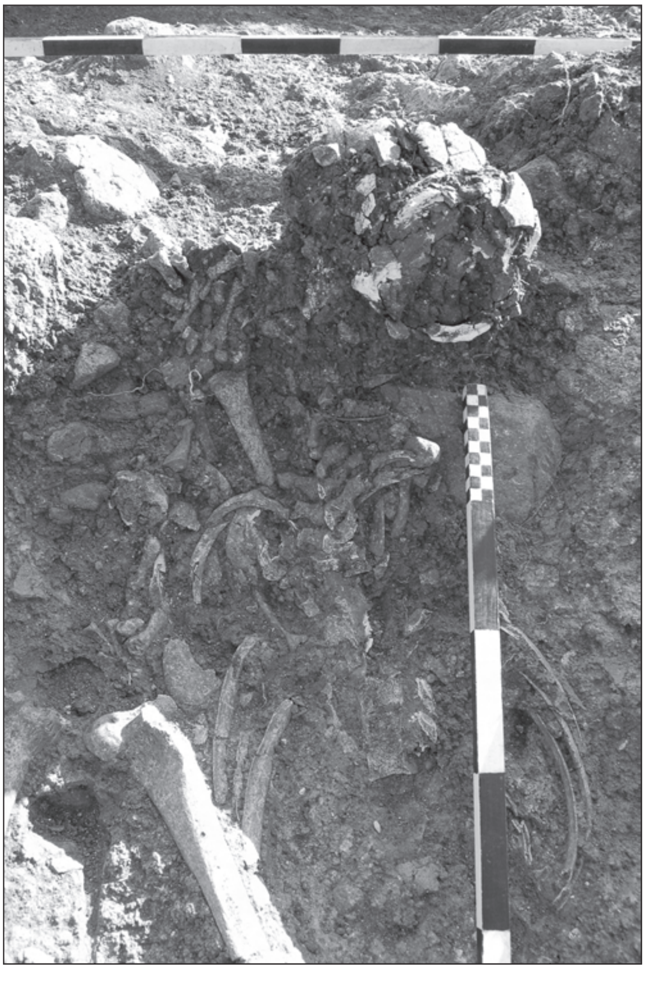

Обр. 3. Гроб № 1 със сребърна торква

№ 130 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УЧАСТЪК КМ 6+400 – 6+800 В ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. КАРНОБАТ, ЧАСТ ОТ АМ *ТРАКИЯ*, В ЗЕМЛИЩЕТО НА КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Цоня Дражева

През месец февруари 2006 г. по трасето на обходен път на гр. Карнобат в км 6+400 – 6+800, както и в няколко пункта (примерно в км 4+600) при земекопни дейности са засегнати и частично унищожени некропол и други археологически структури. След предприетите спешни действия се пристъпи към археологически проучвания както следва: пълно спасително археологическо проучване в км 6+700 – 6+800, сондажно между км 6+400 – 6+500 и допълнителни сондажи в участъка 6+500 – 6+700.

Предвид сложността на обекта беше формиран широк колектив, в който взеха участие археолозите Р. Христова (ИМ-Карнобат), М. Класнаков, К. Господинов (Регионален Бургаски музей), Й. Михайлов (ИМ-Поморие), В. Игнатов (ИМ-Нова Загора), Ст. Бакърджиев (РИМ-Ямбол), н.с. д-р К. Ников (НАИМ-БАН), ст.н.с. д-р Р. Георгиева (Институт по тракология – БАН), докторантите Е. Божинова и Ч. Цочев, студент-стажанти К. Косева и Е. Иванова (СУ „Св. Климент Охридски") и специалистите: А. Каменаров – (НПМ-София), Н. Господинов – геолог (Елхово), д-р Б. Димитрова – антрополог (Институт по морфология-БАН), проф. д.б.н. Е. Божилова и доц. д-р С. Тонков – палеоботаници (СУ „Св. Климент Охридски"), д-р Г. Рибаров – остеолог (Бургас) и реставраторите Р. Йоргова, Г. Йорданова, И. Арабаджиев, Г. Илиев.

При провеждането на археологическите проучвания (пълни и сондажни) в периода май-юли се установиха изключително сериозни поражения, нанесени на археологическия обект от фирмата изпълнител.

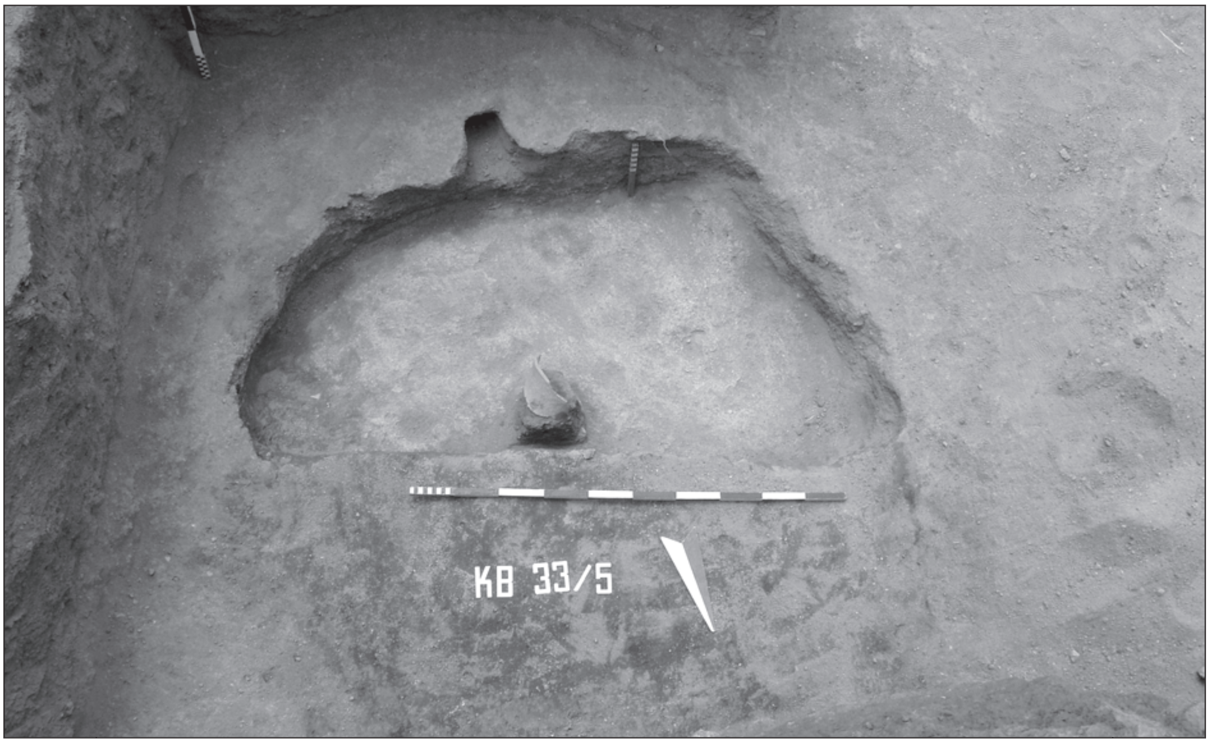

Обр. 1. Яма

В участъка от трасето за пълно проучване (км 6+700 – 6+800) са унищожени по-голямата част на ранновизантийски некропол от VI в., подови нива и пещи от жилища, отнесена е горната част на множество ями. В зоната на км 6+500 – 6+700 са унищожени части от сгради от периода на късната античност. В участъка за сондажно проучване км 6+400 – 6+500 в рамките на сервитута са изцяло унищожени жилища и други архитектурни градежи от I хил. пр. Хр.

Археологическите проучвания разкриват следната картина.

Км 6+700 – 6+800 – обектът за пълно проучване е най-интензивно изследваният. Проучена е обща площ от 925 кв. м. В рамките на трасето на магистралата тук се откриват археологически материали в много широк времеви спектър.

Установява се поселищно развитие от V хил. пр. н. е. до I хил. от н. е. Прави впечатление, че макар и немногобройни, керамичните фрагменти от изброените периоди маркират богат и непрекъснат поселищен живот в тази зона. Акцент в откритията са материали от бронзовата епоха, желязната епоха и ранновизантийската епоха. Бронзовата епоха е представена с материали от ранния и късен бронз. Най-масов е материалът от I хил. пр. Хр. Открити са архитектурни останки от съоръжения, опалвания, пещи и множество ями (59 проучени).

Проучената част от селището следва естествения наклон на Ю/ЮЗ. Селището е било изградено в близост до голям водоизточник, обусловил до голяма степен многовековното му съществуване. Поради естествената денивелация и последвалото през вековете свличане на земна маса от северните склонове на селището, изследваният културен пласт е с дълбочина до 3 м. В проучените ями (ритуално и пряко свързани с поселищния живот) се открива огромно количество битова керамика (включително редица цели съдове) на ръка и на колело, от желязната епоха на границата между РЖЕ и КЖЕ, прешлени и костен материал. Амфорната тара е в диапазона VII-IV в. пр. Хр. и разкрива интензивни търговски връзки. Открива се също така и импортна гръцка червенофигурна керамика от IV в. пр. Хр. Изследвани са подови нива на жилища от желязната епоха, но горната им част е безвъзвратно унищожена, а също и подово ниво, вероятно от неолита или халколита. Огромното количество ями (общо 59 проучени) са много богати на материали

Обр. 2. Пещ

(Обр. 1). Определено тук може да се приеме, че има съчетаване на жилищни хоризонти и ями. Някои от ямите имат сериозни размери (яма № 1 достига до 2,40 м дълбочина и 2,80 м диаметър). Много от ямите се пресичат една с друга, а също така те пресичат или са вкопани в по-ранни, или самите те са пресечени от по-късни съоръжения. Една от най-интересните находки от ямите е бронзова спираловидна гривна, вероятно от VI в. пр. Хр. Разкритите останки от няколко пещи, наличието на немалко количество шлака подсказват най-вероятно наличието на производствен център. Макар и в ограничено количество, се откриват керамични идоли.

Изцяло проучени са две жилища (землянки) от ранновизантийската епоха от VI в., които са изградени в или над съоръжения (ями) от желязната епоха. Северно пред едната от тях (кв. 3) е разкрита много добре запазена пещ (Обр. 2).

В най-източния край (км 6+800), се установи наличието на ранновизантийски некропол. Не е известно каква част от източния му край е унищожена при земекопните работи. Проучени са 6 гроба чрез трупополагане, датирани с монета на Юстиниан I в средата на VI в. Първоначалните наблюдения бяха за некропол от римската епоха с опалвания (приети в насипите за кремация) придружен с аналогична керамика. След извършените археологически проучвания, обаче, се установи, че опалванията са от гъсто разположените многобройни ями, а некрополът е ранновизантийски от средата на VI в., а не римски.

При **км 6+400 – 6+500** (Сектор 2 – за сондажно проучване), въпреки почти пълното унищожаване, беше засечена жилищна архитектура от РЖЕ и КЖЕ.

Добре се открояват отделни хоризонти. Доколкото беше възможно се проучиха части от жилища – подово ниво, глинобитни структури, деструкции, останки от пещ, хромел (Обр. 3). Открива се множество битова керамика от ранно- и късножелязната епоха – на ръка и на ко-

Обр. 3. Сектор 2

лело, амфорна тара от VI-IV в. пр. н. е. Проучено е жилище, в което освен посочените по-горе находки се откриват в големи количества (общо над 15 на брой) антропоморфни и зооморфни фигурки. Проучени са също така и няколко ями. Засечен е западният край на целия поселищен комплекс. Общата площ на сондажите е над 200 кв. м. Дебелината на културните пластове достига до 1,60 м.

Правят впечатление редица паралели и разлики между двата сектора. И в източния (изцяло проучен) и в западния (сондажи) откритата керамика е почти аналогична. Западният сектор се характеризира изцяло с жилищна архитектура и рядко наличие на ями, докато в източния преобладават ямите и много по-рядко се регистрират жилищни хоризонти. Богатият археологически материал от РЖЕ и КЖЕ, особено на прехода VI-V и V-IV в. пр. Хр. предполага наличието на значим селищен, производствен и търговски център.

Км 6+500 – 6+700 – сондажни проучвания. Освен предварително изваденият долиум, в зоната около него бяха разкрити останки от покривна конструкция на сграда от късната античност. Разчистени са зидове с дебелина от 1 м и паднали покривни конструкции с тегули. Откриваната битова керамика се отнася към III-IV в. Наличието и на други сгради се установява по разчистени мощни основи (от обработени и необработени камъни на хоросанова спойка) в допълнителен сондаж в най-западната част на участъка. Цялата зона е осеяна с битова и строителна керамика от същия период.

№ 131. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ (УПИ XI-XII-515, КВ. 27; УПИ XIX-525, КВ. 27; УПИ X-393, КВ. 36)

Димитър Недев, Константин Господинов

УПИ XI-XII – 515, кв. 27. Строителните парцели са разположени между ул. Милет и панорамната крайбрежна алея в югоизточната част на полуостров Скамний.

Пълни археологически проучвания са извършени на площ от около 100 кв. м (Обр. 1). По източната граница на имотите е разкрит участък от средновековната крепостна стена на Созопол с дължина 15,30 м, ширина 1,70 м и максимално запазена височина 4,80 м. Добре разграничени са два строителни периода. Първият е от края на V – началото на VI в. Градежът се характеризира със стремеж към редова зидария. Хоросанът е жълтеникав с едро счукана тухла, фугите са измазани. На това ниво в североизточната част на УПИ XI – 515 личи зазидан вход, а в южния ъгъл на УПИ XII – 515 е оформен зидан канал с дължина 3,68 м, ширина 0,90 м и дълбочина 0,30 м. От двете страни каналът е ограничен със зидове, изградени от ломен камък на спойка от жълтеникав, едрозърнест хоросан. Северният е широк 0,25 м, южният – 0,30 м. Съоръжението е ориентирано в посока И-З. Свързано е със засводен отвор в крепостната стена, оформен от радиално поставени тухли с широка обмазана с розов хоросан фуга. Дъното е постлано с керемиди върху дебела хоросанова подложка. Запазена е плоча от покритието. В западната си част каналът е прекъснат от късни вкопавания. В канала се откриха стъклени балсамарии, три от които канелирани, столчета от стъклени чаши и късноантична фрагментирана керамика. Находките от насипа дават основание съоръжението да се датира в края на V – началото на VI в. Керамика от този период – амфорна тара и кухненска керамика, се откри и на нивото на заустване. Над нивото на засводяване добре се разграничава втори строителен период. Във височина редовете са неправилни, изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан. Откритата в контекста фрагментирана керамика не е свързана с компактен културен пласт и не дава основание за точна датировка. Най-общо този строителен период може да се отнесе след XII в.

Прави впечатление, че други архитектурни останки от късната античност и средновековието на ниво суперструкция на крепостния зид не се откриват. Единствената структура, която бих-

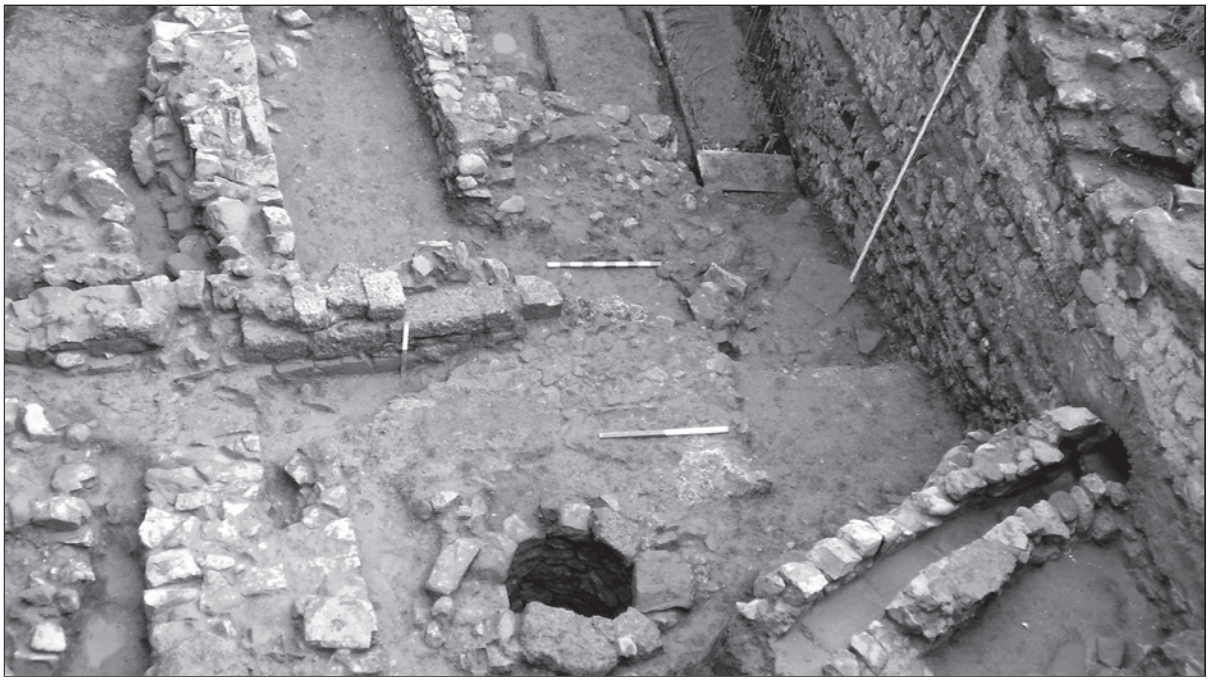

Обр. 1. Созопол – УПИ XI-XII-515, кв. 27. Крепостна стена и елинистически сгради (поглед от югозапад)

ме могли да свържем с ранния период на изграждане на крепостната стена е пещ за вар, вкопана на ниво субструкция, в обема на елинистическа сграда. Тя има кръгла основа с вътрешен диаметър 1,15 м. Ограничена е от запад с каменен зид, вероятно основа на навес. В насипа на пещта се откриват фрагменти от тухли и хоросанови наслаги по дъното. Компактни наслаги от хоросан са засвидетелствани и в близкия контекст на съоръжението.

Запазени са два масивни зида, изградени от ломени камъни на кал, част от жилищна сграда ориентирана в посока СИ-ЮЗ. От изток сградата е пресечена от крепостната стена. Липсват външните ъгли от запад, тъй като излизат извън рамките на проучваната площ. Така разграниченото пространство включва части от три помещения – две разположени в западната част и едно от североизток, организирани около дворно пространство. В южната част на УПИ XII-515 е разкрита настилка от огладени морски камъни и цистерна с цилиндрична форма. Съоръжението е вкопано на дълбочина 2,5 м, с диаметър на отвора 1,10 м. В обема му се откриват фрагменти от хераклейски и тасоски амфори и дъно на чернофирнисово пелике, датирани във втората половина на IV в. пр. Хр. Находките от контекста на сградата – голямо количество солени и калиптери, две бронзови монети, фрагменти от местна и червенолакова керамика датират от края на IV – началото на III в. пр. Хр. В УПИ XI-515, под нивото на късноантичната пещ и елинистическия зид беше разкрит зид от североизточния ъгъл на сграда, датирана с материали, от края на V в. пр. Хр. В пласта непосредствено над основната скала се открива фрагментирана източногръцка керамика от VI в. пр. Хр.

УПИ XIX – 525, кв. 27. В този участък, разположен на около 50 м в югоизточна посока, между улица Аполония и крайбрежната алея, при предишни разкопки са разкрити части от късноантичната и от средновековната крепостни стени на Созопол. В пространството между двете крепостни стени е локализиран център за производство на сграфито керамика XIII-XIV в. и част от светилище на Хеката от края на III – първа половина на II в. пр. Хр. Разкопките през 2006 г. засегнаха непроучен участък в югозападния край на парцела с площ около 10 кв. м.

Разкрито е външното лице на U-образна кула, която в по-голямата си част попада под нивото на съседния парцел от югозапад. Градежът е от квадри, в основата рустицирани, с емплектон от розов хоросан и ломен камък (Обр. 2). В основата има цокъл, който се стеснява към челната ѝ

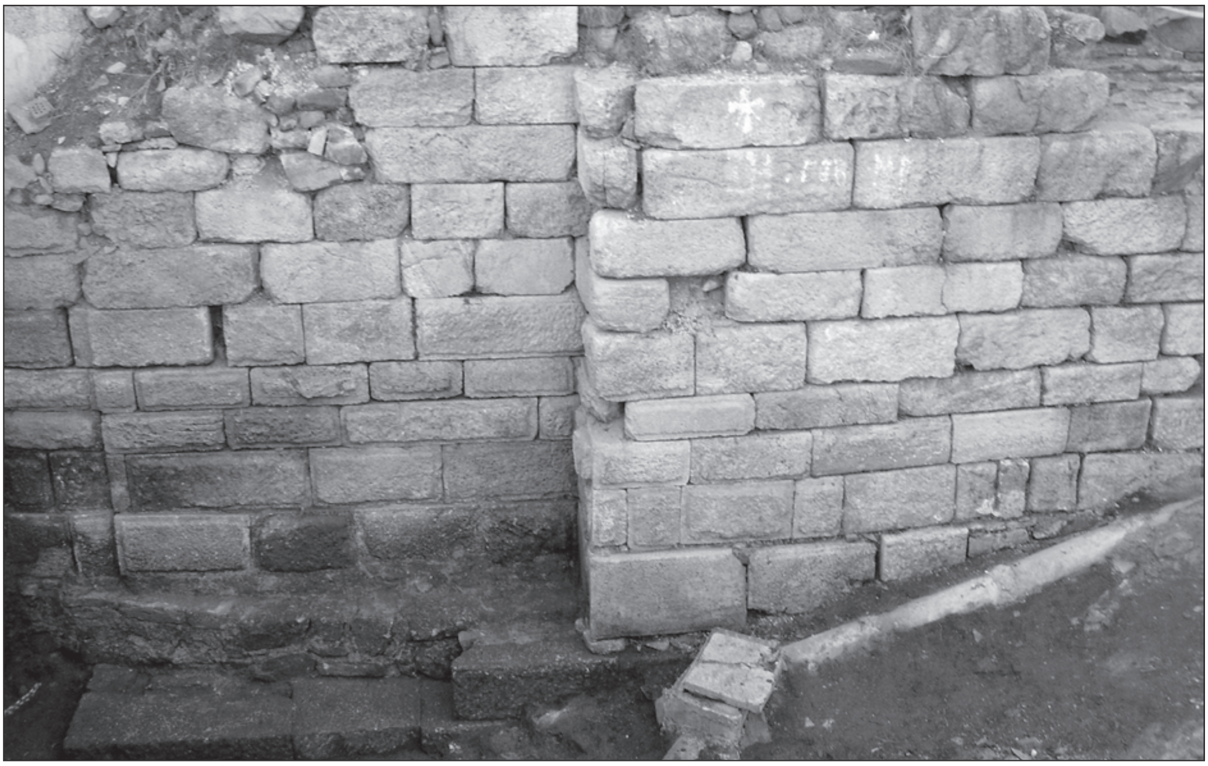

Обр. 2. Созопол – УПИ XIX-525, кв. 27. Късноантична крепостна кула (поглед от изток)

страна. В дълбочина под каменно струпване беше разчистен югозападният ъгъл на периболоса ограждащ елинистическото светилище. Находките в насипа – фрагменти от солени, амфорен печат, местна и чернолакова керамика, потвърждават предишната датировка.

УПИ Х-393, кв. 36 се разполага в югозападната част на полуострова, на ул. Рибарска № 19, където е проучена цистерна, ситуирана в северозападния ъгъл на имота.

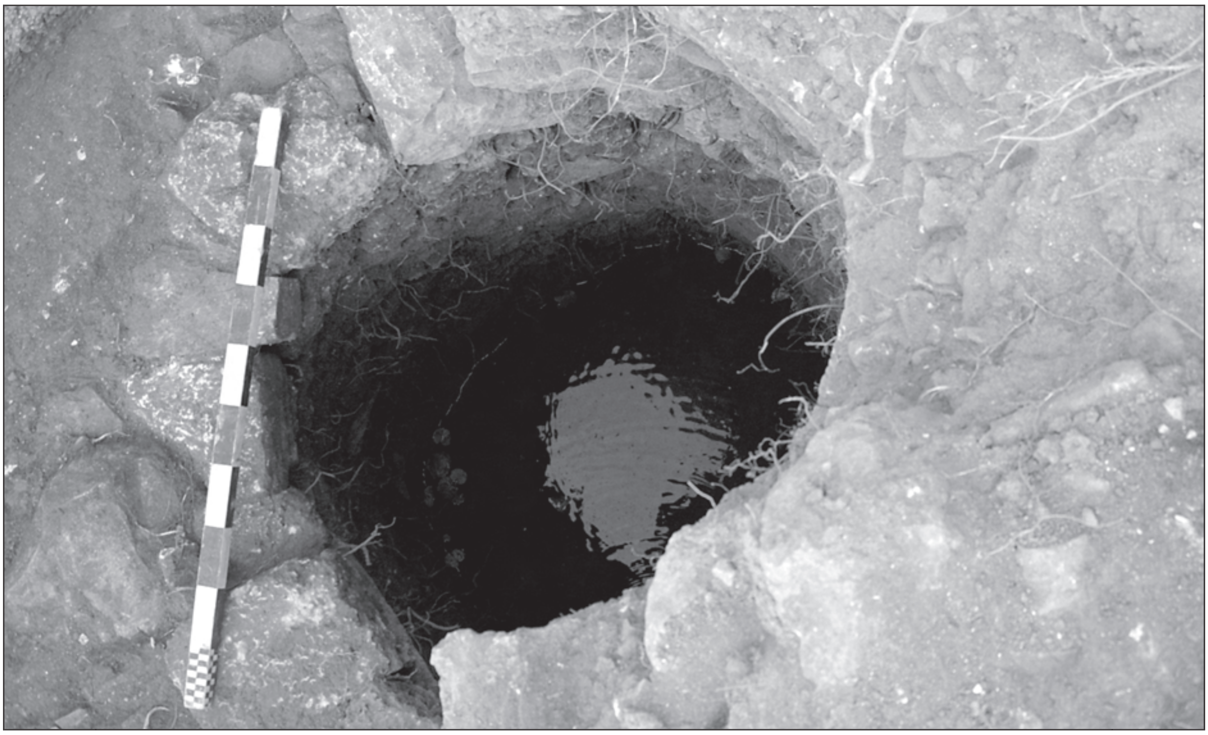

Обр. 3. Созопол – УПИ Х-393, кв. 28. Цистерна (поглед от юг)

Съоръжението е вкопано в основната скала на дълбочина 4,50 м (Обр. 3). Има форма на двойно пресечен конус. Във височина венецът е изграден от суха двулицева зидария от добре оформени каменни блокчета. Диаметърът на отвора е 1,00 х 0,90 м. В основата се разширява до 1,40 м. В насипа на съоръженията се откриха голямо количество солени и калиптери, фрагментирана местна и чернофирнисова керамика, амфорни печати от Родос и Кос и два броя купи с релефна украса. Находките датират от края на III – началото на II в. пр. Хр. Южно от съоръжението се откри яма, вкопана в основната скала, с материали от втората половина на V в. пр. Хр.

№ 132. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ – УПИ 226, КВ. 18

Димитър Недев, Цоня Дражева

Теренът с площ около 400 кв. м е ситуиран в източната част на полуостров Скамний, между ул. Св. Св. Кирил и Методий и панорамната крайбрежна алея (Обр. 1).

Към морето границата е тангирана от крепостната стена на Созопол от VI-XIV в. Крепостният зид е запазен фрагментарно в участък, прилежащ към североизточния ъгъл на парцела с дължина 5,30 м, ширина 1,70 м и височина 2,80 м. Фундирането му е съобразено с наклона на основната скала – около 7° в източна посока. Конфигурацията на терена предполага по-дълбоко вкопаване на външната част на зида. Тук запазената височина достига до 4,5 м. Градежът е от ломен камък на спойка от бледожълт, едрозърнест хоросан. В основата е запазен правоъгълен отвор за оттичане на атмосферните води. Във височина се наблюдава стремеж към редова зидария. Стратиграфията на терена е нарушена в голяма степен от дълбокото вкопаване на жилищни сгради от края на XIX – началото на XX в. В контекста на крепостния зид се откри разбъркана къснoримска и средновековна керамика. Преобладават фрагменти от амфори с хоризонтални канелюри и гребенчата украса. Архитектурни останки от късната античност и средновековието не бяха открити.

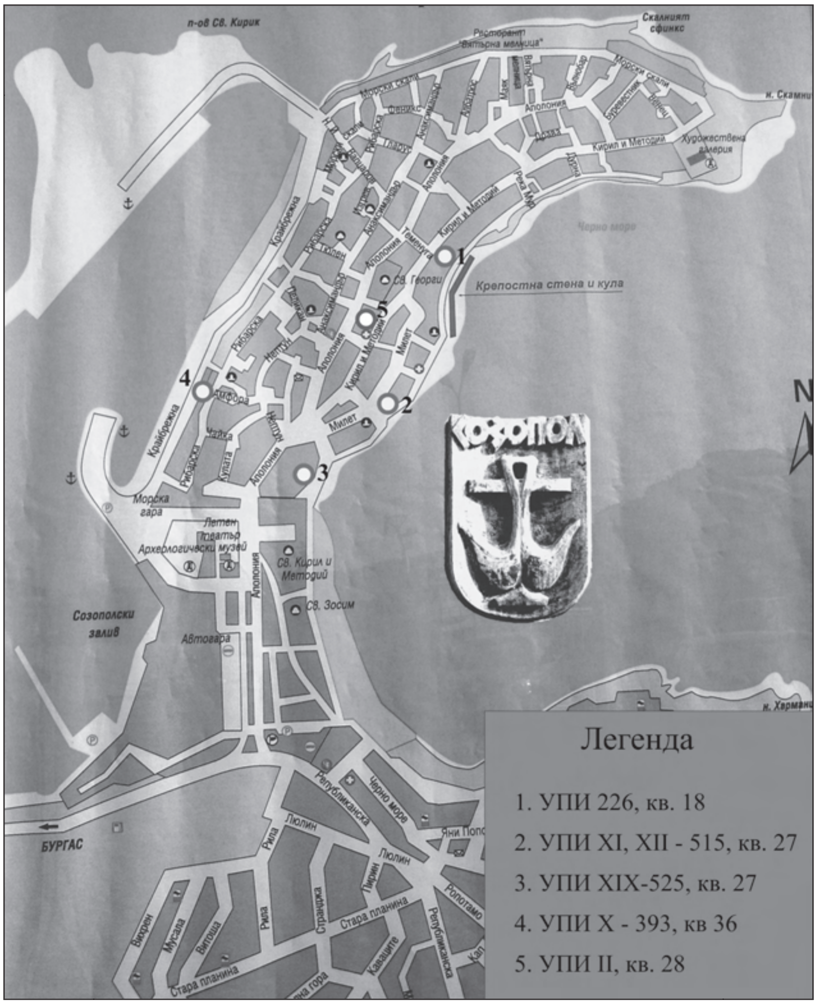
п-ов Св. Кирик
Скалният сфинкс
н. Скамни
Крепостна стена и кула
Черно море
Созополски залив
Морска гара
Летен театър
Археологически музей
Св. Георги
Св. Кирил и Методий
Св. Зосим
Автогара
БУРГАС
н. Хрманица
СОЗОПОЛ
N
1
2
3
4
5
Легенда
1. УПИ 226, кв. 18
2. УПИ XI, XII - 515, кв. 27
3. УПИ XIX-525, кв. 27
4. УПИ X - 393, кв 36
5. УПИ II, кв. 28

Обр. 1. Карта на п-в Скамний с местоположението на всички археологически обекти, проучвани през 2006 г.

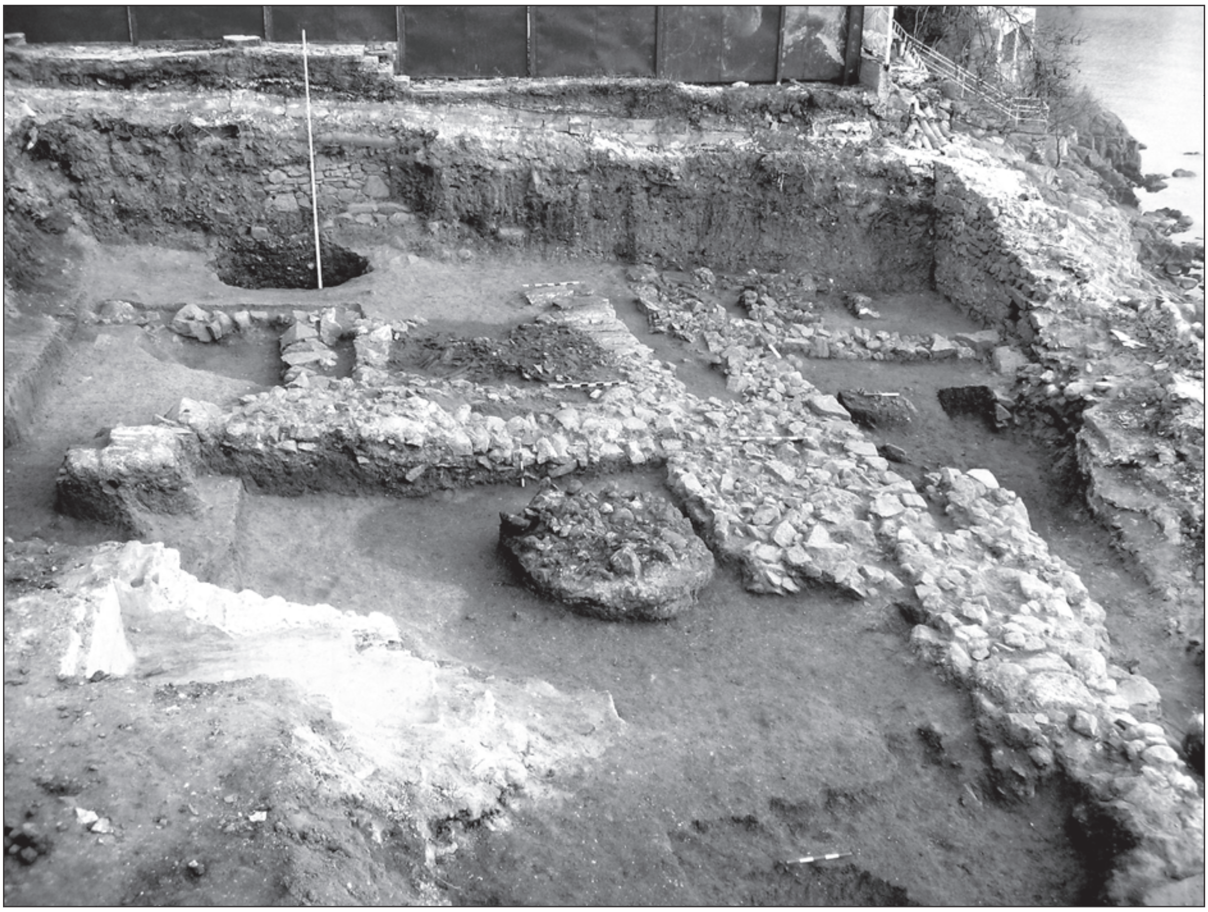

Обр. 2. Елинистически сгради. Поглед от югозапад

На дълбочина 2,5 м от нивото на ул. Св. Св. Кирил и Методий в североизточната част на парцела се разкриха основи на две сгради от елинистическата епоха. Зидовете са масивни, запазени в субструкция, изградени от ломен камък на кал (Обр. 2).

В източната част на парцела е запазена част от сграда с обща дължина 12,5 м по оста СИ-ЮЗ. Външният западен зид е почти успореден на крепостната стена с ширина 0,80 м, запазен на височина 1,2 м. В североизточната част има тясно преддверие, ограничено от два успоредни зида. От вътрешността на сградата е проучен малък участък, незасегнат от късни вкопавания. В насипа се откриха голямо количество плоски керемиди, фрагменти от амфорна тара, местна и чернофирнисова, битова и трапезна керамика. Сред вносните съдове преобладават фрагменти от купи с релефна украса и съдове декорирани в стил "Западен склон на Агората". От изток сградата е пресечена от крепостната стена. Западно от нея, на разстояние 0,60 м, е разположено правоъгълно помещение, вероятно част от друга сграда. Основите са по-плитко вкопани, широки около 0,80 м. Подовото ниво е добре запазено. Върху него е паднала част от покривното покритие – голямо количество солени и калиптери. В керамичното струпване се откриха фрагментирани теракоти, чернолакова и местна трапезна керамика. Находките дават основание помещението да се датира в края на III – началото на II в. пр. Хр. От югоизток има данни за друго помещение, нарушено от късно строителство. Останките от двете сгради имат обща ориентация – СИ-ЮЗ, което предполага общ принцип на планиране. В южна посока запазени архитектурни останки от епохата не са открити. Под нивото на сградите и южно от тях са проучени 7 ями от архаичната епоха. Три от негативните структури са разположени близко една до друга, другите са групирани по двойки. Преобладава неправилната овална форма. Дълбочината на вкопаване варира от 0,80 м до 1,50 м. Ямите са запълнени с горяла сивочерна пръст, примесена с въглени. В насипа се откриват голямо количество животински кости, мидени черупки, медна шлака, железни крици, отухлени стенни мазилки, фрагментирана амфорна тара от Милет, Самос, Хиос и Лесбос, местна сивочерна керамика, тракийска и вносна източногръцка керамика. Сред луксозните рисувани съдове преобладават паници и купи с геометрична украса, амфори, декорирани в стил "Късна дива коза" и Фикелура. По-рядко се срещат фрагменти от коринтска и атическа чернофигурна керамика. Находките от ямите са синхронни, датирани в рамките на относително къс хронологически период – от втора до началото на трета четвърт на VI в. пр. Хр. В обема на двойните ями № 4 и 5 и № 3 и 3^{А}, които са с по-големи размери от останалите, са изградени металургични пещи. Пещ 1 е запазена в основи и има кръгла форма с диаметър 1,2 м. Облицована е с каменна зидария със следи от деструктирала обмазка. В контекста на пещта се откриха голямо количество железни крици и медна шлака. Ниската степен на запазеност на съоръжението не дава възможност да се изяснят точните конструктивни особености.

На около 4 м в южна посока, вкопана в обема на ями № 3 и 3^{А}, се откри добре съхранена пещ (Пещ 2) с форма на пресечен конус (Обр. 3). Запазена е на височина 1,4 м, диаметърът в горната част е 0,95 м, а на горивната камера – 1,2 м. Облицована е със зидария от ломен камък на спойка кал, с дебелина 0,25-0,30 м. Има добре оформено вътрешно лице със запазена на места отухлена обмазка. Пещта е с горно опалване. Дебелината на скарата е 0,10-0,15 м. В средата ѝ е оформен отвор. Префурниумът е от североизток. Изолационният кожух от двете му страни е силно опушен. По цялата височина на съоръжението се наблюдава дебел слой сивочерна пепел. Пещта е запълнена с горяла пръст, в която се откриват находки синхронни на тези от ямите, в които е вкопана. Находките датират от края на втора до началото на трета четвърт на VI в. пр. Хр.

Проучените археологически структури и стратиграфските наблюдения на терена, дават основание да предполагаме интензивен селищен и стопански живот на това място през предримската епоха.

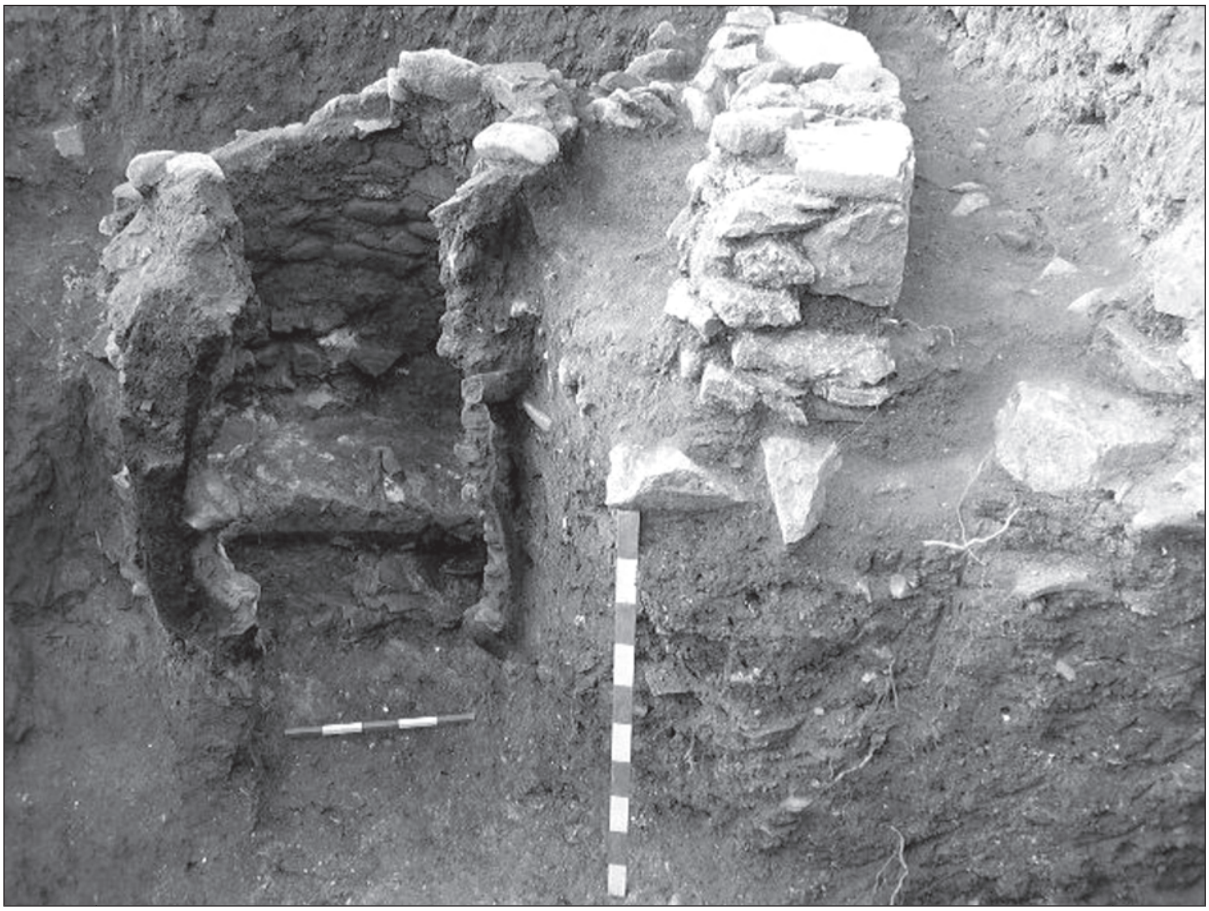

Обр. 3. Металургична пещ № 2. Разрез. Поглед от североизток

№ 133. АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2006 Г.

Лазар Нинов

През 2006 г. продължиха проучванията на остеологичния материал от римския кастел Сексагинта Приста в Русе, провеждани през последните два сезона с цел комплексното изучаване на храната и начина на хранене, характеристиките на животните, целите за тяхното отглеждане и използване през съответната епоха (Нинов 1986, 259-266). Проучени са затворени комплекси от различни периоди. В тракийски ями от II-I в. пр. Хр. има следните животински кости: яма с питос 35 има останки от говедо, овца, свиня, куче, миди; яма 36 – говедо, овца и свиня; яма 38 – говедо, овца, свиня, куче, сърна, дива котка, кокошка и миди. В антично ниво от II-III в., което представлява подово ниво на храм и непосредствено под него, са открити кости от овца, свиня, котка, кокошка, риба. Особено интересна от остеологична гледна точка е яма 32. Там се констатира голямо разнообразие от видове – говедо, овца, коза, свиня, куче, кон, елен, глиган, заек, кокошка, риби и миди. Прави впечатление огромното количество долни челюсти от свине, които принадлежат най-малко на 42 индивида. По някои от говеждите кости има следи от обезкостяване на месото.

Археостеологичните проучвания в античната крепост Ковачевско кале бяха насочени към изследване на костния материал от кула № 10, която е значително по-голяма от съседните и има вътрешен диаметър 12 м. Подобно на останалите кули, тя е била разрушена от силен пожар и върху някои от костите има следи от него. Откритите монети датират паметника към втората половина на IV и началото на V в. и очертават периода на най-интензивен живот в кулата и изобщо в крепостта. Това позволява да се определи датировката на костния материал в този затворен комплекс. Съставът на фауната е твърде разнообразен. С различно количество кости са представени 15 вида. Някои от костите представляват артефакти със следи от рязане. Например един метатарсус от кон е срязан напречно с трион. Разрезът е направен в областта на проксималната третина на диафизата. По аналогичен начин са разрязани еленови рога, някой от които представляват заготовки. Открити са естествено отпаднали рога, събирани в околността очевидно с цел обработка. Следователно там е извършвана занаятчийска дейност. Големи струпвания на животински кости има на две места – източно и южно от източния пилон на кула № 10. Видовият състав на остеологичния материал е следният – камила, говедо, коза, овца, кон, магаре, свиня, куче, елен, сърна, дива свиня и птици. Разпределението на останките от фауната в кула № 10, в сравнение с други комплекси (например сондаж 4), показва някои особености. В кулата говедото е на първо място по брой на индивидите – 18. По количество на костите различията са още по-силно изразени – почти половината от всички кости са от говеда – 425. В сондаж 4 едрите преживни животни са на второ място по брой на индивидите и на първо по количество на костите, но с малка преднина пред дребните преживни. Следователно тук е изразена тенденция за различия в кулинарните предпочитания. Свинете са на трето място по горните показатели както в кулата, така и в сондажа. Разкопките в кулата продължават и след приключването им в табличен вид ще бъдат представени окончателните резултати. В Никополис ад Иструм и Нове на много места предпочитанията са към свинското месо.

Най-многочислени са останките от домашни животни. Анализът на възрастовата структура на убитите говеда показва, че са клани значително количество млади животни, принадлежащи към възрастовите групи инфанс (6 индивида) и ювенилис (8 индивида) и едва 4 са субадултус и адултус. Често са убивани телета, чието месо е крехко и по-вкусно, въпреки, че клането на толкова млади животни е икономически неизгодно и нерентабилно. Така обитателите са задоволявали кулинарните си капризи. От наличните останки на три възрастни говеда само в един случай установихме изменения, които свидетелстват, че животното е използвано за работа. Аналогична особеност се забелязва при свинете. Преобладават животните във възрастовите групи инфанс и ювенилис. При дребните преживни групата субадултус е най-голяма и надхвърля 42 %, адултните животни са над 28,5 %. Останалите са млади животни. Присъствието на дивечово месо на трапезата както в кулата, така и в сондажа е символично.

Особено силно впечатление прави наличието на кости от камила. Това са безспорни материални доказателства за разпространението на този животински вид още в античността (Велков 1956, 75-79, Петров 1972, 46-50). Всички епифизи и апофизи на костите са напълно сраснали. Следователно те са от възрастни индивиди. Останките от камили са предоставени за изследване в силно фрагментирано състояние и това наложи прилагането на по-сложна методика, за да могат да бъдат идентифицирани, измерени и приведени във вид, съпоставим с други аналогични находки в научната литература. Останките са от различни части от скелета – предните, задните крайници и черепа. Останките от предните крайниците са десни лакътна и лъчева кости, киткови и подкиткови кости. От задните крайници има части от лява бедрена кост, ляв голям пищял, леви петна и скочни кости, кости от задната китка и задната подкитка, която е раздробена на множество парчета. Въпреки фрагментираността успях да направя много измервания.

Идентифицирани са останките от фауната открити при разкопките на Амфитеатъра на Сердика сезон 2006 г. Домашните животни са свиня, говедо, овца, коза, кон, куче и камила. Има малко кости от птици, предимно кокошки. Дивите бозайници са мечка, елен, дива свиня и заек. Анализите показват, че дребните преживни са най-добре представени като брой на индивидите. Животните, чието месо е най-често използвано за храна – говедо, овца, коза и свиня, имат силно изразено присъствие по количество на костите и брой на индивидите. Животинските останки от най-ранния период са малко. Струпвания на животински кости има в пластовете от IV в., когато функционира амфитеатърът. Видовият състав на остеологичния материал е следният – камила, мечка, кон, дива свиня, говедо, коза, овца и заек. През късната античност съставът на фауната е твърде разнообразен, като най-многочислени са останките от домашни животни. По време на римската империя камилите са използвани за транспорт, а също така и като екзотична атракция при зрелищни забавления и на цирковата арена. Вероятно такъв е случаят с амфитеатъра в Сердика.

Литература:

Велков 1956: В. Велков. Фауната на древна Тракия, отразена в античната литература. – Природа, 1, 1956, 75-79.

Нинов 1986: Л. Нинов. Цели и основни задачи при изучаване на животинските кости от археологически обекти. – Интердисциплинарни изследвания, 14 А. София, 1986, 259-266.

Петров 1972: А. Петров. Камилата. – Природа, 3, 1972, 46-50.

№ 134. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КРЕПОСТНА СТЕНА НА П-В УРДОВИЗА, ГР. КИТЕН

Кръстина Панайотова

Спасителните археологически проучвания на обект Крепостна стена на п-в Урдовиза през 2006 г. бяха провокирани от планирането на строително – ремонтна дейност в двора на почивна станция Балканика, и се финансираха от кметство Китен.

Полуостров Урдовиза е дълъг около 120 м и широк от 60 до 80 м. В древността площта му е била значително по-голяма, но поради факта, че основната скала е варовик и при бури стават срутвания, последните от които през 1977 и 1979 г., територията му намалява.

Досега тук не са провеждани археологически проучвания. В края на XIX в. братя Шкорпил са отбелязали на това място останки от внушителна крепостна стена, дълга „100 разкрача“, изградена от ломен камък, споен с бял хоросан с примесени в него счукани керемиди. Стената преграждала шийката на полуострова, като в най-тясната си част била широка 3 м и имала 2 кули. Пред крепостната стена имало изкопан дълбок ров. В оградената площ на полуострова братя Шкорпил забелязали ясно очертанията на основите на триабсидна църква.

Основната цел на археологическите проучвания през 2006 г. беше изследване на останките от крепостната стена, определяне на датировката, хронологията и периодизацията на обекта.

Крепостната стена, която преграджда шийката на полуостров Урдовиза е ориентирана С-Ю, със слабо отклонение в североизточна посока (Обр. 1). От запад е ограничена от вкопан дълбоко в терена паркинг, който е унищожил културните напластявания и споменатия от Шкорпил ров. От източната страна е прокарана асфалтова алея, която на места се доближава на 1 м до съоръжението.

Стената е покрита със землен насип, при което се е получил вал с видима дължина на повърхността 68 м и ширина от 18 до 25 м, при височина 4,5 м (спрямо общото ходово ниво в момента с н.в. 13 м).

Обектът беше разделен условно на две половини, наречени Южен и Северен сектор, като границата между тях е съвременна пътека, разделяща крепостната стена на две почти равни части.

В Северния сектор беше разкрито вътрешното (източно) лице на стената и една кула с вход със съществуващи две страници (Обр. 2). Стената, която е широка 2,10 м, е изградена в opus mixtum, оформен с положени в правилни редове варовикови блокчета и пояс от 5 реда тухли. Фрагментите от строителна керамика са дебели 0,03 м, а дебелина на фугата е от 0,05 – 0,07 м. Използваният за спойка хоросан е с розово-червен цвят, получен от вложената в него натрошена строителна керамика. Основата е изградена от камъни, някои от които с големи размери.

Първоначално кулата е имала правоъгълна форма, а по-късно е преустроена и удебелена. Запазената височина на стените ѝ от вътрешната страна е до 1,7 м при дебелина 1,20 м. Южната стена на кулата е пресечена от канал с размери 1,10 – 1,20 м, направен най-вероятно от военните за полагане на кабели или тръби. Поради своята висока степен на запазеност, вътрешното по-

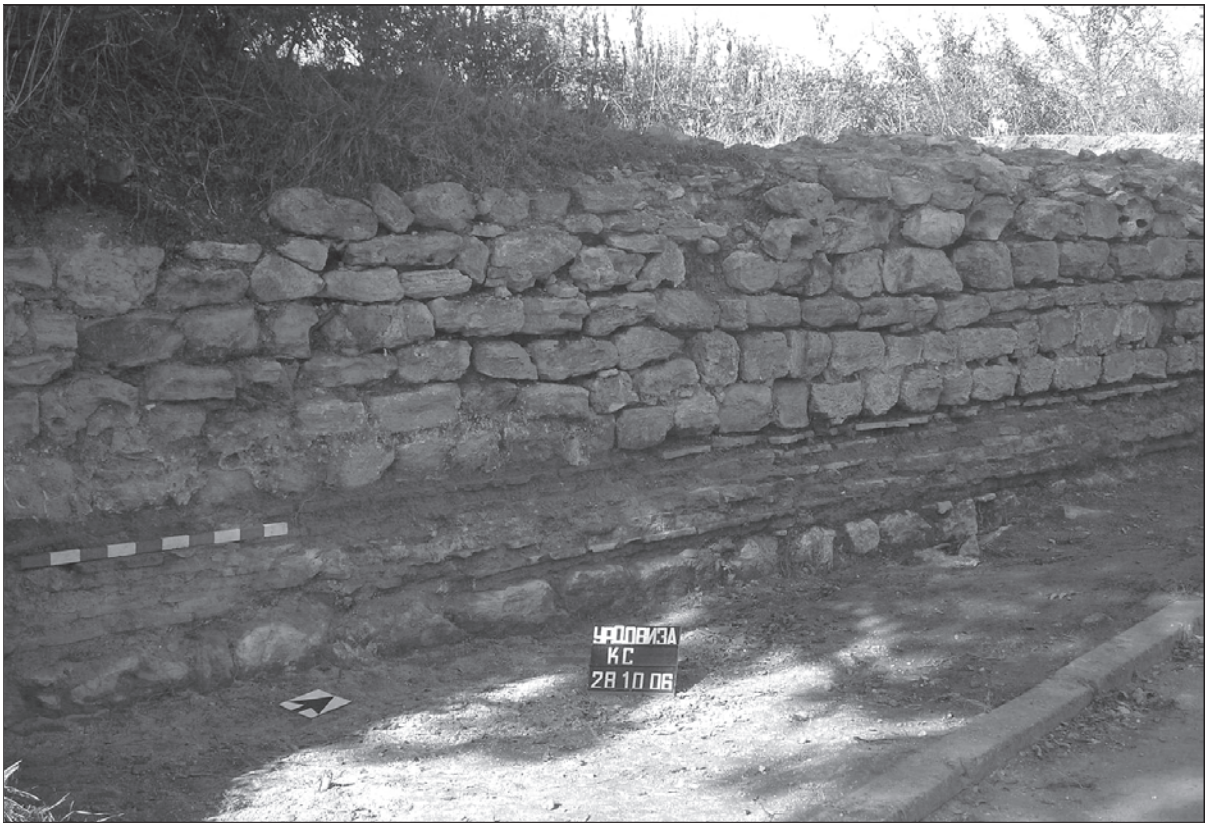

Обр. 1. Крепостната стена (сектор Север) – вътрешно (източно) лице

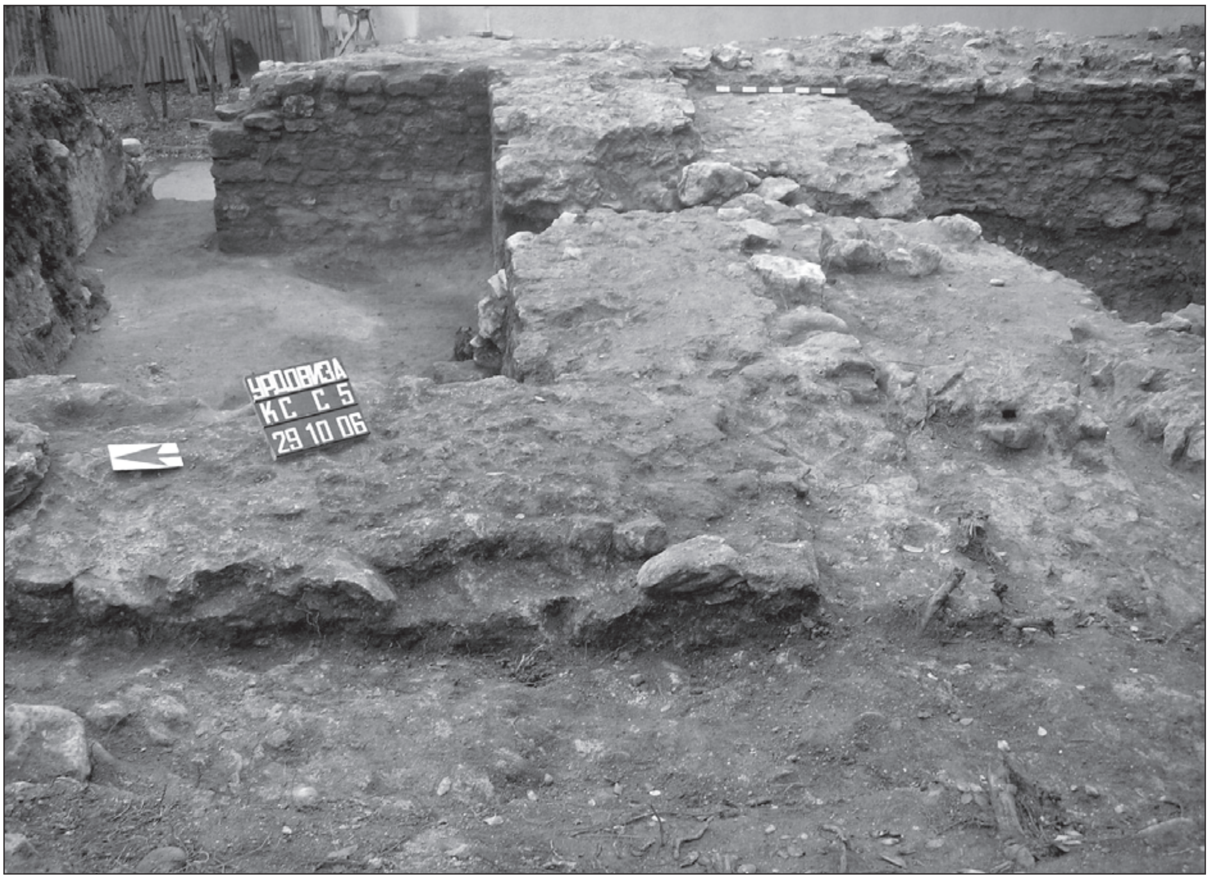

Обр. 2. Кула I (сектор Север)

мещение на кулата е било употребявано в съвремието, а при изграждане на почивната станция – запълнено.

От външната страна на южната стена на кулата се откри банкет. При него се наблюдава разлика в градежа в сравнение с блокажа, който ляга върху него. Изграден е от добре оформени каменни блокове, подредени в правилни редове, със спойка от бял хоросан и обмазване на фугите. Същият градеж се наблюдава при страниците на входа на кулата.

Същевременно, на нивото на горния край на банкета, от външната страна на крепостната стена, се разкри друга разлика в градежа. Каменните блокове свършват и стената ляга върху неправилно подредени, различни по размер камъни със спойка от кал. Най-вероятно това е последната поправка на разрушена част от лицето на крепостната стена.

Нивото на банкета отговаря на ходовото ниво в кулата. Каменните редове от вътрешното лице стъпват върху тухлените редове, които подравняват и лицето на стената от вътрешната ѝ страна. Те представляват банкет, над който е изграден подът, сега разрушен. Запазени данни за него има само в разкритите югозападен и югоизточен ъгли на помещението. Изграден е от тънък слой хоросан, силно примесен със счукана тухла.

Наблюденията в Северния сектор позволяват да се направят някои предварителни заключения. В дълбочина външното лице на крепостната стена отговаря на това, което е от вътрешната страна на стената. Това е първия етап на градеж (строеж на съоръжението), който е късноантичен (IV – V в.). При ремонтиране на кулата през средновековието – втори етап (XIII – XIV в.), строителите са се съобразили с останките на късноантичната крепостна стена, като са променили формата на кулата и са увеличили дебелината ѝ. През следващия етап (XVII – XIX в.) съоръжението не съществува с отбранителната си функция, но районът около него е обитаван.

В Южния сектор на крепостната стена и източно от нея, на мястото където се виждаше, че тя е запазена с най-голяма височина, беше заложен сондаж, с ориентация Ю-С и размери 20 х 5,00

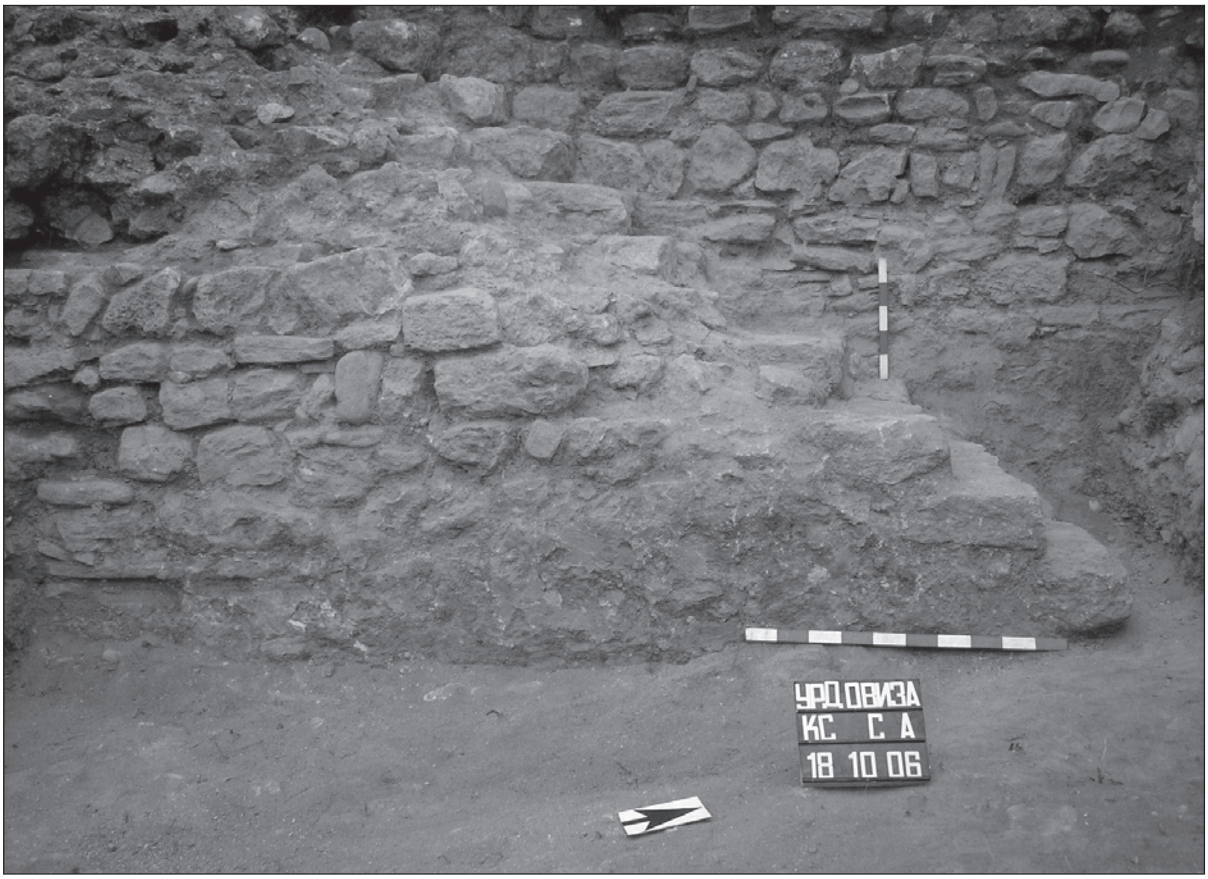

Обр. 3. Каменна стълба (сектор Юг) – поглед от изток

м. Целта беше да се провери дали са съхранени останки от сгради и съоръжения от вътрешната страна на стената или всичко е било унищожено при строежа на пътя и сградите на военното поделение или почивната станция.

Разкрита беше каменна стълба, водеща до бойната пътека на куртината (Обр. 3). От нея са запазени изцяло три и частично осем стъпала, общо 11 на брой. Стълбата е изградена от варовикови блокове, споени с бял песъклив хоросан, за разлика от спойката на куртината, която е червена. Под първите три стъпала не е изграден банкет, тъй като те не носят голяма тежест. Между банкета и стълбата е оформен и малък праг от хоросан. Основите на стълбата са изградени от камък със спойка от червен хоросан, трамбована глина и дребни камъни. Северно от стълбата в профила се очертават останките от средновековна пещ за битова керамика, които ще бъдат проучени през следващия археологически сезон.

Откритите движими находки, между които две лампи (елинистическа и късноантична), 2 каменни бойни топки, част от мраморна колонка, бронзов пръстен и многобройни керамични фрагменти, представляват материални останки от класическата до модерната епохи. В резултат на сондажното проучване безспорно са установени два периода, непосредствено свързани с функционирането на крепостната стена – късноантичен (IV – VI в.) и средновековен (XIII – XIV в.).

Литература:

Димитров 1981: Б. Димитров. Урдовиза. – В: Български средновековни градове и крепости, 1. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981, 408 – 411.

Шкорпил 1891: К. Шкорпил, Х. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – Сборник за народни умотворения наука и книжнина, 4, 1891.

№ 135. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПРЕЗ 2006 Г.

Кръстина Панайотова, Димитър Недев, Мартин Гюзелев

Засилената строителна дейност на територията на некропола на Аполония Понтийска в м. Калфата/Буджака – гр. Созопол, наложи извършването на спасителни разкопки в границите на 12 парцела. Само в 1 от тях не бяха регистрирани археологически материали и структури.

На северния бряг на Райския залив бяха разкрити останки от средновековна сграда и стопански двор. Проучени са южната дълга (дължина 8,90 м, ширина 0,8 м) и източната къса (дължина 4 м, ширина 0,9 м) стени с двата прилежащи ъгъла. Градежът на стените е от ломени камъни (за основите със спойка от кал) и стремеж към спазване на хоризонтални редове. Суперструкцията е оформена с лице от дялани камъни, а пълнежът е от ломени камъни. В югоизточния ъгъл на сградата се разкри огнище с неправилна овална форма. На разстояние 6 м от югозападния ъгъл на сградата се откриха останки от две домакински пещи. Масовият керамичен материал позволява съоръжението да се отнесе към IX – X в.

На 0,5 км от сградата в посока север се разкри християнски некропол от XII – средата на XIII в. Проучени бяха 19 гроба, разположени западно от еднокорабна църква, която е почти изцяло разрушена от военно съоръжение. Трупополагането е извършено в плитки ями, които се откриват над или на нивото на античните гробове. Характерното за този некропол е, че горната част на тялото и главата на погребаните са покрити с извити керемиди. Гробният инвентар е оскъден.

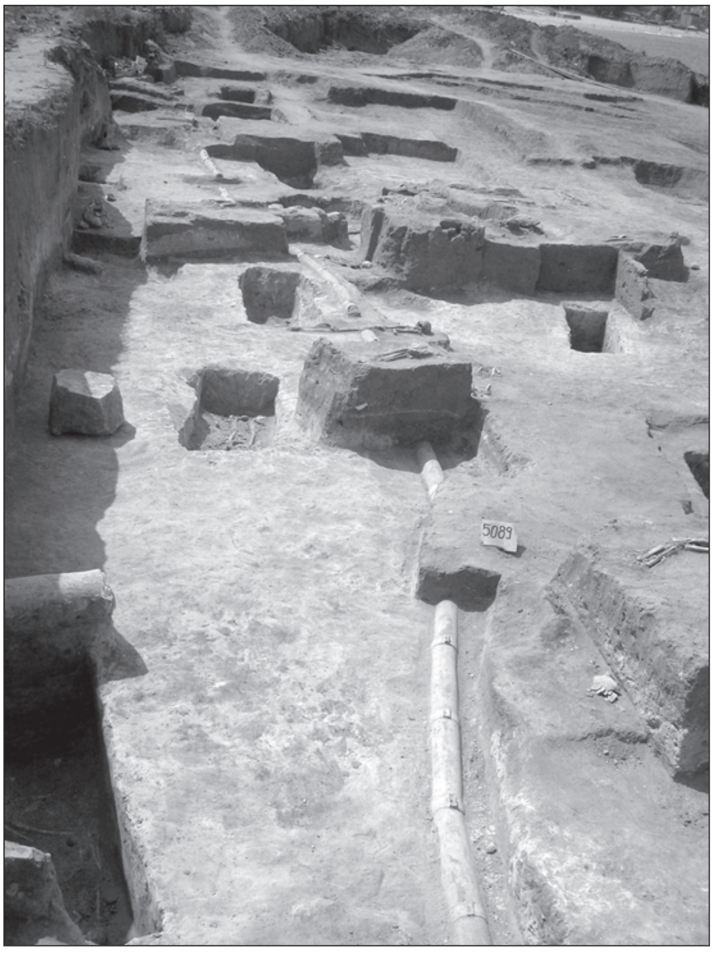

Обр. 1. Водопровод от глинени тръби и оловни скоби (края на V – началото на IV в.пр.Хр.)

В 2 имота беше проследено общо 48,85 м дълго трасе на тръбопровода от глинените тръби, свързани с оловни скоби (Обр. 1). В УПИ-5089 той завива на запад, за да го видим в УПИ-5075 отново с посока ЮИ – СЗ. Тръбите са дълги 0,62 м, при диаметър 0,16 м. Наблюденията показват, че съоръжението е използвано за кратко време в края на V и началото на IV в. пр. Хр.

Продължи да се разширява централният изкоп, в посока С-СИ и ЮИ от двете страни на пътя „Via sacra". В югоизточния сектор за сега не се открива паралелна оградна стена (Обр. 2).

В повечето парцели се потвърждават наблюденията от последните години, че от средата на V в. пр. Хр.

всички жители на аполонийския полис се погребват по крайбрежната ивица в строго определени за целта участъци. Те са били заградени със стени от ломени камъни или обработени блокове през първата половина – средата на IV в. пр. Хр.

Разкрити бяха общо 203 гробни съоръжения, 183 от които се датират от средата на V до края на III в. пр. Хр. Трупоизгарянето е било извършено извън мястото на погребване. Останките и даровете са погребани в 6 керамични камбановидни или цилиндрични урни, покрити с паница. В някои случаи отгоре е поставена и долна половина от амфора. Съдовете са заградени, укрепени, понякога и покрити с камъни. Като урни са използвани също и трапезна амфора, червенофигурни пелике и кратер.

Гробните ями (**Тип I,** *Вариант 1* – без покритие и допълнително устройство), в които е извършено трупополагане, преобладават сред гробните съоръжения (Обр. 3). Те имат правоъгълна или леко трапецовидна форма с повече, или по-малко заоблени ъгли. Няколко гроба се отнасят към *Вариант 3,* тъй като при тях ямата е укрепена със стеничка от ломени камъни от една или три страни. Само 1 яма има покритие от каменни плочи, останалите са запълвани с пясък или пръст.

Останки от сковани или сглобени дървени ковчези (по-тъмно оцветяване на пясъка, железни пирони) бяха регистрирани в редица гробни ями. Две от трупополаганията са извършени в питос**.** Някои от погребаните са били поставени направо в ямата здраво стегнати в платно.

Жителите на Аполония са използвали керемиди при изграждането на 11 гроба (**Тип II**). Девет съоръжения са със стреховидно покритие (*Вариант 1*), а 2 са оформени саркофаговидно (*Вариант 2*). Някои от използваните плоски керемиди имат позитивни буквени печати (“A”, “ΣT”и „HP”).

Откритите през 2006 г. 17 градени с камъни гробове (**Тип III),** се отнасят главно към *Вариант 2* – изградени и покрити с варовикови плочи. Към *Вариант 1* (граден от ломени или час-

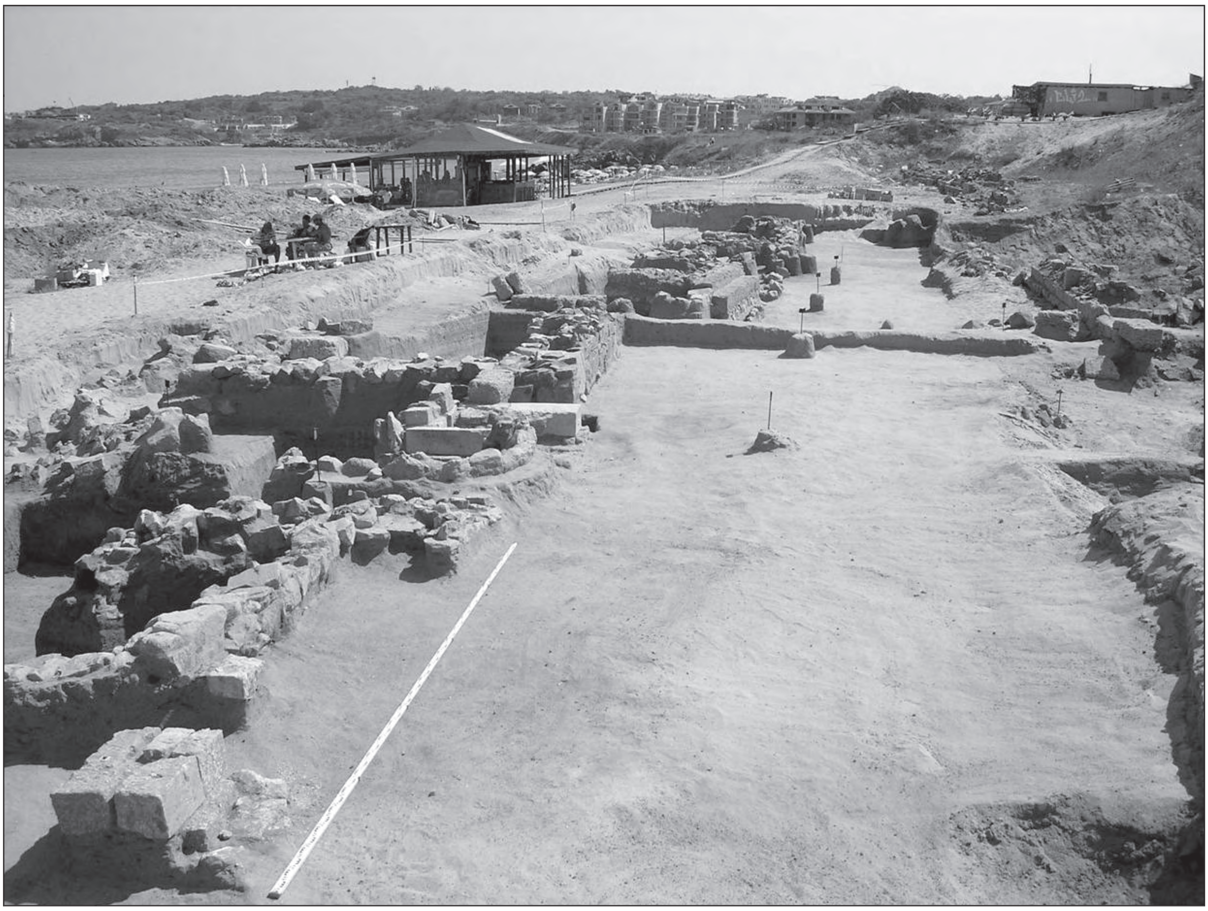

Обр. 2. Via sacra – поглед от северозапад

тично обработени камъни гроб), принадлежат 2 съоръжения, а *Вариант 3*, при който стените, подът и покритието се оформят от монолитни блокове, свързани с железни клинове и оловни скоби, тип "лястовича опашка", е представен с 1 съоръжение. За под обикновено служи естественият терен. Подът на 1 циста е застлан с варовикови плочи и в четирите ъгъла има вкопавания, вероятно за краката на дървен саркофаг. Три цисти са без покритие, а стените на 3 камери са обмазани с варопясъчен разтвор, като в едната са се запазили следи от оцветяване в червено. Беше установено и едно от местата в района на Райския залив, където са добивани камъни за изграждане на цистите в аполонийския некропол.

Всички гробове са единични. В повечето случаи мъртвите са полагани по гръб с изпънати крайници. Изключенията от това правило се изразяват в свити ръце или крака. В 149 (83%) гроба погребаните са положени с глава на изток (в това число са и сезоните отклонения на североизток или югоизток).

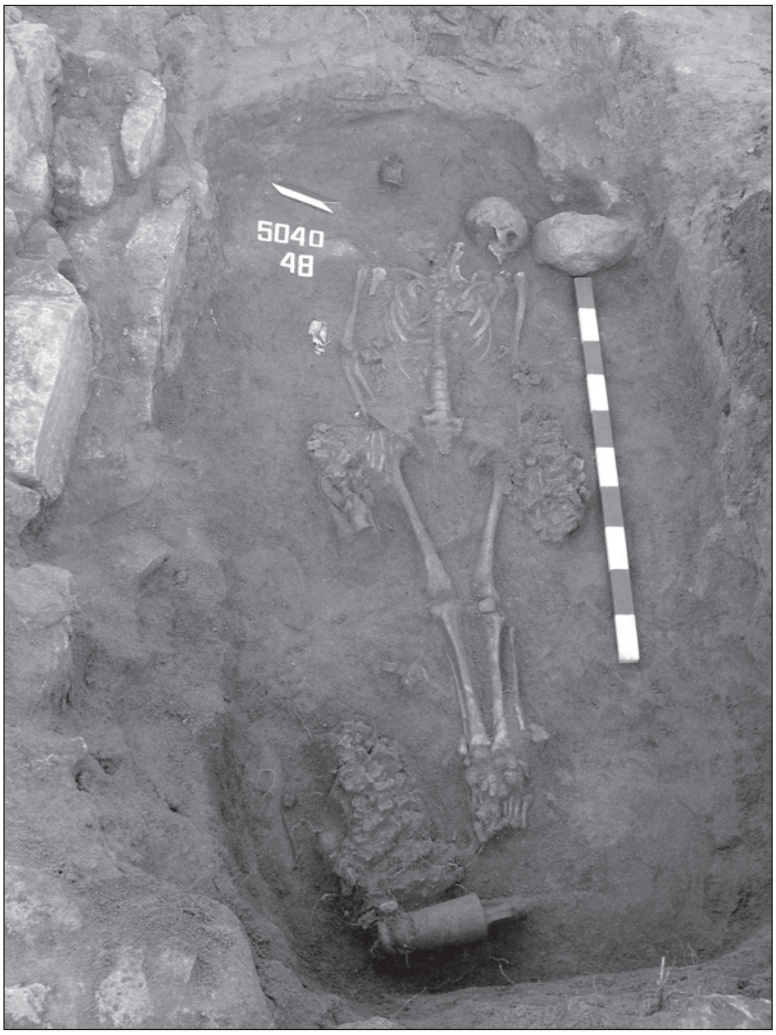

Обр. 3. Трупополагане в гроб № 5040-48 (трета четвърт на V в. пр. Хр.)

Седем от проучените 29 безинвентарни антични гробни комплекси са нарушени и вероятно ограбени. Традиционните съдове за масла и благовония са били поставени в 118 гроба, обикновено със счупено устие. При по-ранните погребвания жителите на Аполония са използвали алабастрони и много рядко амфориски, а при най-късните – балсамарии. Лекитите, местно или атическо производство, значително преобладават (до 7 екземпляра в 1 гроб). Сцените, изпълнени в червенофигурна техника включват изображения на животни, птици, хора, богове и митологични същества. Сред тях е и 1 произведение на анонимния Аполонийски майстор. При изобразяването на шестте фигури художникът е използвал техника барботино с позлата и полихромия. В гробовете на жени са били поставяни също и черно и червенофигурни пиксиди и лебеси.

По традиция гробният инвентар съдържа много и различни съдове за течности**.** В ъглите на гробове до началото на IV в. пр. Хр. са били поставяни остродънни амфори. В тази група се включват също местни, чернофирнисови и червенофигурни кани, пеликета и ойнохоета, между които и 1 с форма на женска глава. Върху едно чернофирнисово ойнохое има графит (буквите К и Ω). Графити (буквите К, Λ, Δ и П) се откриват и на дъното на някои от различните типове червенофигурни и чернофирнисови купи (киликс, скифос, кантарос) и панички.

Големи местни паници се намират в гробове от втората половина на V в. пр. Хр., поставени до краката на погребания с отвора нагоре. Сред редките местни форми, известни от аполонийския некропол, трябва да се споменат един съд от груба глина с шнурова украса, керамична фиала, mushroom, както и чаши с една висока дръжка. Гробният инвентар много рядко включва също и глинени лампи, тежести за стан и прешлени за вретено.

Теракотите, открити в редица гробни комплекси, представляват различни изображения на божества, хора и животни (кон, куче, бик), култови предмети. Интересно е присъствието сред този ансамбъл на 1 идол с двустранно подчертани полови белези.

Металните находки представляват бронзови и железни игли за шев, „тракийски тип” фибули, стригили, някои от които ритуално огънати, огледала с или без дръжка, гривни, обеци, пръстени, халки и токи. За първи път в този некропол беше открит златен пръстен с елипсовиден щит без изображение. Трябва да се отбележи и 1 погребален венец от позлатени бронзови листа и керамични плодове, прикрепени към оловна лента.

Жителите на тази гръцка колония са познавали и съблюдавали спорадично обичая „да се заплаща услугата на лодкаря Харон”. Преобладават сечените в Аполония бронзови и по-рядко сребърни монети с изображение на двурога котва, глава на Аполон или прав Аполон, но са използвани монети и на други градове и владетели, като например на Лизимах. Най-често в устата на мъртвеца е поставяна по една монета, но понякога се намират и по 2-5 екземпляра.

Оръдия на труда много рядко се намират сред гробните дарове. Това са няколко железни и бронзови ножове, както и бронзови инструменти и куки за риболов. Откритите оръжия са представени от триръбести бронзови върхове за стрела „скитски тип”, миниатюрен бронзов кинжал и железен меч – ксифос от средата на IV в. пр. Хр.

Най-малко са изработените от олово предмети: букраний от **Тип II –** с лъчева розета на челото, тежест и ключ.

Астрагалосите естествено заемат най-голямо място сред предметите от кост. Различни по големина, понякога двустранно обработени и/или пробити, те са поставяни в гробове на деца и възрастни от 1 до 333 екземпляра. Върху някои от оформените като плочки за домино кости са врязани и оцветени в червено отделни букви (Χ, Η, Σ, Δ, Γ). Сред даровете в единия питос се намериха костени мъниста, цилиндри и дискове.

От стъкло или стъклена паста са изработени 2 предмета с форма на макаричка, 3 пандантива и мъниста. В нанизите понякога са използвани животински зъби, раковини и щипка от рак.

Единични, цели или фрагментирани съдове или керамични и амфорни струпвания често се намират извън гробовете. Керамичните струпвания обикновено съдържат различни типове кани с пробити дъна, които са били използвани при либациите. Някои от амфорите, които принадлежат предимно към продукцията на работилници от Хераклея Понтийска, о-в Хиос, о-в Тасос и др. центрове и винаги се намират в струпванията със счупени столчета, са подпечатани.

Обредни огнища с овална форма се откриват извън/пред периболосите, но има и такива, които са запалени непосредствено до гроба.

При извършването на тези пост-погребални ритуали са използвани традиционни форми съдове. Керамичният комплекс от обредните огнища включва 1 (или няколко) голяма местна паница, поставена най-отдолу с дъното нагоре. Почти задължително присъстват рибни блюда и скари за печене на риба, червенофигурни леканета и аскоси, най-често с изображения на женски глави и пантери, различни по форма и големина панички и купи, гърнета с една или две дръжки, рядко метални предмети (ножове).

Две обредни огнища бяха открити и пред фасадата на правоъгълно съоръжение с размери 4,10 x 6,30 м, чието проучване започна в южната част на некропола. От суперструкцията са запазени до 3 реда рустицирани блокове, прецизно издялани от мраморизиран варовик. Квадрите са свързани с железни клинове и оловни скоби, тип „лястовича опашка”. Вътрешността на съоръжението е запълнена с 2 реда блокове от пясъчник, какъвто е използван и при субструкцията. Подобни съоръжения от некропола на Атина в кв. Керамейкос и некропола на Масалия при търговския център в Марсилия, представляват заградени фамилни участъци и съдържат ихумационни и кремационни гробове, предимно от IV в. пр. Хр.

Във всички проучвани участъци на некропола се намират самостоятелно или преупотребени при по-късни градежи надгробни паметници. Стелите представляват най-често варовикови блокове, но има и изящни мраморни паметници с фронтон и акротерии, които са били прикрепвани с олово към правоъгълни бази. Върху тях са отбелязани имената на йонийски гърци – починали в края на V – началото на IV в. пр. Хр. жители на тази Черноморска колония.

Литература:

Панайотова 1989: К. Панайотова. Некрополът на Аполония Понтийска в местността Калфата. – Археология, 3-4, 1989, 11 – 24.

Панайотова 2003: К. Панайотова. Обредни огнища в некрополите на Аполония Понтика. – В: Сборник в памет на д-р П. Горбанов. София, 2003, 133-140.

Carter 1998: J. C. Carter. The Chora of Metaponto: The Necropolis. 5, 1. Austin, 1998.

Panayotova 2003: K. Panayotova. The necropolises of Apollonia Pontica. – In: Apollonia Pontica (end of the 7th – 1st centuries B.C.). – Ancient Greek Colonies in the Black Sea, 5, 1. Thessaloniki, 2003, 123-140.

Sparkes, Talkott 1970: B. A. Sparkes, L Talkott. Black and Plain Pottery, Sixth, Fifth and Fourth Centuries BC. – The Athenian Agora. 5, 12. Princeton, 1970.

№ 136. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГР. САНДАНСКИ ПРЕЗ 2006 Г.

Владимир Петков

Археологическите проучвания през 2006 г. на обект Епископска базилика се проведоха през периода 01–31.05 и 01–31.09 от екип в състав: ръководител – В. Петков (Археологически музей на гр. Сандански) и заместник ръководител – С. Петрова-Динева (НАИМ-БАН), членове на екипа бяха Р. Милчева (НАИМ-БАН) и А. Ковачев (Археологически музей на град Сандански). Техническата и фотодокументация се извърши от екипа и техници от ТСУ – гр. Сандански. Разходите по финансовата част на разкопките бяха поети от бюджета на Археологически музей Сандански, а работната ръка от 7 човека, бе осигурена от Бюрото по труда – гр. Сандански.

С оглед на намаления брой работници, археологическите проучвания през сезона бяха съсредоточени в северозападния ъгъл на епископския комплекс и имаха за задача да оформят северозападния ъгъл на обекта, поради възникнали реституционни претенции в района.

Голяма част от усилията на екипа бе съсредоточена върху премахването на остатъците от улицата преминаваща над обекта и подпорните бетонни зидове, терасиращи ската, направен през 70-те години на XX в.

С разкопките във вътрешния двор на базиликата с размери 22х23 м, извършени на площ от 40 кв. м, бе проучена изцяло площта, намираща се между трите колонади и западната стена. В резултат на проучванията бе изчерпан целият наносен слой с дебелина от 1,00–1,10 м, и бе изцяло документиран padналият южен зид на базиликата. В центъра на помещението, до изцяло запазеното геранило, бе извършено първоначално проучване на кладенеца с диаметър от 1,00 м. Появата на вода и наближаването на зимата приключиха проучванията на дълбочина от 3,00 м. Находките бяха от строителна керамика и обли речни камъни.

Археологическите проучвания в останалата част на обекта бяха съсредоточени в северозападния ъгъл на комплекса. Разкопките в този сектор имаха за задача да се довърши оформянето на границите му, с оглед на реституционни проблеми в квартала. В голямата си част работите бяха съсредоточени по премахването на значителни по своя обем бетонни остатъци от улицата и останалите комуникации в района. Оформиха се две нови помещения – № 3 и № 4. Помещение № 3 с размери 3,50х7,00 м, със сводести проходи от юг и от север. Помещение № 4 има същата ширина и все още неустановена дължина на север. Нападалите руини от сводове и странични стени и необходимостта от реставраторска намеса приключиха разкопките на дълбочина от 2,50 м от нивото на сградата.

№ 137. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ПРЕЗ 2006 Г.

Владимир Петков

Археологическите разкопки на раннохристиянската епископска базилика при с. Микрево се провеждат от екип с ръководител В. Петков (Археологически музей гр. Сандански) и заместник ръководител С. Ценова (Музейна сбирка – Струмяни) с разрешение за теренно проучване № 703/22.05.2006 г. Финансирането е осигурено изцяло от община Струмяни като в теренната работа участваха 8 души по програмата "От социални помощи към осигуряване на временна заетост".

Обектът е открит през 1996 г. Същата година започват археологически проучвания. След прекъсване от шест години, проучванията са подновени през 2002 г. и продължават досега.

Базиликата е ориентирана И-З. Тя е трикорабна, с неразчленен притвор, презвитериум, баптистерий, екзонартекс, атрий и странични помещения.

Селата Микрево и Каменица, между които е открита епископската базилика, са разположени в Югозападна България, на южните подстъпи към Кресненската теснина, на западния бряг на р. Струма. Местността Долно Градище, в която се намира обектът, е с площ от около 3 дка.

През археологически сезон през 2006 г. работата бе съсредоточена в четири сектора. Проучването протече чрез отнемане на механични пластове от по 0,20 м. В един от секторите срещу главния вход на базиликата е отнета пръст в дълбочина до 1,40 м.

Археологическият материал, откриван на обекта, е предимно керамика, като най-масово се срещат фрагменти от червена обикновена и груба керамика. Комплексът е характерен за късноримския период и ранновизантийския период.

Строителната керамика (фрагментирани тухли, тегули и имбрици), в някои от секторите бе с голяма концентрация. Най-добре запазената тухла, открита през тази година, има размери 0,30 x 0,35 м, което е установен стандарт в римската строителна практика.

Много рядко се откриваха фрагменти от прозоречно стъкло, както и няколко фрагмента от стъклени съдове, предимно кандила и балсамарии.

Открито, почистено и проучено бе едно водоснабдително съоръжение – канал, снабдявал с вода двора на базиликата, но не бяха открити тръби, които да са положени в него.

След слизане в дълбочина в едно от помещенията, проучвани през 2005 г., определено условно като атрий №3, установихме, че зидани колони отделят помещението от това с главния вход. Оказа се, че зиданите колони са били снабдени с масивна, здрава база от дялани речни камъни на хоросанова спойка, със съобразена ширина предвид денивелацията на терена.

По откритата част от архитектурен декоративен елемент вече със сигурност можем да твърдим, че базиликата е имала изключително внушителната вътрешна украса, включително около вратите и прозорците.

Проучванията през 2006 г. дадоха допълнителна информация за възстановяване на начина на протичане на процесите в храма, за организацията на движението на вярващите според техния пол и обществено положение.

№ 138. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ ЛЮЛИН (КМ 10+100−10+500), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ

Костадин Рабаджиев, Ивайло Лозанов

Спасителното проучване се проведе на две етапа – през месеците юни-юли, и октомври 2006 г. В първия етап бе довършено проучването на сграда А в сектор I, като и сграда В в сектор II. Извършени бяха допълнителни проучвания на сграда С в сектор III и бе отворен нов сектор IV, където беше регистриран културен пласт с материали от ранножелязната епоха. В първите три сектора предварителните сондажи бяха заменени с цялостно проучване в план-квадратна мрежа. Извършеното по същото време геодезично отлагане на сервитута на автомагистралата показа, че вместо предполагаемите 50-60 м отсечката има двойно по-голяма ширина от ок. 120 м. Това наложи преминаване към следващ етап на проучване в новоочертаните рамки на обекта.

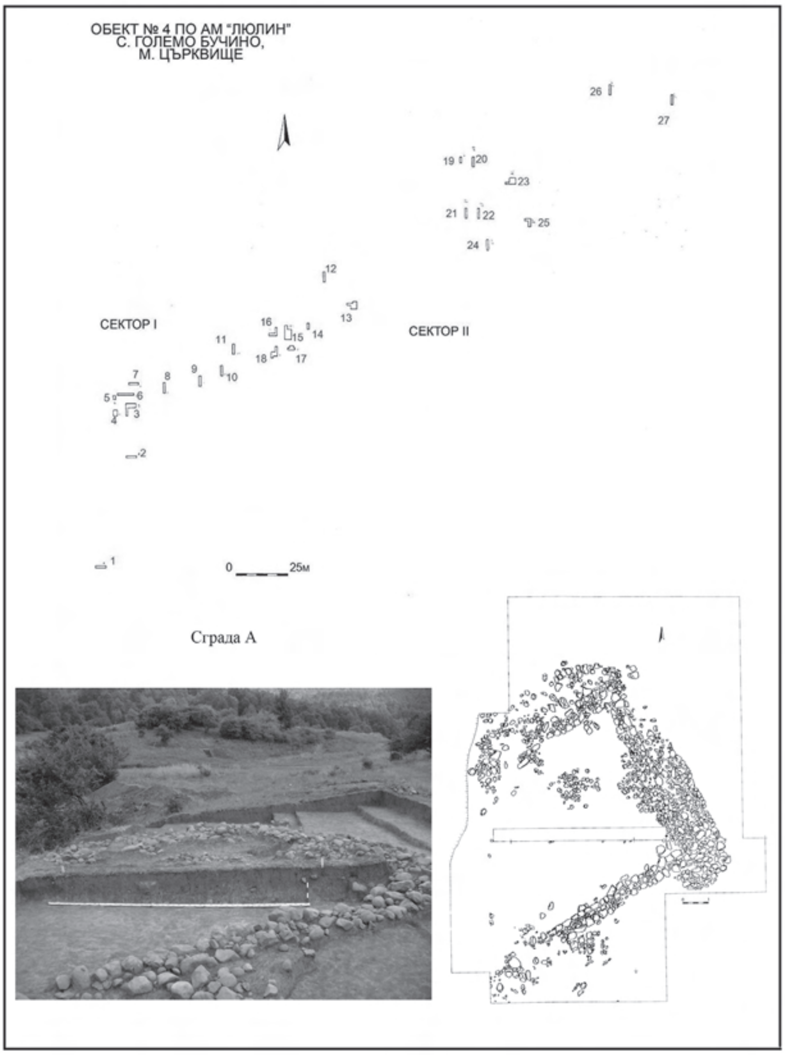

Обр.1. Общ план на проучвания участък от АМ ”Люлин”. Сграда А – план и поглед от юг

Сектор I, сграда А. Запазените останки от сградата имат правоъгълен план с ориентация СИ–ЮЗ по дългите страни с изместване от около 45°, без да е възможно установяването на точните размери, поради унищожаването на югозападния край на съоръжението при прокарването на изкоп за сегашния път София–Перник (Обр. 1). Бяха получени допълнителни данни за градежа на сградата във височина над каменния цокъл. Откритите късове отухлена мазилка със запазени следи от колове сочат наличието на стени с паянтова конструкция, чиито фуги са попълвани с множество дребни камъни и фрагменти от керемиди. Към оскъдния датиращ материал бе прибавена една силно изтрита и корозирала бронзова монета от IV–V в. Функцията на сградата засега се определя от няколко цели и фрагментирани железни сечива (основно длета) и една мотика. Откритите парчета метални шлаки свидетелстват за ограничена металообработка в рамките на обитаване на комплекса.

Сектор II, Сграда В. Сградата има почти квадратен план с изместване от около 30° в посока СЗ–ЮИ с размери около 5,50 х 5,50 м (Обр. 2). Зидовете са с дебелина 0,60–0,70 м, като градежът е от ломени камъни без спойка, оформящи две лица от по-едри обли камъни. На места суперструкцията е допълвана от речни камъни и фрагменти от керемиди. От външната страна на сградата са разкрити и петна от отухлена мазилка със следи от колове. Подът е бил от трамбована пръст, която слабо се различава от околния терен. Единствено в югоизточния ъгъл на сградата може да се проследи нивото на пода, маркирано от паднала тегула от покривната конструкция. Сред материалите преобладавт фрагменти от големи гърнета със силно извито навън устие. Някои от тях имат врязана украса и носят следи от горене. Откритите железни скоби и гвоздеи предполагат наличието на дървени врати и капаци за прозорци, както и дървена носеща конструкция за покрива. – *ножове, длета* и голям дърводелски инструмент, вероятно *ренде*. На този етап сградата се свързва с определено занаятчийско производство. Откритите керамични материали насочват към датировка на комплекса в IV–VI в.

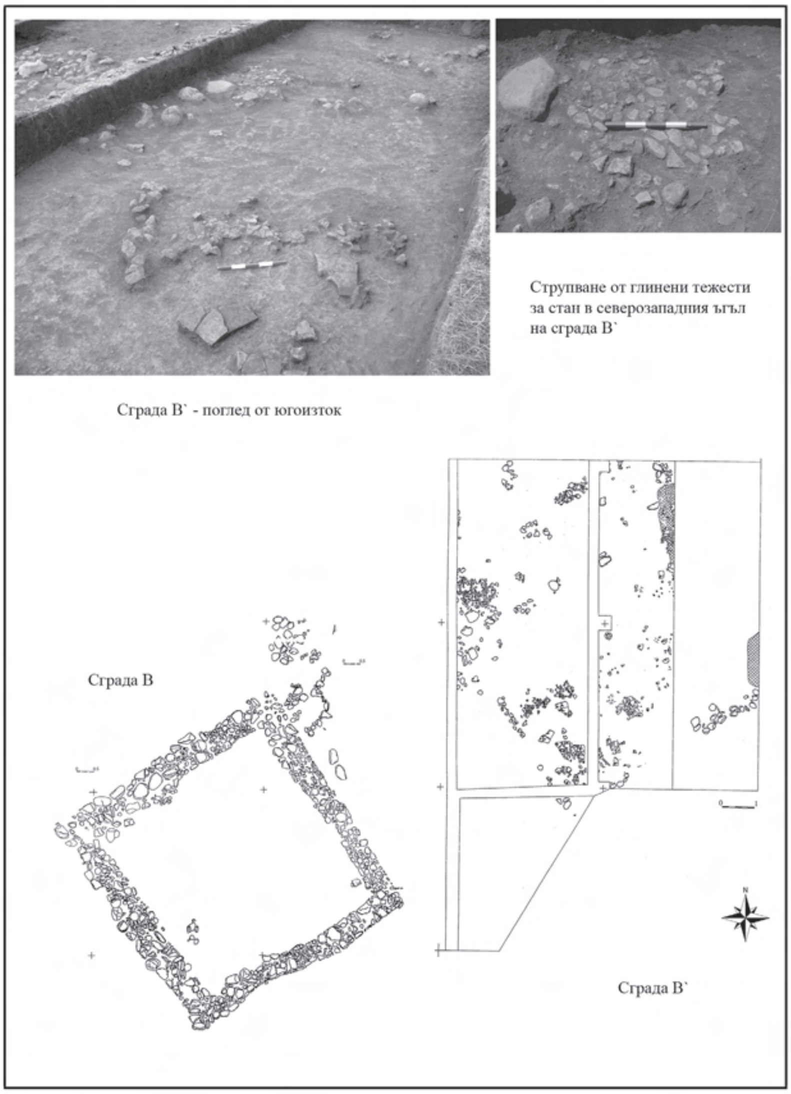
Срутване от глинени тежести за стан в северозападния ъгъл на сграда В`
Сграда В` - поглед от югоизток
Сграда В
Сграда В`

Обр. 2. Сектор II, сгради В и В`

Сектор II, Сграда В`. Сградата се разполага на 4,5 м. североизточно от сграда В и е ориентирана успоредно на нея (Обр. 2). Отделени са от частично запазена каменна настилка. Градежът е много лошо запазен, но документираните останки показват идентична форма със съседната сграда. В югозападната част е регистрирано ниво от тегули, принадлежащи на покривната конструкция. Форматът на керемидите е 0,60 х 0,40 м. Отделно са установени отухлени мазилки със следи от колове. В югоизточния край на сградата се долавят очертанията на огнище, а в отсрещния северозападен ъгъл е регистрирано срупване от глинени тежести за стан. Установяването на пълния план и изчерпването на културния пласт от сграда В` предстоят.

Наблюденията върху ориентацията на двете сгради показват, че може да се предполага организирано пространство южно от късноантичния кастел в м. Църквище. За подобно решение говори и ситуацията при сграда А в сектор I, което от своя страна е свидетелство за наличието на планирано екстрамурално обитаване.

Сграда С, Сектор III. Сградата е разположена върху южния склон на леко възвишение, наричано от местното население Караула. Ориентацията на дългите ѝ страни е запад–изток, с отклонение на оста от около 15° ЮЗ–СИ (Обр. 3). Градежът е от ломени камъни без спойка, като на места за изравняване и запълване са използване фрагменти от керемиди. В конструкцията са

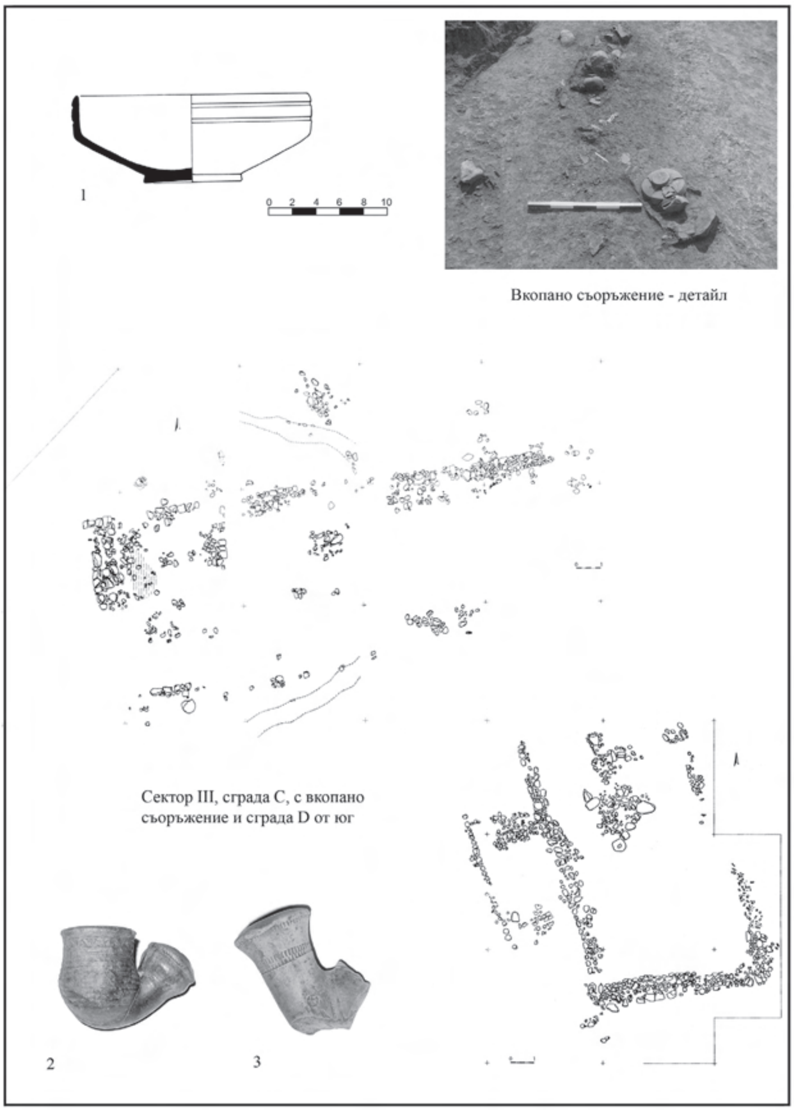
1
0 2 4 6 8 10
Вкопано съоръжение - детайл
Сектор III, сграда С, с вкопано съоръжение и сграда D от юг
2
3

Обр. 3. Сектор III, сгради С и D. Османски лули от XVIII–XIX в. от сграда С. Вкопано съоръжение под сграда С. Паница in situ в съоръжението

използвани и излезли от употреба хромели, полагани заедно с по-едри камъни в ъглите на сградата. Дебелината на зидовете е от 0,60 м в северния участък до 0.90 м от запад, където градежът е най-масивен и най-добре запазен. Общата дължина на запазената северна стена е около 18 м. Ширината на сградата можа да се установи само в западната част – около 6,90 м. На места се долавят останки от вътрешни преградни зидове. В пласта от деструкции са открити две почти цели лули (Обр. 3,2-3), както и многобройни фрагменти от такива. Фрагментите трапезна керамика принадлежат основно на паници с бяла, бежова, жълта и зелена глазура. На югоизток от останките на сграда С, по склона на възвишението са разкрити зидове, условно означени като сграда D. Надлъжните стени със запазена дължина около 10–11 м са разположени в посока перпендикулярна на тези на сграда С. Градежът е идентичен на съседната сграда, като късия напречен зид от юг е най-солиден (шир. ок. 1 м), поради конструктивната му роля на поддържащ тежестта по склона. От запад е установена лека пристройка с правоъгълна форма (4 х 2,80 м), в която са открити множество паднали керемиди от покрива (Обр. 3). Вероятно това е навес към основната сграда. Разкритите материали също отговарят на тези от сграда С, поради което изглежда оправдано двете да бъдат смятани за една и съща постройка. Находките и керамичният материал сочат дата в рамките на Османския период и Възраждането – XVIII–XIX в.

Под останките от сграда С, в квадати D 5, 6, 7 и Е 6 бе засечена дъгата на вкопано съоръжение (Обр. 3). Пълнежът е от сива пръст с много въглени и пепел. На места се наблюдават концентрации от фрагментирана керамика и животински кости. Изследвана е само повърхността на съоръжението, където като единствен засега датиращ материал е открита паница със следи от бяла глазура от Османския период (Обр. 3,1). На този етап не могат да се направят по-убедителни заключения за датата, формата и функцията на вкопаното съоръжение.

В **сектор IV**, намиращ се в най-източната част на проучваната отсечка (км 10+100), в южния дял на сервитута с поредица от сондажи бе установен културен пласт от ранножелязната епоха. Той се характеризира с черна, мазна пръст и обезличени керамични фрагменти. Доколкото е възможно определянето им те се отнасят към втората фаза на епохата (VIII–VI в. пр. Хр).

№ 139. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС ПРЕЗ 2006 Г.

Галена Радославова, Георги Дзанев

През периода м. август – м. октомври 2006 г. продължиха археологическите проучвания на обект *Ранносредновековен комплекс – епископия* в източната част на кастела Абритус (Обр. 1). Разкопките се проведоха с работници, назначени по национална програма СПОЗ. През първите две седмици на м. август участваха и студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски". Археологическите проучвания бяха съсредоточени изцяло в пространството между източния зид на разкритата в предходни сезони базилика и отстоящата на 5,5 – 12,5 м в източна посока източна стена на кастела. Целта бе проследяване на културните напластявания в този участък и потвърждаване на засечено през предишен археологически сезон по-ранно ниво на базиликата.

Първоначално бе отстранен слой насипна пръст, съдържащ находки (предимно керамика) от късната античност, ранното средновековие и съвремието. Този пласт бе изчерпан на дълбочина до 1,30 м от съвременното ниво на терена. Под него, на дълбочина 1,30 – 1,70 м бе проучен слой сивочерна пръст предимно с керамични находки от късната античност и ранното средновековие. В този пласт, в пространството между апсидата на базиликата и източната крепостна стена на кастела се разкриха останките (силно разрушени при изкопи за вадене на строителен материал) на три ранносредновековни землянки, получили в реда на откриването си № 11, 12 и 13.

Землянка № 11 е със запазени размери 2,40 м (С-Ю) на 1,80 м (З-И). Освен фрагментите от ранносредновековни гърнета и животински кости, в запълнението на ямата ѝ се откриха оловна тежест, бронзов пръстен, бронзов ремъчен накрайник и железен връх на стрела.

Землянка № 12 е с размери 3,20 м (С-Ю) на 2,20 м (З-И). Откриха се следните находки: фрагментирана ранносредновековна керамика, животински кости, желязна тока, два железни върха на стрели, костено шило, пробит астрагал, желязно огниво, бронзова коланна апликация и елементи от накит – медна висулка, бронзово и стъклено мъниста.

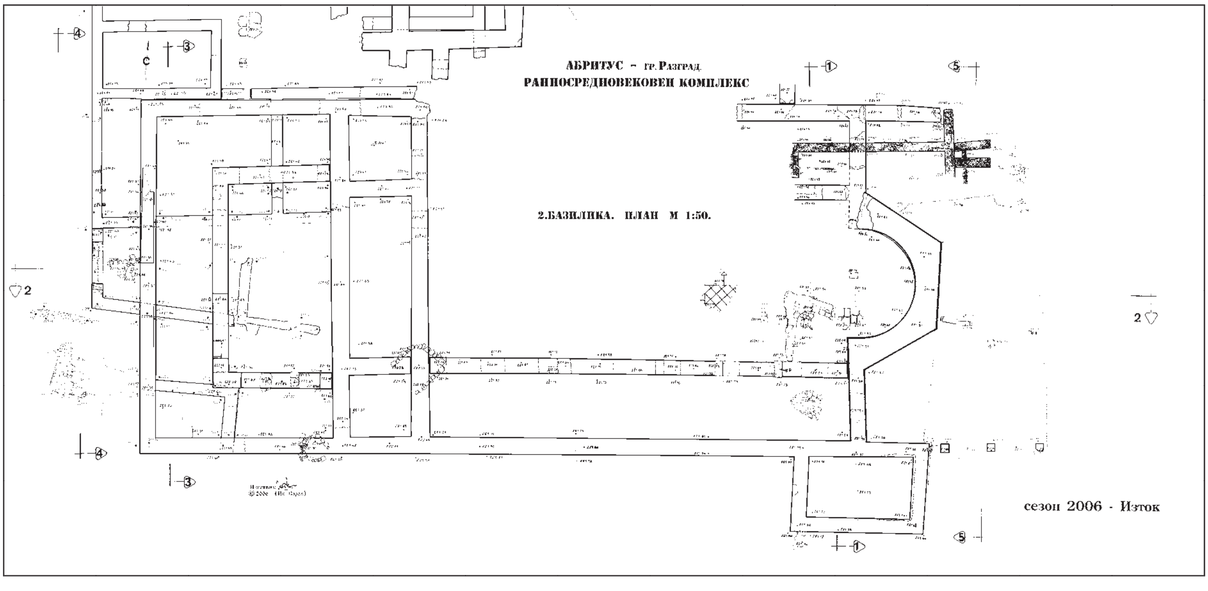

Обр.1. План на базиликата с подово ниво и основи на стилобат на помещение – пристройка източно от нея

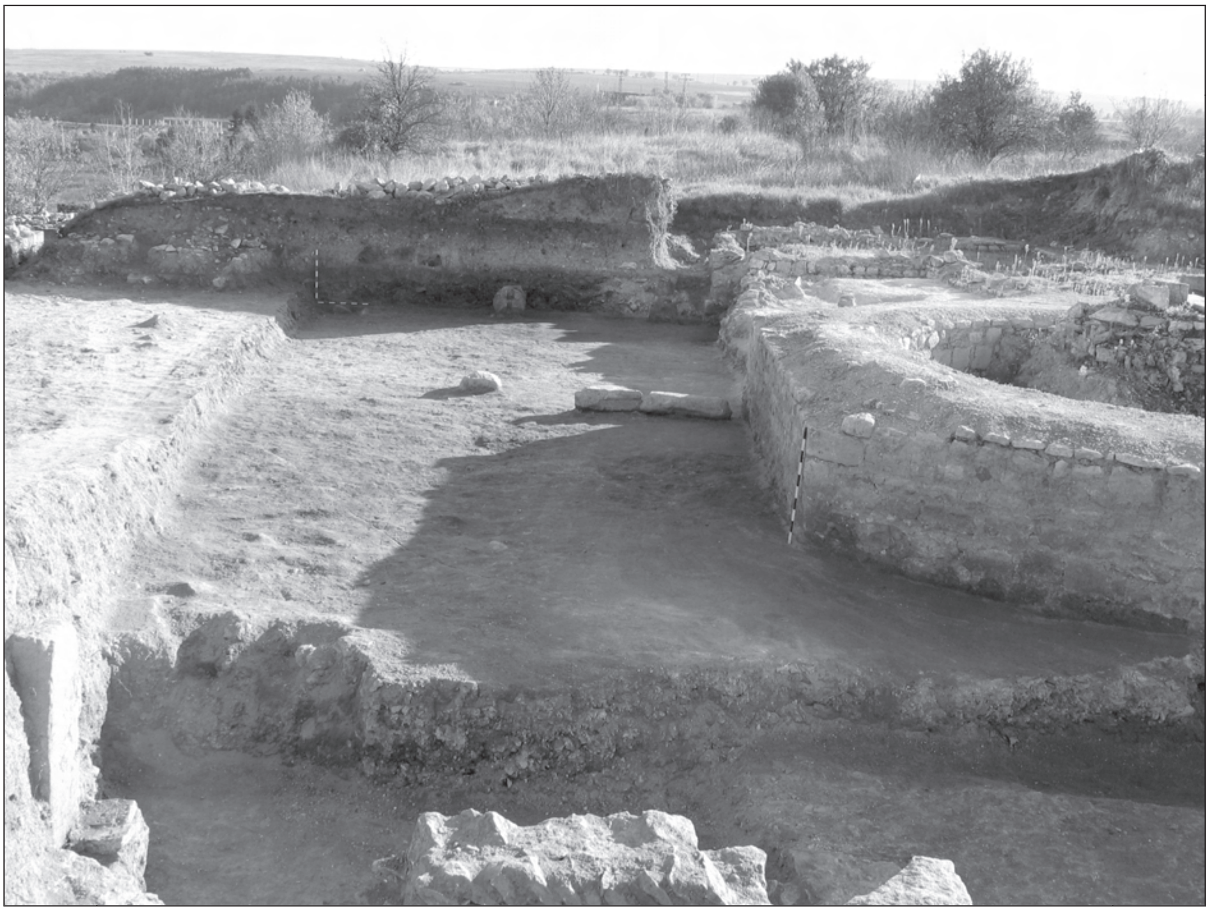

Обр.2. Поглед от север към апсидата на базиликата и помещението – пристройка източно от нея

В крайно лошо състояние бе открита землянка №13 – струпване от камъни близо до вътрешното лице на източната крепостна стена. Освен концентрацията на животински кости и ранносредновековна керамика, тук се откриха каменно точило и костена лъжичка, а в близост – фрагментиран сребърен кръст – енколпион.

Под ранносредновековния слой, на дълбочина 1,70 – 2,50 м бе разчистен пласт от плътно струпване на деструкции – фрагменти отухлен кирпич, ломени варовикови камъни, множество надребнени части от покривни керемиди от двата типа – тегули и имбрицес, голямо количество горели железни гвоздеи. Под пласта разрушения, на дълбочина 2,50 м се разкри подово ниво от бял хоросан с примес от счукана тухла, започващо от източния зид и апсида на базиликата и проследяващо се на 5 – 6,5 м в източна посока, където източният му край е разрушен най-вероятно при разкриване на източната крепостна стена на кастела (Обр. 2). В северна посока подовото ниво започва от удължението на северната стена на базиликата, обхваща цялото пространство пред източната ѝ фасада, като продължава и на юг в непроучен още терен.

Подложката на нивото е блокаж от дребни варовикови камъни, покриващи разрушенията на намиращата се на по-долно ниво късноантична жилищна сграда. Подовото ниво на сградата е аналогично – като техника и позиция, на нивото, разкрито през предишен сезон във вътрешността на апсидата на базиликата. Така бе потвърдено категорично съществуването на по-ранен строителен период на базиликата. Съдейки по материалите от разрушенията, източно от апсидата на по-ранната базилика е имало помещение – пристройка с паянтова конструкция (кирпич и дървен скелет), издигната върху основи от ломени камъни на калова спойка и с дървен покрив, покрит с керемиди. Подходът е бил от юг, където са открити останки от стилобат – три вградени в подовото ниво каменни блока в направление запад – изток и по продължение на трасето на южния зид на базиликата (Обр. 1, Обр. 2).

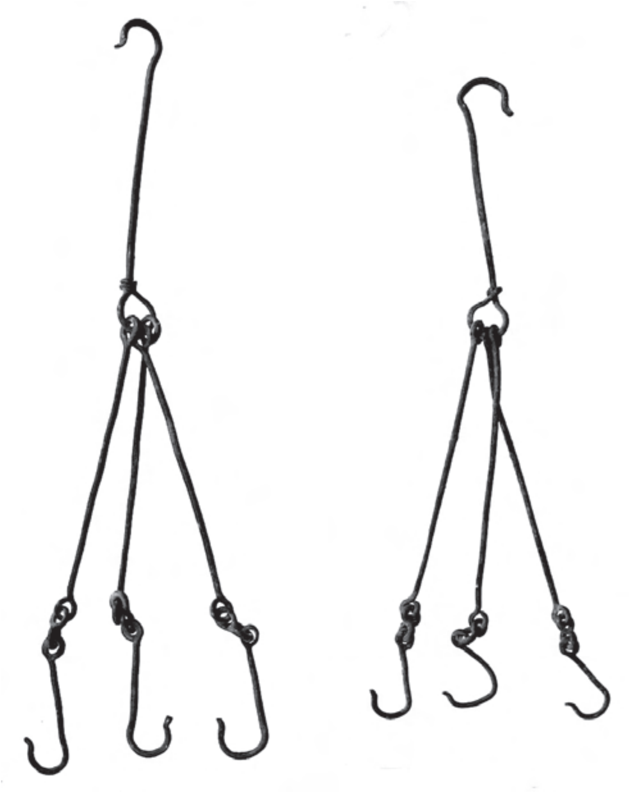

Обр. 3. Окачващи елементи от поликанделариум

В слоя строителни разрушения се откриха немногобройни керамични фрагменти и около 90 бронзови монети от IV – първата половина на V в., попаднали тук вероятно от по-ранната жилищна сграда, намираща се на по-долно ниво. Също тук се откриха и немалко на брой ранносредновековни керамични фрагменти, документиращи вероятно по-късни изкопни работи в този участък. Сред сполиите особен интерес представляват два фрагментирани жертвеника и фрагмент от надпис на латински език с името АБРИТУС от ранноримския период, както и фрагмент от оброчен релеф с изображение на Зевс и Хера. В развалините на пристройката бяха открити множество разбити на дребни парчета мраморни плочи и колони от олтарната преграда на базиликата, два окачващи елемента от поликанделариум, а около тях – множество фрагменти от стъклените кандила (Обр. 3).

В североизточният ъгъл на тази пристройка намереното разбито подово ниво позволи проучването на културните напластявания до материковата скала. Тук бяха разкрити на малка площ останки от късноантична жилищна сграда – два пресичащи се под прав ъгъл зида с дебелина по 0,50 м, ориентирани по основните световни посоки, градени от плочести камъни на калова спойка. За под на сградата е служила засипаната с тънък слой пръст и покрита с подови тухли (запазени са фрагменти) материкова скала, намираща се на дълбочина 3 м. Намерените в разрушенията на сградата керамични фрагменти са от амфори и съдове от IV – първата половина на V в. От същия период е откритата бронзова фибула. Датировката се потвърждава категорично от намерените 22 бронзови монети на Константин I, Констанций II, Валенс, Теодосий I, Аркадий и Теодосий II. Разрушаването на жилищната сграда се датира в средата на V в. Първото, ранно ниво на базиликата, издигнато върху разрушенията на сградата, очевидно е по-късно.

№ 140. НААР ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ – СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. ЦАР АСЕН № 5

Румен Спасов

Изследваният терен, с площ 180 кв. м, се ситуира в югоизточната четвърт на укрепената площ на Пауталия (в равнинната част). Разположен е между античните терми на града (Русева-Слокоска 1964, 33-44) и неговата южна крепостна стена (Русева-Слокоска 1989, 50-51).

При проучването на обекта бяха регистрирани пластове, сгради и съоръжения, датиращи от съвременната, възрожденската, средновековната, късноантичната и античната епохи. Проследяването на културния пласт в дълбочина беше затруднено поради появата на подпочвени води на дълбочина 2,85 – 2,92 м.

1. Основите от сгради и различните по вид съоръжения от *съвременната епоха*, вкопани на различни дълбочини, са фактор по отношение стратиграфията на обекта преди всичко с обстоятелството, че водят до значителни нарушения на по-ранните пластове и структури.

2. Към времето на *българското Възраждане* принадлежат преобладаващото число от разкритите общо 23 сметни ями на обекта, както и части от две вкопани структури (продължават извън границите на обекта).

3. Разкритите сгради и съоръжения от *средновековната епоха* се вместват в сравнително широки хронологични граници – от края на IX – началото на X в. до края на XII в. Пластът е разположен на дълбочина от 0,65-0,70 м до 1,10-1,20 м. В процеса на неговото формиране са вкопани съоръжения и структури, достигащи до 1,43-2,00 м в дълбочина. При изследването на този пласт бяха регистрирани части от 3 жилища (Обр. 1), 8 сметни ями и гроб с трупополагане (ориентация запад-изток).

4. През *античната и късноантичната епохи* в границите на изследвания терен се наслояват пластове и се развиват сгради и съоръжения, които довеждат до формирането на сложна стратиграфска картина. В североизточната част на обекта е регистриран и изследван пласт, съдържащ материали от II в. В рамките на проучения терен не са установени следи от сгради или съоръжения, синхронни по време с този пласт.

В периода от края на II в. до третото десетилетие на IV в. са изградени и функционират две сгради – № I и № II. Същите отстоят на 2,50 м една от друга по оста З-И. Сграда № I се намира в западната половина на обекта. От нея е изследвано част от помещение (източно), с размери 5,70 м (З-И) х 3,60 м. Сграда № II, която се намира в източната част на обекта, също е представена със сектор от помещение (югозападно), с размери 5,00 х 2,25 м. Двете сгради, респективно помещения, продължават извън границите на изследвания терен (Обр. 2).

Зидовете им са градени с речни (в субструкция) и ломени камъни, споени с жълтобял хоросан. Подовите нива на помещенията не са запазени.

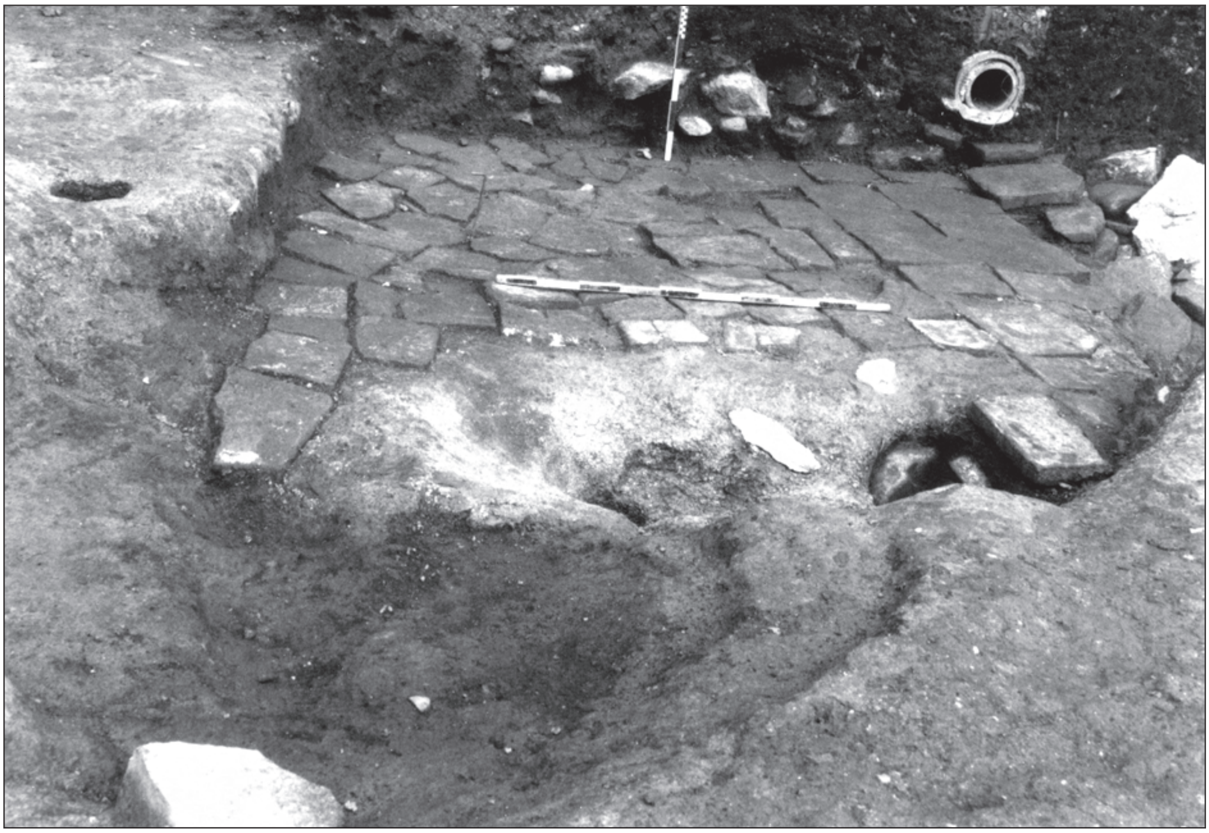

Обр. 1. Средновековно жилище с тухлена подова настилка (Сн. Р. Спасов)

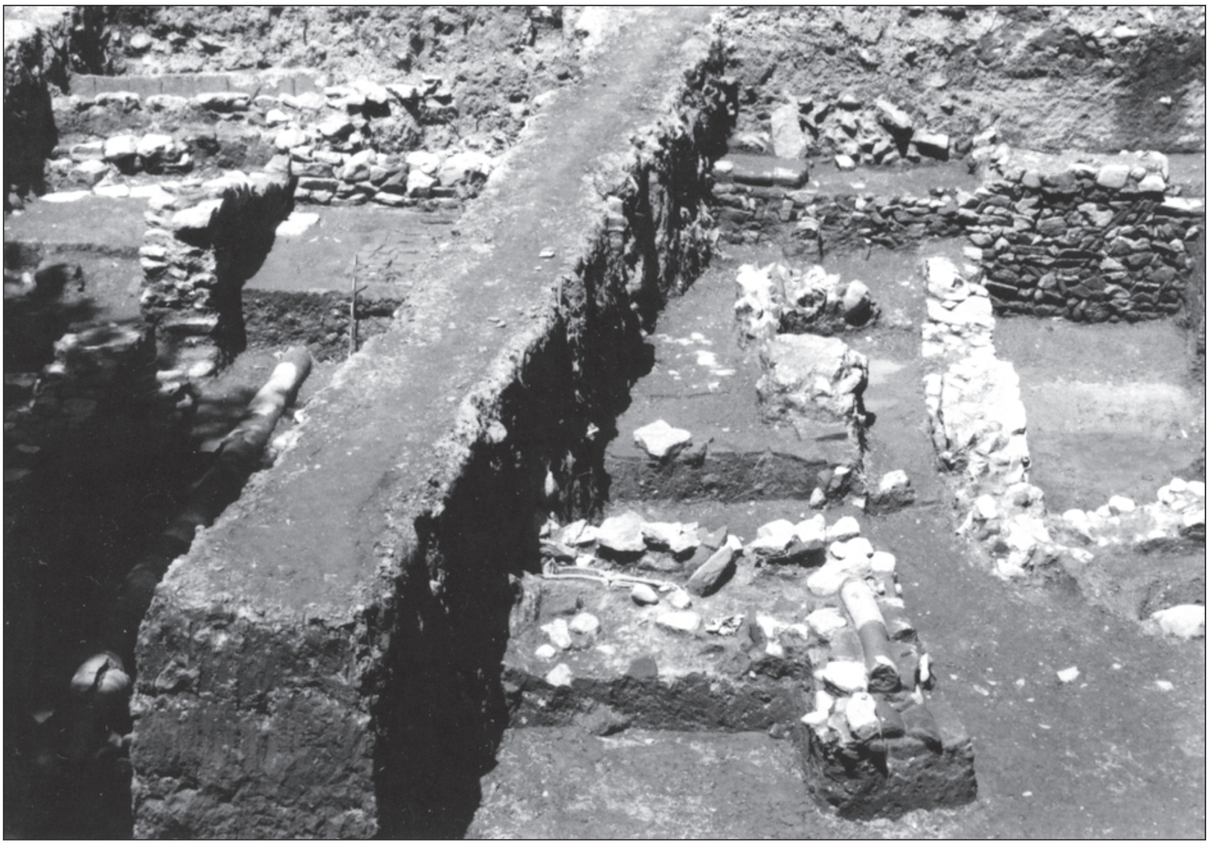

Обр. 2. Общ изглед на разкритите сгради и съоръжения от късноантичната епоха (Сн. Р. Спасов)

В началните десетилетия на IV в. Сграда № I е нарушена при вкопаването на водопровод с ориентация С-Ю. По това време престава да функционира и Сграда № II. От средата на IV в. до средата на V в. датират отделни зидове, които се ситуират в периферните части на обекта. През този период ходовите нива на терена претърпяват няколко последователни задигания във височина.

Данните от проучването на ул. Цар Асен № 5 допълват в една или друга степен информацията, с която разполагаме от останалите обекти, изследвани в югоизточната четвърт на Пауталия. Те потвърждават досегашните наблюдения, свидетелстващи за наличието на сложна и трудна за разчитане стратиграфска картина в посочения сектор. Този извод се отнася не само и не толкова за стратиграфията на обекта, разглеждана в общ план, колкото за специфичните нюанси в развитието на този район от града в границите на различни като времеви обхват, но ясно дефинирани на терена пластове, строителни периоди и етапи на преустройства.

По отношение на проблемите, свързани със средновековния период, правят впечатление относително голямата дебелина на културния пласт и сравнително високата степен на наситеност на терена с различни по вид вкопани структури.

Новооткритите части от различни по датировка архитектурни останки и съоръжения, вместващи се в границите на античната и късноантичната епохи, отстоят на около 15 м южно от термите на Пауталия (помещения № 1 и № 2), разкрити през 1962 г. в триъгълника образуван от улици Хр. Смирненски, ул. Цар Асен и ул. проф. К. Цонев (Русева-Слокоска 1964, 33-44; Русева-Слокоска 2003, 37). Плановите схеми на регистрираните части от сгради през различните строителни периоди, техниката на градеж и параметрите на техните зидове не кореспондират с тези от термите. Анализът на теренните данни навежда на мисълта, че в рамките на проучения терен и за времето от II до V в. се развиват архитектурни комплекси, които не се вписват в плановата схема на термите. Плътността на застрояване в новоизследвания терен, както и видът на някои от разкритите съоръжения, имат отношение към доуточняването на различни по вид въпроси, свързани както с термите в частност, така и с проблеми от по-общ характер, касаещи планировката на цялата югоизточна четвърт на Пауталия (Кацарова 2005, 119).

Литература:

Русева-Слокоска 1964: Л. Русева-Слокоска. Римска обществена сграда в Пауталия. – Археология, 1964, 1, 33-44.

Русева-Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989.

Русева-Слокоска 2002: Л. Русева-Слокоска. Римските терми на Пауталия – проблеми на отоплителната инсталация. – В: Трудове на научната група, Исторически музей Кюстендил, 2. Кюстендил, 2002, 37-46.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I-VI в. Велико Търново, 2005.

№ 141. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ИВ. ШИШМАН № 8 В ГР. КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов, Веселина Вандова

Изследваният терен се намира в североизточната четвърт на укрепената територия на Пауталия и има площ 400 кв. м. При неговото проучване са регистрирани пластове, сгради и съоръжения, датиращи от съвременната, възрожденската, средновековната, късноантичната и късно-халколитната епохи.

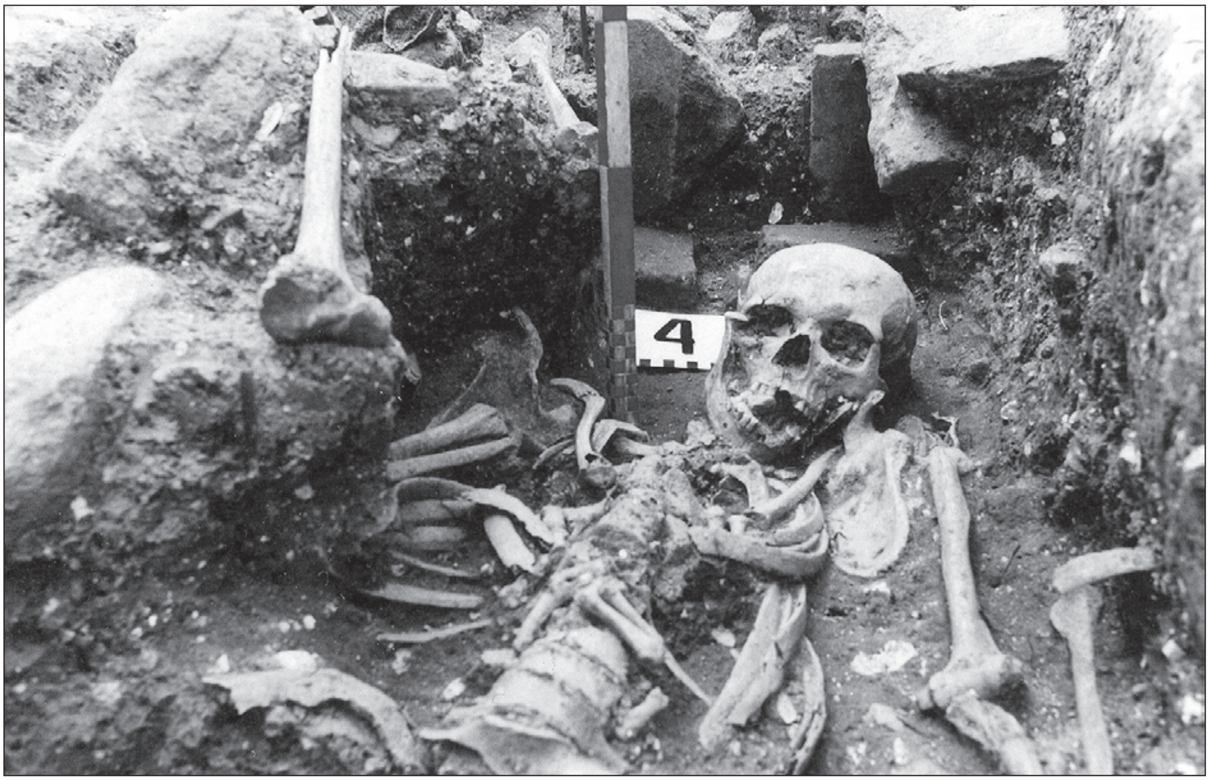

Обр. 1. Гроб от средновековната епоха (сн. Р. Спасов)

1. Към *съвременната епоха* се отнасят две септични ями, вкопани в началото и средата на XX в. Същите нарушават в дълбочина малки по площ участъци от терена.

2. От *възрожденската епоха* датира сграда, разкрита в северната половина на обекта – Сграда № I. Плановата ѝ схема включва две помещения.

Помещение № 1 се намира в западната част на сградата. Има правоъгълен план и размери 4,10 м (С-Ю) x 2,80 м. Входът с ширина 1,15 м е от изток. По средата на западната стена е разположено отоплително съоръжение, изградено от цели и фрагментирани тухли, с размери 0,90 x 0,62 м. Подът е оформен с трамбована пръст. Градежът на зидовете (камък и кал) е еднолицев.

Помещение № 2 заема източната част от сградата. Притежава правоъгълен план и размери 5,80 м (С-Ю) x 2,50 м. Входът е от юг и има ширина 1,10 м. Подът е от трамбована глина. Градежът на зидовете е аналогичен с този на Помещение № 1.

3. Разкритите структури от *средновековната епоха* (от края на IX – началото на X в. до края на XII – началото на XIII в.) включват две вкопавания, регистрирани в западната половина на обекта и 6 гроба с трупополагане (Обр. 1). Последните са ориентирани З-И и са бедни на инвентар.

4. Към *късноантичната епоха* принадлежат две сгради – № II (източна) и № III (западна). Първата е по-добре проучена, тъй като по-голяма част от нея попада в рамките на изследвания терен. От Сграда № III е изследван малък сектор, включващ част от едно помещение.

Сграда № II има три строителни периода – от втората половина на III в. до първата половина на V в. (обр. 2). Същите се вместват в границите на досега регистрираните строителни периоди в Пауталия (Слокоска 1989, 107 и сл.).

В рамките на *Първи строителен период* плановата схема на сградата включва 5 помещения. Зидовете са градени с речни и ломени камъни, споени с жълтобял хоросан. Подовите нива са запазени на дълбочина 2,30 м. Оформени са с трамбована глина. Помещения № 1-3 са наредени верижно по оста С-Ю. Прави впечатление фактът, че помещения № 1 и № 2 притежават еднакви размери – 4,50 x 4,20 м. Западно от тях се развива силно издължено и тясно, затворено (?) пространство, с размери 15,00 x 2,70 м.

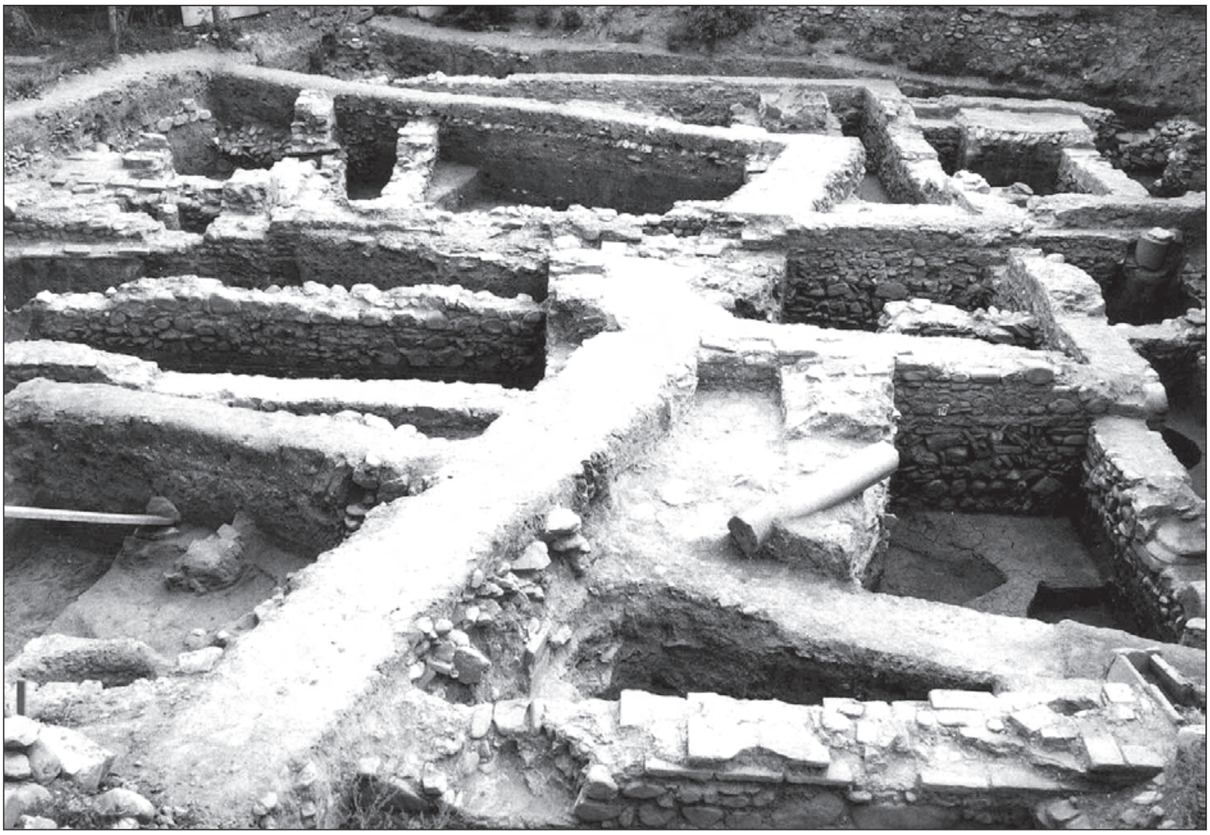

Обр. 2. Общ изглед на разкритите сгради и съоръжения от късноантичната епоха (сн. Р. Спасов)

Втори строителен период представя сграда с нова, променена планова схема. Оформени са 4 помещения. Централното от тях има размери 12,00 х 7,25 м. Южно от него е оформено помещение, снабдено с апсида. Подовите нива са задигнати с 0,20 м във височина, а градежът на зидовете е изпълнен с камъни, споени с бял хоросан.

По време на *Трети строителен период* размерите на централното помещение са редуцирани до 7 х 8 м. Подовите нива отново са задигнати с 0,20 м, като в три помещения подовете са оформени с хоросан. Зидовете са изпълнени в opus mixtum.

Данните за състоянието на терена от средата на V в. до края на VI в., както и за степента на неговото усвояване, са оскъдни.

5. Пластът от *късния халколит* има средна дебелина 0,20 м. Съдържа сбита, глинеста пръст. При неговото проучване са разкрити части от няколко вкопани структури. Данните от проучването на този пласт допълват досегашната информация, получена от изследванията на други обекти, намиращи се в тази част на града в периода 1994–2006 г. (Вандова 2000-2005, 85, 91).

Общият анализ на резултатите от разкопките на обекта позволява да се попълни информацията, получена от досега проведените изследвания в този сектор на града. Североизточната четвърт на Пауталия е най-интензивно изследваният участък през последните две десетилетия. Теренните данни от проучванията, извършени през този период, съчетани с вида и количеството на намерените материали, налагат да се пристъпи към детайлно осмисляне и качествено обобщаване на резултатите. Този процес касае в еднаква степен паметниците от всички исторически периоди, регистрирани на терена, но основно място сред тях заемат тези от античната и късноантичната епохи.

Литература:

Вандова 2000-2005: В. Вандова. Селище от финала на късния халколит в Кюстендил. – Старини, 2000-2005, 85–92.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I-VI в. Велико Търново, 2005.

Русева–Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989.

№ 142. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. ХАН КРУМ № 6 В ГР. КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова

Археологическите разкопки са проведени в периода 14.04 – 28.07.2006 г. с участието на И. Стайкова, РИМ-Кюстендил. Проучена е площ от 100 кв. м, която обхваща северната част на петното. В обекта се разкрива северната част на базилика № 2 от Пауталия.

Базилика № 2 от Пауталия се намира до северната крепостна стена на античния град. Тя е трикорабна, с трансепт. Сградата има полукръгла апсида с контрафорси. На запад има притвор с входове към наоса и навън. Входовете имат гранитни прагове. Южно се намира комплекс около вътрешен двор. Размерите на църквата са: дължина – 48 м, и ширина – 15 м.

През сезона се разкри северната част на трансепта и се документира изцяло полихромната подова мозайка.

На 4,50 м северно от апсидата на източната фасада има вход с ширина 1,90 м. Част от отвора на северната страница е бил зазидан, с което входът е стеснен до ширина 1,50 м. Прагът на входа представлява гранитен блок с два отвора за дървените оси на вратата. Вход от изток има още една базилика на Пауталия – № 1 на Хисарлъка. Северната част на трансепта има неправилна форма и прилепва до северната крепостна стена. Запазен е само тухлен пиластър с размери 1,00х0,60 м. Размерите на северната част на трансепта са: 11,20 м (И-З) и 8,60 м в западния край и 9,40 м в източния край (посока С-Ю).

Полихромната подова мозайка в северната част на трансепта има запазена площ от около 40 кв. м. Тя е изпълнена в opus tessalatum в пет цвята – бял, тъмносив, червен, жълт и оранжев.

Композиционната схема включва от запад и север по едно дълго пано. Западното дълго пано има надлъжна ориентация в посока С-Ю. То е структурирано от квадрати със сложна плетеница от полихромни шнурове, в които са вписани различни елементи – кръг, пелти, шахматен мотив и др., обрамчени с бордюр от бръшлянов мотив. Северното дълго пано има надлъжна ориентация И-З. В него кръстовидно са разположени квадрати с вписани в тях ромбове, пелти, шахматен мотив, кръгове и др. Килимът е рамкиран с меандровиден мотив. В северозападния ъгъл има две малки пана. Първото е с ориентация И-З и е изпълнено с композиция от пелти. Второто е с неправилна форма. То е съобразно с трасето на северната стена на базиликата и същата ориентация. Орнаментиката му се състои от шахматен мотив.

Широка Г-образна рамка обхваща останалото петно, успоредно на бемата, където са изпълнени три двойки пана, ориентирани надлъжно в посока И-З. Южното от първата двойка пана (от запад към изток) е изпълнено от равнораменен кръст и осмолистни розети. Декорацията на северното се състои от квадрати и пелти. Разделителният бордюр между първата и втората двойка пана е мотив бягаща вълна. От втората двойка пана по-добре е запазено северното, украсено с квадрати, обрамчени с триъгълници и стилизиран растителен мотив. Разделителният бордюр е двуредов шахматен мотив. Южният от последните два килима е декориран с взаимнопресичащи се кръгове, северният – от правоъгълници по четирите страни, с S-овиден мотив.

Орнаментиката на мозайката от трансепта, с изключение на S-овидния мотив, е вече позната от култови и жилищни сгради от Пауталия.

Базилика № 2 е построена след разрушаването на по-ранната базилика № 3, датирана в IV в. Според архитектурните и стратиграфски данни, съществуването на базилика № 2 може да се отнесе към V–VI в. Пластът върху базиликата е силно наситен с фрагменти от хоросан и тухли. В него почти не се откриват находки, с изключение на дребни части от плоско стъкло.

№ 143. РАЗКОПКИ НА СГРАДА ОТ АНТИЧНИ СПОЛИИ В С. ПОРОМИНОВО, ОБЩИНА КОЧЕРИНОВО

Лидия Стайкова – Александрова

Разкопките са проведени в периода 07– 08.2006 г. Финансирането е в рамките на проекта Антични паметници от Пороминово, подсигурен от Община Кочериново, кметство Пороминово. Научен консултант за епиграфските паметници е проф. д. и. н. Маргарита Тачева. В разкопките взе участие И. Стайкова (РИМ-Кюстендил).

Село Пороминово се намира в центъра на Кочериновската котловина, през която минава р. Рилска. На десния бряг на реката, в близост до кръстопът, се намира проучваният обект в м. Златковата воденица. През 1983 г. при изкопи с техника са били извадени архитектурни детайли. Частични разкопки са били проведени през 1986-1987 г. при незавършена отчуждителна процедура.

През 2006 г. е проучена площ от 100 кв. м. Разкрито е съоръжение с правоъгълен план и вътрешни размери 5,30 м (С-Ю) х 8,60 м. В градежа на вътрешните лица има триредов цокъл от обработени гранитни блокове, а също и от скални късове. Съоръжението се отличава с масивна дървена конструкция – дървена основа, подова настилка и колове. То е запълнено с баластров пласт с червеникав цвят от намиращите се вътре, силно корозирали железни предмети. Съоръжението е било воденица.

Разчистеният in situ паметник преизползва антични конструктивни детайли – над 40 квадри, а също постамент, пиластрова колона, прагов камък и др. Те произхождат от масивна каменна сграда от римската епоха. Разрушаването ѝ е свързано с опожаряване, което личи върху детайлите.

Особен интерес представляват два епиграфски паметника. Единият е посвещение на Сабазий върху ара, датирано по палеографски особености от проф. М. Тачева в периода от 121 г. до третата четвърт на II в. Вторият надпис не е разчетен изцяло, но е посветен на Зевс.

Античните паметници от Пороминово, сред които ара и постамент с надписи, числено и функционално се свързват с култов комплекс, посветен на Зевс-Сабазий. Възможна е връзката им с археологическата структура в м. Бачо, сондажно проучена през 1986 г. Повече информация за други каменни елементи би дала сателитна снимка или геофизични проучвания.

№ 144. РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БАБАНОВ, НИАР МАДАРА, ОБЩИНА ШУМЕН

Станимир Стойчев, Неделчо Неделчев

През 2006 г. продължи работата по проучването на трако-римско светилище в м. Бабанов край с. Мадара (Обр. 1), община Шумен. Разкопките се проведоха в рамките на 10 дни (01.08-10.08.2006 г.) със студенти от ШУ "Еп. К. Преславски", гр. Шумен в рамките на археологическата им практика.

Проучванията бяха съсредоточени в три квадрата – 2, 11 и 32.

В квадратите беше работено на дълбочина от 0,20 – 0,60 м, до нивото на скалата. Отнетият пласт е насип от почва с черен цвят. В него се откриват фрагменти битова керамика работена на ръка и колело, фрагменти строителна керамика, железни гвоздеи, фрагменти от оброчни плочки на тракийския конник, фибули и монети.

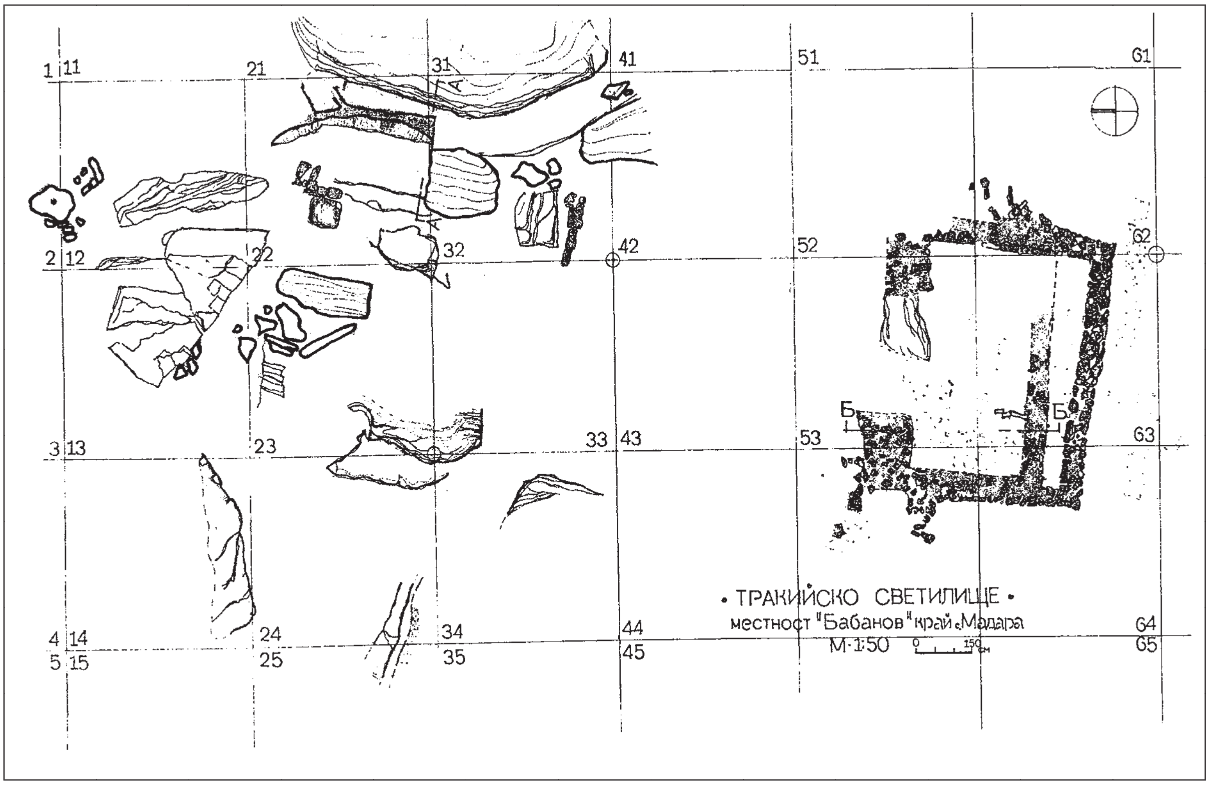

Обр. 1. Тракийско светилище в м. Бабанов, НИАР Мадара (план)

В кв. 2 беше открит камък с неправилна форма и отвор в средата, служил вероятно за ос на врата или база. В кв. 11 бе разчистено струпване от камъни, нападали от скалите. В кв. 32 беше демонтиран зидът от ломени камъни на кална спойка. Между и под тях се откриха фрагменти керамика.

Улеят, издълбан в скалната площадка в кв. 22, продължава под зида в кв. 32 и е запълнен с хоросанов трошляк и ломени камъни. По време на разкопките са открити фрагменти от оброчни плочки, бронзова монета на Одесос (III – II в. пр. Хр.) и монета на Лициний.

Бяха заложени сондажа източно и северно от светилището. В сондажите се откриват фрагменти керамика на ръка и грънчарско колело.

Откритите находки потвърждават датировката на светилището – II – IV в. Откритата монета на Одесос е единствената находка от предримския период и на фона на останалите материали не би трябвало да се приеме за долна граница на датировката.

№ 145. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ № 17, ГР. ПЛОВДИВ, ПРЕЗ 2006 Г.

Жени Танкова

Обектът е разположен в укрепения през античността град, на около 100 м северно от южната крепостна стена и на около 150 м източно от форумния комплекс на Филипопол. Той е с площ 400 кв. м. Върху парцела е предвидено изграждане на нова жилищна сграда.

В източната половина на терена, при изкопните работи се констатираха останки от съвременни сгради, проникнали дълбоко в античните пластове и унищожили археологическите структури.

На дълбочина около 2 м под съвременното ниво (на кота 159), по южната регулационна линия на обекта, се попадна на настилка от антична улица in situ с дължина около 8 м. Северно от нея се изяви античен зид с посока С-Ю, граден от ломен камък и хоросан с тухлен прах и дребна

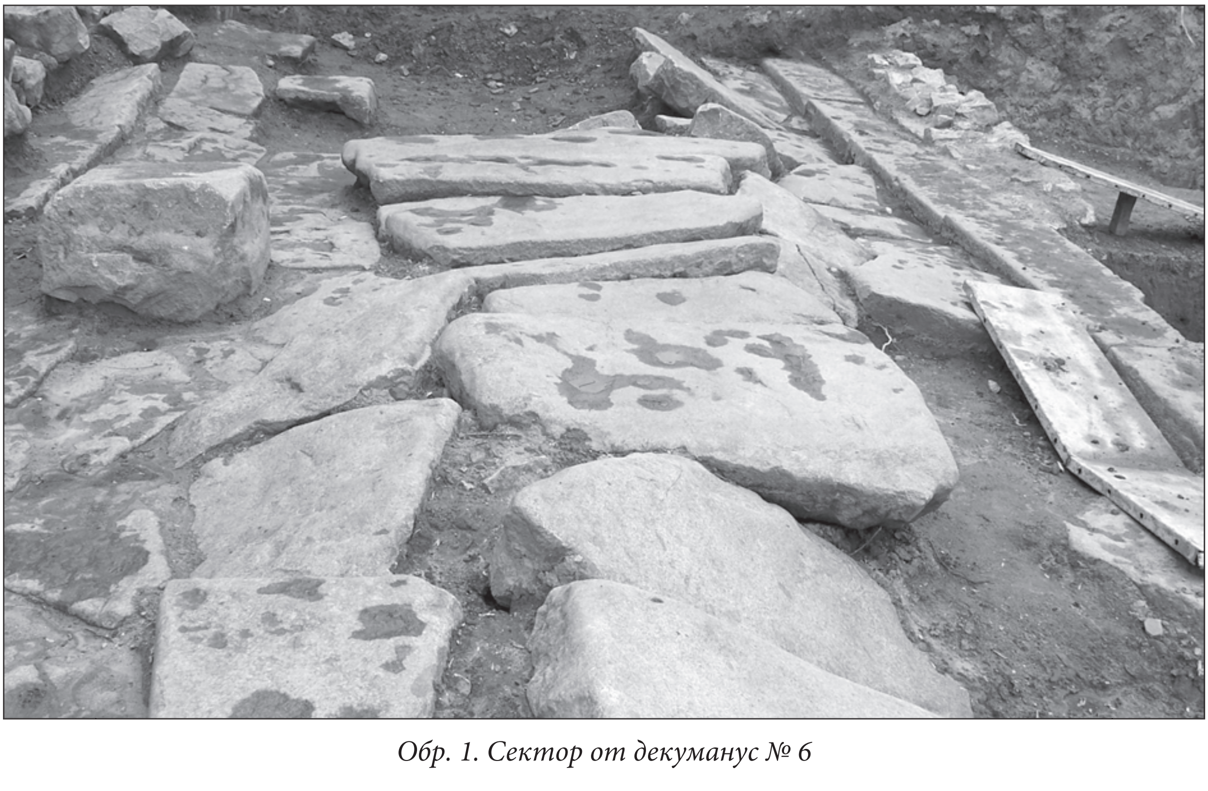

Обр. 1. Сектор от декуманус № 6

фракция тухли. Той е в суперструкция и се проследява в продължение на 3 м. По източното му лице има запазен сектор от стенна мазилка. Разкритите археологически структури наложиха спиране на изкопните и строителни работи и провеждане на археологическо проучване.

С разрешение за теренно археологическо проучване № 89/31.01.2006 г. в периода 01.02. – 13.03.2006 г. се проведоха спасителни археологически разкопки, финансирани от инвеститора, ЕООД Гулком, в резултат на което са разкрити и проучени:

1. Сектор от декуманус № 6 (според номерацията, въведена от Е. Кесякова) с дължина 13 м. Същият тангира форумния комплекс от юг. Улицата има ширина 6,20 – 6,40 м, оформена от двете страни с бордюрни блокове. Настилката е от големи сиенитни блокове с неправилна форма, силно разместени и на места липсващи (Обр. 1). При оформянето на стратиграфски профил по трасето на декуманусa, в сектор, където настилката липсва, се попадна на зид с посока И-З (ширина 0,60 м.), който е граден от ломени камъни със спойка от бял хоросан. Той отстои на 2,80 м от южния и на 2,50 м от северния бордюр на улицата. Разкритият зид застъпва гнайсова плоча, която продължава на север. Вероятно разкритият градеж е страница на отводен канал, с дъно от гнайсови плочи. На втори зид (страница) не се попадна, като е възможно в този сектор той да е разрушен.

2. В инсулата северно от декуманусa са проучени две сгради от два различни строителни периода.

Сграда № 1 отстои на 3,60 м от северния бордюр. В площта между античната улица и сграда № 1 културният пласт се изчерпа изцяло, но други градежи не се изявиха. Сградата е с правоъгълен верижен план. От нея са разкрити частично четири помещения. В посока И-З има запазена дължина 21 м, като от изток е разрушена, а на запад продължава в непроучен терен. В посока С-Ю размерът ѝ не може да се уточни, тъй като единият от преградните ѝ зидове също продължава извън проучвания сектор, а върху другите два се развива сграда № 2. Зидовете на сграда № 1 са градени в суперструкция от ломени и дялани камъни със спойка от бял хоросан, а в субструк-

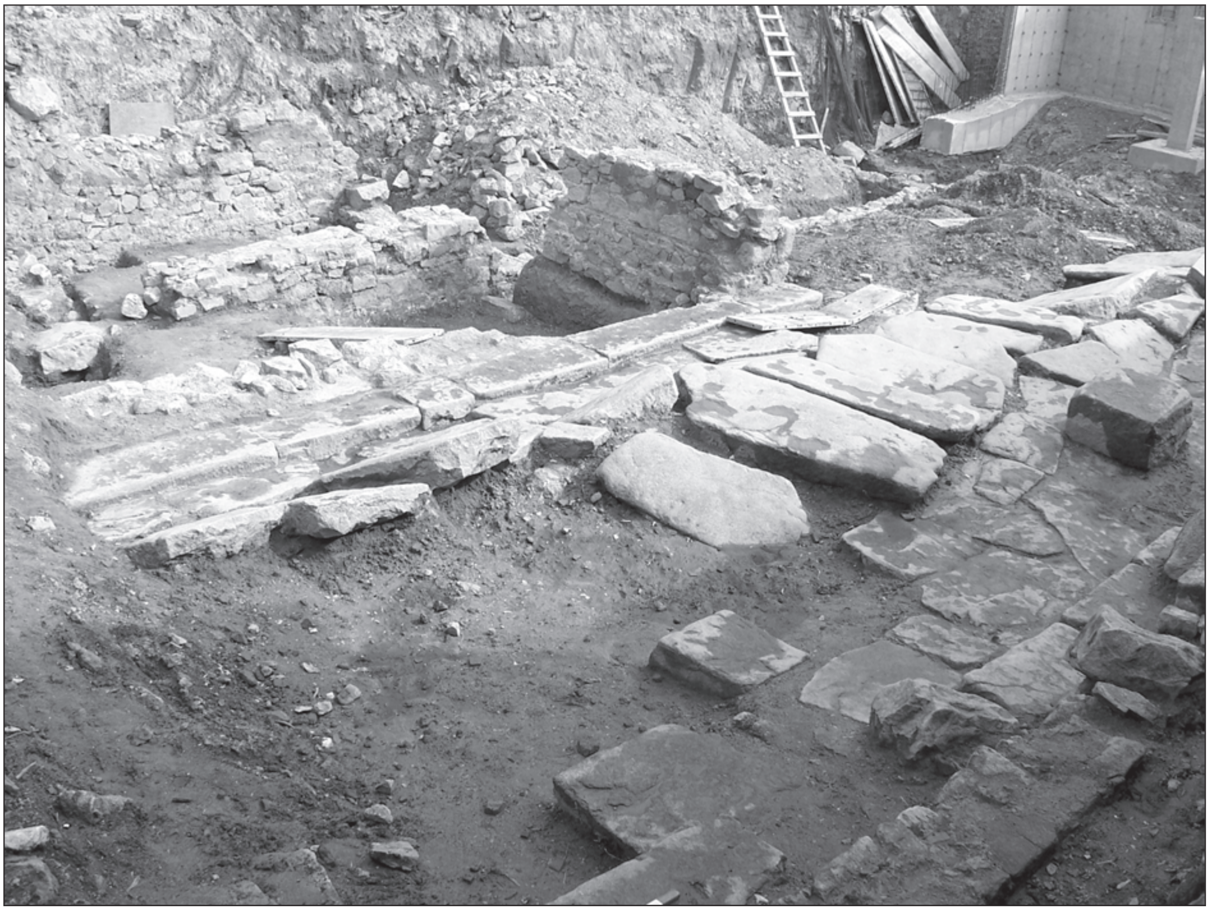

Обр. 2. Изглед от юг към сгради № 1 и № 2

ция – на калов разтвор. Ширината им е 0,60 м. По вътрешните лица на проучените зидове има оформен малък банкет, който бележи ходовото ниво. То е трамбована глина и е запазено само на места. Според откритите в пласта около и в сградата материали и използваната строителна техника, сградата се датира във II-III в. Тя принадлежи към строителен период, който означаваме като първи, доколкото по-ранни градежи не са регистриран в проучения терен.

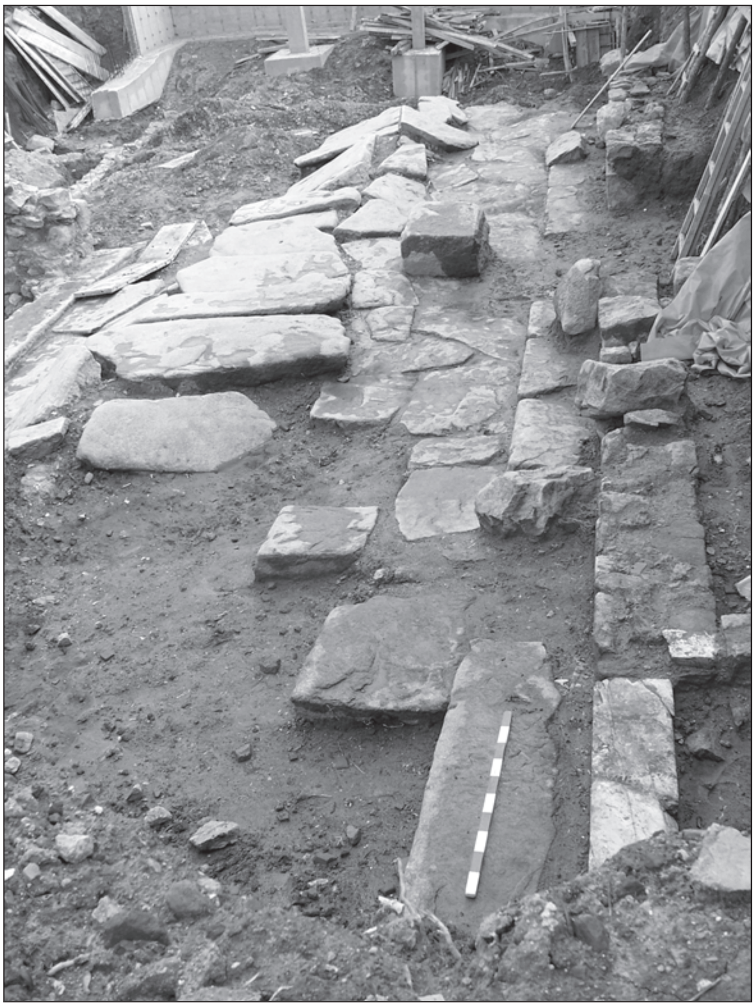

Обр. 3. Фасаден зид с вход на сграда № 3

Сграда № 2 се развива непосредствено до северния бордюр на декуманиса. Тя е със запазена дължина 9 м в посока И-З, като продължава в западния шкарп и 9,70 м в посока С-Ю, като преминава и в съседния парцел. Сграда № 2 използва и включва в обема си част от достатъчно запазените зидове на сграда № 1 (Обр. 2). Те играят ролята на разделителни зидове, долепени на фуга към самостоятелните градежи на сграда № 2. Разкрити са сектори от четири помещения. Зидовете на сграда № 2 се отнасят към втория строителен период за обекта. Строителната техника в супер- и субструкция е ломени и дялани камъни, споени с хоросан, с примеси от тухлен прах и дребна фракция тухли. По външното и вътрешното лице на зидовете има запазени сектори със стенна мазилка, с графити, образуващи правоъгълници. Мазилката е запазена във височина до 1,20 м над нивото на северния бордюр на античната улица. Ходовото ниво се маркира от малък банкет. То е от трамбована глина и в голяма степен е унищожено.

Базирайки се на материалите – основно фрагментирана битова керамика, произхождащи от сграда № 2 и начина на градеж, датираме постройката в IV в.

3. Инсулата, разположена южно от декумануса се развива в съседния парцел. От нея се проучи северен фасаден зид на сграда, означена под № 3, със запазена дължина 13 м. На запад тя преминава в шкарпа, а на изток е разрушена. Разкритият зид е с ширина 0,60 м. Субструкцията му се проследи в сектор, където липсва настилката на улицата. Градежът е от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с тухлен прах и дребни фрагменти от тухли. Техниката на изграждане е същата, като използваната при субструкцията на зидовете от сграда № 2. В суперструкция зидът е запазен във височина до 0,70 м над нивото на декумануса. По него се наблюдават репарации, при които са използвани архитектурни елементи – сполии и тухли. В западния разкрит край на зида се попадна на мраморен праг, с размери 1,85 х 0,33 х 0,20 м, оформящ вход към помещение (Обр. 3). От източната страница на прага започва преграден зид с посока С-Ю, конструктивно свързан с фасадния зид на сграда № 3. Широк е 0,55 м, като в дължина се проследява до 0,75 м и попада под южния шкарп. Градежът му е като на зида с посока И-З.

Сграда № 3 попада в един и същи строителен период със сграда № 2 – втори за обекта. На по-късен етап е претърпяла репарации, най-вероятно в края на IV – началото на V в.

№ 146. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР (М. МОГИЛИТЕ) ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО, ПРЕЗ 2006 Г.

Никола Тонков

Геофизичното проучване бе извършено в периода 20-24.09.2006 г. с финансиране от Община Раднево. Целта му беше да се установи наличието или отсъствието на археологически структури непосредствено на юг от разкопаваната през 2006 г. площ, където бяха разкрити останки от каменни сгради. Това би помогнало на археолозите при обосноваването и планирането на евентуални бъдещи разкопки.

Проучването беше извършено с използване на електросъпротивителния метод. Измерванията бяха проведени по правоъгълна мрежа с гъстота на точките 1x1 м. Използвани бяха две дължини на електродна схема дипол-дипол, AB и NM – 1 м и BN, съответно 1 м и 2 м. Диполната схема е особено подходяща за регистриране на плитко залягащи линейни нееднородности и е доказала своята ефективност при проучването на редица селищни обекти, като например тези при с. Копривлен, в м. Халка бунар при с. Горно Белево и др. Измервателните профили с дължина 31 м бяха ориентирани приблизително С-Ю. Общата проучена площ е 900 кв. м. Измерванията бяха извършени с резистивиметър 4-point Light HP на фирмата LGM-Lippmann, Германия. За ускоряване на процеса на самото измерване бяха използвани многожилни кабели и автоматичен електроден превключвател, собствено производство.

Получените резултати са обработени и представени с програмата Surfer на фирмата Golden Software.

Приложената по-долу карта на разпределението на привидното електрическо съпротивление (Обр. 1) недвусмислено показва, че в проучваната площ може да се очаква наличието на археологически структури.

Много добре се отделят няколко дълги линейни аномалии с ориентация ЮИ-СЗ и И-З, както и други, приблизително перпендикулярни на тях. Най-вероятно те са предизвикани от останки от стени или основи на стени. Интересно е, че някои от тях са успоредни, а други са коси, което говори, че може би принадлежат на различни строителни хоризонти. Аномалиите на привидното съпротивление са с различен интензитет и различна степен на издържаност, ко-

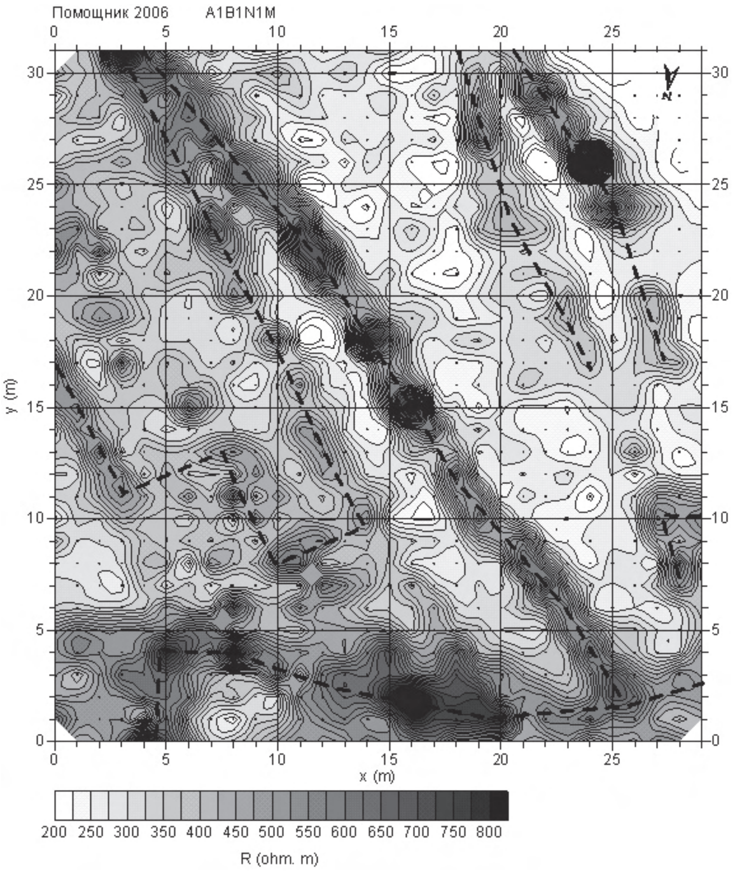

Обр. 1. Карта на привидното електрическо съпротивление за A1B1N1M

ето може да се обясни с различните размери и запазеност на смутителите. От друга страна, интензитетът на аномалиите, получени с по-късата схема, е доста по-висок от тези на по-дългата, което говори, че смутителите са разположени много близко до повърхността и не са добре издържани в дълбочина.

Литература:

Тонков 2002: Н. Тонков. Геофизични изследвания. – В: А. Божкова, П. Делев (ред.), Копривлен, 1. София, 274-280, 437-446.

Тонков 2003: Н. Тонков. Някои методически новости при електросъпротивителните изследвания на тракийски могили край Старосел. – В: А. Фол (ред.). Пътят, Сборник научни статии, посветен на живота и творчеството на д-р Георги Китов. София, 2003, 210-215.

№ 147. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. МАКГАХАН №1 В ГР. ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

В периода юни – юли 2006 г. се проведоха спасителни разкопки на обект ул. Макгахан № 1, УПИ-XIII-737, кв. 126 по плана на ЦГЧ-Пловдив. Строителното петно се намира в рамките на АИР Старинен Пловдив, в източното подножие на Трихълмието. Обектът е в рамките на укрепения античен град.

При извършването на изкопни работи в строителното петно с площ около 80 кв. м се попадна на структури от късната античност. Сондаж с размери 7 х 3 м (И-З/С-Ю) беше заложен на единственото възможно място в самия център на строителното петно (Обр. 1). Сондажът беше ситуиран така, че да се проучи максимална площ и да се изясни връзката между откритите градежи от късната античност и по-ранните структури.

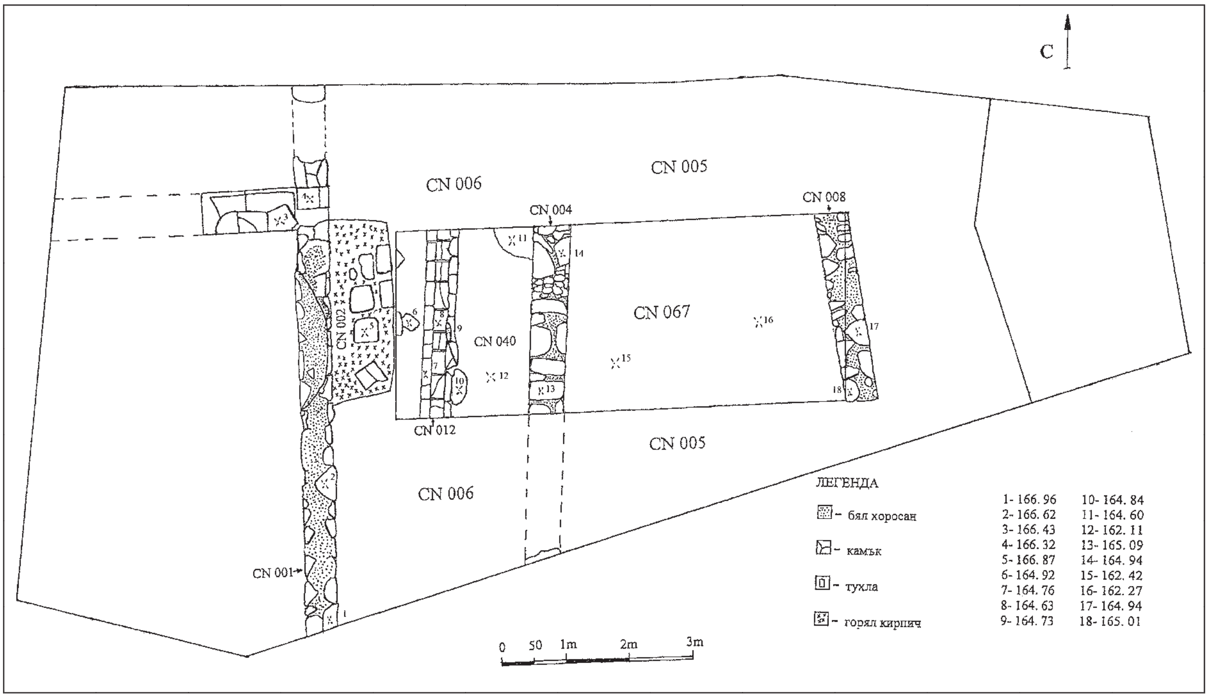
С
CN 006
CN 005
CN 008
CN 004
CN 002
CN 040
CN 067
CN 012
CN 005
CN 006
CN 001
ЛЕГЕНДА
бял хоросан
камък
тухла
горял кирпич
1- 166. 96
2- 166. 62
3- 166. 43
4- 166. 32
5- 166. 87
6- 164. 92
7- 164. 76
8- 164. 63
9- 164. 73
10- 164. 84
11- 164. 60
12- 162. 11
13- 165. 09
14- 164. 94
15- 162. 42
16- 162. 27
17- 164. 94
18- 165. 01
0 50 1m 2m 3m

Обр. 1. Архитектурно и геодезическо заснемане на обект Ул. Макгахан № 1, гр. Пловдив

По време на разкопките се проучи културен пласт в дълбочина до 3 м, като се достигна до материк – жълта аморфна структура, образувана вследствие от дифузията на скалата. Направеният сондаж, макар и ограничен по размер, показа съществуването на пластове от елинистическата и римската епохи.

Най-ранните културни останки бяха разкрити непосредствено върху материка. Постройката от това време, чийто останки се откриха по цялата площ на сондажа, е била с жилищен характер. Тя е имала кирпичени стени и глинобитен под, на места със сива замазка. Откриха се и дупки от колове.

В пласта, принадлежащ към този период, се откриха животински кости, оскъдно количество фрагментирана керамика, включително и с черен фирнис, глинено кръгче с прищипани краища. Откритите монети са в много лошо състояние, но датират тези останки към края на IV в. пр. Хр.

Следващата, по-късна постройка, също се разкри по цялата площ на сондажа. Тя лежи непосредствено върху останките от по-ранната, без заравняване на терена. Според находките тя също е била жилищна. Техниката на градеж е идентична с предходната. Тук се констатира и пласт от паднали дървени греди на покривната конструкция, на места се откриха и фрагменти от керемиди.

Постройката е била опожарена, след което не е била възстановена в същия вид. Останките от новата сграда са направени от големи по размер камъни, основи на кирпичени в суперструкция стени. Новата сграда се развива в северна и западна посока спрямо сондажа. Към нея са констатирани няколко подови нива, открити едно върху друго, с изключително малка дебелина на пластовете между тях. Изглежда, че първоначално нивото отново е било глинобитно. Пластът, открит непосредствено върху него, се състои от тъмнокафява пръст, вероятно за нивелиране на останките. Върху този пласт се разкриха още две горели, отухлени, глинобитни нива с дебелина 2-3 см.

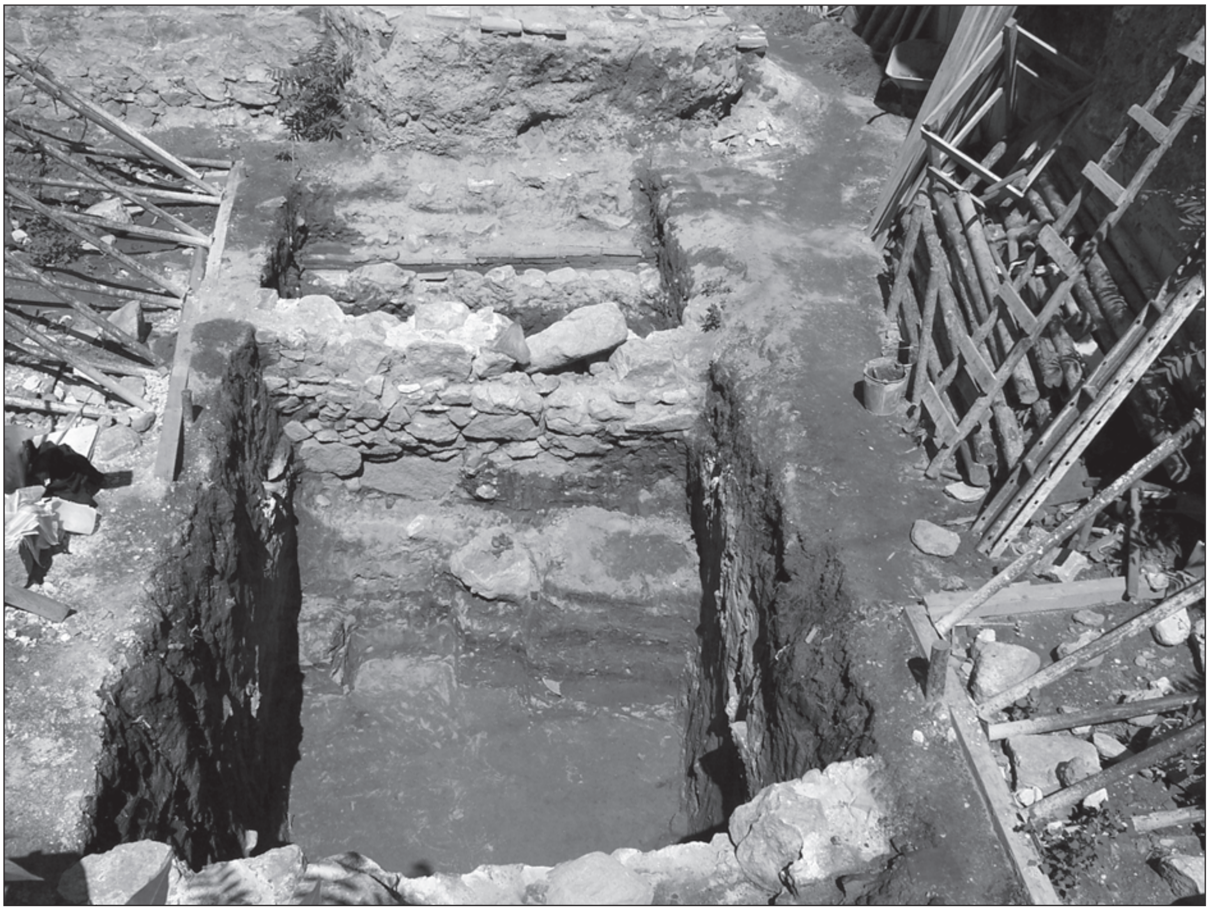

Обр. 2. Обект Ул. Макгахан № 1 – изглед от изток

Датировката на тази сграда може да се определи въз основа на откритите монети. Началото на постройката се поставя от монетата, която се отнася към 188-145 г. пр. Хр. Изглежда, че краят на сградата може да се отнесе към средата на II в. пр. Хр., след което тя не е възстановена.

Южно от стената, т. е. извън рамките на сградата не се откриха подобни структури. Тук пластът се състои от тъмнокафява пръст, почти без материали.

В този участък са проучени две ями с диаметър 0,96 м и 1,20 м. В пълнежа им се откриха многобройни фрагменти керамика, фрагментирано манисто, монета на Александър III и др.

В този пласт са фундирани основите на градежите от римската епоха. Първоначално стените са били изградени от ломени камъни на калова спойка, впоследствие, надградени с градеж от ломени камъни на бял хоросан. В основата им се откриват фрагменти керамика. Градежите са в посока С-Ю, като в сондажа са изследвани две помещения: западно помещение № 1 и източно помещение № 2. В помещение № 1 е бил изграден зидан канал в посока С-Ю, от половинка тухли, споени на бял хоросан. Изглежда това е било дворно пространство. В помещение № 2 се разкриха три последователни подови нива.

Най-ранното от тях е имало тухлена настилка, от която са запазени единствено четири тухли половинки в северната част на сондажа. В пласта, който се отнася към това ниво се откри глинена тежест за стан, монета на Александър III и фрагменти с черен фирнис. Наред с фрагментираната римска керамика е намерена и горяла органична материя, шлака, буци от суров кирпич. Смесването на материали се обяснява със свличането на пластовете.

През следващия период е изградена сграда със субструкция от ломени камъни на калова спойка и ломени камъни на бял хоросан в суперструкция. Нивото е глинобитно, горяло. Запазени са хоросановото бъркало и плочест камък, поставен в основата на носещ покривната конструкция дървен кол. Върху самото подово ниво открихме колониална монета, нечетлива, вероятно на Филипопол или Хадрианопол, римски железен ключ-пръстен, фрагменти от метални предмети, фрагмент от костена лъжичка, монета на Антонин Пий, сечена във Филипопол и керемиди. Изглежда и през този период сградата е била със стопански функции, като по това време е бил изграден зиданият канал.

През последния период, когато сградата е била унищожена вследствие от пожар и не е възстановена, стопанският характер проличава особено отчетливо. Подовото ниво е глинобитно, с разкрити върху него глинени тежести за рибарска мрежа и питос в югозападния ъгъл на помещението. Сред находките са още няколко глинени лампи, фрагментирани железни ножове, глинена теракота – глава на Атина с коринтски шлем. Към този период принадлежи и боклучната яма в югоизточния ъгъл на помещението, в която се откриха фрагментирани съдове. Върху подовото ниво разчистихме падналите дървени горели греди от покривната конструкция, а също така и вероятно дървена стълба в югоизточния ъгъл на помещението.

След пожара е била построена сграда с друга планировка, като по-ранните стени са били заравнени в горния си край. Градежите са от суха зидария или ломени камъни на бял хоросан в субструкция, на бял хоросан в долната част на суперструкцията и кирпич. На места се констатира банкет, направен от масивни квадри. В някои от помещенията подовото ниво е глинобитно, а в други- с тухлена настилка. Камъните от стените са били ограбени, което не позволи уточняването на пълния план на сградата, която е унищожена от пожар. Отново е била възстановена, като е използвана старата планировка. Остава неясен въпросът кога е била унищожена за последен път.

Резултатите от проведените разкопки показват съществуването на жилищни постройки с паянтова конструкция още от края на IV – началото на III в. пр. Хр. (Обр. 3). Едва в началото – първата половина на II в. пр. Хр. сградите вече са с по-масивни градежи, които се изразяват с плитки субструкции от големи по размер дялани камъни и кирпичени стени. Тази сграда е била унищожена от пожар към средата на II в. пр. Хр.

Последвалият пласт представлява насип, в който впоследствие са вкопани градежите от римската епоха. Той, заедно с липсата на градежи и изявено ниво, подсказва наличието на хиатус между градежите от средата на II в. пр. Хр. и тези от римската епоха. Тази констатация се доказва и от публикувания нумизматичен материал от разкопки в тази част на града и не противоречи с открития материал (Кисьов 2004, табл. 1).

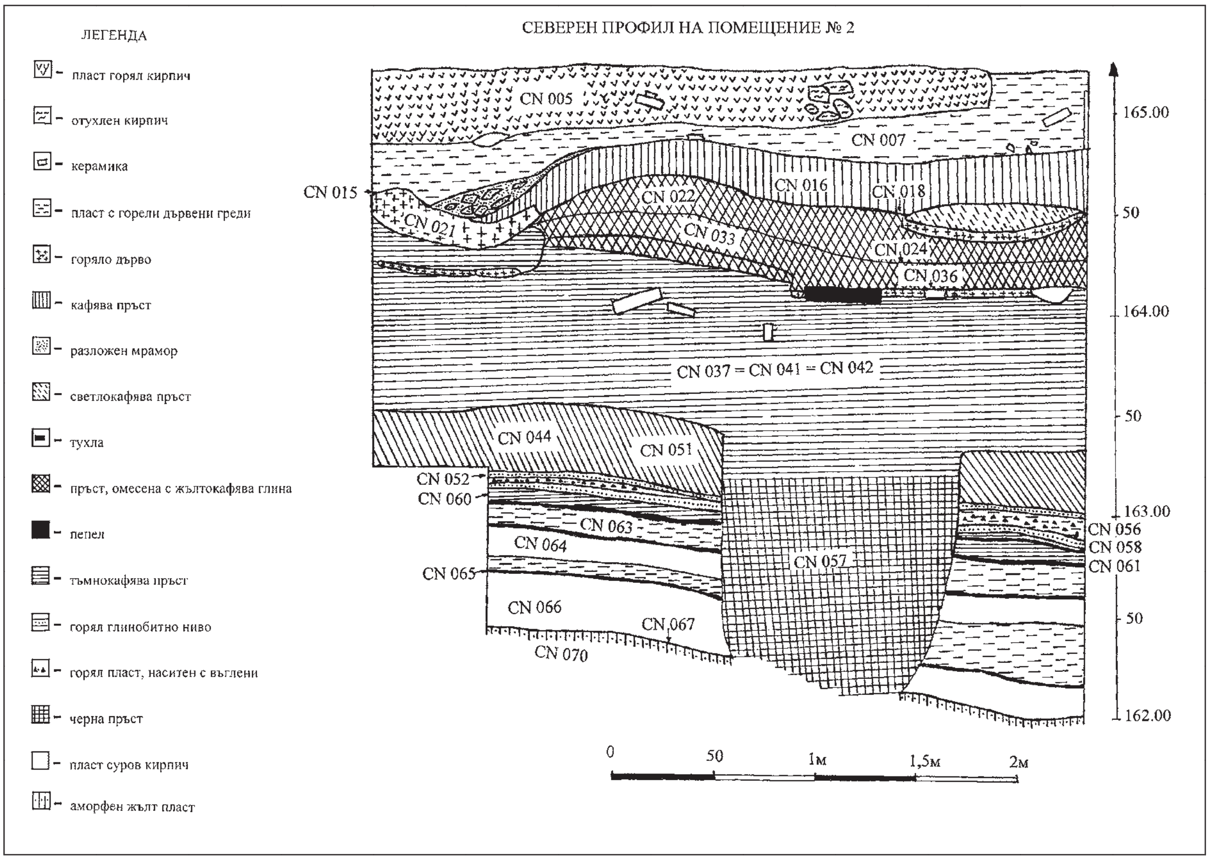
ЛЕГЕНДА
пласт горял кирпич
отухлен кирпич
керамика
пласт с горели дървени греди
горяло дърво
кафява пръст
разложен мрамор
светлокафява пръст
тухла
пръст, омесена с жълтокафява глина
пепел
тъмнокафява пръст
горял глинобитно ниво
горял пласт, наситен с въглени
черна пръст
пласт суров кирпич
аморфен жълт пласт
СЕВЕРЕН ПРОФИЛ НА ПОМЕЩЕНИЕ № 2
CN 005
CN 007
CN 015
CN 021
CN 022
CN 016
CN 018
CN 033
CN 024
CN 036
CN 037 = CN 041 = CN 042
CN 044
CN 051
CN 052
CN 060
CN 063
CN 064
CN 065
CN 066
CN 067
CN 070
CN 057
CN 056
CN 058
CN 061
165.00
50
164.00
50
163.00
50
162.00
0
50
1м
1,5м
2м

Обр. 3. Северен стратиграфски профил на помещение № 2

Остава неясна точната дата на застрояването на това място през римската епоха. Можем да допуснем, че това е станало след края на I – началото на II в., предвид керамичния материал, открит в ямата, който намира аналогии с керамиката от II в. Най-късната монета, която се откри в пласта се отнася най-общо към II-III в.

Литература:

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. н. е. София, 2004.

№ 148. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2006 Г. НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ОСТРИЯ ВРЪХ КРАЙ С. ОВЧЕПОЛЦИ, ПАЗАРДЖИШКО

Сергей Торбатов

Проучванията имаха за цел изясняване стратиграфията на културните напластявания и прецизиране на датировката на отделните фази на обитаване, регистрирани в хода на осъществените в края на 2005 г. краткотрайни спасителни разкопки и наблюдение.

Извършената през 2006 г. работа беше съсредоточена в три сондажа с поредни означения Б, В и Г, разположени в различни части на укрепената територия.

Сондаж Б е ситуиран в източната част на вътрешния укрепен пояс (по плана на Д. Цончев от 1963 г.), напречно и непосредствено навътре от предполагаемото трасе на крепостната стена, на място без следи от иманярска интервенция. Установени бяха 3 фази на обитаване – една късноантична и две средновековни.

Към късната античност със сигурност се отнасят откритите в източната част на сондаж Б останки от крепостна стена и конструктивно свързана с нея четириъгълна кула, издаваща се пред фронта на отбранителната линия. Според придобития археологически материал, средновековното обитаване на терена, попадащо в границите на сондаж Б, следва да се отнесе към периода от втората половина на X до към края на XI – началото на XII в. Регистрирани са два жилищни хоризонта, отчетливо маркирани от разположени на различни нива отоплителни съоръжения (огнища). Втората фаза на средновековно обитаване е свързана с издигане на ходовото ниво с 0,20-0,30 м. Тя е била предшествана от планомерен демонтаж на запазените дотогава останки от късноантичните укрепителни съоръжения в този сектор.

Сондажи В и Г бяха заложени на северозападния склон на хълма, по трасето на крепостната стена от вътрешния укрепен пояс.

Сондаж В е разположен перпендикулярно и от вътрешната страна на крепостната стена. Стратиграфските констатации в значителна степен наподобяват тези от сондаж Б. Макар по-различен начин и тук бяха установени същите 3 фази на обитаване – една късноантична и две средновековни. Напречно на крепостния зид беше разкрита североизточната страница на вход (вероятно потерна) с оформен пиластър от външната страна. В един по-късен период входът е бил преправен с градеж от камъни, бял ронлив хоросан и парчета от тухли, възсядащ останките от разрушения пиластър. Видът на използваните материали дава основание да се твърди, че въпросното преустройство се отнася към Средновековието, като чрез него входът е бил запушен.

Сондаж Г отстои на 2,60 м североизточно от разкритата в сондаж В страница на вход. Разположен е от външната страна и по протежение на крепостния зид. Последният е запазен на височина до 1,80 м. По трасето на зида ясно личи по-късна преправка, при която е използван ронлив бял хоросан без тухлен примес. Структурата на градежа и вида на използваните в него строителни материали са идентични на тези при по-късната външна крепостна стена и отнасят преустройството към епохата на Средновековието.

На около 5 м северно от сондаж Г и приблизително на същото разстояние от външното лице на крепостния зид бяха регистрирани при оглед на терена незначителни останки от субструкция на друг зид, който се проследява по протежение само от около 5 м. Зидът е успореден на крепостната стена и по градеж е напълно идентичен на нея. Вероятно именно тези останки са дали на времето основание на Д. Цончев да предположи наличието на двоен крепостен зид и от северозападната страна на градището. В случая обаче очевидно не става дума за протейхизма, а най-вероятно за останки от челната страна на разрушена четириъгълна кула на късноантичната крепост, подобна на регистрираната в сондаж Б и демонтирана при преустройството на този сектор от крепостната стена през Средновековието.

Осъществените в хода на проучването теренни наблюдения и констатации, както и придобитият изобилен археологически материал, дават основание за следните изводи и обобщения:

1. Езическото светилище на Острия връх, което възникнало най-късно през втората половина на I хил. пр. Хр., е продължило да обслужва култовите потребности на околното население поне до към средата на III в. сл. Хр.

2. През IV в., най-вероятно през първата половина на века, на това място е било изградено укрепление с неясна първоначална функционална същност, което през ранновизантийската епоха обаче вече е притежавало чертите на укрепено селище. Наличните данни не дават възможност за детайлно проследяване и хронологическо прецизиране на развитието на обекта през късната античност. Най-късната известна засега монета оттук от периода IV-VI в. е от 574/575 г.

3. След продължителен хиатус, хълмът е бил отново заселен най-вероятно през втората половина на X в., при това от население с преобладаващ български етнически характер. Много е вероятно, първите заселници да са част от първата преселническа вълна от земите на север от Балкана, напуснали дотогавашните си обиталища още по време на походите на киевския княз

Светослав. Притокът впоследствие на местно население от околността се отразява на облика на керамичния комплекс от селището. Сред керамичните находки се срещат в ограничено количество и фрагменти от съдове със златиста ангоба, но сграфито-керамика напълно отсъства.

Хронологията на средновековното обитаване, очертана на базата на керамичния комплекс, напълно се потвърждава и от другите находки от обекта, които се поддават на повече или по-малко сигурна датировка (украшения, предмети на въоръжението). Особено показателни са монетните находки, които представят почти всички класове на анонимното византийски монетосечене от X-XI в., както и императорски фолиси от втората половина на XI в. Най-късната монета от обекта е бронзов тетартерон на император Алексий I Комнин, отсечен в периода след 1092 г.

4. В средновековното обитаване на Острия връх ясно се разграничават две фази. Началото на втората от тях е свързано с предприемането на мащабни строителни работи, изразяващи се от една страна в поправка и преустройство на части от заварената късноантична укрепителна система, а от друга – в изцяло ново фортификационно строителство. Секторите от североизток и югоизток на късноантичната околовръстна крепостна стена са били напълно демонтирани, а извлеченият от тях строителен материал е бил използван за градиво на нова, изнесена на 15-20 м пред старата, чрез което размерът на защитената площ нараснал до близо 14 дка. Въз основа на добри архитектурни паралели, регистрираното на хълма Острия връх средновековно фортификационно строителство следва да се отнесе най-вероятно към първата декада от управлението на император Алексий I Комнин. Значимостта на този център се потвърждава и от намерените тук през 2006 г. два сфрагистични паметника от втората половина на XI в. Единият от тях е неизползвано ядро за печат, а другият – оловен печат, който е скрепвал писмо, изпратено до тук от византийски сановник с ранг императорски спатарий, който бил доверено лице (ойкеон) на иконома на тема Елада.

Наличният на този етап археологически материал дава основание да се заключи, че организираният селищен живот на хълма Острия връх край Овчеполци е замрял най-късно в началото на XII в.

№ 149. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО КРАЙ МЕЗДРА ПРЕЗ 2006 Г.

Сергей Торбатов, Георги Ганецовски

I. Селище от късния халколит (автор на тази част от публикацията е Г. Ганецовски).

През миналогодишния археологически сезон разкопките на праисторическото селище бяха реализирани в два сектора (Обр. 1): Сектор II – част от жилище от края на V хил. пр. Хр. върху площ от 30 кв. м, и Сектор III – пласт от каменно-медната епоха, разположен под дебели наслоения от римската епоха и късната античност в сондажен изкоп върху площ от 6 кв. м.

Разкопките в двата сектора дадоха следните резултати:

Сектор II (Обр. 2). Проучванията в тази част на обекта бяха финализирани. Бяха изчерпани най-долните наслоения и архитектурни рушевини от опожареното и разрушено жилище. Под тях достигнахме до най-долния сивозеленикав, наситен с въглени и пепел пласт (пласт 1), лежащ непосредствено върху стерилен песъклив льос. Той се е образувал при подготовка на терена за заселване – изсичане на растителността и нейното опожаряване. В този пласт бяха разчистени сивопепеливите петна на две огнища и четири дупки от колове, подредени в дъга с ориентация И-З. Предвид на обстоятелството, че дъгата следва естествената извивка на хълма, можем да предположим, че става въпрос за част от колова конструкция на укрепителна (подпорна) стена (или дървено-землена палисада). Вероятно проучваното жилище е било долепено до стената. Поради ерозията на терена не беше възможно да се засече компактно подово ниво на жилището, независимо от голямата концентрация и количество археологически материали.

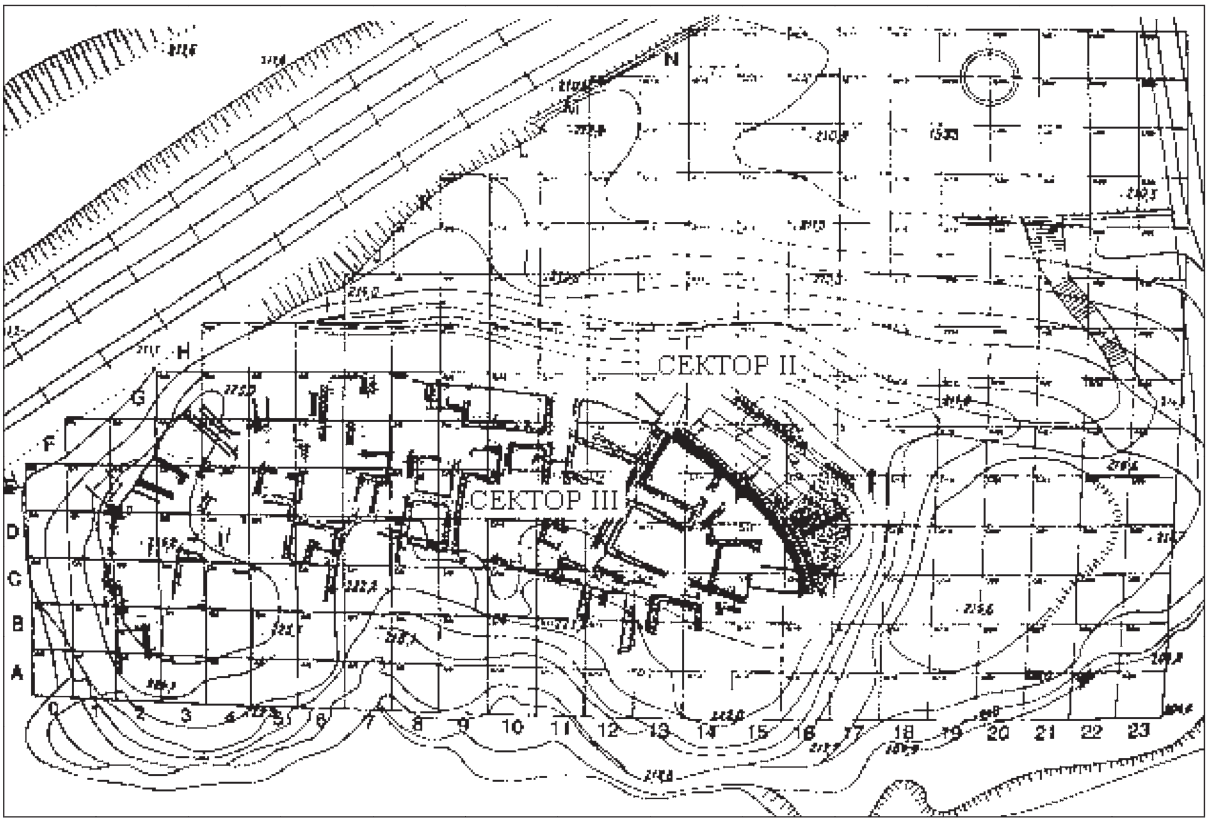

Обр. 1. Общ план на обекта с проучваните през 2006 г. сектори

Керамиката от жилището. Дебелостенната керамика е представена основно от дълбоки конични, дълбоки сферични или крушовидни кухненски съдове, както и съдове-хранилища. Тънкостенната керамика са разделя на две технологични групи: тъмнокафява до черно-кафява и червено-кафява до бежово-кафява керамика. Представени са конични паници с прав или удебелен устиен ръб, цилиндрично-конични паници; биконични паници с удебелен прелом, дълбоки сферични съдове и гърневидни съдове със сферичен търбух и цилиндрична шийка.

През изтеклата година беше открит керамичен сервиз, наброяващ 7 малки съдчета. Той се състои от гърневидно съдче, конични и полусферични купи и три полусферични чашки. Най-разпространените украси са графитен орнамент, червена боя, набоден и отпечатан орнамент, канелюри, врязан орнамент и нокътно импресо.

Предмети от материалната култура. В тази част на жилището открихме поредните върхове за стрела и копие и две топки за прашка – нови доказателства за опустошителното нападение, унищожило жилището, а вероятно и селището. Извадени бяха няколко костено-рогови инструмента, два костени ашика с дупки, многобройни глинени разпределители, които задължително са пречупени. Поредната медна находка от 2006 г. беше една халка. В съседство с нея открихме полуостъклена глинена пота за изливане на метал – едно красноречиво доказателство, че добивът и обработката на мед са се извършвали в този район (Гергов 1987, 44-53). Следи от окислена мед установихме и по някои от керамичните фрагменти.

Многобройните находки от разкопките през предходните години доказват, че структурата е обитавана от майстори-декоратори на керамика, земеделци и ловци, които са имали високо социално положение в местната общност. Ловът явно е бил често практикувано хоби. От културния пласт извадихме черепи (вероятно ловни трофеи), многобройни гръбначни прешлени и дълги кости от глиган и мечка.

Датировка. На този етап на изследване представеният културен пласт, с принадлежащите му структури и инвентар, можем да отнесем към последната финална фаза на културния комп-

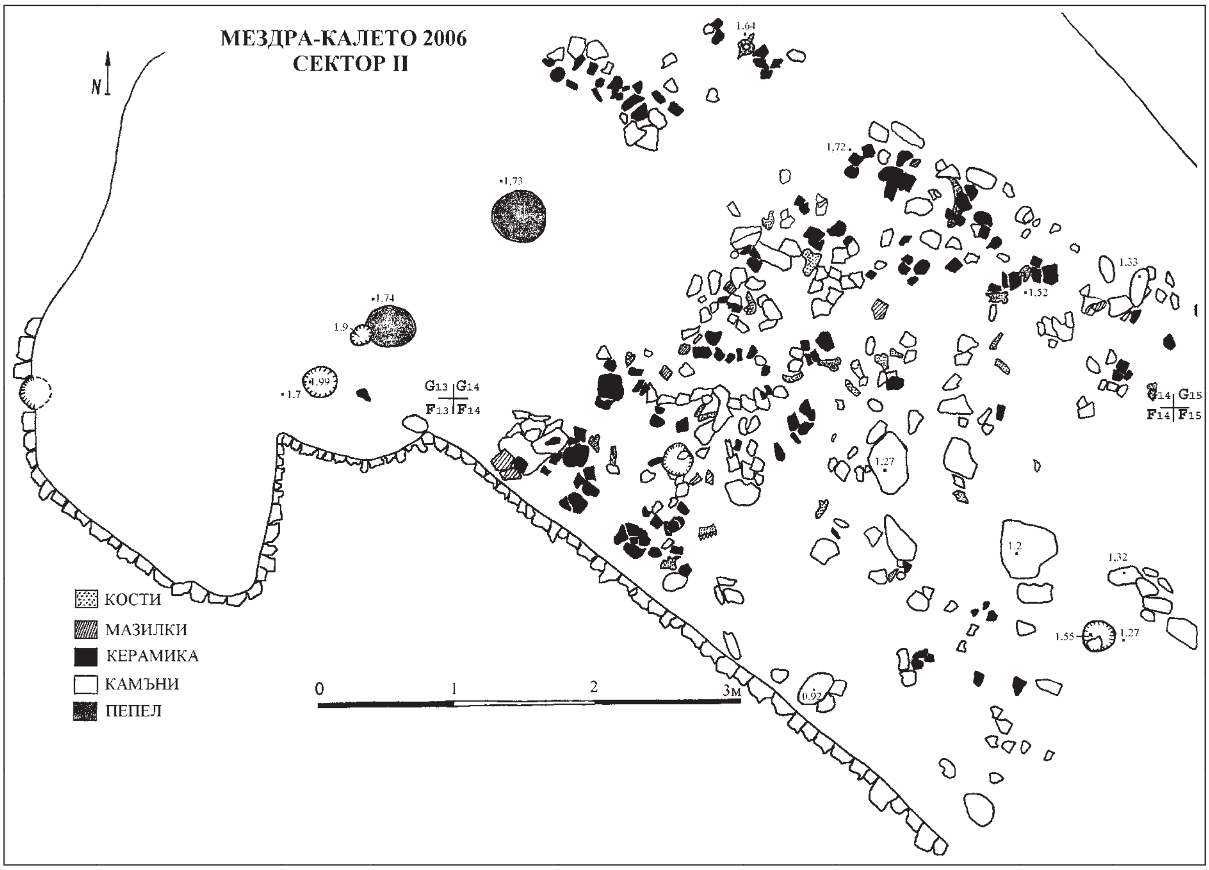

Обр. 2. План на деструкциите от долното ниво на опожареното къснохалколитно жилище

лекс Криводол-Сълкуца-Бубани или края на V хил. пр. Хр. (Тодорова 1986, 279). За разлика от предишните години, през 2006 г. не бяха открити керамични фрагменти, отнасящи се към т. нар. протобронзов период (Вайсов 1992, 45-49) – пласт, който вероятно е изцяло унищожен от по-късните градежи и може да бъде отделен само по единични датиращи археологически находки.

В сектор III/2 (сондаж 2) след демонтиране на наслоенията от римско светилище, на дълбочина около 3,00 м спрямо централния репер, започнахме разчистване на компактен пласт от опалени глинени мазилки – вероятно поредното къснохалколитно жилище.

II. Културните пластове от римската епоха и късната античност в Сектор III (автор на тази част от публикацията е С. Торбатов)

Секторът обхваща укрепената територия върху хълма Калето. Разкопките бяха съсредоточени само в един сондаж с площ около 30 кв. м, разположен в централната северна част на Сектор III. Той е с поредна номерация III/4 и обхваща части от квадрати H_9, H_{10} и G_{10}.

Проучванията през 2006 г. съществено допълват направените въз основа на резултатите от разкопките през предходния сезон констатации и дават възможност за следната архитектурна реконструкция и културно-историческа интерпретация на разкритите останки и придобития богат археологически материал:

1. Римското укрепление е било издигнато около средата на II в. върху необитаван по това време терен. Установена е технологията на строителство на укрепителните съоръжения и за първи път са разкрити елементи от първоначалния план на вътрешното застрояване. Вероятно още към края на II в. или най-късно в самото начало на III в. римското укрепление е претърпяло бедствие и е престанало да функционира.

2. Наскоро след това, най-вероятно в началото на III в., на територията на бившето укрепление е регистрирана отново строителна дейност: входът на северната крепостна стена бил плътно

зазидан с камъни и хоросан; по същия начин била запълнена и вътрешността на кулата-порта, като градежът бил продължен и в западна посока; горните части на тежко пострадалата кула и прилежащите ѝ сектори от северната крепостна стена били демонтирани; с рушевините била запълнена вътрешността на кулата, а остатъкът от тях бил разстлан наоколо в неравномерен, постепенно изтъняващ към периферията пласт.

3. Веднага след приключване на описаните ремонтни работи, на територията на бившето укрепление започнал да действа езически религиозен център. През 2006 г. беше разчистено най-ранното, от регистрираните досега, култови огнища. То е изградено директно върху разстлания пласт от строителни рушевини и по монети се датира в годините на управлението на император Север Александър. Архитектурни останки от първата фаза на функциониране на светилището не бяха открити. С нея са свързани разположени на различни нива (от -1,75 до към -1,20 м) култови огнища и малки обредни площадки от трамбована неопалена глина (примитивни есхари), върху които са били извършени жертвоприношения.

4. Втората фаза в дейността на светилището се отнася към последната третина на III в. и е свързана с изграждането в проучения сектор на клеткообразна структура от конструктивно свързани зидове от споени с кал ломени камъни. Сигурен *terminus post quem* за времето на строителство предоставя намереният във фуга на единия от тях антониниан на император Клавдий II Готски. Характерът на обредните действия след извършеното преустройство се запазил непроменен. Най-късната монета, свързана с функционирането на светилището, е антониниан на император Диоклетиан от 285-286 г.

5. В непрецизиран засега момент в началото на IV в. територията на изоставеното езическо светилище е била цялостно презастроена и върху неговите руини възникнало късноримско укрепено селище.

6. Неизвестно кога точно през втората половина на IV в., най-вероятно в резултат от слягане на земните пластове под въздействие на тежестта или земетръс, запълнената кула-порта и западното продължение на нейния блокаж са се отцепили от крепостната стена. Това наложило предприемането най-късно към края на IV – началото на V в. на частично преустройство в сектора, към което се отнасят две новоизградени сгради.

7. През първата половина на V в. укрепеното селище преживяло тежко бедствие, съчетаващо въздействието на природен катаклизъм (мощен земетръс) и опустошително вражеско нападение. Отбранителните съоръжения излезли от функционална годност и животът в селището замрял за известен период от време.

8. Възстановителни работи били предприети едва към края на V в. – първата половина на VI в. В тях се разграничават две обособени строителни фази. Към първата от тях принадлежи възстановяването на укрепителните съоръжения, а втората е свързана с цялостно презастрояване на укрепената територия съгласно съвършено нова градоустройствена схема.

9. В проучения през 2006 г. сектор е регистриран още един строителен период, който също следва да се отнесе към ранновизантийския период и да се датира най-общо във втората половина на VI в.

Литература:

Вайсов 1992: И. Вайсов, Проблеми на преходния период от енеолита към бронзовата епоха в България. Състояние на проучванията на т. нар. Преходен период в България. – Археология, 1992, 2, 45-49.

Гергов 1987: В. Гергов. Медни находки от праисторическото селище в м. Редутите при с. Телиш, Плевенски окръг. – Археология, 1987, 4, 44-53.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

№ 150. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛАТА ЧАТАЛ ТЕПЕ ДО ГР. ПОМОРИЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Сергей Торбатов, Никола Тонков

На около 1,5 км северозападно от покрайнините на новия град на Поморие се намира могила, известна в местната топонимия под името Чатал тепе. Единственото споменаване за нея в научната книжнина се съдържа в описанието на К. Шкорпил на старините в Анхиало и неговите околности от 1891 г. Тогава това е била най-голямата могила в Анхиалското поле, с височина около 12 м и диаметър до 120 (Шкорпилови) крачки, т. е. около 100 м. Могилата е била разцепена в най-горната си част през средата в посока С-Ю, откъдето идва и нейното име. К. Шкорпил изтъква отличните обсервационни възможности, разкриващи се от нейния връх и изказва твърдо убеждение, че могилата не е била надгробна, а *пътепоказателна*, като допуска, че именно тук са се разклонявали пътищата от Анхиало за Акве Калиде и Аполония/Деултум.

Сегашният облик на Чатал тепе с нищо не напомня описанието на Шкорпил. В годините на Втората световна война в периферията на все още добре запазения могилен насип е бил вкопан бункер с картечни амбразури. Малко по-късно цялата горна част на могилата е била изгребана и подравнена на височина до 6 м над околния терен и в центъра на оформената площадка бил изграден масивен железобетонен КНП. В съвсем ново време от останките на могилата е била вземана пръст за нужди на общественото строителство в Поморие, с което височината ѝ понастоящем е сведена до около 5 м над околния терен, а очертанията ѝ са придобили елипсовидна форма с диаметър 75-90 м.

Чатал тепе попада в границите на археологическия паметник на културата Античен некропол на Улпия Анхиало. Поради заявено инвестиционно намерение и съгласно изискванията на режима за опазване и ползване на територията на археологическия паметник, през декември 2006 г. беше извършено геофизично проучване на могилата, което предшества бъдещи спасителни разкопки. Извършеният оглед установи пълно отсъствие на подемен археологически материал както по повърхността, така и в близката околност на могилата. Освен това, констатирана беше и съществена разлика в начина на изграждане на Чатал тепе в сравнение с другите две големи могили в околностите на Поморие (Шопова могила и могилата над т. нар. Поморийска гробница): за натрупването на Чатал тепе е била използвана пръст, изгребана непосредствено от нейната периферия, в резултат на което около нея се е оформил пръстенообразен ров със съвременна широчина повече от 10 м и дълбочина до 1,00-1,50 м спрямо околния терен.

Геофизичните проучвания бяха проведени чрез прилагане на електросъпротивителния метод. Те включиха измерването на десет дълбочинни профила: седем в източната част на могилата и три – в западната. Профилите на втората площ са с ориентация Ю-С, а на първата са с отклонение 6^0 от севера, съобразено с очертанията на могилата, така че да се покрие максимално пространство. Профилите бяха с дължина 34 м. Бяха използвани 10 дължини на захранваща линия по схема Венер-Шлюмберже (AB от 3 до 21 м). Тези дължини осигуряват дълбочина (median depth of investigation – MDI) от около 4 м (Edwards 1977). Приемните електроди MN и стъпката на измерване бяха фиксирани на 1 м. Измерванията бяха извършени с резистивиметър 4-point Light HP на фирмата LGMLippmann, Германия. За ускоряване на процеса на самото измерване бяха използвани многожилни кабели и автоматичен електроден превключвател. Данните от измерванията по дълбочинните профили бяха обработени с инверсионната програма Res2dInv (Geotomo Software, Малайзия), която като резултат дава реален модел на разпределението на електрическото съпротивление в дълбочина. Въз основа на резултатите от обработката могат да се направят следните наблюдения и изводи:

– Насипът е хомогенен и се характеризира с ниски стойности на електрическото съпротивлението. Сравнително добре се отделя един повърхностен слой с дебелина 1,20-1,50 м, характеризиращ се с малко по-високи съпротивления (25-50 ohm. m.). Под този слой насипът е с много ниски съпротивления (до 5-20 ohm. m.). Това говори за среда с високо съдържание на влага, глинести минерали и високопроводими съединения.

– Високоомният повърхностен слой може да е резултат както от самия начин на натрупване на могилата (материали с по-ниско съдържание на глина и повишена песъклива компонента), така и на дълго действали изветрителни процеси, довели до загубата на проводящи съединения в повърхностния слой и съответно, обогатяването на по-дълбоките слоеве с такива минерали. **На този фон не се отделя аномалия, която да говори за наличие на каменно съоръжение в изследваната част от могилния насип.** В източната площ се регистрира една слабо изразена локална аномалия, съчетаваща негативни и позитивни отклонения в стойностите на привидното съпротивление във повърхностната част на насипа. Тя се регистрира между профили 0 и 4, и между точки по профилите 5,5 и 9,5-12,5. Диаметърът ѝ е около 4 м в план, а максималната дълбочина от повърхността – около 2 м. По отклоненията от нормалните стойности на електрическото съпротивление може да се съди, че аномалията е предизвикана по-скоро от плитко съвременно нарушение на насипа, отколкото от останки от древно съоръжение.

Литература:

Edwards 1977: L. Edwards. A modified pseudosection for resistivity and induced-polarization. – Geophysics, 42, 1977, 1020-1036.

№ 151. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН КАСТЕЛ В ОКОЛНОСТИТЕ НА С. ЛЮТИ ДОЛ ПРЕЗ 2006 г.

Нарцис Торбов

Античният кастел е разположен на 2 км западно от с. Люти дол в м. Градище, на стръмно възвишение, обрасло с широколистна гора. Предназначението на укреплението е да охранява пътя Враца, Челопек, Люти брод, Ботевград. Крепостната стена обхваща част от скалния венец, откъм страната на пътя. От запад кастелът е естествено укрепен, възвишението е отвесно (височина около 20 м), което го прави непристъпно. При извършения оглед в подножието не бяха открити следи от хоросан – т. е. явно върху западния скален венец не е изградена укрепителна система. Теренът се спуска сравнително плавно на изток към пътя, откъдето трябва да се търси и античният подход. Съдейки по скалния венец, укреплението е имало форма на неправилна елипса с диаметри 110 м (С-Ю) и 20 м (И-З). Надморската му височина е 568 м (в източния край) и 571 м (в западния край). Извисява се на около 80 м над пътя, който охранява. Надморската височина на пътя под югоизточния край на укреплението е 489 м. Приблизителната дължина на укрепителната система е 50 м.

В специализираната литература липсва информация за кастела. През пролетта на 2006 г. той е посетен от Н. Торбов и Г. Ганецовски по настояване на кмета на селото Р. Илиев, до когото е достигнала информация, че местни иманяри копаят в обекта. Със съдействието на кметството беше реализирано проучване със сондажен характер. Поради заболяването на д-р Д. Антонов, ръководството на разкопките беше осъществено от Н. Торбов и Г. Ганецовски.

Част от укрепителната система е разкопана от иманяри. В този участък беше заложен Сондаж 1 с цел да се установи характерът на субструкцията на зида, като се стигне до скалния материк. Сондажът е с ориентация И-З по дълга страна, успоредна на зида и размери 3 х 2 м. Първоначално беше разкрит банкетът, който в западна посока достига до скалния венец и суперструкцията е иззидана направо върху скалите. Градежът е от ломен камък (лицевите камъни са грубо обработени) на спойка от жълто-бял хоросан, а вътрешността е съставена от по-дребни камъни, споени с хоросан (емплектон). Субструкцията представлява подравняване на скалния венец с ломени камъни, зидани с хоросан. След подравняването е оформен банкетът, който е с около 0,20 м по-широк от суперструкцията. До субструкцията бяха разкрити въглени и керамични фрагменти. В оформеният профил ясно личат въглени – вероятно пласт от рушевини от опожарена постройка. Запазената максимална височина на суперструкцията е 1,03 м от банкета, долна точка на субструкцията спрямо банкета 0,62 м.

Заложен беше и Сондаж 2 с размери 1,50 х 0,80 м от вътрешната страна на зида, към вътрешността на кастела. Сондажът позволи да се установени, че ширината на суперструкцията е 1,20 м.

Откритите керамични фрагменти свидетелстват, че кастелът е съществувал през V в. За един фрагмент може да се предположи, че е по-ранен (II-I в. пр. Хр). На терена беше намерена желязна фибула от II-I в. пр. Хр. Вероятно укреплението е имало и по-ранен период на съществуване – късната елинистическа епоха. Резултатите от проучването обогатяват информацията за крепостното строителство в Северозападна България. За него са налице само откъслечни сведения, събрани по време на обходи (Димитрова 1985). Археологически проучвания са проведени на късноантичните и средновековни крепости при Мездра, Лиляче (резултатите до момента не са публикувани) и Монтана (Александров 1977, 267-278, обр. 1, 4).

Литература:

Александров 1977: Г. Александров. Резултати от разкопките на "Калето" в Михайловград. – Известия на музеите в Северозападна България, 1, 1977, 267-292.

Димитрова 1985: Д. Димитрова. Археологическите паметници във Врачански окръг. София, 1985.

№ 152. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ КРАЙ СЕЛО ПАВОЛЧЕ ПРЕЗ 2006 Г.

Нарцис Торбов, Никола Теодосиев

Античното селище е разположено в м. Полените, непосредствено над с. Паволче. То се намира на склон с източно изложение, обрасъл с широколистна гора. От многобройните иманярски копки в горския масив личи, че обектът е застрашен от унищожаване. Западната граница на селището е очертана от скалния масив, разположен над местността. Вероятно поминъкът на населението е свързан с експлоатацията на кариерата за добив на бигор, която се намира в близката околност. За това свидетелства намереният в м. Църквището оброчен камък. Неговата долна част (постамент) представлява римска ара – надгробен паметник, която е изработена вероятно в кариерата от местните майстори. Възможно е да бъде разкрит и един по-ранен жилищен хоризонт от предримската епоха. Могилите, разположени до селото, вероятно също са свързани с този хоризонт. В едната от тях е открит среднолатенски меч – La Tène C1 (Николов 1965, 179-180, обр. 21а, д; Николов 1976, 58; Megaw, Megaw, Theodossiev, Torbov 2000). В другата могила са намерени археологически материали от края на II-I в. пр. Хр. (Николов 1965, 182, обр. 22а; Николов 1976, 58). Археологическите проучвания през 2005 г. имаха сондажен характер. Сондаж 3 беше разположен в най-горната част на горския масив в непосредствена близост до скалния пръстен. Беше разкрит културен пласт – рушевини от постройка, която е опожарена.

През 2006 г. археологическите разкопки бяха осъществени с осем души – студенти от специалност Археология на СУ "Св. Климент Охридски". Продължиха изкопните работи в североизточна посока и беше заложен Сондаж 4 с размери 3 х 2 м. Констатирано бе, че разкритото подово ниво продължава в североизточна посока. Поради това беше заложен Сондаж 5 с размери 3 х 1,50 м, разположен северозападно от Сондаж 4. Очертани бяха приблизителната дължина на постройка, която е с правоъгълен план и дължина 4,40 м. Сградата е определена единствено от подовото ниво и разпръснатите въглени.

Заложен беше изкоп в Сондаж 3 с размери 2 х 1 м с цел да се установи дебелината на строителния хоризонт. В профилите на сондажа се очертава опожаряване – отухлена глина и въглени. Вероятно, градежът е бил паянтов – стени от преплетени пръти, обмазани с глина и подобен покрив, покрит с растителност.

Заложен бе Сондаж 6 с размери 2 х 2 м, с цел определяне границата на жилището в североизточна посока. Не беше разкрито подово ниво, което показва, че приблизителната ширината на постройката е 3 м. В близост до Сондаж 4 и Сондаж 6 бяха разкрити керамични фрагменти. Поради това Сондаж 6 беше разширен в североизточна посока (Сондаж 6б с размери 1,80 х 1,30 м).

Извършеният преглед на керамичните фрагменти даде възможност да се коригират предложените през 2005 г. хронологическите граници на съществуване на селището. То вероятно е възникнало през първата половина на III в. (долна граница, определена по монета от Сондаж 2 от 2006 г.) и в края на V в. е престанало да съществува. Следи от по-ранен поселищен живот засега не са регистрирани.

Литература:

Николов 1976: Б. Николов. Враца до идването на славяните. Първи обитатели. Враца като тракийско средище. – В: История на град Враца от древността до Освобождението. София, 1976, 33-59.

Николов 1965: Б. Николов. Тракийски паметници във Врачанско. – Известия на Археологическия институт, 28, 1965, 163-202.

Торбов 2000: Н. Торбов. Мечове от II-I в. пр. Хр., открити в Северозападна България. – Известия на музеите в Северозападна България, 28, 2000, 11-34.

Megaw, Megaw, Theodossiev, Torbov 2000: R. Megaw, V. Megaw, N. Theodossiev, N. Torbov. The Decorated La Tene Sword Scabbard from Pavolche near Vratsa: Some Notes on the Evidence for Celtic Settlement in Northwestern Thrace. – Archaeologia Bulgarica, 2000, 3, 25-43.

№ 153. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ – ОБЕКТ ШИШМАНОВО КАЛЕ ПРИ ГР. САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов

Обектът Шишманово кале се намира на 4 км южно от гр. Самоков. Крепостта е изградена върху първото планинско възвишение от северните склонове на Рила, на левия бряг на р. Искър, известно като Шишманов рид или Доспейски рид.

Проучванията започнаха през 2004 г. като спасителни разкопки във връзка със зачестилите иманярски интервенции. По-късно Шишманово кале беше включено като приоритетен обект в проект *Адаптиране на археологически обекти за нуждите на културния туризъм в община Самоков*, финансиран изцяло от Общината (Хаджиангелов 2005).

През изминалите години бяха уточнени границите на обекта и неговия характер. Направено беше геодезическо заснемане и бяха разкрити в различна степен две раннохристиянски базилики с прилежащи към тях гробове, както и част от северната порта на крепостта (Хаджиангелов 2006).

През 2006 г. работата се съсредоточи в най-ниската част на крепостта: Сектор 1 (Църква № 1/2004 г.), Сектор 2 (Раннохристиянска базилика, 2005 г.), Сектори 1А и 1В. Друг съществен дял

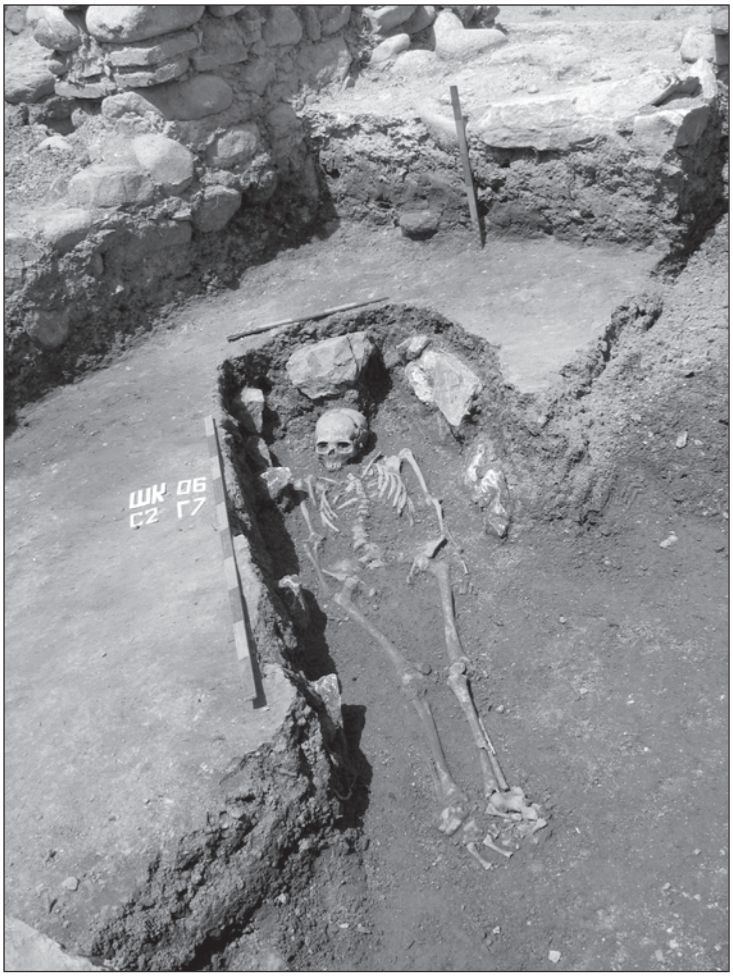

Обр. 1. Шишманово кале, Сектор 2, гроб №7 (сн. А. Чолакова)

от работата беше и консервационно-реставрационните и експозиционни дейности на базиликата в Сектор 2.

През 2006 г. екипът беше в състав: ръководител – В. Хаджиангелов, ГИМ-Самоков и зам. ръководител – н.с. А. Чолакова, НАИМ-БАН, научен консултант – проф. Д. Овчаров. В работата се включиха: н.с. д-р В. Русева, Институт по морфология и антропология – БАН, д-р М. Иванов, НИПК, Е. Паунов, З. Иванов. Особено полезни за работата бяха консултациите на проф. А. Милчева, ст.н.с. В. Динчев и ст.н.с. арх. Н. Тулешков.

Сектор 2. Църквата в Сектор 2 представлява еднокорабна базилика с долепен на фуга до южната стена вторичен параклис. Ориентирана е И-З с 40° отклонение на север. Има двустъпален синтрон с вход и нартекс от юг. Датировката на базиликата е в широките хронологически граници между средата на V – края на VI в. (Хаджиангелов 2006).

През 2006 г. бяха направени сондажи в площта на параклиса към базиликата. Там бяха разкрити още два гроба – № 6 и № 7, открити под подовата замазка с розов хоросан. В стратиграфския профил гробните ями попадат под пласт от чакъл, изравняващ терена за нивото на параклиса – т. е. хронологически се отнасят преди изграждането му. Гробовете са детски, без инвентар. Скелетите са положени в обикновени гробни ями, като при гроб № 7 има маркиране на съоръжението с ломени камъни (Обр. 1).

Непосредствено на изток от абсидата беше проучен и гроб № 4, с изградено от камъни надгробие. В него се откри скелет на женски индивид, без инвентар. Последвалата работа в Сектор 2 беше свързана с консервация и реконструкция на част от зидовете и синтрона на базиликата (Обр. 2).

Сектор 1А. В самото подножие на крепостта бяха заложени три сондажа с размери 5 х 5 м. В тях по идентичен начин бяха разкрити каменни струпвания с продълговата форма и разнообразен по тип и хронология материал (следствие от силната денивелация и ерозионните процеси по склона). Това обяснява и струпването на по-ранни монети и материали в най-горните пластове на сондажите. Запазени археологически структури в този участък, извън крепостната стена, не бяха регистрирани.

Сектор 1. Продължено беше проучването на Църква № 1. През 2004 г. беше разкрита само източната част на базиликата, както и структури с по-ранни пластове северно, извън нея. Тази година бяха заложени 6 нови квадрата с обща площ 150 кв. м. В четири от тях беше разкрита цялата базилика с размери 8,60 х 19,50 м. Зидовете в по-голямата си част са запазени само в основи, градени от речни и ломени камъни на кал и частично фугирани с бял хоросан. Запазен до дълбочина 1,20 м е само западният зид. Подовото ниво в целия наос е разрушено в следствие на иманярско разкопаване. По-добре запазени структури се отнасят към по-ранния период, дати-

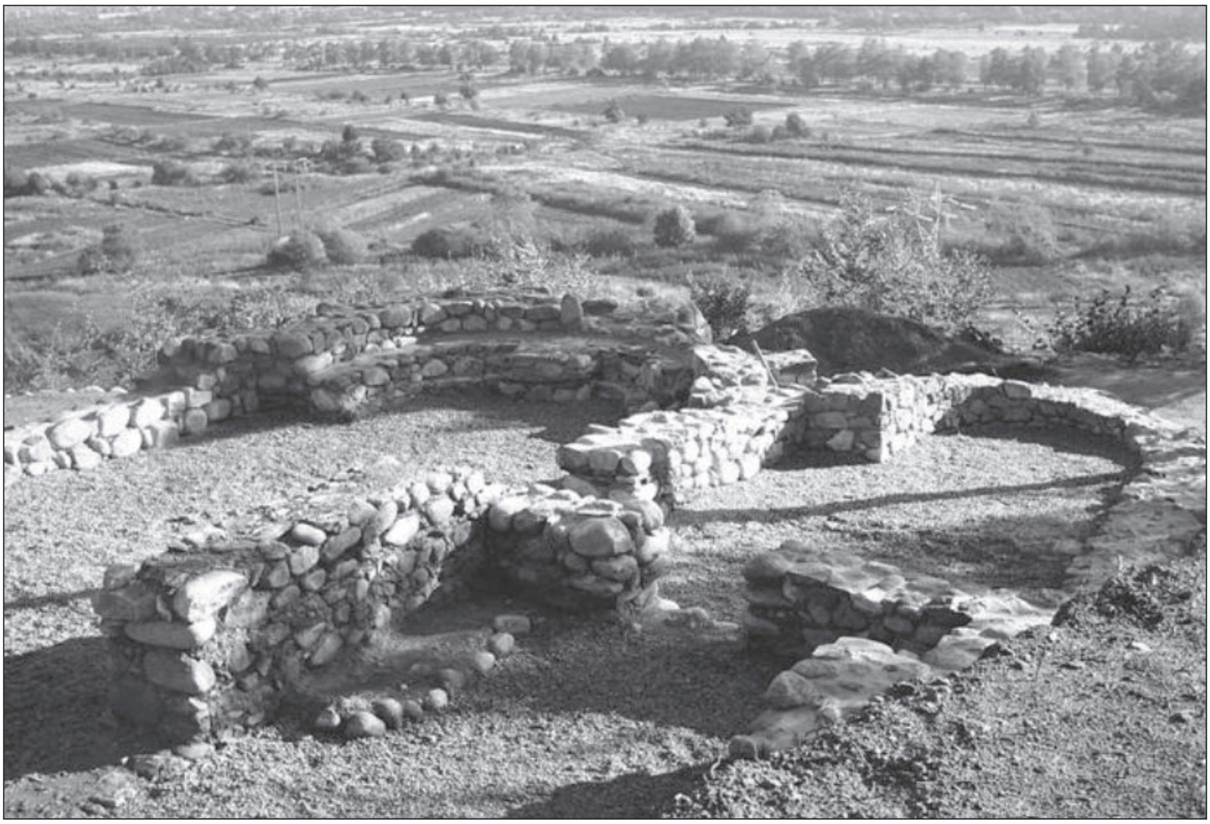

Обр. 2. Шишманово кале, Сектор 2, изглед към базиликата след реставрационната работа (сн. В. Хаджиангелов)

рани чрез монети в края на IV и V в. Функционалната същност на тези по-ранни помещения е несигурна, но предполагат наличие на стопански постройки. Откриваха се множество парчета желязна шлака, крици и останки от ковашко огнище (Чолакова, Хаджиангелов, под печат), тежести за стан, железни инструменти. В направения централен профил на сектора ясно личат местата на демонтиране и трамбоване на останките от по-ранния строителен период и изграждането на по-късно помещение, вероятно през VI в. (на църквата).

Между находките в Сектор 1 от значение за установяване хронологията на обекта е колективна монетна находка, открита на дъното на фрагментиран глинен съд, закопан до основите на църквата. Комплексът съдържа бронзова тока тип Сучидава и 6 бронзови монети – 5 едри фолиса (**М**), и 1 полу-фолис (**К**) на Юстиниан I (527-565). Поне две от тях са с години на отсичане 538/539 г. и 542/543 г. Укриването на находката можем да свържем с разрушаването и опожаряването на селището около трета четвърт на VI в., което се потвърждава от най-късната ранновизантийска монета, открита в сигурен пласт, която принадлежи на Юстин II и София (565-578).

Сектор 1В. На терена южно от Сектор 1 бяха заложени 10 нови квадрата с обща площ 250 кв. м. Пет от тях са разположени надлъжно по венеца на терасата. В тях беше разкрита външната крепостна стена на селището (Обр. 3). Зидът е строен от речни и ломени камъни с бял ронлив хоросан. Дебелината на стената е 0,80-0,90 м и на равни участъци е подсилвана с външни и вътрешни контрафорси и пиластри. Разкритият до момента участък от стената е с дължина 28 м. По средата му се попадна на нов вход към крепостта, определен като източна порта (или потерна), подсилена с два солидни бастиона.

Само на 0,70 м от вътрешното лице на стената, непосредствено до портата се разкри сграда, строена от едри и дребни речни и ломени камъни и хоросан с размери 8,50 х 15 м. Проучена до подово ниво е само 1/3 част. Масивният градеж на основите и деструкциите показва, че не е изключено сградата да е била с втори кирпичен етаж и каменно приземие. Върху подовото ниво

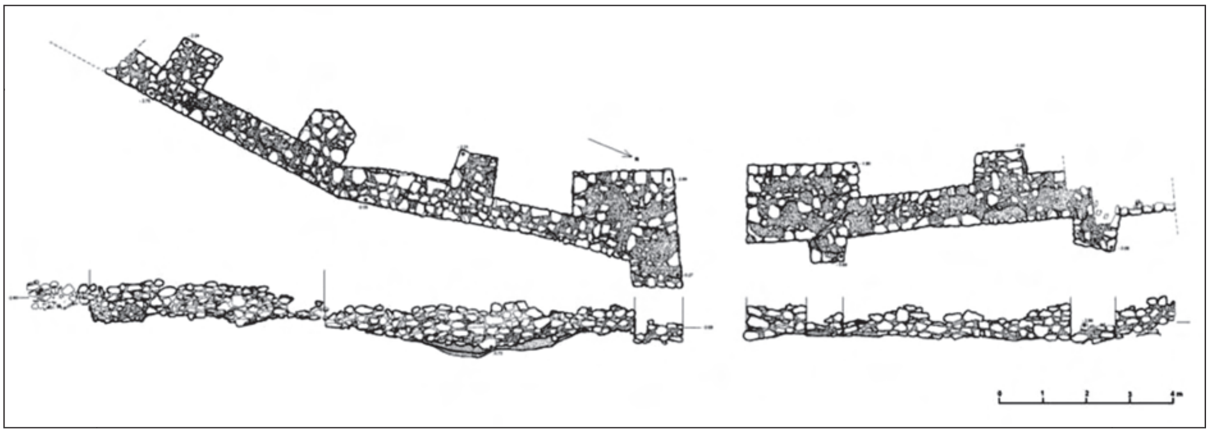

Обр. 3. Шишманово кале, Сектор 1 В, крепостна стена – план и изглед на външното лице (рис. М. Иванов, А. Чолакова)

се откриха тежести за стан, желязна шлака, ковашки клещи и железни инструменти. Керамиката е предимно битова и еднотипна – гърнета (1 запазено цяло, глазирано) и средно големи цилиндрични съдове с форма на чаша. Съдейки по запазените глинени замазки, съдове са били подредени един до друг, неподвижно фиксирани в дебела кирпичена замазка, със запазени открити устийни отвори. Вероятно те са служели за съхранение на предмети или продукция. По-точното функционално определяне и разполагането им в обема на помещението засега е неясно, тъй като не се откриха запазени in situ съдове.

За датиране на сградата ползваме най-късната монета от този затворен комплекс, принадлежаща на Теодосий II (425-450). Според нея краят на античната сграда може да се отнесе към средата на V в., т. е. според предварителните резултати тя принадлежи към по-ранния от регистрираните до момента на обекта строителни периоди.

Цялостното проучване на сградата и уточняването на функциите и хронологията ѝ предстои.

Литература:

Хаджиангелов 2005: В. Хаджиангелов. Адаптиране на археологически обекти за нуждите на културния туризъм в община Самоков. Проект и реализация. – В: Етнология urbana. София, 2005, 283-295.

Хаджиангелов 2006: В. Хаджиангелов. Проучвания на обект "Шишманово кале", гр. Самоков. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 384-386.

Хаджиангелов 2006: В. Хаджиангелов. Ново раннохристиянско селище край Самоков. – В: Готите – Goterna. Съвременни измерения на готското културно-историческо наследство в България, 2. София, 2006, 78-82.

Чолакова, Хаджиангелов (под печат): А. Чолакова, В. Хаджиангелов. Обработка на желязо през ранновизантийската епоха – обект „Шишманово кале" при Самоков. – В: Етнология на пространството – сборник доклади от юбилеен научен симпозиум в гр. Самоков.

№ 154. НАБЛЮДЕНИЕ И АВАРИЙНО ПРОУЧВАНЕ ПО ВРЕМЕ НА КОНСЕРВАЦИЯ НА СЕВЕРОЗАПАДНА КРЪГЛА КУЛА И БАЗИЛИКА № 2 – ОБЕКТ КАРАСУРА

Нася Якимова

През 2006 г. Община Чирпан защити проект за консервация на два подобекта в Карасура – северозападна кръгла кула от крепостната система и Базилика № 2, западно от крепостта. Финансирането е по Програма *Обществен форум* на основание на споразумение между Общината и Швейцарската Агенция за Сътрудничество и Развитие (ШАРС). Проектът се осъществи в периода 10.07–10.11.2006 г.

Консервацията на северозападната кръгла кула се извърши на два етапа. Преди започване на работата, голяма част от вътрешното лице на кулата, с изключение на участъка в източната част, беше свлечено навътре. Подизпълнителят трябваше да работи съгласно предписанията от НИПК. В тях, на база на проект от 1994 г. за Базилика № 2 и на т. 3 от решенията на комисия на НИПК (Протокол от 16.06.2000 г.) за северозападната кръгла кула, бяха актуализирани необходимите консервационни работи по двата обекта, съобразно тяхното сегашно състояние.

През август беше констатирано грозното и некачествено изпълнение, неспазените предписания и изготвената на тази база количествено-стойностна сметка. Изпълнението на проекта временно беше спряно до получаването на становище и нови предписания от НИПК. Работата продължи с голямо закъснение и в същия стил.

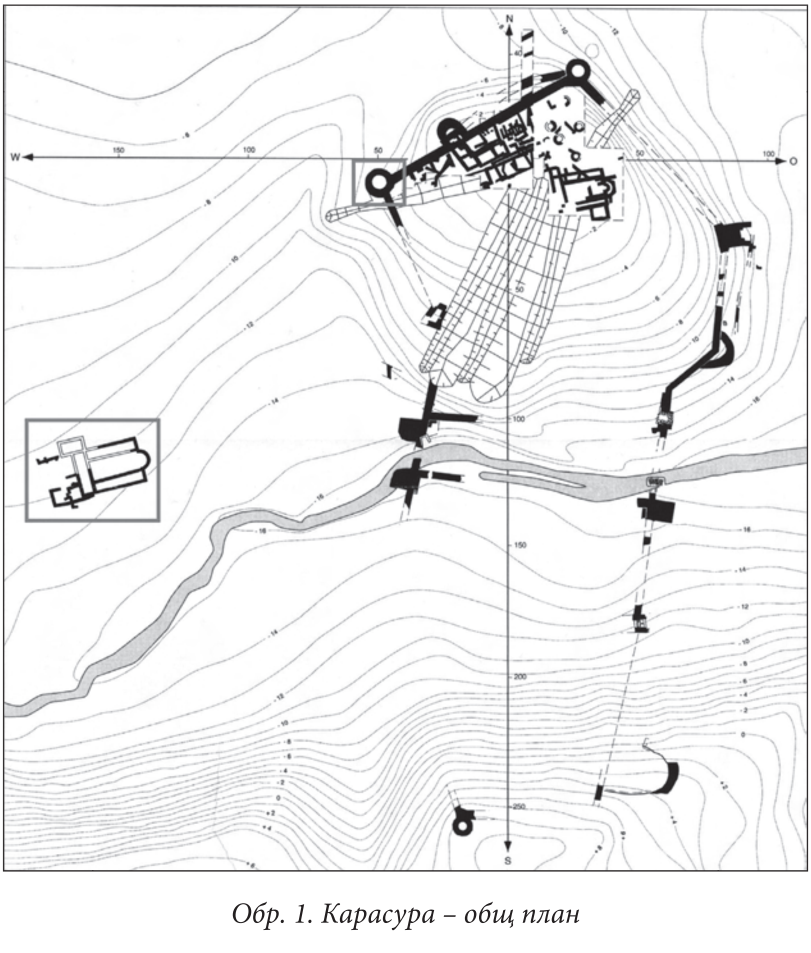

Обр. 1. Карасура – общ план

През изтеклите години извършената през късната есен на 1996 г. консервация на Базилика № 2 поддаде**.** Тогава по проект и авторски контрол на арх. Л. Шилева (ЕАД Реставрация, Пловдив) бяха извършени само някои от дейностите.

Запечатката по повърхността на зидовете се беше разпукала, части от зидовете бяха разцепени. На много места от оригиналния градеж имаше изпадали камъни. По предписание трябваше да се развалят компрометираните участъци от оригиналната зидария, да се иззидат наново развалените зидове, да се изградят липсващите части и да се префугира и запечата повърхността на всички зидове.

И тук не се спазиха никакви изисквания – компрометираните участъци от оригиналната зидария не се укрепиха; зидове с отцепени части се фиксираха изкривени и т. н. Работата на Базилика № 2 приключи за по-малко от три работни дни.

Двата подобекта се издадоха от прекия подизпълнител на 07.12.2006 г. пред инвеститорския контрол на проекта и представители на финансиращата страна.

Оценката беше, че консервацията и на двата обекта е неуспешна. Извърши се някакво укрепване на северозападната кула със спорна дълготрайност. При Базилика № 2 състоянието си остана незадоволително. Основните дейности се извършваха преднамерено в почивни дни. Предоставената документация за двата обекта не бе използвана.

При разкриване на северната част от външната дъга на кулата, на кота между 49,80-51,10 на нивото на запазените камъни от зида на кулата се разчистиха останките от долепения до нея средновековен зид с посока ЮИ-СЗ. В брега на изкопа имаше още два реда във височина, не съвсем запазени. Градежът е от плочести и варовикови камъни със спойка от светла пръст. Участъкът е бил проучван през 1987 г.

Западно до Базилика № 2, при почистването след изпадане на камъните от свлечен късен зид, се откриха костите на средновековен гроб, проучен частично през 1994 г. Лявата му половина остана тогава под камъните от посочения зид. През 2006 г. ситуацията беше документирана и костите вдигнати.

№ 155. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 3381, КВ. 63 А В АР АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА

Димитър Янков

През 2006 г., при проучвания на два сектора за частно строителство в границите на археологическия резерват Августа Траяна – Верея – Стара Загора бяха открити останки от две улици с посока С-Ю и части от прилежащите им сгради.

Първият обект с разкопана площ около 225 кв. м се намира северозападно от проучената през 1956 г. сграда с мозайка на ул. Ген. Столетов. В сектора беше документирана и проучена част от улица от античния град и останки от сгради от два строителни периода, западно от улицата.

I. Улица с посока север – юг (*cardo*)

Улицата е с посока С-Ю (*cardo*). При съпоставянето ѝ в общия план на разкритите останки от античния град се оказва, че това е улицата, която се явява като продължение на *cardo* западно от инсулата на Дома с мозайки на ул. Ген. Столетов. Разкритата част има дължина 10,30 м и ширина 5,95 м. В разкопаната си част улицата спазва общата ориентация на останалите улици в града – отклонението е 8° на североизток. През първата фаза улицата е застлана с каменни плочи от твърд местен камък със сивосин цвят, които са употребявани повсеместно за настилка и на други улици в Августа Траяна. Дебелината на плочите е различна, като почти във всички случаи е повече от 0,18-0,20 м. Размерите на плочите от настилката са различни, в зависимост от отцепванията на камъка и варират от 0,50 x 0,70 м до 1,75 x 1,50 м. Фугите между плочите са запълнени с по-дребни отцепки от същата порода камък като настилката. Не бяха открити следи от коловози по уличното платно. Още при проучванията бяха констатирани на места нарушения в източната част от настилката. При направените сондажи беше открит глинен водопровод с ширина на тръбите 0,16 м и наклон на тръбите на юг. Самият водопровод е вкопан твърде плитко, на 0,55-0,60 м, от горното ниво на настилката и бележи втората фаза в използването на улицата, която в тази си част на места е застлана с два реда плочести камъни. Това вероятно е било наложено от малката дълбочина на водопровода и необходимостта от по-добро уплътняване на терена върху него. В проучения сектор не беше констатиран канал за отточни води. Не бяха открити и тротоари на улицата – зидовете на сградите от запад и от изток опират непосредствено до уличното платно. Любопитна подробност беше документирана в западната част на улицата. Тя е свързана с втората фаза на преустройството на сградата от запад, когато оградният зид е дублиран от втори, който може би се явява подпорен, но и вероятно играе ролята на стилобат от дребни камъни на кал с височина до 0,30 м над уличното платно и редуващи се големи камъни, служили като бази за колони. Улицата е оформена и застлана в края на II в. и не много след това, най-вероятно до средата на III в., е прокаран и водопроводът под източната част на платното.

II. Архитектура

В сектора бяха документирани останки от три строителни периода западно и източно от уличното платно.

А. Античност

1. Първи строителен период (II-III в.). Западно от проучената улица бяха открити останки от първия строителен период. Данни за този период има от аналогични, добре датирани градежи от други обекти в града. Вероятно се касае за перистилен тип сграда, от която само на места са запазени останки от зидове с дебелина до 0,65-0,72 м. Градежът е от жълт травертин със спойка от бял, почти разложен хоросан. Зидовете са фундирани върху скалистия терен на ниво до 0,65 м от нивото на настилката на улицата.

2. Втори строителен период (IV в.). През втория строителен период от двете страни на улицата са издигнати зидове от ломен камък на хоросанова спойка с дебелина до 0,75 м. Източният е почти изцяло разрушен от по-късни вкопавания, докато западният е запазен по цялата разкрита дължина. На разстояние 7,25 м западно от него е проучен втори зид, който има същият начин на градеж. Липсата на членение между двата зида през тази първа фаза на втория период дава основание двата зида – източно и западно от улицата, да се тълкуват вероятно като оградни зидове. Едва от втората фаза на втория строителен период от запад беше проучен зид от ломени камъни на хоросанова спойка, долепен на фуга към оградния зид. Интересно е и наблюдението, че една долепена към западния зид стена стъпва направо върху платното на улицата. Стената е изградена от камъни и строителни материали – късове от тухли и керемиди на калова спойка, с различна дебелина по цялата дължина.

3. Трети строителен период (VI в.). Към този период се отнасят останки от сграда, проучена в югозападния ъгъл на обекта. Изградена е от ломен камък със спойка от хоросан с едро счукана тухла. Дебелината на зидовете е 0,75 м. От тази сграда е проучен само североизточният ъгъл. Интересно съоръжение с вътрешни размери 2,20 x 1,17 м, с измазана с бяла мазилка южна стена, беше открито в западния ъгъл на проучената част от сградата. Явно, съоръжението е било покрито, тъй като точно върху него в профила е регистриран горял пласт, който не го нарушава. Въпреки липсата на други данни, съоръжението може да се тълкува като раннохристиянска гробница (?!). Източно от уличното платно беше регистрирано подово ниво на унищожено от пожар жилище, изградено от кирпич. Последното е използвало за западен зид изградената по-ранна оградна стена от камък. Според намерените керамични фрагменти, останките от това жилище датират от края на V-VI в.

Б. Средновековие

На няколко места в разкопания сектор бяха регистрирани останки от средновековен ненарушен пласт По средата на уличното платно беше разкрито каменно огнище, разрушено от по-късна яма от османския период. Пак към периода X-XII в. принадлежи и проучената източно от улицата домашна пещ, вкопана в терена, с покритие от керемиди. Западно от улицата и все на нивото на каменната настилка беше регистриран на места ненарушен пласт от тази епоха, както и останки от зид, изграден от строителни и архитектурни отпадъци (част от мраморна база) на калова спойка с фрагменти от тухли и керемиди с форма на корито.

В. Османски период

От периода XVII – края на XIX в. бяха проучени западно от улицата жилище с еднолицев каменен градеж на калова спойка в основите и във височина вероятно кирпич, както и останки от три ями – две правоъгълни (източно от улицата) и една кръгла яма, която използва за дъно уличната настилка.

III. Керамика и дребни находки

Керамичният материал включва няколко почти изцяло запазени съда и фрагментирана средновековна и късноантична керамика. Интересно е, че и монетите, открити при проучванията на този обект, показват почти същата картина. Във всеки случай, сред подвижните находки трябва да се отбележи намерената в насип, западно от улицата и северно от основите на късноантичния зид от камък на хоросанова спойка, мраморна глава на Дионис.

№ 156. РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИ УЛИЦИ В АР АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА, УПИ 3864, КВ. 66 А (УЛ. БОРУЙГРАД № 32)

Димитър Янков

Вторият сектор, където бяха проучени останки от улици, попада в северозападната част на античния град. Тук бяха разкопани останки от две улици – *cardo* и *decumanus*, като и двете досега не бяха регистрирани като трасета на територията на античния град. Вероятното продължение на трасето на новооткритото кардо води до западната стена на градските терми. Продължението на улицата фланкира от изток раннохристиянската църква и монументалното каменно съоръжение, открити през 2004 г. от Кр. Калчев.

1. Улици

Улица с посока С-Ю пресича целия терен, отреден за строителство и в разкритата си част е с дължина 27,50 м. Тя е застлана с дебели каменни плочи от местен камък със сивосинкав цвят, както всички досега открити улични платна на територията на резервата. В западната част на новооткритата улица, беше проучен канал с ширина 0,50 м и дълбочина 0,75 м, на разстояние 0,50 м от източния ръб на стилобата. Каналът е изграден във височина от плочести камъни на калова спойка и покрит с плочи като тези от настилката на улицата. В източния край на улицата е преминавал водопровод на дълбочина 0,85 м от нивото на плочника от глинени тръби с диаметър 0,18 м. Източният край на водопровода вероятно бележи тротоара на кардото, чиято настилка лежи под съседната новострояща се сграда, чийто основи достигат до нивото на плочника на античната улица, без да го засягат. В разкрития си вид улицата в тази част има ширина 6,10 м. Западният край на улицата завършва със запазен стилобат от много добре обработени към лицевата страна каменни блокове. На място са запазени две бази и ниска ара в североизточния край на инсулата. Разстоянието между двете бази, запазени in situ, е твърде голямо – 7,40 м, което предполага наличието на още една база за нормалното оформяне на интерколумното пространство – около 3,50 – 3,70 м.

В северния сектор на проучения обект бяха открити останки от *decumanus* с ширина на настилката до 6,50 м. Тази улица има канал в северната част с ширина 0,55 и дълбочина 0,50 м. В южната част на улицата беше открит втори канал с ширина 0,35 м, вероятно само за събиране на дъждовните води на сградата. Възможно е такава функция да е изпълнявало и малкото каналче, проучено в североизточния ъгъл на обекта, но за сграда, която се развива на изток. Настилката на тази улица е запазена само към западния профил в проучения сектор. Останалата част е унищожена от основите на съществуващата тук къща от XX в.

II. Архитектура

Твърде малко са данните получени при разкопките за архитектурата на сградата, разположена западно от второто проучено cardo. Със сигурност беше установено, че улицата, стилобатът, каналът и водопроводът, както и източният зид на сградата западно от стилобата са изградени към края на II – началото на III в. В първата фаза сградата е изградена от ломен камък на хоросанова спойка. От тази сграда към канала водят три по-малки канала, които преминават под нивото на стилобата, към уличния. Регистрирани са поне две фази на малки преустройства в сградата, но не по-късно от втората половина на IV в., от камък на калова спойка и повдигане на нивото на две от малките каналчета. Това дава основание да се твърди, че функцията на помещенията вероятно не е променена.

Откритите мозаечни кубчета в портика и запазената малка част от хоросанова замазка с дебелина до 3 см, дават основание да се предположи, че портикът е бил застлан с мозаечен под през първата фаза на съществуване на сградата от запад.

Б. Средновековие.

От средновековната епоха бяха проучени останки от зид от камък на калова спойка, няколко ями и огнище в южната част на портика.

В. Находки. Сред находките внимание заслужават една раннохристиянска бронзова лампа, счупена портретна мраморна глава, както и един великолепен капител, вероятно от фасадата на портика. Керамичният материал е фрагментиран, но правят впечатление множеството фрагменти от амфори, открити във второто и третото помещение на сградата.

Новооткритите улици допълват картината на проучванията на античния град в една много важна насока, а именно – установяване на точната планировка на града. Оказва се засега, че не са спазвани съвсем точно каноните на античното строителство и всичко е било подчинено на конкретните условия, преди всичко даденостите на терена и възможностите на градските управи и гражданите.

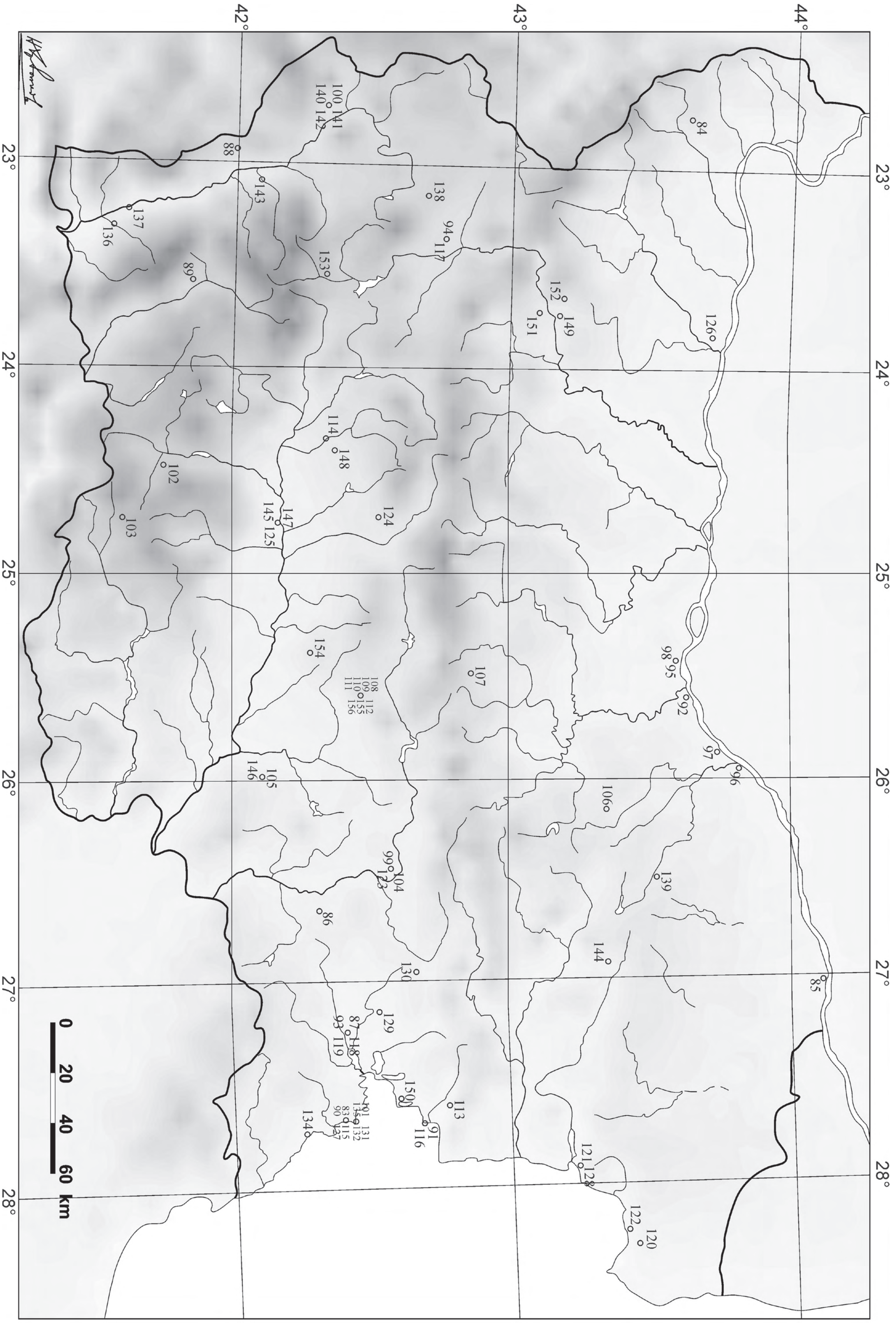
42°
43°
44°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
0 20 40 60 km
100 141
140 142
88
84
143
138
137
136
94
117
89
153
152
151
149
126
114
148
102
124
103
147
145 125
154
107
108 112
109 155
110 156
111
98
95
92
97
96
105
146
106
99
123
104
139
86
144
130
85
129
87
93
118
119
150
113
134
90
101 131
135 132
83
115
127
91
116
121
128
122
120

Карта 3. Раздел Антична археология

Описание на Карта 3. Раздел Антична археология

№ 83. Созопол - н. Колокита; научен ръководител С. **Александров**
№ 84. Белоградчик; научен ръководител Д. **Антонов**
№ 85. с. Ветрен - *Тегулициум*; научен ръководител Г. **Атанасов**
№ 86. с. Стройно; научен ръководител С. **Бакърджиев**
№ 87. НАР Деултум - Дебелт; научен ръководител П. **Балабанов**
№ 88. с. Дренково; научен ръководител Ю. **Божинова**
№ 89. Добринище; научен ръководител Ю. **Божинова**
№ 90. Созопол - н. Колокита; научен ръководител А. **Божкова**
№ 91. Несебър; научни ръководители А. **Божкова**, Х. **Прешленов**
№ 92. с. Кривина; научен ръководител Л. **Вагалински**
№ 93. НАР Деултум - Дебелт; научен ръководител Л. **Вагалински**
№ 94. София; научен ръководител Ж. **Величков**
№ 95. Свищов - *Нове*; научен ръководител П. **Владкова**
№ 96. Русе; научен ръководител В. **Върбанов**
№ 97. с. Мечка - *Тримамиум*; научен ръководител В. **Върбанов**
№ 98. Свищов - *Нове*; научен ръководител Е. **Генчева**
№ 99. НАР Кабиле; научен ръководител Л. **Гетов**
№ 100. Кюстендил; научен ръководител Д. **Грозданов**
№ 101. Созопол; научен ръководител М. **Гюзелев**
№ 102. с. Беден; научен ръководител Д. **Дамянов**
№ 103. Смолян; научен ръководител Д. **Дамянов**
№ 104. НАР Кабиле; научен ръководител П. **Делев**
№ 105. с. Помощник; научен ръководител В. **Динчев**
№ 106. Попово - Ковачевско кале; научен ръководител И. Дончева
№ 107. с. Черновръх; научен ръководител Р. **Иванов**
№ 108. Стара Загора; научен ръководител М. **Камишева**
№ 109. Стара Загора; научен ръководител М. **Камишева**
№ 110. Стара Загора; научен ръководител М. **Камишева**
№ 111. Стара Загора; научен ръководител М. **Камишева**
№ 112. Стара Загора; научен ръководител М. **Камишева**
№ 113. с. Оризаре; научен ръководител И. **Карайотов**
№ 114. с. Росен; научен ръководител Д. **Катинчарова**
№ 115. Созопол - н. Колокита; научен ръководител В. **Кацарова**
№ 116. Несебър; научен ръководител П. **Кияшкина**
№ 117. София; научен ръководител Н. **Кирова**
№ 118. НАР Дултум - Дебелт; научен ръководител К. **Костова**
№ 119. НАР Деултум - Дебелт; научен ръководител К. **Костова**
№ 120. Каварна; научен ръководител Х. **Кузов**
№ 121. Варна; научен ръководител Х. **Кузов**
№ 122. с. Божурец; научен ръководител И. Лазаренко
№ 123. НАР Кабиле - кастел; научен ръководител И. Лозанов
№ 124. Хисаря; научен ръководител М. **Маджаров**
№ 125. Пловдив; научен ръководител М. **Мартинова**
№ 126. с. Хърлец; научен ръководител С. **Машов**
№ 127. Созопол - н. Колокита; научен ръководител Р. **Миков**
№ 128. Варна; научен ръководител А. **Минчев**
№ 129. с. Добриново; научен ръководител Д. **Момчилов**
№ 130. Карнобат; научен ръководител Д. **Момчилов**
№ 131. Созопол; научен ръководител Д. **Недев**

№ 132. Созопол; научен ръководител Д. **Недев**
№ 134. Китен; научен ръководител К. **Панайотова**
№ 135. Созопол; научен ръководител К. **Панайотова**
№ 136. Сандански; научен ръководител В. **Петков**
№ 137. с. Микрево; научен ръководител В. **Петков**
№ 138. с. Големо Бучино; научен ръководител: К. **Рабаджиев**
№ 139. Разград; научен ръководител Г. **Радославова**
№ 140. Кюстендил; научен ръководител Р. **Спасов**
№ 141. Кюстендил; научен ръководител Р. **Спасов**
№ 142. Кюстендил; научен ръководител Л. **Стайкова-Александрова**
№ 143. с. Пороминово; научен ръководител Л. **Стайкова-Александрова**
№ 144. НИАР Мадара; научен ръководител С. **Стойчев**
№ 145. Пловдив; научен ръководител Ж. **Танкова**
№ 146. с. Помощник; Н. **Тонков**
№ 147. Пловдив; научен ръководител И. **Топалилов**
№ 148. с. Овчеполци; научен ръководител С. **Торбатов**
№ 149. Мездра; научен ръководител С. **Торбатов**
№ 150. Поморие - м. Чатал тепе; научен ръководител С. **Торбатов**
№ 151. с. Люти дол; научен ръководител Н. **Торбов**
№ 152. с. Паволче; научен ръководител Н. **Торбов**
№ 153. Самоков; научен ръководител В. **Хаджиангелов**
№ 154. с. Рупките - *Карасура*; научен ръководител Н. **Якимова**
№ 155. Стара Загора; научен ръководител Д. **Янков**
№ 156. Стара Загора; научен ръководител Д. **Янков**

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

№ 157. РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ

Живко Аладжов

През 2006 г. продължиха проучванията от предходните години на улицата, която свързва южния площад пред Преславската патриаршия с разположения на юг аристократичен комплекс (Аладжов 2004, 180-181; Аладжов 2005, 273; Аладжов 2006, 281), (Обр. 1).

Тази улица е проследена по протежение на 40 м и е с идентични размери и оформление, като разчистената през 70-те години на миналия век улица от Иванка Жандова (непубликувана). Тя е разположена на 20 метра западно от проучваната в момента и води от същия площад на югозапад, най-вероятно към югозападната ъглова кула на Вътрешния град. Улиците са широки 1,92 м заедно с двата бордюра от 0,60 м. Последните са оформени от изправени на ребро плочи (Обр. 2).

Оказа се, че на изток верижно се разполага сграда, чиито западен зид играе ролята на ограден и на подпорен зид на улицата, което е характерно за оформлението на вътрешния град на Преслав (Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991, 177 и сл.). Верижната сграда е широка 8 м (външно) и 3,90 м (вътрешно), като за сега е проследена на дължина от 40 м. Пред източната фасада на верижната сграда се разполага плочник, добре запазен и разчистен за сега само в северната му част (Обр. 3).

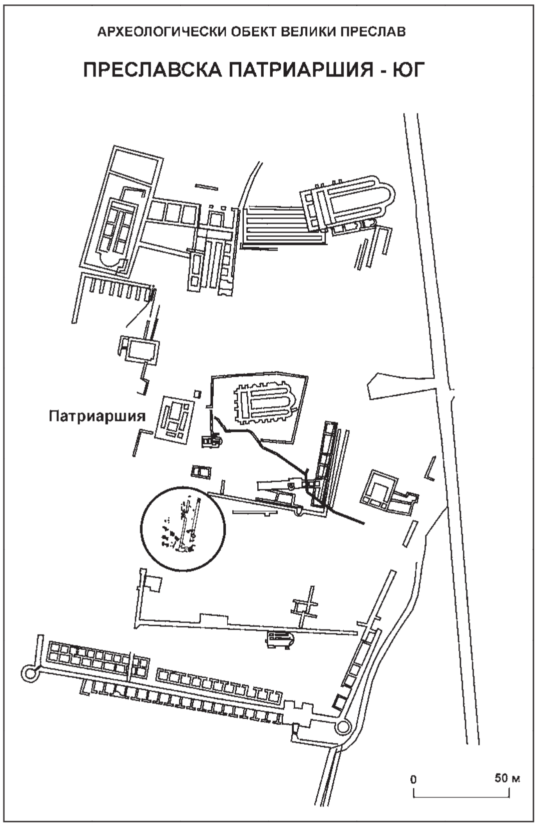
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ - ЮГ
Патриаршия
0
50 м

Обр. 1. План на центъра на Велики Преслав с означение на обекта

Попивен канал отвежда атмосферните води от плочника около т. нар. баня на Жандова на североизток, където се свързва с друг такъв канал, който започва от плочника пред Патриаршията на северозапад. Обединеният вече канал отвежда атмосферните води на изток-североизток в т. нар. Голяма клоака (Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991, 29, обр. 32). Връзката на двата канала е под основите на верижната сграда и за сега не е проучена. Върху верижната сграда беше открит гроб (№ 3), който може да се отнесе към средата на X в. и вероятно е свързан с некропола около аристократичния комплекс на югозапад. Основание за тази датировка ми дава откритата в гроба бронзова тока с позлата, която съм склонен да отнеса най-общо към средата на X век.

Верижната сграда и плочникът пред източното ѝ лице може би принадлежат към оформлението на един втори – южен двор на Патриаршията, който не е проучван и зарегистриран до сега. В тази връзка е наложително да се изясни до къде води проучваната средновековна улица в южна посока. Според мен тя се отправя към югозападната кръгла кула на разширението на Цитаделата или към южната порта на същото (Аладжов, Витлянов, Бонев, Михайлова 1989; 183 и сл.). Друга възможност е тя да води към неизвестен за сега вход, във втория южен двор, чието разчистване едва сега започва.

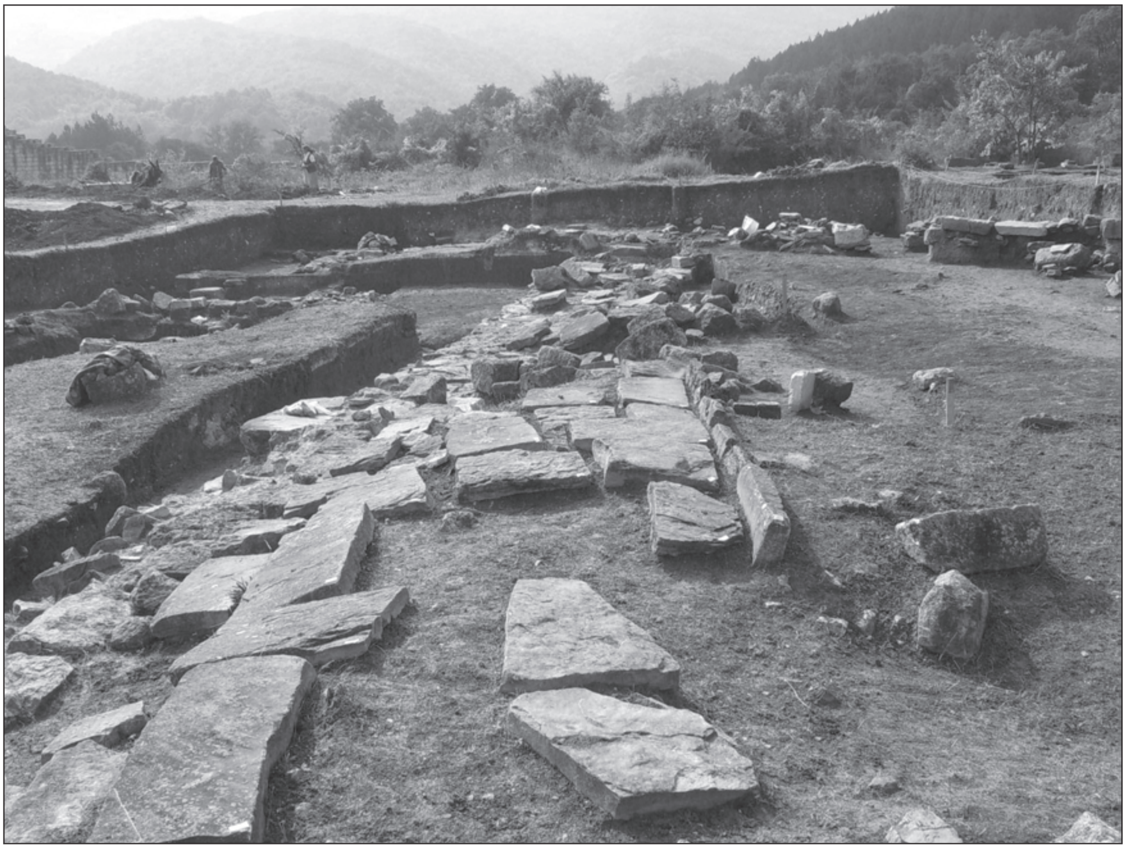

Обр. 2. Улична настилка, поглед от север

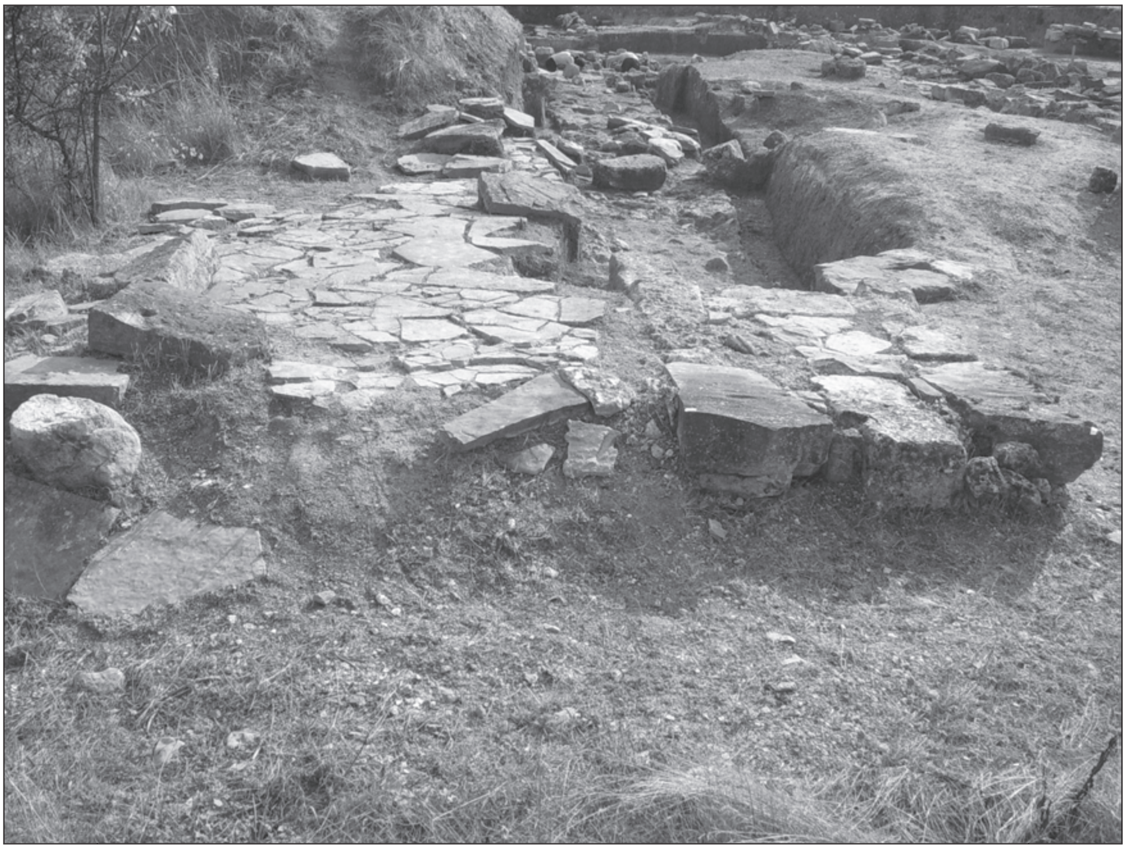

Обр. 3. Плочеста настилка пред верижната сграда в североизточния ѝ край

Останките от откритата през този сезон верижна сграда са прорязани от няколко боклучни ями. Върху една от тях беше открита горната част от гърне, изпълнено с черна пръст и въгленчета. След направения анализ от д-р Елена Маринова (СУ "Св. Климент Охридски") беше установено, че в съда е имало грах подложен на термична обработка (сготвен) и следи от овъглено дърво – ясен (вероятно от дървена лъжица). Според Мария Манолова-Войкова керамичната форма на съда е характерна за края на XII в., което дава и един евентуален terminus ante quem на използване на ямата.

Построяването на улицата и фланкиращата я верижна сграда съм склонен да отнеса към края на IX или първата четвърт на X в. Това вероятно е свързано с разширението и преустройството на Цитаделата на Велики Преслав. Улицата и верижната сграда са загинали в средата на X в. и причината за това, най-вероятно, е превземането на града първо от русите на Светослав, а в последствие от нашествието на византийците начело с Йоан Цимисхи.

В проучената през 2006 г. площ се установиха още следи от две полувкопани жилища от XII-XIII в., чиито размери и характеристика са трудно уловими, поради силно разрушения им вид.

Откритият подемен материал е от характерния за Преслав вид и състояние: орязани корубести монети (имитации от XIII в.), части от оловни печати от XI в., многобройни фрагменти от тънкостенна средновековна керамика, метални предмети – гвоздеи, халки и инструменти, както и късове от богатата някога архитектурна украса от мрамор и варовик, плоско и релефно прозоречно стъкло и др.

Литература:

Аладжов, Витлянов, Бонев, Михайлова 1989: Ж. Аладжов, С. Витлянов, С. Бонев, Т. Михайлова. Почистване на т. нар. трета крепостна стена във Велики Преслав. – Археологически открития и разкопки през 1988 г. София, 1989, 183.

Аладжов 2004: Ж. Аладжов. Археологически разкопки на обект Преславска патриаршия – юг. Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 180-181.

Аладжов 2005: Ж. Аладжов. Разкопки на Преславската патриаршия – юг. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 273.

Аладжов 2006: Ж. Аладжов. Проучвания на Преславската патриаршия – юг. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 281.

Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991: Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Големият царски дворец във Велики Преслав. Преславската патриаршия през X век. София, 1991.

№ 158. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В С. ГОРСКО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА

Йордан Алексиев

Археологическите проучвания на средновековната църква в с. Горско Ново село се проведоха през юли и август 2006 г. Средствата са осигурени от НАИМ при БАН, като работниците са по програмата *От помощи към трудова заетост* от кметството в селото.

Предприе се разширяване на проучването около средновековната църква с цел да се разкрият архитектурни останки от християнския храм, както и да се разшири проучването на некропола край църквата. Най-голямо беше разширението в западна посока, където през 2005 г. се разкриха материали еднакви с използваните при градежа на църквата (тухли, керемиди, бигорни блокове).

Не бяха разкрити категорични архитектурни останки. Западно от църквата беше открит еднолицев подпорен зид, изграден от големи камъни, който укрепва терена поради значителната денивилация.

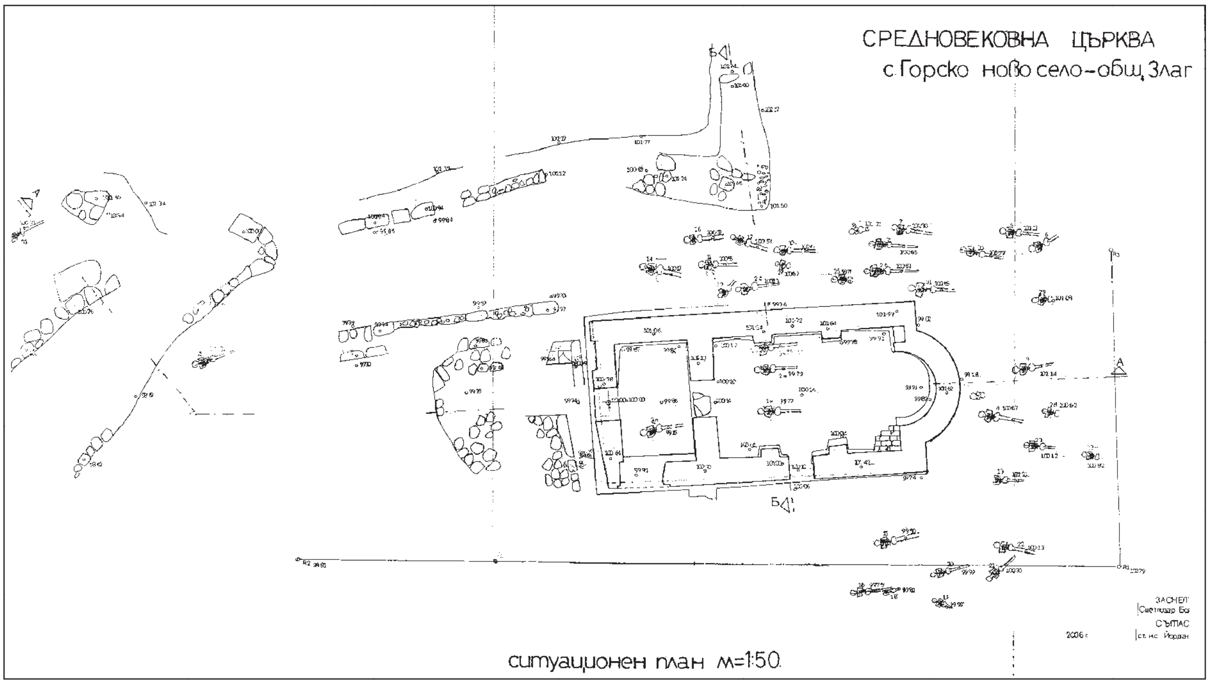
СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА
с.Горско ново село-общ.Злаг
ситуационен план м=1:50
ЗАСНЕЛ
Светозар Ба
СЪГЛАС
ст. н.с. Йордан
2006 г.
Б
А

Обр.1. Общ план на църквата с некропола

В северната част на настилката от плочи, пред западния вход, се разкри отводнително съоръжение. То се състои от сравнително едри камъни, подредени в линия на нивото на плочника, а от север, от където идва водата при валеж, има изправени тънки каменни плочи. По този начин повърхностните води са били отвеждани встрани от плочниковата настилка пред входа на църквата.

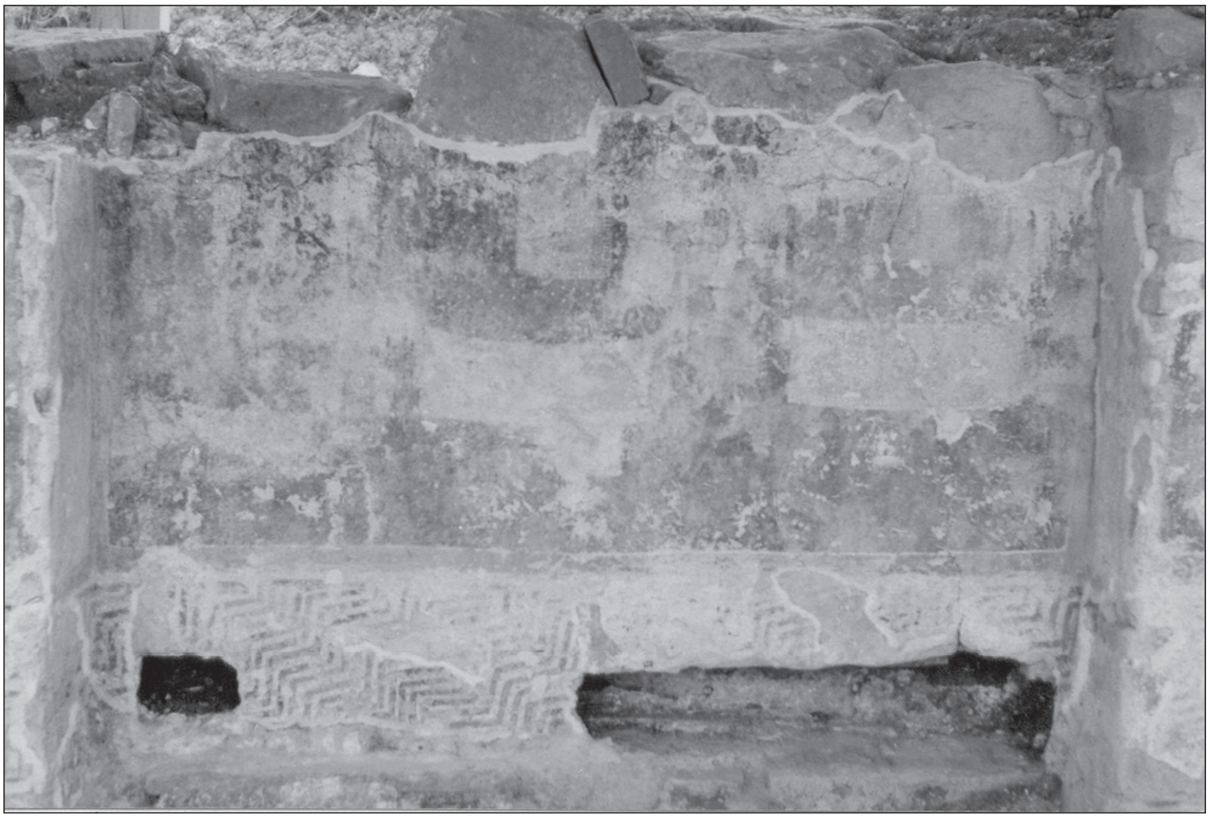

Обр. 2. Стенописи с царски изображения върху северната стена на църквата

В западна посока започна работа на горната тераса (източния склон на хълма, западно от църквата). Там се разкриха: хоросаново бъркало, струпани камъни, цели керемиди, едри фрагменти от битова керамика. Откриха се и едри плочести камъни (някои имат дължина повече от 1 м, широчина 0,90 м и дебелина 0,20-0,25 м). Не се установява порядък и най-вероятно са паднали от по-високи части на склона. Между големи каменни плочи се разкри гроб на възрастен индивид.

Бяха открити нови 15 гроба от север, изток и юг на църквата. Два от гробовете са западно от нея, като единият (33) е на горната тераса. Гробовете принадлежат на третия период (след разрушаването на църквата – около третата четвърт на XIV в.). При много гробове на дъното на гробната яма се намират материали, свързани с разрушената църква – декоративна и покривна керамика, тухли, хоросанови бучки. При някои черепът е положен върху тухла или керемида (капаци). В гробовете се открива сравнително беден инвентар: медни сферични копчета и един бронзов наушник.

Завърши и сондажното проучване в източната част на наоса и олтарната част на църквата. Достигна се дълбочина до основите на зидовете и не се разкриха нови гробове (освен трите от миналия сезон).

При некропола има три периода: най-ранни (преди изграждането на църквата) са трите гроба в наоса – лявата половина на единия скелет е залегната от западния пиластър на северната стена. Двата гроба в северната и южната част на притвора са едновременни с църквата и всички гробове около нея, са след нейното разрушаване.

Беше направен нов сондаж, южно от църквата, но отново не бяха разкрити архитектурни останки.

На този етап на проучването струпване на строителни материали (обработени камъни, строителна и покривна керамика) има само по източния склон на хълма, западно от църквата. Там се разкри и хоросаново бъркало, като в пласта между камъните има и дребни бучки от сиво-

Обр. 3. Общ поглед към църквата с консервационното покритие

бял хоросан. На същото място се намират и сравнително едри фрагменти от битова керамика (гърнета, стомни, чаши), както и единични фрагменти от сграфито-керамика.

Северно от църквата на около 10-15 м се разкриха значително количество от каменни струпвания, които не могат да се свържат с нейното разрушаване.

Освен четирилистниците от керамопластичната украса на фасадите на църквата, се откриха още тухли, тясната страна на които е със скосени ъгли (триъгълно оформена) и такива със заоблена тясна страна. Те са използвани при оформянето на подпокривния корниз на църквата.

И този археологически сезон не предостави информация, която да изясни някои въпроси свързани с характера на църквата – манастирска или принадлежаща на извънградско имение на виден представител на търновската аристокрация.

Характерът на некропола около църквата, в който са погребани мъже и жени (на различна възраст), както и много детски гробове сочи, че след разрушаването на църквата най-вероятно около нея се развива селищен некропол (от все още нелокализирано, но не много отдалечено от нея селище).

№ 159. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ХОТАЛИЧ ПРИ ГР. СЕВЛИЕВО

Йордан Алексиев

Археологическите проучвания на средновековния град Хоталич се проведоха през септември и октомври 2006 г. Ръководител на разкопките е ст.н.с. д-р Йордан Алексиев. Заместник ръководители на обекта са Надежда Ботева (ИМ-Севлиево) и ст.н.с. д-р Мирко Робов (НАИМ-БАН, Филиал Велико Търново). Средствата са осигурени от община Севлиево. Работи се на два сектора: при триангулачна точка 18 (на най-високата тераса в западния край на Крушовския баир с надморска височина 542 м) и при западната порта.

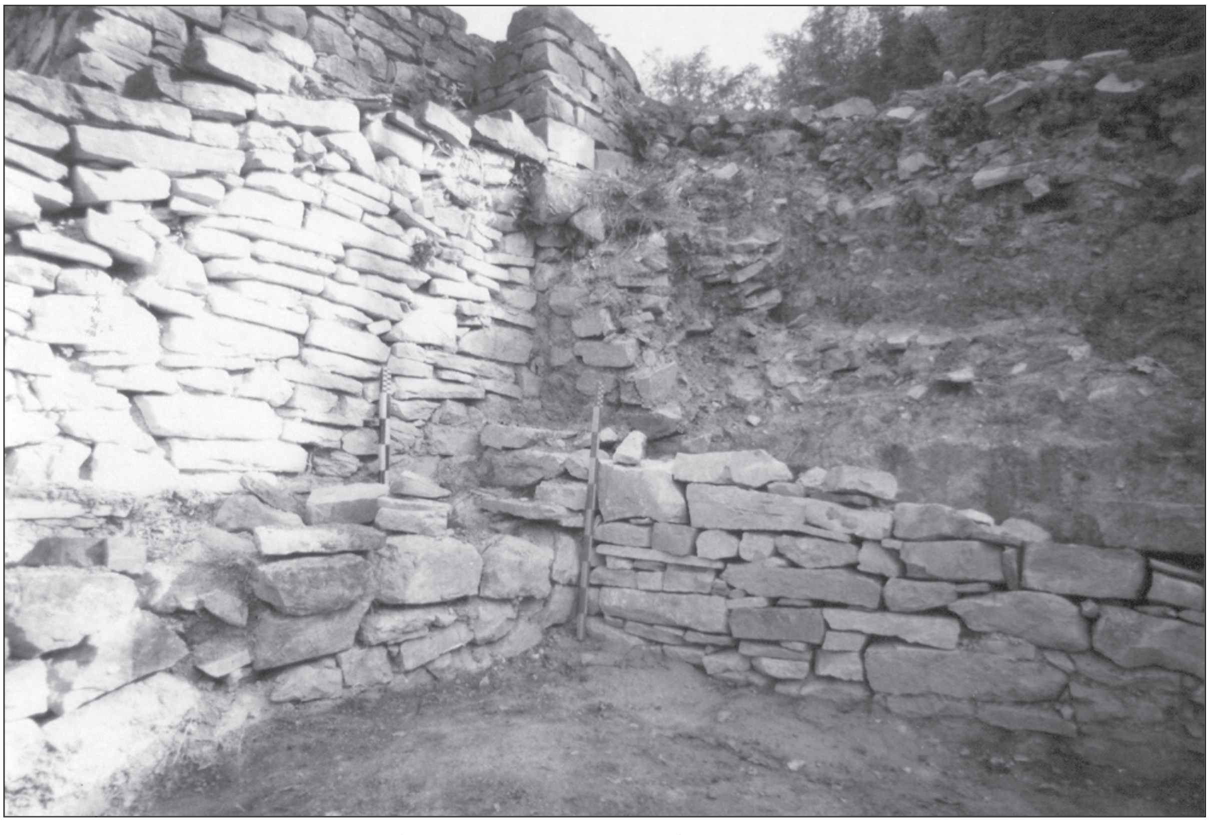

Обр. 1. Жилище при западната порта

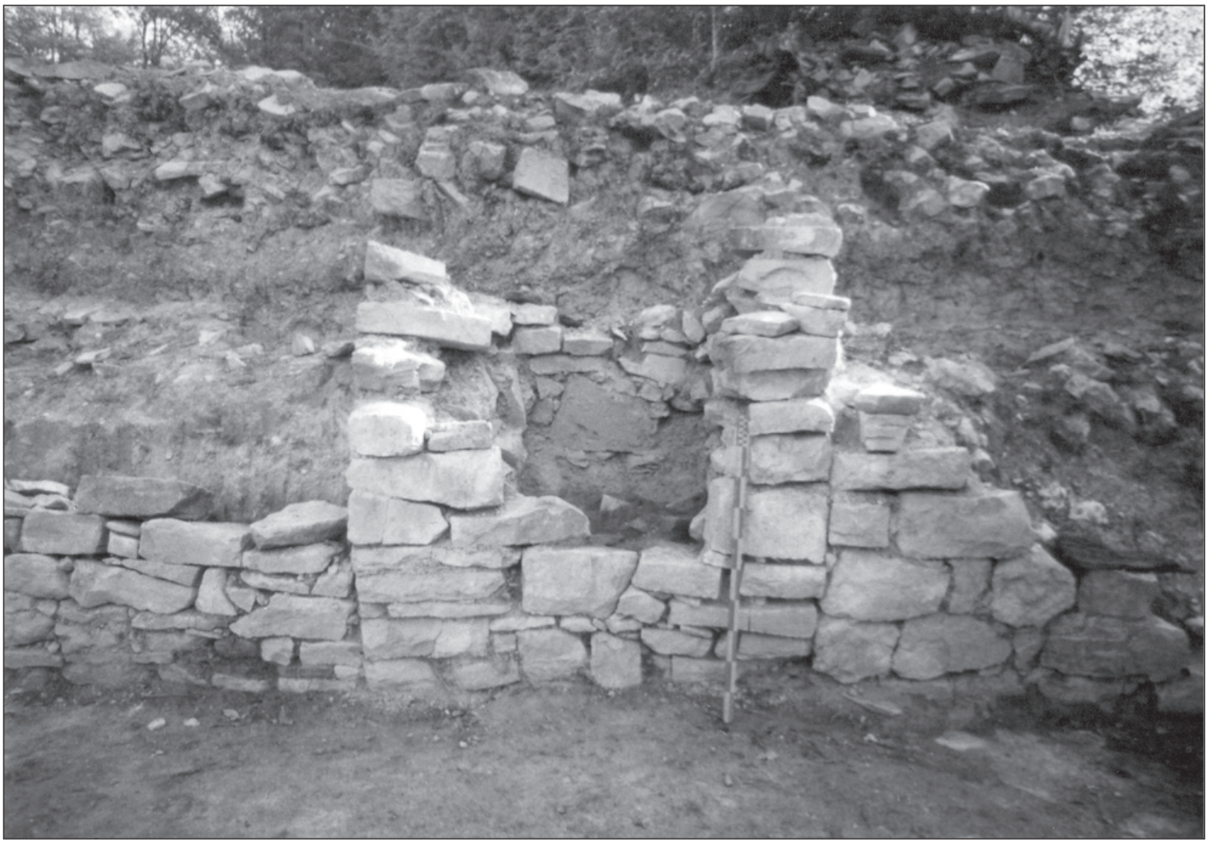

Обр. 2. Отоплително съоръжение на източната стена на помещението

Сектор при кота 18. След изсичането на ниската растителност и храстите се очерта сравнително равна тераса издължена в посока И-З. От север се спуска стръмно, а на юг плавно, където достига до невисок скален венец (със средна височина около 2,50-3,00 м). Разкри се външното лице на ограден зид от север (с дължина 35 м) и от изток (18 м). Лицето е оформено от не много добре обработени плоски камъни с неравно лице. При северния зид ясно се разграничават два строителни периода. В рамките на направените сондажи се установи, че става въпрос за едноличев облицовъчен зид, който затваря площ от около 1100-1200 кв. м, като на юг достига до скалния венец (с неправилна трапецовидна форма, като тясната страна е от запад). Спойката между камъните е жълтеникава глина. Затвореното от оградния зид пространство е било опожарено – има следи от голям пожар, който е оставил горял пласт с дебелина до 1 м. В очертания участък не се откриха следи от градежи. Навярно там е имало дървени постройки, при чието изгаряне се е получил горял пласт със значителна дебелина. На много места се откриваха дебели овъглени греди. На места се работеше в почти чист пласт от пепел и въглени с дебелина до 0,10-0,15 м. Голяма част от камъните в зидарията са опалени до керемидено червено. От външната страна на оградния зид и в затвореното пространство не се откриха никакви материали, което не дава възможност да се каже нещо определено за датировката. Възможно е командната височина, от която се виждат проходите и пътищата край средновековния град да е използвана за наблюдателница.

Жилище при западната порта на крепостта.

Част от жилището е разкрито при разкопки на С. Симеонов през 1989-1990 г. Целта на проучването е да се изясни плана на цялото жилище и да се открият датиращи материали. Жилището е долепено до източната стена на портата. На стария план то има вход от север. При нашите разкопки се установи, че на северната стена няма вход (както е означен на плана от 1989 г.), а там е имало отоплително съоръжение, навярно камина. То има размери: дължина – 1,35 м и дълбочина – 0,55/0,60 м, т. е. около 2/3 от дебелината на зида, като от основата във височина се стеснява конусовидно. Горната част не е запазена и това не дава възможност да се възстанови горният

Обр. 3. Еднолицев ограден зид на сектор при тт 18

край на камината. При разкриването на цялото помещение се констатира, че то има правоъгълен план (8,60 х 3,90 м). Най-вероятно входът е бил от юг, където е най-удобният подход (още повече, че срещу него теренът е преодолян с няколко стъпала и се свързва с най-удобния хоризонтал). Жилището навярно е имало вход и при южната страна, където се установи страницата на входа, а също така и ъгъла на нова постройка, долепена до страницата. пода на жилището е от трамбована глина.

Почти в средата на източния зид се разкри трапецовидна ниша, която заема 2/3 от дебелината на зида. Подобни ниши са разкривани от С. Симеонов в много от жилищата, разкрити в южното подградие. Те имат правоъгълен план и заемат не повече от половината дебелина на зида. Нишата в помещението до западната порта се различава по форма – подчертано трапецовидна и с по-голяма дълбочина. Напомня за отоплително съоръжение (подобно на камините), каквито познаваме от Мелник и други средновековни градове. Липсата на следи от опалване, засега изключва подобно предположение (или съоръжението е било обмазано с глина и използвано много кратко време).

На места подът на жилището, който е от трамбована глина, е опален до керемидено от голям пожар в жилището. Има и следи от овъглена греда. Намериха се няколко фрагмента от ранновизантийска и средновековна керамика, костено шило, железни гвоздеи, скоби и острие на железен нож. Датирането на жилището ще е по-сигурно при проучването на съседните жилища разположени на същия хоризонт (тъй като в допроученото жилище в голяма степен културния пласт е изчерпан до подово ниво при по-ранните разкопки).

Задачата през 2007 г. ще бъде изясняване на предназначението на оградния зид и разкриване на архитектурни останки от постройките на терасата при кота 18 и тяхната датировка; разкриване на нови жилища при западната порта (изясняване на плана, датировката и елементите на градоустройство на квартала), а при възможност и едно или две жилища в източната част на подградието.

№ 160. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЧАСТИ ОТ КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА ДОРОСТОЛ – ДРЪСТЪР

Стефка Ангелова

През месец юни 2006 г. в строително петно на ул. Минчо Лъсков № 7 в Силистра се попада на руини от стари градежи. Мястото на строежа попада в охранителна зона А на НААР Дуросторум – Дръстър – Силистра. Обектът представлява част от източната крепостна стена на ранновизантийския кастел на Доростол. Разкритите части изцяло попадат в работния квартал S27. Те са продължение на разкритите в края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век ранновизантийска крепостна стена и кула с потерна и ранносредновековна порта от плисковски тип (квартал R, S, 28, 29).

В строителното петно попада малка част от куртината. Тя е градена с 3 реда надосновна зидария от големи квадри, поставени в системата *биндер-лойфер* и споени с червен хоросан. Квадрите са с размери 1,20 х 0,80 и 1,00 х 0,60 м. Фугите между тях са широки от 0,01 до 0,04 м. Хоросанът е съставен от пясък и чакъл, гореща вар и натрошена строителна керамика. Външни обмазки

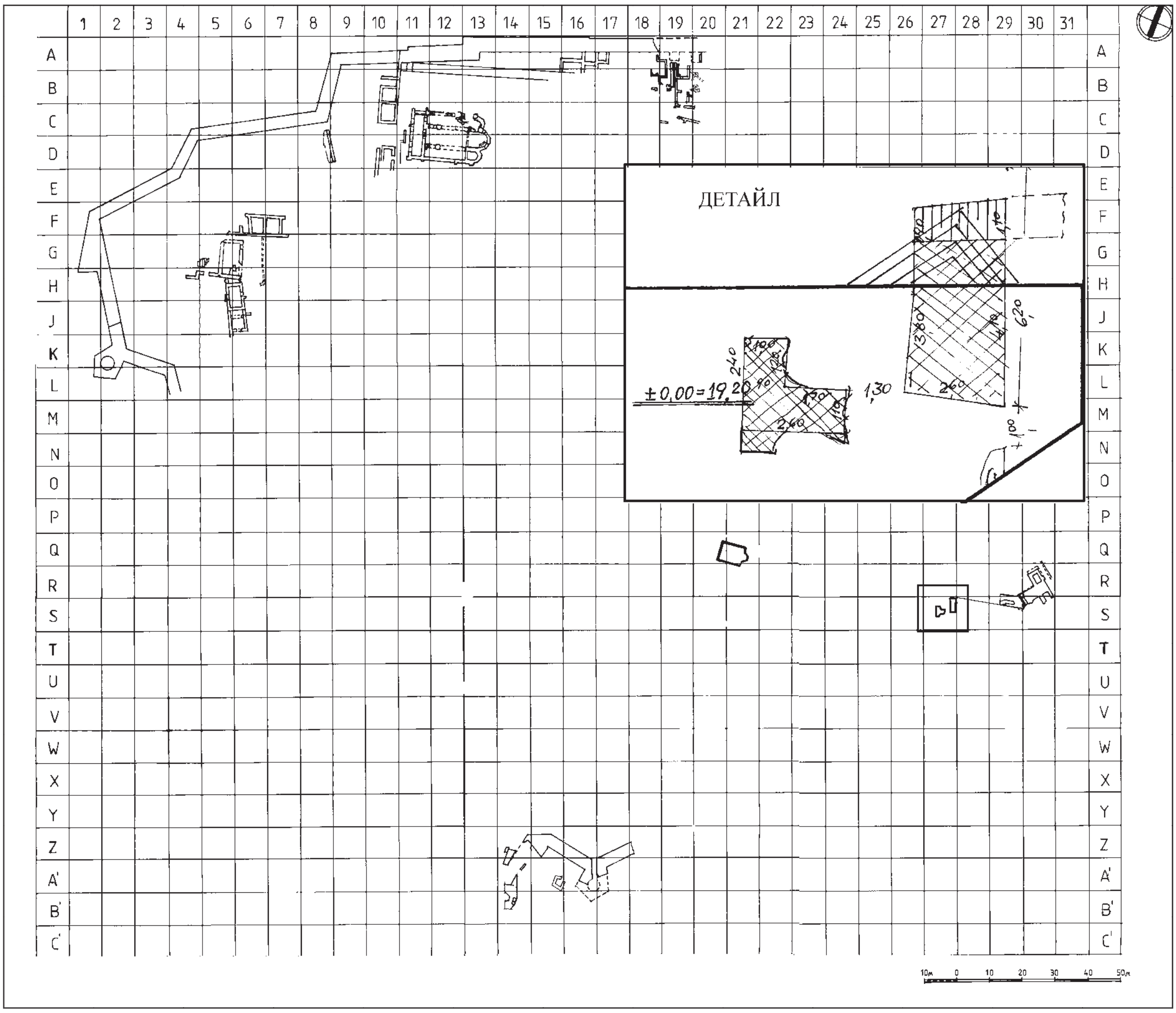
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
A B C D E F G H J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z A' B' C'
ДЕТАЙЛ
±0,00=19,20
2,40
1,00
1,30
2,40
3,80
6,20
2,60
1,00
10м 0 10 20 30 40 50м

Обр. 1. План на средновековната крепост с детайл на проучения участък на фугите не са запазени. Върху трите реда квадри се е развивала тухлена зидария, запазена в единия участък до 4 реда. Тухлите са с широчина 0,34 х 0,45 и 0,32 х 0,04 м. Със същата дебелина е и хоросановата спойка помежду им. По аналогия с южната крепостна стена, където тухлените редове бяха запазени до 18, може да се предположи, че и тук стената е била тухлена до платформата и е имала дебелина 3,60 м. Дневното ниво на кота 15,95 показва, че тук, както и при южната, стената е вървяла върху втората наддунавска тераса. Денивелацията между южната и северната стена е повече от 2, 00 м.

В зидарска връзка с куртината е разкрито съоръжение – трапецовиден зид с размери 4,30 х 2,20 х 2,60 м, запазен почти изцяло в субструкция. Редове от суперструкцията са запазени само при куртината. Те показват същия градеж, както при крепостната стена, т. е. градежът и зидарската връзка говорят за едновременност на строителството. Градежът на този зид започва от куртината под ъгъл по-малък от 90°. Субструкцията е от малки квадри и ломени камъни, залети с червен хоросан със същия характер, както и при крепостната стена. На 1,30 южно от зида се разкри и Т-образен пилон, също запазен само в субструкция със същия характер. Той има размери 2,60 х 2,40 х 1,10 х 1, 00 м и е напълно в оста на дългия 4,30 м зид.

Планът на тези съоръжения ни кара да предположим, че става дума за порта, кула или кула-порта, градени едновременно с крепостната стена през VI в.

Керамиката и монетите, намерени при разкопките датират от VI до XIX век, с едно прекъсване през VIII-IX в., от който период липсват материали. Най-интензивно е обитаван теренът през XI, XIII-XIV и XVII-XVIII в. Тъй като при изваждане на камъните пластовете са разбъркани, стратиграфски наблюдения не бяха възможни.

№ 161. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА ПРЕЗ 2006 г.

Стефка Ангелова, Румяна Колева, Чавдар Кирилов,
Боян Думанов, Владимир Пенчев

Разкопките се проведоха от 14.07. до 22.08.2006 г. със средства на СУ „Св. Климент Охридски“ и община Силистра. В тях взеха участие студенти от III курс на специалност археология при ИФ на СУ, както и работници по програмата *От социални помощи към заетост*.

Проучванията продължиха в разширената през миналата година площ на разкопките южно от базиликата в квадрати E9, E10, E11, F9, F10, F11 и са свързани с разкриване на южната част от верижната сграда западно от базиликата. Бяха проучени части от късно съоръжение, което е дълбоко вкопано от високите нива на този участък, в кв. F10/F11. Очертанията на откритите части са овални, запълненени с отухлена сипкава глинеста пръст и голямо количество фрагменти от извити *турски* керемиди. Най-късно датираните фрагменти от малкото битова керамика са от същото време.

В кв. F9/F10 е разкрит североизточният ъгъл на жилище 1 от 2006 г. Северният зид е силно обезличен и вероятно е сключвал остър ъгъл с източния, който от своя страна ляга върху високо запазения западен зид на помещение № 8 от верижната сграда западно от базиликата. В северозападния ъгъл е разкрито и огнище. Подовото ниво около 16,00-16,05 и материалите от него датират това жилище в XIV в.

В кв. E10, под горял пласт лежи обмазка с белезникав цвят, разположена хоризонтално в източната си част и слизаща в дълбочина на запад. Слизането завършва с две хоризонтално разположени дървени дъски, отчасти покрити отгоре с обмазката. Въпросното хлътване е образувано вследствие на пропадането на дъсчената конструкция. Керамиката от горелия пласт непосредст-

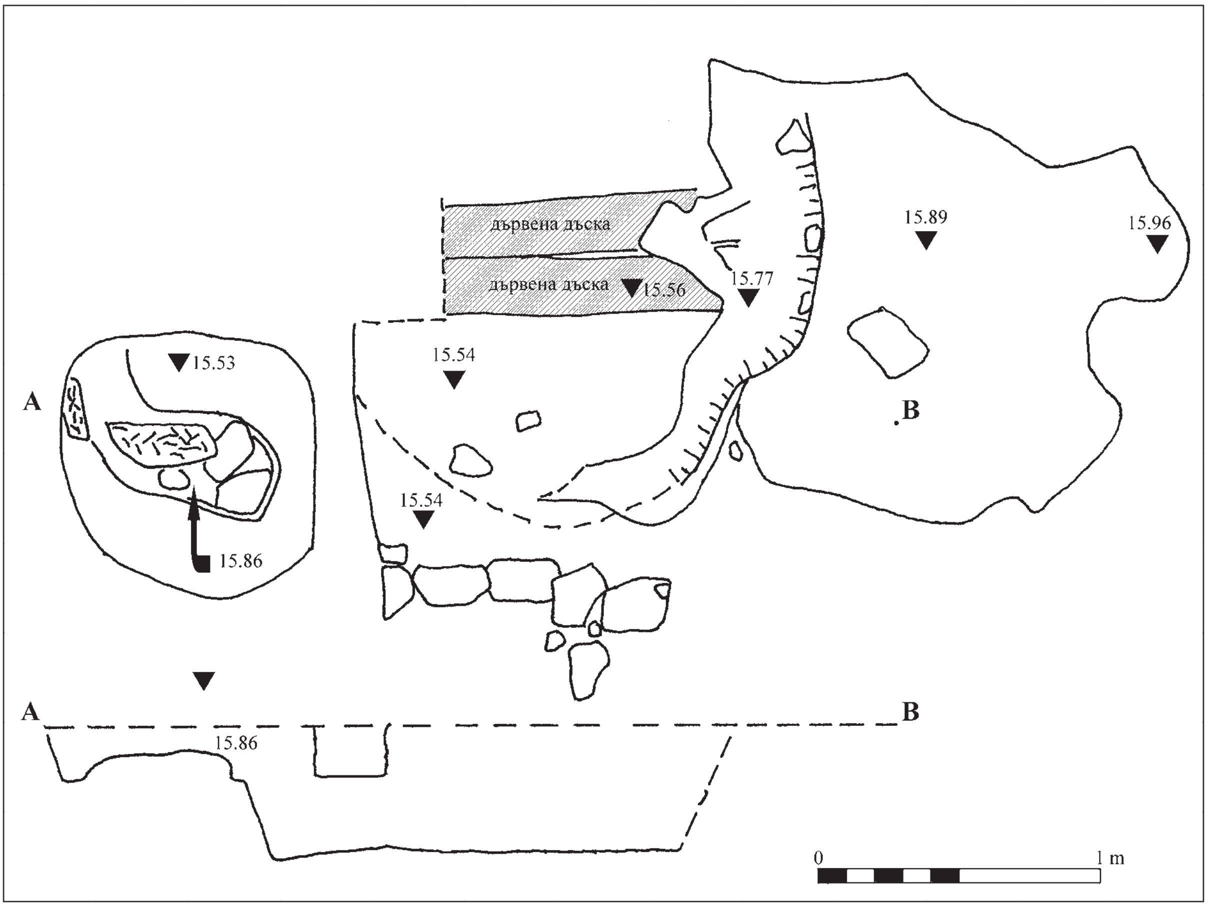

Обр. 1. Грънчарска пещ № 4 и помещение с мазе, източно от нея

вено върху обмазката е от XIV в. Материали от XIV в. се откриха и във вкопаването под дъските. Разкритата структура може да се определи като постройка с дъсчен под и разположено под него мазе от XIV в. Тя е разрушила северната половина на предпещния канал на грънчарска пещ № 4.

В кв. F10, беше разкрит високо запазен югозападен ъгъл, сключен от зидове, градени със сравнително добре обработени камъни, подредени в правилни редове и споени с бял хоросан. След разкриването на южния зид на помещение № 7 стана окончателно ясно, че въпросното помещение е осмото поред от верижната сграда на запад от базиликата. На дълбочина 15,85-15,83 м се изяви отстъп в зидарията по вътрешното лице на южната и западната стена на помещение № 8, очевидно от легло на греда със сечение приблизително 20 х 20 см. Установи се, че на идентична дълбочина са разположени дъната на легла за напречни греди, преминаващи през зидарията, чиито сечения имат идентични размери с опасващата греда. Разположено на същата дълбочина е и легло на надлъжна греда преминаваща по външното лице на южната стена. След време, когато дървесината е изгнила, напречните отвори в стените са били запушени с помощта на дребни ломени камъни и строителна керамика. В най-западния отвор в южната стена на помещението се намери тънкостенно гърне с дръжка, работено на бързо колело, в което освен пръст и две-три рибешки кости не беше открито нищо друго. В очертанията на помещението бяха разкрити две подови нива. Едното, на дълбочина 16,00 м, може да се отнесе към XIV в. по намерените в пласт 16,10-16,00 материали: по-големи фрагменти и части от битова керамика. Второто ниво, маркирано от отухлени петна глина, въглени и бучки хоросан се очертава на дълбочина 15,88 м. Terminus post quem за това ниво са монети от I-V/VI и III-V/VI десетилетия на XIII в. – латински константинополски имитации. В северната част на помещението, на дълбочина 15,83 м, е намерена медна българска монета на Иван Александър с царица Теодора. Сред материалите в пласта непосредствено над нивото се среща и керамика от XIV в., поради което монетата трябва да се приеме за датираща за това ниво. С това ниво вероятно трябва да се свърже и запушването на отворите в южната и западната стена на помещение № 8.

Непосредствено на юг от югозападния ъгъл на помещение № 8 се разкриха високо запазени останки от зид на хоросан, продължаващ в южна посока в непроучен терен. Зидът е със същите характеристики и следва посоката на западния зид на верижната сграда. Долепен на фуга към него се откри подобен зид с посока изток-запад. Пространството между тези зидове и югозападния ъгъл на помещение № 8 е запълнено с блокаж от камъни, върху който ляга дебела отухлена замазка на ниво 16,26. Монетите и материалите от това ниво са от XIV в.

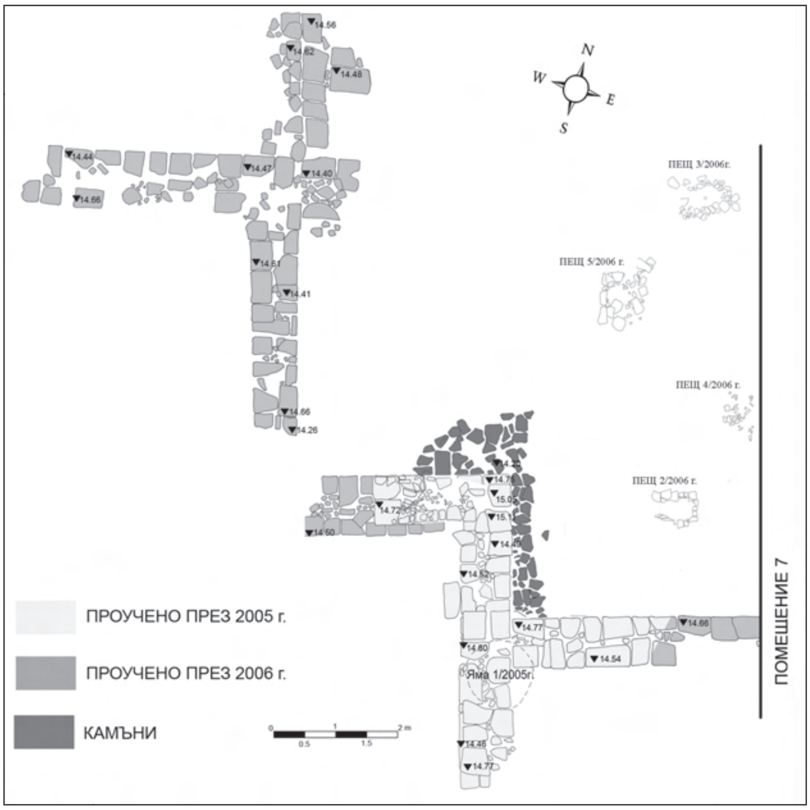

Обр. 2. План на сграда 3 / 2005 г.

На запад от помещение № 8 на дълбочина между 15,86 и 15,75 м беше регистриран зид, който е граден от два реда едри, сравнително добре обработени камъни, със спойка от жълта глина. Ширината му е 0,70 м. Зидът е ориентиран изток-запад и сключва прав ъгъл със западната стена на помещение № 8. На запад влиза под непроучен терен, поради което не можа да бъде разкрит изцяло. Разкритата му за момента дължина в западна посока е 4 метра. В зида е вграден блок с латински надпис от късната античност. Вероятно, той е част от гробна конструкция. Според Илиян Боянов надписът може да се отнесе към първата половина на IV в. Непосредствено на север от зида личат деструкции от едри, добре обработени камъни със спойка от жълта глина, очевидно принадлежащи на въпросния зид, който е паднал анблок на север. Непосредствено под тях беше намерена монета от втората третина на XIII в., която е и terminus post quem за рухването на зида. Това се подкрепя от обстоятелството, че в пласта над деструкциите се намират монети от втората половина на XIII в.

Допроучена е и грънчарска пещ № 4. Камерата на пещта беше разкрита през миналата година и попада под разкрития тогава под на жилище № 1 от 2004 г., което се датира в XIV в. Камерата е овална в план, със скосяващи се към дъното стени. Значителна част от долната камера е заета от овален стълб, долепен от запад към стената на камерата. Стълбът е изграден от камъни и строителна керамика, споени и обмазани с глина. От този стълб излизат по две *ребра*, които се свързват със стените на камерата. Това е скарата на горната камера. Тя е изработена от споени с глина арковидно подредени фрагменти от тухли, като отворът ѝ е от изток. От предпещния канал е запазена само южната стена, градена от камъни споени с кал и обмазани с глина. Северната му половина е разрушена при вкопаването на мазето на помещението с дъсчен под от XIV в. Запазената дължина на канала е 1 м. Terminus post quem за изграждането на пещта е неопределяема имитационна медна монета от първата половина на XIII в., намерена в глинестата спойка над отвора на камерата.

В квадрати D9, D10, E9, E10 продължи разкриването на сграда № 3 от 2005 г. Освен досега известните два зида с посока запад-изток и север-юг, бяха разкрити още един с посока север-юг и един запад-изток. Стана ясно, че сградата е многопространствена и се развива в южна и запад-

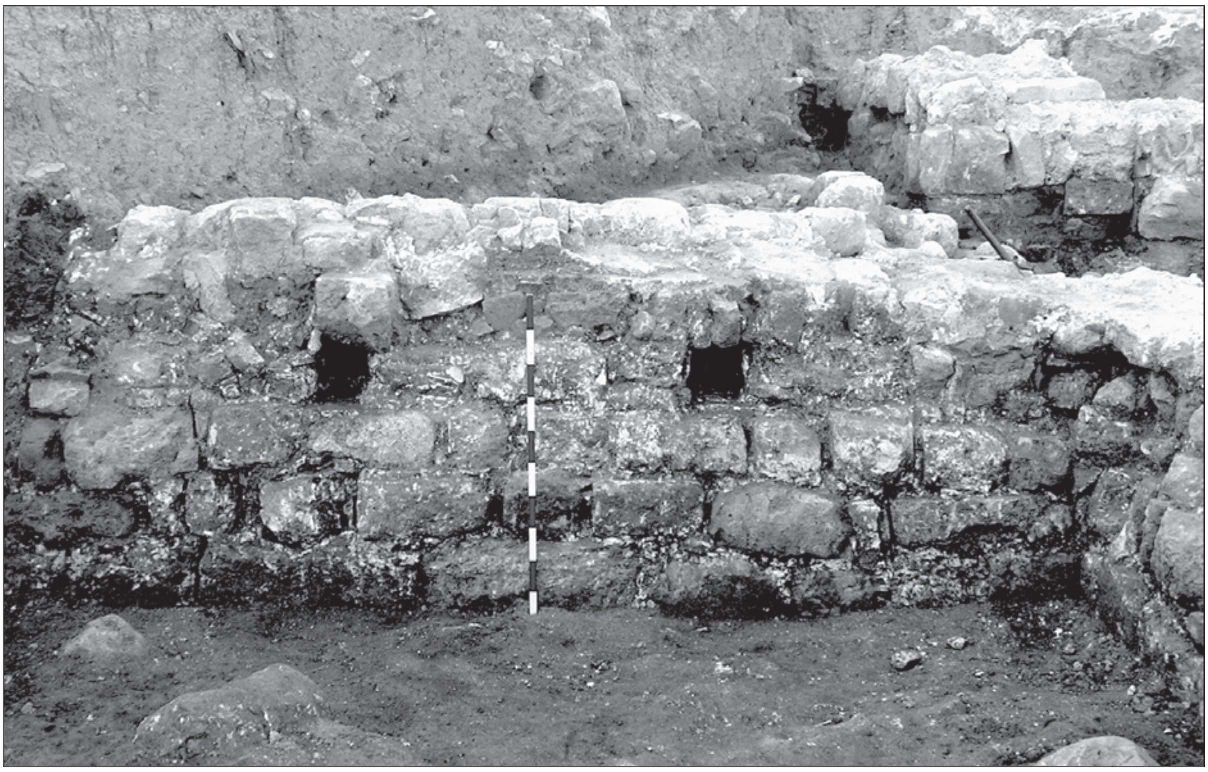

Обр. 3. Южна стена на помещение № 8. Поглед от север

на посока. Както изтъкнахме миналата година, строителната техника – споени с глина квадри и грубо одялани камъни, както и подравняване с керемиди – досега не е позната от ранносредновековните градежи в Дръстър. Ориентацията на сградата е съобразена с верижната сграда западно от базиликата. Двете са свързани и чрез един от ориентираните запад-изток зидове, долепен на фуга както до зида север-юг на сграда № 3 от 2005 г., така и до фасадата на верижната сграда. Сходните са и подовите им нива. Теренът между западната фасада на верижната сграда и сграда № 3 от 2005 г. е нарушен от вкопани през XI в. жилища. От тях бяха разкрити 4 пещи. Съдейки по материалите и намерените монети, те трябва да се отнесат към първата половина на XI в. Тези вкопавания пречат да се уточни времето на изграждане на сградата. Зидове ѝ са нарушени от ями с монети и материали от XIII в., когато тя вече не е съществувала.

№ 162. РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГР. ОМУРТАГ

Кирчо Апостолов

Некрополът е на 3 км северозападно от центъра на гр. Омуртаг. През 2006 г. е проучена площ от 150 кв. м, на дълбочина от 0,25 до 1,20 м. Открити са 19 гроба, с които броят им достигна 126. Два са разбити от иманяри, а един е унищожен от ерозията.

Погребенията са извършвани по принципите на християнския погребален обред по гръб с глава на запад и крака изпънати на изток. Ориентирани са запад-изток, като 14 са с отклонение на югоизток от 5° до 41°, а два на североизток от 6° до 7°. Черепите вторично са изместени наляво или надясно, а в гроб № 119 е открит in situ. Ръцете са положени в комбинации, на гърдите, в областта на пояса, а понякога върху тазовите кости. В два гроба дясната ръка е опъната край тялото. Това разнообразие е характерно за средновековните некрополи и вероятно е остатък от езическите традиции (Дончева 2005, 19-46). Гробните ями са с неправилна трапецовидна или правоъгълна форма, две са овални. Ямите на гробове № 119 и 125 са копани едновременно, една до друга без преграда между тях. Гробовете са наредени в неправилни редове по оста запад-изток.

Отглас от езическия погребален обред за обезвреждане на мъртвеца са: поставянето на въглени до лявата бедрена кост в гроб № 114 и между бедрените кости в гроб № 125; поставянето на камъни върху черепа в гроб № 119; завързването на долните крайниците в гробове № 115 и 121; ритуално разчленяване и разбъркване на кости в гроб № 118. Китката на дясната ръка е положена до бедрената кост, на 0,11 м от лакътните кости. Лявата раменна кост е завъртяна на 180° в обратна посока. Дясната тазова и бедрена кости са обърнати на 180° и положени до левите. Разместени са кръстните прешлени. В гроб № 121 липсва дясната китка. Тези действия са предприемани за да се предпазят живите от превъплъщенията на мъртвите (Дончева 2005, 50-53).

В два гроба са поставени накити като гробни дарове. В детски гроб № 120 на фалангите на ръката е поставен пръстен с диаметър 2,3 см, а в гроб № 125 четири обеци са положени върху лявата бедрена кост. Подобни случаи са известни от некрополите в с. Одърци (Дончева 2005, 55), с. Ковачево (Гатев 1985, 134) и др.

Накити и гробни дарове се откриха общо в 9 гроба – 15 обеци, 2 огърлици, 1 висулка, 3 копчета и 5 пръстена.

Обеците са два вида: обикновени отворени халки 4 броя и гроздовидни 11 броя. Гроздовидните обеци са от 3 групи. Обеците от гроб № 123 са от I тип, а тези от гроб № 115 от V тип по класификацията на В. Григоров. Те са широко разпространени в края на IX – началото на XI в. в некрополите от Северна България. Обеците от гроб № 123 вероятно са предавани в продължение на няколко поколения. Той е открит до гроб № 47 датиран с монета, латинска имитация на скифата на Мануил I Комнин от първата четвърт на XIII в. (Апостолов 2004, 205). Към третата група спадат 7 билонови обеци, които са от II група, Б по класификацията на О. Миланова. Начална фаза в развитието им е обецата от гроб № 119, чиято висулка е от три реда гранули. Сложна е украсата на 6-те обеци от гроб № 125. Висулките имат конично-сферична форма, изработени са от филигранни нишки, гранули и сфери. Обеците се датират в периода IX-XI в. (Обр. 1).

Копчетата са изработени от мед, бронз и стъкло. Металните имат следи от посребряване. Стъклени копчета са известни от Галиче (Въжарова 1976, 241), Одърци (Дончева 2005, 125) и др.

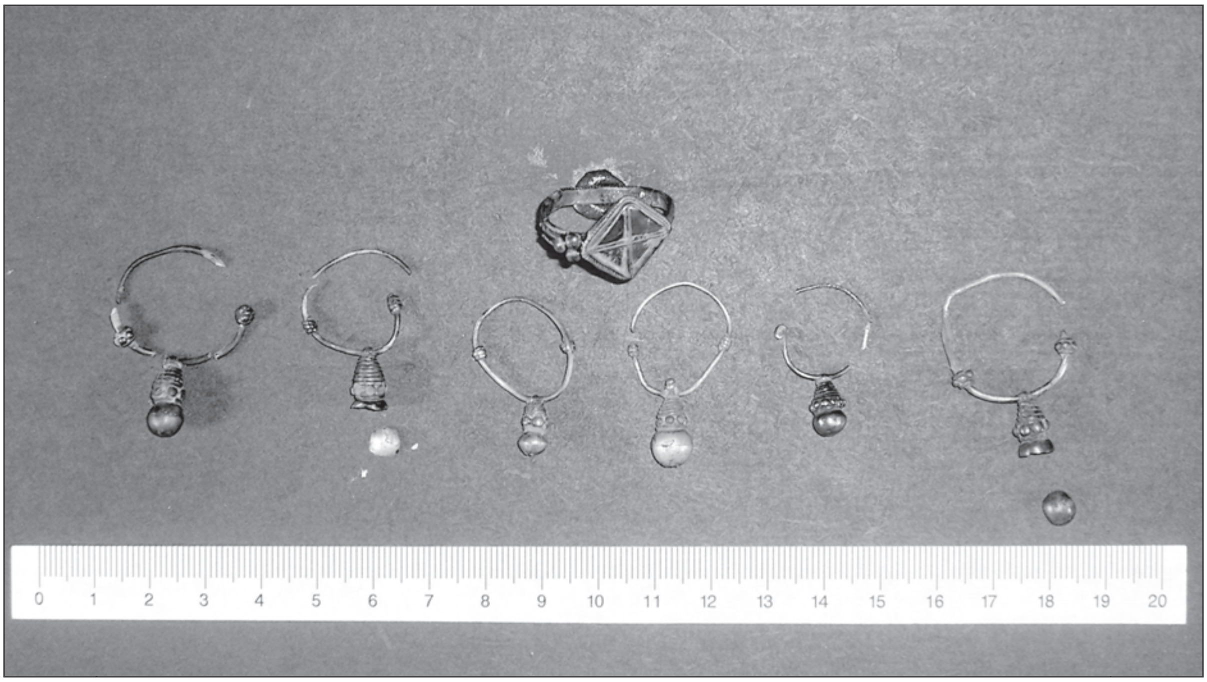

Обр. 1. Обеци и пръстен от гроб № 125.

Огърлицата от гроб № 119 е изработена от стъклени и бронзови мъниста. Стъклените са сферични, лещовидни и цилиндрични, от синьо, жълто и черно стъкло. Бронзовите са цилиндрични с краища оформени като трилистно цветче. Такива има от некрополи в Родопите (Станилов 2002, 81). Огърлицата от гроб № 123 е съставена от стъклени и керамични мъниста. Керамичните имат бледожълт и кафяв цвят, стъклените – син, жълт и зелен, украсени с жълта нишка.

Пръстени се откриха в 5 гроба. Два са бронзови, лети, затворени халки с ромбовидни плочки и релефна украса по раменете. Отворени халки са пръстените от гробове № 119 и 120. Вторият е изработен от бронзова пластина, а повърхността му е покрита със сплав от цветни метали (сребро и злато). На плочката е врязана украса от вписани елипси, а в средата знак подобен на буквата Х. Пръстени с покритие от благородни метали са известни от Плиска (Станилов 2002, 78), Омуртаг (Апостолов 2005, 323) и др. Датират се от Х до началото на XI в.

Пръстенът от гроб № 125 е изработен от билонова сплав, на халката е припоена ромбовидна касета, разделена на четири гнезда, запълнени с тъмнозелено стъкло. Периферията на касетата и халката е украсена с филигранни нишки, на рамо е припоен грозд от едри гранули. Такива пръстени са известни от Одърци (Дончева 2005, 120-124), Плиска (Станилов 2002, 78) и др. Датират се от Х – до средата на XI в.

Проучванията през 2006 г. потвърдиха изводите от предишните сезони. Некрополът възниква на терасата разположена западно от хълма през Х в., където се развива до средата на XI в. Погребения от този период има и по южния склон на хълма. През XII в. некрополът заема билото на хълма, като през XIII в. достига до северния скат. Най-засегнат от иманярите е терена, където некропола се развива през XII – до средата на XIII в.

За шест сезона е проучена площ от над 2 дка. Инвентар е открит в 59 гроба. Старите езически обреди за обезвреждане на мъртвия продължават да се практикуват и след приемането на християнството за официална религия.

Проучванията дават основание некрополът да се датира в периода от края на IX до 40-те години на XIII в.

Литература:

Дончева-Петкова 2005: Л. Дончева-Петкова. Одърци, 2. София, 2005.

Гатев 1985: П. Гатев. Средновековно селище и некропол от XII век край с. Ковачево, Пазарджишки окръг. (Разкопки и проучвания, 11). София, 1985.

Въжарова 1976: Ж. Въжарова. Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI-XI век на територията на България. София, 1976.

Станилов 2002: Ст. Станилов. Славяните в първото царство. София, 2002.

Апостолов 2004: К. Апостолов. Разкопки на средновековен некропол край град Омуртаг. – Археологически открития и разкопки през 2003. София, 2004, 205.

Апостолов 2005: К. Апостолов. Разкопки на средновековен некропол край град Омуртаг. – Археологически открития и разкопки през 2004. София, 2005, 323.

№ 163. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Пламен Славов

През 2006 г. продължиха разкопките на терена разположен северно от съвременната пешеходна пътека, водеща от Източната порта на вътрешния град към Тронната палата на Велики Преслав (Обр. 1).

Задачата беше да се разкрият основите на монументална сграда, до които бяхме достигнали през 2005 г. Също така да се изясни дали тези основи са продължение на верижната сграда и зида,

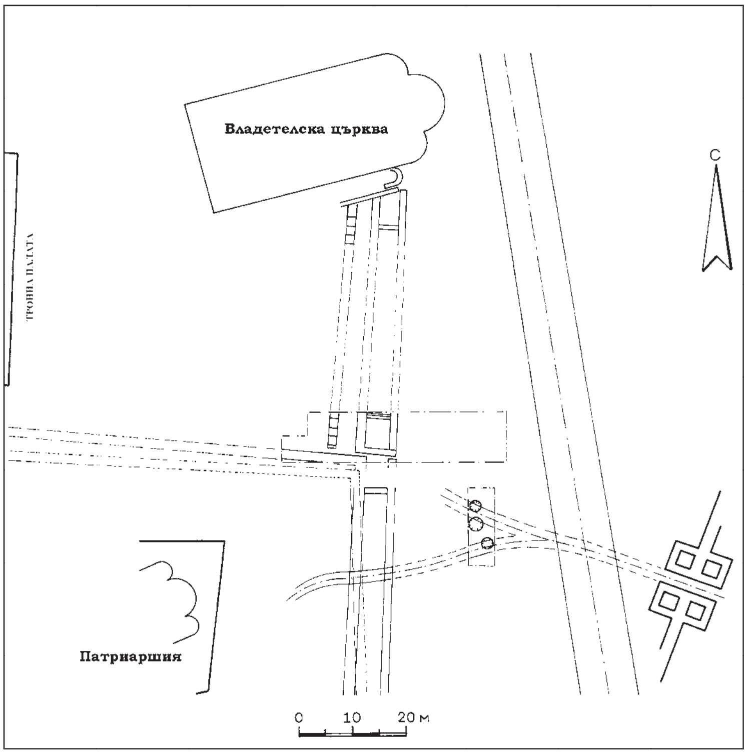

Обр. 1. Велики Преслав – 2006 г. Схема на Царския и Патриаршеския комплекс

открити от колектива на проф. Д. Овчаров източно от патриаршеския комплекс или са начало на друг архитектурен комплекс, свързан с владетелския дворцов център.

Пълното изчерпване на насипите в леглата на зидовете и културните пластове в помещенията, открити в сектора, позволиха да се установи, че ранната стена, която е ограждала от изток Патриаршеския комплекс не продължава на север, както твърди проф. Д. Овчаров, а чупи в западна посока. Фундаментът на тази стена се състои от гъсто набити в глинестия материк дървени пилоти с правоъгълно и кръгло сечение, залети с тънък слой хоросан. При чупката този фундамент е застъпен от вътрешната основа на верижната сграда, ограждала от изток в по-късен етап Патриаршията. Тази верижна сграда също не продължава на север, както твърдят откривателите ѝ. В проучвания от нас сектор бяха разкрити последните няколко метра от крайното, северно помещение на сградата, което се долепя на фуга до основите на друга верижна сграда. Тя продължава на север почти в същата посока, като е свършвала близо до южната апсида на Владетелската църква. Вътрешният зид на южната верижна сграда, достигайки до основите на северната, също чупи в западна посока. Следователно и през втория строителен период Патриаршеският комплекс е бил отделен с преградна стена от Владетелските дворци, поне в този сектор.

Фактът, че фундаментите на двете верижни сгради са различни, а между тях съществува фуга от материкова пръст показва, че става въпрос за различни сгради (Обр. 2).

Фундаментът на южната сграда е изграден от големи и средни речни камъни, уплътнени със светлокафява глина. Под този фундамент, вкопан на 1,20 м в здравия материк няма следи от дървени пилоти. Над него има тънък слой хоросан, върху който личат отпечатъци от грубо обработени каменни блокове. Фундаментът на северната верижна сграда е вкопан също на 1,20 м в здравия материк. Но той е изграден от средно големи и дребни, ломени варовикови камъни, споени с бял хоросан. Под тях няма следи от дървени пилоти. Оформлението на фасадите на двете сгради е било различно. Лицето на източният, външен, зид на северната сграда е разчупено от конструктивно свързани със зида пиластри, широки по 0,70 м. Разстоянието между първите три пиластъра е по 1 м, между третия и четвъртия – 1,80 м, а между четвъртия и петия – 1,60 м. Не се изключва възможността между тези пиластри, в северната верижна сграда да е съществувала двойна врата, през която се е осъществявала пряката връзка между Източната порта и Владетелския дворцови комплекс. На 3 м западно от вътрешната основа на сградата се откри трети зид с по-тясна основа (1,40 м), вкопана по-плитко – на 1 м от ходовото ниво. През 2 м в основата му са оформени квадратни стъпки, вкопани на 2,20 м дълбочина. Явно зидът е служил за стилобат на колонада, обърната с лице на запад към Владетелските дворци. Успоредно на колонадата се откриха останки от каменна настилка, широка около 1,50 м. Част от настилката остава вън от колонадата и завършва с канавка от вертикално поставени плоски камъни.

Въпреки, че фасадите на двете верижни сгради са били оформени по различен начин, а фундаментите им са изградени с различен строителен материал и са разделени с фуга. Те са на

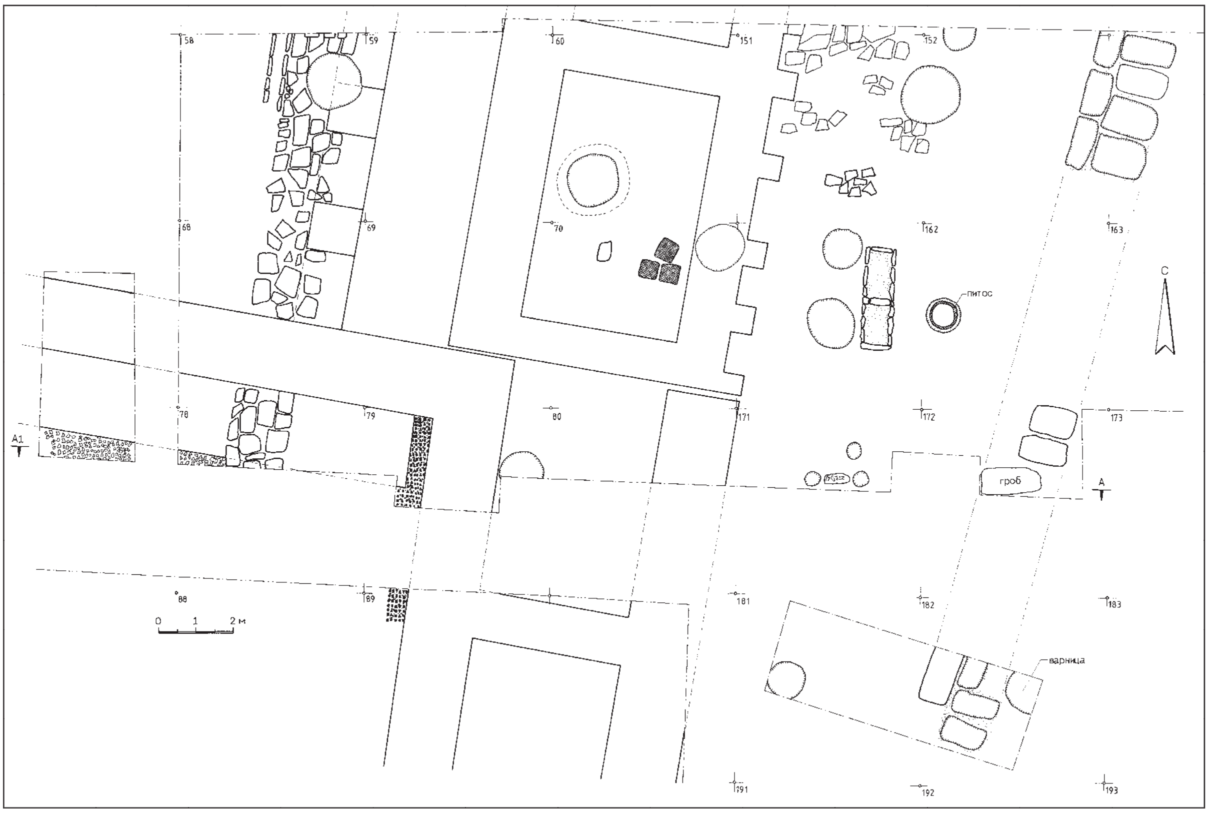

Обр. 2. Велики Преслав – 2006 г. Дворцов център. Квартал 162

едно и също ниво. Това позволява да се предположи, че тези верижни сгради са замислени в общ градоустройствен план, но са изграждани последователно от владетелската и църковна институции. Стратиграфските наблюдения и находките в различните пластове показват, че двете сгради имат еднаква съдба в продължение на повече от три столетия. Възникнали по всяка вероятност при градоустройствените промени извършени от княз Симеон, след преместването на столицата от Плиска в Преслав, те са оформяли източната граница на Преславската цитадела, която е включвала духовният и светски дворцови комплекси. След бедствие, съпроводено с пожар, част от дървените конструкции и покривите на сградите са рухнали върху пода на помещенията от приземните етажи. Върху останките от първоначалните подови настилки е останал пласт от пепел, дребни въглени, червена глина и керемиди от съборения покрив. Над този пласт, дебел около 0,40 м е била положена втора подова настилка, изградена от небрежно поставени каменни плочи с различна дебелина, форма и размери. Луксозните находки намерени в пласта между първата и втора подова настилка – плочка от рисувана керамика за инкрустация върху мрамор, фрагменти от цветни прозоречни стъкла, мозаечни кубчета от цветна смалта, костена плочка с изображение на животно, богато украсена оловна апликация от ножница на меч, златна монета на Константин VII с Роман II и др., се датират най-общо от края на IX до средата на X в. Следователно възникването на сградите и функционирането им, трябва да се отнесе към времето на цар Симеон и цар Петър. В културния пласт над горната подова настилка и в насипите от строителен трошляк в леглата на зидовете бяха открити 5 оловни печата на различни византийски сановници и един на император Василий II и Константин VIII, три неотпечатани пломби, 14 анонимни фолиса, десетки медни корубести монети и битова керамика, отнасящи се към края на X в. до средата на XIII в. В рамките на верижните помещения, в проучения от нас сектор, няма следи от вкопани жилища или други по-късни градежи, които биха могли да се датират от края на X до XIII в. Този факт и находките показват, че през посочения период на византийското владичество и първите десетилетия след възстановяването на българската държава, сградите са продължили да съществуват, макар и с променящи се функции. Източно от верижните сгради през 2005 и 2006 г. бяха проучени четири вкопани жилища и двадесет ями в които се откриха над 200 корубести монети и огромно количество тънкостенна керамика, отнасящи се от края на XI до средата на XIV в. Явно още в края на XI в. обликът на вътрешния град, вън от цитаделата, започва бързо да се променя. До първите десетилетия на XIII в. верижните сгради не са засегнати от такава драстична промяна, но в следващите десетилетия – до края на XIII и началото на XIV в. монументалните верижни сгради, които в продължение на три века са ограждали Преславската цитадела, постепенно са били изоставени. Пълното им разрушаване и изваждането на каменните блокове от основите е настъпило след XVI в., по време на Османското владичество.

№ 164. ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ГОТСКИ ЕПИСКОПСКИ ЦЕНТЪР В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ, ДО С. ХАН КРУМ

Тодор Балабанов, Кремена Стоева, Пламен Славов

Редовните археологически проучвания в аула на хан Омуртаг се провеждат за пети пореден сезон. През 2006 г. разкопките бяха разделени на два етапа. Първият етап продължи от 3 до 31 юли. Целта беше да се изследват културните пластове в и около църква № 1, които не успяхме да проучим през 2005 г., а те не са били проучени и при първоначалното ѝ разкриване през 1958 г.

След изчерпване на пластовете до здрав терен се оказа, че основите на църквата стъпват върху по-ранен културен слой, в който се откриха монети на Каракала (198-217 г.), Елагабал (218-229 г.), Гордиан и Транквилина (238-244 г.), Лициний (308-324 г.) и Константин Велики (321-334 г.). Следователно през III и началото на IV в., преди построяването на църквата, на това място е имало активен живот. За характера му можем да съдим от леглото на зид, с посока изток-запад, чиито останки се проследяват на 2 до 2,50 м южно от църквата. На 1,50 м северно от леглото на зида бяха разкрити стъпки на колонада. Две от стъпките са включени в основите на църквата. Покрай северната ѝ фасада се откриха останки от основи на паралелни стъпки. На сегашния етап от проучване не е възможно да се определи характерът и плановата схема на тези по-ранни от църквата градежи. Установи се, че църквата е имала притвор, в северната част, на който беше разкрит гроб, вкопан на 1 м под нивото на пода. Гробът е бил ограбен още в късната античност, при опожаряването на църквата. Между разбърканите кости открихме две миниатюрни златни тръбички, кехлибарено мънисто, комплект медицински или козметични сребърни инструменти, костен гребен, бронзова фибула и бронзова конусовидна тръбичка. В пръстта от гроба бяха открити още: част от бронзово огледало и монета от V в.

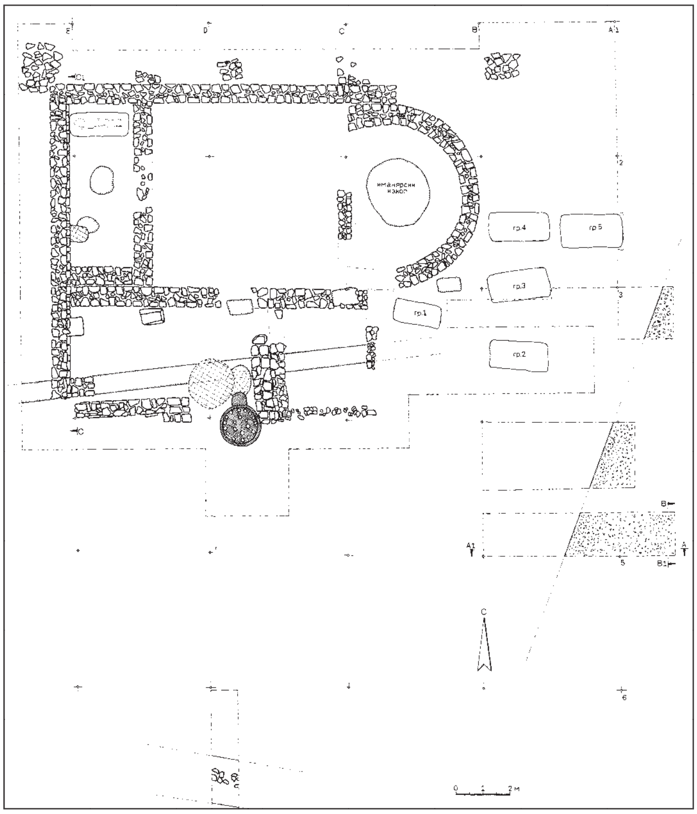

Обр.1. Аулът на хан Омуртаг – 2006 г.
Църква № 1 – IV-V в.

През 2005 г. на 5 м южно от църквата попаднахме на кръгла двукамерна пещ за изпичане на битова керамика, която беше проучена и документирана през 2006 г., както и пространството от нея. Огромното количество керамика, открито в и около пещта е типично за късноримското провинциално керамично производство. В културния пласт около пещта през 2005 и 2006 г. бяха открити тридесет монети от IV-V в. Още двадесет монети от същия период бяха намерени в културния пласт над подовото ниво на църквата. В находката са представени почти всички императори от Констанций II (337-361 г.) до Валентиниан III (425-455 г.) и Марциан (450-457 г.). Явно църквата е построена по времето на Констанций II, чиито монети се срещат най-често. Била е опожарена при големите хунски нашествия в средата на V в.

За да проследим културните пластове встрани от църквата бяха направени два сондажа. Единият, на 20 м западно от църквата (започнат още през 2004 г.) беше окончателно завършен

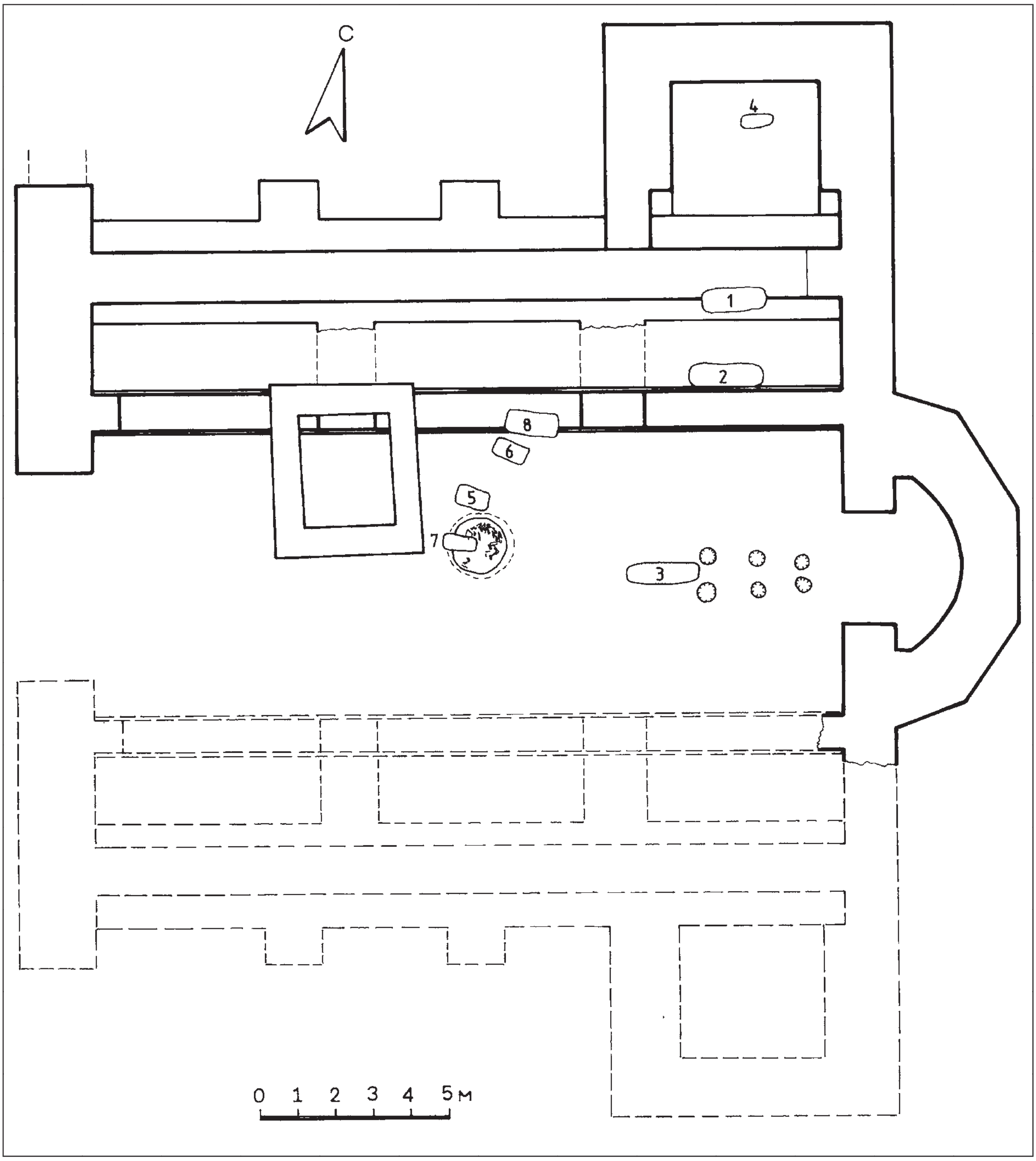

Обр. 2. Аулът на хан Омуртаг – 2006 г. Базилика № 4 – IV-V в.

през 2006 г. Той пресича трасето на дървената палисада и две вкопани жилища. Едното от жилищата може да бъде датирано, по керамиката открита в него, към средата на IX и X в. Второто жилище е по-дълбоко вкопано и е застъпено от първото. Покрай северната му стена има правоъгълна каменна печка, а в южната е вкопана кръгла пещ, срязана от трасето на палисадата. Керамиката открита в това жилище е твърде разнообразна. Голяма част от фрагментите принадлежат към късноантичното провинциално керамично производство. Открити са фрагменти от грубо изработени съдове, чиято глина е с примеси от варовикови частици и натрошени мидени черупки, както и фрагменти от прави, почти цилиндрични гърнета с врязана украса, състояща се от гъсто и плитко нанесени прави и вълнообразни линии. През последните десетилетия специалистите разграничават формите и украсата на този тип керамика от раннославянската и я свързват с керамичното производство на сармати, готи и други германски племена от края на IV и V в.

Вторият сондаж се локализира на 10 м южно от керамичната пещ. На 0,60 м от сегашното ниво се достигна до здрав терен, който е прорязан единствено от северното трасе на палисадата.

Вторият етап от проучването на Готския епископски център в аула на хан Омуртаг продължи от 4 до 29 септември. Целта беше да продължи проучването на Базилика 4, открита под насипа на могила № 1 (Обр. 2).

През този сезон беше разчистена цялостно северната и част от западната фасада на църквата, до строителното ѝ ниво. Изчерпан беше само част от насипа в леглото на северния зид, широк в основата 2,85 м. На дълбочина 2,80-3,00 м достигнахме до хоросановата подложка с надлъжни и напречни отпечатъци от долния ред на дървената скара, регистрирана през миналите сезони. Северната фасада на зида е била разчупена от три конструктивно свързани с основата пиластри, издадени на 1 м навън от стената. Двата пиластъра са широки по 1,50 м, а третият, който е част от западния зид на църквата е 2 м. Западният зид беше проследен на 8 м – от северозападния ъгъл до входа, където прекъсва и вероятно продължава при южната страница на входа. Основата на този зид е широка 2 м и е вкопана на същата дълбочина каквато е при северния. Разкриването на западната фасада позволи да се измери точно дължината на базиликата – 23,05 м, а заедно с апсидата – 26,35 м. Външната ширина на базиликата при основата, без страничните крила, е 19 м, а заедно с крилата – 29,50 м. Явно църквата е била от типа скъсени трикорабни базилики без притвор.

Завърши разчистването на стилобата между северния и централния кораб. Този зид е широк 1 м. Основата му е вкопана на различна дълбочина. От апсидата до първата стъпка на 1,10 м, а след нея – на 0,40 м от подовото ниво на църквата. Само двете стъпки са вкопани на голяма дълбочина и на 2,50 м под нивото на пода са свързани конструктивно със северния зид. При западната стъпка зидът е застъпен от малко правоъгълно помещение с вътрешни размери 2,50 х 3,00 м, зидано от ломени камъни споени с кал. Помещението е попадало в югозападния край на могилния насип и според информация на иманяри в него е имало вкопан гроб с кости на човек и кон, които са били изхвърлени. При вторичното почистване намерихме само няколко костици от човешки череп. Помещението под могилния насип явно е служило за гробна камера, използвана в дохристиянския период от съществуването на Аула. На 1 до 2 м източно от помещението, на същото ниво, в наоса, се разкриха 4 детски гроба. Възрастта на погребаните е била между 4 месеца и 1 година. В гробовете не се откриха находки. Единият е вкопан в основата на стилобата, а другият попада отчасти в кръгла яма, в която на 0,30 м под детските кости се откриха в анатомичен порядък костите на кошута. В пръстта под животинските кости, до дъното на ямата, дълбока 1,50 м се откриха няколко фрагмента от груба тракийска керамика с езичеста дръжка и прешлен за вретено. Ориентацията и плиткото вкопаване на детските гробове сочат, че те се появяват в могилния насип след покръстването на населението в аула, т. е. най-рано в края на IX в.

Важен резултат от проучването през 2006 г. е, че в църквата не се откри притвор. Този факт и наличието на мощни странични крила в източния край на северния и южния кораб ще бъде коментиран след пълното проучване на базиликата и терена около нея.

№ 165. РАЗКОПКИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев

През 2006 г. разкопките в Преслав се финансираха по Програма на МС на Р България за проучване, консервация и реставрация на старите български столици. Това позволи за втора поредна година археологическото изследване на югозападната част на преславския дворцов център да се осъществи на обширна площ, за да продължи разкриването на елементите на една забележителна градоустройствена идея, реализирана в края на IX в.

Главните цели на проучванията се съсредоточиха в две основни насоки: установяване действителната дължина на разкриваната вече в продължение на няколко години сграда с портик, и засвидетелстване на окончателния план на постройката северно от нея, югоизточния ъгъл на която беше засечен през 2005 г.

По отношение на сградата с портика се достигна до данни, които са достатъчни да се съди за облика ѝ, въпреки че третото помещение се разчисти частично. То се оказа последно и е поразлично от другите две, защото е по-късо и има дължина 5,20 м. От запад сградата е затворена от зид с ширина 1 м. По-особеното в плановата ѝ схема е наличието на малко помещение-анекс, издигнато пред северната фасада в самия ѝ край. То е правоъгълно с размери 3,20 х 1,80 м. Двата градежа нямат конструктивна връзка, тъй като пристройката е допълнително долепена към основния корпус на сградата.

При тези дадености, независимо, че последното помещение не е разкрито напълно, могат да се направят заключения за автентичния вид на постройката в приземния ѝ етаж. Съставена е от три помещения наредени в редица И – З, при което се наблюдава в изчистен вид т. нар. верижна планова схема (Обр. 1).

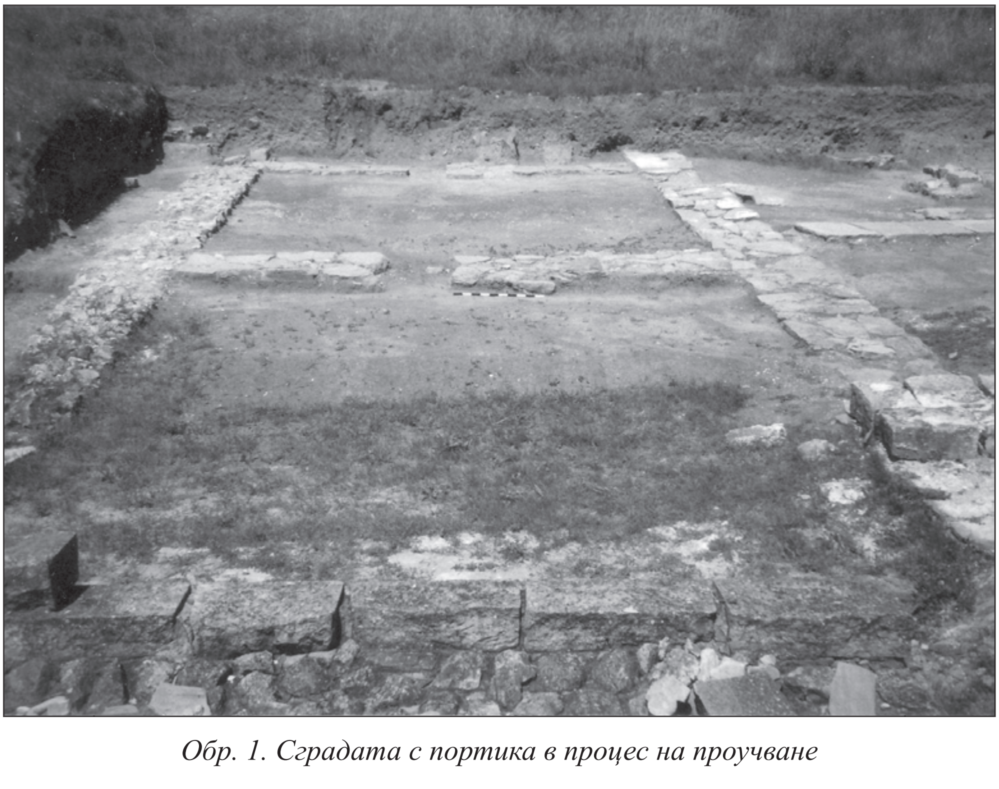

Обр. 1. Сградата с портика в процес на проучване

Общата ѝ дължина възлиза на 22,60 м. Помещенията се свързват помежду си с проходи широки 0,70 м. На 2,80 м пред северната фасада е развит портик върху масивни стъпки, със страна в основата 1,30 м, фундирани със зелени ломени пясъчникови камъни. Във височина те са се извисявали като зидани с блокове квадратни стълбове, които след спазения отстъп са имали размери 0,80 х 0,80 м. В западния край на сградата е добавено малко помещение, чийто челен северен зид е в линия с пиластровата редица. Пред средното помещение е монтирана пътека от четири големи плочи, която отвежда до южната стена на едно водно съоръжение, изградено стъпаловидно с два реда луксозен квадров материал.

Съвършено различна планова композиция се наблюдава при другата сграда, която се развива на 1,80 м от портика на север. Стигнала е до нас в основи, като само в югозападния ѝ ъгъл са останали няколко варовикови блока от началния ред на суперструкцията.

Основата е съставена от пет прави и равни редове мек зелен пясъчник. Вкопана е в здравия терен. Камъните от горните три реда са одялани едностранно, така че фундаментът е получил лице. Дълбочината му достига 0,80 м и очевидно е предвиден да понесе тежестта на огромна архитектурна конструкция. В този вид зидовете са широки 0,80 м, като изключение прави източния, чиято ширина е 1 м. Към него, по цялото му протежение, допълнително и на фуга е добавено укрепване, оформено като подпорна стена с ширина 0,60 м.

Самата сграда е с правоъгълен план с размери 12,70 х 15,30 м като основната ѝ, дълга ос е ориентирана север-юг. Погледнато от север, вътрешното пространство на приземието е разчленено от две двойки зидове на общо девет помещения, разпределени в три редици. Западната и източната са широки по 2 м, а централната – 4,70 м. В общия план на постройката доминира централният корпус, разделен от напречните зидове на три помещения. Южното е с размери 2,00 х 4,70 м, докато средното и северното са по-големи, но са еднакви и имат размери 5,00 х 4,70 м. От изток и запад на централния корпус е оформено по едно тясно крило, всяко от които също с по три помещения, като съответстващите си от двете страни са еднакви. Така южните две ъглови имат квадратна форма със страна 2 м, докато следващите четири, по две във всеки от коридорите, са тесни 2 м и дълги 5 м.

Конструирана по такъв начин сградата разкрива планова композиция, която се отнася към т. нар. сложен архитектурен план (Обр. 2).

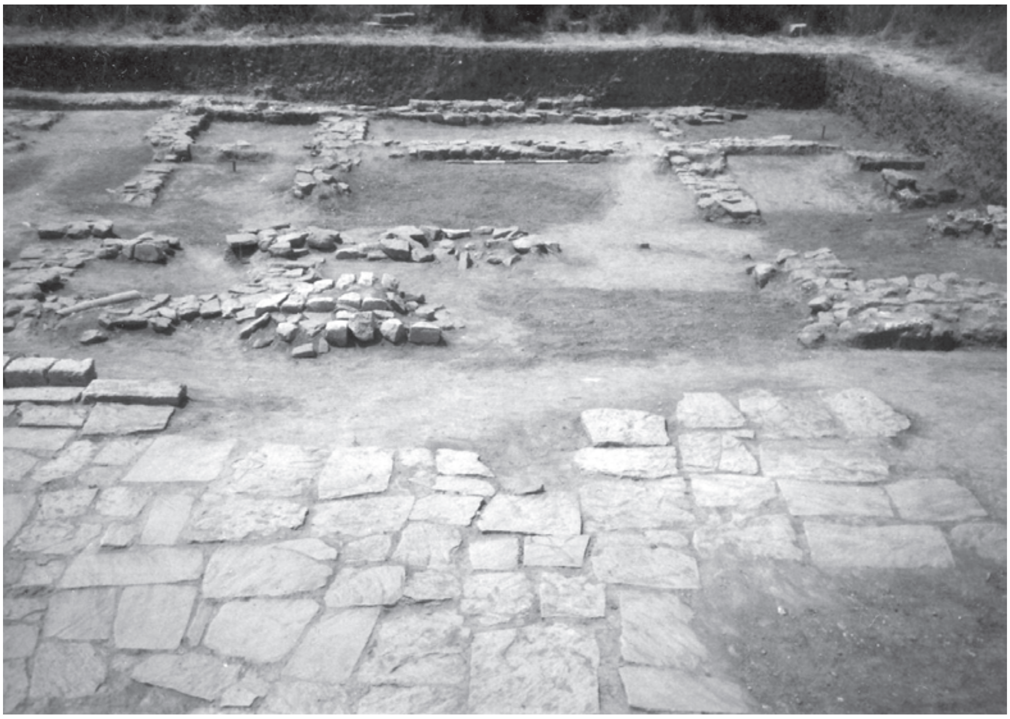

Обр. 2. Сградата със сложен план. Поглед от изток

По-особеното при новоразкрития паметник е устройството на централното северно помещение. Точно в средата му са изградени три масивни стъпки, разположени в права линия изток-запад, с размери 0,90 х 0,90 м. Крайните две се долепват на фуга до западния и източния зид на помещението. Наличието на тези пиластри навежда на мисълта, че тук е оформена проходна част във вид на двуделен портал, който определя основната комуникация на сградата към север.

Обединяващо звено между така ситуираните архитектурни паметници се явява плочникът, разположен северно от портика пред верижната сграда и развит в пространството между сградата със сложен план и предстоличната крепостна стена. С новоразкритите сектори в северна посока дължината му достигна 15 м. Съставен е от големи варовикови плочи, имащи в някои случаи дължина 1,00-1,10 м и ширина 0,60-0,80 м. Подредени са много прецизно със стремеж да бъдат максимално съвместени. В северната част на сградата със сложен план те са стигали до подпорната стена пред източната ѝ фасада, докато при югоизточния ѝ ъгъл са съобразени със стъпаловидния квадров градеж на изграденото тук водно съоръжение, което обхваща ъгъла на постройката.

Това са резултатите от 2006 г., които се отнасят до столичния период на югозападния район на дворцовия център в Преслав. Разкри се неочаквана за този отдалечен от централните дворцови сгради сектор, но нестандартна и силно впечатляваща градоустройствена структура.

Заедно с нейното изясняване, съществен резултат от проучванията са и данните, които постъпиха за живота след разрушаването на двете сгради в края на Х или в самото начало на XI в. Още към края на това столетие над техните останки започва вкопаване на огромни отпадъчни ями. Само в рамките на сградата със сложен план те са девет и заемат над 40 % от нейната площ и като по ирония са разположени точно върху зидовете. Пълнежът им е сходен – черна пръст, малко тънкостенна битова керамика с датировка XII в., понякога железни предмети от бита и множество камъни, както от основата на сградата, така и от надземния ѝ блоков градеж. Сред тях се откриват и детайли от декоративна скулптура, предимно корнизови дялове от подпокривния ѝ корнизов ред или от междуетажния пояс.

През XIII в. това място приема съвсем различен облик като се превръща в голям християнски некропол. Към разкритите през 2005 г. 105 гроба сега се прибавиха още 70, всички над и сред руините на сградата със сложен план. На практика културният пласт, който се отложил над тях от 0,60 до 1,80 м е пълнежът на гробните ями. Мястото е така търсено и погребването е толкова настойчиво, че в действителност не е останал и един квадратен метър непокрит от гробове. Всичко това идва до подскаже, че архитектурният ансамбъл от столичния период е имал сакрален характер. Близо два века по-късно, когато от него няма и следа, споменът за истинските му функции възкръсва и над потъналите под дълбоките насипи останки започва упорито погребване, продължило повече от сто години.

№ 166. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕНИЯ ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО

Стойчо Бонев, Стела Дончева

Новосел е разположен по западните склонове на Шуменското плато и заема тясна хълмиста котловина, отворена само на запад към р. Врана. Отстои на 15 км от гр. Шумен и на 7-8 км по права линия от столичния център в Преслав. Селището е заобиколено от множество средно високи ридове, затварящи равни тесни полета в посока изток-запад, повечето от които са обработваеми в днешно време. Местностите, понякога с неясни граници са назовани с имена, обикновено с турски произход, които носят отглас от далечното минало (Обр. 1).

Обр. 1. Новосел. Поглед от запад

През последните години за южните склонове на Новосел постъпиха немалко сведения и веществени доказателства за наличието на останки и следи от живот през различни исторически епохи. Някои от тях са преплетени с предания, други са подкрепени от движими паметници на материалната култура. Всичко това насочи вниманието ни към местността Баблец, отстояща на около 4 км южно от съвременното селище, откъдето в Регионалния музей в Шумен постъпиха много произведения на дребната металопластика с хубава изработка и изящна украса. Проучванията на това място започнаха през 2004 г. и продължават до настоящия момент.

Резултатите от първия археологически сезон потвърдиха предварителното становище, че тук се е намирал производствен център за металопластика, който без съмнение е обслужвал близкия столичен център. През този първи сезон се установи наличието на старобългарски културен пласт, достигащ до дълбочина 0,70 м. От него постъпи голямо количество ранносредновековна битова керамика, която го датира най-общо в IX-X в. Тази хронология обаче е твърде широка и за нейното прецизиране от решаващо значение са намерените монети на Роман I Лакапин от емисия сечена между 934 и 941 г. За прецизирането на датировката в X в. съдействат и намерените многобройни образци на металопластиката, някои от които уникални за момента.

Продължаването на работата през лятото на 2005 г. доизясни и даде много нови и значими резултати, свързани с установяването на организирано производство. Сред най-добрите от тях се нареждат проучените две работилници с пещите в тях и постъпилите от тях предмети – тигели, различни по вид и предназначение инструменти, модели и готова продукция.

Проучването на производствения център през настоящата 2006 г. ни поднесе нови изненади – открити бяха още три работилници, едната от които с две пещи разположени една до друга; с намерените готови изделия (апликации, накрайници, кръстове, печатчета, обеци, пръстени и др.), като общият им брой достигна до 494, а този на леярските съдове – 509.

За достигането на тези резултати се работи два месеца – август и септември с 16 души от програмата за временна трудова заетост. Продължи се практиката на последователното залагане на изкопи с площ до 30-40 кв. м, които бяха по-големи от обикновен сондаж и имаха размери 5 или 8 м. Много от тях значително увеличиха големината си вследствие на многократните разширения при проучването им. За опорна точка при ситуирането служеше минаващия в непосредствена близост магистрален далекопровод и по специално единият от стълбовете му с точно фиксирана кота под №185. На отделните нива при проучването се откриха фрагменти керамика, бронзови стопилки и множество следи от активен производствен процес. При достигането на максималната дълбочина, където свършва старобългарският пласт не бяха открити стационарни съоръжения, което ни подсказваше, че трябва да преустановим работата си тук. На дълбочина 0,50 м от съвременния терен беше разкрито кръгло съоръжение от ломени камъни без спойка с ширина на зида от 0,60 м и дълбочина на основите от 0,80 – 0,90 м, което впоследствие се оказа тракийски гроб от V в. пр. Хр. Основание за неговото определяне ни дават, както начинът на градеж, формата и размерите на съоръжението, така и откритите фрагменти керамика и няколкото костици от човешка челюст.

Основно усилията ни се насочиха към изкоп № 19, част от него проучен през изминалия сезон. Шанс да продължим работата си тук ни даде обстоятелството, че той остана незасипан поради независещи от нас технически причини. При това първоначално изчерпихме нападалата пръст и направихме разширения в северна, западна и източна посока от по 2,00-2,50 м. При достигането на ниво от 0,80 м се намериха множество фрагменти от леярски съдове, стопилки и парчета от обмазка. В северния край се очерта редица от камъни с посока изток – запад. Пред тях се хванаха границите на основата на пещ с овална форма, която се състоеше от силно горяла до червено пръст, дребни камъни и много въглени. Вкопаването продължи и достигна до 1,90-2,00 м. На това ниво пластът от въглени продължаваше на изток и север. След направено разширение на север около разкритото съоръжение се попадна на по-долно ниво. Тук се намериха бронзови стопилки и силно горели апликации. Открити бяха няколко железни инструмента и едно костено шило. Така се очертаха границите на втората работилница при изкоп № 19, като горивното съоръжение беше разположено в северния ѝ край.

Едновременно с проучването на втората работилница при изкоп № 19 продължи навлизането в дълбочина при първата – № 1, където миналата година беше разкрита неразрушената пещ. Целта ни беше да проверим дали има по-ранно ниво, на каква дълбочина отстои от съвременния терен и най-вече от нивото на проученото вече съоръжение. В процеса на работа се очерта полукръг от дребни камъни, между които имаше фрагменти от старобългарска керамика с по-тъмен лом. Очерта се и малка яма от 0,50 м в диаметър, която беше запълнена с въглени и натрошена керамика. Това се оказа първото ниво на работното помещение, върху което впоследствие има още две нива с горивни съоръжения. Между тях се наблюдава 0,20 м пласт от трамбована глина и 0,20-0,30 м пласт от въглени и отухлена пръст. След като приключи проучването на двете работилници – 1 и 2 при изкоп № 19 се направи разширение в северна посока, където се попадна на петно от горяла пръст и въглени. Намерени бяха и две силно горели апликации. Очевидно това беше третото работно помещение – 3 в изкоп № 19. Тук на дълбочина от 0,70 м се разкриха куполите на две, разположени една до друга пещи с предпещно пространство пред тях. На това ниво се намериха дръжка от ведро, кост от елен, няколко бронзови апликации и кости от птици и едри животни (Обр. 2).

Предприехме разширение в западна и северна посока, като при достигането на горното ниво на пещите от 0,30-0,40 м в северозападния ъгъл се очертаха петна от горяла пръст, въглени и леярски съдове. Намерено беше изключително голямо количество бронзови предмети – предимно апликации и оловни модели. Откри се и един цял леярски съд. Всичко показва, че сме попаднали на предпещното пространство на нови съоръжения, обозначени като № 4. Разкрито и обозначено беше само предпещното пространство поради факта, че самите съоръжения попадаха в брега на изкопа от север, където минава третокласния път. Тяхното допроучване трябваше да остане за следващия сезон.

Вторият значим резултат освен намирането на работилниците е богатата колекция от великолепни образци на металопластиката, с които общият брой на намерените на това място предмети достигна числото 494, като само през 2006 г. те са 265 броя. В най-общи линии постъпилите

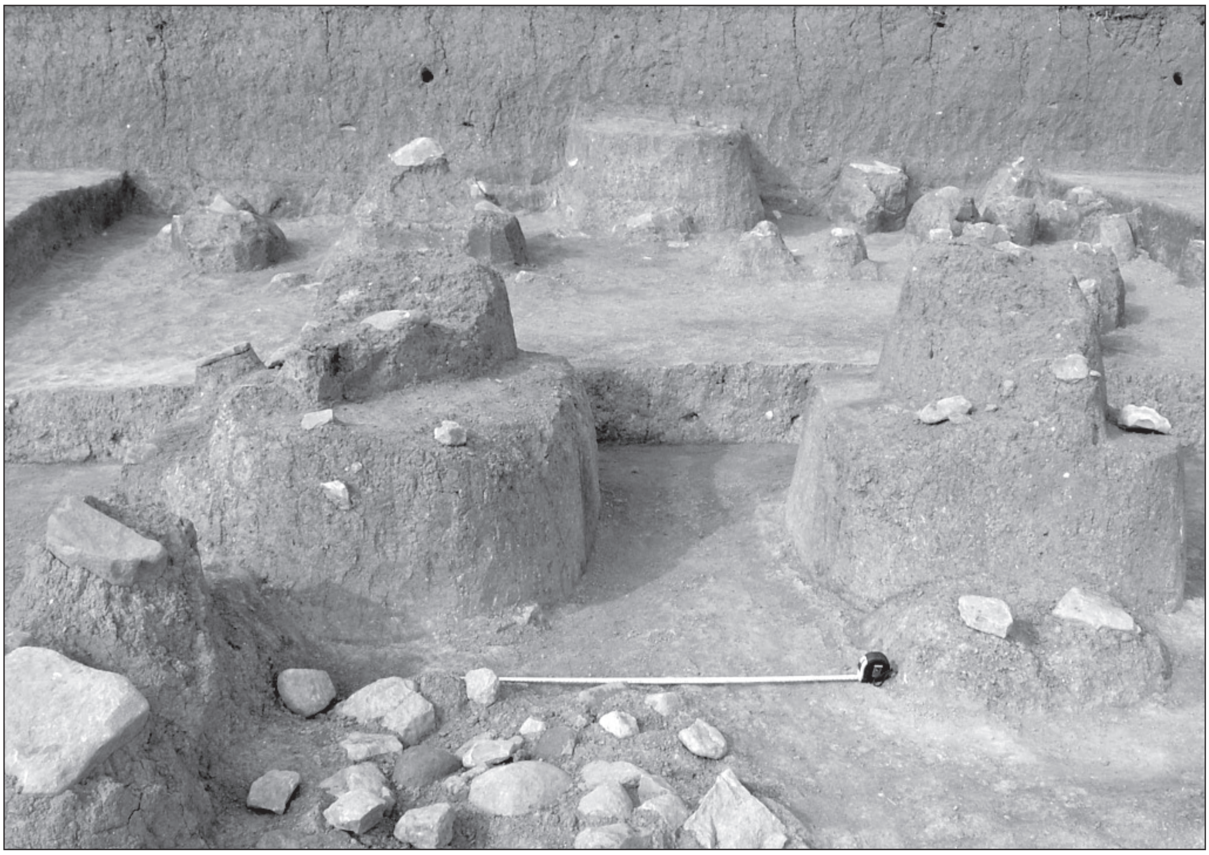

Обр. 2. Новосел. Работилница 3. Пещи. Поглед от юг

предмети могат да се обособят в две групи. Първата включва готовите изделия, изработени от бронз сред които най-голям дял се пада на апликациите. След тях се нареждат останалите предмети, като коланни краища, печатчета-амулети с животински изображения, обеци, пръстени, закопчалки за книги, нагръдни кръстове. Показателен е фактът, че повечето от апликациите например не са били употребявани, което се доказва от правите им шипчета, но има и такива, които са използвани по предназначение.

Втората група предмети са изработени от олово и по-рядко от бронз и представляват модели за направата на споменатите такива. Тук отнасяме и десетките слитъци от бронз, сред които има и няколко сребърни, както и оловните изрезки – всички те свидетелстват за интензивния производствен процес, осъществяван тук в продължение на няколко десетилетия. Това се потвърждава от немалкото количество екзагии и разнообразието от изработени от желязо и кост инструменти. Безспорно най-голям интерес представляват откритите цели леярски съдове – тигели, които дават представа за част от етапите на производствения процес. За неговата хронологическа определеност свидетелства изобилието от характерната за IX-X в. керамика с линейна врязана украса в нейните най-разнообразни варианти. Тази датировка се прецизира и от монетите – единадесет фолиса на Роман I Лакапин (934-941 г.), един фолис и една милиарензия на Роман II и Константин VII (945-959 г.). Всичко до тук определя максимално точно времето на функционирането на производствения център в Новосел, а именно в 30 – 50-те години на X в.

№ 167. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНОТО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЯДЖИК КРАЙ БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, В КОМПЛЕКСА МАРИЦА – ИЗТОК

Борис Борисов

След едногодишно прекъсване спасителните археологически разкопки на античното и средновековно селище в м. Каяджик край с. Гледачево бяха възобновени.

Селището се намира непосредствено на запад от бившето с. Гледачево. Разположено е върху наклонен на изток терен на десния бряг на Селската река и заема площ от около 100 дка. Днес селището попада в обработваема земя, която е била подложена дълго време на машинна обработка. То е застрашено от унищожаване от насипище Гледачево на рудник *Трояново – север*, поделение на Мини Марица – Изток ЕАД – Раднево. Същото насипище е засипало най-северната част на античното и средновековно селище.

Спасителните археологически проучвания започнаха на 7.08. и продължиха до 7.09.2006 г. Те се проведоха под ръководството на доц. д-р Борис Борисов (ВТУ Св. св. Кирил и Методий). В тях взеха участие още магистрите по археология В. Димитрова, А. Петрова и Г. Денчев и студентите М. Златкова и П. Тончев от ВТУ "Св. св. Кирил и Методий". Финансирането бе осигурено от Мини "Марица – Изток" ЕАД – Раднево.

Целта на проучванията през отчетния сезон беше да се допроучи откритата през 2004 г. римска сграда и да се локализират границите на средновековното селище. За осъществяването и се наложи разширяването на централния сондажен изкоп с нови две линии квадрати на запад, с което общата площ на изкопа достигна 375 кв. м.

С нови две линии квадрати бе разширен и южния сондажен изкоп, където през 2004 г. бяха открити 4 сметни ями с голямо количество бракувана керамична продукция.

За голямо съжаление по време на спасителните проучвания обектът беше наводнен от пороен дъжд, при което целите изкопи, в които беше достигната дълбочина 0,75 м, бяха напълнени с вода. Това предизвика принудително пресичане на пътеките, с цел обезводняване на сондажите и забави проучванията с 9 дни, което не позволи да бъде проучена цялата римска сграда в централния сондажен изкоп.

Сградата заема почти целия изкоп и на запад излиза извън рамките на проучваната площ. Стените ѝ са градени от дребни, средни и големи бели (местни) ломени камъни, споени с бял хоросан. Широчината на зидовете в отделните части на сградата е различна и варира от 0,55 до 0,80 м. За голямо съжаление тя е запазена само в субструкция, а на много места дори и в негатив. В досега проучената част сградата има широчина 16,70 м, а дължината и не може да се установи, тъй като на запад тя излиза извън сондажния изкоп (Обр. 1).

Входът на сградата е разположен на северната фасада, където е оформен трибелон, първият от проходите на който е с широчина 2,10 м, а останалите два – съответно 1,70 и 1,60 м. Прави впечатление обаче, че зидовете, които разделят отделните входове на трибелона са леко изнесени на север, пред северния фасаден зид на сградата.

От трибелона се е влизало в предверие (вестибюл) с широчина 4,35 м, а дължината му не е установена, поради посочените вече причини. На изток от предверието се е влизало в помещение с правоъгълна форма с вътрешни размери 5,45 х 3,72 м. В югоизточния ъгъл на помещението е разположен вход с широчина 1,55 м, през който се е влизало в друго помещение с почти квадратна форма с дължина 10,85 м и широчина 10,80 м. В центъра на помещението са разположени два пилона, зидани от дребни, средни и големи бели ломени камъни, споени с бял хоросан. Те

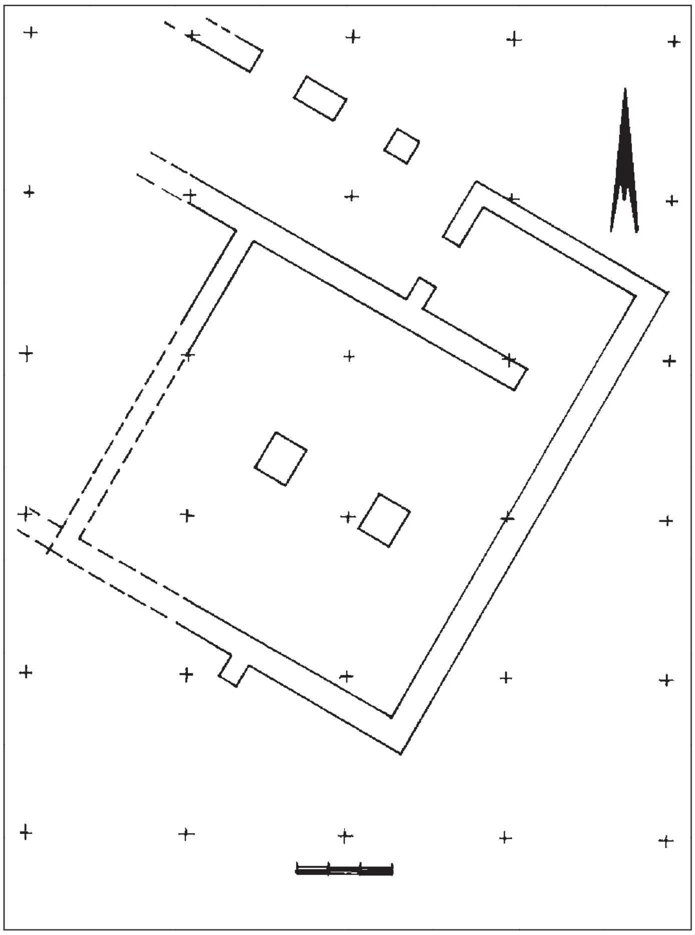

Обр. 1. Римска сграда – план

имат размери 1,30 х 1,10 м и очевидно са носели покрива, а много вероятно и втори етаж на сградата. Непосредствено до северозападния ъгъл на западния пилон (или стълб) е открита основа от разрушено огнище, което в сегашния си вид има дължина 0,40 м и широчина 0,20 м (Обр. 2).

По всяка вероятност в сградата се е влизало и от юг, където на 5,60 м от югоизточния ъгъл е иззидан пиластър, който се издава на юг на 0,50 м. Вероятно пиластърът е фланкирал вход, чието място не бе установено.

Сградата е имала и трето помещение, от което засега е проучен само североизточният му ъгъл.

На сегашния етап от разкопките сградата не е цялостно проучена, което затруднява изключително много установяването на нейното предназначение. Въпреки това е логично да се допусне, че на запад тя се е развивала симетрично.

Намерената фрагментирана керамика и оскъдните материали, дават основание сградата да се отнесе най-общо към римската епоха (II-IV в.).

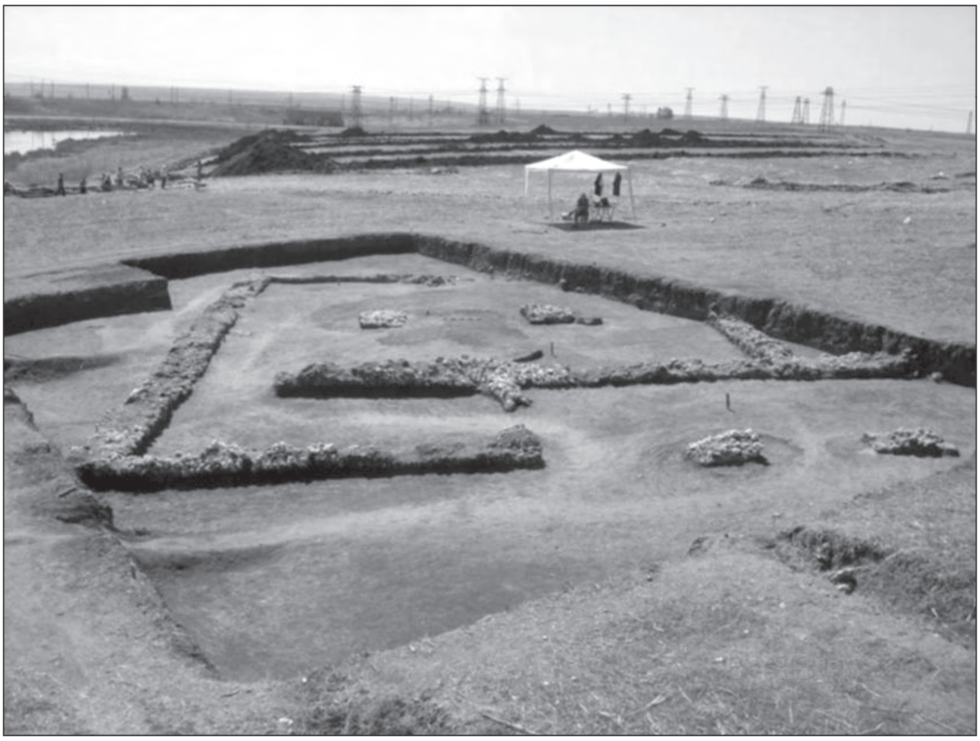

Обр. 2. Римска сграда – изглед от югоизток

В южния сондажен изкоп бяха открити нови 4 сметни ями, някои от които се отличават с изключително големите си размери, достигащи в диаметър 2,85 м и дълбочина 2,15 м. Прави впечатление, че всички ями са били използвани дълго време, за което свидетелстват установените запечатки от бледожълта стерилна пръст. В ямите бяха намерени голямо количество фрагменти от глинени съдове. От голям интерес е и обстоятелството, че в яма № 7 наред с фрагментираната керамика бяха намерени и голямо количество железни крици и шлак, които свидетелстват категорично за развито местно железообработване.

През отчетния сезон бяха направени редица опити да се открият жилищни и стопански помещения от средновековното селище, които за съжаление се оказаха напразни. Това обстоятелство, заедно с анализа на проучените сметни ями и намерената в тях продукция ни даде основание да предположим, че средновековното селище се е намирало в непосредствена близост до тях – най-вероятно на изток от изкуствено завирения участък. Това наше предположение по-късно бе потвърдено при разкопките на късножелезния ямен комплекс, ръководени от ст.н.с. д-р М. Тонкова, където са открити основи от средновековни жилищни помещения и гробове от некропола на селището.

По време на спасителните проучвания беше обработен и масовият керамичен материал с отдавна създадената ТФМ. Данните от обработката на керамиката отнасят средновековното селище към втората половина на XII в. Към която дата насочва и намереният по време на обхождане меден тетартерон на Мануил I Комнин (1143-1180 г.).

По същото време на територията на днешна Югоизточна България възникват редица нови селища или отделни квартали. Със същата хронология са цялостно проученият *квартал* на средновековното селище край Караново, селището край Асеновец, Новозагорско (Борисов 2002, 80-84, обр. 62, табл. 4), селището край с. Гипсово, Радневско (Борисов 1995, 229-230), както и селището край с. Крум, Димитровградско (Борисов, Шейлева, под печат).

Литература:

Борисов 1995: Б. Борисов. Сондажни проучвания на ранновизантийско и средновековно селище в землището на село Гипсово, в комплекса “Марица-Изток”. – В: “Марица-Изток”. Археологически проучвания, 3. Раднево, 1995, 227-243.

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII в. от територията на днешна Югоизточна България. – В: “Марица – изток”. Археологически проучвания, 6. Раднево, 2002.

Борисов, Шейлева (под печат): Б. Борисов, Г. Шейлева. Средновековно селище край с. Крум, Димитровградско. – Приноси към българската археология, 4.

№ 168. ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова,
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Откриването на монументалната църковна постройка във Велики Преслав (Ваклинова, Щерева, Горянова, Манолова-Войкова, Димитров 2003, 30-40), издигната източно от комплекса на главните дворцови сгради, постави нови проблеми за изясняване по отношение на плановата структура, хронологията и периодизацията на строежите и използването на терените през различните епохи. Така през последните няколко сезона се набелязаха останки от нови сгради и множество съоръжения, чиято обща датировка се включва в периода IX-XIV век (Обр. 1).

Задачите на проучването през 2006 г. бяха свързани с изясняването на:

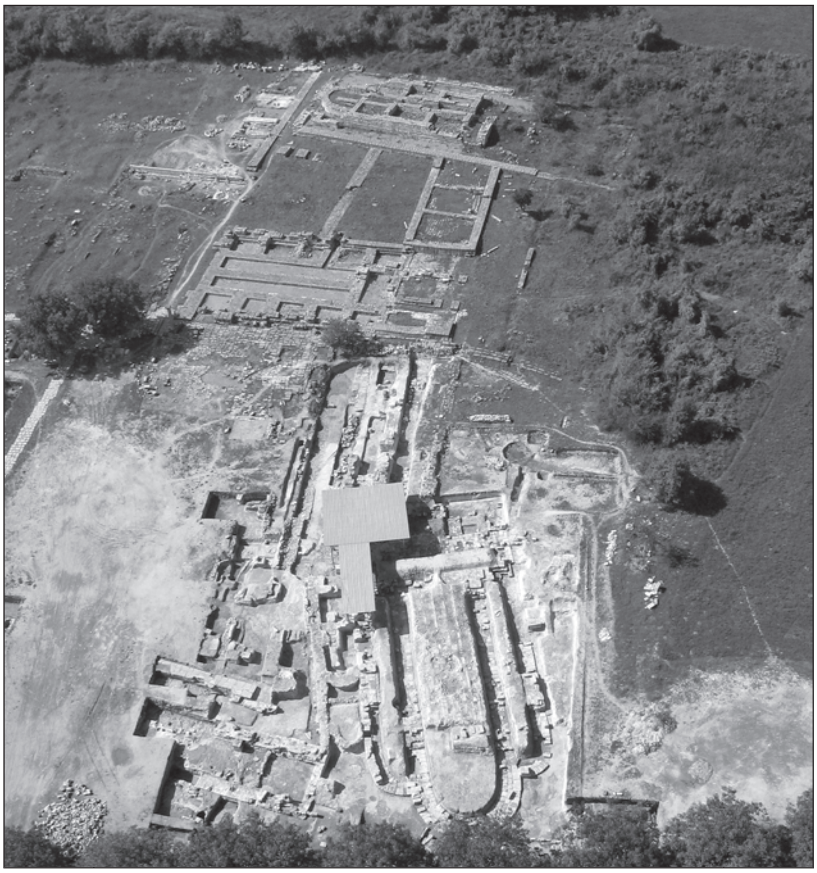

Обр. 1. Велики Преслав, Дворцов център, поглед от североизток. Аерофотоснимка

– общото застрояване и оформление на ядрото на центъра през столичния период като планова схема;

– изясняване на етапите на застрояване и излизане от ползване на отделните части на комплекса: дворци, главна църква, централен площад и строежите, допълващи оформлението на комплекса;

– установяване на относителната хронология в ползването на пространството на дворцовия център и съдбата на съоръженията през отделните епохи;

– цялостно проучване на постройката, която осъществява връзката между Тронната палата и южната част на Владетелската църква и служи за затваряне на централния площад от север (**сграда I** **);**

– продължаване разкриването и изясняването на състоянието на терена източно и югоизточно от Владетелската църква и проучването на останките от монументалната сграда, затваряща ансамбъла на центъра от изток (**сграда III);**

– продължаване разкриването на големия некропол около църквата;

– проучване на жилищните и производствени съоръжения, възникнали на терена източно и южно от базиликата през XI-XIII в.

Сграда I е едно от изключително важните съоръжения, в което се вижда повторение на концепция, вече позната ни от други части на центъра, а именно сгради, играещи и ролята на външни оградни стени, които в горната си част са анфилади-галерии за преминаване от една към друга постройка в комплекса (Ваклинова 1994, 45-58).

Сградата е правоъгълна, ориентирана с дългата си ос в посока изток-запад. Широка е 10,40 м, а дължината, между прохода пред североизточната част на Тронната палата и екзонартекса на базиликата, е 30 м. Фасадата към площада, източно от Тронната палата, обхваща с предполагаемата аркада и югозападния ъгъл на базиликата.

Вътрешното пространство на сградата е разпределено надлъжно на три части посредством успоредни зидове, дебели в основите 2,10 м. Тази конструкция, която по отношение на суперструкцията е в различна степен на съхраненост, е запазена само при допира до западната фасада на църквата. Разпределителните стени се долепват до югозападната част на екзонартекса. В гнездо от извадената блокова зидария към северозападния ъгъл се разкри къса стена, крило, оформящо вероятно засводен проход.

Изкуствени насипи са изравнявали терена, наклонен от запад към изток, подобно на платформите за издигане и на другите сгради в дворцовия център. Дебелината им варира от 0,70 до 1,80 м под нивото на най-късната разкрита настилка от каменни плочи. Именно при свалянето на тези насипи беше открита интересна находка – каменни хавани, в които се е стривала керамика за размесване с хоросана, която допълва представите за практиките на майсторите строители.

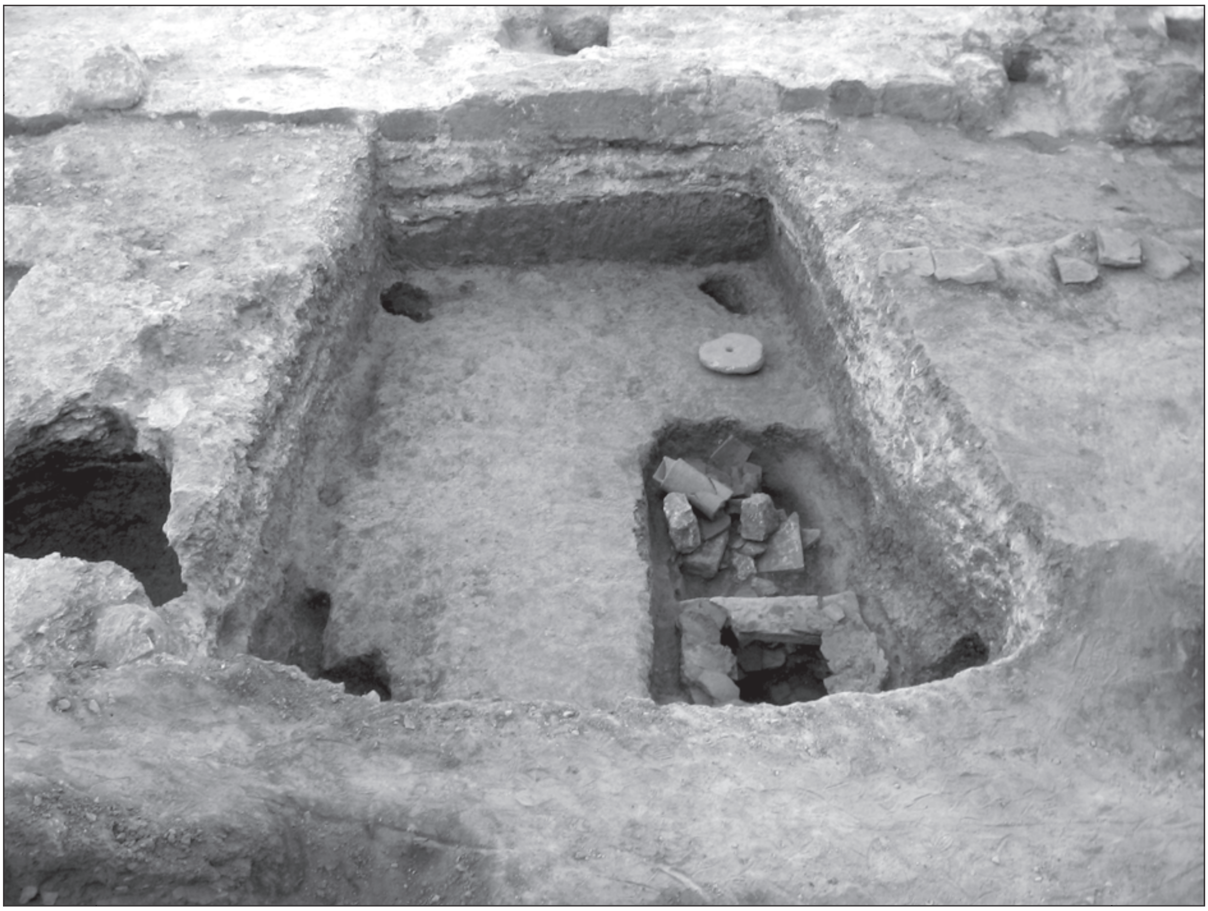

Обр. 2. Вкопано жилище / работилница вън от източната стена на Сграда III

Оцветеният и хидрофобен по качества хоросан е използван не само в замазването на фугите при строежите и запълването на фоновете на релефните орнаменти в каменната декорация, но и в големи количества като подложка на настилката в opus sectile на подовете. Вероятно на това място се е получавал тухленият прах за подложката на мраморните подове на базиликата. Отбелязана беше и употребата на пилоти в конструкцията на външната южна стена на сграда I, която е пристроена допълнително. Цялата сграда в основите си включва водопроводи, идващи от разпределителната шахта, северно от дворците. Нейната конструкция, начинът на грижливо изграждане и изолация, показват единна концепция и едновременност на съоръжаването. В насипа, образуван в гнездата, останали след демонтажа на блоковата зидария, се откриват, макар и рядко, монети (два анонимни фолиса: единият от 976 – 1030/35 г., другият от кл. I – 1075 – 1080).

След разрушаването на сградата там е оформен двор. Северно от него преминавала улица, която е между входа на Тронната палата и базиликата. Това пространство е покрито с каменна настилка от плочи. Под тях се откриват гробове от късносредновековния некропол. Наоколо са регистрирани отпадъчни ями и останки от стени от сполии, свързани с характера на живота на това място през XII – XIII в.

На 77 м източно от Тронната палата и на 4,60 м южно от източната част на базиликата още през 2005 г. беше проучена северната част на масивна дълга сграда, продължаваща на юг и обърната със западната си фасада към площада на запад. Тя получи условното название **сграда III**. Ако се съди по запазените, в различна степен, пиластри във вътрешността ѝ, в долната си част сградата е била засводена, а двойки лизени са оформяли източната ѝ фасада. Пред западната фасада на разстояние 2,70 м се оформя стилобат със стъпки на стълбове, които са оформяли изгледа на постройката пред фасадата и към площада. Пред фасадата преминава улица, широка

1,90 м, настлана с каменни плочи, която идва от юг и беше разкрита частично недалеч от т. нар. комплекс на Архиепископията. Както всички останали и тази сграда е била водоснабдена. Подът във вътрешността на долния етаж е изравнен с масивен пласт хоросан. Преустроена, сградата се използва за битови и производствени цели и по-късно до към края на X – първата трета на XI в. Открити са анонимни византийски фолиси от вариантите на кл. А2 – 976 – 1030/35. Оттам произхожда значително количество керамика, битови предмети и инструменти, останки от сандък с железни обкови, в който е останала овъглена ръж, открита с добре запазени образци на керамика от XII в. Предстои проследяването на сградата в южна посока. Там, в една от ямите, вкопана в първоначалното ниво на пода, заедно с монета на император Роман IV (1068-1071 г.), се откриха сравнително цялостно запазени съдове – гърнета, кандило и късове от дестилационни съдове (Алексиев 1992), (Обр. 2).

Вън от източната стена на тази сграда се откри вкопано в терена на 1,30 м съоръжение с трапецовиден план и площ от 10,40 кв. м., което има в ъглите дупки за носеща дървена конструкция на покрива. В североизточния ъгъл на подовото ниво, в яма дълбока 0,35-0,40 м, е изградена пещ от фрагментирани керемиди. Други производствени пещи са открити при проучванията в дворцовия център, което се явява доказателство, че в следстоличния период там съществува жилищен и производствен квартал. Битовата керамика в насипа е от края на X-XI в. Датировката е подкрепена и с анонимен византийски фолис клас В (1030-1042).

Проучванията между сградите на дворцовия площад, на площ от 300 кв. м, показаха промяна в характера на настилката – от блокове към плочи. При изваждането на такива плочи се констатира, че яма с материали от XIII в. е разбила три хоросанови бъркала, през които е преминал и водопровод, идващ от североизток. Той се различава съществено от известните водопроводи. Връзките между жълтите на цвят глинени тръби са замазани локално с червен хоросан.

През 2006 г. се проучиха нови 25 ями, като общият им брой в тази част достигна 47. Най-ранна е ямата, намираща се северозападно от базиликата с мраморни отцепки и заготовки за opus sectile, която може да се датира в X в. Останалите ями са с материали от края на X-XI в. и от XII-XIII в., като последните са най-голям брой. В друга яма, датирана с керамика в XII-XIII в., която се локализира навън от централната апсида на базиликата, се откриха голямо количество черупки от охлюви, очевидно свързани с технологията на производство във възникналите на този терен ателиета.

Общият брой на вече разкритите гробове, от големия некропол около базиликата, е над 300. Той се датира най-общо в границите на XI – началото на XV в. в различни свои части. Детски гроб е покрит с керемиди, в едната от които е забит гвоздей. Върху черепа има изрязана кръгла дупка, а върху него – камък. Прави впечатление, че няма открит гроб в насипите върху разрушенията на сграда I.

Находките са много и разнообразни – керамика, монети (301), печати (5), оръдия на труда, оръжие – части от ризница, меч и др., накити, битови и култови предмети, украси. Предмет с позлата и гнезда за монтиране на кръст може да бъде тълкуван и като накрайник на жезъл. Добре запазена е оловна ампула с изображения на Св. Димитър и рядка иконография на Богородица Знамение, украсен костен гребен и други костени предмети, рогче-амулет с необичайна украса и др. (Обр.3).

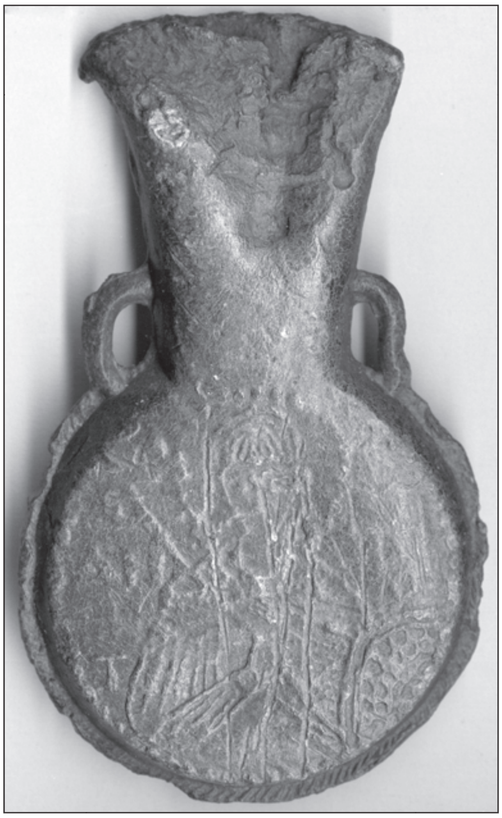

Обр. 3. Оловна ампула с изображение на Св. Димитър Солунски и Богородица Знамение

Най-масова е битовата керамика, към чието разнообразие се добавят и нови форми (сфероконуси, свързани със златарски практики, дестилационни съдове, съдове с украса от бяла и червена ангоба, амфори с печати на дръжките и др.). Значителният брой оловни ядра открити в насипа, навеждат на мисълта, че там някъде е имало канцелария. Два печата на видни византийски сановници от X в. показват активната размяна на кореспонденция около 971 г. с византийския императорски двор. Трети е запазил и името на един от участниците в превземането на българската столица по това време. Монетните находки показват, че най-голямо е количеството на тези от първата половина на XIII в – латински и български имитации на византийското монетосечене. След тях по численост се нареждат анонимни фолиси от края на X-XI в. Отделни екземпляри има от монети на Роман Лакапин, Никифор II, Роман IV, Константин X, Мануил I Комнин, Йоан Комнин Дука, Теодор Комнин, Теодор I Ласкарис, Константин Асен, Мичо Асен, Иван Шишман, сребърен дирхем от Златната орда – XIII в. и меден турски мангър от XIV-XV в.

Остеологическият материал, открит преди всичко в отпадъчните ями, е основно кости от диви и домашни бозайници – говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, елен, сърна, тур и дива свиня, използвани за храна, без кучето. Единични са костите от риби и птици.

Относителната хронология на строителството в центъра на столицата засега показва, че базиликата с притвора си и сграда III са издигнати вероятно едновременно. След това е пристроен екзонартекса, а след това е оформена и **сграда I** в познатия ни вид. С трети период се свързва издигането на източния параклис към югоизточната страна на базиликата и може би е прокарана новооткритата улица, водеща по всяка вероятност към него. Западният параклис е издигнат последен, вероятно след излизането от употреба на базиликата, частично върху нейната южна стена и за да я замести.

Литература:

Алексиев 1992: Й. Алексиев. Средновековни дестилационни съдове. – В: Приноси към българската археология, 1. София, 1992, 199-203.

Ваклинова 1994: М. Ваклинова. Преславският дворец (Главните дворцови сгради през столичния период). – В: Историко-археологически изследвания. Сборник в чест на 70-годишнината от рождението на проф. д.и.н. Станчо Ваклинов. В. Търново, 1994, 45-58.

Ваклинова, Щерева, Горянова, Димитров, Манолова-Войкова 2003: М. Ваклинова, И. Щерева, С. Горянова, П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Владетелската църква на Велики Преслав (Предварително съобщение). – Археология, 4, 2003, 30-40.

№ 169. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Началото на археологическите проучвания на обект № 41 в северозападната част на Външния град на Плиска датира от 1982 г. Направените до момента разкопки, макар и с известни прекъсвания, показват съществуването през X-XI в. на архитектурен комплекс с жилищно-стопански характер (Витлянов 2000, 283-291). През изминалата година археологическите проучвания на обект № 41 във Външния град на Плиска се проведоха от 6 до 18 август под научното ръководство на доц. д-р Стоян Витлянов и д-р Константин Константинов. За поредна година в разкопките взеха участие студенти първи курс от специалностите История и Археология, редовно обучение, като част от провеждането на лятната учебна практика. Съгласно програма за културен обмен на университетски преподаватели, в археологическите проучвания на обект № 41 се включи и докторант Ева Ревеш от Сегедския университет (Унгария). Средствата за проучванията бяха осигурени от фонд *Студентско развитие* при Шуменски университет "Епископ Константин Преславски".

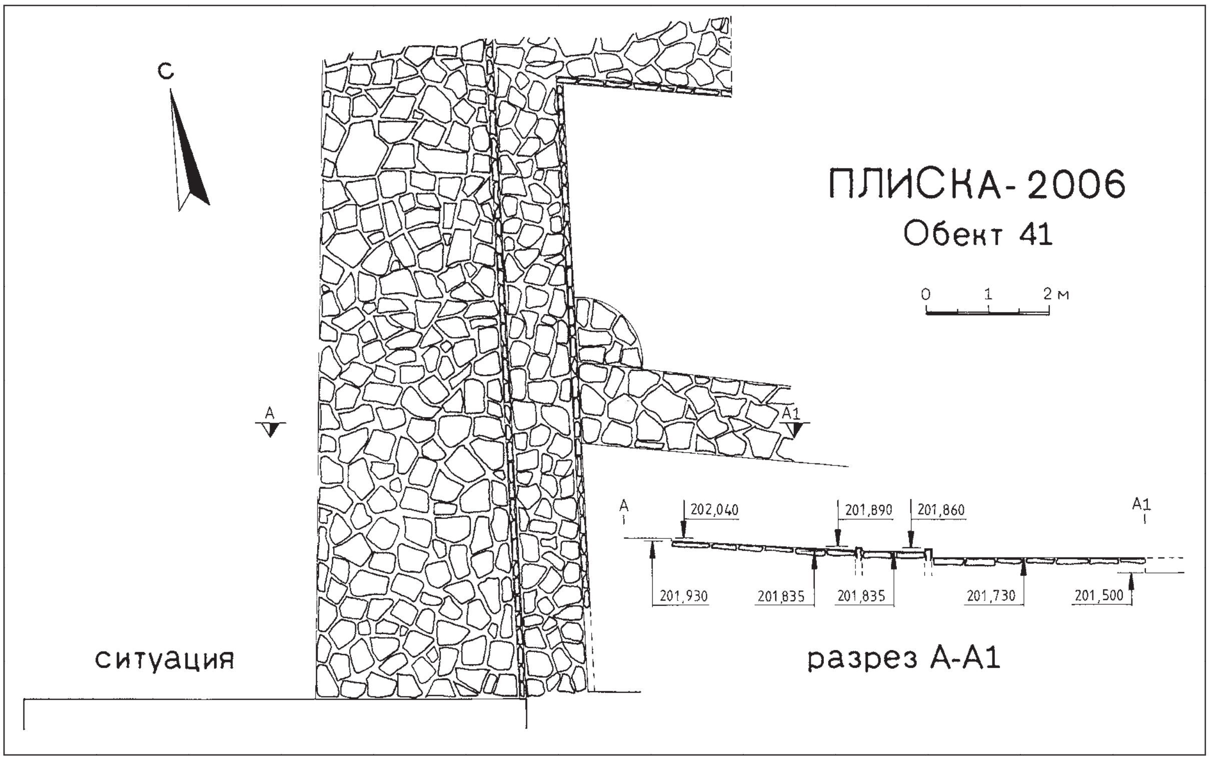

Обр. 1. Плочник, западно от сграда D

Според предварителния план работата беше съсредоточена в района между сграда В и проучената през 2005 г. сграда D в централната част на комплекса. Работи се в кв. 133, 134, 157, 158 от предварително изготвената план-квадратна мрежа на обекта. Пластът в проучваните квадрати се характеризира с рохкава светлокафява пръст, с примеси от неголеми количества керамика, животински кости, фрагменти от тухли и покривни керемиди.

В квадрати 157 и 158 на дълбочина 0,60 м се попадна на продължение на плочника пред източната фасада на сграда В, открит при предходните археологически разкопки на комплекса. След изчерпването на културния пласт в квадрати 133, 134, 157 и 158 стана ясно, че новооткритият плочник западно от сграда D е имал издължена правоъгълна форма и размери 9,90 x 4,50 м (Обр. 1).

Ориентиран е в посока север-юг, плътно покрай източния зид на сграда В. Внимание заслужават две разклонения на плочника в източна посока, които по всичко личи, са осигурявали връзката със сгради D и Е в тази част на комплекса. Тези разклонения не се различават по състав и структура от останалите сектори на плочника (Обр. 2).

Особено впечатление прави наличието на две успоредни редици от камъни, разположени *на ребро*, които в най-източния край оформят широка 1,19 м пътека по цялата дължина на плочника в посока юг-север. Ширината на този бордюр е 0,09 м, а средната му височина – 0,10 м. Откритата пътека, оформена с бордюр, започва от североизточния ъгъл на сграда С, което според нас е основание да се предполага, че там е бил входът на сградата. Разчистването на квадрати 132, 133 и 134 показа, че плочникът и самата пътека чупят в източна посока. В този сектор плочникът беше проучен на дължина 3 м. В профила ясно личи, че той продължава на изток, вероятно покрай северното лице на сграда D. Окончателното му разкопаване остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

Пластовете, върху и около плочника, се характеризират с рохкава светлокафява пръст с висока концентрация на фрагменти от тухли и покривни керемиди от двата познати типа (tegulae, imbrices). Намерени бяха голям брой фрагменти от битова керамика от съдове с врязана украса и от такива, покрити със светлозелена глазура. Това потвърждава датировката на комплекса

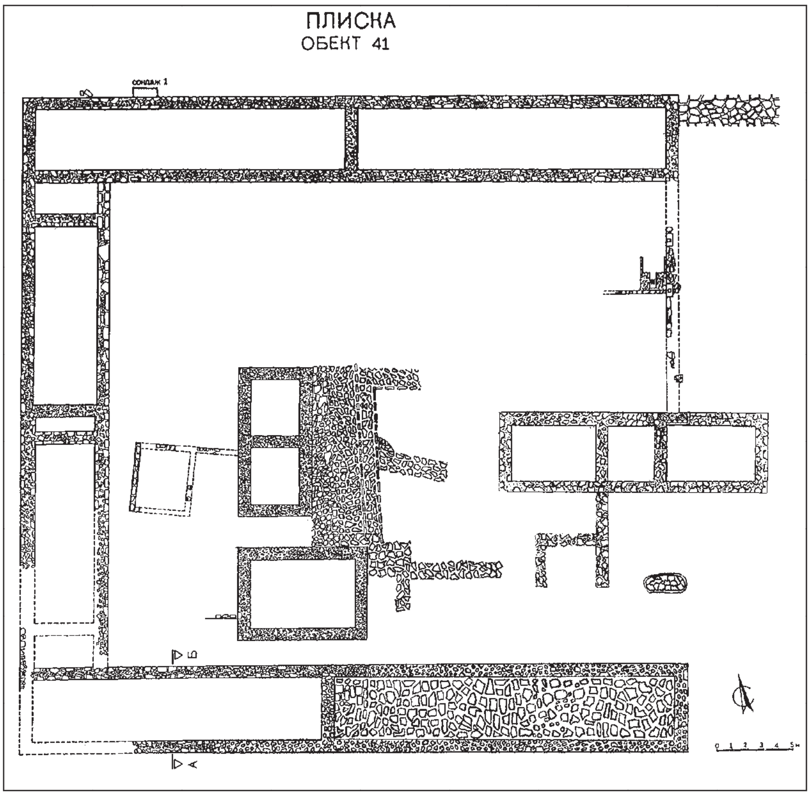

Обр. 2. Обект 41. Общ план

в рамките на X – началото на XI в. Преобладават екземплярите от тънкостенни съдове (предимно гърнета) от керемиденочервена глина. Украсата е от врязани прави или вълнообразни, успоредни, линии. По някои от фрагментите има следи от опушване, което може да се приеме като белег за битовото им предназначение.

В разкопаните квадрати се откриха и множество животински кости. На този етап остеологичен анализ не е направен, което не позволява да се определят точните животински видове. Все пак е видно, че се касае за екземпляри от едър рогат добитък, използвани най-вероятно за храна от населението, обитаващо комплекса.

Изминалият археологически сезон на обект № 41 не изобилстваше от находки. В квадрат 158 на дълбочина 0,40 м се откри глинен прешлен за вретено с форма на пресечен конус (пол. инв. №180), с диаметър 3,4 см и диаметър на отвора 0,9 см. В южния сектор на квадрат 157 на дълбочина 0,60 м се попадна на силно корозирал железен накрайник на стрела с плоско листовидно тяло и дръжка-шип (пол. инв. № 181), с обща дължина 9,7 см. В квадрат 133 на дълбочина 0,40 м се откриха железни гвоздеи с кръгли глави и четиристенно сечение на тялото, както и четиривърх железен шип (пол. инв. № 182), с дължина на шиповете 2,5-2,7 см.

Постигнатите през тазгодишната археологическа кампания резултати показаха, че в централната част на обект № 41 се е оформял площад. Той е бил покрит с плочник от едри варовикови, необработени, камъни. Плочникът е бил разположен пред фасадната страна на сгради B и C от комплекса, което потвърждава техният жилищен характер. Вероятно, такива битови функции са изпълнявали и сгради D и E, като основание за подобна хипотеза са разклоненията на плочника в източна посока.

Литература:

Витлянов 2000: С. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – Известия на Националния исторически музей, 11, 2000, 283-291.

№ 170. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев

Разкопките бяха проведени в очертанията на Вътрешния град, който е заселен повсеместно през втората половина на X и първата половина на XI в. Разкопките бяха съсредоточени в шест основни изкопа (№ VII-XII) и 16 сондажа.

Изкоп VII беше разположен по трасето на северната стена в участъка между 46-ия и 96-ия м, западно от открития през 2005 г. вход. Главната цел на проучванията тук е да се добият по-категорични данни за относителната хронология на дървената крепост.

В западната половина на изкопа върху трасето на стената открихме останки от три или четири вкопани жилища, както и няколко различни по големина ями.

В стария хумус се очертаха и двете успоредни траншеи от основите на дървената стена. Запълването в тях е от светла, жълто-кафява пръст от разложен кирпич. За отбелязване е липсата на следи от опожаряване. Високо в насипа се проследява по една редица от камъни, които лежат върху пръст с буци от белезникав хоросан. Това подсказва, че палисадите тук са били допълнително укрепвани.

В западната част на изкопа бяха установени два успоредни, но разминаващи се с около 4 м *линейни изкопа*. Двата изкопа са запълнени с тъмна пръст с голямо количество въглени, горели материали и битови останки от X-XI в. В долната част на северния се намериха и големи парчета от съдове VIII-IX в.

Проучванията в изкоп VII бяха съпроводени с откриване на значителен брой и разнообразни находки. Най-голям е броят на предметите от цветен метал (олово, мед или бронз). Коланните украси са представени от 3 токи, 4 накрайника, без и с украса, 8 сърцевидни и 1 правоъгълна апликации. Намерени бяха три печата (конусовиден, пирамидален и половинка от двоен), рамо за везна, малка оловна екзагия, плосък кръст, тока от закопчалка на книга, няколко оловни шайби с отвор в средата, 1 оловен и 5 глинени прешлени за вретено, няколко костени шила, ашици и жетони за игра, около 30 фрагмента от стъклени гривни. Железните изделия включват: върхове за стрели, халки, ключ за катинар, панта, длета, инструмент за обработка на дърво и др. Анонимните византийски монети са пет, една е вероятно от X в. и една е римска. Разнообразието от материали показва, че в края на X и първите десетилетия на XI в. животът в тази част на Плиска е с характеристиките на византийската провинциална градска култура.

Изкоп VIII беше заложен на 34 м, западно от изкоп VII. До 0,80 м дълбочина изчерпахме културен пласт с материали от X-XI в. На дълб. 1,00-1,10 м се очертаха 3 вкопани жилища. Към този жилищен хоризонт принадлежи и яма № 1. В нейното запълване бяха открити важни находки, между които и милиарензия на Михаил VI Стратиотик (1056-1057 г.). Тя свидетелства, че животът в Плиска малко след средата на XI в. не е напълно замрял.

В материковия терен, встрани и под пода на жилищата-полуземлянки, се очертаха два аналогични на установените в изкоп VII *линейни изкопа*.

Южният изкоп е прокопан над съответната траншея от дървената стена, който съобразно керамиката се датира в първата половина на IX в. Северният остава встрани от съответната траншея. Керамиката от неговото запълване е с дата IX-X в.

Изкоп IX се намира в северозападния сектор на Вътрешния град, на 98 м, западно от изкоп VIII.

Разкопаването на площ от 270 кв. м позволи да се открие неизвестен досега *квартал* от полувкопани жилища. Източно от него остава християнски некропол с гробове, разположени в редици.

Жилищата са разположени западно от стената, като не я застъпват. Некрополът е разположен на около 4 м от източната ѝ страна. Разчистени са изцяло 4 полуземлянки. Гробните ями са вкопани на неголяма дълбочина. Няколко от гробовете са на деца. В някои от тях скелетите са със свити в колената крака, но не са хокери. Повечето са без инвентар. В пода на жилище №4 е разчистена яма, на чието дъно е погребано момиче на 10-11 години. Бяха намерени много украшения: две обеци – медна и златна халка; три гривни от стъкло; бронзова токичка; малка кръгла апликация от мед; огърлица (гердан) от мъниста от стъклена паста с кръгло жетонче по средата.

Северната стена на дървената крепост се състои от две успоредни траншеи. Западната стена е два пъти по-тясна от обичайната и ширина и възлиза на 2,20 м. Съставена е от две нееднакво широки траншеи. Стената продължава на север от ъгъла на крепостта (Обр. 1).

Изкоп Х се намира в югозападния ъгъл на Вътрешния град. Сред рушевини на постройка от първата половина на XI в. беше открита плоча с примитивно релефно изображение: антропоид с издължено лице.

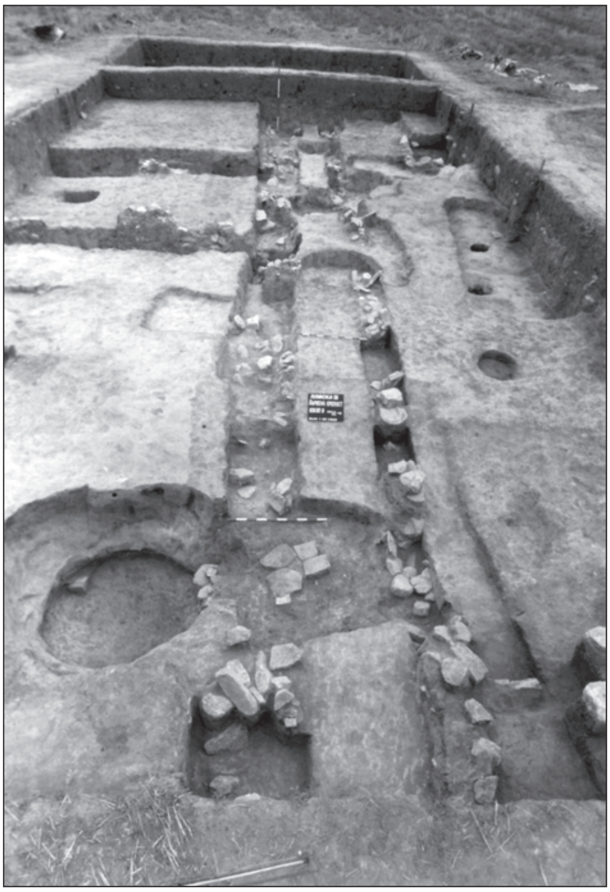

Обр. 1. Изкоп IX. Изглед от север

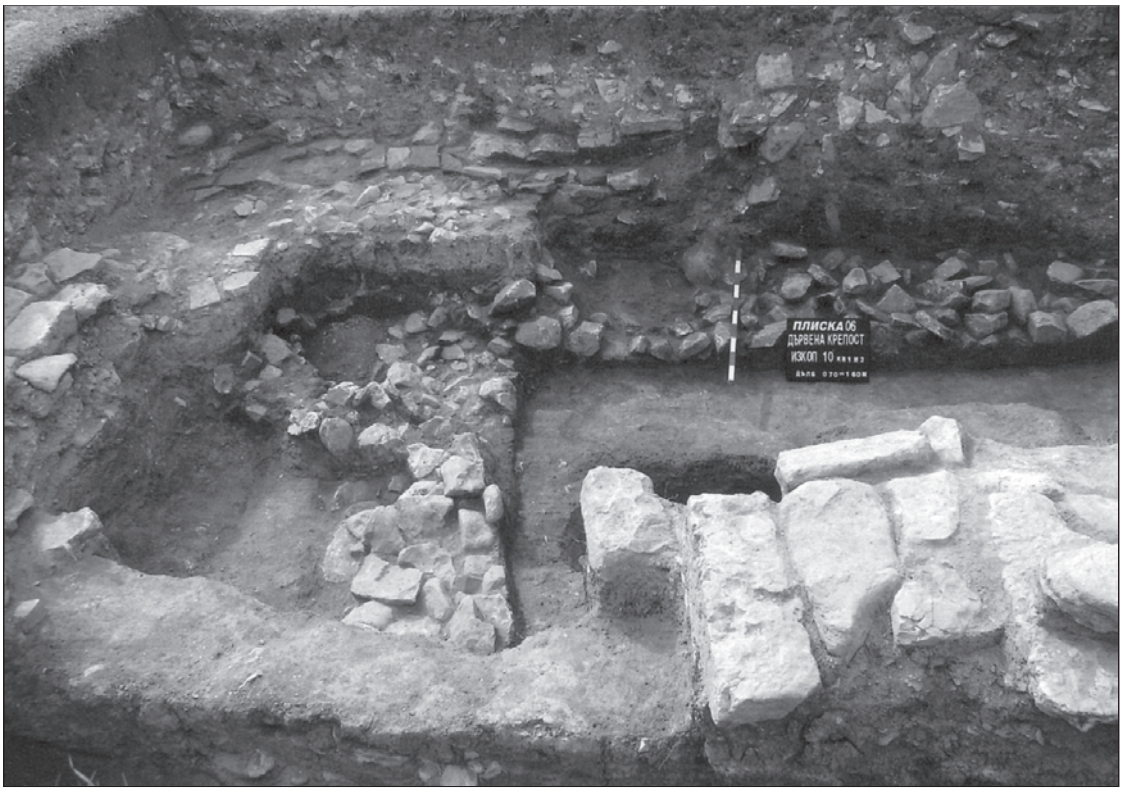

Обр. 2. Изкоп Х. Изглед от югозападния ъгъл на дървената крепост

В източната половина на изкопа попаднахме на настилка от големи варовикови плочи. Над нея е изградена солидна сграда.

Югозападният ъгъл на дървената крепост беше разкрит частично, тъй като по-голямата му част остава под каменната настилка (Обр. 2).

Отсъствието на монети от първата половина на X в. позволява да насочим датировката на каменната настилка и солидната сграда над нея най-рано към средата на века.

Изкоп XI беше разположен по трасето на западната стена на дървената крепост. Усилията ни бяха насочени към изследване на културния пласт и разположените под него жилищни, производствени и други структури.

Жилище № 1 има две подови нива. Северната му част е вкопана на 1,30 (0,80) м, докато южната е дълбоко вкопана постройка. В северозападната ѝ част се разчисти двукамерна керамична пещ (Обр. 3).

Сред находките от *жилище* № 1 трябва да се отбележи намерената златна монета от съвместното управление на Константин VII и Роман II. Материалите в горните два или три културни слоя са от битова керамика X-XI в. и други артефакти. Откриха се още медно кръстче, две сърцевидни коланни апликации, част от тока и ремъчен накрайник, предмет с форма на плоска *котва*, с отвор за окачване и нит на едната страна, железни върхове за стрели, нож, ашици за игра, заготовка за изработка на костен предмет и др. Намерени бяха и 9 анонимни византийски монети, както и 2 римски монети с дребен номинал. Други две медни византийски монети са от управлението на Лъв VI и на Константин и Зоя. Монетите и останалите материали свидетелстват за активното обитаване на сектора през първата половина на X в. В югоизточната четвъртина на квадрати 6 и 7 попаднахме на гробове № 1 и 2. Погребаните са по християнски обред. Между тях на същото ниво попаднахме на конски череп (ограден с дребни камъни) и копито. На 0,60 м, северно от него, се разчисти скелет, вероятно на куче. Ако трите гробни структури са следствие от единен ритуал, можем да допуснем, че става въпрос за печенежки погребално-поменален комплекс.

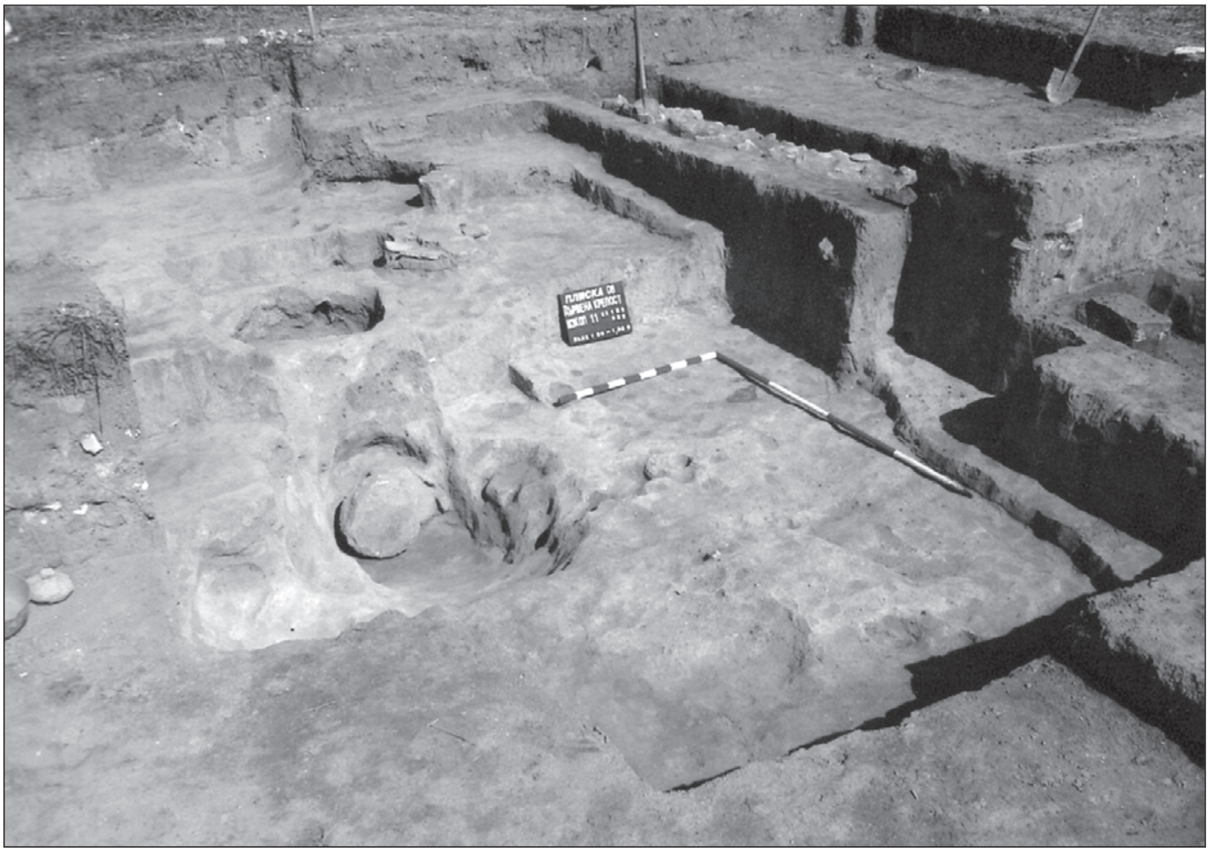

Обр. 3. Изкоп XI. Жилище №1 с двукамерна грънчарска пещ. Изглед от югозапад

Изкоп XII и сондажи северно и западно от него. Установеното в изкоп IX продължение на западната стена в северна посока наложи проследяване на неговото трасе посредством сондажи. В шест от тях пресякохме напречно трасето на въпросното продължение. В северния край на стената поставихме изкоп с площ от 20 кв. м.

Там се установи, че продължението на западната стена на север е с дължина от 115 м. Там тя завива под почти прав ъгъл на запад, за да затвори неизвестно досега укрепление, което остава северно и западно от досега познатата ни дървена крепост. Северозападният ъгъл на стената се откри на 105 м от североизточния. В някои от сондажите попаднахме на други траншеи от дървени огради с посока И-З. Установен беше и водопровод от глинени тръби с посока от запад към изток.

Сред по-важните находки трябва да споменем глинени и оловни прешлени за вретено, коланна апликация, част от меден пръстен, оловна шайба, няколко костени предмета, между които и голям кръгъл пул, изработен от череп, железен хлопатар, няколко фрагмента от стъклени гривни и др. Всички могат да се отнесат към втората половина на X и първата половина на XI в. За това свидетелстват и намерените монети: 2 анонимни (едната тънка, лята) и 1 златна (тетартерон, пол. № 133, 4,2 гр.) на Василий II и Константин VIII. Както и в останалите изкопи, и тук беше намерена антична монета (III в.).

С разкопките в северозападната част на Вътрешния град беше поставено началото в изследването на неизвестна досега отбранителна структура на ранна Плиска. Данните за нея позволяват да изтъкнем, че тя е била заложена като самостоятелно укрепление, което е засега най-ранно в чертите на вътрешния ров и вал. То има форма на издължен по оста С-Ю правоъгълник.

№ 171. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Станислав Иванов

Основната задача, която си поставихме, беше установяване на вход в източната линия на укреплението и изясняване на структурата на вала.

По първата задача бяха предприети серия от четири основни и няколко допълнителни сондажа, които поставихме по трасето на установения през 2001 и 2002 г. източен ров, в участъка между портата и северната петоъгълна кула на източната крепостна стена. Тук попада средата на източната линия на укреплението и е логично да се очаква входът да е разположен в тази отсечка.

В сондажи № 4 и 5 беше установен западният бруствер на рова. Запълването на последния е от светложълта пръст. В нея личат люспи от дребни мергелни камъни. На дълбочина 0,90 м в сондаж № 5 се достигна до прослойка с дебелина 0,10-0,12 м от буци хоросан и парчета от тухли. Тя има коритообразна форма, тъй като следва слягането на насипа в рова. С разширението на сондажа на запад бяха потърсени останки от вала. Върху стария хумус тук се констатира ивица от жълто-кафява пръст, която остава на 0,35-0,40 м от бруствера на рова. Тук бяха открити и фрагменти от амфоровиден съд от охрочервена пречистена глина. Дръжка от светлоглинен съд беше открита и на дълб. 0,20-0,40 м. На останки от вала обаче не попаднахме. На 2 м от рова, под равнището на стария хумус, се фиксираха две дълбоки до 0,60-0,65 м канавки с полегати в горната и отвесни в долната си част стени, запълнени с черно-жълта пръст. Техният характер засега остава неизяснен. Явяват се на мястото, където би трябвало да започва валът и това поставя въпроса дали не са ограничавали неговата челна страна (?).

Чрез сондаж № 5А потърсихме източния (външен) бруствер на рова. Тук той чупи в югоизточна посока. Чрез този сондаж проверихме и за наличието на траншея пред рова от изток, каквато констатирахме през 2005 г. при сондаж № 3 (източно от могила XXXII). Тук тя не беше установена. Западното разширение 5Б фиксира мястото на късния ров пред крепостната стена.

Със сондажи № 6 и 7 установихме двата бруствера на рова. В западния край на рова се попадна на вкопана в неговия насип траншея, запълнена с кафявочерна пръст от отделни камъни и парчета тухли. Тя е с полегати страници, дъното е равно и е на дълбочина около 1,30 м. В източната част на сондаж № 7А достигнахме до слой от жълтокафява пръст с дребни късове от тухли с дебелина до 0,03 м. Тя наподобява тази от сондаж № 5. Сондаж № 7Б беше заложен между последните два и целеше да провери за стесняване на рова, с оглед на изграждане на мостово съоръжение. На дълбочина 1,00 м обаче попаднахме на обичайния насип в рова.

В резултат на сондажите се установи, че ровът не прекъсва, а чупката при външния му бруствер се дължи вероятно на неговото обрушване. При това положение трябва да приемем за най-вероятна възможност източният вход на укреплението да се е намирал извън изследвания участък. За установяването на неговото място обаче следва да разполагаме с геофизична техника.

Във връзка с втората задача заложихме сондажен изкоп (№ 8) с размери 6 x 5 м. Той е разположен на мястото на търсения вал, между 44-ия и 50-ия метър, северно от източната порта и на 2,50 м от крепостната стена. Със северната си част изкопът обхвана и част от сондаж № 1 от 2000 г. Мястото беше избрано въз основа на данни от нашата работа тук през 2000 и 2005 г.

В непосредствена близост до крепостната стена тук установихме наличието на слой от тъмна пръст с глинести прослойки, която от една страна лежи върху стария хумус, а от друга е покрита с ивица хоросан от строежа на крепостния зид. В този насип именно е вкопана траншея С-Ю с дължина 3,75 м и гнезда за масивни стълбове, която се явява срещу установената през 2005 г. наземна комуникация между Крумовия дворец и вала на ВЗУ.

Изкопът през отчетната година потвърди и доразви нашите наблюдения. На дълбочина 0,30-0,40 м беше проследена ивица от варовиков трошляк и червен хоросан от строителното ниво на крепостната стена (Обр. 1).

Под нея има пласт от смесена на прослойки черна и жълта пръст с дебелина до 0,45 м. В средата на изкопа на дълбочина 0,50-0,60 м бяха фиксирани останки от две хоросанови бърка-

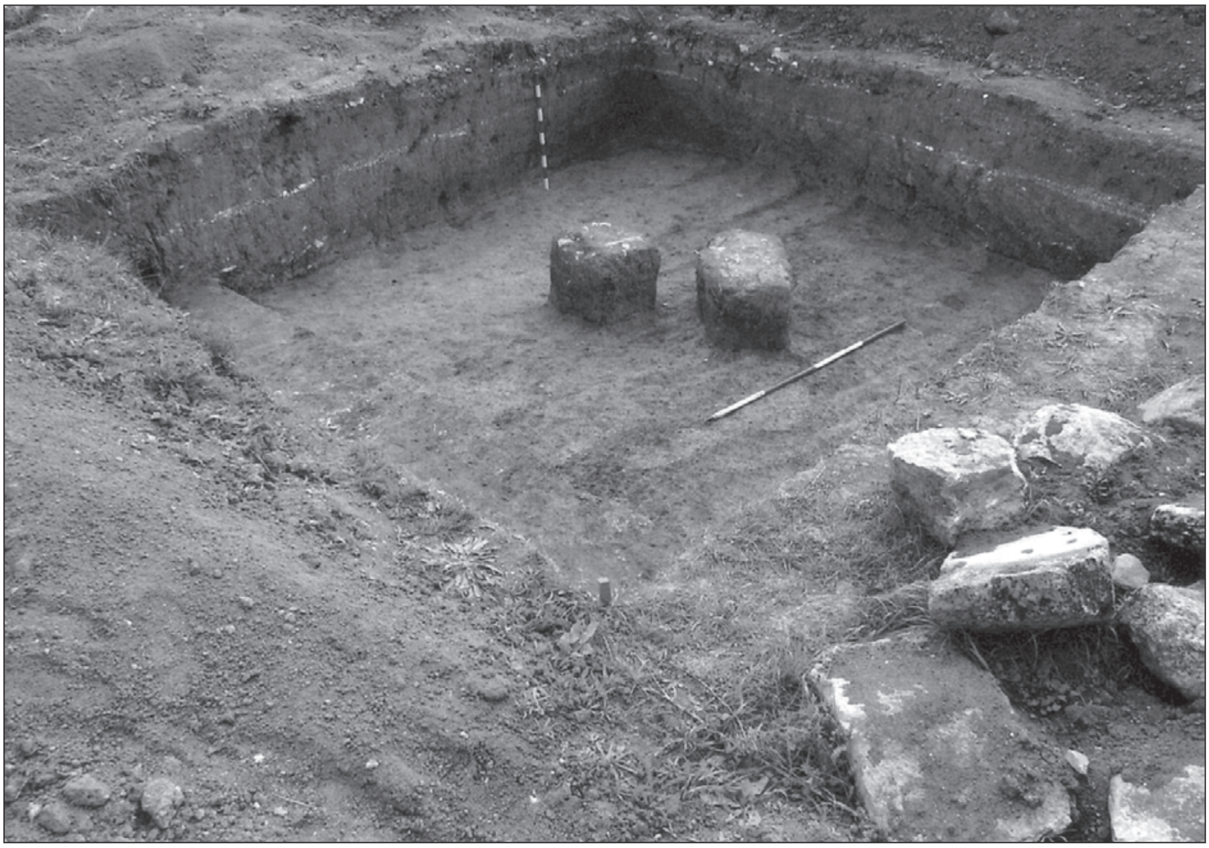

Обр. 1. Сондажен изкоп №8. Изглед на юг

ла. След повсеместно сваляне на пласт от 0,30 м на границата между хумуса и предльоса се очертаха тъмни ивици пръст с ширина около 0,20-0,25 м, които следват посока С-Ю и са по дължината на вала. След внимателното изчерпване на пръстта в тях стана ясно, че те са от легла за греди. За съжаление успяхме да ги регистрираме само в долната им част на дълбочина до 0,10 м. Не успяхме да разширим изкопа, за да установим и ширината на вкопаната в материка дървена конструкция. Няма съмнение обаче, че е положена под останките от вала.

На базата на тези непълни и неокончателни наблюдения може да заключим, че валът на вътрешното землено укрепление е имал в основата, а вероятно и в цялата си структура, дървена *арматура*, която е стабилизирала земната маса, и е позволявала издигането на палисада над нейния гребен. Изглежда, че валът на ранна Плиска е имал характер, близък до този на землено-дървените укрепления в централна и източна Европа. Добитите данни позволяват да се постави под съмнение, вече реално, наложената у нас теза за чисто земления характер на този тип защитни съоръжения.

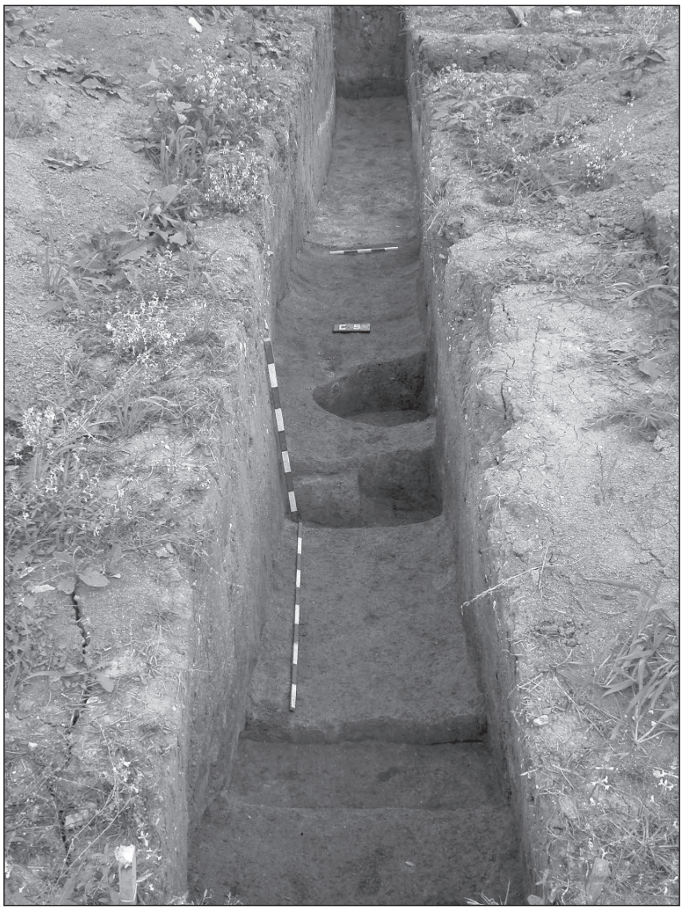

Обр. 2. Сондажен изкоп №5. Изглед на изток

В сондажите бяха открити и следните находки: два железни върха от стрели, железен нож, оловна шайба, керамичен жетон, моливдовул на византийски стратег и други.

№ 172. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПРЕД ЗАПАДНАТА ФАСАДА НА ГОЛЯМАТА БАЗИЛИКА В ПЛИСКА

Павел Георгиев, Гергана Илиева

През месец юни 2006 г., във връзка с възобновеното експониране на Голямата базилика, бяха проведени проверки на площта непосредствено пред нейния вход от запад. Прекият повод за проучванията стана извършеното през месец юли 2005 г. нарушаване на неголям по площ и дебелина културен пласт пред базиликата. Засегнати бяха ивици от хоросанов трошляк, които имаха вид на легла от основи, както и настилка от дялани каменни плочи.

При зачистването и престъргването на терена се откриха отделни силно ерозирали варовикови плочи от настилка, която е покривала неголям площад пред базиликата. Сред сбита пръст с дребен каменен или тухлен трошляк се откроиха няколко бъркала за хоросан. Очевидно, преди полагането на настилката, теренът е представлявал строителна площадка. Пороите от север и постоянното преминаване на селскостопанска и друга техника оттук са повредили настилката, а отчасти и пластовете под нея.

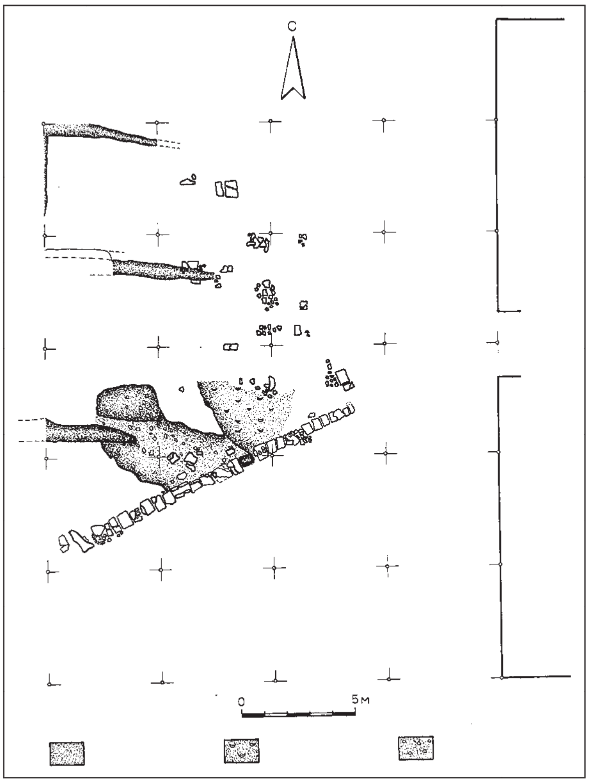

Обр. 1. План на изкопа пред Голямата базилика.

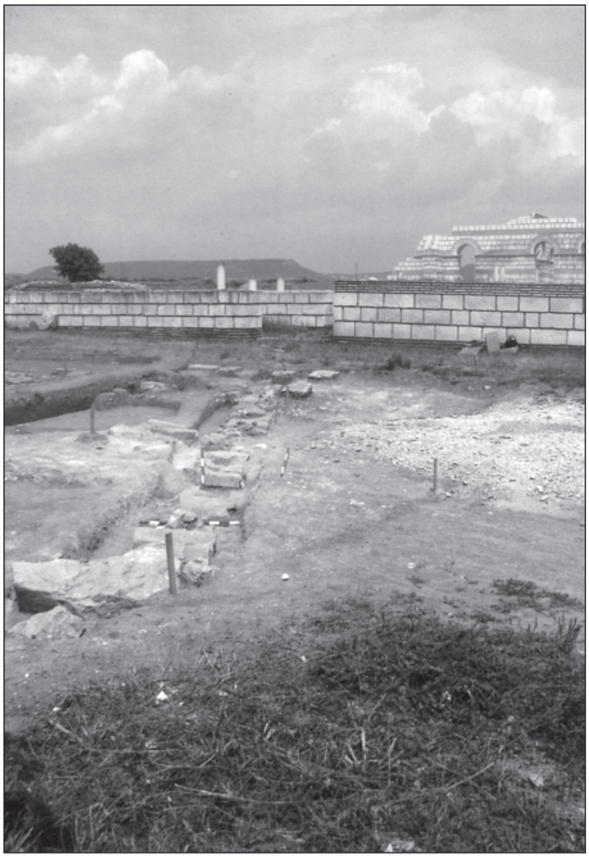

Обр. 2. Изглед от канала и отделни плочи от настилката пред Голямата базилика

Разкрит беше и каналът от каменни плочи, който е извеждал водите от покрива на атриума. Той е с правоъгълно сечение, без дъно (попивен) и стени от изправени на ребро плочи и е покрит с големи плочи 0,70 х 0,50 м. Каналът се насочва на югозапад и вероятно е оставал под настилката на площада и церемониалния път за Източната порта, но там те не са запазени. Не можа да се изясни и връзката на последния с настилката от дялани плочи пред базиликата. Изглежда неговите големи и неправилни по форма плочи са достигали пред настлания с правоъгълни плочи площад.

Под нивото и главно на запад от настилката се разчистиха три паралелни ивици от хоросанов трошляк с посока И-З (Обр. 1).

Те имат ширина 0,80 м и бяха проследени на дължина до 6,70 м. Дебелината им достига 0,55-0,70 м. На изток са унищожени от коларски път, а на запад продължават под неразкопан терен, където през 2005 г. е натрупана пръстта от булдозера. По всяка вероятност това са *легла*, запълнени с хоросанов трошляк. Подобни основи открихме през 2005 г. в алеята между Източната порта и Тронната палата. Там те очертават плана на най-късната постройка във Вътрешния град на Плиска. Възможно е във времето на постепенното разрушаване на Голямата базилика също да е бил заложен строеж, изпълнен с материал от нейните рушевини.

В края на работата направихме сондаж в централната апсида, непосредствено зад запазената част от синтрона. Попаднахме на яма, запълнена с жълтеникава пръст, дребни тухлени парчета, зрънца от хоросан и въглени. Намериха се и няколко буци от желязна шлака. В дълбочина количеството хоросан се увеличава. Дъното се достигна на дълбочина 2,20 м от съвременните градежи. Очевидно, това е изкоп от преди строежа на базиликата, но след изграждането или разрушаването на кръстовидната сграда.

В края на проучванията заравяме подълбоките изкопи и предаваме обекта за възстановяване на настилката от площада пред базиликата.

№ 173. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВЕТИ ТЕОДОР” В С. ДОБРИНА, ОБЩИНА ПРОВАДИЯ

Снежана Горянова

Село Добрина се намира на около 3,5 км източно от гр. Провадия и е разположено върху открит склон. В западния край на селото е запазена в целия си обем недействащата от 1906 г. църква “Св. Теодор” (Обр. 1).

Първото известие за нея е на К. Иречек от 1884 г., няколко години след възобновяването ѝ. През 1968 г. сградата е ремонтирана и обявена за паметник на културата с местно значение. Смята се, че църквата е строена през XVI или XVII в. Различни публикации, обикновено популярни в местната преса, я определят като *арбанашка* или католическа (дубровнишка).

Новото археологическо проучване е осъществено след укрепване на свода на църквата, който е сериозно пострадал при земетресение през 2003 г. и изграждане на нов ограден зид на двора. Стремежът е сградата да бъде социализирана, пригодена за експозиционна площ и включена в новите маршрути по регионалните програми за културен туризъм.

Църквата “Св. Теодор” е разположена в средата на малък двор с неправилна многоъгълна форма. Вкопана е дълбоко в земята, повече от север поради слабата денивелация на терена в южна посока. Подовото ниво е с 1,50 м по-ниско от съвременния терен южно от сградата. Постройката е еднокорабна, едноапсидна и обединява в общ обем олтарна апсида, предапсидно пространство, наос и галерия. Общата ѝ дължина вътре е 24,30 м, а ширината 6,38/6,68 м. Главният вход от юг е достъпен чрез разположено навън зидано стълбище. Прагът на западния вход е с 1,30 м по-високо от нивото на прага на южния. При него отвътре има три стъпала, по които се достига до нивото на галерията. Прозорците са общо седем – пет правоъгълни отвора (два на западната стена и три в източната част на южната), един малък квадратен отвор в апсидата и един тесен амбразурен отвор в западната част на южната стена. По южната част на свода са разположени девет вентилационни отвора с форма на обърната пресечена пирамида. Апсидата е широка, полукръгла, с

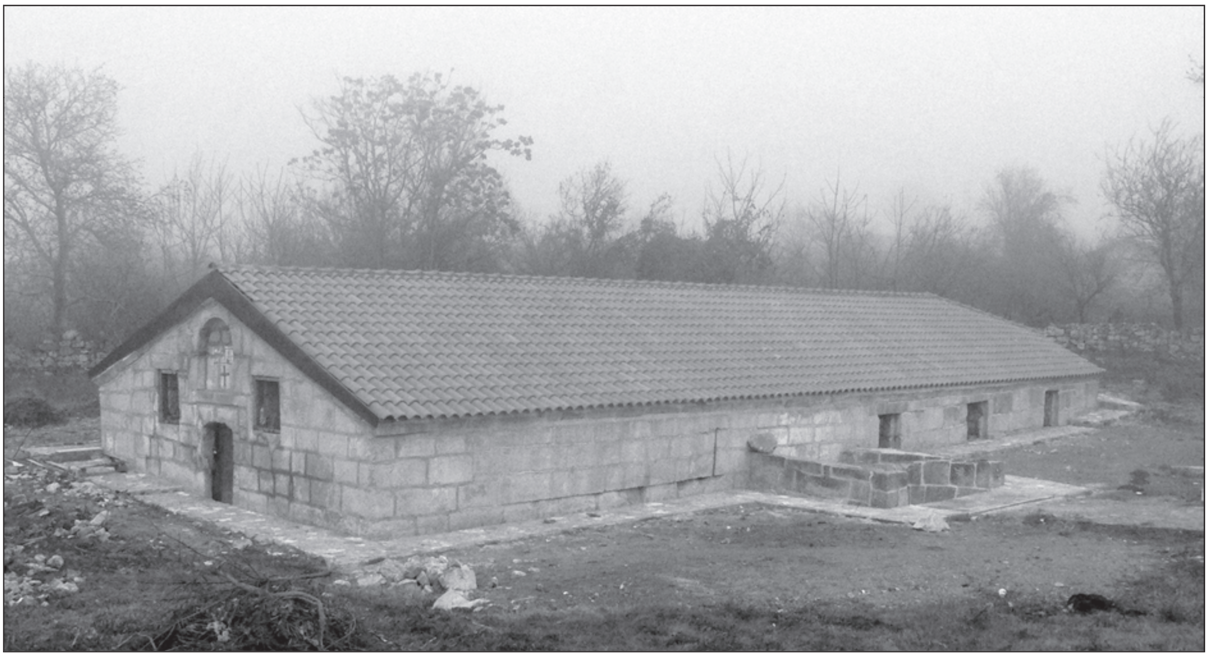

Обр. 1. Църквата “Св. Теодор” в с. Добрина, поглед от югозапад

диам. 3,20 м. Там е изграден двустъпален синтрон с обща височина 0,47 м и ширина на дъгите 0,25 и 0,185 м. В средата на диагонала стои основа за олтарна маса – блок с паралелепипедна форма и скосени ъгли. В северното крило е разположена полукръгла засводена ниша, а в южното – дълбока ниша с правоъгълен отвор и неправилна четвъртита форма. Ниши с различни форми и размери има и по източните краища на стените. Предапсидното пространство е с дълбочина 2,50 м, застлано е с масивни каменни и мраморни плочи и е с 0,12–0,17 м по-високо от нивото на наоса.

В сегашното състояние на паметника липсва подова настилка в наоса и само край стените има бордюр с ширина 0,30 м, изграден от каменни плочи, в които на известно разстояние има пробити дупки с диаметър 0,10/0,13 м и дълбочина 0,05 м, вероятно за закрепване на мебели. Галерията, с дължина 6,25 м, е повдигната с 0,45 м спрямо наоса. Отделянето е осъществено чрез ниска стеничка (широка 0,50 м) от необработени камъни на калова спойка, обмазана от изток с варова мазилка. Градежът е изцяло от варовикови паралелепипедни блокове. Спойката е от бял хоросан с тънки фуги. Сводът също е изграден от блокове и обхваща цялата ширина на сградата. Дебелината на стените е 1,10 м.

За да бъде проверен начинът на фундиране на църквата и евентуално наличие на останки от по-ранно строителство, са направени седем сондажа във вътрешното пространство (обр. 2) и два в двора: А) на югозапад от югозападния ъгъл на църквата – 6 кв. м; В) северно от северозападния ъгъл на църквата – 4 кв. м.

Във всички сондажи от I до VII беше установено, че фундирането на основите е много плитко и представлява само един ред от блоковата зидария с дебелина 0,31 м. Блоковете са положени направо върху здравата материкова глинесто-песъклива пръст. Основите на апсидата и на стените са с ширината на градежа във височина. В сондаж I (достигната дълб. 0,80 м) се регистрира по-ранно прокопаване, запълнено с пръст и парчета керемиди. В сондаж II (дълбочина 0,75 м) се откриха фрагменти дърво от иконостаса, поставен вторично през XIX в. Наблюденията в сондаж III показват, че бордюрът от каменни блокове е поставен върху пласт от около 0,30 м смесена жълта песъкливо-глинеста и кафява пръст, насипана след фундирането на основите. Там също са регистрирани по-късни, вероятно иманярски прокопавания, особено в централната част на наоса. На места в пода на наоса се забелязват струпвания от един ред парчета от тухли, които не са подредени и по-скоро биха могли да бъдат подложка за някакво подово покритие, отколкото самия под. Чрез сондаж IV (дълбочина 0,30 м от подово ниво) се изяснява, че разделителната стена с галерията е резултат от преустройство във вътрешното пространство. Тя е изградена върху пласт от тъмнокафява глинеста пръст с дебелина 0,02 м, наслояващ светложълтия песъклив

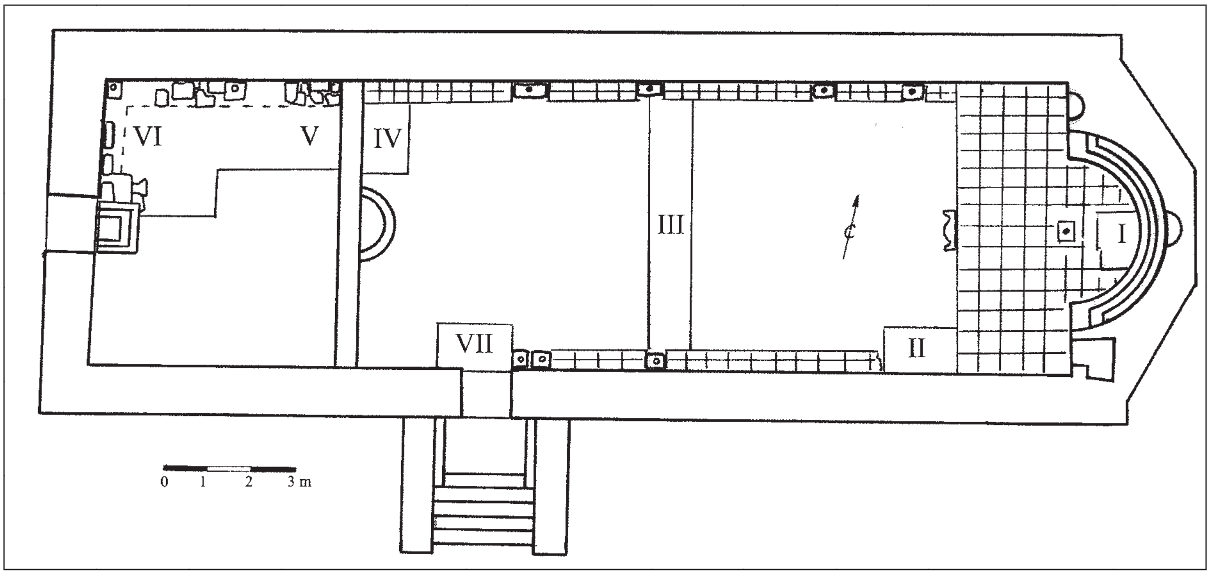

Обр. 2. Заснемане на археологическата ситуация във вътрешността на църквата, на нивото на пода и с обозначение на сондажите

мактерик. В сондажи V и VI на дълбочина 0,45 м след пласт от почти черна трамбована, но рохка пръст без примеси, се открива първичното подово ниво от отухлена глина с дебелина 0,02 м. То е с 0,04 м по-високо от нивото на прага на южния вход и лежи върху 4-сантиметров пласт от пречистена тъмнокафява глина, разделяща го от светложълтата песъклива материкова пръст. Покрай северната и западната стени на галерията продължава бордюрът от каменни плочи, в които на места са направени кръгли отвори за закрепването на мебелировката. Общото му ниво е с около 5-7 см по-високо от пода. Не е сигурно, че стълбата към западния вход е оригиналната. Същото се отнася и до двата полукръгли сегмента, изпълняващи ролята на стъпала от наоса към галерията. Сондаж VII потвърждава наблюденията в другите сектори.

В сондаж А в двора на църквата при достигната дълбочина до 1,70 м не се наблюдава голямо разнообразие на напластяванията. До дълбочина 0,40 м пръстта е тъмнокафява, на 0,80 м се отбелязва пласт от варовиков трошляк с дебелина 3 см, до 1,65 м цветът е светлокафяв и на тази дълбочина се явява жълтеникавият глинесто-песъклив пласт. Във всички пластове липсват примеси, дължащи се на човешка дейност. На дълбочина 1,00 м е открит женски гроб (гроб № 2). Мъртвият индивид е погребан по християнския ритуал. Гробната яма не се очертава добре в терена, липсват следи от ковчег. Ръцете са сгънати в лактите и китките лежат върху корема. При дясната ръка като гробен дар е положена гривна от синьо стъкло. Под черепа се откриват две медни обици с капковидна висулка, които може би са посребрени или покрити с калай.

Сондаж В предоставя същите данни по отношение на напластяванията. В северния профил на дълбочина 0,70 м се откриват кости от вторичен гроб (гроб № 1), който не е проучван.

Изводи:

1) В проученото пространство не се попада на строителство, предхождащо изграждането на църквата.

2) Изграждането на галерията е резултат на преустройство на постройката, като не е изключено то да е съпроводено с промяна на нейните функции.

3) Липсват категорични данни за определяне първичната функция на сградата – гражданска или църковна, както и за принадлежността ѝ към конкретна християнска деноминация.

4) Липсват достатъчно данни за прецизиране на времето на построяване на сградата.

№ 174. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТ/ОВЕЧ

Снежана Горянова

През 2006 г. пред проучването на крепостта Проват/Овеч бяха поставени няколко цели: 1) да се доизяснят планировката, характерът и времето на функциониране на открития през предходния сезон архитектурен комплекс в горната част на източния склон на Калето при гр. Провадия (секторът е обозначен условно като IV); 2) да се установи характерът на археологическото напластяване в района между т. нар. Митрополитска църква и Църква № 3 (сектор V); 3) чрез геофизично проучване да се регистрират структури в северния дял на Калето и в ниската част по южния склон на м. Табиите.

I. Проучване и резултати в сектор IV.

Продължено е проучването в северна, източна и южна посоки на терена, разработен през 2005 г. Новоразкритата площ е 138 кв. м при дебелина на културния пласт между 0,20 и 1,50 м. Денивелацията на терена е около 30° (Обр. 1).

Потвърди се наблюдението, че при извършване на строителните дейности и при обитаването на терена е осъществявано частично терасиране. Стратиграфията на обекта е нарушена в голяма степен. По годните за идентифициране останки се установи следното:

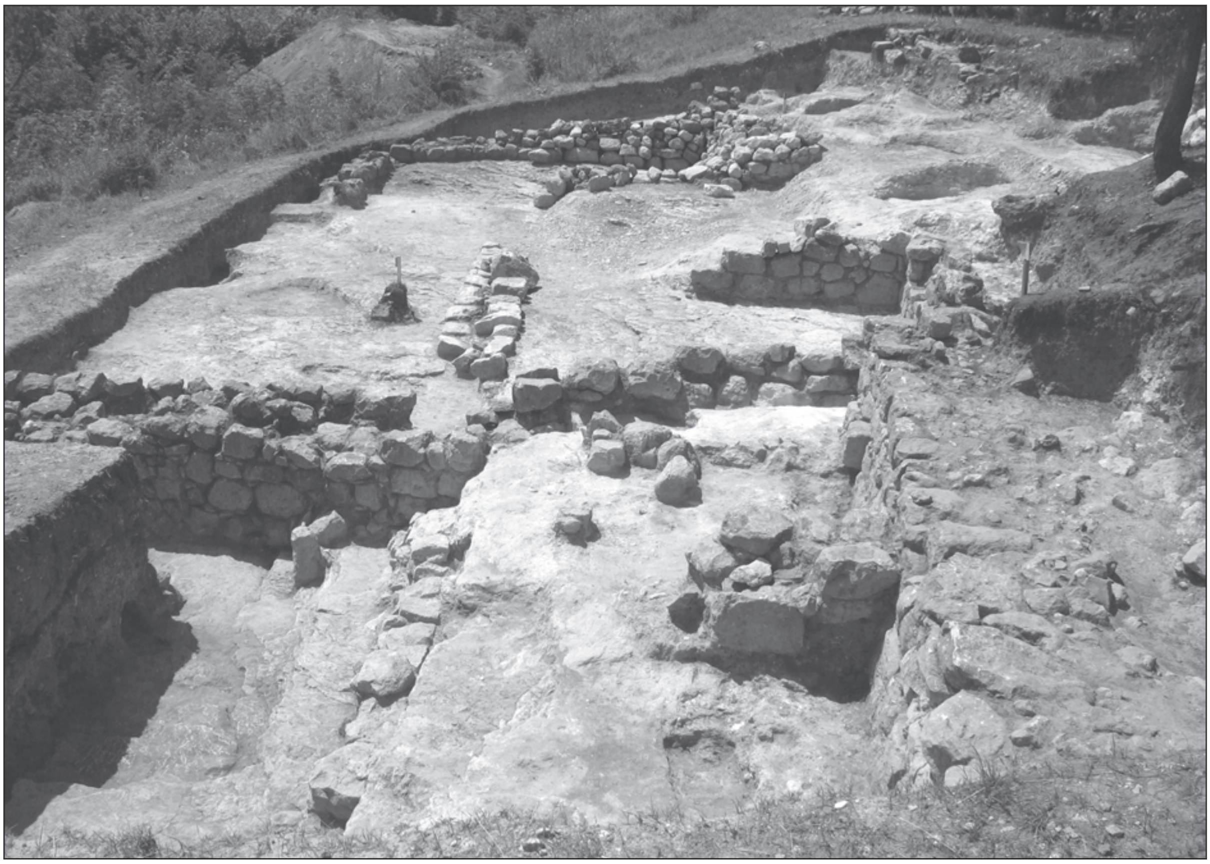

Обр. 1. Сектор IV. Общ изглед от север

1. Разкритите през двата сезона 8 цилиндрични ями най-вероятно са били изкопани и са обслужвали обитателите на Калето през късножелязната и античната епохи, откогато са и малкото, открити в две от тях, фрагменти от керамични съдове. Две от новооткритите ями през средновековието са били преднамерено запълнени с камъни и пръст за стабилизиране на терена за строителството на жилищни помещения. Ямите са с диаметър между 0,90 и 1,70 м. Липсата на останки в тях не дава информация и за предназначението им: най-вероятно е да са служили за хранилища на продукти.

2. Към ранновизантийската епоха може да бъде отнесен дълъг зид с посока север-юг, граден от полуобработени блокчета с добре оформени лица, направени от светлобелезникав твърд варовик и споени с кал. Ширината му е 0,80 м. Запазен е само един ред от градежа и следите му са забележими по изсичането на леглото в скалата. В разрушенията му бяха намерени малка керамична амфора със заоблено дъно, сферично тяло, скъсена шийка към устието и малки кръгли дръжки, както и кован меден тиган с дълга вертикална желязна дръжка. Вероятно към същата епоха може да се отнесе плитко, частично вкопано (до 0,10 м), жилище в североизточната част на сектора. За времето на функционирането му може да се съди само по малкото запазени фрагменти от покривни тегули и имбрици от жълта глина, и от откритите в този терен ранновизантийски монети.

3. През Средновековието (XIII-XVI в.) са изградени и обитавани т. нар. помещения 1 и 2, както и сградите, към които принадлежат зидовете в северната и североизточната част на сектора. Всички стени са градени от необработени или полуобработени сивкави камъни на калова спойка. На места са запазени до 1 м височина, а ширината им е между 0,57 и 0,80 м.

Помещение 1 (в южната част на сектора) е разположено по оста запад-изток и има форма на неправилен четириъгълник с обща вътрешна площ около 20 кв. м. Западната му част е дълбоко вкопана, а източната излиза близо до съвременното ниво на терена. Под на помещението представлява изравнената, лесно рушаща се скала. Източната стена продължава малко на север и образува с преизползваната ранновизантийска стена вход с ширина 2,37 м.

Западната част на помещение 2 също е вкопана, като по идентичен начин е оформен и подът. За източна стена е служил ранновизантийският зид. Входът в помещение 2 вероятно е бил разположен в югоизточния ъгъл и е имал връзка с пространството между двете постройки, което е било покрито с навес.

Северно от помещение 2 в северна посока е проследена еднолицева подпорна стена с ширина 1 м, която е служила и като западна стена на малки помещения, чиято планировка засега не може да бъде установена поради значителното разрушаване на перпендикулярните към нея зидове, развиващи се в източна посока. Те вероятно са достигали до продължението на споменатия вече ранновизантийски градеж.

Разкрити са 4,40 м от двулицев каменен зид на калова спойка с посока запад-изток и ширина 0,80 м. Западният му край лежи върху разрушенията на ранновизантийския зид. Вътрешното пространство на това предполагаемо помещение 3 засега остава недоразкрито. При изкопаването на основите на тази стена до подравнената скала е бил частично разрушен друг, вероятно ограден зид, със сходна посока, който е фундиран с 0,40 м по-високо в културния пласт. От него е запазен 1 ред камъни от южното лице.

Находките на терена са малко. Битовата керамика се открива смесена и се отнася към ранновизантийската, средновековната българска (XIII-XIV в.) и ранната османска (до XVI в.) епохи, а седемте монети към V-VII и края на XIV – края на XV в.

II. Проучване и резултати в сектор V.

В северната част на Калето, в най-ниската точка на терена, бяха проведени разкопки върху площ от 375 кв. м. Дебелината на културния пласт е между 0,20 и 1,00 м, като най-голяма е в западната част на сектора. Там бяха разкрити и останки от обитаването на крепостта през късната античност и ранновизантийската епоха. Запазени са части от зидове от каменни полуобработени блокчета, споени с кал. Под пласт от фрагменти тегули и имбрици от жълта глина е разкрито подравнено хоросаново ниво. В пласта от разрушенията освен битова керамика се откриват столчета от стъклени чаши и монети от периода III-VI в. Вероятно, жителите на крепостта през същата епоха са изградили и едно кръгло огнище с глинена замазка, което обаче не може да се свърже с други архитектурни останки.

Части от тези градежи са били включени в нови постройки през средновековието. Монетните находки и керамичните фрагменти подсказват, че теренът е бил активно обитаван от края на

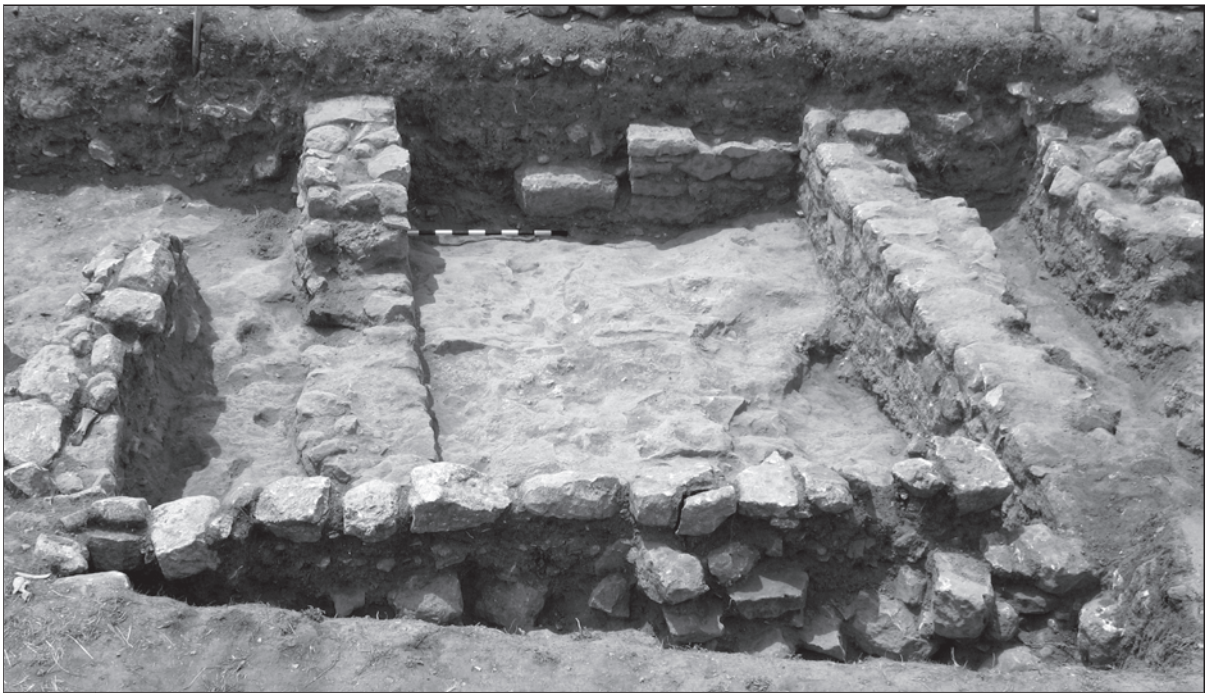

Обр. 2. Сектор V. Жилищни сгради от два строителни етапа през средновековието

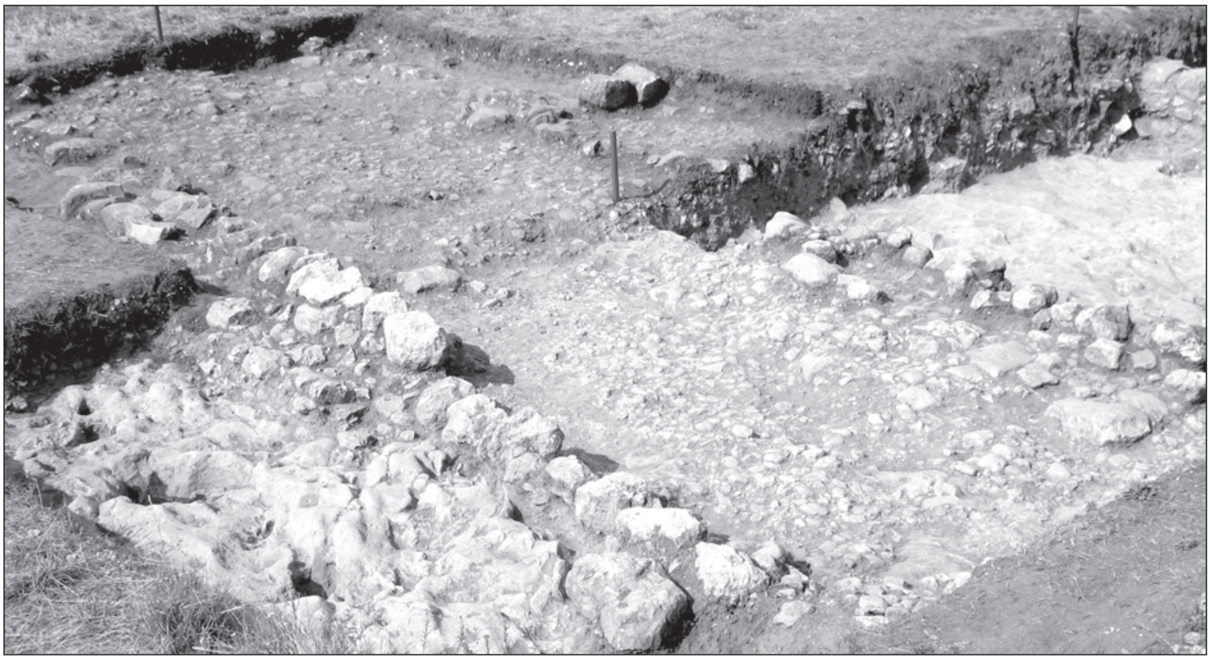

Обр. 3. Сектор V. Средновековна улица

XIII до края на XV в. В този период се регистрират поне два етапа на каменно и каменно-паянтово строителство на жилищни сгради (Обр. 2).

Първият етап на градежите е извършен значително по-прецизно, макар спояващият материал също да е кал. Докато във втория камъкът вероятно е употребен само в основите, а във височина стените са били паянтови.

Важно за изследване на градоустройството на средновековния Овеч е откриването на част от улица (Обр. 2), водеща от източния вход на крепостта към Църква № 3. Тя е широка 2,10-2,20 м и е ограничена от двете страни с оградни зидове или бордюри с ширина 0,30 м (сега са запазени само в един ред). Уличната настилка е от средни и дребни чакълести камъни и има дебелина 0,20 м. Тя лежи непосредствено върху скалата. В този участък на сектор V културният пласт е най-тънък (до 0,30-0,40 м) и откриваните материали са смесени. Открити са монети от V до края на XV в., както и бронзова заключалка за сандъче с фигурка на богинята Венера.

III. Геофизично проучване.

В непосредствена близост до сектор V и по южния склон на м. Табиите инж. Н. Тонков извърши геофизично проучване. Използван е електросъпротивителният метод. И на двата терена не се отделят добре линейни или с правилна форма аномалии, които биха могли да се свържат с останки от стени на сгради. Недостатъчно добрите резултати може да са повлияни от недобрата запазеност на археологическите структури и плитко разположените високоомни коренни скали.

№ 175. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КРАСЕН

Валери Григоров, Георги Абдулов

Крепостта Красен се намира на около 6 км южно от Панагюрище. Разположена е на билото на малко възвишение с надморска височина 520 м и загражда площ от около 24 дка. От север и от юг са изградени входове към крепостта. Резултатите от дългогодишните проучвания показват, че

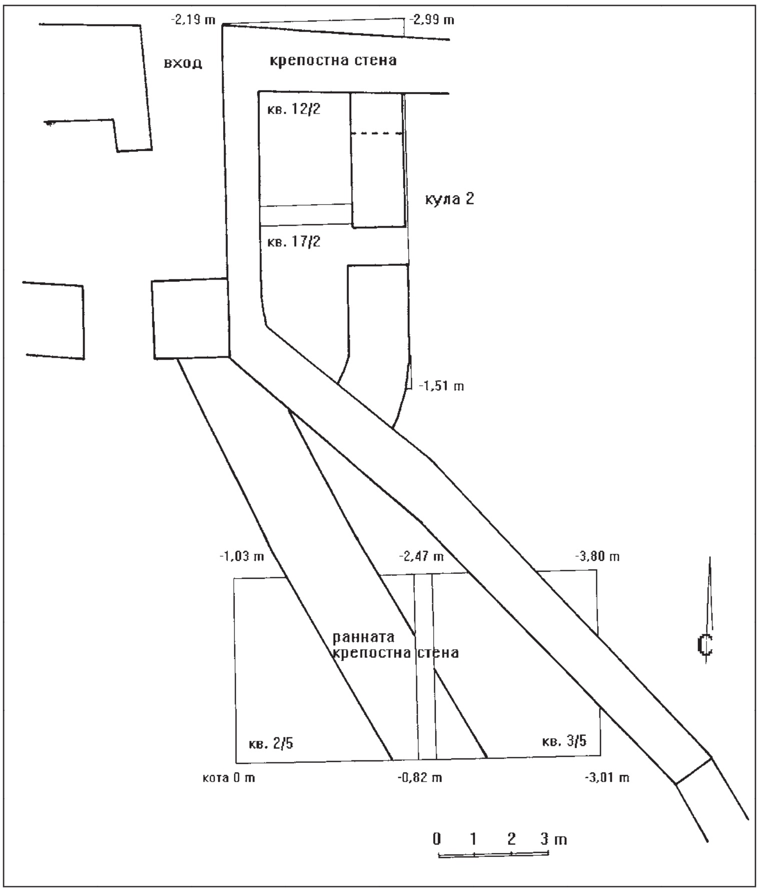

Обр. 1. Ситуационен план

Красен е един добре развит средновековен град със сложна фортификационна система. В него се откриват материали от различни епохи: от праисторията и ранновизантийския период, но най-съществени са културните пластове от XI-XIV в. Анализът на находките дава основание да се предполага, че ранните фортификационни съоръжения са изградени през VI в., вероятно във връзка с мащабната крепостна строителна програма на император Юстиниан I.

През 2006 г. археологическите проучвания бяха съсредоточени в североизточната част на крепостта южно и източно от северния вход (Обр. 1).

Целта ни беше да продължим системното проучване на този сектор. Заложихме четири нови квадрата: 2/5, 3/5, 12/2 и 17/2 с размери 5 x 5 м. Те са номерирани по общата реперна мрежа, използвана от Д. Топтанов.

В квадрат 2/5 на различни нива (0,80-1,00 м; 1,10-1,20 м; 1,30-1,40 м; 1,80-2,00 м) се разкриха следи от жилища: фрагменти от зидове на калова спойка, парчета тухли и керемиди, голямо количество фрагментирана битова керамика и животински кости. Разчистени бяха следи от шест пещи. Най-добре запазената от тях е с кръгла форма, с външен диаметър 1,60 м. Стените са изградени от дребни ломени камъни, споени с опалена до червено глина. Строителната керамика, откривана в жилищата, се състои от разноформатни тухли и керемиди. Фрагментите от тухли са с дебелина 2,50 см и 3,50 см, като някои са украсени със следи от пръсти върху меката повърхност преди изпичането. Фрагментите от керемиди (тегули и имбрици) са с дебелина 1 см; 1,4 см; 2 см; 2,5 см и 2,9 см.

В руините от жилища се открива голямо количество битова керамика. Най-многобройни са фрагментите от кани, следвани от тези на гърнета и делви, а най-редки са купите и чиниите. Установени са 125 фрагмента от устия, 69 дъна, 74 дръжки и 1 чучур. При повечето съдове устието е силно извито навън и профилирано така, че да позволява поставянето отгоре на похлупак. Дръжките на каните обикновено са захващани за устието. Най-многобройни са плоските слабо извити гладки лентести дръжки, като често се срещат и профилирани, а най-малък е броят на дръжките с овална форма. Повечето съдове са без украса или са украсявани само ограничени участъци, най-вече гърлото и горните части на тялото. Броят на фрагментите с украса е относително малък. Срещат се предимно плитко врязани единични или успоредни линии. На една от дръжките има врязан кръст, който е направен след изпичането на съда. Лицевата страна на друга дръжка е украсена с редици от набодени точки. На едно от дъната е отпечатан релефен знак с формата на слънце (кръг с радиално излизащи лъчи). По морфологични и декоративни признаци керамиката се датира в XI-XII в. Статистическата обработка на фрагментите, въпреки своята относителна стойност, позволява да се направят някои наблюдения за характера на керамичното производство. Около 86 % от фрагментите са изработени от пречистена сивочерна глина, 10 % от кафява на цвят глина, а около 4 % е ангобираната керамика. В повечето случаи в глината се откриват малки примеси от пясък. Около 55 % от фрагментите са дебелостенни, а 45 % – тънкостенни. В отделните пластове съотношението е различно – в горните пластове дебелостенната керамика е между 50 и 70 %, докато в пласта 1,60-1,80 м преобладава тънкостенната керамика. Технологичните наблюдения показват, че около 25 % от дебелостенните фрагменти са изработени на бързо колело, а 75 % на бавно. При тънкостенната керамика съотношението е обратно – около 60 % от фрагментите са изработени на бързо колело, а 40 % на бавно.

Непосредствено под жилищните хоризонти, на дълбочина 2,20-2,30 м, се разкриха основите на масивен крепостен зид с ширина 2,10 м.

От него е запазен само един, а на отделни места до два-три реда камъни от субструкцията. За изграждането му са използвани разноформатни, предимно средно големи ломени камъни, някои с обработени лица на калова спойка. От запад зидът стъпва върху скалната маса, а от изток е направена подложка от трамбована кафяво-червена пръст, смесена с дребни ломени камъни. В основите на зида се откриха няколко керамични фрагмента с релефна украса, които са характерни за късната фаза на ранножелязната епоха (благодаря на н.с. д-р Кр. Ников за консултацията). За наличието на по-ранни културни пластове на хълма говори и една счупена праисторическа каменна брадвичка, която се откри сред останките на средновековно жилище от XI-XII в.

В югозападния ъгъл на квадрат 3/5 на дълбочина 0,40 м се разкри дебел 4 см пласт от хоросанова подложка на ходовото ниво от последната фаза на обитаване. Под него следва насип обилно наситен със строителни деструкции – ломени камъни и парчета от керемиди и тухли. На дълбочина 1,30-1,40 м се достигна източното лице на разкрития в квадрат 2/5 крепостен зид. Редицата от камъни оформя сравнително равен кант. Леглото на стената се очертава на дълбочина 2,00 м – пълнежът е от кафяво-червена пръст, в която се откриват отделни въгленчета. Под нея е оформена масивна подложка от трамбована пръст, издадена с 1,00 м на изток, която е укрепвала полегатия склон. От наблюденията на терена и анализа на материалите може да се направи

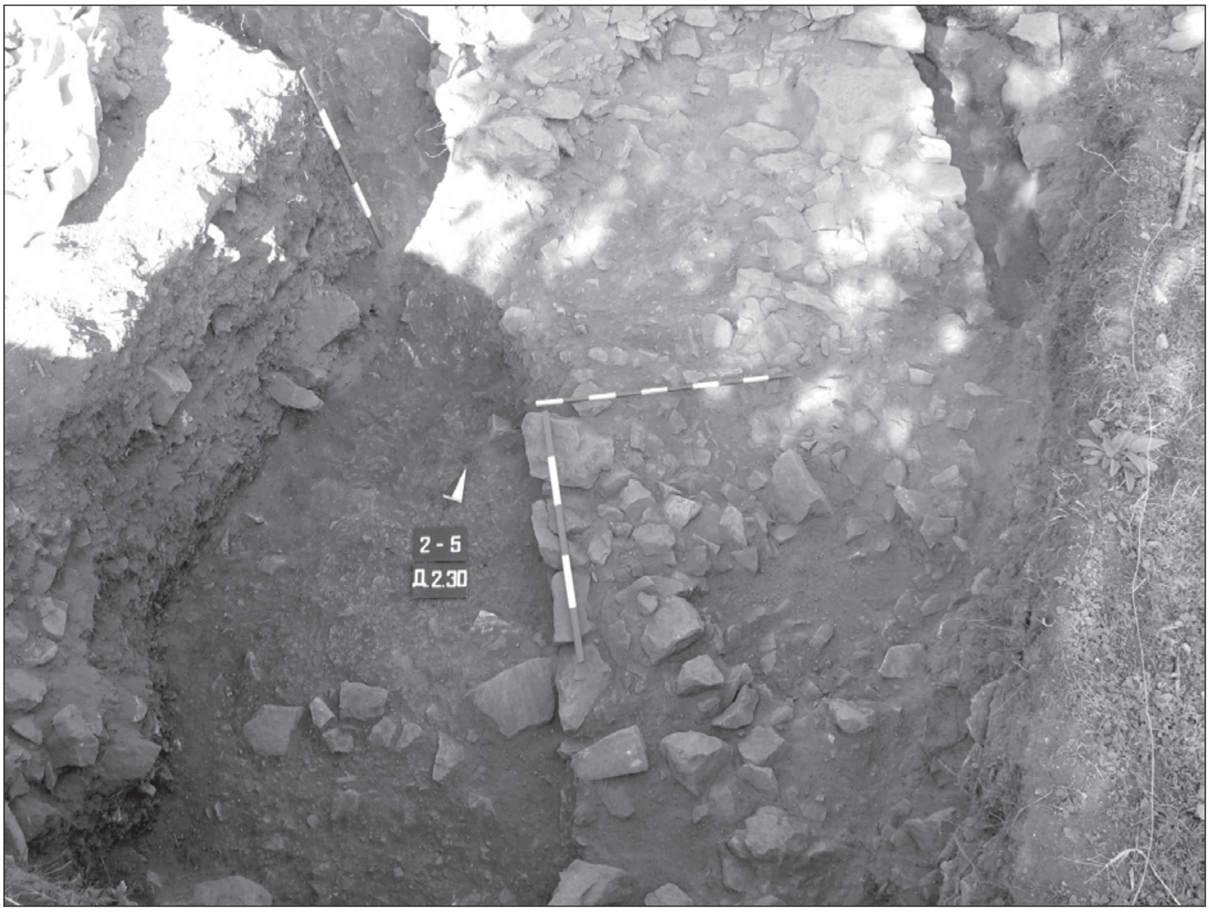

Обр. 2. Основи на ранната крепостна стена

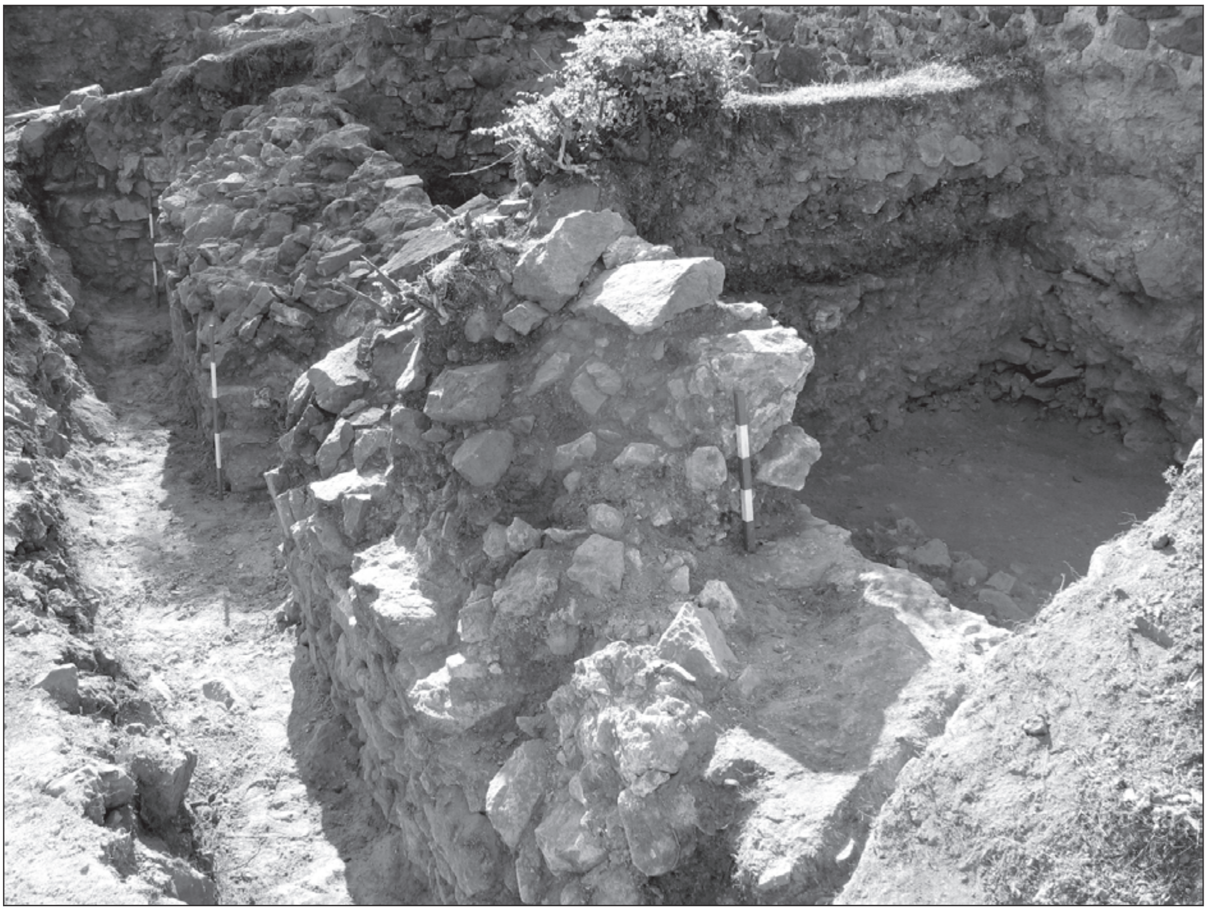

Обр. 3. Кула №2

изводът, че това е била ранната крепостна стена, която е умишлено демонтирана до нивото на тогавашния терен, а материалът вероятно е преизползван при изграждането на по-късните два укрепителни пояса, преграждащи източните склонове. През XI-XII в. върху терена на разрушената крепостна стена са изградени жилища.

В квадрат 12/2 при разчистването на източното лице на крепостната стена се установи строителна преправка – напречна фуга с различен градеж, вероятно от пробив или от вход, който е бил зазидан. Друг пробив, с правоъгълна форма, беше установен в квадрат 17/2 при чупката на стената. Той е запълнен със суха зидария. Изясни се също, че основите при източното лице на крепостната стена стъпват върху дебела подложка от трамбована глина, смесена с дребни ломени камъни. Тя е издадена пред стената и служи за допълнително укрепване на полегатия склон.

В квадрати 12/2 и 17/2, източно от крепостната стена, се разкри масивен зид, изграден от ломени и грубо обработени камъни, споени с хоросан (Обр. 3).

Зидът е дълъг 9 м и широк 1,50 м. Той е ориентиран по оста север-юг, а в двата си края се долепя на фуга към крепостната стена. Конструктивни съображения са наложили да бъде направена слаба дъговидна извивка в южния му край. Входът на помещението е разположен в средата на източната стена. В северната половина се установи втори строителен период. Първоначалният зид е бил разрушен почти до нивото на стария терен, маркиран от дебел опожарен пласт. Възстановената част стъпва върху старите основи, но е отделена чрез широка фуга. През втория строителен период, между зида и северната крепостна стена, е оформен на по-високо ниво втори вход. След цялостното разкриване на съоръжението установихме, че източно от входа е била изградена правоъгълна кула (обозначена с № 2) с вътрешни размери 7,00 х 2,50 м. Намерените материали, предимно керамични фрагменти, датират изграждането ѝ в XI-XII в. В най-горните пластове, маркиращи края на функционирането на кулата, се откри бронзова коланна апликация от широко разпространен през XIV в. тип. Предназначението на кулата вероятно е било да охранява прохода при входа между двата укрепени пояса. Необичайното ѝ разположение, в тила на фортификационната линия, обаче повдига въпроса и за възможно друго предназначение, като кула-жилище, склад за снаряжение или затвор.

№ 176. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РИМСКОТО КАЛЕ КРАЙ ГР. КОТЕЛ

Методи Даскалов, Милен Николов

Археологическите разкопки се проведоха в периода 25 септември – 5 октомври със средства на община Котел. Те бяха прекратени предсрочно поради липса на работна ръка и неблагоприятни атмосферни условия. По тези причини на терена се работи само 6 дни. През останалото време бяха обработвани материали от миналогодишните проучвания, както и други такива от сбирката на музея в града.

На терена беше установено, че иманярските разрушения продължават, като от такава намеса е унищожен оформеният през миналия сезон северен профил на Сондаж 1. Реши се теренното проучване да доизчерпи нарушената площ и да се допроучат регистрираните жилища от различни периоди на обитаване – ранновизантийски и средновековен. Чрез разкопки беше проучена площ от около 18 кв. м, голяма част от която компрометирана от иманярски намеси.

След почистване на растителността и изхвърлянето на натрупаната пръст на места се установиха незасегнати в дълбочина археологически отлагания. От тях произлиза керамичен материал (ранновизантийски и средновековен XI-XII в.) и няколко метални (железни) находки.

На места материковата скала се появи на дълбочина около 0,40 м, някъде – значително по-дълбоко.

В източната половина на разширението се установи, че материкът е на по-голяма дълбочина, като това своеобразно *пропадане* е използвано за изграждане на жилищна или стопанска постройка. Тя е ограничена от изток с каменен зид на кал с ширина до 0,40 м и запазена дължина около 1,70-1,80 м. От север е оградено също с небрежен зид (разбит в по-голямата си част) като е използван естественият сравнително прав ръб на материковата скала. Регистрирано бе подравняване на терена с чиста жълто-кафява на цвят пръст. Върху такава подложка е изградена от глина домакинска пещ, частично запазена, като едната и част е регистрирана и документирана предната година. По максимално запазената част може да се съди, че диаметърът и е около 0,70-0,75 м, като куполът е запазен във височина до 0,15 м. Край нея от запад е намерена бронзова монета, малък номинал, на император Аркадий – terminus post quem за направата на въпросното съоръжение.

Западно от това съоръжение частично бяха разкрити останки от друг каменен зид, с посока запад-изток и възможен ъгъл в североизточната част. Стената е проследена на 1,45 м дължина. Запазена е до три реда камъни. Спойката е слаба и вероятно това е довело до неговото саморазрушаване. Керамиката в запълването около него е от средновековието (XI-XII в.) и като положение на терена съвпада с регистрираното в северния профил на Сондаж 1 вкопано средновековно съоръжение. За съжаление ерозията и иманярските намеси в по-късно време не позволяват установяване на размери и интерпретация.

Стратиграфски разположена под пещта (на 0,24 м от нивото на пода) е основа на друга пещ – значително по-голяма по размери (но без да са установени с точност някакви параметри). Тя е изградена непосредствено над материковата скала и е в голяма степен нарушена от по-късните съоръжения. Около нея не бяха намерени никакви археологически материали, което затруднява датирането и хипотетично може да се свърже с намерената през миналата година керамика от ранножелязната епоха.

Изводът, който може да се направи е единствено по отношение на начина на разполагане на жилищата – в естествени *пропадания* на материковата скала, които са били допълнително запушвани, надзиждани и преграждани и по този начин са пригаждани за обитаване.

№ 177. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СМИЛЬОВО ГРАДИЩЕ КРАЙ С. ВЕЛИЧКОВО, ПАЗАРДЖИШКО

Методи Даскалов, Иван Сотиров

Проучването се проведе по инициатива и с финансиране от НАИМ-БАН в края на ноември – началото на декември 2006 г. Освен авторите в разкопките взеха участие Георги Гошев и инж. Никола Тонков (НАИМ). Целта на проучването е да се провери археологическата характеристика на обекта, който стана популярен във връзка със сребърен съд, предложен на аукцион в Лондон.

В регистрационната карта за обекта в АКБ (№2000065) има подадена информация за средновековни материали. С оглед ситуацията на терена и времето на започване на разкопките беше решено проучването да бъде чрез ограничени сондажи, разположени на различни места за установяване на културно-историческата среда.

Хълмът, върху който е разположен обекта се намира югозападно от селото. Той е известен сред местното население като Градището или Смильово градище и е доминираща височина в района (Обр. 1).

Към юг, изток и запад има отлични възможности за наблюдение и контрол над преминаващия в низината път (част от Диагоналния път, използван от най-дълбока древност). Върху най-

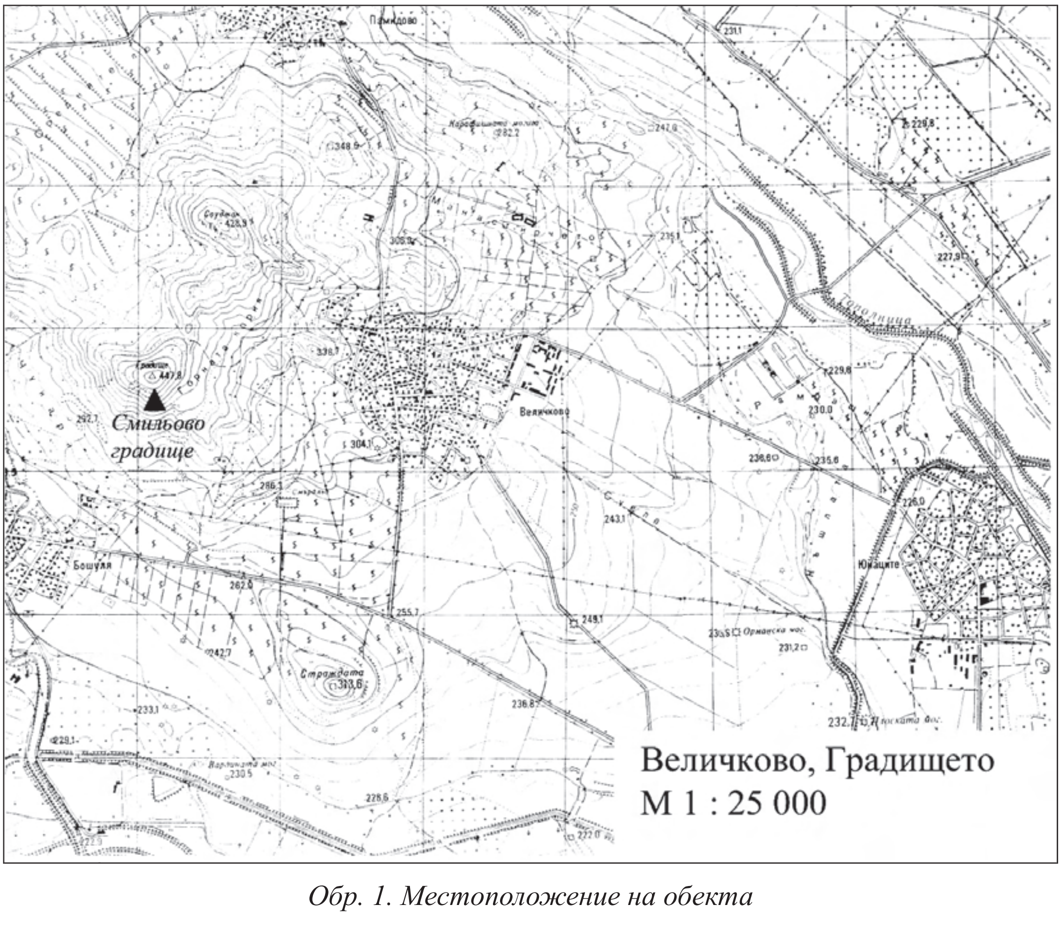

Обр. 1. Местоположение на обекта

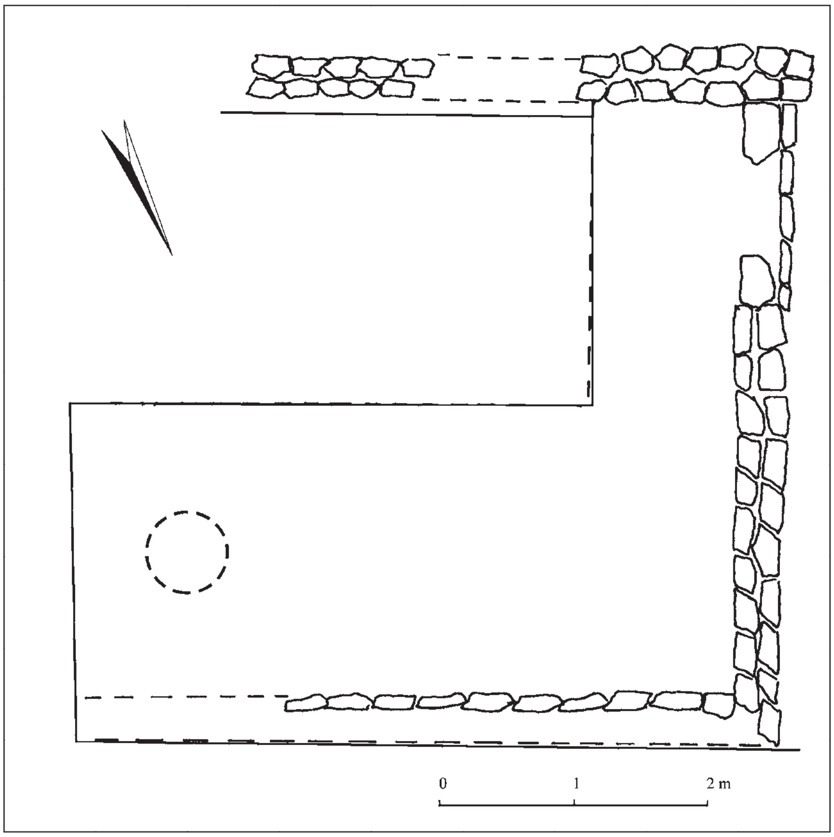

Обр. 2. Сондаж А. Част от разкритото помещение

високата част има знак от държавната триангулачна система (кота 447.8). Хълмът е със сравнително равно било, върху което се наблюдават две тераси, вероятно естествени. Достъпът е сравнително лесен от север-североизток, другите склонове са значително по-стръмни. На места по ръбовете на повърхността излиза материковата скала. Повърхността е силно обрасла с храсти, драки, къпини и малоценна дъбова растителност. Въпреки растителността се виждат повдигания на терена със сравнително правилни очертания – вероятни разсипи от стени. Регистрирани са над 40 големи иманярски изкопа с площ над 8 – 9 кв. м. Малките дупки (след работа с металотърсач) не могат да бъдат изброени. Като цяло повърхността е силно компрометирана от иманярската дейност. Изкопите са с различна дълбочина – от 0,30-0,40 м, където се е появила материковата скала, до такива с дълбочина над 1,00 м. В два от иманярските изкопи in situ бяха запазени изправени питоси.

Направиха се 4 сондажа с обща площ от около 50 кв. м.

В Сондажи А и Б бяха установени останки от основи на сгради. Тяхното предназначение остана неизяснено, поради ограничената площ на изкопите.

В Сондаж А (разположен на една от най-високите точки в приблизителната среда на билото) се разкри вътрешен ъгъл, вход с прагов камък и вътрешност на помещение: западната стена е с дължина около 6 м, южната бе разкрита по протежение от 3,50 м (Обр. 2).

Насипът във вътрешността е в голяма степен компрометиран от иманярски изкоп. Пръстта съдържа голямо количество фрагменти от керемиди и питоси, както и дребни късчета от опалена глина, показващи присъствие на отоплително или друго глинено съоръжение. На места е съхранена частично настилка от пясъчникови плочести камъни, както и придънна част от питос. Намерените две монети – едната в пласта под ходовото ниво на помещението (от втората половина на IV в.), а другата (фолис на Юстин II и София) от запълването му над пода, дават достатъчно основания за датиране.

Сондаж Б е разположен в западната част на билото. В него се регистрира значително по-масивен зид (вероятно ъгъл от сграда) от камъни и бял ронлив хоросан, към който отвън са долепени значително по-паянтови основи от стени с калова спойка (Обр. 3).

Насипът съдържа много голямо количество късове от керемиди (от двата познати формата) и фрагменти от питоси. Тук е ясна само относителната хронология на градежите, а именно че сградата с масивен градеж е по-ранна от долепените зидове с калова спойка. Нищо не може да се каже за предназначението им.

В Сондажи А и Б бяха установени незасегнати от иманярски изкопи отлагания: оригинален хумусен пласт (с дебелина до 0,35 м), напластявания, образувани в резултат на обитаване и

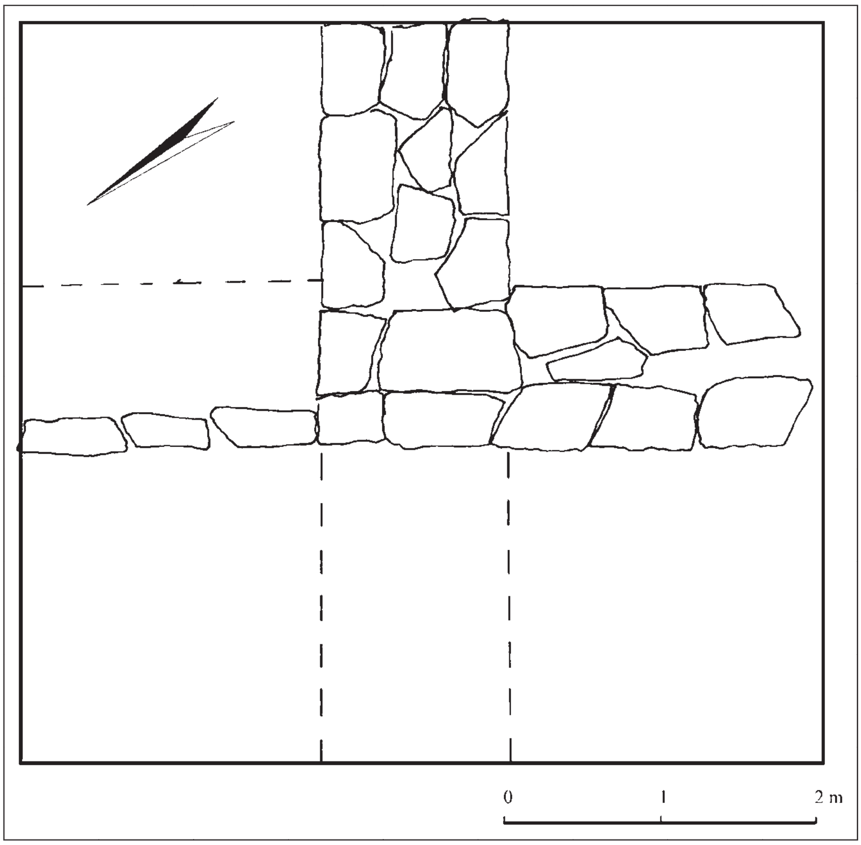

Обр. 3. Сондаж Б. Разкрити части от зидове

строителство (сбита сиво-кафява пръст с фрагменти от строителна и битова керамика, късчета от глинени мазилки) с различна дебелина – от 0,40 до 0,80 м, като под този пласт се появява скала или песъклив материков грунт.

Сондаж В бе заложен на мястото, посочено от претендиращия да бъде откривател на сребърните съдове. То се намира на източния склон на хълма, на около 20-25 м от терасата под билото. Представлява малка площадка между излизащи на повърхността материкови скали. В тънкия (до 0,20 м) хумусен пласт имаше само два обезличени фрагмента от съдове на бързо колело, възможно свлечени от терасата под билото. Веднага след хумусния пласт следва песъклив материков грунт. В него се очерта яма с почти правилна кръгла форма (с диаметър 0,50-0,52 м), запълнена с тъмна хумусна пръст. Дъното на ямата бе достигнато на дълбочина 0,36-0,38 м (измерена от най-високата точка на намиращата се в съседство материкова скала).

В Сондаж Г не бяха регистрирани строителни останки. Бяха намерени монети – фолиси на Юстиниан I и Юстин II, както и силно обезличена от втората половина на IV в. Монетите потвърждават хронологията, установена в другите сондажи. Според тях обитаването на Градището е започнало в средата – втората половина на IV в. и вероятно е продължило с различна интензивност до 80 / 90-те години на VI в., когато аварските и славянски нападения карат обитателите на по-малките населени места да се изтеглят към по-добре защитени и отбранявани градове и крепости.

Археологическото проучване не предостави данни за обитаване в периода на средновековието.

№ 178. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ХИСАРЛЪКА – С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ

Иван Джамбов, Петя Калоферова

През 2006 г. продължи работата в крепостта Хисарлъка край с. Анево, общ. Сопот. И тази година екипът се състоеше от студенти от ПУ “Паисий Хилендарски” и студенти от Брянски държавен университет – Русия, по силата на договор за сътрудничество между двата университета от 2004 г. Ръководител беше доц. д-р Иван Джамбов (ПУ). Участие в ръководния екип взеха и докторант Петя Калоферова (ПУ), и проф. Дубровски (БДУ – Русия).

Обр. 1. Долиум в къснoантична сграда

Работната площ през този сезон е съсредоточена в два участъка на крепостта – центъра на укреплението (2 квадрата – F1 и F2, с обща площ 7 х 12 м) и непроучена отсечка от протейхизмата на северната крепостна стена (квадрат F3 непосредствено до коларския път).

В квадрати F1 и F2 попаднахме на поредното полувкопано ранносредновековно жилище. За негови основи са използвани преупотребени камъни, тухли и фрагменти керамика от ранновизантийския период на крепостта. Използвана е калова спойка. Във височина, то е градено вероятно от нетрайни материали, към което ни насочиха откритите парчета стенна замазка. Във вътрешността на жилището попаднахме на големи фрагменти от долиум, използван като *рамка* за огнище – предположение, до което ни доведоха обгорелите животински кости в него. Впоследствие в дълбочина се оказа, че корпусът на долиума е до голяма степен запазен (Обр. 1).

В рамките на жилището бяха открити и фрагменти от римски тухли със спираловидна украса, които вероятно са използвани за подова настилка. Сред находките в средновековното жилище от тази година са: прозоречно стъкло, желязна панта и резе за врата (Обр. 2), преупотребено в градежа кремъчно острие, както и много керамика от ранновизантийската (IV-VI в.) и средновековната (IX-X в.) епоха. От квадрат F1 бе и най-ценната ни находка за този сезон – медна монета на стойност 20 нумии от времето на Юстиниян I.

Ситуацията в това жилище, повтаря напълно, както структурата на градежа, така и находките, открити в ранносредновековните жилища, които сме проучвали в крепостта през изминалите сезони. Установихме, че това жилище също е разрушено в следствие на пожар. Това потвърждава тезата ни, че причината за изоставяне на крепостта, съответно през VI в. и през X в. е опожаряване.

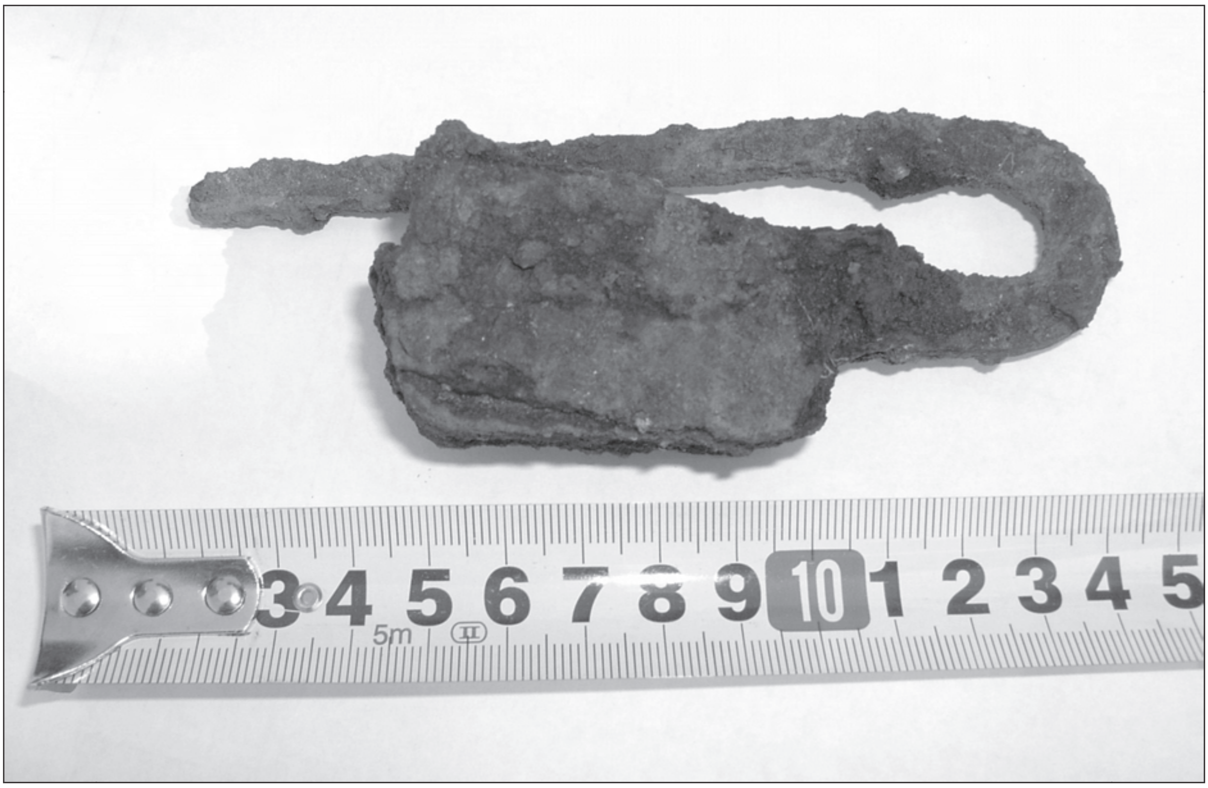

Обр.2. Железен катинар. Късна античност

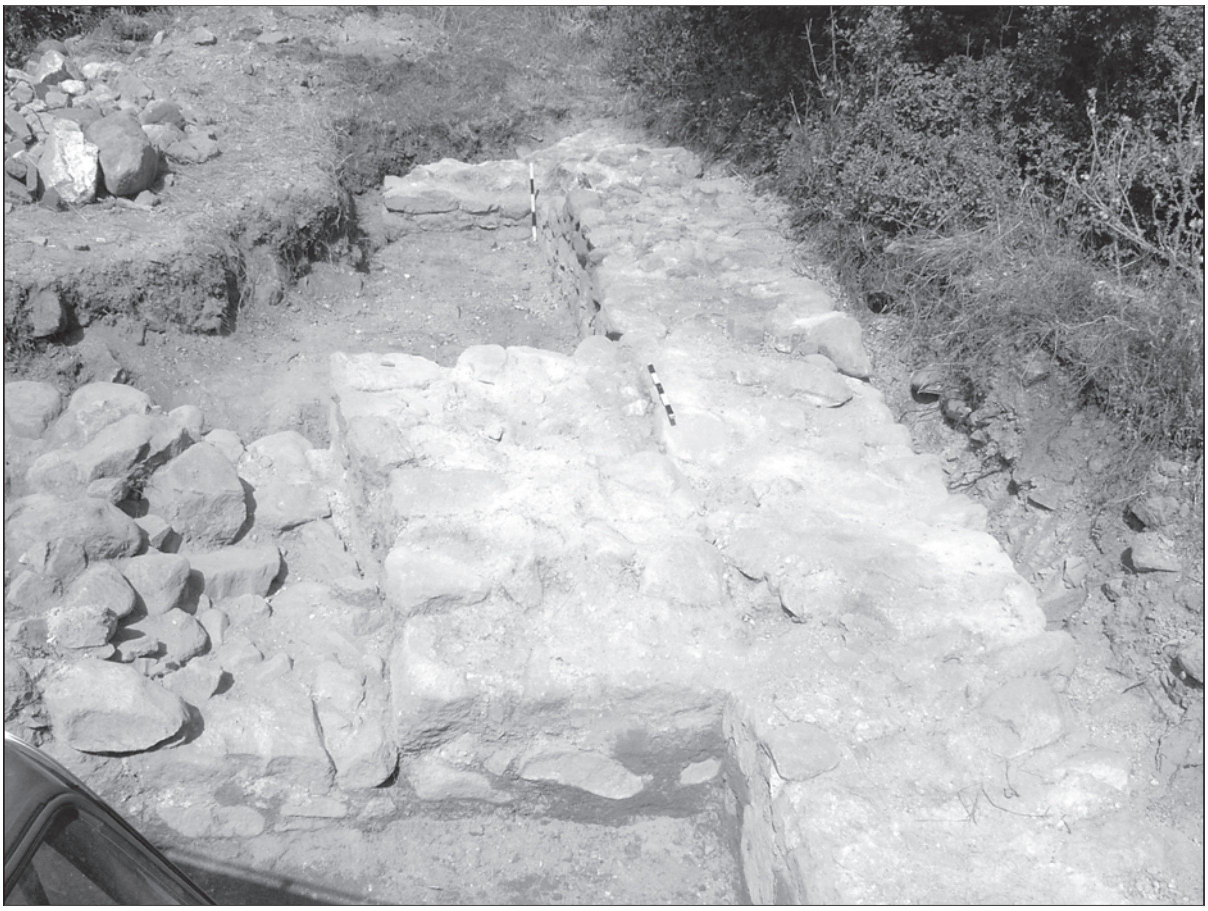

Обр. 3. Участък от крепостната стена

В кв. F3, през сезон 2006, проучихме отсечка от протейхизмата на северната крепостна стена. Втората защитна стена се намира на 16 м северно от основната. Протейхизмата притежава основните характеристики на източната стена на протейхизмата, която вече сме проучвали през предишни сезони – същата дебелина на зида, градеж на хоросанова спойка, големина на контрафорсите (0,90 х 0,80 м) и разстояния между тях (2,90 м), (Обр. 3).

На северната стена, попаднахме на особености в градежа, които предполагат наличието вероятно на вход в стената на протейхизмата, което със сигурност ще можем да потвърдим в следващи проучвания. Два от контрафорсите в източната част на квадрата се оказаха слепени плътно един до друг. След внимателно почистване се оказа, че са долепени на фуга, и че градежът им е хоросанов, но с много големи примеси на кал, и само отстрани е запечатан с по-чист и по-качествен хоросан.

Освен това забелязахме, че в южна посока, т. е. към основната крепостна стена, зидът в основата на долепените контрафорси продължава. Той също е на калова спойка, слабо примесена с хоросан, счукани тухли и горяло дърво. Това ни наведе на мисълта, че става въпрос за оформянето на вход, чийто под представлява каловият зид с южна посока, а двата контрафорса всъщност са северната страница на този вход.

В квадрата бяха открити: метална скоба, фрагменти от питос, животинска кост, ранновизантийска керамика със следи от пожар и от хоросан по нея. От квадрат F3 открихме и метална пластина, приличаща на монета. Тя вероятно е попаднала в баластрата за спойка на зида, тъй като е част от неговата структура – плътно облепена с хоросан.

След приключване на работата за сезон 2006, обектът беше заснет и зазимен, чрез засипване.

№ 179. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЦЪРКВИЩЕ, В С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Петя Калоферова, Георги Митрев

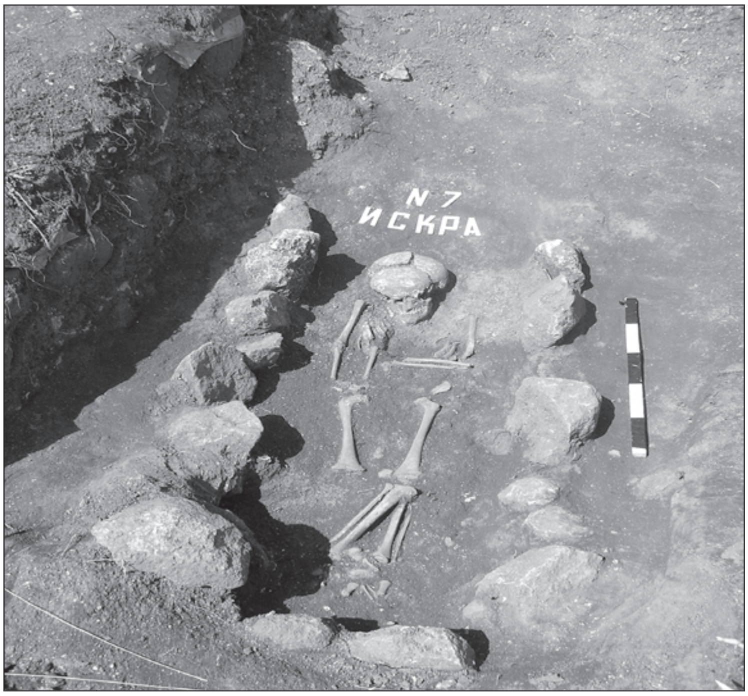

Обр. 1. Гроб № 7

През 2006 г. продължи работата на обект Църквище край с. Искра, общ. Първомай. И тази година екипът ни се състоеше от студенти от ПУ "Паисий Хилендарски" и студенти от Брянски държавен университет – Русия, по силата на договор за сътрудничество между двата университета от 2004 г. Ръководители на работната група бяха: доц. д-р Иван Джамбов (ПУ) и докторант Петя Калоферова (ПУ). Участие взеха и проф. Ев. Шинаков (БДУ – Русия) и гл. ас. д-р Георги Митрев (ПУ).

Тази година работата беше съсредоточена в пет квадрата от проучваната площ (средновековен християнски храм, датиран в периода XI-XIV в.): кв. 1А, 5А, 9А – с цел да се открие западната фасада на църквата; кв. 11 – с цел да се изясни функцията на каловите градежи в центъра на наоса; кв. 3 – с цел да се проучи още един сектор от некропола, около църквата.

Проучванията в кв. 11, потвърдиха хипотезата ни от миналата година за каменното струпване до каловия градеж – камъните са използвани за подравняване и преодоляване на денивелацията под подовата настилка, която според находките е била тухлена. Между камъните се откриха и въглени, които потвърждават тезата за пожар.

Работата в кв. 3, през сезон 2006, даде като резултат проучването на още два гроба от некропола, развиващ се около църквата – Гроб № 7 и Гроб № 8.

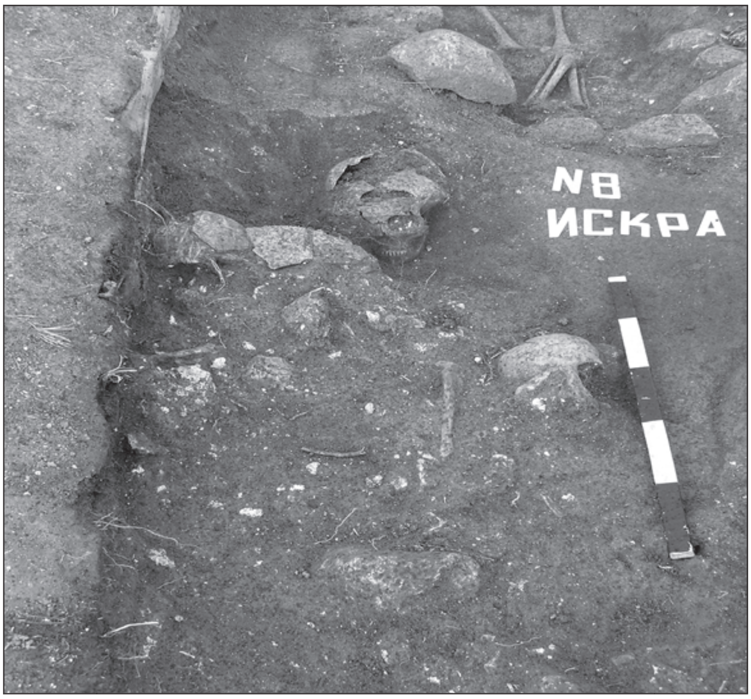

Обр. 2. Гроб № 8

Гроб № 7 е редовно единично погребение с християнски обред. Тялото е поставено с точна ориентация запад-изток, с изпънати крака. Дясната ръка е свита в лакътя и поставена върху таза, а лявата ръка е свита в лакътя и поставена върху гърдите. Гробът е очертан с каменна рамка от ломени камъни, без следи от ковчег и какъвто и да е гробен инвентар.

Гроб № 8 се оказа вторичен с 5 ясно разграничими черепа и части от скелетите. Този гроб се намира на 0,10 м от каменната рамка на гроб № 7 в източна посока. Първият череп от запад на изток е допрян до северното лице на северния зид на църквата. В този гроб също липсваха следи от инвентар, както и от съоръжение. След вдигането на гроб № 8 не се установи друг в пласта под него, който да е на едно ниво с гроб №7. Пръстта и в този гроб бе силно примесена с хоросан, много повече обаче, отколкото при гроб № 7, което ни накара да предположим, че вторичното погребение е извършено след разрушаването на първата хоросанова сграда.

В останалите три квадрата през тази година успяхме в известна степен да уточним липсващата досега западна част от архитектурата на храма (Обр. 3).

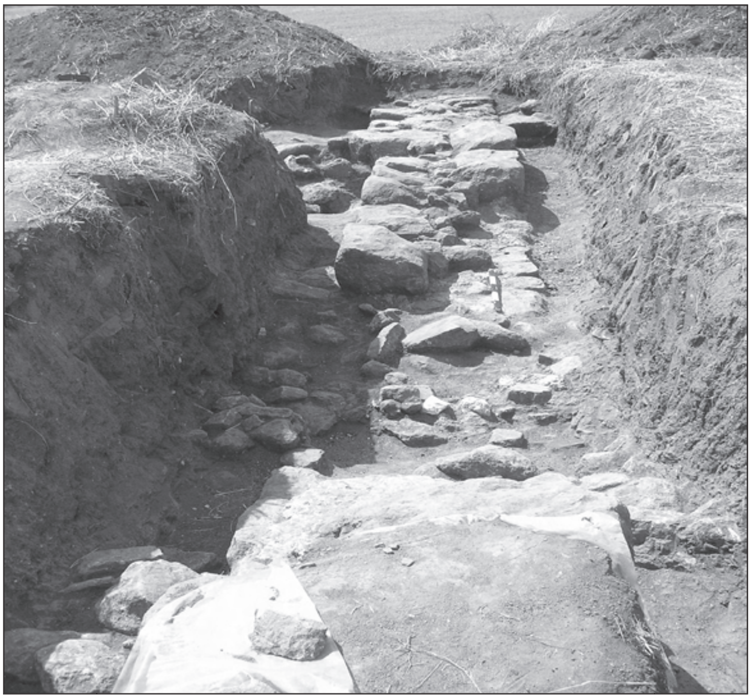

Обр. 3. Останки от северния зид на църквата

Сградата е била еднокорабна, едноабсидна, с едноделен притвор и вход от запад. За съжаление не можахме да уточним точната архитектура на входа, като на този етап можем само да предполагаме двуделна арка (тъй като в основата му разчистихме структури, приличащи на три пиластъра) с ширина около 2,5 м, съдейки по хоросановата подложка на входа и южната му лошо запазена и поради това несигурна страница. Установихме също, че освен долепения от север параклис, сградата е имала долепено помещение и от юг, за чиито функции все още нищо не можем да кажем. Западният зид на това южно помещение е долепен на фуга до основния зид на църквата, градежът е от по-малки ломени камъни, споени с хоросан, примесен с едро счукана тухла, едновременен с този на основната църква.

Открихме още една интересна ситуация, свързана със западната архитектура на църквата: точно до вътрешния югозападен ъгъл на притвора, излезе горяло петно с диаметър 0,90 м, а в рамките на самия зид на ъгъла, открихме оформена с хоросан ниша (размери: 0,47-0,52 м). Предназначението ѝ не е изяснено за момента, както и това на вградената в зида каменна бойна топка.

Керамиката от обект Църквище е светлочервена и кафява на цвят, с украса предимно от излъскани ивици, която се датира в периода XI-XIII в. Тази година открихме и фрагменти от двулицева сграфито-керамика и прозоречно стъкло, покрито с бяла паста. От дребните находки могат да бъдат отбелязани един малък фрагмент от стъклена гривна и фрагмент от метална халка – и двете от притвора.

След приключване на работата за сезон 2006, обектът бе заснет и зазимен, чрез засипване.

№ 180. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ВАКЪФА, В С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Петя Калоферова, Георги Митрев

През 2006 г. започна работа на обект Вакъфа край с. Искра, Община Първомай. Обектът се намира в обработваем лозов масив, на около 800 м западно от Голям Хасар и на около 1 км западно от обект Църквище (Обр. 1).

Обр. 1. Разкрити деструкции

Обр. 2. Глинобитен под на средновековно жилище

Той представлява средновековно селище, датирано в периода XI-XIV в., според археологическия материал. Вероятно то е неукрепено подградие на крепостта на връх Голям Хасар (датирана в същите рамки: XI-XIV в.), което е загинало в следствие на пожар, чиито следи откриваме навсякъде по разкопаната площ, както и в обект Църквище и в рамките на крепостта. На 300 м западно от Вакъфа е разположен параклиса “Св. Атанас”, граден върху стари основи, а на 500 м северозападно, в лозята, се откриват множество разпилени кости, вероятно от некропола на селището. Няма съмнение, че селището е неукрепено и със значителни размери, за което говорят фрагментите керамика, разпилени на значителна площ.

Резултатите от тази първа година на проучване на обекта бяха следните:

В рамките на проучваната площ попаднахме на останки на жилище с под от трамбована пръст, покрит с рогозка, която при изгарянето си е оставила голямо горяло петно, покрито с фрагменти керамика (Обр. 2).

Запазени са и следи от изгорели дървени колове, които вероятно са поддържали покривната конструкция от нетрайни материали, а стените на жилището са били обмазани с глина (Обр. 3).

Обр. 3. Петна от дупки на колове

Няма ясни следи за планировката на жилището, но допускаме, че е едноделно помещение с навес, с обща площ около 20-25 кв. м.

Открихме и каменни структури, вероятно зид, както и плочести камъни (пясъчник) за подова настилка или лепеж. Тези каменни основи дават данни за жилища от друг тип, но за сега не достатъчно сигурни.

Керамиката е с датировка XI-XIII в. Повърхността ѝ на цвят е червена, кафеникава или охрова, с врязана вълнообразна украса, златиста ангоба или излъскани ивици. Открити са и фрагменти от двулицево сграфито с датировка XIII-XIV в. Представена е основно битовата от 2 типа: кухненска и трапезна сграфито керамика. Формите са преобладаващо гърневидни.

Дебелината на културния пласт от периода XI-XIII в. е 0,50 м.

Сред по-интересните находки тази година са: метален фрагмент – халка с плосък профил, неолитна брадвичка (стратиграфията на терена е нарушена и е нормално в средновековното ниво на селището да попадаме на неолитни находки) и фрагмент от синя стъклена гривна. По цялото протежение на работната площ се откриха фрагменти строителна керамика – тухли и обработени плочести камъни, вероятно от местния хълм.

След приключване на работата за сезон 2006, обектът бе заснет и зазимен, чрез засипване.

№ 181. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ТЕРАСА СЕВЕРОИЗТОЧНО ПОД КРЪГЛАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Петър Димитров

Във връзка с необходимостта от ремонт на културно-информационния център в НИАРМ – Велики Преслав и изграждането на дренажно-отводнителна система около него, се наложи провеждането на аварийно археологическо проучване на терена, който ще бъде засегнат от изкопни дейности.

За тази цел беше поставена временна план-квадратна мрежа, състояща се от 2 квадрата с размери 5 х 5 м, ориентирани С-Ю по надлъжната ос на сградата. Мрежата е привързана към архитектурата на Кръглата църква – СЗ външен ъгъл на атриума на Кръглата църква и външен СЗ ъгъл на източната страница на северния вход на атриума.

В кв. 1. на дълбочина около 1,40 м се разкри зид изграден от речни и ломени камъни на калова спойка, ориентиран И-З. В сегашният си вид той се състои от два, на места до три, реда камъни с обща височина около 0,40 м. Дължината му до мястото, където влиза под неразкопания терен е 3,05 м, а ширината е между 0,25 и 0,30 м (Обр. 1).

Върху най-горния ред камъни бяха открити няколко фрагмента керамика с жълтозелена глазура от X-XI век.

Южно от него се намира каменно струпване с полукръгла форма, получено вследствие от разрушаването на зида, както и две малки ями с неправилна квадратна и правоъгълна форма и приблизителни размери 30 х 30 и 30 х 20 см. Техният пълнеж съдържа дребни камъни, животински кости (вероятно овчи), въглени и стени от керамични съдове с датировка XII-XIII век. На нивото на зида (1,40-1,50 м) бяха открити и единствените други находки освен керамичните фрагменти – железен Г-образен ключ за врата и синьо стъклено кубче от мозайка *opus tesalatum*.

В кв. 2 попада стар изкоп с неправилна форма и приблизителни размери 2 х 3 м. В него се откриха множество съвременни предмети от края на XX в., което свидетелства, че културният пласт в кв. 2 е компрометиран до около 1,50 м дълбочина и керамиката от него е определена само по морфологични и технологични белези. Най-голямо е количеството на тази от X-XI в., основно кухненска, представена от гърнета със средни размери, ниски шийки и профилирани устия. Открити са и няколко стени от сивочерни съдове с излъскани ивици, такива с масленозелена глазура, както и дъно от характерна за периода амфора. По-малко са фрагментите, които могат да бъдат отнесени към IX-X и XII-XIII в. Напълно липсва сграфито керамика.

В западната част на кв. 2 на дълбочина около 1,50 м, се очертава ясна граница с посока ЮЗ-СИ, между края на материка и пласт от хоросан с дебелина 0,40-0,45 м. Източният край на хоросановото ниво извива дъговидно от юг към север, а западната продължава под неразкопаната площ. На изток от него следва понижение на здравия терен с около 1 м. Очертава се негативна структура (канавка) с посока С-Ю и ширина около 1,80 м, след което следва ново издигане на материковия пласт (Обр. 2).

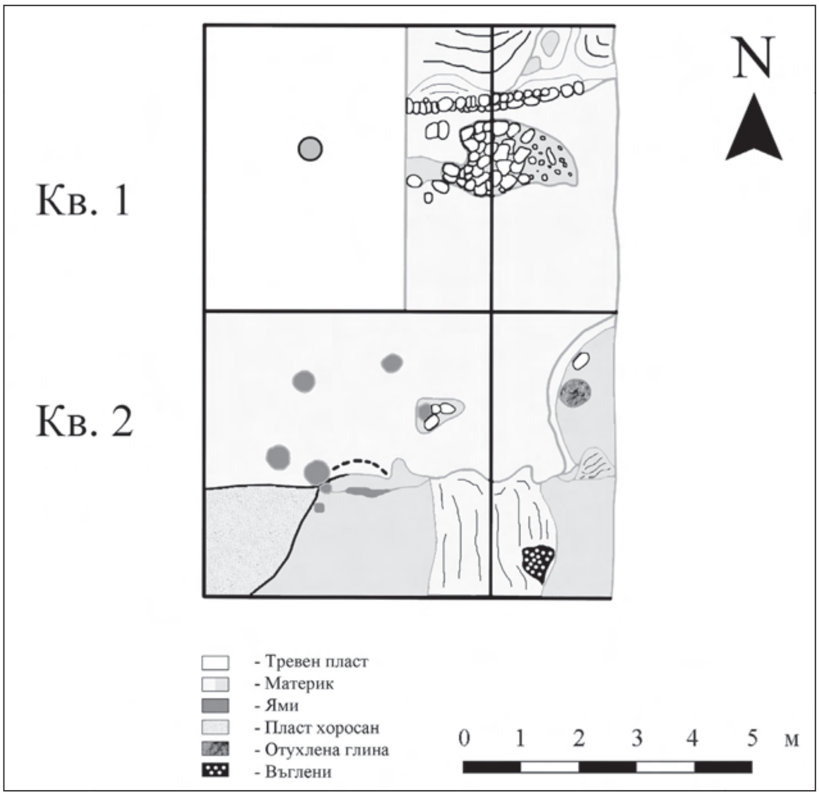
N
Кв. 1
Кв. 2
☐ - Тревен пласт
▨ - Материк
▨ - Ями
☐ - Пласт хоросан
▨ - Отухлена глина
▨ - Въглени
0 1 2 3 4 5 м

Обр. 1. План

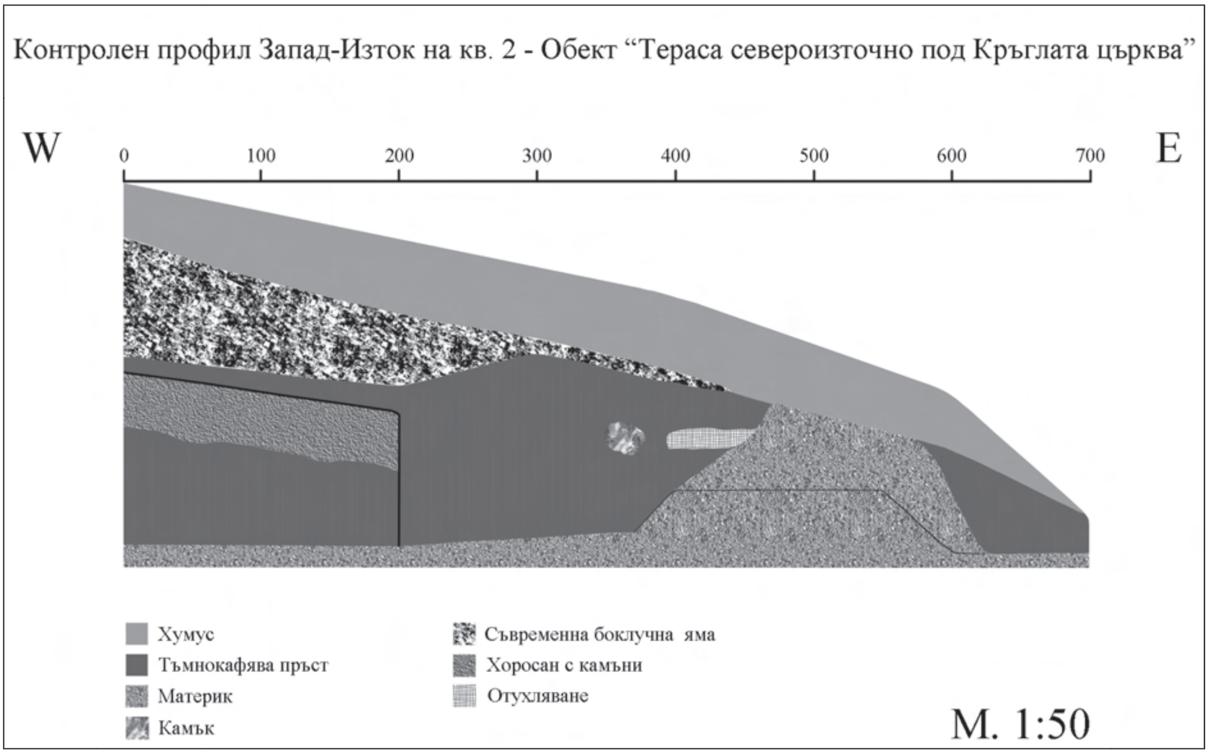
Контролен профил Запад-Изток на кв. 2 - Обект "Тераса североизточно под Кръглата църква"
W
E
0
100
200
300
400
500
600
700
▨ Хумус
▨ Тъмнокафява пръст
▨ Материк
▨ Камък
▨ Съвременна боклучна яма
▨ Хоросан с камъни
▨ Отухляване
M. 1:50

Обр. 2. Контролен профил

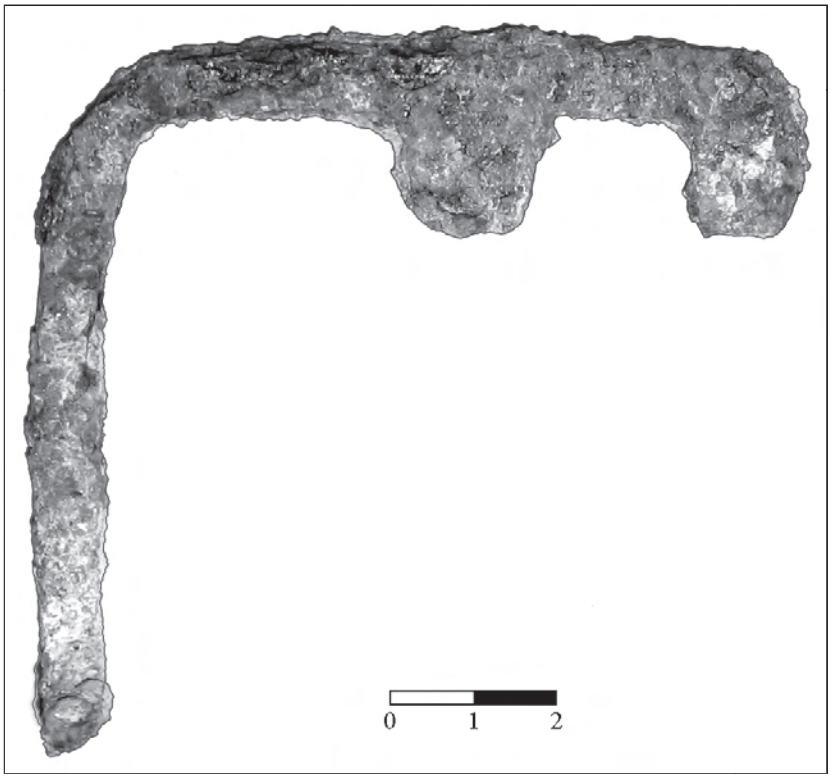

Обр. 3. Железен ключ

В северната половина на кв. 2 се оформи равна *площадка*, върху която има четири концентрично разположени ями с диаметър около 0,30 м и дълбочина 0,20-0,30 м. Източно от тях се намира още една, по-голяма, с триъгълна форма и размери 0,60 x 0,80 x 0,90 м. Откритата в близост керамика е от X-XI в.

Източно от кв. 2 бяха регистрирани следи от огън – опалено петно с отухлявания и въглени в него.

В резултат от проучването, на терасата бяха регистрирани следи от човешка дейност от IX-X, X-XI и XII-XIII в. Най-интензивното натрупване на археологически материали датира от времето X-XI в.

Разкритият зид от ломени и речни камъни на кал е бил изграден с цел да бъде укрепен склона под който се намира терасата. Подобно инженерно решение предполага и наличието на някакви съоръжения върху така оформената площадка, които да бъдат защитени от ерозията на склона. Вероятно, следи от такава лека постройка, представляват откритите, разположени в неправилен полукръг, общо пет дупки с малки камъни в тях. Може би в тази връзка стоят и останките на огнище източно от нея.

Засега не може да се каже докъде продължава въпросният зид в западна посока и дали е изграден такъв от западната страна на терасата. Не е ясно и предназначението на сравнително дебелия пласт хоросан в южната половина на площадката, който също продължава под неразкопан участък.

Произходът на повечето средновековни материали, както от дъното на съвременната яма, така и от културният пласт, трябва да се свърже с Кръглата църква и манастирският комплекс около нея. Сигурен индикатор за това е откритият тесер от синьо стъкло за мозайка *opus tesalatum*, частите от капители с волути и един железен Г-образен ключ за врата (Обр. 3).

№ 182. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА КАМЕННАТА КРЕПОСТ

Янко Димитров, Ивайло Кънев

През юли и август 2006 г. за 9-ти пореден сезон продължи проучването на обекта, като се работи 6 работни дни с финансиране осигурено по договор с НИМ-София. Целта бе да продължи систематичното проучване на некропола в посока изток.

Проучен беше терен с размери 12,00/4,00 м, разположен на 35-40 м източно от черквата, непосредствено на изток от изкопа от предходната 2005 г. и отчасти застъпващ югозападния ъгъл на изкоп А от 1999 г.

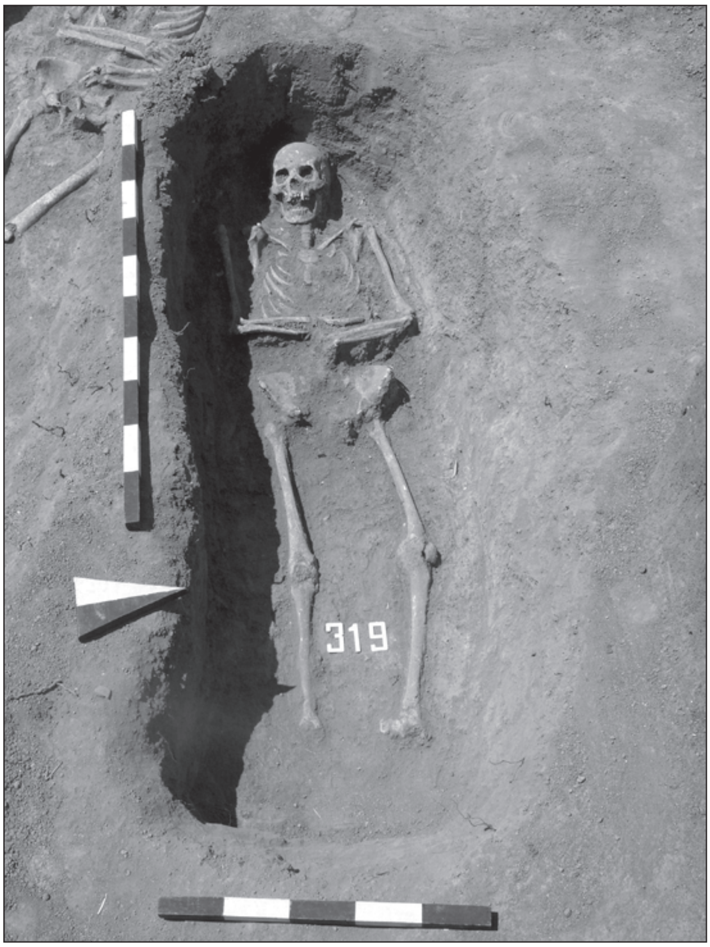

Обр. 1. Гроб №319 от некропола пред източната порта

Открити бяха нови 8 гроба, № 318 – 325 според общата номерация за некропола. От тях 4 са детски, 1 на юноша, останалите 3 на възрастни. Пет от гробовете, са близко един до друг, в редица с посока север-юг, с леко отклонение на североизток-югозапад. Всички имат християнска ориентация запад-изток, с малки отклонения (отчетени стойности при ориентацията 260, 264, 270, 274, 276 градуса). Три гроба – № 318 – 320 се отделят от останалите, като гроб № 319 (на възрастен индивид) е единственият с по-различно от останалите отклонение в ориентацията (в посока северозапад-югоизток, 298 градуса) освен това в близост до него, на ниво 0,40 м имаше струпване от животински кости.

Устройството на гробовете не показва някакви особености, които да ги отличават от проучените досега. Гробните ями са четириъгълни със заоблени ъгли или имат форма на издължена елипса. Дълбочината на вкопаване в този сектор на некропола е сравнително малка – детските гробове са на 0,40-0,75 м, а тези на възрастни на 0,85-1,00 м. Гроб № 325 е единственият, който има частично подграждане с *ребром* поставени камъни покрай стените в западната част, а откъм източната страна на гроб № 320, на нивото на стария терен, се откри голям камък-надгробие (?).

В позицията на скелетите също не се констатираха непознати досега за некропола особености. Повечето са със събрани и положени в областта на корема или върху гърдите ръце. При детски гробове № 321 и 322 костите на крайниците – фемури, раменни и лъчеви кости на ръцете, са с отклонение от нормалната си позиция, без да е съвсем сигурно дали това не се дължи на разместване от риещи животни. Не е изключено същото да се отнася и за установеното при двата съседни гроба № 324 и 325 отделяне на долната челюст и изместването ѝ на значително разстояние встрани от нормалното анатомично място.

Три от гробовете са с инвентар. В гроб № 319 (на възрастен), (Обр. 1.) и № 323 (на дете) са открити, съответно – 2 бронзови гривни и чифт обеци; наниз от стъклени мъниста и три бронзови гривни на лакътя на дясната ръка. Безспорно най-голям интерес представлява третият гроб с инвентар – детски гроб № 322. На дясната ръка, в областта на лакътя бе намерена едноцветна стъклена гривна, върху горната част на черепа – малка кръгла апликация от мед с покритие от бял метал, а под мандибулата и отзад на черепа – наниз, който освен 35 броя стъклени мъниста, включва 2 бронзови листовидни висулки и късче от медна *лентеста* гривна*, с шарнирно закопчаване*. Този гроб се причислява към групата на т. нар. гробове с *огърлици със сполии*, каквито има и от предходни сезони в същия сектор.

Наблюденията върху новооткритите гробове по отношение на ориентация, устройство и най-вече по състав на инвентара, прибавени към тези от проучения сектор А от 1999 г., дават основание този източен сектор на некропола да се датира малко по-късно, в сравнение с гробовете около черквата и се отнесе след края на X в., до към първите десетилетия след средата на XI в. Ако се съди по открития през 2006 г. при разкопки на Р. Рашев детски гроб непосредствено северно от сграда № 32 и фиксираните северна и южна граници, досега е проучена около половината от общата площ на некропола.

№ 183. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В РАЙОНА НА МОТЕЛА

Янко Димитров, Ивайло Кънев

През месец август 2006 г. за втори пореден сезон бяха проведени археологически разкопки на обекта. Финансирането е от НИМ-София и позволи, макар и с ограничен работен ресурс и за кратко време, да бъде продължено разкриването на този интересен некропол от следстоличния период на Плиска. Регистриран още през 1989 г. при наблюдения на изкопите за полагане на водопроводни тръби, некрополът отстои на около 250 м югоизточно от каменната крепост на Плиска, заемайки равната тераса от лявата страна на спускащото се на това място в посока на юг суходолие.

Целта на разкопките бе да се направи опит за локализиране на южната граница на некропола, след като западната, а до известна степен и северната, вече бяха фиксирани при наблюденията по изкопните работи през 1989 г. и сондажните проучвания през 2005 г. Непосредствено от изток, на досега проучения терен, бе заложен изкоп с размери 8,00х5,00 м. В него бяха открити нови 5 гроба (№ 9 – 13), единият от които е разрушен напълно при изкопните работи в края на 80-те години на XX в. Останалите бяха цялостно проучени.

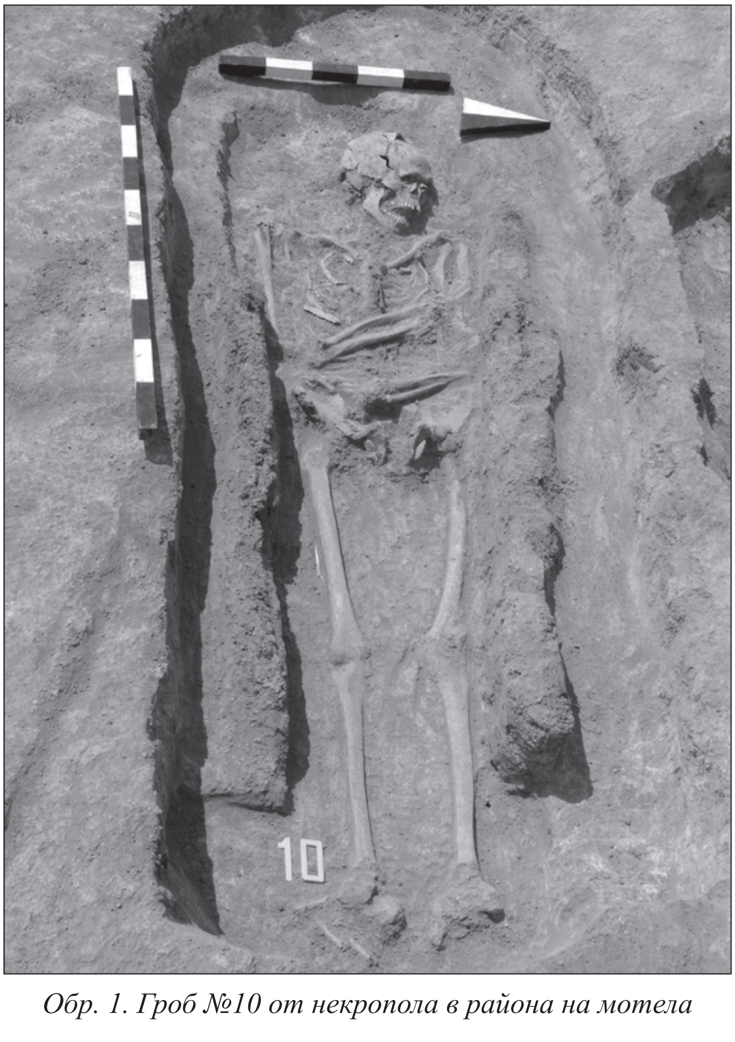

Обр. 1. Гроб №10 от некропола в района на мотела

Всички гробове са на възрастни индивиди и са ориентирани запад-изток, със значителни отклонения в посока югозапад-североизток (отчетена ориентация в диапазона между 220 и 248 градуса). Новооткритите 5 гроба, заедно с проучените през предходния сезон, позволяват да се установи подреждане на гробовете от некропола в редици с посока север-юг, отстоящи една от друга на около 1,20-1,80 м. Ако се отчете разположението на крайните гробове: № 1, 111 и 12 на юг и № 8 на север, може да се предполага, че некрополът не обхваща ивица по-широка от 25 м и се развива на изток от досега проучения терен, като вероятно включва няколко десетки гроба.

Петте гроба показват еднообразно оформление. Мъртвите са положени в дълбоки 0,55-0,70 м ями. Те имат правоъгълна форма със заоблени ъгли, с дължина малко повече от ръста на погребаните – около 2,10 м, и ширина 0,55-0,70 м. При гробове № 9, 10 и 11 бяха регистрирани останки от дебели по 0,03 м дървени дъски покрай дългите и къси стени на ямите (Обр. 1) и от покритие на разстояние 0,10-0,15 м над костите. Тъй като не се откриха железни гвоздеи, нито пък дърво по дъното на гробните ями, те вероятно са следи от подграждане и покритие на гробовете, а не от ковчези. Съдейки от проучените досега гробове, това е една от характерните особености в целия некропол.

В позициите на скелетите не се наблюдават някакви съществени отклонения от християнската практика – телата са в изпънато положение, с ръце събрани в областта на корема или в долната част на гърдите (при гробове № 10 и 12), или свити нагоре към раменете (при гроб № 11).

С инвентар е единствено гроб № 10. В насипа се откри безформено късче олово, а в областта на ушите – две медни обеци, които са от непознат досега в Плиска тип. Представляват незатворени халки с разминаващи се и пъпковидно удебелени краища.

Въз основа на откритите досега накити и устройството на гробовете, некрополът може да се отнесе към един малко по-ранен период от този пред източната порта и да се датира в границите на X – най-късно началото на XI в. Като се имат предвид намерените тук през 30-те години на XX в. деструкции от каменно-хоросанов градеж, сред които и мраморен капител с релефен кръст, може да се очаква, че откритите гробове попадат в най-западната част от неголям некропол около черква, която следва да се търси малко по на изток, където се забелязва слабо повдигане в нивото на терена.

№ 184. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Янко Димитров, Христина Стоянова

През 2006 г. археологическите проучвания на обекта се проведоха за 6-ти пореден сезон. За пръв път те бяха извършени с целево финансиране – по договор между НАИМ-БАН и Областна управа, гр. Шумен. Новите 20 квадрата бяха заложени така, че да обединят в едно цяло четири изкопа от предходни проучвания в югоизточния ъгъл на т. нар. Вътрешен град: I. Изкоп в 10-метровата ивица покрай източната крепостна стена (Я. Димитров и Хр. Стоянова 2001-2005 г.); II. Изкоп с югоизточния ъгъл на ранното (дървено) укрепление на Вътрешния град (П. Георгиев и Я. Димитров 2004 г.); III. Изкоп с успоредна на крепостната стена каменна постройка и по-ранна от нея дървена постройка с вкопано приземие-склад (П. Георгиев и Я. Димитров 2003 г.); IV. Изкоп, заложен като връзка между двата последни изкопа (Я. Димитров и Хр. Стоянова 2004 г.). Всички тези изкопи, заедно с тези от 2006 г., бяха ситуирани съобразно заложена в целия сектор план-квадратна мрежа с единна номерация: редици от квадрати А – К, в посока от изток на запад и редици от квадрати с номера 1 – 10, в посока от юг на север.

Резултатите от допроучените стари и заложените нови квадрати потвърждават установената досега периодизация на живот и строителство в сектора, обхващаща времето от края на VIII в. до към първите десетилетия след средата на XI в.

Дървени постройки от столичния период (края на VIII – първата половина на IX в.), (Обр. 1).

При проучванията в широката 5 м ивица, на около 10-20 м от източната крепостна стена, се откри втора и успоредна на известната досега траншея. Както и първата, тя представлява основа на линейна конструкция от вертикално наредени един до друг дървени стълбове. Ширината на траншеята в горната част (на дълбочина 1,20-1,30 м) е 1,50-1,60 м, след което се стеснява до 0,80-1,00 м и е вкопана на дълбочина 1,95 до 2,20 м от нивото на съвременния терен. Запълването на траншеята се състои от сбита жълтокафява пръст. В насипа се откриха няколко фрагмента от съдове с характерни за началото на IX в. форми и украса (амфоровидни стомни – сиви, лъс-

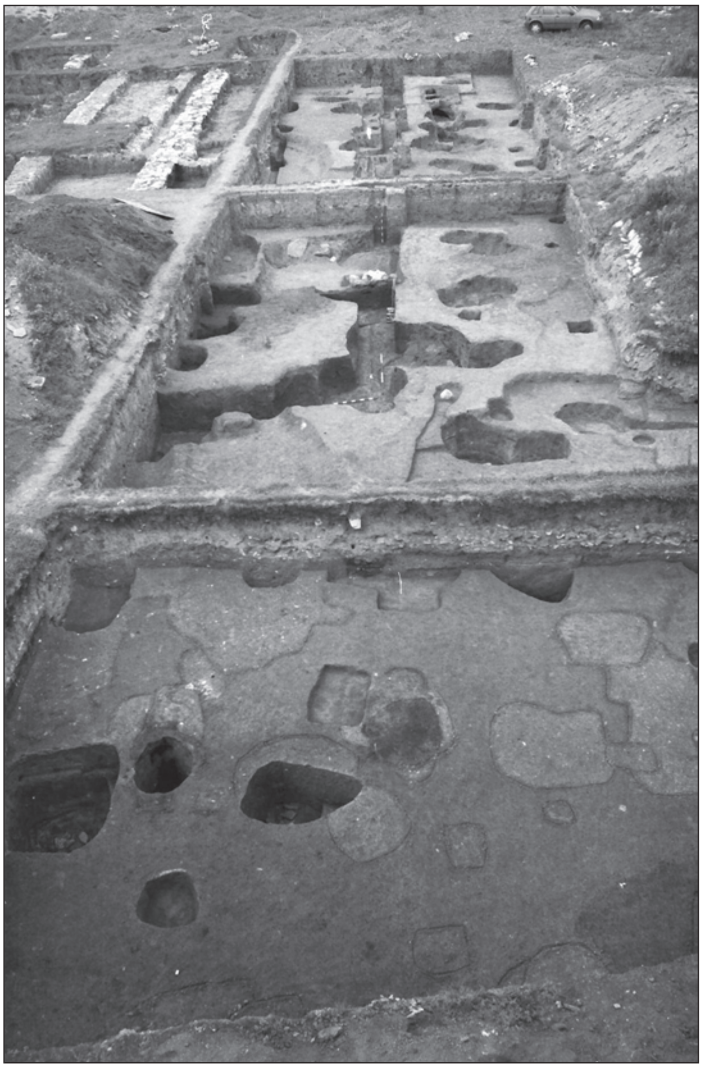

Обр. 1. Общ изглед към проучения сектор от юг, с траншеите и ямите от дървени постройки

кави и светлоглинени, някои покрити с червена ангоба). Еднаквите характеристики и установената стратиграфска синхронност на двете успоредни една на друга траншеи показват, че те са части от едно и също съоръжение. Двете отстоящи на 5 м една от друга траншеи представляват основи от голяма дървена постройка с линеен план. Тя е най-ранното от всички съоръжения в сектора, предхождащи крепостната стена.

Освен описаната двойка траншеи, през отчетния сезон бяха проучени общо 41 ями от вертикални дървени стълбове (Обр. 2).

Разположени в 5 редици с посока север-юг, тези ями имат приблизително четириъгълна форма и размери 0,90-1,30 и 0,80-1,20 м. Вкопани са с долната си част в льоса. Две такива ями, отстоящи на 5,00 м една от друга, са проучени в най-източната част на квадратите от редица А. Две застъпващи се ями, от които по-горната е с подложка от тухли на дъното, са проучени в западната част на квадратите от редица А. В средата на квадратите от редица Б, са проучени общо 18, от които 8-те по-плитки (около 1,80 м дълбочина) са с подложки от наредени в 3 – 4 реда на дъното цели и фрагментирани тухли. Те отстоят на еднакво разстояние от около 3,20-3,40 м една от друга. Ямите без подложки в тази редица, са на приблизително същите места. Те са с около 0,40-0,50 м по-дълбоки и очевидно са от един първоначален и впоследствие подменен ред вертикални дървени подпори. По характер на запълващия ги насип – сбита жълтокафява пръст, без въглени, както и по дълбочина на вкопаване, те съответстват на двете траншеи. Покрай западната линия на квадратите от редица В бяха установени и проучени частично 11 наредени в линия север-юг ями за вертикални дървени подпори. Те отстоят една от друга на по 2,80-3,20 м и са без подложки от тухли, с дълбоки по 1,90-2,30 м легла от кръгли в сечение (диаметър до 0,40 м) вертикални дървени подпори. В запълването на описаните ями за дървени стълбове се откри фрагментирана керамика от VIII-IX в., идентична с тази от двете траншеи.

Третият етап на дървеното строителство в сектора, се бележи от проучените в кв. 2а-в, 3а-в и кв. 6в-д, 7в тесни (0,20 м) и сравнително по-плитки (1,50-1,70 м) траншеи, които заедно с тангиращи към тях или близко разположени гнезда от вертикални греди, очертават частично плановете на две правоъгълни дървени постройки-навеси (?). В квадрати 6г-д тези тесни траншеи се очертават на дълбочина 0,80 м в стария хумус, под основите на откритата през 2003 г. каменна постройка с линеен план. Стратиграфски, те са свързани с пласт, който е наситен с въглени и железен шлак, фрагменти от поти и керамика от IX в.

Каменни постройки от втората половина на IX – началото на X в. В западната част на изкопа на дълбочина 0,70-0,90 и 1,00-1,10 м се разкри уплътнен хоросанов трошляк, под който на

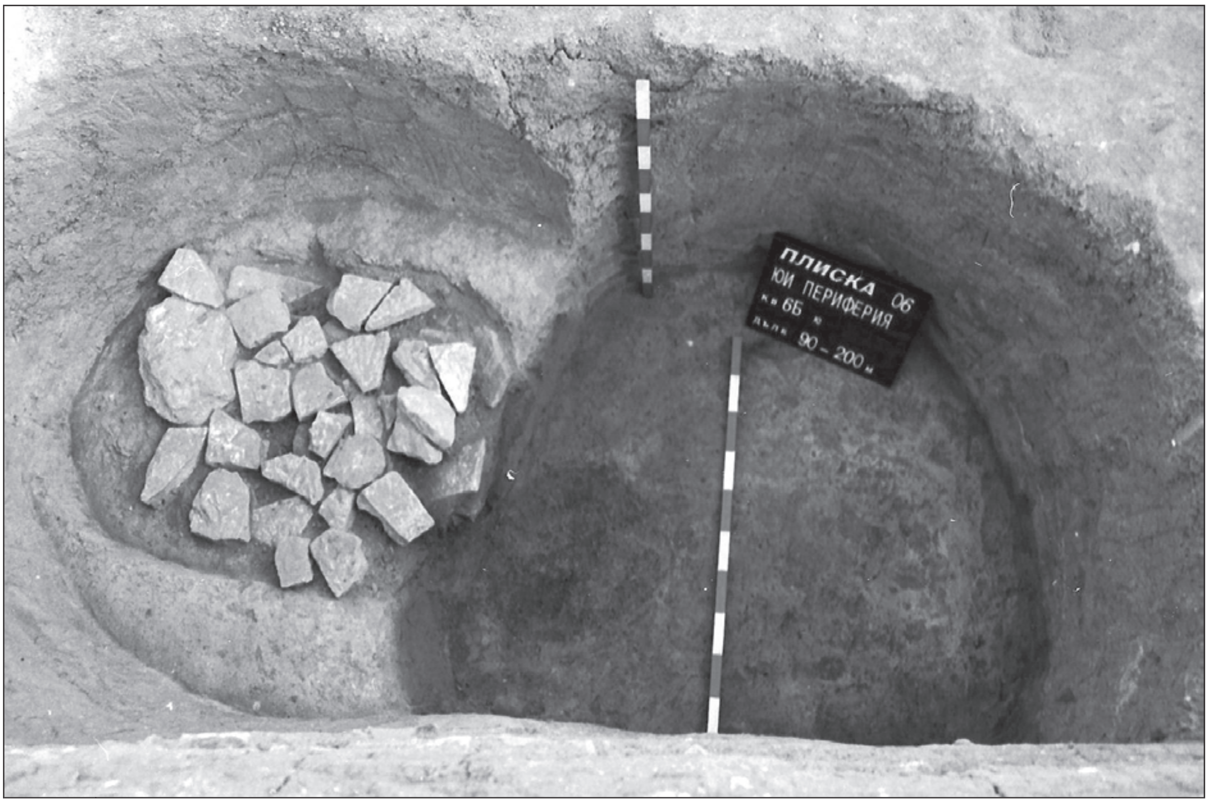

Обр. 2. Застъпващи се ями от дървени подпорни стълбове

три места се попадна на излят хоросан с приблизително четириъгълна форма. В пласта се откри керамика от IX – началото на X в., както и фрагмент от диск прозоречно стъкло.

Непосредствено над нивото с останки от третия етап на дървено строителство в сектора, или над описаната структура с хоросанов трошляк, се очертаха границите на три големи *коритообразни* изкопа. Предназначението им засега не може да бъде определено, но стратиграфски и според съдържащият се в запълването им материал, следва да се датират във втората половина на IX – началото на X в.

Най-северният от *коритообразните* изкопи е прорязан от източния зид на откритата през 2003 г. дълга каменна постройка, която се датира в X в. През 2006 г. нейните два зида бяха разкрити по протежение на нови 5 м в южна посока. Засега може да се каже, че тя отстои на 6,50 м от двойката успоредни траншеи на предхождащата я дървена постройка и на 25 м от източната крепостна стена. Дългата каменна постройка изглежда се явява неин приемник и може да се очаква, че тя също ще има насочващо се на запад крило.

Производствени съоръжения, вкопани жилища и ями от X – първата половина на XI в. Към края на X – първата половина на XI в., се отнасят проучените 2 жилища-полуземлянки (в кв. 10е-ж и в кв. 5в), (Обр. 3) и 13 *боклучни* ями. Това се потвърждава от откритите в насипа на жилищата и ямите материали – битова керамика, една пробита римска монета от III в., пет анонимни фолиса от клас А-2 (976-1030/35), един хистаменом на Константин IX Мономах (1042-1055 г.), клас IV а, от типа фуре (емисия 1054-1055), фрагменти от стъклени и бронзови гривни, битови предмети, железни върхове за стрели, бронзов кръст-енколпион с едностранно гравирано *Разпятие*, оловна висулка-луница, византийски моливдовул.

На дълбочина 0,40-0,45 м жилищата-полуземлянки и ямите прорязват ясно изразено ниво с останки от тухлена настилка в северната част на изкопа. На това ниво се откриват плитко вкопани производствени (?) съоръжения. В кв. 8б, 9б се попадна на пещ за изпичане на глинени съдове, а около нея се очертаха и три свързани с нея предпещни ями, както и гнездата на няколко

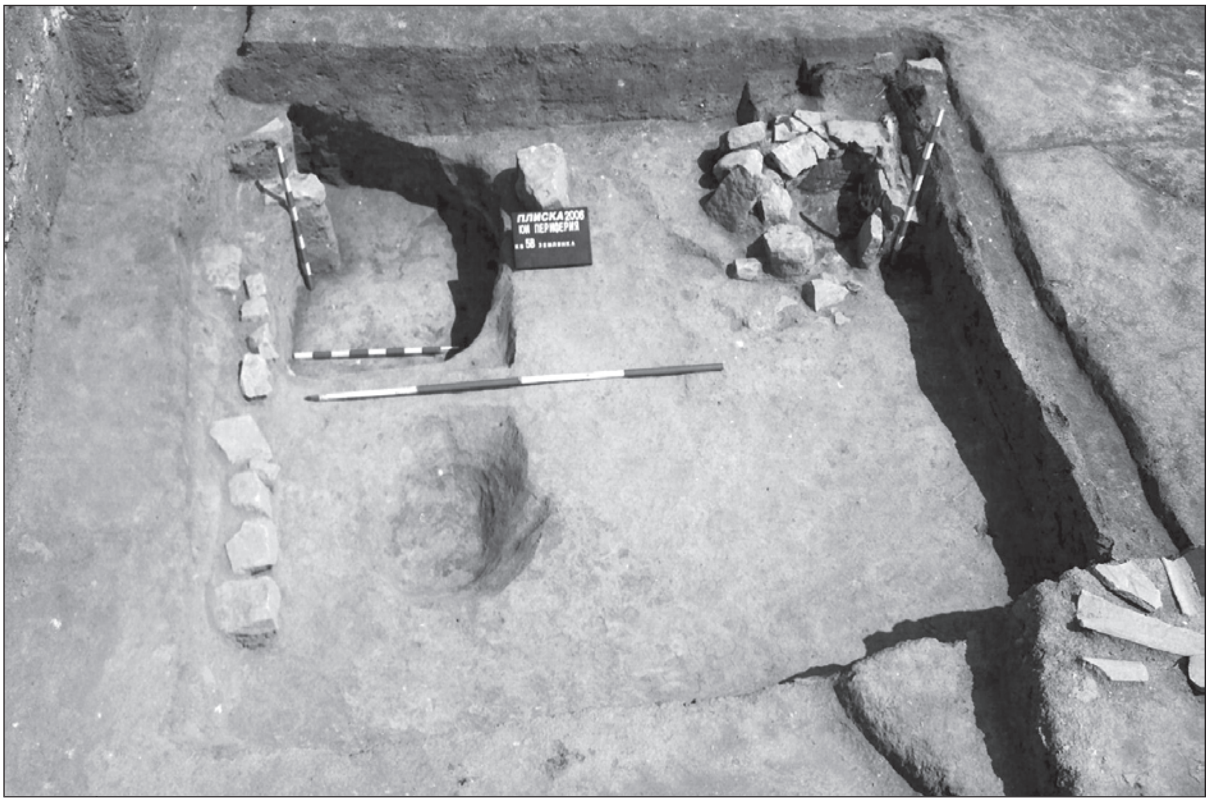

Обр. 3. Жилище-полуземлянка в кв. 5в

вертикални греди от покриващия я навес. В пласта на дълбочина 0,00-0,40 м се откри керамика от XI в., както и монети – 6 анонимни фолиса от клас А-2 (976 – 1030/35), 1 от клас С (1042 – 1050), 1 от клас D (1050 – 1060), 1 лята имитация на анонимен фолис, 1/2 от византийски моливдовул с неясен титуляр, керамичен жетон с четвъртита форма, фрагменти от стъклени и от медни гривни, медна тока за ремък, меден пръстен със стъклени инкрустации по щитха, две еднакви оловни тежести с форма на луковица, железни върхове за стрели, желязна халка, оловна тежест с дупка, няколко железни инструмента.

№ 185. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КАМЕННА ПОСТРОЙКА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Янко Димитров, Христина Стоянова

През пролетта на 2006 г. започна реализацията на проект за изграждане на нови пешеходни алеи в НИАР Плиска. В югозападния сектор на Вътрешния град алеята трябваше да свърже комплекса Цитадела, Западната и Южна порти и Крумовия дворец. За подготовка на леглото за полагане на трайна настилка бяха използвани машини за пътно строителство, при което заедно с горната част от хумусния слой бе отнет и културен пласт в широка 3 м ивица по цялата линия на трасето. В отсечка от алеята по протежение на 30 м покрай южната крепостна стена бе засегнат и оголен в горната си част зид от ограда или стена на голяма каменна постройка. Това наложи строителните работи в сектора да бъдат спрени и да бъдат извършени спасителни археологически раз-

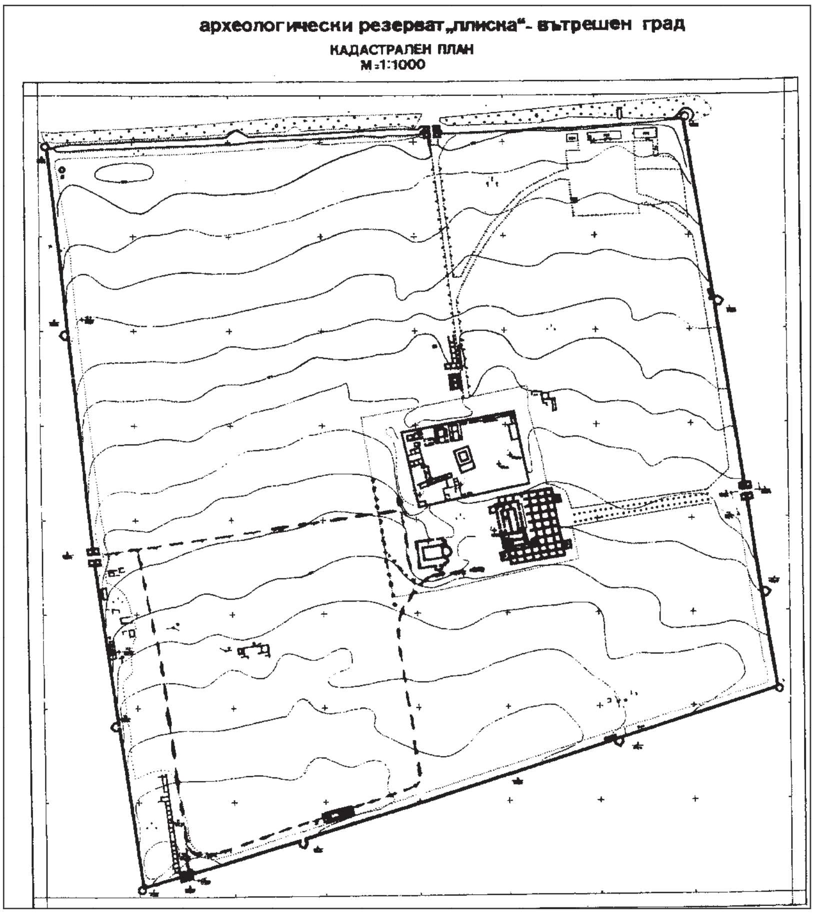

Обр. 1. Ситуация на изкопа на спасителните археологически проучвания и на обходените трасета за пешеходни алеи в югозападния сектор на Вътрешния град

копки, след приключването на които, проучената постройка следва да бъде консервирана и включена в туристическия маршрут (Обр. 1).

Спасителните археологически разкопки бяха извършени през месец юли по проект на фондация *Съхрани българското*. Заложена бе план-квадратна мрежа в участъка от трасето на пешеходната алея, който предстоеше да се проучва, и на север от него. Обектът отстои на 170 м източно от западната порта и на около 150 м южно-югоизточно от обект Z. В заложения сондаж с размери 32 х 8 м бе изчерпан пласт на дълбочина до 0,25-0,30 м от съвременното ниво на терена. По цялото протежение на изкопа бе разкрит горния (цокълен) ред камъни от градежа на зид с ширина 1,20-1,25 м, ориентиран югозапад – североизток, почти успоредно на южната крепостна стена (Обр. 2).

Приблизително в средата на проучената отсечка от зида бе разкрит широк 2,50 м вход, чиято западна страница се оформя от напречно взидан блок с размери 1,20 м х 0,40 м, а източната – от два надлъжни блока с размери 0,80 х 0,40 м. На 1,20 м от западната страница на входа бе разкрит долепен на фуга перпендикулярен на него разпределителен (?) зид, в посока север, с ширина 0,80 м. Точно срещу него, откъм южната страна на големия зид, се разкри друг с дължина 2,40 и широчина 0,80 м, който остана недоразкрит и засега не е ясно дали не е *стъпка* за портално оформяне на входа. В източната част на сондажа, под слоя с рушевини, бе частично разчистена настилка от много големи по размери и добре огладени каменни плочи.

В пласта, наситен с рушевини от големия зид, бе открита керамика и материали от X – началото на XI в. По-интересните от тях са тока за ремък, тесла, шило, няколко ножчета, игла, щипци, панта, бойна брадва, меден пръстен с пентаграма, бронзов позлатен ремъчен накрайник, две бронзови ремъчни апликации, медна обеца с филигран, няколко монети – 2 анонимни фолиса от клас А 2 (976 – 1030/1035), 1 от клас В (1030/1035 – 1042), 1 фолис на Константин VII и Роман II, клас VI (950 – 959), 1 фолис на Никифор II Фока (963 – 969).

Сходни резултати от проучвания на екипи под ръководството на С. Станилов през 2004 г. и на П. Георгиев през 2006 г. на площи в посока запад-северозапад, дават основание да се предполага, че откритият зид принадлежи на голям дворно-жилищен комплекс от X в. Най-вероятно в проучения сектор попада отсечка от южния ограден зид, заедно с южния вход и долепените откъм вътрешната му страна помещения с верижен план.

През месеците април-юни, 2006 г., във връзка с изкопни работи по прокарването на пешеходни алеи и навлизане в повърхностния културен пласт на дълбочина до 0,40 м, бе предприето

Обр. 2. Общ изглед към изкопа с разкрития зид

обхождане и проверка с металотърсач на всички трасета в югозападната четвърт на Вътрешния град.

Проверени бяха и струпаните от земекопните машини купчини с пръст непосредствено на запад от Цитаделата. По-интересните находки от тези обхождания и проверки са 3 моливдовула (единият на цар Симеон, тип анонимен), няколко медни монети – анонимни фолиси – 4 от клас А-2 (976 – 1030/1035), 3 от клас В (1030/1035 – 1042), римска монета с вторично пробити 3 отвора, две оловни екзагии, няколко бронзови токи и апликации за ремъци, кръгла *умбовидна* апликация за дреха, бронзова обеца, (фрагмент), бронзови накрайници от дървени нищелки за стан. Точното картографиране на находките и фиксираните на места струпвания от битова керамика и кости допълват данните за топографията на живота във Вътрешния град.

№ 186. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА

Людмила Дончева-Петкова, Константин Константинов

През м. май и юни на 2006 г. за трети пореден път, след подновените през 2004 г. разкопки, работихме в югозападния ъгъл на Вътрешния град на Плиска. Разкопките се проведоха със средства, целево осигурени за проучване на Плиска и Преслав по договор между Областната управа на гр. Шумен и НАИМ-БАН.

Изследваният сектор се намира на запад и север от търговско-занаятчийските помещения, проучвани от проф. А. Милчев. В продължение на 2 месеца работихме на площ от 850 кв. м. В половината площ, недоизследвана през 2005 г., достигнахме здрав льосов терен на дълбочина 1,20-

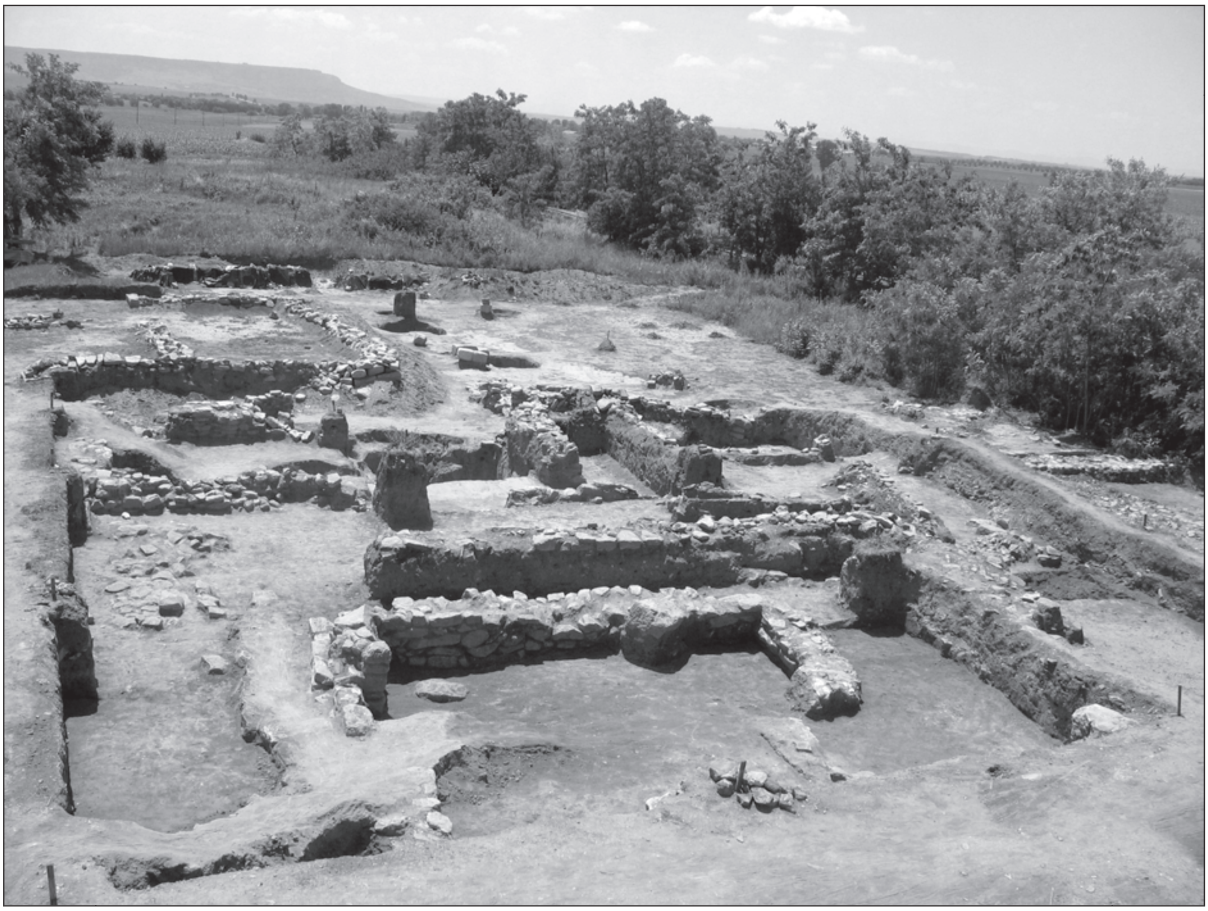

Обр. 1. Общ изглед от разкопките през 2006 г.

1,40 м от съвременното ниво. В северната част, където заложихме нови квадрати на площ от 450 кв. м, се достигна дълбочина 0,60-0,80 м (Обр. 1).

Окончателно беше разкрита сграда I. През 2005 г. не успяхме да изясним източния зид на помещение Б. Открихме редица от нападали камъни, част от западния зид на помещение 18, до който по всяка вероятност са се допирали северният и южният зид на помещение Б. С цел проучване на по-ранни пластове, работихме под подовото ниво на сградата. На дълбочина 0,40 м от това ниво (на 1,20 м от съвременния терен) беше достигната здрава жълта льосова пръст. В северната половина на помещение А попаднахме на разхвърляни мергелови камъни, като тези на сградата, а между тях на оловно кръстче, част от закопчалка за книги и на анонимен византийски фолис клас А-2.

На 2,50 м северно от сграда I, беше разкрита *сграда* II. Тя има правоъгълен план. Дълга е 11 м от юг и 15 м от север, с вътрешна ширина 3,88 м. Южният ѝ зид изглежда е продължавал на изток и е бил разделителен между помещения № 18 и № 19. Не е изключено този зид, както и северният, да са достигали до западната крепостна стена, където на 10 м от стената са разкрити два успоредни зида със същата широчина. Тази за сега условно наречена сграда е силно разрушена, а запазените ѝ зидове са обрушени. Само в южната част те са широки 0,80 м, а на север се стесняват до 0,40-0,50 м. Градени са от ломени мергели и кал. Сградата е изцяло разрушена от 4 по-късни ями – № 1, 2, 3, 9 и жилища в западния ѝ край.

На 3,40 м от северния зид на сграда II беше разчистен друг, успореден на него, но най-долният му ред е по-висок с 0,40 м. Този зид е дълъг 7,30 м, граден е също от ломени камъни и кал и е широк 0,70-0,75 м. През 2006 г. не успяхме да го свържем с други зидове с изключение на един от запад, където се е запазил обрушен зид в посока С-Ю. Само на 0,80 м от този зид се очерта най-дълбоко вкопаната и най-северната за сега, условно наречена сграда III (Обр. 2).

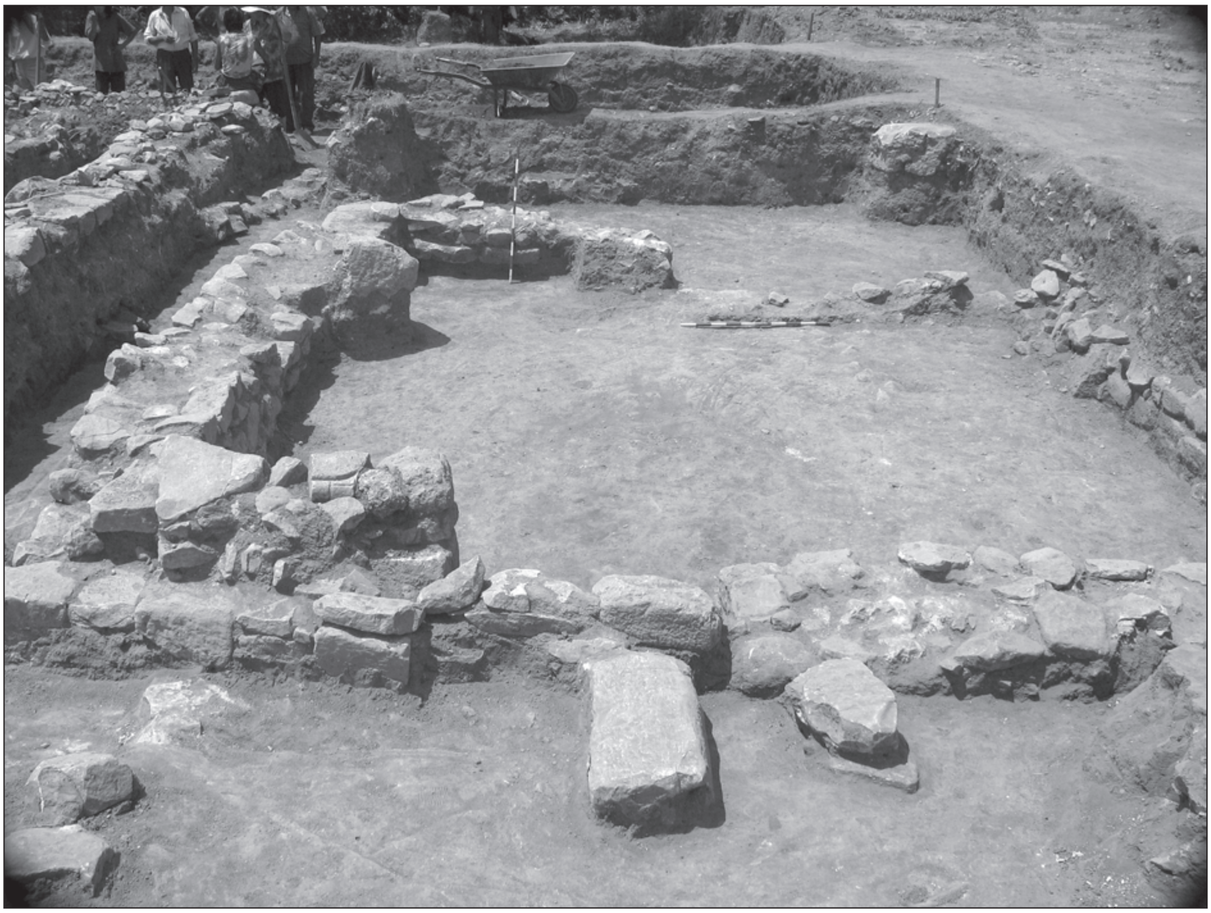

Обр. 2. Сграда III

Тя е почти квадратна 5,70 х 5,60 м с поправки и чупки от запад и в северозападния ъгъл. Почти в средата на източния зид е разположен вход, широк 0,80 м. При северния и западния зид се установяват по-късни еднолицеви преправки. С тях вероятно се свързва и запушването на входа. Следи от отоплително съоръжение има в югозападния ъгъл, където се откриха много въглени, пепел, счупени и овъглени съдове. В сградата беше намерена разнообразна керамика – тънкостенни гърнета, фрагменти от стомна, украсена с иглолистен орнамент и покрита с кафява глазура, мраморен диск, който свързва сградата с ями № 1, 2, 3, 9, в които открихме подобни дискове, и най-важно – анонимен византийски фолис клас В. Така при сгради I и III се установяват поправки с еднолицеви зидове от по-късен период на обитаване.

В западния край над сграда II беше разчистено малко жилище. Източният и северният *зид* са еднолицеви, широки 0,15-0,20 м, със запазен само долен ред. От юг и запад то е разрушено. От юг се намира още по-късен и по-широк зид. От жилището произлизат дребни, но в значително количество керамични фрагменти от гърнета, украсени с вълнисти ленти, амфори и дъно на голяма делва. В югоизточния му външен ъгъл бяха намерени части от дъното и устието на кана, покрита със златиста ангоба и украсена с вдълбани кръгчета.

На 2 м южно от това наземно жилище, но 1 м по-дълбоко от него разкрихме друго – вкопано. То е почти квадратно, като северната и южната му стена са с дължина 2,60 м, а източната и западната – 2,90 и 2,95 м. То е облицовано с дялани и ломени мергелови камъни с размери 0,25-0,30 м, споени с жълта глина. В ъглите и по средата на северната и западната стена едноредовата зидария прекъсва и там са се намирали греди, поддържащи покрива. В центъра на жилището беше намерено голямо и силно корозирало резе от врата и големи фрагменти от делва. Огнището (или силно разрушена пещ) е се е намирало в югоизточния външен ъгъл. Пред жилището от юг бяха разчистени две други дупки от колове, вероятно от навес. От юг, отчасти от изток и запад, пред жилището теренът е замазан с жълта глина, под която има дребни камъни и счупени тухли. Точно тази замазка затруднява определянето характера на жилището, защото еднолицевата му зидария показва, че е вкопано. Няма никакви следи от по-ранно жилище на това място с изключение може би на една П-образна пещ, която се намира на 2,50 м на запад. Откритото в нея гърне не е по-късно от X в.

Както се посочи, сграда II е разрушена от четири ями – № 1, 2, 3, 9. Други пет ями се откриха на запад от сграда I, четири от които може би са оставени от последните ѝ обитатели. Ямите са запълнени с животински кости, шлака, керамични фрагменти.

В района около наземното жилище, но на 1,20 м под него се очертаха три петна – дъна на пещи за топене на желязо (№ 62, 63, 64).

Много важни за датирането на комплекса са монетите, които се свързват с тези от предишните години. Техният брой е 22, от които 5 са антични. Останалите монети са средновековни: 2 клас А-1, 11 клас А-2, от които една е по-късна имитация, по една клас В и С и една на Константин X Дука (1059-1067), препечатана върху анонимен фолис А-2. Както се вижда, преобладават монетите от клас А-2. След монетите по количество следват апликациите (17 броя) – сърцевидни, луновидни, кръгли. С тях са свързани петте накрайника, четирите токи – двусъставни с правоъгълна и елипсовидна част и една с петстенна плочка.

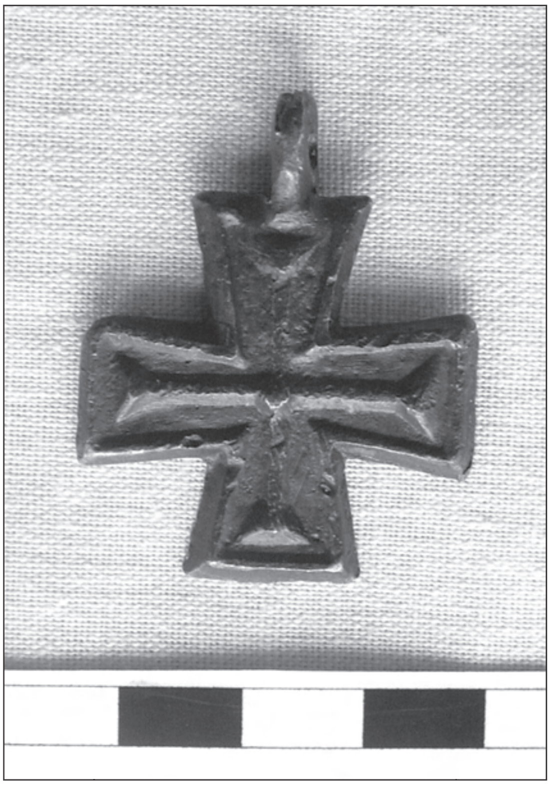
Обр. 3. Един от откритите кръстове

Открити са фрагментирани накити: стъклени гривни, пръстени, обеца-наушник, оловен медальон и ажурен печенежки пандантив. Намериха се 8 плоски нагръдни кръста, цели или фрагментирани (Обр. 3).

Разнообразни са и предметите от ежедневния бит.

Откритите сгради и материали, макар и от късния период на Плиска – края на X до 60-те години на XI в., са не само интересни, но и много важни. Те позволяват да се хвърли по-задълбочен поглед върху този пренебрегван период от живота в някогашния столичен град. Помещенията и сградите са възникнали най-вероятно по времето на император Василий II. Изградени от камъни и кал, станали вероятно обект на печенежките набези, те са се оказали нестабилни и затова са претърпели преустройства в замяната на двулицевите зидове с еднолицеви. По-късно над или до тези помещения са възникнали наземни и полувкопани жилища, с които се свързват повечето от ямите. Над тези жилища се наблюдават и други зидове и калдъръмени настилки, които са вероятно от края на периода, преди разрушаването на Плиска от узите през 1064 г.

№ 187. БИРИТУАЛЕН ЕЗИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК

Людмила Дончева-Петкова, Кирчо Апостолов, Евгения Коматарова

През 2006 г. продължиха разкопките на биритуалния некропол, намиращ се в района на бившата авиобаза при гр. Балчик. Те се проведоха от края на м. юли до началото на м. септември и са финансирани от Община Балчик и НАИМ-БАН. Работи се на запад и северозапад от изследвания през предишните години терен. На площ от 200 кв. м бяха открити 47 нови гроба, с които общото число достигна 222.

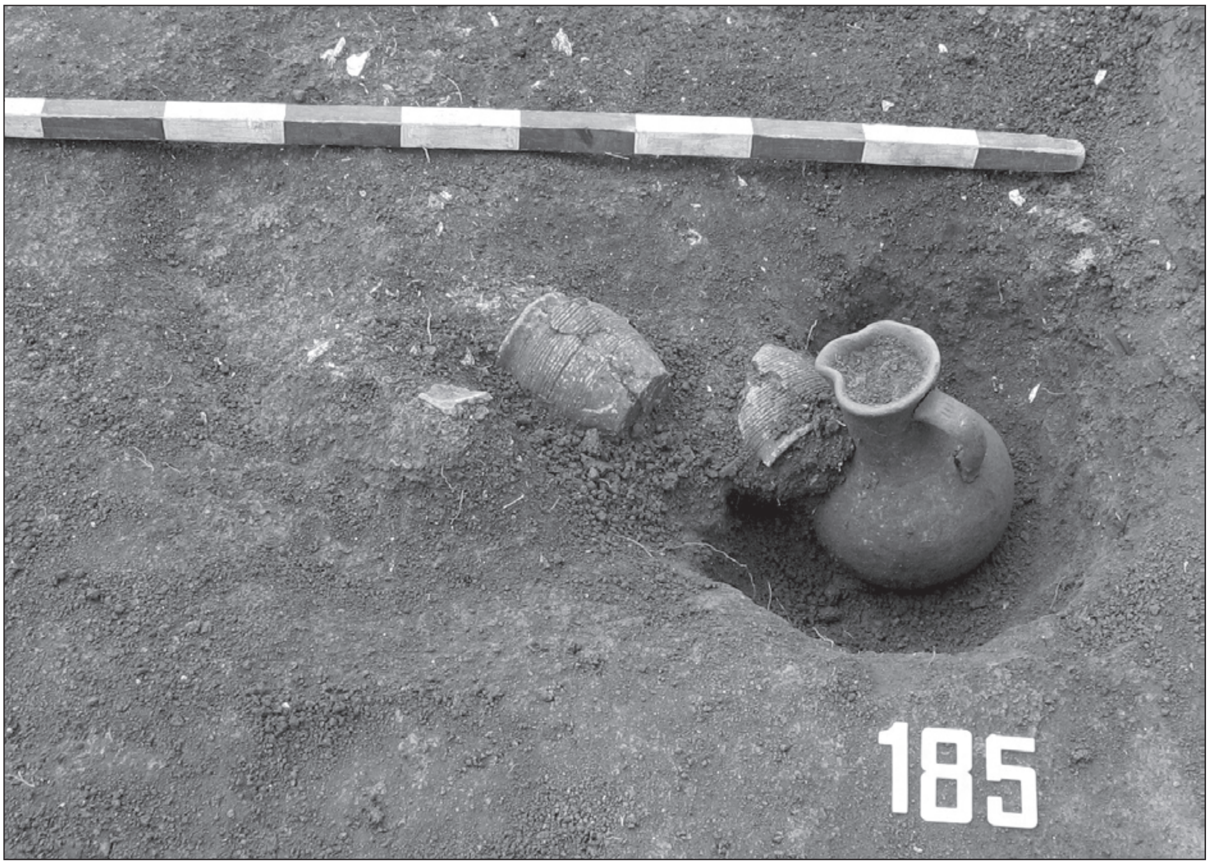

Обр. 1. Гроб №185

Гробове с кремация

За първи път гробовете с кремация са по-малко (22) от тези с инхумация (25). От 22-та гроба с кремация само един е каменна камера (№ 188). Останалите 21 са ями с кръгла или почти кръгла, най-често елипсовидна, правоъгълна или неправилна форма. Освен каменна маркировка, в горната част на ямите или до тях също се откриват камъни. Ямите са вкопани на дълбочина от 0,25 до 0,75 м, най-често на дълбочина 0,50 м. Размерите им са различни от 0,30-0,40 м до 0,70-0,90 м. Различна е и тяхната дълбочина: 0,15-0,30 м. Гробове № 180, 181, 182, 183 са разположени на 0,50, 0,70 и на 1 м един от друг в дъга, заобиколена с маркиращи камъни. Ориентацията, както е констатирано през предишните години, е С-Ю с отклонение от 10 до 30° на изток или запад. В тези гробове освен различно количество горели кости в зависимост от броя и големината на погребаните се открива почти винаги керамичен съд, а в горния край над или в самия гроб се попада на счупени при тризна съдове. Намират се железни токи и халки, железни ножчета. Много важна за датирането на некропола е прегънатата медна пластинка с нитове с полусферични глави от гроб № 205 и особено бронзовата тока с кръстовидна неподвижна плочка и желязно езиче от гроб № 185 (Обр. 1).

За първи път от нашите проучвания в гроб № 202 бяха открити два тесни четириръби върха на стрели. Антропологичното изследване на д-р В. Русева показва, че в гроб № 176 са погребани дете и възрастен индивид. В повечето гробове погребаните са на възраст между 20 и 40 години. В гробовете се откриват горели и негорели животински и пилешки кости, въглени, отухлена пръст, малки бели варовикови камъчета. Единствена *камера* е гроб № 188, която е малка, вкопана само на 0,20 м от повърхността. Изградена е от дебели варовикови плочи. Не е покрита, но дъното ѝ е постлано с плоча. Освен горели кости на мъж между 20 и 40 г. в камерата имаше и няколко керамични фрагмента.

Гробове с инхумация

Те са вкопани по-дълбоко. Каменна маркировка над гробовете беше установена само в два случая (№ 208 и 221). Гробните съоръжения са различно оформени. Най-много са обикновените ями (12), следвани от ями, покрити с камъни. Пет гроба са маркирани по дългите си страни с по 1-2 камъка от изток и запад, а № 211 – с по един от север и юг. Само при № 221 по дългите стени от изток и запад са поставени съответно по 4 и 5 камъка. Детският гроб № 207 е заобиколен от три страни с камъни. Детски е и единственият цистов гроб № 198.

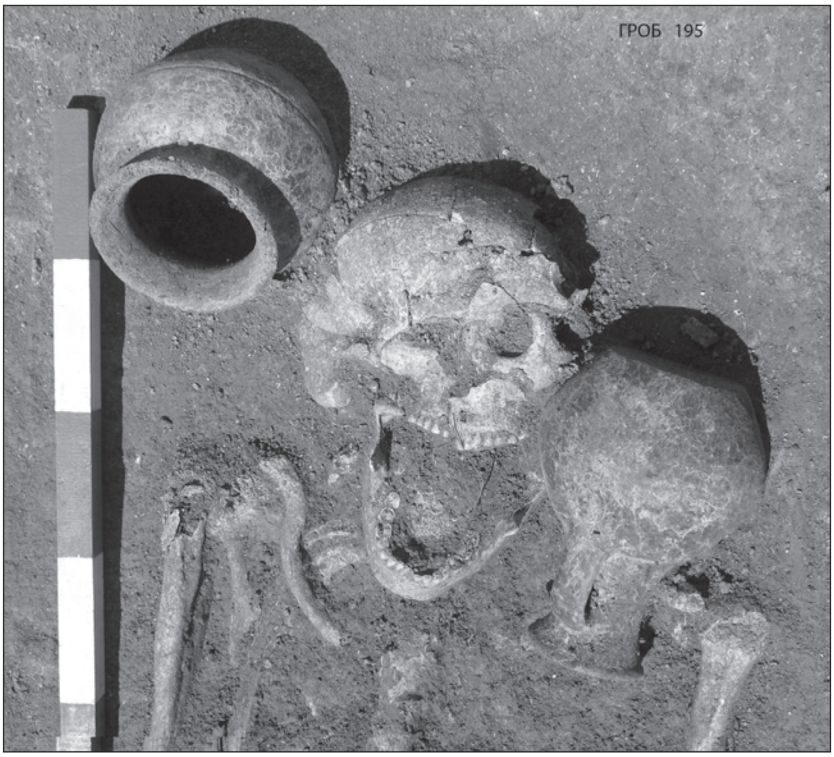

Обр. 2. Гроб №195

Ямите при по-плитките детски гробове не се очертават в чернозема. На дълбочина 1 м, от която започва льосът, се откриват гробове с правоъгълна и трапецовидна форма, обикновено със заоблени ъгли. Те са с различни размери в зависимост от големината на погребаните индивиди и на поставените животни – дължина от 1,90 до 2,40 м, ширина от 0,50 до 1,10 м и дълбочина 0,20-0,80 м. Погребаните са полагани обикновено в посока С-Ю с отклонения повече на изток, отколкото на запад (от 5 до 30°). През 2005 г. установихме изменения от тази посока. Три гроба са ориентирани И-З, два З-И, един (детски) Ю-С. Особено интересни са два повтарящи се случая, при които единият гроб е в посока С-Ю, а другият под прав ъгъл до него в посока З-И Дълбоките до 1,60 м гробове често пъти са разширени (обикновено от южната страна) и там са поставяни цели, но умело разчленени животни (говеда, крави, овце), агнета и по-рядко части от животни (Обр. 2).

В два детски гроба до главата и до дясната длан се откриха черупки от яйца.

Погребаните са полагани по гръб с опънати крайници, единственото изключение е един детски псевдохокер. При няколко детски черепа е засвидетелствана изкуствена деформация. Като предпазващи средства са поставяни въглени и вар, откриват се части от горяло дърво, овъглена греда. Някои от дълбоко вкопаните гробове са заобиколени от всички страни, а и пръстта над гроба е наситена с големи буци вар.

От инвентара преобладават керамичните съдове – гърнета, кани, паница, ведро, следвани от железни и бронзови токи, халки, ножчета, огниво. Накитите са представени от няколко мъниста и обеци, едната със спираловидна висулка (Обр. 3), медни полусфери с отвор в центъра, сребърен медальон и перфорирана монета от IV в.

Проучванията през 2006 г. потвърдиха изказаното вече становище, че прабългарският некропол при Балчик е най-ранен от известните досега. Неговото образуване в първите десетилетия от съществуването на българската държава се потвърждава от пластинката с полусферични нитове, каквито сме откривали и през предишните години (Дончева-Петкова 2007, под печат), от бронзовите профилирани токи, с паралели в некропола при Девинска Нова Вес (Eisner 1952, obr. 32) и в редица други аварски некрополи, и особено от токата с неподвижна кръстовидна плочка. Такива малки византийски токи се срещат рядко. Предполага се, че са носени от жени, като допълнение към облеклото. Засвидетелствани са в Мала Азия, на о-в Самос, на Крим (Ески Кермен и Лучистое) и в Томи – Северна Добруджа. По класификацията на М. Шулце-Дьорлам принадлежат към тип Д 22 и се датират в VII в. Появата им се свързва с управлението на Ираклий (610-641 г.), но употребата им продължава и по-късно, за което напомня един от женските скелети в катакомба № 257 в Ески Кермен, при който такава тока е намерена с монета на Константин IV Погонат (668 – 685) (Schulze-Dörrlamm 2002, 193-199).

Литература:

Дончева-Петкова 2007 (под печат): Л. Дончева-Петкова. Нови данни за некропол № 3 при Балчик. – Проблеми на прабългарската история и култура, 4, 2007 (под печат).

Eisner 1952: J. Eisner. Devínska Nová Ves. Bratislava, 1952.

Schulze-Dörrlamm 2002: M. Schulze-Dörrlamm. Byzantinische Güvtelschnalle und Güvtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Mainz, 2002.

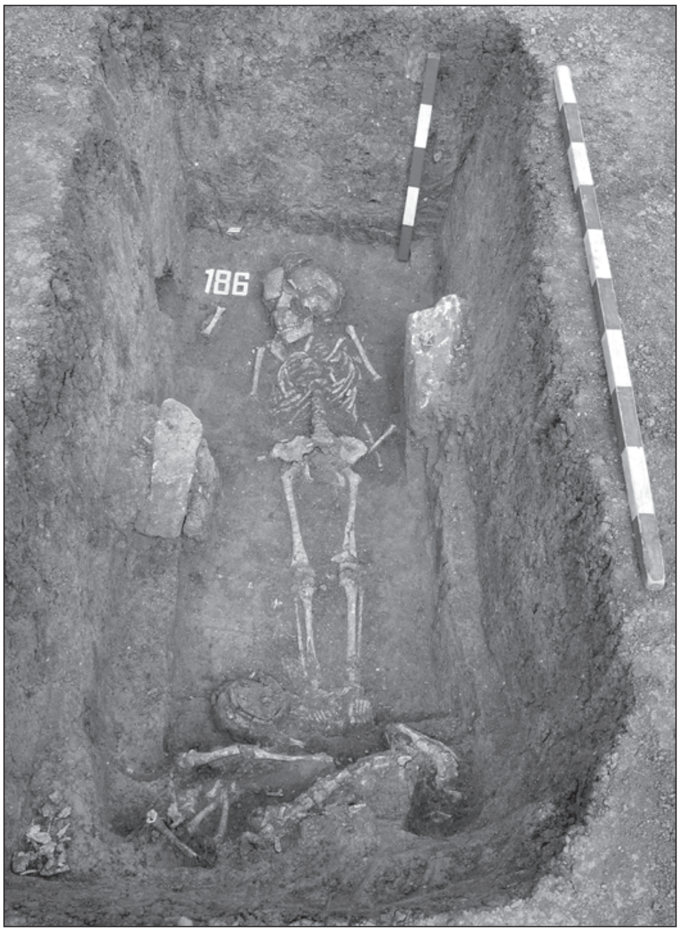

Обр. 3. Гроб №186

№ 188. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Цоня Дражева

Крепостта Русокастро се намира на 3 км северно от едноименното село в община Камено. Тя е изградена върху висок хълм, разположен в центъра на широка равнина, образувана от р. Русокастренска и нейните притоци (Обр. 1).

По десния бряг на реката от североизток на юг-югоизток, в подножието на крепостта минават древните пътища Марцианопол – Анхиало – Адрианопол и Дръстър – Преслав – Айтоски проход – Дебелт – прохода Ковчас – Константинопол. Русокастро е известна от средновековните извори, като много често се споменава след XI в. във връзка със всички исторически събития до края на XIV в. Въпреки това досега не са правени археологически проучвания поради присъствието на военни обекти и труднодостъпния стръмен терен.

Археологическите проучвания през 2006 г. с участието на работници по програмата за временна заетост бяха финансово подпомогнати от фондация *Русокастрон* и община Камено. В археологическия екип участваха още Мартин Гюзелев и Милен Николов от Регионален Бургаски музей и Драгомир Гърбов – студент в НБУ.

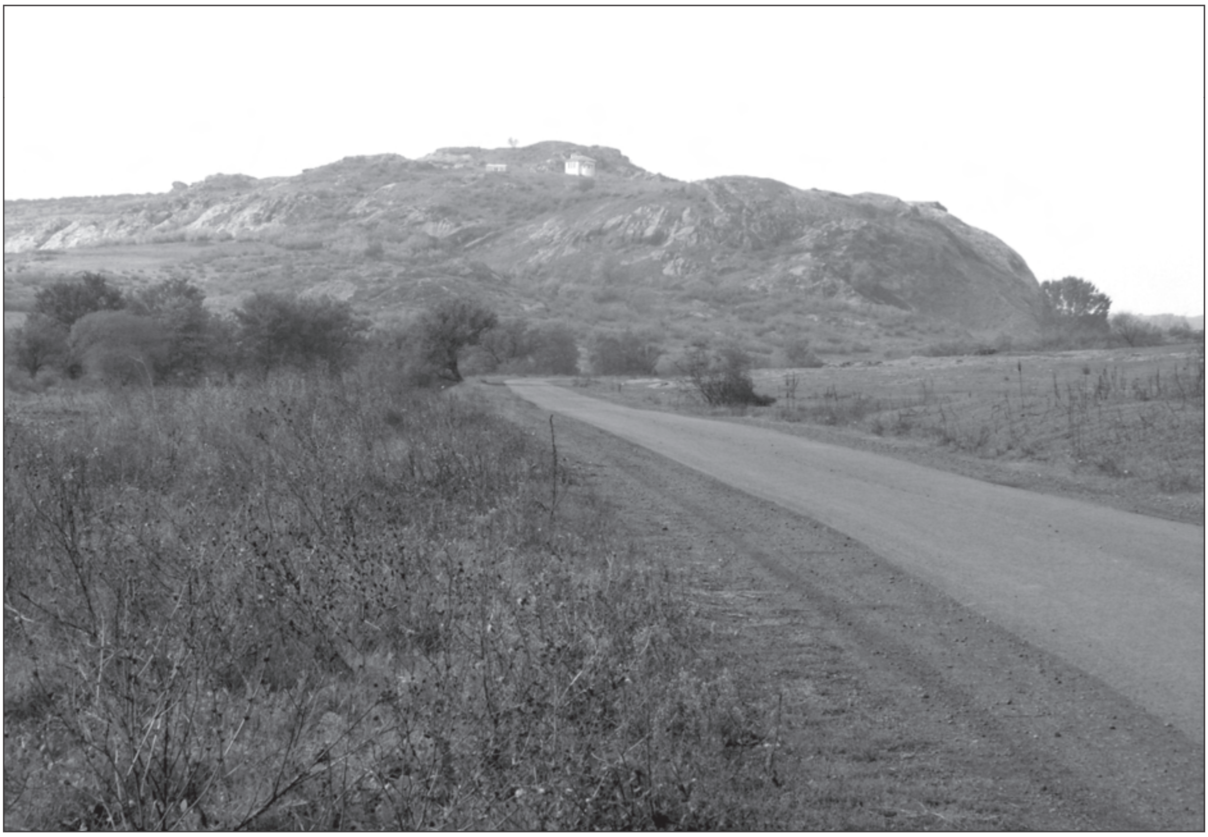

Обр. 1. Крепостта Русокастро – поглед от юг

Основната укрепителна система огражда от всички страни най-високата тераса на хълма наричан Големия (или Русин) камък с размери около 20 дка. Крепостната стена се съобразява с особеностите на скалния венец и използва рационално естествените скални масиви, включвайки ги в линията на куртината. Ширината ѝ е различна според изискванията на терена, като варира от 1,60 до 2,30 м в по-равните достъпни участъци. Градежът на крепостната стена е от каменни блокове с обработени лица от местен пясъчник, споени с бял хоросан. На места по северната и западна стена при фундиране върху скалата, тя е изсечена за леглото на основата, а външното лице я облича с два до три реда под това ниво. Вътрешното лице е с много добре обмазани фуги и е нивелирано спрямо пътеката край стената.

При проучванията беше установено тежко разрушаване на стената от вадене на камък и бойни стрелби по време на проведеното тук през 1982 г. международно учение *Щит*. Най-добре запазени са разкритите участъци от 56 м на западната стена, 15 м на южната и 12 м на северната, с максимална височина до 2,20 м. Градежът и археологическите находки дават основание изграждането на крепостната стена да се датира в V в., след което е претърпяла по-късни поправки и конструктивни изменения.

Изграждането на крепостните стени е последвано от плътно застрояване на терените зад тях. При най-добре проучената западна и част от южната стена бяха открити 3 жилищни и стопански постройки долепени до вътрешното ѝ лице. Те са с правоъгълна форма, без особена планировка и с наземна конструкция. Подовото ниво е нивелирано с блокаж от ломени камъни и трамбована глина, отгоре с глинена обмазка. Покривите са имали лека дървена конструкция, покрита с керемиди. Всички имат едно или две огнища в ъглите. Изграждането на тези структури е синхронно на крепостната стена, датирана в V-VI в. Анализът на находките и стратиграфските особености показват поне два етапа на преустройство след опожаряване на сградите: първият – вероятно около средата на VII в и вторият – в края на X – първа половина на XI в.

Сред находките преобладава битовата керамика от различни периоди: кани, гърнета и паници от V-VI в., амфори с гребенчат орнамент, свещници, груба старобългарска керамика от IX-X в., фрагменти от луксозна керамика със златиста ангоба от XI в., глазирана и сграфито керамика от XII-XIV в. Интерес представляват предметите на бита от камък, кост и желязо, стъклени гривни и материали, свързани с тяхното изработване, железни оръжия: стрели, върхове на копия, ножове, стремена и др. Общият преглед на находките показва непрекъснат живот в крепостта от V до края на XIV в.

Започна и разкриването на главния вход на крепостта, разположен на западната страна. Това беше наложено от необходимостта за изясняване на състоянието на основите на крепостното съоръжение, които са почти напълно заличени при прокопаване на пътя от военните. Установено бе, че дясната страна на портата е изцяло унищожена в субструкция. Лявата е запазена до максимална височина 2,30 м и дава възможност за реконструкция относно плана и размерите на портата (Обр. 2).

Тя е разположена почти в средата на западната крепостна стена и е съобразена с пътя, който се изкачва юг-югозапад по втората външна тераса, отваряща се на запад.

Входът е с ширина около 2,20 м, а дългите му страни са с размери 3,80 м. От северозападния край е фланкиран с правоъгълна кула, издадена челно 2 м пред ъгъла на каменен пиластър със запазена височина 1,80 м. Входът е с двуделен план, като първата порта е с двукрила врата, а втората с отстъп 3,20 м навътре и вероятно е от типа катаракта. Отвътре вратите били залоствани с дебели греди, прибирани встрани в дълбоки правоъгълни канали, открити от вътрешната страна на стената. Някои особености на страничното ляво крило на входа предполагат възможността за надвратна кула над прохода. Изясняването на тази ситуация ще бъде предмет на бъдещите проучвания в целия обем на портата.

Във връзка с изясняване на някои особености от градоустройствената структура на крепостта, бяха направени наблюдения в централната и североизточна ѝ част, където има данни за проход, който да служи за водоснабдяването ѝ от реката. В централната част на вътрешната източна тераса липсват данни за плътно застрояване, вероятно поради безводието на зоната. Спо-

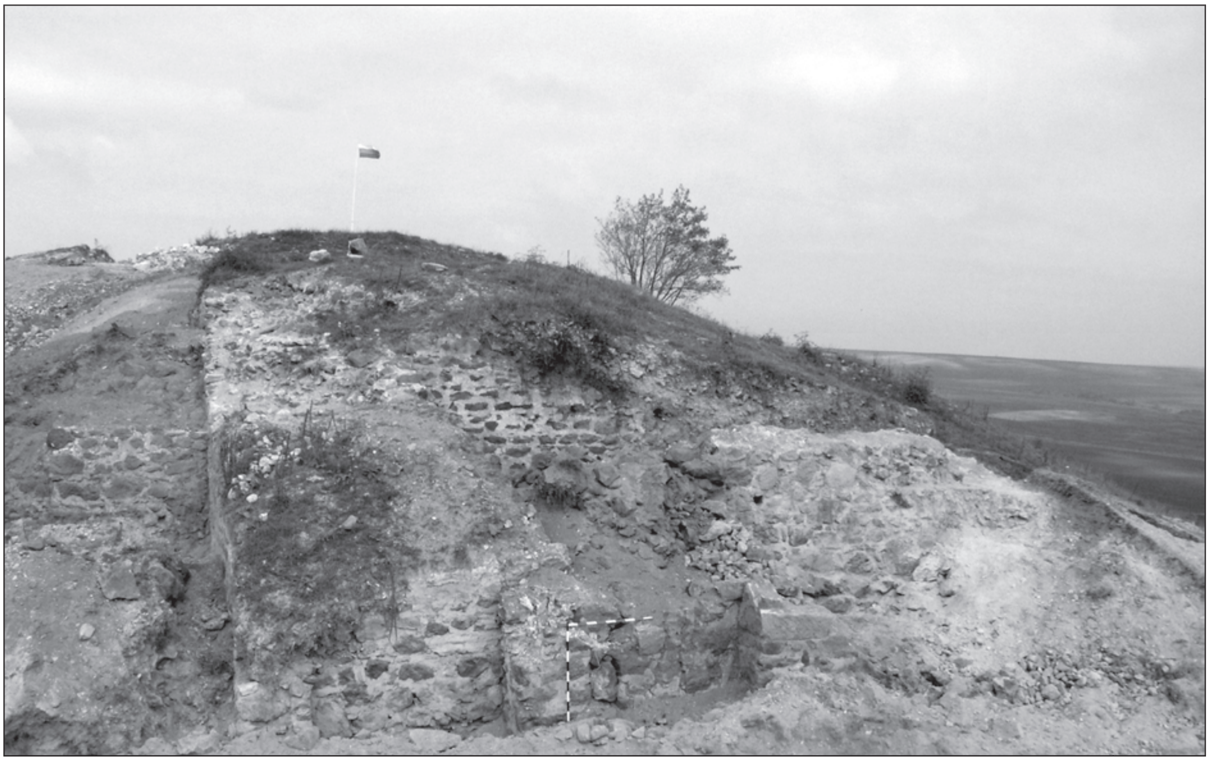

Обр. 2. Лявата страна на западната порта

ред стари източници тук се откривали гробове и зидове на църква, върху които бил построен през 1929 г. параклиса "Св. Георги".

В сондажите бяха открити находки от по-ранни епохи (II-I хил. пр. Хр.), произхождащи от две скални ниши и малка пещера, наричана *Рускина дупка* в северната част на хълма, които дават основание да предположим, че тук се е намирало едно от главните светилища на траките в региона.

№ 189. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ АХТОПОЛ (УЧАСТЪК В УПИ II 52, КВ. 7 ПО ПЛАНА НА ГРАДА, НА УЛ. ХР. БОТЕВ № 7)

Цоня Дражева

Късноантичната и средновековна крепост на Ахтопол е разположена на малък полуостров с територия от около 56 дка. Той е с висок естествено защитен, стръмен бряг, силно нарязан от тектоничната дейност. Най-тясната му част е при шийката с дължина около 150-160 м, оформена от по-ниска и достъпна откъм брега тераса. Това вероятно е наложило изграждането на масивни крепостни стени, големи фрагменти от които се виждат добре на повърхността в югозападния ѝ край.

Данните от предишни археологически проучвания в периода 1978-2001 г. показват, че селището на полуострова е възникнало още в началото на I хил. пр. Хр. През античността то е добре познато като важно пристанище, наричано Авлеутейхос. (Гълъбов 1958). За първи път обаче крепостта Агатополис се споменава в изворите едва в IX в., във връзка със завоеванията на хан Крум през 812 г. За нейната значимост говори факта, че името ѝ е изсечено на една от колоните в столицата Плиска (Besevliev 1963). От същото време датират и сведенията в епархийските списъци за съществуването на епископски център в Ахтопол до средата на XVII в.

Тъй като територията се припокрива изцяло от съвременния град, е трудно прецизирането на плана, стратиграфията и периодите на функциониране на крепостта. Документирането на видимите на повърхността останки от основи и паднали отломъци по цялата територия на полуострова, дава основание да се очертае една трапецовидна или по-скоро клинообразна форма на укреплението, ориентирана по късите си страни северозапад-югоизток. Най-добре запазени останки от стената с височина до 4-5 м, се откриват по югоизточната къса страна, която затваря шийката на полуострова. Естествено е, именно тук да бъде изградена най-сериозната отбранителна система, проучването на която дава възможност за изясняване на развитието на крепостта Ахтопол в периода IV-XVII в.

В тази връзка през м. април 2006 г. при започване на строителство в частен имот на ул. Хр. Ботев, № 7 – УПИ 52, кв. 7 по плана на Ахтопол, бяха извършени археологически проучвания на парцел с размери 26,00 х 9,40 м. Той е разположен в посока югоизток-северозапад с фронт към ул. Митко Палаузов, която трасира линията на първата от юг-югоизток надморска тераса на полуострова. При събарянето на старата постройка – едноетажна *шаронска* къща, бе открита крепостната стена, която преминава през цялата дължина на парцела от 26,00 м. Тя се явява като продължение на крепостната стена, частично разкрита при археологически проучвания през 1978 г. в съседния парцел УПИ 51. Стената е с ширина 3,40 м и максимално запазена височина 2,50 м от основата. Добрата ѝ запазеност се дължи на факта, че старата къща е стъпила директно върху нея без вкопаване на основите ѝ. Теренът от задната страна на къщата е запълнен със строителен насип от големи сполии и цели фрагменти от разрушената горна част на стената (Обр. 1).

Техниката на градеж е прецизна, каменната зидария е с външна облицовка от добре подравнени лица от каменни блокчета, с по-едри и средни размери, споени с хоросан с едро счукана тух-

Обр. 1. Запазен участък от югоизточната крепостна стена на Ахтопол

ла. Лицата са с широчина 0,30 м, а емплектонът е широк 1,80 м. Той е направен от счукана тухла, речна баластра, ситен трошляк, които са споени с хоросан. От смесения градеж на места е запазена само част от първия тухлен пояс на височина 2,05 м от основата. В падналите пред външното лице на стената фрагменти от суперструкцията личат добре поясите от 4 реда тухли с широки 3-4 см хоросанови фуги. Поради необходимостта от нивелиране на терена стената е удебелена в основата с едностъпален парапет с ширина 0,20 м, издаден и от двете ѝ страни.

Крепостната стена в проучвания участък е с по-голяма ширина от известните досега участъци. Тя е общо 3,40 м, поради допълнителното ѝ удебеляване или подсилване с нов зид с ширина 1 м към първично изградената конструкция. Удебеляването се наблюдава по цялата разкрита дължина и височина. Извършено е отвън, от по-достъпната страна и долепено до външното каменно лице на старата стена, а изпълнението е със същата строителна техника: каменно лице с обработени, добре подравнени каменни блокчета и червен хоросан и емплектон, който се долепя на фуга до старата стена.

Удебеляването на стената е предизвикано от необходимостта от подобряване на защитата на тази най-уязвима част от крепостта, затваряща шийката на полуострова. Възможно е това да е свързано с конструктивно изменение на куртината в горната ѝ част чрез изграждане на покрита галерия, стъпила върху старата платформа и оформянето на втора такава. Подобни примери са известни при Сердикийската крепост, Августа Траяна и др.

Археологическите находки (бронзови монети на Теодосий I (379-395) и Юстиниан I (527-565) и техниката на градеж дават основание първоначалното изграждането на откритата стена да се датира в края на IV – до средата на V в., а нейното удебеляване най-късно в средата на VI в.

По целия терен на парцела в границите между стената и улицата, минаваща по дългата му страна, беше разчистен строителен насип на дълбочина до 2,35 м от съвременното ниво. Култур-

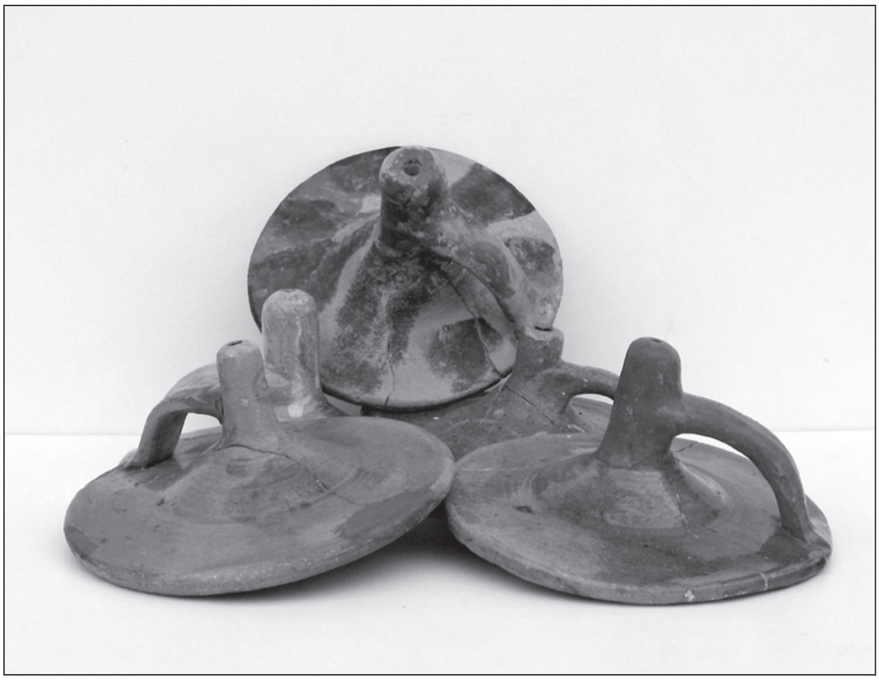

Обр. 2. Капаци-свещници от колективна находка (средата на XVI – XVII в.)

ните пластове са почти напълно унищожени и разбъркани от по-късно строителство. Откритите находки: червенолакова фрагментирана керамика от римската епоха, ранно византийска, сграфито керамика от XII-XIV в. и късносредновековна глазирана от XVI-XVII в., метални предмети свързани с бита и др., вероятно са свързани със жилищни или стопански структури от вътрешната страна на стената.

В североизточната част на обекта на дълбочина 2,30 м бе проучена част от средновековна стопанска сграда с каменна зидария на кал и подова настилка от ломени камъни с трамбована глина. В южната ѝ част беше разчистено масирано струпване на покривни керемиди и много въглени от изгорелите греди.

При проучване на основите на крепостната стена от вътрешната ѝ страна на 3,20 м от северозападния край, беше разчистен кладенец с дълбочина 4,20 м. Той е иззидан от грубо обработени каменни блокове, споени с хоросан и има запазена на места хидрофобна обмазка с дебелина 1,40 см. Кладенецът е изграден синхронно на стената, но към средата на XIV в. е престанал да функционира и е използван за боклучна яма в по-късните периоди. В него са открити голямо количество натрошени керамични съдове от XVI-XVII в., животински кости със следи от обработка, семена и др. Керамичните съдове са с разнообразни форми и украса (Обр. 2).

Възможно е в този период тук да се е намирала стопанска постройка за търговия с такива изделия. Заедно с керамичните съдове бе открита и посребрена османска монета от XVII в., която намира паралел сред монетите от колективна находка от 443 османски и западноевропейски монети от средата на XVII в., открити в м. Зигрите край Ахтопол. В изворите от XV-XVII в. Ахтопол се споменава като център на нахия с оживен стопански живот, кейове за строителство на кораби за турската флота и износ на дървен материал, дървени въглища и др. за столицата на Османската империя (Цветкова 1972). Вероятно с този период е свързан и последният етап от функционирането на крепостната стена и откритите стопански структури в проучвания участък УПИ 52, кв. 7 по плана на Ахтопол.

Литература:

Besevliev 1963: V. Besevliev. Die protobulgarischen Inschriften. Berlin, 1963.

Гълъбов 1958: Ив. Гълъбов. Археологически материали и наблюдения в Странджа. – Странджанска експедиция, 1958.

Цветкова 1972: Б. Цветкова. Проучвания на градското стопанство през XV-XVI в. София, 1972.

№ 190. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО КРУМ, ДИМИТРОВГРАДСКО

Емилия Евтимова

Обектът се намира в землището на с. Крум, Димитровградско. Останките от средновековното селище се регистрират в м. Керамлъка, на около 1,5 км източно от жп спирката. Теренът е равнинен с наклон на север и североизток. В центъра се вижда естествено възвишение, което се издига от юг с посока към речното корито. Там се образува почти равно пространство. Още през първия сезон на археологическото проучване се установи, че тук трасето на бъдещата ЖП линия прорязва средновековно селище. Археологическият материал показва, че мястото е било обитавано от началото на X в. като най-късните паметници се датират в XVII – XVIII в.

Резултатите от археологическите разкопки сочат, че западният склон на местността не е бил заселен. В предходните кампании в централния сектор се проучиха 19 стопански и битови ями, западната част на стопанско помещение и жилищна постройка. В източната част на сервитута започна проучването на християнски гробове. На този етап се уточниха приблизителните граници на селището в източна и западна посока. Изглежда на север то заема цялото обширно пространство от сервитутната линия до речното корито. Тези констатации определиха и методиката на археологическата работа през изтеклата година.

Обр. 1. Траншея в сектор Централен

Програмата и целите на археологическите разкопки бяха съсредоточени върху уточняване на границите, културна характеристика и датировка на средновековното селище. Затова по северната граница на сервитута се заложи 100-метрова траншея, с ширина 1,80 м и дълбочина от 0,90 м до 1,10 м (Обр. 1).

В западния край на траншеята се разкри част от средновековно жилище. То има правоъгълна форма, ориентирано по надлъжната си ос север-юг. Построено е направо върху земята и спада към т. нар. наземни жилища. Зидарията е двуредова от ломени и дребни варовикови камъни. Южното помещение е с размери 3,60 х 4,00 м. В северната му част се зачистиха останки на огнище. То е с кръгла форма, очертана от каменна подложка. Близо до него излезе основа за дървена греда. В западната стена на траншеята се регистрира ред камъни. Очевидно сградата

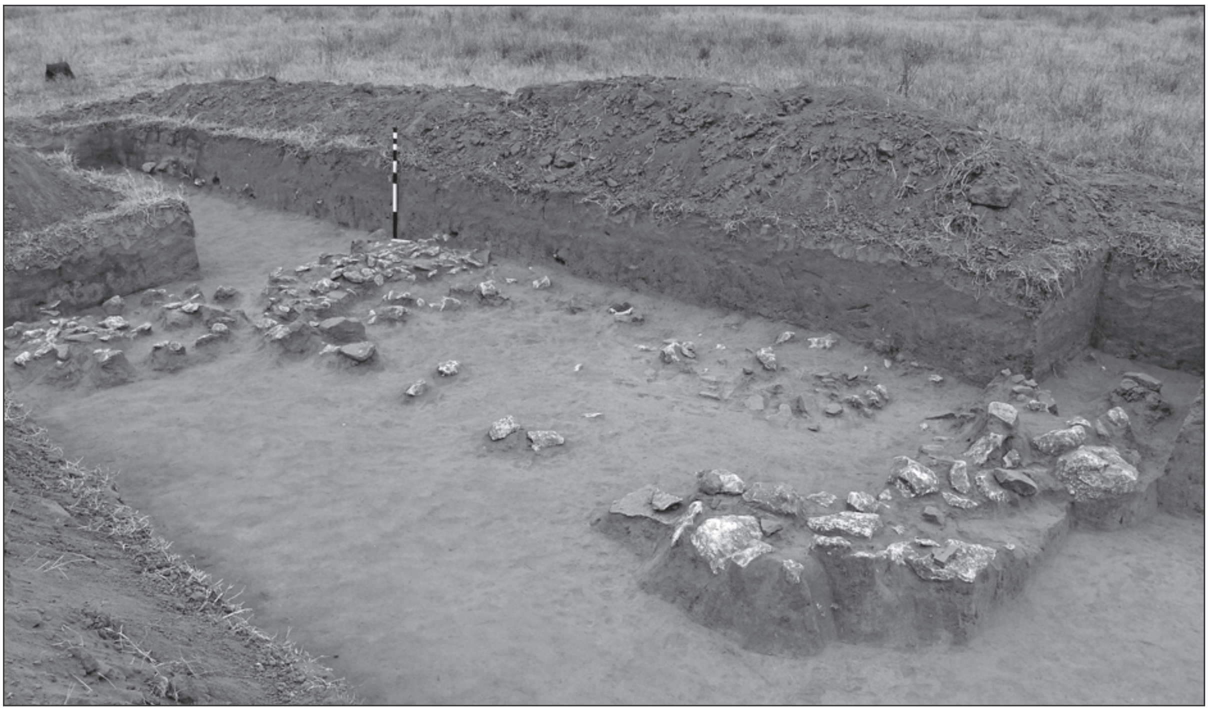

Обр. 2. Жилище

продължава в северна и западна посока. Този тип жилища са характерни за XII-XIII в. Това се потвърждава и от откритите 11 монети при западната му стена. Те са сечени при императорите Константин X (1057-1059), Йоан II (1118-1143) и Мануил (1143-1180).

Безспорно най-голям интерес представлява отритата колективна находка от железни предмети. Според предназначението си те се обособяват в четири основни групи. В първата попадат селскостопанските сечива. Представени са от 7 лемежа, 5 косера, 2 копрали, 3 дикела и коса. Дърводелските инструменти са застъпени от рукан, секач и тесла. Катинар, ключ, ножици, скара и обков за ведро са част от битовите вещи. Оръжието е в последната група. Тук се включват меч, втулка за копие и брадва-чук. Мечът е бил прегънат за да може да се събере в ямата (Обр. 2).

Изработването на няколко предмета (меч, ножици, катинар, двете копрали и брадва-чук) се отнася към X-XII в., което дава и общата датировка на находката. Трябва да се подчертае и обстоятелството, че сечивата бяха намерени в непосредствена близост до жилището. В случая датировката на сградата е несъмнена и попада в същия хронологически отрязък. Това подкрепя първоначалната датировка на паметниците направена по формални признаци.

В траншеята се проучиха и 6 битови ями. В пълнежа им бяха открити керамични фрагменти, монети, накити, железни изделия и животински кости. Най-разпространеният материал е керамиката. В голямата си част фрагментите са от съдовете за приготвяне на храна. Те съставляват близо 92 % от открития керамичен материал. Това са предимно гърнета с различен размер. Масовият тип на този инвентар е без дръжки. Доколкото може да се съди от запазените фрагменти, те са с къса шийка, смъкнати рамене и издължено тяло. Украсени са с врязани хоризонтални и вълнообразни линии, като често в един съд се съчетават двата мотива.

Трапезната керамика е слабо застъпена. Откриват се дребни фрагменти от паници, чашки и кани. Основният декоративен елемент са врязаните линии, като в някои случаи са добавени ямички. Няколко дребни фрагмента са покрити с жълта до тъмнокафява глеч. Ангобата е бяла, зелена и тъмнокафява. Глазираните съдове рядко са били употребявани в домакинството.

Керамиката украсена с техника сграфито присъства и тази година сред находките. В яма № 1 се откри един фрагмент, вероятно от паница. След изпичането глината е придобила наситен розов цвят. Покрита е с жълта, със зеленикав оттенък глазура. Централният медальон е ограни-

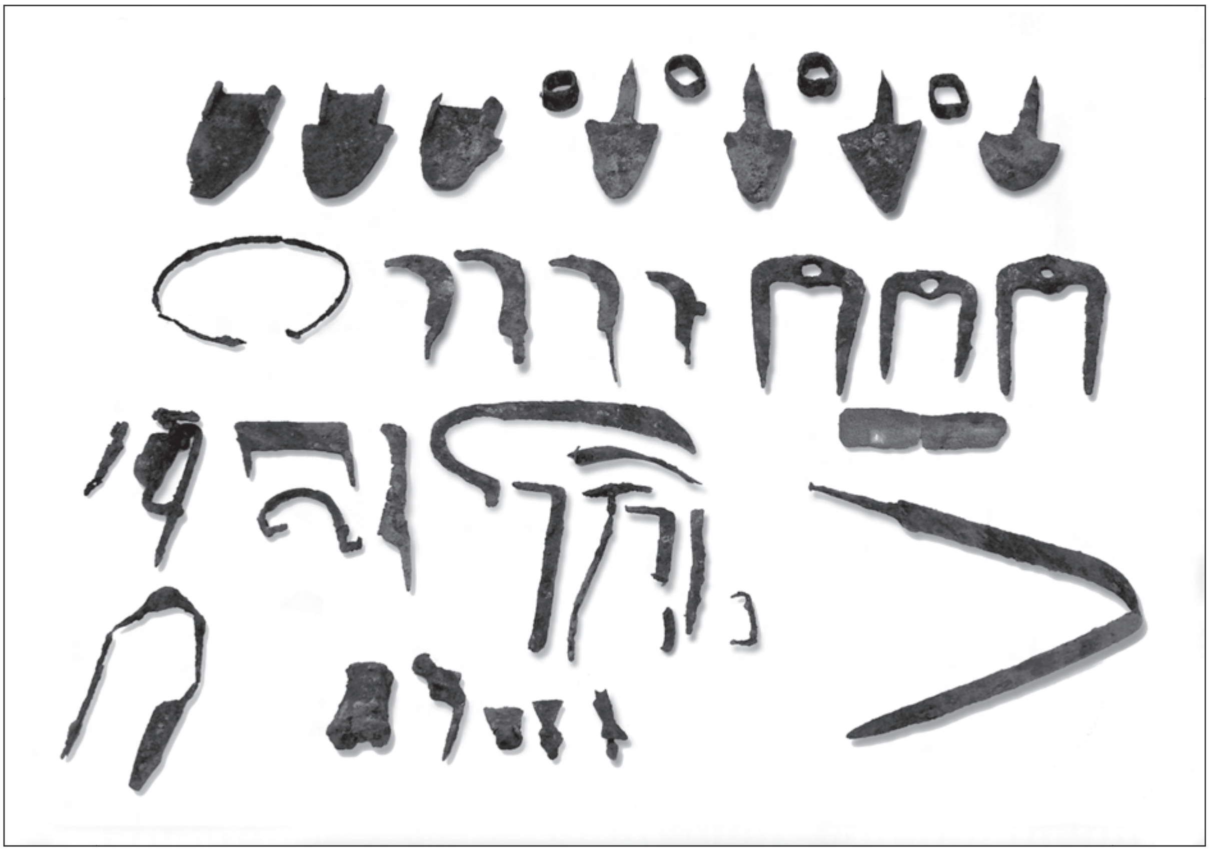

Обр. 3. Колективна находка от земеделски сечива, дърводелски инструменти, битови премети и оръжие

чен от концентрични окръжности, запълнен с врязани растителни орнаменти. Между дъното и устието е оформен широк пояс, украсен със силно стилизиран развод. Ангобата е светлобежова. Според основните си характеристики съдът се датира в XII в.

Сред находките се открояват два предмета. Първият е зъб на глиган, с две вдълбани черти. Вероятно е бил подготвян за амулет, но е останал недовършен. Следва да се отбележи, че към настоящия момент това е първата кост от дивеч открита на обекта. Другият артефакт е малко бронзово ботушче. Подметката му е изработена от пясъчник покрит със синя стъклена паста. За съжаление при съприкосновението с въздуха паметникът се разруши. Металните предмети са представени от няколко железни пирона, три ножчета, тока, кукичка за въдица и пробой.

В източния сектор продължи изследването на некропола. Разчистиха се четири гроба и се маркира пети. Мъртвите са погребани съобразно християнката обредност. Скелетите са с изпънати крака, скръстени ръце, ориентирани изток-запад. В три гроба се откриха монети от XVI-XVII в.: акче на Сюлейман I (1520-1566), на Мехмед III (1595-1603), а третата е обезличена. Това отнася създаването на некропола към един по-късен етап от съществуването на селището.

Приключилите разкопки бяха повратна точка при изследването на селището. Несъмнено то е разположено в централната част на обекта, върху възвишението. Откритите археологически материали и структури сочат, че има поне два периода в съществуването му. Заселването е станало около X в. През XII в. вероятно за кратко е изоставено поради усложнената историческа ситуация в района. После отново е обитавано, като най-късните находки се отнасят към XVII – XVIII в. Това се потвърждава и от разкритите гробове.

Литература:

Витлянов 1994: С. Витлянов. Колективна находка от земеделски сечива от село Берковски. – В: Д. Овчаров (ред.). Попово в миналото. Варна, 1994, 28-33.

Евтимова, Аладжов, Каменаров 2006: Е. Евтимова, Ж. Аладжов, А. Каменаров Спасителни разкопки в м. "Керамлъка" до с. Крум, Димитровградско. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004, В. Търново, 2006, 267-298.

Чолакова 2006: А. Чолакова. Ранновизантийски комплекс от железни сечива и предмети от Одърци (аспекти в изследването на колективните находки) – Археология, 2005, 1-4, 147-158.

Щерева, Радева 2001: И. Щерева, М. Радева. Колективна находка от ранновизантийски оръдия на труда от Сливен. – Археология, 2001, 1-2, 79-84.

Henning 1987: J. Henning. Südosteurora zwishen Antike und Mittelalter. Archaologische Beitrage zur Landwirschaft des 1. Jahrtausends u. z. (Schriften zur Ur – und Frühgeschihte, 42). Berlin, 1987.

№ 191. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЕВЕРОЗАПАД В ПЛИСКА

Станислав Иванов

Разкопките на обект: Плиска. Дворцов площад – Северозапад, през 2006 г. се проведоха през месеците юли, септември, октомври и ноември (общо 50 работни дни). Проучванията бяха целево финансирани по договор на НАИМ – БАН с Областна управа гр. Шумен.

Обектът е част от Дворцовия център на Плиска. Обхваща площта ограничена на изток от Тронната палата, на юг от Дворцовата базилика, а на север от тухлената оградна стена на Цитаделата. На запад засега се ограничава от една от новопрокараните пешеходни алеи. Към настоящия момент от това пространство е останала непроучена или по-точно частично проучена само северозападната част.

През 2006 г. започна работа по възстановената стара план-квадратна мрежа, която попада на запад от изкопа от 2005 г. Върху предвидената за проучване площ се разполагат квадрати с № 121, 129, 137, 153 и 160 с букви М, Н, О, П, Р, С и Т, а така също и кв. 113 С и Т. Затревеният терен не беше навсякъде с едно и също ниво. При разкриването на тухлената оградна стена на Цитаделата, както и в част от южните квадрати са отнети пластове.

При проучването се разкриха следи от предишните разкопки в тази част, а така също сгради и съоръжения основно от следстоличния период.

По цялото протежение на кв. 137 М-С и в северните краища на кв. 129 Н-С и кв. 121-Р бяха проследени три от сондажните траншеи от разкопките на С. Станчев и С. Михайлов през 1948-1951 г.

Най-късни в хронологическо отношение се явяват две малки ями от дървени стълбове и една траншея от дървена ограда. Ямите се разкриха в югоизточната част на кв. 153-М, на дълбочина 0,20 м и бяха запълнени с жълта и сивожълта пръст. Те се оказаха плитки, като с дъната си опираха на камъните от южния зид на сграда № 2 (по номерацията на Т. Михайлова). Траншеята от дървена ограда е с посока север-юг. Началото ѝ бе установено в кв. 121-С и продължава в почти права линия към югозападния външен ъгъл на тухлената стена. Тук тя не беше регистрирана, тъй като е унищожена при разкриването на стената. Засега не е локализирано нейно продължение на юг или разклонение в източна или западна посока. По цялото си протежение тя беше запълнена със сивокафява пръст и дребни бучки розов хоросан. Ширината ѝ е различна и варира от 0,50 до 1,20 м (кв. 153-С). В кв. 129-С, по трасето ѝ се откриха две ями от дървени стълбове, отстоящи на 2,10 м една от друга (Обр. 1).

Обр. 1. Траншея с посока север – юг и ями за дървени стълбове

Обр. 2. Изглед към сграда №2, от североизток

Те са с размери 0,60-0,70 м (южната) и 0,70-0,90 м (северната). В кв. 137-С се установи, че тази траншея се врязва в и разрушава зид от верижна сграда № 2.

В кв. 129 Р-Т се достигна до големи плочести камъни, с посока североизток – югозапад които приличат на настилка. Засега северната ѝ част остава в профилите. В кв. 137 Н-С, 153 М-С и 160 М-С се разкри продължението на верижна сграда № 2 в западна посока (Обр. 2).

Регистрирани се пет двойки помещения. При разкриването на сградата и вдигането на рушевините правеше впечатление, че в западните квадрати те са по-малко отколкото в източните. В кв. 153-Р дори липсваха изобщо. На места се откриваха редици от камъни, които показваха, че зидът е рухнал наведнъж. В кв. 153-П на място се откриха три греди от рухналия покрив на сградата. Зидовете на сградата са строени от разнороден строителен материал – преизползвани каменни плочи и квадри, ломени камъни и тухли на кална спойка. Запазени са на различна височина. Входове не бяха открити. В някои от помещенията се установиха запазени части от подовата настилка. На повечето места тя е от тухли, но в едно от помещенията се откриха и големи плочести камъни. Сградата е загинала вследствие на пожар, който в някои помещения е бил особено силен. Откритите монети са анонимни фолиси клас А2 и В, което позволява да датираме съществуването ѝ във втората половина на X в. и първата половина на XI в.

В два от квадратите се откриха останки от водопровод или канал от глинени тръби. Той върви с посока изток-запад и е успореден на тухлената оградна стена. При проучванията на изток не е бил регистриран.

Към столичния период могат да се отнесат четири квадрови блока споени с розов хоросан. По запазения върху тях хоросан личаха отпечатъци от блокове от втори ред. Този постамент отстои на около 1,20 м от оградната стена на Цитаделата, а неговата източна страница е в една линия със западната страница на второстепенния вход в южната тухлена стена на Цитаделата. Вероятно това е съоръжение свързано с него.

В кв. 153-П и 160-П се установи, че зид от сграда № 2, в посока север-юг, е построен върху правоъгълни каменни блокове споени с розов хоросан. Подредбата на блоковете и спойката дават основания да се предположи, че става въпрос за квадров зид от по-ранна сграда.

Бъдещите проучвания обещават интересни данни за живота в този сектор от Вътрешния град на Плиска, особено през столичния период.

№ 192. СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА И НЕКРОПОЛ В М. СЕЛИЩЕ, С. НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО

Мариела Инкова, Ивайло Кънев

Паметникът се намира в м. Селище, разположена североизточно от с. Новосел, Шуменско. Теренът е равен, незалесен, затворен от изток, север и запад от височините на Шуменското плато. Почти по цялата дължина на поляната минава сравнително плитък овраг.

В средата на ливадата, западно от оврага бе разкрита църква, ориентирана И-З, с 6 градуса отклонение на юг (Обр. 1).

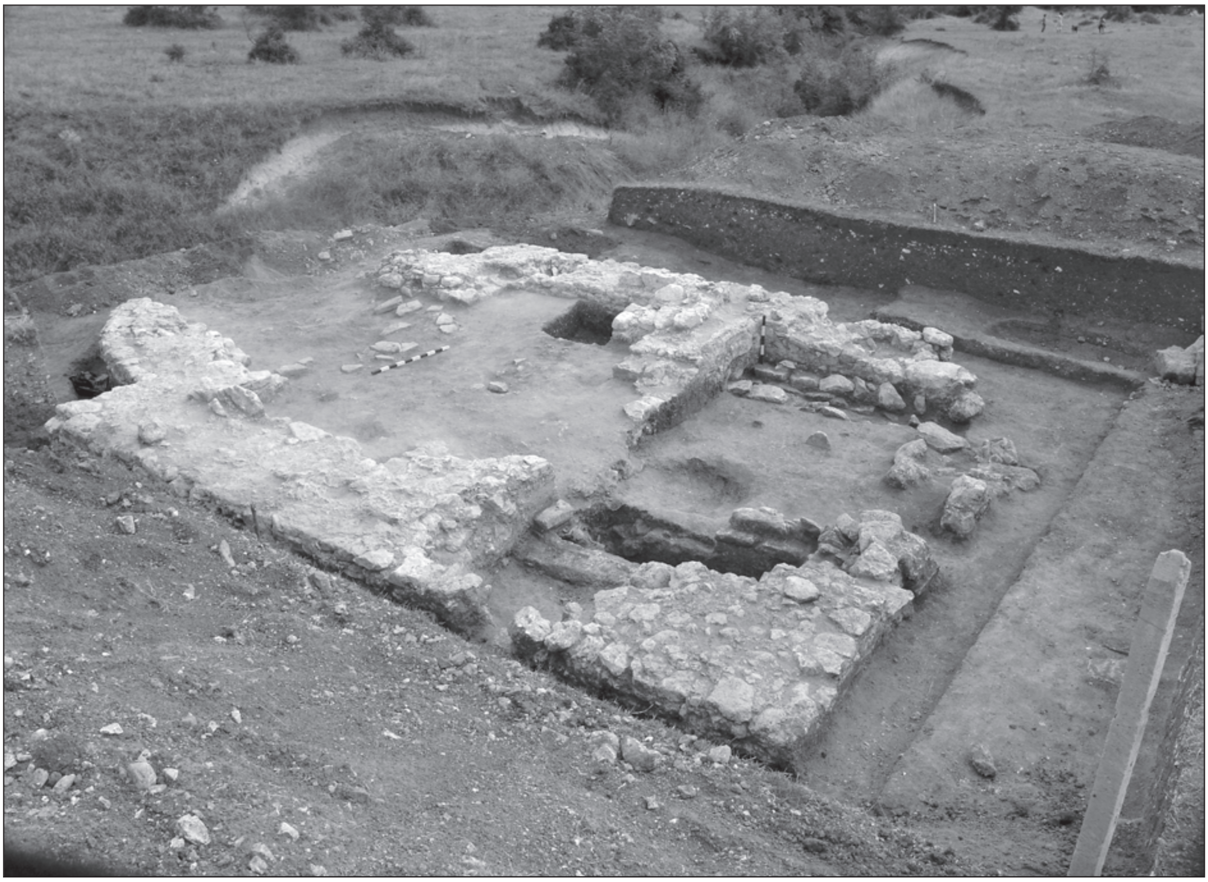

Обр. 1. Църква в м. Селище, с. Новосел, Шуменско

По своя план църквата е кръстовидна, с вписан кръст, предапсидно пространство, апсида, частично унищожена от ерозията, и притвор. Реконструираната дължина е 8,70 м, ширина – 6,10 м. Зидовете ѝ са плитко фундирани – субструкцията е от два реда камъни. Поради плиткото фундиране, зидовете са доста широки: южният – 1,00 м, а северният – 1,10 м. От суперструкцията е запазен един ред, който започва с незначителен отстъп, а на места – отделни камъни от втория ред. Градежът на църквата е от ломени варовикови камъни, свързани с бял хоросан. Камъните от лицевите страни на зидарията са по-големи и частично обработени, а във вътрешността – подребни. Изключение е вграденият в южния зид блок с дълбоко врязан кръст. Най-вероятно той е преупотребен съзнателно, поради символиката на кръста, вграден в основите на църквата. При разкопаването на зидове бяха открити закопчалка към ръкопис, част от оловен нагръден кръст и фрагменти старобългарска керамика от X-XI в. In situ запазените в наоса на църквата тухли с размери 0,32 x 0,32 м сочат, че подът е бил настлан с тухли. Цялото ходово ниво е маркирано от равномерен слой въгленчета, свидетелстващи за пожар. В рушевините върху подовото ниво – фрагменти керамика от XV в., сред които и дръжка от обгорял глазиран съд от XIV-XV в.

В притвора на църквата подовото ниво бе разрушено от иманярски изкопи. Липсват тухлите от настилката, такива има в рушевините сред падналите от градежа на църквата камъни. В насипа тук се откри железен процесиен кръст, фрагменти сграфито-керамика от XIII-XIV в, късове горяло дърво, железни нитове, скоби и клинове, вероятно от вратата на храма, както и частично обработени камъни с врязани графити. От северната страна на притвора има зидана гробница от грубо обработени плочести камъни. Стените на камерата отвътре са измазани с хоросанова мазилка. Камерата е покрита с полуцилиндричен капак, който от изток бе разрушен, вероятно при иманярските изкопи. Западният зид на църквата леко застъпва западната страница на гробницата, което подсказва конструктивна връзка. По-всяка вероятност тя е изградена заедно с църквата. В гробницата са проучени две погребения, може би на светски лица – ктиторите на храма. При вторичното погребение, костите от първото са били вдигнати и поставени върху левия долен крайник на покойника. Той е по гръб с глава на запад, горните крайници са върху коремната област, долните изпънати и успоредни. Инвентар няма.

Планът на църквата предполага покритие с полуцилиндрични сводове – наосът с надлъжен свод, страничните рамене – с полуцилиндрични, вследствие на което са се превърнали в аркосолии, а нартексът с напречен полусвод. Малкият размер, липсата на протезис и дяконикон за нуждите на литургията, както и разположеният около нея некропол предполагат функционирането ѝ не като енориален храм, а като гробищен параклис.

Северно от църквата, пак от западната страна на оврага, са заложени 4 контролни траншеи и още една – на източния бряг, в които са проучени общо 68 гроба. От тях изцяло разкопани са 41 гроба, 11 гроба са локализирани, без да бъдат разкрити, а останалите – частично разрушени от естествената ерозия на терена или от врязването на по-късни ями. Под съвременния хумус насипът в траншеите е от хоризонтални пластове от дребни камъчета, чакъл и кремъчета, наслоени от свличането и водната ерозия на терена. Поради денивелацията от север към юг, старият терен е на дълбочина 0,80 – 1,00 м от съвременното ниво. Насипът от 0,20 до 1,20 – 1,30 м съдържа фрагменти старобългарска керамика от X-XI в, както и битова и амбалажна керамика от XII, XIV-XV в., и животински кости. Гробните ями са на дълбочина 1,00-1,40 м от съвременното ниво и на 0,20 до 0,50 м от стария терен. Насипът им е от смесена чернокафява пръст, имат правоъгълна, трапецовидна със заоблени ъгли или елипсовидна форма. Липсата на трайна надземна маркировка е довело до нарушаване на границите им и унищожаването на части от скелетите. Върху и около някои от тях се забелязват следи от дъски. Дъното и границите на гробните ями са маркирани от дребни и средни по големина ломени камъни. Липсата на специални гробни съоръжения подсказва нисшия социален статус на погребаните, потвърдено и от оскъдните накити или липсата им в гробовете.

Според изискванията на християнския погребален обред мъртвите са полагани в гроба по гръб, с глава на запад, със свити в лактите и поставени върху гърдите, корема или тазовите кости горни крайници (Обр. 2).

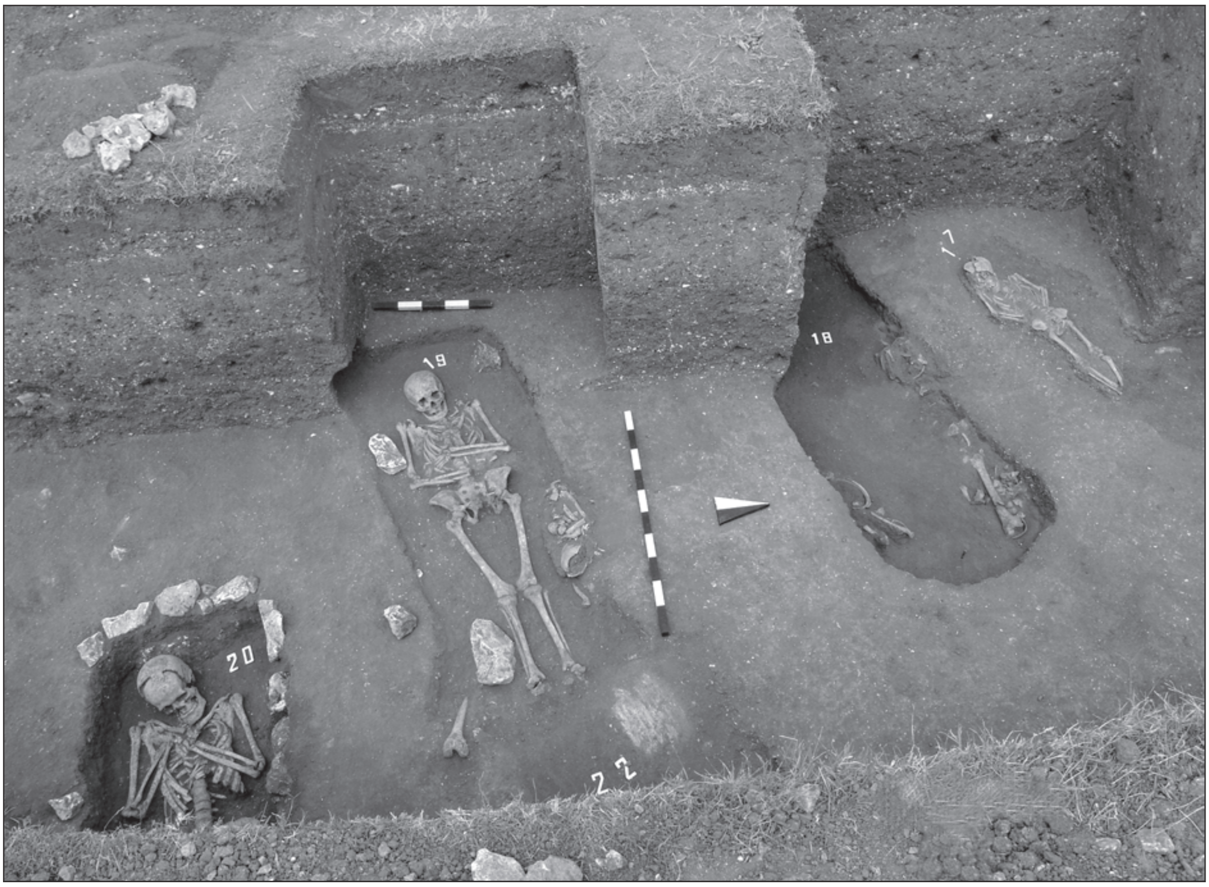

Обр. 2. Изкоп II, дълб. 1,35 м

Чести са случаите с нарушен анатомичен порядък. В три гроба са открити по два скелета – две деца и майка с дете. В други три има по две погребения, при които костите от първото са вдигнати и положени в североизточния ъгъл на гробната яма.

При някои от гробовете по дъното на гробната яма има въгленчета, вероятно свързани с пречистващата сила на огъня. Следи от тризна са установени в гробове № 1, 45, 47 и др. За практикуване на обичая Харонов обол свидетелстват откритите в гроб № 6, в мандибулата сребърна турска монета на Мурад II (1421-1451), в гробове № 19, 34, 44 сребърни монети на Мехмед II (1444-1481).

Повечето от гробовете са без накити. В 10 гроба под мандибулата и при китките са открити по три кухи копчета от медна сплав, което свидетелства, че погребаните са били в ризи с дълги ръкави, закопчавани на пазвата и китките.

Горна граница на некропола е краят на XV в., което се потвърждава и от липсата на керамични фрагменти от XVI в. в насипа на изкопите. Долната граница се определя от гробове № 30, 36, 64 и 67, които са на 1,00 до 1,60 м от съвременния терен. Откритите в тях накити – мониста, пръстени и обица ги датират в X-XI в. На този етап не може категорично да се твърди за съществуването му през XII-XIII в.

Как се датира църквата и кога е разрушена? Въз основа на откритата при разчистването на зидовете старобългарска керамика от X-XI в., ранните гробове от същия период, характера на градежа и плана, храмът най-вероятно е построен в последните години на Първото царство или може би в началото на византийския период. Църквата е била опожарена и разрушена през XIV-XV в., за което свидетелстват откритите по подовото ниво в наоса въгленчета и горяло дърво от притвора. През този продължителен период тя е претърпяла различни преустройства, изразени по всяка вероятност във височината на стените и интериорната украсата, към която отнасяме и открития между апсидата и наоса капител с растителна украса.

№ 193. ЕПИСКОПСКА РЕЗИДЕНЦИЯ ОТ НАЧАЛНИЯ ОСМАНСКИ ПЕРИОД В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Цел на проучването през 2006 г. бе разкопаване на югозападната оградна стена на архитектурния комплекс на епископската резиденция, на нейната връзка със съседните стени и на територията между стената и църква № 11 (Обр. 1).

До началото на разкопките теренът бе с неравна, покрита с голямо количество разхвърляни камъни, повърхност и с понижаващ към северозапад наклон. Разликата в нивата между южната (по-висока) и най-северната част бе 1,40-1,60 м. Територията бе обрасла с гора, а върху част от нея бяха струпани камъни от предходни разкопки.

Проучването установи, че дължината на северозападната оградна стена отвътре е 26 м. Дебелината ѝ се променя от 1,40 м до 1,10 м (в най-западния край). Югозападната стена е дълга около 12 м и също е дебела 1,10 м. Както и при останалите страни на оградата, тя е градена от ломени, вторично употребени камъни с кална спойка. Градежът е лошокачествен, поради което стената е запазена само на места на височина 0,20 – 0,30 м. Тя е фундирана много плитко в насип от ломени камъни и сивочерна пръст, стратиграфията на който е напълно нарушена при изваждане на камъни за строителство. Насипът съдържа керамични фрагменти от XIII-XIV в., животински

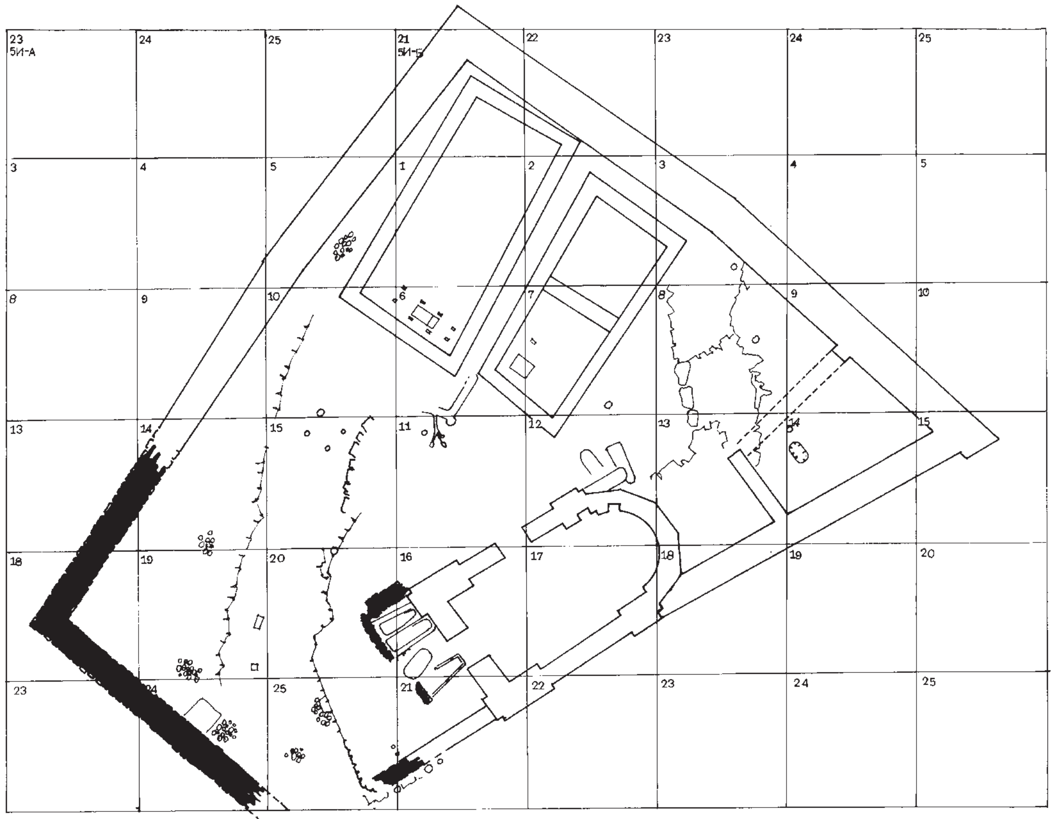

Обр. 1. Енисикопската резиденция в Червен (XV – XVII в.). План с обозначение на проучването през 2006 г.

кости, фрагменти от стъклени съдове, тухли и керемиди от църква № 11, елементи от нейната керамопластична украса, фрагменти от раннжелязна, сива монохромна и ранновизантийска керамика. Той лежи върху неравната и стъпаловидно понижаваща се скална основа, в която на места са засечени кръгли или четвъртити дупки за вертикални дървени колони, сантрачи или технологични съоръжения от по-ранни периоди.

Южната оградна стена, която е долепена до югозападния ъгъл на църквата, е дебела 0,70 м, но също запазва строителните характеристики на останалите стени. Тя прекъсва на разстояние 4,50 м от църквата и не дава възможност да се разкрие югозападният ъгъл на целия комплекс. Археологическата обстановка подсказва, че в този силно разрушен участък вероятно е бил входът на комплекса, тъй като южната стена граничи по цялото си протежение с основната червенска улица, а в останалите сектори от стената вход не бе разкрит. Данни за устройството на входа изцяло липсват.

В проучената територия се открояват две нива на терена с различна височина. По-високото заема участъка непосредствено пред западния вход на църква № 11. То се оформя от неравна скална площадка с приблизителни размери 6 х 5 м. Кухините и пониженията по повърхността на площадката са запълнени с плътен блокаж от дребни ломени камъни и лошокачествен, силно разложен хоросан. Върху блокажа, който е по-дебел в северния си край, вероятно е имало каменна настилка, за поддържането на която от север и запад са били изградени ниски едноредови стени на калова спойка. В пределите на площадката, непосредствено до западната стена и входа на църква № 11, се разкриха четири вкопани в скалната основа гробни камери, устройството на които не се различава от откритите преди това от север и във вътрешността на църквата. Поради скалното понижение, късите стени на двете северни камери от запад са надградени с общ зид, а преградата между тях е много тънка – до 10 см. Това подсказва, че те образуват обща, вероятно семейна гробница.

Погребение in situ бе разкрито само в камера № 3. То е на мъжки индивид на средна възраст и е без инвентар. Тъй като са били многократно преизползвани и във времето след изоставянето на комплекса, когато тук се формира некропол, насипът във всички камери бе от фрагментирани и размесени човешки кости и смесена с хоросан и дребни камъни пръст. В насипа на камера № 3 се разкриха медни сферични копчета от по-старите погребения. Върху челото на един от намерените там женски черепи има лентовиден отпечатък, оставен от меден или бронзов накит. В същата камера бе разкрит и череп с кръгъл отвор, вероятно от огнестрелно оръжие. Гробна камера № 2 е по-малка и много плитка (до 0,20 м). Тя съдържаше силно разложен скелет на дете под 10-годишна възраст. В края на разкопките всички разкрити кости бяха погребани повторно в камера № 1.

По-ниското ниво на терена (0,70-0,90 м под нивото на площадката) обхваща целия северозападен ъгъл на архитектурния комплекс. То се формира от заравнена скална основа, блокаж от ломени камъни и пръст в ниските части. На няколко места върху блокажа от камъни се разкри груба и лошо запазена каменна настилка, съобразена с нивото на заравнената скала. Тя показва, че тук е съществувало обширно, незастроено пространство с добре изразено ходово ниво от скала и настилка, което вероятно е двор на резиденцията. От него до площадката пред входа на църквата връзката е осъществявана чрез изцяло изсечено в скалата стъпало. Нивото на двора е еднакво с това на съседната улица и е потвърждение, че в разрушения югозападен ъгъл на оградната стена е бил входът в комплекса.

По време на археологическото проучване се разкриха сравнително малко находки. Сред тях се открояват релефна бронзова апликация с изображение на Св. Богородица Одигитрия, фрагментирана гема от червен полупрозрачен камък с врязано от лицевата страна изображение на животно, три монети от втората половина на XIV в., прешлени за вретено, фрагменти от костени апликации, от стъклени гривни и чаши, от железни битови предмети, сферични медни копчета, керамични фрагменти със сграфито украса, от кухненски съдове, фрагменти от свещници и др. Намерена бе и колоната от олтарната маса на църквата. Стратиграфията навсякъде е нарушена, но единичните фрагменти от тракийска керамика и гемата, които се разкриха непосредствено върху скалната основа, са ново потвърждение, че територията на обекта е била обитавана и през

І-во хил. пр. Хр. В насипа над каменната настилка се разкриха и вторично разтопени от силен пожар тухли от църквата, които показват нейно повторно разрушаване.

Изводи:

1. Проучената през тази година територия, с която приключват разкопките на архитектурния комплекс, е неделима част от епископската резиденция. Тя е обхващала обширен двор, свързан с издигната площадка пред западния вход на църква № 11. В югозападна посока дворът достига до предполагаемия вход в комплекса, а в източна посока до разкритите преди това сгради № 1 и 2. Той показва, че целият комплекс е бил затворена система с представителни функции.

2. Вторично горелите тухли от църквата, намирани в горните пластове разкриват, че резиденцията е унищожена от пожар. Той вероятно трябва да се свърже с походите на влашкия воевода Михаил Витяз в Северна България в края на XVI в.

3. Археологическата обстановка потвърди напълно изказаното по-рано предположение, че разкритият комплекс е резиденията на Червенския епископ през ранния османски период. Днес тя е единствената в България, проучена археологически и дава важни сведения за облика на духовния живот през този исторически период.

Литература:

Йорданов 2006: С. Йорданов. За резиденцията на Червенския епископ през ранните векове на османското владичество. (Предварително съобщение) – Известия на Регионален исторически музей Русе, 10, 2006, 60-73.

№ 194. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ХАМАМ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГРАД КЪРДЖАЛИ

Милен Камарев

При прокарване на колектор за отпадни води в района на пазара на град Кърджали са разкрити конструкция на хипокаустна система, южна и северна фасадни стени на баня в смесен градеж: тухли и камък (зелен туф, рядко валуни) споени с бял хоросан. На мястото се е намирал хамам (ДА, К). От 04.08 до 13.08.2006 г. са проведени спасителни археологически разкопки.

Помещение № 1. В източния и северния профил на изкопа са разкрити кюлхана и подът на Помещение № 1.То е с правоъгълен план и размери: дължина: С-Ю: 2,62 м, И-З: 4,30 м. Дебелината на стените е: И: 0,57 м; С: 0,36 м; Ю: 0,58 м. Зидовете са запазени във височина до 0,70 м. Вътрешността е запълнена с деструкции. подът и стените са обмазани от слоеве бял хоросан и розов хоросан, цимент и хоросан примесен с яйце (?). Вероятно Помещение № 1 е водният резервоар на банята.

Заложени са контролни траншеи покрай външните лица на Ю и И стена. Пластът е от тъмно кафява глинеста пръст със средно фина структура. В него се разкриват фрагментирана строителна и битова керамика, железни предмети и животински кости.

Пред източната фасада е проучен пиластър с правоъгълно сечение и ширина 0,50 м. На север от него се разполага зид № 3. Пиластърът и зид № 3 фланкират отвор, с ширина 0,80 м, под пода на Помещение № 1. Сводът му е граден от радиално разположени тухли, а типът е *разтоварваща арка*, с трегер (масивна каменна плоча). Отворът вероятно доставя въздух към пещта. Не е достигната основата му.

В източния профил се разкрива източната страница на вход (дължина около 1,50 м и височина около 1,60 м) от юг, който е перпендикулярен на отвора от източната фасада. Градежът е от добре обработени камъни на тънка фуга. Най-долният ред камъни стъпва върху материка. На север входът отвежда към пещта.

Кюлхането. Котелът е бил вграден в пода на Помещение № 1 – отбелязано в източния профил, като *прекъсване* на пода, под което се разполагат южната и северната стени на пещта. Градежът е от две до три колони тухли, дебели 0,40 м. Пеща е с размери: дължина 1,10 м, височина 1 м и вероятно има кръгъл план. Липсват данни за засводяването.

В източната част на северния профил е разкрито лице на зидан с тухли отвор (височина 0,36 м, ширина 0,50 м, височина 0,18 м). Вероятно през него е ставало подаването на горещия въздух и на дима към хипокауста.

Участъкът между стените на пещта е запълнен с жълтокафява лепкава глина с много фина песъклива структура – вероятно речен нанос. В пласта се разкриха: рог на бивол, желязна тел, гумена подметка, 6 броя железни лопати, стоманена пластина, овъглени дървета, негорял къс въглища, бронзов накрайник, желязна мистрия и др. Останки от котел липсват – вероятно е бил демонтиран преди събарянето на сградата. Открита е оловна тръба – част от горивната инсталация на кюлхането.

Стените на пещта стъпват върху стабилната каменна подложка на фундамента.

Водна и канализационна система. В западния профил е разкрит, монтиран в стената между Помещение № 1 и № 3, двоен водопровод, вероятно захранващ котела. Глинените тръби (диаметър 0,10 м, дължина 0,32 м) се разполагат успоредно една над друга. Напасват се чрез едностранно конусовидно стесняване. Пред южната фасада е изнесена глинена тръба за отходните води.

Хипокаустната система (Джехенемлък) – на хамама. В западния профил личат три последователни арковидни дукта с размери: височина около 1 м, ширина до 1,20 м. Сводовете са изградени от до три реда радиално наредени тухли. Арките на дукта са от типа разтоварващи, като за трегери служат масивни каменни плочи.

Помещение № 2. Има правоъгълен план и е с неустановена функция. Разполага се на север от Помещение № 1. Двете помещения са с обща западна стена (дебела 0,78 м). Южната стена е с дебелина 0,38 м. Разкрит е СЗ ъгъл на помещението. Западната стена е с дължина 1,84 м. Северната стена (дължина 0,60 м) образува страница на вход с дебелина 0,63 м и височина 0,70 м от север. Помещението не е проучено в източна посока.

Помещение № 3 – съджаклък (калдариум) на хамама. Разполага се западно от Помещение № 1 и 2 и има почти квадратен план. Дължина на вътрешните стени: З-И – 6,13м; С-Ю – 6,10 м. Де-

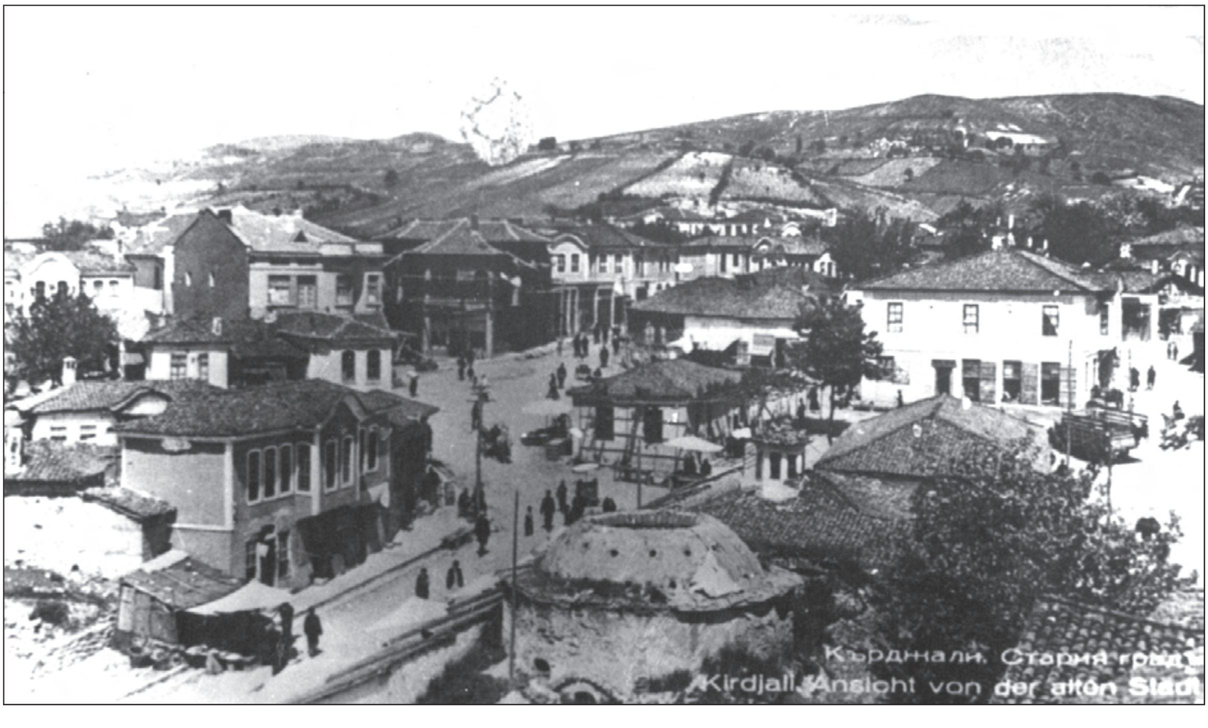

Обр. 1. Рухналият купол на хамама

белина на стените: Ю – 0,78 м; С – 0,90 м; И – 0,78 м; З – 0,64 м. Подът е покрит с добре оформени правоъгълни каменни плочи с различни размери. Над него лежи пласт деструкции. В пласта са разкрити: фрагменти от керамични съдове, железни предмети, фрагменти от оловната обшивка на купола. Стенната мазилка е четирислойна.

Входът към Помещение № 3 се разполага на запад и има ширина 1,30 м. Страниците му (вис. 0,70 м, деб. 0,80 м) са изградени от добре обработени каменни блокове, на тънка фуга. Оформени са като полуколони с правоъгълно сечение и редуващи се с конкавни, конвексни и плоски стъпаловидни отстъпи. Пред западната фасада те са изнесени като пиластри, с правоъгълно сечение. Съджаклъка е подкуполното помещение. Данни за закуполяването липсват. Вероятно куполът стъпва чрез пръстен върху стените. Във вътрешните ъгли преходът става посредством пандантиви. Според очевидци тук са били разположени мраморни корита с релефна украса.

Помещение № 5. Вероятно представлява топлото отделение (соуклък, тепидариум) на хамама. Разполага се на запад от Помещение № 3. Проучен е само ЮИ ъгъл. Дебелината на стените е: южна – 0,64 м; източна – 0,80 м. Дължината на южната стена (респективно южна фасада на хамама) е проучена до дължина 7,70 м. Проучена е курна, до ЮИ ъгъл.

Помещение № 4 (Пристройка № 1) е с неизяснена планировка и функция. Разполага се на изток от Помещение № 1. Южната стена е двулицев каменен зид, който се свързва на фуга, под ъгъл 85°, към ЮИ ъгъл на Помещение № 1. Градежът е от камъни с добре оформени външни лица, на кал. Проучен е ЮИ ъгъл, без да са достигнати основи. Размери на стените: южна – дълж. 7,27 м, деб. 0,54 м; източна – дълж. 1,60 м, деб. 0,56 м. Запълнителят е кафява, тъмнокафява глинеста пръст, със средно фина структура. В пласта се разкрити фрагменти строителна керамика, железни предмети, българска монета от 1925 г. На дълбочина 1,20 м от повърхността е регистриран пласт от речен нанос.

На 3,10 м северно от южния зид се разкри успореден двулицев Зид № 2. Той е проучен по дължина 0,94 м и има височина 0,40 м и ширина 0,54 м. Зидът е перпендикулярен на пиластъра, фланкиращ *отвора* на източната фасада на Помещение № 1.

Зид № 3 се свързва на фуга към източната стена на Помещение № 1. Той е успореден на южната стена на Пристройка № 1 и се намира на 5 м северно от нея. Градежът е от смесена каменна и тухлена зидария. Вероятно Пристройка № 1 е добавена по-късно към сградата на хамама.

Общата разкрита дължина на южната фасада е 29,50 м, ширината е 7,71 м. В градежа са използвани над 10 формата тухли (някога в близост се е намирала тухларна).

При изтеглянето на турските войски през 1912 г. от Източните Родопи са изнесени и османските архиви. Първите документи отнасящи се до банята са от 1920 г., когато тя вече не функционира (ДА, К.).

Хамамът се е намирал между джамията и текето на алевитския светец Кърджа Али баба. Изграден е между 1874-1893 г. (Дерибеев 1988). Съществува на снимка от 20-те години на XX в.

Литература:

ДА, К.: Държавен Архив, Кърджали. Ф. 8. К.

Дерибеев 1988: Б. Дерибеев. Земетръсна зона. Пловдив, 1988.

№ 195. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. АЛЕКОВ БАИР, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗНАМЕНОСЕЦ – ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Археологическите разкопки се проведоха в продължение на два месеца по програма *От социална помощ към заетост*, съвместно с Община Раднево и Археологически музей – Раднево.

Обектът е регистриран през 1986 г. като открито селище от ранно византийската епоха. В продължение на няколко години местността периодично беше посещавана от иманяри, обстоятелство, което провокира настоящите проучвания.

Обектът се намира в подножието на Алеков баир, отстоящ на 1,5 км западно от село Знаменосец, община Раднево. Представлява невисока, леко наклонена на север, стара заливна тераса на десния бряг на р. Сазлийка. Денивелацията на терена е сравнително малка, (на 100 м е 2,50-3,00 м).

Археологическите разкопки преминаха на два етапа:

1.Чрез сондажи с различна големина и посока с цел изясняване характера на обекта.

2. Залагане на план-квадратна мрежа и разкриване на археологическите структури засечени при сондажите.

На площ от 4 дка бяха разположени 33 сондажа. В част от тях не се разкриха археологически структури и не беше регистриран културен пласт. В останалите се попадна на дебел пласт хоросанов трошляк, примесен с дребни ломени камъни и фрагментирана строителна керамика. Проследяването на този пласт, чрез разширяване и съединяване на сондажите, очерта контурите на част от крепост с две кръгли кули в ъглите ѝ.

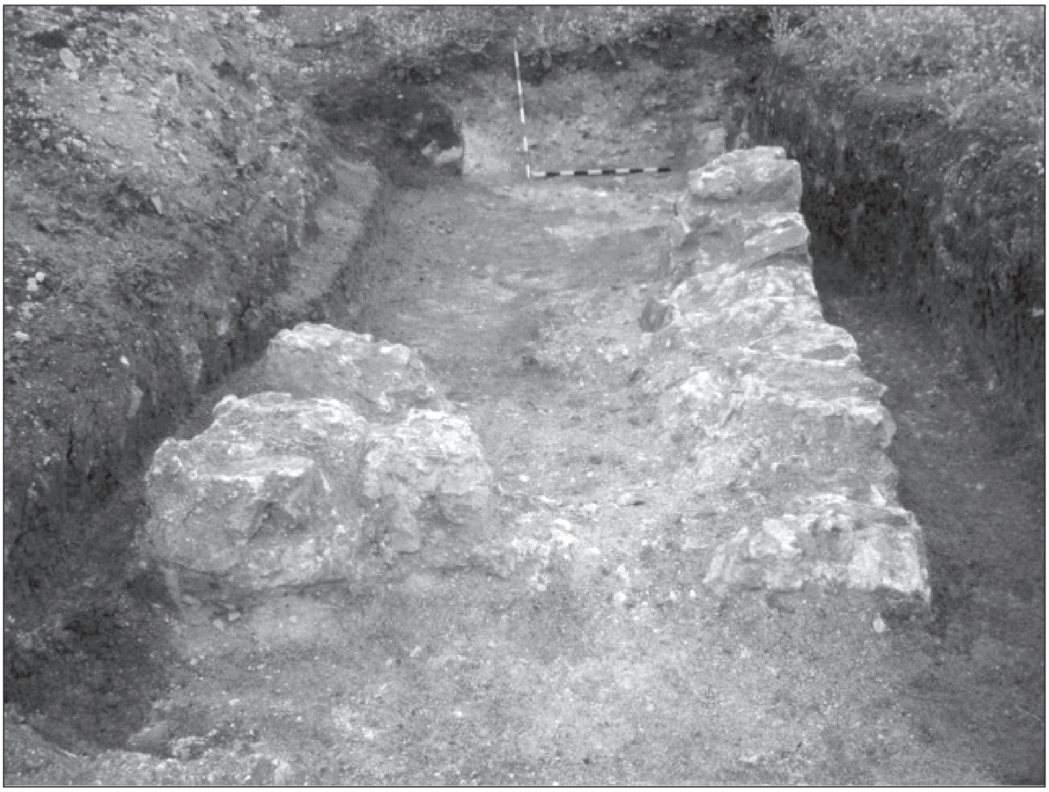

Обр. 1. Запазен участък от източната крепостна стена

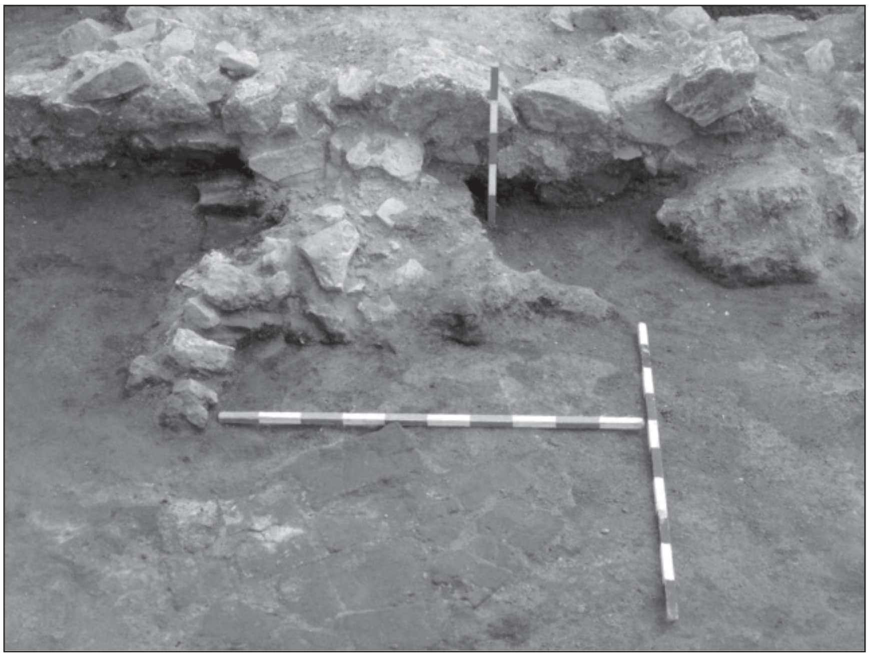

Обр. 2. Огнище от помещение № 1

След разгръщането на план-квадратната мрежа, проучванията се съсредоточиха в два сектора:

1. Източен – разкри се кула № 1 ситуирана в северния ъгъл на крепостта, с кръгла форма и размери: външен диаметър – 8,00 м, вътрешен – 5,10 м. Дебелината на стената въз основа на запазения хоросанов трошляк, запълнил фундамента ѝ е 1,40 м. От направените разрези с цел установяване дълбочината на фундиране на основата се констатира, че тя е подълбоко заложена с 0,30 м спрямо дълбочината на залагане на крепостната стена, която е на 1,10-1,20 м от нивото на съвременния терен.

В този сектор разчистихме част от суперструкцията на крепостната стена в близост до кулата. Единият запазен участък е с дължина 5,00 м и ширина 2,00 м. Стената е от едри ломени камъни, споени с хоросан, примесен с едро счукана строителна керамика. Тя лежи върху пласт от бял хоросан, с дебелина 0,05 м, примесен с дребни ломени камъчета. Фугите между камъните по лицата са старателно измазани. Тя е сравнително плитко фундирана. Тънкият строителен пласт, наблюдаващ се по целия профил на стената, е на дълбочина 0,50-0,60 м, от нивото на съвременния терен. Североизточната и северозападната стена сключват прав ъгъл. Разкритият участък от североизточната стена е 18 м, а северозападната е 75 м.

2. Западен – едновременно с проследяване на трасето на западната крепостна стена, разкрихме освен Кула № 2, идентична по план и размери с Кула № 1, и три верижни в план помещения, долепени от вътрешната страна на крепостната стена. Първоначално се разкри разпределителен зид между Помещение № 1 и Помещение № 2, в суперструкция с височина 0,40 м. Дължината на зида е 4,50 м, а дебелината 0,90 м. Изпълнен е от средни по големина ломени камъни на калова спойка. Източният и южният фасаден, както и вътрешният преграден зид между Помещение № 1 и Помещение № 3 се разчистиха в негатив, ясно различим на околния терен. Дебелината на източния фасаден зид е 0,80 м. Основата му е от ломени камъни, споени с кал, а суперструкцията от кирпич.

С цел избягване на денивелацията подът, на южното Помещение № 2, е по-висок с 0,30 м от пода на Помещение № 1. Вероятно, подът на Помещение № 3 също е стъпаловидно разположен спрямо Помещение № 1, но за сега то е частично проучено.

В Помещение № 1 бе разчистена основа на домакинска пещ, а в Помещение № 2 – две вкопани огнища. Размерите на двете помещения са еднакви – 6 х 8 м. Над пода на двете изцяло разкрити помещения имаше пласт от 0,40 м фрагментиран, отухлен кирпич и фрагментирана строителна керамика, както и прешлени за вретено, цели и фрагментирани глинени лампи, стъкло, коланни апликации и фибули и монети. В югоизточния ъгъл на Помещение № 2 попаднахме на колективна монетна находка от 10 бр. бронзови монети с различен номинал. Общо от проучената площ монетите са 32 броя, разпределени в тесен времеви диапазон. Най-ранната е на Анастасий I (491-518), а най-късната на Юстин и София (565-578). Тези тесни хронологически граници се подкрепят и от останалия подемен материал.

№ 196. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ПИСАНАТА ЦЪРКВА В М. КРУШЕ, ПРИ РАЗЛОГ

Цветана Комитова

През 2006 г. започна археологическото проучването на Писаната църква в м. Круше, в землището на гр. Разлог. Намира се на около 7 км югозападно от гр. Разлог в близост до новостроящо се голф игрище в м. Бетоловото от дясно на пътя за хижа Яворов. Разкритата църква е с триконхален план (Обр. 1).

Наосът, с форма на издължен и тесен правоъгълник е с размери: дължина, заедно с апсидата – 5,60 м, а ширина, заедно с конхите – 4,50 м. От трите страни е долепена по една полукръгла конха. Северната и южната са с еднакви размери – диаметър 1,50 м и дълбочина 0,75 м, а централната апсидна конха е с диаметър 1,65 м и дълбочина 0,75 м. Входът за наоса е от запад и е с ширина 1,10 м. На този етап на проучване не е установено как е бил оформен. Плочестите камъни между страниците на входа, отвън пред него и покрай западния зид в северна посока, не са добре подредени, на места са хлътнали и само на пръв поглед създават впечатление на стъпало или настилка. Зидовете, запазени до 0,70 – 1,20 м във височина, са градени от цепен и по-рядко речен камък със спойка от бял хоросан. На места в градежа са използвани парчета тухли и керемиди. Стените са гладки, без пиластри и арки. В централната апсидна конха е запазена основата и първият ред плочести камъни, споени с бял хоросан, както и хоросановите легла на следващия ред камъни от градежа на олтарна маса. Тя е с почти квадратна форма и размери: 0,75 x 0,65 м; при запазена височина 0,40 м. На нивото над основата на олтарната маса, в цялото пространство на наоса пръстта е черна, пепелива, с въглени, като на места е червена и отухлена от силен огън. Подова настилка в наоса не е регистрирана. Най-вероятно църквата е опожарявана (Обр. 2).

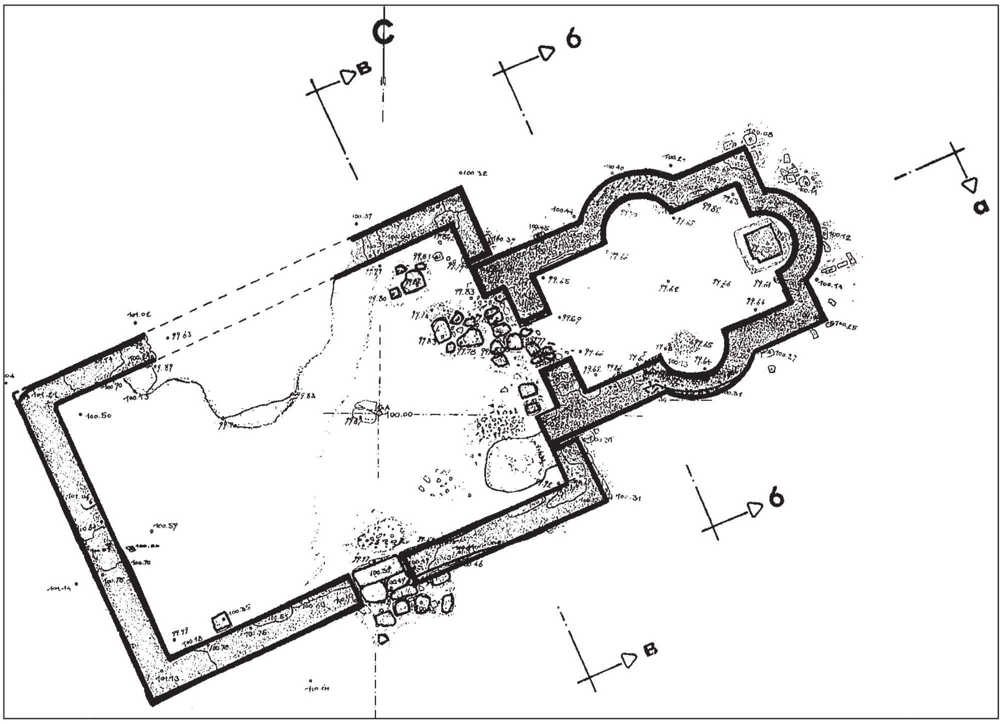

Обр. 1. План на Писаната църква

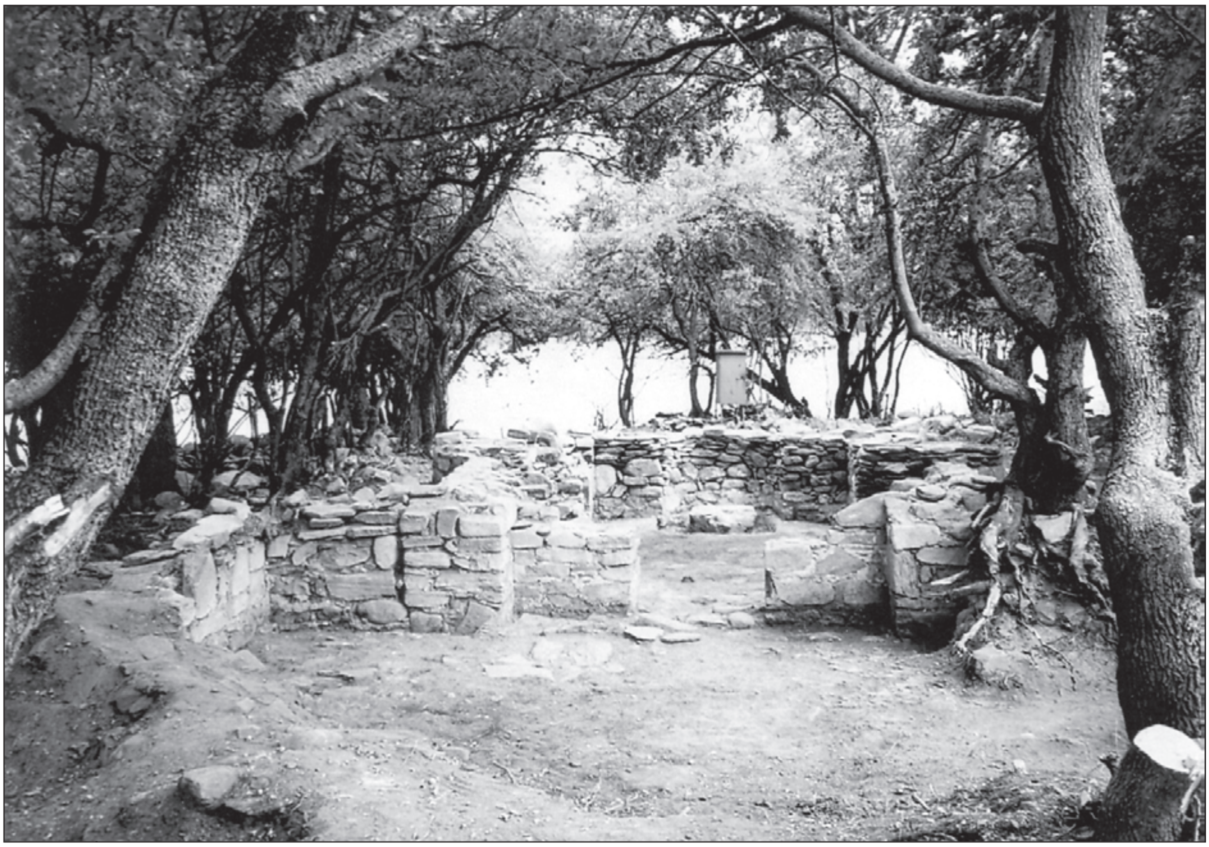

Обр. 2. Писаната църква, общ изглед

Църквата е била със стенописна украса. Фрагменти мазилка със стенопис са запазени in situ в най-ниската част на стените непосредствено над пода, но поради малките им размери не е възможно да се определят по-цялостни орнаменти и мотиви. Силно натрошени фрагменти от мазилка с остатъци от стенопис са намерени в насипа покрай стените и по средата на наоса пред олтарната маса. Цветовата им гама е в тъмно синьо, червено, бяло, жълто и оранжево. Наличието на стенописни фрагменти по средата на наоса предполага стенописна украса на купола.

В един по-късен период, към тази малка триконхална църква е добавен доста обширен притвор с форма на издължен правоъгълник и размери: дължина (И-З) – 13 м ширината (С-Ю) 6,60 м. Източният зид на притвора е долепен до продълженията на северния и южния зид на наоса на фуга. Градежът на зидовете на притвора също е от цепени и ломени речни камъни със спойка от бял хоросан, но вградените парчета от тухли и керемиди са по-рядко. Входът за притвора е от юг и е оформен от един голям плочест камък с дължина 1,20 м, ширина 0,48 м и дебелина 0,05 м. Данните за вход от запад са несигурни. В един участък, срещу входа за наоса западният зид прекъсва, но няма оформени страници на вход. Такъв или е нямало, или е бил разрушен. В подкрепа на второто предположение е видимото преустройство или по-късно отваряне на входа от юг. Камъкът, оформящ първото стъпало, лежи върху пласт (дебелина до 0,08 м) от натрошени керемиди.

И тук няма подова настилка, но са регистрирани много ясни следи от пожар – наличие на дебел слой овъглена пръст в североизточния и югоизточния ъгъл, малко над основите на зидовете. Последните лежат на места върху натрошени керемиди и хоросанова замазка.

По отношение на плановата схема и по аналогии с други публикувани църкви, Писаната църква се отнася към т. нар. опростен вариант на църквите с триконхален план. Обикновено те се датират от края на XIV до XVI в. (Чанева-Дечевска 1970). Смята се, че църквите с триконхален план през средновековието са използвани почти изключително като манастирски (Чанева-Дечевска 1971). Подобни църкви по отношение на плановата схема и по начина на градеж има в селата

Габрово и Дренково, община Благоевград. Проучването на църквата в Разлог ще продължи и през тази година, след което ще бъде прецизирана и нейната датировка.

При липсата на всякакъв датиращ материал трудно може да се определи и времето на изграждането на притвора. Единствените находки са ковани железни гвоздеи, една желязна панта за врата и малко фрагменти късноантична и късносредновековна керамика. Наличието на късноантична керамика, най-вероятно е свързано с регистрираното при теренно археологическо обхождане в района на Писаната църква, късноантично селище.

Литература:

Чанева-Дечевска 1970: Н. Чанева-Дечевска. Триконхалните църкви от IX-XIV в. – Археология, 1970, 4, 8-21.

Чанева-Дечевска 1971: Н. Чанева-Дечевска. По въпроса за средновековните триконхални църкви от манастирски тип на Балканите. – Музеи и паметници на културата, 1971, 1, 1-15.

№ 197. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО – ИМОТ № 151, ПАРЦЕЛ IV, КВ. 9 В ГРАНИЦИТЕ НА АРХИТЕКТУРНО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ МЕЛНИК

Цветана Комитова

Имотът се намира в централната част на Мелник в северното подножие на Деспот-Славовата крепост. От запад имотът граничи със Сандакчиевата къща, от юг – с разрушена възрожденска къща, а от изток и север широки калдъръмени улици го разделят от механа Оги и Турската баня.

Възрожденската къща е обитавана до 1947 г., но след изоставянето ѝ се саморазрушава. През 1969-1970 г. на мястото е построена дърводелска работилница на НИПК, като новата сграда включва запазените до 3,50 м във височина източен и част от южния зид. Извън новопостроената работилница остават част от южния, западния и северен зид, които са били силно разрушени. От север, между т. нар. Турска баня и дърводелската работилница, е направена широка калдъръмена улица, която стъпва върху част от разрушената възрожденска къща.

Проучено е пространството на запад от работилницата между Сандакчиева-

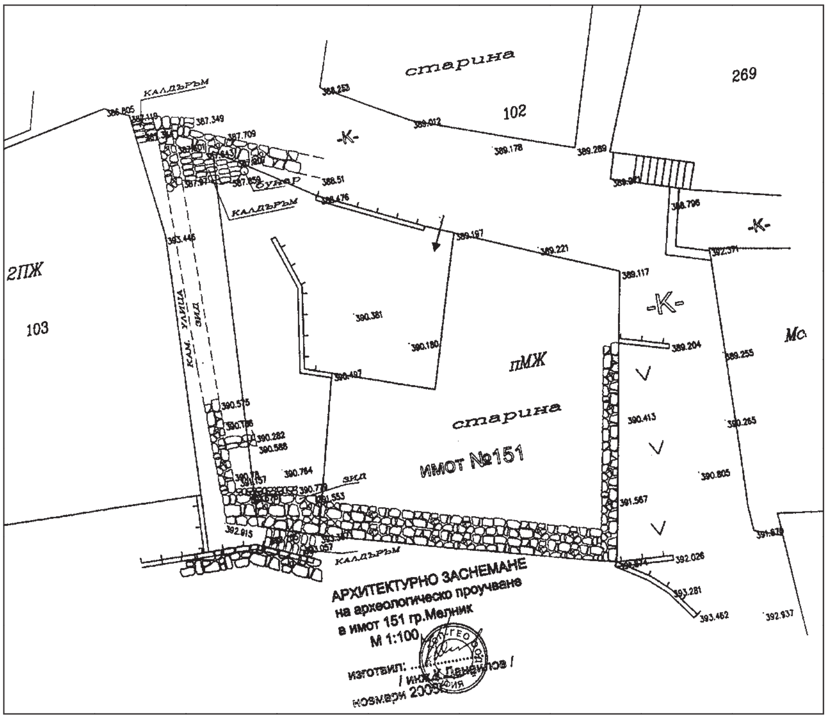

Обр. 1. План на разрушената къща в имот 151 по градоустройствения план на Мелник с новоразкритите зидове

та къща от запад, калдъръмената улица от север и запазения зид на възрожденска къща от юг. Разкрито е продължението на южния зид на възрожденската къща в имот № 151 до югозападния ѝ ъгъл, част от западния зид до разрушения участък от него, направено по време на укрепването на източния зид на Сандакчиевата къща, както и неговото продължение след този участък до северозападния ъгъл на къщата (Обр. 1).

Градежът на зидовете е от речни и ломени камъни със спойка от бял хоросан. Приложена е сантрачна система, от която са останали леглата на дървените греди, поставени на разстояние една от друга на 0,80 до 1,00 м.

Покрай външното лице на южния зид е разкрита стръмна калдъръмена улица, широка 0,80 м, която продължава на изток, а на запад е прекъсната от шахта, чиито стени са изградени от камък на калова спойка. Тези тесни калдъръмени улички между къщите са характерни за градоустройството на възрожденския Мелник.

Продължението на южния зид е разкрито до основата му, която лежи направо върху склона (бигора) без да е вкопана в него (Обр. 2).

Това е характерен прийом за средновековното, а по-късно и за възрожденското строителство в Мелник. Този зид е по-масивен и по-ранен от останалите. Дебелината му е почти два пъти по-голяма – 1,00/1,50 м и това е обяснимо като се има предвид, че той се явява подпорен за ската, стръмно спускащ се на север. Денивелацията на терена тук достига до 4-6 м. Южният зид е проследен до югозападния ъгъл. В градежа му се наблюдават два строителни периода. При първия (XIII-XIV в.) надлъжните сантрачи са скрити, а при втория (XVII-XIX в.) – външни. Най-вероятно на втория строителен период отговаря допълнителното укрепване на южния зид с долепен в един участък от него втори зид с ширина 0,37 м. Аналогия има в предверието към първия етаж на кулата на Болярската къща в Мелник, зад основния ѝ корпус. На места спойката на този зид е от розов хоросан, което навярно е с цел изолиране на влагата, идваща от ската в приземието на къщата.

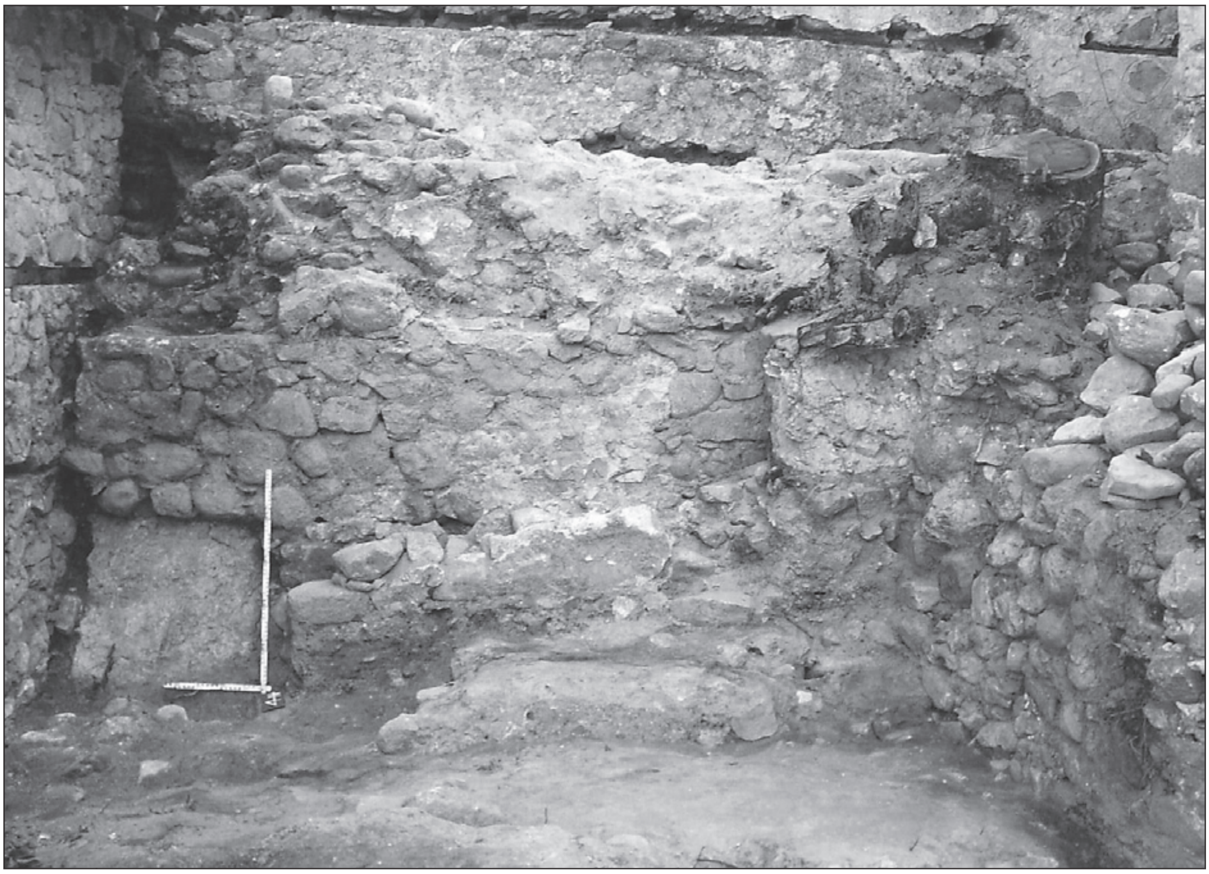

Обр. 2. Южния зид при югозападния ъгъл

В югозападния ъгъл и пред продължението на южния зид са регистрирани останки от горял пласт с пепел и въглени в него, вероятно свързан с първото разрушаване на къщата. Следи от опожаряване се наблюдават и в по-горни пластове на оставения профил в същия ъгъл.

На 2 м от югозападния вътрешен ъгъл, в северна посока, е разкрит зид от камък на хоросан, перпендикулярен на западния зид на къщата. Дължината му е 1,70 м, а ширината 0,50 м и е с добре оформена източна страница. Пред него в основата му има хоросанова мазилка, нанесена направо върху бигора. Предназначението на този зид е неясно. Не е изключено да е последно стъпало на стълба за полуетажа или контрафорс към западния зид.

Проучен е и северозападния ъгъл на къщата. Проследени са 2 м от западния зид в южна посока (достатъчно да се очертае трасето му) и 3 м от северния зид в източна посока, след което той е напълно разрушен от минаващия тук тръбопровод за мръсната вода от работилницата и отчасти от разширението на калдъръмената улица. В този ъгъл е разчистена част от калдъръмената настилка на приземния етаж със значителна денивелация от юг на север. Този начин на оформяне на приземните етажи с калдъръмена настилка по денивелацията на терена е още една характерна черта на възрожденското строителство в Мелник. С много голяма денивелация е и тясната калдъръмена уличка между проучваната и Сандакчиевата къща, съдейки по малкия разкрит участък от нея. На разстояние 2,50 м от северозападния ъгъл в източна посока почти опрян в северния зид е разкрит отвор на кладенец (диаметър 0,70х0,50 м), оформен със специално направен каменен венец (Обр. 3).

Стените му отвътре също са облицовани с камъни.

В резултат от направените сондажи е уточнена плановата схема на частично разрушената възрожденска къща в имот № 151 с изключение на североизточния ъгъл, който попада под съвременната калдъръмена улица, минаваща покрай турската баня и хотел Болярка. Вътрешните размери са следните: 17 м (И-З) х 14,50 м (С-Ю) (от северозападния до югозападния ъгъл). Регистрирани и документирани са археологически структури и данни от средновековния град.

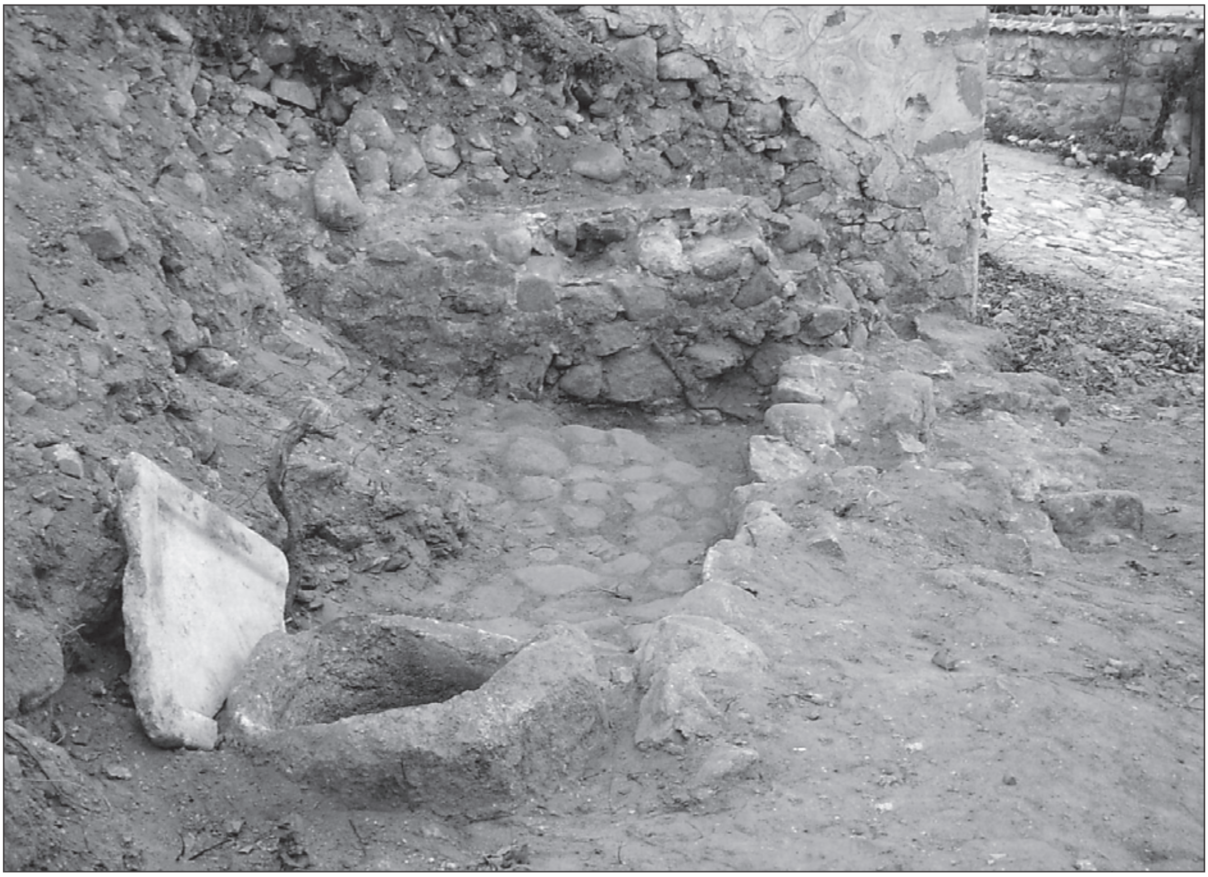

Обр. 3. Северозападен ъгъл с отвора на кладенеца

Изграждането на новия обем в параметрите на разрушената възрожденска къща и в архитектурен стил по аналогия с други запазени къщи или по снимки на такива, ще даде възможност да се съхрани облика на възрожденския Мелник.

№ 198. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ КРУМОВО КАЛЕ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Проучванията през 2006 г. обхванаха четири сектора – ранновизантийската крепост, жилищните сгради южно от базилика № 3, югоизточната част на късносредновековната крепостна стена и локализираната през 2005 г. сграда, намираща се около 100 м югоизточно от кулата на късносредновековната крепостна стена.

Обект А – ранновизантийска крепост (Обр. 1).

Разчистена беше централната улица започваща от портата в западна посока. За нейна основа е използвана заравнената скала. По цялото си протежение в проучената част улицата носи следите от силен пожар. Ширината на проучената част е средно 2,40 м. След късносредновековните помещения открити при предишните разкопки (Овчаров 1977) започна проучването на две масивни монументални сгради – № 8 и 9. Сграда № 8 се намира южно от притвора и източната част на двора на базилика № 2. Градена е върху оголената скала от добре подбрани и леко офор-

Обр. 1. Централната улица в ранновизантийската крепост

мени масивни камъни със спойка от глина. На 0,80 м от сграда № 8, беше разкрит източният зид на сграда № 9. Характерът на градежа ѝ е идентичен с този на сграда № 8. От нея е разчистена част от северния зид, излизащ на централната улица. Сграда № 9 се състои от две помещения, като до момента е проучена само част от северното, с дължина (север-юг) 12,00 м. От второто, южно помещение, е разчистена част от североизточния ъгъл. Предстои цялостното проучване на двете сгради, установяване на техния план и предназначение. Съдейки от местоположението и размерите на сгради № 8 и 9, най-вероятно става въпрос за две административни сгради свързани с духовната и светската управа на града.

Обект В – жилища южно от базилика 3 (Обр. 2).

През 2006 г. беше изцяло проучено започнатото през 2005 г. жилище № 2. Изградено е върху северния скат над базилика № 3. Основите му имат правоъгълен план с размери 6,70 х 5,09 м. Входът за приземния етаж е от запад и има ширина 1,32 м. Градежът на стените е от необработени камъни със спойка от кал, като страниците на зидовете са оформени от правилните страни на камъните. Дебелината на зидовете от 0,80-0,90 м предполага наличието на втори етаж. Както и при сгради № 8 и 9 в крепостта така и тук се откриват големи количества плоско стъкло, най-вероятно използвано за прозорците на вторите етажи. На запад от жилище № 2 започна разчистването на следващо жилище, проучено частично, като в западна посока личат руините на още три сгради. През сезон 2007 г. ще продължи проучването на този квартал в западна и северозападна посока, като по този начин ще бъдат свързани проучваните площи от ранновизантийската крепост и квартала непосредствено източно от нея. Като цяло прави впечатление гъстото застрояване както в границите на ранновизантийската крепост така и в квартала на изток.

Обект С. Късносредновековна крепостна стена – източен сектор. Проучванията обхващат около 15 метра от трасето на късносредновековната крепостна стена в района северно от разкритата през 2005 г. правоъгълна кула. Крепостният зид в тази си част прави ъгъл под около 140° на

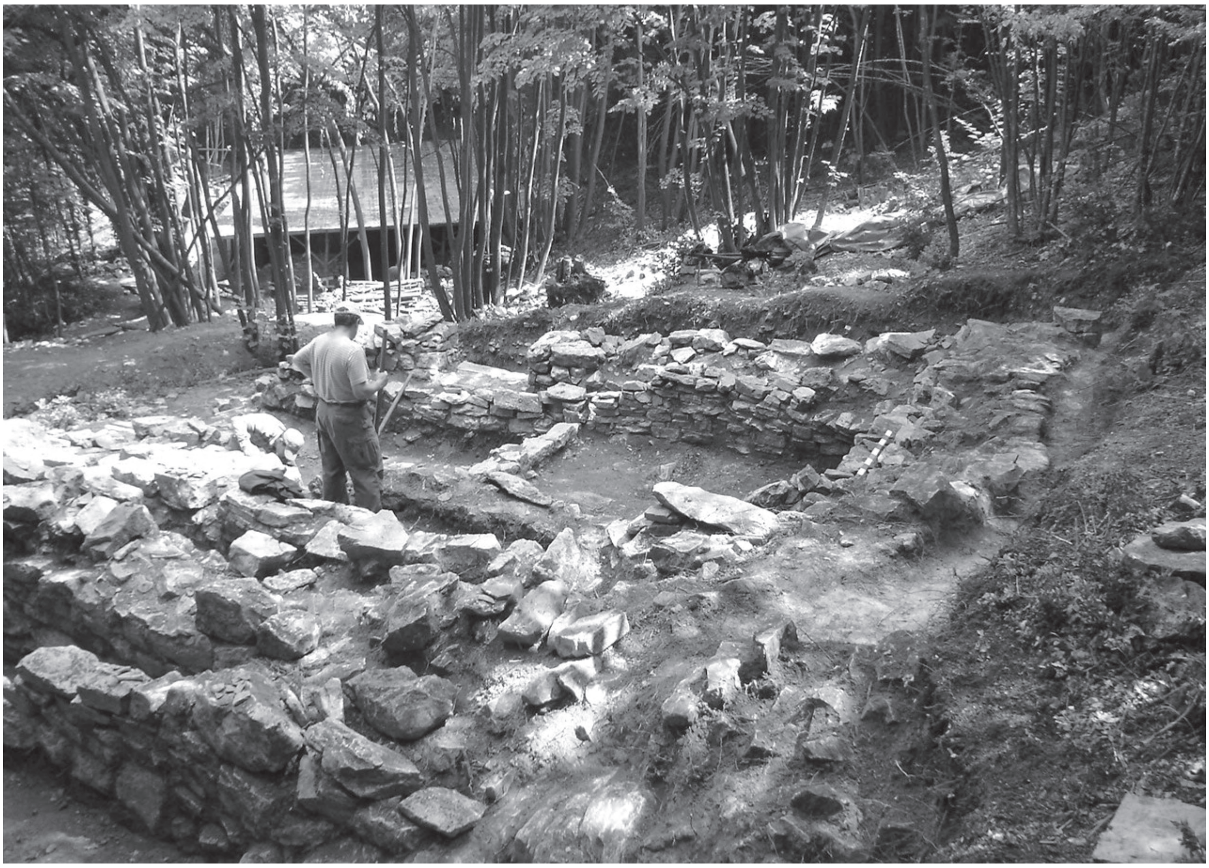

Обр. 2. Жилище №2 в квартал I

север и продължава в северна посока по западния бряг на дълбоко дере. Дебелината му е 2,80 м. Издигнат е върху оголената скала. Граден е от ломени средно големи и големи камъни на глинена спойка. По големите фуги са запълвани с дребни камъни и отцепи. Във височина е запазен средно 1,20 м. От вътрешната страна пространството покрай зида е подравнено чрез натрупване на пръст. С изключение на няколко дребни фрагмента от къносредновековна кухненска керамика, в насипа съставен предимно от руините на зида, материали не бяха открити.

Обект D. Останки от сграда извън късно средновековната крепост (Обр. 3).

При обхожданията в околностите на късно средновековната укрепителна система през 2005 г. на около 100 м от кулата, бяха открити почти незабележими руини на сграда. Мястото е силно обрасло с дървета и единствено наличието на фрагменти от строителна керамика – керемиди и късове бял хоросан показаха наличието на градеж. За първи път извън крепостната система се открива градеж на хоросан. В процеса на проучването се установи, че градежът е едноапсидна църква, без притвор. Ориентирана е по централната си ос изток-запад с отклонение от 17° на югоизток. Изградена е върху оголената скала, като нивото на пода и остава на 0,30-0,40 м от нивото на скалата. Градена е от средно големи, необработени камъни, местна порода, неподатливи на обработка. Спойката е от бял хоросан без примеси. Покритието най-вероятно е било двускатна дървена конструкция покрита с керемиди. Вътрешността на църквата е била старателно обмазана с бяла хоросанова обмазка, която ясно личи в югоизточния и югозападни ъгли. Следи от стенописи не бяха открити.

Сред материалите открити при разкопките в най-масово количество е керамиката. Статистически преобладава керамиката от Второто българско царство, като голяма част от нея е от типа сграфито. На второ място е тази от ранновизантийския период (преобладаващо гребенчата). Най-малко на този етап е керамиката от IX-X в. Тя е силно фрагментирана и носи следите от пожар.

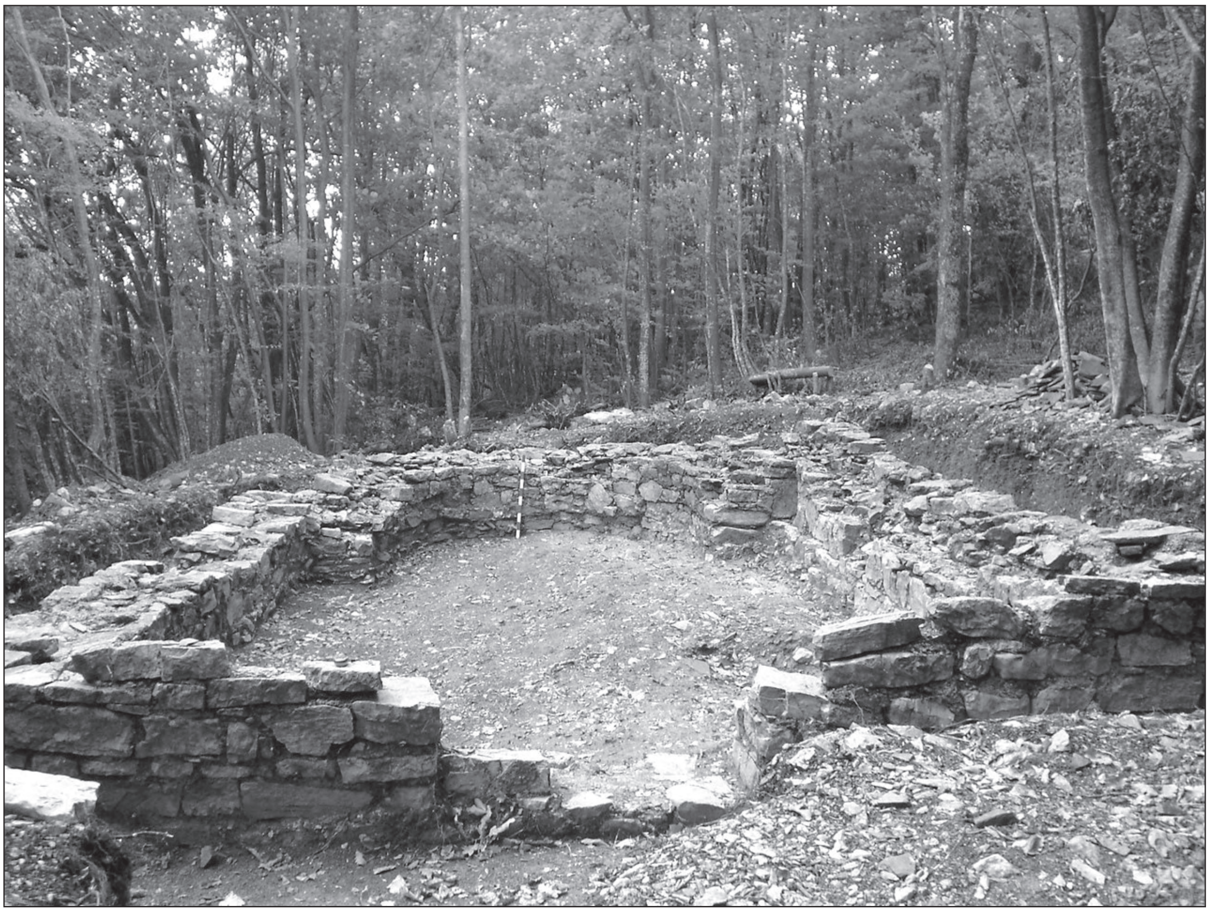

Обр. 3. Късносредновековна църква №1 извън късносредновековната крепост

Монетите съставляват близо 1/3 от материалите. Времевият им обхват е от III в. до XIV в. Най-многобройни са монетите на византийските императори Юстиниан I и Юстин II и София. Застъпени са също Анастасий и Юстин I, а от българските Иван Александър и Михаил.

Предмети на лукса се разкриха предимно в ранновизантийската крепост. Намерени бяха коланни апликации от бронз, бронзови пръстени, оловен медальон с кръстен знак. Интерес предизвика намирането в два последователни дни, на изцяло запазен бронзов кръст-енколпион. Върху едната страна е представен разпънат Исус Христос, а върху другата – Богородица. В краищата на четирите рамене са представени евангелистите. Всички фигури са представени силно схематично и издават местната изработка на кръста. Безспорно най-интересно е откриването на бронзова статуетка на бог Марс. Тя е силно обгоряла, с липсващи глава, части от ръцете и краката. Най-вероятно тази намерена в ранновизантийската крепост находка е привнесена от римското селище намиращо се на около 3,5 км източно от крепостта. Същото се отнася и за откритите четири римски монети. Досега друг вид материали от римското владичество на проучвания терен не са открити.

Резултатите от проведените до сега археологически проучвания в местността Парка край Търговище, както и намерените материали ни позволяват да изкажем предположението че на това място се е издигал и съществувал описаният от Ал Идриси през средата на XII в. град Мисионис (Меберсинос, Масиунус), (Недков 1960). Основания за това ни дават както местоположението и локализацията спрямо описаните от Идриси – Луфиса (Ловеч), Диня (Янково – Преславско) и Агресинос (Разград) така и намираните материали и архитектурни останки. Названието Крумово кале е късно – от 30 год. на XX век и е проява на местен патриотизъм. Както споменава К. Шкорпил (Шкорпил 1914) при посещението си по тези места в началото на XX в. крепостта носи името Курт кълe, откъдето вероятно по-късно е произлязло и името Крумово кале.

Литература:

Овчаров 1971: Д. Овчаров. Две ранновизантийски крепости от Североизточна България. – Археология, 1971, 4, 18-31.

Недков 1960: Б. Недков. България и съседните и земи през XII век според "Географията" на Идриси. София, 1960.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914, 94.

№ 199. РАЗКОПКИ В СЕВЕРНАТА ЧАСТ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

Разкопките в северната част на Патриаршеския комплекс на Велики Преслав бяха прекъснати за няколко години, поради наложилото се проучване на верижната сграда от изток, както и на нейното продължение в северна посока след източната порта (Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991). Разкопките обхванаха пространството между екскурзоводната пътека от север и запад, проученото през 2005 г. продължение на верижната сграда от изток и частта от пространството северно от патриаршеската базилика. В по-голямата си част насипът е силно замърсен със съвременни строителни отпадъци (в западните квадрати) и съвременни метални отпадъци на дълбочина до 0,80 м в централните квадрати. Сравнително най-запазен е насипът в източната част, където е съсредоточена най-значителната група архитектурни останки.

В следствие на проучванията бяха установени три архитектурни групи – в югозападната част на проучвания участък (кв. D/2, 3), в източната част непосредствено до проученото продължение на верижната сграда (кв. A/7 – 11) и в централната част (кв. A/3 – 5), (Обр. 1).

Обр. 1. Общ изглед на проучвания терен – централен и източен сектор

Западен сектор. В кв. А-1 бяха регистрирани два водопровода изградени от керамични тръби. И двата имат посока югозапад-североизток, като най-вероятно са обслужвали дворцовата базилика. Източният водопровод пресича хоросанова подложка на изцяло разрушен зид.

На 2,50 м от северната оградна стена на двора на патриаршеската базилика беше локализиран фрагмент от плочник с ниво еднакво с нивото на плочника източно от базиликата, застлано също с каменни плочи. Западната част на плочника е разрушена от късна варница с кръгла форма и диаметър около 2,70 м. Подобно е положението и в кв. А-3 и В-3, където също беше установен част от плочник. Работата по проучването на западния сектор не е завършена.

Централен сектор. В този сектор беше засечен южния зид на сграда, граден от средно големи камъни с калова спойка. Има ширина 0,80 м и запазена дължина 6,40 м. Зидът лежи на около 0,65 м под нивото на плочника и най-вероятно принадлежи към ранния етап от изграждането на дворцовия комплекс.

Източен сектор. Тук бяха засечени части от четири архитектурни комплекса. Като най-късна може да се определи пещта за керамика открита в кв. А-10. Тя е двукамерна, изградена от фрагментирани тухли. Източната ѝ част застъпва и разрушава част от плочника водещ към площада източно от патриаршията.

Плочник. Изграден е от големи и средно големи плочести камъни. Нивото му съвпада с нивото на площада източно от патриаршеската базилика. Почти изцяло в разчистената си площ плочникът лежи върху масивна подложка от строителен трошляк съставена предимно от бял хоросан. Най-вероятно подложката се е получила след разрушаването на сградата засечена в кв. В-11.

Градеж от правилни варовикови квадри. В кв. В-11 беше разкрит част от вътрешен преграден зид и част от южен зид на сграда, изграден от прецизно оформени варовикови квадри споени с бял хоросан. Вътрешният зид е запазен на 1,40 м дължина. Толкова е дължината и на външния зид, като във височина са запазени до два реда квадри. Трудно е да се определи точното предназ-

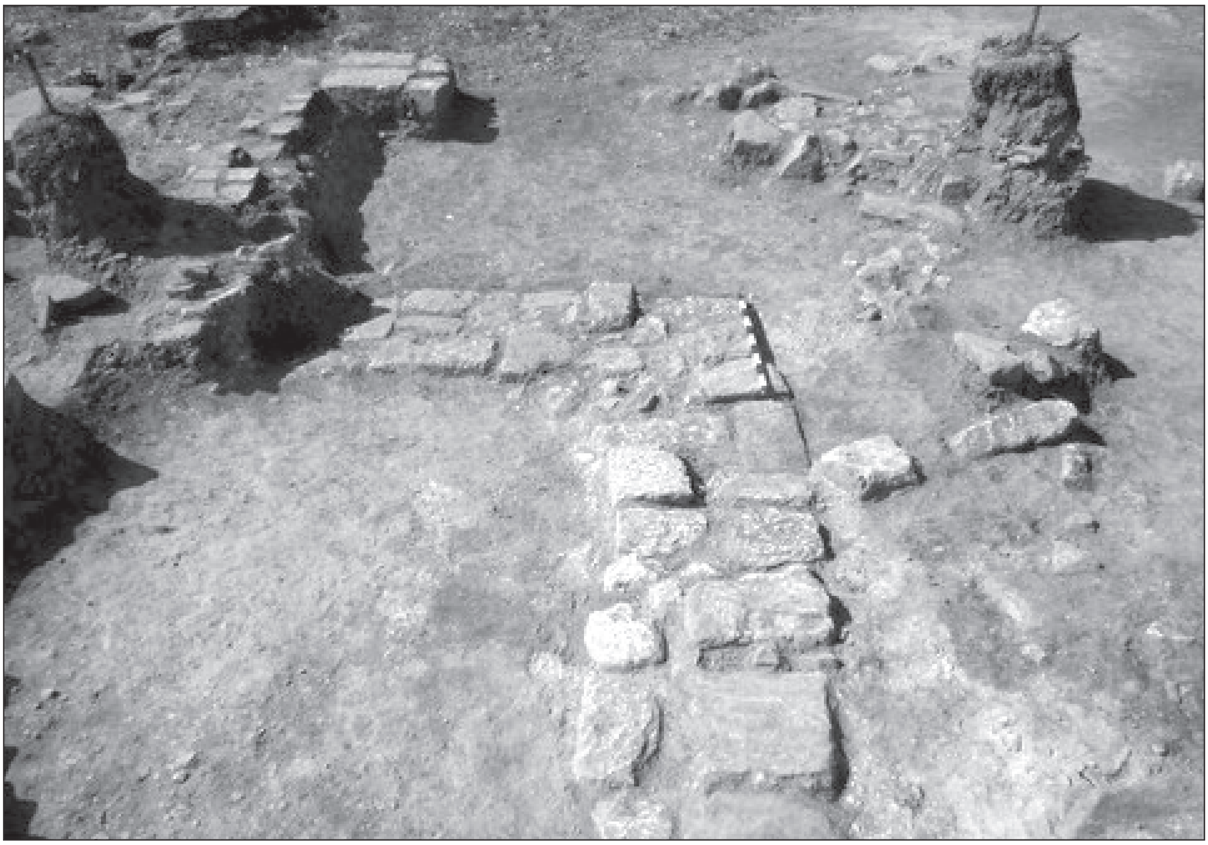

Обр. 2. Югозападен ъгъл на ранният градеж в кв. А-9

начение на сградата поради малкия фрагмент от запазена структура. Вероятно този градеж може да бъде свързан със строителството на сградата, чийто зид беше открит през 2005 г. при разчистването на продължението на верижната сграда.

Големият градеж. Той се засича в кв. А-9 и А-11, като е застъпен от всички изброени досега градежи. Общата дължина на разкритата южна стена е 15,50 м. Дебелината му варира от 0,80 до 1,10 м изграден е от правилно подбрани необработени камъни. Изцяло запазен е югозападния ъгъл (Обр. 2). Източната част на зида е разбита от сондажа от 2005 г.

Некропол. В процеса на разкопките бяха разкрити 12 гроба. Всичките са частично разрушени. При нито един не бяха открити надгробни паметници. Погребалният инвентар е много беден и се състои от два железни ножа и фрагмент от керамика със светлозелена глазура намерени в гробове № 1, 3 и 7. Можем да разделим откритите гробове на две групи – плитко вкопани – в източния сектор и дълбоко вкопани – в централния сектор. Вероятно

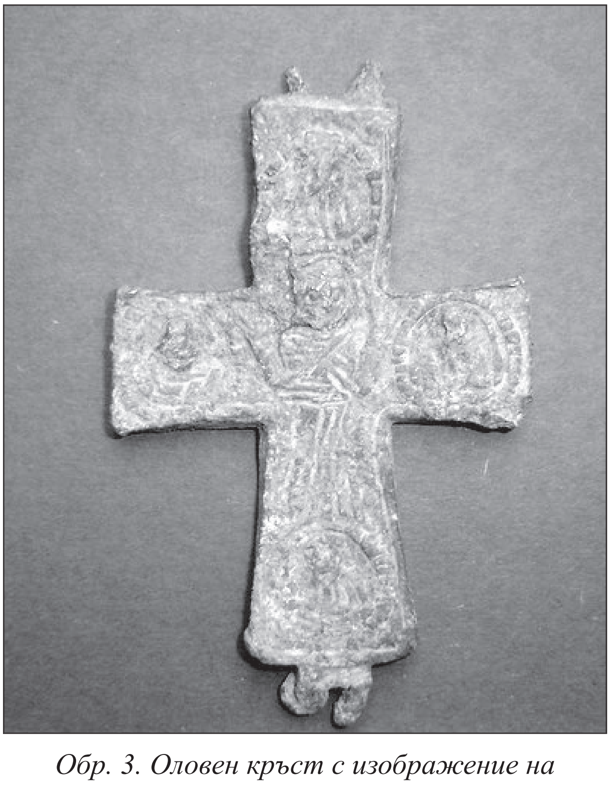

Обр. 3. Оловен кръст с изображение на Богородица

вкопаването на гробовете е било в зависимост от тяхното разположение спрямо архитектурните структури в дълбочина. Разкритите гробове принадлежат към некропол, разкрит в предишните години северно от северния ограден зид на патриаршията. Като датировка можем да ги отнесем към следстоличния период от развитието на Велики Преслав. Най-вероятно това е северният край на некропола, имайки предвид слабата наситеност на гробовете.

Находките се състоят от няколко цели и много фрагментирани керамични съдове, железни инструменти, костени обкови, заготовки за оловни печати, бронзови монети, екзагии, фрагменти от стъклени гривни, кръстове-енколпиони (Обр. 3), апликации, части от мраморни подови пана и др. Като вид металните находки са от бронз – 65, олово – 12, желязо – 19 броя. От намерените 79 монети само 9 са от византийския период, а 70 са от късното българско средновековие. Почти всички монетите са нечетливи с изтрити образи и надписи.

Литература:

Овчаров, Аладжов, Овчаров 1991: Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Големият дворец във Велики Преслав. Преславската патриаршия през X век, 1. София, 1991.

№ 200. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 10 ВОДЕНИЦА И СТАР МОСТ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТЯ РУДОЗЕМ – КСАНТИ

Красимир Лещаков

Обект 10 – Воденица и стар мост бе проучван чрез спасителни разкопки през 2005 г. През 2006 г. работихме в рамките на един месец (юни/началото на юли), в три сектора, съобразени с даденостите на терена. Обхваната е площ от около 1 дка, а напълно разкопани са 300 кв. м в рамките на 12 сондажа с максимална дълбочина около 1 м. Навсякъде е достигнато стерилно ниво.

По-важните резултати от проучванията са следните:

1. През КБЕ терените край реката са били използвани, най-вероятно сезонно, както личи от отделните керамични фрагменти, намерени в основата на изкопите. Те обаче не произхождат от регулярен културен пласт или запазени структури. Характерът на фрагментите – с повредена повърхност и заоблени ломове, ясно свидетелства за дългия им престой на повърхността. Наличието им може да се свърже с проучената през 2005 г. каменна структура северно от обекта.

2. На ниво 0,50-0,60 м от повърхността се намират керамични фрагменти от съдове, изработени на колело и покрити със зелена глазура, както и силно корозирали железни предмети – гвоздеи, скоби, халки и др. Те трябва да се асоциират със значителната строителна дейност, извършена тук през Османския период. Това е станало явно по времето, когато мостът е бил вече разрушен, т. е. след началото на XIX в. Вероятността те да предхождат изграждането му, т.е. да са от късното Средновековие, е по-малка, но също не бива да се игнорира.

3. По това време край пътя е изградена лека постройка, от която установихме линията на южната стена и едно огнище, използвано продължително време. То има периферия, укрепена с малки и средни по големина ломени камъни. Намерените наоколо железни гвоздеи подсказват, че постройката е била с дървени стени, подпрени в основата си със средни по големина ломени и речни камъни. Части от конструкцията във вид на овъглени греди и колове бяха документирани източно от огнището.

Явно, по времето на функциониране на постройката, старият път е следвал южния бряг на реката. Тогава склонът е бил стабилизиран с три последователни тераси, а шкарпите между тях са били облицовани с речни и ломени камъни. Дейностите са имали за цел явно предпазване на склона от ерозия и периодичните заливания от реката. Тогава павираният път е прехвърлял реката по друг мост, разположен до стария хан на около 600 м северно от обекта.

В тази част на обекта бе проучено и подграждане на склона с посока изток-запад и дължина няколко десетки метра, чиито основи са в пласт на около 0,50 м над нивото на старите подграждания. Ето защо го свързваме със съвременното терасиране за ниви.

4. На северния бряг на реката, в близост до разрушения мост, бе заложен сондаж с размери 6 х 3 м и ориентация изток-запад. Там бе установено каменно подграждане с цел укрепване на склона срещу ерозия, което има най-малко два етапа. Първият етап е свързан с функционирането на моста и пътя, който е минавал по него, т. е. преди началото на XIX в., а вторият е почти съвременен – от времето на изграждане на бетонния мост, използван и в момента.

5. Източно от съвременния път, също на северния бряг на р. Елидженска, бе заложен сондаж 5 х 5 м с цел да се фиксира платното на пътя, функционирало заедно със стария пост. На дълб. 0,50-0,60 м под съвременното ниво на повърхността бе установена настилка от плочести камъни и плътно нареден едър чакъл. Посоката съвпада с тази на платното, разчистено през 2005 г. и фиксира направлението на пътя от преди XIX в. Платното тук, в близост до моста, е било доста широко, защото не бяха установени източната или западната му граница.

6. В района на запазените южни устои на моста не се работи поради опасност от подриване на съвременния път и прекъсване на връзката към строителните площадки.

Спасителните разкопки на обект 10 са завършени и теренът е предаден на строителите на пътя за Ксанти.

№ 201. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА – ВЪНШЕН ГРАД. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ, М. ЯЗА

Георги Майсторски

Обектът е разположен в най-източната зона на речната тераса *Селище*. Работата е насочена към проучване на останките от източната крепостна стена на Външния град на Велики Преслав. Теренните наблюдения в северна посока предполагаха откриването на плътни кули (бастиони), които са подсилвали фортификацията на Външния град. Имаше основание да се очаква и откриването на една порта, както и на хидросъоръжение, превеждало водите на р. Румска през крепостния зид (Обр. 1).

I. Сектор Север.

Отстои на около 100 м северно от репера в сектор Крепостно съоръжение.

1. Разкрит бе пасаж от крепостна стена с дължина 11 м. Запазени са само външните блокове от цокълния ред, а вътрешните липсват. По цокълните квадри личи все още обмазката от червен хоросан на фугата с първия ред.

2. В североизточния ъгъл на квадрат C_4 се разкри крепостна кула, която условно наричаме № 2. Тя е идентична по размери с тази в сектор Крепостно съоръжение, но съхранена значително по-добре. Крепостната стена и кулата имат солидна конструктивна връзка.

С малък сондаж (1 х 1 м) прерязахме субструкцията на кулата в участък от северната ѝ страна, където цокълът липсва. Интересна особеност е, че дъното е постлано с едри волутъци, под един от които попаднахме на следи от честокол. Траншеята на кулата е трапецовидна и е с дълбочина 1 м.

Източното лице на бастиона е изпълнено по необичаен за този участък на крепостта начин – тук за цокъл служат няколко блока с височина по-голяма от тази на цокълния ред. От техния горен край е отнет стъпаловидно пласт с дебелина до 0,06 м и ширина 0,35 м, като по този начин е постигнато изравняване на цокъла. Този похват грубо наподобява цокъла на ранната крепост-

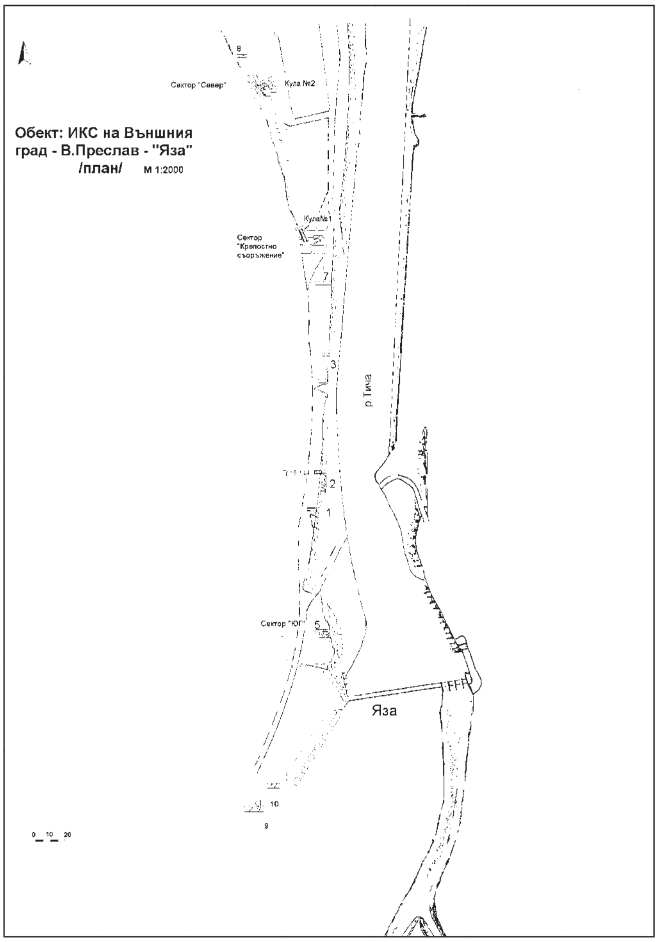
Обект: ИКС на Външния град - В.Преслав - "Яза" /план/
М 1:2000
Сектор "Север"
Кула №2
8
Кула№1
Сектор "Крепостно съоръжение"
7
3
р.Тича
2
1
Сектор "ЮГ"
5
Яза
10
9
0 10 20

Обр. 1. Общ план на обекта

на стена при западния дял на Преславския дворец.

3. На 15 м северно, по проектираната линия на стената беше заложен сондаж № 8, с цел установяване доколко стената следва извивката на синора. На дълбочина до 1,40 м попаднахме на останки от субструкцията на крепостния зид, силно нарушени от съвременна яма. Дълбочината на субструкцията е 0,70 м. На дъното на траншеята бяха регистрирани пилоти (честокол) с гъстота 20-25 броя на кв. м, забити в пясъка до 0,40 м.

4. В ъгъла между южното лице на бастиона и крепостния зид бе разкрита двусъставна пещ с горивна камера и фурна, изградени съответно от глинобитна горяла обмазка и настилка от натрошени керемиди. Входовете и на двете части на пещта са били от юг, където се откриха и две боклучни ями, запълнени с кости, въглени и множество фрагменти старобългарска керамика от X – началото на XI в. Плътно по южното лице на бастиона бе открита сграда, по-късна от кулата, с размери 3,90 х 3,30 м. Основата и е от един ред блокове, а стените вероятно са били зидани от кирпич (Обр. 2).

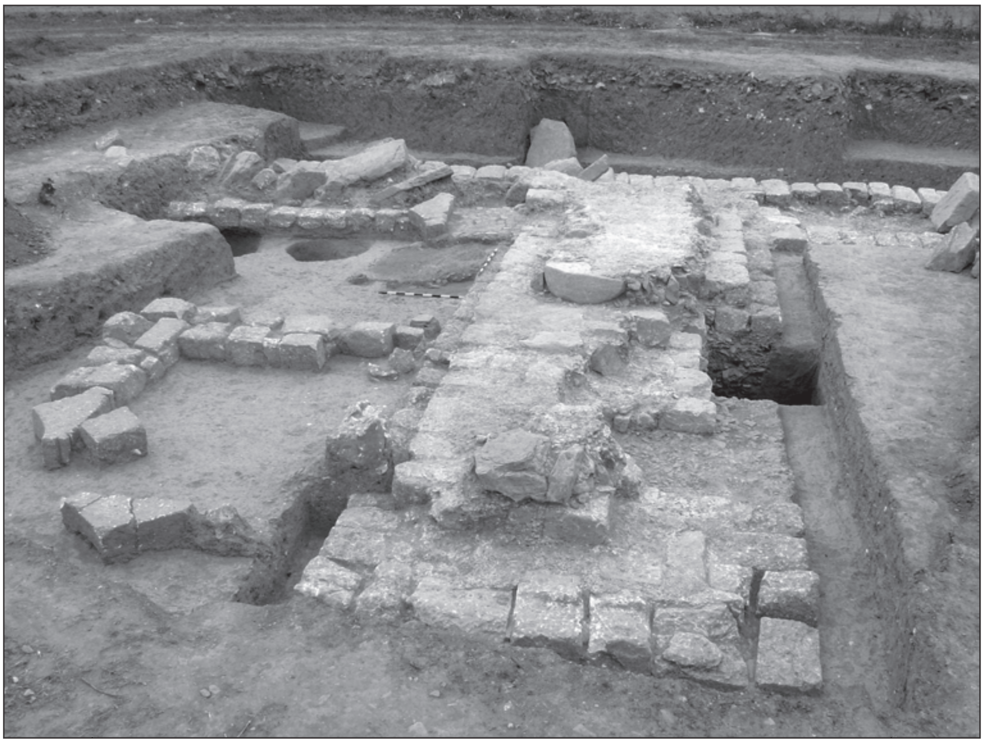

Обр. 2. Сектор "Север" – кула №2

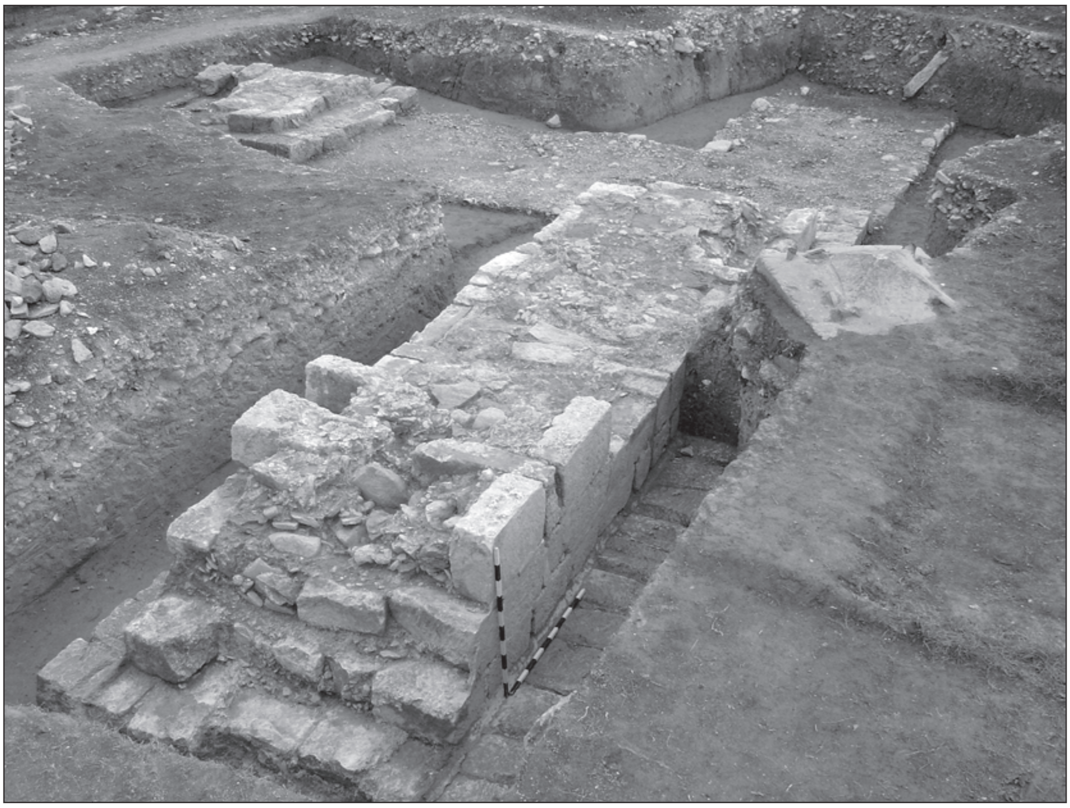

Обр. 3. Сектор "Крепостно съоръжение" – кула №1

По важни находки: бронзова анонимна монета – клас А2 (X-XI в.), железни бръснач и стрела с подвит връх, оловен прешлен, обковки, гвоздеи, ромбовидни мраморни сегменти за мозайка, корнизи, улук.

II. Сектор Крепостно съоръжение – Кула № 1.

Проучен бе нов пасаж от крепостната стена, северно от Кула № 1, с дължина 6,60 м, като са разкрити до 4 реда от суперструкцията (цокъл и 3 реда), с обща запазена височина 1,30 м (Обр. 3).

Суперструкцията в този участък е с ширина съответно 2,80 м при цокъла и 1,95 м – на куртината. Отлично са запазени червените хоросанови фуги, които опасват като мрежа белите варовикови блокове.

Находките от Сектор Юг са: варовиков блок с врязана рисунка на животно (магаре), два капака от зъбери, битова старобългарска керамика.

III. Гроб № 4 (при сондаж № 2).

Открит беше в последния работен ден при оглед на речното корито и брега. Той се намира на северния край на каменното струпване в сондаж № 2, с видима посока изток-запад. На дълбочина 0,90-1,00 м от нивото на съвременния терен бе разкрита настилка от дребни и средно големи речни камъни, в чийто източен край бе врязана гробната яма. Ямата е с овална форма от запад с ширина 0,45 м и запазена дължина 1,30 м, като скелетът е положен на твърда песъклива почва на 0,40 м под чакъла. Липсва гробен инвентар, а в запълнителя на гробната ямата се намери само един незначителен фрагмент керамика, както и дребен чакъл – вероятно от разрушената настилка. Скелетът бе в анатомичен порядък с ръце опънати по тялото и глава обърната на север. В насипа над гроба бяха открити фрагменти старобългарска керамика от X в., бучки хоросан и множество животински кости, някои от които вбити в настилката. Липсата на инвентар в гроба затруднява неговото датиране, но е сигурно, че погребването не би могло да предхожда настилката.

IV. Сектор Юг.

Обхваща проучвания през 2005 г. Сондаж № 5 и неговото разширение на юг. По-късно в южната част на сектора бяха заложени и два допълнителни сондажа – № 9 и 10, отдалечени от Сондаж 5 съответно на около 1,15 и 1,00 м.

При направения в началото изкоп, на 5 м южно от Сондаж 5 се установи наличието на каменна настилка, с ширина около 4 м и дебелина от 0,40 м до 0,80 м. В настилката ясно се разграничават три пласта с посока североизток-югозапад (от изток към запад).

1. Дребни и средно големи камъни и други речни волути (ширина до 1,30 м; дълбочина 0,40 м).

2. Ивица речна баластра, силно premесена с пясък и наносна пръст (ширина до 1 м, дълбочина 0,30-0,45 м). Тази част от настилката, вероятно застъпва двете съседни ивици, настлани с камъни.

3. Ивица от настилка, подобна на първата, под която се виждат едри варовикови блокове, червен хоросан и строителна керамика. Най-горният слой от установената тук каменна настилка и принадлежащото ѝ ходово ниво лежат на 0,20-0,60 м от съвременния терен. Нивото бе наситено с дребни метални находки, сред които стойност имат само желязна обковка с шип, няколко ковани гвоздея и фрагмент медна апликация. От керамиката трябва да се отбележи фрагмент от устие на котле с вътрешно ухо.

Най-южната точка от проучванията през 2006 г. е в Сондаж № 9. Субструкцията на зида тук е с ширина 5,10 м (!), като трябва да се отбележи нейното стъпаловидно спускане към изток. Допускаме, че тези особености се дължат на дву- или тристъпален цокъл на зида към речния бряг (вълнолом ?), какъвто е известен при Югозападната порта. Находки: Бронзова анонимна монета клас А2 – Василий II, желязна кука, битова старобългарска керамика.

Сондаж № 10 се явява траншея за проследяване трасето на крепостния зид, южно от м Яза. Стената тук следва посока югозапад-североизток, но останките са силно разрушени. Откриваме следи от честокол (пилоти) в траншеята и в терена и извън нея към реката.

Разкопките през сезон 2006 показаха, че крепостният зид, в неговия най-източен пасаж, е бил усилен с плътни крепостни кули, две от които (отстоящи на 110 м) вече са разкрити изцяло. Те са широки по 3,25 м и се издават на 8,00-8,20 м пред стената. Последните теренни наблюдения по трасето между Югоизточната и Северната порти на Външния град ни дават основание да предположим такъв тип фортификационно решение по цялата отсечка. Нещо повече – на около 200 м северно от Кула № 2, недалеч от проучените езически храм и черква, конфигурацията на терена подсказва наличие на съоръжение с размерите на порта. Именно нейното разкриване ще бъде основна задача на проучването през 2007 г.

Литература:

Шкорпил 1930: К. Шкорпил. Паметници от столица Преслав. – България 1000 години 927-1927. I. София, 1930.

№ 202. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДВОРА НА ЦЪРКВАТА “СВ. СТЕФАН” В ГР. НЕСЕБЪР

Тодор Марваков

През месец декември 2006 г. започна благоустрояване на двора на църквата “Св. Стефан” по проект на арх. Козупов, което включваше подмяна на част от калдъръма и завършване на вентилационен канал покрай основите на южната фасада на църквата. Последният е започнат в началото на 80-те години на XX в. и до сега се разпростираше покрай северните и източните основи на църквата, като влагата във вътрешността по северната стена и апсидите чувствително е намаляла. Сега вентилационният канал трябваше да бъде завършен и от юг, което стана повод за спасителни археологически проучвания на територията, през която ще преминава.

Църквата “Св. Стефан” е построена като трикорабна базилика в края на X – началото на XI в., уширена в края на XVI в., когато е и наново стенописана, а в XVIII в. е прибавен и притво-

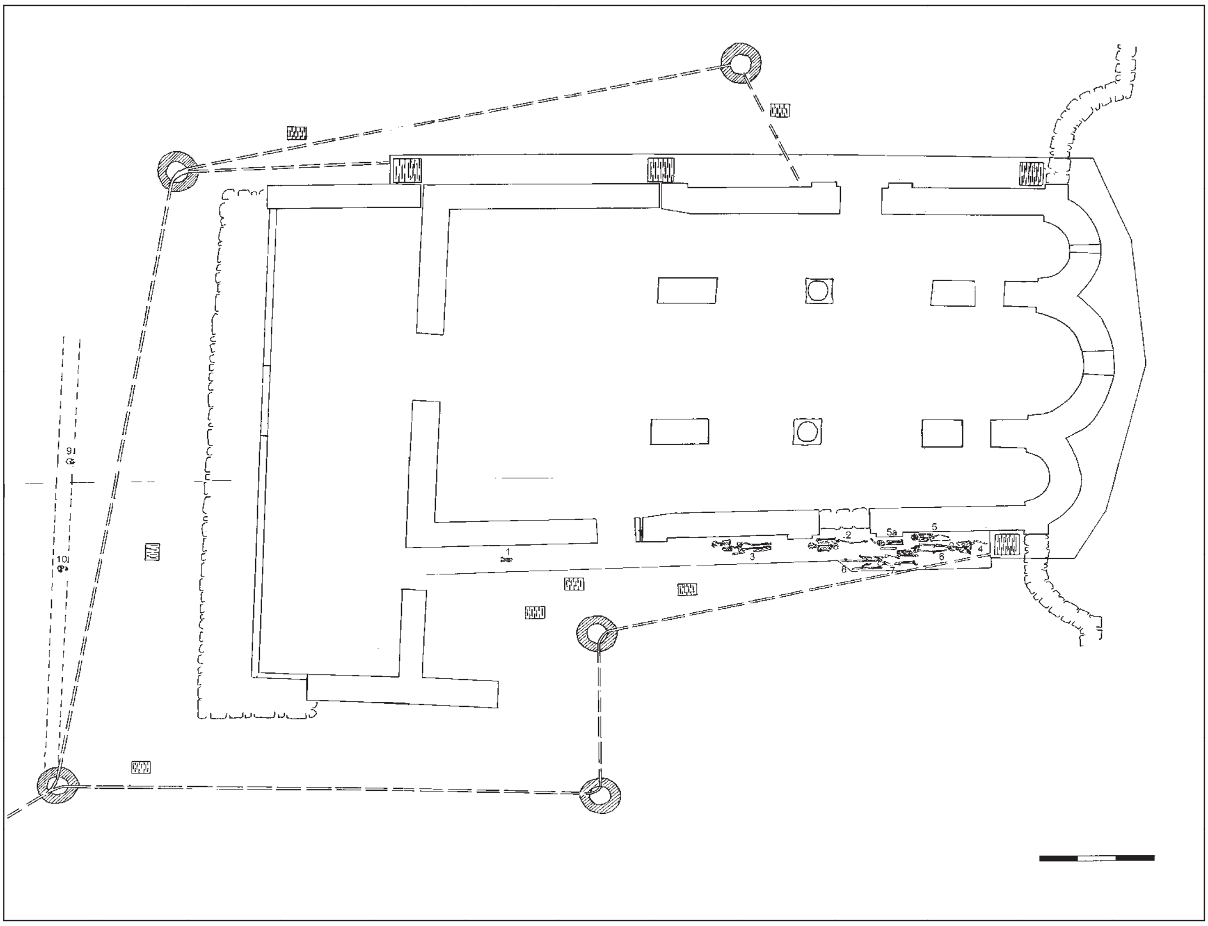

Обр. 1. План на църквата "Св. Стефан" с проучените гробове

рът от запад. Трябваше да бъде проучена площ с 1 м ширина и дълбочина от 1,20 м под цокъла на основите на южната фасада на църквата. В изследваното пространство бяха разкопани 8 гроба (Обр. 1).

Покрай основите на уширението от края на XVI в. се попадна на значително количество натрошени човешки кости от разрушени гробове, както и на 12 сребърни османски акчета. Гробовете са унищожени при вкопаването на основите на уширението, от което време са и акчетата. Тук бяха разкрити останки само от един гроб, на дете под 5 години, от скелета на което в анатомичен порядък бяха запазени само костите на краката. Покрай основите на най-ранната част на църквата, от юг, бяха проучени 7 гроба. Гроб № 2 е вкопан на 0,50 м под източната врата на южната фасада. В насипа над гроба се откриха бронзов стилус и малка бронзова тока. Гроб № 3 от юг е фланкиран с 2 грубо обработени каменни плочи, скелет на възрастен индивид, върху гръдния кош, на който се откриха 2 сферични метални копчета. Гроб № 4 частично е унищожен при строителството на шахта на вентилационния канал през 80-те години. Под главата на погребания е поставена керемида. Дясната ръка е поставена върху гърдите, лявата – върху коремната област. Между долната челюст и дясната раменна става се разкри малка каничка с отчупено устие и дръжка, със сферично тяло и цилиндрична шийка, покрита с жълтозелена глазура, която сега е силно олющена

В гроб № 5 се откри скелет на дете между 10 и 15 години, а в гроб № 6 – скелет на възрастен индивид. От скелета в гроб № 6 липсват лявата раменна кост, част от костите на гръдния кош и гръбначните прешлени, унищожени вероятно при вкопаването на гроб № 5, докато подлакътните кости са върху тазовата област. Дясната ръка е свита и е поставена върху гърдите, краката са изпънати (Обр. 2).

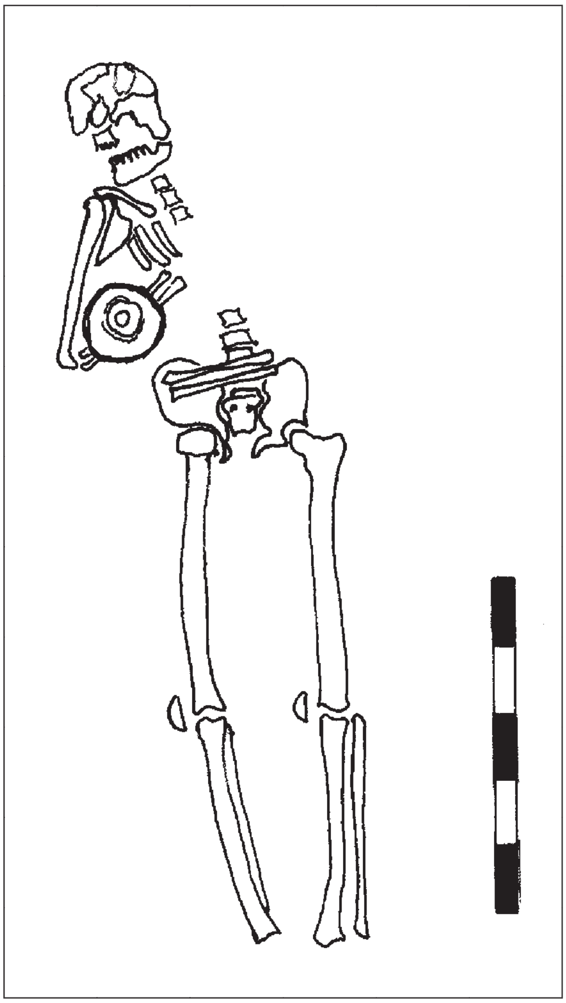

Обр. 2. Гроб №6

В областта на дясната лакътна става се разкри сграфито купа, с ниско конично столче и полусферично тяло. Вътрешната и част от външната повърхност е покрита с бяла ангоба и жълто-зеленикава глазура. Украсата е от 3 концентрични кръга по дъното и три по вътрешната страна на устието. Купата е деформирана още при първото изпичане, преди да бъде нанесена глазурата (Обр. 3).

Този тип купи се е произвеждал в Месемврия през XIII и началото на XIV в. Характерен белег на сграфито купите от Месемврия, освен формата и жълтеникавата глазура, са следите от триногите по дъното, дори когато украсата е усложнена, като например птица в медальон. Вероятно в Месемврия са се произвеждали и канички, като тази от гроб № 4, от които в хранилищата на музей Старинен Несебър се съхраняват няколко десетки.

При гробове № 7 и № 8 е регистриран единственият засега сигурен случай, когато при вкопаването на един гроб се разрушава част от друг – при вкопаването на гроб № 8 е унищожен черепът на скелета от гроб № 7. Гроб № 8 попада изцяло извън предвиденото трасе за канала, поради което бе засипан и оставен за по-нататъшно проучване.

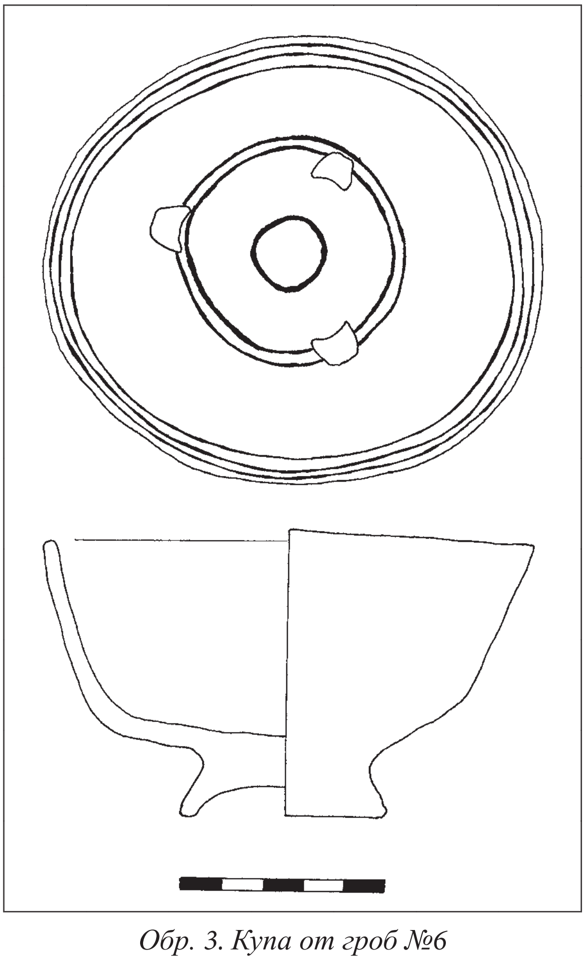

Обр. 3. Купа от гроб №6

Останки от 2 гроба бяха регистрирани и западно от притвора на църквата. Тук трябваше да бъде прокаран канал за отточни води. От скелетите бяха оцелели само черепите, останалите кости са унищожени при прокарването на електрически кабели през 50-те години, по които се доставя ток в тази част на града и до днес. Гробните съоръжения вероятно са били трапецовидни гробни ями, вкопани на относително еднаква дълбочина – дъната им са с коти между 10,75 м и 11,24 м. Само при гробове № 1, № 2 и № 5 бяха открити силно корозирали железни гвоздеи – вероятно погребаните са били поставяни в ковчези. Следи от дърво никъде не бяха регистрирани. При подмяната на настилката в двора на църквата, непосредствено срещу западния вход на притвора, се разкри поставен в настилката малък късноантичен коринтски четирилистен капител, вероятно от олтарна преграда. Южно от източния вход на южната фасада се разкри, отново вграден в настилката, мраморен архитектурен детайл с Т-образна форма. Дългото рамо е с форма на пресечена пирамида. На малката основа, която е с плитък жлеб по края, е запазен част от гръцки надпис в 4 реда. В първия ред със сигурност се виждат буквите ЕТРО, във втория – ΑΣΚΑ, в третия – ΟΣ и в четвъртия –ХРО.

В заключение може да се обобщи, че територията около църквата “Св. Стефан” е използвана за некропол през XIII и XIV в. По думите на В. Кърлев, дългогодишен служител в Управление Старинен Несебър, при по-ранните изкопни работи за изграждане на вентилационен канал от север и изток са били регистрирани много човешки кости, но за съжаление не са били проведени археологически проучвания. Некрополи като този има и около други църкви строени по това време в Несебър – “Св. Тодор” от XIII в., “Архангели Михаил и Гавраил” от края на XIII – началото на XIV в., “Св. Параскева” от XIII в., “Христос Пантократор” от XIV в. При големия брой ремонтно-консервационни дейности, извършвани по тях през втората половина на XX в., на този факт не се е обръщало особено внимание и големи части от тези некрополи са били унищожени без да бъдат проучвани. Всъщност едва при настоящите археологически разкопки се документира научно некропол около църква от това време в Несебър.

№ 203. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ОТ XI – XII ВЕК В МЕСТНОСТТА КАРАБЮЛЮК КРАЙ С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (ОБЕКТ № 9, КМ 222.050 – 222.570 ПО ОВОС НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД – ГРАНИЦАТА)

Катя Меламед

Сервитутната зона, дълга 520 м и широка 20-40 м покрива северната периферия на многослоен обект със структури от неолита, късната желязна епоха и средновековието. Предположеният през миналите сезони късноантичен пласт от IV-VII в. сигурно се доказа чрез керамика и други предмети, макар да не може да се свърже със структури. Средновековното строителство, както и по-късните възрожденски дейности напълно са го разрушили или преобразили.

Целта през 2006 г. беше окончателно проучване на средновековното селище и освобождаване на обекта за ЖП строителство. През 2004 и 2005 г. бяха установени границите на средновековното селище. Работи се височината почти по средата на сервитутната зона, както и няколко контролни сондажа на запад и изток от нея. Резултатите от тях бяха очаквани. Там липсват средновековни културни пластове.

Окончателно се разкри Жилище 1. Поради денивелацията на терена и по-късните строителни и изкопни дейности, източният му зид се оказа по-ниско от останалите. Най-вероятно той също е бил поправян и надстрояван, подобно на южния и западния. Установи се също, че в северозападния и североизточния ъгъл съответните зидове са долепени на фуга. Вътре в жилището се разчистиха две сравнително плитки ями с неясно предназначение, най-вероятно стопански. В централната част на жилището се разкри площадка (?) от дребни камъни и хромел между тях. Пак там се откри великолепно скулптирана каменна глава на овен. Датира се в края на IV – първата половина на V век. Възможно е да е украсявала колонка от олтарна преграда или друг елемент. Потвърждава се идеята, че наоколо е съществувала ранновизантийска базилика, от която произхождат много по-ранните предмети. Скулптурата е уникална и няма известни паралели у нас. Овенът присъства в раннохристиянското изкуство. В най-общи линии символизира Христос и жертвата му. Със същия смисъл традицията продължава и във възрожденските стенописи.

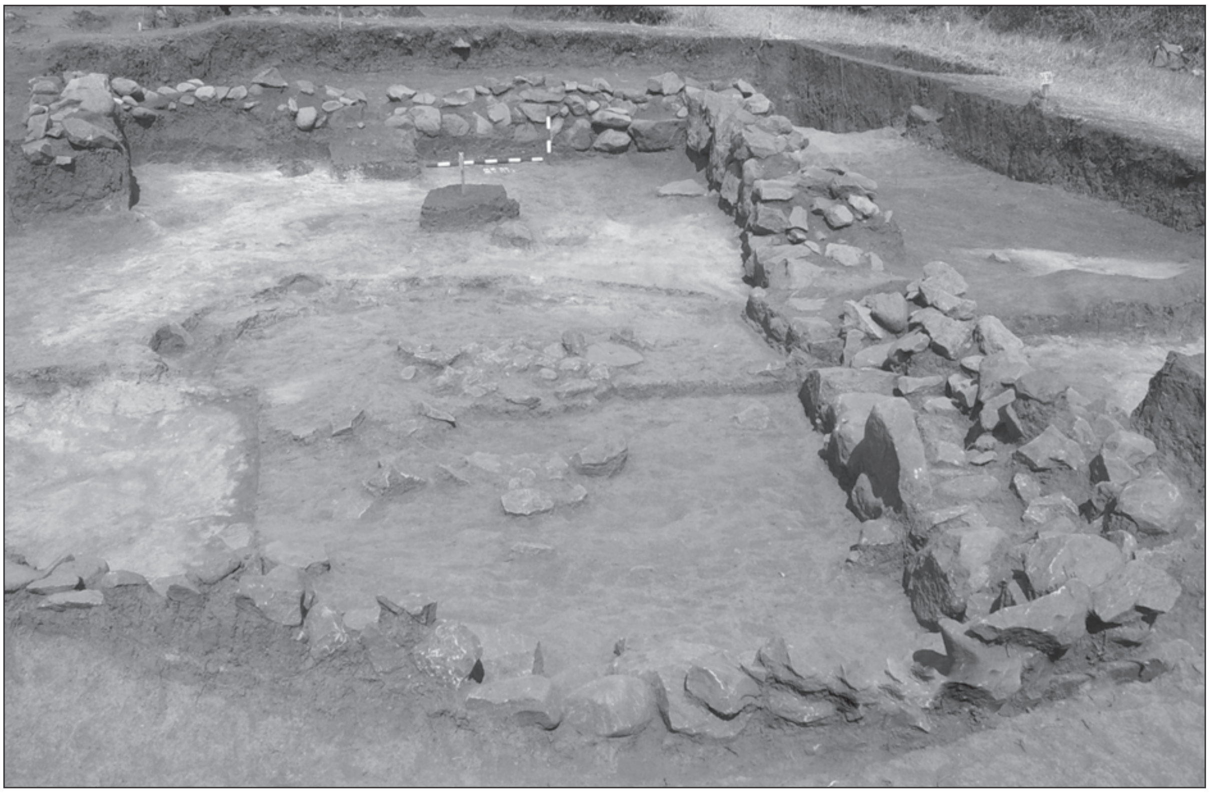

Обр. 1. Жилище 1. Поглед от изток

Части от западния и северния зидове, както и северозападният ъгъл на Жилище 1, след документиране бяха демонтирани. Те лягат направо върху жълтия глинест, стерилен пласт. Под тях се разкриха множество дупки от колове с различни размери, издълбани в глината, като в някои още стоят дребни камъни или части от тухли, служили за подпора на коловете. Трудно ми е да обясня функцията на тези колове. Пространството, което покриват, не съвпада с жилището. То по-скоро лежи перпендикулярно на него, като обхваща западната половина на сградата и излиза далеч извън северния зид. Нанесени на план, дупките очертават твърде несъразмерно пространство. Под зида, на същото стерилно ниво, се откри и силно повредена бронзова монета. Тя още е в процес на почистване, но според консултацията на д-р Дочка Аладжова е сигурно средновековна и се датира към края на XI-XII в. Монетата убедително датира и изграждането на Жилище 1. Интерпретацията на структурата под Жилище 1, очертана от коловете, е трудна, както и определянето на нейната дата. Почти изключвам възможността за землянка – поради несъразмерния план, липсата на керамика, както и липсата на достатъчно дълбок пласт, в който тази землянка да се вкопае. Все на същото ниво, непосредствено под северозападния ъгъл на сградата, се разчисти и голяма жертвена яма от късножелязната епоха. Като имам пред вид по-ранните културни пластове на същото място, не изключвам възможността тази структура да има и по-ранна дата.

В близост северно от сградата се разкри още едно вкопаване с крайно неправилна форма и дупки от колове в жълтия глинест пласт. Предполагам, че това е стопанска яма, възможно за добиване на глина. Независимо от средновековната керамика в насипа, запълнил вкопаването, ми е трудно да определя датата му. От подобни ями по поречието на река Марица в района са добивали глина за грънчарските работилници докъм средата на XX в.

Проучиха се още фрагменти от каменни зидове – останки от силно разрушени сгради: три на запад, една на юг и една на изток от Жилище 1. Те съответстват напълно на вече установените строителни маниери в средновековното селище, както и на датата, XI-XII век, определена от обилната керамика и няколкото монети. Използвани са дялани и по-често ломени камъни, спoccurred с кал. Дебелината на външните зидове е около 0,60 м, на вътрешните преградни – около

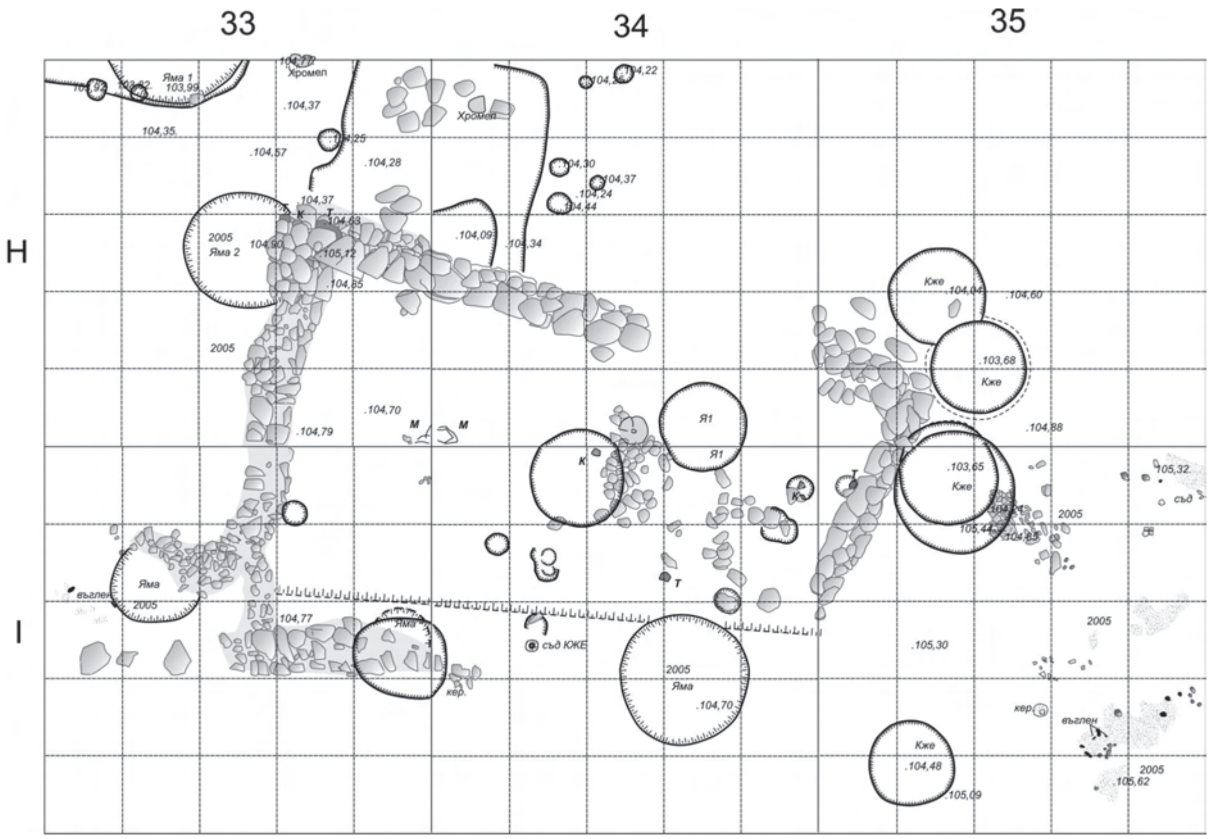
33
34
35
H
I
Яма 1
103,99
103,92
Хромел
.104,37
104,35.
.104,57
104,25
.104,28
104,22
104,30
104,37
.104,24
104,44
Хромел
.104,37
K
T
.104,63
2005
Яма 2
104,90
.105,12
.104,85
.104,09
104,34
2005
.104,70
.104,79
M
M
Кже
.104,04
.104,60
.103,68
Кже
Я1
Я1
K
.104,88
.103,65
Кже
104,24
105,44
104,83
105,32
съд
2005
K
T
T
Яма
въглен
2005
104,77
Яма
кер.
съд КЖЕ
2005
Яма
.104,70
.105,30
2005
кер.
въглен
Кже
.104,48
105,09
2005
105,62

Обр. 2. Ситуационен план на жилище 1 с ями от късната желязна епоха и средновековието

0,40 м. Около постройките се разчистиха очевидно свързани с тях средновековни ями, вероятно със стопанска функция.

Специално внимание се отдели на въпроса за землянките в средновековното селище, застроено с каменни къщи. Доколкото беше възможно (заради кабела за семафор и насипа за действащата ЖП линия), се разшириха изкопите около двата плочника, описани през 2005 г. Установиха се големи каменни струпвания около тях, очевидно от каменни зидове. Въз основа на теренните наблюдения беше окончателно отхвърлено предположението за землянки между каменните къщи, поне в този сектор на селището. Най-вероятно постройките са имали каменен цокъл, продължен във височина с глинени стени, поддържани от колова конструкция. Липсват достатъчно данни за глинени средновековни мазилки. Досега всички мазилки, открити на обекта, традиционно се свързват с неолитния културен пласт.

Разчистиха се множество ями и в източната част на височината. Те определено не се свързват със строителство. Липсват каменни струпвания, както и други следи от сгради. Функцията на тези ями най-вероятно е стопанска и септична. Повечето от тях не съдържат убедителни материали и се определиха като средновековни поради оскъдните фрагменти средновековна ке-

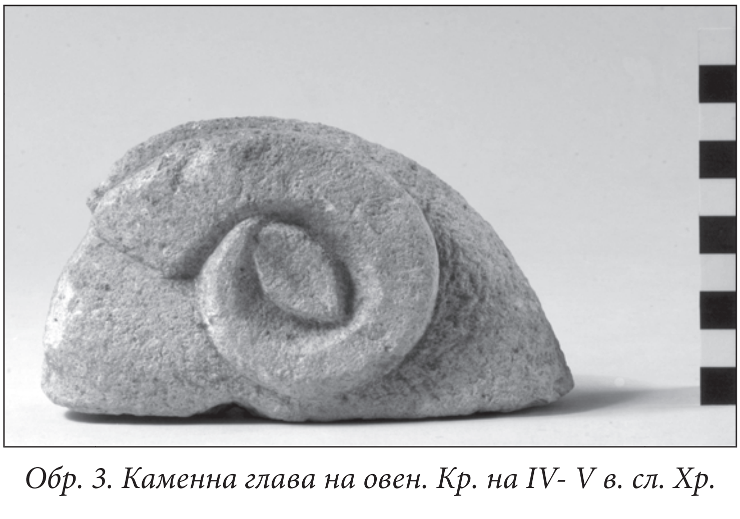

Обр. 3. Каменна глава на овен. Кр. на IV- V в. сл. Хр.

рамика, открита в тях. Често ямите преминават в безформени, много дълбоки вкопавания, почти невъзможни за интерпретация и датиране.

От средновековното селище произлезе голямо количество керамика, която добре илюстрира и датира селището към XI-XII век. Някои от съдовете ще бъдат реставрирани. Откриха се също дребни всекидневни предмети като железни ножчета, две от тях със запазени костени дръжки, други железни строителни елементи като гвоздеи и скоби, стъклени гривни. Монетите са съвсем оскъдни, принадлежат към същия период, както и към IV-V в. Откри се още един фрагмент от глинения съд с ръката, известен с три фрагмента от 2005 г. Всички произхождат от Жилище 1.

В заключение ще отбележа, че средновековното селище в местността Карабюлюк, с. Ябълково, проучвано в продължение на три сезона (2004-2006 г.), представи нови, интересни и полезни данни за организацията и строителството на села в Тракия през XI-XII век. То е едно от само няколкото подобни, известни от южна България и проучени чрез системни археологически разкопки. Керамиката отразява местното производство и вноса на съдове от епохата. Няколкото фрагмента керамика, монети, както и двата уникални за България предмета – част от глинен съд със скулптирана ръка в благочестив жест и каменна глава на овен, свидетелстват за късноантично обитаване на същото това място или в близост, което за съжаление, поне на този етап не е представено от структури.

Със сигурност съществуват още неразкрити средновековни структури, особено на юг, под насипа на ЖП линията. Проучването им ще продължи през 2007 г.

№ 204. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЧУКАТА ПРИ С. КОЛАРОВО, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Георги Митрев, Сотир Иванов

Сондажните археологически проучвания в м. Чуката при с. Коларово се проведоха от 25 август до 5 септември 2006 г. Те са продължение на тези от 2005 г. Първоначално се свързваха с теренни обхождания, обхващащи обекти от античната и средновековната епоха. През 2006 г. предприехме сондажни разкопки в района на късноантичната и средновековна крепост Чуката. Предварителните данни сочеха, че тук са нанесени значителни щети през 1987 г. и 1989 г., когато с верижна машина е прокаран път и са извършени и други земекопни дейности.

В първите дни през 2006 г. работата се съсредоточи в два сондажа (Обр. 1).

Сондаж 1 беше разположен на изток от съществуващото оброчище в крепостта (6 х 3 м). Търсеше се възможност за установяване на планировката на параклиса, намирането на апсида и евентуално на лицеви страни на струпаните непосредствено до източната стена на оброчището камъни. Попаднахме на каменното струпване с ширина около 3 м, което започва непосредствено от външната страна на оброчището, а на изток е ограничено от стръмния склон. Внимателното разчистване показа, че това са основите на крепостна стена на калова основа. Дебелината варира от 2,20 м до 2,50 м, като лицевата страна е била подсилена в някои участъци с контрафорси (Обр. 2).

Наличието на тази стена отхвърли категорично възможността оброчището да е имало първоначално по-различна планировка от изток и по-конкретно апсида.

В този сондаж не бе събран почти никакъв керамичен материал. Откриха се само няколко гвоздея, които трябва да се свържат със съществувала през Късното средновековие или Възраждането, покривна конструкция. Наличието на единични фрагменти от керемиди в регистрирания зид и междинното му положението спрямо други известни участъци от V-VI в. и XII-XIV в., дават основание да се датира към X-XI в. и по-конкретно към времето на цар Самуил.

Вторият сондаж беше разположен западно от оброчището с размери 3 х 3 м. Тук се забелязваше на нивото на терена ъгъл между две стени. Същият даваше надежди за връзка с по-ранна църковна постройка (евентуален притвор от запад). След отстраняване на повърхностния ху-

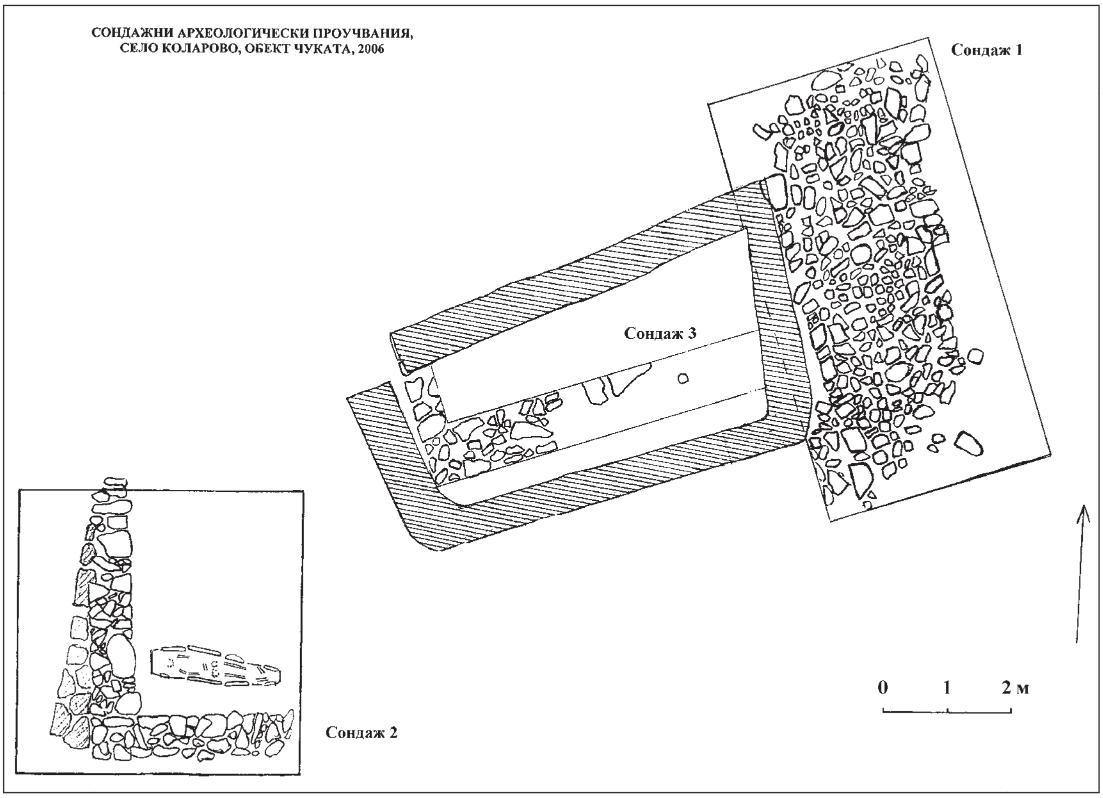
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ,
СЕЛО КОЛАРОВО, ОБЕКТ ЧУКАТА, 2006
Сондаж 1
Сондаж 3
Сондаж 2
0
1
2 м

Обр. 1 План на сондажните проучвания в м. Чуката при с. Коларово, Петричко

Обр. 2 Сондаж 1 – участък от крепостната стена на калова спойка

ЧУКАТА
N 1
2006

Обр. 3 Средновековен гроб в очертанията на Сондаж 3

мусен слой от 0,10 м се навлезе в културен слой със средна наситеност на находки – гвоздеи и фрагментирана керамика от късното средновековие XV-XVII в. Откри се и една малка сребърна турска монета от XVI-XVII в. Това показваше, че тези зидове са от късна постройка. Подовото ѝ ниво бе ясно маркирано от каменни плочи. Под тях и в пласта от 0,20-0,40 м се забелязва по-голяма концентрация на фрагменти от битова керамика. Тя се датира към XII-XIV в. Към същия период трябва да отнесем и първоначалната постройка на това място. При подравняването на терена и оформянето на подовото ниво от XII-XIV в. във вдлъбнатите участъци на материка под пода са попаднали керамични фрагменти от X-XI в.

В южната част на сондаж 2, и в самия ъгъл на сградата, бе открито християнско погребение с ориентация запад-изток (Обр. 3).

Гробната камера е вкопана в скалата и допълнително оформена с каменни плочи. Костният материал е слабо запазен. Липсват находки. Присъствието на този гроб подкрепя идеята, че тук някъде е съществувала църковна постройка от средновековието, но за съжаление не успяхме да установим точното ѝ местоположение и планировка.

Поради неясната ситуация, във вътрешността на оброчището беше заложен сондаж 3, по дължината на съоръжението с посока изток – запад. Дължината на изкопаната траншея е 6,30 м, а ширината – 0,90 м. В източната част на дълбочина 0,15 м достигнахме до материкова скала, а в западната – до струпване от камъни. Разкриха се основите на стена на калова спойка с дебелина 2,20 м. Тя видимо е успоредна на регистрираната на изток от оброчището крепостна стена със същата дебелина. Може да се допусне хипотезата, че на мястото на оброчището в средновековната епоха е съществувала кула. Тя вероятно е била изградена в началото на XI в., когато крепостта е станала част от преградните съоръжения на Самуил в долината между Беласица и Огражден. Изглежда, че източната и южната страна на оброчището са подпрени отвътре до основите на тази кула.

На 10 м северно от оброчището беше ситуиран сондаж 4, с размери 3 х 3 м Постепенното разкриване на културните наслоения показа, че се регистрират материали от три периода: V-VI в., X-XI в. и XII-XIV в. През късната античност тук е била изградена жилищна постройка, която е унищожена при пожар. Откри се част от южния зид, на калова спойка. Запазената височина достига до 0,80 м. Същата сграда е била покрита с керемиди, фрагменти от които има в насипа до зида. Под този насип и върху подовото ниво от V-VI в. се откриха каменен прешлен, 4 каменни тежести, железен връх на копие и част от подкова. Над рушевините от късната античност, на дълбочина 0,20-0,40 м, се откриват керамични материали, които свидетелстват, че мястото е обитавано и през X-XI в. През третия период на обитаване (XII-XIV) в., се наблюдава значително количествено нарастване на керамичния материал. Сред находките от този период са желязна коланна апликация, малка желязна кука, фрагмент от тока, сграфито-керамика и др. В този пласт се откри и силно обгоряла медна монета (имитация на византийска монета) от началото на XIII в.

На 10 м западно от сондаж 4 беше разположен сондаж 5. На това място склонът е пресечен от земекопна техника при прокарването на път и се забелязват следи от опожаряване. В горелия пласт се наблюдава концентрация на битова, в това число и сграфито-керамика. Тук е била разположена още една жилищна постройка от XII-XIV в. От каменните основи на сградата е запазен източният зид, от който бе разкрит участък с дължина около 2 м и ширина 0,70 м. Сред находките от този сондаж е желязна огрибка с халка.

В рамките на проучванията се извършиха и наблюдения в останалите сектори на крепостта. В най-високата част на хълма, извън крепостните стени на юг се откри и частично разрушена яма с керамични материали от I хил. пр. Хр. Тези фрагменти са силно обгорели, което вероятно показва ритуалния характер на съоръжението.

Проведените сондажни проучвания в крепостта Чуката при с. Коларово показаха, че този археологически обект има дълъг период на обитаване. Най-ранните следи се свързват с I хил. пр. Хр. Стратегическото положение на хълма на входа на пътя към прохода Демир Капия вероятно е обусловило още от дълбока древност военните функции на обекта. Това е била една от крепостите, които Юстиниан I възстановява или изгражда при мащабните му строителни мероприятия към средата на VI в. Тя е била част от укрепена линия по северните склонове на Беласица, която преграждала пътя на славяните по долината на Струма към Беломорието и Солун. Към края на Първото българско царство е възстановена и включена в укрепителните съоръжения на Самуил в долината на р. Струмешница. Обитаването на Чуката продължава и по-късно, като откритите материали показват, че към началото на XIII в. има опожарявания. Най-късните материали се свързват с XVI-XVII в. и свидетелстват, че дори и след османското завоевание животът тук е продължил, може би не с функциите на укрепление, а като начален пункт на коларския път към билото на Беласица и прохода Демир Капия.

№ 205. ОБЕКТ АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тонка Михайлова

Разкопките на обект Административна сграда в Дворцовия център на Преслав (Източна част) са проведени от 29.05. до 30.06.2006 г. От 2005 г. задачата на проучванията е да се установят границите на големия площад около т. нар. Административна сграда, оформен през IX и X в.

В северната част са разкопани нови 110 кв. м и разчистени в дълбочина около 140 кв. м, включително две големи и две малки ями (Обр. 1).

На запад културният пласт е дебел до 2,20 м, а на изток до 1,10 м. Установени са жилищни петна от XII-XIV в., хоросанови нива и части от трасетата на вече известни водопровод и канал от столичния период на Преслав. Продължено е разкопаването на основа на зид с приблизителна посока запад – изток, запълнена с ломени камъни и пръст, вкопана до материкова глина. Ширината на основата е 2,00 м. Засега предназначението на зида е неясно.

В южната част са разкопани нови 38 кв. м на дълбочина до 1,60-1,90 м (Обр. 2).

Културният пласт е от XII-XIV в. Достигнато е ходовото ниво от X в., маркирано от Големия канал на север. Свързани са всички квадрати, разкопани на юг от канала и на запад от фонтана – общо 225 кв. м. Очертани са ями с различни размери. Повечето от тях (18 на брой) са изчерпани през тази година. Четири от ямите са двойни. В едната е разчистено отухлено петно близо до дъното – вероятно огнище. В повърхностния насип на съседна яма са намерени голямо количество едри животински кости, някои в анатомичен порядък. Разчистени са няколко гроба – един близо до разрушена глинена пещ, един двоен върху яма и пресечен от друга, и един в брега. Обредът е

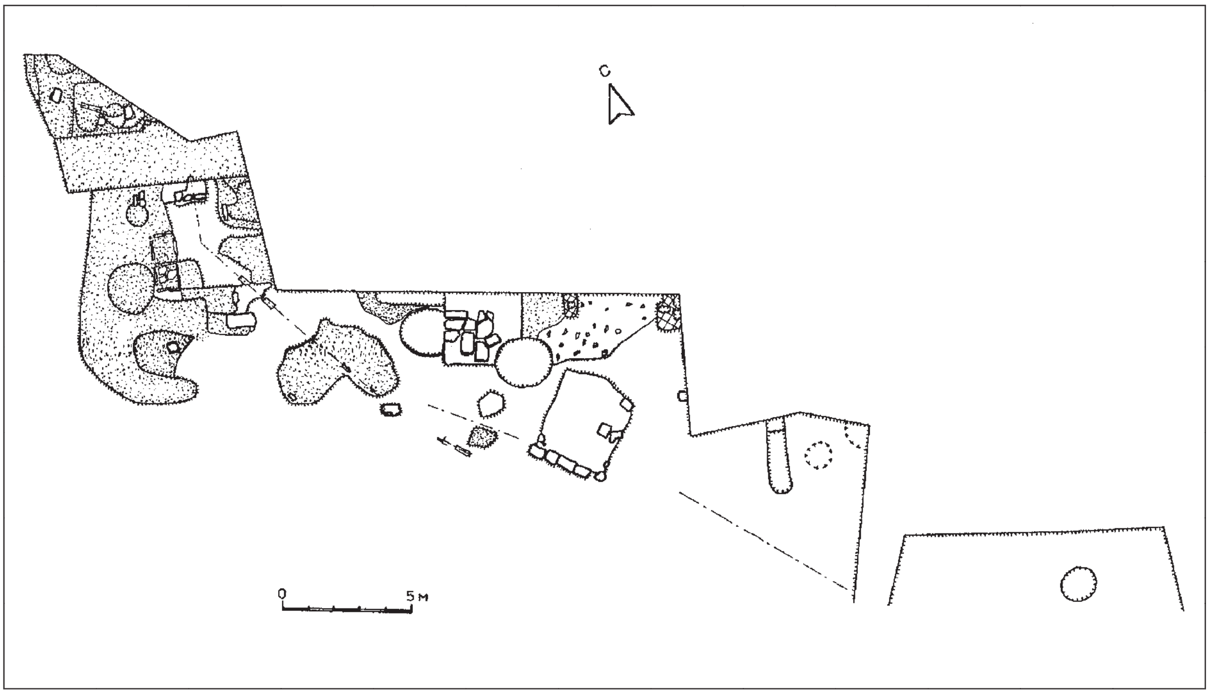

Обр. 1. План на разкопките на север от "Административната" сграда

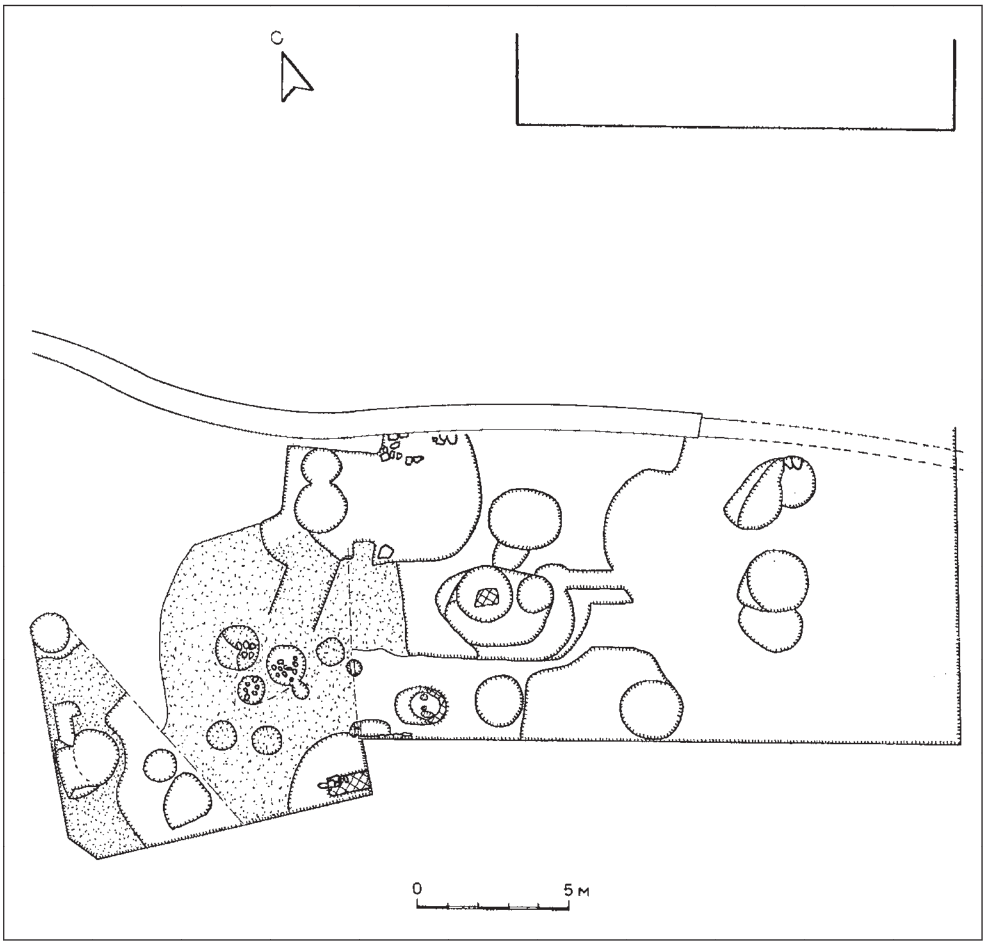

Обр. 2. План на проучванията южно от "Административната" сграда

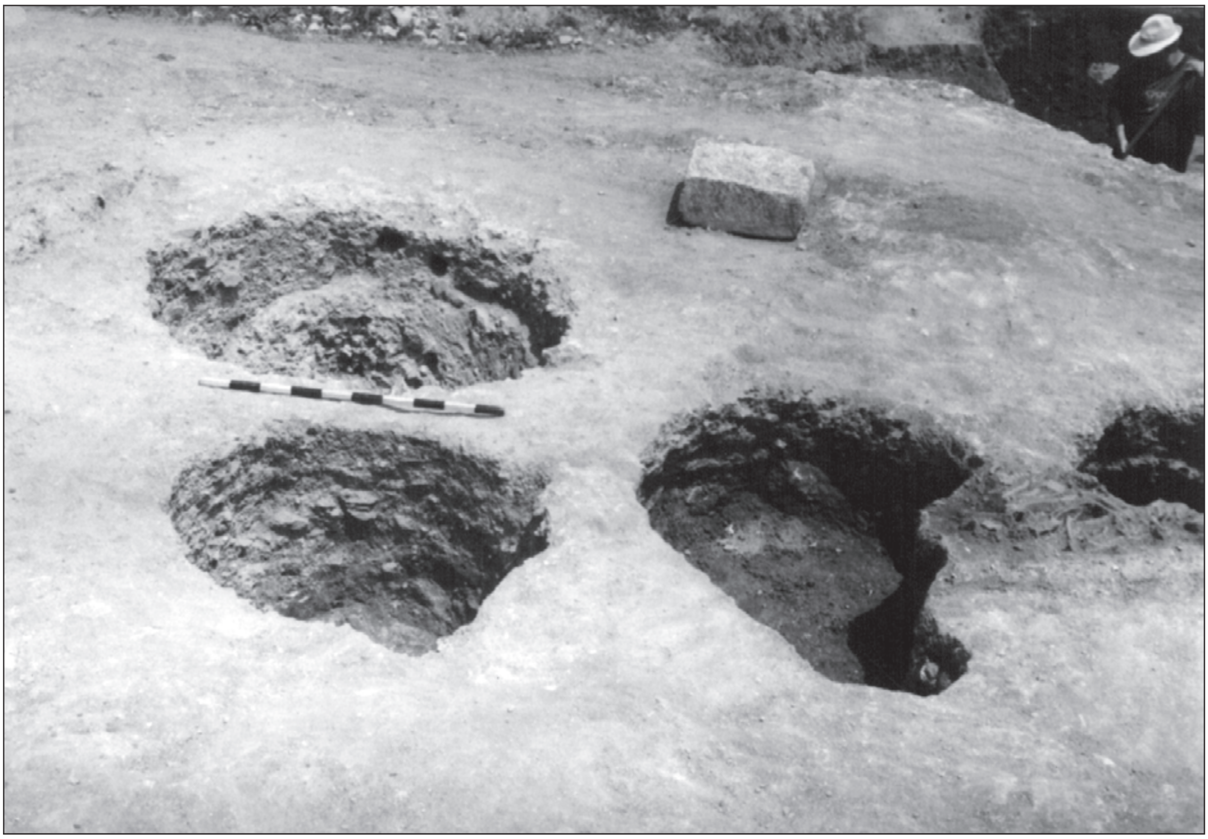

Обр. 3. Каменна основа в ями (под хоросана) – сектор югозапад

християнски, всички са без инвентар. Според стратиграфските наблюдения могат да се отнесат към XII-XIV в. Открита е част от глинено червено петно – вероятно под на жилище, продължаващо и в южния бряг. Разкрито бе трасето на водопровод с посока северозапад-югоизток, южно от големия канал.

В югозападната част, на изток от фонтана, е разчистено хоросаново ниво, прорязано от няколко ями. След изчерпването им в четири от тях се достигна до твърд масив. Той е изграден от средни и дребни ломени и речни камъни, споени с глина и хоросан (Обр. 3).

В последните два дни на разкопките се установи, че ямите са свързани и част от хоросановата прослойка е разбита. Запазена е прослойката трошляк с хоросан над него. Пълното проучване ще бъде извършено през 2007 г.

Находките от разкопания терен са малко, керамиката е фрагментирана. Тя е работена на крачно грънчарско колело и е от епохата на Второто българско царство. Монетите са от същия период – медни, корубести, повечето орязани. Насипът в ямите е наситен с тънкостенна керамика. Реставрирани са 12 съда – 2 стомни, гърнета, глазирана чашка. Намерено е едно цяло гърне, деформирано при изпичането, в яма с насип от горели червени прослойки.

През 2007 г. ще бъде продължено проучването на двата сектора до пълно изчерпване в дълбочина. Разкопаването на нови квадрати ще следва поставената цел – цялостно да се проучи големият площад около т. нар. Административна сграда.

№ 206. ПРОУЧВАНИЯ НА КАРНОБАТСКАТА КРЕПОСТ МАРКЕЛИ

Димчо Момчилов, Росица Христова

През 2006 г. продължи археологическото проучване на Карнобатската крепост Маркели. Археологическите проучвания трябваше да се осъществят в отделни сектори според предварително съгласуване в колектива. По различни причини реализирането им в този вариант не бе осъществено.

Археологическият сезон 2006 г. за Карнобатската крепост Маркели бе съпроводен и с допълнителни дейности в посока към превръщането ѝ в културно-историческа туристическа дестинация. Извършени бяха изкопни и насипни дейности по пътя, с което на практика вече е осигурен непрекъснат достъп до обекта. Също така бяха извършени сериозни строително-ремонтни дейности и по археологическата база на крепостта.

Предвид на първоначално съгласуваните дейности между екипа, проучващ крепостта, за археологически сезон 2006 г. бяха поставени няколко задачи. Първоначално работата на обекта протече с почистване на тревна и храстова растителност. Приоритет бе продължаване на проучванията от по-предните години по вече започнати подобекти, както залагането на редица нови сондажи и проверки, и поставяне началото на разкрития по източната и западната крепостна стена.

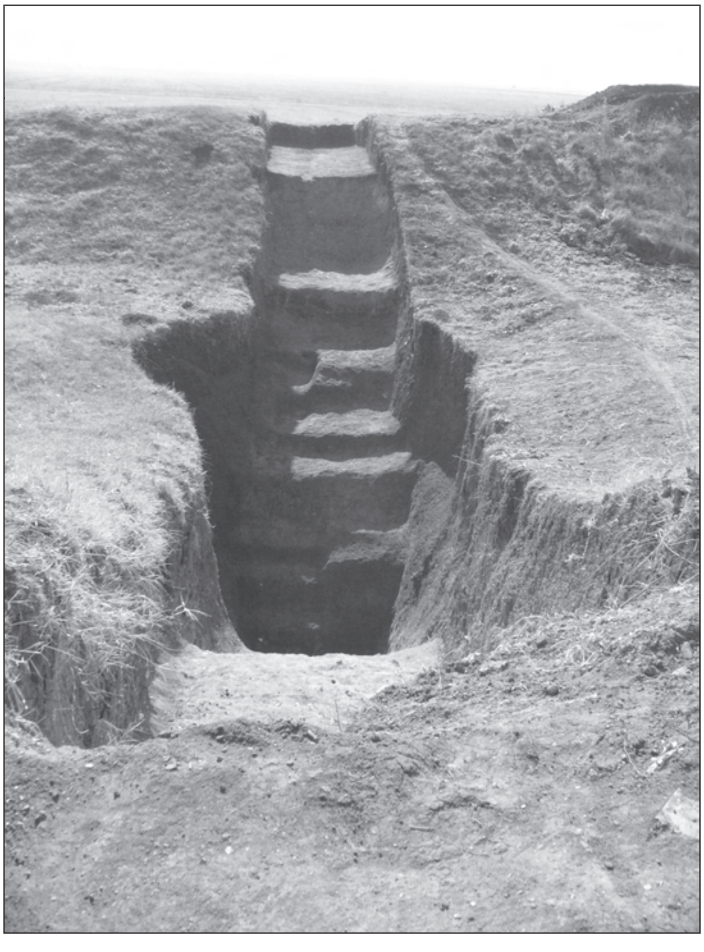

Обр. 1. Ровът от южното окопово съоръжение

Основна задача бе довършването на започнатия през 2004 г. пълен разрез на южното землено окопово съоръжение. След като в предишни археологически сезони (2004 – 2005 г.) бе завършен изцяло разреза на основния вал, на предния малък южен вал и започнат този на рова, то през 2006 г. се пристъпи към окончателното разчистване на рова (Обр. 1).

След приключване на археологическото разчистване окончателно се установи, че ровът има следните размери: ширина 18,00 м и дълбочина 5,80 м. Последните данни се припокриват почти изцяло с вече обнародваните. Със завършване на изчерпването на рова се потвърждават сведенията за насеченото стъпаловидно изграждане, както и наличието на канал на дъното. Каналът, който поне при първоначалното си използване се е пълнел с вода от Мочурица има следните размери: ширина на канала (канавката) 1 м и дълбочина около 0,40 м. Така след завършването на разреза в един от най-изразените пунктове по южният землен окоп на

Маркели, се установява, че получените през 2006 г. резултати налагат незначителни, по-скоро символични корекции при сравняване с археологическите данни при проучванията окончателно завършени през 1989 г. Окончателните параметри са: основен вал – височина 5,50 м и ширина 27,00 м; ров – дълбочина 5,80 м, ширина 18,00 м; преден южен малък вал – ширина 10,00 м и височина около 1,20 м. По този начин частично се коригират вече обнародвани, но предварителни данни, а именно: ширината на вала е 27,00 м, а не както неколкократно е посочвана от 25,00 м; височината е 5,50 м, а не както досега е представяна от 6 и дори до 8 м, предният малък южен вал е широк 10, а не 9 м.

И през настоящата година продължи работата в района на водоснабдителното съоръжение (Обр. 2).

С цел изясняване на моста от късната античност и средновековието и неговата отбрана се пристъпи към проучване от западната страна на река Мочурица. След извършена административна процедура и изграждане на съоръжение за преодоляване на реката, започна разчистване на тревната, храстовата и дървесната растителност. Предвид на изключително тежките условния за подготовка за археологически проучвания през 2006 г. не се достигна до залагане на сондажи, с цел проверка за наличие или липса на архитектурни съоръжения в участъка между река Мочурица и ЖП линията. По водоснабдителното съоръжение работата продължи в няколко пункта. Основно разкопките бяха съсредоточени в отстраняване на насипите около моста. Вече отчетливо се открояват няколко типа градеж (минимум пет), както и разхвърляна строителна керамика. Нов момент е наличието на фрагментирана къснoримска керамика. В средата на северния склон в търсене на продължението към крепостта (към западната крепостна стена или югозападната кула) на връзката от водоснабдителното съоръжение бе заложен сондаж с посока юг-север. Дължината на сондажа е 22 м и ширина от 1,80 м. Разкрити са останките от зид (двуредов) с ширина

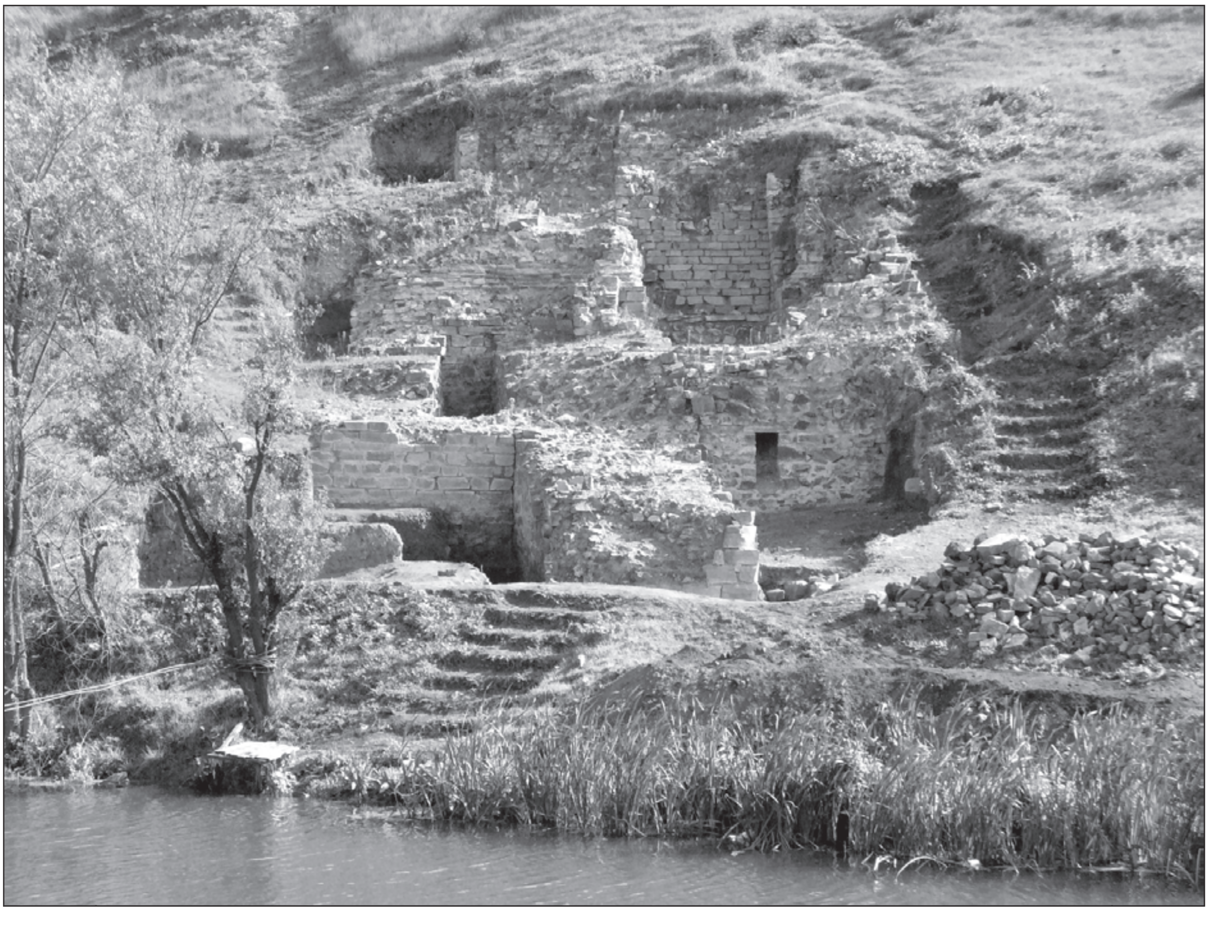

Обр. 2. Водоснабдително съоръжение

от 2,80 м, разчистен по продължението си (изток-запад) на 1,60 м. Културният пласт е много тънък. Важен момент е откриването на ранновизантийски керамичен гребенчат фрагмент, вбит в основата на зида от северната му страна.

През 2006 г. бе поставено началото на целенасочено разчистване на крепостна архитектура. Това е изцяло нов момент в проучванията, целящ да подготви разкритията за консервация, реставрация и експониране, по програма на община Карнобат. Проучванията се проведоха в три сектора: на западната крепостна стена, на вътрешната източна и в проверка на външна източна стена. На западната крепостна стена разкопките бяха концентрирани около югозападната кула и на север от нея. При изключително трудни условия е разкрита част от куртината с дължина от 12 м. Запазената височина е до 1,80 м в 6 реда. От градежа се засича само opus quadratum с бяла хоросанова спойка, но в по-северната част личат останки от opus mixtum. Западно пред стената по склона, както и върху част от стената и в крепостта се разчистват останките от старобългарски жилища със сериозно количество старобългарска керамика (с врязана украса). По източната крепостна стена проучванията са съсредоточени около кула № 18 (Обр. 3) и основно северно от нея по куртината до кула № 1 (ъгловата североизточна кула). На няколко нива източно и южно пред кулата са засечени жилища, като в най-горните пластове те са най-вероятно след XI в., но в по-долните се отнасят към периода на Първото българско царство IX-X в. Разчистена е куртината между кула № 18 и кула № 1 с височина до 1,20 м. Регистрират се няколко строителни периода. В тази зона има силно размесване на културните пластове. Пред стената са разкрити части от съдове със златиста ангоба.

През 2006 г. се пристъпи към довършване на проучването на жилище от старобългарската епоха. То бе регистрирано през 1989 г., при завършване разреза на вътрешния южен вал. Заложеният сондаж (5 х 5 м), северно пред посочения разрез, установи останки от разрушено жилище от

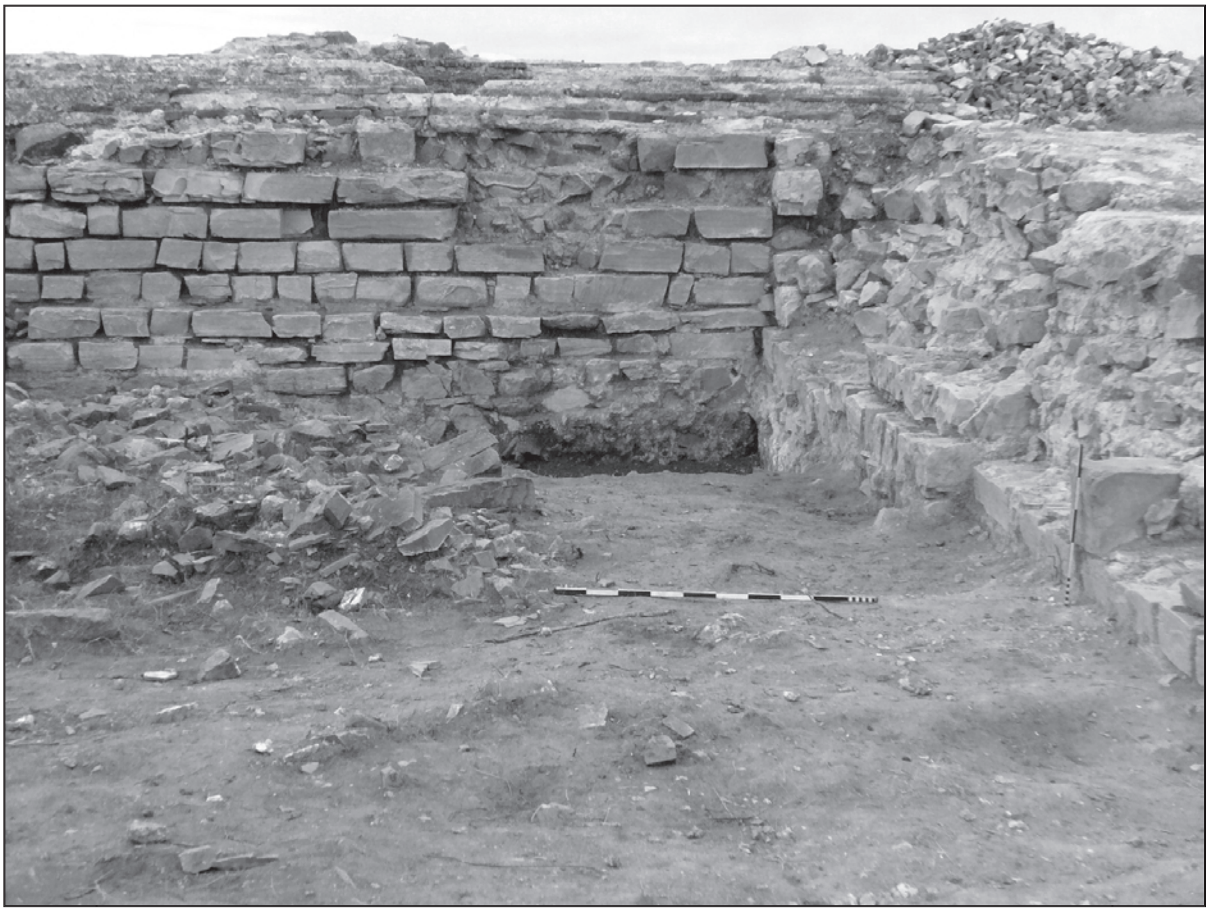

Обр. 3. Източна крепостна стена

старобългарската епоха – опалвания, керамика (от този пункт произлиза едно от най-големите количества на старобългарска керамика изобщо в Тракия). Последните резултати показват, че не жилището е вкопано във вала, а изградения вал ляга върху неговите останки от периода на Първото българско царство.

В големия южен землен лагер бяха заложени два сондажа (траншеи), като се целеше установяването или липсата на архитектура. Те са със следните размери: 50 м дължина и 1 м ширина на север, и 20 м дължина, и 1 м ширина на юг. Изчерпана беше изцяло южната, като на дълбочина до 0,40 м се достигна скалата. Освен масово разпиления по повърхността керамичен материал (строителна и битова керамика) в траншеите се открива незначително количество фрагменти.

Досегашните резултати насочват проучванията за 2007 г. към продължаване на цялостното разкриване на крепостта с евентуален акцент на работа по източната и западната крепостна стена, водоснабдителното съоръжение и довършване на християнския комплекс.

№ 207. ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ЕРКЕСИЯ, ПОДОБЕКТ 05 В НАР ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ

Димчо Момчилов, Красимира Костова

През археологическия сезон 2006 г. продължи проучването на сондаж № 1 на земления вал Еркесия в района на село Дебелт. Целта бе изчерпването на рова, с което да бъде завършен заложения през 2004 г. цялостен разрез. Не се работи по заложения разрез на *Чупката*.

Обр. 1. Разрез на пограничния вал "Еркесия" – 05_1

След изчерпването на рова окончателният разрез на окопа Еркесия 05_1 придоби следните параметри: основен вал – ширина 16,90 м и височина 2,98 м; ров – ширина 7,20 м и дълбочина 3,12 м и преден малък вал – ширина 7,50 м и изявена над терена височина 0,30 м, като общата височина на насипа достига до 1,17 м. Окопът в тази си част е изграден върху терен с естествена денивелация на юг. Откриваните материали в насипа на основния вал са от късножелязната, елинистическата, римската и ранновизантийската епохи. В този си фортификационен вид (основен вал, ров и преден малък южен ров) граничният землен окоп Еркесия има аналог с южното землено окопово съоръжение на крепостта Маркели край град Карнобат.

№ 208. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева

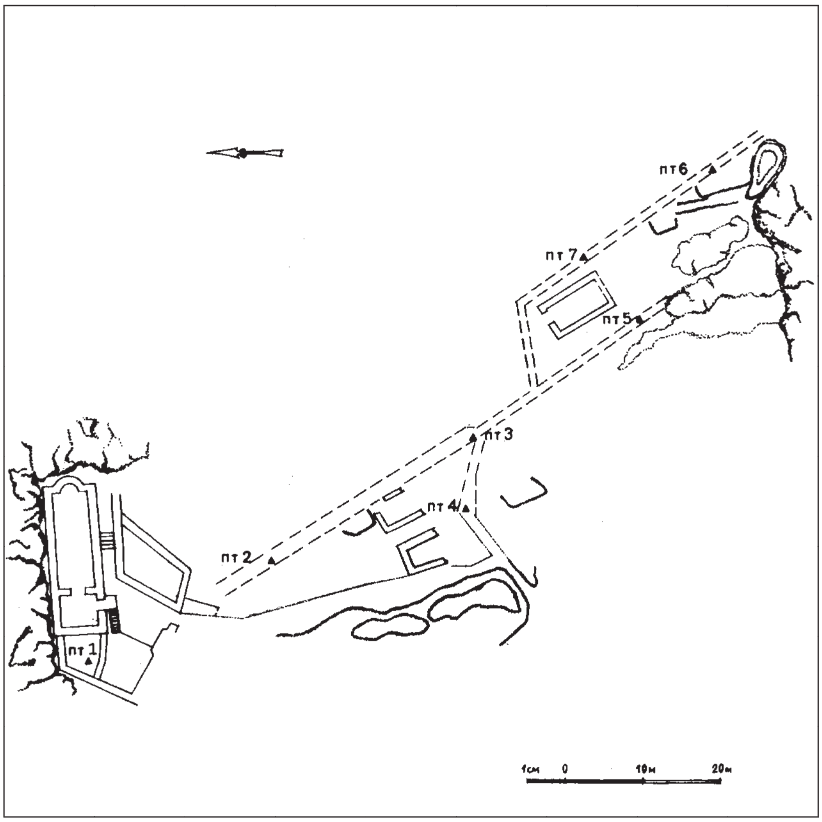

Обр. 1. Общ план на археологическите разкопки

През 2006 г. продължиха археологическите проучвания на източната тераса на Асенова крепост под ръководството на Росица Морева и Христо Басамаков с екип Албена Борисова, Мария Семерджиева и Иван Дуков (Обр. 1).

Разкри се и се проучи входа към терасата. Той се явява продължение на изсечения в скалата единствен вход към феодалния замък с посока запад-изток (Морева-Арабова 1999), (Обр. 2).

Скалата тук е сравнително по-ниска, но също се е наложило да бъде изсечена, за да се образува проход, по който да се преминава към жилищния квартал на крепостта. Входът има ширина 1,30 м, височината на скалните страници е от 0,70-0,80 м. Проходът се спуска стръмно от запад на изток. Уличното ниво е от същата скала, на места изчукана. Фугите между скалата и неравностите са запълнени с дребен чакъл, трамбован с хоросан.

На север от входа се разчисти жилищна сграда № 5 (Обр. 3).

Тя е еднoделна, двуетажна, изградена изцяло от камък, споен с жълто оцветен хоросан с едрозърнест пясък. Същинското жилище е на втория етаж. Първият, който е изграден върху силно наклонена на изток скала, е използван за стопански цели. Открити бяха две монети – една латинска имитация и една на Михаил VIII Палеолог (1258-1282), гвоздеи и малко фрагментирана средновековна керамика от XII-XIV в., които датират сградата в същата епоха. Долепена до него от север се откри железарска работилница. Тя е била с лека дървена конструкция, като за западна и северна стена е използвана естествена ниша в скалистия склон. В южната част на работилницата е било разположено огнището. Подовото ѝ ниво е естествената скала, която допълнително е изчукана за изравняване. Целият под е бил измазан с жълто оцветен хоросан, върху който се разкри дебел пласт от пепел, примесен с животински кости, ножчета, стрели, подкови, скоби, пръстени, игла, халки, клинци, гвоздеи, шлака и фрагментирана средновековна керамика с различна дебелина. Пластът се датира с три броя монети латинска имитация (1208-1240). На 0,20 м дълбочина се откри второ подово ниво на огнището, изградено по същия начин и датирано с монета, също латинска имитация. При разчистването източно от работилницата за изравняване на нивото се

Обр. 2. Вход към източната тераса

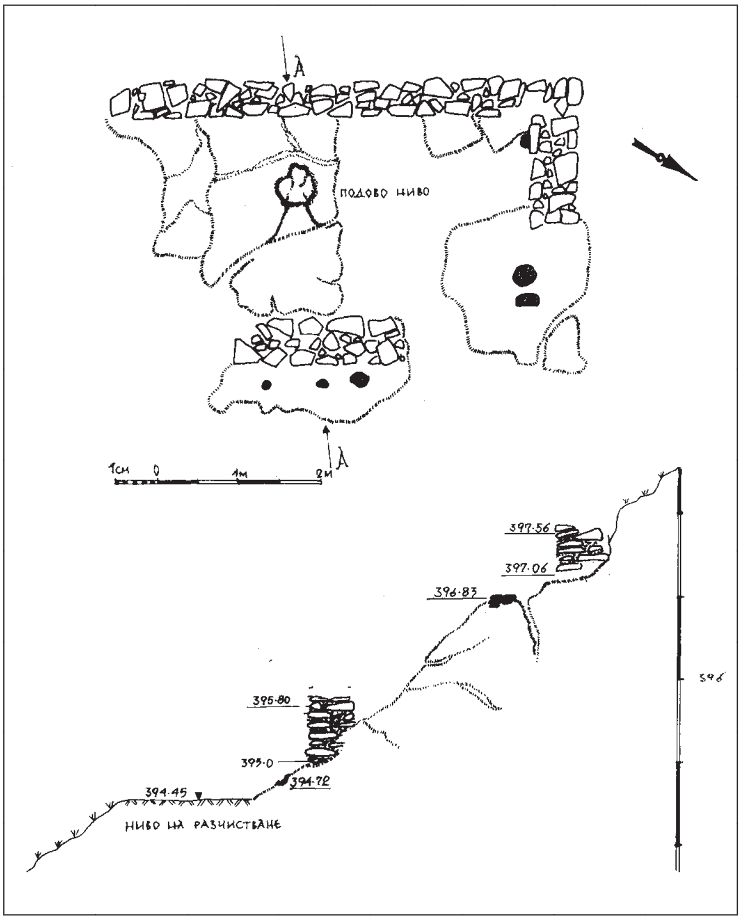
А
подово ниво
1см 0 1м 2м
А
397.56
397.06
396.83
395.80
395.0
394.72
394.45
ниво на разчистване
396

Обр. 3. Хоризонтален план и напречен разрез на жилищна сграда №5 откриха още монети две на Андроник II Михаил IX Палеолог (1295-1320), две на Михаил VIII Палеолог (1258-1281), ножчета, клинци, огниво, панта от врата, стрела, керамика, ковани гвоздеи с различна големина.

На юг от прохода, симетрично на жилищна сграда № 3 (проучена през миналите сезони), се откриха следи от сграда, построена изцяло върху изсечена за целта скала, със силен наклон на изток. Беше запазена и част от хоросанова замазка поставена направо върху скалата. Няма данни за нейния план. Откритите между процепите на скалата керамика, гвоздеи, подкови, налчета за ботуши, една кука за колчан, медна отливка, пробой, стрела и медни сферични копчета, монети на Алексий I Комнин (1081-1118), Михаил VIII Палеолог (1261-1282) и българска имитация тип В я датират в XI-XIV в.

Вторият сектор, на който се работи, е по южния ръб на скалата. Тук скалата се спуска отвесно с височина около 60-80 м и няма данни за крепостни съоръжения. Беше проучено скално жилище с правоъгълен план (дължина 6 м, ширина 2 м). Дългата страна е ориентирана север-юг. Стените от юг и запад са от изсечената скала. От изток и запад не се откриха следи от зидове. Вероятно, във височина жилището е било с дървена конструкция. Находките (монети българска имитация (1207-1209), Андроник II и Михаил IX Палеолог (1295-1320), Андроник III Палеолог (1328-1341), хромели, прешлени, сферични копчета, ножчета, панти за сандъче, декоративна апликация и гвоздеи) го датират в XIII-XIV в.

Непосредствено над скалното жилище от запад се очертава улично ниво, което отвежда до скална площадка с изглед на юг. Нивото е оформено с изравняване на скалните издатини и подобно на източния вход, процепите в скалата са запълнени от дребен чакъл трамбован с хоросан. Вероятно са служили за наблюдение на южния подход към крепостта.

При разчистване на процепите и скалните фуги в жилищна сграда № 5 се попадна на силно фрагментирана керамика от късната бронзова епоха. Такава керамика беше открита и при проучване на феодалния замък. Пак там беше открита и керамика от ранножелязната епоха, монети на Филип Македонски, римски монети и керамика, монети от V-VI в. Всичките тези находки показват, че тази стратегическа скална височина е използвана в продължителен исторически период и поставя един много важен въпрос пред нас – кога са били изсечени в скалата входа към вътрешната крепост, скалните жилища и множеството скални ями.

Литература:

Морева-Арабова 1999: Р. Морева-Арабова. Владенията на Бачковския манастир в Родопите през XII-XIV в. – Известия на музеите в Южна България, 1999, 16, 115-117.

№ 209. МАНАСТИР СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА В ГРАД МЕЛНИК

Виолета Нешева, Цветана Комитова, Оленка Миланова, Стоян Попов, Здравка Коркутова, Георги Гошев, Красимир Георгиев

През 2006 г. продължиха за втори сезон разкопките на манастира “Св. Богородица Пантанаса” в гр. Мелник. Общата площ на манастира по предварителните ни изчисления възлиза на около 2000 кв. м, от която през 2006 г. бяха проучени над 500 кв. м. Стана ясно, че подобно на “Св. Богородица Спилеотиса”, който също е основан от деспот Алексий Слав, както и на другия мелнишки манастир от началото на XIII в. (“Св. Архангели” – “Св. Харалампий”) “Св. Богородица Пантанаса” се е състояла от два двора: източен и западен, със самостоятелни входове отвън, като

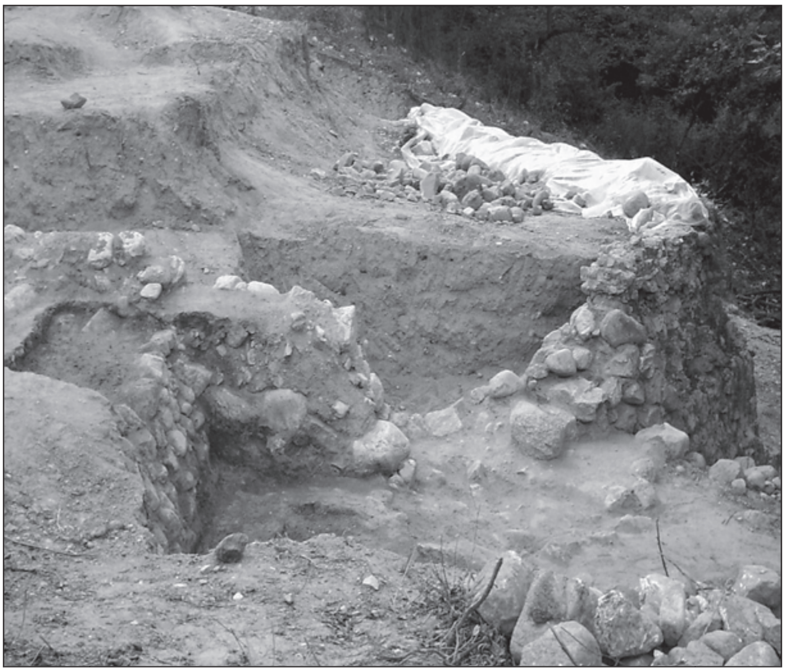

Обр. 1. Манастир "Св. Богородица Пантанаса". Вход към източния двор – трапецовидна сграда

източният е с два. Те са разделени от стена с основна посока север-юг, която в южната част на източния двор е и външна стена на оформената тук сграда.

Тя е изградена върху тънка подложка от бял хоросан, положен върху скалата, от ломен камък, със спойка от бял хоросан. По източното ѝ лице има следи от бяла стенна мазилка. В градежа ѝ се различават два периода, които се отнасят към началото на XIII в. и към края на XVI – началото на XVII в.

Източният двор беше частично проучен през 2005 г. Тогава беше разчистена представителна каменна стълба, водеща отвън към входа му. Вътрешното му пространство е било застроено терасовидно, на различни нива заради силния наклон на терена от север към юг.

Между двете оградни стени отвътре – от югоизток и от югозапад, които са и подпорни за ската, има голяма сграда. Тя е трапецовидна по план, като широката страна на трапеца е с чупка навън, на мястото, където се намира входът със стълбата (Обр. 1).

Северният ѝ зид е долепен на фуга до западния, т. е. до разделителната за двата двора стена. Градежът му е аналогичен. На две места до него отвътре има останки от тънки стени, може би също разделителни. Сградата е била решена най-вероятно на две нива. Има основания да се предположи, че във височина е била построена поне частично от кирпич. Измазана е била с фина бяла мазилка, многобройни фрагменти от която се откриха в насипа. Разрушението ѝ е свързано с опожаряване. Строителните периоди са два: в началото на XIII в. и в края на XVI-XVII в.

През 2006 г. продължихме разкопките край сграда 1 от изток, разчистена през миналата година, където е имало и други постройки. На това място всичко е много унищожено. Откриха се ясни следи от рухнал покрив на сграда и надлъжен зид с посока север-юг, свързан вероятно с нея. Градежът му е от камък на кал. Отвън сградата, подобно на сграда 1, е била измазана с фина бяла мазилка, множество фрагменти от която се откриха в насипа.

Към източния двор отнасяме и разчистеното през 2005 г. аязмо, до което от ЮИ беше разкрит още един вход отвън към манастира (Обр. 2).

При разкопките зад аязмото беше открит глинен водопровод, под пода на помещение с дебела хоросанова замазка. Стените на помещението са били вероятно от кирпич с фина бяла замазка отвън. Находките на това място са от XIII до XIX в.

Западният двор е в по-ниската част на хълма, върху който е изграден манастирът. От него засега е маркиран само източният край на южната оградна стена, свързана конструктивно с разделителния зид на двата двора.

В западния край на хълма беше разкрит югозападен ъгъл на манастирската оградна стена. Тя нееднократно е била измазвана отвън с бяла мазилка, ако съдим по намерените парчета от нея – някои с 4 до 5 слоя. В южния зид се очерта страница на вход към този двор на монашеската обител (Обр. 3).

Руините също са от два периода: от началото на XIII в. и от края на XVI – началото на XVII в. В ъгъла е имало помещение, вероятно за пазач. В западния ограден зид отвътре, между

Обр. 2. Манастирското аязмо

Обр. 3. Западен двор. Южна оградна стена

камъните, се намери парче от църковна камбана, впоследствие изчукано като плосък метален лист.

В средата на този двор трябва да се е издигал католиконът. Това пространство ще бъде проучено през 2007 г. На предполагаемото място, под един камък от насипа се откри железен език на църковна камбана, може би същата, от която е и описаният по-горе фрагмент.

При разкопките през 2006 г. се откроиха два строителни периода на манастира: от началото на XIII в. и от края на XVI – началото на XVII в. Първият се свързва с деспот Алексий Слав и с резидирането му в Мелник между 1209 и 1230 г., като потвърждава писменото сведение за това в грамотата на Константин Драгаш за този манастир от 1393 г. Вторият период е свързан с възстановяването на манастира след унищожителното за Мелник земетресение в края на XVI в. През Възраждането (XVIII-XIX в.) манастирът постепенно е загубил значението си, навярно по икономически причини, както и другите манастири в този град. Пердризе описва само църквата и фреските ѝ, без да споменава дори, че е манастирска, т. е. в края на XIX – началото на XX в., когато той е бил по тези места, манастирът вече не е съществувал. Подобно е описанието и на П. Милюков през 1900 г. (Perdrizet 1907, 32; Възарова 1994, 121). Само за сравнение – и Пердризе, и Милюков описват по същото време манастира “Св. Архангели” – “Св. Харалампий”, който не е функционирал вече, включително и църквите му, но е бил запазен. Фактът, че и двамата учени не говорят за манастир “Пантанаса” показва, че сградите му, с изключение на църквата, по това време са били не само разрушени, но и без ясни следи на терена. През XIX в. манастирът е съществувал – той е отбелязан както в австрийска военна карта от 1832 г., така и в архивна схема на града (Vlachos 1969, Abb. 1).

Манастирът е имал болница, в която са се лекували жителите на Мелник. Тя е имала толкова важно значение, че в грамотата от 1393 г. на Константин Драгаш, с която манастирът се поставя под попечителството на Ватопедската обител на Атон, изрично се казва: “… И така отдадох този имот, за да служи доходът от този манастир за управлението на болницата на тамошните болни …” (Laurent 1947, 184). Докога е съществувала тя обаче не е ясно. Задача на по-нататъшните археологически проучвания е да я локализираме, ако това е възможно, в конкретна сграда или сгради. Засега можем да кажем с по-голяма вероятност само, че манастирът е имал скрипторий и е възможно той да се е намирал в трапецовидната сграда в източния двор. Тук и през двата сезона на разкопките се намериха плочки за писане, а през 2006-та г. – и калемче. С манастира се свързва ръкописен кодекс от XIV в., съдържащ речи на Григорий Теолог, запазен в манастира Велика лавра на Атон. В края на ръкописа има приписка: “Тази книга (е) на манастира на всесвещената Богородица Пантанаса; така никой да не го отнеме от настоящия манастир, ако не иска да го сполети престъплението на светотатството и възмущението на Пантанаса и проклятията на йеромонах кир Паисий” (Препис 1988, 177-178 и цит. лит.).

Литература:

Възарова 1994: Ж. Възарова. Мелник в изследвания на руски археолози през XIX в. – В: Мелник, 2. София, 1994, 119-122.

Препис 1988: А. Препис. Изследвания върху някои средновековни архитектурни паметници в Мелник. София, 1988.

Vlachos 1969: Th. Vlachos. Die Geschichte der Byzantinischen Stadt Melenikon. Thessaloniki, 1969.

Laurent 1947: V. Laurent. Un acte greque inédit du despote serbe Konstantin Dragaş. – Revue des études byzantines, 5, 1947, 171-184.

Perdrizet 1907: P. Perdrizet. Melnic et Rossno. – Bulletin de Correspondence héllénique, 31, 1907, 20-37.

№ 210. ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров, Красимир Лещаков, Анелия Божкова, Константин Дочев, Константин Тотев

Археологическите разкопки на Перперикон през 2006 г. се проведоха през юли-септември. Усилията бяха насочени в северозападния и западния участък на Акропола.

Проучвания на бронзовата и ранножелязната епохи.

Проучванията на сектор Север от Акропола на Перперикон през 2006 г. дадоха много добри резултати относно изясняване на ранните периоди от фукционирането на селищния център. Те могат да се обобщят в няколко направления: 1) уточняване на площта, в която се открива праисторическа керамика; 2) уточняване на времето, в което са извършени първите скални изсичания на акропола; 3) изясняване на стратиграфията на сектор Север на Акропола; 4) уточняване функцията на това пространството през КБЕ – РЖЕ. Прецизните наблюдения станаха възможни, защото тук не е имало по-ранни разкопки и пластовете са запазени.

1. Площта, на която се откриват праисторическа керамика и находки се оказа неочаквано голяма. Фрагменти и сечива бяха намерени практически навсякъде около върха. Характерът на повърхността и ломовете изключва възможността те да са транспортирани. Така се затваря площ от около 2 х 3 км. Наблюденията ни се подкрепят косвено и от наличието на шарапани, олтари, канали и др. изсичания върху скалите, които вероятно са синхронни. При по-ранните сондажи около един такъв комплекс в североизточната основа на върха е намерена изключително ранножелязна керамика. По-точни изводи относно използването на това пространство от над 6 кв. км могат да се направят след залагане на съответните сондажи.

2. В сектор север бе установено обитаване от КБЕ, РЖЕ, римската епоха и Средновековието. Проблемът пред екипа бе формулиран по следния начин – в кое време е извършена интервенцията върху скалите на Акропола; колко фази има тя и кога започва. От по-ранните проучвания е известно, че изсичанията са правени с няколко вида инструменти; негативите са различни и са оформени различни каменни форми. За по-късните периоди ценни са данните от южната част на сектора. За времето на КБЕ и РЖЕ основната информация произхожда от северната част на сектора в близост и около северната крепостна стена. В кв. AD 14 бе разчистен голям каменен “барабан” изсечен от монолитен блок и имащ размери в горната си част изток-запад 2,80 м и север-юг 3,60 м. Основата на *барабана* е стратиграфски покрита от пластове КБЕ, РЖЕ и насипан пласт със смесени материали, имащи обща дебелина над 2 м. Пластът от КБЕ тук определя и времето на изсичане на структурата – преди XII в. пр. Хр. Данните се подкрепят и от другите *скални барабани*, разчистени в кв. AC 14-15 и AD 12-13. През средновековието някои от тях са използвани за палене на открити огньове, което ясно личи от ерозиралата им горна повърхност.

Вторият тип интервенция се свежда до изкопаване на ботроси и оформянето на глинобитни площадки около тях, дейности, за които може да се твърди, че са извършвани в периода XII-VII в. пр. Хр. Най-добре запазената структура от този тип бе проучена в кв. У 13, стратиграфски залягаща под средновековен зид. Структурата има четири етапа на използване и краят ѝ се маркира от дебела плоча бяла глина. Характерът на пълнежа и керамиката ни накара да мислим, че това е яма-хранилище, обслужвала акропола през почти цялата РЖЕ. Около ямата има значителни по площ трамбовани и измазани също с бяла глина повърхности.

3. Стратиграфията на пластовете бе уточнена главно в квадратите от линии 13 и 14, на площ от около 500 кв. м. Бяха направени необходимите стратиграфски профили с височина над 3 м. Последователно, от горе на долу и под средновековните и римските пластове могат да се проследят следните праисторически пластове:

А. Преотложен (насипан) пласт от КБЕ и РЖЕ. В горната част на пласта керамиката е по-ранна, която ясно показва, че той е формиран при почистване на терена за ново строителство, най-вероятно през първите векове след Христа. Дебелина до 0,50 м.

В. Пластове от РЖЕ. Могат да се разграничат два пласта с различна мощност, общо около 1 м. Керамиката е *in situ* и е примесена с такава от КБЕ.

С. Пласт от КБЕ/РЖЕ. Структурата и цветът се различават. Керамиката включва в себе си елементи и от двете епохи. Пластът е дебел не повече от 0,30 м.

D. Пласт от КБЕ. Той е светъл, фин като структура и регистриран в основата на почти всички профили. Дебелина до 0,45 м. Заляга директно върху материковата скала и покрива изсичанията в нея. Може да се датира в края на КБЕ, XIII-XII в. пр. Хр.

Посочените пластове са позиционирани и чрез структури – основи на открити огнища. Аналогични са наблюденията на север от крепостната стена, където бяха документирани праисторически пластове с дебелина над 1 м.

Необходимо е да се подчертае наличието на стратиграфски пласт, който сме склонни да датираме във втората половина на XI в. заради редицата елементи в керамиката, демонстриращи прехода от КБЕ към РЖЕ. В централната и южната част на сектора не бяха извършени подобни наблюдения; тук, поради интензивното по-късно строителство.

4. Поради факта, че цели структури от КБЕ и РЖЕ не бяха проучени, изводите за използването на пространството се градят на отделните ботроси от РЖЕ, основите на огнища, малките находки и керамиката със стратиграфски контекст. За КБЕ може със сигурност да се твърди, че мястото е имало стопански функции, включително и металургично производство – основите на огнища, соплата, многобройните бронзови стопилки, отливки от тигел, калъпът за отливане на брадви, както и самите метални предмети ясно дефинират наличие на работилници за рециклиране на скрап. Вторият аспект се определя от керамиката – представени са изключително голе-

Обр. 1. Крепостната стена на Акропола с късноантичните и средновековни преправки

ми форми – питоси, гърнета, амфори и др. Луксозната керамика е под 10 %, а паниците са само случайни фрагменти. Украсената КБЕ керамика произхожда от най-горния пласт, което показва, че тя е транспортирана от други части на акропола, които явно са имали друго предназначение. Стопанските функции се запазват и през РЖЕ, но тогава се появяват ботросите и многобройните питоси със щампована украса. Ясните следи от металургична дейност изчезват, което показва и известна промяна във функциите през XI-VII в. пр. Хр., като мястото се е използувано главно като складова база. Наличието на местно керамично производство се подкрепя от намерения глинен печат за украсяване на съдове. Идеята, че другите части на акропола са имали и друго предназначение се подкрепя от двете антропоморфни фигурки от РЖЕ.

Сигурни данни за финала на РЖЕ засега липсват.

Археологически комплекси от античната епоха.

Късножелязна епоха

Засега още не сме попаднали на сигурен пласт от този исторически период. Със сигурност от това време е един преносим каменен олтар, открит in situ в западната част на Акропола. Той е натрошен силно, но добре личат оформените ниски первази. Положен е в специално оформено място в скалите. Наоколо се откриват множество кости на животни (свиня, коза, тур по данни на д-р Л. Нинов) и многобройни фрагменти от късножелязна керамика.

Керамичните артефакти от Перперикон и околностите, които могат да се обвържат с втората половина на I хил. пр. Хр., засега остават ограничени като количество. Отделни фрагменти, открити при разкопките на самия Акропол, принадлежат към категорията на монохромната керамика от Тракия със сива или бежова излъскана повърхност и сребриста и златиста ангоба, обикновено датирана от края на VI до края на IV в. пр. Хр. По-многобройни и диагностични са фрагментите и целите форми, които се отнасят към елинистическата епоха, при това с превес на примерите от времето на напредналия и късен период на елинизма (II-I в. пр. Хр.). Присъствие-

Обр. 2. Разкиртият атриум на раннохристиянската църква

то на чернофирнисови кантароси и лекити от къснокласическата и ранноелинистическата епоха (IV-III в. пр. Хр.) говори за проникване на импортни стоки и нови за местната култура керамични форми, какъвто е например лекита. Сред материалите от напредналата и късна елинистическа епоха се разпознават кантаросовидни съдове и фрагменти в стил “West slope”, с рисувана и врязана украса, чиято декоративна схема напомня за моделите в малоазийския (пергамски) репертоар. Фрагменти от главнярници и питоси с украса допълват керамичните изделия, свързани с изявите на тракийската култура.

Римски период

Разкопките на север и северозапад в Акропола на Перперикон бяха концентрирани върху четири основни комплекса и типове архитектурни съоръжения от тази епоха:

1. Фортификационната система в западната, северозападната и северната част на Акропола. През настоящата археологическа кампания бяха установени нови, напълно неизвестни 95 м от трасето на крепостните стени. Изяснено бе, че в тази зона на Акропола стената е отлично запазена и на места нейната суперструкция достигна височина от 8,50 м. Трасето на куртината е съставено от два основни сектора: северозападна част и изцяло северна. Връзката между тези две куртини е била осъществена посредством мощна кула с близка до квадрат форма, която е обърната на север. Градежът на крепостните зидове е типичният за античността opus quadratum, като на места (при челото на северната кула) размерите на квадрите достигат 1,80 м дължина. В резултат на системното проучване на напластяванията около стената и нейните преустройства бе установено, че тя има три строителни периода. I период: издигане на стената през римската императорска епоха (III в.); II период: редица преустройства през късноримската и ранновизантийската епоха (IV-VI в.) и III период: надграждане на запазените редове от античността през късносредновековния период (XI-XII в.). Аналогии на първия строителен период на крепостната стена откриваме от средата на III в. сл. Хр. насетне във фортификациите на Нове, Филипопол, Августа Траяна, Пау-

Обр. 3. Средновековно жилище от Перперикон

талия, в кастела Абритус от III-IV в. Като начин на градеж в Източнородопския регион срещаме съвсем близки аналогии при хероона от късноелинистическата и ранноримската епоха от светилището край с. Татул и при крепидата на *Голямата могила* край с. Свирачи, Ивайловградско.

2. Сгради от римската и късноримската епоха в северозападната част на Акропола. През 2006 г. бяха открити и напълно проучени 12 сгради от римската и късноримската епоха. Те са еднопространствени, с правоъгълен план и ясна ориентация запад – изток. Били са изградени от отлично оформени каменни блокове (туфели), които са подредени в перфектно хоризонтирани и вертикализирани редове (opus vittatum). Най-добре е запазена сграда № 9, чиито стени са съхранени в суперструкция до 1,50 м. В някои от тези антични сгради виждаме оформяне чрез изсичането им в скалите, но при всички има задължително дооформяне на пространствата с каменни зидове. Датирането според общата стратиграфия на обекта, керамичния и особено нумизматичния материал показва тяхното използване в периода: III-V в. След този етап голяма част от сградите са били преизползвани през ранновизантийската и късносредновековната епохи.

3. През 2006 г. бе продължено проучването на архитектурен комплекс *Малък дворец* и прилежащите му сгради. В зоните източно и особено северно от него бяха открити 5 нови антични сгради, които определено са били свързани с него и са изпълнявали сродни функции, т. е. били са от жилищен тип. Тук също става въпрос за еднопространствени сгради с оставени малки проходи между тях. Това е и основната система на *скалното* градоустройство на тези антични квартали около *Малкия дворец* и в северозападния сектор на Акропола.

4. Завършено бе пълното проучване на архитектурния комплекс на раннохристиянската църква в западната част на Акропола. Бе напълно разкрит атриума на целия комплекс. Той е бил изсечен в скалите и дооформен чрез издигането на каменни зидове от запад, север и юг. Открити бяха и два от входовете към атриумния двор. Единият е от север, а другият (вероятно главния) от запад. Хронологията на атриумния двор отговаря на общата датировка на комплекса на раннохристиянската църква: началото на V – VI в. сл. Хр. Аналогиите на амвона и синтрона на църквата са най-важните елементи от архитектурната украса, които показват тази ранновизантийска хронология.

Като цяло проучванията в северозападната част на Акропола на Перперикон през 2006 г. доказаха наличието на културни пластове, архитектурни комплекси и съоръжения от късножелязната, римската, късноримската и ранновизантийската епоха. Не само общата стратиграфия на обекта, керамичният и нумизматичният материал, но и самият начин на градеж на комплексите показват ясни различия със средновековните етапи от обитаването на Акропола. На базата на последните проучвания можем да обобщим, че строителството на Перперикон през римската епоха започва в III в., продължава доста интензивно в IV в., за да достигне своя връх в края на IV – началото на V в., когато е издигната и раннохристиянската църква.

Археологическите наблюдения за античния период идеално се подкрепят от открития при разкопките изобилен нумизматичен материал. Най-ранното монетосечене се свързва с емисии на Маронея от периода 387-348 г. пр. Хр., както и с екземпляри на Филип II и Александър III също от IV в. пр. Хр. Следват монети на Маронея от II-I в. пр. Хр. След прекъсване през I в., първите римски монети са от времето на император Марк Аврелий (161-180). Особен интензитет в монетното обръщение се наблюдава от втората половина на III до средата на V в., с пик през втората половина на IV в.

Средновековният Перперикон

Изграждането на ранната християнска базилика може да се разглежда като край на античната и начало на средновековната епоха. През VII-VIII в. античните комплекси вече не функционират по своето предишно предназначение, но се използват частично от обитателите на града.

Върху техните останки в края на XII в. се изгражда вътрешната крепост на Перперикон или цитаделата. На някои места тя използва с частични надстроявания високо запазените антични фортификационни съоръжения, а на други е изцяло издигната отново. За разлика от предишните строежи, които изцяло са на суха зидария, при изграждането на тази крепостна стена вече се използва характерният за епохата здрав, бял хоросан. За неговото добиване са създадени огромни бъркала, залегнали на много места в руините на античните сгради и в частност на базиликата.

През 2005 г. точно върху варовия слой от строежа на крепостната стена на цитаделата бяха открити няколко полувкопани жилища от XIV в.

При продължаването на разкопките в северна и северозападна посока през 2006 г. бяха проучени още 10 късносредновековни жилищни постройки. Те са разположени както във вътрешността на замъка, така и извън него, т. е. в рамките на основната крепост. Обикновено те са вкопани в останките от античните постройки, като използват техните здрави основи и строителния материал от суперструкцията им. Стените са градени на кал. Помещенията понякога са съвсем малки. Находките показват, че тези сгради се датират в XIII-XIV в. Между къщите се оформят тесни улички.

Нумизматичният материал от средновековната епоха показва, че монетното обръщение е интензивно през VI в., след което се наблюдава рязък спад. Нов подем се наблюдава от втората половина на IX в. до края на XI в. Нумизматичните находки свидетелстват, че през XII в. градът се намира в известен упадък. Огромен скок се регистрира в първата половина на XIII в., откогато датират почти 1/3 от общия брой на откриваните монети на Акропола. Последните десетилетия на столетието са отбелязани с екземпляри на император Михаил VIII Палеолог, Андроник II Палеолог и на българския цар Константин Тих.

XIV в. се отличава с интензивно монетно обръщение. От 30-те – 80-те години на столетието се откриват монети на Палеолозите, на Атинското херцогство, на цар Иван Александър и венециански грошове. В третата четвърт на века зачестяват турските сребърни монети – многобройни екземпляри на иначе редките емисии на емира Орхан и на емирата Гермиан в Мала Азия. Това ни кара да мислим, че след превземането на Перперикон там, може би, временно е бил базиран османски военен гарнизон. Монетните находки обаче не надхвърлят 70 – 80-те години на XIV в., когато хилядолетният живот на хълма е прекъснал завинаги.

№ 211. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО

Елена Пенчева, Мария Николаева

Археологическите проучвания през 2006 г. се проведоха в периода 13.07–03.08.2006 г. И през тази година работата беше съсредоточена в централния участък на укрепената площ, за която беше прието означението Сектор А.

Продължи започналото в предходния сезон разчистване на жилището в кв. 41 (4, 5, 9, 10). Имахме възможност да установим наличието на два строителни периода.

Първият е свързан с регистрирания в предходния сезон облицовъчен зид при южната стена на вкопаното жилище. На дълбочина 232,19 м с него е свързано каменно отоплително съоръжение, което за сега не е разкрито. На този етап жилището е било с едно помещение. Не разполагаме с данни за покритието му и разположението на входа. Камъните от градежа му очертават зидове с посока С-Ю, които са разрушени и камъните от градежа им са хлътнали в изкопа на жилището. За съжаление битовият материал от тази фаза на функциониране на жилището е оскъден.

При втория строителен период жилището е било частично вкопано. Има данни за увеличаване на жилищната площ и разделянето ѝ на две почти равни по площ помещения. Преграждането е осъществено с един напречен преграден зид с посока С-Ю. Камъните, от които е изграден са също ломени, старателно долепени до лицето на облицовъчния зид. Нивото, до което достига преградния зид е 232,80 м и възсядa отоплителното съоръжение от първата фаза. Възможно е частично запълнената яма на първоначалното жилище да е била използвана като изба, а жилищните нива да са били развити във височина. За дървена конструкция във височина свидетелстват запазените две стъпки на дървени колове, както и камъни със специално пробити отвори за закрепване на клинове или дървени опори.

Прави впечатление сравнително бедният битов материал от вътрешността на жилището и изобилието на керамика около него. И тази година беше проучено едно огнище, разположено югозападно от жилището в непосредствена близост до него. Запазена е отчасти глинената обмазка и ограждащите я неголеми камъчета на дълбочина 232,83 м.

Сред находките, освен керамичните съдове са и две костени шила, каменно топче, два прешлена за вретено, две железни стрели, две ножчета, железен гвоздей, скоба, желязна пластина, брус.

Продължи разчистването и на структурите в другия, започнат предишната година участък. Работата беше съсредоточена в квадрати 33/18, 24, 25; 40/4, 5, 10, 15; 41/1, 16. Беше разкрито продължението на зида, разкрит отчасти в предходния сезон. Двете лица са оформени от по-големи камъни от местен бигор и варовик, а пълнежът е от дребни камъчета. Разсипите по посока на наклона на терена показват, че става дума за наземни структури. Ширината на зида е около 1 м. Зидът с посока СИ-ЮЗ се проследява на дължина 10 м, а този с посока СЗ-ЮИ – на дължина около 25 м. Как са се развивали във височина за сега е трудно да се установи. Възможно е, тези камъни да са от каменен цокъл, а във височина градежът да е бил от дърво или друг нетраен материал. Както показват наблюденията ни до сега – вероятно тези зидове очертават двор, ограждащ описаното по-горе жилище. През този сезон попаднахме и на участък на терена с изключително изобилие на шлаки, горели мазилки и стопилки (кв. 41/16). Много е възможно тук да е съществувало съоръжение с производствен характер, което за сега не е разкрито. То също е в очертанията на описаните оградни стени. В най-северния участък, до който са достигнали проучванията ни, зидовете почти се губят. Там попаднахме на ниво от дребни камъчета, на дълбочина 231,85 м. Вероятно в този случай става дума за настилка.

През тази година беше продължена работата по разкриването на засечените в сондаж № 2/1983 г. зидове. Там е разкрит ъгъл на масивна сграда. Зидът с посока ЮЗ-СИ беше продължен на дължина 28 м, а този с посока СЗ-ЮИ – на дължина 11 м. Средната ширина на зидовете е 1,20-1,50 м. Отново става дума за наземни структури, разсипите от които ясно се очертават по наклона на терена – зидове, градени от местни необработени камъни. Характерът и размерите на съоръжението, към което принадлежат за сега остават неизяснени. Материалите от разчистването им са незначителни фрагменти ранносредновековна керамика.

№ 212. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ИЗГОРЕЛИЯ ХАН ДО ГР. РУДОЗЕМ

Бони Петрунова

Теренното археологическо проучване на Обект № 13 е проведено във връзка с договор между ИАП и НАИМ за археологически разкопки на обекти регистрирани по трасето на път II – 86 *Рудозем – Ксанти*.

Обектът беше локализиран чрез сондажи през декември 2005 г. В два сектора, наречени условно А и В са открити основи на сгради, които могат до бъдат свързани с търсения стар хан. При проучванията през 2006 г. беше извършено следното:

Сектор А. Окончателно е разкрита сградата с правоъгълен план, открита през миналата година. Установено е мястото на входа, проверени са пространствата северозападно и югоизточно от нея, където не са установени архитектурни структури. Откритите материали са предимно предмети от бита, керамика, оръдия на труда. Те определят сградата като стопанско помещение. Културните пластове са изчерпани.

Сектор В. На 180 м югозападно от сектор А са открити основи на друга сграда, която изцяло попада в трасето на новия строеж. При направата на 15 сондажа и цялостно зачистване на

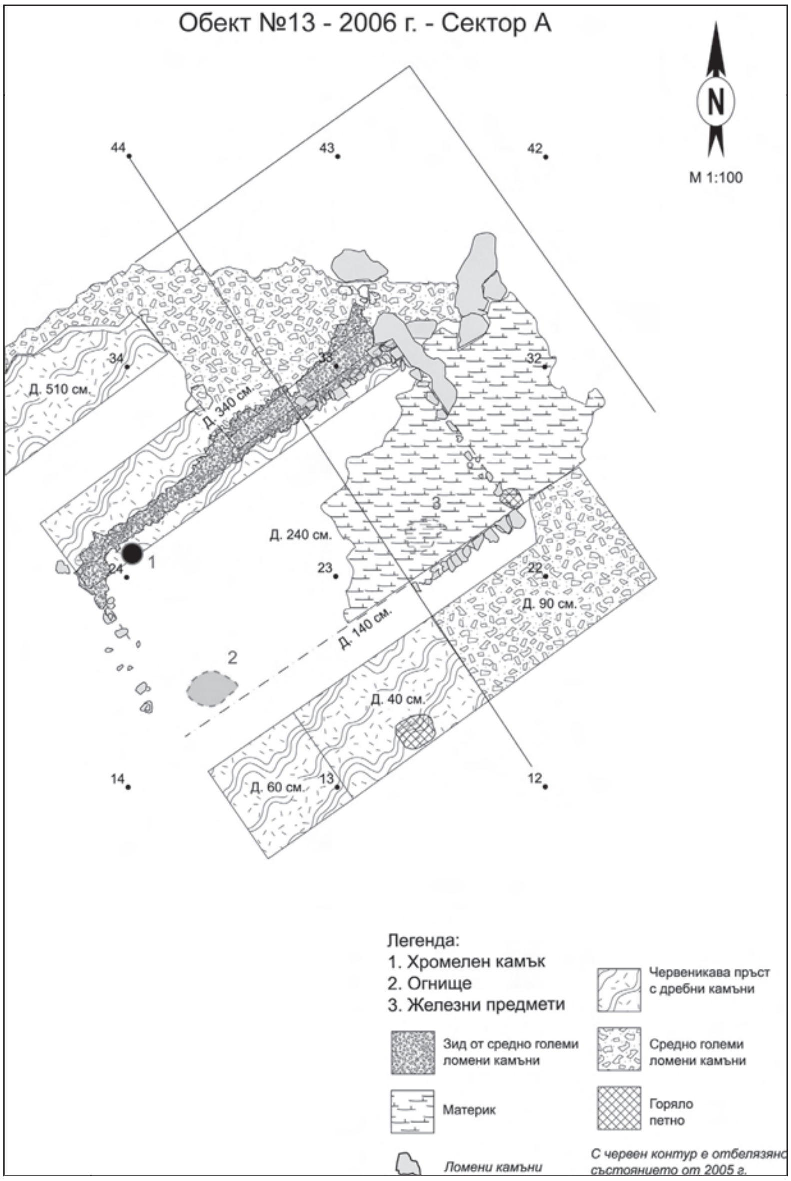
Обект №13 - 2006 г. - Сектор А
N
М 1:100
44
43
42
34
Д. 510 см.
Д. 340 см.
33
32
3
Д. 240 см.
1
24
23
22
Д. 90 см.
Д. 140 см.
2
Д. 40 см.
14
13
Д. 60 см.
12
Легенда:
1. Хромелен камък
2. Огнище
3. Железни предмети
Червеникава пръст с дребни камъни
Зид от средно големи ломени камъни
Средно големи ломени камъни
Материк
Горяло петно
Ломени камъни
С червен контур е отбелязян
състоянието от 2005 г.

Обр. 1. План на сектор А

участъците, в които се открива архитектура и находки, е установен планът на сградата. Тя е била на два етажа, като долният е бил изграден от необработени камъни, а горният е с дървена конструкция. Унищожена е при силен пожар, следите от който бяха старателно проучени. В тях се откриват т. нар. турски глинени лули, битова керамика, обгорели предмети от желязо, които дават датата на пожара – XVII в. Установи се от кое помещение е започнал пожарът, като може да се предположи как е възникнал. До югоизточния вътрешен ъгъл на голямото помещение беше открита обгоряла греда, част от вътрешния интериор. Именно в този ъгъл е имало малко вътрешно помещение, вероятно килер или долап с рафтове, на които са поставяни различни принадлежности, в това число и глинените лули, голямо количество от които бяха открити в горелия пласт. Възможно е, пожарът да е възникнал от неизгасена лула. Той се е разпространил по източната стена през приземен прозорец, регистриран в северния край на стената, като е обхванал и пространството отвън. Там, източно от проучваната сграда, също бяха открити следи от опожаряване.

През 30-те години на XX в. На същото място е била издигната друга постройка, която отчасти застъпва по-ранната, но е разположена южно от нея. Културните напластявания са изчерпани.

В резултат на направеното сондажно проучване е установено, че обект № 13, който включва в себе си две архитектурни структури, е паметник от местно значение, който дава информация за историята на района през късното средновековие. Това е първият хан в България проучен с методите на археологията.

Значението на пътната инфраструктура и крайпътните заведения през османския период проличава от факта, че още в края на XIV в. за европейските части на Империята е учредена длъжност “емир на керваните и пътищата”. През XV в. по утвърдените пътни артерии активно се строят сгради и съоръжения, като през XVI в. вече във всеки град, село и край пътищата има кервансараи и ханове. Проучваният до Рудозем хан е малка сграда, очевидно един от многото, които са обслужвали пътя Рудозем – Ксанти. За външния му вид можем да съдим по едно описание на подобна сграда направено от Ханс Дерншвам, който минава през българските земи на път за Цариград през 1553-1555 г.: “Стените му са каменни, доста високи, колкото два етажа, строен е нап-

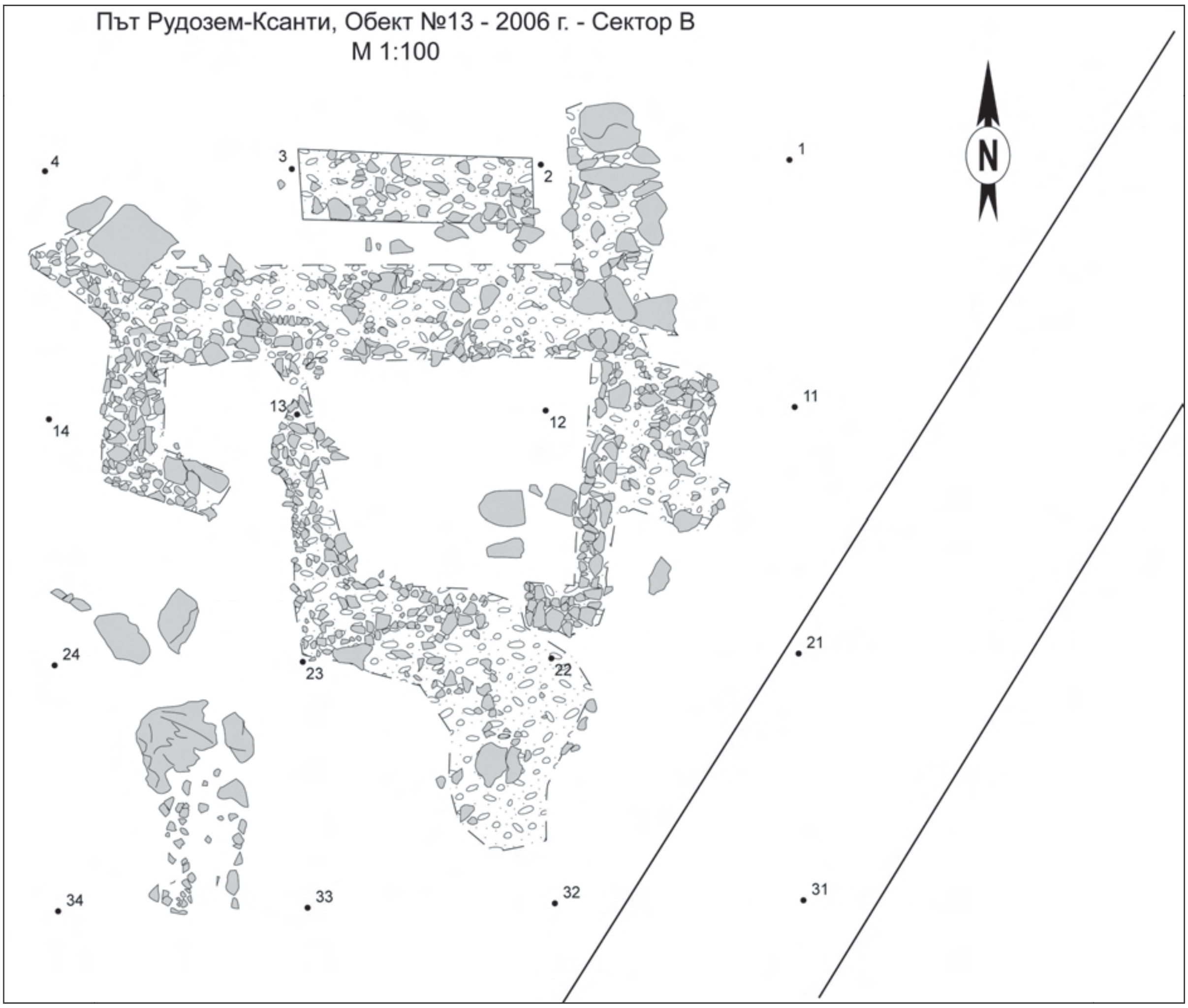

Обр. 2. План на сектор В

раво на земята, не съвсем четириъгълен, с голяма порта ... Горният етаж на кервансарая е дървен; стаичките са подредени една до друга, като монашески килии ... Всяка стаичка има малко огнище и високо над него – съвсем тесен продълговат прозорец към улицата... Пред стаите минава коридор, широк колкото една стая, целият настлан с тухли. Към двора има дървен парапет и четири дървени стълби, които водят от двора нагоре на четири страни. Нито стаите, нито коридора имат под ...” (Подбрани извори ... 1977, 88).

Материалите открити при проучването не са много, но те сигурно датират паметника и обогатяват информацията за керамичното производство през късното средновековие. Особено интересни са целите и фрагментирани глинени лули, които бяха открити в помещението на хана, в което бяха регистрирани най-големите следи от опожаряване. В публикациите, посветени на производството и разпространението на глинените лули авторите изрично отбелязват, че в българските земи е постигнато техническо съвършенство на миниатюрната декорация (Станчева, Медарова 1968; Илчева 1975; Станчева 1978; Хараламбиева 1986; Сиракова 1987; Сиракова 1989). По-големи колекции от тези паметници има във Варна (370 бр.), Шумен (55 бр.), Никопол (274 бр.), Велико Търново (133 бр.), Провадия (122 бр.), София (450 бр.), Русе (600 бр.).

При анализа на глинените лули авторите предлагат различни класификации и типологии. Така например И. Сиракова разпределя откритите лули при проучването на античната крепост Сексагинта Приста, в 6 типа и 4 подтипа. М. Станчева и С. Медарова обособяват групи според материала, според формите, украсата, глазурите и щампованите или врязани елементи. Класифика-

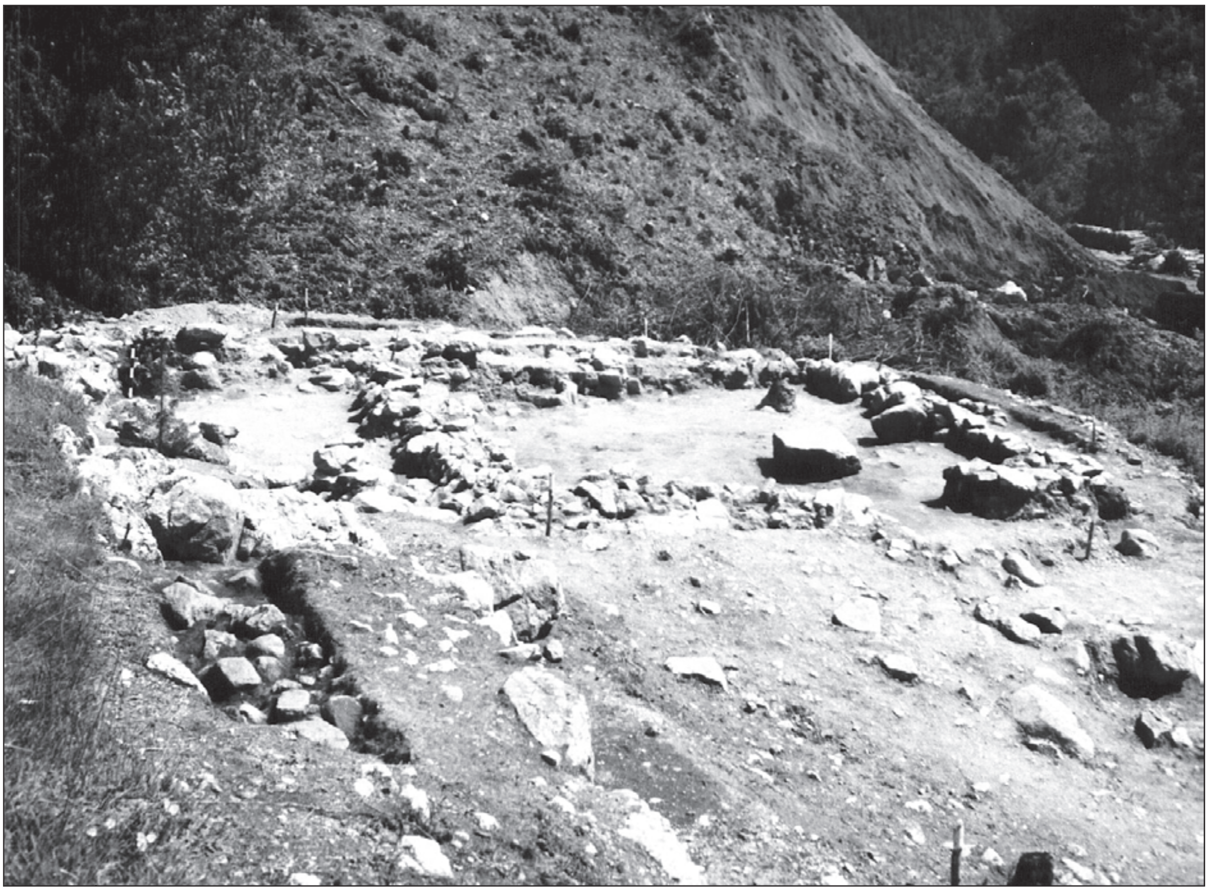

Обр. 3. Общ изглед на сектор В

цията на М. Аспарухов, който разглежда луличките от калето при Никопол е в зависимост от типа на чашката, от накрайниците на втулките и от печатите върху тях. При екземплярите открити в *Изгорелия хан* до гр. Рудозем се наблюдава използването на разнообразни геометрични мотиви в украсата, които са съчетани в различни комбинации. Няколко от екземплярите са изработени от много добре пречистена глина, която след изпичането е добила светлокафяв цвят. Един от фрагментите е от специално добиваната за изработка на луксозна керамика тъмночервена глина, за която в края на XVII в. съобщава неизвестен английски пътешественик: "... Близо до Люлебургаз е открита тъмночервено оцветена глина, подобна на тази използвана за етруските съдове, от която се прави порцелан; от нея се изработват главите на дългите турски лули, богато позлатени".

Литература:

Английски пътеписи за Балканите 1987: Английски пътеписи за Балканите. София, 1987.

Подбрани извори 1977: Подбрани извори за историята на балканските народи XV-XIX век. София, 1977.

Сиракова 1987: И. Сиракова. Глинени лули за чибуци от фонда на Окръжен исторически музей Русе. – Годишник на музеите от Северна България, 13, 1987, 237-245.

Сиракова 1989: И. Сиракова. Глинени лули за чибуци от Шуменската крепост. – Годишник на музеите от Северна България, 15, 1989, 91-95.

Станчева, Медарова 1968: М. Станчева, С. Медарова. Производство на глинени лули у нас. – Музеи и паметници на културата, 4, 1968, 4-13;

Станчева 1978: М. Станчева. Колекцията лули във Варненския музей. – Известия на Народния музей Варна, 8, 1978, 81-98.

Хараламбиева 1986: А. Хараламбиева. Лули за чибуци от градския музей в Провадия. – Известия на Народния музей Варна, 22, 1986, 141-147.

№ 213. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО С. РОГОЗОВО, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Бони Петрунова

Крепостта Лютица, която се намира над с. Рогозово, Ивайловградско се проучва от 2002 г. В последните две години археологическите разкопки са съсредоточени в цитаделата, където около откритата еднокорабна църква от XIV-XVII в. се разчиства трикорабен храм, вероятно изграден през IX-X в. Изцяло е разкрит северният кораб, който е с дължина 13 м. Руините му са покрити с некропол (Обр. 1).

През 2006 г. бяха регистрирани 20 гроба. Всички са християнски. В голямата си част те са изградени от каменни плочи, които обграждат и покриват гробната яма. Откриват се и малки, правоъгълни камери, оформени също от каменни плочи, в които са препогребани човешки кости от по-стари гробове. Като цяло гробните дарове са малко, предимно лични вещи и накити. Въпреки това, при цялостното проучване са инвентирани деветдесет и пет нови находки. Две от тях са особено ценни като паметници и като факти за историята на града.

Историческите свидетелства за района на Ивайловград показват, че тази територия става част от българската държава още в началото на IX в., когато границата с Византия е минавала приблизително по същите места. Според П. Мутафчиев названието на епископията Литица

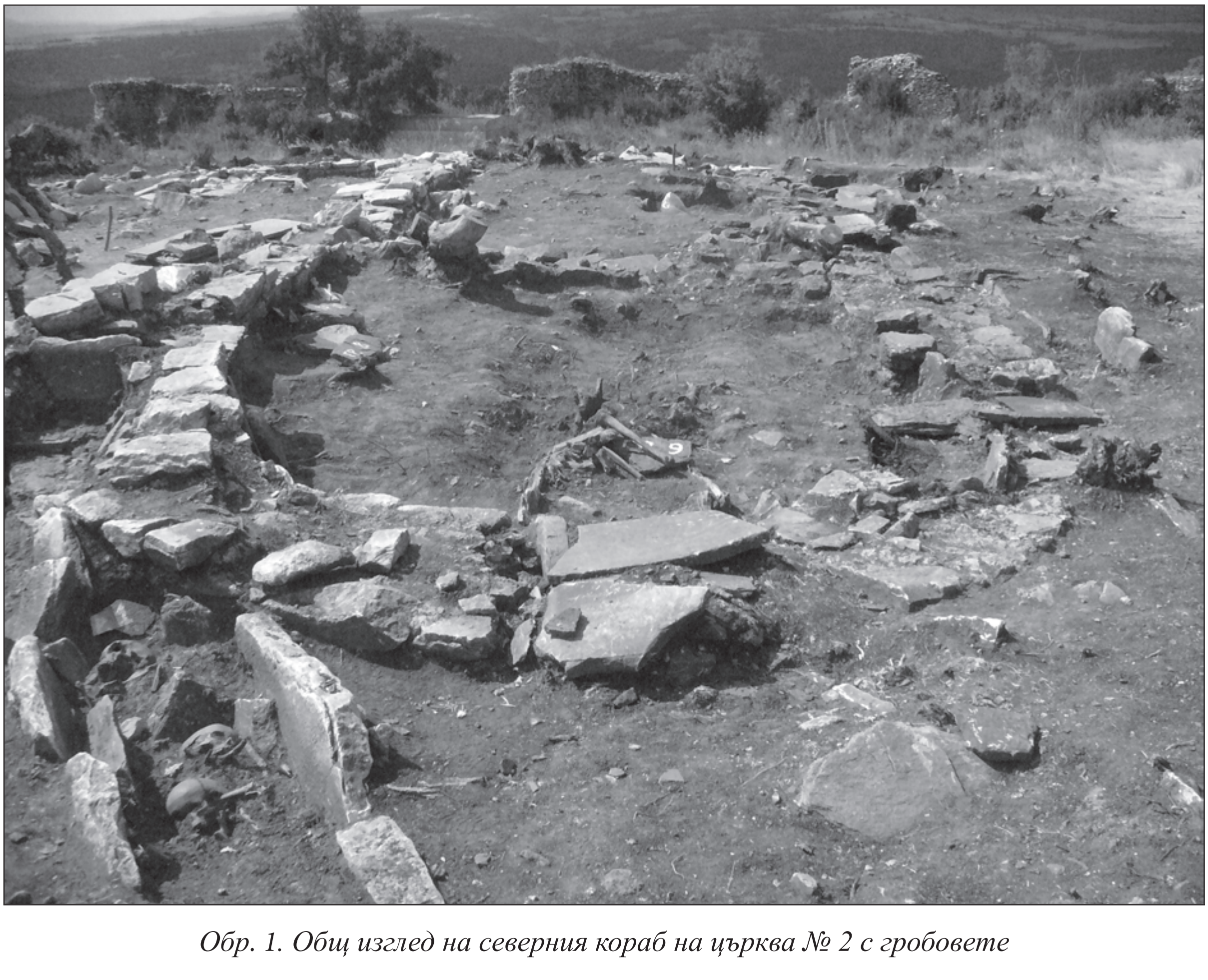

Обр. 1. Общ изглед на северния кораб на църква № 2 с гробовете

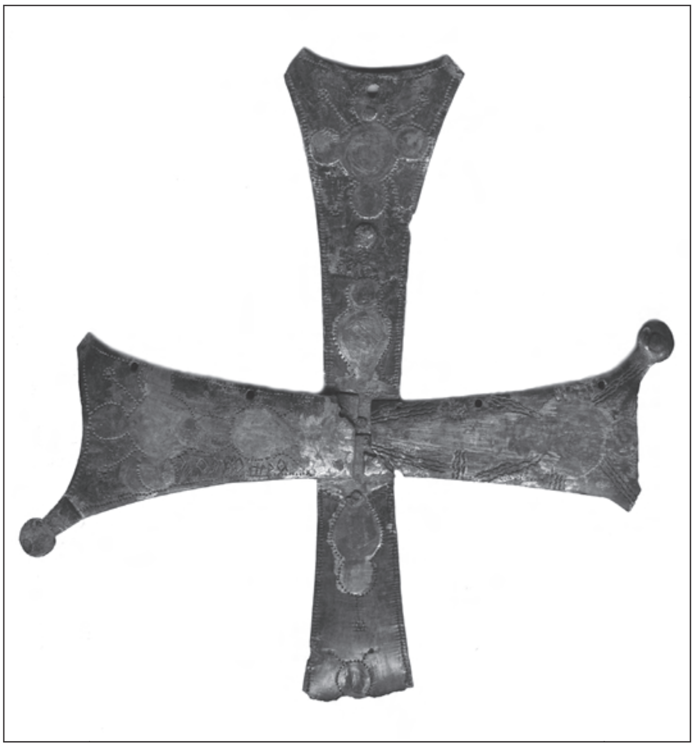

Обр. 2. Кръст от гроб №13

е гръцката форма на славянското име Лютица (Мутафчиев 1973, 218). Авторът приема и превода *Лиотица*. Крепостта Литица или Лютица е спомената у Йоан Кантакузин, по повод снабдяването на византийските войски с припаси през зимата на 1342-1343 г. След 1342 г. Лютица е митрополитски център. Нейният архиерей се споменава като член на Константинополския синод в годините 1342, 1347, 1351 (Darrouzes 1981, 402, 409, 413). Тези исторически сведения получиха и своите археологически доказателства. В гроб № 13, северно от църквата от IX в. е открит скелет на мъж, който притиска към гърдите си богато украсен, посребрен бронзов кръст (Обр. 2).

Кръстът е равнораменен, с дължина на раменете 20 см, върху лицевата му страна има врязан надпис. Очевидно гробът е на висш духовник, може би епископ и показва, че след X в. епископия Лютица се превръща във важен център на християнството. Интересна подробност от проучването на гроб № 13 е, че около него са извършвани много повече погребения, отколкото се регистрират в другите участъци на некропола. Очевидно, че мястото се е ползвало с особен статут.

В подножието на цитаделата, при разчистване на път за количките, е открит под на сграда, върху която се попадна на комплект екзагии (5 бр.) – бронзови теглилки за злато, сребро и монети (Обр. 3).

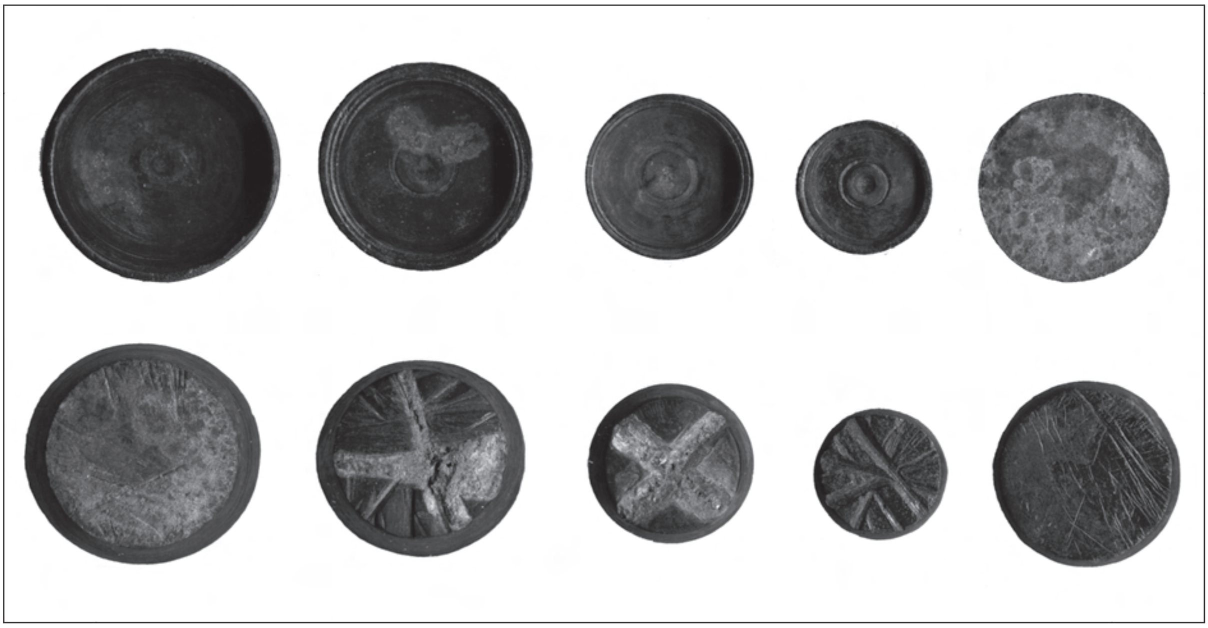

Обр. 3. Комплект екзагии

Те са с тегло, съответно 45,86 гр., 51,60 гр., 12,29 гр., 7,79 гр. Теглилки с формата на панички са публикувани от Велики Преслав и от Мелник (Аладжов 1992). Цял комплект до сега е откриван само веднъж, на крепостта Червен (Минчев 2002, 244). При този от Лютица е намерена и везната, както и добре запазен съд, който датира находката в XIII-XIV в.

През този сезон отново беше открито голямо количество тракийска керамика. По начин на изработване тя се разделя на работена на ръка и работена на колело. В групата на фината керамика са представени категориите: кантаросовидни съдове, амфоровидни съдове, чаши, паници и хранилища. Грубите съдове са най-вече големи и малки гърнета, към тази група спада и едно миниатюрно съдче с три крачета. Керамиката на ръка е богато украсена. Използувани са различни техники на орнаментиране и разнообразни декоративни мотиви. Често са комбинирани няколко техники. Най-често се среща щемпелуването. Прави впечатление пълното отсъствие на S-образни мотиви, вместо това изобилстват комбинации от окръжности и псевдошнуров орнамент. На второ място са канелюрите разположени по шията или на плещите на чашите и кантаросовидните съдове. Широко е разпространена врязаната украса, както и направената в техника "Furhenshtih", характерна за късната бронзова епоха. Грубата керамика е най-често с пластична или набодена декорация.

Фрагментите са открити предимно в насипите на средновековните гробове. Въпреки това, те могат да се разглеждат като представителна извадка за керамичния комплекс на обекта. За сега данните не са достатъчни за да се прецени интензивността на обитаване през отделните фази на ранножелязна епоха. Но изследваните фрагменти и монети дават основание да се допусне, че мястото е било населено без прекъсване от къснобронзовата епоха до късножелязната епоха (керамиката е обработена от Яна Димитрова, докторант в Секцията за тракийска археология към НАИМ-БАН).

Отново в същия участък са намерени и тракийски култови предмети от ранножелязната епоха, които потвърдиха предположението, че преди построяването на църквите, на тяхното място е имало тракийско светилище.

Литература:

Аладжов 1992: Ж. Аладжов. Тежести и части от везни от южната половина на двореца във Велики Преслав. – Нумизматика и сфрагистика, 1-2, 1992, 30-33.

Минчев 2002: А. Минчев. Бронзови теглилки от средновековието и османския период във Варненския археологически музей. – В: Българските земи през средновековието (VII-XVIII в.). София, 2002, 241-252.

Мутафчиев 1973: П. Мутафчиев. Към църковно историческата география на Пловдивско. Избрани произведения, II, София, 1973.

Darrouzes 1981: J. A. A. Darrouzes. Notitiae episcopatuum coclesiae Constantinopolitanae. Texte critique introduction et notes. Institut français d`Etudes Byzantines (= Geographie ecclesiastique de l`Empire bizantin, I) Paris, 1981, 285.

№ 214. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 25 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД

Бони Петрунова, Яна Димитрова

През 2005 г., в м. Изюрски чуки до град Любимец е проучена надгробна могила от III в. сл. Хр. (проучвател С. Александров). Обектът е открит при обхождането сервитута на бъдещата ЖП линия Пловдив – Свиленград (км 290 + 722) и е регистриран под № 25. Североизточно от центъра на могилата е локализиран християнски некропол. Неговото изчерпване и изследване, в рамките на сервитута на бъдещата ЖП линия, беше задачата на археологическите разкопки проведени през октомври 2006 г. За целта е обхваната площ от 3200 кв. м, в която е проследено развитието на некропола от разкритите през 2005 г. гробове – до надгробната могила. Направени са седем сондажа с дължина от 5 до 20 м, като сондаж 7 изцяло пресича трасето на бъдещата ЖП линия.

При разкопките са проучени изцяло 11 гроба. Те са ориентирани запад – изток. Следи от други нарушени и обезличени гробове бяха регистрирани в изкопи 1, 4, 5 и 6. Въпреки слабата степен на съхраненост, която най-вероятно се дължи на химическия състав на пръстта, ясно личи, че става въпрос за погребения извършени съгласно християнския погребален обред. Скелетите се откриват с черепи на запад, а положението им е изпънато по гръб, най-често със сгънати и положени върху тялото ръце. Очертанията на гробните ями се долавят изключително трудно. Въпреки това, има основания да се предполага, че при оформянето им са използвани дъски, или телата са поставяни в ковчези. В изкоп 2 са открити две ями. Яма 1 се очерта в южния профил на изкопа. Тя е с овална форма, диаметър на повърхността 1,30 м и достигната дълбочина 0,70 м. Координатите на източната стена (най-източната точка) са: на 4,60 м от западния профил на изкопа. На дъното ѝ се откриват няколко петна обгоряла пръст, примесена с въглени и овъглено зърно. Пълнежът е от тъмнокафява, рохка пръст, с единични фрагменти керамика. В профил ямата е с цилиндрична форма, равно дъно. Взети са проби за палеоботаничен анализ. Тази яма е хронологически по-късна от некропола, като цялата ситуация се изчерпва в орницата.

Яма 2 се оформи на повърхността и в дълбочина като петно в северния профил на изкопа с неясна форма и неясни граници. Различава се от околния терен по структурата и цвета на пръстта – петното е с по-рохка и тъмна пръст. Ситуацията е сходна и в дълбочина. Поради трудностите в проучването ѝ не можа да се установи точната ѝ форма и дълбочина и границите ѝ на чертежа са дадени условно. Направено е разширение на 1,20 м на север от профила. В пълнежа са открити въглени, семена и фрагмент от железен предмет с неясна функция. Петното е в северния профил на сондажа, на 2,20 м от източния профил на изкопа. Приблизителни размери: 1,50 м (И-З) и дълбочина 0,80 м от повърхността.

При проучването в изкоп 1 е разчистено част от огнище, което в полевата документация бе отбелязвано като *съоръжение 7*. То е с неправилна форма и се развива в посока изток-запад. Размерите му от изток към запад са 1,40 м, а най-голямата запазена ширина е 0,44 м (С-Ю). Разкрит е пласт от горяла пръст, примесена с въглени и петна горяла пръст с червен цвят, без въглени, с дебелина 4-5 см. Петното стъпва непосредствено върху материкова пръст, открити са единични камъни с малки размери. Керамика не е открита. Не се открива замазка върху петната горяла пръст и въглени и вероятно става дума за еднократно горял огън.

По време на проучването са инвентирани 37 находки, предимно сребърни монети и накити. Голямата част от монетите са османски и дават сигурна датировка на паметника. Част от тях са

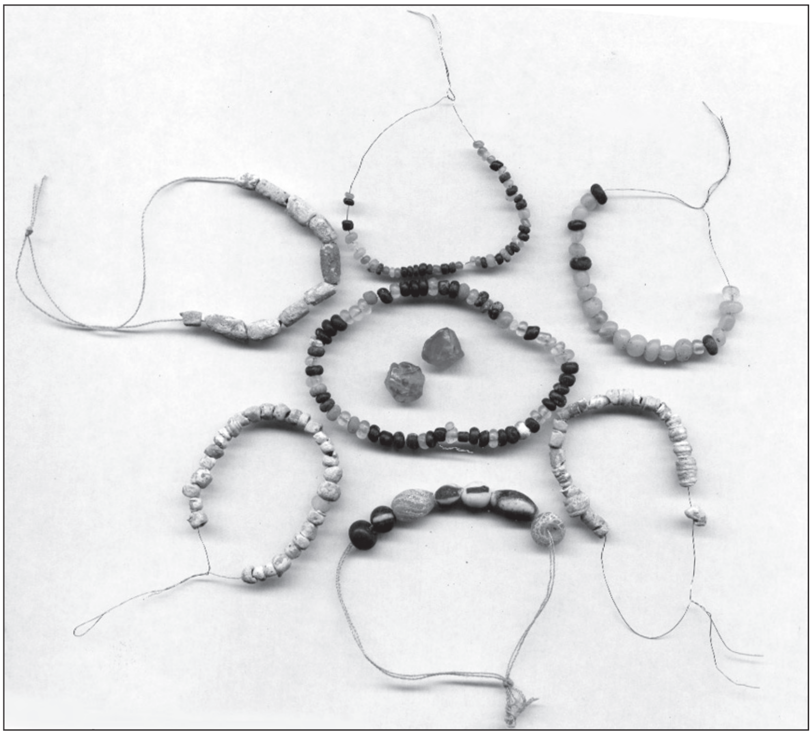
Обр. 1. Мъниста от наниз, гр. №10

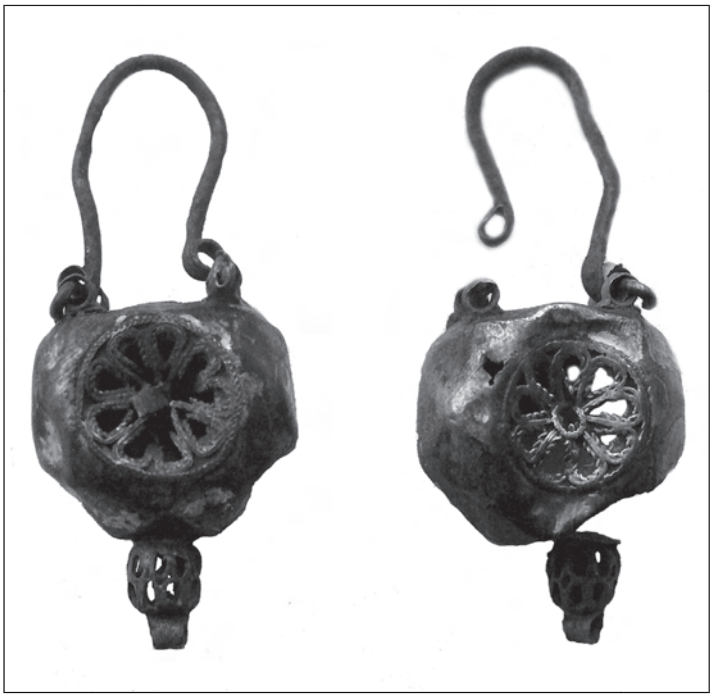

Обр. 2. Обеци от гр. №10

открити извън гробовете. Намерените in situ показват, че при извършването на погребенията е прилаган къснoсредновековния вариант на обреда *Харонов обол*. Той е регистриран в много от проучените некрополи от XV-XVII в. и показва свои регионални варианти. Освен като *пари за път*, през разглеждания период монети се използват масово и като накит. Вероятно такава е била функцията на всички пробити монети, както и на трите жетона окачени по отделно на навита тел и съединени чрез нея (пол. инв. № 19).

Най-много накити са открити в гроб 10. Въпреки че скелетът беше силно изтлял и обезличен, инвентарът показва, че погребението е на жена. Под долната челюст бяха намерени около 150 маниста от наниз (Обр. 1).

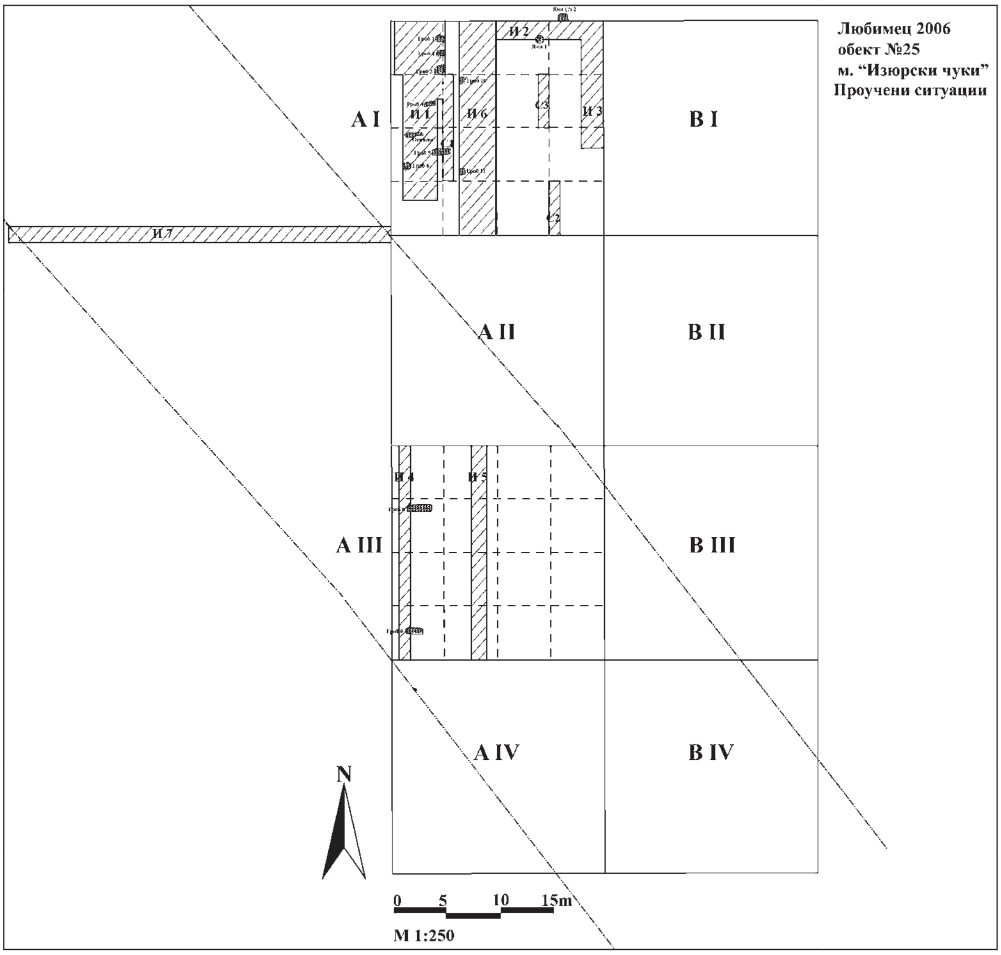
Любимец 2006
обект №25
м. "Изюрски чуки"
Проучени ситуации
Яма (?) 2
Яма 1
Гроб 1
Гроб 2
Гроб 3
Гроб 4
Гроб 5
Гроб 6
Гроб 10
Гроб 11
И 1
И 2
И 3
И 4
И 5
И 6
И 7
С 1
С 2
С 3
А I
А II
А III
А IV
В I
В II
В III
В IV
N
0
5
10
15m
М 1:250

Обр. 3. План на обекта

Те са с различен цвят, големина и форма. При изработката е използвана традиционната стъклена паста, а от останалите бяха разпознати 4 ахата, две от сив кварц, две от червен кехлибар, както и маниста от черен опал, яспис и бял, синкав и червен корал (камъните са определени от н.с. А. Аладжов, на когото изказваме благодарност).

В гроб 10, от двете страни на черепа са открити и две обеци изработени в техника филигран от сребро и злато (Обр. 2).

Археологическото проучване показа, че трасето на бъдещата ЖП линия попада върху периферията на некропол от XV-XVI в. Гробовете са вкопавани в твърдия льос, на дълбочина 0,50-0,70 м, под хумусния пласт. Некрополът е християнски и е разположен върху и около периферията на по-ниската от двете могили, дали названието на местността (Везирски чуки – Изюрски чуки). Вероятно това е част от изчезналото през втората половина на XVII в. село Голям Дервент, което е споменато в 1662 г. от известния пътешественик Евлия Челеби. То се е намирало на 7 км от пътя за Свиленград, до реката, която и до днес се нарича Дервентска. В тази местност са открити и основи на църква, която според устните сведения е носела името на Света Варвара. След унищожаването на това богато село, по-голямата част от жителите му се преселват в съседното Хабибча (Хебибча), днешният град Любимец.

№ 215. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР ПРЕДГРАДИЕ НА КРЕПОСТТА КАЛИАКРА

Бони Петрунова

Редовните археологически разкопки в сектор Предградие на крепостта Калиакра продължиха в сондажите започнати и проучвани през 2004 и 2005 години, североизточно от втората крепостна стена.

Сондаж 1. През двата минали сезона, именно в този сондаж бяха открити най-голямо количество съоръжения и находки. Проучването през 2006 г. продължи в няколко посоки:

Изясняване на ситуацията около гробница № 2, която е разкрита в северния край на сондажа през 2005 г. В източния ѝ край е регистрирана и проучена боклучна яма от средновековието. От запад е разчистена част от стена на помещение, в което се откриват материали от X-XII в.

В сондажа се проучи горял пласт, обхващащ югозападния профил и изобилстващ с находки от XIII-XIV в.

В южния край на сондажа бе зачистено подово ниво. При проучване пространството около него беше разкрит едноредов зид ориентиран запад изток. Непосредствено от север до него се разкри гробна яма изсечена в скалата. Покритието е от каменни плочи (Гроб № 6). Погребението е извършено съгласно християнския погребален обред. Скелетът е на мъжки индивид. Отляво на черепа е открита бронзова обеца-халка, стеснена в края на кръжилото с диаметър 1,3 см.

Южно от регистрираното през 2005 г. подово ниво, на дълбочина 1,20 м е открит къс железен меч с отчупен връх. Той е двустранен, силно корозирал и предварителната му датировка е X-XII в., което отговаря и на пласта, в който е намерен.

Сондаж 2. Заложен е през 2004 г. През 2006 г. продължи зачистването на откриття двулицев зид, ориентиран югозапад-североизток, който е на дълбочина 0,70 м от съвременната повърхност. Беше проверена връзката му със структурите, които се разкриват в южната част на сондаж 1. От него са запазени 5,50 м, като от изток и запад той е прекъснат и разрушен от съвременни изкопи. В югозападния край на сондажа, на дълбочина 0,40 м, е открито каменно корито с правоъгълна форма, което не е конструктивно свързано с градежа.

Сондаж 4 – 5. Във връзка с проучването на откритата през 2004 година гробница № 1 и пространството около нея, двата сондажа бяха обединени. Източно от гробницата се откриват

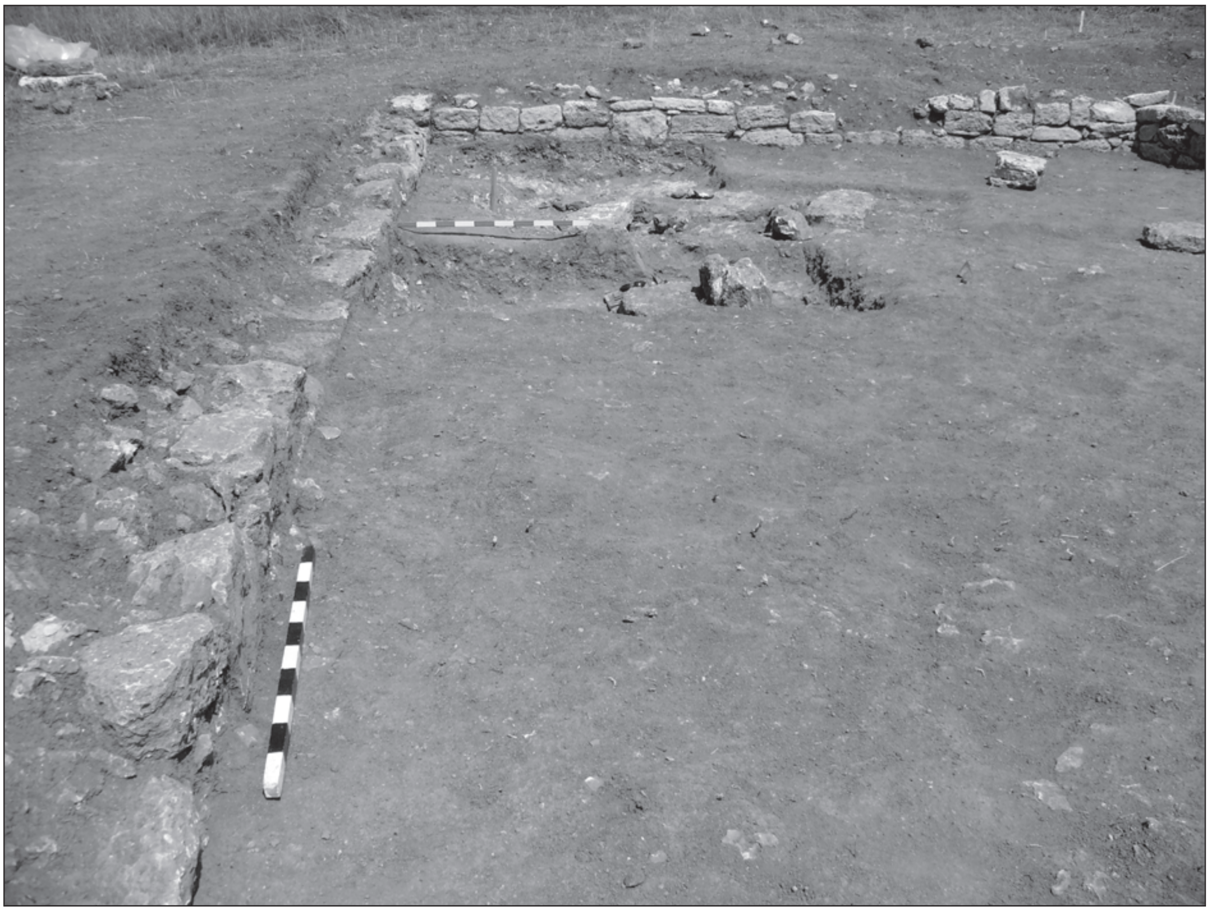

Обр. 1. Сектор "Сграда" с новооткритите гробници (№ 3 и 4)

християнски гробове. Гробните ями са небрежно маркирани от необработени камъни. През изминалия сезон в този сектор са проучени два гроба, в които не са регистрирани находки.

Сектор *Сграда*. Тя е ситуирана западно от гробница 1. Има правоъгълна форма с размери 11,20 м (север-юг) х 6,50 м. Стените са оформени от правоъгълни камъни, без хоросанова спойка (Обр. 1).

Вътрешното пространство беше запълнено от каменни струпвания, при разчистването, на които се откриват фрагменти керамика, средновековни и съвременни находки. Именно там е намерена прецизно изработена оловна пломба с изображение на два изправени лъва, между които има знаме (Обр. 2).

Тя вероятно е затваряла съд с тясно гърло, в който от Венеция е доставено миро или светена вода за нуждите на средновековната българска аристокрация. Тази находка доказва още веднъж търговските и дипломатически връзки между Венецианските републики и Добруджанското деспотство през XV в.

След разчистването на каменните струпвания и заравняване на вътрешното пространство на сградата се достигна до покритието на две нови гробници (№ 3 и № 4). Те се намират под подовото ниво на сградата. В първата гробница са регистрирани три скелета – два мъжки и един женски. Женският скелет лежи върху

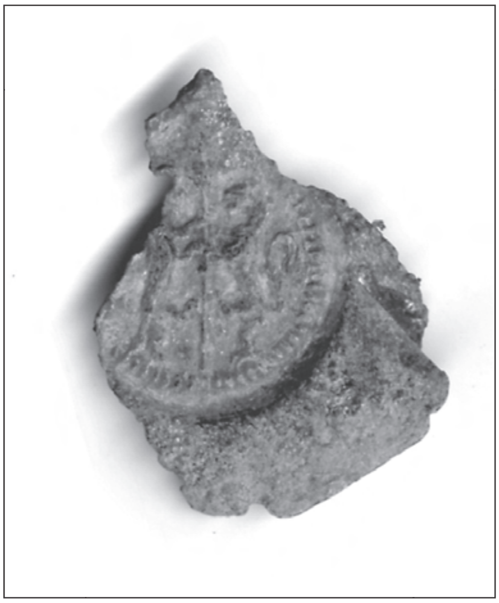

Обр. 2. Венецианска оловна пломба

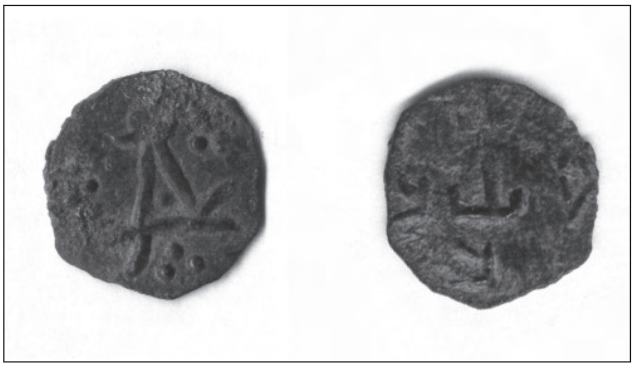

Обр. 3. Монета на Добротица (1366 – 1385)

единия мъжки. При проучване на ситуацията са намерени бронзови обеци и три вида мъниста. Едните са стъклени с кубична форма и страна 3 – 4 мм, другите са сферични. В едно от манистата е била монтирана малка златна втулка.

През 2006 г., в проучвания сектор беше открит интересен нумизматичен материал (монетите и оловната пломба са определени от ст.н.с. д-р Дочка Аладжова). Девет от шестнадесетте монети са от XIII-XIV в. Намирането на още един екземпляр сечен от добруджанския владетел Добротица (Обр. 3), както и на имитации на монети на цар Иван Александър (1331-1371) дават сериозно основание да се предположи, че столицата на Добруджанското деспотство Калиакра е имала собствена монетарница.

Според първите проучватели на Калиакра пространството между втората и третата крепостна стена от край време се е ползвало за гробище. Новите резултати показват, че това е вярно за времето, когато там се е намирало античното селище Акре. Откритата постройка – полуземлянка от X в., както и голямото количество битова керамика от X-XII в. показват, че през тези векове върху античния некропол израства средновековно селище. През периода на Второто българско царство градът се разраства и преживява истински разцвет. Откритите до сега монети на Добротица, накити, кръстове-енколпиони и прекрасната елитарна керамика дават основание да се преосмислят функциите на Предградието, което до XV в. очевидно е било обитавано от аристократи, богати търговци и висши духовници.

№ 216. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД – ВАРНА

Валентин Плетньов, Христо Кузов, Ася Стефанова.

Крепостта е разположена на морския бряг, в североизточната част на парка на резиденция Евксиноград. Спомената е в десетки карти и портулани от XIV в. насетне предимно под името *Кастрици*.

Разкопките през 2006 г. бяха съсредоточени в северозападния ъгъл на укрепеното пространство, в квадрати XXII, XXIII, XXXIII. Проучена до изчерпване на пластовете е площ от около 400 кв. м.

1. Още през 2004 г. при сондажите в този сектор беше установено трасето на западната крепостна стена, както и горната част на масивна кула (Обр. 1) със стени от ломени камъни на кал. Укрепеното пространство, приблизително 8 х 8 м, е разположено в ъгъла образуван от северната и западна крепостни стени, непосредствено над древния морски бряг на залива (Плетньов 2006, 451-464). Допълнително изградените стени са прилепени на фуга към западната и северна куртина. На 2 м южно и източно от стените на кулата се разкри еднолицев зид от едри камъни на бял хоросан, подредени в правилни редове с наклон към кулата. Около кулата се оформи допълнително укрепване, със зид – контрафорс. Височината му варира от 1,30 м (югозападния ъгъл) до 2 м (североизточен ъгъл). Първият ред големи камъни лежи върху разрушения (само 1 ред камъни от субструкция) от късноантична верижна сграда.

Във вътрешността на кулата, на дълбочина 2 м от съвременния терен, се достигна до подово ниво от трамбована глина с много пепел, въглени и части от овъглени греди. В насипа над него

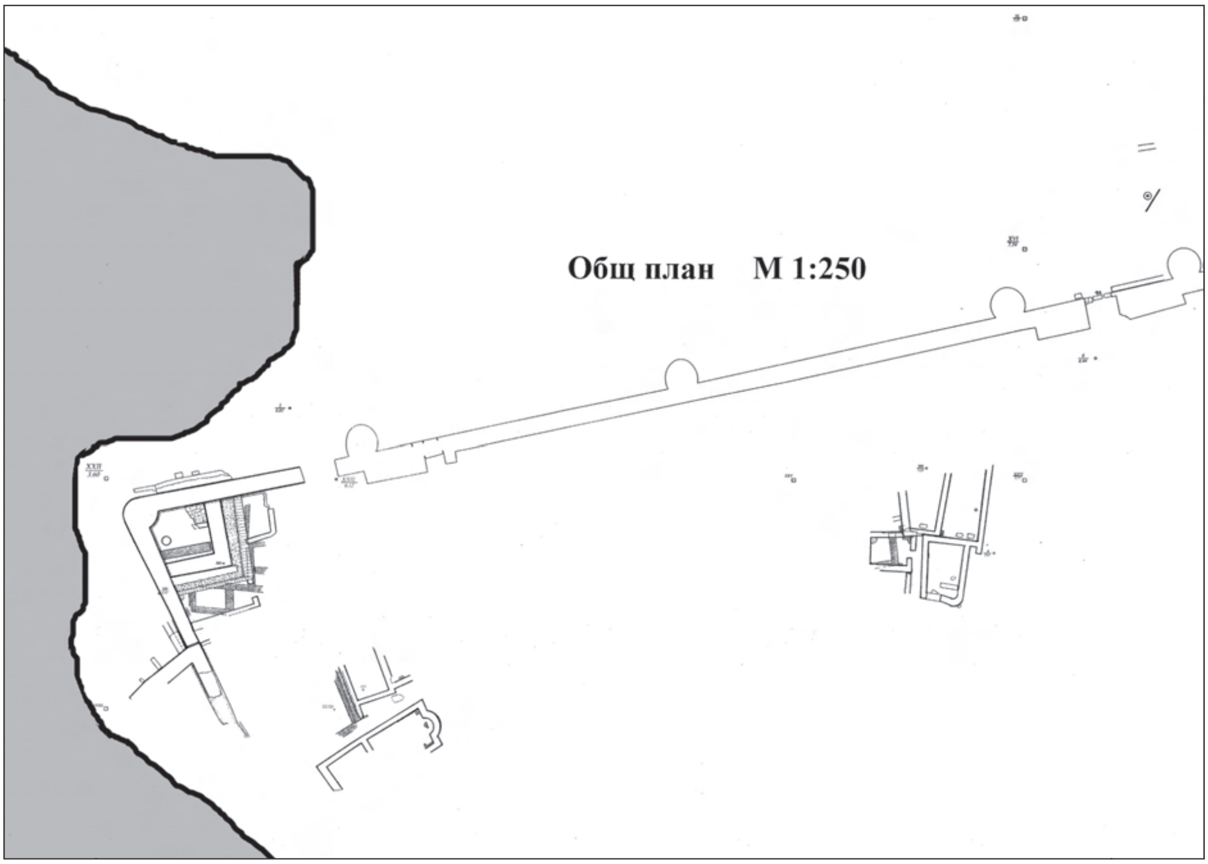

Обр. 1. План на разкопките в крепостта Кастрици през 2006 г.

– многобройни фрагменти от кухненска, сграфито-керамика и монети от XIV – началото на XV в. Почти в средата на западната стена на кулата има напречен зид от ломени камъни на кал, прилепен на фуга, със запазена височина 1,50 м. Между него и вътрешното лице на северната куртина, на нивото на пода се разкри плочник от тънки плочи, положени върху 5 сантиметров хоросанов пласт. Помещението е с размери 2 х 2 м, но западният му край, поради унищожаване от стари изкопи, не може да се установи (Обр. 2).

Край стените и върху плочките се откриха многобройни фрагменти от стенописи в различни цветове. Върху някои фрагменти личат растителни и линейни орнаменти в бяло, бежово, кафяво, червено. На един камък е запазен фрагмент от стенопис с рисунка, вероятно архитектурен детайл (кула със засводени прозорци ?). Върху плочника, в ъгъла на помещението са открити византийска чашка със сграфито украса, положена в гърне и една монета от втората половина на XIV в. Предполагаме, че това е малък параклис към кулата.

Непосредствено под споменатото подово ниво, в южната част на кулата, се разкри зид от камъни на кал, разположен на 0,60 м от южното лице на стената. Зидът е двулицев, с лица от блокчета и дялани камъни и емплектон от камъни, тухли, части от питоси и др. залети с глина. В пълнежа се откриха дъна от сграфито блюда и паници. Вътрешното лице и сантрача над субструкцията са силно обгорели. Зидът е застъпен от източната стена на кулата, като част от него е използвана при градежа ѝ.

На 3,30 м дълбочина в цялото пространство на кулата се достигна до ново подово ниво от трамбована глина, силно опечена, с много пепел и въглени от греди. Нивото е свързано с унищожаването на споменатия по-горе зид. Откриха се дъна от сграфито кани, блюда и паници, прешлени за вретено (глинени и оловни), многобройни медни копчета и монети от XIV в.

След разчистването на вътрешността на кулата, на 20 см под второто подово ниво се достигна до трето подово ниво, отново от трамбована глина с бучки от розов хоросан и фрагменти

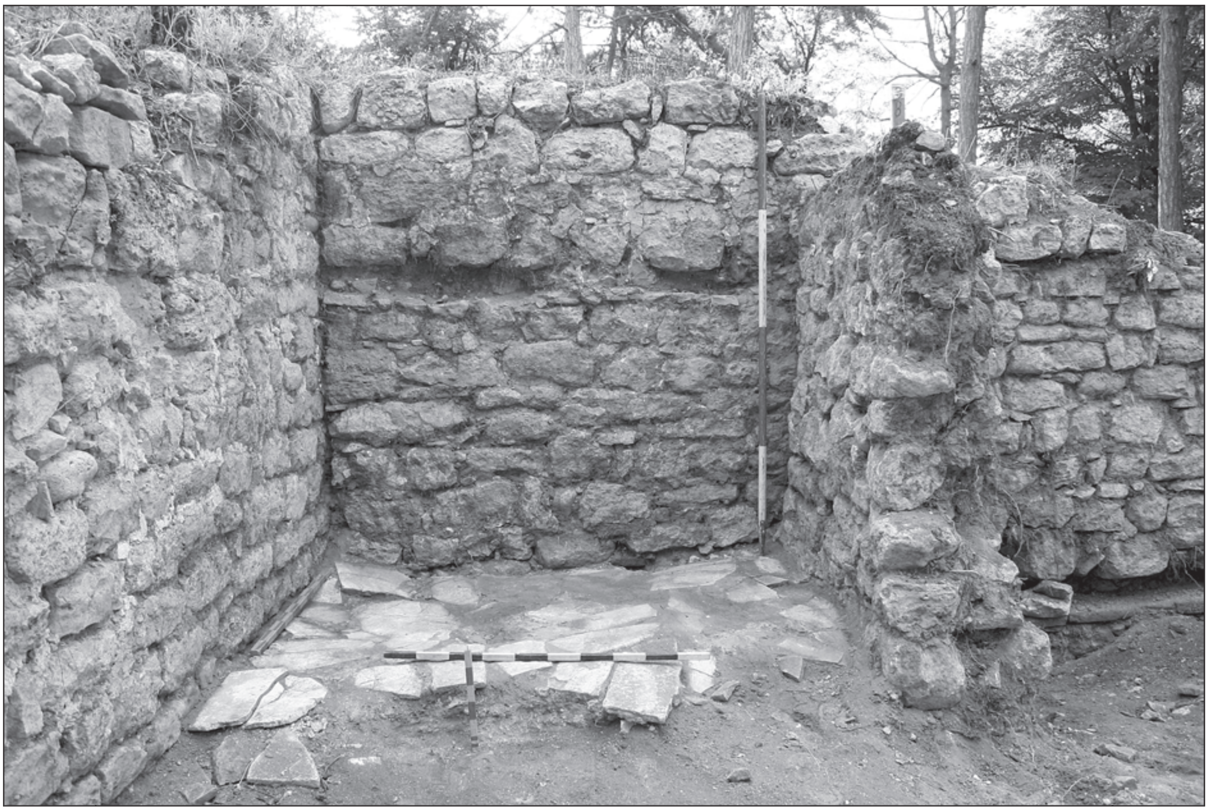

Обр. 2. Помещение (параклис ?) в кулата със стенописи

от късноантична тара. Добре се очерта цокъла на крепостната стена от север и запад. Спуска се стъпаловидно в югозападна посока, за изравняване на денивелацията на терена и подравняване на редовете камъни на късноантичната стена от блокчета, в правилни редове, споени с розов хоросан. Цокълът на западната стена също е с две стъпала в южна посока.

Пред северната крепостна стена също има допълнително граден зид-контрафорс. Проследява се на разстояние от 11 м в източна посока от вписана кръгла ъглова кула на крепостта. Завършва точно там, където отвътре наклонената стена опира до вътрешното лице на северната куртина.

2. Южно от наклонената стена на кулата, в ъгъла образуван от западната куртина и наклонената външна стена се разкри пода на голяма пещ, със запазен диаметър близо 1 м. Около нея бяха намерени бронзови и оловни стопилки и част от бронзова матрица за икони Христос Пантократор. На 3,20 м южно се разкри зид от ломени камъни на калова спойка с широчина 0,50-0,60 м на фуга към куртината, който оформя помещение с вход от изток. Пещта попада в северозападния му ъгъл. Подът е от трамбована глина. Върху него е открита средновековна трапезна и кухненска керамика. Намерени бяха два големи железни ножа и дърводелски инструмент. Почти в средата на помещение 1 се очерта овална яма с диаметър 0,60 м и дълбочина 0,40 м. В пълнежа от пясък и пръст бяха открити дъна от сграфито паници и двете части на бронзово катинарче-куче.

След вдигане на подовото ниво, на 0,30-0,40 м се достигна до мергела. Пластът е запълнен със значително количество въглени, пепел, натрошени камъни и само късноантична керамика и монети от V – началото на VI в. В него са вкопани основите на верижна сграда. Част от стените ѝ остават под кулата и помещение 1. Сградата се развива в източна посока.

3. Почти в средата на източната наклонена стена на кулата на дълбочина 0,80 м се разкри зид от ломени камъни на кал, с дебелина 0,60 м (запазени четири реда). Прилепен е на фуга към наклонената стена, чупи на север и оформя помещение с вход близо до северната куртина. В по-

мещението, непосредствено до вътрешното лице на куртината на нивото на цокъла се очерта гробна яма, която разбива подовото ниво. Ямата е правоъгълна, с дължина 2,20 м и широчина 0,80 м, ориентирана И-З. На 0,60 м под подовото ниво се разчисти скелет на жена, с ръце върху таза. В насипа, непосредствено над главата бе открита тънкостенна чашка с ниско конично столче и сграфито украса.

4. Продължи разчистването на насипите външно от западната крепостна стена.

Там през 2004 г. установихме дебел зид, конструктивно свързан с куртината, насочен на запад към древния залив. Пред западната куртина и на фуга към напречната стена, на разстояние 0,60 м, е изграден масивен зид от ломени камъни с бял хоросан. Разстоянието между него и стената е запълнено с блокаж от едри и дребни камъни, подобно на контрафорса на кулата. Отгоре е покрит с големи плочи (Обр. 3).

Този дублиращ зид продължава в северна посока. Намерени са средновековни монети от XIV – началото на XV в.

5. На 15 м югоизточно от кулата започна разкриването на сгради с верижен план, градени от камъни на кал. Достигнат е мергела на дълбочина от 1,30 м. В пластовете са открити монети от XIV – началото на XV в.

6. Югоизточно от верижната сграда на разстояние около 3 м бе засечена северната стена на църква. Отвътре много добре се очерта олтарната ниша. В средата, на място, открихме колонката на олтарната маса, а до нея натрошена, но в последствие събрана самата плоча на масата. В олтарната част са намерени закопчалки за книги половин медно блюдо и монети от XIV – началото на XV в. Засега е ясно, че това е еднокорабна, едноапсидна църква с размери 14,00 на 5,60 м, вероятно без свод, със сравнително дълъг притвор.

7. На около 150 м източно от крепостта при изкопни работи са открити човешки кости. Направихме малък сондаж, в близост до неголямо струпване на камъни. Почти под чимовете се откриха два силно разрушени скелета ориентирани в посока изток-запад, без да се установи гробната яма. Изцяло е проучен гроб в плитка правоъгълна яма, вкопана в мергела. В нея се откри

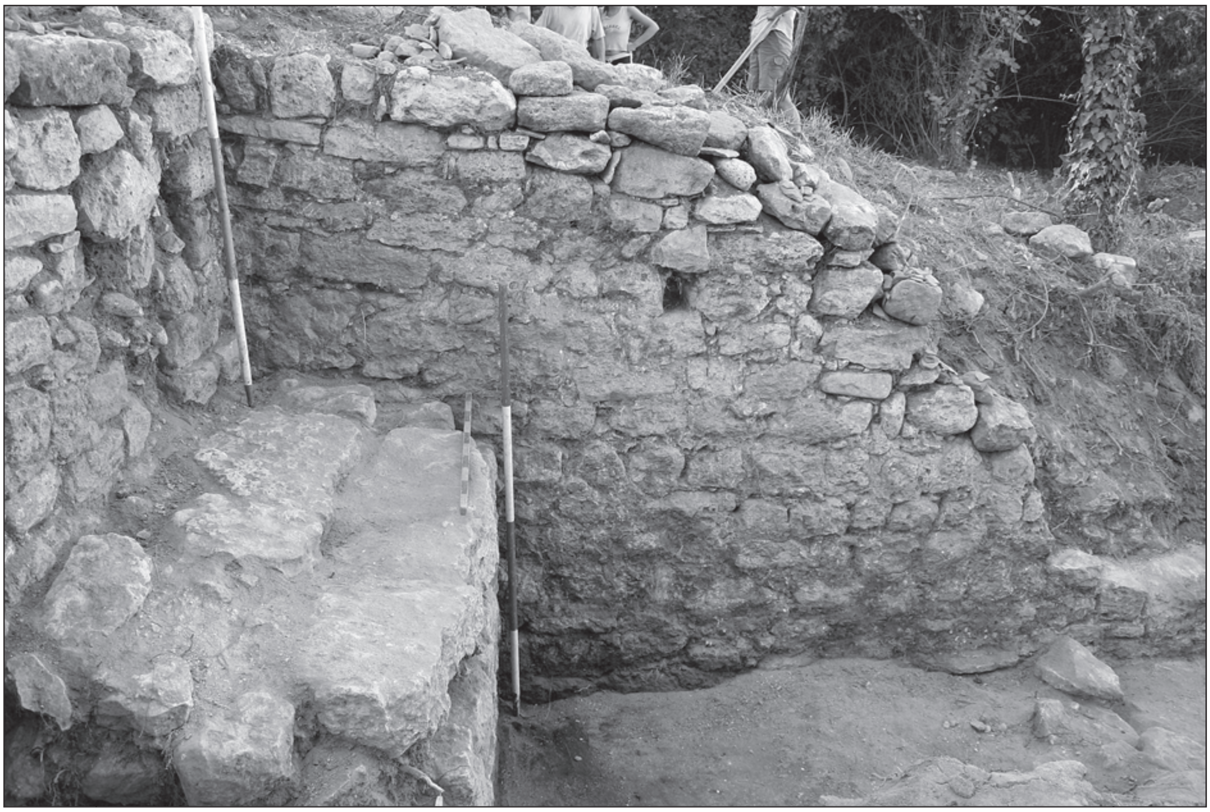

Обр. 3. Западна куртина с напречната стена (поглед от запад)

скелет на мъж, с ръцете свити на кръста, а в ляво от таза – череп на кон. Гробът е без инвентар. Ямата е разрушила по-стар гроб, като двата скелета се застъпват. Вероятно в този участък от парка се намира некрополът на крепостта.

По време на разкопките са открити 113 монети, от тях 26 антични. Най-ранна е една монета на Одесос от III-II в. пр. Хр. Преобладават тези от IV до началото на VII в.: Средновековните са представени с монети на Византия, Епирско деспотство, Второ българско царство, Добруджанско деспотство и Турция. През тази година за пръв път открихме и мамелюшки монети от края на XIV в. (2 бр.).

Литература:

Плетньов 2006: В. Плетньов. Крепостта "Кастрици" (предварително съобщение). – Тангра. Сборник в чест на 70 годишнината на академик В. Гюзелев. София, 2006.

№ 217. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова

Комплексът, известен като Манастира на чъргубиля Мостич, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище. След дългогодишно прекъсване проучванията са възстановени през 2005 г. под ръководството на К. Попконстантинов.

През сезон 2006 усилията на екипа бяха съсредоточени в решаване на следните задачи:

I. Изясняване на стратиграфията, южно и северно от *църквата на Мостич*.

При разчистване и продължаване на сондаж от 1982 г. до югозападния ъгъл на притвора на *църквата на Мостич* на дълбочина 1,60 м от запазената височина на суперструкцията попаднахме на основа и находки (оловен ашик, оловни пластини, коланна апликация, и керамични фрагменти от X в.) от полувкопано жилище, което предхожда изграждането на църквата. Основата е вкопана в пясъчниковия пласт и е градена от средно големи необработени камъни на глинена спойка. Сходна ситуация установяваме и край северната стена на наоса: на дълбочина 0,90 м от 1-я ред на суперструкцията достигнахме до силно горял пласт, наситен с въглени и керамични фрагменти. Именно в този пласт са вкопани основите на северната стена на църквата. От юг обаче ситуацията е по-различна, тъй като още през 1982-1987 г. е установено, че южната стена и стилобат на наоса на *църквата на Мостич стъпват* върху по-ранна сграда. През този сезон южно от храма бе разкрита голяма част от основите на тази сграда с верижен план, ориентирана север-юг. От запад следите от основата се губят.

Градежът на субструкцията на следващата хронологически структура, *църквата на Мостич*, бе установен при сондажа до югозападния ъгъл на притвора на дълбочина 1,50 м от запазената му височина: 5 реда от средно големи речни камъни, пясъчник и плочести камъни на глинена спойка; над последния ред е направена хоросанова заливка с плочести камъни, след което следва първият ред от суперструкцията от пясъчникови блокове, добре обработени и с оформено лице. На този ред е поставен голям каменен блок, вероятно за укрепване на ъгъла на притвора.

Следваща стъпка в проследяването на строителната история на църквата бе изясняването на функцията на т. нар. *стъпки* за стълбове на галерия пред южната фасада, открити през 1982-1987 г. Оказа се, че тези *стъпки* всъщност са гробници за първично погребване и препогребване. Първата от тях (№ 1) бе открита на дълбочина 0,60 м от запазената височина на южната стена на абсидата. Тя представлява тухлена зидана камера с ориентация СИ-ЮЗ, покрита с масивна каменна плоча, обмазана с хоросан. Стените са градени от цели и фрагментирани тухли, обмазани от вътрешната страна с фина хоросанова обмазка като част от нея установихме и върху тухленото подово ниво. Гробната камера е вкопана в пясъчников пласт на разстояние 0,20-0,25 м от южната стена на храма (от дяконикона). При вдигането на плочата открихме кости в неанатомичен ред, т. е. препогребан. На дъното на гробната камера бяха открити 5 железни гвоздея, 1 бронзова токичка за ремък и половинка от оловен византийски печат на Йоан, антипат, патрикий, императорски протоспатарий и императорски сакеларий на хризотриклиния. Западно от гробница № 1 открихме долепена до нея гробница (№ 2), покрита с три плочи, които обаче не бяха обмазани с хоросан. Фугата между източната надгробна плоча и западната стена на гробница № 1 е запълнена с фрагменти от тухли, споени с жълта глина. Гробница № 2 също е изградена от тухли. Обмазана е с много фина мазилка със силно стрита тухла. Установихме, че гробницата е изградена в предварително вкопана яма на дълбочина 1 м от суперструкцията на църквата. Тя е била замислена и изградена едновременно с храма, видно от факта, че 0,10 м от северната стена на гробницата попадат под суперструкцията на южната стена на храма. Гробницата бе запълнена с пръст, нямаше никакви следи от погребване с изключение на една фаланга. Гробница № 3 се намира на 1,50 м от южната стена на наоса на *църквата на Мостич* и на 0,30 м от югозападния ъгъл на гробница № 2. Всъщност западната външна стена на гробница № 2 е в една ос с външното лице на източната стена на гробница № 3. Гробница № 3 бе покрита с две големи пясъчникови плочи, обилно обмазани с хоросан. Гробната камера е зидана с по 6 реда тухли. Стените са частично обмазани с хоросан без счукана тухла. Подът е застлан с 10 тухли в 2 реда по 5. В западния край на гробната камера, покрай западната стена над пода е оформена *възглавница* от 1 ред фрагментирани тухли. Скелетът е силно изтлял, почти няма останки от черепа. Непосредствено до западния край на гробница № 3 открихме гробница № 4. Тя бе покрита с каменна плоча обилно обмазана с хоросан. Гробната камерата е зидана от по 6 реда тухли. Особено важно е да се отбележи, че гробници № 3 и 4 са свързани конструктивно като западната стена на № 3 е източна стена на № 4. Западният край на гробница № 4 е унищожен от варница. Запълнена бе с насип с керамични фрагменти и животински кости. На дълбочина 0,50 м от 1-я ред тухли се показаха човешки кости не в анатомичен ред, като част от тях остават в западния профил, затиснати от варницата. Според антропологическия анализ налице са непълни скелетни останки от три израснали индивида като два най-вероятно са от мъжки пол.

II. Проучване на терена, източно от *църквата на Мостич*.

За сега установяваме, че източно от *църквата на Мостич* има една сграда на 3,50 м разстояние. Ориентирана е по надлъжната си ос север-юг. Южно от тази сграда на 3,30 м разкрихме основи на друга сграда, изградени от сиви пясъчникови плочи и речни волутъци. Вероятно също е ориентирана север-юг. Между двете сгради се оформя *проход*, който изглежда е свързвал двора от източната страна и този около *църквата на Мостич*.

III. Изясняване на ситуацията около църква № 5.

Църква № 5 се намира на 30 м източно от *църквата на Мостич*. С цел изясняване на връзката на тази църква с *манастира на Мостич* бе започнато проучване на терена южно, западно и северно от притвора ѝ и бе направен сондаж в самия притвор. Бе установено повдигане на подовото ниво в храма. Пред западния вход бе разкрита голяма пясъчникова плоча. Тя принадлежи на по-късен етап от преустройството на църква № 5 и дворното пространство между нея и *църквата на Мостич*, за което свидетелства хоросановият пласт под нея. Под него се проследява пласт от пясък и чернозем с примеси от въгленчета, хоросанови бучки, фрагменти от гърнета (с врязана украса от средно дълбоки линии), т. е. следи от жилища от края на IX – началото на X в., вкопани в пясъчниковия грунд.

IV. Изясняване на периодизацията на обитаване на комплекса.

Бяха добавени нови данни за съдбата на *манастира на Мостич* след неговото изоставяне, най-вероятно в началото на XI в.: основа (С-Ю) на късно жилище, долепено до южната стена на църквата като тук бяха открити половинки от два оловни византийски печата; боклучна яма от късното селище до северната стена на абсидата на църквата на Мостич с много животински кости (говедо, овца, коза, свиня, кон и дива свиня) с характерни белези от кулинарна обработка и керамични фрагменти. Към късния некропол, установен още през 1982-1987 г., бяха добавени още

24 гроба, повечето от които на деца. По-особен интерес представляват два гроба: в единия (№ 22) са погребани двама индивида – мъж и жена, а другият представлява гробна камера много добре оформена от сполии от *църквата на Мостич*, в който е погребан мъжки индивид с висок ръст (1,78 м), който е починал на 55-60 г.

В заключение може да се каже, че сред постигнатите резултати през този сезон от най-голямо значение е откриването на четирите зидани гробници, южно от *църквата на Мостич*, които не само косвено потвърждават, че чъргубиля Мостич не е бил погребан, а препогребан в гробната камера до северната стена на притвора, но и за първи път дават преки свидетелства за практиката на погребване и препогребване в български средновековен манастир от X в.

Литература:

Станчев и др. 1955: С. Станчев, В. Иванова, М. Балан, П. Боев. Надписът на чъргубиля Мостич. София, 1955.

Попконстантинов 1992: К. Попконстантинов. Въпроси около гроба и надписа на чъргубиля Мостич. – В: Плиска-Преслав, 5. Шумен, 1992, 268-274.

Костова (под печат): Р. Костова. “Манастира на Мостич” и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през X в. – ИАИ, XXXIX (под печат).

№ 218. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧ ТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Карaач теке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив и е с приблизителна площ 13 дка. Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 1996 г.

Усилията на проучвателския екип и студентите през сезон 2006 г. бяха съсредоточени в северозападния и източния сектор на средновековния княжески манастир с основна цел – изясняване на плановата схема на *скрипториума* и проследяване на евентуалното му преустройство в западна посока.

ЗАДАЧИ:

1. Разчистване на рухналите сводове в западната част на скрипториума.
2. Разчистване на площта южно от скрипториума и западно от манастирския храм.
3. Разчистване на насипите над северната оградна стена в сектора северно от т. нар. *игуменарница*.
4. Разчистване на насипите над и около източната оградна стена на манастира.

РЕЗУЛТАТИ

I. Западна част на скрипториума

През 2005 г. успяхме да проследим скрипториума в западна посока. Тогава, както отбелязахме в отчета ни, разкрихме рухналите сводови части на т. нар. от нас *предверие*, като допълнихме, че през 2006 г. ще имаме възможност да проучим останалата част от него. При разкриването на основите му бяхме принудени да демонтираме основите на жилище от XVI-XVII в., което е *стъпило* върху значителна част от *предверието* на скрипториума. Бяха разчистени насипите западно и северно от него и тук при снемането на пласта на дълбочина 0,60-0,80 м от запазеното ниво попаднахме на сравнително добре запазена сводова конструкция, която се намира на 2,50 м западно от разкритата през 2005 г. Така за първи път в средновековната българска архитектура откриваме in situ сводови конструкции.

В насипа се откриват въглени, фрагментирани тухли и керемиди от двата вида (тегули и имбрици), части от кухненска керамика от X в., стени и устия от съдове от XI в. И в тази част на скрипториума проследяваме същата стратиграфия, както в съседните помещения. След разчистване на насипа върху и около сводовата конструкция и разкриване на двата пиластъра, върху които е стъпила попаднахме на западния вход. Това ни даде основание да предположим, че сградата продължава в западна посока. Стените са запазени на различна височина – от 0,50 м до 1,40 м. Трябва да отбележим, че покрай северната и южната стени установихме уширение от добре оформени каменни блокове. През 2005 г. предположихме, че се касае за *пейки*. Всъщност това уширение служи като своеобразен контрафорс, тъй като от север скатът е доста стръмен и натискът му върху сградата е принудил строителите да прибягнат до подсилване на основите на сградата, които са с дебелина 1,30 м.

След разкриване на западния вход продължихме проследяване и снемане на насипа в западна посока. Установихме размерите на последното помещение на скрипториума – 5 x 3 м. В северната му стена е бил изграден прозорец, който вероятно след унищожаването на манастира и преустройването на помещенията на скрипториума в жилища е бил зазидан. След разкриването на това помещение окончателните размери на скрипториума са 38,50 м (с обща площ близо 310 кв. м). Откриването на писала и закопчалки за книги, както и разпределението и плановата схема на сградата потвърждават интерпретирането ѝ като скрипториум, където са се превеждали, украсявали и подвързвали ръкописи. Такива сгради е имало в средновековните манастири и в България (в княжеския манастир при Равна, Провадийско от 889 г., посветен на Св. Богородица).

Паралелно с проучването на западния вход на сградата разчистихме от насипите и новооткритите два от юг. И трите са с почти едни и същи размери – с ширина 1,40 м. Чрез тяхното проучване установихме връзката на *скрипториума* със западната и южната част на манастира.

II. Южно от скрипториума

Следващата задача бе проучване на дворното пространство южно от скрипториума и западно от манастирския храм. И тук насипите повтарят познатата ни вече стратиграфия в помещенията. Както в помещенията така и тук се откриват бигорови камъни от рухналите стени на сградата, керемиди от двата типа, фрагменти от керамични съдове от X-XI, XII-XIII в. При проучване на този терен попаднахме на рушевини от жилища, които могат да бъдат датирани в хронологическите граници на XII-XIV в. Изследването на този сектор е затруднено и от факта, че в съседство се намират две лозя и каптаж на ВИК.

III. Разчистване на насипите в сектора, северно от *игуменарницата*.

При възобновяване на сондажните проверки северно от *игуменарницата* установихме начинът на фундиране и трасето на северната оградна стена в западна посока. Тя е изградена от сив камък, за спойка е използван хоросанов разтвор с лек примес от счукана тухла. Тъй като и в този сектор строителите са имали проблеми с нестабилността на терена (свлачищен и до днес) по цялото протежение на стената на еднакво разстояние (от 4 м) са оформени контрафорси (с размери 1 x 0,90 м), които при построяване на т. нар. *Дълга* сграда са били включени в нейната планова схема и стълбовата конструкция от южната страна.

IV. Проучване на източната оградна стена.

В изпълнение на тази задача си поставихме за цел – уточняване на трасето на източната оградна стена, която е известна от сондаж направен от М. Мирчев през 1946 г. Установихме нейният североизточен ъгъл и начинът на фундиране. От суперструкцията ѝ са запазени 3 реда добре обработени варовикови и пясъчникови камъни, споени с хоросанов разтвор и примеси от счукана тухла. Основата е фундирана в мергелов пласт на дълбочина 1,70 м от нивото на първия ред от суперструкцията. По цялото проучено трасе открихме 6 пиластъра, които са разположени на разстояние 4 м един от друг.

В заключение ще отбележим, че внушителните размери на сградата, изисканата архитектура и планова схема на тази и останалите сгради тук в местността Караач теке показват предварителен замисъл и влагане на значителни средства и енергия, които биха могли да дойдат от най-високите среди на българското общество – княжеския двор. Както манастирът при Равна, така и проучвания от нас манастир, който също е посветен на св. Богородица – покровителката на княз Борис-Михаил, са първостепенни книжовни средища и княжески манастири, където с изключителната подкрепа на Борис и Симеон някои от учениците на Светите братя Кирил и

Методий и обучените от тях български духовници превеждали, преписвали и украсявали книги, необходими за богослужението в българските църкви.

Литература:

Шкорпил 1921: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Печат на княз Михаил-Борис. – Известия на варненското археологическо дружество, 7, 1921, 108-118.

Мирчев 1950: М. Мирчев. Разкопките в Караачтеке при Варна. – Известия на археологическия институт, 17, 1950, 284-288.

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2005: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX-X в. – В: ACTA MUSEI VARNAENSIS III-2. Българските земи през средновековието (VII-XVIII в.). Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев. Варна, 12-14 септември 2002 г. Варна, 2005, 107-119.

№ 219. РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН МОГИЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ КАБИЮК

Рашо Рашев

През 2006 г. обект на проучване в могилния комплекс при Държавно стопанство *Кабиюк*, община Шумен бяха две (№ 2 и 3) от четирите могили, съставящи четириъгълник с размери 175 х 155 м, ориентиран по посоките на света. Другите две (№ 1 и 4) бяха проучени през 2005 г. Тогава в могила № 4 бе открит гроб на прабългарски аристократ със сребърна коланна гарнитура, златни обеци, сабя и предмети от конско снаряжение. Могила № 1 не съдържаше гроб и бе определена като поменално съоръжение.

Могила № 2 е североизточната от четирите могили. Има диаметър в основата 25 м и височина 3,50 м. В основата си могилният насип е съставен от ядро от черна хумусна пръст, съдържаща

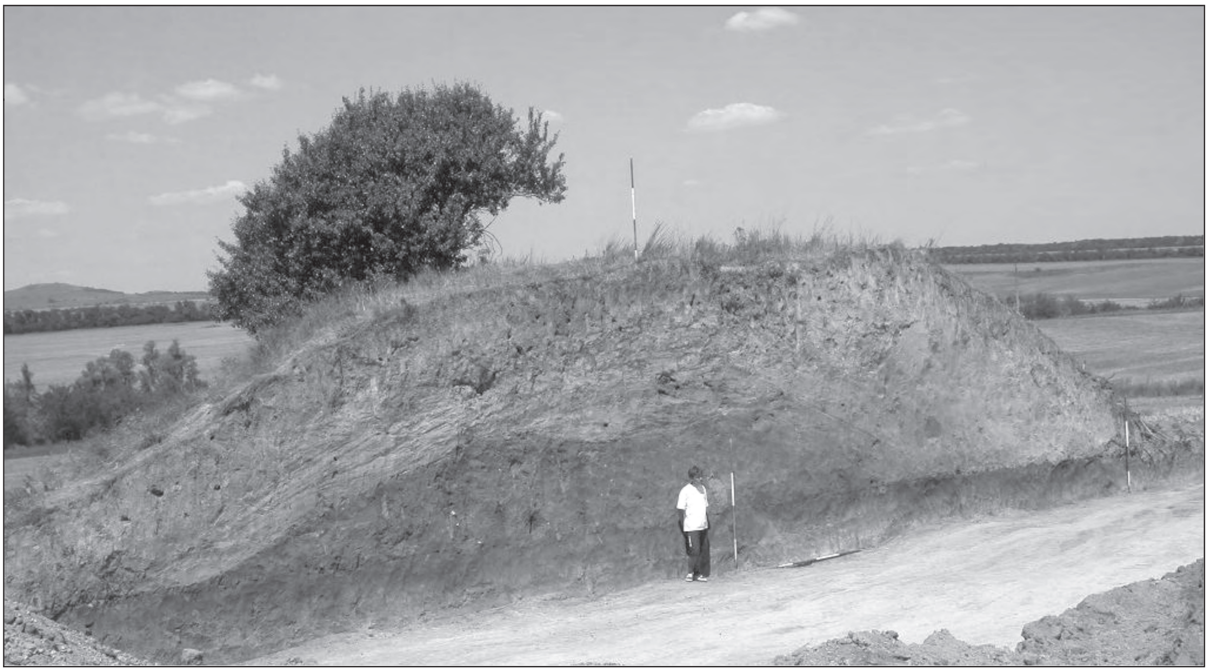

Обр. 1. Профил на могила № 2 по линията изток – запад

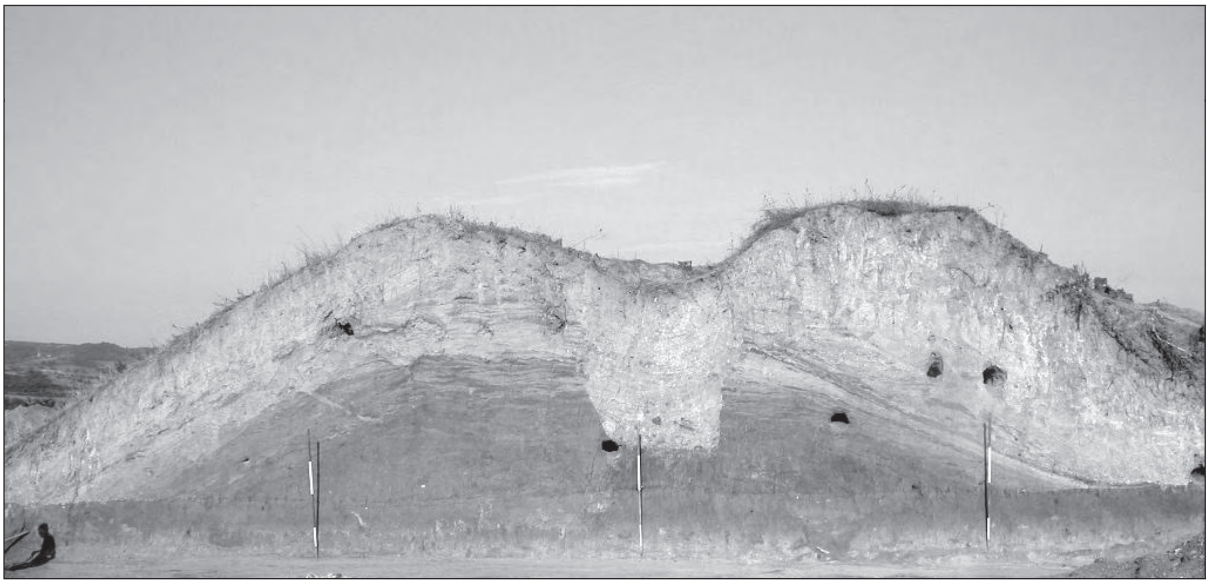

Обр. 2. Профил на могила № 3 по линията север – юг

въглени, животински кости и керамични фрагменти от ранното средновековие. Необичайната наситеност на ядрото с тези материали е основание да се приеме, че те са попаднали в могилата не като резултат от загребване на културен пласт, а като следствие от ритуални действия, съпътстващи оформянето на ядрото. Слоят над ядрото е съставен от смесена жълтосива пръст, в която не се откриват културни останки. Най-горе лежи стерилен насип от льос (Обр. 1).

В очертанията на могилата не бяха открити следи от гроб. Въз основа на това тя се определя като поменална.

Могила № 3 е югозападната от четирите могили. Има диаметър в основата 27 м и височина 4 м. Ядрото на насипа е съставено от черна пръст, в която се откриваха въглени, животински кости и фрагменти от ранносредновековна керамика. Съставът на пластовете над ядрото е същият както в могила № 2 (Обр. 2).

Нов факт, установен при проучването, е наличието на структури, които са били заварени при насипването на могилата: 1. Култова яма от бронзовата епоха. 2. Жилище-полуземлянка (№ 1) с каменна печка в ъгъла (Обр. 3) и жилище-полуземлянка (№ 2), и двете съдържащи ранносредновековна керамика. 3. Четири стопански ями, в една от които се откриха фрагменти от ранносредновековна керамика. 4. Две траншеи с посока изток-запад, частично проследени, които могат да се определят като изкопи за дървени огради, познати от селища на територията на Плиска. В северната траншея се откриха фрагменти от ранносредновековна керамика.

Проучването на могилите и особено на могила № 3 позволява да се направят следните по-важни предварителни изводи:

1. Двете проучени могили се датират в периода на ранното средновековие и трябва да се определят като поменални. Намерената в техните насипи керамика ориентировъчно може да се отнесе към VIII – средата на IX в. Основания за прецизирането на тази датировка могат да дадат материалите от по-ранните, заварени съоръжения – жилище 1, жилище 2, траншея 1 и яма 1.

2. Установяването на съоръжения, съществували преди насипването на могилата трябва да се обясни с факта, че преди нейното изграждане тук е съществувало неголямо ранносредновековно селище, чиито периферни жилища с принадлежащите им стопански ями в момента на насипването на могилата вече са били изоставени. Следите на това селище се проследяват в ивица, дълга около 300 м и широка около 100 м в сектора непосредствено южно и югоизточно от могили № 3 и 4. Интензивно струпване от керамика на повърхността се наблюдава в източния край на селището, където изглежда се е намирала централната му част. Тъй като комплексът от четирите могили трябва да се приеме за еднократно оформен по повод гроба в могила № 4, неговата дати-

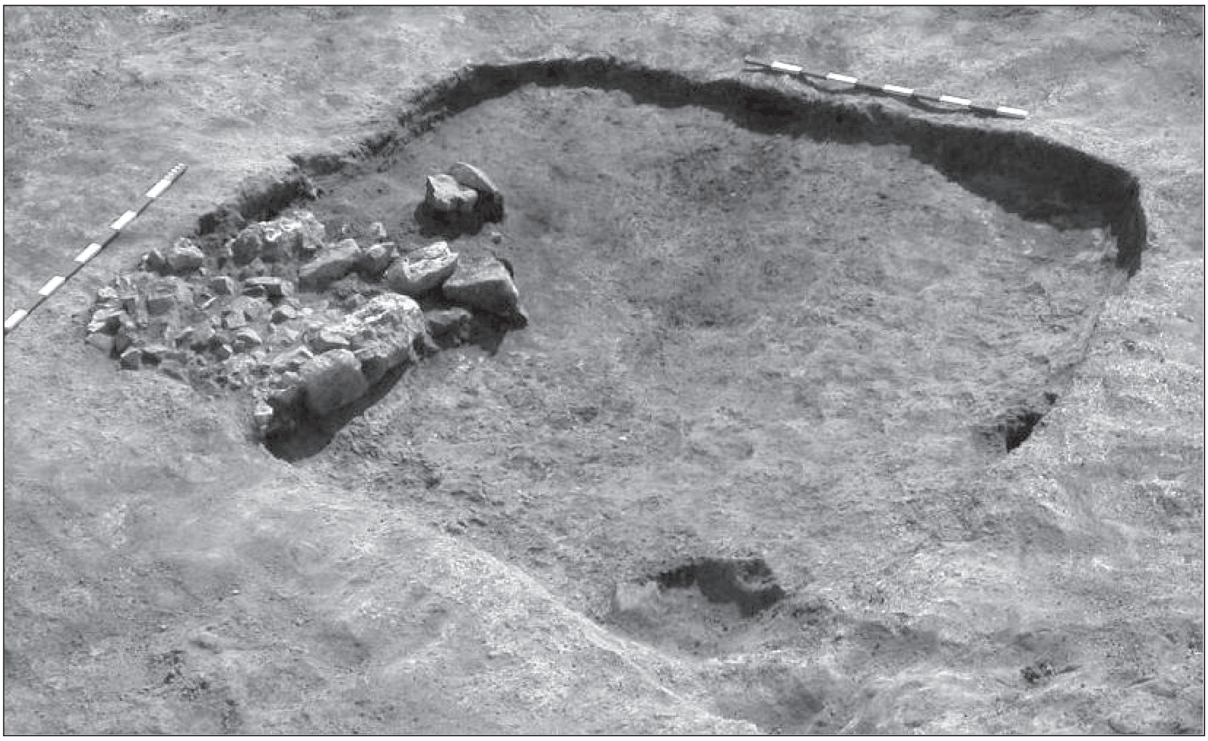

Обр. 3. Жилище-полуземлянка № 1 под могила № 3

ровка трябва да се постави след датата на по-ранните съоръжения, установени под могила № 3. Това поставя под въпрос предварителната дата на паметника, отнесена в първата половина на VIII в. въз основа на орнамента на коланните украси от гроб 1 в могила 4. С оглед на новите данни вероятно тази дата трябва да бъде коригирана. Този проблем е основен в предстоящата пълна обработка на материалите и обнародване на резултатите от двегодишните разкопки.

3. Установяването на могилни гробни и поменални съоръжения, в сравнително отдалечената околност на Плиска (15 км западно), изисква пълно обхождане и регистриране на всички могили в Плисковското поле. След това обхождане трябва да се направи преценка въз основа на визуални впечатления и на открити на повърхността материали, възможността някоя от тези могили да принадлежи към периода на ранното средновековие. Изпълнението на тази задача оформя самостоятелно и отдавна необходимо направление в археологията на централната област на Първото българско царство от езическия период.

№ 220. НОВИ РАЗКОПКИ НА СГРАДА № 32 В ПЛИСКА

Рашо Рашев

Сграда № 32 се намира на 142 м от източната порта на каменната крепост, по пътя от портата към източния вход на земленото укрепление. Тя е била проучвана и след това засипвана два пъти: през 1945-1947 г. от С. Михайлов (Михайлов 1949, 204-205) и през 1951 г. от С. Ваклинов (устно сведение на проф. С. Ваклинов). И двата пъти проучването се е изразило в разчистване на зидовете и тясна ивица встрани от лицата им.

Тя бе проучена отново през 1976 г. с цел да бъде експонирана след съответна консервация и частична реставрация. Проведеното тогава изследване прибави към плана на сградата с чети-

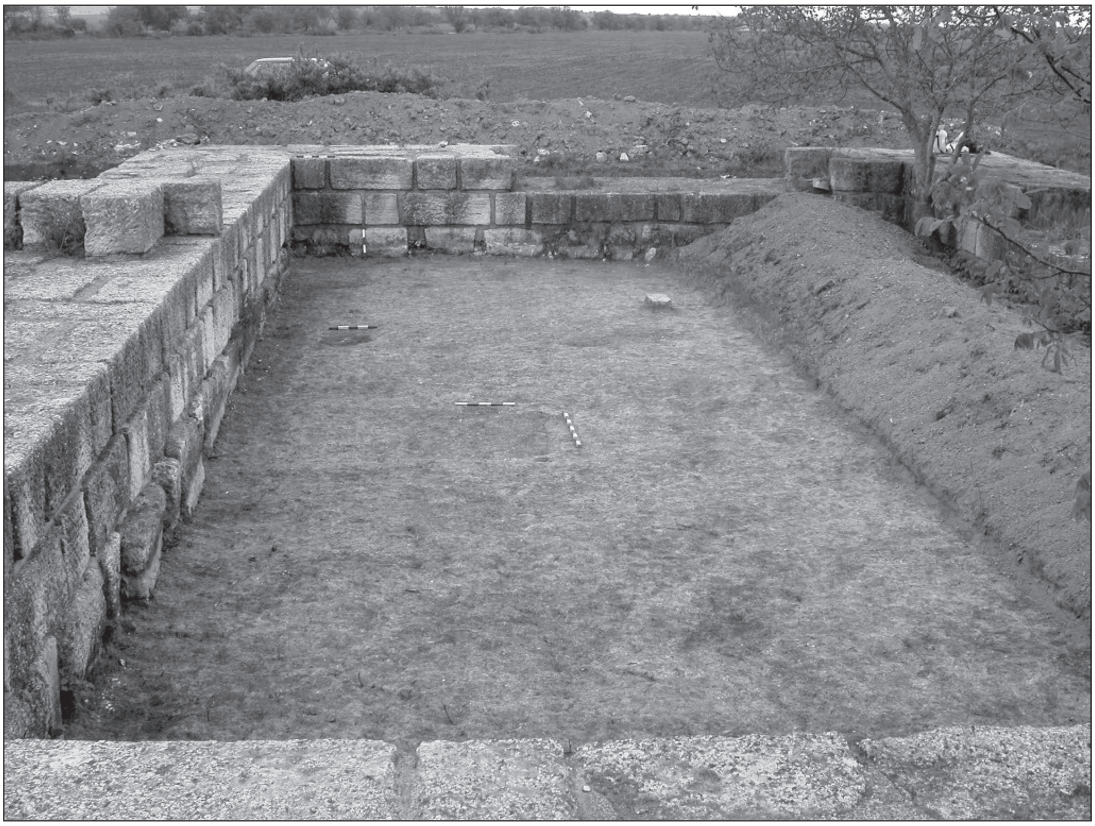

Обр. 1. Проученият терен след почистване с петната на ямите за дървени стълбове (изглед от юг)

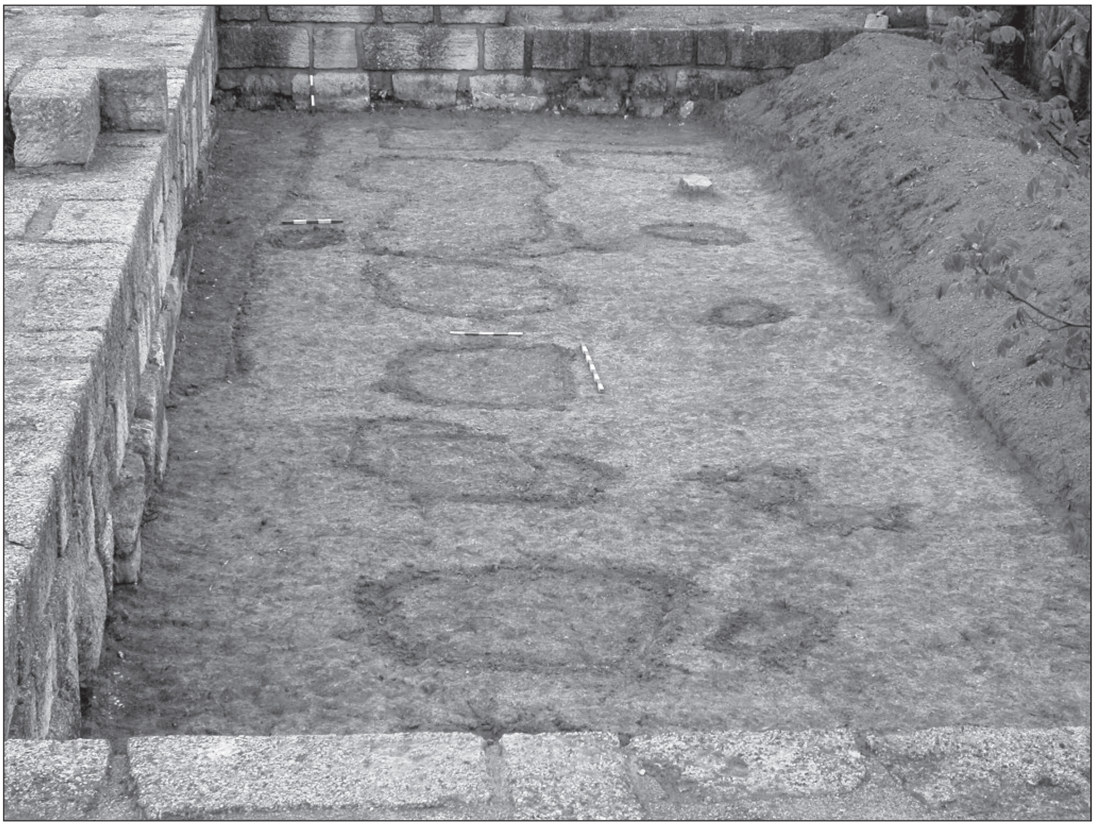

Обр. 2. Проученият терен с очертаване на ямите за дървени стълбове (изглед от юг)

риъгълна форма (с размери 20,50/12,50 м) останки от стилобат на 3,80 м пред западния зид. В разрушения до хоросановата подложка източен зид се намери колективна находка от железни предмети, а между стилобата и западния зид, при северозападния външен ъгъл – три детски гроба. Най-съществен резултат бе откриването на яма, прорязана от северния зид. В светлината на откритите малко след това останки от дървени постройки в Плиска тази яма бе определена като следа от подобна по-ранна от каменната сграда постройка (Рашев 1984, 6, обр. 3).

Това бе сериозен повод да се извърши допълнително археологическо проучване на паметника, което по различни причини дълги години бе отлагано. Работата започна с изследване на вътрешността на сградата. В нейната западна половина бе отнет чимовия слой с дебелина 0,10-0,15 см на нивото, достигнато през 1976 г. Това е нивото на льоса. След почистването на изкопа се очертаха петна с неправилна четириъгълна форма, разположени по протежение на 15 м в посока север-юг между северния и южния зид на сградата (Обр. 1).

Очертаването им по контура още по-ясно показа, че става дума за два реда ями – големи и малки, разположени в посока север-юг между двете тесни стени на сграда 32 по протежение на 15 м (Обр. 2).

Насипът, който ги запълваше, имаше сивочерен цвят и не съдържаше никакви културни останки с изключение на малки люспи от тухли. В ями № 5 и 9 се откриха два къса от тухли. На 0,20-0,40 м от дъната на ямите ясно се очертаха четириъгълни и кръгли гнезда, запълнени от сивочерна рохкава пръст, която ясно се отделя с по-тъмния си цвят от запълването на ямите. След окончателното изчерпване на насипите в ямите и в гнездата от дървени стълбове ясно се очертаха два реда ями – малки и големи (Обр. 3).

Малките (общо 4) имат дълбочина до 0,20 м от достигнатото през 1976 г. ниво, което се намира на линията на долния край на основите на сграда № 32. Те не са разположени в съвсем права линия. Обратно, големите (общо 12) следват права линия в посока север-юг. Те са четириъгълни по форма, единични или двойни, разположени на 0,20-0,70 м една от друга. Дъната им се намират на 1,00-1,10 м от долния край на основите на сграда № 32. Девет от тях се разполагат между

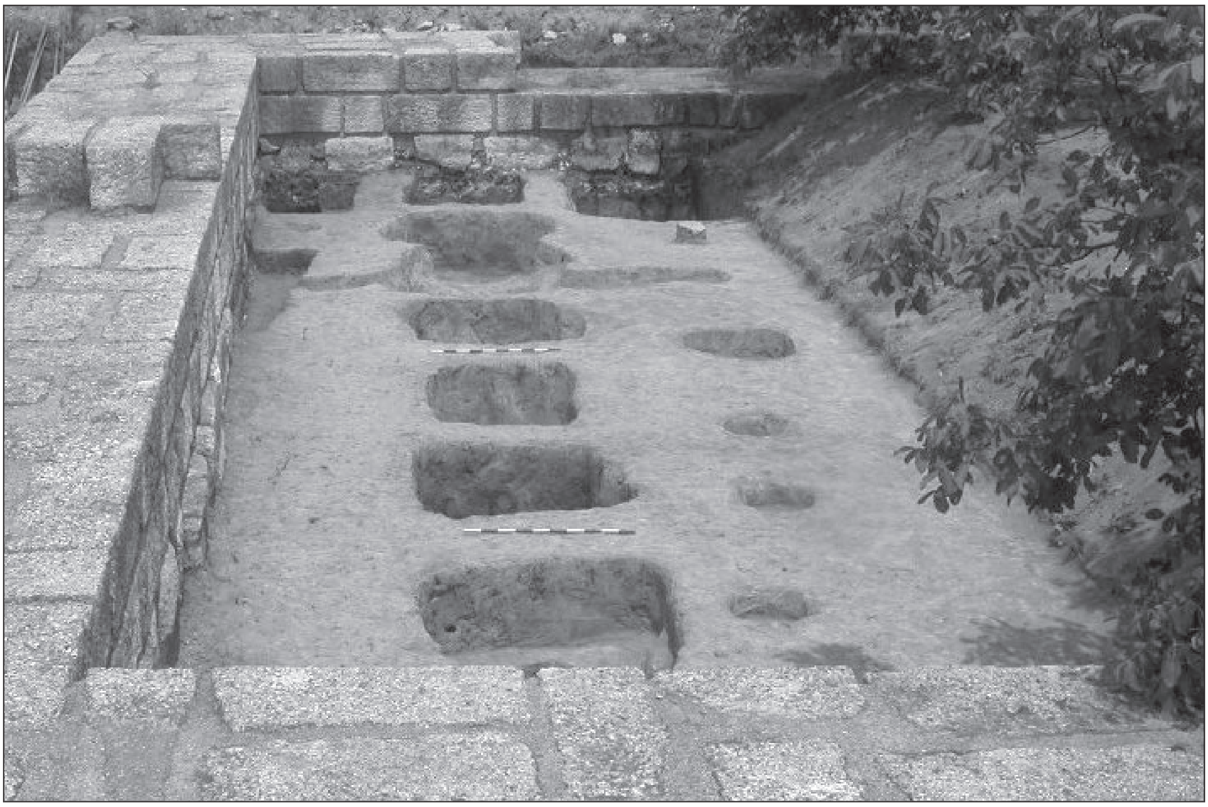

Обр. 3. Ямите след изчерпване на запълващите ги насипи (изглед от юг)

тесните зидове на сградата, три попадат източно и западно от тази линия. Три ями (№ 9, 10 и 12) са пресечени от зидовете на сградата. Това ясно показва, че дървената постройка е съществувала преди издигането на сградата. Този факт потвърждава отново наблюдението, направено в Дворцовия комплекс, че на мястото на повечето сгради с монументален каменен градеж преди това се е разполагала дървена постройка.

Дървената постройката под сграда 32 засега е проучена частично и нейният цялостен план тепърва предстои да се изяснява. Дългата редица от ями с посока север-юг може да означава, че тя е имала план, ориентация и размери, близки до тези на по-късно издигнатата на същото място каменна сграда. Това е основание разкопките да бъдат продължени до пълното установяване на нейните останки. Засега тя е първата постройка от този тип на територията на Външния град.

Литература:

Михайлов 1949: Ст. Михайлов. Разкопки в Плиска през 1945-1947 г. (Разкопки и проучвания, 3). София, 1949, 171-226.

Рашев 1984: Р. Рашев. Нови данни за сграда № 32 в Плиска. – Музеи и паметници на културата, 2, 1984, 5-8.

№ 221. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА

Рашо Рашев, Янко Димитров, Станислав Иванов

Разкопките на обект *Плиска. Дворцов център* през 2006 г. бяха проведени с целево финансиране по договор на НАИМ-БАН с Областна управа Шумен. Проученият терен обхваща площ от около 1100 кв. м, в два сектора – *източен* (приблизително 850 кв. м) и *западен* (приблизително 250 кв. м).

Източният сектор попада в централната южна половина на Цитаделата – на юг от езическия храм, до южната стена на тухлената ограда, и на изток от него, до кладенеца в източната част на комплекса. Целта бе проучване на отделни неголеми площи, които са останали незасегнати при досегашните разкопки.

В този сектор беше възстановена план-квадратна мрежа от 1985 г., която включва 44 квадрата. Навсякъде до дълбочина 1,00-1,10 м от нивото на съвременния терен се копаеше смесената пръст, с която е бил засипан старият изкоп. През 2006 г. бяха изчерпани насипите само от новорегистрираните съоръжения и някои от ранните ями образуващи лека дъга в източната част на изкопа. В кв. 1‘ и 2‘ бяха изчерпани две пресичащи се ями. По-ранна от тях е южната, която е с тухлена подложка за вертикален дървен стълб. В северните части на кв. 1‘, 7‘, 13‘,19‘ и 31‘ бяха фиксирани още няколко ями с подложки от тухли. Три от тях, които остават под южната основа на езическия храм, най-вероятно са продължение на редицата ями разкрити по на запад, над основите на кръглата дървена постройка. В южната част на кв. 31‘ бе разкрита нова яма с подложка, но тя за разлика от останалите е с четвъртита форма. Двойка успоредни една на друга траншеи от дървени огради с посока от юг на север бяха открити в централната част на изкопа. Те най-вероятно са синхронни една на друга, тъй като и двете имат подложки от 1 до 3 реда тухли на дъното и започват от тухлената оградна стена на Цитаделата. В ъгъла образуван от източното крило на южната порта и тухлената оградна стена бяха регистрирани две ями, оставащи под основата на тухлената оградна стена. Друга такава яма, запълнена с жълтокафява, сбита, пръст бе регистрирана в кв. 18‘. В източната половина на сектора основната задача бе допроучването на група овални ями от дървени подпори (?), за които от старите разкопки се знаеше, че се разполагат в две успоредни редици, извиващи в полудъга на северозапад (Обр. 1).

Болшинството от тези ями са били изчерпани още при старите разкопки. В резултат на новото проучване бяха открити следи от още няколко ями, а в други бяха открити гнезда за дър-

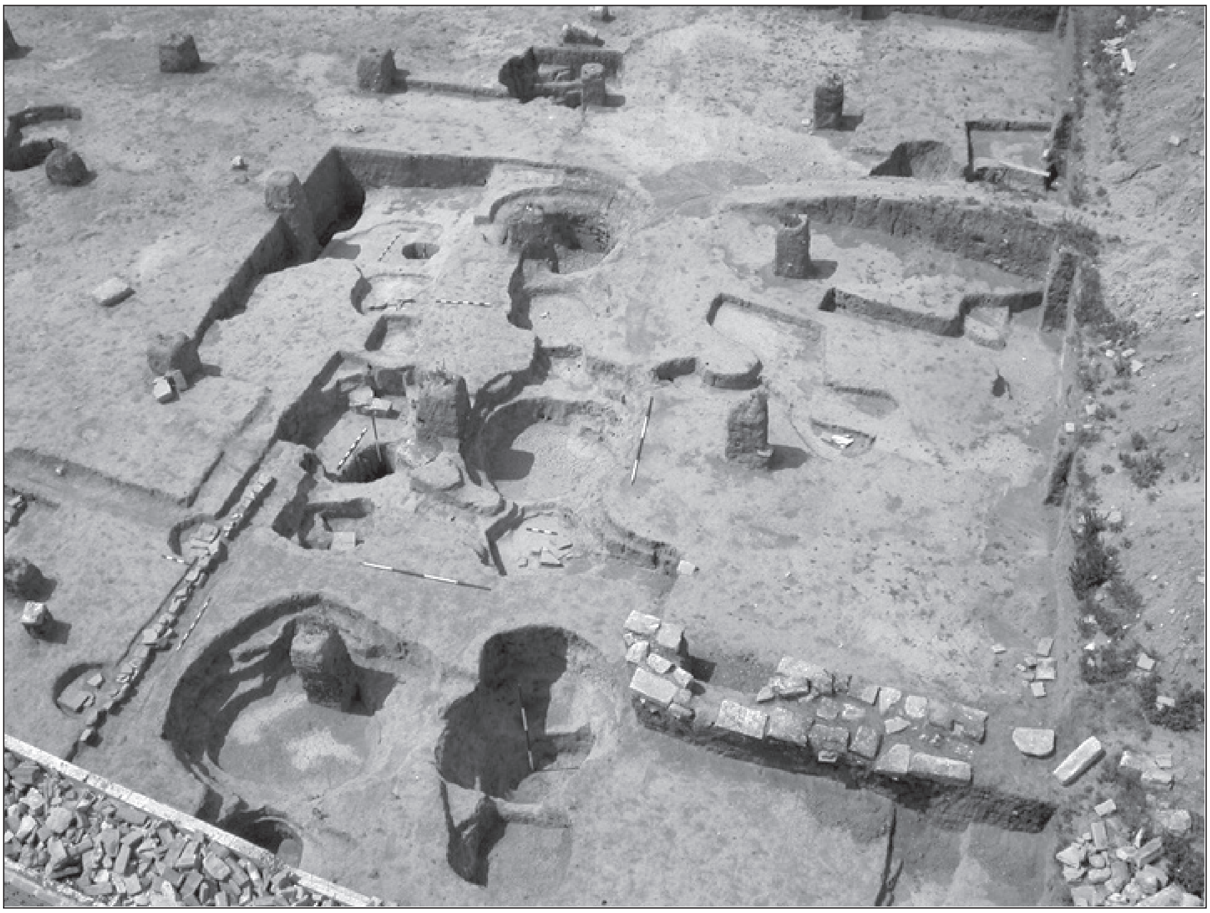

Обр. 1. Източният сектор с дъговидната редица от ями

вени стълбове. Те се явяват относително най-ранни от разкритите в сектора съоръжения – ямата в кв. 23ʿ се очерта едва след изчерпването на насипа в най-южната от трите траншеи. Повечето от ямите имат големи размери. Следи от гнезда от дървени стълбове се откриха в две от ямите – едното е с кръгла форма (размери 0,70 х 0,75 м), а второто с полукръгла (размери 0,35 х 0,50 м). Установено бе още, че ямите в двете успоредни редици са двойни – непосредствено откъм юг на всяка от описаните грамадни ями бяха разкрити по-малки и по-плитки ями, в някои от които на дъното им се откриха подложки от тухли – една или три.

Западният сектор попада в югозападната част на Цитаделата, обхващайки широка около десет метра ивица, на изток от северното крило на Т-образната постройка с верижен план и южно от нея. Тук основната задача бе да се проучат съоръженията и да се изчерпят напластяванията до здрав терен под демонтираната през 2005-2006 г. дворна каменна настилка. От предходни проучвания беше ясно, че в сектора попадат отсечки от две трасета на подземни ходници с посока север-юг. Единият ходник е с нормална ширина (наричан *тесен*), другият, който е по-ранен, е необичайно широк (наричан *широк*), (Обр. 2).

През 2006 г. от *широкия* таен ходник бе проучена отсечка с дължина 30 м. Разкритата цялостно отсечка от ходника позволи да се установи характерът на запълващият го насип, детайли от неговата конструкция и съотношението му с предхождащи го и по-късни от него съоръжения. Стените на *широкия* таен ходник са с наклон навън, на места те са право изрязани, но в повечето случаи са неравни, небрежно направени. В кв. 36 стените са стъпаловидни, а в кв. 45 имат широк около 0,30 м стъпаловиден отстъп на източната стена (на 1,40 м над дъното) и *подбой* в долния край на западната стена. Ширината на *светлия отвор* в ходника, определена според запазени in situ талпи от стените, е почти наполовина по-малка от ширината на траншеята на ходника. Стра-

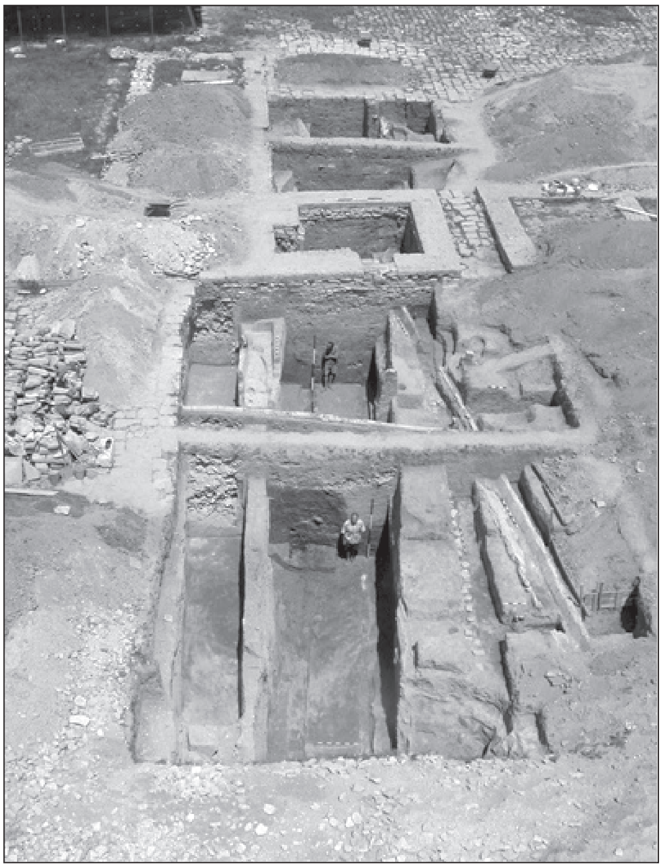

Обр. 2. Западен сектор – общ поглед към двата ходника и водопровода

ничните дървени подпори и талпите от стените на галерията на ходника, стъпват върху две редици от цели тухли, които са положени на дъното на широки колкото тях, а на места и двойно повече, *улеи* покрай стените. От вътрешната страна на тези улеи, върху пода на ходника, са наредени половинки тухли, които опират до долната част на обшиващите талпи, притискайки ги към стените. Навсякъде подът е без настилка и представлява уплътнена льосова пръст. Само в най-южния край на проучената отсечка, на 5 м северно от южната стена на Цитаделата, се разкри настилка от цели тухли, без да е сигурно дали тя продължава на юг. На 4 места (в кв. 33, 36 45 и 47), бяха разкрити широки по 0,12-0,15 м, а в един случай и 0,30 м, плитко вкопани в пода на ходника малки траншеи, напречно на трасето. Те отстоят една от друга на нееднакви разстояния и явно са от някакви еднообразни дървени конструкции. Засега не е съвсем ясен видът и функцията на тези конструкции, най-вероятно те са служели за допълнително укрепване на дървената обшивка на стените. Запълването на пространството между дървената конструкция и стените на траншеята (наричано *кожух),* като структура е еднообразно. Състои се от слоеве плътна жълтокафява, или светложълта льосова пръст, които се редуват със слоеве въглени, примесени с бучки железен шлак и остъклена маса, създаващи впечатление за отпадък от производствена дейност. Направата на ходника най-вероятно е станала набързо и във време близко до т. нар. от нас *период на производствена дейност* в проучвания сектор. В запълването на ходника се откри немалко количество керамика от характерните за ранния период на Плиска (VIII – първа половина на IX в.) типове, главно трапезни и *тара* съдове – сиво-лъскави и от светла пречистена глина на бързо колело, част от които покрити с червена ангоба. Съотношението на *широкия* ходник с другите проучени през 2006 г. и в предходните сезони съоръжения е следното: той пресича ранния водопровод със *стреховидно* покритие с тухли; траншеята с посока изток-запад от двойката траншеи проучени до 2006 г. в квадратите на изток; трите траншеи с посока изток-запад, проучени в предходните сезони и през 2006 г. в *източния* и *западен* сектор, непосредствено над ямите от кръглата дървена постройка; двете овални ями от дървени опорни стълбове открити през настоящата година в кв. 32 (Обр. 3).

От *тесния* таен ходник бе проучена отсечка с дължина 15 м, на север от изкопа на П. Георгиев. Не са установени останки от вертикални опорни греди или от дървените талпи на обшивката на стените. Подът е без настилка, на дълбочина 3,00 м от нивото на каменния плочник в Цитаделата. Характерът на запълващият го насип, който в горната половина е съставен изключително и само от деструктивни материали от разрушени постройки с монументален градеж – буци розов хоросанов трошляк, парчета от тухли, късове от варовикови квадри, на места и ситно натрошена варова мазилка с разноцветно оцветяване, не показва нещо различно от това, което е вече известно от проучванията на други отсечки от трасето в южна посока. В запълващия насип бе открита керамика, която е идентична с тази в насипа на *широкия* ходник. Съотношението на *тесния* ход-

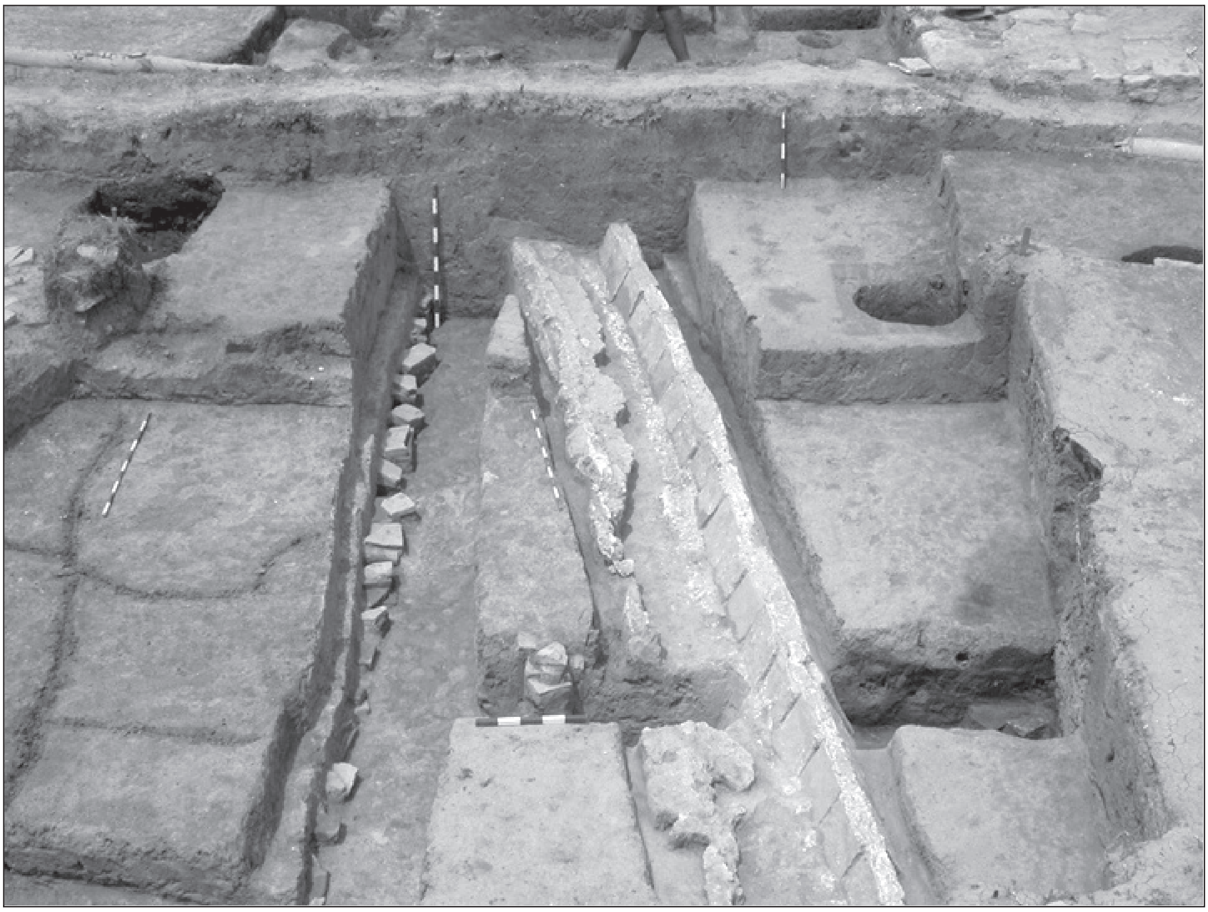

Обр. 3. Съотношение на ранния водопровод с траншеи от дървени огради

ник с другите проучени през 2006 г. и в предходните сезони съоръжения е следното: той е по-късен от *широкия* ходник, съответно и от ранния водопровод със *стреховидно* покритие от тухли; северната и средната от трите траншеи с посока изток-запад, над ямите от кръглата дървена постройка; ранния водопровод със *стреховидно* покритие с тухли. Този ходник пресича с източната си страница вкопавания – траншея и гнезда от подпори, открити през 2006 г. в кв. 45/46. В насипа му са вкопани траншеята с посока изток-запад, проучена в кв. 45 през 2006 г. и в редицата квадрати на изток през предходните сезони.

През 2006 г. от т. нар. най-ранен водопровод на Плиска бяха проучени 2 отсечки – едната на север, другата на юг от пресичащия го косо *широк* таен ходник. Северната отсечка е дълга 2,40 м, а южната – 15 м. Откъм запад и успоредно на сега запазените in situ тръби, се разкриха останки от широка около 0,30 м хоросанова подложка с надлъжни отпечатъци от тръби и от *стреховидно* наредени тухли. Според нас тази подложка е останка от първоначалното легло на водопровода и бележи първият етап от неговото използване. По конструктивни особености, първото трасе е идентично с второто. Същото се отнася и за съотношенията му с по-ранни и по-късни от него съоръжения, които бяха проучени в този сектор. И то е пресечено от *широкия* таен ходник, а също и от установената през 2006 г. и проучена по протежение на 30 м траншея от дървена ограда с посока север-юг. Различно е съотношението на двете легла на водопровода спрямо най-южната от трите траншеи с посока изток-запад, които са установени и продължават да се проучват над ямите от кръглата дървена постройка, в *източния* и *западен* сектор. Стратиграфската ситуация в кв. 42 ясно показва, че тази траншея пресича по-ранното трасе, но е *премостена* от запазеното in sutu трасе от втория етап на ранния водопровод.

В *западния* сектор бяха регистрирани или се допроучиха отсечки от още три водопровода. На водопровод с посока изток-запад, който е прорязан от основата на верижната сграда, се попадна в северния профил на изкопа. Разкрит бе отново каналът, заобикалящ помещение *Е* и насочващ се на юг. Проучена бе отсечка от водопровода с дължина 12 м, който през 2004 и 2005 г. бе проследен покрай западния зид на баня *К* и на запад от нея. В *западния* сектор бяха фиксирани и се проучиха няколко вървящи в права линия траншеи от дървени огради с посока изток-запад и север-юг, както и ями от вертикални стълбове на дървени постройки. Повечето от траншеите с посока изток-запад принадлежат на дървени огради, чиито трасета бяха вече известни от проучванията в предходните сезони и през 2006 г. в *източния* сектор. Като нов резултат от *западния* сектор се явява проучената (по протежение на 30 м) траншея с посока юг-север, която има подложки от 1-2 реда тухли на дъното. Траншеята върви малко косо на трасето на *широкия* ходник. В насипа на траншеята бе открита керамика от VIII-IX в., която е почти идентична с тази от ходниците. Освен *широкия* таен ходник, траншеята пресича ранния водопровод с неговите две трасета, траншеята изток-запад в кв. 32, както и трите успоредни траншеи с посока изток-запад, проследявани в двата наши изкопа. Възможно е да е синхронна с някоя от траншеите север-юг, установени в източната половина на Цитаделата.

На нивото на стария хумус, в сектора източно от широкия таен ходник, но стратиграфски по-горе от него, се попадна на негативни следи от неизвестна досега дървена постройка с П-образен план. Тя представлява тясна траншея, която очертава отворен на север правоъгълник с размери 5,50 x 3,50 м. На 0,50 м пред източната основа има редица от 4 дупки от дървени подпорни стълбове с кръгло сечение. Едно такова гнездо е запазено и покрай западната стена. В насипа на траншеите са открити няколко фрагмента от светлоглинени амфоровидни стомни на бързо колело, включително и с червена ангоба. Възможно е в северната част тя да е била унищожена при изкопаване на кръговата траншея от кв. 35/36 и 40/45, представляваща основа на съоръжение с кръгъл план, което е проучвано в предходни сезони. Под източната основа на Т-образната верижна постройка бе фиксирана източната страница на хоросанова подложка на зид (или на демонтиран водопровод ?), която може да се отнесе към ранния период на монументалното строителство в Дворцовия център. В най-южния край на *западния* сектор бе проучена северната част на голяма яма, съдържаща много деструктивни материали, животински кости, фрагментирана битова керамика и материлали (в т. ч. монети и моливдовули) от първата половина на XI в.

№ 222. ТАЙНИ ХОДНИЦИ СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Валери Григоров, Мариела Инкова, Андрей Аладжов,
Станислав Иванов, Ивайло Кънев, Деян Рабовянов

Проучванията продължиха с нови изкопи по реда на започнатите през миналата година структури, разделени тематично на три части:

1. Дървена ограда, паралелна на тухлената ограда на Цитаделата.

Останките от дървената ограда представляват дълбока траншея с подложка от фрагментирани тухли, която върви успоредно на 3,00-3,50 м от тухлената стена. С 11 изкопа е установено продължението на трасето на траншеята в източна, а след това и в северна посока. В източна посока траншеята върви до 5,00 м след северозападния ъгъл на стената и там чупи под прав ъгъл на север. Източното трасе е проследено с тесни напречни изкопи. Траншеята тук има същия, като на проучваното миналата година южно трасе, характер. Профилът е трапецовиден, широк горе до 1,00 м, дълбок до 1,00-1,50 м. От вътрешната (източната) страна има отстъп широк до 0,40 м и дълбок до 0,50 м. Дъното на траншеята е обложено и тук с фрагментирани тухли, както и дъното

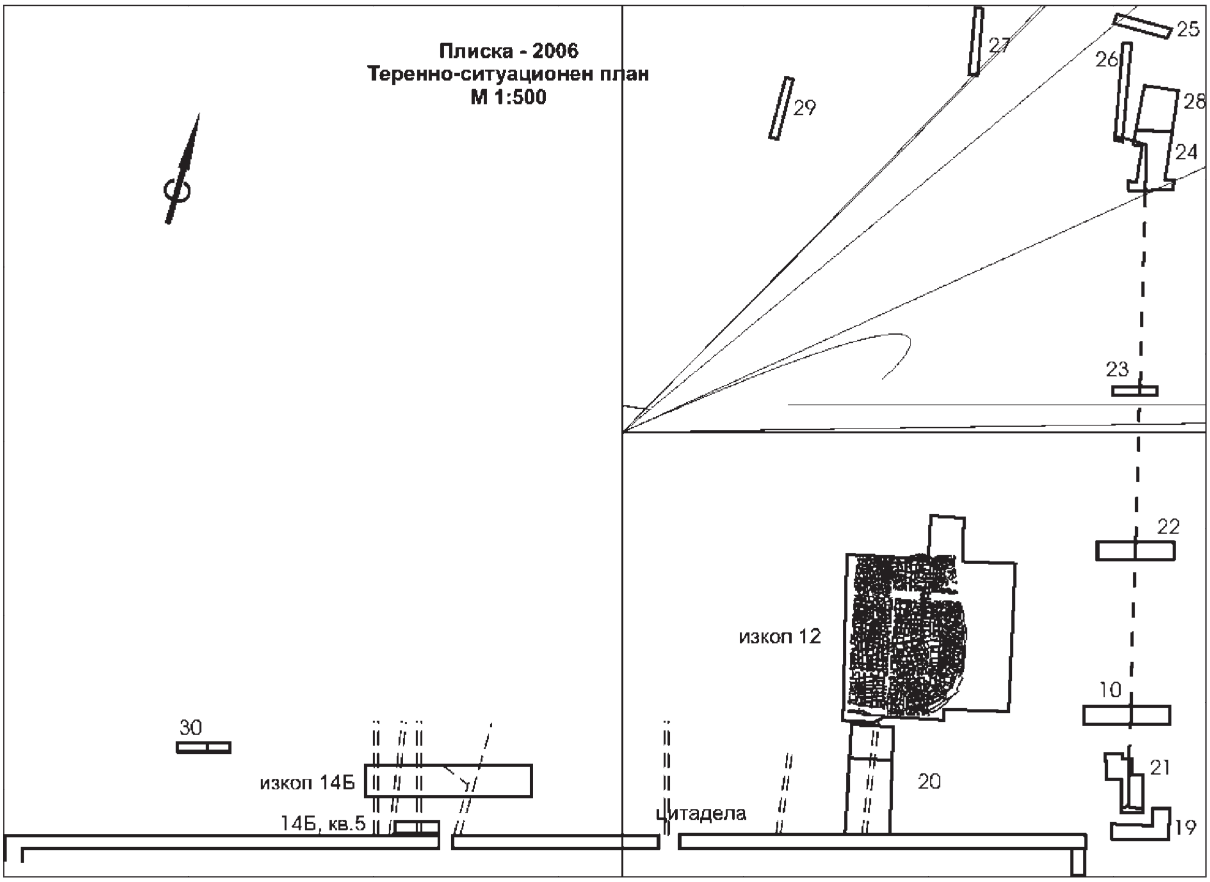

Обр. 1. Теренно-ситуационен план с проучваните през 2006 г. площи

на отстъпа, където те се редуват с ломени камъни. Насипът на разширението е различен от този на основното трасе – с повече примеси от хумус, на места с въгленчета. Тази характеристика показва, че дървената ограда е била от наредени вертикално греди. Отстъпът от западната страна се явява втори изкоп (траншея), с наредени и трамбовани в нея греди. По този начин оградата е била укрепена, в смисъл ремонтирана, изглежда значително време след изграждането на основното трасе. Източната страна на оградата е дълга 77,50 м. Северозападният ъгъл също е 90 градуса, но не е категорично изразен, а заоблен.

С един изкоп е установено трасето на запазената страна на дървената ограда, като югозападният ъгъл е унищожен от по-късна яма. Намирал се е на 23 м навътре от северозападния ъгъл на Цитаделата. Става ясно, че затвореният от дървената ограда двор, не е съвсем симетричен на пространството затворено от тухлената стена. Дължината на южната страна на двора е 107,5 м. Параметрите на траншеята са приблизително същите с тази разлика, че допълнителното укрепване тук не е от вътрешната, а е от външната страна. Известна разлика има и в насипите – вторичният съдържа на места хоросанов трошляк.

Върху насипа на траншеята има различни по-късни структури – ями, струпвания от камъни, следи от огнища. Северозападният ъгъл е дълбоко разрушен от септична яма и се установява дълбоко в льоса. Близо до югоизточния ъгъл на двора има две двукамерни пещи от тухли и хоросан с еднакви размери 2,30 х 1,50 м. Обърнати са с отворите на север и юг. Върху западната стена на източната пещ лежи източната стена на западната пещ. В изкопа, с който се установи западната стена на двора, на дълбочина 1,70 м от съвременния терен е проучена част от настилка с цели и фрагментирани тухли, която формира алея с посока югозапад-североизток, извън оградата на двора.

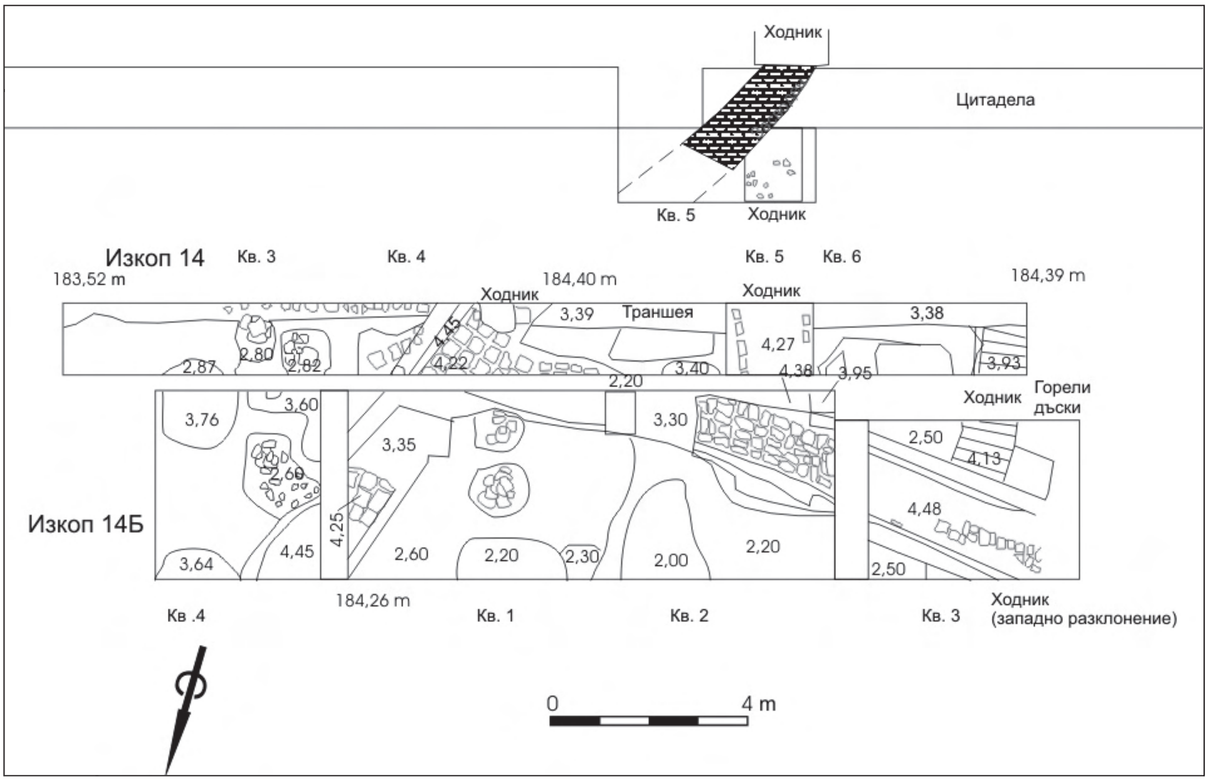
Ходник
Цитадела
Кв. 5
Ходник
Изкоп 14
Кв. 3
Кв. 4
Кв. 5
Кв. 6
183,52 m
184,40 m
184,39 m
Ходник
Ходник
3,39
Траншея
3,38
4,45
4,27
2,80
2,87
2,82
4,22
3,40
4,38
3,95
3,93
2,20
Ходник
Горели дъски
3,76
3,60
3,35
3,30
2,50
4,13
2,60
Изкоп 14Б
4,25
4,48
3,64
4,45
2,60
2,20
2,30
2,00
2,20
2,50
184,26 m
Кв .4
Кв. 1
Кв. 2
Кв. 3
Ходник (западно разклонение)
0
4 m

Обр. 2. Тайни ходници, изкопи 14, кв. 3-6 и 14 Б, кв. 1-6

2. Тайни ходници.

С един изкоп е проучено трасето на втори (след миналогодишния) таен ходник в източната част от северната стена на Цитаделата, на 20 м западно от югоизточния ъгъл. Трасето върви от юг на север, с леко отклонение на североизток и на 6,80 м от стената излиза на повърхността с четири много стръмни стъпала. Ширината на трасето е 1,80 м, а дълбочината е 3,70 м от съвременния терен. Насипът вътре е изкуствен, здраво трамбован. В него е вкопан християнски гроб, врязани са субструкцията на тухлената стена и траншеята на дървената ограда. Между тях плътно до траншеята върви алея с хоросанова настилка широка 2,80 м.

С един изкоп, пред известния таен ходник с каменен свод под стената на Цитаделата, е открито ново трасе на таен ходник, което пресича старото косо с посока право на североизток. С втори изкоп, на 5 м от стената на Цитаделата, са проследени двете трасета, установени. Трасето на перпендикулярния ходник с каменен свод продължава на север и на 4,00 м от стената на цитаделата излиза почти перпендикулярно на повърхността. Трасето на ходника, открит предишния сезон, който върви в североизточна посока, продължава по същия начин и в изкопа от тази година. Откритото пак тогава разклонение продължава на северозапад и пресича тайния ходник с каменен свод точно на мястото на неговия изход на повърхността. На 3,20 м на запад той пресича втори ходник, който върви право на север. Трите ходника се различават по дълбочината на вкопаване и настилката на пода. Перпендикулярните на тухлената стена ходници са дълбоки от 4,00 до към 4,20 м, докато пресичащия ги ходник, разклонен на североизток и северозапад, е дълбок до към 4,50 м. Подът, на източния от перпендикулярните ходници, е без настилка, само на места с фрагментирани тухли за пета на гредите от облицовката. Подът на тайния ходник западно от него е с плътно покритие от напречни талпи, овъглени от пожар. Подът на разклонения таен ходник е настлан с преупотребени, цели и фрагментирани тухли. В насипа на североизточното разклонение е врязана голяма яма с фрагментирана керамика, предимно кани, които го датират към средата-втората половина на IX в.

3. Кръглата каменна площадка.

Продължиха проучванията от сезон 2005, когато бе открита част от настилка с обработени камъни, много от които преупотребени. През тази година бе заложен квадратен изкоп 20 х 20 м, с който се откриха нови площи от настилката. Нейната дълбочина е на 1,30-1,50 м от съвременния терен. Под хумусния слой се различават три културни пласта. В първия (под хумуса) са разкопани четири траншеи с различна посока, две от които успоредни, ями с неясно предназначение. Във втория пласт, наситен предимно със строителни трошляци, продължават трасетата на траншеите. Разкопан е и канал от изправени плочи. В същия пласт се откри християнски гроб, части от скелети на животни, между които и две цели кучета в анатомичен порядък. На дълбочина 1,10 м се очертава контурът на оградната траншея на каменната площадка, широка 0,30-0,50 м. В ограниченото от нея пространство, на тази дълбочина, насипът е чист с равномерен черен цвят. Върху този насип са открити на различни места, но сравнително близо до периферията няколко съда разбити на място – амфоровидни кани и кухненски гърнета с врязана украса. В траншеята е имало редица от вертикални тесни талпи, а черният пласт вътре е насипан еднократно. На места върху каменната настилка се откриват части от животни, предимно от гръбначен стълб. Настилката е от мергели и варовици, фугите са залети с жълта глина. Продължава очерталата се през миналата година кръгла форма, но в западна посока се установява едно издължаване. Настилката е редена на ивици с различна ширина. Върху някои от камъните има графити – дама, модел на църква, знаци-тамги. Ако се съди по характера на керамичните съдове върху насипания пласт, изглежда използването на площадката е преустановено след началото на X в.

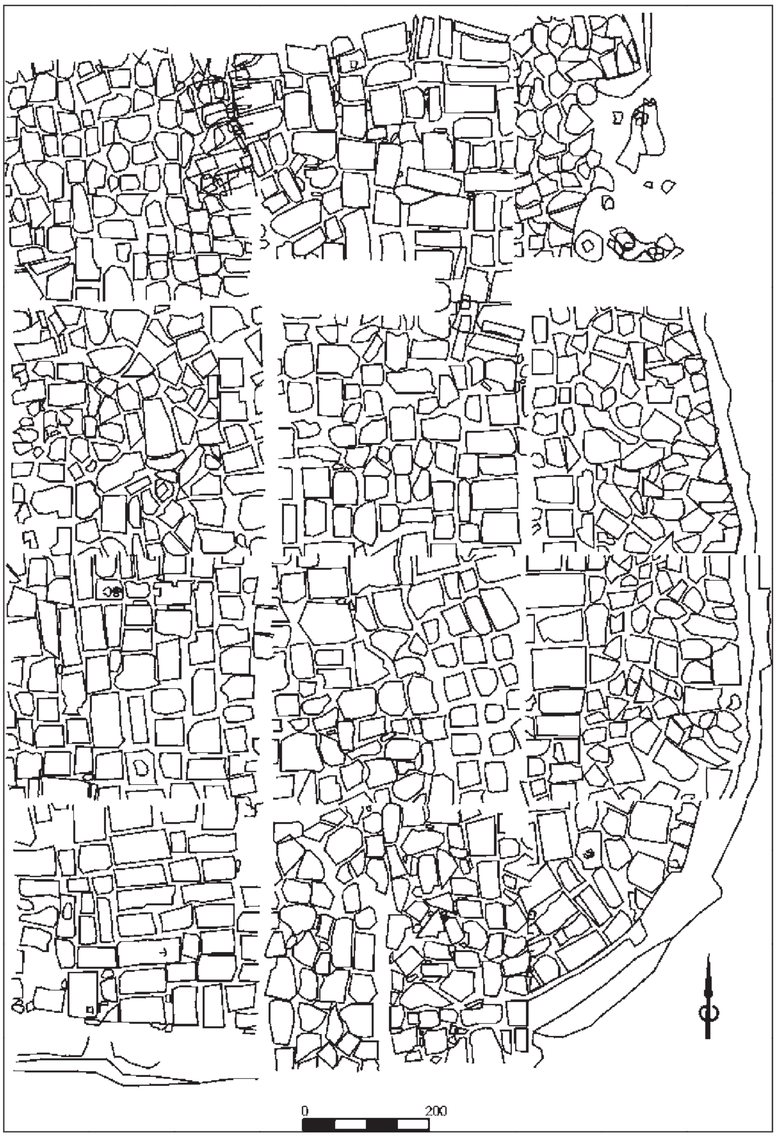

Обр. 3. Кръгла каменна площадка

№ 223. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СЕВЕРОИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Христина Стоянова

През пролетта на 2006 г. се наложиха спасителни археологически проучвания в североизточния сектор след като беше взето решение старата музейна сграда в НИАР Плиска да бъде изцяло съборена и на нейно място да се изгради нова. При строежа на старата музейна сграда проучвания не са извършвани, което наложи наблюдения при изкопните работи по време на новото строителство. Тези наблюдения бяха съсредоточени в западната част на сградата т. н. административна част, която беше съборена през 2006 г. Архитектурно тя повтаря размерите и облика на старата сграда, но тъй като основите ѝ са били фундирани плитко (0,50 – 0,60 м) в културен пласт там където има вкопани съоръжения не са били достигнати.

Наблюдаваната основа има ширина 0,70 м, а на дълбочина достига до здрав терен. Във вътрешността бяха заложени 17 изкопа за така наречените “стъпки” за колони с размери 1 х 1 м, 1 х 2 м и 1 х 1,5 м. В тях бяха засечени 5 ями и три жилища-полуземлянки, които изчерпахме само в рамките на разкопаваната площ. Едното от жилищата най-вероятно е било ориентирано с ъглите си по посоките на света тъй като южната основа го пресича косо с отклонение СЗ – ЮИ. В него се откриха опалени камъни, животински кости и фрагменти керамика както и фрагмент от бронзова гривна с вълнообразна украса по повърхността и обезличен железен инструмент (запазена от него само част от втулката). Второто жилище се засича в стъпка № 2. Разчистваме неговия северозападен ъгъл, където се откриха две гнезда от дървени греди и обгоряло, пепеливо петно с множество опалени камъни вероятно от разрушено отоплително съоръжение. Пода се достига на 0,95 м от съвременното ниво. Жилище № 3 откриваме в стъпка № 9. Там се достига до трамбована повърхност и опалено до червено петно. Изчерпаните ями са със сравнително големи диаметри и голяма дълбочина до 2,00 – 2,20 м от съвременната повърхност.

Западно от музейната сграда на 2,10 м от СКС се направи изкоп за септична яма, с размери 4,90 х 3,80 м. В неговия СИ ъгъл беше засечена и проучена част от жилище – полуземлянка, което на север и изток остава в неразкопания терен. Насипът му беше наситен с въгленчета и опалени средно големи ломени камъни, но отоплително съоръжение не беше разчистено. Непосредствено южно от него се разчисти яма с диам. 1,42 м, също запълнена с камъни, животински кости и керамика. В пръстта има множество въглени. В западната част на изкопа до северния му профил строителните работници разрушиха гроб – трупополагане на възрастен индивид с посока И – З (глава на запад).

На 9 м от западната фасада на музея беше прокопана и траншея за полагане на ел. кабел. Тя имаше ширина 0,40 м. В северната ѝ част се разчистиха 4 погребения. Гробовете бяха разположени два по два. Първите два на възрастни индивиди, вторите – възрастен и дете. Трупополагания с ориентация И – З с глави на запад с отклонение СЗ – ЮИ. Прави впечатление еднаквото отклонение, като че ли са погребани едновременно или в близко време. Гробен инвентар има само в гроб №1 – желязна гривна поставена на лявата ръка. По начина си на подреждане в една редица може да се допусне, че са част от по – голям некропол разположен в близост до СКС. Разрушеният гроб в изкопа за септична яма попадаше също в тази линия.

Западно от музейната експозиционна зала разчистихме 24 м от северната крепостна стена. Разкрито беше южното и лице до старото строително ниво. Непосредствено до западната основа на залата разчистихме горната част на гроб № 2, който през 2005 г беше разкрит до таза. Южно от него беше разчистена северозападната част на жилище № 1 също разкопано през 2005 г.

В западна посока покрай крепостната стена отстоящи на 0,30 м от нея бяха проучени още два гроба – № 3 и 4. Трупополагания с ориентация И – З. Откриват се в хумусния слой, положени по гръб със свити ръце и изпънати крака. Гробен инвентар липсва.

Северната крепостна стена в този си участък е запазена от два до четири реда от каменната зидария. Няма отличаващи я белези от общоизвестното ни строителство. Върху три каменни блока се откриват врязани рисунки графити. Също върху три от каменните блокове откриваме и знаци графити. Много от камъните са опалени до червено, но при разкриването на стената не се забелязаха следи от пожар. Вероятно става въпрос за по-ранен пожар, след който е било разчистено.

От насипа на стената се отделиха едно костено шило, желязно ножче, налче за обувка и един пирон. Керамичните фрагменти, които се откриха както в основата на музея така и при разкриването на крепостната стена, основно от амфори и кухненска керамика, от песъчлива глина с врязана украса и от пречистена глина работени на бързо крачно колело показват още веднъж, че в този район на Плисковската крепост активен живот има през втората половина на X – началото на XI в.

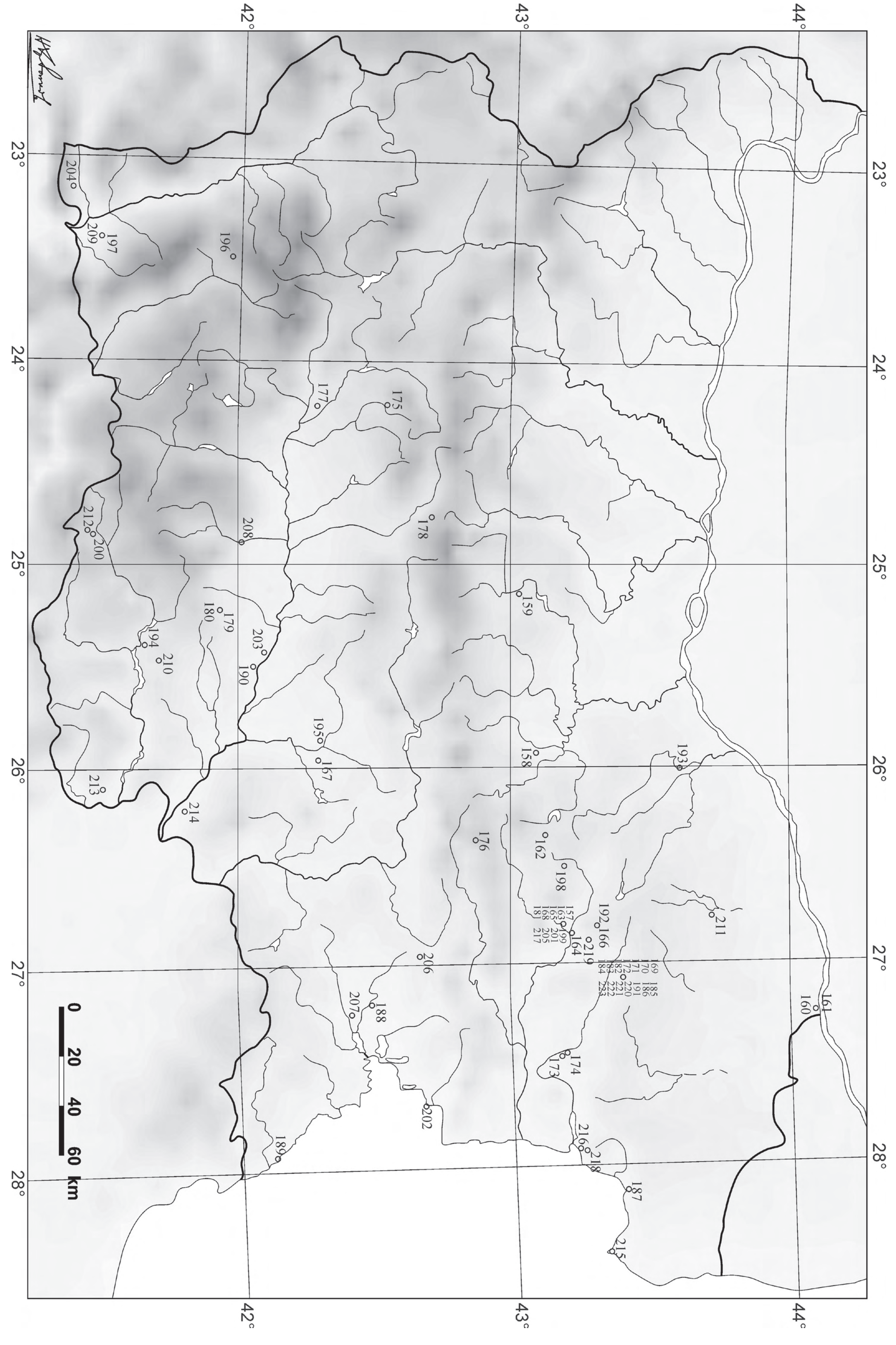
42°
43°
44°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
204
209
197
196
177
175
178
208
212
200
159
179
180
194
210
203
190
195
167
158
193
213
214
176
162
198
192
166
211
157
163
199
165
201
168
205
181
217
164
219
169
185
170
186
171
191
172
220
182
221
183
222
184
223
206
161
160
207
188
174
173
202
216
218
189
187
215
0
20
40
60 km

Карта 4. Раздел Средновековна археология

Описание на Карта 4. Раздел Средновековна археология

№ 157. НИАР Велики Преслав; научен ръководител Ж. **Аладжов**
№ 158. с. Горско ново село; научен ръководител Й. **Алексиев**
№ 159. Севлиево - *Хоталич*; научен ръководител Й. **Алексиев**
№ 160. Силистра; научен ръководител. С. **Ангелова**
№ 161. Силистра; научен ръководител. С. **Ангелова**
№ 162. Омуртаг; научен ръководител К. **Апостолов**
№ 163. НИАР Велики Преслав; научен ръководител Т. **Балабанов**
№ 164. с. Хан Крум; научен ръководител Т. **Балабанов**
№ 165. НИАР Велики Преслав; научен ръководител С. **Бонев**
№ 166. Новосел; научен ръководител С. **Бонев**
№ 167. Гледачево; научен ръководител Б. **Борисов**
№ 168. НИАР Велики Преслав; научни ръководители М. **Ваклинова,** И. **Щерева**
№ 169. НИАР Плиска; научен ръководител С. **Витлянов**
№ 170. НИАР Плиска; научен ръководител П. **Георгиев**
№ 171. НИАР Плиска; научен ръководител П. **Георгиев**
№ 172. НИАР Плиска; научен ръководител П. **Георгиев**
№ 173. с. Добрина; научен ръководител С. **Горянова**
№ 174. Провадия - *Проват/Овеч*; научен ръководител С. **Горянова**
№ 175. Панагюрище - м. Красен кале; научен ръководител В. **Григоров**
№ 176. Котел; научен ръководител М. **Даскалов**
№ 177. с. Величково; научен ръководител М. **Даскалов,** И. **Сотиров**
№ 178. с. Анево; научен ръководител И. **Джамбов**
№ 179. с. Искра; научен ръководител И. **Джамбов**
№ 180. с. Искра; научен ръководител И. **Джамбов**
№ 181. НИАР Велики Преслав; научен ръководител П. **Димитров**
№ 182. НИАР Плиска; научен ръководител Я. **Димитров**
№ 183. НИАР Плиска; научен ръководител Я. **Димитров**
№ 184. НИАР Плиска; научен ръководител Я. **Димитров**
№ 185. НИАР Плиска; научен ръководител Я. **Димитров**
№ 186. НИАР Плиска; научен ръководител Л. **Дончева-Петкова**
№ 187. Балчик; научен ръководител Л. **Дончева-Петкова**
№ 188. с. Русокастро; научен ръководител Ц. **Дражева**
№ 189. Ахтопол; научен ръководител Ц. **Дражева**
№ 190. с. Крум; научен ръководител Е. **Евтимова**
№ 191. НИАР Плиска; научен ръководител С. **Иванов**
№ 192. с. Новосел; научен ръководител М. **Инкова**
№ 193. Червен; научен ръководител С. **Йорданов**
№ 194. Кърджали; научен ръководител М. **Камарев**
№ 195. с. Знаменосец; научен ръководител П. **Караилиев**
№ 196. Разлог - м. Круше; научен ръководител Ц. **Комитова**
№ 197. Мелник; научен ръководител Ц. **Комитова**
№ 198. Търговище - м. Крумово кале; научен ръководител А. **Конаклиев**
№ 199. НИАР Велики Преслав; научен ръководител А. **Конаклиев**
№ 200. Рудозем - обект № 10; научен ръководител К. **Лещаков**
№ 201. НИАР Велики Преслав; научен ръководител Г. **Майсторски**
№ 202. Несебър; научен ръководител Т. **Марваков**
№ 203. с. Ябълково; научен ръководител К. **Меламед**
№ 204. с. Коларово; научен ръководител Г. **Митрев**

№ 205. НИАР Велики Преслав; научен ръководител Т. **Михайлова**
№ 206. Карнобат - *Маркели*; научен ръководител Д. **Момчилов**
№ 207. НАР Деултум - Дебелт;научен ръководител Д. **Момчилов**
№ 208. Асеновград - Асенова крепост; научен ръководител Р. **Морева**
№ 209. Мелник; научен ръководител В. **Нешева**
№ 210. *Перперикон*; научен ръководител Н. **Овчаров**
№ 211. ИАР Сборяново; научен ръководител Е. **Пенчева**
№ 212. Рудозем; научен ръководител Б. **Петрунова**
№ 213. с. Рогозово - крепост Лютица; научен ръководител Б. **Петрунова**
№ 214. Любимец - м. Изюрски чуки; научен ръководител Б. **Петрунова**
№ 215. НАР Калиакра; научен ръководител Б. **Петрунова**
№ 216. Варна - *Кастрици*; научен ръководител В. **Плетньов**
№ 217. НИАР Велики Преслав; научен ръководител К. **Попконстантинов**
№ 218. Варна - м. Каарач теке; научен ръководител К. **Попконстантинов**
№ 219. с. Кабиюк; научен ръководител Р. **Рашев**
№ 220. НИАР Плиска; научен ръководител Р. **Рашев**
№ 221. НИАР Плиска; научен ръководител Р. **Рашев**
№ 222. НИАР Плиска; научен ръководител С. **Станилов**
№ 223. НИАР Плиска; научен ръководител Х. **Стоянова**

V. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ

№ 224. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В РАЙОНИТЕ НА С. ТРИГРАД ЯГОДИНА, БЕДЕН, ГРОХОТНО И ТЕШЕЛ, ОБЩИНА ДЕВИН

Андрей Аладжов

При обхожданията бяха регистрирани общо 12 археологически обекта. Според вида на археологическия паметник, обектите попадат в следните групи: селища – 4; могилни некрополи – 4; единични могили – 4.

Описание на обектите:

Обект № 15: Надгробна могила. Личат разкрития на коренни скали, вероятно донатрупани с местни камъни и пръст. Размери: диам. 6 м (С–Ю), вис. до 0,50 м. В центъра има изкоп с разм. 3 м (С–Ю) х 1 м (И – З), дълб. до 0,30 м. Обект № 16: Надгробна могила с размери: вис. 2 м, диам. 8 м; каменно-землен насип (мрамори). Обект № 17: На площ от около 5 дка се откриват единични керамични фрагменти, работени на ръка и колело, вероятно донесени при торене и обработка на нивите. На 100 м С от регистрираната ситуация се откриват две позитивни форми, отстоящи на 5 м една от друга; диам. 6–7 м, вис. до 1 м. Датировка: желязна епоха. Обект № 18: Могилен некропол. Могила 1 – каменно-землен насип, размери: диам. около 4 м, вис. от И до 1 м. Могила 2 – каменно-землен насип, овална форма и размери: диам. И–З – 8 м, С–Ю – 4 м, вис. от С – до 1 м. Вероятно северната периферия е разрушена при направата на далекопровод. Могила 3 – каменно-землен насип и размери: диам. около 11 м, вис. от И около 1 м. Вероятно повърхността в източната периферия е нарушена от стар изкоп. В северната периферия личи нов изкоп с размери шир. 0,5 м, дълб. 0,15 м. Могила 4 – каменно-землен насип и размери: диам. около 11 м, вис. – 1 м. Горната част на могилата е отнета от иманярски изкоп с шир. С–Ю – 4 м и дълж. И–З – 7 м. Могила 5 – каменно-землен насип и размери: диам. около 9 м, вис. около 1,20 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп с размери: диам. 1,40 м и дълб. 0,50 м, в който е разкрит голям мраморен къс с размери: 0,60 х 0,90 х 0,25 м. Датировка: антична епоха. Могила 6 – запазена е само северната ѝ периферия, в цялата централна и южна част насипът е отнет до скала. Могилата е с каменно-землен насип и размери диам. около 10 м, вис. около 1 м. Могила 7 – каменно-землен насип и размери: диам. около 5 м, вис. от ЮИ до 0,60 м. Могила 8 – каменно-землен насип и размери: диам. около 6 м, вис. от ЮИ до 0,80-1,00 м. Могила 9. Върху естествено възвишение е натрупан каменно-землен насип с овална форма, следващ наклона на склона. Размерите ѝ са: диам. И–З – 6 м, диам. С–Ю – 10 м, вис. от З – около 1,30 м. Могила 10 – каменно-землен насип, размери: диам. около 5 м и вис. около 0,50 м. Другите две могили 11 и 12 са със сходни размери, разположени на около 10 м една от друга в посока СИ. Възможно е да представляват естествени образувания. Обект № 19: Могилен некропол. Могила 1 – каменно-землен насип и размери: диам. около 4,50 м и вис. около 0,50 м. В центъра ѝ има малък изкоп с размери диам. 1 м, дълб. 0,20 м, в който се разкрива основната скала, която образува естествено преграждане от С с посока И–З. В отнетия от иманярите могилен насип се откриват фрагменти от керамика, повечето от които принадлежат на 1 съд изработен от глина с много минерални примеси и вероятно сферо-конична форма. Датировка: желязна епоха. Могила 2 – каменно-землен насип и размери: диам. около 8 м и вис. около 0,60 м. Могила 3 – каменно-землен насип и размери: диам. около 3 м и вис. около 0,50 м. Могила 4 – каменно-землен насип и размери: диам. около 3 м и вис. около 0,50 м. Могила 5 – каменно-землен насип и размери: диам. около 3 м и вис. около 0,50 м. Могила 6 – каменно-землен насип и размери: диам. около 3 м и вис. около 0,50 м. Могила 7 – каменно-землен насип и размери: диам. около 4 м и вис. около 0,60 м. В центъра ѝ има стар иманярски изкоп с размери 1 м (С–Ю) х 2 м (И–З). Могила 8 – каменно-землен насип и размери: диам. около 9 м и вис. около 1,20 м. Цялата западна половина е унищожена от иманярски изкоп. Могила 9 – каменно-землен насип и размери: диам. около 4 м и вис. до 0,50 м. В центъра и има иманярски изкоп с размери около 1 х 2 м, дълб. 0,15 м. Могила 10 – около 90 % от могилата е унищожена от иманярски изкоп с размери диаметър около 6 м, който вероятно е достигнал древния терен. В него се откриват много керамични фрагменти, работени на ръка с малки размери и няколко фрагмента керамика, работена на колело – римска епоха. Могилата е с каменно-землен насип, размерите ѝ не могат да се установят поради нарушенията. Датировка: античност. Могила 11 е с каменно-землен насип и размери: диам. около 12 м и вис. около 1,50 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп с размери 1,80 х 2,60 м, дълб. 0,50 м. Могила 12 е с каменно-землен насип и размери: диам. около 13 м и вис. около 1,50 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп с размери диам. 1,20 м, дълб. 0,50 м. Могила 13 е с каменно-землен насип и размери: диам. около 3 м и вис. около 1,20 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп с размери: диам. 0,60 м, дълб. 0,20 м. Могила 14 – каменно-землен насип и размери: диам. около 8 м и вис. около 1,10 м. В центъра ѝ има стар иманярски изкоп с размери диам. 1 м, дълб. 0,30 м. Обект № 20: Надгробна могила с неправилна полусферична форма и размери: височина 0,80 м и диаметър 7,00 м. Датировка: желязна епоха. Обект № 21: Селище (?) – върху било на връх се открива средна концентрация на битова керамика, работена на ръка и късове мазилка. Датировка: желязна епоха. Обект № 22: Селище (?) – в обработваеми площи се открива средна концентрация на битова керамика, работена на ръка. Датировка: средновековие. Обект № 23: Надгробна могила – полусферична разлата форма и размери: вис 0,70 м, диам. 8 м. Датировка: желязна епоха. Обект № 24: Надгробна могила с полусферична форма и размери: вис. 0,90 м, диам. 8 м. В центъра на могилата личи стар иманярски изкоп с неправилна овална форма с диаметър 1 м и дълбочина 0,15 м. Обект № 25: Надгробна могила с размери: вис. 0,60 м, диам. 8 – 10 м. Селище (?) – по наклонена тераса се регистрира ниска до средна концентрация на фрагменти битова керамика, работени на ръка. Датировка: желязна епоха. Обект № 26: Могилен некропол. Могила 1 има неправилна полусферична форма. Размери: диам. 10–12 м и вис. 0,80 м. В центъра ѝ се откриват два иманярски изкопа с неправилна овална форма (диам. 2,50 м). В изхвърлената пръст са открити 4 керамични фрагмента от битова керамика, работени на ръка, нехарактерни. Могила 2 има неправилна полусферична форма, издължена в посока С–Ю, каменно-землен насип, размери: вис. 0,60 м, диам. 10 м. В центъра и южната ѝ периферия се откриват иманярски изкопи. Могила 3 има неправилна полусферична форма, издължена в посока И–З и размери: вис. 6 м, диам. 10–12 м. Датировка: желязна епоха.

№ 225. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ДРАГОЙНОВО, БУКОВО, БРЯГОВО, ЕЗЕРОВО И ИСКРА

Елена Божинова

Обхожданията се проведоха в периода 5-15 май 2006 г. (ръководител – Е. Божинова и научен консултант ст.н.с. д-р К. Кисьов). Покрита бе територията между с. Драгойново, Езерово, Буково, Искра и Брягово (около 65 кв. км). Следвана бе методика на тотално теренно обхождане. Поради ограничена възможност за наблюдение се счита за обходена около 50% от покритата площ. 42 обекта са картотекирани за включването им в автоматизираната система Археологическа карта на България.

Към праисторическата епоха се отнасят два обекта, разположени върху ниски надзаливни тераси. Единият, интерпретиран като многослойно селище от финала на халколита, е разположен на левия бряг на Чамурлу дере, непосредствено преди вливането му в р. Каялийка (сега яз. Брягово), с. Искра. Вторият обект представлява селищна могила в м. Гьоргова чука на десния бряг на десен приток на р. Мечка, на около 2,5 км северно от с. Брягово. Могилата е с диаметър около 120 м и височина 10 м. Върху върха ѝ в неголям иманярски изкоп личат опожарени строителни хоризонти. Датата на материала, събран от повърхността и от плитки иманярски изкопи или животински дупки, е от периода на ранния халколит, култура Марица.

Материали от бронзовата и желязната епоха са открити на обектите на вр. Сивриджика и вр. Св. Илия и в м. Ронките, в землището на с. Искра. Условно към тези хронологически периоди са отнесени скални ниши в м. Пръшлек, с. Искра, могилен некропол, разположен между с. Брягово и Езерово върху дватя бряга на р. Каялийка и единична могила на вр. Малък Костадин (с. Брягово).

Обектите на вр. Сивриджика и вр. Св. Илия са с почти идентична експозиция на този на вр. Драгойна, разположени на около 5 км един от друг. И при трите обекта най-високата част на върха (1-3 дка) е оградена с каменна стена. При обектите на вр. Св. Илия и Драгойна следи от обитаване се откриват и върху хоризонтални площадки (върху площ от около 10 дка) непосредствено под върха. На вр. Св. Илия на север от тази площадка се регистрират 2 надгробни могили. За разлика от вр. Драгойна, на останалите два обекта има следи от обитаване в периодите след желязната епоха. На вр. Сивриджика се открива керамика от БЕ, РЖЕ, КЖЕ и римската епоха, а на вр. Св. Илия – от РЖЕ, КЖЕ, римската епоха, късната античност и средновековието. На последния беше намерен фрагмент от овална оброчна плочка, с изобразена върху нея гола мъжка фигура (Обр. 1). Вероятно свързани с тези два обекта са и скалните ниши, регистрирани в м. Прешлек, разположена по средата и непосредствено на изток от билото, свързващо двата върха. Нишите се откриват върху югоизточни високи отвесни части на две близкостоящи скали, с височини съответно: южна – 6 м и северна – около 11 м. Върху по-малката скала са изсечени в горната ѝ част 3 ниши – две в един ред и трета симетрично под тях. Нишите са силно изветрели. Върху средата на по-голямата скала са запазени 3 ниши, подредени в леко снижаваща се редица. В северната част на скалата е недовършено изсичането на каменен кръг с диаметър 1,10 м.

В ниските части на долините единствено материали от бронзовата и желязната епоха са регистрирани в м. Ронките – ниска надзаливна тераса на левия бряг на р. Мечка, с. Искра. Тук при риголване на терена е открита почти изцяло запазена поставка за съдове (Обр. 2), с пищна врязана украса в техника furchenstih и фрагмент от двоен съд с щампована украса. При обхождането се открива материал от ЖЕ, късната античност и средновековието върху обширна територия от около 40 дка. Материалите от ЖЕ се откриват само в южната част на обекта и произхождат от вероятно напълно унищожен от риголването на терена културен пласт. Тук се регистрира и надгробна могила с вис. 2,50 м.

Вероятно свързан с вр. Драгойна е могилният некропол, разположен между с. Езерово и Брягово. Регистрирани са общо 13 могили, разположени на приблизително равно разстояние една от друга по двата бряга на р. Каялийка, върху билата на малки възвишения. Могилите имат землен насип (често пясък), височината им е между 1 и 3,50 м, една

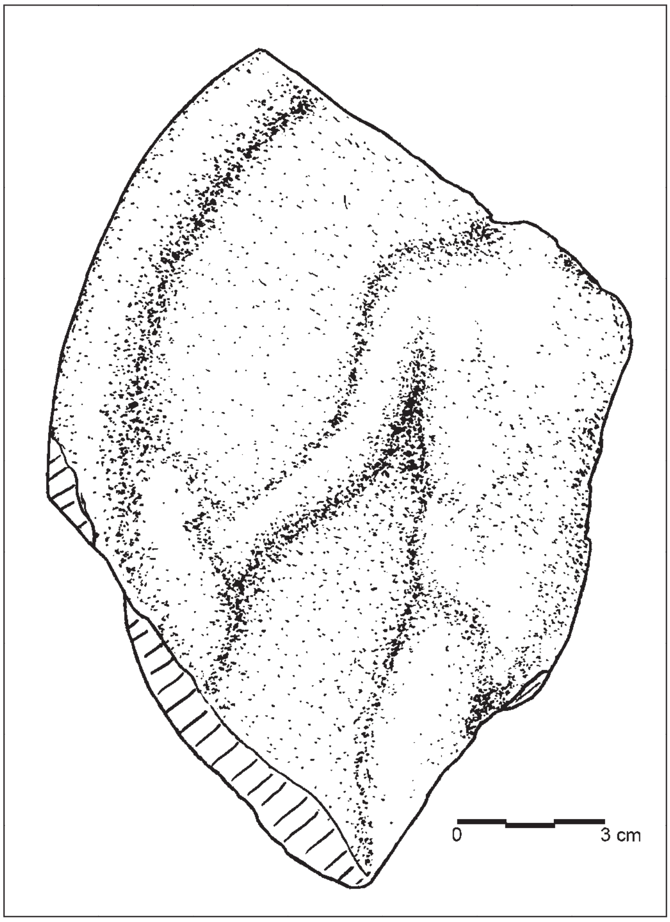

Обр. 1. Фрагмент от оброчна плочка от обекта на вр. Св. Илия, с. Искра

– с височина 6 м. В могила, обозначена на топографските карти до самия западен край на с. Езерово, сега унищожена, е открит богат гроб, от който произхожда известният златен пръстен с надпис на тракийски език. Всички могилни насипи са нарушени от иманярски изкопи.

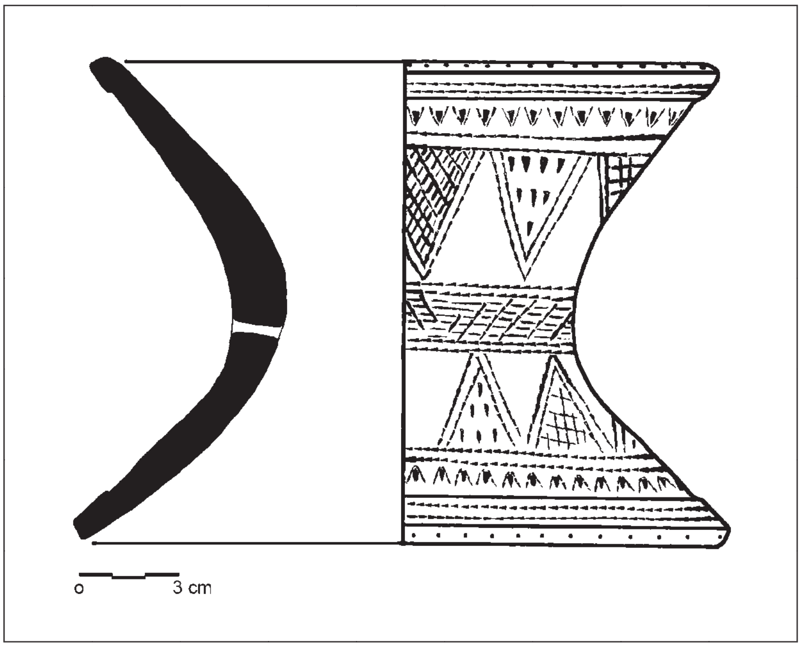

Обр. 2. Поставка за съдове от КБЕ от м. Ронките, с. Искра

Материали от римската епоха са открити м. Хамбартарла и м. Казлара. Двата обекта представляват сходни комплекси разположени върху ниски надзаливни тераси на р. Каялийка (в м. Казлара) и на неин ляв приток (в м. Хамбартарла), на разстояние 2 км един от друг – две селища с прилежащите им могилни некрополи. В м. Хамбартарла са регистрирани 22 могили с височина между 0,5 и 2 м. Обредът е трупоизгаряне, като вероятно за урни са използвани питоси (откриват се горели кости, въглени и значителен брой фрагменти от питоси в иманярските изкопи). Датата на обекта е в периода I – до началото на II в. (датата на керамиката е консултирана със ст.н.с. д-р Л. Вагалински). От тук произхожда и фрагмент от централната част на главнярник с антропоморфно изображение. При обекта в м. Казлара са регистрирани 6 могили със сходни размери на тези от предходния обект. Тук синхронни материали се откриват и върху близко разположено възвишение.

Три обекта с материали от късната античност са регистрирани в м. Църквището (с. Драгойново), м. Мандрата и м. Карачалаълък на (с. Искра). Първият е разположен в основата на северните възвишения на вр. Драгойна и е пряко свързан със съседното селище, разположено на възвишението Хасаря и заедно с обекта в м. Гробето са негови сателитни обекти. За обектите в м. Мандрата и м. Карачалаълък, предвид разположението им, се предполага, че са каптажи. Материали от късната античност и средновековието се откриват в обектите на вр. Св. Илия, вр. Калето, м. Ропите и м. Вакъфите (с. Искра). Последните два са сателитни обекти на средновековен обект на възвишението м. Хисаря, проучван чрез разкопки от екип с ръководител доц. Ив. Джамбов. Същият екип е проучвал сондажно и крепостта на вр. Калето. Керамика от ранното средновековие (X-XII в.) се открива в иманярски изкопи в близост до параклиса Св. Петър, с. Драгойново.

Направените проучвания дават представа за селищната система в тази част на рида Драгойна. Необходимо е допълнително обхождане на надзаливните тераси по р. Каялийка в период с по-добра възможност за наблюдение.

№ 226. ТЕРЕННО ИЗДИРВАНЕ В ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Людмил Вагалински, Йордан Михайлов

Издирването се проведе през първите десет дни на ноември 2006 г. То бе финансирано от Исторически музей – Поморие. Екипът се състоеше от седем човека. За девет дни успяхме да обходим землищата на гр. Поморие и на с. Бата. Избраните две землища са съответно край морето и във вътрешността.

Регистрирахме общо 27 обекта, разпределени по хронология, вид и землища, както следва: праистория – селища 4 (Бата); елинистически период – селища 3 (Бата – 2; Поморие – 1); римски и късноантичен период (I-VI в.) – селища 4 (Бата 2; Поморие 2); късно средновековие и Възраждане – селища 5 (Бата – 1; Поморие – 4); надгробни могили – 28 (Бата 22, групирани в три некропола; Поморие – 6).

Обходената площ представлява около една-шеста от територията на общината и затова следващите изводи имат предварителен характер. Праисторическите обекти са локализирани само във вътрешното землище (Бата). Струва ни се, че те са и най-интересният резултат от издирването. Находките от тях (основно керамика и отделни каменни оръдия на труда) датират от ранен и късен неолит, халколит и бронзова епоха. На един от тези праисторически обекти открихме и фрагменти с характерна за ранножелезния период украса. Обектите от елинистическата епоха (края на IV–I в. пр. Хр) са по-често срещани във вътрешността (Бата). Тук трябва да поясним, че поне два от трите могилни некропола в землището на с. Бата са елинистически. Скромни са и находките от римското селище, идентифицирано като известната пътна станция Казалет. Нейното сигурно локализиране изисква разкопки. Впечатлява липсата на обекти от българското средновековие (VIII – XIV в.). Периодът XV – XVIII в. е значително по-добре представен в крайморското землище (Поморие).

Проведеното теренно издирване е начално изпълнение на програма на младия Исторически музей в гр. Поморие за пълно археологическо картиране на територията на общината с успоредно провеждане на разкопки.

№ 227. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ДОЛНОТО ТЕЧЕНИЕ НА Р. КАМЕНИЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЖАНОВО, ОБЩИНА ЛУКОВИТ

Мая Валентинова

Обходена е територията в близост до проучвания обект (в м. Бануня, с. Бежаново), по десния бряг на р. Каменица. Регистрирани са две могили, (№ 3 и 4) които принадлежат към същия некропол. Разположени са върху висока речна тераса на десния бряг на р. Каменица. Могила № 3 има разлата полусферична форма и размери: височина около 1 м и диаметър 12-14 м. Обрасла е с ниска растителност. В центъра на могила има иманярски изкоп с неправилна кръгла форма и диаметър 2 х 1,70 м и видима дълбочина – 0,70 м. В изкопа се вижда, че тя е напрупана от хомогенна, светлокафява на цвят пръст. Археологически материали и следи от съоръжения не се откриват.

Могила № 4 е разположена на около 200 м северно от Могила № 3. Тя има разлата, полусферична форма и размери: височина – 0,80 м, диаметър – 10 м. Обрасла е с ниска растителност. Върху повърхността ѝ се виждат местни варовикови камъни. Няма следи от иманярски действия.

Беше посетено отново регистрираното предния сезон селище, разположено върху южния склон на вододела, между Парнишки дол и дерето северно от него. През пролетта на 2005 г. теренът не беше обработен и по повърхността бяха събрани няколко нехарактерни фрагмента. Според събрания керамичен материал при сегашния оглед, селището, което обхваща територия около 10 дка, може да се отнесе към КЖЕ.

№ 228. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В КЮСТЕНДИЛСКАТА КОТЛОВИНА ПРЕЗ 2006 Г.

Веселина Вандова, Румен Спасов

Теренните обхождания в Кюстендилската котловина, започнати през 2002 г., продължиха и през 2006 г. Те имаха за задача съставянето на пълна и точна археологическа карта на котловината, даваща представа за поселищния живот в нейните граници от неолита до средновековието.

Обхожданията се проведоха от екип на РИМ – Кюстендил в кратък срок (7 дни), през първата половина на месец ноември. Бяха изследвани землищата на няколко села, разположени по десния бряг на река Струма, както и по долините на реките Бистрица, Берсинска и Лилячка. Регистрирани бяха 5 нови археологически обекти. Успоредно с това бяха прецизирани и коригирани както хронологията, така и вида на други, отдавна известни в научната литература обекти.

Обектите, по своята хронология се разпределят, както следва: неолит – 2; РЖЕ – 2; КЖЕ – 3; античност – 3; ранносредновековна епоха – 4. Според вида на археологическия паметник: селища – 4; некрополи – 1; без сигурни данни за вида – 2.

А. Регистрирани нови обекти:

Обект № 1.

Населено място: с. Ябълково

Вид на обекта: некропол.

Ситуиран е върху ниска, надзаливна тераса, на левия бряг на р. Бистрица. Върху площ от 4,5 дка се откриват фрагменти от керамични съдове, както и тухли (цели и фрагментирани), датиращи от античната епоха. Видът на обекта, както и неговите хронологични рамки са уточнени

Обр. 1. с. Ябълково – поглед от юг към обекта

след комплексен анализ на данните, получени след неколкократни огледи на терена, при всеки от които са констатирани следи от иманярски изкопи. Шахматно разположените ями с издължен план и наличието на строителна керамика говорят за некропол с трупополагане, в който са застъпени гробни съоръжения, изградени с тухли.

Хронология: антична епоха (II-III в.?).

Проблеми за изясняване и доуточняване: прецизиране хронологичните рамки на паметника и неговата площ.

Обект № 2.

Населено място: с. Ябълково

Вид на обекта: няма сигурни данни (селище?)

Ситуиран е върху тераса на левия бряг на река Банщица (Обр. 1). Площта на обекта е около 9 дка. По повърхността се откриват фрагменти от керамични съдове, работени предимно на грънчарско колело (ограничено количество на ръка) и строителна керамика.

Хронология: ранножелязна, късножелязна и ранносредновековна (IX-XI в.) епохи.

Проблеми за изясняване и доуточняване: определяне на вида, прецизиране на датировката и площта на обекта.

Обект №3.

Населено място: с. Жабокрът

Вид на обекта: селище (крепост?)

Върху площ от около 40 дка. се намират фрагменти от керамични съдове и строителна керамика. Концентрацията на материали в централната част на обекта е висока, а към периферията постепенно намалява. В неговите граници бяха констатирани голям брой иманярски изкопи с различни размери.

Хронология: късна античност (IV-VI в.).

Проблеми за изясняване и доуточняване: прецизиране на хронологията, вида и площта на паметника.

Обр. 2. с. Нов чифлик – поглед от югозапад към обекта

Обект № 4.

Населено място: с. Гирчевци

Вид на обекта: няма сигурни данни

Ситуира се на десния бряг на река Струма, в района на гробищния парк на селото. Археологически материали се откриват върху площ от около 1,5 дка. Възможно е обектът да има по-големи размери. Западно от гробищния парк се намират частни имоти и обхождане в този район не беше възможно. По повърхността на терена се намират дребни фрагменти от керамични съдове, датиращи от средновековието. Липсват данни за археологически структури и съоръжения.

Хронология: ранно средновековие (IX-XI в.).

Проблеми за изясняване и доуточняване: определяне на вида и площта на обекта.

Обект № 5.

Населено място: с. Нов чифлик

Вид на обекта: селище

Разположен е върху първата надзаливна тераса на левия бряг на Берсинска река (Обр. 2). Предполагаемата площ е

около 2,5-3 дка. В северна и западна посока теренът не се обработва, поради което размерите му не могат да се определят със сигурност. Върху повърхността се откриват фрагменти от опалена глинена замазка, строителна керамика и керамични съдове.

Хронология: РЖЕ и КЖЕ.

Проблеми за изясняване и доуточняване: прецизиране на хронологичните рамки и площта на паметника.

Б. Обекти с корекции в датировката и вида на паметника:

1. Населено място: с. Берсин

Вид на обекта: селище

В централната част на с. Берсин – в района на църквата и западно от него, в м. Стублата, се откриват археологически материали от различни епохи. Обектът се ситуира на десния бряг на река Берсинска. Намерени са фрагменти от съдове, работени на ръка (Обр. 3, 1-4, 7) и грънчарс-

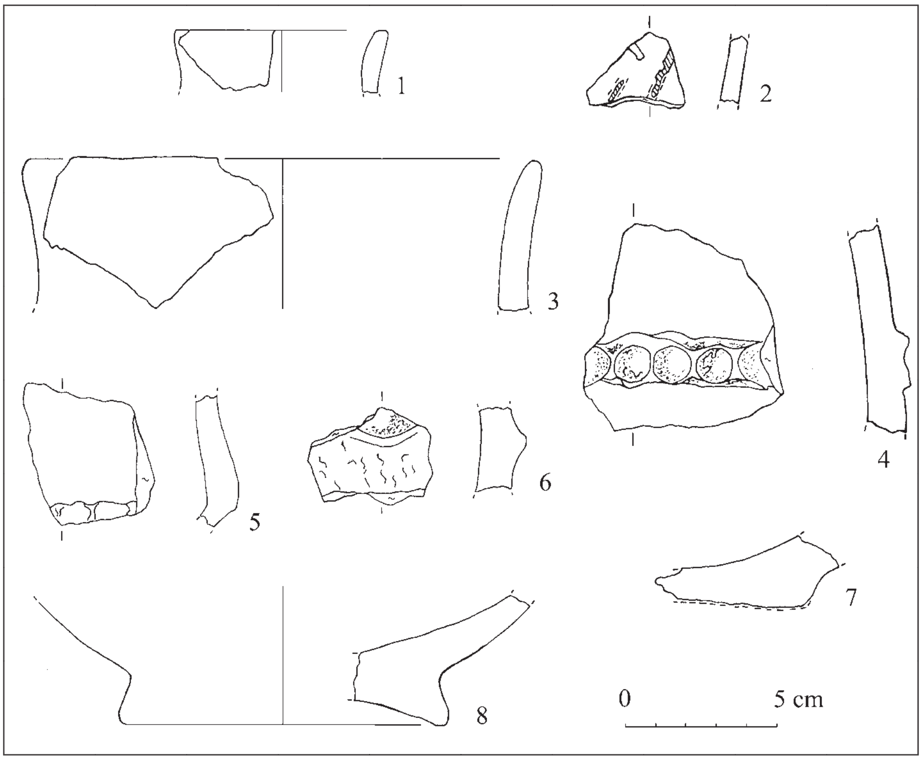

Обр. 3. Фрагменти от керамични съдове: 1-4 (2 – рисувана с бяла боя върху червена ангоба украса), 7 – с. Берсин, ранен неолит; 6, 8 – с. Невестино, ранен неолит; 5 – с. Невестино, късен неолит.

ко колело и фрагменти от мазилки. Поради факта, че теренът е гъсто застроен, общата площ на обекта не може да се определи със сигурност.

Хронология: бялорисуван етап на ранния неолит, късен неолит, антична, късноантична (IV-VI в.) и ранносредновековна (X-XI в.) епохи.

Литература: Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 12, № 2.

2. Населено място: с. Невестино

Вид на обекта: църква, некропол, селище.

Ситуиран е върху първата надзаливна тераса на десния бряг на Лилячка река. При обхождането на местността, която по данни на местни жители се нарича Селище, бяха намерени фрагменти от керамични съдове, работени на ръка (обр. 3, 5, 6, 8) и на грънчарско колело, фрагменти от строителна керамика и значително количество фрагменти от мазилки.

Хронология: ранен и късен неолит, късножелязна, ранно (X-XII в.) и късно средновековековие.

Литература:

Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

Захариев 1963: Й. Захариев. Кюстендилската котловина (географско-етнографско изследване). София, 1963.

Иванов 1910: Й. Иванов. Отчет за разкопките при Кадин мост (Кюстендилско). – Известия на Българското археологическо дружество, 1, 1910, 163-201.

№ 229. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КАВАРНА ПРЕЗ 2006 Г.

Йордан Гатев

В периода 24.07 – 04.08.2006 г. бяха проведени теренни обхождания в землищата на селата Божурец, Българево и Свети Никола на територията на община Каварна. Регистрирани бяха 7 нови археологически обекта както следва:

Обект № 1. Намира се в землището на с. Божурец, в м. Болата, на около 2 км северозападно от нос Калиакра. Местността представлява долина, която завършва на север с красив залив. На северния склон на долината, на терасата на платото бе регистрирано селище (обект № 1), което по откриваната керамика следва да се отнесе към КЖЕ, а възможно и към късната античност. Селището заема площ с размери 200 х 150 м. Открити бяха останки от трасета на зидове от ломени камъни със спойка на кал, като от един от тях бе запазен в участък с ширина 1,50 м и дължина 12 м с посока И-З. Селището е споменато от Л. Бобчева (Бобчева 1973, 29). На южния край на долината по ската се откриват скални ниши, изкуствено разширявани през същия период, през който е съществувало и селището.

Обект № 2 се намира в землището на с. Българево, в м. Дълбока, източно от проучваната през тази година крепост (спомената от К. Шкорпил). На западния скат на вдълбания в долината път, слизащ към морето, се виждат следи от зидове от жилища, градени от ломени камъни със спойка на кал. Откритата керамика свидетелства, че селището е функционирало през елинистическата епоха, късната античност и през периода XIII-XIV в.

Обект № 3 се намира в землището на с. Свети Никола, южно от м. Чифлик Наневo. Откритата керамика се отнася към КЖЕ, римската епоха, късната античност и периода на османското владичество. Заема площ с размери 50 х 200 м върху най-горната тераса на Добруджанското плато. Откъм брега в ската над долната тераса са открити три пещери, явно дообработени от хора и използвани като жилища.

Обект № 4 се намира в землището на с. Свети Никола, в местността северно от курорта Русалка. Представлява селище от елинистическата епоха, от което в профила над плажа в залива се откриха две наполовина разрушени ями и фрагменти керамика. В съседство се намира и проучваният от автора в края на 90-те късноантичен некропол (Гатев 1998, 27-31).

Обект № 5 се намира в землището на с. Божурец, на около 400 м северно от селото в м. Чатлака и съседната ѝ м. Кайряка. Върху площ с размери 50 х 250 м се откриват фрагменти от керамични съдове от елинистическата епоха. Селището се е развивало успоредно на морето на най-горната тераса на Добруджанското плато.

Обект № 6 също се намира в землището на землището на с. Божурец, на около 1200 м югоизточно от селото. В момента там се строи голф игрище Тракийски скали. Към момента на обхождането, обектът е напълно унищожен. На терена на голф-игрището се насипва пръст, а на мястото на строящия се хотел и СПА център машините са достигнали до варовиковата скала. Откриват се фрагменти керамика, отнасяща се към елинистическата епоха.

Обект № 7 се намира на границата на землищата между селата Божурец и Топола, на плажа. Представлява сграда, градена от ломени и дялани камъни със спойка на кал. Откъм плажа сградата частично е паднала в морето, частично е разкопана от иманяри. Виждат се две помещения съответно със запазена дължина 2,40 и 4,30 м. Откриват се голямо количество фрагменти от керамични съдове и амфорна тара, които се отнасят към късната античност. Откритите части от сграда явно принадлежат към комплекс, чието предназначение засега остава неизвестно.

Литература:

Бобчева 1973: Л. Бобчева. Археологическа карта на Толбухински окръг. София, 1973.

Гатев 1998: Й. Гатев. Спасителни разкопки на късноантичен некропол край курорта “Русалка”, Каварненско. – Археологически вести, 1998, 1, 27-31.

№ 230. СКАЛНИ СВЕТИЛИЩА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Стефанка Иванова

Скалните светилища в района на Източните Родопи са уникални паметници от ранните периоди на човешката цивилизация. Районът на разпространението им е ограничен само на територията на Източните Родопи. Характерна за района е бурната и многофазова вулканична дейност през по-късните геологически епохи, когато Източните Родопи се издигат и оформят като суша. Магмени огнища се активизират и в по-късни периоди. Под действието на природните фактори, характерните за района вулкански скали ерозират и формират разнообрази и уникални природни феномени – приказни фигури, обелиски, скални гъби и др. Вероятно това е имало значение за избора на праисторическите хора да изваят светилищата си в тази част на Родопите. Големият брой на археологическите паметници позволяват този район да се определи като свещена планина на ранните праисторически цивилизации.

Характеристика на скалните светилища

Структурата на светилищата е сложна и многопластова:

– Едни от най-внушителните елементи са скалните трапецовидни ниши, издълбани по високите отвесни скали. Понякога те са на височина над 50 м от земята. Обикновено са на много трудно достъпни места. За повечето от тях е невъзможно и със съвременна алпинистка техника да се осигури позиция за достигане и работа върху скалата на местата на издълбаните ниши.

– Обикновено в района на нишите, върху скални блокове и масиви са всечени кръгове, ями-басейни и линии. Оформени са „тронове". Много характерни елементи са и т.нар."шарпани". Това са издълбани правоъгълни и кръгли басейни, свързани с улеи. Понякога структурата е с формата на праисторически идол.

– Изкуствени пещери – те са всечени върху по-ниско разположени скални масиви. Обикновено в дъното им е оформен „олтар". При някои, върху билото на масива, в който са издълбани, има структури от типа на басейните и праисторически идоли.

– Астрономически обсерватории – представляват концентрични кръгове, пресечени с радиално разположени линии. Обектите са врязани върху скалните повърхности на платата. Често с тях са свързани и всечени в периферията им „наблюдателни места". На разстояние от тях, но свързани визуално се намират структури от вдълбани в скалите „централни наблюдателни места".

– Централни светилища – оформени са върху по-високи върхове. Всечени в скалите стъпала водят до скални пирамиди с пресечени върхове. На върха им е изсечен каменен „ковчег". Често скалите са оформени като животински фигури – лъвове. Оформени са и „наблюдателни" места Върху хоризонталните скални повърхности са изсечени кръгове, басейни и идоли.

– Засега само при едно от светилищата с врязани каменни ниши са регистрирани каменни глави и фигури по високите склонове на речната долина.

– Според проучванията на специалисти-археоастрономи светилищата са функционирали и като прецизни обсерватории.

– Установено е, че светилищата се намират в места с регистрирани магнитни аномалии.

Хронология

Някои от скалните светилища в Родопите са създадени и активно функционирали през VII-VI хилядолетие ВР. Най-голям брой са създадени през втората половина на енеолитната (каменно-медната) епоха – 5-4 хилядолетие ВР. В края на бронзовата и ранножелязната епоха траките посещават старите свещени места и ги използват за ритуалните си дейности (II-I хилядолетие ВР.).

По-късно и за други цели някои от свещените места са използвани през античността и средновековието.

Скалните светилища са от изключително важно значение за проучването на духовната култура на ранните общества, обитавали не само тази част на Балканския полуостров, но и територията на Близкия Изток и цяла Европа.

Създаването им предхожда с няколко хилядолетия издигането на египетските пирамиди, създаването на големите градове в Двуречието и световни паметници като Стоунхендж. Вероятно скалните светилища са най-важния принос на обитателите на района на Източните Родопи за създаване и развитие на цивилизационния модел на европейските и източни общества.

Въпреки уникалния характер на скалните светилища, те все още са почти непроучени. Една от причините е локализацията им на много трудно достъпни места. Голяма част от структурите са разположени на върховете на високи канари и е невъзможно дори фотодокументирането им. Поради дълбоките каньони и високи скални масиви е трудно да се установи връзката между тях и специфичните им характеристики.

За начало на задълбоченото им проучване е необходимо да се направят снимки от въздуха (с помощта на хеликоптер), за да се локализират точно обектите, да се снемат координатите им, да се документират специфичните за всеки обект детайли и да се установи връзката между тях и модела на разположението им.

№ 231. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОРИЗАРЕ, КОШАРИЦА И ГЮЛЬОВИЦА, ОБЩИНА НЕСЕБЪР

Иван Карайотов, Красимир Кръстев

През лятото на 2006 г. (15-25.08) на територията на община Несебър бяха проведени теренни обхождания. Те обхванаха землищата на селата Гюльовца, Оризаре и Кошарица и бяха реализирани от експедиция на ШУ "Епископ Константин Преславски" с научен ръководител проф. д.и.н. Иван Карайотов.

До този момент от района на с. Оризаре са известни няколко находки с голяма научна стойност. Един рядък електронов статер на Кизик, датиран около 350 г. пр. Хр., е открит неотдавна край селото (Карайотов 2003, 9-13). В землището на селото е открито и едно бронзово монетно съкровище, с монети на Месамбрия (Karayotov 2005, Nr 120).

ОБЕКТ № 1 (Катойкия Оризаре).

Той се намира точно в подножието на стръмен хълм, на около 75 м надморска височина, на терен с лек наклон на юг. От малка площ по повърхността беше събрана значително количество керамика. Освен фрагменти от антични керемиди (имбрекси и калиптери), бяха намерени и фрагменти от амфори, питоси и други съдове. Впоследствие тук бяха заложени и археологическите сондажи.

ОБЕКТ № 2 (Тракийско укрепление или светилище Оризаре).

Обектът е разположен северно от обект № 1 на сравнително висок хълм, с леко заоблен, равен връх. Самото укрепление (светилище?) има елипсовидна форма (Обр. 1) и е с размери 18 м (И-З) и 14 м (С-Ю). Надморската му височина е 184,9 м.

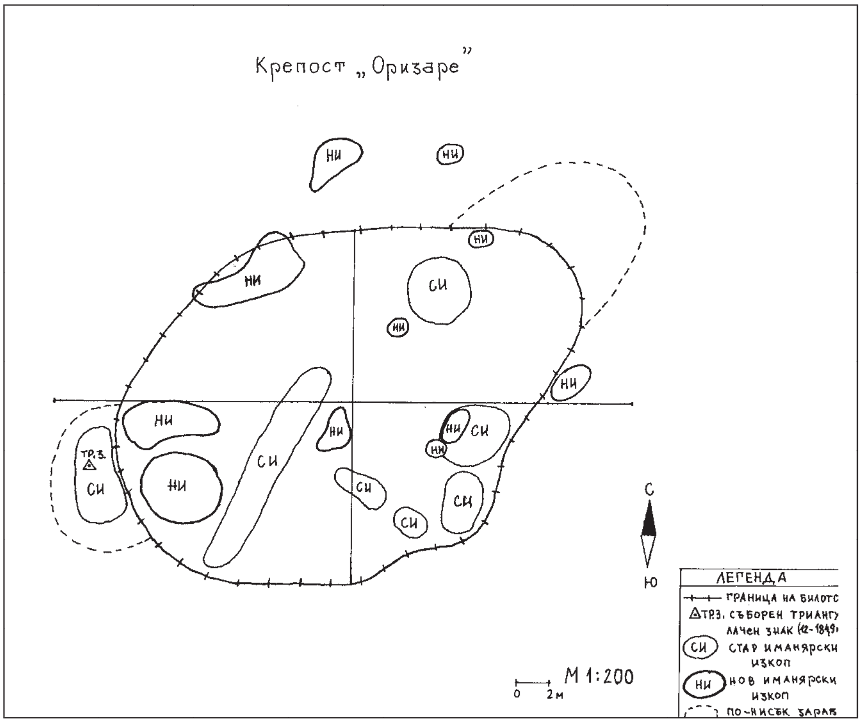
Крепост „Оризаре"
НИ
НИ
НИ
НИ
СИ
НИ
НИ
НИ
НИ
НИ
СИ
НИ
НИ
СИ
ТР.З.
СИ
НИ
СИ
СИ
СИ
С
Ю
М 1:200
0
2м
ЛЕГЕНДА
ГРАНИЦА НА БИЛОТС
ТР.З. СЪБОРЕН ТРИАНГУ
ЛАЧЕН ЗНАК (12-1849
СИ СТАР ИМАНЯРСКИ ИЗКОП
НИ НОВ ИМАНЯРСКИ ИЗКОП
ПО-НИСЪК ЗАРАБ

Обр. 1. Тракийска крепост (светилище?). Оризаре

Откритият подемен материал показва, че укреплението е съществувало поне от края на ранножелязната, както и през класическата и елинистическата епоха. Цялата площ е осеяна с керамични фрагменти от грубо изработени на ръка от недобре опечена черна на цвят глина, амфори, изработени от светла фина глина, фин кантарос, фрагменти от есхари и др., но най-многобройни са фрагментите от питоси. На върха бяха установени няколко десетки стари, а и съвсем пресни, иманярски изкопа, някои от които с размери 3,5 на 4,5 м.

ОБЕКТ № 3 (Римско укрепление Оризаре).

Обектът е разположен на около 500 м източно от Обект № 1, на сравнително равен терен с множество иманярски изкопи (Обр. 2). В тях и около тях се забелязват голямо количество керамични фрагменти от римски керемиди, тухли, питоси и други съдове. В някои от изкопите ясно личат останки от зидове от ломени камъни без спойка. Съдейки по следите на терена, на югозапад и северозапад укреплението е било защитено от кули, най-вероятно с кръгла форма. Запазената височина на стените в изкопите е около 40-50 см. Очевидно тук се е намирало укрепено селище или военно укрепление, което според намерените материали би могло да се датира в римската епоха.

ОБЕКТ № 4.

На изток от с. Оризаре се намериха следи от горяла сграда. От там бяха събрани керамични фрагменти, които я датират в римската епоха.

ОБЕКТ № 5 (Могилен некропол Оризаре 1).

Могилите са разположени на около 800 м западно от шосето с. Оризаре – Слънчев бряг, в м. Тодоша и формират малък некропол. Той се състои от 4 могили, разположени почти на една линия в посока С/ СИ – Ю/ ЮЗ. Върху могилите са регистрирани иманярски изкопи с размери до 3 м и дълбочина 6 м.

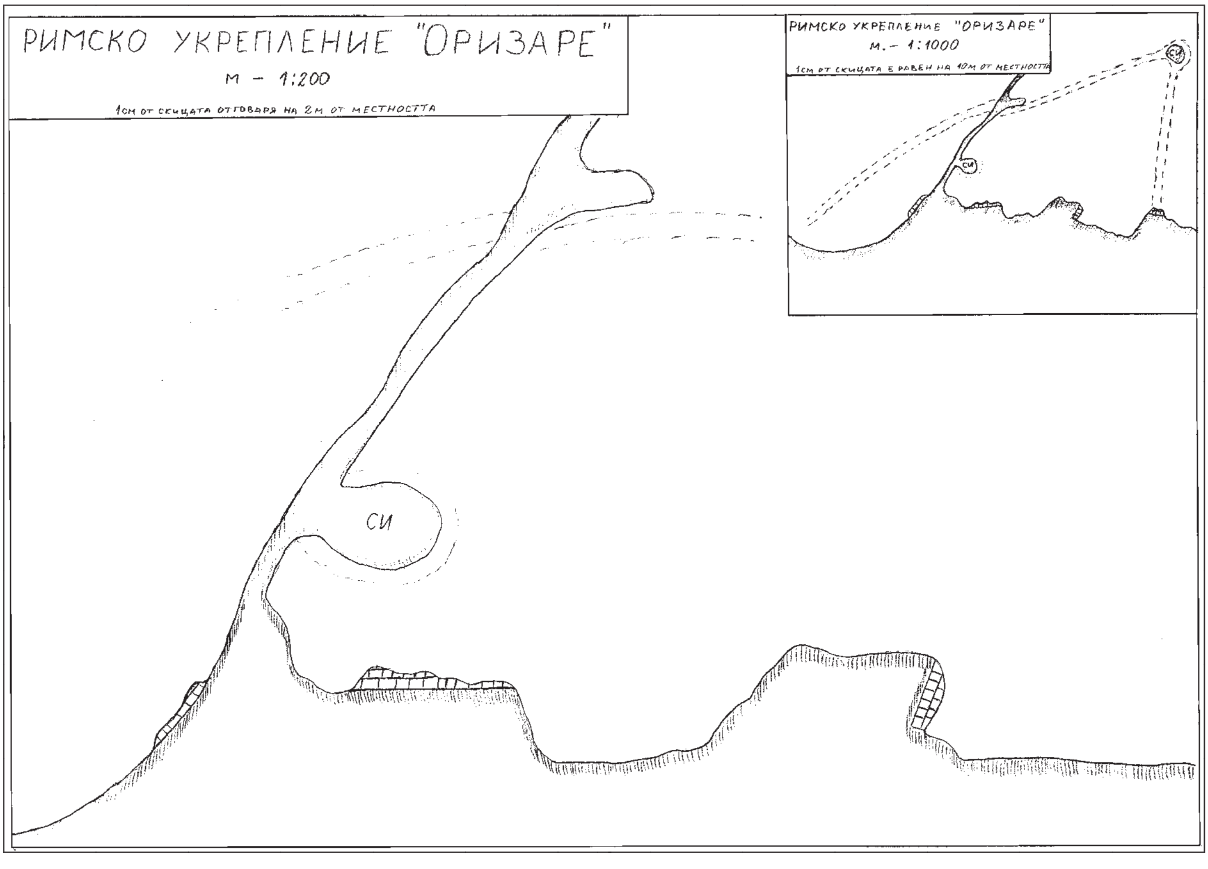
РИМСКО УКРЕПЛЕНИЕ "ОРИЗАРЕ"
М – 1:200
1см от скицата отговаря на 2м от местността
СИ
РИМСКО УКРЕПЛЕНИЕ "ОРИЗАРЕ"
М.– 1:1000
1см от скицата е равен на 10м от местността
СИ
СИ

Обр. 2. Римско укрепление. Оризаре

ОБЕКТ № 6.

В пространството между Могила № 3 и Могила № 4 (могилен некропол Оризаре 1) се откриват десетки фрагменти от керамика, работена на ръка. Най-голяма е концентрацията ѝ приблизително по средата между двете могили.

ОБЕКТ № 7 (Могилен некропол Оризаре 2).

На левия бряг на яз. Порой бе регистриран некропол № 2, състоящ се от 5 надгробни могили, които също са обект на иманярска дейност. В могила № 1 беше регистриран огромен иманярски изкоп с размери 15 х 7 м и дълбочина 2,5 м. При могила № 4 се натъкнахме на дрег с размери 4 х 4 м и дълбочина 5 м. На дъното в южната страна на вертикалната яма е прокопан хоризонтален тунел. Ако се съди по разпръснатите по повърхността фрагменти от правоъгълни тухли, може да се предположи, че иманярите са разрушили тухлен гроб или гробница.

ОБЕКТ № 8 (Бялата чешма).

В землището на с. Кошарица, разположено между Оризаре и Слънчев бряг, се локализира Бялата чешма. Тя представлява тръба, от която изтича вода с много голям дебит. Бе установено, че това всъщност е стара водопроводна тръба от римската епоха.

ОБЕКТ № 9 (Селищна могила Кошарица).

На 170 м североизточно от Бялата чешма се намира висока около 1,50 м, заравнена при земеделската дейност селищна могила. В нея през 30-те години на XX в. е бил открит един изключително интересен и рядък златен идол от енеолита (Миков 1934, с. 209). От околностите на селото произхожда и една интересна монетна находка от елинистическата епоха (Лазаров 1971, 3-20; Горова 1991, 47-58).

Могилата е разположена на 43,8 м надморска височина (най-високата ѝ част). По повърхността ѝ бяха намерени множество фрагменти груба и по-фина, работена на ръка керамика, глинена цедилка, кремъчно ядро, буца шлака. Откриват се и части от глинени подове на жилища.

ОБЕКТ № 10

На около 75 м на северозапад от селищната могила Кошарица бяха регистрирани останки от римска постройка или селище. Бяха открити множество римски тухли и керемиди.

По време на теренната работа бе обходено, също така, и землището на с. Гюльовца, където не бяха регистрирани археологически обекти.

Литература:

Горова 1991: Д. Горова. Колективна монетна находка от елинистическата епоха от с. Кошарица, Поморийско (IGCH 788). – Нумизматика, 1991, 1-2, 47-58.

Карайотов 2003: Ив. Карайотов. Кизикени от Южното българско черноморие. – Numismatica Bulgarica 2, 1. София, 2003, 9-13.

Лазаров 1971: М. Лазаров. Археологически разкопки и проучвания в Бургаски окръг. – ИБМ I, 1971, 3-20

Миков 1934: В. Миков. Златен идол от Къшла дере. – Иизвестия на археологическия институт 8, 1934, с. 209.

Karayotov 2005: Iv. Karayotov. Circulation de monnaies de bronze de Messambria. – In: Nessèbre 3. Burgas, 2005, 194-220, Nr 120.

№ 232. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В РЕЗЕРВАТ ДУПКАТА, М. ДЖЕНЕВРА, ОБЩИНА БАТАК

Костадин Кисьов

Проучванията се извършиха през месец август 2006 г. с участието на Катя Пейчинова директор на ИМ Батак, Веселин Станков – ИМ Батак, студенти от Пловдив и София, както и членове на пещерния клуб към Музея по спелеология в Чепеларе. Цялостното финансиране на проучванията през 2006 г. беше осигурено от Винпром Пещера – АД.

Теренните обхождания обхванаха територията на резерват Дупката попадащ в местността Голяма Дженевра. Резерватът се намира на 50 км южно от Батак, в граничната зона на общините Девин, Борино, Доспат и Батак.

В източната зона на резервата беше открит и регистриран неизвестен до сега археологически обект.

Той се намира върху висок скален връх с надморска височина 1735 м, разположен в източния край на продълговат скален венец. От двете страни на венеца се намират огромни дерета с денивелация на северното дере. Източно от скалния връх е разположен огромен каньон и водораздел, където се намира Кемеров мост и запазеното трасе на римския път, пресичащ западните Родопи и свързващ Филипопол с Бесапара и Никополис ад Нестум. По цялото протежение на скалния венец се констатираха многобройни иманярски изкопи, резултат от работа с металотърсач.

Скалният връх има елипсовидна форма, ориентиран север – юг по надлъжната ос с размери 125 х 20 м. Той се състои от две взаимносвързани планински тераси, разположени на различно ниво. Южният склон е сравнително достъпен, докато северният и източният са изключително стръмни и недостъпни. Явно поради тази причина единствено върху южната страна на върха е бил изграден монументален зид (Обр. 1). Останките от него бяха открити по целия южен ръб

Обр.1. Суперструкцията на каменния зид, югозападен сектор – Дженевра, Батак

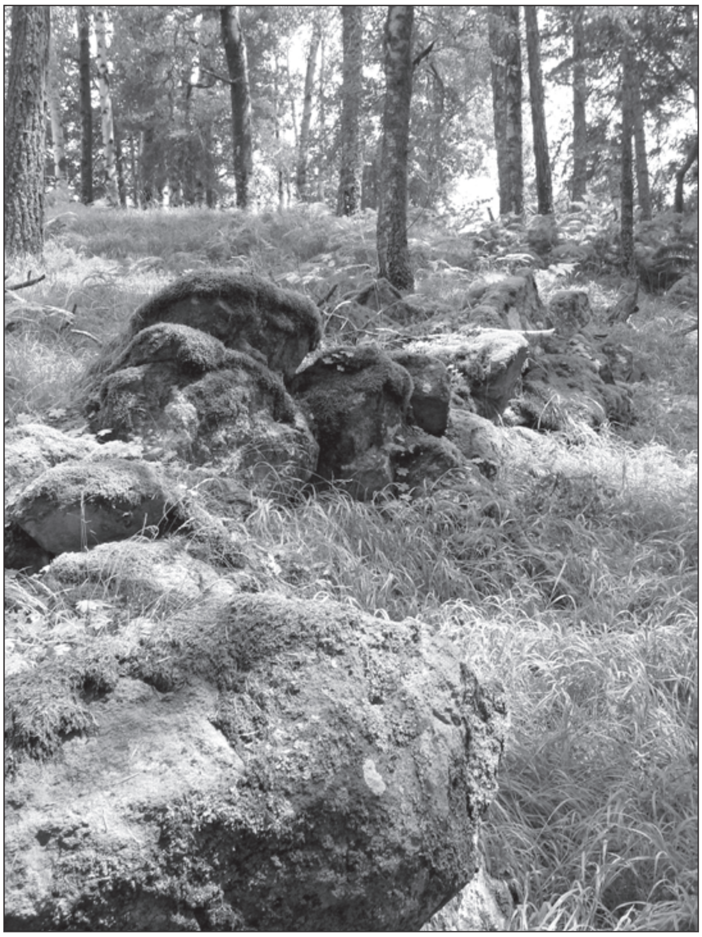

Обр.2. Сектор от южния зид – Дженевра, Батак

на скалния връх. Той е изграден от ломени камъни с големи размери, които са подреждани без спойка. На места в процеса на неговото изграждане са използвани естествените скали, които са вградени в самия зид. Последният е запазен по цялото протежение на южния скален ръб, като на места има сектори които са напълно разрушени. Неговата обща съвременна дължина е 215 м. Суперструкцията на зида на места е запазена на височина до 1,50 – 1,60 м. (Обр. 2).

По северния ръб на върха не бяха констатирани останки от градежи и фортификационни съоръжения.

В югоизточния ъгъл на върха беше констатиран голям иманярски изкоп с размери 7 х 6 м, разположен до самия южен ръб на склона. Той има дълбочина 1,20 – 1, 80 м и е стигнал до основния скалист терен. Изкопаната пръст е изхвърляна от иманярите на, южно по склона. По повърхността на насипа се откри голямо количество керамика. Керамични фрагменти се откриха също във вътрешността на иманярския изкоп и по неговите профили. В профилите ясно се очертават останки от каменни зидове, разположени на дълбочина 1,00–1,20 м.

Втори иманярски изкоп беше открит в северозападния ъгъл на планинския връх. Той е с по-малки размери – 3 х 2 м и дълбочина 1,80 м, като е положен в посока север – юг върху самия ръб на северния склон.

Трети иманярски изкоп беше открит върху централната част на втората тераса на върха, която се намира с около 2 м по-ниско от нивото на горната тераса. Той също е с по-малки размери – 4 х 3 м и дълбочина 1,00–1,20 м.

Откритата в иманярските изкопи керамика е работена на ръка и на грънчарско колело, като по-голяма част от съдовете са били покрити с ангоба. Външната повърхност на повечето фрагменти е силно излъскана. По-голяма част от откритите фрагменти имат тъмнокафява или черна повърхност. Откритите дръжки са дъговидни, с кръгло сечение или оформени като животински лапи. В иманярския насип беше открит керамичен фрагмент с украса тип *Цепина* (Домарадски 1994, 130; Кисьов 2004, 79). Откритият масов керамичен материал е характерен за периода на елинистическата епоха и е напълно еднакъв с този открит в светилището на връх Манастира в м. Малка Дженевра (Кисьов 2004 А, с. 76). Трябва да се отбележи, че по повърхността на терена, в иманярския изкоп и в пръстта от иманярския насип, не се откри праисторическа и римска керамика.

Литература:

Домарадски 1994: М. Домарадски. Светилище на връх Острец при Велинград. – Сборник “Славееви гори”, 1. Пазарджик, 1994, 126 – 136.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

Кисьов 2004 А: К. Кисьов. Теренни археологически обхождания и сондажни проучвания в горско стопанство "Дженевра", община Батак. – Археологически открития и находки през 2003. София, 2004, 75–76.

№ 233. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ОБЩИНА РАЗЛОГ

Илия Кулов

Разложката котловина е заобиколена от планините Рила, Пирин и Родопите. Характеризира се с прохладен, континентален климат създаващ благоприятни условия за живот още от дълбока древност.

В археологическо отношение регионът е слабо проучен. През 70-те години бяха направени сондажни проучвания в м. Столоватец, в землището на гр. Разлог, от която произхождат известните плочи (Танев 1957; Танев 1965; Герасимов 1962, 89-96; Тончева 1984). Сондажни и спасителни проучвания са направени и в м. Делниците край с. Елешница (Николов, Масларов 1987).

През 80-те е направен опит за теренно обхождане в Разложкия регион (Дремсизова-Нелчинова 1987, 44-45, 54, 103-105), но редица обекти остават нерегистрирани.

Във връзка със строителни работи в м. Бетоловото в землището на гр. Разлог през пролетта на 2005 г. се наложи теренно обхождане на една не малка площ, където бяха регистрирани 9 археологически обекта (Кулов и др. 2006).

Теренните обхождания за регистриране на археологически паметници на територията на община Разлог продължиха и през 2006 г. Те бяха проведени на два етапа (23.05–01.06 и 22.09–30.09) от екип в състав Илия Кулов – ръководител, н.с. Цветана Комитова и Маргарита Андонова

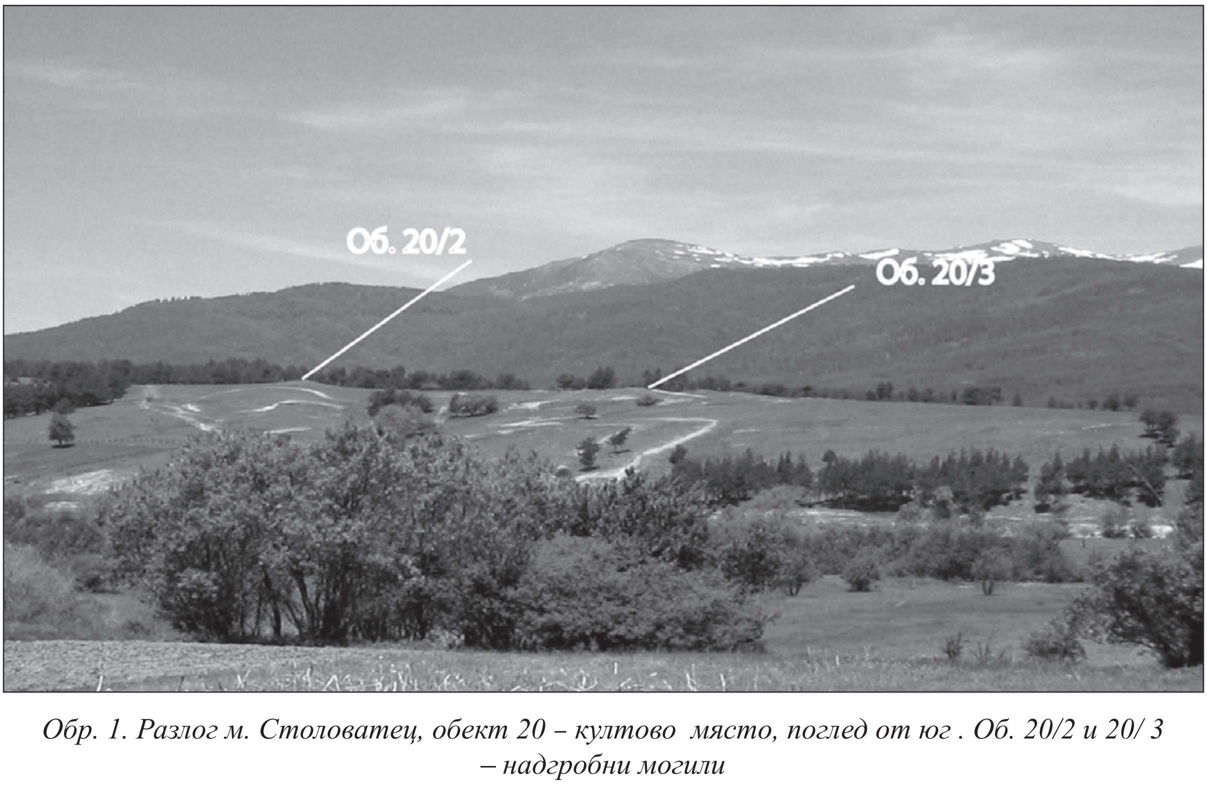

Обр. 1. Разлог м. Столоватец, обект 20 – култово място, поглед от юг . Об. 20/2 и 20/ 3 – надгробни могили

от РИМ – Благоевград, Емилия Кадурина – директор на ИМ- Разлог и Илия Тантилов уредник в същия музей. Средствата бяха осигурени от община Разлог.

Бяха обходени землищата на гр. Разлог и селата Бачево, Годлево и Добърско. Използван е методът на тоталното обхождане.

Регистрирани бяха 45 археологически обекта от различни епохи. С оглед на хронологическата принадлежност и характера на самите обекти, те се разпределят както следва:

Разлог – 23 обекта
късна желязна епоха: 1 селище (об. № 25); 3 надгробни могили (об. № 12, 20/2, 20/3) (Обр. 1)
елинистическа епоха: 1 постройка (об. № 22)
античност: 7 селища (об. № 14, 15, 24, 26, № 11, 13, 17/1); 2 надгробни могили (об. № 21/1, 21/2); 3 постройки (об. № 10, 11, 17)
късна античност: 1 крепост (об. № 1)
средновековие: 2 църкви (об. № 16, 18)
османски период: 1 поселение (об. № 15)
култови обекти: 2 светилища (об. № 19?, 20/4) (Обр. 1)

Бачево – 6 обекта
античност – 2 селища (об. № 4, 5); 1 некропол (об. № 6)
късна античност: 1 крепост (об. № 1) (Обр. 2)
средновековие – 2 църкви (об. № 2, 3)

Годлево – 6 обекта
античност:2 селища (об. № 1, 2); 1 могила (об. № 3)
средновековие: 3 църкви (об. № 4, 5, 6)

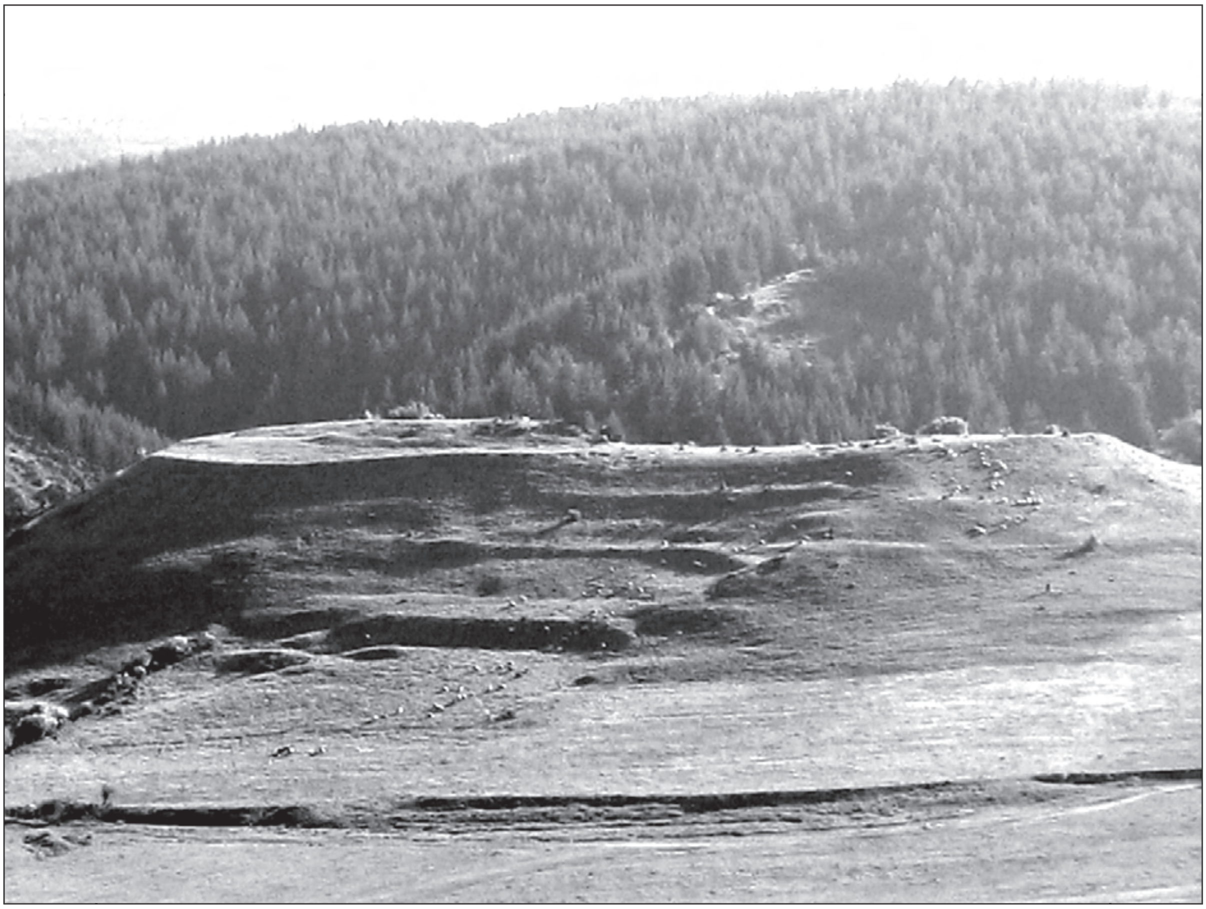

Обр. 2. Бачево м. Бачевско кале,Градището, обект 1 – антична крепост, поглед от запад.

Обр. 3 Добърско м. Атанасова църква, обект 2 – средновековна църква, поглед от запад

Добърско – 10 обекта
античност: 1 селище (об. № 9)
средновековие: 8 църкви (об. № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10) (Обр. 3)
османски период: 1 пещ за строителна керамика (об. № 7)

Изводи

– Според хронологическите критерии обектите се разпределят по следния начин:
– късна бронзова епоха – 1
– късно желязна епоха – 4
– елинистическа епоха – 1
– античност – 19
– късна античност – 2
– средновековна епоха – 15
– османски период – 2
– неопределени – 1

– Регистрираните обекти се намират на надморска височина между 800 и 1300 м, като най-високо е разположена средновековната църква в м. Св. Богородица, с. Добърско. Според местното население от тук е минавал пътят на поклонниците за Рилския манастир.

– Прави впечатление голямото количество средновековни църкви (8) в землището на с. Добърско.

– Трябва да се отбележи, че е възможно в обходената територия да са пропуснати обекти. Една от причините е изоставените и необработвани терени, които са обрасли с гъста тревиста, а на места с дървесна растителност и са трудни за наблюдения.

Литература:

Герасимов 1962: Т. Герасимов. Следи от келтите в Разложкото поле. – Известия на археологическия институт, 25, 1962, 89-96.

Дремсизова-Нелчинова 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Кулов и др. 2006: Ил. Кулов, М. Кулова, Ю. Божинова, Ц. Комитова, М. Андонова, Е. Кадурина, И. Тантилов. Теренно археологическо обхождане в землището на гр. Разлог. – Археологически открития и разкопки през 2005. София, 2006, 393-394.

Николов, Масларов 1987: В. Николов, К. Масларов. Древни селища край Елешница. София, 1987.

Танев 1957: Т. Танев. Плочата от Разлог. – ПКМ, 1957, 3, 36-39.

Танев 1965: Т. Танев. Отново за плочата от Разлог. – Музеи и паметници на културата, 1965, 1, 3-11.

Тончева 1984: Г. Тончева. Монументални скулптурни паметници от къснобронзовата и от ранножелязната епоха в Българи. – Thracia 6. Serdicae, 1984, 71-92.

№ 234. ИЗТОЧЕН ПРЕЗРОДОПСКИ РИМСКИ ПЪТ ПО РАДЮВА ПЛАНИНА В СРЕДНИТЕ РОДОПИ

Митко Маджаров, Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

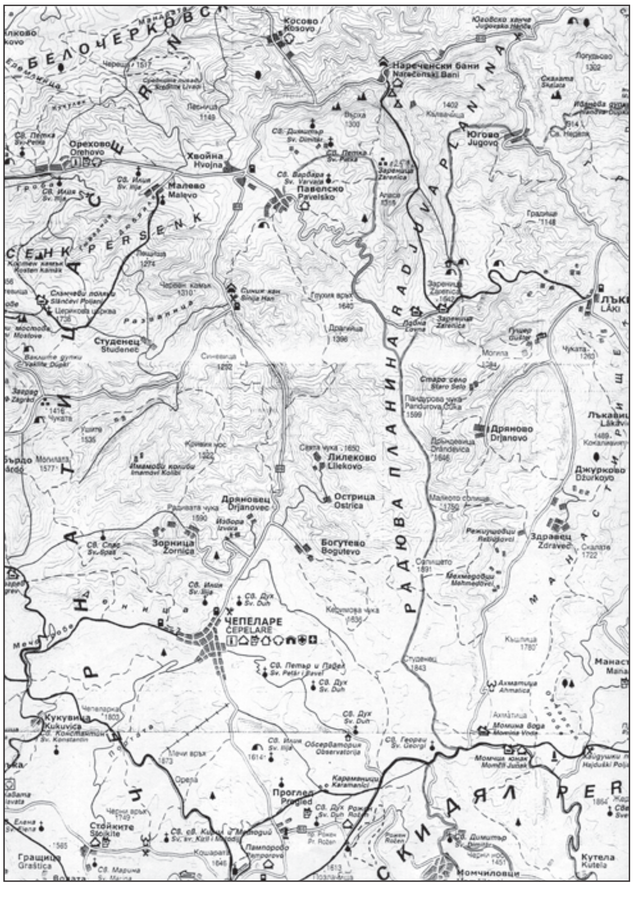

Обр. 1. Карта на Източния презродопски път през Радюва планина

Проучването на Източния презродопски римски път, на територията на общините Смолян и Чепеларе бе извършено през периода 2005 – 2006 г. Трасето започва от с. Момчиловци на юг, минава по Радюва планина, разклонява се при връх Пашалийца и се спуска към долината на Чепеларска река при с. Павелско – на запад, и към долината на Юговска река – на изток (Обр. 1).

Дължината на трасето от Момчиловци до Павелско е 29 км (разстоянията между отделните обекти са измерени от Дамян Дамянов по топографска карта в мащаб 1:5000). За изграждането на пътната настилка са използвани дребни и средни камъни (Обр. 2). Подзижданията и каменната настилка за укрепването на пътното платно се срещат само по планинските склонове, където наличието на подпочвени води е предизвиквало свлачища.

Две са вероятните междинни пътни станции по проучения участък от пътя. За първата най-подходящ е теренът северно от местността Кишето (намира се на разклон на античния път на северозапад и изток), който е равнинен, с лек наклон на югозапад. Отстои на около 10,3 км от с. Момчиловци

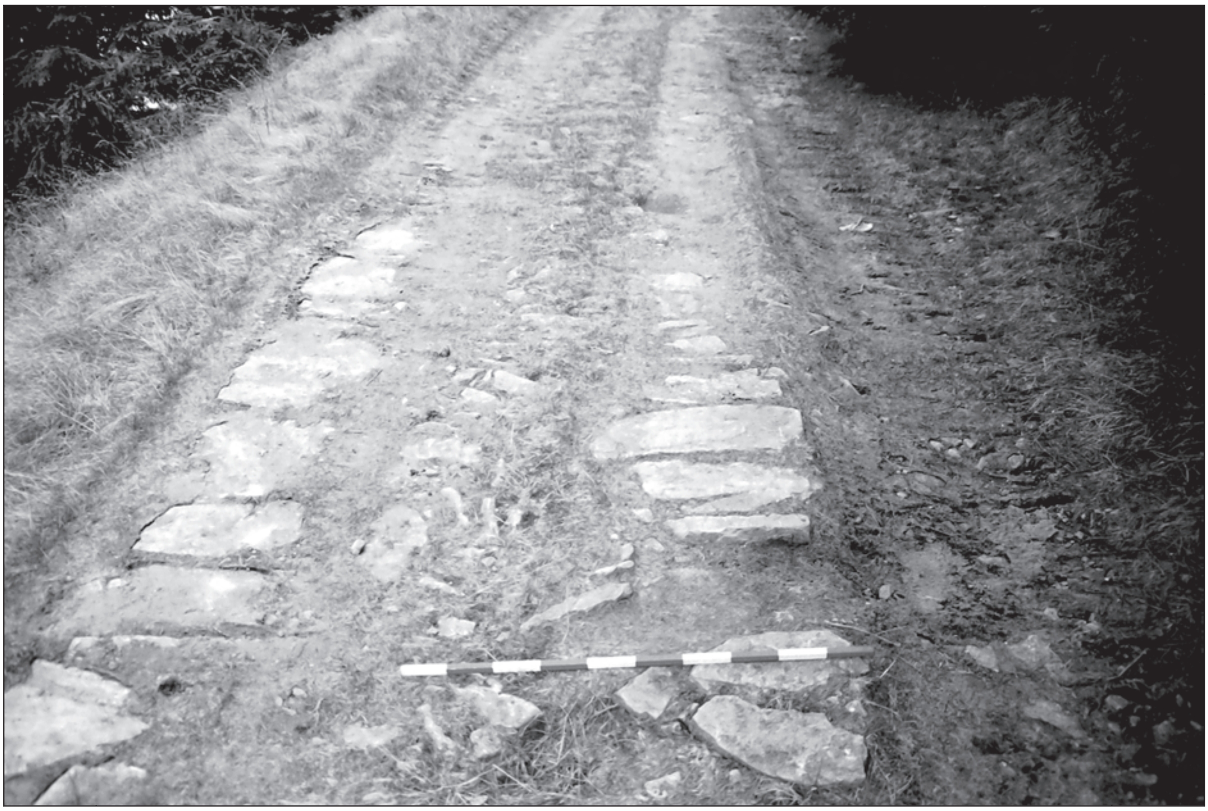

Обр. 2. Каменната настилка на римския път

(антично селище и вероятна пътна станция). В близост до него се намира м. Морените, от която вероятно се е набавял строителен материал за сгради и пътната настилка. Поради липса на име, по названието на този природен феномен (морена), екипът назова този вероятен бъдещ обект Пътна станция Морена.

Втората най-вероятна междинна пътна станция е в района на местностите от Пашалийца на изток и до Конски пладнища на запад, където през 2005 г. бе регистриран могилен некропол, разположен сред подходящи за селище терени. Разстоянието от станция Морена до станция Пашалийца е около 10,9 км.

Трасето на античния път в участъка Пашалийца – Павелско вероятно съвпада с това на днешния асфалтов път. То минава край могилния некропол в местностите: Кумина, Глухия връх, Конски пладнища и Патлова могила. В района на Патлова могила вероятно пътят се е разклонявал. Западното му разклонение се спуска на северозапад в долината на с. Павелско, а източното минава на север през м. Алесе до м. Зареница, където се намира тракийската крепост Зареница (Колев 1985, 238-259). След това продължава на север през м. Мерджаница, на която е разположен могилен некропол, след което пътят започва да слиза на северозапад и запад към с. Павелско. Дължината на двете трасета от разклона на римския път, югозападно от връх Пашалийца, до село Павелско е почти еднаква. Разстоянието по съвременния път (западния) е около 12,5 км, а през крепостта Зареница (източния) – 12,9 км. Макар и малко по-дълъг, пътят през крепостта е по удобен. Той има южно изложение, минава по склонове с по-малък наклон, по трасето му няма свлачища, теренът е по-малко пресечен и е проходим и без пътна настилка. Като се вземат предвид и разположените по трасето могилни некрополи в местностите Патлова могила и Мерджаница, тракийската крепост в м. Зареница (Обр. 3) и свидетелствата за светилище, югоизточно от м. Преслопа, можем да приемем източното разклонение за по-достоверно. В района на селата Павелско и Хвойна вероятно е съществувала връзка между Централния презродопски път, през връх Персенк и Източния презродопски път, по Радюва планина.

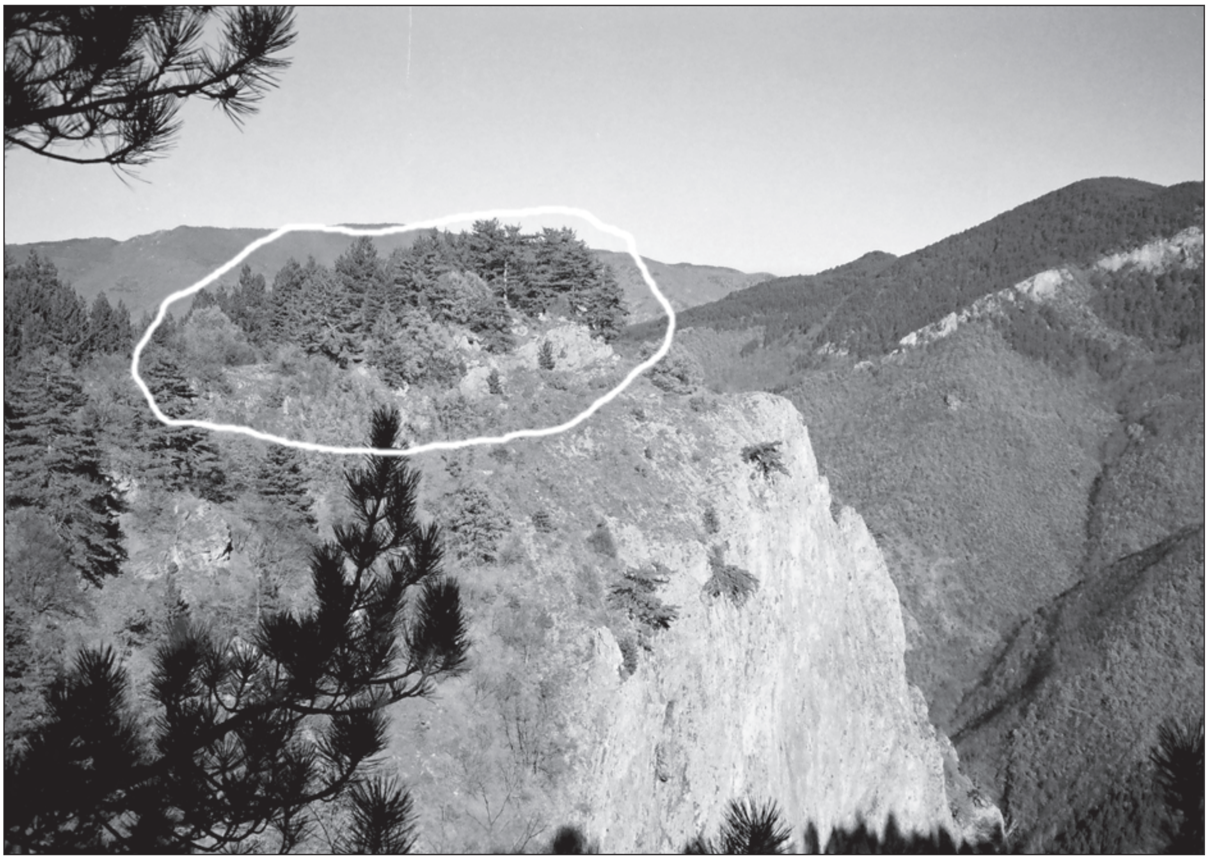

Обр. 3. Общ изглед на тракийската крепост Зареница (поглед от югозапад)

Източното трасе на римския път започва югозападно от вр. Пашалийца (1641,7 м). Заобикаляйки върха от юг, пътят е поемал в посока североизток и е минавал през седловината Калфов соват. В м. Циганската дупка трасето му завива на изток.

Пътят е с лек наклон. Той не минава край стръмни склонове. По него няма свлачища и затова няма видими подзиждания и каменна настилка. В м. Циганската дупка пътят завива на север, минавайки по източния склон на връх Гъщилова чука и след около 1,5 км на север трасето се разклонява: на изток като се спуска към м. Градище, по посока на гр. Лъки и на север, към с. Югово. Трасето на пътя до този разклон е широко около 2 м. В някои сектори пътят е прокаран чрез плитко всичане в скалния терен. Участъците с каменна настилка са покрити с наноси от дъждовете и са затревени. В района на с. Югово в ново време е бил разширяван от булдозери. По него не се откриват следи от каменна настилка, с изключение на един къс участък преди навлизане в селото. Камъните от тази настилка не са добре огладени.

Обхождането на пътя Пашалийца – Югово показа, че е малко вероятно Източният презродопски път да се е спускал в селото. Той най-вероятно е минавал на изток край м. Градище, през землището на гр. Лъки към х. Марциганица и гр. Асеновград, на север. Този участък на източното разклонение предстои да бъде проучен. При следващи обходи ще бъде проверена вероятността западното разклонение, към Павелско и Хвойна, да има продължение на север към Филипополис.

На юг от с. Момчиловци Източният презродопски път продължава, достигайки до кв. Устово в източния край на гр. Смолян. По цялото си протежение трасето е "съпроводено" от надгробни могили (участъкът Смолян (кв. Устово) е обходен от Д. Дамянов и Н. Бояджиев – археолози в РИМ – Смолян; публикуването на резултатите от проучването предстои) От Смолян на юг трасето все още не е проучено. Презродопският римски път по Радюва планина след кв. Устово на гр. Смолян е продължавал на югоизток, към долината на р. Арда (Аладжов 1975, 74-78). Вероятно след кв. Устово, в източните покрайнини на гр. Смолян е имало отклонение от пътя, което праз прохода Елидже е преминавало на територията на Република Гърция и от там – за Беломорието.

Проучените могили при с. Стража, северно от кв. Устово на гр. Смолян край трасето на Източния презродопски път показват, че пътят, макар и без каменна настилка, в това направление вероятно е бил използван още през късната бронзова епоха.

Най-интензивно Източният презродопски път е бил използван през римската епоха. Вероятното полагане на каменната му настилка е станало в началните години след завладяването на Тракия от римляните, когато са били изградени трите основни пътни артерии през Родопите: Централен, Западен и Източен презродопски пътища. Основното предназначение на Източния презродопски римски път следва да се свърже с контрола и използването на богатите рудни находища в И0зточните Родопи.

Литература:

Аладжов 1975: Д. Аладжов. Новооткрит римски път в Източните Родопи. – Векове, 1975, 1, 74-78.

Колев 1985: К. Колев. Раннотракийската крепост “Зареница” край Нареченски бани и археологическите материали от района. – Terra Antiqua Balcanica 2, София, 1985, 238-259.

Маджаров 1988: М. Маджаров. Римски път от Филипопол през Родопите за Егейско море. – Известия на музеите от Южна България, 1988, 14, 97-104.

Маджаров 2004: М. Маджаров. Римският път Ескус-Филипопол. Пътни станции и селища. Пловдив, 2004.

№ 235. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОЛАРОВО, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Георги Митрев, Сотир Иванов

Теренните археологически обхождания през 2006 г. имаха за цел да продължат регистрирането на нови археологически паметници в землището на с. Коларово и да допълнят и разширят информацията за вече известни обекти.

Продължихме теренните обхождания в м. Дебелището, започнати през 2005 година. Обектът е регистриран от М. Домарадски (Домарадски 2001, 15, обект 13). Регистрирахме четири малки по площ структури – по около 50 – 60 кв. м, които означихме условно от Дебелище 1 до Дебелище 4. Вероятно става въпрос за отделни сгради в рамките на поселение от античната епоха.

В Дебелище 1 се проследява слаба наситеност на строителна и битова керамика от античната епоха. Не личат следи от зидове или някакви архитектурни съоръжения. В Дебелище 2 също се наблюдава слаба концентрация на строителна и битова керамика от античната епоха. Наблюдават се и следи от пожар в почвата – пепел, опалване. При Дебелище 3 личат следи от зидове, бял хоросан, строителна керамика. Вероятно на това място има масивна сграда с каменни стени на хоросанова спойка. Откриват се и фрагменти битова керамика от античната епоха (на площ около 60 – 70 кв. м). При Дебелище 4 личат не особено значими каменни струпвания. Наблюдава се и слаба наситеност на строителна и битова керамика.

Регистрирани бяха три нови паметника от средновековната епоха в м. Чуката, м. Ташлъко и м. Марковица.

Обхождането по склоновете на хълма Чуката и около разположената тук крепост (Домарадски 2001, 15, обект 7; Цветков 2002, 112) дадоха нови данни за района. В северното подножие на хълма се регистрира некропол от средновековната епоха. Откриха се следи от общо четири гроба, разбити и разграбени от иманяри. Гробните ями са с ориентация изток – запад и оградени

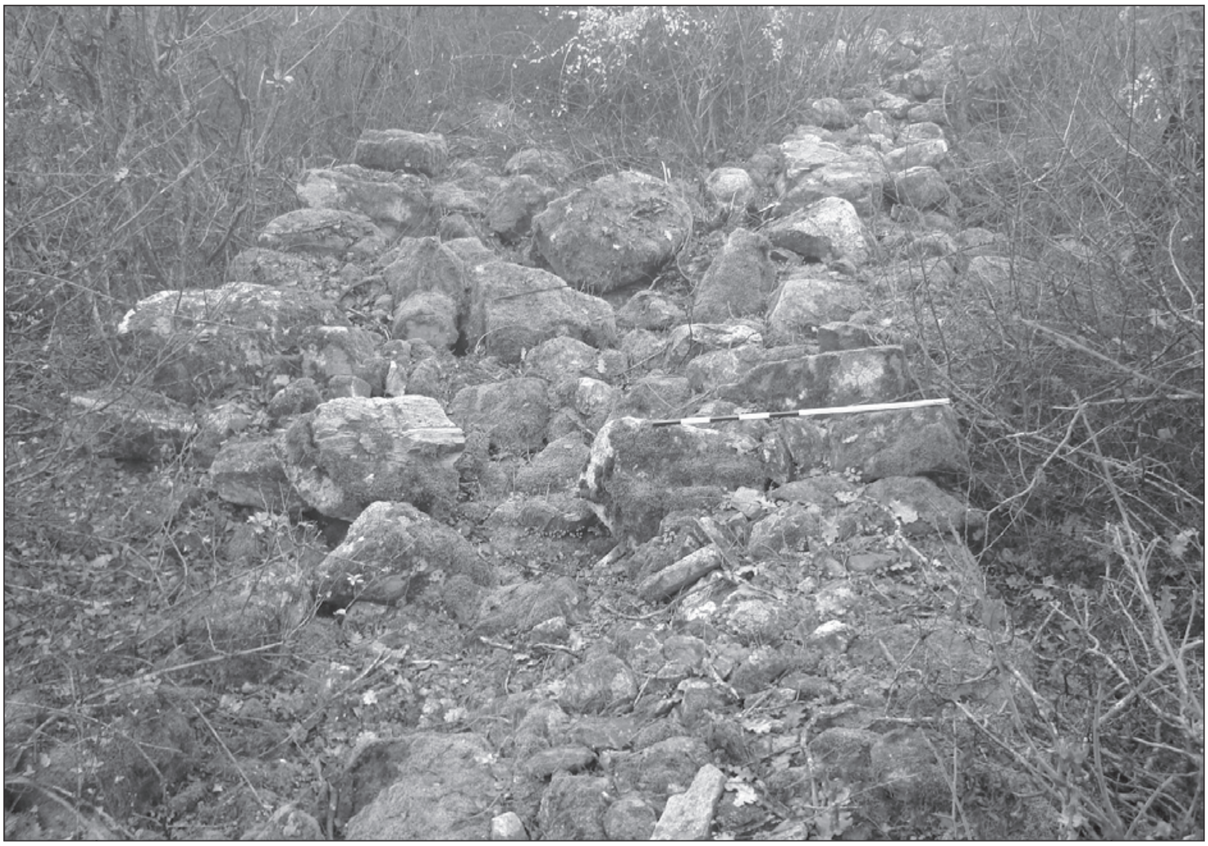

Обр. 1. Участък от преграден зид – дема в м. Ташлъко от времето на цар Самуил

с каменни плочи. Покрити са били също с каменни плочи. Не успяхме да съберем информация за погребенията в тях или за гробния инвентар.

Посетена беше м. Ташлъко, разположена непосредствено на североизток от селото. Разполагахме с предварителна информация, че в непосредствена близост до градината на Георги Гоцков тук има големи каменни струпвания. Огледът показа, че това е преграден зид – дема, с ров на изток. Зидът е двоен, с проход по средата. Достига на ширина до 3,60 м, като на изток, към фронта, има стена широка 1,40 м, по средата проход около 1,20 м и на запад стена с ширина 1 м. Изграден е без спойка, на суха зидария. Използвани са ломен и речен камък с различна големина. Запазената височина в някои участъци е до около 1,70 м.

Трасето на преградния зид се проследява на разстояние около 300 м на север до към съвременния асфалтов път за Петрич. Вероятно е продължавал и на север от този път в м. Бааларе, където Б. Цветков е регистрирал материали от средновековната епоха (Цветков 2002, 112).

Вероятно демата е преграждала зоната между Дебралско дере и Лудо дере, като е преминавала през м. Ташлъко и вероятно през м. Бааларе и достигала до към м. Високите явори. В най-уязвимите сектори преградата е представлявала двоен зид с ров на изток, като може да се допусне, че в отделни участъци на север е преминавала във ров и вал, с палисада. Новорегистрираната дема, заедно с естествените форми на деретата Дебрало и Лудо, вероятно са използвани за пълно преграждане на долината на р. Струмешница в района на с. Коларово.

Идентични преградни зидове като тези в м. Ташлъко са известни и от м. Лешките и м. Бозалъко при с. Ключ – на около 10 км в западна посока (Цветков 1992, 87 – 92; 1996, 10-11; 2002, 110-111, Митрев 1993, 77-78; 1996, 15 – 18). Те са част от Самуиловата дема от началото на XI в. Това ни окуражава да датираме новорегистрираните съоръжения при с. Коларово към същата епоха. Може да се допусне, че са играели ролята на първа укрепена линия в преградните съоръжения, които Самуил изградил в навечерието на битката от 1014 г. Византийският автор Йоан Скилица споменава, че Василий II преминавал традиционно през Кимва лонг и Клидион, когато навлизал в

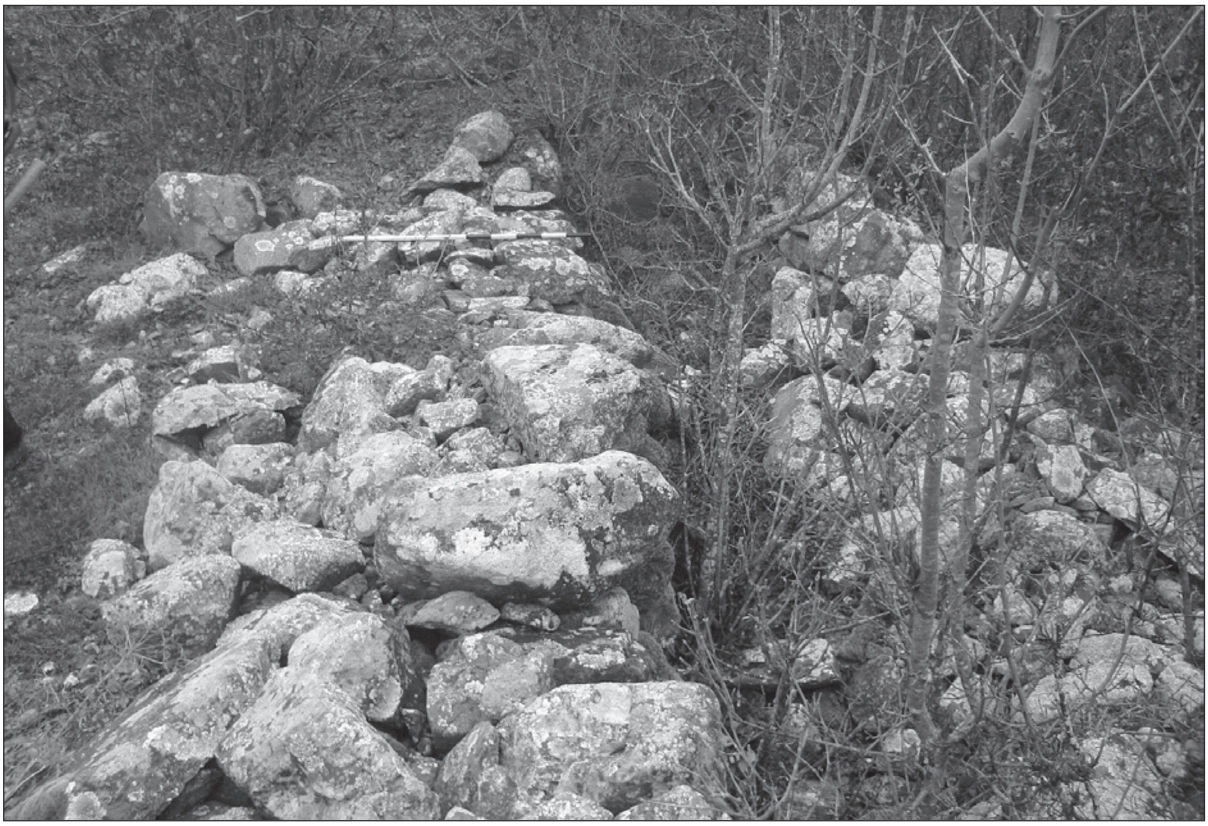

Обр. 2. Участък от преграден зид – дема в м. Ташлъко от времето на цар Самуил

българските земи. Локализирането на Клидион при днешното с. Ключ е безспорно. Името Кимва лонг е предизвикало различни мнения относно локализацията му. Й. Иванов настоява, че това е селище, чието име има влашки произход и означава Дълго поле (Иванов 1911, 5-6). В контекста на новите проучвания, заслужава внимание въпроса дали Кимва лонг не е свързан по някакав начин с района на с. Коларово, след като Клидион е при дн. с. Ключ. Може да се допусне хипотезата, че с Кимва лонг (Поле дълго) се означава долината на р. Струмешница между Беласица и Огражден, която от изток започва при с. Коларово. Тя е с приблизителна дължина около 40 км и ширина едва 3 – 4 км, като в най-тясната ѝ част и почти по средата се локализира т. нар Ключка клисура.

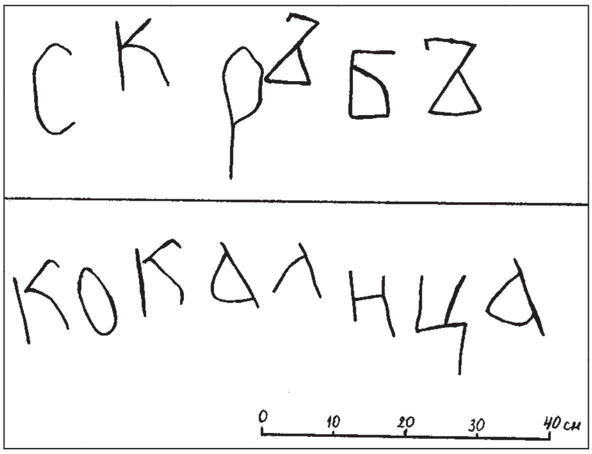

Обр. 3. Старобългарски надписи – графити от м. Марковица

Преградната стена в м. Ташлъко е дала името не само на самата местност, но и на селото Стеник, просъществувало до към XVIII в. То е било разположено в непосредствена близост до южния ѝ край. Сега е част от Коларово – Сетник махала.

В обхожданията беше включена и разположената непосредствено на изток м. Марковица. Разполагахме с предварителна информация, че тук има два кратки старобългарски надписа. Успяхме да ги открием непосредствено на изток от коритото на Лудо дере. Имат характер на графити. Върху два съседни камъка са изписани думите: СКРЪБЪ и КОКАЛНЦА (вис. на буквите е 8 – 11 см, изключения са Р – 18 см и Ц – 15 см, шир. 5 – 7 см). Първият камък е in situ, а вторият е преместен. Районът е подравняван с багер през 80-те години на XX в. Трудно е да се каже дали това са имена на средновековни местности или селища. Имат връзка с имена на съвременни местности в землището на с. Ключ – Кокалица, Кокалешки чукар и с името на днешното с. Скрът, съседно на запад от Ключ, което от някои се извежда от “скръб” и се свързва със скръбта по ослепените Самуилови войници.

През 2006 г. беше регистриран и стар път с калдъръмена настилка в м. Войнишки чаир, вероятно от османския период. Проследява се на около 20 м по трасето на сегашния черен път от Коларово към м. Равнио пат. Възможно е да следва по-ранен път от средновековието и античността. Може да се допусне също, че разкрития участък е част от пътна артерия, която води на юг към Коларово и прохода Демир Капия в Беласица, а на север към р. Струмешница и планината Огражден.

Литература:

Домарадски 2001: М. Домарадски и колектив. Материали за археологията на Средна Струма. (Разкопки и проучвания, 27). София, 2001.

Иванов 1911: Й. Иванов. Беласицката битка, 29 юли 1014 г. – Известия на историческото дружество, кн. 3, 1911, 5–6.

Митрев 1993: Г. Митрев. Самуиловата крепост – дема и битката през 1014 г. – Македонски преглед, 2, 1993, 75–88.

Митрев 1996: Г. Митрев. Самуиловата крепост – нови данни и анализи. – В: Пирински край. Краеведски изследвания. Благоевград, 1996, 15–18.

Цветков 1992: Б. Цветков. Ключката отбранителна линия на цар Самуил от 1014 г. Научни постижения, проблеми и нови данни. – В: Приноси към българската археология, I, София, 1992, 87–92.

Цветков 1996: Б. Цветков. Археологически данни за етническата характеристика на населението от поречието на Средна Струма – VI–XI век. – В: Пирински край. Краеведски изследвания. Благоевград, 1996, 7–14.

Цветков 2002: Б. Цветков. Селищната мрежа в долината на Средна Струма през Средновековието IX–XVI век. София, 2002.

№ 236. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА МАЛЪК ПОРОВЕЦ, СВЕЩАРИ, ВАЗОВО, ИВ.ШИШМАНОВО НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ИСПЕРИХ 2006 Г.

Живка Михайлова

Теренните обхождания се проведоха в края на м.май и м. ноември 2006 г. В тях взеха участие Мария Николаева, Теодора Василева, Венилина Илиева, Юлияна Събева, Пенчо Стоянов и Александър Колев от Исторически музей гр. Исперих.

Целта на обхожданията бе издирване и регистрация на археологически обекти на територията на Община Исперих. Открити бяха 10 нови обекта. Три надгробни могили и седем селища – шест тракийски и едно ранно средновековно.

Обхождането започна от м. Юртлукака в землището на с. Свещари. То се намира на 350-450 м от селото в посока Ю – ЮИ и обхваща над 1800 дка обработваема площ. По средата преминава пътят Исперих – Свещари. В източната половина (в дясно от пътя) е регистриран обект 1 – средновековно селище. Разнесени артефакти се откриват върху площ от 25-30 дка. Най-голяма е концентрацията на площ от около 2 дка. Намерените керамични фрагменти са от устия, дъна

Обр. 1.

Обр. 2.

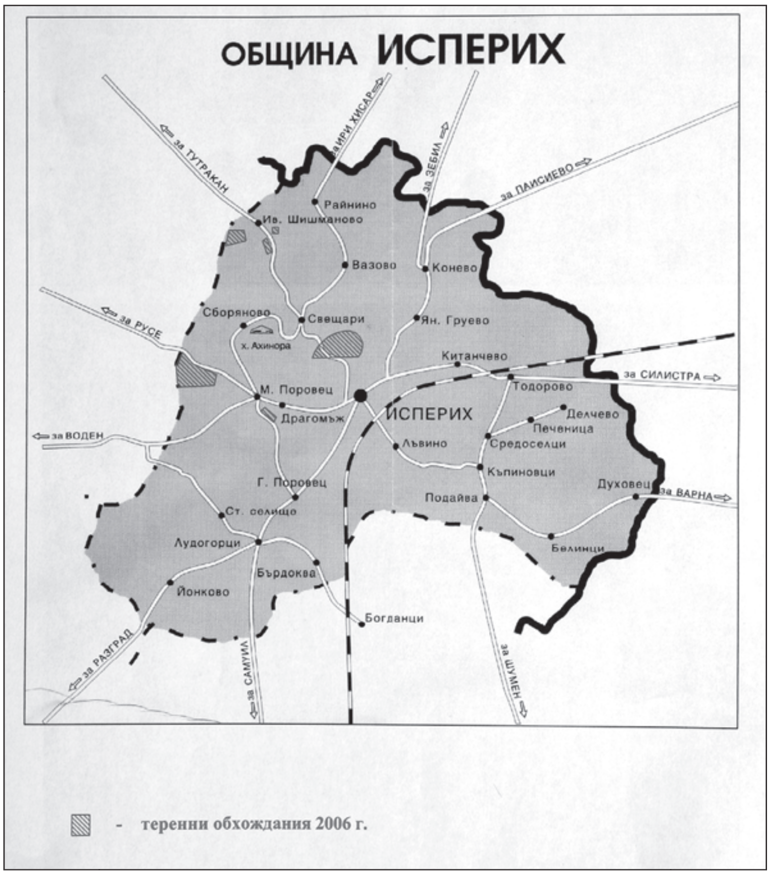
ОБЩИНА ИСПЕРИХ
за ТУТРАКАН
АИРИ ХИСАР
за ЗЕБИЛ
за ПАИСИЕВО
за РУСЕ
за СИЛИСТРА
за ВОДЕН
за ВАРНА
за РАЗГРАД
за САМУИЛ
за ШУМЕН
Райнино
Ив. Шишманово
Вазово
Конево
Сборяново
Свещари
х. Ахинора
Ян. Груево
Китанчево
Тодорово
М. Поровец
Драгомъж
ИСПЕРИХ
Делчево
Печеница
Лъвино
Средоселци
Къпиновци
Г. Поровец
Подайва
Духовец
Ст. селище
Лудогорци
Белинци
Бърдоква
Йонково
Богданци
▨ - теренни обхождания 2006 г.

Обр. 3.

и стени с гребенчата украса и могат да бъдат отнесени към времето на Първо българско царство. Прави впечатление значителното количество железна шлака (някои от късовете достигат до 13 см).

Западно от Обект 1, на около 30 м , е локализиран обект 2. На площ от ок. 50 дка се открива археологически материал, който доказва съществуването на тракийско селище от двете страни на пътя. Границите му трудно могат да бъдат локализирани. Част от него е унищожена при строежа на пътя. Най-голяма концентрация от тракийска керамика, мазилка и шлака се открива западно от пътя. Селището отстои на 600-700 м от Голямата Свещарска могила .

През м. ноември е обходена и ЮИ част от местността Юртлукака. Теренът е равен, с лек наклон на юг-югоизток и достига до дъбовата гора. В нея има останки от каменни стени, които са нанесени на картния лист в края на 80-те години. По предварителна информация се знае, че в този район са намирани монети (тетрадрахми?). На площ от около 30-35 дка бяха открити значително количество мазилка със следи от дървена конструкция и тракийски керамика. Очертават се петна с голяма концентрация от мазилка въпреки продължителната обработка (Обект 7). На терена ясно личат следи от активна иманярска дейност.

При обхождане СЗ част на землището на с. М. Поровец – западно от пътя Исперих – Завет са регистрирани четири нови обекта.

Местността е почти равна с наклон на запад и югозапад. Два дълбоки водослива разделят терена на три части – най-северната м. Биюкчаирлар, по средата м.Узуньонлу и южната м. Къшлаорман. Районът се обработва и обхваща над 2200 дка. Регистрирани са три тракийски селища (обект 3, 4, 5) и една надгробна тракийска могила (обект 8).

Най-голямо е селището в м.Биюкчаирлар. На площ от около 50 дка по-повърхността има материал от късножелязната епоха. Селището вероятно е било разположено на най-високата част на терена. Тук пръста е по-светла и концентрацията от керамика и мазилки е най-голяма.

Тракийското селище в м. Узуньонлу се намира в югозападната част на местността. Разнесени артефакти са намират на площ от около 30-35 дка. Източно от селището, на 250-270 м от пътя Исперих-Завет е регистрирана надгробна могила.Тя е силно разлата със запазена височина 1,2 м, диаметър 20-23 м.

М. Къшлаорман заема най-южната част от блока, с ЮЗ. Има наклон към водослива. Събраният материал е от 55-60 дка, но е трудно да се определи мястото с най-голяма концентрация. Затруднения създава и засятата люцерна по южната граница.

При обхождане в м. Артмутлук край с. Иван Шишманово е събрана тракийска керамика, амфори и късове от отухлена мазила. На площ от 30 дка се виждат жълто-кафяви петна, които са свързани с жилищните сгради от тракийско селище. Терена е с югоизточно изложение и достига до р. Крапинец (Демирбаба дереси).

При обхождане северната част от м. Злата, землище с. Свещари са регистрирани две могили, разположени по западния склон към р. Крапинец (Демирбаба дереси). Обхождания район се намира на 3-4 км СЗ от селото, в лявата страна на пътя Свещари – Ив. Шишманово. Цялата местност е засята с дъбова гора, но голяма част от нея в последните години е изсечена и новите самораслъци затрудняват обхождането. Точно сред тях бе намерена една от могилите. В централната ѝ част има стар иманярски изкоп с размери ок. 1 х 1,20 м. Могилата е с вис. 1,10 м, а диаметърът не може да бъде измерен поради многото саморастъци (обект 9). Другата могила е разположена на 250 м западно от пътя, в дъбова гора.Върху нея също има стар иманярски изкоп.Тя е с вис. 1,20 – 1,30 м и диаметър 23 м. Разстоянието между двете могили е около 350 м.

Теренните обхождания през 2006 год. са продължение на започнатите през 90 години на миналия век. Те допринасят за попълване археологическата карта на района и затова трябва да бъдат продължени и през следващите години.

№ 237. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ С ЦЕЛ ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ОРЯХОВО

Евгения Найденова.

През 2006 г. се проведоха теренни обхождания в Община Оряхово, съсредоточени в землищата на град Оряхово и селата Селановци, Лесковец и Остров. Те се реализираха от екип в състав: Евгения Найденова – ръководител (ИМ – Оряхово), Михаил Кулешов (ИМ – Оряхово), Деница Петрова (студентка 4 курс в СУ “Св. Климент Охридски”) и един помощник. Обхожданията се проведоха на два етапа през месеците април, май и август.

През първия етап бяха обходени местностите Големия Косан, Черкезка падина, Лъката, Агасийска чешма и Чукурея.

Местността Големия Косан е разположена върху южен склон на възвишение, на около 2,5 км ЮЗ от с. Селановци. В непосредствена близост се намира изворът Косански геран. Тук през 1999 г. са локализирани селища от римската и ранносредновековната епохи. Обработката на терена позволява повторното теренно обхождане през 2006 г. със задача уточняване на границите на обекта Селановци 01 и събиране на нов археологически материал. Установена е висока концентрация на керамични фрагменти от елинистическата (IV-I в. Пр.Хр.) и римската епохи (II-III в) (консултация Л. Вагалински) върху площ от 68 дка. Сред находките могат да бъдат споменати глинено мънисто и дръжка от глинен съд с надпис *Трифонос* (късен елинизъм II-I в. пр. Хр.). В източната част от обходената територия върху площ от 12 дка се откриват дребни керамични фрагменти от ранното средновековие с ниска концентрация.

Местността Черкезка падина се намира на 4 км западно от с. Остров. Обхваща билото и горната част на южен склон на възвишение, ограничено от запад и изток с долове. Теренът е обработваем, нарушен от иманярски изкопи с дълбочина до 1,50 м. Открива се керамика от КЖЕ и римската епоха (II-III в.) върху площ от 45 дка. Дебелината на културния пласт е около 1 м. Обектът получава номер Остров 04.

Местността Лъката е част от землището на с. Селановци, но се намира близо и до с. Лесковец. Обхожданията не потвърждават сведенията на Богдан Николов (Николов 1996, 264) за наличие на керамика от бронзовата епоха. Беше регистриран обект Селановци 02 от римската епоха, разположен върху ниска тераса, на 120 км южно от р. Дунав и 1,1 км югоизточно от античната крепост Вариана. Заема площ от 50 дка. Археологическият материал е представен от фрагменти от римски глинени съдове и строителна керамика с голяма концентрация, както и няколко керамични фрагменти от ранното средновековие. Находките са глинена тежест и един фрагмент от съд със запазено устие и дъно.

В местността Агасийска чешма, известна и под името Калето, се намират антична крепост и селище. Първи сведения за тях публикуват Богдан Николов (Николов 1996, 222) и Дора Димитрова (Димитрова 1985, 32). Местността представлява хълм с полегат южен и по-стръмен северен склон. В неговото подножие има силен извор. През 1999 г., върху южния му склон са локализирани селища от ранната и късната бронзова епоха (култури Магура-Коцофени и Балей-Орсоя) с площ от 6 дка (Найденова, Ганецовски 2000, 215-233). Върху същата територия е открита сива монохромна и римска керамика. Следи от антична крепостна стена са регистрирани в югоизточния ъгъл на билото. Задачата при повторното посещение на обекта беше установяване на съвременното му състояние и извършване на наблюдения в близките участъци с лозя. Разположени са на юг от Калето, в долната част на северен склон на съседно възвишение и попадат в периферията на местността Чукурея. На територията на първото възвишение с крепостта много лозя са изоставени. Античният зид не се забелязва. Намерената керамика е с голяма концентрация и се отнася към раннобронзовата, късножелязната и римската епохи. Липсват керамични фрагменти от късната бронзова епоха. В подножието на второто възвишение, върху площ от 15 дка, се открива голяма концентрация на керамика от късножелязната и римската епохи, ниска концентрация на керамика от ранната бронзова епоха и единични фрагменти от ранното средновековие. Така обходеният терен на юг и югоизток от Калето също влиза в границите на обекта (Оряхово 02).

Местността Чукурея заема северния склон на възвишението, съседно на Калето. Проучен е частен риголван масив от над 330 дка със засадени нови лозя. В югозападната част на обработваемия блок върху площ от 50 дка е локализирано селище от елинистическата епоха (IV-I в. пр. Хр.) – обект Оряхово 03. Концентрацията на археологическия материал (фрагменти от съдове и строителна керамика) е голяма.

През втория етап от теренните проучвания в края на август беше обходен терен, риголван предния месец. Разположен е в югоизточната част на местността Чукурея. Оттук започва землището на село Лесковец. Върху площ от 15 дка се открива малобройна керамика от късножелязната епоха. Мястото е обозначено като обект Лесковец 07.

Последната обходена територия беше част от местността Долните лозя на изток от град Оряхово. Обект Оряхово 05 от късножелязната и римската епохи е локализиран върху билото и югозападния склон на възвишение с площ 18 дка. Намира се на 1,5 км западно от античната крепост Калето.

Основните резултати от теренните проучвания в община Оряхово през 2006 г. включват извършването на допълнителни наблюдения върху два известни обекта в местностите Големия Косан и Калето (Агасийска чешма) до село Селановци и град Оряхово, и локализирането на 5 нови обекта с археологически материал от късножелязната и римската епохи в местностите Черкезка падина, Лъката, Чукурея и Долните лозя, съответно в землищата на Остров, Лесковец и Оряхово. Обходен е терен от над 600 дка. По-голямата част от него включва непроучена до момента територия.

Литература:

Димитрова 1985: Д. Димитрова. Археологическите паметници във Врачански окръг. София, 1985.

Найденова, Ганецовски 2000: Г. Ганецовски, Е. Найденова. Резултати от теренните обхождания в община Оряхово през 1999 г. – Известия на музеите в Северозападна България, 2000, 28, 215-233.

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София, 1996.

№ 238. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЖЕБЕЛ ПРЕЗ 2006 Г.

Георги Нехризов

След завършването на работата по изследване на община Кирково, през миналата година започнаха системни изследвания за издирване на археологически паметници на територията на община Джебел. Те се явяват естествено продължение на проведените проучвания в осем източнородопски общини, чиято цел е съставянето на възможно най-пълна археологическа карта на района.

Община Джебел обхваща западната част от водосборния район на Върбица по горното течение на реката и изцяло попада в източнородопския масив Жълти дял. Релефът е средно и ниско планински, средната надморска височина е 330 м. Територията на общината включва 230 кв. км площ, населените места са 48. В резултат на изследванията на археолозите от РИМ-Кърджали и на проведените през 80-те години на 20 век теренни обхождания досега в Джебелско са регистрирани 35 обекта, включени в база данни АКБ.

Издирванията се проведоха през октомври 2006 г. и обхванаха територия от около 60 кв. км в югозападната част на общината. Обходени бяха землищата на селата Козица, Ямино, Казаците, Лебед и Припек, отчасти бяха проучени землищата на Воденичарско, Телчарка, Генерал Гешево, Добринци, Мрежичко и Контил. В процеса на работата бяха посетени и известни вече обекти от този район с цел актуализиране на информацията за тях. При огледа на четири от публикуваните в том I на Мегалитите в Тракия скални гробници при селата Овчево и Скалина, бяха установени нарушения от иманяри. Разбито е оформеното като ниша в стената гробно ложе на гробницата в м. Алиосман тепеси. Иманярски изкопи бяха регистрирани на повечето от посетените археологически обекти.

Много важни нови наблюдения бяха направени при обхождането на района на средновековната крепост Устра, на която се откриват материали от КБЕ и РЖЕ. Установи се, че по спускащия се на североизток от билото хребет са запазени следи от мащабни фортификационни дейности. По цялото протежение на хребета, почти до подножието, е изградена крепостна стена и свързани с нея укрепителни съоръжения. В определени участъци се проследяват деструкции от ломени камъни с ширина до 5 м, в други ясно личат двете лица на дебела около 1 м стена от ломени камъни, споени с бял хоросан. Ръбът на хребета е много тесен и на места представлява гребен от вертикални риолитни скали. На такива места стената прекъсва или минава северно под билото. Проследен е един участък с дължината 15 м, в който стената е запазена до височина 1 м. Външното ѝ лице е оформено от големи блокове, а вътрешността е запълнена с по-дребни ломени камъни. Няма следи от хоросан. На около 50 м североизточно от крепостта, на слабо обособена скална кулминация е регистрирана къса напречна стена, градена с хоросан, вероятно част от кула. На значително по-ниско ниво, където южния склон е по-полегат, е регистрирана деструкция от стена, перпендикулярна на тази по билото. Нейната дължина е 57 м, а посоката северозапад-югоизток. Широчината на деструкцията е 10 м, а височината около 3 м. На 0,5 км североизточно от върха, на който е разположена крепостта, острият хребет преминава в стръмни склонове. Въпреки това, на отделни по-равни участъци се наблюдават следи от градежи, значително пострадали от залесителната дейност. В подножието на склона, спускащ се на североизток от Устра има скалиста кулминация, свързана чрез тясна седловина с него. Тя има стръмни трудно достъпни склонове и е заобиколена от две малки реки, сливащи се източно от нея. Върху нея е изградена средновековната крепост Мал асар. Разстоянието между двата обекта по въздушна линия е 1,7 км, азимутът – 61°, при денивелация 350 м.

В резултат от обхожданията беше установено, че двете синхронни крепости на практика са били част от единна фортификационна структура. Възползвайки се умело от даденостите на релефа, средновековните строители са изградили мощна защитна линия, осигуряваща безопасна връзка между двете укрепления и даваща стратегическа възможност за ефективна отбрана. Връзката между двете крепости не е била известна на откривателя на тези паметници – Иван Велков, както и на проучвателите им – Стамен Михайлов и Иван Балкански, в публикациите на които не е съобщено за съществуването ѝ.

При проучванията през 2006 г. бяха регистрирани осем нови археологически обекти. В обходената територия беше проведен оглед на всички изявени върхове на ридове или на изолирани възвишения, върху които в този планински район са били разположени тракийските светилища. Повечето от тях обаче са залесени с 30-40 годишна борова гора и извършването на прецизни наблюдения вече е много затруднено. На основание на откритите керамични находки в иманярски изкопи три от обектите с такива характеристики могат да бъдат определени като култови места от I хил. пр. Хр. Това са намиращите се на било обекти в м. Асар при с. Щерна, в м. Таушан тепе при с. Ямино и на вр. Ветреник.

При с. Скалина е регистрирана надгробна могила, тя е издигната на върха на рида, които е разположен югоизточно от селото.

В землището на с. Козица се попадна на разкопан от иманяри плосък некропол. Върху слабо изявено било е установена многоцентрична концентрация на антична керамика и множество иманярски изкопи.

На билата на двата рида Папаз тепе и Горен папаз, ограждащи с. Добринци от запад, бяха открити руини от средновековна църква или параклис. И двата обекта са сериозно пострадали от иманярска дейност.

В близост до с. Ридино е регистрирано селище от средновековието с площ 15 дка.

Резултатите от теренните обхождания са онагледени с богата картна и фото документация. За всички новооткрити обекти са изготвени регистрационни карти за АИС АКБ. В тях е представена събраната информация за паметниците, включително техните GPS координати. Планира се през настоящата година проучванията на територията на община Джебел да продължат.

№ 239. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, КАМИЛСКИ ДОЛ И МАЛКО ГРАДИЩЕ

Христо Попов, Станислав Илиев

През 2006 г. продължи теренната работа по програмата за микрорегионални изследвания в южните райони на община Любимец и части от граничещите с нея общини Маджарово и Ивайловград. Основните усилия на екипа бяха насочени към разширяване на създадената база данни за античното обитаване в източните части на източнородопския рид Горάта и на събраните през 2004 и 2005 г. първични сведения за наличие на структури, свързани с рударство и металургия, основно в землището на с. Вълче поле. Регистрирането беше извършено в рамките на две кратки кампании през месеците септември и декември.

В землището на с. Вълче поле беше регистриран могилен некропол от малки (височина до 0,5-0,6 м; диаметър 10-12 м) могили с каменни кожуси , разположен северно от регистрираните през 2005 г. следи от железодобив в м. Кара Кольов бунар. Предполагаемото датиране, от гледна точка на структурата на могилния насип и характеристиките на най-близо разположените археологически обекти, е времето на желязната епоха. Още една могила беше регистрирана в северните части на м. Шафрана (височина 2-4,5 м; диаметър 26-30 м). Могилата е разположена на склон и от северната си страна е значително по-висока. Централната част на могилния насип (хомогенен състав от светлокафява пръст, без видими указания за стратиграфията на натрупването) е унищожена от голям иманярски изкоп. Откритите единични фрагменти от керамика, изработена на грънчарско колело, голямото количество пепел в изкопа и малък, силно корозирал фрагмент, вероятно от стена на бронзов съд позволяват гробът да бъде датиран в периода 2-3 в. сл. Хр. и да се придобие малко повече информация (трупоизгаряне) за характера на погребалния обряд. В околомогилното пространство, южно и западно от могилата, на повърхността бяха открити следи от плоски гробове, с гробна конструкция от вертикално забити, рамкиращи гроба и покриващи плочести камъни. Идентична ситуация – могила с плосък некропол в пространството около нея – беше регистрирана в района на каменната кариера в северната периферия на с. Камилски дол. Тези данни разширяват наблюденията, извършени в района през 2004 г.

Основните резултати, постигнати по време на теренните обхождания през 2006 г. бяха по отношение на рударските и металургичните структури в землищата на с. Вълче поле и Камилски дол. След регистрацията през есента на 2005 г. на следи от железодобив по долното течение на Права река, по време на изминалата кампания на екипа се удаде да регистрира открит рудник, намиращ се в непосредствена близост на изток по левия бряг на реката. Находището е от разсипен тип, като рудните тела представляват железорудни минерализации, включващи магнетит, хематит, магхемит, гьотит и др.

Геоложките и минераложки изследвания, както и част от консултациите при обследването на терена бяха направени от ст.н.с. д-р Здравко Цинцов.

Химичните анализи на разсипните рудни късове показват изключително високо съдържание на желязо, което в отделни случаи достига до 65-70 % от общата маса. Този факт и характерът на разсипното находище, който изисква за добива на рудните тела да се извършва само общо сортиране на скалната маса, прави добива перспективен и икономически рентабилен. В рамките на тотално обхождане по левия бряг на Права река бяха определени общите граници на открития рудник, който е с площ от около 20-25 дка и дължина в посока С-Ю 280-300 м и И-З 50-100 м.

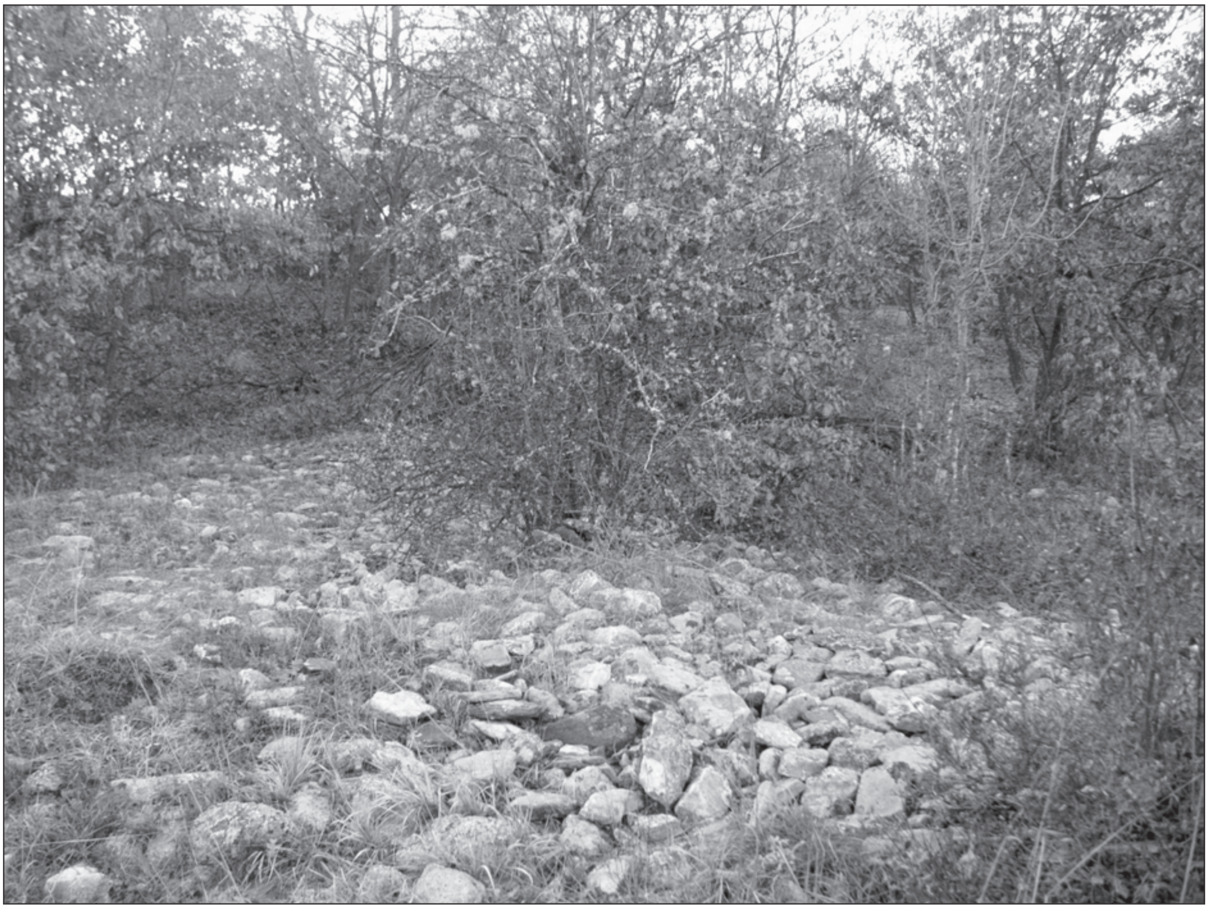

Обр. 1. Открит рудник за железодобив в м. Кутела, землище на с. Вълче поле. На преден план се виждат отвали от сортирана и отработена в процеса на експлоатация скална маса

Обр. 2. Процес на регистрация на металургична пещ с помощта на флуксгейт градиометър

Посредством прилагането на метода на речната проспекция беше обследвано руслото на Права река, за да се регистрират още предполагаеми следи от мегалургична дейност, освен разсипите от шлака, установени в речното корито през 2005 г. В м. Кутела на левия бряг на реката бяха открити големи количества шлака, разположени върху естествена площадка, издигаща се над речното корито. След установяването на общите граници, в които се откриват следи от металургична дейност с помощта на флуксгейт градиометър инж. Никола Тонков локализира предполагеми места на металургични пещи и на купчините шлака, свързани с тяхната експлоатация.

По първоначалния оглед и шлаковите морфологичните белези може да се предположи, че и в този случай става въпрос за железодобив.

Наблюденията по отношение на старото рударство бяха значително разширени по време на теренните обхождания в землището на с. Камилски дол. В м. Дядо Ваньов бунар бяха регистрирани следи от поврхностни изработки и сводове на засипани минни галерии (вероятно 2 до 3 входа). Височината на сводовете може да се установи до 1,2 м. Входовете са наклонени към скалния масив (25-30°) и установима дълбочина пред засипването до 4, 5 м. От геоложка гледна точка образуването на естествени кухини в подобни скали е изключено. Все още не може да се каже със сигурност към какъв метал е било насочено античното рударство в тази местоност.

Следи от рударска и металургична дейност, както и укрепен обект, предполагаемо от желязната епоха (от гледна точка на подемния керамичен материал и структурата на каменните подграждания) бяха открити в м. Тиганчето, източно от с. Вълче поле и от връх Шейновец.

Последните теренни резултати бяха постигнати в м. Глухите камъни и по южните склонове на вр. Света Марина в землището на с. Малко градище. Проверката на отбелязаните на топографските карти “пещери” западно и южно от известното скално светилище показаха, че най-малко една от тях е с антропогенен произход. Т. нар. западна пещера се намира на около 350-400 м западно от скалното светилище и на около 100 м надморска височина по-ниско от него. По южния склон, дълбоко в дерето на рекичката, извираща от Св. Марина се намира голям скален масив, върху чиято южна част е издълбана кухина с размери: широчина при входа 4,6 м; дълбочина 3-3,5 м и височина около 2 м. Вдясно от входа се забелязва разклонение. Широчината му е 1,80-1,90 м, а установимата дълбочина, след която сводът се скосява е 1, 5 м. От вътрешната страна по стените се забелязват “стъпки” с квадратна и правоъгълна форма, вероятно свързани с дървени конструкции, които са били използвани за укрепване.

Върху южната и западната стена на скалния масив са издълбани над 30 трапецовидни ниши. Стените на някои от тях са силно обрушени поради ерозията на скалата и по тази причина е трудно да се установи точният им брой.

Поради факта, че този малък комплекс е сравнително отдалечен от основните мегалитни структури в района и поради трудния достъп до него, той е останал извън обсега на вниманието на изследователите. Направените констатации показват, че комплексът на Глухите камъни е много по-голям от първоначално предполаганото и в бъдеще могат да се търсят части от него в западна и южна посока.

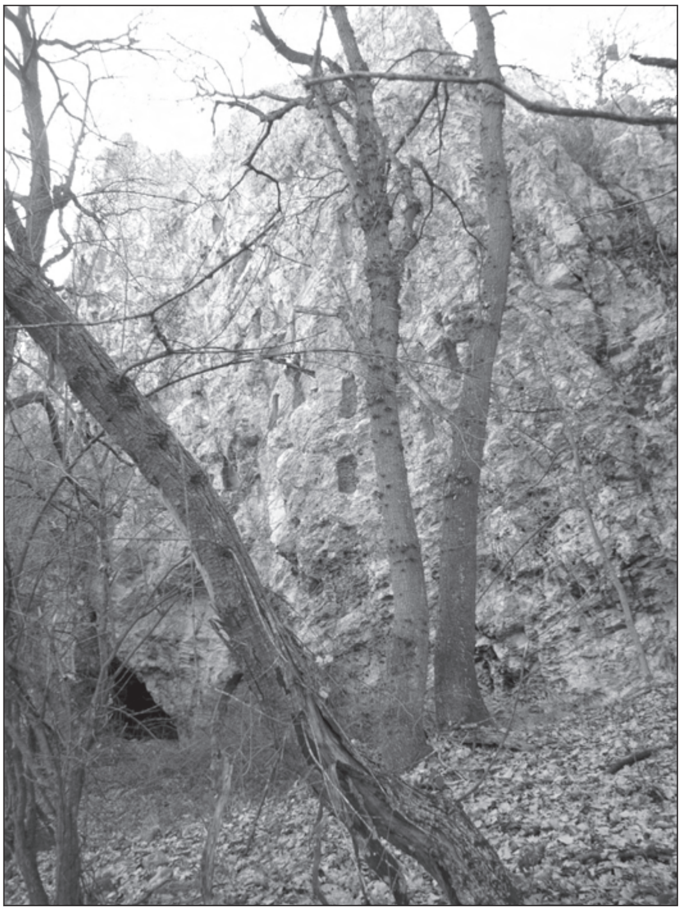

Обр. 3. Скален масив с трапецовидни ниши по южните склонове на вр. Света Марина. В подножието му се вижда входът за т.нар. “пещера”

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Делев 1982: П. Делев. Сакар планина и Източните Родопи. – В: Мегалитите в Тракия, ч. 2, т. 3. София, 1982, 173-262.

Попов, Илиев 2005: Х. Попов, С. Илиев. Теренни археологически обхождания на територията на община Любимец през 2004 г. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 72-74.

Цинцов, Попов, Банушев 2006: З. Цинцов, Х. Попов, Б. Банушев. Археометалургични проучвания в района на с. Вълче поле, Хасковско. – Годишник на минно-геоложкия университет Св. Иван Рилски”, т. 49, Св. I, Геология и физика, 2006, 79-84.

№ 240. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА, ОБЛАСТ СИЛИСТРА ПРЕЗ 2006 г.

Владимир Славчев, Емил Петков

Макар и да има публикувана археологическа карта на община Главиница, през последните години в Историческия музей–Тутракан е постъпвала информация за немалко нерегистрирани обекти. Това, както и необходимостта от установяване на съвременното състояние на вече описаните паметници, бе причината ИМ–Тутракан да организира настоящето издирване. Този проект е продължение на неговата инициатива в областта на археологическите проучвания, довела до съставянето на археологическата карта на община Тутракан (1991 г.), проучването на крепостта Трансмариска (от 1990 г. до днес), могилни некрополи в землищата на различни селища на общината и др.

Издирването беше проведено в рамките на три седмици през есента на 2006 г. със съдействието на Община Тутракан и Община Главиница. Бяха обходени землищата на селата Бащино, Богданци, Дичево, Долно Ряхово, Зафирово, Коларово, Косара, Малък Преславец, Сокол, Стефан Караджа, Суходол и Черногор – т.е. северната половина на общината. Следва да се отбележи, че някои от териториите останаха необходени поради това, че част от посевите от царевица и слънчоглед не бяха ожънати. В резултат от издирването бяха описани 69 археологически обекта (при известни за тази територия 42).

Установени бяха няколко печални факта. Така например, античните крепости от Дунавския лимес в землищата на с. Малък Преславец и с. Долно Ряхово интензивно са разкопавани от иманяри. Почти напълно е унищожено ранноримското землено укрепление (по-късно крепост) в м. Лясковец. Многобройни са следите от интервенции и на римската и късноантична крепост в м. Калето край Малък Преславец, която не бе посещавана от археолог от откриването ѝ през 1905 г. от Карел Шкорпил. В резултат от многократно риголване напълно е унищожено римско и средновековно селище в землището на с. Бащино. Проучваните от Иван Панайотов през 80-те години раннонеолитно и среднобронзово селища край с. Малък Преславец са напълно обрасли с непроходим храсталак и млади дървета и по-нататъшната работа по тези паметници е невъзможна.

Ползата от проведеното издирване е несъмнена. За първи път в района бяха открити няколко селища, датирани в XI в. (в землищата на с. Косара, с. Сокол и с. Суходол). На пръв поглед странна, появата им тук обаче следва да се разглежда като закономерност, тъй като наблизо се намира проучената крепост от това време Руйно, което потвърждава наличието на немалобройно население в района по времето на византийското владичество.

Несъмнен успех е и откриването на няколкото селища от късния неолит – период, до момента недокументиран за тази част на България. Интерес представлява и откриването на втора халколитна селищна могила в землището на с. Сокол – и то на срещуположния бряг на реката, непосредствено на изток от известната от проучванията на Вл. Думитреску. Тези две могили оформят интересен комплекс, заслужаващ по-нататъшно проучване, още повече, че на около 3 км от тях бе регистрирано и едно открито халколитно селище.

Най-многобройни обаче са тракийските селища. Поради изключително лошото състояние на подемния материал в повечето случаи е трудно точното определяне на принадлежността му към бронзовата, или желязната епохи. Във всички случаи обаче броят на тези обекти значително доминира над останалите (като изключим, разбира се, могилите). Особено интересен е откритият металообработващ център в землището на с. Косара, където бяха събрани многобройни парчета от железни крици и шлака.

Събраната информация е изключително важна за осмислянето на миналото на този район и завършването на работата в тази насока изглежда задължително.

№ 241. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА СЛИВО ПОЛЕ, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Димитър Чернаков

Теренните археологически обхождания, организирани и финансирани от Регионален исторически музей – Русе, бяха съсредоточени в землищата на селата Кошарна, Стамболово и Черешово, Община Сливо поле, Русенска област. Целта на проучванията беше издирването на нови археологически обекти, както и констатация за моментното състояние на досега познатите в района паметници. По предварително начертания маршрут трябваше да се започне с издирванията от землището на с. Кошарна, непосредствено след това района на с. Стамболово и накрая този на с. Черешово.

Приоритет на теренните археологически обхождания бяха предимно прясно изораните терени, в близост до които има водоизточник, както и по-голямата част от гористите местности, тъй като имахме предварителна информация за наличието на обекти и там.

Бяха обходени общо 26 обекта, включващи археологически паметници от следните епохи: каменно-медна (4 селищни могили, 1 открито селище и 1 пещерно – общо 6), желязна (5), антична (10), средновековна (4) и могили (надгробни/ бронзова, желязна и антична епохи) – 17. Броят на

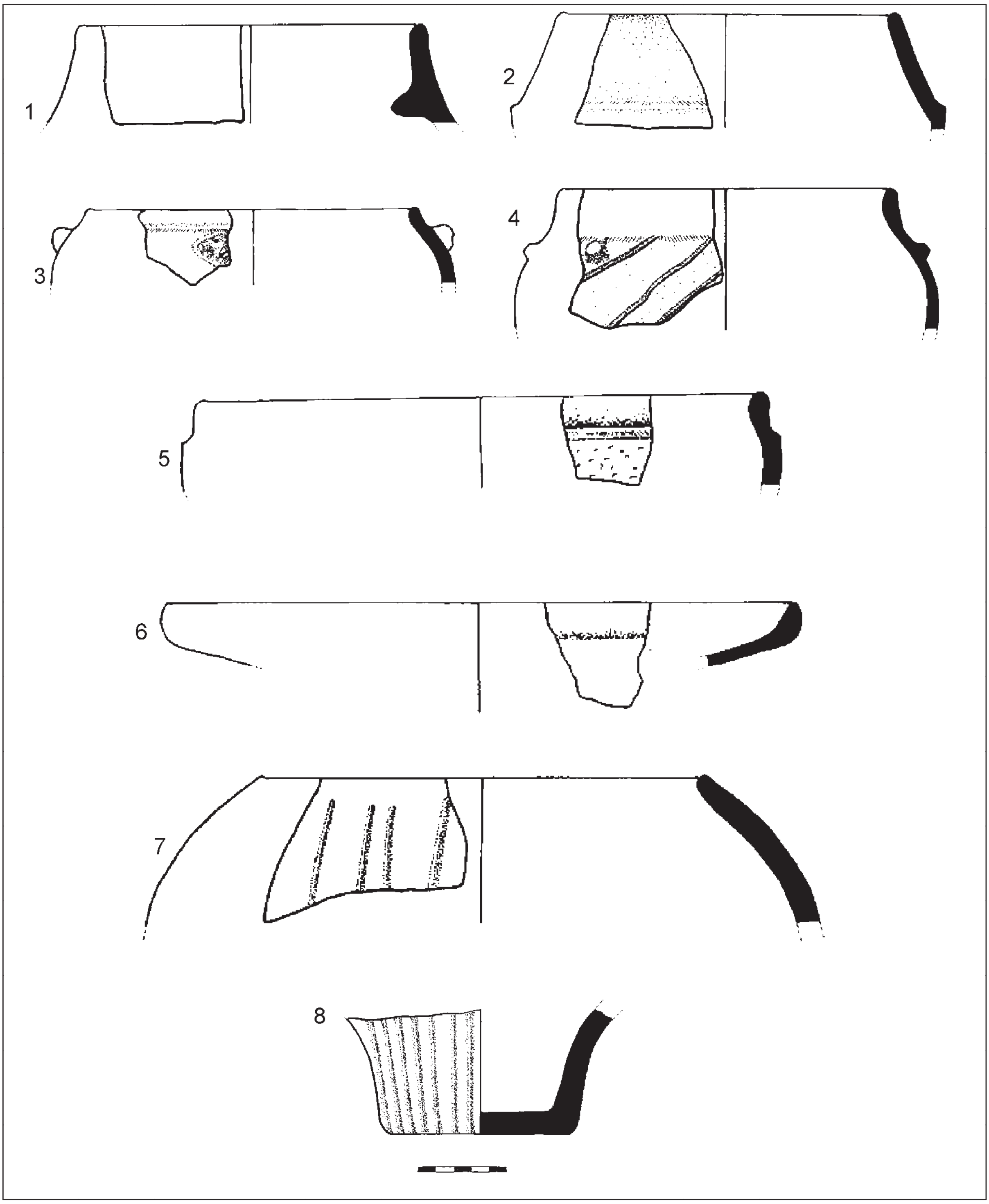

Обр. 1. Керамични находки от селищни могили в местността Кайнак дере при с. Кошарна, Русенска област: 1,1 - 6, могила № 1; 1,7 – 8, могила № 2

обектите по епохи е по-голям от общият брой, тъй като по-голямата част от тях включват няколко подобекта. Всички обекти попадат в: 1. Обработваеми площи; 2. Гористи, трудно проходими местности с ограничена видимост; 3. Пасища; 4. Пещери.

Обходените обекти са разположени върху склонове с изложение юг/югоизток, в непосредствена близост до водоизточник. Могилите (надгробни?) са разположени на места с добра видимост.

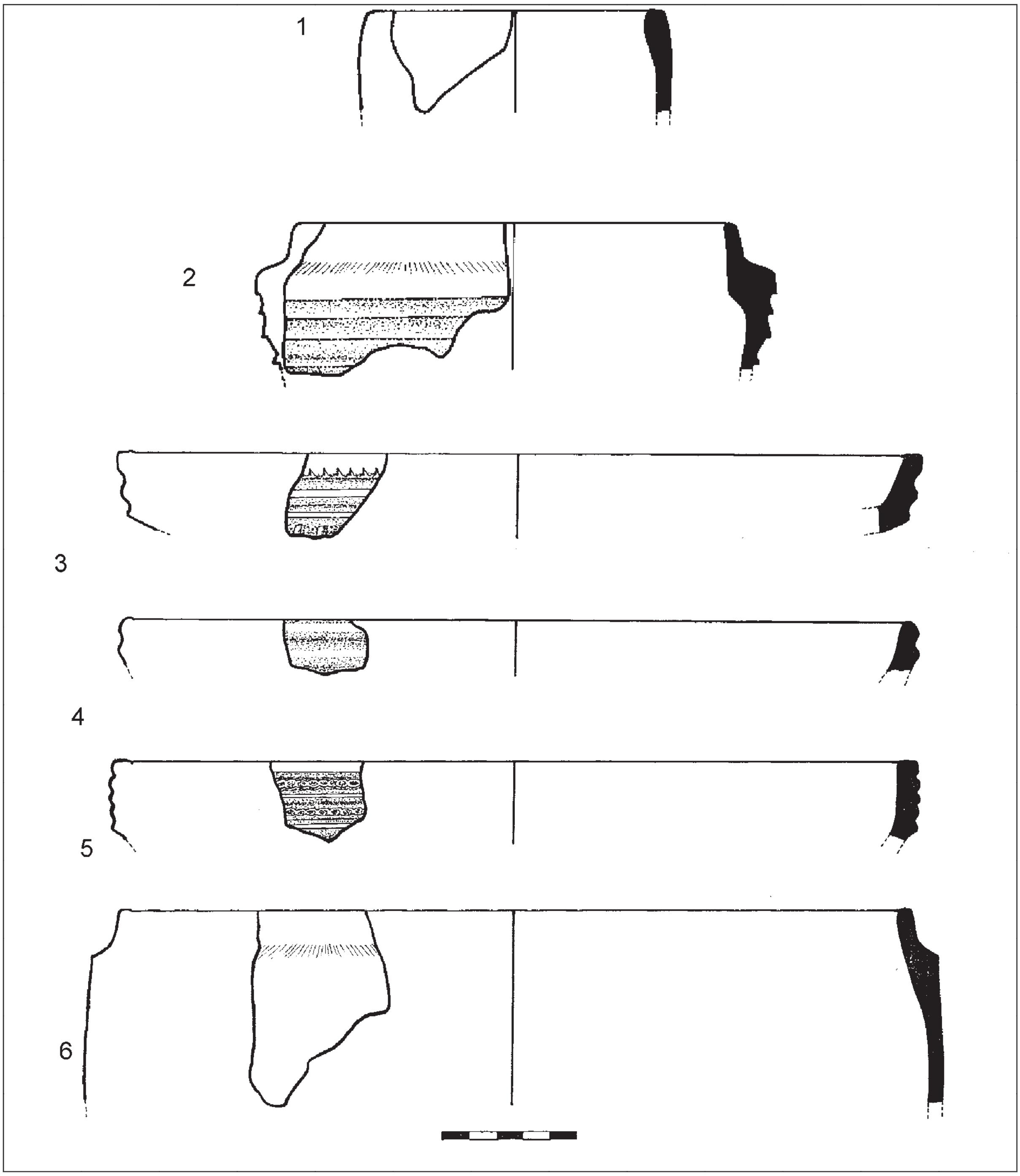

Обр. 2. Керамични находки от селищна могила в местността Остър меч при с. Кошарна, Русенска област

Акцентът на проведената кампания пада върху 3 археологически паметника:

1. Обекти II и III – две селищни могили, раположени на разстояние 40 м една до друга в местността Кайнак дере до с. Кошарна. Характерни са керамични фрагменти от паници с удебелен и заоблен навътре устиен ръб, купи с барботинна и графитна украса, биконични гърневидни съдове. Материалите датират от КГК VI (Voinea 2005, Pl. 3:4; Pl. 9:11, Pl. 42, Pl.50; Попов 1996, Обр. 110) и са свидетелство за синхронното съществуване на двата обекта поне през късния халколит.

2. Обект XIX. Селищна могила до с. Кошарна, разположена в м. Остър меч. Тук регистрирахме няколко иманярски изкопа, единият от които нов. В техните профили ясно се виждат отух-

лени пластове и каменни струпвания. В нахвърляната пръст има доста керамични фрагменти с врязана, канелирана и кербшнит украса, характерни за ранния халколит (Comşa 1974, 116, Fig. 35; 118, Fig. 36; Berciu 1961, Fig.180 – 182) (обр. 2).

Заключение:

– Началото на човешкото присъствие в изследвания от нас район трябва да се търси в началото или средата на каменно-медната епоха, когато е заселен микрорегионът на юг от с. Кошарна и на югозапад от с. Черешово.

– Благорпиятните условия за живот стават предпоставка за заселването и на микрорегионите на север и североизток от с. Кошарна през желязната и римска епохи.

– Върху вече изградените селища от античността през средновековието (IX–X в) възникват нови.

– Селища от периода на Втората българска държава и османския период не бяха регистрирани. Ако е имало такива, те по всяка вероятност са били на мястото на съвременните села.

Литература:

Попов 1996: В. Попов. Периодизация и хронология на неолитните и халколитните култури от поречието на р. Русенски Лом. Русе, 1996.

Berciu 1961: D. Berciu. Contributii la problemele neoliticului in Romania in lumina noilor cercetari. Bucuresti, 1961.

Comşa 1974: E. Comşa. Istoria comunităților culturii Boian. Bucureşti, 1974.

Voinea 2005: Ceramica complexului cultural Gumelniţa – Karanovo VI. Fazele A1 şi A2. Constanţa, 2005.

№ 242. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ТРЪН ПРЕЗ 2006 г.

Анастасия Чолакова

Теренните обхождания на територията на община Трън през 2006 г. се проведоха с Разрешение за теренно археологическо проучване № 589/08.05.2006 г., в рамките на общо 5 дни през м. септември от екип в състав: ръководител – А. Чолакова (НАИМ – БАН), членове на екипа – С. Саров, Св. Сарова (НИИ „Геология и геофизика" АД), В. Паунова (РИМ Перник), К. Марков (ИМ Трън).

Теренните изследвания обхванаха землищата на селата Забел, Туроковци и Берайнци, разположени в долината на р. Ерма и южните склонове на Руй планина. Целите на екипа бяха актуализиране на наличната информация за археологическите обекти, евентуалното регистриране и документиране на нови обекти, както и опит за ситуиране на поселищното развитие в геоложката картина на района. Бяха обходени 6 обекта, от които 1 фигурира в АИС Археологическа карта на България, 4 са описани или се споменават в научната литература (Митова-Джонова 1983; Кацарова 2005, 162-165; Авдев 2005, 222-225), а за 2 липсва информация в достъпните източници. Нито една от обходените местности не се намира в обработваем понастоящем терен, което силно ограничава възможностите за теренни наблюдения и най-вече точно определяне площта на обектите.

Обект № 1 е разположен югозападно от с. Туроковци, в м. Кюлини клънове. Обектът е известен от публикацията на Д. Джонова и е определен като антична вила (Митова – Джонова 1983, 169). На мястото бяха установени разрушения от иманярски изкопи, в които са изровени няколко фрагмента късноантична керамика, както и значително количество шлака от преработка на желязна руда.

Обект № 2 се локализира на самия връх Руй, в непосредствена близост до държавната граница със Сърбия, на височина над 1 700 м. На терена са видими следи от солидни градежи – два пра-

Обр. 1. С. Забел, община Трън. Обект № 6 – вход на рудодобивна галерия в южните поли на Мали Руй (сн. А. Чолакова)

вилно дялани каменни блока с дължина 0,90 м. Информацията за откривани на това труднодостъпно място антични материали позволява да се предположи съществуването на античен обект, вероятно с по-специфични функции (светилище ?).

Обект № 3 се намира непосредствено на север от с. Берайнци, на десния бряг на р. Ерма, в м. Завой и е регистриран в АКБ и „Археологически паметници в Пернишки окръг” (Митова-Джонова 1983, 21). На терена се наблюдава слаба концентрация на фрагменти строителна и битова антична керамика. За датирането на обекта спомага случайна находка на (късноримска) бронзова монета на Констанций II (монетите, предадени на екипа по време на обхожданията от местни жители, са определени от ст.н.с. Д. Аладжова).

Обект № 4 е разположен непосредствено на юг от крайните къщи на с. Забел (т. нар. Забелски ханове), в м. Самоковище, която се споменава в научната литература (Авдев 2005, 225). В много силно обрасъл и труднодостъпен участък е запазена незначителна част от съществувалите тук купища желязна шлака, свързани с функционирането на железодобивни съоръжения от османската епоха. Известно е, че шлаката е била иззета за съвременно индустриално преработване.

Обект № 5 се локализира на североизток от с. Забел, на малък рид на левия бряг на Забелска река. Останките тук са разрушени при прокарването на черен път и днес на терена са видими следи от градежи, малко количество антична керамика, както и единични метални стопилки със зеленикав цвят. Местни жители са намирали антични материали, част от които бяха предадени на екипа – бронзова шарнирна коленчата фибула, характерна за III в. (Генчева 2004, 49-50, тип 17) и силно изтрита бронзова монета от IV в. Възможно е регистрираният обект да представлява останки от постройки и съоръжения, свързани с намиращата се на отсрещния бряг известна късноантична вила-резиденция (Митова-Джонова 1983, 81-82, обр. 54 а-в; Динчев 1997, 79-83). Засега не може да се отхвърли и предположението, че това са следи от гробни съоръжения, подобни на проучените в некропола, който се развива в южна посока (Владимирова-Паунова 2003).

Обект № 6 представлява полузасипан вход на рудодобивна галерия (Обр. 1), намираща се в полите на Мали Руй, североизточно от с. Забел. В момента ширината на галерията е 0,90 м, но в дълбочина се наблюдава изсичане на скалата поне на 5 м навътре и надолу. Няма видими следи, които да свържат обекта с проучвателните геоложки дейности и рудодобив в района от първата половина на XX в. Вероятно именно тази галерия е представена в „Археологически паметници в Пернишки окръг” като антична (Митова-Джонова 1983, 83, Обр. 54 г). Тя е прокопана в лимонитни скали, в които е възможно да е разработвана златоносна кварцова жила.

Съвременните геоложки проучвания показват, че Руй планина е богата на рудни полиметални залежи от злато, олово, мед. Единични късове са показали съдържание на злато от 400 g/t. Теренните обхождания потвърдиха добива на желязо в района, включително през античността, без, обаче, засега да бъде възможно да се определи източникът му. Очевидно от значение е била преработката на мед и олово, засвидетелствана с откриваните в района на с. Забел стопилки. Пробите показват високо съдържание на медни минерали (малахит) в скалите при селото, но не е изключен и добивът на самородна мед, както подсказва геоложката ситуация.

Информацията за обходените обекти е обработена и предадена в АИС „Археологическа карта на България".

Литература:

Авдев 2004: Ст. Авдев. История на златодобива по българските земи. София, 2005.

Владимирова-Паунова 2003: В. Владимирова-Паунова. Античен некропол край с. Забел, Трънско (Резултати от археологическите разкопки през 1999-2000 година). – Известия на исторически музей Кюстендил, 9, 2003, 215-225.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в пр. н. е. до края на VI в. н. е. Велико Търново, 2004.

Динчев 1997: В. Динчев. Римските вили н днешната българска територия. София, 1997.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I-VI в. Велико Търново, 2005.

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Пернишки окръг. София, 1983.

№ 243. ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕ НА С. ГРАНИТ, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В М. КЛИС ТАРЛА И ЧЕРКВАТА В С. ГРАНИТ

Димитър Янков

I. Обхождания в землището на с. Гранит.

Обхожданията бяха извършени в края на 2006 г. Бяха открити два нови обекта, нерегистрирани в АКБ.

I. 1. По черен път, на около 350 м западно от селото и южно от пътя, в м. Герените, на сравнително малка площ се откриват керамични фрагменти с ниска концентрация. Макар и незначително количество, керамиката позволява да се локализира вероятно стопанската част на вилно имение. Фрагментите се откриват в пространство с размери около 30 х 80 м. Строителна керамика липсва. Не се срещат и останки от каменни градежи. Преди повече от 20 години, при селскостопански дейности тук е било открито малко монетно съкровище.

Северно от новооткрития обект, на около 150–200 м има некропол от две надгробни могили. През 70-те години е разрушена при оране трета, ниска надгробна могила. Няма сведения за открито гробно съоръжение или находки при извършване на селскостопанските работи. Двете могили са регистрирани в АКБ.

I. 2. Късноантичен обект в местността Клис тарла.

Местността е разположена на незаливна тераса, източно от дере на сега пресъхнала река. Самото дере бележи границите на двете области – Стара Загора и Пловдив (общини Брезово, Чоба и Раковски). В пространство с размери около 200 м (С–Ю) х 100 м (З–И) се откриват керамични фрагменти с висока концентранция. В най-издигнатата част сред околния терен се срещат разхвърляни камъни от градежи и се среща строителна керамика – главно части от керемиди. Обектът е новооткрит и не е регистриран в АКБ. Отстои на 1800 – 1900 м северозападно от с. Гранит и сега попада в обработваема площ, дадена под аренда.

II.3 В землището на с.Гранит, северозападно от Чирпан бунар се намират три ниски надгробни могили. В две от тях бяха регистрирани иманярски изкопи. Могилите са регистрирани в АКБ.

II. Сондажни проучвания.

II. 1. Сондажни проучвания в местността Клис тарла.

Бяха заложени три сондажа – два с размери 1,5 х 5 м и един с размери 4 х 1 м, след като в първите два беше открит каменен зид. Целта на сондажите беше да се установи хронологията и стратиграфията на новооткрития обект. И трите сондажа са с посока С–Ю.

Резултати. В първите два сондажа беше открит зид от речни камъни на калова спойка с дебелина 0,70 – 0,75 м. На места бяха запазени до два реда от камъните от основата. Самият зид се открива на дълб. 0,40 – 0,45 м от съвременния терен. Само в южната част на сондаж 2, той е на 0,25 м от съвременния терен. Неговата посока е северозапад – югоизток.

Третият сондаж беше заложен на 3,50 м южно от сондаж 1. Целта беше да се открие напречен зад на откритият в сондажи 1 и 2 зид. Такъв не беше открит, но на дълбочина 0,55 м от съвременния терен бе открита чаша с две дръжки, изработена от червена, добре пречистена глина. Керамичните фрагменти и откритата изцяло запазена чаша дават основание целия комплекс да се датира във втората половина на III – началото на IV в.

След заснемане на сондажите, последните бяха зарити и работата приключи.

II. 2. Сондажи до църквата в с. Гранит.

Църквата в с. Гранит по данни от местни жители е построена към 1883 – 1885 г. Пред западния вход на църквата има надгробен надпис, върху който се чете 1882 г.

В изпълнение на програмата за сондажни проучвания на църквата в с. Гранит бяха заложени два сондажа извън църквата (към югоизточния ъгъл и пред апсидата). Целта беше да се установи наличието на по-стари градежи. Резултатите от двата сондажа са идентични – днешната църква не лежи върху културен пласт. Вероятно през първата фаза, т. е. след изграждането и към 1882 г. покрай стените на църквата е имало калдъръмена настилка с ширина до 1,4 м. Тя беше открита и в двата сондажа. От сведения на възрастни хора в селото се установи че след 1928 г. (т. е. след земетресението в Югоизточна България), църквата е претърпяла значителни щети и е била основно ремонтирана (особено покривната конструкция). Сондажите след заснемане бяха зарити.

По данни от местното население, старата църква, която е била разрушена по време на робството се е намирала източно от Гранитския дъб и сега попада в двора на частна къща или някъде на площада в селото. В този район е открита и една база за колона, изработена от местен камък, сега до читалището в селото.

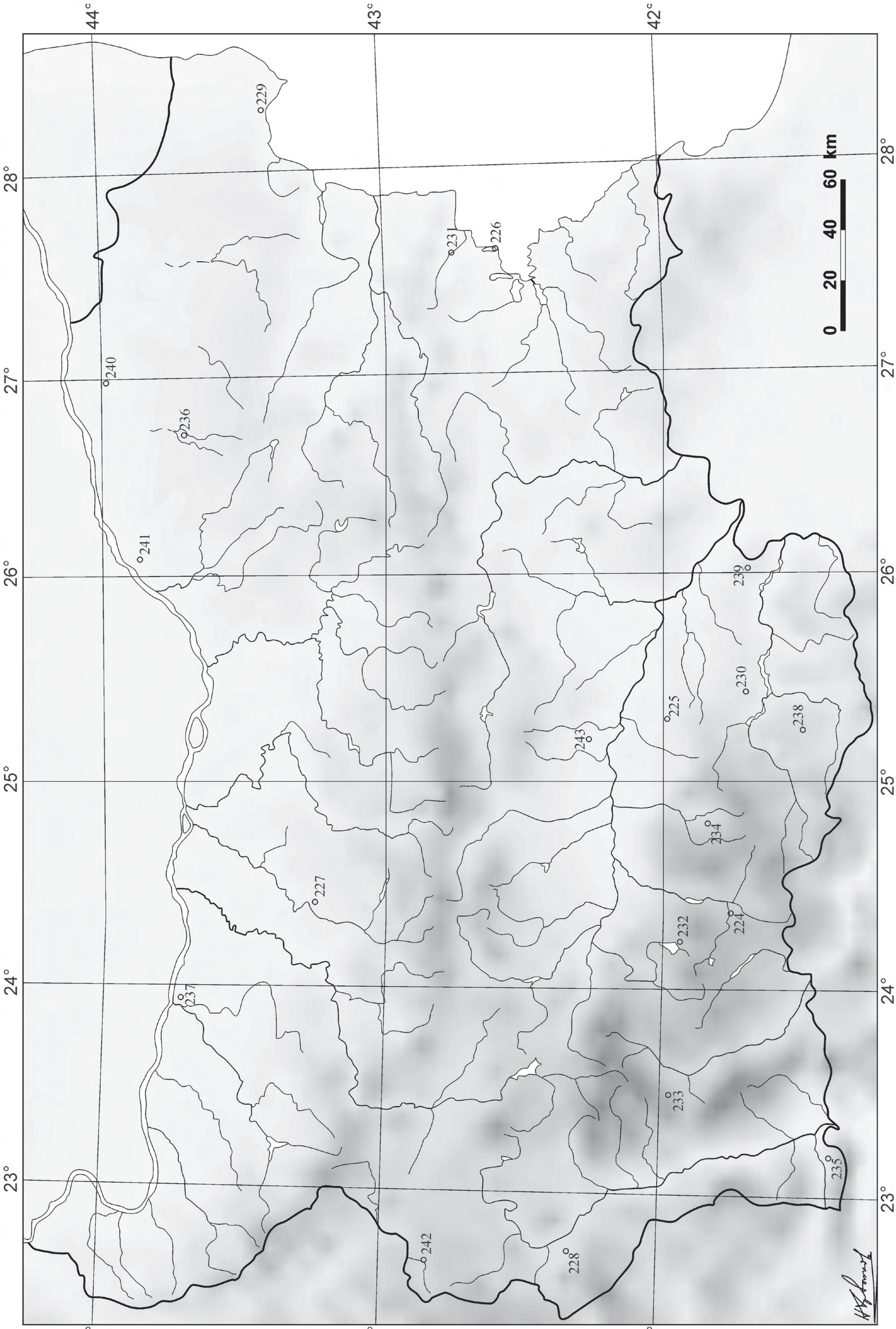
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
229
231
226
240
236
241
239
230
225
238
243
234
227
224
232
237
233
235
242
228

Карта 5. Раздел Теренни обхождания

Описание на Карта 5. Раздел Теренни обхождания

№ 224. землища на с. Триград, с. Мугла, с. Ягодина, с. Беден, с. Грохотно, с. Тешел; научен ръководител А. **Аладжов**

№ 225. землища на с. Драгойново, с. Буково, с. Брягово, с. Езерово, с. Искра; научен ръководител Е. **Божинова**

№ 226. землища на Поморие, с. Бата; научен ръководител Л. **Вагалински**

№ 227. землище на с. Бежаново; научен ръководител М. **Валентинова**

№ 228. землища на с. Ябълково, с. Жабокрът, с. Гирчевци, с. Нов чифлик, с. Берсин, с. Невестино; научен ръководител В. **Вандова**

№ 229. землища на с. Божурец, с. Българево, с. Свети Никола; научен ръководител Й. **Гатев**

№ 230. Източни Родопи; научен ръководител С. **Иванова**

№ 231. землища на с. Оризаре, с. Кошарица, с. Гюльовица; научен ръководител И. **Карайотов**

№ 232. природен резерват “Дупката”; научен ръководител К. **Кисьов**

№ 233. землища на Разлог, с. Бачево, с. Годлево, с. Добърско; научен ръководител И. **Кулов**

№ 234. землища на с. Момчиловци, с. Павелско, с. Югово; научен ръководител М. **Маджаров**

№ 235. землище на с. Коларово; научен ръководител Г. **Митрев**

№ 236. землища на с. Малък Поровец, с. Свещари, с. Вазово, с. Иван Шишманово; научен ръководител Ж. **Михайлова**

№ 237. землища на Оряхово, с. Селановци, с. Лесковец, с. Остров; научен ръководител Е. **Найденова**

№ 238. землища на с. Козица, с. Ямино, с. Казаците, с. Лебед, с. Припек, с. Воденичарско, с. Телчарка, с. Генерал Гешево, с. Добринци, с. Мрежичко, с. Контил; научен ръководител Г. **Нехризов**

№ 239. землища на с. Вълче поле, с. Камилски дол, с. Малко градище; научен ръководител Х. **Попов**

№ 240. землища на с. Бащино, с. Богданци, с. Дичево, с. Долно Ряхово, с. Зафирово, с. Коларово, с. Косара, с. Малък Преславец, с. Сокол, с. Стефан Караджа, с. Суходол и с. Черногор; научен ръководител В. **Славчев**

№ 241. землища на с. Кошарна, с. Стамболово, с. Черешово; научен ръководител Д. **Чернаков**

№ 242. землища на с. Забел с. Туроковци, с. Берайнци; научен ръководител А. **Чолакова**

№ 243. землище на с. Гранит; научен ръководител Д. **Янков**

№ 244. НАБЛЮДЕНИЯ И КОНТРОЛ ПО ТРАСЕТО НА МЕТРОТО В ПЛОЩТА НА АР СЕРДИКА – СРЕДЕЦ И ВТОРА ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА РЕЗЕРВАТА – ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ

Константин Шалганов, Никола Козарев, Георги Бояджиев

Във връзка с продължението в източна посока, след централната метростанция Сердика, на метродиаметъра Изток – Запад и свързаното с него изграждане на паралелната подземна инженерна инфраструктура, Софийски исторически музей осъществи контрол по трасето на изкопите.

Крайно ограничените на този етап, като площ, изкопни работи не доведоха до нови и съществени археологически открития. Отново бяха разкрити и документирани минимални части от вече разкритите т.нар. "сграда VII" и "сграда VIII", отстоящи непосредствено на север от булевтериона и публикувани преди близо 40 г. (Сб. Сердика, I, 1964, с. 49 – 50, табл. I – III, XXVII).

** Поради техническа грешка на редакторите, текстовете на К. Шалганов, Н. Козарев и Г. Бояджиев и на Б. Думанов не бяха включени в Раздел III Антична археология и в Раздел IV Средновековна археология. Впоследствие резюметата бяха добавени малко преди приключване на предпечатната подготовка на тома, когато по-сериозни корекции не бяха възможни. Молим авторите за извинение за допуснатата неточност.*

№ 245. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ.

Боян Думанов

Разкопките през 2006 г. протекоха в периода между 16 юли и 3 август в рамките на петнадесет работни дни. В тях взеха участие ст. ас. д-р Боян Думанов - ръководител (НБУ), н.с. Димитър Янков – зам. ръководител (РИМ – Стара Загора), д-р Анета Петрова, студенти от Програма "История и Археология" на НБУ.

През втория сезон на проучвания, разкопките бяха съсредоточени в два сектора - югозападния ъгъл на крепостта и базилика extramuros. Районът обхванат от теренните проучвания в границите на кастела бе условно наречен Сектор *Порта* (Обр. 1). Той включва крепостната порта, частта от южната крепостна стена на запад от нея и съоръженията непосредствено от вътрешната страна. Целта на проучванията тук беше да се разкрие входа към вътрешността, почти изцяло засипан от свлечени по южния склон на вр. Калето строителни материали; да бъде разкрит или добита представа за подхода към вътрешната част на крепостта; средствата за преодоляване на денивелацията на терена; следи от структури от вътрешната част на крепостната стена; да се хвърли повече светлина върху хронологията и строителните периоди.

В Сектор *Basilica extra muros*, проучванията продължават върху разкопките, проведени от н.с. Димитър Янков и през сезон този те бяха ограничени върху един проблем – наличието или липсата на конструктивна връзка между основния корпус на базиликата и анекса, разположен северно от нея.

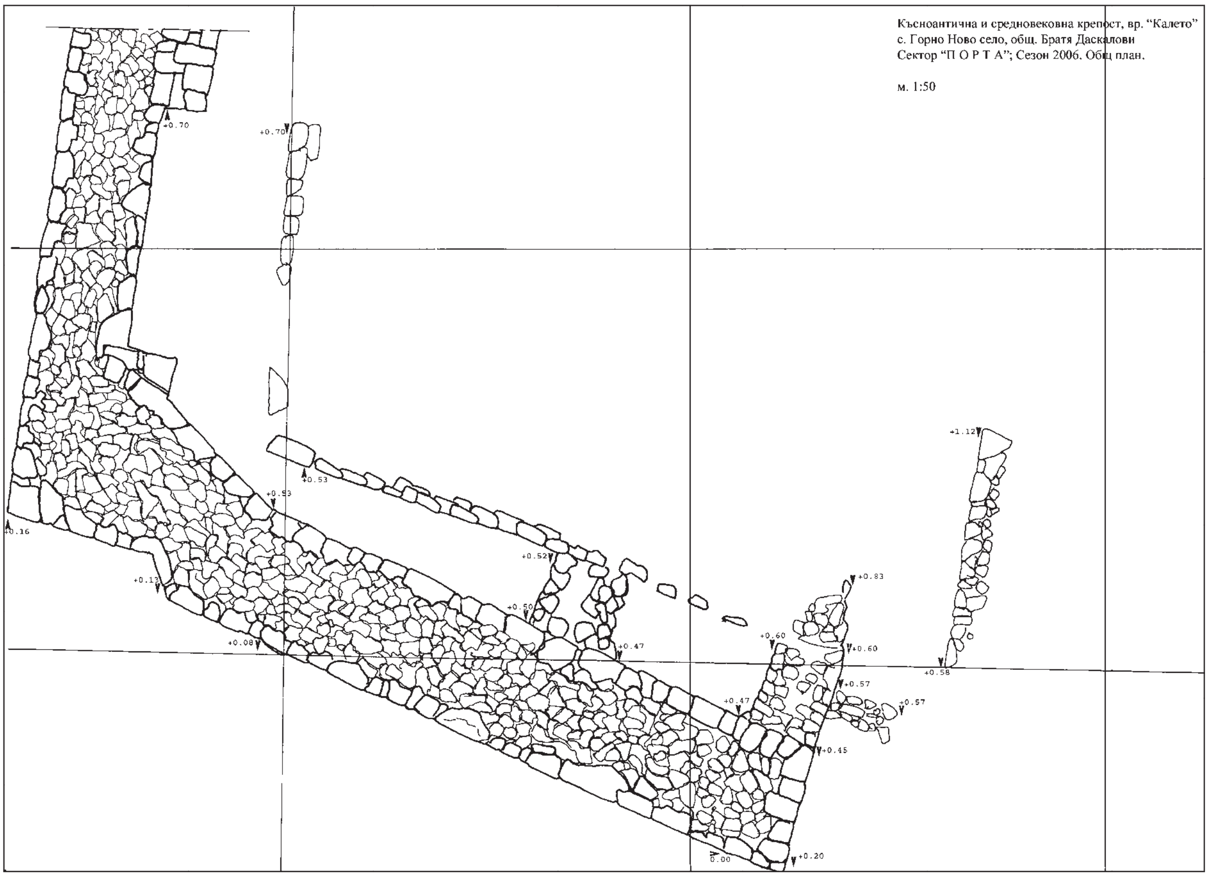
Късноантична и средновековна крепост, вр. "Калето"
с. Горно Ново село, общ. Братя Даскалови
Сектор "П О Р Т А"; Сезон 2006. Общ план.
м. 1:50
+0.70
+0.70
+0.16
+0.53
+0.93
+0.52
+0.13
+0.50
+0.08
+0.47
+0.47
+0.60
+0.83
+0.60
+0.57
+0.57
+0.45
+0.58
+1.12
0.00
+0.20

Обр. 1. Сектор Порта. Общ план на югозападния ъгъл на крепостта със западната страница на портата, Пристенни помещения 1 и 2 и очертанията на Сграда 2

При работата в сектор *Порта* в ляво от портата, в западна посока е очертана сграда с масивни стени. Между нея и крепостната стена има интервал от 1,00 м. В този участък запазената височина на крепостната стена достига до 3,10 м. В югозападния ъгъл на крепостт сградата също следва очертанията на основното трасе. Широчината на интервалума тук е 2,50 м.

От портата е разкрито гледащото на изток лице на западната й страница. Фундиращата и част върви отчасти хоризонтално, а отчасти камъните са поставени косо спрямо наклона на терена, като последният от тях е на височина 0,60 м спрямо фундамента. От вътрешната страна, непосредствено до ъгъла на портата е долепен зид с дебелина 1,00 м, който не е конструктивно свързан с основната стена. Съдейки по леглото на сантрач, който обаче има и ролята на греда, държаща част от механизъм, служещ за затваряне на едно от крилата на портата, разстоянието което при отворено положение едно от крилата на портата трябва да покрива е 1,25 м. При това положение широчината на цялото входно пространство възлиза на около 2,50 м.

Двата напречни зида между крепостната стена и южното лице на Сграда 2 оформят към настоящия момент две помещения, определени като Пристенни помещения 1 и 2. Техниката на градеж на техните източни и респективно западни къси стени е по-небрежна от надлъжните, като те стоят на фуга спрямо крепостната стена и Сграда 2. Най-долните редове от камъни на тези напречни зидове лежат върху песъклив пласт, под който следва остро слизащият на юг материк. На отделни места и при двете помещения, върху вътрешната част на крепостната стена са запазени петна от варова обмазка. В Пристенно помещение 1 са открити фрагменти желязна шлака, които частично биха помогнали за изясняване на тяхната функция.

При разкопките на двете пристенни помещения са достигнати основите на Сграда 2. Основите на сградата частично стоят върху материкова скала. На изток те са вкопанни в чиста пръст, тъй като материкът слиза надолу. Пространството между крепостната стена и стената на Сграда 2 е запълнено с насип от пръст, примесена с дребни камъни. Подът на пристенните помещения не е изолиран с нищо. Варовата обмазка от вътрешната част на стените продължава и под това ниво.

При опитите да бъде установена дълбочината на тази обмазка под песъкливия слой, настилащ пода на Пристенно помещение 2 бяха открити останки от дренажна система. Целият канал е покрит с насип от песъклива пръст. В него бе открит бронзов фолис на Юстин I.

В Сектор *Basilica extra muros* са продължени започнатите през 1989 г. разкопки на Д. Янков (Обр. 2). Работата започна пред западната фасада на базиликата. Целта бе да се разчистят част от зидовете в тази част и да се заложи сондаж, ориентиран изток-запад. Очакваният резултат беше изясняване на връзката между основния кораб и северната пристройка с правоъгълен план.

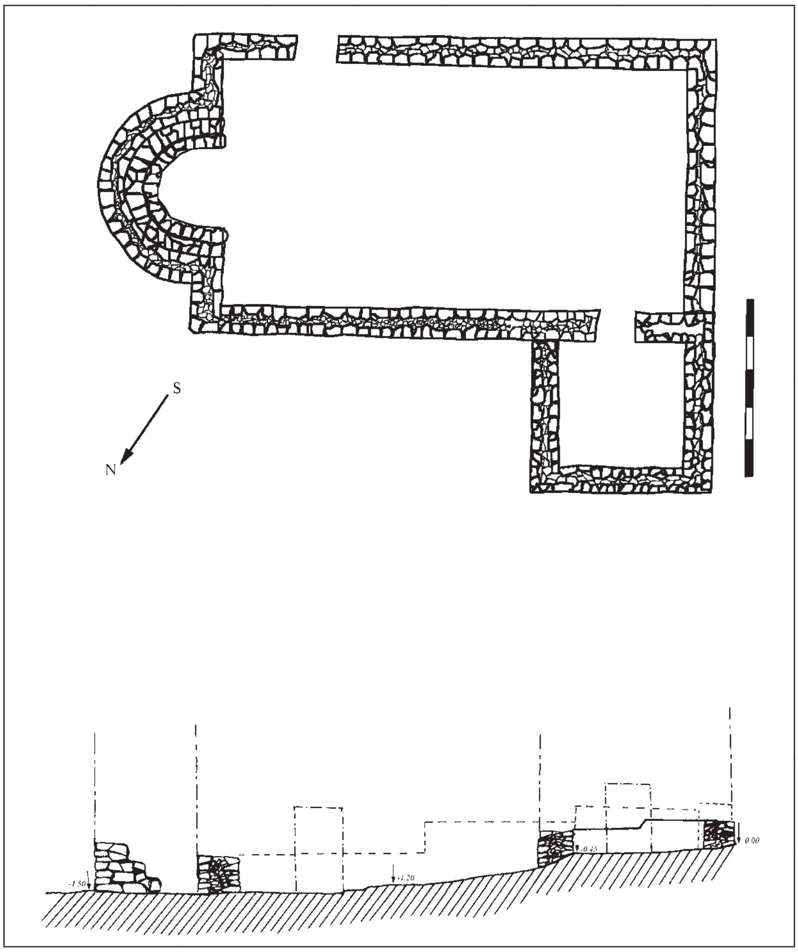

Обр. 2. Сектор Baslica Extramuros. План и напречен разрез на базиликата от север

Разликите в градежа на двете структури проличаха още след разчистването на горния почвен слой. Основната част на базиликата е изградена от едри ломени камъни, споени с рехав строителен разтвор. На места неравностите в градежа са подравнявани с плоски камъни. Градежът на анекса е по-небрежен, с неравномерни редове и спойка от глина. Под тях не личат следи от фундамент. Ясно доловима в този участък е и фугата между пристройката и северната стена на основния кораб. Дължината на цялото източно лице на пристройката е 1,10 м.

Друг сондаж е заложен в южната част на северния анекс. Пластът деструкции е от ломени камъни и строителна керамика. Сред строителната керамика се откриват фрагменти от правоъгълни тухли с по едно огладено едно грубо лице. Разчистен бе и прохода между двете помещения. Върху външното лице на централния кораб върви висок банкет-цокъл, който се улавя и южно от входа.

Стратиграфски наблюдения и хронология. Строителните материали, натрупани и свлечени в следствие процеса на разрушаване на комплекса от сгради са най-важния фактор, заличил средновековния културен пласт. Поради тази причина, въпреки керамичния материал, който се отнася най-рано към XI в. и времето на Второто царство, в сектора, култрен пласт, който може да бъде отнесен към средновековието не е регистриран. На база наблюденията най-вече върху Сграда 2 и двете пристенни помещения може да се възстонови предполагаема стратиграфска картина. Като най-ранен период в строителството на кастела трябва да бъде определен издигането на крепостната стена, с която са съобразени всички останали сгради. Между крепостната стена и Сграда № 2 е оформен интервалум с варираща ширина. Напречните зидове, които оформят пристенни помещения № 1 и 2 са долепении на фуга към двете структури. Те се врязват в песъкливия пласт, който покрива дренажната система и лежат непосредствено върху канала. Съществуват податки за проход между югоизточния зид на Сграда 2 и Пристенно помещение 2. В Сектор *Basilica extramuros* стана ясно, че северният анекс е долепен на фуга към основния корпус на църквата. Неговият градеж е по-небрежен от този на централния кораб. Разкритите строителни материали, покриващи пода на анекса се състоят от два пласта късноантични керемиди. Тук са установени най-малко два строителни периода. При този комплекс наблюденията показват, че неговото строителство се съобразява със съществуващия и до днес път. Най-вероятно това води и до отклоняването на базиликата с 35° на североизток. Установените строителни периоди изключват възможността, тя да е гробищна църква, така че в момента се потвърждава теорията на Д. Янков, че това е катедра на епископ.

Литература:

Думанов 2006: Б. Думанов. Средновековна крепост при с. Горно Ново село, община Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 331-333.

Попов 1982: Ат. Попов. Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област. София, 1982.

Янков 1990: Д. Янков. Разкопки на раннохристиянска църква в землището на село Горно Ново село, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки през 1989 г. Кюстендил, 1990, 105-107.

Янков 1992: Д. Янков. Раннохристиянска църква край село Горно Ново село, Старозагорско (към въпроса за епископските центрове през IV-VI в. в Тракия). – Тракия и Византия. Симпозиум на музеите от Югоизточна България. Сливен, 1992, 54-58.

Soustal 1991: P. Soustal. Tabula Imperii Byzantini, 6. Thrakien. Vienna, 1991.

№ 246. ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ В М. ЕСКИМЕЗАРЛЪК КРАЙ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ.

Боян Думанов

Разкопките през 2006 г. протекоха в периода между 3-14 август в рамките на дванадесет работни дни. В тях взеха участие ст. ас. д-р Боян Думанов - ръководител (НБУ), н.с. Димитър Янков – зам. ръководител (РИМ – Стара Загора), д-р Анета Петрова, студенти от Програма “История и Археология” на НБУ.

Местността Ескимезарлък, където е разположен некрополът се намира върху седловина в подножието на връх Калето в южния дял на Сърнена Средна гора. Първоначалната цел беше установяване на общия брой на камъните, бележещи гробовете и нанасянето им на общ план, като описанието им стана според два признака – форма и материал. Установени са шест отделни групи от камъни, разположени по билото на седловината и нейния източен склон. Те са наречени съответно групи А, В, С, D, Е и F (Обр. 1). В техните граници бяха различени над 1000 гробни съоръжения.

Сондаж 1 е заложен в западната част на Група С, в който попадат камъни № 577, 580, 581, 582, 583, 584. Очертани бяха две видими структури. Това са гробове, чиито ями са маркирани с ломени камъни, подредени по тяхната периферия и по един изправен камък в двата края. Формата на оградениятa е издължен овал. Камъните поставени в двата им края са с форма, както следва: западният е по-голям с правоъгълна форма, докато източният е изострен в горната си част. Гробовете в сондажите получават временни номера според номера на западният изправен камък. Гробове 577 и 580 са ориентирани по посока Изток – Запад с отклонение 15° на югозапад. Видимата част на източните камъни е с форма на издължен триъгълник. Западните са по-големи, но по-грубо обработени.

При двете гробни съоръжения оградните камъни образуват непрекъсната линия. Някои от тях са нападали във вътрешността на овала, което подсказва, че в оригиналния си вариант те са подредени в един или два реда. Пръстта от насипа на гробовете е примесена с дребни и по-едри скални отломъци. В гроб 577 е открит фрагмент от подбедреница, а в гроб 580 – фрагмент от задната част на човешки череп. В южната стена на гроб № 577 е установен по-стар гроб, който е разрушен от цялостно запазения 577.

Сондаж 2 е ситуиран в западната част на Група А. Тук е разчистен иманярски изкоп, който разрушава цялата източна страна на гроб 21. Ямата е вкопана в почвен слой с дебелина 0,35–0,40 м, след което навлиза в скалния материк до дълбочина 1,00 м, спрямо съвременната повърхност. Ямата в материка е значително по-тясна от тази в почвата.

Сондаж 3 е заложен в западната средна част на Група В. Разчистени са очертанията на гроб № 435. Оградните камъни обособяват издължен овал. В сравнение с идентичните структури от Сондаж 1, тук камъните са по-едри и по-добре обработени. В западната част на ямата са открити силно натрошени кости, вероятно части то череп, както и няколко зъба.

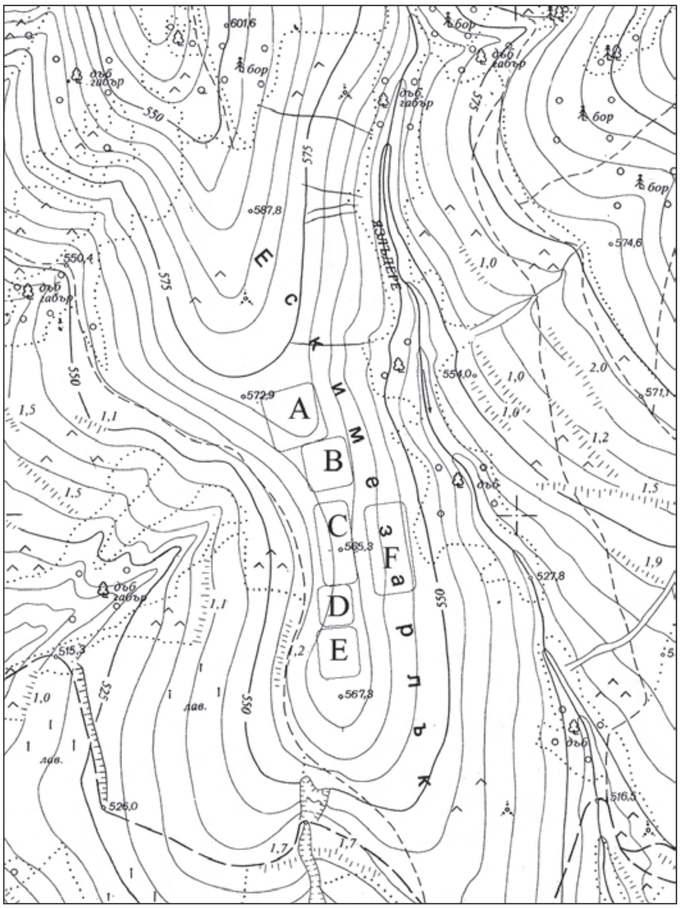

Обр. 1. Разпределение на групите гробове

Сондаж 4 е разделен на отделни сектори, като южната част включва гроб 828. Изцяло е очертан и гроб № 822 и № 828. Гроб № 822 е обозначен с два изправени камъка в краищата на съоръжението. Височината им над съвременната повърхност е съответно 0,64 м за западния и 0,58 за източния камък. Ограждението е от ломени камъни, подредени в редица. Гробната яма е вкопана в тънкия почвен слой и в скалната основа, където се стеснява и образува отстъпи в своите надлъжни стени. В западната част на ямата е открит добре запазен череп. Останалите човешки кости са в твърде лошо състояние, но е възможно установяването на положението – по гръб с изпънати до тялото ръце.

В гроб 828 е разчистено голямо петно от въглени в северната стена на гробната яма. В гроба не са запазени никакви човешки останки.

Сондаж 5 е е заложен в група гробове Е. В него влизат гробове от № 1317 до № 1323 (включително). Изцяло проучен е гроб № 1319 с голяма триъгълно оформена плоча (вис. 0,63 м) и липсващ видим източен камък. Ограждението на гробната яма, оформено от ломени камъни е с правоъгълна форма. Гробната яма е с отстъпи, обособени при достигането на скалната основа. В тази част са открити и фрагменти овъглена дървесина. От скелета на покойника са запазени черепа, двете тибии, лява фибия и дясна патела. Положението е по гръб с изпънати до тялото ръце.

Некрополът провокира проучвателски интерес поради няколко причини: 1. Регистрираните над хиляда гробни съоръжения го представят като значителен комплекс. Обособяването им в най-малко пет групи е показателно, че той е използван в продължителен период от време; 2. Предварителните проучвания на гробните съоръжения показват, че стари гробове са частично или изцяло унищожени от по-късни комплекси; 3. Въпреки значимостта на некропола не съществува връзка между него и известните днес населени пунктове с мюсюлманско население. Разкриването на този селищен комплекс предстои.

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ

№	Име	Служебен адрес	Контакти
1.	Даниела **АГРЕ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 daniela.agre@abv.bg
2.	н. с. II ст. д-р Андрей **АЛАДЖОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 alajov@yahoo.com
3.	ст. н. с. II ст. д-р Живко **АЛАДЖОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
4.	ст. н. с. II ст. д-р Стефан **АЛЕКСАНДРОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 stefanalexandrov@abv.bg
5.	ст. н. с. II ст. д-р Йордан **АЛЕКСИЕВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Иван Вазов” №29А Велико Търново-5000	Тел.: (062) 63-04-16 Факс: (062) 60-30-45 yordan_aleksiev@abv.bg
6.	доц. д-р Стефка **АНГЕЛОВА**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22
7.	Кирчо **АПОСТОЛОВ**	Град Омуртаг – 7900 Гимназия “Симеон Велчев”	Тел. (0605) 25-38
8.	д-р Зофия **АРЧИБАЛД** Zofia **ARCHIBALD**	School of Archaeology Classics and Oriental Studies 12 Abercomby Square Liverpool; L 69 3BX	z.archibald@liverpool.ac.uk
9.	Георги **АТАНАСОВ**	ИМ-Силистра Ул. “Раковски” №24 Силистра-7500	Тел.: (086) 23-894 Факс: (086) 27-040
10.	Петър **БАЛАБАНОВ**	НБУ Ул. “Монтевидео” №21 София-1618 Департамент Археология	Тел.: (02) 811-02-89 Факс: (02) 811-06-98 pbalabanov@nbu.bg
11.	н. с. I ст. д-р Тодор **БАЛАБАНОВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-68-52
12.	Стефан **БАКЪРДЖИЕВ**	РИМ-Ямбол Ул. “Бяло море” №2 Ямбол-8600 Отдел Археология	Тел.: (046) 66-34-13 Факс: (046) 66-27-36 st_bakarjiev@abv.bg
13.	Елена **БОЖИНОВА**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 9308572 Факс: (02) 946-30-22 elenbg@yahoo.com

14.	Юлия **БОЖИНОВА**	РИМ-Благоевград Ул. “Рила” №1 Бл. “Вароша” Благоевград-2700	Тел.: (073) 853-70 (073) 853-65 Факс: (073) 853-73
15.	ст. н. с. II ст. д-р Анелия **БОЖКОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 aneliabozkova@yahoo.com
16.	ст. н. с. Стойчо **БОНЕВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-68-52
17.	д-р Борислав **БОРИСЛАВОВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология хоноруван преподавател	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 b_borislavov@hotmail.com
18.	доц. д-р Борис **БОРИСОВ**	ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий” Катедра Археология Ул. “Теодосий Търновски” №1 Велико Търново-5000	Тел.: (062) 61-83-72 bdborisov@abv.bg
19.	проф. д-р Ян **БОУЗЕК** Prof. PhD Jan **BOUZEK**	Institute for Classical Archaeology Charles University Celetn #225; 20 CZ-110 00 Prague 1 Czech Republic	jan.bouzek@ff.cuni.cz
20.	ст. н. с. II ст. д-р Явор **БОЯДЖИЕВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за праистория	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 yavordb@abv.bg
21.	ст. н. с. II ст. д-р Людмил **ВАГАЛИНСКИ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 lvagalin@mail.techno-link.com
22.	ст. н. с. II ст. д-р Маргарита **ВАКЛИНОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 mvaklinova@abv.bg
23.	Мая **ВАЛЕНТИНОВА**	ИМ-Ловеч Пл. “Тодор Кирков” №1 Ловеч-5500	(068) 60-13-95 (068) 60-14-05 imlovech@yahoo.com
24.	н. с. II ст. Веселина **ВАНДОВА**	РИМ-Кюстендил Бул. “България” №55 ПК 258 Кюстендил-2500	Тел.: (078) 55-00-95 (078) 55-00-98 Факс: (078) 55-00-95 rmuseum.kn@mail.bg rmuseum.kn@abv.bg
25.	Жарин **ВЕЛИЧКОВ**	НИПК Бул. “Дондуков” №16 София-1000 Дирекция ИРДАПК	Тел/Факс: (02) 987-48-01 zharin@abv.bg
26.	Красимир **ВЕЛКОВ**	ИМ-Нова Загора Пл. “Свобода” №3 Нова Загора-5800	Тел.: (045) 72-31-64 (045) 72-31-54 museum@nz.orbitel.bg

27.	доц. д-р Стоян **ВИТЛЯНОВ**	ШУ “Епископ Константин Преславски” Ул. “Университетска” №115 Шумен-9712	Тел.: (054) 83-03-91
28.	н.с. д-р Павлина **ВЛАДКОВА**	РИМ-Велико Търново Ул. “Иванка Ботева” №2 Велико Търново-5000	Тел.:(062) 62-44-74 Факс:(062) 63-69-54 rim_vt@yahoo.com rimvt@yahoo.com
29.	Върбин **ВЪРБАНОВ**	РИМ-Русе Пл. ”Ал.Батенберг” 3, ПК 60 Русе-7000	Тел.: (082) 82-50-02 Факс: (082) 82-50-06 pr@museumruse.com museumrousse@mlnk.net
30.	Георги **ГАНЕЦОВСКИ**	РИМ-Враца Пл. “Христо Ботев” №2 Враца-3000	Тел.: (092) 62-44-51 ganecovski_ar@abv.bg
31.	д-р Йордан **ГАТЕВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Отдел Фондове	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
32.	ст. н. с. II ст. д-р Евгения **ГЕНЧЕВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 gen.pop@bol.bg
33.	ст. н. с. II ст. д-р Павел **ГЕОРГИЕВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-68-52 pavel_g@gbg.bg
34.	гл. ас. д-р Петя **ГЕОРГИЕВА**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 van@theworld.com
35.	Венцислав **ГЕРГОВ**	Жк. Дружба Бл. 117, ап 48 Плевен-5800	Тел: (064) 87-06-37
36.	ст. н. с. II ст. д-р Диана **ГЕРГОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 dianagergova@abv.bg
37.	проф. д. и. н. Людмил **ГЕТОВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22
38.	Георги **ГИНЕВ**	Ул. “Стефан Караджа” №6, вх. А, ет. 4, ап. 8 Търговище-7700	Тел.: (0601) 839-60 georgiginev@abv.bg
39.	Снежана **ГОРЯНОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 sgoryanova@abv.bg
40.	ст. н. с. II ст. д-р Алексей **ГОЦЕВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com

41.	д-р Малгожата **ГРЕБСКА-КУЛОВА**	РИМ-Благоевград Ул. “Рила” №1 Бл. “Вароша” Благоевград-2700	Тел.: (073) 853-70 (073) 853-65 Факс: (073) 853-73 grembskamal@hotmail.com
42.	н. с. II ст. д-р Валери **ГРИГОРОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 valerig@abv.bg
43.	Дойчин **ГРОЗДАНОВ**	РИМ-Кюстендил Бул. “България” №55 ПК 258 Кюстендил-2500	Тел.: (078) 55-00-95 (078) 55-00-98 Факс: (078) 55-00-95 rmuseum.kn@mail.bg rmuseum.kn@abv.bg
44.	н. с. II ст. д-р Мартин **ГЮЗЕЛЕВ**	РБМ Ул. “Богориди” №21 Археологическа експозиция Бургас-8000	Тел.: (056) 84-35-41 martingiuzelev@abv.bg
45.	Дамян **ДАМЯНОВ**	РИМ-Смолян Ул. Дичо Петров № 3 Смолян 4700	Тел. (0301) 6-27-70 museum-sm@mail.bg
46.	н. с. I ст. д-р Методи **ДАСКАЛОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 mmdaskalov@abv.bg
47.	доц. д-р Петър **ДЕЛЕВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Стара история, тракология и средновековна история .	Тел. (02) 93-08-354 Факс (02) 946-30-22 peter.delev@yahoo.com
48.	доц. д-р Иван **ДЖАМБОВ**	ПУ “Паисий Хилендарски ФИФ Катедра История Ул. Цар Асен 24 Пловдив - 4000	Тел. / Факс 032-632-621 Тел. (032) 261-268 djambov@pu.akad.bg
49.	н. с. III ст. Петър **ДИМИТРОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 p_d_dimitrov@abv.bg
50.	н. с. I ст. д-р Янко **ДИМИТРОВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-68-52 yanko_aim@mail.bg
51.	Диана **ДИМИТРОВА**	Бул. “Цар Борис III” № 25 ап. 11 София-1612	kittemp@abv.bg
52.	ст. н. с. II ст. д-р Венцислав **ДИНЧЕВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
53.	Деян **ДИЧЕВ**	НИМ Ул. “Витошко Лале” №16 София-1618 Отдел Археология	Тел.: (02) 955-74-05/115 Факс: (02) 955-76-02 nim1973@abv.bg

54.	доц. д-р Иванка **ДОНЧЕВА**	ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий” Катедра Археология Ул. “Теодосий Търновски” №1 Велико Търново-5000	Тел.: (062) 61-83-72 archeo@uni-vt.bg
55.	проф. д. и. н. Людмила **ДОНЧЕВА-ПЕТКОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
56.	н. с. Цоня **ДРАЖЕВА**	РБМ Ул. “Славянска” №69 Бургас-8000	Тел.: (056) 82-03-44 (056) 84-25-82 Факс: (056) 84-25-88 main@burgasmuseums.bg
57.	ст. ас. д-р Боян **ДУМАНОВ**	НБУ Ул. “Монтевидео” №21 София-1618 Департамент Археология	Тел.: (02) 811-02-89 Факс: (02) 811-06-98 bdumanov@nbu.bg
58.	Емилия **ЕВТИМОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
59.	ст. н. с. I ст. д. и. н. Румен **ИВАНОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
60.	Станислав **ИВАНОВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-32-17
61.	ст. н. с. II ст. д-р Стефанка **ИВАНОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за праистория	Тел.: 988-24-06 Факс: 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
62.	Веселин **ИГНАТОВ**	ИМ-Нова Загора Пл. “Свобода” №3 Нова Загора-8900	Тел.: (045) 72-31-64 (045) 72-31-54 ignatov_v@abv.bg
63.	Станислав **ИЛИЕВ**	РИМ-Хасково Пл. “Свобода” №19 Хасково-6300	Тел/факс: (038) 62-42-37 utah1912@abv.bg
64.	н. с. д-р Мариела **ИНКОВА**	НИМ Ул. “Витошко Лале” №16 София-1618 Отдел Археология	Тел.: (02) 955-74-05/115 Факс: (02) 955-76-02 nim1973@abv.bg
65.	Стоян **ЙОРДАНОВ**	РИМ-Русе Пл. “Батенберг” №3 Русе-7000	Тел.: (082) 82-50-03 Факс: (082) 82-50-06 Stojan_Jo@abv.bg
66.	Милен **КАМАРЕВ**	РИМ-Кърджали Ул. “Републиканска” №4 Кърджали-6600	Тел.: (0361) 635-83 Факс: (0361) 621-02 mkamarev@abv.bg
67.	Мария **КАМИШЕВА**	РИМ-Стара Загора Ул. “Граф Игнатиев” №11 Стара Загора-6000	Тел.: (042) 62-52-96 (042) 62-61-88 Факс: (042) 60-02-99 rim@stz.orbitel.bg

68.	Пламен **КАРАИЛИЕВ**	АМ-Раднево Ул. “Ал. Стамболийски” №2А Раднево-6260	Тел/Факс: (041)78-30-14
69.	ст. н. с. I ст. д. и. н. Иван **КАРАЙОТОВ**	ШУ “Епископ Константин Преславски” Ул. “Университетска” №115 Шумен-9712	Тел.: (054) 83-03-91
70.	Даниела **КАТИНЧАРОВА**	РИМ-Пазарджик Пл. “К. Величков” №15 Пазарджик-4400	Тел.: (034) 44-31-13 Факс: (034) 44-31-44 museumpz@yahoo.com
71.	н. с. II ст. д-р Веселка **КАЦАРОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 vesi_kazarova@yahoo.com
72.	Петя **КИЯШКИНА**	Музей “Старинен Несебър” Ул. “Месамбрия” №2а Несебър-8231	Тел.: (0554) 460-18 klio_nes@abv.bg
73.	д-р Надежда **КИРОВА**	ОП “Стара София” със Софийски исторически музей Ул. “Екзарх Йосиф” №27 София-1000	Тел.: (02) 981-35-09 Факс: (02) 983-53-51 kirova77@yahoo.com
74.	ст. н. с. II ст. д-р Костадин **КИСЬОВ**	РАМ-Пловдив Пл. “Съединение” №1 Пловдив-4000	Тел/Факс: (032) 63-17-60 arhmusplovdiv@abv.bg
75.	ст. н. с. II ст. д-р Георги **КИТОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 kittemp@abv.bg
76.	гл. ас. д-р Румяна **КОЛЕВА**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 rukoleva@mail.orbitel.bg
77.	н. с. Цветана **КОМИТОВА**	РИМ-Благоевград Ул. “Рила” №1 Бл. “Вароша” Благоевград-2700	Тел.: (073) 853-70 (073) 853-65 Факс: (073) 853-73
78.	Ангел **КОНАКЛИЕВ**	РИМ-Търговище Бул. “Митрополит Андрей” №2 Търговище-7700	Тел.: (0601) 641-53 Факс: (0601) 641-47 trgmuseum@abv.bg
79.	Красимира **КОСТОВА**	ИМ-Средец Ул. “Димитър Благоев” №24 Средец	Тел.: (05551) 22-92 (05551) 20-61 Факс: (055) 51-48-09 deultum@mail.bg kr.kostova@mail.bg
80.	н. с. Христо **КУЗОВ**	РИМ-Варна Археологически музей Бул. “Мария Луиза” №41 Варна-9000	Тел.: (052) 68-10-14 Факс: (052) 68-10-25 kouzov@bulstar.net
81.	Илия **КУЛОВ**	РИМ-Благоевград Ул. “Рила” №1 Бл. “Вароша” Благоевград-2700	Тел.: (073) 853-70 (073) 853-65 Факс: (073) 853-73 iliakulov@yahoo.com
82.	Татяна **КЪНЧЕВА-РУСЕВА**	ИМ-Нова Загора Пл. “Свобода” №3 Нова Загора-5800	Тел.: (045) 72-31-64 (045) 72-31-54 museum@nz.orbitel.bg

83.	н. с. III ст. Гаврил **ЛАЗОВ**	НИМ Ул. “Витошко Лале” №16 София-1618 Отдел Археология	Тел.: (02) 955-74-05/115 Факс: (02) 955-76-02 nim1973@abv.bg
84.	н. с. I ст. Игор **ЛАЗАРЕНКО**	РИМ-Варна Археологически музей Бул. “Мария Луиза” №41 Варна-9000	Тел.: (052) 68-10-35 Факс: (052) 68-10-25 lazarenko@mail.bg
85.	доц. д-р Красимир **ЛЕЩАКОВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 leshtakov@abv.bg
86.	ст. ас. Ивайло **ЛОЗАНОВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 ivailo_lozanov@yahoo.com
87.	д-р Митко **МАДЖАРОВ**	АМ-Хисар Ул. “Александър Стамболийски” №8 Хисар-4180	Тел.: (0337) 6-20-68 (0337) 6-27-96 m_madjarov@abv.bg
88.	Георги **МАЙСТОРСКИ**	Археологически музей-Велики Преслав Велики Преслав-9850 п. кутия 16	Тел./Факс: (8538) 26-30 gmaistorski@yahoo.co.uk
89.	Тодор **МАРВАКОВ**	Музей “Старинен Несебър” Ул. “Месамбрия” №2а Несебър-8231	Тел.: (0554) 460-18 klio_nes@abv.bg
90.	доц. д-р Васил **МАРКОВ**	Югозападен университет “Неофит Рилски” Ул.“Иван Михайлов”№66 Благоевград-2700	
91.	Мая **МАРТИНОВА**	РАМ-Пловдив Пл. “Съединение” №1 Пловдив-4000	Тел/Факс: (032) 63-17-60
92.	Спас **МАШОВ**	Ул. “Васил Кънчев” №46, вх. Б, ап. 26 Враца-3000	Тел.: 0897332409
93.	Катя **МЕЛАМЕД**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Отдел Експозиции	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 katjamelamed@yahoo.com
94.	Румен **МИКОВ**	НИПК Бул. “Дондуков” №16 София-1000 Дирекция ИРДАПК	Тел/Факс: (02) 987-48-01 rumen_mikov@mail.bg
95.	н. с. Александър **МИНЧЕВ**	РИМ-Варна Археологически музей Бул. “Мария Луиза” №41 Варна-9000	Тел.: (052) 68-10-28 Факс: (052) 68-10-25 archmuseum@varna-bg.com
96.	Георги **МИТРЕВ**	ПУ “Паисий Хилендарски ФИФ Катедра История Ул. Цар Асен 24 Пловдив - 4000	Тел. / Факс 032-632-621 Тел. (032) 261-268 gmmitrev@yahoo.com
97.	Филип **МИХАЙЛОВ**	РИМ-Перник Ул. “Физкултурна” №2 Перник-2300	Тел.: (076) 60-31-18 (076) 60-37-37 philip.mihaylov@gmail.com

98.	Живка **МИХАЙЛОВА**	ИМ-Исперих Ул. “Цар Освободител” №6 Исперих-7400	Тел.: (08331) 47-83 (08331) 56-40 museumisperih@yahoo.com
99.	Тонка **МИХАЙЛОВА**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-68-52
100.	д-р Димчо **МОМЧИЛОВ**	ИМ-Карнобат Ул. “Димитър Полянов” №4 Карнобат-8400	Тел.: (0552) 2-20-95 (0552) 2-22-06 karnobat.muzey@mail.bg
101.	Росица **МОРЕВА**	Ул. “Богомилска” №5 Асеновград-4230	Тел.: (0331) 410-25
102.	Евгения **НАЙДЕНОВА**	ИМ-Оряхово Ул. “Васил Левски” №13 Оряхово-3300	Тел.: (09171) 24 67 Факс: (09171) 33 71 evgenia_ar@abv.bg
103.	Димитър **НЕДЕВ**	АМ-Созопол Пл. “Хан Крум” №2 Созопол-8130	Тел.: (0550) 22-26 sozopol@burgasmuseums.bg
104.	д-р Георги **НЕХРИЗОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс (02) 988-24-05 nehrizov@mail.bol.bg
105.	ст. н. с. II ст. д-р Виолета **НЕШЕВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
106.	н. с. I ст. д-р Красимир **НИКОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 k_nikov29@yahoo.com
107.	проф. д. и. н. Васил **НИКОЛОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за праистория	Тел.: (02) 988-24-06 Факс (02) 988-24-05 vassil.nikolov@abv.bg
108.	ст. н. с. II ст. д-р Лазар **НИНОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Проблемна група за интердисциплинарни изследвания	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
109.	ст. н. с. II ст. д. и. н. Николай **ОВЧАРОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
110.	ст. н. с. II ст. д-р Иван **ПАНАЙОТОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
111.	ст. н. с. II ст. д-р Кръстина **ПАНАЙОТОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 kpanayotova@abv.bg
112.	Василка **ПАУНОВА**	РИМ-Перник Ул. “Физкултурна” №2 Перник-2300	Тел.: (076) 60-31-18 (076) 60-37-37 muzeum@rotop.com

113.	гл. ас. Елена **ПЕНЧЕВА**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 museum_sandanski@mail.bg
114.	Владимир **ПЕТКОВ**	АМ-Сандански Ул. “Георги Димитров” №12 Сандански-2850	Тел.: (0746) 3-23-80 tutrakanmuseum@abv.bg,
115.	Емил **ПЕТКОВ**	ИМ-Тутракан Пл. ”Суворов” №1 Тутракан-7600	Тел.: (0857) 6-12-35 (0857) 6-13-45
116.	ст. н. с. II ст. д-р Бони **ПЕТРУНОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 boni_boon@abv.bg
117.	Ст. н.с. II ст. д-р Валентин **ПЛЕТНЬОВ**	РИМ-Варна Археологически музей Бул. “Мария Луиза” №41 Варна-9000	Тел.: (052) 68-10-13 Факс: (052) 68-10-25 rim-varna@bulstar.net
118.	проф. д. и. н Казимир **ПОПКОНСТАНТИНОВ**	ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий” Катедра Археология Ул. “Теодосий Търновски” №1 Велико Търново-5000	Тел.: (062) 61-83-72 k.popkonst@uni-vt.bg
119.	н. с. I ст. д-р Христо **ПОПОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 popovhristo@yahoo.co.uk
120.	н. с. I ст. д-р Христо **ПРЕШЛЕНОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 presh@mail.bol.bg
121.	ст. н. с. II ст. д-р Костадин **РАБАДЖИЕВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 930-85-72 Факс: (02) 946-30-22 rabadjiev@mail.bg
122.	Галена **РАДОСЛАВОВА**	ИМ-Разград Бул. “Априлско въстание” №70	Тел.: (084) 66-24-58 Факс: (084) 66-24-60 pegas_rz@abv.bg
123.	проф. д. и. н. Рашо **РАШЕВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Ген. Тошев” №4 Шумен-9701	Тел.: (054) 86-32-17 rashorashev@abv.bg
124.	ст. н. с. II ст. д-р Мирко **РОБОВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Иван Вазов” №29А Велико Търново-5000	Тел.: (062) 60-30-45 Факс: (062) 60-30-45 mrobov@abv.bg
125.	ст. н. с. II ст. д-р Николай **СИРАКОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за праистория	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
126.	н. с. д-р Владимир **СЛАВЧЕВ**	РИМ-Варна Археологически музей Бул. “Мария Луиза” №41 Варна-9000	Тел.: (052) 68-10-27 Факс: (052) 68-10-25 vladosl@yahoo.com

127.	ст. н.с. II ст. д-р Иван **СОТИРОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Отдел Фондове	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
128.	н. с. II ст. Румен **СПАСОВ**	РИМ-Кюстендил Бул. “България” №55 ПК 258 Кюстендил-2500	Тел.: (078) 55-00-95 (078) 55-00-98 Факс: (078) 55-00-95 rmuseum.kn@mail.bg rmuseum.kn@abv.bg
129.	Лидия **СТАЙКОВА-АЛЕКСАНДРОВА**	РИМ-Кюстендил Бул. “България” №55 ПК 258 Кюстендил-2500	Тел.: (078) 55-00-95 (078) 55-00-98 Факс: (078) 55-00-95 rmuseum.kn@mail.bg rmuseum.kn@abv.bg
130.	ст. н. с. I ст. д. и. н Станислав **СТАНИЛОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
131.	Станимир **СТОЙЧЕВ**	РИМ-Шумен Бул. “Славянски” №17 Шумен-9700	Тел.: (054) 87-54-87 Факс: (054) 87-74-10 s_stoichev@mail.bg
132.	доц. д-р Тотко **СТОЯНОВ**	СУ “Св. Климент Охридски” Бул. “Цар Освободител” №15 София-1504 Катедра Археология	Тел.: (02) 9308572 Факс: (02) 946-30-22 totko@mail.bg
133.	Христина **СТОЯНОВА**	НИАР-Плиска Плиска-9920	Тел.: 053232012 hstoqnova@abv.bg
134.	Жени **ТАНКОВА**	РАМ-Пловдив Пл. “Съединение” №1 Пловдив-4000	Тел/Факс: (032) 63-17-60
135.	Инж. Никола **ТОНКОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Проблемна група за интердисциплинарни изследвания	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 tonkov_n@hotmail.com
136.	ст. н. с. II ст. д-р Милена **ТОНКОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 milenatonkova@hotmail.com
137.	н. с. д-р. Иво **ТОПАЛИЛОВ**	РАМ-Пловдив Пл. “Съединение” №1 Пловдив-4000	Тел/Факс: (032) 63-17-60 itopaliliov@yahoo.com
138.	ст. н. с. II ст. д-р Сергей **ТОРБАТОВ**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 torbatov@abv.bg
139.	н. с. д-р Нарцис **ТОРБОВ**	РИМ-Враца Пл. “Хр. Ботев” №1 Враца-3000	Тел.: (092) 62-03-73
140.	ст. н. с. II ст. д-р Константин **ТОТЕВ**	Филиал на НАИМ при БАН Ул. “Иван Вазов” №29А Велико Търново-5000	Тел.: (062) 62-58-64 Факс: (062) 60-30-45 konstantin_totev@abv.bg

141.	Веселин **ХАДЖИАНГЕЛОВ**	ГИМ-Самоков Ул. ”Проф. В. Захариев” №4 Самоков-2000	Тел.: (0722) 2-67-29
142.	Мартин **ХРИСТОВ**	НИМ Ул. “Витошко Лале” №16 София-1618 Отдел Археология	Тел.: (02) 955-74-05/115 Факс: (02) 955-76-02 martohristov@yahoo.com
143.	н. с. II ст. д-р Таня **ХРИСТОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за тракийска археология	Тел.: (02) 988-24-06 Факс: (02) 988-24-05 tnaidenova@abv.bg
144.	Димитър **ЧЕРНАКОВ**	РИМ-Русе Пл. ”Ал.Батенберг” 3, ПК 60 Русе-7000	Тел.: (082) 82-50-02 Факс: (082) 82-50-06 pr@museumruse.com museumrousse@mlnk.net
145.	н. с. III ст. Анастасия **ЧОЛАКОВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за антична археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 sia_belivanova@hotmail.com
146.	доц. д-р Стефан **ЧОХАДЖИЕВ**	ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий” Катедра Археология Ул. “Теодосий Търновски” №1 Велико Търново-5000	Тел.: (062) 61-83-72
147.	д-р Константин **ШАЛГАНОВ**	ОП “Стара София” със Софийски исторически музей Ул. “Екзарх Йосиф” №27 София-1000	Тел.: (02) 983-52-35 Факс: (02) 983-53-51
148.	ст.н..с.II ст. д-р Ирина **ЩЕРЕВА**	НАИМ-БАН Ул. “Съборна” №2 София-1000 Секция за средновековна археология	Тел.: (02) 986-78-07 Факс: (02) 988-24-05 aim-bas@aclubcable.com
148.	Нася **ЯКИМОВА**	ИМ-Чирпан Бул. “Г. Димитров” №87 Чирпан-6200	Тел.: (0416) 22-30 Факс: (0416) 62-38
149.	н. с. Димитър **ЯНКОВ**	РИМ-Стара Загора Ул. “Граф Игнатиев” №11 Стара Загора-6000	Тел.: (042) 62-52-96 (042) 62-61-88 Факс:(042) 60-02-99 rim@stz.orbitel.bg

Съкращения:
АМ – Археологически музей
ИМ – Исторически музей
НАИМ-БАН – Национален археологически институт и музей на Българската академия на науките
НИМ – Национален исторически музей
НИПК – Национален институт за паметници на културата
РАМ – Регионален археологически музей
РБМ – Регионален Бургаски музей
РИМ – Регионален исторически музей
ГИМ – Градски исторически музей